

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

КІРОВОГРАДСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)

Випуск 130

Кіровоград – 2014

ББК 81.2(3)

Н 34

Наукові записки. – Випуск 130. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) –
Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2014. – 530 с.

До Наукових записок увійшли статті, присвячені дослідженню актуальних питань дискурсознавства, комунікативної лінгвістики, фонетики, фонології, орфографії та словотвору.

Збірник розрахований на наукових працівників, викладачів, студентів філологічних факультетів, а також учителів-словесників.

Друкується за ухвалою вченої ради Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
(*протокол №7 від 27.01.2014 року*).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

1. Олег Семенюк	– доктор філологічних наук, професор
(відповідальний редактор).
2. Григорій Клочек	– доктор філологічних наук, професор.
3. Болеслав Кучинський	– кандидат філологічних наук, професор.
4. Василь Лучик	– доктор філологічних наук, професор.
5. Володимир Манакін	– доктор філологічних наук, професор.
6. Василь Марко	– доктор філологічних наук, професор.
7. Володимир Панченко	– доктор філологічних наук, професор.
8. Валентина Паращук	– кандидат філологічних наук, професор.
9. Василь Ожоган	– доктор філологічних наук, професор.
10. Олег Поляруш	– кандидат філологічних наук, професор.
11. Олена Семенець	– доктор філологічних наук, професор.
12. Олександр Білоус	– кандидат філологічних наук, професор
(відповідальний за випуск).

Статті подано в авторській редакції.

**© Кіровоградський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка, 2014**

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИСКУРСОЗНАВСТВА Й КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ

ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ЗНАКОВИХ СИСТЕМ У ВИМІРІ КАТЕГОРІЇ ВІДНОШЕННЯ

Надія АНДРЕЙЧУК (Львів, Україна)

Комунікативні знакові системи осмислюються в контексті філософської категорії відношення. Стверджується, що ця категорія забезпечує можливість дослідження мови як семіотичного феномену, комунікативних знакових систем і природи та функціонування мовних знаків як елементів цих систем.

Ключові слова: формальна семіотика, когнітивна семіотика, комунікативна семіотика, знак, знакотвірне середовище, лінгвальна комунікативна система, категорія відношення.

Communicative sign systems are studied in the context of philosophical category of relation. This category is claimed to provide the basis for the research of language as a semiotic phenomenon, communicative sign systems as well as of the nature and functioning of signs viewed as the elements of such systems.

Keywords: formal semiotics, cognitive semiotics, communicative semiotics, sign, sign-coining environment, lingual communicative system, category of relation.

Language is a system of systems composed of various sub-systems revolving around the notion of the linguistic sign which are organized internally and systematically related to each other and used by human beings to communicate.

(Tobin Y. Semiotics and linguistics)

Одним із найзагальніших визначень семіотики є її тлумачення як науки про знакові системи, які передають інформацію у межах деякого соціуму (тобто науки про комунікативні знакові системи) [9]. У цьому визначенні, прийнятому у тартусько-московській семіотичній школі, одразу привертає увагу використання атрибута *комунікативні* у сполученні з поняттям знакової системи. Адже будь-яка система стає знаковою лише при включенні у процес передачі інформації, отже, а рїогї має комунікативну природу. У згаданій вище школі цей атрибут вживається для протиставлення: *комунікативні* системи – системи *сприйняття* (як от відчуття кольору заміняє для спостерігача певне явище, яке можна описати як електромагнітне коливання певної довжини хвилі). Оскільки у такому випадку інтерпретація отримувача спрямована на колір, а не на коливання довжин хвиль, то системи *сприйняття* не є *знаковими* у класичному розумінні знаковості. Однак ці системи забезпечують передавання інформації, отже, є комунікативними. **Метою цієї статті** є показати, що кожна така система може бути описана у вимірі категорії відношення, яка слугує основою тлумачення одиниць та рівневої структури системи.

Комунікативні системи утворюють складні ерархічні ряди рівнів, де система нижчого рівня (наприклад, природна мова) слугує для кодування знаків, які входять у системи вищого рівня (наприклад, знакових систем мистецтва і науки). Кожна зі знакових систем, які входять у ці ерархічні ряди, можуть утворювати впорядковану (чи частково впорядковану) послідовність рівнів [12].

Відношення між різними рівнями знакових систем залишаються важливим завданням метатеорії всіх наук, оскільки для кодування результатів досліджень всі науки застосовують знакові системи. Унікальний характер цих систем визначається тим, що попри їхню складність і динамічну структуру, величезне багатство складових підсистем і елементів, вони практично засвоюються всіма членами соціуму і виконують структурувальні та регламентувальні функції у процесі спілкування. Осмислення знакової системи може відбуватися двома шляхами: 1) від простого до складного, від часткового до загального; 2) від цілого до окремого, від складного до простого. Перший шлях є, до певної міри,

природнішим, оскільки співвідноситься з процесом онтогенезу членів соціуму. Обравши цей шлях, семіотик розглядає рівні та яруси знакової системи в напрямі зростання складності одиниць її одиниць. Однак у багатьох випадках дослідження знакової системи розпочинається з її виокремлення, встановлення типу та призначення, а відтак – до аналізу набору знаків (одиниць системи), які належать до одного або різних типів. Спосіб поєднання одиниць є регламентованим і зумовлений, з одного боку, природою знаків, а з іншого – цільовим призначенням системи. Природа знаків слугує також для встановлення типу знакової системи. Кожна спеціальна галузь наукових студій досліджує певні типи знаків і має справу з визначеними знаковими системами. Вона випрацьовує певні концепції знака для розв'язку своїх конкретних наукових проблем.

Попри особливості знаків і знакових систем, які використовуються людьми у практичній і пізнавальній діяльності, вони мають спільні риси і закономірності, спільні способи їхнього використання, спільні функції у пізнанні і спілкуванні. І це слугує основою формування і розвитку самостійної області дослідження – семіотики. Кожна знакова система є „мовою, що має свої знаки, які забезпечують процес повідомлення думки. Типологія цих систем базується, перш за все, на протиставленні: природна мова (далі послуговатимусь терміном „лінгвальна знакова система) – „мова немовних знаків (далі – „нелінгвальна знакова система, як от: музика, мода, математичні знаки тощо). Наприклад, однією із найстародавніших нелінгвальних знакових систем є система відображення одиниць часу. Американський археолог А. Маршак обґрунтував гіпотезу, що на обломку кістки північного оленя, знайденому на стоянці мисливців за мамонтами в Кульні (сучасна Чехія), міститься інформація про палеолітичний місячний календар, зафіксована з допомогою знакової системи. Її одиницями є зарубки, які формують блоки коротких і довгих ліній. З того факту, що лінії розташовані практично на одній віддалі, А. Маршак робить висновок, що знаки відображають об'єкт, до складу якого входять однорідні компоненти, а, оскільки вони неперервно ідуть один за одним, то модельований знаками процес є неперервним у відображених межах. Отже, множина рисок передає множину однорідних об'єктів. Для створення цієї „календарної знакової системи її творці повинні були володіти: а) прийомами побудови абстракції, які дозволили розглядати різні дні як однорідні об'єкти; б) ідеєю змінної величини, яка дозволила побудувати модель не конкретного відрізка часу, а абстрактного; в) ідеєю впорядкування однорідних об'єктів [16]. Перелічені вище ідеї є вагомими для розуміння знаків будь-якої комунікативної системи, які тлумачимо як *визначену кількість відносно однорідних об'єктів (лінгвальних чи нелінгвальних), які сприймаються органами чуттів, підпорядковуються певним правилам поєднання і слугують для „омовнення образів світу, сфери знань та дискурсів*. Знакотвірним середовищем є життєвий світ людини. Останній становить шар суміщеного суб'єктивного й об'єктивного буття, який забезпечує культуротвірну здатність людини проникати в об'єктивне і з якого воно проникає у план свідомості, тобто поле трансформації природних феноменів у знаки. Його межі задаються формами культури [1: 6]. Основною знаковою системою у цьому полі є природна мова (лінгвальна знакова система), одиницями якої є мовні знаки.

Кожна знакова система може бути описана у вимірі категорії відношення. При цьому остання слугує і для розгляду окремих одиниць системи і для опису її рівнів. Розглянемо потенціал застосування цієї категорії до вивчення лінгвальних знакових систем.

У сучасних лінгвістичних студіях мовний знак тлумачиться з позицій об'єктивістських, суб'єктивістських, емпіричних та діяльнісних теорій [7: 78 – 91]. Об'єктивістські теорії розглядають мовний знак як двобічну сутність: єдність чуттєвої сприйманої форми (позначувального) і приписуваного цій формі значення (позначуваного). Знак репрезентує реально існуючі об'єкти. Об'єктивістські моделі мовного знака базуються на концептуалістських теоріях (значення є ідеальна субстанція) або референціальних (значення ототожнюється з предметом) [6: 17 – 18]. Суб'єктивістські моделі спираються на уявлення, що знаки є продуктами мисленнево-мовленневої діяльності, які спеціально створені для трансляції смислів. Емпіричні теорії зосереджують увагу на ролі тіла в мовленнєвій комунікації, адже „мова нічого не означає сама по собі, позначування природною мовою потребують тіла й емоцій для того, щоб стати семантично функціональними [5: 102.]. До цих

теорій можна віднести ідеї перцептивного семіозису У. Еко [15]. У діяльнісних теоріях мовного знака виокремлюють психологічні та дискурсивні [7: 87-91]. Психологічні ґрунтуються на концепції семіозису як взаємодії тіла, мозку і культури [13; 14]. Наголошується, що перцептивно-когнітивна-афективна інформаційна база індивіда формується за законами психічного життя людини, але під контролем норм та оцінок, що виробляються соціумом і – ширше – культурою [5: 103].

Для всіх згаданих вище семіотичних проектів найважливішими питаннями є різні аспекти вмісту та вираження знака. Безвідносно до природи окремих знаків вони обов'язково входять у певні відношення з іншими знаками системи. Уже перші тлумачення мовного знака опираються на його бачення через призму категорії відношення. У філософських системах античності питання про зв'язок між словами, речами та їхніми іменами узагальнюється як гносеологічне питання про відношення знака і позначуваного. Ще Платон (428 – 347 до н.е.) достатньо чітко сформулював положення про те, що слово – це знак, який існує для позначення і вираження думки про вміст і відсилає до цього вмісту: „імена позначають сутність речей” [11: 676]. Він також підкреслює „матеріальність” знака: „тіло нагадує могильну плиту (σῆμα), що приховує поховану під нею в цьому житті душу. У той же час ця плита є також і знаком (σῆμα), бо з її допомогою душа позначає те, що їй потрібно виразити” [11: 634]. У концепції Аристотеля знак розглядався як система, що складається з графічного символу, акустичного симптома (і символу в той же час) і ментального іконічного знака. Всі компоненти системи пов'язані антисиметричними відношеннями трьох типів: відсилання, вказування та втілення [2: 252 – 254.]. Саме Аристотель вперше вказує на визначальну роль категорії відношення у тлумаченні знака. Він же вперше виділив цю філософську категорію як одну з найважливіших серед десяти інших. Він тише: „Віднесеним до чогось називається те, про яке говорять, що те, що воно є, воно є в зв'язку з іншим або перебуваючи у якомусь другому відношенні до іншого” [3: 66]. Саме ця властивість „віднесеності” є визначальною для розуміння знака в усіх семіотичних проектах.

На зламі XIX – XX століть два видатні філософи – феноменолог Е. Гуссерль і прагматист Ч. С. Пірс дали поштовх до зацікавлення найважливішими поняттями семіотики – знака і значення, типології знаків, знакових відношень тощо. Метонімічно термін семіотика позначає також знакову систему. Різні аспекти природи і функціонування знакових систем безвідносно до природи окремих знаків та сфери їх застосування розглядаються в рамках студій, які можна назвати *загальною семіотикою*. *Спеціальні семіотики* зосереджуються на вивченні конкретних знакових систем, як от, музична чи зоосеміотика.

Різна інтерпретація поняття знака забезпечує можливість виділення таких трьох загальних взаємопов'язаних царин семіотики: формальної, когнітивної та комунікативної [17: 46 – 50.]. У кожному з підрозділів зосереджується увага на розгляді знаків у вимірі категорії відношення (Рис. 1).

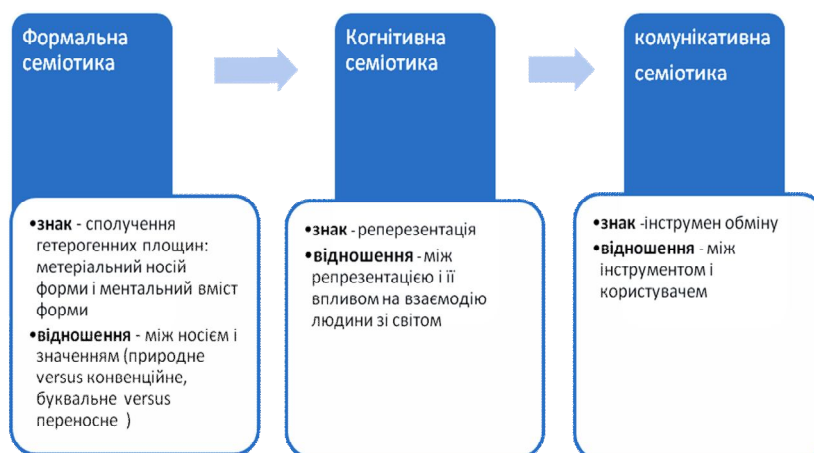

Рис. 1. Знак у вимірі категорії відношення у різних підрозділах загальної семіотики.

У формальній семіотиці знак розглядається як сполучення двох гетерогенних площин: матеріальний носій певної форми і ментальний вміст цієї форми. Об'єктом уваги є типи відносин між носієм і значенням (природне *versus* конвенційне, буквальне *versus* переносне тощо), з яких виводяться різні типи знаків. У когнітивній семіотиці знак є репрезентацією, тобто сутністю, яка означає щось інше, отже, вивчається характер цієї репрезентації і її вплив на нашу взаємодію з навколишнім світом. Комунікативна семіотика розглядає знак як інструмент обміну між користувачами, і у цьому підрозділі основні дослідження спрямовані на вивчення інтерсуб'єктних трансакцій.

Більшість сучасних семіотичних студій опирається на ідею трійкового відношення семіозису, впроваджену американським прагматистом Ч. С. Пірсом і розвинуту його послідовником Ч. В. Моррісом. Зокрема, останній у своїй найвідомішій праці „Основи теорії знаків”, пропонує розглянути ряд бінарних відношень: знаків до їхніх об'єктів (семантичний вимір семіозису), знаків до інтерпретаторів (прагматичний вимір), знаків до інших знаків (синтаксичний вимір) [10: 45 – 97]. Однак ця теорія ілюструє лише один аспект застосування категорії відношення у семіотичних студіях: дослідження природи знаків. Такі дослідження узагальнено у Таблиці 1.

Таблиця 1.

Застосування категорії відношення у дослідженнях природи знака

Семіотичний вимір	Відношення
Комбінація поняття й акустичного образу	Означуване – означувальне
Семантичний вимір семіозису	Знак – об'єкт
Синтаксичний вимір семіозису	Знак – інший знак
Психічний вимір семіозису	Матеріальне – ментальне
Прагматичний вимір семіозису	Знак – інтерпретатор
Соціальний вимір семіозису	Конвенційне – особистісне
Ієрархічно організована сітка відношень, спосіб існування знака	Парадигматика – синтагматика знака

Якщо застосувати категорію відношення до розгляду природи та функціонування лінгвальних комунікативних систем в цілому, то виявляємо її визначальну роль для тлумачення всіх аспектів мовного семіозису. Перша група „відношень” зосереджує увагу дослідників на розгляді мови як семіотичного феномену (Таблиця 2). Засадничими для таких досліджень, виокремлених у Таблиці 2, є переконання, що мова існує лише у своїх втіленнях, що мають „повну” знакову форму. Одна з цих реалізацій втілюється у мовленні, а інша – у мисленні, котре також має знакову форму. Втілення думки у мовленні є лише переведенням однієї форми знаків у іншу. Ще до того, як передають мислительний вміст через мовлення, він уже повинен існувати у знаковій формі. Утворення цього мислительного вмісту є процесом пізнання *id est* процесом формування життєвого світу людини.

Таблиця 2.

Застосування категорії відношення для дослідження лінгвальних комунікативних систем

Семіотичний вимір	Відношення
Мовні знакові утворення об'єктивують смисли людської діяльності як форма організації усвідомлення світу.	Людина – світ
Суть відношень між знаком і зовнішнім світом у самій ідеї семіозису як динамічного процесу породження значення, перетворення не-знака в знак	Знак – світ
Спосіб об'єктивації мислительного вмісту, характер „розмальовування” логічних форм визначається системою конвенційних знаків, які є в розпорядженні тієї чи іншої мови.	Мислення – мовлення

Друга група відношень пов'язана з функціонуванням знаків у лінгвальних комунікативних системах (Таблиця 3).

Таблиця 3.

Застосування категорії відношення для дослідження функціонування знаків у лінгвальних комунікативних системах

Знак – канал передачі/сприйняття	Інформаційний вимір семіозису
Знак – код	Спосіб впорядкування знаків в систему
Відправник – адресат	Комунікативний вимір семіозису
Модельована система – моделювальна система	Дискурсивний вимір семіозису

Лінгвальна комунікативна система повинна розглядатися як єдине ціле, що домінує над частинами і складається з елементів та відносин, що їх пов'язують. Сукупність відносин між елементами системи утворює її структуру. Отже, цілісно-системне осмислення лінгвальних знакових систем веде до фіксування відношень сукупності характеристик систем як комунікативного середовища існування людини і відображення уявлень про: а) параметри і сам спосіб „буття” системи; б) закони її функціонування.

Таким чином, опора на застосування категорії відношення забезпечує інтеграцію знань, накопичених у філософії, психології, семіотиці і лінгвістиці, для представлення комунікативної системи як цілісного феномену з структурними і функційними відношеннями, взаємозв'язками і взаємодією різних його складових. Відношення слугує тим стрижневим поняттям, яке може забезпечити синтез знань про комунікацію засобами семіотики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрейчук Н. І. Життєвий світ англійця кінця XV – початку XVII століть у вимірі інституційного дискурсу (лінгвосеміотичним аналіз): автореф. дис. ... докт. філол. наук: спец. 10.02.04: германські мови/ Андрейчук Надія Іванівна. – Одеса, 2013. – 36 с.
2. Аристотель. Первая аналитика. Глава 27 // Сочинения : в четырех томах / [ред. З. Н. Микеладзе]. – М.: Мысль, 1978. – Т. 2. – С. 252 – 254.
3. Аристотель. Категории // Сочинения : в четырех томах / [ред. З. Н. Микеладзе]. – М.: Мысль, 1978. – Т. 2. – С. 51 – 90.
4. Бех В. П. Человек и Вселенная: когнитивный анализ : монография / В. П. Бех. – 2-е изд., доп. – Запорожье : Просвіта, 2003. – 148 с. – С. 43.
5. Залевская А. А. Проблема «тело – разум» в трактовке А. Дамасио / А. А. Залевская // *Studia Linguistica Cognitiva*. Вып. 1. Язык и познание: Методологические проблемы и перспективы. – М.: Гнозис, 2006. – С. 82 – 104.
6. Левицкий В. В. Семасиология / В. В. Левицкий. – Винница: НОВА КНИГА, 2006. – 512 с.
7. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 196 с.
8. Марузо Ж. Словарь лингвистических терминов / Ж. Марузо; [пер. с фр. Н. Д. Андреева; под ред. А. А. Реформатского; предисл. В. А. Звегинцева]. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1960. – С. 111.
9. Материалы к словарю терминов тартуско-московской семиотической школы / Тартуская библиотека семиотики 2. – Tartu: University of Tartu, 1999. – 408 с. – С. 248.
10. Моррис У. Ч. Основания теории знаков / У. Ч. Моррис // Семиотика : антология / сост. Ю. С. Степанов. – Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Академический проект; Екатеринбург : Деловая книга, 2001. – С. 45 – 97.
11. Платон. Кратил // Собрание сочинений : в 4 т. – М.: Мысль, 1990. – Том 1. – С. 613 – 681.
12. Симпозиум по структурному изучению знаковых систем // Тезисы докладов. – М.: Изд-во Академии Наук СССР, 1962. – С. 6 – 7.
13. Damasio A. Self Comes to Mind. Constructing the Conscious Mind / Antonio Damasio. – New York : Random House Inc., 2012. – 398 p.
14. Danesi M. Analyzing Cultures: An Introduction and Handbook / Marcel Danesi, Paul J. Perrone. – Bloomington : Indiana University Press, 1999. – 423 p.
15. Eco U. Kant and the Platypus. Essays on Language and Cognition / Umberto Eco / [Transl. from Italian by A. McEwen] – San Diego, New York, London : Harcourt Inc., 1997. – 464 p.
16. Marshack A. The Roots of Civilization: The Cognitive Beginnings of Man's First Art, Symbol and Notation / Alexander Marshack. – New York & Toronto: McGraw-Hill, 1972. – 413 p.
17. Steiner P. Semiotics / Peter Steiner // International Encyclopedia of Communications / Ed. in chief E. Barnouw / In 4 volumes. – Vol. 4 (Sapi – Zwor). – Oxford, New York: Oxford University Press, 1989. – P. 46 – 50.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Андрейчук – доктор філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси - лінгвокультура семіотика, лінгвосеміотичний аналіз дискурсу, лінгвопрагматика.

ДИСКУРСНА ЗОНА ПЕРСОНАЖА У СПЕКТРІ ОЗНАК ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ

Іван БЕХТА, Юлія ДЕВ'ЯТИХ (Львів, Чернівці, Україна)

Стаття присвячена розгляду взаємодії дискурсної зони наратора та персонажа. Розглянуто поняття суб'єктної перспективи як сукупність всіх проявів точки зору учасників акту комунікації в оповіданні, а також проаналізовано комунікативно-регістрову характеристику прямого мовлення.

Ключові слова: дискурсна зона персонажа, дискурсна зона наратора, перспектива, суб'єктна перспектива, комунікативний реєстр, оповідання, пряме мовлення.

The article is dedicated to the examination of narrator's discourse and characters' discourse interaction. The phenomenon of subjective perspective as a complex of all points of view of the participants of communicative act in narration is analysed as well as communicative and register characteristics of direct speech

Keywords: narrator's discourse, characters' discourse, perspective, subjective perspective, communicative register, narration, direct speech.

Постановка наукової проблеми та її значення. Персональне мовлення/ чуже мовлення – як об'єкт мовознавчих студій, зазвичай пов'язане з межами граматичних категорій і форм, зазнає змін впродовж ХХ ст., що стало на початку ХХІ століття поворотом до розуміння його комунікативної сутності. Нині дослідження персонажного мовлення – персонажного дискурсу (якщо взяти до уваги модель М.А.К. Халлідея [27] про трактування мови як соціального феномену), дискурсної зони персонажа (І.А. Бехта) [8], чужого мовлення – відрізняються різноманітністю мовних сфер, з якими корелює це явище, і багатоплановістю мовознавчих понять, у межах котрих воно описується (концепцій прецедентності, інтертекстуальності, діалогічності, референтності, постмодерністської перформативності, текстотворення, метамовного трактування, регуляції мовленнєвого спілкування). Багатоманіття форми вираження художнього мовлення/дискурсу, які формують складний візерунок оповіді художнього твору, провадить до виникнення текстових фігур мовлення – текстових антропоцентрів – наратора й персонажів, присутність котрих формує в художньому творі два мовленнєві потоки (дві дискурсні зони) – мовлення наратора й мовлення персонажа [7, с. 9].

Проблематика явища авторського та персонажного мовлення має давню історію (що відповідно відбито в термінологічному апараті феномену), і його розв'язок, під різними кутами зору, подибуємо в періоди панівних мовознавчих парадигм аж донині – див. праці [Балли 2001; Бахтин 1972, 1986; Бенвенист 2002; Бехта, 2004, 2013; Гаїбова 1986; Гончарова 1984; Кожевникова 1977; Лотман 2000; Максимова 2005; Чумаков 1977; Banfield 1982; Fludernik 1993; Short 1996; Tannen 1983]. На початку ХХІ ст. лінгвістика розширила свої межі щодо вивчення художнього тексту, що є рисою сучасної мовознавчої науки. Відтак, розширився спектр об'єктів, які вивчаються лінгвістикою тексту. Як у свій час текст з матеріалу став об'єктом лінгвістичної науки, так і тепер до нього приєдналися *наратив, дискурс, інтертекст, гіпертекст і метатекст.*

Через долучення методів і методик інших наук до вивчення зростаючої кількості аспектів текстолінгвістичних досліджень, сама лінгвістика тексту перейшла у лінгвістику наративу та дискурсну лінгвістику, де текст набув статусу одиниці дискурсу. В другій половині ХХ ст. і початку ХХІ ст. перед мовознавством відкриваються нові ракурси дослідження художнього тексту з поданням його оповідної структури, серед яких у лінгвістиці на перший план виходить прагма-дискурсний підхід, бо художній дискурс передусім скерований на відображення картини світу у фіксований час й у фіксованому місці. Спостерігається тенденція до симбіозу діалогічного й монологічного мовлення в художньому дискурсі.

Метою статті є висвітлити сучасні погляди дослідників на комунікативно-регістрову характеристику прямого мовлення.

Завдання статті:

- дати визначення поняттю перспектива;
- охарактеризувати поняття суб'єктної перспективи художнього тексту;
- описати комунікативно-регістрову характеристику прямого мовлення.

Виклад основного матеріалу. Художня література останніх десятиліть виявляє величезну кількість типів повістувальної перспективи, яка є відображенням того, який спосіб викладу обирає автор для висунування ідей, що виражатимуться в його творі. Наративна перспектива включає в себе реалізовані в тексті зв'язки між автором – творцем художнього твору, та оповідачем/наратором – внутрішньотекстовою “паперовою” особистістю, від імені якого розвивається подія, а також певну часову, просторову та експресивну орієнтацію художнього твору, яка укупі відображає художньо-естетичну позицію автора. Щодо дефініції самого терміну “перспектива” в словниках, то в англomовному джерелі подибуємо таке значення цього поняття: *perspective – a particular attitude towards sth; a way of thinking about sth – певне ставлення до чогось; спосіб мислення про щось* [28, с. 983]. В енциклопедичному словнику І. Б. Штерн, маємо таке тлумачення: *перспектива мовця, перспектива говорящего, speaker's viewpoint, die Sprecherperspektive* – позиція мовця у мовній взаємодії щодо слухача та перебігу подій, про які йдеться у його мовному повідомленні; категорія теорії діалогу та теорії мовної комунікації [22, с. 247]. В двомовному лексикографічному джерелі: *perspective* – перспектива [1, с. 716]. На думку Г. фон Вільперта, перспектива – це, в літературі, особливо в епіці, частково в ліриці, точка зору з якої сприймається та розповідається подія; ставлення оповідача, який не повинен ідентифікуватись із автором, як посередника, до того, що відбувається в творі; оповідна стратегія [26]. За словами Ф. Штанцеля, перспектива направляє увагу читача на шлях сприйняття вигаданої реальності та класифікується на зовнішню та внутрішню [31, с. 49], тобто умовно поділяється на дві групи: необмежену, всеохоплюючу перспективу нарації та обмежену.

Про суб'єктну організацію тексту згадував М. М. Бахтін, а саме про кореляцію мовленнєвого елементу з його носієм (суб'єктом мовлення). Суб'єктна нелінійність тексту пов'язана з наявністю декількох суб'єктів мовлення, які є рівночасно присутніми в одному із компонентів художнього тексту – оповідуванні. Часто в оповідуванні, поряд із дискурсним сегментом оповідача функціонує дискурсний шар персонажів з їхньою власною точкою зору, і відтак суб'єктна структура оповідування комплікується персонажним сегментом. Словом, у художньому тексті споконвіку існує два протиставлені блоки: “оповідач/наратор – мовлення оповідача – точка зору оповідача в композиції твору – оповідування як компонент тексту” та “персонаж – мовлення персонажа – точка зору персонажа в композиції твору – пряме мовлення як компонент тексту”. Кореляція автора та персонажа з одного боку, та автора й читача з іншого – формує суб'єктну проекцію/перспективу тексту. Суб'єктна перспектива встановлює зв'язки між суб'єктом того, хто повідомляє факт та суб'єктом самого факту повідомлення [23]. Суб'єктна перспектива вираховує всі суб'єктні сфери, задіяні при формуванні висловлення і ті, які взаємодіють у висловленні; схематично вона зображається як вісь, яка поєднує суб'єктні зони, що відповідають різним ролям суб'єкта. Отже, суб'єктною перспективою або суб'єктним планом називаємо скопус усіх виявів точки зору учасника акту художнього комунікування конкретного літературно-художнього твору.

Художній текст у дійсності є взаємодією різноманітних форм мовлення – комунікативних реєстрів локалізованих у двох дискурсних зонах – наратора і персонажів. Комунікативні реєстри являють собою моделі різних способів сприйняття та подання дійсності, композиційно-змістові одиниці тексту. Комунікативний реєстр мовлення – модель мовленнєвої діяльності, обумовленої точкою зору мовця, його комунікативними завданнями, що володіє набором мовних засобів і реалізується в конкретному фрагменті тексту.

Комунікативні реєстри мовлення [14, с. 29] – це однорідні структурно-композиційні форми мовлення, об'єднані всередині і протипоставлені одне одному за способом сприйняття чи пізнання світу, за категорійним характером явищ, які сприймаються та за комунікативними інтенціями мовця. Своєрідність дискурсної зони персонажів визначається кількісними зв'язками способів трансляції мовлення, дискурсною зоною наратора і неоднорідними структурно-стилістичними та функційними ознаками цих способів передачі мовлення. Персонаж загалом і його мовленнєва партитура зокрема є артефактом, що прогнозує наявність у змісті та формі твору дискурсних сегментів персонажа, створюючи його як частину загальної лінгвокреативної стратегії письменника.

Комунікативно-регістрова характеристика прямого мовлення полягає в тому, що в цій конструкції протиставляються одне одному за цілою низкою ознак, мовлення наратора та мовлення персонажів, однією із форм якого, є саме пряме мовлення. Наші спостереження над мовою художньої прози доби постмодерну дають підстави говорити про те, що дискурсна зона наратора (у формах супровідного коментування) набуває характеру ремарки. Це пояснюється взаємною спрямованістю композиційного і стилістичного впливу дискурсу наратора і дискурсу персонажів. Дискурсна зона персонажа, яка виникає на основі системи способів передачі мовлення, а також перебуває у наративному монолозі, розвиває в читача уявлення про персонажа як про “мовну особистість” і водночас як художній інтелект, розум.

Формування структури прямого мовлення відбувається завдяки безсполучниковому поєднанню двох його складових компонентів – прямого мовлення та авторського вводу (в англійській мові *reported clause* та *reporting clause* [29]). Пряме мовлення зазвичай трактується як форма персонажного мовлення, яка вводиться в текст авторською ремаркою і репродукує висловлення чи думку від тієї особи, якій воно належить, зберігаючи при цьому граматичні, лексичні та інтонаційні особливості. Завдяки цьому, формами прямого мовлення передається індивідуальний стиль кожного мовця, таким чином складається враження, ніби мовлення відтворюється буквально [19, с. 3]. Другий компонент даної структури – введення/інтродукція [21], ремарка [9], інтродуктор [20], реприза [12], репрезентуючий компонент [13], що виконує складну об'єднувальну роль і є формантом, який використовується для включення в текст нового мовленнєвого пласту у вигляді прямого мовлення. Таким чином, пряме мовлення у структурі тексту – це двоскладова конструкція, у якій воно ніби відтворює зміст, з урахуванням всіх особливостей, висловлення якогось мовця, будучи одним “голосом”, і супроводжується введенням автора/оповідача, який творить інший “голос”. Отож бачимо, що композиційно, пряме мовлення відображає два реальні голоси, які виявляються в передаванні єдиної інформації.

Структурною ознакою прямого мовлення в тексті є його двочленність [8, с. 152], так як в ньому поєднуються дві сфери – автора/оповідача та персонажа. Кожна частина має формально-граматичні та складові засади. Формальна функція сфери автора/оповідача – вводити в текст пряме мовлення, змістовна – визначити й коментувати його. Формальна функція прямого мовлення – заповнювати позицію, подану мовленням автора/оповідача, змістовна – відтворювати контент висловлення, сигналізований компонентом уведення.

Отож, пряме мовлення треба розглядати як структурно-композиційну та комунікативну одиницю, яка володіє низкою ознак, наявність котрих обумовлена динамічною взаємодією протипоставлених мовленнєвих форм, що й визначає комунікативно-регістрову характеристику прямого мовлення або його безпосередню локацію у дискурсній зоні персонажа у фактурі художнього твору.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Адамчик Н. В. Большой англо-русский словарь / Н. В. Адамчик. – Мн.: Литература, 1998. – 1168 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – [изд. 2-е, стереотипное]. – М.: Едиториал УРСС, 2001. – 416 с.
3. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – М.: Худ. л-ра, 1972. – 470 с.
4. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 423 с.
5. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист; [пер. с фр. / общ. ред., вступ. ст. и коммент. Ю. С. Степанова]. – [изд. 2-е, стереотипное]. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 448 с.
6. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській прозі: [монографія] / І. А. Бехта. – К.: Грамота, 2004. – 304 с.
7. Бехта І. А. Оповідний дискурс в англійській художній прозі: типологія та динаміка мовленнєвих форм: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.02.04 / Бехта І. А. КНУ ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 38 с.
8. Бехта І. А. Авторське експериментаторство в англійській прозі ХХ століття [Текст] / І. А. Бехта. – Л.: ПАІС, 2013. – 267 с.
9. Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка / В. Н. Волошинов // Философия и социология гуманитарных наук. – СПб.: Аста-Нресс LTD, 1995. – С. 216–360.
10. Гаїбова М. Т. Коммуникативные аспекты изображения речемыслительной деятельности персонажа в структуре художественного текста (на материале англоязычной литературы): дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04 / Гаїбова Мехпара Талатовна. – Баку, 1986. – 399 с.

11. Гончарова Е. А. Категории автор-персонаж и их лингвостилистическое выражение в структуре художественного текста : автореф. дис. на соискание науч. степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. А. Гончарова. – Л., 1989. – 32 с.
12. Егорова А. А. Порядок слов в монолого-диалогическом единстве (на материале французской художественной прозы XX века): автореф. дис. ... на соискание науч. степени канд. филол. наук: спец: 10.02.05 «Романские языки» / А. А. Егорова. – Л., 1983. – 18с.
13. Жовнірук З. Л. Модифікації репрезентативного компонента прямої мови / З. Л. Жовнірук // Іноземна філологія. – Львів, 1983. – Вип. 69. – С. 54–59.
14. Золотова Г. А. Коммуникативная грамматика русского языка / Золотова Г. А., Онипенко Н. К., Сидорова М. Ю. – М., 2004. – 528 с.
15. Кожевникова Н. А. О соотношении речи автора и персонажа / Н. А. Кожевникова // Языковые процессы современной русской художественной литературы (проза). – М. : Наука, 1977. – С. 7-96.
16. Лотман Ю. М. Структура художественного текста : семиотические исследования по теории искусства / Ю. М. Лотман. – М. : Искусство, 1970. – 284 с.
17. Лотман Ю. М. Об искусстве : структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – СПб : Искусство-СПб, 2000. – 704 с.
18. Максимова Н.В. “Чужая речь” как коммуникативная стратегия : [монография] // Н.В. Максимова. – Издательский центр РГГУ, 2005. – 315 с.
19. Мильх М. К. Конструкции с прямой речью в современном русском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук / М. К. Мильх – Л., 1962. – 28 с.
20. Успенская С.Ф. Структурно-синтаксическая характеристика синтаксических конструкций с прямой речью в современном английском языке / С. Ф. Успенская // Исследования по романо-германскому языкознанию. – Волгоград : Волгоград. гос. ун-т, 1975. – Вип. 6. – С. 183–199.
21. Чумаков Г. М. Синтаксис конструкций с чужой речью / Г. М. Чумаков – Киев: Вища шк., 1975. – 220 с.
22. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник для фахівців з теорет. гуманіт. дисциплін та гуманіт. інформатики / І. Б. Штерн – К.: «АртЕк», 1998. – 336 с.
23. Якобсон Р. О. Шифтеры, глагольные Категори и русский глагол / Р. О. Якобсон // Принципы типологического анализа языков различного строя. – М., 1972.
24. Banfield A. Narrative style and the Grammar of Direct and Indirect Speech. – Foundation of Language, 1973. – Vol. 10. – № 1. – P. 1-38.
25. Fludernik M. The fictions of language and the languages of fiction: the linguistic representation of speech and consciousness. – L.: Routledge, 1993 – P. 309-311.
26. Gero von Wilpert. Sachwörterbuch der Literatur 8, verb. u. erw. Aufl. – Stuttgart: Kröner, 2001. – 926 S.
27. Halliday M.A.K. Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning. – Baltimore: University Park Press, 1978. – 256 p.
28. Hornby A. S. Oxford Advanced Learner’s Dictionary of Current English. – London : Oxford University Press, 2000. – 1600 p.
29. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartnik S. A Comprehensive Grammar of the English Language. – L.: N.Y.: Longman, 1985. – 1779 p.
30. Short M. Exploring the Language of Poems, Plays and Prose. – L. & N. Y: Longman, 1996. – 399 p.
31. Stanzel F. A Theory of Narrative / Transl. by Charlotte Goedsche. – Cambridge: Cambridge University Press, 1982. – 309 p.
32. Tannen D. Oral and Literate Strategies in Spoken and Written Discourse // Literacy for Life: The Demand for Reading and Writing / Ed. Richard W. Bailey & Robin Melanie Fosheim. – N. Y.: Modern Language Association, 1983. – P. 79-96.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Іван Бехта – доктор філологічних наук, професор кафедри англійської філології факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: герменевтика, наративна поетика, когнітивна поетика, текстолінгвістика, дискурсна стилістика.

Юлія Дев’ятих – аспірант кафедри англійської мови факультету іноземних мов Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: наратологія, метатекстуальність, дискурс персонажа, британський постколоніальний роман.

ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС І СТИЛЬ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Ольга ВАЛІГУРА (Київ, Україна)

Таміла КОТОВСЬКА (Тернопіль, Україна)

У статті розглядаються художній дискурс і стиль як об'єкти лінгвістичного аналізу в сучасній когнітивно-дискурсивній парадигмі філологічного знання, зокрема, наводяться погляди дослідників на проблему співвідношення і термінологічного розмежування цих понять у сучасному мовознавстві.

Ключові слова: художній дискурс, стиль, лінгвістичний аналіз, когнітивно-дискурсивна парадигма.

The article investigates the notions of discourse and style viewed as specific objects of linguistic analysis in cognitive and discourse paradigm of the humanities. The article focuses on the researchers' approaches towards the problem of terminological delimitation of two concepts: style and discourse in present-day linguistics.

Key words: literary discourse, style, linguistic analysis, cognitive and discourse paradigm.

Формування сучасної концепції мови як необхідної культурної складової життєдіяльності людського суспільства зумовило появу нових напрямів лінгвістичних досліджень: комунікативної і когнітивної лінгвістики, прагматики, лінгвокультурології, теорії дискурсу. В останні десятиліття спостерігається підвищений інтерес мовознавців до пошуку мовно-філософських, культурологічних, соціальних та психофізіологічних засад мовлення, його комунікативних, когнітивних, прагматичних, семіотичних, стилістичних аспектів на основі новітніх досягнень філологічних і суміжних дисциплін. Саме в цьому напрямку проводяться дослідження проблем породження дискурсу, будови тексту, передусім художнього, а також визначення на цих засадах типологічних ознак художнього дискурсу та особливостей його розвитку в мовно-культурній перспективі.

Виділення художнього дискурсу як об'єкта дослідження зумовлено значним науковим інтересом до поетичної функції мови, а також до дискурс-аналізу як нового напрямку сучасного філологічного пошуку. Цілісний підхід до вивчення мовленнєвої діяльності та художнього дискурсу базується на застосуванні актуального в сучасному мовознавстві методологічного принципу моделювання, що дозволяє визначити основні комунікативні і лінгвокогнітивні параметри досліджуваних явищ, а також принципи їх взаємодії. При цьому на особливу увагу заслуговує проблема складного співвідношення понять "дискурс" і "стиль" у вітчизняному мовознавстві, розв'язання якої дозволить вирішити питання стильової єдності дискурсу, осмислити вплив, який він здійснює на всю комунікативну культуру, в тому числі й на культуру сучасного інформаційного суспільства, створюючи підґрунтя для розвитку нових типів і видів дискурсу.

Йдеться про те, що в лінгвістичних студіях сьогодення в центрі наукових дискусій такі поняття, як дискурс, текст, жанр, стиль (див. праці [1; 3; 9; 10; 12; 13; 17; 19]). Дискурс часто використовується в наукових працях як абсолютний синонім терміна *стиль*, тому виникає необхідність розмежувати ці два поняття, співвіднести їх з науковою традицією, що склалася у лінгвістиці. Необхідність визначення меж двох понять пояснюється, з одного боку, пріоритетністю лінгвістичних досліджень у дискурсології, а з іншого – неоднозначним трактуванням терміну *дискурс* у сучасному мовознавстві.

Відтак у фокусі уваги мовознавців опиняється низка дискусійних і актуальних питань когнітивно-дискурсивного плану, пов'язаних з проблемою складного співвідношення понять "дискурс" і "стиль": принципів відмінності понять *дискурс* та *функціональний стиль*; особливості функціонально-стилістичного і дискурсивного аналізу; ментальні та психологічні передумови виникнення і реалізації системи функціональних стилів взагалі та художнього (художньо-белетристичного) стилю як стрижня усієї системи функціональних стилів; критерії виокремлення художнього стилю, місце і роль стильових доміант у конституюванні художнього дискурсу, специфіка функціонування в ньому стилістичних прийомів тощо.

Метою цієї статті є розгляд співвідношення та термінологічного розмежування понять *художній дискурс* і *стиль* як об'єктів лінгвістичного аналізу в сучасній когнітивно-дискурсивній парадигмі філологічного знання.

Зазначимо, що саме у вітчизняній і російській лінгвістиці проблема співвідношення понять *стиль* і дискурс є актуальною і далекою від однозначного вирішення. Причина цього полягає, на думку російського мовознавця Ю.С. Степанова, в особливостях національних лінгвістичних шкіл, а не в предметі дослідження [15: 35]. У своїй праці «Альтернативний світ, Дискурс, Факт і принцип Причинності» (1995) він озвучує думку про тісну близькість двох понять: нового запозичення *дискурс* і традиційного терміну *стиль*: «Термін *дискурс* (фр. discours, англ. discourse) почав широко вживатися на початку 1970-х рр. у значенні, близькому до того, в якому в російській лінгвістиці вживався термін "функціональний стиль". У той час, як в російській традиції "функціональний стиль" означав перш за все особливий тип текстів... і відповідну кожному типу лексичну систему і граматику, в англосаксонській традиції не було нічого схожого, тому що не було стилістики як особливої галузі мовознавства. ...Дискурс в їхньому розумінні спочатку означав саме тексти в їхніх особливостях» [15: 35-36].

Далі, в процесі аналізу роботи франко-швейцарського лінгвіста і культуролога Патріка Серіо «Аналіз радянського політичного дискурсу» Ю.С. Степанов приходять до обґрунтованого висновку, що дискурс не може бути зведений до стилю. Проте, вже невдовзі стверджує, що саме тому стилістичний підхід, створення стилістики як особливої дисципліни в межах вивчення певної мови на сьогодні вже не є адекватним» [15: 40]. Безумовно, це твердження є, на наш погляд, дискусійним, адже саме стилістика є предтечею виникнення функціонального підходу як такого.

Схожої до думки Ю.С. Степанова дотримується і російський теоретик дискурсу В.І. Карасик, який вважає, що термін *функціональний стиль* належить до числа найменш вдалих термінів у лінгвістиці [8]. У той час В.Є. Чернявська стверджує, що «функціональний стиль и функціональна стилістика не може заперечуватися сучасними дискурсивно-орієнтованими підходами. Функціональний стиль зберігає свою самодостатню значущість как об'єкт лінгвістичного аналізу. При цьому дискурс як особливий модус опису мовної діяльності значущий як одиниця операційного аналізу, що деталізує наші уявлення про комунікативну практику» [17: 94].

Чітке розмежування понять дискурсу і стилю наводить у своїй праці [10] російський стиліст М.М. Кожина, зауважуючи відмінність вихідних гносеологічних базисів двох теорій і виділяючи таку їхню диференційну рису, як різний потенціал систематизації, стратифікації і класифікації. Надзвичайно важливим для розуміння досліджуваних понять убачається твердження автора про те, що дискурс і стиль є суміжними, паралельно існуючими, але не тотожними, а різнорідними поняттями двох близьких мовленневознавчих дисциплін [10: 9-33].

Своє бачення проблеми співвідношення понять *дискурс* і *стиль* пропонує російський мовознавець Н.І. Клушина, зауважуючи, що змішування цих двох понять виникло у результаті незалежного розвитку функціональної стилістики в російській лінгвістиці і західної традиції аналізу дискурсу. Позаяк поняття *стиль* трактується як модель успішної соціальної комунікації в межах літературної мови, що регламентується набором еталонних рис (норми стилю), то стиль стає обов'язковою формою реалізації авторського послання адресату. Відтак у межах авторської концепції [9] стиль розглядається як складова дискурсу.

У вітчизняній лінгвістиці розмежуванню понять *дискурс* і *стиль* присвячено низку праць мовознавців, зокрема йдеться мова про наукові розвідки представників Харківської лінгвістичної школи [11; 14; 19]. Так, І.С. Шевченко акцентує увагу на тому, що аналіз дискурсу передбачає особливий, відмінний від функціональної стилістики, принцип опису і орієнтири пошуку, хоча останнім часом одне досить часто замінюється іншим. Якщо стилістичний аналіз (рівень тексту) встановлює функції тексту, стратегії рематичного розгортання, то аналіз дискурсу починається зі звернення до соціально-історичного контексту, з проектування на елементи змістово-сміслової організації тексту психологічних, соціальних, етно-культурних, прагматичних тощо чинників [19: 314]. Відтак у результаті дослідження понять *дискурс* і *стиль* автор розкриває принципові відмінності між дискурсивним і функціонально-стилістичним аналізом: перший зосереджує увагу на дискурсі

(аспект динаміки), другий – на тексті як його результаті (аспект статичності), зокрема, категоріях дискурсу і тексту [19: 313-315].

У контексті зазначеної проблеми розглянемо трактування понять *дискурс* і *стиль*. Зауважимо, що у сучасному мовознавстві поняття *дискурс* не має однозначного тлумачення. Це пов'язано з тим, що дискурс є предметом міждисциплінарних розвідок і входить до кола інтересів багатьох дисциплін: дискурсології, лінгвістики тексту, прагматики, соціолінгвістики, психолінгвістики, когнітивної лінгвістики, літературознавства, філософії та ін. Хоча теорія дискурсу вже досить тривалий час опрацьовується і досліджується мовознавцями, загально визнаного підходу та універсального визначення поняття *дискурс* ще досі не існує. Теорія дискурсу як прагматизованої форми тексту бере свій початок у концепції Е. Бенвеніста, який розмежовував план дискурсу (*discourse*) - мовлення, яке привласнюється людиною, яка говорить, і план оповідання (*narration*). Під дискурсом Е. Бенвеніст розуміє усіяке висловлювання, яке зумовлює наявність комунікантів: адресата, адресанта, а, також, наміри адресанта певним чином впливати на свого співрозмовника [2: 276-279]. Це поняття розглядається і як комунікативний процес, і як текст, і як система, і як комунікативна подія. Класичними працями, в яких аналізуються проблеми дискурсу, можна назвати дослідження Ю. Габермаса [23], Т. ван Дейка [21; 22], М. Фуко [16] та Р. Водака [24].

У сучасній лінгвістиці під терміном *дискурс* розуміють текст, що є результатом цілеспрямованої соціальної дії і текст як сукупність мовних, мовленнєвих, соціокультурних, прагматичних, когнітивних та психічних факторів [1: 136-137]. Дискурс може трактуватися як процес ситуативно зумовленої комунікативної діяльності або її результат (текст) [20], але ці підходи до визначення змісту терміна «дискурс» не є взаємовиключними: вони становлять собою різні дослідницькі «проекції» складного та багатовимірного феномену дискурсу [20: 202-205]. Отже, вивчаючи дискурс як процес/діяльність, дослідник фактично має справу з результатом цієї діяльності – текстом, але з цього застиглого «відбитку» мовленнєвої діяльності, що відбувається у когнітивному і соціальному контексті, він має вилучити дані, що є релевантними до процесуального аспекту буття природної мови.

Часто слово "дискурс" трактується як синонім слова "текст" – у значенні будь-якого явища дійсності, що має знакову природу і певним чином структуроване. У цьому контексті важливо пам'ятати, що спочатку створюється дискурс, який з плином часу перетворюється в текст, котрий адресат знову може перетворити на дискурс.

Спроба визначити текст через дискурс або дискурс через текст приводить до визначення первинності дискурсу. Так, В. О. Звегінцев [6: 12-13] розуміє дискурс як елементарну одиницю тексту, тобто складне ціле або змістовну єдність, що вирізняється на рівні мови і, як правило реалізується у вигляді речень, пов'язаних між собою смисловими зв'язками. Але, не дивлячись на те, що всі ці підходи ґрунтуються на різноманітних рисах та характеристиках, вони не виключають одне одного і детермінують художній дискурс такими складовими, як особистість автора в сукупності його психологічних, ментальних, соціально-культурних, етнічних рис; адресат та рівень його сприйняття; позалінгвальні чинники трьох типів ситуації: того, про що йдеться в тексті; того, що опосередковує його створення в соціокультурному контексті дійсності; і того, що сприяє його сприйняттю в контексті інтерпретації.

У межах когнітивно-дискурсивного підходу, з урахуванням ментальних основ продукування і функціонування мовлення, дискурс розуміємо услід за І.С. Шевченко та О.І. Морозовою, як мисленнєво-комунікативну діяльність, яка протікає в широкому соціокультурному контексті; дискурс – це сукупність мовленнєвих актів, що охоплюють адресантами й адресатами інтенціональний, контекстний, ситуативний, метакомунікативний, денотативний, локутивний та ілокутивний аспекти [18: 27-28]. Такий підхід дозволяє нам розглядати дискурс і як процес, і як вербалізований продукт цього процесу, тому при аналізі конкретних письмово зафіксованих фрагментів дискурсу вважаємо за можливе звертатися до терміна «текст».

Щодо художнього дискурсу, який є об'єктом нашого дослідження, то в ньому реалізується чітке розмежування сторін мовленнєвого спілкування – відправником тут постає автор (один або декілька), адресатом є так званий «масовий читач» [4: 66–67]. Автор залишає

на описі подій свій суб'єктивний відбиток, і тому художній текст містить ознаки авторської особистості. Отже, основними елементами комунікації в художньому дискурсі виступає двочленна опозиція – дискурс наратора / персонажний дискурс. Дискурс наратора відображає ті частини тексту, в яких автор (через опосередковану фікційну особу – наратора) звертається до читачів від себе, а не крізь призму персонажних висловлювань. У зв'язку з тим, що основним призначенням художнього дискурсу є емоційно-вольовий та естетичний вплив на тих, кому він адресований, тому головним конституюючим фактором є його прагматична сутність. Функціонування художнього дискурсу неможливе поза діалектичних відносин: письменник – художній твір – читач.

Більше того, питання про художній дискурс інколи набуває дискусійного характеру, навіть часом висловлюється думка про те, що художній текст як специфічне утворення не має дискурсу, бо створення художнього тексту і його сприйняття не можна уявити як безпосередні складники одного комунікативного акту. До того ж, у художній комунікації існує особливий код передачі інформації й засоби впливу на слухача чи читача. Автор також керується певними настановами, а також комунікативними намірами й відомими йому прийомами естетичного впливу на адресата. Простір художнього дискурсу виступає як необхідний посередник між літературою і мовою, між літературою й зовнішньою реальністю. Саме в ньому формується те «семіотичне середовище», що за Ю. Лотманом, є необхідною умовою реалізації комунікативної функції словесного мистецтва.

Відтак можна стверджувати, що художній дискурс є закріпленою в мовленнєвому прострі повторюваною функціонально-сисловою єдністю комунікативно організованих системних ознак, яка, на відміну від інших типів дискурсів, моделює культурно-мовний універсум певної доби у вимірі екзистенційної цілісності на основі дії поетичної функції мови. Сучасні мовознавці зазначають, що художній дискурс також можна схарактеризувати в межах різних класифікацій типів дискурсу. За класифікацією В.І. Карасика [7; 8] художній дискурс входить до складу персонального типу дискурсу, тобто адресант виступає як особистість у всьому багатстві свого внутрішнього світу та будує свої висловлювання, виходячи із власних поглядів. Отже, художній дискурс можна трактувати як втілення вербального повідомлення, що передає предметно-логічну, естетичну, образну, емоційну й оцінну інформацію, об'єднану в ідейно-художньому змісті тексту в єдине ціле.

Для розуміння цілісної концепції художнього дискурсу теоретично значущим убачається дослідження художнього дискурсу на засадах теорії мовленнєвої діяльності та її культурного виміру в історії французької мови та культури IX – XVIII ст., здійснене київським мовознавцем В.Б. Бурбело [5], у котрому визначено системно-функціональні ознаки художнього дискурсу, виявлено основні мовленнєві засади системно-функціональної моделі художнього дискурсу, які зумовлено рефлексивними, комунікативними, структурно-композиційними та лексико-семантичними параметрами. Щодо співвідношення понять дискурсу і стилю, то на думку автора, концепт дискурсу корелює з поняттями стилю, літературної мови, норми, мовленнєвого і літературного жанрів, але представляє свій власний мовленнєвий рівень і відповідні структури і форми.

Що стосується поняття *стиль*, то в радянському мовознавстві це поняття отримало перевірену часом чітку дефініцію, з виробленим науково-теоретичним апаратом і розробленими методами дослідження (див. праці В.В. Виноградова, І.Р. Гальперіна, М.М. Кожині, О.М. Мороховського, Ю.М. Скребнева, Л.В. Щерби). У межах системного підходу функціонально-стильові різновиди вживання мови або функціональні стилі розрізняються відповідно до основних форм людської свідомості, з типовими формами спілкування і діяльності. У площині ж комунікативно-стилістичного підходу до дослідження мовних явищ особлива увага почала приділятися адресанту як відправнику повідомлення, його глобальній інтенції, прагматичному характеру повідомлення і його перлокутивному ефекту, а також адресату як отримувачу інформації і учаснику комунікації. Цілком правомірно у цьому зв'язку говорити про те, що об'єктом дослідження у функціональній стилістиці є стиль, а в комунікативній стилістиці – дискурс у його сучасному розумінні. Так, В.Є. Чернявська формулює дискурс як мовне вираження (мовний корелят) певної суспільної практики, систематизоване особливим чином використання мови. У цьому випадку значення

терміну «дискурс» наближене до розуміння його в сучасній стилістиці як текста, що досліджується в комунікативно-діяльнісному, функціонально-стилістичному аспекті [3].

У контексті зазначених вище проблем набуває особливого значення співвідношення дискурсу і стилю, оскільки, перш ніж дискурс набуває свого вираження, у мовця підсвідомо виробляється один із стилів, а також тематична і мовна проєкції – своєрідна програма. І тільки потім цей стиль оформлюється у вигляді синтаксично закріплених мовленнєвих дій у межах дискурсу [14: 126]. Відтак уже під час породження дискурсу формується певний стиль висловлювання з властивими лише йому домінуючими стильовими рисами – ознаками, що підкорюють всі периферійні ознаки і домінують над ними. При цьому зауважимо, що художній стиль є акумулятивним на всіх рівнях свого вияву і підтвердженням цього є його домінуючі стильові ознаки: в художніх текстах можуть вживатися всі функціональні типи мовлення, використовуватися різні прошарки лексики, всі потенційно можливі структурно-семантичні типи речень.

Отже, підсумовуючи розгляд понять художній дискурс і стиль як об'єктів лінгвістичного аналізу та проблеми співвідношення цих понять у сучасному мовознавстві, можна стверджувати, що художній дискурс і функціональний стиль є двома фундаментальними категоріями, що розмежовують комунікативний простір у різних площинах. При цьому дослідження художнього дискурсу в узагальненому вигляді має враховувати, на наш погляд, такі поняття комунікативної стилістики як стилістику адресанта, інтенціональність тексту, стилістику адресата тощо. Сучасний аналіз дискурсу є закономірним розвитком вітчизняної стилістики у комунікативно-прагматичній парадигмі, що узгоджується з вектором розвитку зарубіжної лінгвістики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Языкознание. Большой энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – С.136-137.
2. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. - М.: Прогресс, 1975. - 447 с.
3. Белова А. Д. Поняття “стиль”, “жанр”, “дискурс”, “текст” у сучасній лінгвістиці / А. Д. Белова // Іноземна філологія. – К.: Вища школа, 2002. – Вип. 32-33. – С. 7–14.
4. Булыгина Т.В. Языковая концептуализация мира (на материале русской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 574 с.
5. Бурбело В.Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури 9-18 ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.05 "Романські мови"/ В.Б. Бурбело. – К., 1999. – 36 с.
6. Звегинцев В.А. Предложение и его соотношение к языку и речи / В. А. Звегинцев. – М.: МГУ, 1976. – 307 с.
7. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 390 с.
8. Карасик В.И. О категориях дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: социолінгвістическіе і емотивніе аспекти. – Волгоград: Перемена, 1998. – URL: <http://homepages.tversu.ru/~ips/JubKaras.html>
9. Клушина Н.И. От стиля к дискурсу: новый поворот в лингвистике Язык, коммуникация и социальная среда / Н.И. Клушина // Language, Communication and Social Environment. – Выпуск 9. – Воронеж, 2011. – С. 25–33.
10. Кожина М.Н. Дискурсивный анализ и функциональная стилистика с речеведческих позиций / М.Н. Кожина // Текст – Дискурс – Стиль: сб. науч. ст. – СПб., 2004. – С. 9–33.
11. Морозова Е. И. Активация концепта лжи в дискурсе / Е. И. Морозова // Вісник Харківського національного університету. Серія Романо-германська філологія. – 2006. – № 725. – С. 13–16.
12. Орлова О.В. О когнитивно-стилистическом и когнитивно-дискурсивном подходах к изучению концептов // Сибирский филологический журнал. – 2009. – № 2. – С. 206–213.
13. Орлова О.В. Проблема соотношения понятий стиля и дискурса в лингвистике начала XXI в. в контексте идей М.Н. Кожиной / О.В. Орлова / Вестник Томского государственного университета. – Филология. – 2013. – № 4 (24). – С.19–25.
14. Самохина В.А. Функционально-коммуникативная стилистика текста: проблемы и пути решения / В.А. Самохина // Вісник Харківського національного університету. Серія Романо-германська філологія. – 2006. – №725. – С.125–129.
15. Степанов Ю.С. Альтернативный мир, Дискурс, Факт и принцип Причинности / Ю.С. Степанов // Язык и наука конца XX века: сб. ст. – М., 1995. – С. 34–72.
16. Фуко М. Археология знания / М. Фуко. – СПб.: ИЦ «Гуманитарная академия»; Университетская книга, 2004. – 416 с.
17. Чернявская В.Е. Дискурс как фантомный объект: от текста к дискурсу и обратно? / В.Е. Чернявская // Когнитивия, коммуникация, дискурс. – 2011. – № 3. – С. 86–95.

18. Шевченко І. С. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність / І. С. Шевченко, О. І. Морозова // Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: (Колект. монографія) / Л. Р. Безугла, Є. В. Бондаренко, П. М. Донець та ін.; Під загальн. ред. І. С. Шевченко. – Харків: Константа, 2005. – С. 21–28.
19. Шевченко І. С. Дискурс и стиль: проблемы эвристики // Функциональная лингвистика. – 2012. – № 4. – С. 313–315.
20. Шевченко І. С. Становление когнитивно-коммуникативной парадигмы в лингвистике / И. С. Шевченко // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 202–205.
21. Dijk T. A. van. Text and context. Exploration in the Semantics and Pragmatics of Discourse / T. A. van Dijk. – L.: Longman, 1977. – 290 p.
22. Dijk T. A., van. The study of discourse // Discourse studies: A multidisciplinary introduction: In 2 vol. / Ed. by T. A. van Dijk. – L., etc.: Sage, 1997. – Vol. 1. – P.1–34.
23. Habermas J. The Theory of Communicative Action / J. Habermas // Reasoning and the Rationalization of Society. Vol.1. – Boston: Beacon, 1984. – P.18–66.
24. Wodak R. Disorders of Discourse / R. Wodak. – L.: Longman, 1996. – 180 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Ольга Валігура – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри східної філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: мовленнєва діяльність, дискурсологія, когнітивна лінгвістика, лінгвостилістика.

Таміла Котовська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: художній дискурс, стилістика англійської мови, когнітивна поетика.

ПРИНЦИПЫ ПОСТРОЕНИЯ АРГУМЕНТАТИВНОГО ДИСКУРСА

Лидия ГОЛУБЕНКО (Одесса, Украина)

У статті проаналізовані специфічні ознаки аргументативного дискурсу, виявлені в німецькомовних драматургічних текстах, інтерпретуються екстралінгвістичні та мовні характеристики цього явища, які детерміновані жанрово-стилістичними факторами й зумовлені його особливостями як певної логіко-мовленнєвої структури.

Ключові слова: аргументативний дискурс, інтенція, драматургічний текст, логіко-мовленнєва структура, суб'єкт, паралелізм, риторичне питання.

The article analyzes specific features of the argumentative discourse revealed in German drama texts; extralinguistic and language characteristics of the given phenomenon are interpreted which are determined by genre and stylistic factors and conditioned by its peculiarities as a certain logical-speech structure.

Key words: argumentative discourse, intention, drama texts, logical-speech structure, subject, parallelism, rhetorical question.

Современная парадигма лингвистических исследований отличается концентрацией внимания на многочисленных аспектах изучения дискурса: соотношении семантического/формального, выраженного/подразумеваемого в любых видах речевых высказываний, специфики коммуникативного поведения, передачи информации в контексте многочисленных фоновых факторов – онтологических, социокультурных, психологических и т. д. [1; 2; 4; 6]. Несмотря на обилие лингвистических разработок и концепций в указанной области, назревает задача устранения ряда наметившихся проблем, к числу которых следует отнести, прежде всего, отсутствие систематики и регламентации результатов работ по дискурсу и характеру дискурсивной практики в пределах одного языка или недостаточное внимание к его изучению в пределах другого, а также необходимость описания языковых единиц в системе дискурсивного анализа различных стилей и жанров литературы в связи с тем, что данный ракурс изучения любого текстового явления благоприятствует созданию его дискурсивной модели [8; 10].

Именно вышеуказанными положениями мы руководствовались при выборе материала исследования – немецкоязычных драматургических произведений, относящихся к литературному жанру, являющимся неизоморфным другим родам и видам художественного творчества, стоящим особняком в жанровой системе и представляющим собой особую текстовую реальность среди неинституционных (термин Е. А. Селиваной [10: 121]) типов дискурса. В меньшей степени актуальность исследования объясняется и недостаточной изученностью именно немецкоязычного материала в этом аспекте исследований.

Данный вид литературы представляет собой совокупность несхожих (тематически, стилистически) диалогических и монологических текстов, среди которых выделяются реплики, репрезентирующие аргументативный дискурс.

Целью нашей работы явилось выявление особенностей организации и функционирования средств представления дискурса «аргументации» в текстах немецкоязычных драматургических произведений. Постановка цели в свою очередь определила задачи исследования: установление функциональных характеристик проявления рассматриваемого явления в текстах немецкоязычной драматургии, а также анализ стилистических признаков его оформления и организации.

В драматическом произведении, как и в любом виде коммуникации актуализатором семантической информации предстают субъекты речевой деятельности. Свойства субъектов речевой деятельности выступают в виде характеристик их способов деятельности, и, в конечном результате становятся характеристикой объекта деятельности – текста, который в художественной коммуникации представляет собой своего рода сборный конструктор – конгломерат имитируемых факторов реальной коммуникации. В каждой коммуникативной прослойке данного конструктора свойства создаваемого образа субъекта речи обуславливают выбор дискурса, т. е. типа речевого поведения в конкретной искусственно воссоздаваемой социальной сфере, обладающей определённым набором переменных, наиболее приспособленных для передачи субъективного содержания. Для драмы наиболее характерной речевой формой является «рассуждение», которое абсолютизируется как инвариант для целого ряда модификаций [5]. В качестве инвариантных признаков «рассуждения» принимаются: тип его денотативного содержания – отношения логической последовательности, объективирующиеся в тексте преимущественно в виде цепной связи причинно-следственного характера.

Одной из модификаций речевой формы рассуждения является аргументация, каждый речевой акт представления которой в большинстве случаев организован в генеритивном рефлексивно-речевом регистре, идентификация которого задаётся специфическими функциями утверждаемой информации: семантический тип лексики обозначает преимущественно ментальные процессы. Критериями, определяющими вариантность аргументации в драме, являются свойства субъекта речи и целеустановка аргументации. Свойства субъекта речи – это характеристики его способа деятельности, определенные дискурсивной спецификой – устной формы общения и непосредственным контактом с партнером по коммуникации, напряженностью драматического действия. Если основная задача рассуждения сводится к «поиску истины» (т. е. процессу решения проблемы *Problemlösungsprozess* [14]), то основная задача аргументативного дискурса идентифицируется как «утверждение истины» (т. е. обоснованию определённого положения с оказанием воздействия на адресата с целью его убеждения) [1; 6; 7; 9; 13].

Опираясь на указанные выше характеристики, сформулируем своё определение исследуемого явления: *аргументативный дискурс* (АД) представляет собой один из способов трансформации речевой формы рассуждения и определяется нами как интеллектуально-вербальная и коммуникативная деятельность с выдвижением целой системы утверждений и доказательств – оправданий или опровержений точки зрения, направленных на убеждение собеседника(-ов).

Внедренность аргументативного дискурса в структуру художественного сознания создаёт особый режим интерпретации. Художественная идея «обрамляется» наукообразным контекстом. Характер текста обуславливается, таким образом, как внутренними смысловыми линиями текста, так и внешними по отношению к произведению контекстными и композиционными условиями - внедренность в структуру аргументативного дискурса как особого типа воздействия определяет особое направление интерпретации целого текста, замыкая его дидактику на сферу ценностей или достижения истины. Понимание *воздействия* в АД оформляется в виде стереотипных признаков осмысленного намерения (интенции) говорящего в пределах типичной ситуации. Интенция адресанта конкретизирует характер воздействия. Субъект речи достигает убедительности по двум каналам: рациональному и эмоциональному. Здесь взаимодействуют логическая и аффективная стороны. Интенция

субъекта речи, как конкретная целеустановка аргументации в драме, обуславливает выбор языкового материала, его организацию на уровне композиции, синтаксиса и лексики [13: 110]. Эти языковые средства можно сгруппировать в средства логического и эмоционально-логического воздействия. Средством логического воздействия можно считать композиционно-смысловую организацию АД, для которых обязательны двухчастные композиционные построения.

Экспозицией АД служит некоторое общее положение, которое образует первое звено композиции. Второе звено – основная часть иллюстрирует это общее положение частными доводами. Такое построение АД определено особенностями спонтанной устной речи, где заметна тенденция выдвигать в препозиции то, что по разным причинам представляет адресант наиболее важным, являющегося для него исходным пунктом мысли [6].

«Проблема» как инвариантный признак денотативного содержания всех модификаций речевой формы «рассуждение», оформлена в АД общим положением и выражена, в основном, именованным предложением. По мнению Э. Бенвениста, именные предложения в большей степени призваны выражать утверждения общего характера [3: 178 – 179].

Зачин АД может быть более или менее развернут за счет различного рода апеллятивов и риторических вопросов.

Задачей основной части является подтверждение истинности или ложности высказанного положения. Изложение принимает так такую форму, которая даёт адресату достаточное количество конкретных фактов, поэтому основная часть АД объёмна, монологизована. Эксплицированная причинно-следственная зависимость предложений, как инвариантный признак рассуждения, трансформируется в АД в имплицирование этой связи. Характер имплицитной причинно-следственной связи прослеживается только между зачином и основной частью. Структуры же предложений основной части соотносятся друг с другом, в основном, параллельно. Параллельная связь частей синтаксических конструкций и самостоятельных предложений в составе АД, тождество функций и адекватное размещение компонентов призвано наиболее полно реализовать интенцию адресанта – воздействуя, убеждая – «бить в одну точку». Видоизменение структурно содержания речевой формы – трансформация цепной связи в параллельную связь – является наиболее существенным вариативным признаком АД. Подтвердим вышесказанное примером (№ 1): *Der erste Anwalt (verbeugt sich): Danke, Euer Gnaden. Hoher Gerichtshof! Die Bande des Blutes sind die stärksten aller Bande. Mutter und Kind, gibt es ein innigeres Verhältnis? Kann man einer Mutter ihr Kind entreißen? Hoher Gerichtshof: Man hat gesehen, wie selbst die rohe Tigerin beraubt ihrer Jungen rastlos durch die Gebirge streifte, abgemagert zu einem Schatten. Die Natur selber...* [12: 519].

Композиционное строение данного фрагмента легко обозримо. Зачин сформулирован тремя начальными предложениями, из которых предложение *Die Bande des Blutes sind die stärksten aller Bande* представляет собой общее положение, развиваемое далее в основной части. Между зачином и основной частью присутствует имплицитно выраженная причинная связь. Большая часть структур предложений основной части соотносится друг с другом параллельно (*Sie hat es..., sie trug es..., speiste es..., gebar es...*). Исследования показывают, что синтаксический параллелизм является, с одной стороны, признаком устности, просторечия, а с другой стороны, служит выделению логической стороны высказывания, т. е. является необходимой формой выражения доказательства, что позволяет его отнести к средствам эмоционально-логического воздействия [5: 124; 11: 7].

Синтаксический параллелизм сочетается нередко с сочинительной связью внутри предложений. Пример № 2: *Sacredo: Wie kannst du ihre erbärmliche Schlauheit mit Vernunft verwechseln!*

Galilei: Ich rede nicht von ihrer Schlauheit. Ich weiß, sie nennen den Esel ein Pferd, wenn sie ihn verkaufen, und das Pferd einen Esel, wenn sie einkaufen wollen. Das ist ihre Schlauheit. Die Alte, die am Abend vor der Reise dem Maulesel mit der harten Hand ein Extrabuschel Heu vorlegt, der Schiffer, der beim Einkauf der Vorräte des Sturmes und der Windstille gedenkt, das Kind, das Mütze abstülpt, wenn ihm bewiesen wurde, daß es regnen kann, sie alle sind meine Hoffnung, sie alle lassen Gründe gelten. Ja, ich glaube an die sanfte Gewalt der Vernunft über die Menschen [12: 228 – 229].

В приведенном примере экспозицией для последующей аргументации служит общее положение, выраженное именным предложением *Das ist ihre Schlauheit*. В основной части однородные члены – имена существительные *die Alte, der Schiffer, das Kind* конкретизируются придаточными атрибутивными. Эти предложения несут на себе основную смысловую нагрузку и являются частными положениями для подтверждения тезиса. Приём перечисления и предпочтительное использование в качестве его компонентов имен существительных – характерное явление для АД. Перечисление является средством эмоционально-логического воздействия. Известно, что имя существительное принято считать основным лексико-грамматическим средством выражения всех логических категорий. А динамика и ритм, которые возникают при этом, оказывают сильное эмоциональное воздействие. Ещё больший эмоциональный характер носит перечисление целых предложений. В данном примере мы имеем возможность наблюдать наиболее сложную форму перечисления – амплификацию. Компоненты перечисления объединяются с помощью резюмирования в логически обоснованное высказывание. Следует заметить, что вневременной характер высказывания, название факта действительности в его постоянном отношении обуславливает выдвиганием на первый план имени существительного и сопутствующих ему грамматических конструкций.

Устная форма выражения субъекта речи определяет простоту в развертывании синтаксических конструкций. Предложения основной части, в основном, малораспространенные, часто именные, иногда неполные предложения, отмеченные восклицательной интонацией, риторические вопросы. В числе придаточных наиболее характерными являются придаточные атрибутивные. Приведем ещё один пример № 3: *Franz: "Befürworten" ... „Straffreiheit“ ... 'nenn Strich ziehen' ... (Plötzlich) Verdammt! Wer hat hier denn zu "befürworten" und zu bestrafen? Doch nur wir! Wir, wir, Kameraden! Wir, die wir die Macht haben! Oder haben wir die Macht schon niedergelegt, geben wir unsere Sache schon für verloren? Kameraden, spurt ihr nicht diese Falltür der "Straffreiheit"?* [15: 306]

В приведённой реплике параллельные конструкции предложений в сочетании с сочинительной связью усилены вопросительной и восклицательной интонацией. Компонентами основной части являются риторические вопросы, довольно распространённые во всех типах рассуждения. Их использование в АД определено интенцией субъекта речи, необходимостью оказать эмоциональное воздействие на партнера или дать оценку высказанному. Риторические вопросы являются наиболее частотным фоном общего положения зачина, здесь и проявляется функция привлечения внимания и выражения оценки (пример № 1). В примере № 3, в основной части, риторические вопросы являются сутью аргументации её частными доводами. Наблюдение над материалом позволяет квалифицировать риторические вопросы как средство эмоционально-логического воздействия.

Риторические вопросы по своему коммуникативному заданию близки восклицательным предложениям, которые обладают наибольшей степенью эмоциональной нагруженности: *Doch nur wir! Wir, wir, Kameraden. Wir, die wir die Macht haben!* Восклицательная интонация в данном случае не изменяет коммуникативного задания – утверждения факта, она усиливает логический центр предложения. Таким образом, с точки зрения прагматики их наличие полностью оправдано, их акцентуация создаёт своеобразный эффект центростремительной силы, который привлекает в ареал аргументации любые средства, как сугубо языкового, так и экстралингвистического характера.

Исходя из сказанного, можно сделать ряд выводов: первый из которых, состоит в том, что изучение аргументации на примере драматического текста позволяет выйти на более обобщенные характеристики данной речевой формы, соответствующие аргументативному дискурсу как логико-речевой структуре, которая, соотносясь с интенцией субъекта речи, определяет отбор как языковых, так и экстралингвистических средств. Второй вывод, не менее существенный, заключается в том, что дискурсивные принципы организации аргументации, свойственны стереотипным способам его воплощения в виде определённых стилистически адекватных формул убеждения и воздействия на адресата: обязательное наличие двухчастного типа связи; преобладание параллельного типа связи; трансформация

причинно-слідственного характеру зв'язу в імпліцитизації цієї зв'язу; великий частковий вага риторических запитань, вигуків, іменних і атрибутивних додаткових пропозицій.

Дальніший аналіз аргументативного дискурсу на прикладі драматических текстів може бути зосереджений на встановленні його характеристик і різноманітних трансформацій з метою створення своєрідної дискурсивної парадигми з залученням методів компаративного аналізу творів, які представляють різні епохи існування мови, культури і соціальних взаємовідносин.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеев А.П. Аргументация. Познание. Общение / А. П. Алексеев. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 150 с.
2. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации (на материале современного английского языка): Дис... док. филол. наук: 10.02.19 / А. Д. Белова. – Киев: Киевский университет имени Тараса Шевченко, 1998. – 443 с.
3. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М.: УРСС, 2002. – 448 с.
4. Берков В. Ф. Аргументация как логико-коммуникативная процедура // Материалы VII Общероссийской научной конференции «Современная логика: проблемы теории, истории и применения в науке» / В. Ф. Берков. – Санкт-Петербург: СПб, 2002. – http://argumentation.ru/2002_1/papers/1_2002p8.html
5. Богатырева Н. А. Стилистика современного немецкого языка: Учебное пособие / Н. А. Богатырёва. – М.: Академия, 2005. – 336 с.
6. Брутян Г.А. Очерк теории аргументации / Брутян Г. А. – Ереван: Изд-во АН Армении, 1992. – 299 с.
7. Клюев Е. В. Риторика (Инвенция. Диспозиция. Элокуция): Учеб. пособие / Е. В. Клюев. – М.: Приор, 1999. – 272 с.
8. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М.: Гнозис, 2003. – 280 с.
9. Рождественский Ю. В. Теория риторики / Ю. В. – М.: Добросвет, 1999. – 488 с.
10. Селиванова Е. А. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / Е. А. Селиванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
11. Чаковская Г. Н. Синтаксический параллелизм в языке немецкой художественной публицистики: Автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.19 / Г. Н. Чаковская. – М.: МГПИИЯ, 1987. – 16 с.
12. Brecht B. Stucke / B. Brecht. – Berlin: Suhrkamp, 1988. – 648 s.
13. Gilbert M. A. Goals in Argumentation // Practical Reasoning / M. A. Gibert. – Bonn: Vorwärtsentwicklung, 1995. – S. 85 – 112.
14. Pfütze M. These zum Charakter des Erörterns und Argumentierens // Textlinguistik. - № 6. – Dresden: Westeutscher Verl., 1977. – S. 56 – 88.
15. Wolf F. Dramen. – Berlin: Henschel, 1983. – 340 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лідія Голубенко – доктор філологічних наук, професор кафедри німецької філології, декан факультету романо-германської філології Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Наукові інтереси: стилістика німецької мови, когнітивна лінгвістика, лінгвокультурологія, теорія комунікації.

ЕМОТИВНІ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТАКТИКИ АВТОРИТАРНОГО ТИСКУ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ ХХ СТОЛІТТЯ)

Артур ГУДМАНЯН, Ірина ШАХНОВСЬКА (Київ, Україна)

У статті розглянуто особливості функціонування емотивних висловлень, які реалізують комунікативну тактику авторитарного тиску в дискурсі американської драми ХХ століття. Встановлено емотивні лексичні та синтаксичні індикатори цієї тактики.

Ключові слова: емотивне висловлення, конфліктна ситуація спілкування, авторитарна особистість, комунікативна стратегія та тактики, авторитарний тиск.

The article focuses on the peculiarities of emotive utterances as a means of realization of the communicative tactic of the authoritarian pressure. Typical emotive lexical and syntactic indicators of this tactic have been singled out.

Key words: emotive utterance, communicative situation of confrontation, authoritarian personality, communicative strategy and tactics, authoritarian pressure.

Антропоцентрична спрямованість сучасної гуманітарної науки відображається в комунікативно-дискурсивному аспекті вивчення мови та мовленнєвої діяльності, зокрема у пріоритетній увазі лінгвістів до поняття мовної особистості [2; 3; 6]. Активне залучення

термінології і методів дослідження інших наукових дисциплін, таких як психологія, соціологія, політологія дали можливість розробити теорію мовної особистості, створити типологію мовних особистостей, а також зробити внесок у теорію мовленнєвого впливу.

Одним із об'єктів дослідження, спільних для лінгвістики, психології, соціології, конфліктології, політології, є авторитарна особистість. До характерних рис поведінки останньої належать категоричність, насильство, грубість, конфліктність, іронічність, егоцентрованість [4: 4-6]. Авторитарна особистість вимагає і досягає безумовного підкорення й виконання своїх наказів та розпоряджень і використовує жорсткий, вольовий стиль здійснення влади [4: 4]. Модель поведінки авторитарної мовної особистості втілюється у комунікативній тактиці авторитарного тиску. **Метою** статті є вивчення цієї комунікативної тактики в аспекті її актуалізації емотивними висловленнями комунікантами-персонажами п'єс сучасних американських драматургів. Завданням статті є визначення прагматичних, лексичних і синтаксичних індикаторів зазначеної тактики.

У драматичних творах ХХ століття тактика авторитарного тиску здебільшого актуалізується персонажами у комунікативних ситуаціях сімейних конфліктів. Характер конфліктів визначається розподілом ролей у сім'ї. Розподіл ролей, у свою чергу, залежить як від норм, що панують у ХХ столітті в американському соціумі, так і від індивідуальних особливостей комунікантів. Індикатором розподілу відносин у сім'ї є ступінь влади, яка розподіляється на абсолютну, періодичну та ситуативну [1: 5]. Традиційно на абсолютну домінуючу позицію голови сім'ї претендує чоловік-батько як основний годувальник родини та господар дому. Більшість прикладів виборки підтверджують прерогативу персонажів-чоловіків у авторитарному домінуванні, а відтак, чиненні авторитарного тиску на членів родини. Наприклад:

Big Mama: Big Daddy, blow out the candles on your birthday cake!

Margaret [at the same time]: I want to propose a toast to Big Daddy Pollitt on his sixty six birthday, the biggest cotton-planter in –

Big Daddy [bellowing with fury and disgust]: I told you to stop it, now stop it, quit this –

Big Mama: Big Daddy, I will not allow you to talk that way, not even on your birthday, I –

Big Daddy: I'll talk like I want to on my birthday, Ida, or any other goddamn day of the year and anybody here that don't like it knows what they can do!

Big Mama: You don't mean that!

Big Daddy: Oh, yes, I do, oh, yes, I do, I mean it! (T. Williams)

У наведеній комунікативній ситуації всі члени родини зібралися на ювілей батька. Він вимагає припинити потік удаваних компліментів та лестощі на свою адресу. Тактику авторитарного тиску адресанта у першій репліці маркує емотивно-директивний мовленнєвий акт (надалі МА) (*I told you to stop it, now stop it, quit this–*). У двох наступних репліках піднесення адресантом власного “Я” підкреслюється повтором особового займенника *I*, зневага ж до присутніх членів родини – займенником неозначеної референції *anybody*. Персонаж-батько грубо перериває дружину, яка намагається чинити опір авторитарному тиску. В результаті конфлікту голова сім'ї підтверджує свою домінуючу позицію.

Вивчення матеріалу п'єс засвідчує переформування міжрольових відносин між членами сучасної американської сім'ї, у якій патріархальне одноосібне волевиявлення поступово втрачає свої позиції. Періодичне та ситуативне домінування жінки-дружини та матері зустрічається у ряді комунікативних ситуацій. Наприклад:

Chris: And I'm his brother and he's dead, and I'm marrying his girl.

Mother: Never, never in this world!

Keller: You lost your mind?

Mother: You have nothing to say!

Keller [cruelly]: I got plenty to say. Three and a half years you been talking like a maniac–

Mother [she smashes him across the face]: Nothing. You have nothing to say. Now I say. He's coming back, and everybody has got to wait (A. Miller).

Син повідомляє матері, що він збирається одружитися з нареченою свого загиблого брата. Коли мати йому суворо це забороняє, втручається її чоловік, виступаючи на боці сина. Комунікація переноситься в емоційну площину. У відповідь мати застосовує не тільки

вербальні, але й невербальні засоби емоційного впливу, поширюючи свій авторитарний тиск на обох чоловіків. Основним засобом реалізації авторитарного тиску є лексичний повтор та лексико-граматичний повтор засобів негативності (*Never, never in this world!; You have nothing to say! Nothing. You have nothing to say*), які емотивно маркують висловлення персонажа-матері та надають йому категоричної тональності.

У конфліктних ситуаціях батьків і дітей типовою є ситуація авторитарного тиску з боку батьків. Останні намагаються спрямувати поведінку та свідомість дітей відповідно до власних уявлень. Діти, у свою чергу, проявляють негативізм, прагнуть уникнути батьківського впливу та довести свою спроможність самостійно вирішувати проблеми. Так, у п'єсі Т. Уільямса "Скляний звіринець", з якої узято наведений нижче фрагмент, абсолютна домінуюча роль у сім'ї за відсутності батька належить персонажу-матері Аманді. Вона прагне повністю контролювати життя дочки та сина:

Amanda: I won't allow such filth brought into my house! No, no, no, no, no!

Tom: House, house! Who pays rent on it, who makes a slave of himself to—

Amanda. [fairly screeching]: Don't you dare to—

Tom: No, no, I mustn't say things! I've got to just—

Amanda: Let me tell you—

Tom. I don't want to hear any more!

Amanda: You will hear more, you—

Tom: No, I won't hear more, I'm going out!

Amanda: You come right back in—

Tom: Out, out, out! Because I'm—

Amanda: Come back here, Tom Wingfield! I'm not through talking to you!

Tom: Oh, go—

Amanda. You're going to listen, and no more insolence from you! I'm at the end of my patience!

[He comes back toward her] (T. Williams).

Аманда шукає привід, щоб поговорити з дорослим сином Томом, оскільки його поведінка останнім часом здається їй підозрілою. Том, не бажаючи слухати повчань матері, збирається піти. Тоді мати вдається до тактики авторитарного тиску, аби змусити його залишитись та вислухати її. Син з усіх сил намагається протистояти цьому тиску, що стимулює матір до реалізації зазначеної тактики у низці ітеративних комунікативних ходів. У результаті захисна тактика сина виявляється слабкішою, тож врешті він поступається і погоджується на розмову. Мати у наведеній конфліктній ситуації проявляє себе як авторитарна особистість, свідченням чого є її мовленнєвий портрет. Домінантним прагматичним засобом утілення тактики авторитарного тиску є емотивно-директивні прямі МА (*Don't you dare to; You come right back in; Come back here*) та емотивно-директивні непрямі МА (*You're going to listen, and no more insolence from you; I won't allow such filth brought into my house!*), які виконують функцію наказів. Підсилює вплив авторитарної дійової особи займенник *you*, а також підкреслено офіційне звертання до сина *Tom Wingfield*, що є граматично надлишковим у директивах, а відтак розглядається нами як маркер емотивності. Обидва елементи відіграють апелятивну роль, спонукаючи адресата "почути" накази мовця та відреагувати на них. Згущення засобів заперечення, які наявні майже у всіх висловленнях персонажа-матері, підвищує категоричність наказу та слугує індикатором її негативного емоційного стану. Слід звернути увагу на структуру емотивних висловлень, які реалізують тактику авторитарного тиску. Їхньою характерною рисою є стислість, наявність невеликої кількості елементів, кожний з яких виконує важливу роль у реалізації комунікативного завдання – нав'язуванні адресату волі мовця. У наведеному прикладі тактика авторитарного тиску була успішно застосована, оскільки адресат підкорився волі мовця, на що вказує авторська ремарка.

Важливою передумовою для авторитарної взаємодії є асиметричні соціально-рольові позиції комунікантів, які надають право комуніканту з пріоритетною соціально-рольовою позицією корегувати поведінку або стан комуніканта з залежною позицією [5: 54]. У конфліктних ситуаціях суперництва за пріоритет комунікативного статусу, за право одного з них домінувати над іншим мовці вдаються до конкуруючої ситуативної авторитарності. Аби

підкреслити категоричність свого наміру, комунікант застосовує емотивні висловлення з призначеними для цього мовними засобами посиленого емоційного впливу. Наприклад, у діаді “студентка – викладач” дівчина своїм відверто-агресивним прагненням самоствердження провокує конфлікт:

Carol: You asked me in here to explain something to me, as a child, that I didn't understand. But I came to explain something to you. You Are Not God. You ask me why I came? I came here to instruct you.

John /.../ I want to tell you something. I'm a teacher, I'm a teacher. Eh? It's my name on the door, and I teach the class, and that's what I do/.../(D. Mamet).

Соціальний статус персонажа-викладача Джона передбачає, що він є господарем у наведеній комунікативній ситуації, фахівцем, який дає поради студентці. Проте, студентка, порушуючи очікування партнера по комунікації, пов'язані з комунікативною роллю, намагається перехопити комунікативну ініціативу. Вона наголошує на своїй обізнаності та прагне домінування (*I came here to explain something to you; I came here to instruct you*). Змінюючи вектор суб'єкно-об'єктних відносин у висловленні (*You asked me in to explain something to me* → *But I came to explain something to you*), персонаж робить замах на зміну вектора у відносинах влади між комунікантами. Помітивши це, персонаж-викладач вдається до спілкування з актуалізацією статусного аспекта ролі. Він акцентує свій соціальний статус, нагадуючи адресатові про нерівність їх позицій, тим самим намагається повернути собі втрачену комунікативну перевагу (*I'm a teacher, I'm a teacher. Eh?*). Слід відмітити, що час написання п'єси припадає на початок 90-х років – період активізації явища фемінізму, представники якого виступають проти будь-якого прояву переваги чоловічої статі над жіночою, чим у значній мірі зумовлена комунікативна поведінка студентки. На вербальному рівні маркерами тактики авторитарного тиску персонажів є лексико-граматичний повтор, за допомогою якого посилюється категоричність їхніх позицій. Звертає на себе увагу багаторазовий повтор займенника першої особи однини *I*, який створює егоцентрованість висловлення, пов'язану з надмірною увагою адресанта до власних суджень [4].

Таким чином, тактика авторитарного тиску відбиває егоцентричну поведінку мовної особистості, яка провокує емоційно несприятливий фон комунікативної взаємодії. Найчастотнішими індикаторами тактики авторитарного тиску є імперативні речення з апелятивними елементами, лексико-граматичні повтори, в тому числі повтори засобів заперечення та повтор особового займенника *I*.

Перспективою дослідження є вивчення емотивних висловлень як засобів реалізації інших моделей поведінки мовних особистостей.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Бігарі А. А. Дискурс сучасної англійської мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / А. А. Бігарі. – К., 2006. – 21 с.
2. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик, Научно-исследовательская лаборатория «Аксиологическая лингвистика». – М.: ГНОЗИС, 2004. – 389 с.
3. Караулов, Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов, М.: «Наука», 1987. – 261 с.
4. Крючкова П. Г. Авторитарный дискурс (на матеріалі сучасної англійської мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / П. Г. Крючкова. – К., 2003. – 21 с.
5. Пушкин А. А. Способ организации дискурса и типология языковых личностей / А. А. Пушкин // Язык, дискурс и личность. – Тверь : Изд-во Тверского гос. ун-та, 1990. – С. 50-59.
6. Сухих С. А. Прагмалингвистическое моделирование коммуникативного процесса / С. А. Сухих, В. В. Зеленская. – Краснодар : Кубанск. гос. ун-т, 1998. – 159 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Артур Гудманян – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри англійської філології і перекладу, директор Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвістичне моделювання, фахова мова авіації, перекладацькі відповідники, стратегія і тактика перекладу.

Ірина Шахновська – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології і перекладу Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, комунікативна лінгвістика, прагматика англійської мови, граматики англійської мови.

LANGUAGE OF ETHICS: CONTEMPORARY CONTEXT

Anastasia ZAKARIADZE (Tbilisi, Georgia)

У повсякденному житті ми маємо справу з мовою етики: правильний, неправильний, хороший, поганий, обов'язок, порівняння, задріть тощо. У сучасному суспільстві людина зіштовхується з різноманітними дилемами, серед яких моральні дилеми постають найважливішими, у зв'язку з тим, що саме вони можуть спричинити кризу. Моральні проблеми кінця XX – початку XXI ст.ст. повинні стати предметом вивчення філософами мови та мовознавцями.

Ключові слова: мова етики, моральний релятивізм, моральна чеснота.

In everyday life we use the language of ethics: right, wrong, good, bad, obligation, duty, comparison, jealousy, etc. In contemporary societies, we live in, man is mostly faced with various dilemmas, and among them moral ones are especially crucial, as a moral dilemma can easily become a crisis. The moral problems of the late 20th century and early 21st century should be the focus of research of language philosophers and linguists.

Key words: ethical language, moral relativism, moral virtue.

Humans are essentially linguistic beings.

Jaques Lacan.

Ethical philosophers often discuss an issue, if there is possible subsistence of such attributes, which could bring together all ethical concepts to one, or at least two fundamental concepts. Despite of its importance, it is not main item of our analyses. We do not aim to show which of ethical concepts are fundamental. The interest of article is concentrated on the contemporary situation in the language of ethics, and whether it is possible to translate ethical statements into empirical statements.

In the epoch of Postmodernism, especially after the Second World War, Western society has once again entered into a period of moral and ethical relativism. If ethics is merely a matter of social convenience, as it was traditionally thought after the Sophists teaching that morality was a set of rules invented by the rulers to keep the ruled under control behavior can only be regulated by convention; then convention may differ from society to society, community to community. It's basic feature of ethical relativism.

The most significant philosophical shift of the last more than sixty years can be characterized as a movement from asking what knowledge is, to what knowledge means. Knowledge in Postmodernism is a product available for consumers, and consumers have the right to select any kind of knowledge they wish to "know". Ethics in a postmodern world is local, temporary, and without a logical base.

If language exists as a structure and that we enter into it, our self-identity is therefore a fiction, and so morality is essentially a linguistic construct of the society into which we are born. "Reason" has been the basis of moral philosophy since Plato, but reason and the language of logic is now seen as just another linguistic game. Reason does not rule. All values are relative, and we may select those we wish to follow from the range on offer as if buying a new pair of shoes - discarding them next week if they don't fit well, or are unsuitable for a particular walk.

Professor of the University of Bedfordshire Liz Hamp-Lyons [1: 324] suggests that the current interest towards ethics in language testing stems from the fact that language testers have had a "positivist" approach to their discipline: that "the object of our enquiry really exists." Hamp-Lyons claims that it is the understanding that there are no absolute ethical principles that lead us to engage with moral philosophy to look at "fairness" in testing. Hamp-Lyons holds that "the growing interest in ethics reflects a post-modern concern with self-evaluation and self-reflection." [1: 329]. It's widely known, that meta-ethics focuses on the meaning and function of ethical language. It involves the study of trying to define the ethical language we use and offering explanations for its meaningfulness and validity. Here we have to put a question if morals can be proven like other facts or are they simply emotional responses. And if there is no agreement about the meaning of ethical language then ethical debate is pointless.

The most famous, original British philosopher Francis Herbert Bradley advocates absolute idealism of Ethical Naturalism - the belief that a statement could only be factual and have meaning if it can be verified empirically like literal statements [4: 156]. As for one of the founders of the analytic tradition in philosophy George Edward Moore, he argues that this would lead to Naturalistic Fallacy [2: 109-114], and that an ethical statement is meaningful and factual because it

is available through intuition. He famously stated “good is good and that is the end of the matter” [2: 115]. But if this position of an innate sense of good is right, it would raise the question of why people still behave badly.

These two approaches offer cognitive explanations for ethical language, but subjective problems, as previously mentioned. Goodness not seen as an objective fact. For example, British logical positivist Sir Alfred Jules Ayer’s Emotivism attempts to incorporate emotions into ethics, incorporating our own attitudes/beliefs which are arguably much of what ethics is, thus making it more meaningful [3]. Prescriptivism incorporates this theory, but takes it further, claiming that we are 'prescribing' our beliefs to others. But - many hold the view that ethics is more than simply approving/disapproving an action, problems over whose prescribed theory we should follow.

Exclusively deep and wide analyses of contemporary situation in language of ethics, the state of modern moral discourse has been provided in Alasdair Macintyre’s works. It could be honestly said, that the heritage of philosopher, primarily known for his contribution to moral philosophy, especially his “*After Virtue*” [5] has made a tectonic shift in contemporary ethical and even broader philosophical discourse.

For the beginning he suggests to imagine a world where all sciences have been dismantled quickly and completely. Macintyre asks what the sciences would look like if they were re-assembled from the remnants of scientific knowledge that survived the catastrophe. He claims that the new sciences, though superficially similar to the old, would in fact be devoid of real scientific content, because the key suppositions and attitudes would not be present. In this world people, being in the “state of grave disorder”, speak a part of language of natural sciences. If in this imagined world prospered analytical philosophy, Macintyre suggests, the “grave disorder” would not be reflected on it. Neither phenomenology, existentialism, nor others like, could notice anything unusual circumstance.

The habit to speak about right or false moral statements is still alive in everyday discourse up to present. But a question -why a concrete moral statement is right, of false, could not be clearly answered. Moral judgments are linguistic vestiges of practices of classical theism; they lost their context, which was provided by those practices. In that context moral proposals were both hypothetical and categorical with their form.

Moral statements are losing their distinct statue; accordingly sentences, expressing them, are losing their certain essence.

By this example Macintyre identifies a part of great problem, noticing that a man does not recognize the “grave disorder,” and so continue to use moral language as if all was well. Macintyre made the “disquieting suggestion” that our “language of morality” is in a similar “state of grave disorder.” Although we continue to use virtue terms, these concepts, he argued, have been progressively cut loose from “those contexts” of belief and practice “from which their significance derived.”

So, if there is no genuine appeal to impersonal criteria, then, Macintyre argues, using moral language can only be manipulative, an attempt to impose one’s feelings, attitudes, and choices on another.

For Macintyre, it is failing to be rational, and failing to admit to being irrational. He claims that older forms of moral discourse were in better shape. Macintyre particularly singles out Aristotle’s ethics. Macintyre makes seven central claims [5: 69-72]. “The hypothesis which I wish to advance,” he continues, “is that in the actual world which we inhabit the language of morality is in the same state of grave disorder as the language of natural science in the imaginary world which I described.” [5: 2] Specifically, Macintyre applies this hypothesis to advance the notion that the moral structures that emerged from the Enlightenment were philosophically doomed from the start because they were formed using the aforementioned incoherent language of morality. Macintyre claims that this failure encompasses the work of many significant Enlightenment and post-Enlightenment moral philosophers, including Hume, Kant, Kierkegaard, and Marx. These philosophers “fail because of certain shared characteristics deriving from their highly specific historical background” [5:51]. That background is the Enlightenment’s abandonment of Aristotelianism, and in particular the Aristotelian concept of teleology. Ancient and Medieval ethics, according to Macintyre, relied wholly on the teleological idea that human life had a proper end or character, and that human beings

could not reach this natural end without preparation. Renaissance science rejected Aristotle's teleological physics as an incorrect and unnecessary account, which led Renaissance philosophy to make a similar rejection in the realm of ethics. But shorn of teleology, ethics as a body of knowledge was expurgated of its central content, and only remained as, essentially, a vocabulary list with few definitions and no context. With such an incomplete framework on which to base their moral understanding, the philosophers of the Enlightenment and their successors were doomed from the beginning.

Macintyre illustrates this point through an example of a people who, he argues, experienced a similar incoherence in their own moral and ethical tradition: the Polynesian people of the South Pacific and their taboos. King Kamehameha II removed the taboos of the people in order to modernize their society and met little if any resistance. The Polynesians had no issue with abandoning their long-standing cultural traditions and Macintyre claims this is because the taboos, though once meaningful to the islanders, had been shorn over the centuries of their underlying spiritual and didactic purpose, becoming a set of arbitrary prohibitions. The fact that Kamehameha II could abolish them so easily and without opposition is evidence, Macintyre argues, of their incoherence. A similar incoherence, he argues, bedevils the ethical project since the Enlightenment.

Macintyre gives one more reason for the doomed nature of the Enlightenment is the fact that it ascribed moral agency to the individual. He claims this made morality no more than one man's opinion and, thus, philosophy became a forum of inexplicably subjective [6] rules and principles. The failure of the Enlightenment Project, because of the abandonment of a teleological structure, is shown by the inadequacy of moral emotivism, which Macintyre believes accurately reflects the state of modern morality. For Macintyre Friedrich Nietzsche is the "King Kamehameha II of the European tradition," in reference to the Polynesian allegory above. [5: 113]. He offers a strong critique of his heritage. Macintyre explains that "Nietzschean man, the *Übermensch* [is] the man who transcends, finds his good nowhere in the social world to date, but only that in himself which dictates his own new law and his own new table of the virtues." [5: 257]. Although he disagreed with Nietzsche's inegalitarian and elitist view of mankind, he acknowledged the validity of Nietzsche's critique of Enlightenment morality as an explanation of the latter's degeneration into emotivism, and that, like Kamehameha II, Nietzsche had identified the moral imperatives of his time as arbitrary and incoherent in demanding their abolition. The nineteenth-century critic who has most lastingly and profoundly influenced Macintyre is not Nietzsche. His critique of capitalism and its associated liberal ideology and bureaucratic state is not expressed nor in traditional Marxist terms. Instead he defends ordinary social 'practices', and the 'goods internal to practices'. According to Macintyre pursuit of these helps to give narrative structure and intelligibility to our lives, but these goods must be defended against their corruption by 'institutions', which pursue such 'external goods' as money, power and status.

Macintyre seeks to find an alternative to Nietzsche's philosophy and eventually concludes that only classic Aristotelian thought can hope to save Western humanity. Nietzsche seems to include the Aristotelian ethics and politics in his attack on the "degenerate disguises of the will to power" [5: 127], as for Macintyre, he claims that this cannot be done due to important differences between the structure and assumptions of Aristotelian and post-Enlightenment philosophy. In his position there are included such points as: a) Aristotle's assumption that man is *as-he-happens-to-be* and that this is distinct from *man-as-he-should-be*. The Enlightenment, on the other hand, offers no metaphysical framework whatsoever in place of teleology, b) Aristotle's claim that rules are based on virtues, which are derived from an understanding of the *telos*. The Enlightenment reversed this and predicated virtues on an understanding of subjective purported to be universal, c) Aristotle's assertion that virtue and morality are integral parts of society, as an understanding of the *telos* must be social and not individual. In the Enlightenment, however, societies lost their moral authority and the individual became the fundamental interpreter of moral questions.

Macintyre opposes Nietzsche's return to the aristocratic ethics of Antique Greece with the teleological approach to ethics pioneered by Aristotle. Nietzsche's critique of Enlightenment moral theory does not work against a teleological. For Macintyre, "Nietzsche replaces the fictions of the Enlightenment individualism, of which he is so contemptuous, with a set of individualist fictions of his own" [5: 129]. Nietzsche's *übermensch*, his solution to the lies of the Enlightenment, exposes

the failure of the Enlightenment's epistemological project and of its search for a subjective yet universal morality. Nietzsche neglects the role of society in the formation and understanding of tradition and morality, and "Nietzsche's great man cannot enter into relationships mediated by appeal to shared standards or virtues or goods; he is his own only moral authority and his relationships to others have to be exercises of that authority... it will be to condemn oneself to that moral solipsism which constitutes Nietzschean greatness" [5: 258]. MacIntyre at the end of his investigation pose the question 'Nietzsche or Aristotle?', he acknowledges that his analyses does not give sufficient grounds for a definitive answer that it is Aristotle, not Nietzsche, who points to the best solution for the problems that the book has diagnosed. Those grounds are set out in MacIntyre's subsequent works, in which he elaborates a sophisticated revision of the philosophical tradition of Aristotelianism. However, MacIntyre tells us that we are waiting not for Malayalam *Gogot* but for St. Benedict. Running throughout MacIntyre's heritage is the belief that in order to comprehend who we are, we must understand where we come from.

In general, I share MacIntyre's view; though I disagree with one of his primary assertions: that moral language was evacuated of meaning by the Enlightenment. MacIntyre's famous assertion that the renunciation of the Aristotelian teleological moral tradition but continued application of its terminology has resulted in Western ethical discourse becoming unintelligible is, in my opinion, and overly strong one. MacIntyre's diagnosis trips, over its own implications, ones which, it bears noting, MacIntyre states explicitly. MacIntyre makes plain his view that moral discourse since the repudiation of the Aristotelian ethical tradition has become unintelligible, since it employs the linguistic framework of the Aristotelian tradition while rejecting the teleological perspective to which that tradition oriented them. The problem with this assertion is that were it truly the case it would seem that this should have become fairly painfully obvious long ago. The critical engagements with the concepts would likely have long since stumbled upon their meaninglessness and the incoherence of their application. The problem, to my opinion, has been once-unprecedented plurality of fundamental conceptions about the nature of the human good, in contrast to the previous dominance of *aretaic* (i.e. virtue ethical), teleological conceptions, which results in the presence of numerous, irreconcilable, competing ethical systems, each of which has appropriated and re-contextualized the terminology of the previous age of relative homogeneity in different ways as incompatible with each other as with their original source. Whether this situation is positive or negative is certainly debatable.

REFERENCES

1. Hamp-Lyons L. Ethics in Language Testing. // In D. Corson, and C. Clapham (Eds.). Language Testing and Assessment. Vol. 7 of the Encyclopedia of Language and Education. – Amsterdam: Kluwer Academic Publishers. 1998. – P. 323-333.
2. Bradley F. H. Writings on Logic and Metaphysics./ Edited and with introductions by James W. Allard and Guy Stock. – Oxford: Clarendon Press, 1994.
3. Ayer A. J. Language, Truth, and Logic. – London: Penguin, 2001.
4. Moore G. E. The Elements of Ethics // Edited and with an introduction by Tom Regan. – Temple University Press, 1991.
5. MacIntyre Alasdair. After Virtue: A Study in Moral Theory. – 3rd edition. – University of Notre Dame Press, 2007. – 312 p.
6. <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A59099-2004Jun21.html>
7. Evangelidou C. After Virtue. //The Review of Metaphysics. – 1983. – vol. 37 (1). – P. 132-134.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Закаріадзе – доктор філософії, професор, заступник директора інституту філософії Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі, Грузія.

Наукові інтереси: етика, прикладна етика, американська філософія, філософські проблеми мови.

ЛИЧНОСТЬ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДЕЯТЕЛЯ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Мухамеджан ИСАЕВ (Алматы, Казахстан)

У статті розглядаються лінгвістичні особливості мовлення політичних діячів, де кожне слово, кожна граматична структура слова, синтаксис речень, стилістичні нюанси, незвичне вживання модальних дієслів характеризують внутрішній стан мовця, його ставлення до предмету мовлення і, найголовніше, його моральні засади, людські якості, чесність.

Ключові слова: політичний дискурс, вербальний механізм, корпус мовлення, абсолютність, впевненість.

The article deals with the linguistic aspects of big political figures when every word, every grammatical form of a word, sentence syntax, stylistic nuances, unusual use of modals characterize the speaker revealing minutest vibrations of his inner state, attitude towards the subject under discussion and what is most relevant, his/her code of morals, human nature, honesty.

Key words: political discourse, verbal mechanism, speech corpus, absoluteness, certainty.

В различных публикациях публицистического плана, не претендующих на статус научного, неоднократно проходила мысль, альянс Буша и Блэра, экс-президента США и экс-премьер-министра Великобритании, во время войны на Персидском заливе не что иное, как аномалия, уже хотя бы потому, что они принадлежат к идеологически оппозиционным партиям. Напомним, что Тони Блэр – представитель Британской лейбористской партии, Джордж Буш представлял Республиканскую партию США. Определяя союз этих двух политических деятелей как аномальный, западные комментаторы видят в поведении Тони Блэра предательство идей левых, поскольку как раз своей идеологией традиционно гордились британские лейбористы. Для полноты картины, т.е. портрета Блэра, комментаторы вспоминают как нечто весьма странное тот факт, что испанский и итальянский премьер-министры недавнего прошлого, с которыми Т. Блэр состоял в тесном союзе, были наиболее яркими лидерами правых в Европе.

Что касается Дж. Буша, то он правый, и всё, что он делает и с кем состоит в союзе, предсказуемо и не удивляет никого.

В постоянно напряженное в политическом отношении время каждое телодвижение и каждое высказывание крупных лидеров не ускользает из поля зрения журналистов, политологов, комментаторов всех направлений и толков, лидеров государств, глав правительств, политических и общественных деятелей. И это естественно.

Примечательно в этом контексте то, что и лингвисты в разных странах мира не остаются в стороне от насущных проблем человечества. Политизация общества, в том числе и ученых, налицо.

В своё время английские лингвисты обратили своё внимание на эти две фигуры, которые по несколько раз в день напоминали о себе через все радио- и телевизионные каналы.

Задача английских лингвистов состояла в выявлении истинного лица Буша и Блэра через их вербальный механизм, а также, и то, как выражается их идеологическая близость в их публичных выступлениях, поскольку вся мировая общественность не переставала удивляться их чрезвычайно гармоничной деятельностью в эпоху иракской войны.

Перейдем к рассмотрению некоторых фактических данных, полученных различными английскими лингвистами.

Материалом исследования послужили речевые корпуса Буша и Блэра, по 30.000 слов на каждый корпус.

8 апреля 2003 г. на пресс-конференции после выступления Дж. Буша с заявлением касательно иракской проблемы, Т. Блэр заявил: «Я согласен со всем, что вы сказали, как Вы и ожидаете».

Заверение Блэра «Как Вы и ожидаете» очень сильно разочаровало многих, и опять такое высказывание характеризовалось как аномальное, учитывая их политическую принадлежность. Как известно, выражение отношения к чему-либо передается в языке с помощью категории модальности.

Политики часто дают обещания, высказывают прогнозы относительно того, что будет в будущем в результате того, что они обещают сделать. В этом отношении очень показательное использование модального глагола 'will'.

Корпус показывает, что Буш использует этот глагол намного чаще, чем Блэр (323 против 260). И в одной трети случаев он употребляет его в сочетании с местоимением 'we' (мы).

Из корпуса Буша:

We will not stop until Iraq is free.

What we have begun we will finish.

We will remove weapons of mass destruction.

В корпусе Блэра использование 'will' в сочетании с 'we' (мы) намного меньше (60 на 108 случаев употребления). В связи с Ираком и его народом Блэр использовал 'will' 45 раз, Буш - 49 раз.

... the Iraqi people who will need a different and better future.

... there will then be a process of transition

... the country will be in a state without a government.

Что интересно и выразительно, в обоих корпусах, 'will' редко используется с 'I' (я) в качестве подлежащего. Возможно, наблюдается тенденция избегания личной ответственности. Данное явление особенно ярко видно в дискурсе Буша, где 'I will' выражается лишь четыре раза (см. табл. 1).

Promising and predicting	Blair	Bush
Will	260	323
We will	60	108
The Iraqi people will	45	49
I will	10	4

Таким образом, Буш обещает и прогнозирует (предсказывает) больше, чем Блэр, но не в первом лице. При выражении обязательств (obligation), Блэр выглядит более озабоченным, чем Буш в плане того, что следовало бы сделать, или что должно быть сделано. В этом отношении, даже с 'we' (мы) Блэр выглядит в более выгодном свете. Что интересно, местоимение 'I' (я) встречается еще меньше и совсем исчезает у Буша, но когда предметом разговора выступает Садам Хусейн, у обоих появляется 'I' (я), (см. табл. 2).

Obligation and necessity	Blair	Bush
Must/have to/need to	92	77
We must/have to/need to	71	44
I must/have to/need to	3	0
S. Hussein must/have to/need to	6	1

Рекомендации, выраженные с помощью модального глагола 'should', фигурируют больше в корпусе Блэра, чем в корпусе Буша, (см табл. 3).

Recommendation	Blair	Bush
Should	63	12
We should	15	0
I should	2	0
S. Hussein should	4	1

Какой можно сделать вывод на основе вышеизложенного? Дж. Буш кажется более готовым, чем его британский партнер, давать обещания и заверения, сделать прогноз и предсказание относительно будущего, в то время как Тони Блэр кажется более озабоченным тем, что должно быть сделано, следовало бы и нужно было бы сделать. Блэр выглядит более конкретным в своем отношении к обсуждаемому феномену, признавая и осознавая, что нужно предпринять определенные действия для достижения поставленных задач.

Всё это характеризует Блэра как более честного: он говорит не только о том, что будет достигнуто, но и о том, что нужно сделать для того, чтобы достичь этого.

Известно, что такие модальные глаголы как 'could', 'may' и 'might', наречия 'perhaps' и 'may be' указывают на возможность. А очевидность (certainty) обычно выражено прилагательным и наречиями, такими, как obvious(ly), certain(ly) и clear(ly) и выражениями типа 'of course', 'I am sure', 'I am certain' и 'no doubt'.

Статистика употребления этих слов и выражении свидетельствует о том, что степень доверия к тому, что говорит Тони Блэр, намного выше, чем к тому, что говорит Дж. Буш. (см. табл 4).

Possibility	Blair	Bush
Could/may/might	20	42
Perhaps/may be	6	6
Total	26	48
Certainty	Blair	Bush
Obvious(ly), certain(ly), clear(ly)	62	38
Of course	15	4
I am sure/certain	5	0
No/ not any doubt	22	2
Total	104	44

В Таблице 5 мы можем увидеть значительную разницу между Блэром и Бушем касательно употребления ими глаголов 'think' и 'believe'. Премьер-министр употребляет их в четыре раза чаще, чем Президент. Последний более привязан к глаголу 'know', опять же с местоимением 'we' (мы).

Thoughts	Blair	Bush
I think	154	21
I believe	38	12
We think/believe	12	16
Total	204	49
Knowledge	Blair	Bush
I know	21	17
We know	16	25
Total	37	42

Сравнение данных двух таблиц приводит к следующему заключению. Тот факт, что Буш мало употребляет модальность 'certainty' (в значении уверенность, определенность) и глаголы, относящиеся к 'thoughts' (мысль, идея) и 'believe' (вера), может указывать на то, что проблемы, о которых он говорит, по его убеждению, просто факты. Например: Тот факт, что Саддам Хусейн был злым тираном, лидером злого режима, владел оружием массового уничтожения, война с ним была бы единственным верным способом борьбы с ним, добро восторжествует над злом - всё это (и даже больше) были, по выражению Буша, факты, а не идеи, которые требовали рефлексии. И еще один вывод напрашивается из наблюдения за корпусом Буша. Вполне вероятно, что Буш видит страны и их население как две широкие и четко различимые категории: хороший и плохой. Он принадлежит к хорошей категории, а те, кто не с ним, к плохой категории.

Судя по корпусу Т. Блэра, он мыслит более системно, и его язык свидетельствует об этом. Риторика Блэра обычно четко выражена вербально и убедительно. Он стремится представить себя как лидера, которому можно доверять. Однако, можно ли ему действительно доверять, это уже другой вопрос.

Т. Блэр употребляет наречия, выражающие безусловность (absoluteness), чаще, чем Буш. Опять-таки, это, возможно, его желание быть убедительным. Что примечательно, риторика такого типа не оставляет места для контраргументов. Если что-то абсолютно, то никто ничего сказать против уже не в состоянии. Или: если что-либо очевидно, то нужно быть слепым, чтобы не признать это (см табл. 6).

В своих интервью и пресс-конференциях Тони Блэр прибегает к стратегии убеждения.
I've absolutely no doubt at all that if we don't deal with this issue of weapons of mass destruction, certainly he's a threat.

...be under no doubt at all that obviously the purpose is to remove the regime.

Absoluteness	Blair	Bush
absolutely	20	0
Entirely/totally/completely/wholly	18	2
Fully	13	11
At all	18	1
Total	69	14

Т. Блэр чаще, чем Буш использует личные местоимения 'I' (я) и 'me' (мне). Есть все основания полагать, что он очень сильно чувствует то, о чем он говорит. Оба лидера почти одинаково используют 'we' (мы) и 'us' (нас), частота их превышает частотность местоимении первого лица, единственного числа, (см. табл. 7).

Personal involvement	Blair	Bush
I/me	569	405
We/us	680	701

Как известно, интервью и пресс-конференции отличаются от речей и тем более от письменных документов, тем, что в первом случае собеседники физически присутствуют при этом и имеют возможность задавать вопросы. Исследователи дискурса Т. Блэра считают, что ситуация в первом случае не из легких, и зная это, Т. Блэр в стремлении защитить себя от возможных осложнений, строит свою речь таким образом, чтобы предотвратить любые нападки на свои аргументы.

Всё это позволяет высказать предположение, что высокая степень уверенности, которая выражена его модальностью, может необязательно указывать или определять его действительную доверительность (искренность), а всего лишь защитная стратегия (прием).

Анализы англичан выявили, что два лидера придерживаются различных точек зрения относительно истинности (правдивости) того, что они говорят. Например, для Дж. Буша правдивость (истинность) того, что он говорит, не представляет для него никакой проблемы, – потому что, по его соображению, вещи есть такие, какими их описывает (характеризует) Буш. Ему присуща некая заранее заготовленная в его уме точка зрения, он видит себя частью космического проекта, в котором ему дано задание, состоящее в спасении мира.

Положение Тони Блэра представляется более сложным. Он знает, что мир Буша в большинстве своем есть фикция. В этой ситуации задача Т. Блэра сводится к тому, чтобы с помощью хорошо сформулированных аргументов еще и еще раз убедить свою аудиторию (возможно, и себя тоже). И для этого он использует язык таким образом, что дискуссии и возражения не ожидаются.

Перейдем к содержанию дискурса Блэра и Буша. В корпусах обоих лидеров основным предметом разговора был Ирак. У Блэра слово Ирак встречается чаще, как и выражение 'Iraqi people' (см табл. 8).

Iraq	Blair	Bush
Iraq	221	213
Iraqi people	74	62
Saddam (with and without Hussein)	165	213
Saddam (without Hussein)	153	22

Тони Блэр, упоминая иракского лидера, называет последнего только по имени Саддам, без фамилии. Это признак неуважения, унижения и делегализации. Нельзя не обратить внимание и на то, что С. Хусейн ни разу не назван «Президент».

Когда идет разговор о войне, об аргументах, выдвигаемых лидерами в качестве определения войны, Блэр выражается спокойнее, чем Буш, если даже это касается уничтожения средств массового поражения, (см табл. 9).

Justifying war	Blair	Bush
Weapons of mass destruction	36	45
Free/freedom	32	125
Liberate/liberation	17	28
terror	47	116
Dictator(ship)	11	49

Безусловно, Блэр говорит об этих вещах и упоминает их, но не так эмоционально как Буш. Но что было важно для Блэра, так это свержение режима Саддама, (см табл. 10).

The removal of Iraqi regime	Blair	Bush
Remove the regime/S.H.	20	8
Getting rid of Saddam H. and his regime	5	0
Against Saddam Hussein	7	1

Как показывают данные таблиц 8-10, главная цель войны - свержение режима С. Хусейна, поскольку, как они считают, тот режим был виновен в уничтожении миллионов иракцев. Оправдывая войну, Блэр утверждает, что война убьет меньше гражданского населения, чем режим Саддама, что подтверждается данными таблицы 11.

Death	Blair	Bush
Ссылка на иракский народ в руках режима	24	14
Ссылка на иракский народ в руках вооруж.сил США и Великобритании	5	0
Ссылка на жертвы терроризма	7	1
Всего	36	15

Итак, в дискурсе Блэра отмечается большая озабоченность о человеческих жертвах войны. Возникает вопрос: в какой степени может Т. Блэр считаться левым?

Один из принципов традиционных британских левых идей состоит в том, что политика в первую очередь должна заниматься человеком и искать пути улучшения жизни человека. Все народы, каждый человек должны иметь равные права, независимо от состояния, пола, расы, религиозного статуса и т.д. Как специалист, Т. Блэр уделяет этим вопросам больше внимания, чем Буш, что видно из того, что он использует слово 'people' намного чаще, чем Буш (Блэр - 324, Буш - 236). Премьер чаще говорит о Ближнем Востоке, чем Буш, осознавая, что события в Ираке отражаются на всем регионе, (см табл. 12)

The Muslim World	Blair	Bush
The Middle East	34	20
The Arab World	13	0
Muslim(s)	7	1
Итого	54	21

Аналогичная ситуация с упоминанием ООН - UN: Блэр - 89, Буш - 39. Толерантность, характерная для левой мысли, упоминается Блэром только три раза:

... they detest the freedom, democracy and tolerance that are the hallmarks of our way of life.

... what we are trying to bring about is a situation of religious *tolerance*.

... would prefer to live in a country of religious and political *tolerance*.

Буш употребляет 'tolerance' только один раз, и то в (очень)ином значении:

... support for terror will not be 'tolerated'.

Т. Блэр употребляет слово 'justice' только дважды. Дж. Буш употребляет 'justice' 9 раз, но в основном в связи с нарушением закона, т.е. виновные должны платить за свои ошибки.

Хотя дискурсы двух лидеров значительно различаются, все еще трудно определить, насколько все еще левым является Блэр.

Видимо, легче оценить с противоположной стороны: попытаться увидеть (разглядеть), насколько он, Блэр, еще не правый, пишут исследователи.

Патриотизм считается сентиментом, характерным для правых, Буш использует слова, ассоциируемые с патриотизмом, значительно больше, нежели Блэр. (см. табл. 13).

Patriotism	Blair	Bush
Our country /nation	3	76
Reference to one's own country by name	55	228
Pride/proud (referring)to his country & its people	6	632
Total	64	936

Таким же образом военная лексика более частотна в дискурсе Буша, чем у Блэра. В частности, Буш больше говорит о победе и о поражении врага (см. табл. 14).

war	Blair	Bush
war	48	111
win/prevail/defeat/victory	4	50
enemy	3	42
Total	55	203

Обращение к религии есть еще один момент, различающий Буша и Блэра (см. табл.15).

Religion	Blair	Bush
God	1	23
Pray	0	23
Religion/religious	4	4
Total	5	50

Хотя религия не выступает показателем правой идеологии в строгом смысле слова, религия часто вписывалась в риторику правого крыла.

Таким образом, рассмотрев слова и выражения, связанные с патриотизмом войной и религией, мы можем сказать, что есть значительные различия между Бушем и Блэром. Дискурс Блэра в этом именно контексте не содержит очевидных характеристик левого крыла, но и не проявляет типичной риторики правого крыла, чем заметно отличается от дискурса Буша.

Внимательное чтение, слушание и особенно исследование дискурса того же Блэра выявляет то, что он мог знать, что знает и что чувствует. И при всем этом, как пишут исследователи, он остается неубедительным. Во всем мире наиболее сильным осуждением действий этих двух лидеров было то, что фактически они вели войну за обладание иракской нефтью. Так, Блэр употребляет слово 'oil' в два раза чаще, чем Буш (см. табл. 16).

oil	Blair	Bush
oil	31	14

Буш и Блэр существенно различаются тем, как они используют язык, и тем особенно, **что** они говорят. Блэр представляет собой более сложную натуру, нежели Буш. Если совсем нетрудно определить, что Буш принадлежит правому крылу, то Блэр и его стиль более загадочны. Если, с одной стороны, в корпусе Блэра отсутствуют характерные правые

риторики, чего более чем достаточно у Буша, то с другой стороны, Блэр не совсем и левый. Например, он должен был бы употреблять 'tolerance' и 'justice' более частотно.

Таким образом, личности лидеров, по данным их языковой картины, более чем очевидны. Вместе с тем, для британских интеллектуалов не менее важным разочарованием, а возможно, и более важным, было то, что в ходе иракской войны Блэр действовал заодно с Бушем.

Примечание:

В нашей статье использованы материалы из English Today, 75, vol.19, #3, 2003, где даются обширные ссылки на корпус Буша: <http://www.whitehouse.gov/news/releases/2003/02> и многие другие; и на корпус Блэра: http://www.number-10.gov.uk/output/page_3229.asp last accessed 13/04/03 многие другие.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мухамеджан Ісаєв – доктор філологічних наук, професор кафедри мов Міжнародного університету інформаційних технологій, м. Алмати, Казахстан.

Наукові інтереси: контрастивне мовознавство, мовні контакти й білінгвізм, функціонування англійської мови в сучасному світі, викладання англійської мови в магістратурі.

МЕЛОДИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТЕЛЕБЕСЕД В НЕБЛИЗКОРОДСТВЕННЫХ ЯЗЫКАХ

Татьяна КОРОЛЕВА, Андрей ШАЛЁВ (Одесса, Украина)

У статті представлені результати дослідження програм українського, російського та британського телебачення, що відносяться до жанру телебесіди. Описана типологічно спільна для англійської, української і російської мов розгорнута класифікація телебесід за семантичним принципом, а також проведено детальний аналіз частотних параметрів, що характеризують кожну з представлених груп телебесід на матеріалі трьох зіставлених мов. Проведений аналіз засвідчує, що подієві, науково-популярні, морально-етичні телебесіди виявляють чіткі відмінності на рівні частотної організації, а саме показників пікової ЧОТ, частотного інтервалу структурних елементів фраз, частотного діапазону фраз у цілому.

Ключові слова: телебесіда, акустичний аналіз, типологічно спільні характеристики, мелодика, інтонація.

The article is devoted to the description of melody characteristics of Ukrainian, Russian and British talk shows. The detailed classification of the researched talk shows on the basis of semantic principle is presented, and the detailed analysis of frequency parameters characterizing each of the studied groups is made. The conducted analysis showed a number of common features in event, popular science, moral-ethic and entertaining talk shows had clear differences on the level of frequency organization.

Keywords: talk show, acoustic analysis, typologically common features, melody, intonation.

Значение средств массовой информации в жизни общества, их оперативность, распространённость и воздействие трудно переоценить, – они обладают высокой степенью экспрессивности и влияния, огромным воспитательным потенциалом.

Внимание лингвистики к средствам массовой информации объясняется тем растущим значением, которое приобретают они сегодня, в основном благодаря их многофункциональности и передаче актуальной информации. В научной литературе, рассматривающей данный вопрос, подчеркивается, что система СМИ способна многосторонне отображать действительность, представляя её в виде наиболее объективной модели. Система СМИ оперативна, наглядна, аналитична, эмоциональна и массова. Основными её функциями являются: 1) информативная, 2) формирования и выражения общественного мнения, 3) интегральная (объединение разнообразных групп населения в единый социальный организм), 4) общения, 5) воспитательная, образовательная, 6) эстетическая, 7) развлекательная [1, 68].

Целью данной работы является выявление и классификация типологически общих черт различных типов телебесед в неблизкородственных языках, а также описание мелодических характеристик каждого исследованного типа телевизионной беседы на материале английского, украинского и русского языков.

Актуальность данного исследования обусловлена недостаточной изученностью в современной филологической литературе проблемы дискурса телебеседы, его жанровой специфики и просодических особенностей, осмысление которых является одним из перспективных направлений в современной лингвистике.

Научная новизна данной работы заключается в том, что в ней впервые предложена классификация телебесед типологически сходная для русского, украинского и английского языков, а также с помощью использования современных электронных программ обработки речевого сигнала получены объективные данные фонетического анализа мелодических особенностей объекта исследования, позволившие выявить отличия в мелодической организации разных типов телебесед на материале трех сопоставляемых языков.

Материалом исследования послужили 300 телебесед, транслируемых украинскими, российскими и британскими телеканалами (УТ-1, УТ-2, Интер, ОРТ, НТВ, Культура, Муз ТВ, BBC, ITV, Discovery и др.), общей длительностью звучания более 100 часов. Для проведения электроакустического анализа были использованы 180 отрывков телебесед (по 3 композиционных сегмента из 5 образцов каждого из 4 исследованных видов украинских, российских и британских телебесед), отобранные более чем 75% информантов, носителей языка, как соответствующие предложенной классификации.

В основу исследования положено следующее определение телебеседы – это вопросно-ответная форма обсуждения различных проблем с определенной политической или образовательно-воспитательной целью. Беседа может быть коллективной (не более 25-30 участников), групповой (от 8 до 10 участников), а также индивидуальной. В рамках телевидения распространенной формой беседы является «беседа за круглым столом», а также многочисленные «ток-шоу», которые проводятся для разъяснения и обсуждения разнообразных актуальных вопросов текущего момента [1, 52].

Следует отметить особые параметры беседы, которые отличают ее от других видов телевизионной речи. В ней, как правило, присутствует конфликт, столкновение различных точек зрения, развитие мысли, в результате которых происходит разрешение конфликта путём выбора наиболее убедительных аргументов. Значительность темы, занимательность, актуальность обуславливают действенность и популярность бесед в телевизионных передачах.

Одной из главных черт телебеседы является тот факт, что ведущий – это равноправный собеседник всех участников коммуникативного акта. В отличие от вопросно-ответной формы обмена мыслями, присущей интервью, в беседе происходит обмен репликами, суждениями, размышлениями. При этом, интересно отметить, что все участники беседы имеют свою позицию. И это повышает шансы объективного освещения предмета разговора, потому что очень часто журналист и другие участники беседы могут отстаивать свои особые позиции, которые ориентируют их на освещение не общепринятых аспектов, качеств, достоинств, недостатков, связей обсуждаемого предмета. Таким образом, в беседе обязательно проявится многостороннее, полифоническое видение предмета, что усилит объективность, адекватность его рассмотрения.

Данные тенденции в полной мере проявились в ходе исследования телебесед, транслируемых украинскими, российскими и британскими телеканалами.

В основе классификации материала исследования лежит тематический принцип, предложенный Дж. Уолкером и Д. Фергюсоном [4, 96]. Весь корпус экспериментального материала был разделен на 4 вида бесед: событийные, научно-популярные (входящие в группу аналитических телебесед); морально-этические, развлекательные (входящие в группу публицистических телебесед). В отличие от аналитических телебесед, публицистические, как правило, характеризуются «подчеркнутой» выраженностью авторской точки зрения, более эмоциональной манерой ведения спора, а также более широким кругом приглашенных гостей [1, 43].

К событийным телебеседам относятся программы, в задачи которых входит анализ сложившейся ситуации, как в своей стране, так и за рубежом, а также прогнозирование дальнейшего хода тех или иных событий. Тематика исследованных телепередач данной группы в большинстве случаев ограничивается социально-политическими и экономическими проблемами. Это, в свою очередь, определяет и круг приглашаемых в студию экспертов в данных сферах деятельности – общественных деятелей и политиков, экономистов и бизнесменов, социологов и политологов.

Научно-популярные телебеседы представляют собой программы, основной задачей которых является просвещение телезрительской аудитории, которой в доступной форме рассказывается об интересных явлениях и открытиях в различных областях науки. В качестве экспертов в студию приглашаются известные учёные, академики, изобретатели, представители общественных организаций.

Темы морально-этических телебесед являются самыми разнообразными по сравнению с исследованными программами других групп. В задачи познавательных телебесед входит распространение идей культуры и добра, а также оказание помощи, поддержки в решении сложных жизненных ситуаций. При этом затрагиваемые проблемы рассматриваются не в мировом или государственном масштабе, а на уровне конкретных личностей – от общепризнанных кумиров до рабочих и домохозяек.

Спектр приглашённых в студию гостей также является самым широким среди исследованных групп телебесед. Популярны актёры и политики, спортсмены и государственные чиновники, выдающиеся учёные и известные деятели культуры и искусства, звезды эстрады и дипломаты, экономисты и социологи, журналисты и бизнесмены, правозащитники и психологи, а также многие другие обсуждают важнейшие аспекты человеческих взаимоотношений, пытаются найти пути выхода из сложных психологических ситуаций.

Развлекательные телебеседы относятся к программам, основными задачами которых являются обсуждение наиболее интересных явлений в общественной и культурной жизни страны, а также создание у телезрителей хорошего настроения. Этим определяется и круг приглашаемых в студию гостей – звезд театра, кино и эстрады, известных деятелей культуры и искусства, а также неординарных личностей, деятельность которых связана с темой обсуждения.

Как указывалось выше в ходе проведения эксперимента решалась задача изучения и сравнения мелодических характеристик указанных выше видов телебесед типологически сходных для исследуемых неблизкородственных языков.

В данной работе за основу исследования частотной организации видов телебесед принято системное описание акустических признаков, разработанное в лаборатории экспериментальной фонетики Одесского национального университета [2, 3], позволяющих охарактеризовать виды телебесед с нескольких точек зрения:

1) частотные характеристики структурных элементов синтагм и фраз в различных видах телебесед: начальных безударных слогов, первого ударного, ядерного слога, заударных слогов;

2) частотные характеристики каждого из исследованных видов телебесед в целом: событийных, научно-популярных, морально-этических и развлекательных телебесед;

Следует отметить, что изменения в частоте основного тона (ЧОТ) являются не только главным интонационным средством оформления фраз, синтагм и текста в целом, но и одновременно выступают носителями семантической информации [3]. Интонографическому анализу в данной работе подвергались следующие частотные характеристики:

1) максимальные значения ЧОТ структурных элементов фраз в исследуемых видах телебесед (Гц);

2) максимальные значения ЧОТ лексико-синтаксических средств, характерных для каждого из исследованных видов телебесед (Гц);

3) частотный интервал (относительные единицы) первого ударного слога, ядра и завершения фраз текста, вычисляемый по формуле:

$$\frac{F_0 \text{ max слога}}{F_0 \text{ min слога}},$$

4) частотный диапазон фразы (Гц), являющийся разностью максимального и минимального значений ЧОТ фразы.

Результаты компьютерного анализа акустических параметров экспериментального материала позволили выявить определенные закономерности в интонационной организации различных видов телебесед.

К типологически общим акустическим характеристикам мелодики телебесед трех изучаемых языков можно отнести нижеприведенные.

Наиболее значимыми для различения видов телебесед были показания пиковой ЧОТ первых ударных и ядерных слогов (см. табл. 1). При этом в речи ведущих показания пиковой ЧОТ первого ударного слога, как правило, превышали показания ядра, что может объясняться желанием ведущего привлечь внимание участника к своему вопросу или реплике.

Проведенное исследование показало, что событийные телебеседы характеризуются средними показателями пиковой ЧОТ структурных элементов синтагмы.

В научно-популярных телебеседах были зарегистрированы минимальные показатели пиковой ЧОТ первых ударных, ядерных и заядерных слогов.

Морально-этические телебеседы отличаются самыми высокими значениями пиковой ЧОТ всех структурных элементов синтагмы по сравнению с остальными исследованными видами телебесед.

Развлекательные телебеседы характеризуются более высокими значениями пиковой ЧОТ всех структурных элементов фраз от событийных и научно-популярных телебесед, но более низкими показателями, чем в морально-этических телебеседах.

При этом, следует отметить, что российские телебеседы характеризуются максимальными показателями ЧОТ, украинские телебеседы – средними, а британские телебеседы – минимальными значениями ЧОТ.

В ходе проведения количественного анализа частотных характеристик материала исследования были выявлены особенности распределения пиковых значений ЧОТ структурных элементов высказывания, играющих определенную роль в разграничении исследованных видов телебеседы.

Анализ показателей частотного интервала структурных элементов фраз в исследованных видах телебесед показал, что при произнесении фраз из событийных и научно-популярных телебесед, были зарегистрированы меньшие значения частотного интервала первого ударного слога, ядра и заядерных слогов, а также частотного диапазона фраз в целом, чем в остальных рассматриваемых видах телебесед (см. табл. 2).

Морально-этические телебеседы отличаются от событийных, научно-популярных и развлекательных телебесед самыми большими значениями частотного интервала первого ударного слога, ядра и заядерных слогов, а также большим значением частотного диапазона фразы в целом.

Развлекательные телебеседы в целом характеризуются несколько большими значениями частотного интервала структурных элементов фразы, а также частотного диапазона фраз в целом, по сравнению с событийными и научно-популярными телебеседами и значительно меньшими соответствующими значениями по сравнению с морально-этическими телебеседами (см. табл. 2).

Следует отметить, что в речи участников значения пиковой ЧОТ, а также частотного интервала первого ударного и ядерного слогов превышали соответствующие показатели в речи ведущих во всех исследованных видах бесед, что свидетельствует о большей эмоциональной насыщенности речи участников.

Таким образом, можно утверждать, что значения частотного интервала первого ударного слога, ядра, а также частотного диапазона фраз в целом играют существенную роль в дифференциации исследованных телебесед.

Таким образом, как видно по данным, представленным в таблицах 1–2, типологически общими для английского, русского и украинского языков и одновременно наиболее значимыми частотными характеристиками, различающими виды телебесед, явились усредненные показатели пиковой ЧОТ и усредненные данные частотного интервала первых ударных и ядерных слогов, а также усредненные количественные показатели частотного диапазона фраз. При соотношении исследуемых параметров видов телебесед наиболее существенными оказались различия между научно-популярными и морально-этическими телебеседами, а наименее значимыми – между событийными и научно-популярными телебеседами. При этом различия между физическими характеристиками исследованных

видов телебесед были закономерны как для ведущих, так и для участников процесса коммуникации, что свидетельствует о лингвистической значимости выявленных закономерностей.

Таблица 1

Среднеарифметические значения пиковой ЧОТ структурных элементов фраз в исследованных видах украинских, российских и британских телебесед (Гц)

Языки	Виды телебесед	Дикторы	Нач. безуд.	1 ударн.	Ядро	3/яд.
Украинский	Событийные	ведущий	159	225	193	152
		участник	176	219	278	192
	Научно-популярные	ведущий	153	207	159	133
		участник	165	199	224	175
	Морально-этические	ведущий	261	354	318	202
		участник	248	350	371	196
	Развлекательные	ведущий	223	316	294	192
		участник	219	321	348	185
Российский	Событийные	ведущий	168	236	203	165
		участник	182	229	285	202
	Научно-популярные	ведущий	164	214	167	150
		участник	177	203	235	182
	Морально-этические	ведущий	269	372	324	213
		участник	257	365	380	207
	Развлекательные	ведущий	233	328	306	212
		участник	226	333	367	194
Британский	Событийные	ведущий	147	218	180	148
		участник	162	213	276	185
	Научно-популярные	ведущий	142	200	153	125
		участник	163	194	217	167
	Морально-этические	ведущий	249	340	311	190
		участник	240	346	364	193
	Развлекательные	ведущий	212	307	281	189
		участник	209	317	339	170

Таблиця 2.

Среднеарифметические значения частотного интервала начальных безударных, первых ударных, ядерных и заядерных слогов, а также частотного диапазона фраз в исследованных видах украинских, российских и британских телебесед (отн. ед.)

Язyki	Виды телебесед	Дикторы	Частотный интервал				Частотн. диапазон фраз
			нач. безуд.	1 ударн.	ядра	заядерн.	
Украинский	Событийные	ведущий	1,463	2,176	2,658	1,595	249
		участник	1,518	2,263	2,845	1,723	262
	Науч.-поп.	ведущий	1,261	1,980	2,407	1,618	237
		участник	1,375	2,182	2,549	1,655	254
	Морально-этические	ведущий	2,214	2,788	3,421	2,147	380
		участник	2,368	2,895	3,616	2,383	441
	Развлекат.	ведущий	1,882	2,453	2,638	1,951	365
		участник	1,936	2,579	3,182	1,914	406
Российский	Событийные	ведущий	1,522	2,235	2,698	1,676	257
		участник	1,590	2,302	2,916	1,834	270
	Науч.-поп.	ведущий	1,337	2,105	2,441	1,639	243
		участник	1,421	2,224	2,713	1,694	261
	Морально-этические	ведущий	2,288	2,917	3,587	2,452	418
		участник	2,462	3,233	3,725	2,681	472
	Развлекат.	ведущий	1,945	2,608	2,789	2,127	384
		участник	2,111	2,663	3,209	2,185	422
Британский	Событийные	ведущий	1,211	2,010	2,436	1,462	226
		участник	1,282	2,251	2,785	1,586	249
	Науч.-поп.	ведущий	1,375	1,927	2,345	1,455	210
		участник	1,409	2,133	2,462	1,624	235
	Морально-этические	ведущий	2,094	2,739	3,200	1,954	372
		участник	1,923	2,840	3,521	2,210	425
	Развлекат.	ведущий	1,820	2,393	2,591	1,682	348
		участник	1,705	2,528	2,957	1,841	391

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Багиров Э.Г., Борецкий Р.А., Юровский А.Я. Основы телевизионной тележурналистики / Э.Г. Багиров, Р.А. Борецкий, А.Я. Юровский. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – 240 с.
2. Бровченко Т.А., Волошин В.Г. Методические указания по математической обработке и анализу результатов фонетического эксперимента / Т.А. Бровченко, В.Г. Волошин. – Одесса: ОГУ, 1986. – 48 с.
3. Королева Т.М. Интонация модальности в звучащей речи / Т. М. Королева – К., 1989. – 147 с.
4. Walker J., Ferguson D. The broadcast television industry / J. Walker, D. Ferguson. – NY, 1998. – 247 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Тетяна Корольова – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри перекладу, теоретичної і прикладної лінгвістики Південноукраїнського національного університету ім. К. Д. Ушинського.

Наукові інтереси: комунікативна фонетика, актуальні проблеми інтонології, просодична організація мовлення.

Андрій Шальов – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови судомеханічного факультету Одеської національної морської академії.

Наукові інтереси: телевізійний дискурс, просодія мовлення в порівняльно-заставному аспекті.

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ОЦІННИХ СТРУКТУР В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Ганна ПРИХОДЬКО (Запоріжжя, Україна)

Статтю присвячено розгляду мовних засобів інтенсифікації оцінного значення в дискурсі. Наголошується на когнітивно-прагматичному характері оцінки.

Ключові слова: оцінка, дискурс, інтенсифікація, когнітивно-прагматичний характер.

The article deals with the problems of evaluatory intensification in the discourse. Attention is paid to the cognitive and pragmatic character of the category of evaluation.

Key words: evaluation, discourse, intensification, cognitive, pragmatic.

Особливий інтерес у вивченні прагматичних значень викликає інтенсифікація оцінних структур. Вираження оцінки завжди передбачає залучення певного набору мовних засобів інтенсифікації ознаки, дії, стану, які сигналізують міру "кількості оцінного" [4: 26], і, з цієї точки зору, інтенсивність може розглядатися як ступінь оцінності.

В останній час у дослідженні оцінності спостерігається тенденція до поглиблення суб'єктивної орієнтації оцінного значення, його активної спрямованості на адресат. Власне оцінне значення, як відомо, передбачає передачу мовцем адресату певного погляду на речі і тим самим орієнтацію адресата, його налаштованість на прийняття точки зору автора як об'єктивної.

Оцінці, як правило, не властива категоричність, але коли вона наявна, то свідчить про впевненість мовця в правильності своєї точки зору про об'єкт навколишньої дійсності, його прагнення зробити своє висловлювання більш переконливим і в такий спосіб посилити перлокутивний ефект, тобто змінити емоційний стан мовця.

Метою запропонованої статті є аналіз мовних засобів, які сприяють інтенсифікації оцінки в англomовному дискурсі.

Важливе значення має і той факт, що категоричність оцінки може бути пов'язана з пресупозицією мовця про можливу наявність у слухача сумніву, відчуття неясності чи навіть і протилежної думки.

Категоричність оцінки зумовлена цілою низкою факторів, серед яких найбільш важливими є такі:

- а) певний рольовий статус мовця й слухача (як правило більш високий у мовця);
- б) вікові різниці комунікантів;
- в) впевненість мовця в правильності своєї думки.

Відзначимо, що протилежний процес – деінтенсифікація – пов'язаний з "принципом ввічливості" [6]. Пом'якшуючи категоричність оцінки, промовляючи у такий спосіб дає зрозуміти, що його думка не є єдино правильною, залишаючи адресатові можливість сформулювати свою точку зору про предмет чи явище навколишньої дійсності.

Употужнення категоричності оцінки може здійснюватися, по-перше, шляхом підкреслення істинності, достовірності висловлювання, що містить оцінну структуру, а по-друге, увиразнення його денотативного значення. У другому разі йдеться про так звану когнітивну інтенсифікацію [2: 80 – 84]. Слід зазначити, що таке увиразнення неодмінно призводить до опосередкованого посилення прагматичного впливу висловлювання на емоційний стан чи намір адресата й налаштовує його на прийняття точки зору промовляючого.

Одним з основних способів підсилення оцінного значення висловлювання є експліцитні засоби вираження модального ставлення мовця до повідомлюваної інформації, представлені модальними словами й прислівниками. Їх функція зводиться до модифікації значення стосовно реальності, у вираженні передбачення.

Модальні слова, передаючи суб'єктивне ставлення мовця до предмета висловлювання, виражають впевненість/ неупевненість його в правильності оцінки події чи факту. Отже, модальні слова можна назвати операторами прагматичного значення, що підсилюють чи послаблюють вплив на адресата. Справді, надаючи оцінній структурі впевненого, очевидного, обов'язкового характеру, мовець прагне переконати адресата в достовірності своєї точки зору. Використання модальних слів на позначення неупевненості, сумніву мовця

в повідомлюваному дозволяє адресату самому вирішувати, як сприймати висловлювання, що містить оцінку, – як істинне, істинне з часткою сумніву чи неправдиве.

Ефект інтенсифікації досягається за рахунок таких модальних слів і конструкцій, у семантичній структурі яких основу складає сема "впевненість" (*surely, certainly, of course, to be sure, to be certain, for sure, for certain*).

Модальні слова інтенсифікують:

а) позитивну оцінку: *"I spoke to you once last Christmas". "Oh, yes, of course, though I didn't remember. Yes, of course, very interesting"* (Cary J.);

б) негативну оцінку: *"Well – he's as nice as the boy that wrote that letter, but of course not as naïve"* (O'Hara J.).

У наведених вище прикладах модальні слова стосуються значення всього висловлювання, надаючи йому відтінку істинності. Ефект підсилення лише оцінного значення має місце при переміщенні оператора вправо. В такому разі він відноситься до іменника чи прикметника, що характеризує описуване явище чи предмет.

Крім модальних слів, у якості інтенсифікаторів оцінних структур виступають також предикативні конструкції, що мають різний граматичний статус:

1) *"No, I'm afraid not, Ralph, and I really think you were rather naughty to bring me down here"* (O'Hara J.).

2) *"I mean, that was silly of me as-king about your children when you haven't got any"* (Vonnegut K.).

Посилення оцінного значення у висловлюванні може досягатися:

1. Уживанням модальних слів і словосполучень із значенням "безсумнівно" (*no doubt, incredibly, unquestionably* та інші). Наприклад: *"The nice thing about the House of Lords", explained one peer, "is that you can have incredibly snobbish conversations without feeling snobbish"* (Cooper J.).

2. Використанням модальних слів із значенням "дійсно" (*really, indeed, genuine та інші*): *"No, really. I don't even think it's awful"* (Updike J., SD.).

3. Употужненням прагматичного значення оцінності, з допомогою прислівників із значенням "правда", "істинно" (*honestly, frankly, sincerely* та інші): *"I'm too dumb to be a lawyer", Brewster said honestly* (Shaw I.).

4. Уведенням предикативних одиниць з дієсловами *to tell, to think*, як наприклад: *"I'm afraid it was not a very good reading". "It was most interesting", I told her for politeness sake* (Greene G.); *"I think you do not know anything about being conquered and so you think it is not bad"* (Hemingway E.) та імперативних конструкцій типу *I promise: "Eight o'clock", he said ominously, "does not mean eight-oh-five."* *"I will add that to my collection of immoral sayings", I promised* (Dole J.).

Проте найбільш поширеним способом інтенсифікації оцінних структур в напрямку збільшення кількісної сторони оцінки є модифікації прикметника, що характеризує об'єкт оцінки з допомогою прислівника *very*: *"A pre-war five guineas suit in very post-war material cost twelve guineas"* (Aldington R.).

Нерідко в цій функції вживаються слова *so, such*, що посилюють прикметник, який характеризує об'єкт дійсності: *"How lucky Kitty was to have a husband who was so good and so brave and so clever"* (Maugham S.).

Дуже часто прикметники й прислівники *bad, awfully, horrible, terribly*, які звичайно мають знак /-/ , тут повністю втрачають своє основне лексичне значення й стають інтенсифікаторами оцінки: *"Why don't you make it a pound? Here's the shilling. "Thanks awfully, sir"* (Galsworthy J.). *"Jones faced the sergeant with a horrible cancer marked in bumps on his left side"* (Crane St.).

Дієвими інтенсифікаторами оцінних структур є різноманітні засоби увиразнення й стилістичні прийоми:

а) гіпербола: *"Things were nearly perfect"* (Updike J.);

б) епітети: *"I should never have taken risk of bringing you to this dreadful country." "This comical country, this delightful country!" – exclaimed the young man* (James H.);

в) порівняння: *"Niagara Falls is very nice. It's like a large version of the old Bond sign of*

Times Square" (Steinbeck J.);

г) риторичне питання: *"How can I say that? That's so ridiculous"* (Updike J.).

Наші спостереження показують, що оцінка, виражена іменником, може підсилюватися за рахунок уживання прислівника *quite* або синонімічної конструкції, наприклад: *"What a wonderful woman you are! Not a woman in a thousand would ask me if I'd tried prayer"* (Murdoch I.).

Помітну роль в інтенсифікації оцінних структур відіграють фразеологічні одиниці мови, зокрема ідіоматична предикативна модель N_1 be N_2 , що виражає надзвичайно високу концентрацію ознаки через гіперболічне представлення останньої. Наприклад: *"You are an idiot, Jimmy"* (Christie A.).

Особлива роль у підсиленні оцінки належить експресивно забарвленим словам. Посилення емотивного ефекту на слухача здійснюється у випадках їх вживання на основі модальної двовершинності їхнього лексичного значення: *"Stop teasing me, you cheeky boy!"* (Fowles J., ET.). Ефект посилення оцінки в шойно наведеному прикладі пов'язаний з тим, що "автор мовлення зацікавлений не стільки в кваліфікації того, що належить світові, скільки в інтерпретуванні цієї кваліфікації, апелюючи не до об'єктивних засобів позначуваного, а до його асоціативно-образних ознак" [3: 35].

З-поміж оцінних засобів інтенсифікації оцінки виділяється особливий клас слів, які містять у своєму значенні афективність. Це – слова-інтенсифкатори [5: 84], в семантиці яких оцінка поєднується з інтенсифікацією, а емотивний аспект значення виступає на перший план.

Дослідження афективних прикметників показало, що їх вирізняє ціла низка семантичних та синтаксичних особливостей. Так, наприклад, деякі афективні прикметники виражають високу міру оцінки як такої, знак "+/-" при цьому нейтралізується [1: 44]. Наприклад: *"You ever buy Sean's drugs for him?" – His face became red. He was in shock. "No!... I've never bought drugs for Sean. I don't do drugs I have nothing to do with drugs... and that guy is phyccho!"* (Kellerman F.).

В поєднанні зі словами, які самі по собі оцінки не містять, афективні означення мають оцінний смисл, а разом зі словами, у значенні яких оцінка є, вони служать інтенсифікаторами: *"A long-limbed languorous type of showgirl blonde lay at her ease in one of the chairs, with her feet raised on a padded rest and a tall misted glass at her elbow, near a silver ice bucket and a Scotch bottle"* (ChColl.).

Лексеми афективної оцінки наділені особливими референційними властивості: вони передбачають презумпцію існування одиничних об'єктів, які вони оцінюють, як наприклад: *"Her mouth was too wide, her eyes were too blue, her make-up was too vivid, the thin arch of her eyebrows was almost fantastic in its curve and spread, and the mascara was so thick on her eyelashes that they looked like miniature iron railings"* (ChColl.).

Ще одним важливим засобом інтенсифікації оцінних структур є слова-класифікатори, "які утворюють слабо організовані семантичні ієрархії, де є елементи різних рівнів узагальнення" [1: 67]. Їх численні серії характеризують з різних сторін людей, речі, події, явища. Наведемо кілька прикладів, враховуючи характер класифікатора:

а) класифікатори людини за її вчинками: *"They were working now irritating him intensely by the sound of their labour, by each tap of their hammers, which beat with exasperating monotony into his brain"* (Cronin A.);

б) психологічними властивостями: *"Anger struggled in her breast with misery"* (Maugham S.); *"He was exasperated, seeing shallowness everywhere"* (Spark M.);

в) зовнішніми та внутрішніми проявами: *"As the days and weeks passed Brandon felt as if he were forever sliding down a gray sand slope of grief and despair and misery"* (Aldington R.).

В оцінних конструкціях, що стосуються особи, в предикативній та деяких інших позиціях у функції класифікатора звичайно виступають найзагальніші особові назви, як наприклад: *"Mrs. Forestier was a very nice woman"* (Maugham S.); *"Tell us what the hell's going on down there in that crazy tea-kettle"* (Hailey A.). Зрозуміло, що ці висловлювання не є класифікуючими, а оцінними, оскільки при вилученні оцінного слова вони стають аналітичними й недостатніми за змістом.

Як засвідчує аналіз широкого фактичного матеріалу, класифікатори цього типу супроводжують етичні оцінки, а для оцінок за функціями використовуються лексеми, що вказують на фах, вид заняття тощо: *"And I was the unhappiest and most unappealing little boy anybody had ever seen. At the age of twelve I was contemplating suicide."* *"You are not twelve any more. You're a big grown man with a good job and a bright future and a wife, who as far as I know, loves you"* (Shaw I.).

Особливу проблему становлять класифікатори, що відносять референт оцінки до оцінного класу. Це, власне, таксономічні оператори оцінки. Наприклад: *"What does the man do?" "He's a theatre director. Like tonight – a lot of talent and no thought. Also, overequipped with ego. Necessary in his profession, he's told me, but not so hot for marriage"* (Shaw I.).

Оцінні слова виконують конкретну синтаксичну функцію – виступають означеннями слів-класифікаторів. Вони можуть не стосуватися безпосередньо позначення референта, проте об'єктом оцінки і в цьому разі є референт.

Розглянемо такий приклад: *"It would be very pleasant for you hearing young voices in the house"* (McCullough.). Як бачимо, тут стан об'єкта оцінюється не безпосередньо, а за його зовнішнім проявом, що досить характерно й типово для психічних оцінок.

Таким чином, опосередкованих способів оцінки людини за різними її аспектами існує надзвичайно багато. Самі імена-класифікатори при цьому оцінки не містять, а лише вказують на аспект, інколи досить складно організований, за яким і дається оцінка.

Інтенсифікація оцінного значення здійснюється також уточнюючими текстовими одиницями, що модифікують основну предикативну лінію базового речення або ж його обставинні компоненти. Уточнення розуміється як одиниця тексту, що включає не менше двох речень, пов'язаних відношенням пояснення, тлумачення, конкретизації.

Специфічною рисою текстового уточнення є інтенсифікований характер оцінного значення, що обумовлено, в першу чергу, тим, що будь-яка репрезентація ознаки (у тім числі й оцінної) у позиції предиката окремого речення, пов'язаного з базовим відношенням уточнення, обумовлює підсилення цієї ознаки: *"And I felt fabulous. Very Hemingway. I destroyed the machine. Man triumphs"* (Allen W.). Позитивний характер оцінки підсилюється тут використанням окличної інтонації в уточнюючому реченні.

Інтенсифікований характер оцінки простежується і в односкладних особових реченнях, в яких означення виконує функцію семантичного предиката: *"The little fool!", he said to himself bitterly. "The selfish little fool!"* (Fitzgerald F.). Цього разу узагальнюючий характер уточнення пов'язаний з імплікацією проміжної ланки, наявність якої індукується смисловим взаємозв'язком експліцитних речень: *The little fool – The selfish little fool.*

Перехід інтенсифікованого оцінного значення (в цьому випадку негативного) на попередню імпліцитну ланку фрагмента тексту простежується і в наступному прикладі: *"She never asks about Jennie or our children or grandchildren. These are business calls"* (O'Hara J.). В цьому висловлюванні мотивацією оцінки є пресупозиція, що включає осуд літньої жінки, яка, ставши егоїстичною, не цікавиться ні друзями, ні родичами, ні їх дітьми. Таким чином, підсилення оцінної ознаки уточнюючого речення може передаватися не тільки імпліцитному базовому реченню, але й відповідному передтексту.

Важливо зауважити, що мотивування експлікує знак оцінки у висловлюванні з токи зору адресанта. Але не є винятком випадки, коли одне й те ж мотивування служить підставою для появи різнонаправлених оцінок, що свідчить про участь адресата повідомлення у формуванні оцінок. Наприклад: *"Charles Lang was the cameraman, one of the top men in his profession, but Frank stopped in the middle of a scene and announced that he would not go on unless Lang was dismissed... I haven't the remotest idea what triggered Frank's outburst, but he held up his hand and said: "Okay, hold it, that's it, we don't go any further until Lang is off this picture"* (Hotcher A.). Як бачимо, мотивування експлікує позитивний знак оцінки автора висловлюваного повідомлення (*one of the top man in his profession*), проте це ж мотивування викликає негативну реакцію у реципієнта (*we don't go any further until Lang is off this picture*).

Позитивна чи негативна оцінка елемента в позиції підмета підсилюється при повторній номінації цього елемента в значенні речення-слова, що характеризується конкретизацією чи узагальненням ознаки: *"Thus the house had acquired a close resemblance to hundreds of other*

houses with the same high aspirations, having become: "That very charming little house of the Soames Forsytes, quite individual, my dear – really elegant!" (Galsworthy J.).

Повторна номінація всієї ситуації, вираженої у базовому реченні, з включенням додаткових чи обставинних елементів, нерідко пов'язана не стільки з розширенням обсягу інформації, що передається уточнюючим реченням, скільки з посиленням оцінної ознаки, вираженої у базовому реченні. Наприклад: *times. The biggest villain unhung. The point of view all depends on which newspaper you take in* (Christie A.).

Отже, інтенсифікація оцінного значення може здійснюватися різноманітними способами, однак усі вони обумовлені особливостями мовної поведінки, логічними параметрами оформлення думки й іншими факторами мовленнєво-розумового процесу та характеризуються:

- а) сполученням однакових знаків оцінки;
- б) взаємодією різноманітних оцінних знаків;
- в) перенесенням оцінних знаків експліцитних висловлювань на імпліцитні ланки тексту.

Лексико-синтаксичні інтенсифікатори, які використовуються для посилення оцінки, розкривають присутність / відсутність ідеального в оточуючому середовищі шляхом встановлення ступеня значущості об'єкта для суб'єкта з точки зору відповідності / невідповідності об'єкту потребам, інтересам та бажанням суб'єкта.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. – М.: Едиториал УРСС, 2002. – 280 с.
2. Краткий словарь когнитивных терминов / Сост. Е.С. Кубрякова, В.З.Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. – М.: МГУ, 1996. – 243 с.
3. Телия В.Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В.Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 143 с.
4. Туранский И.И. Семантическая категория интенсивности в английском языке / И.И. Туранский. – М.: Наука, 1990. – 173 с.
5. Kerbrat-Orecchioni C. L'énonciation: de la subjectivité dans la langage / C. Kerbrat-Orecchioni. – Paris: A.Colin, 1980. – 290 p.
6. Leech G.N. Principles of Pragmatics / G.N. Leech. – L. and N. Y.: Longman, 1983. – 250 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Приходько – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри англійської філології факультету іноземної філології Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, прагматика, лінгвокультурологія.

ХАРАКТЕРИСТИКА КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ МАНІПУЛЮВАННЯ ПОЗИТИВОМ

Ірина ШКІЦЬКА (Тернопіль, Україна)

У статті висвітлено особливості комунікативних ситуацій маніпулювання позитивом. Визначено фази діалогу, на яких найчастіше використовуються позитивнооцінні експресиви-маніпулеми, простежується залежність їх позиції в ньому від мети спілкування. Окреслено види соціально-рольових ситуацій маніпулювання. З'ясовано типи позитивнооцінних висловлювань за спрямованістю.

Ключові слова: комунікативна ситуація, маніпулема, експресив, позитивнооцінне висловлювання, маніпулятивна стратегія позитиву, тактика підвищення значимості співрозмовника, соціально-рольова ситуація.

Peculiarities of positive manipulative communicative situations are discussed in the article. The dialogue phases, on which manipulative-directed positive evaluative utterances are often used, were defined. The dependence of their position in dialogue on the purpose of communication is established. Types of manipulative social roleplaying situations are outlined. Types of positive evaluative utterances over directedness are elucidated.

Keywords: communicative situation, manipulatively-marked linguistic means, expressive, utterance of positive evaluation, positively-coloured manipulative strategy, tactics of intensifying the importance of an interlocutor, social roleplaying situation.

Наприкінці ХХ ст. у лінгвістиці набув поширення антропоцентричний підхід до вивчення мовних явищ – у центр уваги мовознавців потрапила людина як суб'єкт та об'єкт мовленнєвої діяльності. Це зумовило становлення прагмалінгвістики – напрямку сучасної

науки про мову, що з'ясовує особливості комунікації та розглядає мову з позицій її використання як інструменту для впливу.

У багатьох сучасних працях вітчизняних і зарубіжних учених мовні засоби вивчаються з проекцією на ситуацію спілкування та з урахуванням екстралінгвальних факторів – інтенцій мовця, статусно-рольових позицій комунікантів, їх віку, статі, ступеня знайомства. Ідеться про наукові студії О. І. Беляєвої, Є. М. Верещагіна, Г. Ф. Артемової, К. В. Зверевої, Й. А. Стерніна, Н. М. Панченко, О. В. Фадєєвої, Г. П. Божко, М. В. Китайгородської, Л. О. Шкатової та ін. Проте загальна характеристика комунікативних ситуацій маніпулювання позитивом, зокрема тих, у яких мовець для зміни поведінки адресата чи його емоційного чи ментального стану вдається до позитивного оцінювання комунікативного партнера чи вираження симпатії до нього, є актуальною й зумовленою потребами сучасної лінгвістичної науки.

Мета нашої статті – виявити особливості комунікативних ситуацій маніпулювання позитивом. Досягнення мети передбачає виконання таких завдань: визначити фази діалогу, на яких мовець-маніпулятор найчастіше послуговується позитивнооцінними експресивами, з'ясувати їх місце в діалозі з урахуванням мети спілкування, визначити види соціально-рольових ситуацій маніпулювання, з'ясувати тип позитивнооцінних висловлювань-маніпулем за спрямованістю.

Комунікативні ситуації є фрагментами дійсності, що утворюють комунікативний контекст, у якому відбувається мовленнєва діяльність індивіда, складний комплекс зовнішніх умов спілкування і внутрішніх станів комунікантів. Ознаки комунікативної ситуації – місце, час, причина та мета спілкування, соціокультурологічні норми поведінки комунікантів, їх статус, ролі, ступінь знайомства, характер взаємин і рівень формальності умов спілкування [12: 75] – впливають на вибір мовцями тематики та форми висловлення. Комунікативну ситуацію визначають також мовна, культурна компетенції та лінгвістична свідомість учасників інтеракції [10: 8].

Як прагмасемантичний феномен комунікативна ситуація містить власне комунікативні фактори (мовленнєві акти) та докомунікативні – "предмет", "мотив", "учасники" (мовець-слухач). У комунікативній ситуації розрізняють фази: зав'язування контакту, його підтримання і завершення. У першій фазі використовують звертання та привітання, у другій – засоби авторизації й адресації, що викликають і підтримують увагу, інтерес, емоційне переживання і т. д. У третій фазі мовці прощаються, обмінюються побажаннями добра та ін. (див. [2; 13]).

Основну тактику маніпулятивної стратегії позитиву – тактику підвищення значимості співрозмовника мовець може застосовувати на різних фазах комунікативної ситуації. У діалогічному мовленні позитивнооцінні висловлювання виконують контактостановлювальну, контактопідтримувальну і контакторозривну функції. Контактостановлювальна функція серед них є домінантною. Це можна пояснити тим, що маніпулятивно спрямовані експресиви часто супроводжують прохання, а пряме звертання з проханням на початку розмови є неприйнятним, наприклад: (священик просить прихожанок напружати для нього прядива) *А ви, жіночки, божі бджілочки, працюйте для неба, працюйте й для того, що на цім світі треба. Напрядіть моїй матушці по півміточку, бо вона молода й до роботи ще звикла та й не дуже зугарна* (І. Нечуй-Левицький); (начальник хоче, щоб підлеглий вичитав текст документа) [...ми випили, тоді він сказав:] *"Фатіма хвалилася, що ти блискучий стиліст і знавець мови. Тут ми засідали й склали один державний документ. Подивись-но професійним оком, чи все тут гаразд з українською мовою"* (М. Рябий).

Позитивнооцінні експресиви, ужиті мовцем із маніпулятивною метою, посідають різні місця в діалозі: на початку, у середині чи в кінці. Оскільки маніпулятивна стратегія позитиву є емоційно налаштовувальною, позитивнооцінні висловлювання зазвичай займають препозицію. Інакше кажучи, вони часто відкривають інтеракцію.

Результати нашого дослідження дають підстави для висновку про залежність позиції компліментарного висловлювання чи висловлювання, що маркує позитивне ставлення до співрозмовника, у діалозі, від мети, яку ставить мовець: якщо цілі короткострокові,

позитивнооцінне висловлювання здебільшого стоїть у препозиції щодо прохання. У ситуаціях умовляння позитивнооцінні висловлювання завершують інтеракцію або займають постпозицію відносно прямих прохань. Якщо мовець ставить довгострокові цілі, позиція позитивнооцінного висловлювання не є фіксованою, але спостерігаємо тенденцію до функціонування експресивів на завершальних стадіях розмови.

На характер ситуації можуть впливати не тільки соціальне положення, вік, стать мовців, тобто їхні постійні ознаки, але і їхні позиції в конкретній ситуації – змінні ознаки [9: 49].

Стосунки між учасниками комунікативного акту можуть бути такими: а) адресат залежить від мовця; б) адресат і мовець не залежать один від одного; в) мовець залежить від адресата. Мовець, який послуговується тактикою підвищення значимості співрозмовника, часто залежить від адресата й зацікавлений у його певних учинках – виконує ситуаційну роль "зацікавлений", "прохач", "залежний".

Незважаючи на можливу статусну нерівність комунікантів у ситуаціях здійснення маніпулятивного впливу, ініціатива майже завжди належить мовцю. Респонсивні компліменти в маніпулятивному дискурсі є малочастотними, можна сказати, винятковими – мають місце у випадках ритуального обміну етикетними формулами, тому маніпулятора визначаємо як активного учасника взаємодії. Це не суперечить твердженню про те, що "специфіка образу адресата в аспекті мовленнєвих стратегій полягає в активній ролі автора щодо концепції адресата" [6: 76].

Обов'язковою характеристикою мовця, що використовує маніпулятивну стратегію позитиву, є також прагнення налагодити чи підтримати добрі стосунки з комунікативним партнером, створити доброзичливу атмосферу спілкування.

Найтиповішими ситуаціями, у яких застосовують тактику підвищення значимості співрозмовника, є ситуації флірту, прохання, умовляння / переконування, доручення завдання / розпорядження, настанови перед роботою, ситуації "на сватанні / заручинах, розглядинах", "на співбесіді", "на торгах", "на ділових переговорах" і под.

Серед соціально-рольових ситуацій, у яких реалізується тактика підвищення значимості співрозмовника, вирізняємо асиметричні та симетричні. Асиметричні ситуації маніпулювання в зібраному матеріалі представлені такими парами комунікантів: "гість (клієнт, відвідувач, прохач) – господар (посадова особа)" / рідше "господар (посадова особа) – гість (клієнт, відвідувач, прохач)"; "продавець – покупець" / рідше "покупець – продавець"; "студент – викладач" / рідше "викладач – студент"; "учитель – учень" / рідше "учень – учитель"; "пацієнт – лікар" / рідше "лікар – пацієнт"; "начальник – підлеглий" / рідше "підлеглий – начальник"; "роботодавець – найманий працівник" / рідше "найманий працівник – роботодавець"; "слідчий – допитуваний" / рідше "допитуваний – слідчий"; "наглядач – ув'язнений" / "ув'язнений – наглядач"; "той, хто позичає гроші (позичальник)" – "позикодавець"; "полонений – ув'язнювач" / рідше "ув'язнювач – полонений".

Симетричні ситуації репрезентують пари "приятель – приятель", "сусід – сусід", "земляк – земляк", "колега – колега".

Л. П. Крисін зауважує, що "в тих ситуаціях, де не тільки асиметричні ролі учасників, але і X залежить від Y (наприклад, X є пацієнтом Y чи прохачем, чи звертається до Y за довідкою тощо) – простежується така закономірність: мовлення X більш експліцитне, ніж мовлення Y" [9: 50]. Дослідник пояснює це прагненням "залежного" мовця бути максимально зрозумілим, запобігти втраті інформації.

У симетричних ситуаціях ступінь експліцитності висловлень залежить від стосунків між співрозмовниками: чим вони офіційніші, тим вищий ступінь експліцитності, і, навпаки, чим інтимніші стосунки, тим менш експліцитним є мовлення кожного з учасників комунікації, яскравіше виявляється тенденція до згортання висловлювань і заміни мовних одиниць елементами ситуації та парамовними засобами (жести, міміка і т. д.) [9: 50-51].

Тематика компліментів та особливості засобів вербалізації позитивної оцінки чи вираження прихильності до співрозмовника перебувають у прямій залежності від ступеня знайомства комунікантів і типу адресата.

Мовець розглядає адресата як особу, що може задовольнити його бажання [1: 66]. У мовленнєвих актах дослідники виділяють декілька типів адресатів: одиничний, колективний,

масовий і квазіадресат [5; 4]. Не всі з названих типів адресатів притаманні міжособистісному маніпулятивному дискурсу. Такі різновиди адресата, як невизначений і невідомий, у тактиці підвищення значимості співрозмовника не репрезентовані.

Функціонування маніпулятивно спрямованих позитивнооцінних висловлювань обов'язково передбачає наявність, як мінімум, двох учасників: того, хто повідомляє приємну комунікантові інформацію, та того, на кого спрямований вплив. В умовах безпосереднього спілкування найбільш звичним є одиничний адресат. Сказане стосується й маніпулятивної тактики підвищення значимості співрозмовника.

За спрямованістю мовленнєві акти поділяють на конкретно спрямовані та невизначено спрямовані. Серед конкретно спрямованих розрізняють ідивідуально спрямовані (моноадресатні) та колективно спрямовані (поліадресатні). Невизначено спрямовані мовленнєві акти можуть бути "власне загальноадресатними (коли релевантні характеристики адресата не встановлені адресантом) та індивідуалізовано-загальноадресатними (коли адресанту відомий лише комунікативний статус адресата (*мій дорогий читачу* і т. д.))" [7: 51]. У межах реалізації тактики підвищення значимості співрозмовника істотно домінують конкретно спрямовані моноадресатні висловлювання (97 % проти 2,6 % компліментів колективному адресатові).

Колективно спрямовані компліменти стосуються здебільшого заслуг, можливостей, успіхів, ділових та інтелектуальних якостей, професіоналізму співрозмовників. Колективно спрямовані компліменти стосуються здебільшого заслуг, можливостей, успіхів, ділових та інтелектуальних якостей, професіоналізму комунікативних партнерів. Частотними також є висловлювання, що засвідчують повагу, підкреслюють посаду, соціальний статус, матеріальне становище колективного адресата тощо.

Поліадресатні компліментарні висловлювання (особливо виголошені на зборах і нарадах) мають монологічний характер та не відзначаються різноплановістю мовних засобів, адже "що далі від первинної форми діалогу, то обмеженішою стає ідивідуальна свобода відбору мовних засобів" [3: 119].

Стосунки між комунікантами можуть бути близькими, приятельськими, поверхневими, випадковими й офіційними. За В. І. Карасиком, основними типами дистанції спілкування є персональна та соціальна. За кожним із типів дистанції закріплений певний арсенал мовних засобів – звертання на "ти" чи "Ви", ім'я, прізвище чи ім'я по батькові, використання регулятивів на зразок *друже, господине* і т. д. Перший тип спілкування вимагає щирості, спонтанності, другий – стриманості, дотримання формалізованості [8: 80-81].

Якщо за офіційних стосунків предметом позитивнооцінного маніпулятивно спрямованого висловлювання часто постають ділові та інтелектуальні якості співрозмовника, професіоналізм, то за близьких, приятельських – риси характеру, родичі комунікативного партнера, його майно, зовнішність. Різняться й мовні засоби. Мовлення, адресоване незнайомим, відзначається відносною нормативністю, увічливістю. Тут відбувається так звана "етикетизація комунікації" – розбіжності між комунікативною та денотативною істиною, де обирають комунікативну істину, найприємнішу для співрозмовника [11: 33]. Цю закономірність спостерігаємо і в маніпулятивному дискурсі позитиву, наприклад: (циган хоче збути пану крадених коней – комуніканти не знайомі) *Хазяїне солодкий, господарю медовий! Послухай, і поглянь, і подивися, хазяїне! І оком і душею поглянь! Хіба ж це не кінь? Це музика, Богом зашита у шкуру! Поведи по ньому смичком – і він заграє, мов перша скрипка!* (М. Стельмах); (агітатор вербує до "вільного козацтва" селянина – комуніканти не знайомі) *Ваше місце, добродію, дозволите мені до вас саме так звертатись, серед тих, хто кує долю незалежної України нашої, хто прагне самостійності без всякого зовнішнього втручання. Ви розумієте мене, колего?* (А. Ішук).

В. В. Богданов сформулював загальне правило комунікації з урахуванням його умов і ролей: "чим менше знайомі один з одним комуніканти та чим офіційнішою є обстановка спілкування, тим ритуалізованішого характеру набуває це спілкування, що виявляється передусім у виборі найбільш престижної форми спілкування, відповідно до якої комунікативний пріоритет матиме особа з вищим соціальним статусом. Ця особа може

дозволити собі більше відхилень від етикетних форм мови і поведінки, хоча сам комунікативний ритуал при цьому не порушується" [2: 12].

Однак однією з тенденцій сьогодення є пониження рівня етикетності в суспільстві, що спричинено скороченням світських форм спілкування. Цим можна пояснити відсутність у вибірці яскравих прикладів істотного завищення реєстру спілкування при взаємодії незнайомих чи малознайомих комунікантів.

Якщо під час здійснення маніпулятивного впливу мовець "іде на холодний контакт", тобто незнайомий з адресатом, предметом похвали чи компліменту часто постають моральні якості співрозмовника (а якщо адресат жіночої статі, то також – зовнішність). Більшість маніпулятивно спрямованих висловлювань, адресованих незнайомим, маркують приязне ставлення до них, доброзичливість, повагу тощо.

Загалом аналіз зібраного нами матеріалу показує, що маніпулятивна тактика підвищення значимості співрозмовника застосовується здебільшого щодо знайомого адресата. Це підтверджують результати досліджень, відповідно до яких близькість стосунків між комунікантами робить імовірнішим вибір "позитивної" тактики [14; 6: 30].

Таким чином, у маніпулятивному дискурсі контактостановлювальна функція позитивнооцінних висловлювань є домінантною. Їх позиція в діалозі залежить від мети, яку ставить мовець: якщо цілі короткострокові, позитивнооцінне висловлювання здебільшого стоїть у препозиції щодо прохання, за довгострокових цілей спостерігається тенденція до функціонування експресивів на завершальних стадіях розмови. Переважна більшість позитивнооцінних висловлювань, що функціонують у ситуаціях маніпулювання, є конкретно спрямованими й моноадресатними. Предмет позитивного оцінювання залежить від ступеня знайомства комунікантів, характеру їх стосунків та мети спілкування. Вважаємо, що подальше вивчення маніпулятивних комунікативних ситуацій в етнокультурному ракурсі є актуальним і викликає великий науковий інтерес.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Баландіна Н. До проблеми опису етикетних перформативів у словниках (чесько-українські паралелі) / Н. Баландіна, М. Степаненко // *Eslavistica Complutense*. – 2007. – № 7. – С. 63-76.
2. Богданов В. В. Речевое общение. Прагматические и семантические аспекты / В. В. Богданов. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1990. – 88 с.
3. Винокур Т. Г. Закономерности стилистического использования языковых единиц / Т. Г. Винокур. – М. : Наука, 1980. – 237 с.
4. Гловинская М. Я. Семантика глаголов речи с точки зрения теории речевых актов / М. Я. Гловинская // *Русский язык и его функционирование. Коммуникативно-прагматический аспект*. – М. : Наука, 1993. – С. 158-218.
5. Земская Е. А. Городская устная речь и задачи ее изучения / Е. А. Земская // *Разновидности городской устной речи* : сб. науч. тр. – М. : Наука, 1988. – С. 5-44.
6. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – изд. 5-е. – М. : Изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.
7. Карабан В. И. Адресатность простых и сложных речевых актов / В. И. Карабан // *Вестник Харьковского ун-та*. – X. : Изд-во при ХГУ, 1989. – № 339 : Человек и речевая деятельность. – С. 51-54.
8. Карасик В. И. Язык социального статуса / В. И. Карасик. – М. : ИТДГК "Гнозис", 2002. – 333 с.
9. Крысин Л. П. Речевое общение и социальные роли говорящего // *Социально-лингвистическое исследование* / Л. П. Крысин ; под ред. Л. П. Крысина и Д. Н. Шмелева ; АН СССР, Ин-т русского языка. – М. : Наука, 1976. – С. 42-52.
10. Мова в культурі народу (план-проспект) / С. С. Єрмоленко, Т. А. Харитоновна, О. Б. Ткаченко та ін. // *Мовознавство*. – 1998. – № 4-5. – С. 3-17.
11. Почепцов Г. Г. Коммуникативные аспекты семантики : монография / Г. Г. Почепцов. – К. : Высшая школа, 1987. – 130 с.
12. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации : монограф. учеб. пособие / Е. А. Селиванова. – К. : Брама, изд. Вовчок О. Ю., 2004. – 336 с.
13. Формановская Н. И. Русский речевой этикет : лингвистический и методический аспекты / Н. И. Формановская. – М. : Русский язык, 1982. – 126 с.
14. Levine T. R. Situational intimacy as a predictor of compliance-gaining tactic selection / Levine T. R., Wheelless L. R. // *Communication Research Reports*. – 1997. – № 14. – P. 132-144.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Шкіцька – доктор філологічних наук, доцент кафедри документознавства, інформаційної діяльності та українознавства Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, прагмалінгвістика, семасіологія, методика викладання лінгвістичних дисциплін.

МОВЛЕННЄВІ ВИЯВИ ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ В АНГЛОМОВНОМУ ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ

Марія АЛЕКСЄЄВА (Харків, Україна)

У статті розглядається проблема співвідношення професійної етики ділового спілкування і загальнолюдської моралі та досліджуються етичні кодекси як засоби впливу на ціннісну сферу особистості, актуалізуючи при цьому етичний дискурс.

Ключові слова: етика ділового спілкування, етичні кодекси, діловий кодекс, спілкування.

This article deals with problems of interrelation between professional ethics of business communication and human ethic, and ethical codes as methods of influence on a value sphere of a person are researched.

Key words: ethics of business communication, ethical codes, business code, communication.

В час змін умов життя людства одні правила поведінки замінюються іншими. Те, що раніше вважалося непристойним, стало загальноприйнятим, і навпаки. Але вимоги етикету не є абсолютними: дотримання їх залежить від місця, часу й обставин. Поводження, неприпустиме в межах однієї ситуації, може бути доречним в іншому місці і за інших обставин. Кожна культурна людина повинна не тільки знати і дотримуватися основних норм етикету при спілкуванні, але і розуміти необхідність визначених правил і взаємин.

Сучасний етикет регламентує поведження людей майже у всіх сферах діяльності – у побуті, на службі, у громадських місцях і на різного роду офіційних заходах – прийомах, церемоніях, переговорах.

Професійна етика є багатозначним поняттям. По-перше, це певні кодекси поведінки людей при виконанні своєї професійної діяльності, по-друге, це теорія етичних кодексів, способи їх обґрунтування. Актуальною є проблема співвідношення професійної етики ділового спілкування і загальнолюдської моралі. У професійній діяльності люди намагаються досягти не лише загальних, а й особисто значущих цілей.

Професійне ділове спілкування, що формується в умовах конкретної діяльності, а тому певною мірою вбирає в себе її особливості, є важливою частиною, засобом цієї діяльності. У професійній культурі спілкування можна виокремити загальні норми, що зумовлені характером суспільного ладу і ґрунтуються на здобутках минулого і сучасного. Отже, всі необхідні правила поведінки складаються у етичні кодекси підприємств у вигляді сформованих зобов'язань, де ідеться про чіткі заяви щодо дотримання етичних норм.

В кодексах, професійної поведінки компаній чітко узагальнені основні принципи, які вже протягом багатьох років регламентують діяльність і рішення співробітників. Етичний кодекс нагадує, що працівники, повинні діяти відповідно до найстрогіших етичних норм. Доповнення кодексу розділами про місію і цінності компанії сприяє розвитку корпоративної культури. При цьому кодекс може мати значний об'єм і складний специфічний зміст і адресуватися всім співробітникам компанії.

Так, діловий кодекс компанії «Procter&Gamble» представлено більш персоніфіковано, таким чином компанія відкрито формує свої заяви та повідомляє про те, що саме очікується від персоналу. Свої етичні кодекси компанія «Nokia» вирішила представити у вигляді поділу документа на підпункти, з чіткою організацією та емоційним підкресленням кожного пункту. Щодо підприємства «Unilever», то тексти кодексу представлено поступовою презентацією правил для керівництва, персоналу та узагальнених даних про додаткові можливості компанії. Так само «The Coca-Cola Company» презентує свої правила поведінки у вигляді набору етичних принципів, яких компанія обіцяє дотримуватися у своїй діяльності з подальшим тлумаченням і розгляданням конкретних справ.

За допомогою своїх етичних кодексів, великі корпорації прагнуть залишатися лідерами у своїй сфері. Саме злагоджена робота всього колективу, на основі укладених етичних кодексів, допомагає компаніям залишатися на висоті та сприяє позитивному розвитку кожної.

В перспективі, кожна компанія планує розширяти оборот продажів, відкривати нові філіали та дивувати споживачів абсолютно новими товарами. Корпорація «Unilever», будуватиме багатоцільовий комплекс підприємств, отже, як результат, зросте кількість співробітників, що приєднуються до загального етичного кодексу поведінки. А компанія «Procter&Gamble», крім власне підвищення якості своєї продукції, планує залучати до роботи студентів, тим самим знайомлячи їх на практиці зі своїми етичними кодексами та методами роботи.

Етикет ділового спілкування. Етика (фр. *éthique*) – наука про мораль, її розвиток, принципи, норми і роль у суспільстві, манери поводження, своєрідний кодекс гарних манер, правила чемності і ввічливості, іншими словами про правильне (неправильне) у поведінці [4: 292]. Отже треба розрізняти етику як науку, а мораль як реальне явище, яке вона вивчає. Мораль є формою суспільної свідомості, спрямованою на ствердження самоцінності людини, її прав на гідне і щасливе життя [4: 168].

Норми етикету, на відміну від норм моралі є умовними, вони носять характер неписаної угоди про те, що в поведінці людей є загальноприйнятим, а що ні. Уміння правильно поводитися в суспільстві має дуже велике значення: воно полегшує встановлення контактів, сприяє досягненню взаєморозуміння, створює стійкі взаємини [4: 341].

Сформовані етичні норми є результатом тривалого за часом процесу становлення взаємин між людьми. Без дотримання цих норм неможливі політичні, економічні, культурні та ділові відносини, тому що не можна існувати, не поважаючи один одного, не накладаючи на себе певних обмежень [7: 34].

Сучасна наука про етику успадковує звичаї практично всіх народів від сивої давнини до наших днів. В цілому ці правила поведінки є загальними, оскільки вони дотримуються представниками не тільки якогось даного суспільства, але і представниками всіляких соціально-політичних систем, що існують у сучасному світі. Народи кожної країни вносять в етикет свої виправлення і доповнення, обумовлені суспільним ладом країни, специфікою її історичної будови, національними традиціями [4: 293]. Розрізняють кілька видів етикету, основними з яких є:

1. Загальногромадянський етикет – сукупність правил, традицій і умовностей, дотримуваних громадянами при спілкуванні один з одним;

2. Військовий етикет - звіт загальноприйнятих в армії правил, норм і манер поводження військовослужбовців у всіх сферах їхньої діяльності;

3. Дипломатичний етикет - правила поведінки дипломатів і інших офіційних осіб при контактах один з одним на різних дипломатичних прийомах, візитах, переговорах [5: 276].

Більшість правил дипломатичного, загальногромадянського та військового етикету тією чи іншою мірою збігаються. Відмінність між ними полягає в тому, що дотриманню правил етикету дипломатами надається більше значення, оскільки відступ від них чи порушення цих правил може завдати шкоди престижу чи країни її офіційним представникам і привести до ускладнень у взаєминах держав [2: 193].

У питаннях загальногромадянського етикету не мале місце займає етикет ділового спілкування, а зокрема - етика прийому відвідувачів і підлеглих і бесіда з ними. Ділова етика складає не тільки репутацію самого керівника, але і репутацію фірми в очах ділових партнерів і потенційних клієнтів [1: 13]. Службовий етикет – це сукупність найдоцільніших правил поведінки людей там, де відбувається їхня професійна діяльність – на виробництві, в будь-якій організації (фірма, завод, державна установа, інститут, концерн, фабрика тощо) [5: 202].

Дотримання правил і вимог етикету є обов'язковим для всіх. Доведено, що гарний настрій позитивно впливає на здоров'я людини, і продуктивність її праці. Не випадково великі фірми та корпорації створюють власні правила поведінки – Етичні Кодекси (ЕК), в яких передбачено етичні норми взаємин та правила службового етикету [7: 26].

Етичні кодекси. Етичні кодекси як засоби впливу на ціннісну сферу особистості порушують важливі етичні проблеми, які виникають у діловій сфері, актуалізуючи при цьому етичний дискурс, що становить процес узгодженої міжсуб'єктної мовно-комунікативної

взаємодії і реалізується у прийнятті суб'єктами комунікації вербалізованих норм та правил ділової поведінки -етичного кодексу [7: 45].

Етичний кодекс є офіційним документом бізнес-компанії, в якому постулюються корпоративні принципи та правила поведінки керівників і персоналу. Аналіз текстів ЕК показав, що, на відміну від інших нормативних документів, корпоративні етичні кодекси не мають чітко визначеної форми та різняться за обсягом і змістом. Обсяг досліджуваних текстів ЕК може коливатися від декількох абзаців до декількох десятків сторінок [7: 48].

Етичні кодекси мають різну форму та виступають у вигляді:

1) корпоративних кредо, тобто загальних етичних положень щодо способу ведення бізнесу (англ. corporate credo, mission statements, a set of business principles, mission, vision, values тощо). Такі кодекси сформульовані у вигляді набору етичних принципів, яких окрема компанія обіцяє дотримуватися у своїй діяльності: honesty, integrity, trust, respect та ін.;

2) правил етичної поведінки (англ. a code of ethics, ethics code, code of conduct тощо), що регулюють різні аспекти службової діяльності, торкаючись ситуацій, пов'язаних з моральним вибором: стосунки з клієнтами та постачальниками (relationships with customers and suppliers), конфлікт інтересів (conflicts of interest), заборона хабарів (prohibition against bribes), права та обов'язки працівників компанії (employee rights and duties).

Діловий дискурс, у рамках якого функціонують тексти ЕК, належить до інституціональної комунікації [6: 5], що здійснюється в суспільних установах, складником організації яких є мовне спілкування - усне або писемне. Текст етичного кодексу представляє письмову форму ділової комунікації, основними рисами якої є: підготовленість, офіційність та впорядкованість тематичного репертуару. Діловий дискурс, представлений текстами етичних кодексів, характеризується ієрархічністю комунікації, оскільки адресантом кодексу виступає керівництво компанії, а адресатом – її працівники. Контактність указує на зменшення соціальної дистанції між адресантом і адресатом [6: 6].

Прагнучи активізувати увагу адресата, викликати в нього емоційну реакцію, адресант кодексу широко використовує у текстах етичних кодексів вербальні та невербальні засоби, які притаманні рекламному дискурсу: позитивний опис компанії; короткі твердження у вигляді рекламних гасел; синтаксичні засоби (питальні речення, речення з риторичними запитаннями, повтори, проста структура речень) та різноманітні стилістичні прийоми (повтор, паралелізм, антитеза тощо) [3: 95]. На рекламну спрямованість етичних кодексів вказує і сам факт їх розміщення у мережі Інтернет.

Сучасна етика є відображенням загальних звичаїв різних народів про манери поведінки та правила ввічливості. На відміну від моралі, норми етики є умовними, не спрямованими на затвердження життєвої орієнтації та на узагальнення норм на допустимі чи недопустимі у суспільстві.

Дипломатичному етикету, який значною мірою збігається з військовим та загальногромадянським, надають трохи більшого значення тому, що саме недотримання представниками правил етикету на цьому рівні веде до ускладнень у співробітництві та задає шкоди загальному престижу тієї чи іншої країни.

Етичний кодекс, як офіційний документ будь-якої бізнес-компанії, містить корпоративні принципи та чітко регламентовані правила поведінки керівників і персоналу. Тексти етичних кодексів в діловому дискурсі позначаються офіційністю та впорядкованістю, оскільки адресантом кодексу виступає безпосередньо керівництво компанії, а адресатом - її працівники.

Великі корпорації, створюючи власні етичні кодекси, дотримуються певної структури. Отже, тексти складаються із вступної частини (звернення президента компанії та викладення головних етичних принципів), основної змістової частини (викладення правил поведінки, поділ документа на підпункти) та заключної частини (додаткові положення різноманітна інформація про компанію).

Тексти кодексів деяких компаній формуються таким чином, що в їх викладі простежується відсутність двозначності тлумачень та емоційної оцінки, відтак вони тяжіють до здійснення дієвої влади. Водночас у кодексах інших компаній правила та норми поведінки сформульовано не як зобов'язання, а як заяву, обіцянку дотримуватися етичних принципів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белова А.Д. Поняття «стиль», «жанр», «дискурс», «текст» у сучасній лінгвістиці // Вісн. КНУ. Іноземн. філологія. – 2002. – Вип. 32-32. – С.113.
2. Карасик В.И. О категориях дискурса // Языковая личность: социолингвистические и эмотивные аспекты: Сб. научн. Трудов. – Волгоград - Саратов: Перемена. – 1998. – С.185-186.
3. Коломієць КВ. Дискурс Інтернету як різновид дискурсу // Мовні і концептуальні картини світу: 36. наук. пр. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2001. – №5. – С.93-95.
4. Куньч З. Риторичний словник. – К.: Рідна мова, 1997. – 341 с.
5. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – 3-е изд. – М.: Просвещение, 1985. – 399 с.
6. Шейгал Е. И. Игровой дискурс: игра как коммуникативное событие. – 2002. –С.5-7.
7. Habermas J. Discourse ethics: Notes on Philosophical Justification // Moral Consciousness and Communicative action, – Cambridge. – 1990. – 125p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Алексєєва – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов та перекладу Харківського національного економічного університету.

Наукові інтереси: міжкультурна комунікація, адаптація студентів, іноземна мова та методика викладання іноземної мови, ділове спілкування.

ПРИНЦИПИ ТАКСОНОМІЇ ВІРТУАЛЬНИХ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ

Наталія АНДРІАНОВА (Київ, Україна)

У статті розглядаються підходи до віртуальних жанрів, виокремлюється низка параметрів, що дозволяють відповісти на запитання, пов'язанні з проблемними сферами віртуальної жанрології.

Ключові слова: жанр, чат, блог, свій, чужий, віртуальний, параметр.

The article discusses approaches to virtual genres singled out a number of options that allow you to answer the question attributed to problem areas of the virtual zhanrolohiyi.

Key words: genre, chat, blog, one's, a stranger, virtual, parameter.

Розробка методичних основ дослідження та класифікації мовленнєвих жанрів – нагальна проблема сучасної лінгвістики. Підтвердженням цьому є прізвища вчених, які звернулися до цієї теми: Н. Арутюнова, Ф. Бацевич, К. Кожевнікова, М. Макаров, М. Федосюк, Т. Шмельова.

Мета є характеристики підходи до віртуальних жанрів, виокремлюється низка параметрів, що дозволяють відповісти на запитання, пов'язанні з проблемними сферами віртуальної жанрології.

У сучасній лінгвістиці аналіз жанрів проводиться як за окремими параметрами, так і робляться спроби комплексних розробок. Наприклад, пропонуються моделі жанрових досліджень у герменевтичному, когнітивному, лінгвопсихологічному, комунікативно-прагматичному, функціональному напрямках. Пропонуються методики досліджень окремих мовленнєвих жанрів: сварка, комплімент, розрада, переконання і вмовляння, вмовляння. Окремі дослідження присвячені проблемам дискурсивної реалізації мовленнєвих жанрів.

Протиставлення жанрів інформативного та жанрів фатичного мовлення є одним із центральних принципів типологій. Т. Винокур розглядає інформативну й фатичну інтенції, що визначають мовленнєву поведінку, котрі співіснують як “комунікативні норми соціуму в більшості мовленнєвих жанрів (як малих, що належать до неофіційного побутового мовлення, так і тематично-ситуативних блоків стандартизованого офіційного побуту)” [5: 8]. Переважання фатики або інформатики в комунікації визначає її жанрові кордони. “Фатична поведінка постає перед нами в різноманітності соціально-культурних та історико-етнічних варіантів – від балачок, що супроводжують будь-яке інше заняття, до мистецтва бесіди” [там само: 10].

Н. Арутюнова пропонує типологію, що базується на іллокутивних ознаках дискурсу. Дослідниця виокремлює: д-1 – інформативний діалог; д-2 – перспективний діалог; д-3 – обмін думками з метою прийняття рішення або з'ясування істини (суперечка, дискусія); д-4 – діалог, який має на меті встановлення або регулювання міжособистісних відносин; д-5 – красномовні жанри [1: 53 – 55].

Інформативні діалоги (*make-know discourses*) і монологи дуже різноманітні, їх назви часто розпливчасті, але відмінна ознака цих конструкцій “полягає в тому, що до них, на відміну від жанрів інших класів, майже завжди можна додати слово “... інформації”: повідомлення, запит, підтвердження, спростування, розкриття”. Ключові поняття цих жанрів – *інформація* та *референція*. “Вони центровані на “світі” – фізичної, соціальної та психічної реальності” [2: 63 – 67].

Останнім часом низка лінгвістів звертається до моделі семантичних примітивів, запропонованої Г. Вежбицькою. Під семантичними примітивами дослідниця розуміє слова природної мови, за допомогою яких можна тлумачити значення всіх інших слів і виразів мови, не визначаючи одні слова через інші. “Мовні і культурні системи величезною мірою відрізняються один від одного, але існують семантичні та лексичні універсалиї, що вказують на загальний понятійний базис, на якому ґрунтуються людська мова, мислення і культура” [4: 322]. Так, опис жанру *розмова* мовою семантичних примітивів може бути поданих таким чином: “Говорю: ... говорю це, тому що хочу, щоб ми говорили різні речі один одному; думаю, що і ти хочеш, щоб ми говорили різні речі один одному” [4: 244].

К. Сєдов продовжує ідею Г. Вежбицької та визначає важливі для розмежування жанрів параметри. Він розглядає розмову як інваріант кількох жанрових форм: *побутової розмови* (*балачок*), *душевної розмови*, *розмови в компанії* (*дружньої бесіди*) і *світської розмови* (*світської бесіди*). Усі ці жанри об’єднані спільністю іллокутивних настанов комунікатив – прагненням до комунікативного контакту.

Однією із найбільш популярних комплексних моделей практичного дослідження в сучасній лінгвістиці вважається “анкета” (“паспорт”) мовленнєвого жанру, що була запропонована Т. Шмельовою. Ця модель містить такі параметри:

– комунікативна мета жанру – підґрунтя типології. Дослідниця виокремлює інформативні, оцінні, етикетні (перформативні), імперативні мовленнєві жанри;

– концепція автора будується на основі опозицій, що визначають її соціолінгвістичний та лінгвопсихологічний статус: свій – чужий; старший – рівний – підлеглий; авторитетний – неавторитетний; той, хто має повноваження – той, хто не має повноважень; добре поінформований – погано поінформований; зацікавлений у спілкуванні – не зацікавлений у спілкуванні тощо;

– концепція адресанта будується на тих же параметрах, що й концепція адресата;

– подієвий зміст. Цей параметр містить такі ознаки: віднесеність / невіднесеність до особистісної сфери адресанта (адресата); часова перспектива події; її оцінювання; мікроподії, що формують подію;

– чинник комунікативного минулого – події, котрі зумовили виникнення жанру;

– чинник комунікативного майбутнього передбачає як розвиток дискурсивних подій у межах жанру, так і перспективи розвитку власне жанру;

– параметр мовного втілення – мовне оформлення жанру; сталі жанрові норми [11: 88 – 95].

“Анкета” Т. Шмельової є моделлю опису мовленнєвих жанрів як єдиної системи, тобто наближає жанрологію до вирішення завдання систематизації та опису мовленнєвих жанрів. Ця типологія дає змогу заповнити лакунарні позиції в класифікації жанрів і розподілити безліч існуючих жанрів і тих, що виникають, за наміченими категоріями.

Ф. Бацевич доповнив “анкету” Т. Шмельової такими поняттями:

– комунікативний зміст – “узагальнене значення мовленнєвого жанру, яке формується в процесах спілкування в конкретній конситуації” [3: 230];

– жанрова та регістрова тональність – “усвідомлена (інтенціонально-вольова) чи неусвідомлена (неінтенціональна) емоційно-аксіологічна і змістовно-інформаційна організація мовного коду, за допомогою якої адресант формує повідомлення, мовний акт певної локуції, впливає на адресата, а іноді ситуацію спілкування в цілому” [там само: 162];

– додаткові мовленнєві акти – частини подійного змісту мовленнєвого жанру, “які, на перший погляд, не відіграють значної ролі в комунікативному русі подійного змісту, значна їх частина має характер реплік убік” [там само: 173];

– залежність від специфіки каналів комунікації. “Так, наприклад, роман не може бути переданий адресату телеграмою або за допомогою прапорцевої сигналізації, офіційну скаргу, як правило, не пишуть у віршованому вигляді” [там само: 56];

– набір мовленнєвих жанрів у дискурсі значною мірою залежить від ситуації спілкування. “Так, наприклад, достатньо прогнозованими є теми розмов (а значить і типи мовленнєвих жанрів) у чергах до лікарів, працівників юридичних консультацій тощо” [там само];

– мовленнєвий жанр може бути розглянутий як категорія мовленнєвого коду – ідеальна структура, “яку дослідник повинен відтворити в її цілісності” [там само].

У сучасній лінгвістиці гостро стоїть питання ідентифікації невідомих, новостворених жанрів. Так, V. Bhatia розробила семирівневу модель, що дає змогу ідентифікувати невідомий жанр. Алгоритм цієї моделі такий:

1. Помістіть текст невідомого жанру в певний ситуативний контекст.

2. Вивчіть наявну літературу, у якій розглядається ця проблема.

3. Проведіть ситуаційний контекстуальний аналіз, для чого необхідно дослідити комунікативну ситуацію створення тексту, що містить такі параметри: адресат, соціокультурний і філософський фон, лінгвістичні традиції, які простежуються в тексті. Необхідно підібрати тексти, близькі за часом і стилем досліджуваного тексту, визначити їх тематичну спрямованість, ступінь поданості в них навколишньої дійсності.

4. Сформуйте корпус подібних текстів “непізнаного жанру” для якісного та кількісного аналізу.

5. Вивчіть інституціональний контекст.

6. Проведіть лінгвістичний аналіз тексту на лексико-граматичному й текстуальному рівнях, що буде основою структурованої інтерпретації-опису досліджуваного жанру.

7. Залучіть експерта-аналітика для перевірки валідності проведеного жанрового аналізу [12: 67 – 71].

Підходи до жанрового аналізу будуються на різних критеріях. Усі розглянуті теорії враховуються і в ході дослідження віртуальних жанрів.

Так, K. Crowston і M. Williams розробили модель аналізу віртуальних жанрів на основі їх зіставлення з паперовими. Дослідники пропонують такі параметри аналізу: мета або функція жанру: наприклад, *пропозиція* або *запит*, у віртуальному середовищі – *дошка оголошень*; фізичний вигляд: наприклад, *брошура* або *інформаційний буклет*; у віртуальному середовищі – *чат*, *блог* та інші жанри мають свої норми оформлення; форма: наприклад, *інструкція* чи *довідник*; у віртуальному середовищі – *пошукова система* тощо.

На думку K. Crowston і M. Williams, більшість жанрів є комбінацією форми та мети. “*Бюлетень* може містити різноманітні короткі *статті* та поширюватися за періодичною передплатою членам певної організації” [там само: 202]. В інтернет-комунікації подібним прикладом може бути блог, який містить міні-жанр на актуальні теми і твіттер, мета якого – обмін “гарячими” новинами.

О. Горошко, дослідивши найбільш відомі підходи до віртуальних жанрів, виокремила низку параметрів, що дозволяють відповісти на запитання, пов’язані з проблемними сферами віртуальної жанрології: “які унікальні риси з’являються у жанрів в цьому середовищі, як вони видозмінюються, зберігаються і як створюються нові жанри?” [7]:

– *гіпертекстуальність* та *інтерактивність* середовища, які зумовлюють можливість змінювати не лише зовнішній вигляд тексту, але і його зміст, що, у свою чергу, призводить до переформатування жанру;

– *позиція читача*. О. Горошко слідом за I. Askehave і A. Nelson розглядає можливість введення в теорію віртуальних жанрів категорій *просто читач* і *читач-навігатор* [там само: 344], які дають змогу упорядкувати жанри залежно від *способу прочитання тексту читачем* і *характеру гіперпосилань*. Позиції *читач* – *навігатор* не є постійними. Категорії *читач* і *читач-навігатор* зумовлюють існування ще двох параметрів:

– *характер гіперпосилання і способи прочитання гіпертексту*. Згідно з N. Finnemann, способи прочитання гіпертексту бувають двох видів – *навігаційний* і *звичайний (лінійний)*. За лінійного прочитання відмінності між віртуальними й паперовими жанрами практично не

помітні; навігаційне прочитання передбачає перехід від одного гіперпосилання до іншого й повернення до початкового тексту. На думку О. Горошко, “така гіпертекстова навігація може призвести до *поліжанровості гіпертексту* – сукупності всіх жанрів текстів, які утворюють гіпертекстовий сегмент в Мережі” [7];

– *технічні можливості*, властиві тільки Інтернету у передачі, оновленні інформації та у створенні креолізованих текстів. Подібні можливості притаманні лише інтернет-середовищу;

– *інтенсивність використання мультимедіа* у віртуальних жанрах та їх інтегрування в текст;

– *синхронність / асинхронність комунікації*. Ця ознака дала підстави S. Herring сформулювати шкалу, що демонструє зміну одного жанру іншим за ступенем їх “синхронізації”. На цій шкалі як найбільш асинхронний жанр визначена *веб-сторінка*, чат розглядається, навпаки, як найбільш синхронний жанр. Ця шкала була доповнена ознаками, “які “переводять” шкалу з одновимірного простору в багатовимірний” [6]: частота оновлювання інформації в Інтернеті, швидкість оновлювання;

– *постать адресата* електронного тексту: залежно від жанру спілкування може бути або поліадресною – *один – багатьом, багато – багатьом*, або представленою одним адресатом – *один – одному*;

– *постать автора* тексту зумовлена такими параметрами: особливості організації мовної особистості автора (статус, вік, гендер, мова тощо), одноосібне або колективне авторство, комунікативні цілі, ілюквативні настанови тощо;

– *екстралінгвістичні чинники* не менш важливі в організації жанру, ніж лінгвістичні, наприклад, географія Інтернету, рівень розвитку інформаційних технологій у спільноті, наявність / відсутність середнього класу, впровадження / відсутність загальнодержавних програм інформатизації суспільства тощо.

Необхідність лінгвістичного компонента в дослідженнях жанру відзначає S. Herring, яка ввела поняття *facets* – структурний аналіз аспектів комунікації. Усі аспекти дослідниці поділяє на дві групи – *середовище* і *ситуація*. До аспектів середовища S. Herring відносить наступні: синхронність і спрямованість комунікації (дво- й одностороння), стійкість транскрипту, розмір буфера повідомлення, комунікативні канали, анонімність або приватність повідомлень, можливості фільтрації і цитування, формат повідомлення. Серед ситуативних аспектів S. Herring виділяє 8 кластерів:

– *структура участі*: *один – одному, один – багатьом, багато – багатьом*; приватна / публічна; анонімність / псевдоанонімність; кількість членів спільноти; частота участі тощо;

– *характеристики комунікантів*: соціобіографічні дані; знання мови, комп’ютерних технологій; досвід комунікативної діяльності в групі, з адресатом або з певної теми; рольове і статусне положення віртуальної особистості; фонові соціокультурні знання та норми взаємодії, відносини, настанови, мотивація;

– *цілі*: (групові, наприклад: професійні, соціальні, фантазійні, рольові, естетичні, експериментальні);

– *тема* обговорень;

– *тональність*: серйозна / грайлива, формальна / неформальна, дружня / ворожа, спільна творча, саркастична;

– *вид діяльності*: дебати, пошук роботи, обмін інформацією, рішення проблем, театральна вистава, гра, флірт, віртуальний секс;

– *норми*: організаційні, соціально-допустимі, мовні;

– *код*: мовний, система письма.

Якщо західні дослідники зосереджені на ситуаційно-комунікативних та соціолінгвістичних параметрах віртуальної жанрології, то слов’янські лінгвісти більшою мірою акцентують свою увагу на суто лінгвістичних аспектах комунікації. Так, Л. Компанцева, узагальнивши наявні в слов’янському науковому дискурсі підходи до дослідження жанрів, запропонувала когнітивно-прагматичну методику дослідження віртуальних жанрів: комунікативна мета жанру, концепція автора, концепція адресата, подієвий зміст, фактор комунікативного минулого, фактор комунікативного майбутнього і мовленнєве втілення, ситуація спілкування, узус / норма в комунікативно-структурній

організації мережевих жанрів, комунікативний реєстр дискурсу, опозиція *інформативне – фатичне* мовлення, етнокультурна представленість жанру, його реалізація в структурі гіпертексту, використання гіпертекстового візуально-слухового компонента, можливість глобального інтерактивного розвитку жанру [8:195].

Таким чином, методики аналізу віртуальних жанрів спираються на різні критерії: синхронність/асинхронність комунікації і кількість учасників (Ю. Бабаєва, А. Войскунський, О. Смилова); інтерактивність і ступінь її інтенсивності (Ф. Смирнов); прагматичні особливості перебігу комунікації (О. Вавілова); тип віртуальної особистості та її комунікативні практики (Є. Горний); співвіднесеність віртуальних і паперових жанрів (К. Crowston, М. Shepard, С. Watters, М. Williams); структурні характеристики інтернет-документа (К. Crowston, М. Williams); соціально прийнятий тип комунікативної дії (W. Orlikowski, J. Yates) тощо. Парадигма віртуальних жанрів більш продуктивно може бути впорядкована на підґрунті одночасного використання різних методів дослідження, тобто з використанням методології триангуляції.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Жанры общения / Н. Д. Арутюнова // Человеческий фактор в языке. Коммуникация, модальность, дейксис / [Н. Д. Арутюнова, Т. В. Булыгина, А. А. Кибрик и др.]. – М. : Наука, 1992. – С. 52–56.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / Михаил Михайлович Бахтин. – М. : Искусство, 1986. – 445 с.
3. Бацевич Ф. С. Лінгвістична генологія : проблеми і перспективи / Флорій Сергійович Бацевич. – Л. : ПАІС, 2005. – 264 с.
4. Вежицкая А. Семантические универсалии и “примитивное мышление” / А. Вежицкая // Язык. Культура. Познание. – М. : Рус. словари, 1996. – С. 291–325.
5. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения / Татьяна Григорьевна Винокур. – М. : Наука, 1993. – 172 с.
6. Горошко Е. И. Гендер и жанр (попытка рефлексии) / Е. И. Горошко, А. Н. Саенко // Жанры речи : [сб. науч. ст.]. – Саратов : Колледж, 2005. – Вып. 4. – С. 123–135.
7. Горошко Е. И. Теоретический анализ Интернет-жанров : к описанию проблемной области / Е. И. Горошко // Жанры речи : [сб. науч. ст.]. – Саратов : ИЦ “Наука”, 2007. – С. 43–56.
8. Компанцева Л. Ф. Интернет–коммуникация : когнитивно-прагматический и лингвокультурологический аспекты : [монография] / Лариса Феликсовна Компанцева. – Луганск : Знание, 2007. – 444 с.
9. Седов К. Ф. Дискурс и личность : эволюция коммуникативной компетенции / Константин Федорович Седов. – М. : Лабиринт, 2004. – 320 с.
10. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра / Т. В. Шмелева // Жанры речи. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ “Колледж”, 1997. – Вып. 1. – С. 88–99.
11. Bhatia V. K. Analysing Genre. Language Use in Professional Settings / Vijay K. Bhatia. – L. ; N. Y. : Longman, 1993. – 246 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Андріанова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови факультету перекладачів Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: віртуальна жанрологія, інтернет-лінгвістика, психолінгвістика, лінгвопрагматика.

ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ: КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВПЛИВУ

Ганна БАБІЧЕВА (Київ, Україна)

У статті розглядаються ключові підходи до реалізації стратегій як масової, так і індивідуальної маніпуляції. Було розмежовано основні відмінності понять впливу, маніпуляції та навіювання, поряд з їх специфічними особливостями і функціями. Автор статті розкриває проблему використання комунікативних засобів і стратегій впливу на людський розум у військовому дискурсі.

Ключові слова: масова маніпуляція, індивідуальна маніпуляція, суб'єктів комунікації, вплив та навіювання, аксіологеми, дискурс, мовленнєві стратегії.

The article deals with the key approaches to implementing the strategies of mass manipulation as well as individual mind. The fundamental differences among influence, manipulation and heterosuggestion, along with their specific characteristics and functions have been defined. Hence the author of the article reveals the issues of communicative tools and techniques of influence on human mind in the military discourse.

Keywords: mass manipulation, individual manipulation, business communication, influence and heterosuggestion, unit of axiology, discourse, verbal strategies.

Постановка проблеми: У світлі більшої інтеграції суспільства та зростання інтелектуальних, соціальних та професійних вимог до кожного індивіда, приховані маніпуляції стають більш зрозумілими і очевидними для загалу. Суспільство поступово втрачає ознаки необізнаності, невинності, та недосвідченості, та стає більш раціональним. Актуальним завданням для вирішення в поданій роботі – є розв'язання наступних питань: чому маніпуляції все ще працюють, особливо серед військових та яким може бути подальший розвиток стратегій комунікативного впливу, яким чином вони будуть трансформовані у ще більш майстерні пастки для людської свідомості. Краще розуміння специфічних ознак англомовного військового дискурсу як на формальному, так і на прагматичному рівні сприятиме кращому його розумінню та попередженню можливих загроз та конфліктів. Особливо це актуально в світлі активної участі українського контингенту у врегулюванні міжнародних конфліктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій: Особливості мовленнєвої комунікації, специфіка комунікативних технік та стратегії їх реалізації вже давно знайшли своє відображення у фундаментальних роботах як теоретичного, так і практичного змісту зарубіжних та українських вчених, серед яких Дейк Т. А. ван, Леві-Стросс К., Якобсон Р., Лакофф Дж., Карасик В. І., Селіванова О.О., Почепцов Г., Стернін Й., Бахтін М. Всі вищезначені вчені розглядали суперечливе питання усвідомленої чи підсвідомої природи мовленнєвого впливу. На підставі специфічних ознак мовленнєвого впливу вчені виділяють засоби свідомого навіювання, такі як маніпуляція, авторитет, статус та ін., а також засоби неінтенційного впливу та їх ключові ознаки. Важливим доробком у теорії мовленнєвого впливу є визначення її типології, чинників та засобів впливу, а також механізми нейролінгвістичного програмування.

В свою чергу мілітаристський дискурс лише нещодавно став предметом детального вивчення науковцями. Мова військових досліджується в її структурному, змістовному і функціональному аспектах та її дослідження ведеться в рамках різних дисциплін – когнітивної лінгвістики, соціолінгвістики, мовознавства та інших. Зокрема, велися спроби системного опису військової термінології, фразеології, лексико-семантичних, стилістичних особливостей вищезначеного дискурсу і систематизації концептів, що входять до його складу в роботах Шейгал Е.І., Посмітної В.А., Вигівського В. Л., Юсупової Т.С., Акульшиної Н.Т. Прагмалінгвістичний потенціал англомовної військової комунікації як окремих аспект дослідження майже не розглядався.

Мета статті: сформулювати параметри та складові комунікативної діяльності у військовому дискурсі, спрямованої на передачу інформації і інформаційний обмін для досягнення прихованої комунікативної мети, спонукання і комунікативний вплив. Описати техніки та стратегії комунікативного впливу у військовому середовищі.

При детальному вивченні технік маніпуляції людською свідомістю ми одразу стикаємося з протиріччям самого завдання. Контroversивність цього питання полягає у площині співвідношення понять маніпуляція та вплив, а також виявленні аксіологічної складової мети, яку при цьому переслідують учасники комунікації: зниженої, нейтральної чи високої.

В багатьох випадках науковці пророкують маніпулятивним технікам доволі перспективне майбутнє. Це пов'язано з тим, що доволі часто люди самі хочуть бути обманутими. Це також частково зумовлено тим, що люди за своєю природою соціальні істоти, більш того, вони соціоцентричні, тому вони потребують оціночного підтвердження того, в що вони вірять, того чим займаються, цінностей та табу своєї культури та соціуму. Згодом і стратегії маніпуляції стають більш мистецькими, досвідченішими та прихованішими. [5, с.12]

Найважливішим аспектом мовленнєвих актів військового дискурсу є інструменти впливу на масову, та, зокрема, індивідуальну свідомість. Оскільки мовленнєві інструменти мілітаристського впливу спрямовані на вирішення чітко зумовленого кола завдань, вони не вирізняються різноманітністю та різноплановістю, але мають досить великий, перевірений роками арсенал для досягнення комунікативної мети.

Перш за все, найкращим матеріалом для дослідження маніпулятивних технік у військовому середовищі є приклади діалогічного мовлення та публічні виступи, лекції,

тексти статей. Звичайно, подані матеріали відображають формальну складову військового дискурсу, але, водночас, частково позбавлені жорстких рамок клішованих текстів військових нормативних документів: директив, розпоряджень, наказів, уставів. Зі стилістичної точки зору прецедентний текстовий матеріал військового дискурсу характеризується лаконічністю, чіткістю та логічністю викладення, специфікою використання еліптичних конструкцій, кліше та значною рекурентністю.

На відміну від рекламного дискурсу, де ключовими інструментами психологічного впливу на споживача є інтерес і бажання реципієнта трансформоване у спонукання до дії, за допомогою заволодіння його увагою і впливом на його бажання, для успішного комунікативного впливу у військовому середовищі така система не працюватиме.

Масова маніпуляція серед військових передбачає морально-психологічний вплив на свідомість групи або великої чисельності людей за допомогою певних комунікативних технік, вербальних та невербальних інструментів для формування несвідомого вибору на користь адресата задля отримання влади та контролю над реципієнтами інформації, отримання з них користі або виконання реципієнтами певних дій. Маніпуляції передбачає підміну реальної дійсності та спотворення її фактів на користь маніпулятора. Зокрема, у людському сприйнятті особливого значення набуває філософська парадигма “правди” та “брехні”.

Звичайно окрім маніпуляції масовою свідомістю, поданий різновид комунікації дуже часто набуває і іншої форми, а саме індивідуальна маніпуляція, яка може набувати різних форм в залежності від типів дискурсу. А саме учасники освітнього дискурсу «вчитель-учень», чи ділового дискурсу «начальник-підлеглий» можуть слугувати прикладами впливу на індивідуальну свідомість. Механізми її реалізації та завдання які ставить маніпулятор здебільшого подібні, але в індивідуальній маніпуляції переважає використання адресатом особистої інформації про реципієнта, що зумовлює індивідуальний підхід до кожного адресата, що, звичайно, не виключає відносної суб’єктивності комунікативної інформації, як інструмента маніпуляції.

Оскільки маніпуляція не вважається насильницькою взаємодією, то головним знаряддям маніпулятора є навіювання або зваблення, що передбачає певний вплив на суб’єкта, або суб’єктів комунікації. Поняття *вплив* та *маніпуляція* та *навіювання* мають багато синонімічного і перш за все, всі три поняття спрямовані на зміну процесів мислення людини, її поведінки та реакцій. Зокрема, *маніпуляція*, має більш складну структуру, ніж вплив, та відбувається приховано та несвідомо для реципієнта. В свою чергу *вплив* на особу може відбуватися свідомо і нецілеспрямовано. Вплив часто відбувається індивідуально від суб’єкта комунікації на іншого індивіда для зміни його поведінки та психологічних настанов. І нарешті, *навіювання*, виконує функцію механізму впливу на реципієнта, та носить глибинний, підсвідомий характер. Це явище сугестивного порядку для зміни процесів мислення, яке призводить до керування поведінкою та психо-емоційними реакціями людини [2].

Техніка навіювання є стратегічно зумовленим і важливим інструментом для впливу на індивіда. Хоча вона не носить індивідуально спрямований характер, а скоріше опосередкований, тому що вплив відбувається через конкретну людину на колективну свідомість, яка виходить навіть за межі військового дискурсу. Це частково зумовлено тим, що військовий дискурс дуже тісно пов’язаний з політичним, релігійним дискурсом, завдяки певним спільним функціям які виконують ці види дискурсу, а саме: консолідує, породжуюча, ідеологічна, ритуально-обрядова, сакральна та раціональна.

Сучасний військовий дискурс характеризується як система *інертна* та *консервативна*, для якої характерне постійне повернення до минулого часу, найбільш авторитетними учасниками комунікації є ті хто має найбільш вагомий військовий досвід, а серед найвагоміших аргументів є алюзії та ремінісценції образів минулого, які можуть слугувати прикладами для спонукання до виконання поставлених завдань у майбутньому.

Здебільшого військові спираються на компонент досвіду під час виголошення промов. Досвід має вирішальне значення для прийняття рішень, управління та контролю діяльності військових. Такий підхід не дає підлеглим та опонентам можливості суперечити

авторитетній думці, навіть за відсутності вагомих аргументів в промові. Виділяють три види авторитетних джерел, які може залучувати оратор до своєї промови до військової аудиторії: а) твердження, що апелюють до авторитета самого оратора, б) твердження, що засновані на авторитеті видатного військового діяча, героя, в) твердження в основі якої лежить певний військовий чи суспільний стереотип, який експлуатується роками.

Очевидно, що використання невербальних сакральних символів, таких як прапорів, портретів, плакатів, разом з чисельними військовими ознаками приналежності до певного роду та виду військ, досягнень у військовій кар'єрі та ін. це дає відчуття надійності, ідентичної колективної приналежності, прихильності. Це демонстрація сили та влади, статусу, популяризація яких вражає та гіпнотизує людину, що є основними ознаками сакральності та ритуальності дії.

Завищені вимоги до кожного є причиною перекладання відповідальності на колективний розум, та, відповідно, колективні дії. Ключовою комунікативною складовою для лінгвістичної екстраполяції подібної стратегії є застосування великої кількості безособових речень: *було доведено, повинні бути виконані, треба посилити взаємодію* і т.п. Зручним невербальним механізмом впливу є вибудовування чіткої та розгалуженої ієрархічної структури управління та доведення наказів, вказівок, та директив. Для посиленого контролю усіх службових рівнів, існує чітка детермінація службових обов'язків та відповідальності за виконанням вищезначених документів.

Серед найбільш розповсюджених явищ фонетичного впливу у військовому дискурсі ми можемо назвати наступні: підвищення тембру голосу, акцентування, наголошення на маловажливих або неважливих речах. Гучне повторення, різка зміна темпу, тону, рівня голосового регістру впливає на аудиторію, особливо якщо наявний певний емоційний стан аудиторії, який було штучно створено заздалегідь.

На відміну від американського способу впливу на комунікантів, які активно використовують прийом *“авторитетного висміювання опонента”*, популярним засобом маніпуляції серед українських військових є вплив авторитетної думки, а отже, підвищення особистої важливості за рахунок приниження опонента. При колективному висміюванні недоліків та хибних кроків дисциплінуючий момент досягається станом дискомфорту від ситуації. Людям краще висміювати ті ситуації, які загрожують їм самим.

Використання загальних фраз або *узагальнення* стає улюбленою стратегією впливу у сучасній військовій комунікації. Замість того, щоб конкретно наголосити на якихось фактах, чи даних, під час промов, лекцій, монологічних висловлювань в англійському військовому дискурсі повсякчасно використовують узагальнюючі терміни, твердження, абстрактні номінації.

Створення абстрактних номінативних асоціацій зрозумілих всій соціальній групі є необхідною складовою маніпулятивних дій. В якості асоціативного ряду оратори доволі продуктивно використовують аксіологеми військового дискурсу, серед яких *“стабільність”*, *“безпека”*, *“мир”*, *“демократія”*, *“свобода”*: *a safe and secure environment and freedom, a peaceful transition to democracy, international efforts to build peace and stability, enhancing the security and stability in the area, a spread of democracy and prosperity*. В наступному прикладі аксіологеми використані для прикриття головного мотиву військових дій та створення твердження більш лояльного характеру:

Today, some 5,500 troops provided by 30 countries make up Kosovo Force ... to help to maintain a safe and secure environment and freedom of movement for all citizens, irrespective of their ethnic origin.

Зрозуміло, що такі мовленнєві висловлювання потребують детальних пояснень та провокують більше запитань, ніж відповідей. Оскільки для того, щоб досягнути зміст та логіку поданих слухачу необхідно задати уточнюючі запитання, наприклад: які саме країни беруть участь? в який спосіб війська будуть підтримувати безпеку та свободу? чому саме ці війська взяли на себе роль благодійника? Такі загальні фрази про встановлення демократії та свободи допомагають промовцю ухилятися від суті тверджень, оскільки деталізація та уточнення можуть відкрити приховані антигуманні засоби та дії військових.

Часто мовець перемикає увагу слухачів на аксіологеми релевантні для наявної аудиторії, коли зміщує фокус проблеми, що сприяє досягненню комунікативної мети. Така мовленнєва маніпулятивна стратегія зазвичай стає у нагоді, коли попередніх аргументів виявилось недостатньо. При цьому слід звернути увагу на те, як оратор обіграє семантичне та логічне значення слова, або групи взаємозв'язаних слів та *займає нову позицію* у промові:

The benefits of a safe and secure environment for the future is the key. Not hard to do for we all want basic things in the end, a safe place to bring up a family and a future for our children.

Отже, згідно цього твердження, безпечне середовище для народу країни, що розв'язала війну, є кінцевою метою військових дій. Для доведення цієї уявної реальності відбувається маніпуляція загальнолюдськими цінностями, хоча, як відомо, найважливішу роль у військових діях відіграють геополітичні та економічні чинники.

До почуття жалю та співчуття маніпулятори звертаються у військовому дискурсі дещо рідше, але така стратегія дозволяє психологічно та емоційно впливати на аудиторію, навіть завойовувати її прихильність. Для досягнення цього завдання в промові можливе використання скарг, апеляція до певних труднощів, публічне каяття та визнання недоліків.

Arguably, planning for any military operation is very complicated and imperfect, not at least of all because of incomplete and the uncertainty as to how actions will be perceived by various elements involved in the conflict.

Така стратегія є найбільш ефективною, коли люди, чиї інтереси захищає мовець не хоче брати на себе відповідальність за скоєні дії чи за майбутні їх наслідки.

Звернення до залякування та страху є найбільш розповсюдженим явищем у військовому дискурсі та найбільш примітивним засобом маніпуляції. Настанова дуже проста: якщо є загроза, її треба знищити. Здебільшого люди бояться втратити здоров'я, життя, родину, фінансову стабільність та свободу, тому ці аксіологічні складові ефективно використовують маніпулятори для досягнення своїх комунікативних завдань.

For protecting civilians and civilian populated areas, NATO conducts reconnaissance, surveillance and information-gathering operations to identify those forces that present a threat to the Libyan people.

В поданому прикладі військова організація не тільки виявляє загрози, але й піклується про весь народ, отже в промову додається узагальнююча гуманістична складова. Така стратегія доволі ефективно змушує аудиторію приєднуватися до пошуку гіпотетичного врага разом із оратором.

Іноді слухачам важко під час промови замислюватись над глибокими та контроверсивними питаннями, тому маніпулятори дуже часто цим користуються та *спрощують проблему*. Суть цієї стратегії полягає у тому, щоб оперуючи максимально доступними, та зрозумілими пересічній людині поняттями, повернути аудиторію на свій бік. Відповідно в подібних випадках оратор, як правило, користується мовленнєвими тактиками: індукцією, аналогією, причинно-наслідкову залежність та дедукцію [1, с.81]. Найбільш розповсюдженим випадком реалізації таких мовленнєвих стратегій серед військових є аналогія, але вона не завжди є доречною, або застосовується для наближення аудиторії:

In the end its like parents and their children – you discipline them for their misbehaviour – not because you don't like them and you tend to use a punishment that is just enough to make the point – you use restraint.

У більш широкому попередньому контексті ми дізнаємося, що в ролі батьків виступають сили підтримки миру (*a peace support force*), під дітьми метафорично називають країну, яка веде військові дії проти миротворців (*a belligerent party*). Так, сторонньому спостерігачеві буде доволі складно зрозуміти, чому миротворчий контингент бере на себе повноваження батьків Афганського народу. Отже, окрім аналогії в поданому прикладі очевидним компонентом стає причинно-наслідкове узагальнення, що можливо застосовувати до протилежної сторони конфлікту.

Таке узагальнення, щодо поведінки із ворогом може здатися тактикою, що позбавлена етичного компоненту. Часто представники влади або головнокомандуючі змушують ораторів до застосування прийомів та технологій, що можуть здатися неетичними. Хоча в більшості випадків, військові не визнають того, що діють під впливом соціо- та етноцентризму.

Сторона, яка перемогла у конфлікті, зазвичай, *перекладає відповідальність* за розв'язання конфлікту, бойові дії та їх наслідки, на опонента. В такий спосіб аудиторію запевняють у правомірності та правильності своїх дій у війні.

When the Taliban regime collapsed in 2001, it left a country devastated by the effects of two decades of war, suffering from extreme poverty and underdevelopment, and lacking basic infrastructure.

Вочевидь відповідальність за сумні наслідки військових дій перекладено на переможений режим. Хоча, як відомо з історії, США почали антитерористичну операцію проти Афганістану та за підтримки Північного Альянсу повалили режим талібів. Тому обидві конфліктуючі сторони винні у економічних негараздах країни.

В деяких випадках подібний прийом використовується для перекладання відповідальності за наслідки військових дій на попередників (попереднє командування, політичний уряд, адміністрацію військової організації): *The war in Afghanistan is winnable and we are losing largely because of the failures of the previous Administration, the US congress.*

Така стратегія дозволяє завоювати довіру аудиторії, виправдати свої невдачі та запевнити адресантів у майбутній перемозі.

Часто в військовому дискурсі одна з конфліктуючих сторін робить теж саме, що і інша, але не визнає цього. Щоб звинуватити іншу сторону, але не скомпрометувати себе, доповідачі вдаються до *двозначних висловлювань або демагогії*. Це впливовий спосіб атакувати опонента або захистити свою правоту. Як правило в двох послідовних реченнях оратор використовує негативно забарвлену семантичну одиницю для характеристики дій опонента, а в іншому – позитивну конотацію, чи нейтральну для себе:

The appropriate behavior of our soldiers is paramount. The pictures to the right reflects the sort of brutality that may have caused the intervention – we must not be worse than those before us.

В поданому прикладі доповідач приховує твердження, що можливо робити так само жорстоко та брутально, але, головне, не бути гіршими за опонента.

В військових промовах поширеною практикою є використання узагальнюючих кількісних та неозначених займенників з метою перебільшення, применшення або взагалі приховування реальної ситуації для досягнення комунікативної мети. Дуже часто під означальним займенником “всі, кожен – all, everyone” мається на увазі “більшість – most”, під кількісним займенником “більшість – most” у промові заміщує неозначений займенник “дехто – some”, відповідно використання займенника “дехто – some” імпліцитно приховує кількісний займенник “кілька – a few”, використання останнього, в свою чергу, може означати “тільки один – just one” і навпаки в сторону перебільшення:

Some troops have been sent to Kosovo... The good news is that the balance is improving in some critical areas. For example, in large transport aircraft.

Стратегія перебільшення або применшення за рахунок займенників може виявитися дуже ефективною, оскільки люди довіряють кількісним показникам більше, ніж абстрактним твердженням, особливо якщо мовець апелює до певних числівників чи даних статистики. Показники таких даних важко перевірити і також можливо перебільшити або зменшити у потрібному напрямку.

Отже, аналіз комунікативних засобів впливу у військовому дискурсі показав, що учасники останнього оперують як невербальними так і вербальними формами комунікації. Найбільшого застосування у промовах та лекціях військових набули лексичні, фонетичні, граматичні засоби та суто комунікативні інструменти аргументації. Звернення до авторитету, досвіду, статусно-рольові відносини, побудова ієрархічної системи контролю за індивідом, наявність аксіологем детермінованих різновидом дискурсу, а також реалізація мовленнєвих тактик дозволяє інтенціонально, але приховано впливати на аудиторію для досягнення певних комунікативних завдань запропонованих керівництвом.

В якості перспективи дослідження ми вважаємо доцільним деталізувати окремі аспекти комунікативних технологій впливу у військовому дискурсі, а також провести їх порівняльний аналіз в українській та англійській лінгвокультурах. Військова метафора в мові англійських ЗМІ, взаємодія та реалізація різних типів дискурсу в контексті військового дискурсу є також цікавими з точки зору подальшого наукового аналізу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Габідуліна А.Р., Адрієнко Т. П., Кузема Н.В. Основи теорії мовної комунікації. – Донецьк: КП “Region”, 2000. – 196 с.
2. Кара-Мурза С.Г. Манипуляция сознанием. – М: ЭКСМО-Пресс, 2002. – 832 с.
3. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації: Підручник. -Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю.А., 2011.-350 с .
4. International week in Kyiv «NATO: common responses to common security challenges”: Syllabus and Readings. – Kyiv-Rome-Oberammergau: UNDU, NATO Defense College, NATO school, 2012. – 130 p.
5. Paul Richard, Elder Linda. The Thinker’s Guide to Fallacies: The Art of Mental Trickery and Manipulation. - Dillon Beach, CA: Foundation for Critical Thinking, 2006. – 56 p.
6. 13th International Kyiv week «NATO after the Chicago Summit”: Syllabus and Readings. – Kyiv-Rome-Oberammergau: UNDU, NATO Defense College, NATO school, 2013. – 142 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Бабічева – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов навчально-наукового центру іноземних мов Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, теорія та методологія фреймових досліджень, теорія мовної комунікації, прагмалінгвістика, дискурс.

ANALYZING LANGUAGE OF COMPUTER-MEDIATED DISCOURSE

Inesa BAYBAKOVA, Oleksandra HASKO (Lviv, Ukraine)

У статті розглядається дискурс інтернет комунікації, а також деякі його граматичні аспекти. Електронний різновид традиційної граматики міняється в залежності від контексту та користувача. Стаття містить аналіз лінгвістичних та структурних характеристик електронного листування як одного із проявів мови Інтернету.

Ключові слова: розмова з використанням комп’ютерних технологій, інтернет комунікація, електронний різновид граматики, мова інтернет комунікації, синхронна розмова багатьох учасників, доречність, дискурс.

The article concerns the problem of computer-mediated communication discourse as well as some aspects of e-grammar, the latter varying within contexts and users. It also presents the analysis of linguistic and structural features of e-mail as one of electronic language manifestations.

Key-words: computer-mediated conversation, electronic communication, e-grammar, electronic language, multi-participant synchronous chat, relevance, discourse.

“The vision I have for the Web is about anything being potentially connected with anything”- Tim Berners-Lee, The Web inventor [1: 1-2]. These words spoken by Web father provide the realization that Web was designed to combine connections of any information using a variety of languages, which are also a part of this “anything” he mentions. The Internet has drastically changed the way people communicate in several ways. Naomi S. Baron enumerates the possible ways of interpreting the internet language:

- (1) Natural language usage carried via the Internet (e.g., in email, listservs, Web pages);
- (2) Special coding systems for constructing communication carried via the Internet (e.g., markup languages, programming languages, application programs);
- (3) Natural language, coding system, or translation interfaces used for gathering information from the World Wide Web (e.g., search engines, intelligent agents, machine translation programs);
- (4) Special terminology used in talking about the Internet (e.g., networking, servers, browsers, HTTP).

Before discussing how the actual method of networked computing uses natural language and special coding systems, we must first realize the difference between the World Wide Web (WWW) and the Internet itself. The Internet preceded the WWW by a number of different programs and protocols which were created for computers to access other computers over the Internet more easily. Even though most of communication ways between computers (such as file transfer protocols or email) predate appearance of WWW, they are now Web-based. The term “Web languages” usually means the coding systems (like JavaScript or HTML) that are used for construction of Web pages. When we talk about “language of the Internet”, on the other hand, we are thinking about possible problems that may arise while constructing natural language and carry it across the Internet. The Web coding systems and search procedures cooperate to enable end users a possibility of input in natural language (like a word, phrase or even whole sentences) to find information in one of the billions of Web pages. Information, however, is of no value if a user cannot find what he/she is

looking for. Since massive amounts of information are uploaded to the Web every day, and there's no common agreement about categorizing it, the retrieval of information becomes really discouraging. The only realistic solution to dig information from ridiculously big storage as Web is to rely on automated search systems that can use natural language text typed by the user, find information needed, and in some cases translate from one language to another. However, a question may arise: how efficiently can "natural language processing" programs find information? Naomi S. Baron explains it as follows: "Most of our successful models for doing natural language processing (or machine translation) presuppose that the subject matter, grammar, and vocabulary being processed are constrained. Written texts are assumed to follow basic grammatical conventions, as well as allowing for a defined set of special conventions (e.g., abbreviations, truncation of full sentences such as "Have you the time?" to "Got the time?"). Moreover, parsers are designed to expect written materials to employ conventional spelling and punctuation." [2: 69]

As Baron points out, the best effect while searching information on the Internet is most accurate when the user input is as restrained and coherent as possible. However, features of typical language that can be found on the Internet are mostly not conventional or restrained. The language in question is mostly full of typographical errors, bad punctuation, and, in some cases, unintelligible. If search engines are to increase their effectiveness, it is necessary to develop protocols that can grasp possibilities of linguistic patterns that can be searched on the Internet by the user. mail communication in terms of language variety. It is easy to describe its discourse structure which is almost always dictated by the software. The software's structure was standardized over the time and now is nearly identical in every email software. The difficult part is to assess the purpose as a communicative medium, as well as its most appropriate language that needs to be used to reach that purpose. David Crystal divides a typical e-mail structure into 3 sections: header, main body, greetings and farewells [3: 95].

The header additionally splits into other "4 core elements":

- The e-mail address to which message will be sent. It can be typed by the user or an entry can be chosen from the address book. This element is obligatory.
- The e-mail address of the user sending the message. This element is filled by software automatically. This element is obligatory as well.
- A Subject, usually used for a concise description of the message's topic. It has to be typed in by the user and is not obligatory (software, however, will report its absence).
- The date and time of message being sent, filled automatically by the software.

Actually, there's little room for variation, and headers are often dictated by software. The first thing that the recipient turns his attention to is the subject and the sender's name. The subject should receive our additional attention. Massive amount of unwanted e-mail messages (commonly called as "spam") is being filtered and sent to special folder solely because of subject description. Subjects like "Save up to 80% on luxury travel", "Win 1000 US dollars – a very easy and fast way!" or "How to lose weight – only for YOU" can be assuredly be categorized as spam, junk e-mails. Some long subject descriptions can be pared-down due to the limit of characters that can be displayed in recipient's Inbox. When this happens, a subject description can become informationally unclear, like in the following example: "*Tired of being poor? Want a new house, car or anything else? Well, all you have to...*" Clear, brief, relevant and concrete descriptions [4: 48] are recommended, the most important part of information should be also put at the beginning of subject description. It is also equally important to make a continued use of chosen subject description. It will be easier to refer to earlier parts of conversation and it will be easier to retrieve at a later date. The header is functionally separated from other two sections. However, this can be worked around by placing a part of sentence in subject description and place the other part in the body of the message, like in the following example: "*Weekend is all right for me....*" And in the main body is the other part of sentence: "*...as long as you bring some video games with you.*" Another example has "*Thanks for all*" as subject, and "support on the project" as an opening sentence of the body. This technique can also incorporate the subjects expressed as questions; in such cases, the subject has a question and a first line in the body of the message contains an answer for that question, for example: "*Do you need a new car?*" And the first line of the main body answers the question from subject description: "*Yes, you do!*" Yet another variation is a message that has a greeting in subject which is copied later

in the body. For example, header starts like: “*Hello, e-mail_user42*”. The greeting from subject is copied as the first line in the body: “*Hello, e-mail_user42*”. After copying the greeting, the body of the message continues as a normal one.

The body of the message, as well as its contents, of e-mail is mostly very familiar to traditional ways of writing a letter. However, along with obvious things like grammar or punctuation, e-mail language also makes use of other features. One commonly used feature is to make sure that entire body of the message fits into single screenview, so there is no need for scrolling of the window to read a whole message. It is easy to achieve if e-mail exchanges are rapid and messages themselves are kept short, but if the message gets longer, it is recommended to keep most important information in the first paragraph of the message body while less important information should appear later on. E-mail requires the style of “inverted pyramid”, i.e. to illustrate how information should be prioritized and structured in a text”. Another unique feature of e-mail communication that cannot be found in traditional writing is that a message can be reproduced differently on recipients’ side than it was intended to. The reason of this lies in line length settings the software offers – the message that looks well in software that uses 100 characters per line as its limit and will not look well in software that uses only 90 characters per line as a limit. It is a common practice to use no more than 70 or 80 characters per line when writing an e-mail message to avoid message’s illegibility. Any special kind of text formatting (like bold or italic text) can be lost due to different types of software used while reading the message on recipient’s side. Any other type of written communication is free of these problems.

Formality in e-mail messages varies vastly and is often associated with abbreviations. In the following example, formality slowly decreases with each expression: *See you soon, See you, See ya, C U*. Formal e-mails are used when the writer is composing a message to someone he /she doesn’t know very well or someone whom the writer considers more senior, like his boss or other company businessmen. It is also more common to use formal language when apologizing for a mistake, even if the writer emails someone he knows well. Informal e-mails should be written to people who the author knows well or colleagues from the same company, class etc.

The element of “Greetings and farewells” can be viewed as either obligatory or optional. While most of the formal e-mails are bound to have a greeting and farewell, it not always is the case. For example, formal e-mails like public announcements or spam do not always have a greeting or farewell. The greetings and farewells can be added automatically by software and it is often based on the recipient (for greeting), e-mail address and writers’ address (for farewell). Greetings are often skipped by people who know each other well or when conversationalists acknowledge a message as a part of conversation started earlier. Adding a greeting in such messages would seem inappropriate, like in the following example: First message (Dan): “*Chris, can we meet tomorrow at 10 a.m.?*” Response message: “*Ok*”. In the above example it would be inappropriate to write a response like: Response message: “*Dear Dan, Ok.*” The longer is time gap between messages, the higher is possibility that response will include a formal greeting, and most likely, an apology for the time gap. Another factor to consider, in those e-mails which had a greeting, was the location of the name. The majority of e-mails had a name right after the greeting, like this: “*Hi, Peter*”. Another variation was to receive a greeting, but not the name. It is also rare for a name that should appear in the greeting, it should be inserted into an opening paragraph of the message main body: “*Hi, all I really want to know about when you have last seen Chris, Dan!*”

Farewells seem to have smaller field for variation. Here, two main components are worth noticing: a closing expression and a name of the message sender. Most of emails we checked had both components present. The small amount of messages has just a name at the end of message and no e-mail had any name of farewell added. It is important to mention that, while aesthetically wanted, farewells are not obligatory, due to the e-mail address of the sender specified in the header of the email.

The use of abbreviations should be also mentioned in this context. With the rise of real-time instant messaging software, such as IRC, Twitter, chat rooms or Skype, text abbreviations are commonly used to save time and effort. The use of abbreviations is often considered a trend by youngsters. Abbreviations need significantly less time to type and read, given you know the meaning of them, as not all abbreviations are as obvious. As an example of abbreviation that is easy

to decode we can look at: “Admin”, which stands for “Administrator”. Some of abbreviations can be decoded by paying attention to how they are enounced. For example, “W8” is pronounced as “/weɪt/”, and actual meaning of „W8” is in fact, “wait”. There are hundreds, if not thousands, of abbreviations, the following examples are just a few of them all: “BTW – By The Way”, “LOL – Laughing Out Loud”, “JY – Joy”, “PPL – People”. As it can be observed in above examples that a number of letters do not always match the number of words after decrypting the meaning of abbreviation. The first two are not abbreviations, but its subtype is called “Acronyms”. The major difference between acronyms and abbreviations is that abbreviation is a shortened version of a word or even whole phrase while acronym is a word which is formed by taking initial letters of a phrase or word. Despite the differences, both acronyms and abbreviations are commonly used in any kind of Instant messaging. But we can meet abbreviations in traditional writings as well, think about words like “Professor” abbreviated to “Prof.” or “Leviticus” shortened to “Lev.”, words which may appear in formal documents. It is worth to note yet 2 other types of abbreviations, *initialism* and *truncation*. The former one is familiar to acronym – it is created by combining first letters of a name or expression, but each letter is pronounced separately. For example, NBC is a form of initialism for *National Broadcasting Company*. The biggest difference between acronyms and initialism is that acronym forms an actual word, while initialism does not. Compare NATO (An acronym) and HTML (an initialism), you can say /neitəʊ/ but there is no pronunciation for HTML. The truncations, on the other hand, are words shortened to its first syllable or few letters. For example, info stands for information and Eur stands for Europe. Truncations are often used when specific words are written repetitively.

The word ‘conversation’ in the context of Computer-mediated communication is regarded by many scholars as a metaphor because of the focus on textual exchanges peculiar to e-mail, instant messaging, real-time chat protocols, discussion forums, Web pages, etc. Nevertheless users experience computer-mediated communication as a spoken conversation produced by written means using in their messages such verbs as ‘talked’, ‘said’ and ‘heard’ instead of more accurate ones – ‘typed’, ‘wrote’, or ‘read’. Another point of view underlines conversational aspects of computer-mediated communication from linguistic or discourse perspectives suggesting apply language-focused methods of analysis. ‘Conversational’ is defined broadly here “to include not just orality but the interactive and social dimensions associated with face- to- face communicative exchanges”. [5:2]

Susan C. Herring being an expert in the field of computer-mediated communication [5-7] has regarded different aspects of the problem. One of the issues investigated by her is that of relevance or cross-turn coherence which turns out to be quite problematic in the computer-mediated communication since fast-paced multi-party chat characteristic of such environments results in the so-called “loosened relevance” challenging pragmatic models. Reviewing the first 25 years of computer-mediated language research she states that newer domains such as social network sites and microblogs lack “canonized knowledge” on the linguistic pragmatics and belong to directions for future research.

One more issue worth regarding is e-grammar which should be interpreted in a peculiar way. “While the grammar of spoken language includes phonology, morphology, and syntax, in text-based computer-mediated communication phonology is largely irrelevant; typography and orthography take over the function of sound” [6:1]. Typographic characteristics of computer-mediated communication include emoticon use and repeated punctuation. Occasional substitution of words or their parts with letters or numbers also belong here. It may save keystrokes or symbolize a playful communication style. Nonstandard orthography is another peculiar feature of e-communication. Besides abbreviations such as acronyms, vowel omission, clipping, (e.g. *2 for to, ASAP for as soon as possible, b/c – because, b4 – before, IC – I see, l8 – late, l8r – later, msg – message, info – information*, etc.) it also includes spellings imitating casual pronunciation (e.g. ‘*wassup?*’ for ‘*what’s up*’), phonetically-motivated letter substitution (e.g. ‘*z*’ for ‘*s*’), spelling representing prosody (e.g. ‘*a calling voice*’ *helloooo*) etc. E-morphology mostly reveals itself in playful game contexts generating such examples as *gg* (‘*good game*’), *lvl* (‘*level*’), etc. Computer-mediated syntax may be fragmented, resembling a telegraphic one. Brief informal messages such as chat, instant messaging, SMS, microblogging may lack articles, subject pronouns or complete grammatical

clauses. It should be mentioned that e-grammar varies within contexts and users in the framework of ‘netspeak’ which is not universal.

BIBLIOGRAPHY

1. Berners-Lee, T. Weaving the Web. Britain / T. Berners-Lee. – Orion Business, 1999. - 18 p.
2. Baron, N. Language of the Internet / N. Baron. - In Ali Farghali, ed. The Stanford Handbook for Language Engineers: CSLI Publications, 2003. - pp. 59 -127.
3. Crystal, D. Introducing Linguistics / D. Crystal. - Harlow: Penguin, 1992. – 97 p.
4. Grice, H. Logic and conversation / H. Grice. - In Cole, P. and Morgan, J. ed. Speech Acts. – New York: Academic Press, 1975. – pp. 41-58.
5. Herring Susan C. Computer-mediated conversation: Introduction and Overview / Susan C. Herring. – Режим доступу: <http://www.languageatinternet.org/articles/2011/Herring>
6. Herring Susan C. Grammar and Electronic Communication. In C. Chapelle (Ed.). Encyclopedia of applied linguistics / Susan C. Herring. – Indiana University, Bloomington: Wiley-Blackwell, 2012. Preprint: <http://ella.slis.indiana.edu/~herring/e-grammar.pdf>
7. Herring S.C., Stein D., & Virtanen T., (Eds.). Handbook of pragmatics of computer-mediated communication / Susan C. Herring, Dieter Stein, & Tuija Virtanen, (Eds.). – Berlin: Mouton de Gruyter, 2013. – 758 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Інеса Байбакова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету “Львівська політехніка”.

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика, семантика, стратегії навчання іноземних мов, англійська мова для спеціальних цілей, теорія та практика перекладу.

Олександра Гасько – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету “Львівська політехніка”.

Наукові інтереси: прикладна лінгвістика, семантика, стратегії навчання іноземних мов, англійська мова для спеціальних цілей, теорія та практика перекладу.

ПРЕЦЕДЕНТНІ ВИСЛОВЛЕННЯ В РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ

Надія БЕВЗ, Діана СТРЕЛЬЧЕНКО (Харків, Україна)

У статті розглядається взаємозв'язок між відбором мовних засобів реклами та формою їх текстової організації, з одного боку, та здатністю реклами реалізувати прагматичний вплив на реципієнта, з іншого. Досліджується рекламний дискурс як складний мислекомунікативний феномен, формою існування якого виступає рекламний текст, а предметом аналізу є прецедентне висловлення як репродукований продукт мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: дискурс, рекламний дискурс, мовні засоби реклами, рекламний текст, мовленнєва формула прецедентні висловлення, мовленнєва діяльність.

This paper deals with the relationship between the selection of ad language and form of textual organization, on the one hand, and the ability to sell ad pragmatic effect on the recipient, on the other. The advertising discourse as intercommunicative complex phenomenon is studied in the article, as a form of existence which supports ad text, and the subject of the analysis is a case-expression as a product of reproduced speech activity.

Keywords: discourse, advertising discourse, the language of advertising, promotional text, speech precedent formula expression, speech activity.

Використання культурних орієнтирів, символів, які мають у певному середовищі особливе значення, дозволяє реалізувати прагматичний потенціал рекламного повідомлення. Одним з таких символів може виступати прецедентне висловлення – репродукований продукт мовленнєвої діяльності; закінчена та самодостатня одиниця, яка може бути чи не бути предикативною; складний знак, сума значень компонентів якого не дорівнює його значенню, яке завжди ширше простої суми значень компонентів [5: 48].

Прагматичний компонент висловлення – це його властивість реалізувати певні інтенції автора повідомлення, впливати на поведінку адресата, його переконання, систему моральних, духовних цінностей [1: 41]. Оскільки будь-який рекламний текст містить інформацію, що здійснює вплив на адресата рекламного повідомлення, його можна вважати прагматично спрямованим. Прагматична спрямованість рекламного тексту полягає у спонуканні адресата до виконання певних дій, запрограмованих автором. Це стає можливим завдяки використанню певних вербальних засобів впливу.

До прецедентних висловлень належать відомі лаконічні, афористичні одиниці (фразеологізми, приказки, прислів'я, цитати з текстів різного характеру та інші мовленнєві формули). Характерною рисою прецедентних висловлень є їхня антропоцентрична

спрямованість, яка виражається у простоті, доступності, пристосованості до швидкого сприйняття адресатом повідомлення.

Серед прецедентних висловлень, які використовуються у текстах рекламного дискурсу, частотними є такі:

- ідіоматичні вирази:

Make money... till the cows come home!

iPAQPocket PC fits in the palm of your hand. Doesn't cost an arm and a leg.

Wear your POLITICS on your SLEEVE. Check out the editorial cartoons.

-цитати з віршів, пісень, художніх творів, промов, тощо:

Somewhere over the rainbow... She who paved the way.

Big Brother hates the open sources Pigdogs. Let freedom ring.

Doing nothing for others is the undoing of ourselves – Benjamin Franklin

Mirror, mirror on the wall, who's the best investor of them all?

What are little girls made of? Sugar and spice and everything nice.. and an occasional rat.

Lenore. Come witness the horror only at screenblast.com.

-стійкі мовленнєві формули:

Web Workers of the World Unite! Web Publisher 98 Conference.

-приказки та прислів'я:

First come, first served – US.domains are going fast.

Time is money. Save on both.

Money comes. Money goes. Credit card number stays. Yahoo!PayDirect.

Actions speak louder than words... So do smileys!

Seeing is believing. Digital is better.

У деяких випадках у прецедентному висловленні відбувається заміна одного або більше слів на інші – ключові для передачі рекламного повідомлення. Наприклад, у слогані, цільовою аудиторією якого є матері, міститься оказіонально модифіковане прислів'я «*There's no place like mom*». В даному випадку заміником прогнозованого іменника *home* виступає близька за звуковою формою лексема *mom*.

Спільна реклама організацій, об'єднаних метою захисту свободи слова, містить текст:

Free Expression Network. The FEN is mightier than the sword.

У даному випадку текст є прецедентним висловленням, в якому прогнозована лексема *pen* замінена акронімом *FEN*.

Часте використання приказок та прислів'їв у рекламному дискурсі можна пояснити їхньою авторитетністю, інгерентною достовірністю, а також великим ілокутивним потенціалом. Кінцевою метою використання прецедентних висловлень у рекламі є досягнення певного перлокутивного ефекту, тобто такої реакції адресата, яка відповідає бажанням адресанта повідомлення. Перлокутивний ефект у рекламній комунікації полягає у впливі на адресата з метою виконання ним немовленнєвої дії – придбання товару чи послуги, що рекламуються.

Важлива роль у реалізації прагматичної спрямованості рекламного тексту належить також певним типам речень, серед яких значне місце посідають спонукальні речення, що характеризуються високим ступенем категоричності. За думкою А.Д. Белової, за ступенем категоричності в аргументативному дискурсі сильніше заперечення є лише наказовий спосіб [3: 203]. Саме імперативні речення є основним граматичним засобом вираження мовленнєвого акту директиву, висока частотність вживання якого є домінантною прагматичною рисою рекламного дискурсу.

Елементарною складовою спілкування, одиницею руху інтенцій мовця в комунікації вважаються мовленнєві акти. За визначенням В.С. Бацевича, мовленнєвий акт – цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки людей в даному суспільстві; мінімальна одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, що розглядається в межах прагматичної ситуації [2: 170]. У теорії мовленнєвих актів мовленнєвий акт розглядається як єдність трьох рівнів дії: локутивного (вкладання у висловлювання певного смислу та референції), ілокутивного (наміру, мети адресанта), перлокутивного (спрямованість на досягнення бажаної реакції).

Поняття ілокуції лягло в основу створення різноманітних класифікацій мовленнєвих актів. Дж. Серль, зокрема, виокремлює п'ять їх видів: репрезентативи, директиви, комісиви, експреси ви, декларативи [9].

Класифікація Г.Г. Почепцова передбачає виокремлення констативів, промісивів, менасивів, перформативів, директивів, квеситивів [7: 272 – 277].

Дослідження прагматичних особливостей рекламних текстів виявило, що найбільш поширеним типом мовленнєвих актів в даному дискурсі є директив. Під директивом О.Г. Почепцов розуміє мовленнєве утворення, яке є спонуканням [8: 244]. Директивний чи спонукальний мовленнєвий акт – це мовленнєве утворення, яке характеризується інтенцією мовця здійснювати вплив на адресата повідомлення, програмувати поведінку. Популярність директиву у рекламі пояснюється специфічним призначенням рекламного тексту – за короткий проміжок часу спонукати адресата реклами до виконання певних дій.

За визначенням О.І. Беляєвої, директиви розпадаються на три основні типи:

1. Прескриптивний: наказ, розпорядження, заборона, інструкція, дозвіл, замовлення;
2. Реквестивний: прохання, запрошення, благання;
3. Сугестивний: порада, пропозиція, застереження [4: 21].

Кожен тип директивного мовленнєвого акту характеризується властивими йому ознаками. Для прескриптивів такою ознакою є пріоритетність мовця та облігаторність виконання дій, до яких він спонукає. Характерним для реквестивів є необлігаторність виконання дій та пріоритетність адресата повідомлення. Ознакою сугестивів є пріоритетність мовця, який на основі життєвого досвіду, авторитету тощо, каузує, на його думку бенефактивні для адресата дії.

Характерним для рекламного дискурсу є використання прескриптивних директивів, які реалізують мовний вплив адресанта з метою змінити його емоційно-оцінні характеристики та, як наслідок, поведінку.

Актуалізатором ілокутивної сили спонукання у прескриптивних директивах виступають дієслова, які означають:

Придбання / продаж:

Shop the Master Card gift finder and save!

Buy, sell or trade

Get your free credit report online.

Використання / споживання:

Try exchange path and receive \$ 10.

Економію / заощадження:

Save time and money with easy to use software solutions.

Контактовстановлення:

Call today!

Enter now!

Plug your site into leading Multilingual Network!

Join the party and you can win!

Sign up now!

Контактну дію / вплив на об'єкт:

Hit the spot for... Up to 100 dollars OFF!

Пошук:

Find best price.

Search our photo personal pages.

Різноманітні фізіологічні процеси:

SUBWAY: Eat fresh. Taste our delicious low-fat subs.

Розумові процеси:

Mother's Day Sunday May 11th! Remember!

Психологічний стан людини:

Astonish your friends with great magic tricks and effects!

Найбільш широкоживаними предикатами спонукання у текстах рекламного дискурсу є дієслова, що містять сему контактовстановлення, що пояснюється тим, що метою реклами є налагодження контакту з потенційним клієнтом.

Широкоживаними є заперечні речення, які виражають пряме спонукання:

Warning! Don't talk and drive without a hands-free cellular headset. Get your free headset now!

The final victim. Don't miss the drama!

Don't get burned!

Have you paid your mortgage payment yet? Don't forget. Use Yahoo!BillPay!

Як свідчать приклади, домінанту плану вираження директивів складає категорія імперативної модальності, а саме наказовий спосіб. Прямий спосіб вираження директиві полягає у тому, що адресант повідомлення прагне здійснити ілокутивний вплив за допомогою тих засобів мови, ілокутивну силу яких легко впізнає адресат повідомлення [4: 25].

Крім імперативних речень з дієсловами у наказовому способі, формою реалізації директивів у рекламному дискурсі є розповідні речення із модальними предикатами.

Дейктик *you* розміщений в ініціальній позиції, і модальне дієслово після нього утворюють пораду чи наказ адресату. Корпус модальних дієслів, що використовуються для вираження наказу, представлений одиницями *have to, have got to, should, must*:

You've got to see this!

You must know!

Такі рекламні тексти мають значний афективний вплив, оскільки є категоричними і безапеляційними.

Використання директиві – речень прагматичного типу, що відіграють роль своєрідних сигналів, що виражають заклик до дій, є іноді недоречним через вимоги ввічливості, які накладає комунікація на своїх учасників. Для послаблення категоричності у рекламних текстах використовують непрямі мовленнєві акти.

Утворений за допомогою граматичної форми *let us + infinitive* непрямий мовленнєвий акт допомагає створити ефект прохання або ввічливої пропозиції:

Custom banner ads for your webpage. Let us design one for you.

You've done your job... Now let us do OURS!

Issues? Let us help you!

NY eye specialists. Let's make this easy!

Використання непрямого мовленнєвого акта у рекламному тексті імплікує турботу, зацікавленість рекламодавця у співпраці із користувачем, що елімінує категоричність рекламного повідомлення, робить його більш привабливим для користувача, проте не ілімінує ілокутивну силу спонукання.

Квеситивами, за визначенням Г.Г. Почепцова, називаються питальні речення у їх традиційному розумінні [7: 277]. Квеситиви також визначаються як поліактомовленнєві висловлення, засобами яких здійснюються більш, ніж один ілокутивний акт, під яким розуміють мінімальну одиницю спілкування [6:34].

Квеситиви є одним із засобів експлікації волюнтативної модальності у текстах рекламного дискурсу. Це можна пояснити тим, що за умов реклами питальне речення у повному сенсі не існує, оскільки його витісняє спонукальність, що входить до ілокутивного потенціалу питання. Це дає підстави деяким дослідникам відносити питальні речення до директивних мовленнєвих актів [9: 211].

У порівнянні із прямими директивними мовленнєвими актами, спонукальність квеситивів є імпліцитною, що нівелює їхню категоричність, посилює атрактивну функцію та пояснює високу частотність вживання у текстах рекламного дискурсу.

Наведемо декілька прикладів засобів, за допомогою яких в текстах рекламного дискурсу виражається прихована спонукальність:

Спеціальні питання, які характеризуються неповною поверхневою структурою, з ініціальним *why*:

Why go to 40 when we have them all?

Why not get free shipping on returns?

Why pay when we do it for free?

Загальні питання, які передбачають позитивну відповідь:

Need something better than your existing hosting account yet still affordable?

Looking for a bargain in domains?

Tired of working an 8 to 5 job? Want to spend more time with your family?

Need cash?

Типовим для текстів рекламного дискурсу є поєднання квеситивів, які використовуються для окреслення проблемної ситуації, та директивів, які інформують про способи її вирішення:

Ready for romance? Join now!

Want free installation? Get the details now!

Shopping? Win a lifetime of summer holidays just by using your MasterCard.

Is your site listed on all the most visited search engines? Get more traffic!

Як свідчать приклади, переважна більшість питальних речень є редукованими. Серед найпоширеніших моделей редукованих питань можна виокремити такі:

Adm?: In direct sales? We've got your resources.

Into web development? Webreview.com

In debt? Debtscape a non-profit credit counseling organization

Attr / Obj?: Too much debt? Free consultation

Java? Unix? Algorithms? Visit DDJ's Programmers' Resources.

Dry skin? Try our creamy natural buttermilk.

Cough? Cold? Flu?

New home? New homw furnishings.

Attr + Predicative?: Serious shoppers? Join the Spree today.

Predicative?: Fan? Avid shopper? Hobby head? Pack rat? Collector? Trekkie? Cartoon loon? Artsy fartsy? Techie? Autograph Hound? Photo freak? Jock? History buff? Gear head? We've built you a home.

Naughty? P-pack of sweat socks.

Nice? You could win \$10,000.

Pr + Attr / Obj?: Got standards? The web standards project.

Play fantasy football? Want to win your league? Join a free AntSports Mock Draft.

Got these? Now get Flash Format.

Buying media? Got questions? Ask an expert.

З комунікативної точки зору питальні речення підрозділяються на верифікативні, апелятивні, перепитувальні, уточнюючі, експлікуючі, ідентифікуючі. У текстах рекламного дискурсу найбільш поширеними є апелятивні питання, тобто питальні речення, використання яких покликане привернути увагу користувача та налагодити з ним контакт. Наприклад:

Need more money?

Are you in need of a mortgage?

Searching for a new job?

Always on a budget?

Looking for a way to save?

Апелятивні питальні речення можуть бути компонентами рекламного тексту, побудованого за принципом «питання – відповідь». Його використання має на меті імітування діалогу між адресатом та джерелом рекламного повідомлення:

Free toasters? Nope. Free calculators? Uh, no. free business resources for professionals? Ah-Ha!

Why look so down? "I can't read my handwriting on my palm handheld PC." Don't worry! We've got just the solutions.

Поширеність квеситивів у рекламних текстах пояснюється їх здатністю виступати імпліцитними маркерами спонукання, що, у свою чергу, сприяє реалізації апелятивної функції та функції встановлення контакту.

Отже, кінцевою метою використання прецедентних висловлень у рекламі є досягнення певного перлокутивного ефекту, тобто такої реакції адресата, яка відповідає бажанням адресанта повідомлення. Перлокутивний ефект у рекламній комунікації полягає у впливі на адресата з метою виконання ним немовленнєвої дії – придбання товару чи послуги, що рекламуються. Прагматичний компонент висловлення – це його властивість реалізувати певні інтенції адресанта і впливати на поведінку адресата. Прагматична спрямованість рекламного тексту полягає у спонуканні адресата до виконання певних дій, запрограмованих автором. Це стає можливим завдяки використанню певних вербальних засобів впливу. До прецедентних висловлень належать відомі лаконічні, афористичні одиниці (фразеологізми, приказки, прислів'я, цитати з текстів різного характеру та інші мовленнєві формули). Характерною рисою прецедентних висловлень є їхня антропоцентрична спрямованість, яка виражається у простоті, доступності, пристосованості до швидкого сприйняття адресатом повідомлення. Дослідження прагматичних особливостей рекламних текстів виявило, що найбільш поширеним типом мовленнєвих актів в даному дискурсі є директив. Директивний мовленнєвий акт – це мовленнєве утворення, яке характеризується інтенцією мовця здійснювати вплив на адресата повідомлення, програмувати поведінку. Популярність директиву у рекламі пояснюється специфічним призначенням рекламного тексту – за короткий проміжок часу спонукати адресата реклами до виконання певних дій. У той самий час, квеситиви є одним із засобів експлікації волюнтативної модальності у текстах рекламного дискурсу. У порівнянні із прямими директивними мовленнєвими актами, спонукальність квеситивів є імпліцитною, що нівелює їхню категоричність, посилює атрактивну функцію та пояснює високу частотність вживання у текстах рекламного дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Абрамова Г.А. Метафора в тексте англоязычной рекламы: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К.: КГУ, 1980. – 215 с.
2. Бацевич Ф. Основы коммуникативной лингвистики. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.
3. Белова А.Д. Лингвистические аспекты аргументации. – К.: КГУ, 1997. – 311 с.
4. Беляева Е.И. Грамматика и прагматика побуждения: английский язык. – Воронеж: ВГУ, 1992. – 168 с.
5. Красных В.В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2002. – 284 с.
6. Маликова Е.А. Вопросительное предложение: номинативные и коммуникативные аспекты (на материале современного английского языка): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – К.: КГУ, 1989. – 186 с.
7. Почепцов Г.Г. Прагматика предложения // Иванова И.П., Бурлакова В.В., Почепцов Г.Г. Теоретическая грамматика современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – С. 267-281.
8. Почепцов О.Г. Основы прагматического описания предложения: Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04, 10.02.19. – К.: КГУ, 1989. – 480 с.
9. Серль Дж. Классификация иллокутивных актов // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 17. Теория речевых актов. – М.: Прогресс, 1986. С. 170–195.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Надія Бевз – кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри англійської мови Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: перекладознавство, лінгвофілософія, філологічна та філософська герменевтика, філософія перекладу.

Діана Стрельченко – викладач кафедри англійської мови Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: англійська міжкультурна комунікація, англійський аргументативний дискурс, англійський медійний дискурс.

ORIENTATIONAL METAPHORS IN THE MODERN ALLERGOLOGY DISCOURSE

Yulia BEREZHANSKA (Poltava, Ukraine)

Стаття присвячена дослідженню орієнтаційних метафор у медичному дискурсі на матеріалі рекомендацій та настанов з діагностики та ведення алергії Європейської Академії Алергології та Клінічної Імунології, зокрема метафорам, створеним на основі просторових концептів “верх” і “низ”. У роботі характеризуються конотації напрямків руху “вниз” і “вгору”; розглянуто особливості

орієнтаційних метафор, що склалися у свідомості представників англomовної культури і знайшли відображення в аналізованому дискурсі.

Ключові слова: орієнтаційна метафора, концепт, вихідний домен, цільовий домен, медичний дискурс, Європейська Академія Клінічної Імунології та Алергології.

The article investigates orientational metaphors in medical discourse on the material of recommendations and guidelines for allergy diagnosis and management of the European Academy of Allergy and Clinical Immunology, in particular, metaphors that are based on spatial concepts “up” and “down”. The connotations of directions “downwards” and “upwards” are characterized; the features of orientation metaphors prevailing among the English-speaking representatives and reflected in the analyzed discourse are considered.

Keywords: orientational metaphor, concept, source domain, target domain, medical discourse, European Academy of Allergy and Clinical Immunology.

Metaphors are the major mechanisms through which we perform abstract reasoning and comprehend nonobjective concepts. G. Lakoff and M. Johnson contend that the process of human thinking is essentially metaphorical. In fact, the linguists assert that metaphor is not simply “a device of the poetic imagination and the rhetorical flourish – a matter of extraordinary rather than ordinary language” [6: 3], but an indispensable category of human reasoning. Ultimately, the scholars bring this device to the foreground of human conceptual system: “metaphor is pervasive in everyday language and thought” [6: ix].

Within the theory of conceptual metaphor, G. Lakoff and M. Johnson [6] distinguish three major groups of conceptual metaphors: structural, ontological and orientational metaphors. Orientational metaphors are based on such spatial oppositions as “up / down”, “center / periphery”, etc. This group of conceptual metaphors constitutes an extensively productive layer of our cognitive activity, world perception and speech.

It is necessary to observe that the structure of external world in all cultures is traditionally described using a series of spatial contrasts: high / low, long / short, outside / inside, wide / narrow, far / close, right / left, etc. By means of these binary oppositions a man aspires to simplification and certain schematization of the multifaceted world: through the extensive introduction of antinomies it is much easier to operate ideas about the external environment.

The opposition “up / down” is one the most significant for most cultures. The notability of vertical axis is due to the structure of human body. G. Lakoff and M. Johnson point out that spatial orientations “arise from the fact that we have bodies of the sort we have and that they function as they do in our physical environment” [6: 396]. In particular, a man, unlike most living creatures, has an upright posture. Due to these features of anatomical structure a man gives preference to the vertical axis of space. That is to say, the body is viewed as the starting point of human experience of the world; the body is believed to form the basis of human understanding of less accessible concepts such as feelings or states of mind.

This opposition is also interpreted as a polarity of heaven and earth, the top and the root of the World Tree. As a matter of fact, most mythological pictures predominantly depict the world vertically. In many archaic myths, the universe is identified with the body of a human or a superhuman being. The binary opposition of “up / down”, like other spatial oppositions, is capable of performing the function of a “classifier”, allowing to express such paired abstract relations as “good / evil”, “native / strange” and the like. That is to say, various physical, emotional, and social human conditions can be effectively represented by means of orientational metaphors.

Thus, orientational metaphors penetrate the archaic thinking. More than that, they pervade our every day activity and speech, saturate modern discourses and practices. In this context, it is relevant to examine medical discourse and its peculiarities in terms of orientational metaphors, since this domain of investigation remains insufficiently studied. In particular, the discourse devoted to the problems of modern allergology represents a vast area for this course of research. The aim of the article is to examine orientational metaphors in medical discourse on the material of recommendations and guidelines for allergy diagnosis and management of the European Academy of Allergy and Clinical Immunology (EAACI).

Before proceeding to the peculiarities of orientational metaphors in medical discourse, it is necessary to clarify the physical basis of these metaphors, as well as their most widespread linguistic implementations. As already stated, orientational metaphors provide a concept with a spatial orientation. One of the most vivid examples of this process is the metaphor “HAPPY IS UP”: the concept HAPPY (target domain) is oriented UPWARDS (source domain) which is represented in the expressions like “I’m feeling up today” [6: 396].

Metaphorical language is the principal surface manifestation of conceptual metaphors. In this context, “down” is traditionally associated with passivity, illness and death. By contrast, “up” is associated with health, physical strength, and vigor. As a result, the “up / down” opposition is conceptualized into several major pairs of metaphors: GOOD IS UP / BAD IS DOWN; MORE IS UP / LESS IS DOWN; HEALTH AND LIFE ARE UP / SICKNESS AND DEATH ARE DOWN; STRENGTH IS UP / WEAKNESS IS DOWN. For instance, metaphors GOOD IS UP / BAD IS DOWN (such expressions as “*Things are looking up*”; “*We hit a peak last year, but it’s been downhill ever since*”; “*Things are at an all-time low*”; “*He does high-quality work*” and so on) imply the idea that drooping posture is typically associated with sadness and depression, whereas erect posture suggests a positive emotional state. As to the MORE IS UP / LESS IS DOWN metaphors, they stem from the fact that if one adds more of physical objects or a substance, their level will go up. These metaphors are represented in such expressions as “*The number of books printed each year keeps going up*”; “*His draft number is high*”; “*My income rose last year*” and the like.

Eventually, the most essential metaphors in medical discourse – HEALTH AND LIFE ARE UP / SICKNESS AND DEATH ARE DOWN; STRENGTH IS UP / WEAKNESS IS DOWN (“*He’s at the peak of health*”; “*Lazarus rose from the dead*”; “*He’s in top shape*”; “*As to his health, he’s way up there*”; “*He fell ill*”; “*He’s sinking fast*”; “*He came down with the flu*”; “*His health is declining*”; “*He dropped dead*” and so on) – imply that serious diseases force people to lie down physically.

The EAACI medical discourse represents vivid implementations of the abovementioned pairs of metaphors. For example, the STRENGTH IS UP metaphor is represented in the word “mount”. In fact, the expression “mount an attack” prevails in the analyzed discourse, describing the effectiveness of immune system: “*Protein helps immune system **mount** “instant strike” against deadly flu viruses*” [2: 482]; “*The system **mounts** stronger attacks each time a particular pathogen is encountered*” [3: 404]; “*This is a kind of “immunological memory”*. These cells allow the adaptive immune system **to mount** faster and stronger attacks each time this pathogen is encountered” [3: 406] and so on. Such lexical units as “escalation” also represent the productive implementation of this metaphor: “Other forms of delivery such as nasal or oral ingestion at least have the advantage of triggering the exposure signaling cascade and immune system **escalation mechanisms** that prepares the body for an assault” [2: 485]. Furthermore, the concepts HEALTH and STRENGTH are widely conceptualized as “ascend”. For example, the **ASCEND** programme (abbreviation for “Asthma Skills Continued Education and Nurse Development”) “intends to bridge the gap between pre-registration training and more specialist, post-graduate learning” [2: 487]. By contrast, the lack of effectiveness is implemented in the expression “a poor result mount” [8: 735].

The antipode metaphor, WEAKNESS IS DOWN, is also quite widespread. More specifically, the concept WEAKNESS is represented as a “decline”: “**declines** in immune function with age make the elderly more susceptible to infectious agents” [3: 407]; “functional **declines** of old stem cells” [3: 405]; “immune system **declines**” [3: 406] and the like. The SICKNESS IS DOWN metaphor is reflected in the following expressions: “anaphylaxis involves a sudden dangerous **drop** in blood pressure” [10: 201]; “blood pressure **drops** severely” [10: 204] and so on. Thus, the concepts HEALTH and STRENGTH are perceived as moving upwards, whereas SICKNESS and WEAKNESS are obviously conceptualized as moving downwards.

The GOOD IS UP / BAD IS DOWN metaphors are represented by means of lexical units “high” and “low” [1: 704]. In fact, the Grading of Recommendations Assessment, Development and Evaluation (GRADE) system functions through the conceptualization of GOOD and BAD as “high” and “low”. In such a manner, grading of the evidence quality is assessed and skin test concentrations are determined: “Evidence was graded as **high quality**, if further research is very unlikely to change our confidence in the estimate of effect <...> **low**, if further research is very likely to have an important impact on our confidence in the estimate of effect that is likely to change the estimate; and **very low**, if any estimate of effect is very uncertain” [1: 707]. The GOOD IS UP / BAD IS DOWN and STRENGTH IS UP / WEAKNESS IS DOWN metaphors are also conceptualized as “low / high immune response” [9: 783]: “patients with **high** immune response do

a better job of fighting off pathogens and have a more balanced immune response” [5: 740–745]; “*low* immune response patients (HIV/AIDS, elderly, alcoholics)” [4: 721].

The negative perception of DOWN as BAD triggers the extensive use of such expressions as “underlying disease” [7: 817]: “*Underlying* disorders, especially those that chronically impair immune host response (e.g., cancers and hematologic malignancies) increase the incidence of infection and alter the outcome of patients with sepsis” [2: 483]; “The infections resolve once *the underlying issue* is treated appropriately” [5: 741].

Thus, orientational metaphor proves to be a prevalent tool for English-speakers in the process of constructing the EAACI medical discourse. Based on the findings above, it can be said that metaphors are pervasive in daily life as suggested by G. Lakoff and M. Johnson. Metaphor allows us to understand abstract and unstructured concepts (such as “disease”, “treatment”, “health” and the like) in terms of more concrete subject matters. It is found that the conceptual metaphors used in the EAACI medical discourse are HEALTH AND LIFE ARE UP / SICKNESS AND DEATH ARE DOWN; STRENGTH IS UP / WEAKNESS IS DOWN; MORE IS UP / LESS IS DOWN; GOOD IS UP / BAD IS DOWN.

The implementations of these conceptual metaphors constitute a wide network of linguistic units, such as “decline”, “drop”, “ascend”, “mount”, “escalation” and so on. It is essential that conceptual metaphors are mostly unconscious, automatic, and used with no noticeable effort, just like our linguistic system and the rest of our conceptual system. Conceptual metaphors are central to our understanding of experience and to the way we act. Decyphering the conceptual metaphors in the allergology discourse renders it possible to comprehend the underlying cognitive mechanisms in patients and healthcare practitioners. Through the extensive use of orientational metaphors, English-speaking medical professionals construct their recommendations and guidelines in such a manner that their patients could obtain the entire spectrum of information. Orientational metaphors prompt patients to take correct steps during their disease control and undertake optimal treatments.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Brockow K. Skin test concentrations for systemically administered drugs – an ENDA/EAACI Drug Allergy Interest Group position paper / K. Brockow, L.H. Garvey, W. Aberer, M. Atanaskovic-Markovic // *European Journal of Allergy and Clinical Immunology*. – 2011. – Vol. 68 (6). – P. 702–712.
2. Dhainaut J.-F. Underlying Disorders and Their Impact on the Host Response to Infection / J.-F. Dhainaut, Y.-E. Claessens, J. Janes, D.R. Nelson // *Clin Infect Dis*. – 2005. – Vol. 41 (Supplement 7). – P. 481–489.
3. Dorshkind K. Age-Associated Declines in Immune System Development and Function Causes, Consequences, and Reversal / K. Dorshkind, S. Swain // *Curr Opin Immunol*. – 2009. – 21(4). – P. 404–407.
4. Hoermann G. Oncostatin M is a FIP1L1/PDGFR α -dependent mediator of cytokine production in chronic eosinophilic leukemia / G. Hoermann, S. Cerny-Reiterer, I. Sadovnik, L. Müllauer, M. Bilban // *European Journal of Allergy and Clinical Immunology*. – 2011. – Vol. 68 (6). – P. 713–723.
5. Kasraie S. Interleukin (IL)-31 activates signal transducer and activator of transcription (STAT)-1, STAT-5 and extracellular signal-regulated kinase 1/2 and down-regulates IL-12p40 production in activated human macrophages / S. Kasraie, M. Niebuhr and T. Werfel // *European Journal of Allergy and Clinical Immunology*. – 2011. – Vol. 68 (6). – P. 739–747.
6. Lakoff G. *Metaphors We Live By* / G. Lakoff, M. Johnson. – London : The University of Chicago Press, 1980. – 242 p.
7. Maurer M. Practical algorithm for diagnosing patients with recurrent wheals or angioedema / M. Maurer, M. Magerl, M. Metz, F. Siebenhaar, K. Weller and K. Krause // *European Journal of Allergy and Clinical Immunology*. – 2011. – Vol. 68 (6). – P. 816–819.
8. Ramadan A. Activation of basophils by the double-stranded RNA poly(A:U) exacerbates allergic inflammation / A. Ramadan, L. Pham Van, F. Machavoine, C. Dietrich, M. Alkan, H. Karasuyama, E. Schneider // *European Journal of Allergy and Clinical Immunology*. – 2011. – Vol. 68 (6). – P. 732–738.
9. Suen J.L. A common environmental pollutant, 4-nonylphenol, promotes allergic lung inflammation in a murine model of asthma / J.L. Suen, S.H. Hsu, C.H. Hung, Y.S. Chao, C.L. Lee, C.Y. Lin // *European Journal of Allergy and Clinical Immunology*. – 2011. – Vol. 68 (6). – P. 780–787.
10. Zhang Y.-G. The I/D polymorphism of angiotensin-converting enzyme gene and asthma risk : a meta-analysis / Y.-G. Zhang, X.-B. Li, J. Zhang, J. Huang, C. He, C. Tian, Y. Deng // *European Journal of Allergy and Clinical Immunology*. – 2011. – Vol. 66 (2). – P. 197–205.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА.

Юлія Бережанська – кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією ВДНЗУ “Українська медична стоматологічна академія”.

Наукові інтереси: теорія концептуальної метафори; комунікативно-прагматичні виміри англomовного дискурсу; проблеми перекладу.

МОВНИЙ КОНФЛІКТ І КОМУНІКАТИВНА НОРМА: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Людмила БЛОКОНЕНКО (Дніпропетровськ, Україна)

Стаття присвячена опису мовного конфлікту як наслідку порушення мовцем комунікативних норм, незнання або неврахування національного коду адресата. Дослідження виконано на мовному матеріалі, який зафіксовано в побутовому дискурсі та публіцистиці.

Ключові слова: мовний конфлікт, комунікативна норма, лінгвокультурологічний аспект, метамова, мовний код.

The article describes the linguistic conflict as a consequence of a violation of the speaker communicative norms, ignorance or neglect of the addressee's national code. The research was conducted on the linguistic material which was recorded using samples from everyday discourse and journalism.

Keywords: linguistic conflict, communicative norms, cultural linguistic aspect, metalanguage, language code.

Лінгвокультурологічний аспект мовної поведінки особи визначається розглядом об'єкта дослідження «людина → мова» у співвідношенні з культурою. Науковці визнають (Г. Анісімова, О. Бараєва, Ф. Бацевич, Н. Гончар, Е. Грищук, О. Садохін, В. Третякова та ін.), що розуміння мовного конфлікту передбачає врахування того факту, що учасник комунікативного акту – особа, яка входить до складу конкретної лінгвокультурної спільності. Етнолінгвокультурний фактор визнається дослідниками в якості регулятора мовної поведінки особи «через затвердження ритуалів і традицій, норм і правил, етнічних стереотипів, а також через встановлення національних закономірностей і специфіки побудови дискурсу, закономірностей взаємодії мовних, мовленнєвих, психологічних, невербальних механізмів мовної діяльності комунікантів» [3: 71]. Особливості комунікативної поведінки людини визначаються її соціокультурними якостями: ставленням до національної мови, особистісними переконаннями, ціннісними орієнтирами, соціальним статусом, освітою, гендерними стереотипами, міжособистісною комунікативною толерантністю (про це: [1]), ставленням до найважливіших констант буття людини (до таких О. Садохін відносить ставлення до природи, до часу, до простору, до спілкування, до особистої свободи, до сутності людини [2: 102-110]). Бацевич Ф. зазначає, що надзвичайно важливими чинниками толерантності спілкування особистостей є дотримання ними лінгвокультурної специфіки законів, принципів, конвенцій, максим, які сформувалися протягом віків існування певного етносу, а незнання чи неврахування цієї специфіки може стати причиною комунікативних невдач, порушення толерантного спілкування [1: 110]. Лінгвокультурні стереотипи отримують мовну експлікацію в комунікативній поведінці людини. Як орієнтація на ціннісні основи культури виступає умовою об'єктивного вивчення взаємозв'язку мови і культури, так і причини відступів від цих основ можуть бути в центрі дослідження лінгвокультурології. Ця теза визначає актуальність нашого дослідження, спрямованого на характеристику властивостей комунікативних норм, порушення яких призводить до мовного конфлікту.

Мета дослідження – проаналізувати мовний конфлікт, як наслідок відступу мовця від комунікативної норми, в лінгвокультурологічному аспекті. Предмет дослідження – мовний конфлікт і комунікативна норма в лінгвокультурологічному аспекті. Джерелом дослідження виступають міжособистісні конфлікти, які зафіксовано в текстах розмовного і публіцистичного стилів.

Культура, в тому числі мовна, ґрунтується на національному менталітеті. Матеріальним втіленням культури є моральні, етичні, естетичні та ін. норми, правила, які передаються від покоління до покоління. Нехтування правилами мовної культури, нормами комунікативної поведінки призводить до мовних конфліктів між особами. Мовний конфлікт – це особливий тип спілкування, в якому засобами мови відбувається репрезентація неспівпадіння в інтересах, поглядах, цілях, позиціях тощо сторін конфлікту; фіксуються розбіжності в мовному кодї та комунікативних нормах осіб. Взаємодія представників однієї

лінгвокультурної спільноти вважається більш успішною, ніж представників різних лінгвокультур, адже в останніх комунікативні норми та правила (мовний код) збігаються частково, і такі відмінності перешкоджають ефективному спілкуванню. Успішна комунікація передбачає спільний мовний код, Р. Якобсон говорить: «Якщо тому, хто говорить, і тому, хто слухає, потрібно перевірити, чи користуються вони одним і тим же кодом, то предметом мовлення стає сам код: мова виконує метамовну функцію» [4: 202]. Тому адресант має враховувати, чи розуміє його адресат, чи сприймає правильно, чи відповідно інтерпретує почуте.

Але комунікативний збій можливий і між особами в межах одного мовного коду. Наприклад, причиною мовного конфлікту між представниками однієї лінгвокультурної спільноти можуть бути незрозумілі для адресата слова (агноміми). Поява подібних вимагає особливої уваги. Адресат може не акцентувати увагу на цих знаках мови, з'ясовуючи зміст висловлювання завдяки іншим акціям адресанта, або ігнорувати їх. Ці мовні операції не призводять до конфлікту, але є причиною комунікативного збою. Адресат також може звернути увагу адресанта на незрозуміле слово, виявити бажання щодо додаткового його роз'яснення або хибно інтерпретувати лексему, що загострює процес комунікації, може призвести до суперечки. Наприклад: – *«Лепра» захоплива і приваблива. – Що таке «лепра»? – Цей сайт можна назвати блогом. Але от щоб туди потрапити, потрібно отримати інвайт. – Інвайтом сьогодні мало кого здивуєш, адже інвайт добрався і до Контакту. А «лепра» тут до чого? – «Лепра» в Інтернеті абсолютно не хвороба. – Пояснити можна? – Добре, можна. Це всього лише назва сайту – leprosorium.ru («Мережа»: 10.11.12).* В результаті такого спілкування конфлікт не виник, хоча адресат і виявив своє невдоволення, але якщо адресант продовжував би «гру», суперечка могла б стати реальною. Використовуючи агномім, мовець може поставити адресата в незручне становище, тож такі знаки мови здатні маркувати мовну поведінку особи. Орієнтація на кооперацію змушує адресанта враховувати мовний код адресата, що робить небажаним немотивоване вживання агномімів. І навпаки, конфронтація відкриває шлях для них як для одного з можливих мовних «провокацій» суперечки.

Визначення адресантом того моменту, чи сприймає адресат інформацію правильно і чи інтерпретує почуте, безпомилково виявляється і завдяки реакціям співрозмовника. Адже останній, реагуючи на інтенцію співрозмовника, сам переймається питаннями про те, що має на увазі адресант, що означає його певне слово, як правильно сприймати акції мовця. Мовні засоби, що використані у висловлюваннях осіб задля установаження їх тотожності, несуть інформацію про лексичний код тієї мови, яка обрана особами для взаємодії. При контакті людей різних мовних спільнот метамовна функція мови стає найважливішою. Воно дає можливість визначити спільну мовну «зону» і «зону» ризику. Уникнення «зони» ризику передбачає здатність до проведення метамовних дій, які сприяють встановленню контакту та дозволяють уникнути комунікативних невдач. Причому успішність взаємодії мовців визначається не тільки мовним, але й мовленнєвим кодом, який є частиною морально-етикетних норм поведінки людини. Вони вироблені в кожній лінгвокультурній спільноті та регулюють поведінку тих, хто послуговується певною мовою. Зміст таких включає загальні правила людського спілкування, які не залежать від індивідуально-психологічних якостей суб'єкта та від його лінгвокультурної приналежності, перш за все, це правила ввічливості.

Поширеним граматичним засобом розгортання мовного конфлікту є використання морфологічних форм, що вказують на співрозмовника: займенників II особи *ти* і *ви*. Відомо, що форма *Ви* виявляє ввічливе, шанобливе ставлення до людини, відповідає правилу «статусності». Вживання займенника *ти* замість *Ви* є причиною збоїв у комунікації. Питання про подібну заміну виходить за область лінгвістичної проблеми, обумовлюючись порушеннями в культурній сфері. Відхилення від мовних традицій у вживанні *ти* або *Ви* актуальне не лише для українців. Прийнято вважати, що правила вибору цих форм не зовсім зрозумілі носіям інших мов. Уважаємо, що це не зовсім так. Дійсно, в сучасній англійській мові немає особового займенника, відповідного українському *ти*. Значення наших *ти* і *ви* поєднується в особовому займеннику *you*. Коли звертаються до однієї людини, англійське *you* відповідає *Ви*, якщо стосунки з цією особою офіційні або нейтральні, та сприймається як

ти, якщо це неофіційні стосунки. Але ця лінгвокультура підтримує принцип увічливості додатковими правилами. В більшості випадків офіційною формою звертання до людини є прізвище + слова *Mr, Mrs* і *Miss*, які пишуться з великої літери; в деяких випадках офіційне звертання здійснюється за допомогою слів *Sir* і *Madam*, які теж пишуть із великої літери. Іноді це може бути лише прізвище або прізвище + назва посади, або лише посада (*Professor Ivanov* або *Professor*). На фамільярному рівні до знайомої людини звертаються лише по імені. При звертанні до друга, приятеля або близької людини можуть уживатися і безіменні кличний форми (*dear, darling, old fellow*), що відповідають українським *дорогий (-а), коханий (-а), друже* тощо. Додаткові мовні знаки допомагають визначити рівні ввічливості, які не можна порушувати.

В німецькій мові, як і в українській, існує ввічлива форма звертання, тобто звертання *du, ihr* застосовується до родичів, друзів, а для старших і незнайомих людей існують особові займенники ввічливої форми, які пишуться з великої літери (*Du, Ihr, Sie, Deine*). В італійській мові, на відміну від української, формою ввічливості при звертанні до однієї особи служить форма *Lei (Bu)*, що є займенником III особи однини. Форма *voi (vu)* є займенником II особи множини і виступає найбільш поширеною формою ввічливості по відношенню до більш ніж однієї особи. Крім форми *voi (vu)* італійці послуговуються ще однією, більш вишуканою формою ввічливості *Loro (Bu)*, що є займенником III особи множини. Іспанські форми *Usted, Ustedes* уживаються при ввічливому звертанні до однієї або кількох осіб, як чоловічої, так і жіночої статі. Часто можна зустріти у значенні ввічливої форми III особи архаїчний займенник *Vos*, що вживається іспанцями до таких високопоставлених осіб, як королі і принци. Виділення в рамках III особи декількох займенників увічливості становить специфіку угорського мовного етикету (на протигагу займенниковій формі II особи в українській мові). Найчастіше при звертанні на *Bu* використовується *maga* (однина) і *maguk* (множина). Послуговуються також *ön* і *önök* як підкреслено ввічливими займенниковими словами. Особливістю польської увічливості є вживання форм, що складаються зі слова *pan / pani* та дієслова у III особі однини в якості форми II особи множини. Використання в реченні особових займенників не обов'язкове. Форма ввічливості в польській мові *Pan*, яка пишеться з великої літери, як і українське *Bu*, є формою ввічливого письмового звертання до особи. В японській мові надзвичайно розвинута система особових займенників, через що існує близько півсотні звертань до адресата, від шанобливо-офіційного, високого, дружньо-ввічливого та нейтрального до фамільярного. Перелік можна продовжувати, але звернувшись до аналізу будь-якої національно-культурної традиції щодо звертання до особи, ми зустрічалися з незмінною тезою: неправильний вибір форми впливає на ступінь увічливості в мовному етикеті, внаслідок чого можуть виникати мовні конфлікти. Таким чином, суспільству необхідна орієнтація на загальні принципи та морально-етичні установки. Для успішного спілкування потрібно знати та поважати своєрідні традиції і норми іншої лінгвокультури, яку представляє співрозмовник.

Суб'єкти комунікації формують базу комунікативної норми. Значна роль у цьому процесі належить особам, чий ставлення до мови є професійним або творчим (письменники, політики, журналісти, актори та ін.). Вони представляють комунікативні норми в художніх творах, радіо- та телепередачах, у живому мовленні. Та нерідко те, що пропонується читачу, слухачу, глядачу не відповідає зразкам, яким можна було б наслідувати. Практика показує, що і політичні діячі, і працівники ЗМІ нерідко нехтують правилами спілкування, вдаються до використання вульгарної лексики, образ у мовленні (напр.: *Як так сталося, що приходять бандота, стріляє в людей... побили журналістів* («Шустер» LAVE: 21.06.13), *Тоді хай надінуть свої красиві костюми з метеликами і йдуть до чортової матері!* («Gazeta. UA»: 10.05.07), *Завтра в українському парламенті з'являться свої їуди. Вони підторговували нами, нашими інтересами й інтересами України* («Обозреватель»: 10.01.13), *Для росіян всі – хохли, бульбаші, чурки, чорномазі та хачі* (ТВі: 17.04.13) та ін.), що стає причиною мовних конфліктів.

Створення комунікативної норми є складним процесом, але її визнання соціумом легко прослідкувати. Прийняття комунікативної норми ґрунтується на її суспільному схваленні, на регулярній відтворюваності. Повторюваність норми містить інформацію про моделі

можливої мовної поведінки людини, комунікативна норма визначає, що і як треба говорити, щоб уникнути мовного конфлікту. Функція норми полягає у виключенні випадкових мотивів і обставин, забезпеченні надійності і передбачуваності мовних дій осіб задля забезпечення кооперативного спілкування. Знання комунікативних норм визначає правильність мовленнєвих дій мовця в конкретній ситуації спілкування. Значення правил спілкування полягає в тому, що вони стають критерієм «безпомилковості» кожного висловлювання. Увага особи до мовної поведінки, представленої у повсякденному житті, на радіо, на телебаченні з урахуванням правил спілкування, дозволяє оцінити мовну поведінку особи з позиції відповідності або невідповідності комунікативній нормі. Комунікативна норма має такі властивості, як вибірковість і варіативність, рухливість і мінливість. Варіативність норми виявляється системою мовних засобів для реалізації мовних акцій суб'єктів певної лінгвокультури. Щоб правильно будувати спілкування, особа повинна знати ці мовні засоби й обирати їх відповідно власним думкам і почуттям, темі розмови, з врахуванням національного коду адресата. Варіативність – властивість, яку треба розглядати у площині мови. Вибірковість полягає в тому, що з багатьох можливих варіантів, які можуть забезпечити комунікативну дію, суб'єкт обирає той, який максимально відповідає ситуації спілкування і сприяє досягненню комунікативної мети. Вибірковість необхідно розглядати відносно площини мовлення особи.

Рухливість і мінливість комунікативної норми – властивості, які також соціально обумовлені. Норма – соціальна категорія, що історично визначається суспільством, формуючи умови, за яких певні дії осіб (і мовні) дозволяються або забороняються. У становленні сучасних комунікативних норм можна бачити свої особливості. З одного боку – демократизація літературної мови, пошуки нових виражально-зображальних засобів мовлення в умовах появи конкуренції між ЗМІ; лібералізація її нормативної основи (послаблення стильових і стилістичних обмежень, мовностилістичних і правописних норм та ін.). З іншого – мовці впливають на формування нових, ефективних норм спілкування, визначають сучасні мовно-культурні категорії задля уникнення мовних конфліктів.

Отже, комунікативна норма існує завдяки зусиллям мовців, вона впливає на успішність їхнього спілкування. Відхилення від норм призводять до нерозуміння комунікантами один одного, знижує ефективність спілкування. Наслідкування нормам робить спілкування безконфліктним, так як взаємодія мовців здійснюється в межах культурного фону. Подальше вивчення питання про мовний конфлікт і комунікативну норму дозволить створити певні настанови із запобігання конфліктів у мовній поведінці людей у конкретних лінгвокультурних ситуаціях.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. Лінгвокультурні аспекти комунікативної толерантності / Флорій Бацевич // Соціогуманітарні проблеми людини. – 2010. – № 5. – С. 108-119.
2. Садохин А. Межкультурная коммуникация : учеб. пособ. / Александр Петрович Садохин. – М. : Альфа-М; ИНФРА-М, 2004. – 288 с.
3. Третьякова В. С. Речевой конфликт и гармонизация общения : дисс. ... доктора филол. наук : 10.02.01 / Вера Степановна Третьякова. – М., 2003. – 301 с.
4. Якобсон Р. О. Лингвистика и поэтика / Роман Осипович Якобсон // Структурализм: «за» и «против». – М. : Прогресс, 1975. – С. 193-230.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Білоконенко – кандидат філологічних наук, докторант кафедри української мови Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лінгвоконфліктологія.

ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС ЯК НАРАТИВ КУЛЬТУРНОЇ ВІДМІННОСТІ

Віра БУРКО (Тернопіль, Україна)

У статті розглядається специфіка постколоніального художнього дискурсу як нарративу культурної відмінності. Зокрема, аналізується феномен, який відбувається з англійською мовою в постколоніальному мультикультурному просторі.

Ключові слова: постколоніальний художній дискурс, наратив, трансформація мови, темпоральність, подвійне письмо.

The article investigates the specificity of postcolonial literary discourse as a narrative of cultural differences. In particular, the English language phenomenon in postcolonial multicultural space has been analysed.

Key words: postcolonial literary discourse, narrative, transformation of a language, temporality, double-writing.

Традиційно в контексті постколоніального дискурсу розглядають новітню афроамериканську, індійську чи африканську літературу [4; 6]. У недалекому минулому їхні держави були офіційними колоніями, або все ще переживають наслідки расової дискримінації, як у США, але здобувши політичну незалежність, почали творити постколоніальну культуру, літературу тощо. Можна багато говорити про особливості цих літератур та про специфічне місце, яке вони займають у світовому контексті, але безсумнівно є те, що початково представники цього дискурсу засвоїли європейську традицію, європейський контекст, а вже потім на фундаменті культури колонізаторів почали вибудовувати власний контекст, все одно залишаючись у лоні письма колонізаторів.

У постколоніальних творах змінюється не тільки загальна ідеологічна точка зору – змінюються художні засоби створення літературного твору. Найбільш очевидним, визначеним проявом мультикультурного контексту сучасної англійської літератури стають зміни, що відбуваються на рівні мови. Автори постколоніального напрямку активно користуються ресурсами «нових англійських мов», тобто мовних варіацій, що виникли на колонізованих територіях на базі нормативної англійської мови. Важливий феномен, який відбувається з англійською мовою в постколоніальному мультикультурному просторі, це відміна її привілейованого становища. На зміну англійській мові приходить інша мова, яка свідомо використовується авторами-носіями різних культур для диференціації своєї культурної ідентичності та допомагає знайти ключ до розуміння мультикультурної прози. Поряд з лінгвістичним розмаїттям, у творах виникають нові культурні концепти, відмінні від стандартних англійських культурних норм.

Тому метою статті є дослідження специфіки постколоніального художнього дискурсу як нарративу культурної відмінності.

Коли ми говоримо про постколоніальний художній дискурс, ми маємо на увазі твори так званіх письменників-гібридів, мультикультурних авторів, андрогінів: В.С.Найпола, С.Рушді, А.Рой, Б.Окрі і Т.Моррісон. У колишніх британських колоніях, де англійська була другою державною мовою, в другій половині ХХ століття активно розвивається англословна література, яку створюють письменники, що живуть на території цих країн. Більшість із них дали дітям класичну британську освіту, через це діти емігрантів стали носіями двох культур (той самий Е. Саїд, теоретик постколоніальних студій, весь час наголошує на тому, що він відчуває себе причетним до двох культур, але насправді в жодну з них не вписується до кінця) [2].

Спостереження над емпіричним матеріалом показують, що у своїх текстах постколоніальні автори змінювали семантику слів і фраз та синтаксис англійської мови, і всі вони використовували неологізми та каламбури. Фактично вживання каламбурів стало розпізнавальним знаком постколоніального дискурсу.

Дослідження постколоніального письменства вказує на особливу увагу до проблеми здатності ресурсів мови колонізатора передати й описати місцевий локус. На думку Б. Ешкрофта, саме "розрив, що відкривається між досвідом місця та мовою, яка може описати його (місце – В. Б.), складає класичну і невід'ємну рису постколоніальних текстів. Цей розрив трапляється з тими, ресурсом чієї мови неможливо зобразити нове місце, чи з

тими, чия мова систематично знищувалась уярмленням, або ж з тими, чия мова вважалась непривілейованою через насадження мови колонізатора" [4: 9]. Звідси імперіалізм породив глибоку лінгвістичну алієнацію. Завдання постколоніального митця полягає у трансформації мови, використанні її в іншому, часто новому контексті, омовленні з її допомогою власного досвіду. Таким чином мова колонізатора трансформується, розширює свої межі через включення вербального світу Іншого. У своїй праці Д. Максвелл [9] проблематизує здатність "імпортованої мови" передати досвід місця в постколоніальному просторі. Передусім дослідник розрізняє дві групи колоній у плані використання мови: колонію поселенців (наприклад, США, Канада, Нова Зеландія, Австралія) та завойовану колонію. У першому випадку європейські колоністи уярмили корінне населення та запровадили "трансплантовану" цивілізацію. Відсутність будь-якого предковичного зв'язку з завойованою землею дозволила їм вважати їхню рідну некорінну мову достатньою для опису власного досвіду на новій території.

Для творів письменників, що використовують рідну мову для зображення чужого/набутого середовища, характерними є теми алієнації, пошуку "дому", фізичної та емоційної конфронтації з "новим" навколишнім світом та його давніми, незрозумілими традиціями [8]. Іншу ситуацію маємо зі завойованими спільнотами, наприклад, Індії чи Нігерії, де корінне населення було поневолене на власній території, а їхні письменники були змушені відмовитись від власних мовленнєвих структур та навчитись передавати рідні локуси чужою мовою, тобто зректись материнської мови на користь мови імперії. Провідними мотивами літератури, що написана чужою мовою та передає досвід рідного локусу є уярмлення, культурна фрагментація, колоніальне домінування та криза ідентичності. У контексті постколоніальної парадигми Д. Максвелл розрізняє дві категорії письменників: ті, які писали власною мовою для передачі нового досвіду та місцевості; та ті, що використовували чужу мову для відтворення рідного середовища. Спільною рисою в обох випадках є присутність "подвійного погляду", що нехарактерно для неколонізованих суб'єктів та дискурсів.

У художніх текстах постколоніальних письменників очевидними є дві стратегії: *заперечення* та *привласнення*. У першому випадку маємо справу з відмовою від категорій імперії, її естетики, норм вживання мови. В другому – "мова використовується як спосіб вираження "тягара" окремо взятого культурного досвіду" [4: 38]. В останньому випадку синтаксис та граматики колонії накладається на мову центру, що сприяє передачі цілого світогляду колонізованого суб'єкта. Адже "мова існує не до факту і не після факту, а в самому факті. Очевидно, що мова конституює реальність: вона забезпечує умови, з допомогою яких ми говоримо про світ" [4: 43]. У тексті мова стає засобом конструювання конкретного світу та світобачення. Таким чином включення діалектів у корпус стандартизованої мови зумовлює не тільки її власну реструктуризацію, але й видозміну світогляду реципієнтів тексту, що написаний з використанням трансформованої традиції.

Подібно, як на початку ХХ століття афроамериканець В. Дюбуа зартикулював ідею "подвійної свідомості" чорношкірих американців, Ф. Фанон у книжці "Чорна шкіра, білі маски" [7], описав подвійну природу життя негрів у Франції та французьких колоніях. Вони по-різному поведуться, спілкуються між собою та з білими. Таке роздвоєння є наслідком колонізації.

У розділі "Негри та мова", яким розпочинається праця "Чорна шкіра, білі маски", Ф. Фанон дослідив процес оволодіння мовою колонізатора як свідчення визнання колонізованим суб'єктом панівної культури та відмову від своєї власної як менш вартісної. "Говорити означає вміти використовувати певний синтаксис, розуміти морфологію тієї чи іншої мови, а передусім це означає перейняти культуру, підтримувати спадщину цивілізації" [7: 17–18]. Людина, яка оволоділа мовою, стає приналежною до культури та світовідчуття, яким ця мова належить. Колонізовані народи вимушені прийняти мову колонізатора, а отже, його набутки й мислєсхеми. Чорношкірі, за словами Ф. Фанона, стають тим "біліші", чим більше вони зрікаються власної культури. Заперечення неграми діалекту, креолізованої англійської чи французької позначає їхній перехід до світу білих. Більшість чорношкірих, що прибувають до Франції з колоній, швидко "забувають" діалект, яким вони розмовляли в

рідному поселенні, та намагаються говорити "правильною французькою". Проте слід пам'ятати, що діалект – це спосіб мислення, і відмова від нього, а далі набуття іншої мови спричиняють відокремлення та дезорієнтацію колонізованого суб'єкта. З іншого боку, негр, що досконало володіє, наприклад, французькою, у такий спосіб доводить білошкірим, що він асимілювався та визнав вищість європейської цивілізації.

Постколоніальні дебати навколо поняття "націоналізм", які започаткував Франц Фанон, сконцентровані навколо його лімітованості. Г. Бгабга у збірці статей "Місце культури" [6] розкритикував євроцентричний підхід до визначень "нації" та "культурної ідентичності". Використовуючи лаканівський психоаналіз, постмодерні концепти мімікрії та перформансу, а також деконструкцію Ж. Дерріда, дослідник у своїх працях розкриває амбівалентність та гібридність (пост)колоніального дискурсу, лімінальність його простору, де артикулюються культурні відмінності.

У своїй праці "ДисеміНація: час, наратив і межі сучасної нації" (DissemiNation: time, narrative and the margins of the modern nation), що згодом ввійшла до ґрунтовної збірки праць з постколоніалізму "Нація та нарація" (Nation and Narration) [5], Г. Бгабга звернувся до ревізії концепту нації. У першій частині "Час нації" автор вдається до рефлексій, що породжені його власним досвідом мігранта і, відповідно, його розуміння нації здійснено з перспективи того, хто перебуває на її марґінесі. Він вибудовує свою розповідь з іншого місця та з іншого часу, з локусу, де збираються Інші. "Зібрання вигнанців, емігрантів, біженців; зібрання на межі "чужих" культур; зібрання на фронтірах; зібрання у гетто чи кафе центрів міст; зібрання у ледве вивчених іноземних мовах чи, навпаки, у прекрасному володінні іншими мовами; зібрання знаків визнання і прийняття, ступенів, дискурсів, дисциплін; зібрання спогадів про меншрозвинутість, про інші світи, що пережиті ретроспективно; зібрання минулого через ритуал відродження; зібрання теперішнього" [5: 290].

Цілком правомірно у зв'язку з цим наголошується на тому, що остаточне формування концепту "нації" відбувалося в часи інтенсивної міграції та колоніальної експансії на Схід. Нація позначила спільноти, що відірвані від власного коріння, і перетворила "їхню втрату у мову метафори" [5: 291]. Основне завдання Г. Бгабга вбачає у розкритті природи складних стратегій культурної ідентифікації, що функціонують в ім'я "народу" чи "нації", і роблять їх іманентними суб'єктами і об'єктами цілої низки соціальних та літературних наративів. Найперше автор звертає увагу на темпоральність поняття "нація", що заміщає історичний підхід. Темпоральність як така заперечує транспарентну, лінійну подієвість, на якій заснований історизм. Натомість вона пропонує диз'юнктивні форми репрезентації, що сигніфікують народи, нації чи національну культуру.

Для того, щоб написати оповідь про націю ми повинні, як зазначає Г. Бгабга, зартикулювати "архаїчну амбівалентність, що наповнює модерність. Ми можемо розпочати з метафори про модерну соціальну єдність – *багато як один* (курсив в ориг. – В. Б.), що поділяється теоріями про єдність культури та спільноти, а також теоретиками, що потрактовують гендер, клас чи расу як радикальну "експресивну" соціальну цілісність" [5: 294]. При цьому наголошується, що народ потрібно розуміти у подвійному часі (вимірі) (double-time) – як історичний об'єкт націоналізму та як суб'єкт процесу сигніфікації. Моменти, відрізки щоденного життя повинні бути перетворені у знаки національної культури, тоді як "сам акт наративного перформансу інтерпелює зростаючу кількість національних суб'єктів" [5: 297]. Таким чином у створенні нації як нарації існує розрив між тривалою, акумулятивною темпоральністю та повторюваною й рекурсивною стратегією перформансу. На думку Г. Бгабги, саме цей проміжок дає простір для "прописування" (writing the nation).

У підрозділі "Простір народу" підкреслюється той факт, що "народ не є ні початком, ані кінцем національного наративу, він представляє вододіл між тотальними соціальними силами та силами, що позначають більш конкретне звернення до суперечливих, нерівних інтересів та ідентичностей у межах певного населення" [5: 297]. Лімінальність нації не може бути сигніфікована без наративу роздвоєння, амбівалентності та невизначеності. Позбавлена перспективи історизму нація поступово перетворюється з символу модерності на "етнографічний симптом сучасності" [5: 298]. Така зміна обумовлена передусім

усвідомленням того, що народ уже не а рїогї історично присутній, а конструюється у процесї перформансу наративу. Перформативність втручається у суверенну самість нації (the nation's self-generation) і спричинює розрізнення між народом як "образом" та його сигніфікацією себе як відмінного від Іншого чи Зовнішнього. Замість полярності власне нації та зовнішніх Інших націй, перформативність представляє темпоральність проміжності (in-between) через лакуни означника й акцентує лїнгвістичну відмінність. Обмеженість самості нації (Nation It/Self), що алїєнована від власного споконвічного самотворення (self-generation), стає лімінальною формою соціальної репрезентації, простором, що "внутрішньо позначений культурними відмінностями та гетерогенними історїями супротивних народів, антагонїстичних сил та культурних локацій" [5: 299]. Виходячи з розуміння нації як подвійного письма (double-writing), Г. Бгабга запропонував поняття "dissemi-nation" (дослївно "розсіювання").

Контрнаративи нації, що обумовлюють розмивання строго визначених кордонів, дестабілюють ті ідеологічні маневри, з допомогою яких формувалися "уявні спільноти" як есенціалїстські ідентичності. Г. Бгабга наголошує, що заперечення лімітованості західної нації, створення внутрішньої лімінальності дає можливість промовляти вигнанцям, меншинам та маргіналам. Автор наполягає на руйнуванні кордонів як реальних, так і уявних, адже саме вони уможливають існування Іншого чи Чужинця, підживлюють "нарцистичний невроз національного дискурсу". За умов усвідомлення лімінальності націєпростору культурна відмінність переходить з "зовнішньої й неприйнятної" в "їнтегровану та визнану". "Національний суб'єкт розчиняється в етнографїчній перспективї сучасності культури і забезпечує теоретичну парадигму та наративну авторитетність для маргінальних голосів та дискурсу меншості" [5: 301]. Г. Бгабга підтримує ідею М. Фуко [3] про те, що в сучасному світі народ постає як постійний процес "маргінальної їнтеграції їндивїдуїв". Відтак сучасну націю слід розуміти як гетерогенну за своєю природою. При цьому заперечується обмеженість національного дискурсу телеологією прогресу, аноїмністю їндивїдуїв, просторовою горизонтальністю спільноти, гомогенним часом соціальних наративів, історичним баченням модерності. Лімінальність народу вимагає незалежності від дискурсу історїзму, де наратив є лише "оприявненням події чи медіумом натуралїстичного зв'язку між Спільнотою та Традицією" [5: 302].

Дослїдник подїляє точку зору Ф. Фанона на те, що представлення історїї народу руйнує сталї принципи національної культури, яка прагне "справжнього" національного минулого, що часто передане через вишуканї форми реалїзму та стереотипи. Однак, вважає Г. Бгабга, значення національної культури полягає в тому, що вона артикулює діалектику рїзних темпоральностей – модерну, колонїальну, постколонїальну, "примїтивну". Зокрема, постколонїальні народи через намагання створити національну культуру дестабілюють сталї форми західного націоналїстичного наративу, його горизонтальний, гомогенний час. Своєю чергою постколонїальний час ставить під сумнів телеологічні традиції минулого та теперїшнього, а також полярність архаїчного та модерного.

Звернення Г. Бгабги до дослїджень Ф. Фанона та Ю. Крістєвої обумовлене найперше його проблематизацією питання культурної ідентичності колишніх колонїзованих народів. Дослїдник намагається проїнтерпретувати поняття "культурної відмінності", яке, він вважає, не варто розуміти лише як вільну гру полярностей чи множин у "гомогенному часї національної спільноти" [6: 312]. Натомість "культурна відмінність, як форма їнтервенції, функціонує у додатковї логїці другорядності подїбно до стратегїї дискурсу меншості" [6: 312]. Через руйнування тотальностей Культури, культурна відмінність артикулює відмінності між репрезентаціями соціального життя та судженнями, що виникають у процесї транскультурних перемовин. При цьому береться до уваги не лише те, що сказано, але й де сказано, не сама лише логїка висловлювання, але й топос вербалїзації. Таким чином, мета культурної відмінності полягає в ре-артикуляції знання з перспективи сигніфікації сингулярності Іншого, що чинить опір тоталїтарності. Г. Бгабга наголошує, що культурна відмінність не просто оприявнює суперечності між рїзними традиціями, вона порушує "несинхронний час сигніфікації" [6: 313]. У процесї перемовин, де немає дискурсивного авторитету, творяться новї форми значення та стратегїї їдентифїкації. "Знаки культурної

відмінності не можуть бути унітарними чи індивідуальними формами ідентичності оскільки їхнє постійне втягування в інші символічні системи завжди робить їх "незавершеними" чи відкритими до культурного перекладу" [6: 313]. Звідси ми повинні завжди залишати простір для артикуляції культурного знання, що є відмінним або ж додатковим, але не обов'язково телеологічним чи діалектичним. Відмінність культурного знання як доповнення заперечує узагальнення чи гомогенізацію досвіду. У цьому ж контексті Г. Бгабга звертається до поняття "гібридності", через яке унеможливується репрезентація завершеності.

Культурна відмінність, зокрема, актуалізується у помежовості перекладу, що означена В. Беньяміном [1] як "чужість мови". Для прикладу Г. Бгабга обирає "Сатанинські вірші" Салмана Рушді, у яких поет спробував перевизначити західне розуміння нації. "Чужість мови" у поезії індійського митця стає передумовою виникнення "материнської мови". Аналізуючи творчість С. Рушді, Г. Бгабга підтверджує думку про лімінальну природу нації. В постколоніальному художньому дискурсі суб'єкт артикулює наратив культурної відмінності, маргіналізує та сингуляризує тотальність національної культури. Його мімікрія колоніальної культури уможливує омовлення національної історії через амбівалентний наратив. "Він уособлює історію, що відбувається деінде, за морями; його постколоніальна, міграційна присутність перешкоджає існуванню гармонійного клаптикового килиму культур, натомість артикулює наратив культурної відмінності, що ніколи не дозволить національній історії споглядати себе нарцистичним поглядом" [5: 318]. Своєю чергою постколоніальний простір є всього лише саплементарним (додатковим) до центру метрополії. Національна пам'ять, за словами Г. Бгабга, представляє собою гібридність історій та дисплейсмент (зміщення) наративів. Зрештою дослідник підсумовує, що "живучи на кордоні історії та мови, раси та гендеру ми перебуваємо в ситуації, коли транслюємо відмінності між ними у своєрідну солідарність" [5: 320].

Отже, можна стверджувати, що культурні тожсамості не можуть бути наперед заданими, прописаними, позаісторичними категоріями, позаяк таким чином деконструються конвенції етнічності. Крім того, в постколоніальному художньому дискурсі наголошується на тому, що "колонізатор" та "колонізований" не повинні розглядатися як окремі, незалежні утворення. Культурна ідентичність передбачає постійний взаємообмін "культурними перформансами", що своєю чергою зумовлює визнання культурних відмінностей. "Соціальна артикуляція відмінності, з перспективи меншин, – складний, тривалий процес перемовин, метою якого є утвердження культурних гібридностей, що виникають у часи історичних трансформацій" [6: 7]. Відтак, оскільки в сучасному світі відсутня послідовна, безперервна передача історичних традицій, а також неможливе існування гомогенних, національних культур, у постколоніальному просторі твориться нова гібридна ідентичність, яка артикулює наратив культурної відмінності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Беньямін В. Вибране / Вальтер Беньямін: пер. з нім. Юрія Рибачука і Наталії Лозинської. – Л.: Літопис, 2002. – 213 с.
2. Саїд Е. Культура й Імперіалізм / Едвард Саїд: пер. з англ. К. Ботанова, Т. Цимбал. – К.: Критика, 2007. – 608 с.
3. Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / Мишель Фуко. – М.: Прогресс, 1977. – 364 с.
4. Ashcroft B. The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures / Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin. – L.: Routledge, 1989. – 283 p.
5. Bhabha H. Nation and Narration / Homi Bhabha. – N. Y.: Routledge and Keegan Paul, 1990. – 397 p.
6. Bhabha H. The Location of Culture / Homi Bhabha. – N. Y.: Routledge, 2004. – 408 p.
7. Fanon F. Black Skin, White Masks / Frantz Fanon. – N. Y.: Grove, 1967. – 232 p.
8. Gates Jr. H. L. Loose Canons: Notes on the Culture Wars / Henry Louis Gates Jr. – N. Y.: Oxford University Press, 1992. – 239 p.
9. Maxwell D.E.S. Landscape and Theme / D.E.S. Maxwell. – Cambridge: Cambridge University Press, 1965. – 270 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віра Бурко – кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Наукові інтереси: теорія дискурсу, постколоніальна критика, лінгвокультурологія.

КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ПРОГРАМУВАННЯ

Ольга ВИННИК (Львів, Україна)

У статті запропоновано аналіз функціонування концептуальної метафори в сучасному англомовному дискурсі програмування під кутом зору когнітивно-комунікативної парадигми мовознавства. Дослідження показало, що для сфери програмування найхарактернішою є концептуальна метафорична модель “Програмування – це будівництво”, яка відіграє важливу роль у творенні оригінальної мовної картини професійного та соціокультурного середовища програмістів.

Ключові слова: англомовний дискурс програмування, концептуальна метафора, концептосфера, сфера-джерело, сфера-мета, термін, транстермінологізація.

The paper analyses functioning of conceptual metaphor in modern English programming discourse from viewpoint of cognitive and communicative linguistic paradigm. The study has revealed that the commonest conceptual metaphorical model in this type of discourse is “Programming is construction” which plays an important role in creation of original verbal picture of programmers professional, social and cultural environment.

Keywords: the English programming discourse, conceptual metaphor, conceptual domain, source domain, target domain, term, transterminologization.

Метафора та ментальні механізми, які беруть участь у процесі її творення, невпинно привертають увагу представників різних гуманітарних наук: як один із видів тропів метафору вивчають у поезиці, як джерело нових значень – у лексикології, як особливий вид мовленнєвого використання – у прагматиці, як асоціативний механізм та об’єкт інтерпретації і сприйняття мовлення – у психолінгвістиці та психології, як спосіб мислення та пізнання дійсності – у філософії, логіці, когнітивній психології [5: 296]. Для досліджень останніх років все характернішим стає погляд на метафору як на особливий спосіб мислення про світ, що породжує оригінальне мовне явище. За спостереженням Н. Д. Арутюнової [1: 5–6], вивчення метафори переміщується з філології у галузь вивчення практичного мовлення, у ті сфери, які звернені до мислення, пізнання, до концептуальних систем, і навіть до розроблення штучного інтелекту. З’являється все більше праць, що стосуються методологічного аналізу ролі метафори у різних термінологічних системах та видах дискурсу: політичному [3; 4; 9; 13; 14], медичному [8], економічному [12], архітектурному [10], науковому [7; 11], програмного забезпечення [5], художньому [2] тощо.

У цій статті ми ставимо за мету проаналізувати роль концептуальної метафори в сучасному англомовному дискурсі програмування, що до цього часу залишалась поза увагою дослідників. Для цього звернемося до найпоширенішої сьогодні когнітивної теорії метафори, започаткованої у працях європейських та американських лінгвістів. Її об’єктом є концептуальна метафора як результат відображення знань і досвіду однієї концептуальної сфери в іншій концептуальній сфері [16]. Одним із наслідків цього процесу є транстермінологізація, тобто “міграція” термінів з однієї системи знань до іншої з повним або частковим їх переосмисленням та перетворенням на міжгалузеві омоніми, що дає змогу вважати концептуальну метафору одним із найпродуктивніших засобів формування вторинних назв. При цьому первинне значення переосмисленого терміна може викликати підсвідомі асоціації, що сприяє емоційнішому та об’ємнішому сприйняттю інформації [12: 78]. Концептуальна метафора має властивість “нав’язувати” мовцям специфічний погляд на світ. Отож її вивчення дає змогу виявити деяку загальну систему бачення та розуміння людиною довкілля. З часом концептуальна метафора має властивість трансформуватися в номінативну (якщо гіпотеза вченого підтвердилась і запропонована ним метафора узвичаїлась як термін) або в образну (якщо вчений схопив лише зовнішню подібність, і аналогія, покладена в основу метафори, виявилась поверхневою, неповною) [11: 9].

Характерною рисою концептуальної метафори є те, що вона виникає і функціонує у вигляді моделей (образів-схем). Під метафоричною моделлю слід розуміти наявний у свідомості носіїв мови взаємозв’язок між понятійними сферами, за якого система концептів однієї сфери (сфери-джерела) слугує основою для моделювання понятійної системи іншої сфери (сфери-мети) [3: 82]. Для медичного дискурсу характерне співвіднесення концептосфери “Війна” (сфера-джерело) та концептосфери “Хвороба” (сфера-мета), результатом якого є дві концептуальні метафоричні моделі “Перебіг хвороби є війна” та “Лікування хвороби є боротьба у війні”. У сфері політики функціонують метафоричні моделі

“Політика – це спорт”, “Політика – це азартна гра”, “Політика – це театр”, “Політика – це війна”. У сфері використання програмного забезпечення актуальною сьогодні є концептуальна метафора “Електронне середовище – це (кібер)простір”.

У програмуванні, як показало здійснене нами аналізування англійських підручників з цієї тематики, найпоширенішою є будівельна метафора (*construction metaphor*), яка порівнює процес розроблення програмного забезпечення зі зведенням будівлі. Як буде показано далі, програмування запозичило з будівельної галузі чимало базових термінів, а також корисний досвід стосовно організації процесу виробництва.

Звернемось до конкретних прикладів. Перед початком будівництва звичайно вирішують, який тип будівлі необхідно звести, що у програмуванні відповідає стадії визначення проблеми (*problem definition*):

First you have to decide what kind of house you want to build – analogous in software development to problem definition [18: 10].

Не менш важливим є вибір земельної ділянки під забудову. У програмуванні в цьому значенні вживають поняття “апаратна платформа” (*hardware platform*) й “операційна система” (*operating system*). Перший термін означає апаратне середовище, у якому будується програма, а другий – середовище, у якому вона виконується:

It’s easy to assume that the most rigid layer, the site, corresponds to the environment of hardware platform and operating system [22: 39].

Після цього замовник звертається до архітектора (*software architect*) – спеціаліста з розроблення архітектури програмного забезпечення:

Consequently, one of the major challenges facing a software architect is making the architecture flexible enough to accommodate likely changes [19: 30].

Зупинимось детальніше на терміні *architecture* (архітектура). Потрапивши у програмування, він зберіг тут своє первинне значення – це і зовнішній видимий дизайн програмного продукту, і його невидимий внутрішній каркас:

When we speak of software architecture, we’re using the second word in its original sense, which includes both the visible design of the thing (for instance, the outside appearance and layout of space in a building) and the invisible structure that supports it (for instance, the framework) [22: 40].

У процесі побудови програми може виникнути необхідність “знести” деякі частини коду чи вони можуть “зруйнуватися” самі унаслідок помилок, які допустив програміст:

In this example, we create several objects using Creation Methods and need to tear them down when the test is complete [19: 505].

The bad teams then continued with dialogue design, but when designing the final screens, everything collapsed [17: 182].

Головну робочу силу програмного проекту англійською мовою називають *developer*, а українською – розробником:

Using common patterns can make your design more understandable to other developers [21: 177].

Concreteness is a great aid to the program developer [20: 272].

Зауважимо, що у будівельній галузі також функціонує термін *developer*, і його вживають у таких значеннях, як забудовник, розробник, проектна фірма.

У програмуванні розробники займаються розробленням програмного забезпечення (*software development*):

Refactoring is a relatively new concept in software development [19: xxxviii].

If people had infinite time, resources and space to build physical structures, you would see incredible sprawling buildings with one room for each shoe and hundreds of rooms. This is how software is developed [18: p.114].

У галузі будівництва термін *development* має низку значень, серед яких: будівництво, забудова, інженерна підготовка території до забудови тощо.

Як і будівельники, розробники програмного забезпечення мають свій набір інструментів – (*software*) *developer’s (tool)kit*. У програмуванні цей термін означає готовий набір із засобів розроблення, сервісних програм і документації:

Opposite pairs like FileOpen() and _Iclose() (from the Windows 3.1 software developer's kit) are not symmetrical and are confusing [18: 113].

Робітники готують будівельний майданчик, закладають фундамент, створюють каркас будинку, обшивають його, покривають дах і проводять у дім всі комунікації тощо аж до введення об'єкта в експлуатацію – усе це схоже на конструювання програмного забезпечення (*software (program) construction*):

In other words, when the client code has control over the construction process but you still want to be able to construct different kinds of objects, the Builder design pattern should spring to mind [15:164].

Будівельники будують будинки, програмісти ж будують (**build**) програми:

It's likely that one day it will be equally hard to imagine how programs were once built without objects [23: 10].

Java shares with C++ the use of classes and inheritance to build software in an object-oriented manner [20: 441].

Роль “будівельного матеріалу” у програмуванні виконують елементи коду, функційні блоки, дані, об'єкти тощо, призначення яких аналогічне призначенню деревини, бетону, сталі та цегли:

You might think of machine language statements or high-level language statements as the raw material of software. Data structures, procedures, and functions provide a way of packaging raw material. The structures built from such components can be quite sophisticated [23: 114].

Коли будівництво майже завершено, запрошують ландшафтних дизайнерів, малярів і декораторів, які роблять дім максимально зручним і привабливим, – це відповідає оптимізації програмного забезпечення (*software optimization*):

When most of the house is done, the landscapers and painters come in to make the best of the home you've built. This is similar to software optimization [18: 110].

Кінцевим продуктом будівництва є будинок, а програмування – програма:

Today's sophisticated programs require practical construction techniques along with guidelines for laying down a sound program structure that is easy to flesh out, comprehend, and modify [23: 3].

Отже, як показало проведене дослідження, англomовний дискурс програмування характеризується певною концептуально-метафоричною організацією. В її основу покладено метафоричну модель “Програмування – це будівництво” (“Programming is construction”), яка відіграє важливу роль у творенні оригінальної мовної картини професійного та соціокультурного середовища програмістів. Варто також відзначити її внесок у розвиток самого програмування, який полягає у тому, що метафора допомагає створювати і пізнавати нове на основі вже створеного та пізнаного. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у вивченні ролі метафори в інших термінологічних системах та типах дискурсу на матеріалі різних мов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Метафора и дискурс / Н. Д. Арутюнова // Теория метафоры: сборник [пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М.: Прогресс, 1990. – С. 5–32.
2. Балабан О. О. Метафора як семантична універсалія : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / Балабан Олена Олександрівна ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2006. – 20 с.
3. Балашова С. С. Варіативність метафоричних моделей у німецькомовному політичному дискурсі / С. С. Балашова // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – № 3. – 2007. – С. 276–280.
4. Башмакова А. М. Стильова і стилістична роль політичної метафори / А. М. Башмакова // Мова і культура. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2007. – Вип. 9. – Т. VII(95). Мова і засоби масової комунікації. – С. 166–169.
5. Большой энциклопедический словарь / ред. В. Н. Ярцевой. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1998. – С. 136–137.
6. Біскуб І. П. Англomовний дискурс програмного забезпечення як модель мовленнєвої взаємодії людини й комп'ютера : монографія / І. П. Біскуб. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Л. Українки, 2009. – 388 с.
7. Бровченко І. В. Концептуальна метафора у кліше англomовного наукового тексту : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Бровченко Ірина Володимирівна ;

Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2011. – 20 с.

8. Вострова С. В. Лінгвокогнітивні та комунікативно-прагматичні особливості сучасного англомовного медичного дискурсу (на матеріалі медичних текстів з проблематики ВІЛ/СНІДу) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови” / Вострова Світлана Володимирівна ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 20 с.

9. Дацишин Х. П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалами сучасної періодики) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.08 “Журналістика” / Дацишин Христина Петрівна ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2005. – 18 с.

10. Думанська Л. Б. Метафоричні процеси в українській архітектурній термінології / Л. Б. Думанська // Мова і культура. – К. : Видав. дім Дмитра Бурого, 2007. – Вип. 9. – Т II(90). Психологія мови і культури. Мова сучасного мистецтва. Міжкультурна комунікація. – С. 170–173.

11. Дядюра Г. М. Функціональні параметри образності в науковому стилі (на матеріалі текстів природничих та технічних наук) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Дядюра Галина Миколаївна ; Ін-т укр. мови НАН України. – К., 2001. – 22 с.

12. Лут К. А. Концептуальна метафора в економічній літературі / К. А. Лут // Мова і культура. – К. : Видавничий дім Дмитра Бурого, 2007. – Вип. 9. – Т IV (92). Лінгвокультурологічна інтерпретація тексту. – С. 77–85.

13. Ситьков В. В. Современные политические концепты в метафорическом поле дискурса / В. В. Ситьков // Нова філологія. – № 4(15). – 2002. – С. 12–20.

14. Чадюк О. М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / Чадюк Олеся Миколаївна ; НАН України. Ін-т укр. мови. – К., 2005. – 20 с.

15. Holzner S. Design Patterns For Dummies / Steven Holzner. – John Wiley & Sons, Inc., 2006. – 308 p.

16. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor / G. Lakoff // Metaphor and Thought / ed. A. Ortony. – Cambridge : Cambridge University Press, 1993. – P. 202–251.

17. Lauesen S. User Interface Design: A Software Engineering Perspective / Soren Lauesen. – Pearson Education Ltd., 2005 – 623 p.

18. McConnell S. Code complete : a practical handbook of software construction / Steven McConnell. – Redmond, Wash. : Microsoft Press, 2004. – 960 p.

19. Meszaros G. XUnit Test Patterns: Refactoring Test Code / Gerard Meszaros. – Pearson Education, Inc., 2007. – 833 p.

20. Pohl I. C++ by Dissection / Ira Pohl. – Addison-Wesley, 2002. – 501 p.

21. Pugh K. Interface Oriented Design / Kenneth Pugh. – The Pragmatic Programmers LLC, 2006. – 240 p.

22. Starr D. What Supports the Roof? / Daniel Starr // Software development. – July 2003. – P. 38–41.

23. Voss G. Object-Oriented Programming: An Introduction / Greg Voss. – Osborne McGraw-Hill, 1991. – 584 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Винник – кандидат філологічних наук, асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: аналіз дискурсу, англомовний дискурс програмування.

ФРЕЙМОВА ОРГАНІЗАЦІЯ СПОНУКАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Світлана ГОЛОЩУК (Львів, Україна)

З позицій сучасної когнітивно-дискурсивної парадигми у статті висвітлюються питання впливу когнітивних механізмів на реалізацію спонукального дискурсу. Досліджується наповнюваність фреймових структур спонукального дискурсу. Розуміння фрейму як особливим чином організованої множини знань дозволяє зосередитися саме на дискурсивному аспекті спонукування.

Ключові слова: фрейм, концепт, спонукальний фрейм, спонукальний дискурс, СД-модель, ініціатор спонукування, спонукування.

From the perspective of cognitive-discursive paradigm the article deals with the influence of cognitive mechanisms on the incentive discourse realization. The content of frame structures of the incentive discourse is analysed.

Keywords: frame, concept, directive frame, directive discourse, directive discourse model, inducer, inducee.

В основі лінгвокреативної діяльності людини перебуває її когнітивна здатність творчо переосмислювати старі й створювати нові ментальні конструкції (В. Гуреев). Одним із потужних інструментів цієї діяльності є наявність різних фреймових структур (В.З. Демьянков, О.Л. Каменская, К.Я. Кусько). Потрібно зазначити, що комплексного дослідження фреймової організації спонукального дискурсу (СД) досі не здійснено. Безумовно, у роботах сучасних дослідників, зокрема таких як С.А. Жаботинська, О.С. Кубрякова, М. Мінський, Т. ван Дейк, Г.І. Приходько, Ч. Філмор висвітлюються окремі аспекти цієї проблеми, але єдиної теоретичної основи ще не підведено, що свідчить про її

актуальність. Питання взаємовпливу когнітивної діяльності людини на спосіб здійснення волевиявлення є багатограним. Саме тому **метою** цієї роботи є вивчення когнітивних механізмів, на яких ґрунтується реалізація спонукального дискурсу. **Завдання** статті полягає у відстеженні фреймових структур спонукального дискурсу, що дозволить поглибити уявлення про його зміст.

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується значною увагою науковців до вивчення питань взаємозв'язку когнітивних та мовних структур. Сполучення когнітивного рівня із семантичним відбувається за допомогою залучення поняття фрейму. Існує чимало визначень терміну “фрейм” та значна кількість концепцій, споріднених із теорією фреймів, проте дослідники погоджуються у тому, що матеріалізований фрейм є структурою, яка характеризується подвійним статусом: з одного боку належить до ментальних структур, є однією з одиниць представлення знань, а з іншого боку есплікується у мовленні за допомогою мовних засобів. За визначенням К.Я. Кусько, фрейм виступає лінгвістичним маркером вербальних компонентів ментальних процесів, об'єднаних навколо певної тематики та пов'язаних спільною участю в актуалізації авторської прагматики [7: 57]. Як зазначає О.Л. Бессонова, за значенням кожного слова стоїть прототипний фрейм, що поєднує в собі концептуальні та мовні структури [2: 10]. В.З. Демянков, виділяючи основні властивості фреймів, наголошує, що “ фрейм – це система вибору мовних засобів – граматичних правил, лексичних одиниць, мовних категорій, – пов'язаних із прототипом сцени” [4: 187]. Зв'язок фреймів із лінгвістикою полягає у тому, що вони визначають вибір мовцем мовних структур, які, об'єднуючись навколо певної тематики, актуалізують наміри мовця. Окрім цього, Т. ван Дейка звертає увагу на концептуальну природу фреймів, вважаючи, що “фрейми є одиниці, організовані навколо певного концепту. Але й на противагу простому набору асоціацій ці одиниці містять основну, типову і потенційно можливу інформацію, котра асоціюється з тим чи іншим концептом” [3: 16]. Наведене спостереження характеризує фрейм як динамічну структуру, що дає можливість прогнозувати та передбачати розвиток подій та їх зміст.

У нашому дослідженні, услід за дослідником D. Lee, ми дотримуємось розумінням фреймових структур як таких, що, будучи концептуально та культурно значущими, фіксують прототипне, соціально і культурно зумовлене знання про предмети, людей, дії, події, поняття [9: 9].

Залучення понять фреймової семантики є особливо плідним засобом конструкції дискурсу, у якому фреймова структура характеризує мовленнєву ситуацію як певний тип, уможливаючи розвиток її розуміння та прогнозування. Ми зосереджуємо увагу, які типи знання містяться в такій структурі. “Життєвий контекст дискурсу, – зауважує І.А. Бехта [1: 49], – моделюється переважно у формі фреймів”. Погляд на фрейм як на особливим чином організовану множину знань дозволяє належним чином зосередитися саме на дискурсному аспекті спонукування.

Спонукальні мовленнєві дії можуть бути описані за допомогою фреймів, що призначаються для впорядкування, організації деяких даних, певної інформації. Співвідносячи спонукальні мовленнєві дії та фрейми, ми виходимо з того, що спонукування є одним із способів відображення картини світу. Маючи соціальний характер, це відображення через складну систему прийомів “актуалізується в мовних структурах, які є своєрідними схованками, призначеними для зберігання знань, а останні описуються в термінах фреймової семантики” [8: 5]. Різномірна інформація об'єднується у фреймі певним не випадковим чином, адже ми уявно сортуємо інформацію, яку містить фрейм, і сприймаємо його як єдність (на зразок множини) знань певних типів.

Фреймовий підхід до СД дає змогу організувати уявлення, які зберігаються у пам'яті, та сфокусувати процеси опрацювання і логічного висновку певного тексту як одиниці дискурсу. У нашому дослідженні ми розглядаємо спонукальний фрейм як *когнітивну модель розуміння спонукального дискурсу (СД-модель), яку розуміємо як структуру знань, що репрезентує стереотипні, типізовані ситуації у свідомості (пам'яті) учасників спонукальної взаємодії і призначена для ідентифікації нової ситуації, що ґрунтується на такому ж ситуативному шаблоні.* Реконструкція спонукального фрейму уможливується шляхом аналізу мови, що

забезпечує доступ до мислення. Спонукальний фрейм визначає набір лексикограматичних засобів для відображення знань, фіксуючи при цьому уявлення про предмет спонування, учасників взаємодії та взаємини між ними.

Системно організовані вербальні структури і схеми презентації спрямовують спонукуваного на сприйняття, засвоєння та реконструкцію інформації, що міститься у дискурсі. Завдяки реконструюванню спонукальний фрейм може “сприяти систематизації і уніфікації концептуального аналізу мовного матеріалу” [5: 15], що дозволить об’єднати всі елементи його смислу і стилю в єдине ціле. Роль фреймів у процесі сприйняття спонукального дискурсу подвійна. З одного боку, вони слугують основою для формування певних контекстних сподівань стосовно бажаної дії, про які повідомляє ініціатор спонування, а з іншого – задають рамки допустимого розуміння предмету спонування спонукуваним.

Спонукальний дискурс характеризується складністю своєї фреймової організації, що зумовлено порівняно великим діапазоном презентації фреймів ініціатора спонування, спонукуваного та відповідної мовленнєвої дії спонукального дискурсу, які структурують комунікацію у дискурсі. Відповідно до концептуальної системи учасників спонування фрейм являє собою більш чи менш стійкі узагальнені концепти, в яких закріплено їх попередній досвід та в невербальній формі виражає основну структуру СД-моделі. Розгляд спонукального фрейму як ієрархічної структури, що включає сукупність ментальних процесів та відношень між ними передбачає, що верхні термінали є фіксованими і містять компоненти, які є визначними для даного фрейму, зокрема ІНІЦІАТОР СПОНУКАННЯ, СПОНУКАЛЬНА МОВЛЕННЄВА ДІЯ та СПОНУКУВАНИЙ. Термінали нижніх рівнів в процесі ментальної діяльності заповнюються конкретними даними, зокрема слоти, що мають відношення до ІНІЦІАТОР СПОНУКАННЯ заповнюються такими характеристиками як *особа/група осіб/Бог (божества)*. Термінал СПОНУКАЛЬНА МОВЛЕННЄВА ДІЯ наповниться ознаками *категоричної/некатегоричної* спонукальної дії. Термінал СПОНУКУВАНИЙ реалізується як *внутрішнє Я ініціатора спонування (самоспонування)/безпосередній виконавець/потенційний виконавець/група осіб/Бог (божества)*. Термінали спонукального фрейму можуть заповнюватися певними “підфреймами”, таким чином утворюючи систему фреймів, побудовану в даному випадку на базі вихідного фрейму. У такому випадку більш складні умови накладають обмеження на ознаки, необхідні для заповнення нижніх терміналів. Для слотів ІНІЦІАТОР СПОНУКАННЯ та СПОНУКУВАНИЙ важливим чинником є їх ідентифікація, зокрема *ім’я, вік, стать, соціальний статус та роль*. Категоричне спонування заповнюється слотами конкретних мовленнєвих дій: *наказу, вимоги, заборони, розпорядження, команди, погрози та інструкції*; а некатегоричне – слотами мовленнєвих дій *прохання, благання, пропозиції, застереження, дозволу, наставляння, запрошення, поради, натяку*. Система фреймів в концептуальній системі ініціатора спонування складається із цілеспрямованих дій в різних умовах, здійснення волевияву та інших складних дій, котрі є результатом набутого попереднього досвіду. Важливою є не лише наповнюваність слотів даного фрейму, але й зв’язки між ними, оскільки ІНІЦІАТОР СПОНУКАННЯ через певну СПОНУКАЛЬНУ МОВЛЕННЄВУ ДІЮ взаємодіє із СПОНУКУВАНИМ. Після заповнення всіх терміналів конкретними ознаками спонукальний фрейм становить СД-модель.

З метою ілюстрації дієвості наведеного фрейму розглянемо підфрейм поради, який є концептом в концептуальній системі учасників спонукального дискурсу як носіїв найбільш узагальненого уявлення про пораду. На основі попереднього досвіду ініціатор спонування і спонукуваний знають, що порада містить як ряд обов’язкових ознак, котрі відрізняють її від інших мовленнєвих дій і у сукупності виражають ідею поради, так і певні змінні ознаки, котрі залежно від умов перебігу ситуації можуть змінюватися. Так, для будь-якої поради характерним буде те, що предмет спонування спрямовується на користь спонукуваного, а не на користь ініціатора спонування, як у мовленнєвій дії прохання; спонукуваний є незалежним від ініціатора спонування (на відміну від мовленнєвої дії дозволу). Необов’язковість виконання дії спонукуваним дозволяє відрізнити пораду від наказу, де обов’язковість виконання є необхідною умовою здійснення волевияву. Доцільність виконання та потенційна зацікавленість спонукуваного у виконанні дії складає той

мінімальний набір ознак, що дозволяє відрізнити пораду серед інших мовленнєвих дій некатегоричного спонування. Згадані елементи розміщені у верхніх слотах фрейму “порада”, і саме вони обумовлюють відмінність цього фрейму від значної кількості інших фреймів, що містяться в концептуальній системі учасників спонування. Нижні слоти згаданого фрейму заповнюються такими ознаками як: статусне співвідношення учасників спілкування; організаційна визначеність бажаної дії: регламентоване та нерегламентоване спонування; експліцитність/імпліцитність вираження; внутрішня ознака оцінки спонування – позитивно чи негативно забарвлена.

Доцільно звернути увагу на те, що в результаті ментального процесу спонукальний фрейм може актуалізуватися із уже заповненими терміналами, що свідчить про пріоритетність попереднього досвіду людини у ході мовленнєвої взаємодії. Наявність в пам’яті ініціатора спонування та спонукуваного відповідних терміналів спонукального фрейму, котрі репрезентують його попередній життєвий досвід, уможливило своєчасну активізацію тих чи інших фрагментів словникового запасу для здійснення та виконання волевиявлення. Як уже зазначалося, спонукальний фрейм дозволяє передбачити як певні характерні риси ще не актуалізованих частин спонування, так і прогнозувати певні відомості про предмет спонування. Урахування ініціатором спонування прогнозованого сприйняття спонукуваним виводиться на основі його фонових припущень і очікувань та здатності спонукуваного інтерпретувати спонукальний фрейм зокрема та СД-модель назагал.

Таким чином, фреймові структури репрезентації знань щодо здійснення волевиявлення утворюють ієрархічну систему й містять інформацію різного ступеня узагальненості. Ми допускаємо, що встановлені фреймові типи взаємодії не складають “монолітних” формувань, а включають в себе різноманітні підфрейми спонукального дискурсу, що й становитиме предмет подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бехта І.А. Дискурс наратора в англомовній прозі / І.А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
2. Бессонова О.Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. філол. наук : спец. 10. 02. 04 “Германські мови” / Бессонова Ольга Леонідівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003. – 28 с.
3. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация / Т. ван Дейк. – М. : Наука, 1989. – 312с.
4. Демьянков В.З. Фрейм // Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. [под общ. ред. Е.С. Кубряковой]. – М. : Филол. фак. МГУ им. М.В. Ломоносова, 1996. – С. 187-189.
5. Жаботинская С.А. Концептуальный анализ: типы фреймов / Жаботинская С.А // Вісник Черкаського університету. Філологічні науки. – 1999. – Вип. 11. – С. 12-25.
6. Каменская О.Л. Текст и коммуникация: Учебное пособие для институтов и факультетов иностранных языков / О.Л. Каменская. – М., 1990. – 152 с.
7. Кусько К.Я. Типология та прагматика літературно-художнього дискурсу в поетичних творах Г. Гейне / Кусько К.Я. // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки: Філологічні науки. – Луцьк : ВДУ, 2007. – № 4. – С. 55-64.
8. Приходько А.И. Семантика и прагматика оценки в современном английском языке / А.И. Приходько. – Запорожье, 2004. – 312 с.
9. Lee D. Cognitive Linguistics: An Introduction. – Oxford: OUP, 2001. – 223 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Голошук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов Національного університету “Львівська політехніка”.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, прагмалінгвістика, дискурс аналіз тексту, методика викладання англійської мови для технічних спеціальностей.

ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС США: ИНТЕРТЕКСТ – ГИПЕРТЕКСТ?

Кира ГОРШКОВА, Нелли ШЕВЧЕНКО (Одесса, Украина)

У статті простежено композиційно-мовні засоби реалізації категорії інтертекстуальності в публічних виступах американських державних і політичних діячів. Розглянуто можливості віднесення політичного дискурсу США до гіпертексту.

Ключові слова: політичний дискурс, інтертекстуальність, когезія, гіпертекст, макротекст, ономасіологічне узгодження, амбігуїтність.

The article dwells upon compositional and verbal means of realizing the category of intertextuality in public speeches of the US statesmen and political figures. It attempts at viewing the US political discourse as a hypertext.

Key words: political discourse, intertextuality, cohesion, hypertext, macrotext, onomasiological agreement, ambiguity.

Изучение текста как единицы коммуникации давно привлекает внимание лингвистов. В последние годы пристальному рассмотрению подвергаются его разновекторные трансформации: с одной стороны его **свертывание** до реферата, тезисов, аннотации, с другой – **укрупнение** до *мегатекста*, предполагающего единство собственно текста, облигаторного, и вспомогательных текстов, факультативно дополняющих облигаторный текст в виде предисловия, послесловия, эпиграфа, сносок и т.п.; или до *макротекста* – в этом случае отношения между текстами предполагают наличие сюжетно-фабульного континуума, включающего общую систему персонажей [3: 70-79].

Связи между этими различными типами текстов реализуют категорию интертекстуальности. Согласно Ю. С. Степанову интертекст – это явление контаминации текстов двух или более авторов [6: 30], а Ролан Барт полагает, что каждый текст является интертекстом, поскольку он «представляет собой новую ткань, сотканную из старых цитат» [9: 78]. Н. В. Гладилин, ссылаясь на В. Шютте, называет это явление «следами чужих ароматов, разбрызганных в тексте в едва уловимых дозах» [2: 109].

В любом случае интертекстуальность есть «проявление интерсемиотичности в тексте в виде включенности в его ткань фрагментов или определенных элементов других текстов» [5: 322].

Интертекстуальность может проявляться и в разных текстах одного автора и в текстах разных авторов, связанных семантическими или ассоциативными связями [7: 70].

Как правило, интертекстуальность исследуется на материале художественных текстов, хотя очевидной является интерсемиотичность научных и публицистических текстов. В частности, политически ориентированное публичное выступление содержит как явные, так и скрытые ссылки на политических оппонентов, с одной стороны, и на сторонников, с другой.

Помимо этого автор прибегает и к другим вербальным средствам воздействия на слушателя, отсылающим его к инородным текстам, пытаясь сделать свою речь максимально доступной и понятной слушателю.

Рассмотренные нами тексты публичных выступлений известных американских государственных и политических деятелей (предвыборная речь и Геттисбургское обращение А. Линкольна, инаугурационные обращения А. Линкольна, Дж. Кеннеди, Б. Клинтона, Б. Обамы, известная речь М. Л. Кинга «У меня есть мечта») демонстрируют способность каждого из них актуализировать множественные связи с текстами других жанров, такими как Библия, общеизвестные произведения художественной литературы, фольклорные тексты и т. п., с одной стороны, с другой – дают основания для объединения самих исходных текстов в некие парадигматические совокупности благодаря наличию в них общих формальных и содержательных компонентов.

Эти публичные выступления дают многочисленные примеры разного рода инородных аллюзивных включений. Сравним, к примеру, фрагмент из известной речи А. Линкольна, произнесенной в 1858 г.: *A house divided against itself cannot stand... I do not expect the house to fall – but I do expect it will cease to be divided* и фрагмент из Евангелия от Луки: *Any kingdom divided against itself...is laid waste, and a house divided against itself falls*. Библейская метафора практически дословно воспроизведена в речи Линкольна.

Цитатные аллюзии на текст Библии обнаруживаются и в инаугурационном обращении Дж. Кеннеди. Фраза *rejoicing in hope, patient in tribulation* является ссылкой на Послание Павла римлянам: *rejoicing in hope, persevering in tribulation, devoted to prayer*. Еще одна аллюзия в речи Дж. Кеннеди *now the trumpet summons again* отсылает слушателя/читателя к многократно используемому в тексте Евангелия образу «трубного гласа». Ср., например, фразу из Ветхого Завета: *Moses brought people out from the camp to meet God...the sound of trumpet grew ever louder...The Lord came down upon the top of Mount Sinai and summoned Moses to the mountain top*; или фразу из Откровения Иоанна: *...a door opened in heaven and the*

voice that I had first heard speaking to me like the sound of a *trumpet* said, 'Come up here, and I will show you what must happen hereafter'. Кеннеди многократно ссылается на текст Библии. Так, фраза из его речи *undo the heavy burdens... and let the oppressed go free* является цитатной аллюзией на пророка Исайю.

Б. Клинтон, для которого Дж. Кеннеди был кумиром и чьи идеи он открыто наследовал и пропагандировал, в свою очередь, ссылается на метафорический образ «трубного гласа»: *We have heard the trumpets, we have changed the guard*. Еще одна библейская цитата из Послания Павла Галатам дословно приведена в речи Б.Клинтона: *And let us not be weary in well-doing, for in due season we shall reap if we faint not*.

Помимо ссылок на текст Библии, Дж.Кеннеди удачно перефразирует строку из известного лимерика «о девице на спине у тигрицы»: *in the past those who foolishly sought power by riding the back of the tiger ended up inside* – ср. текст лимерика:

*There was a young lady of Niger
Who smiled as she rode on a tiger.
They returned from the ride
With the lady inside
And the smile on the face of the tiger.*

Демонстрируя одобрение политического курса выдающегося представителя Великобритании Уинстона Черчилля, Дж.Кеннеди перефразирует цитату из его речи, произнесенной в ознаменование победы во Второй мировой войне 8 мая 1945 г.

Ср. Черчилль: *This is not victory of a party or of any class*.

Кеннеди: *We observe today not a victory of party*.

Ссылки на инородные политическому дискурсу США источники многочисленны и разнообразны. Знаменитая речь М.Кинга «У меня есть мечта» содержит цитатную аллюзию на стихотворение Сэмюэля Смита «Америка», написанное в 1831 году:

*My country, 'tis of thee,
sweet land of liberty, of thee I sing;
Land where my fathers died,
land of the Pilgrims' pride,
from every mountainside let freedom ring! [14: 11].*

Последние три слова, наряду со словосочетанием *I Have a Dream*, многократно повторяющиеся в тексте, стали лейтмотивными в речи Кинга. Он заканчивает свою речь цитатой из известной негритянской духовной песни: «*Free at last! Free at last! Thank God Almighty, we are free at last*».

Самая рекуррентная фраза в речи М.Л.Кинга, впоследствии ставшая ее заглавием, отсылает слушателя/читателя к идеалу «американской мечты» (American dream), впервые официально введенному в обиход Джеймсом Адамсом в 1931 г. в книге «The Epic of America» [10: 105]. Это понятие предполагает свободу личности и равные права, дающие возможность человеку усердным трудом добиться успеха (хорошо оплачиваемой работы, благополучной семьи, карьерного роста и т.п.)

Инородные включения в текст публичного выступления реализуются не только путем цитатных аллюзий, но и за счет использования чужеродных политическому дискурсу, но понятных американцу, лексико-семантических групп слов, соотносимых с его общепринятыми представлениями о счастье и успехе. Таковой является метафорически используемая в речи М.Л.Кинга банковская терминология: *cash a check, promissory note, a bad check, insufficient funds, default, bankrupt*. Активно включаясь в новый для себя контекст и претерпевая смысловые трансформации, многочисленные хорошо известные каждому американцу разножанровые включения в тексты политического дискурса способствуют сильному эмоциональному воздействию на слушателя, что является необходимой предпосылкой для достижения основной цели публичного выступления – убеждения в правоте высказываемой идеи и побуждения аудитории к соответствующим действиям.

Рассмотренные тексты публичных выступлений легко встраиваются в пространственный (США), темпоральный (XIX – XXI вв.) и идеологический континуум (приверженность идеалам демократии, сформулированным в основополагающих документах истории страны,

– Декларации Независимости и Конституции США). Понятие идеологического континуума актуально именно для политического дискурса: наличие в таких текстах множественных интерсемиотических связей за счет включенности в основной текст разноуровневых элементов других политически ориентированных текстов делает эти тексты концептуально, т.е. идеологически, интегративными.

Каждое последующее поколение признанных американских политиков демонстрирует приверженность идеалам демократии, сформулированным в главных документах страны, таким как свобода, равенство, справедливость, неотъемлемое право человека на стремление к счастью. Вместе с тем, на каждом новом витке истории политик подчеркивает наследование курса своих великих предшественников, преемственность их социально-политической платформы.

Основными способами вербализации сходной концептуальной модели мира у рассмотренных авторов, позволяющими выстроить их тексты в межтекстовую парадигму, реализующую категорию интертекстуальности, являются различные композиционные средства, такие как сильная позиция, организация пространственно-временного континуума, многообразные формы когезии (ассоциативной, образной, семантической) [1] и ономазиологического согласования, предполагающего повторение общего номинативного механизма создания языковых единиц [4: 190].

Ключевыми понятиями для авторов рассмотренных текстов являются восходящие к тексту Декларации Независимости, ставшей основой для текста Конституции США, понятия: жизнь, свобода, равенство, права человека, представленные соответствующими словами *life, man/people/nation, liberty/freedom/emancipation, just(ice), equal(ity)*: *We hold these truths to be self-evident that all men are created equal that they are endowed by their Creator with certain unalienable rights, that among these are Life, Liberty and the pursuit of Happiness*. Почти дословно выдержки из этого текста цитируются А. Линкольном в «Геттисбургском обращении»: *all men are created equal*; М. Л. Кингом: *unalienable rights of life, liberty and the pursuit of happiness*; Б. Клинтон: *life, liberty, the pursuit of happiness*; Б. Обамой: *all are equal, all are free, and all deserve a chance to pursue their full measure of happiness*. В последней фразе прослеживается ономазиологическое согласование с Геттисбургским обращением – ср.: *their full measure of devotion* (Линкольн) и *their full measure of happiness* (Обама). Ключевое для Конституции США понятие *народ*, вербализованное в Преамбуле к этому документу *We, the People*, находит отклик в Геттисбургском обращении: *government of the people, for the people, by the people*.

Ономазиологическое согласование проявляется в использовании всеми ораторами различных синонимов слова *people*: *we, this nation, the American nation*; в обращении к нации: *my fellow citizens, my fellow Americans* (Кеннеди); *my fellow citizens, my fellow Americans* (Клинтон); *my fellow citizens, America* (Обама). Обращаясь к нации со словами: *In your hands, my fellow citizens, more than in mine, will rest the final success or failure of our course*, Кеннеди ссылается на фразу из инаугурационной речи Линкольна: *In your hands, my dissatisfied fellow countrymen, and not in mine, is the momentous issue of civil war*.

Верность идеалам Декларации Независимости: *we pledge to each other our lives, our fortunes and our sacred honor* (фраза завершает текст Декларации) подтверждается Кеннеди семикратным повтором слова *pledge*.

Напоминая американской нации о ее рождении в холодные месяцы зимы, когда враг наступал, а снег был обгажен кровью, Обама цитирует основателя нации Дж. Вашингтона:

Let it be told to the future world...that in the depth of winter, when nothing but hope and virtue could survive...that the city and the country, alarmed at one common danger, came forth to meet it.

В рассмотренных текстах почтение к прародителям нации передано синонимами *our fathers* (Линкольн), *forebears* (Кеннеди), *the great architects of our republic* (Кинг), *our founders* (Клинтон), *our forebears, our Founding Fathers, the father of our nation* (Обама).

Композиционная аллюзия, используемая в конвергенции с семантической, проявляется в однотипном завершении рассмотренных текстов упоминанием о дарованных человеку свыше правах и свободах: *this government under God* (Линкольн); *His blessings and His help; God's*

work must truly be our own (Кеннеди); *Thank God Almighty* (Кинг); *Thank you and God bless you all* (Клинтон); *God bless you. And God bless the United States of America* (Обама).

Композиційна однотипність прослідковується і в організації темпорального континуума, в частині, в началі тексту. Ср.: *Four score and seven years ago* (Лінкольн), і *Five score years ago* (Кинг); *We observe today* (Кеннеді) і *...today we celebrate* (Клинтон) і *I stand here today* (Обама).

Многообразіє різних, складаються в складну мережу, способів реалізації категорії інтертекстуальності в проаналізованих текстах робить неможливим їх досконале описання, але очевидна можливість їх розгляду в якості інтертексту.

Принадлежність розглянутих текстів до однієї жанрово-стильової парадигми (публічне виступлення як різновидність політичного дискурсу), їх встроєність в єдиний просторово-часовий континуум (США, ХІХ-ХХІ вв.), рівно як і в єдиний ідеологічний континуум (послідовне отстаювання ідеалів демократії, таких як рівність, свобода, справедливість), засобами досягнення яких є різні типи асоціативної, образної, семантичної когезії і ономазіологічного узгодження, дозволяє вибудувати їх в міжтекстову парадигму, реалізуючу категорію інтертекстуальності.

В розглянутих текстах прослідковуються два види інтертекстуальності: перший реалізується в межах політичного дискурсу США, другим – в межах світової культури. Перший передбачає встроєність в текст-приймач елементів інших політично орієнтованих публічних виступлень або політичних документів США. Другим реалізується за рахунок використання в текст-приймачі алюзій на Біблію, на художественні і фольклорні тексти. При цьому кожен з розглянутих текстів-приймачів самодостаточен і в, визначеному значенні, кінцевий, що забезпечує цим текстам виключно координативні зв'язки, не характерні ні для мегатексту, ні для макротексту.

Присутність в політично орієнтованих текстах деяких вузлів у вигляді алюзивних цитат або інших типів алюзії на тексти інших жанрів, таких як Біблія, загальновідомі твори художественної літератури, фольклорні тексти і т.п., спонукає любознательного слухача/читача до виходу за межі цієї текстової парадигми, в яку встроєні тексти політичного дискурсу. Включеність в тексти розглянутої парадигми елементів «іноземних» текстів, які є достоянням світової культури, дає можливість представити ці різноманітні тексти у вигляді мережної моделі, характерної для гіпертексту, де вузли відносяться до різних пакетів текстової інформації.

Іноземні включення обов'язково передбачають семантичну амбігуїтність у текст-приймачі: відбувається одночасна реалізація вихідного значення слова/словосполучення, використовуваного в прототексті, і його нового значення, народженого в новому для нього контексті. Ця амбігуїтність і складає значення вузлів мережної моделі.

Політичний дискурс у всьому різноманітті його проявів представляє собою, на наш погляд, гіпертекстову структуру, вербально упорядковуючу асоціативні зв'язки між різними, нерідко концептуально дуже далекими один від одного, фрагментами картини світу, представленними в цих текстах.

Не претендуючи на виснажуючий відповідь на питання, правомірно чи використовувати термін «гіпертекст» застосовуючи до сукупності розглянутих нами текстів політичної спрямованості, вважаємо правомірною позначену в заголовку постановку питання і запрошуємо до дискусії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гальперин І. Р. Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження / І. Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 138 с.
2. Гладилін Н. В. Роман П. Зюскинда «парфюмер» як гіпертекст // *Вопросы филологии* / Н. В. Гладилін. – М., 2001. – № 1 (7) – С. 108 – 117.
3. Колегаєва І. М. Текстова парадигма: мікро-, макро-, мега-, гіпер- і просто текст // *Записки з романо-германської філології*. – Вип. 20. – Одеса: Фенікс, 2008. – С. 70 – 79.

4. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология. – Киев: Фитосоцицентр, 2000. – 248 с.
5. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. – Киев: Фитосоцицентр, 2002. – 336 с.
6. Степанов Ю.С. «Интертекст», «интернет», «интерсубъект» (К основаниям сравнительной концептологии) // Известия Академии Наук. Серия литературы и языка. – 2001. – Т. 60. - №1. – С. 3-11.
7. Хартунг Ю., Брейдо Е. Гипертекст как объект лингвистического анализа // Вестник Московского университета. Серия 9. Филология / Ю. Хартунг, Е. Брейдо. – 1996. – №3. – С. 61 – 70.
8. An Outline of American History. – US Information Agency, 1994. – 307 p.
9. Barthes R. Texte // Encyclopedia universalis / R. Barthes. – Vol. 15. – 1973. – P. 78.
10. The American Peoples Encyclopedia. – Grolier Inc., New York, 1968. – V. I. – P. 105.
11. The Declaration of Independence // American Portfolio. Four Very American Days. – United States Information Agency: Virginia, 1997. – P. 27 – 29.
12. Clinton W. J. Inaugural Address / W. J. Clinton // Режим доступа: www.lingualeo.ru/jungle/1187.
13. Kennedy J. Inaugural Address // Language Awareness / J. Kennedy. – New York: St. Martin Press, 1999. – P. 188 – 190.
14. King M. L. I Have a Dream // American Portfolio. Four Very American Days / M. L. King. – United States Information Agency: Virginia, 1997. – P. 8 – 11.
15. Lincoln A. The Gettysburg Address // Holidays in the USA / A. Lincoln. – United States Information Agency, Washington D.C., 1993. – P. 24 – 25.
16. Lincoln A. The First Inaugural Address 1860 // The United States Combined Edition. – New Jersey: Prentice Hall, 1991. – 928 p.
17. Obama B. Hussein First Inaugural Address 2009 // www.lingualeo.ru/jungle/57132 / B. Obama.
18. The New English Bible with Apocryphe. – Oxford – New York: Oxford University Press, 1972. – 336 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Кіра Горшкова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри лексикології і стилістики Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: семантика тексту, когнітивна семантика, лексикологія англійської мови, методика викладання англійської мови.

Неллі Шевченко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов гуманітарних факультетів Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: стилістика англійської мови, когнітивна семантика, лінгвокультурологія, країнознавство.

АРГУМЕНТАЦІЯ У ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІТИЧНИХ ЖАНРІВ)

Світлана ГУЗЕНКО (Миколаїв, Україна)

У статті розглянуто окремі аспекти реалізації комунікативних стратегій аргументації у мові публікацій аналітичних жанрів. Виділено аргументативні тактики, що впливають на зміну картини світу адресата. Наведено приклади втілення комунікативних стратегій і тактик у публіцистиці.

Ключові слова: комунікативна стратегія, дискурс мас-медіа, аргументативний дискурс, аналітичні жанри.

In the article the author explores some aspects of linguistic realization of communication strategies in analytical publications. He allocates the argumentative tactics that affect the change in the recipient's world view. The author provides examples of implementation strategies and tactics in mass-media.

Keywords: communication strategy, the discourse of the media, argumentative discourse analytical genres.

Аналіз мовних процесів з комунікативно-когнітивних позицій є провідним у сучасному мовознавстві, про що свідчить низка лінгвістичних досліджень (Е. А. Селиванової, Ю. Д. Апресяна, Н. Д. Аругюнової, Е. А. Вебер, Е. Бенвеніста, Т. ван Дейка, Ф. С. Бацевича). Все більшої актуальності набувають роботи, присвячені дослідженню мови як інструменту впливу на свідомість і дії.

Засоби реалізації сугестивної функції мови активно досліджуються на прикладах різних видів дискурсу: рекламного, політичного, релігійного, мас-медійного, медичного та ін.

На сьогодні засоби масової інформації виявляють величезний потенціал впливу на масову свідомість. Сучасна ситуація в світі демонструє силу мас-медіа як фактора потужного соціально-політичного впливу, «четвертої влади». Так, періодична преса, радіо, телебачення стають для переважної більшості громадян єдиним каналом поповнення знань, створення ними в своїй свідомості картини світу [5: 208]. Мас-медіа створюють неабиякий вплив на формування громадської думки, системи переконань сучасної людини. Спостерігають взаємовплив мови засобів масової комунікації і мовної системи в цілому.

Мова сучасних ЗМІ є цікавим об'єктом вивчення для сучасної лінгвістики. Разом із функцією інформування масовокомунікативний дискурс має таку якість, як аргументативність, що виражається у формулюванні положення (Тези) і підтвердженні її доказами (Аргументами). Види і способи аргументації залежать від комунікативно-прагматичної мети адресанта, що реалізується через комунікативні стратегії і тактики.

На нашу думку, в українському мовознавстві недостатньо вивчено проблеми виділення комунікативних стратегій аргументативного мас-медійного дискурсу, їх мовної реалізації, що і є метою нашої статті.

Іntenція автора, його мета, мотивація, обставини, досвід зумовлюють комунікативну стратегію – комплекс мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети [1: 116].

Комунікативно-прагматичними цілями аргументативного дискурсу є зміна переконань адресата, доведення істинності запропонованої тези, контроль за свідомістю адресата з метою можливої зміни його моделі світу. Усі цілі об'єднує основне стратегічне завдання аргументативного дискурсу – здійснення переконливого впливу, що реалізується через різноманітні тактики [2].

Логічна структура аргументації складається з трьох компонентів. Ними є теза – судження, яке необхідно довести, аргументи – ті істинні судження, якими користуються у процесі доведення тези. Нарешті, формою доведення або демонстрацією називають спосіб логічного зв'язку між тезою й аргументами або сам процес розгортання аргументації. Аргументування може бути здійснене двома головними способами: шляхом безпосереднього звертання до дійсності, що найчастіше робить журналіст (фактологічна аргументація), і за допомогою уже відомих положень, суджень, коли автор теж звертається до реальності, але не безпосередньо, а опосередковано, через умовиводи, висновки, закони, концепції, теорії тощо [3: 134].

На текстовому рівні у публіцистиці теза може сформульована на початку матеріалу, на початку абзаців, у запитанні журналіста в інтерв'ю тощо. Найбільш цікавими для лінгвістичного аналізу є аргументи.

Метою будь-якої аргументації є наближення уявлень комунікантів. Залежно від того, чи спрямована аргументація на раціональну або емоційну сферу, виділяють змістові стратегії раціонального й емоційного впливу [4: 119-313].

Аналіз фактичного матеріалу показав, що у текстах аналітичних жанрів сучасних ЗМІ комунікативні стратегії раціонального впливу реалізуються через тактики посилення авторитету. Мовними маркерами цієї тактики є використання вставних конструкцій, наприклад: *«На думку президента Польщі, вже зараз треба думати про роботу після саміту у Вільнюсі»* [Український тиждень, 2013, 27.11] (далі УТ); введення прямої мови, де джерело цитати – слова автора: *«Виникає запитання, в яких масштабах їх використовуватимуть. Якщо вони замінять живі гроші, то на якомусь етапі з економіки вони вимиватимуться, а без них вона просто не працює, – пояснює Ігор Бураковський, голова правління Інституту економічних досліджень та політичних консультацій»* [УТ, 2013, 15.07]. Використання інформації з авторитетних джерел привертає увагу аудиторії до змісту і до самого автора висловлення. Цитувати можуть не лише сучасників, а й відомих осіб – класиків, що сприяє переконуванню адресата, приміром: *«І... це кілька цитат із видатного політика й мудрого чоловіка Франкліна Делано Рузвельта: «Справжня особиста свобода неможлива без економічної безпеки й незалежності» – в яблучко! І зовсім останнє: «Єдине, чого ми маємо боятися, то це самого страху»* [УТ, 2013, 08.10].

Неабияку роль у журналістиці відіграє тактика наведення прикладів – фактичної інформації, статистичних даних, результатів експериментів. Використання фактологічної аргументації є обов'язковим для журналістики, адже стратегічне завдання журналіста – «змалювати картину дійсності», повідомити про поточні події. Основа публікацій аналітичних жанрів – інтерпретація, аналіз подій, коментар до них. За допомогою фактів доводиться певна теза, певне положення, наприклад, у публікації тезою є твердження: *«Темп приросту капіталовкладень в агробізнес лишається одним із найбільших в українській економіці, а сама галузь дістала тепличні умови для розвитку»*. А факти-докази вводяться у

реченнях, з'єднаних між собою за допомогою вставних слів, наприклад, таких: *«По-перше, кредитна політика банків стала дояльнішою до аграріїв. По-друге, значні податкові преференції для агробізнесу. За весь минулий рік великі та середні сільгоспідприємства отримали 27 млрд грн чистого прибутку, але внесли при цьому менше ніж 1 % сплаченого всіма підприємствами в Україні податку на прибуток. По-третє, після чергового переділу зернового ринку трейдери, власники яких є наближеними до влади, дістали широкі можливості для вивезення збіжжя з країни: у 2012/13 маркетинговому році було поставлено на експорт майже 23 млн т зернових»* [УТ, 2013, 22.08].

За змістом раціональні аргументи можуть бути фактологічного типу: цитати із документів, статистика, власне фактичний матеріал, для прикладу, статистична інформація: *«Згідно з офіційною статистикою МОЗ України, 2012 року на обліку перебували 79 тис. наркозалежних осіб, з яких 70 тис. вживали наркотичні речовини або психотропні засоби ін'єкційним способом (тобто йдеться про хронічну залежність)»* [УТ, 2013, 12.07].

Досить поширеною є юридична аргументація – посилання на Конституцію України, законодавчі акти: *«У цілому високої оцінки заслуговує закон «Про наукову і науково-технічну діяльність» (1999, з подальшими змінами), що вимагає фінансування науки з держбюджету в обсязі, не меншому за 1,7% ВВП, декларує демократичні принципи організації науки, передбачає встановлення високих наукових пенсій, які забезпечували б престиж праці науковця»* [УТ, 2010, 07.09].

Для текстів аналітичних жанрів притаманною є опора на морально-етичні правила, оскільки журналістика функціонує у сфері суспільних відносин, що базуються на нормах моралі. Опис цих норм може підтверджувати висловлену тезу, наприклад: *«...специфіка явища «мажорства» криється у характері демонстрації своїх широких можливостей іншим. Що молодша особа, то примітивніший цей показ...»* [УТ, 2011, 15.07].

Як вже зазначалося, стратегічне завдання аналітичних текстів – переконання адресата, що передбачає логіко-психологічний вплив на свідомість, у процесі якого нова інформація, нові знання пов'язуються з уже існуючими у людській свідомості поглядами, установками, стереотипами, уявленнями тощо. Переростання знання у переконання відбувається в три етапи: по-перше, це усвідомлення відповідності пропонованих ідей, системи знань інтересам людини. По-друге, ці знання визнаються ніби особистим відкриттям читача. Подача журналістської інформації, підведення аудиторії до певних висновків повинні бути настільки тонкими і непомітними, щоб людина сама робила висновки. Тоді вони можуть стати її переконаннями. По-третє, переконанням може бути лише емоційно напружена ідея. З огляду на це, зростає роль емоційного типу аргументації.

Так, автор може використовувати емоційно забарвлену лексику, розмовні кліше, які наближують позиції комунікантів, наприклад: *«Розквіт журналістських розслідувань в країні ніяк не заважає її дерибану. Навпаки, дерибан набув небачених масштабів і досконалості»* [УТ, 2013, 01.07]; *«Ситуативна більшість у парламенті, якої нібито ось-ось мали досягти, розвіється, як фата моргана»* [УТ, 2013, 19.12].

Функцію емоційного ствердження виконують риторичні запитання: *«Що ж святкує російський президент? Відновлення серійного виробництва Ан-124? Будівництво мосту через Керченську протоку? Допуск українських цукерок і сиру до московських супермаркетів? Невже спільне відзначення 200-річчя Шевченка?»* [УТ, 2013, 19.12].

Окрім наведення аргументів для підтвердження тези, в аналітичних публікаціях автор прагне змінити погляди адресата. Для реалізації цих намірів він використовує тактику запевнення: *«У компанії запевняють, що «заява Міністерства юстиції про те, що Єдині і Державні реєстри працюють точно так само і в тому ж вигляді, що і до 1 жовтня 2013 року, є безпідставною»* [УТ, 2013, 08.10]; тактику вимоги: *«Стале зростання ставок за вкладками неможливе: щоби банки вчасно та в повному обсязі сплачували відсотки й повертали гроші, вони мають працювати, тобто їх треба спрямувати на кредитування»* [УТ, 2012, 16.01].

Досить важливими для моделювання картини світу адресата є тактика припущення: *«Власне, якби Сальвадор Альєнде був обраний на президентку посаду в 1970 році більш демократично, а не 36 відсотками голосів виборців, він би, скоріше за все, не демонстрував*

свою неповагу до основних демократичних принципів» [УТ, 2013, 17.09]; і тактика прогнозування: «Позбувшись парламентської опозиції, маючи змогу вводити надзвичайний стан за надуманими мотивами, режим Януковича, вочевидь, сподівається різко зміцнити свої позиції не лише в країні, а й у переговорах із зовнішніми партнерами. При цьому, безперечно, про євроінтеграцію не йтиметься, але вона, як уже неодноразово писав Тиждень, і не є метою режиму Януковича. Натомість такий сценарій створюватиме сприятливі умови для подальшої розбудови в Україні «сімейної» моделі, частково з використанням білоруських лекал» [УТ, 2012, 21.03]. Ці тактики дозволяють вдумливному читачу зіставити текст з об'єктивною реальністю і зробити власні (а часто необхідні авторові) висновки.

Логічним завершенням аналітичного матеріалу є висновок, який демонструє домінуючу позицію для комунікантів: «Таким чином, порушення прав людини, котрі були скоєні військовою диктатурою пізніше, повинні бути відокремлені від безпосередньо військового перевороту, який був широко підтриманий переважною більшістю чилійського суспільства» [УТ, 2013, 17.09].

Отже, аналіз фактичного матеріалу підтвердив, що основною змістовою стратегією аргументативного дискурсу є здійснення переконливого впливу, що реалізується через низку інформативних тактик: звернення до авторитетів і наведення прикладів. Причому аргументи можуть бути раціонального й емоційного типів. Здійснення впливу на переконання адресата відбувається завдяки використанню тактик запевнення, вимоги та ін. Для моделювання картини світу адресата використовують тактики припущення, прогнозування, висновків. Перспективою дослідження комунікативних стратегій і тактик переконання в аргументативному дискурсі є вивчення їх мовних засобів реалізації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с. – (Альма-матер).
2. Богачева М. В. Аргументативная коммуникативная стратегия и тактические приемы ее реализации в русском языке // Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Мовознавство». – 2010. – Вип. 16. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vdpu/Movozn/2010_16/9.pdf (23.12.13).
3. Здоровега В. Й. Теорія і методика журналістської творчості : навчальний посібник / В. Й. Здоровега. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Львів : ПАІС, 2004. – 276 с.
4. Ивин А. А. Основы теории аргументации : учебник / А. А. Ивин. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1997. – 352 с.
5. Михайлин І. Л. Основи журналістики : підручник / І. Л. Михайлин. – 5-те вид., перероб. та доп. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – 496 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Гузенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та лінгводидактики Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського.

Наукові інтереси: прагмалінгвістика інституціональних дискурсів, синтаксична організація мас-медійного, рекламного дискурсів.

ДИСКУРС НІМЕЦЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ

Ганна ДАВИДЕНКО (Вінниця, Україна)

У статті досліджуються характеристики дискурсу німецької народної казки, осмислюється його когнітивно-прагматична спрямованість. Фокусується увага на статусі власних імен у дискурсі німецької народної казки.

Ключові слова: німецька народна казка, дискурс казки, функції дискурсу казки, універсалії казки, композиція тексту казки, стереотипізація персонажів.

The article deals with characteristic features of fairy-tale discourse as a part of literary one and detailed analysis of its communicative and cognitive orientation. The universal features of the fairy-tale discourse are being analyzed and detailed. The characters' proper names are would be items of further investigation.

Keywords: German folk fairy-tale, fairy-tale discourse, fairy-tale discourse functions, universal features of the fairy-tale discourse, tale composition, fairy-tale characters' representativeness.

Об'єктом дослідження у статті є дискурс німецької народної казки; **предметом** – його когнітивні та прагматичні характеристики, які містять комплекс лінгвальних (лінгвокогнітивного та лінгвопрагматичного) і позалінгвальних (психологічного, соціокультурного) аспектів.

Актуальність постановки питання визначається соціально-культурною значущістю дискурсу казки у мовленнєвій комунікації, новим інтегрованим когнітивно-прагматичним підходом до аналізу природи й функціонування цього типу дискурсу.

Мета роботи – визначити когнітивно-прагмалінгвістичні характеристики дискурсу німецької народної казки.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше здійснюється інтегративний лінгвокогнітивно-прагматичний підхід до вивчення дискурсу німецької народної казки. У роботі також уточнені поняття дискурсу казки та його мовні й соціально-культурні властивості.

Теоретичною базою дослідження є когнітивно-дискурсивна парадигма лінгвістичного знання (О.С. Кубрякова), зокрема, її когнітивно-прагматичний напрямок, що постулює нерозривну єдність мисленнєвого й комунікативного (прагматичного) чинників дискурсу (Л.Р. Безугла; І.С. Шевченко).

Новітні досягнення у галузі дискурсології (В.І. Карасик, А.М. Приходько, І.С. Шевченко, R. Wodak), лінгвопрагматики (В.З. Дем'янков; В.І. Карабан; Г.Г. Почепцов; І.П. Сусов; І.Є. Фролова; І.С. Шевченко) та лінгвокогнітивістики (О.С. Кубрякова; В.В. Козловський; М.В. Нікітін) дозволяють зазначити, що дослідження теоретичних засад когнітивно-прагматичних основ дискурсу визначається нагальною потребою вирішення методологічних питань однойменної парадигми досліджень [17: 9].

За визначенням І.А. Бехти, дискурс – явище динамічне, яке бере до уваги сукупність процесів, що формують мовленнєве повідомлення [4: 99]. Дискурс – це мовлення, занурене у життя [2: 136-137], яке розкриває дію комуніканта з усіма його інтенціями, знаннями, установками, особистим досвідом [8: 419]. Сьогодні лінгвістика розглядає дискурс як цілеспрямовану дію, орієнтовану на досягнення поставленої мети, враховуючи при цьому соціальні, психолінгвістичні та екстралінгвістичні фактори його дієвості [13: 194].

З іншого боку, дискурс – це процес комунікації, який являє собою передачу результатів когнітивних процесів іншим людям [8: 325]. Текст, як його вербальна складова, інтегрує як лінгвальні, так і екстралінгвальні фактори [5: 200].

З позицій прагмалінгвістики виокремлюються базові категорії дискурсу: учасники спілкування, контекст, мета і стиль; увага науковців фокусується на жанрових, змістовних та конструктивних категоріях.

Процес пізнання світу завдяки казці здійснюється не лише через опис перебігу подій, а й через образи персонажів та самого наратора. Семантика тексту казки становить особливий інтерес у плані вивчення інформації в образах текстів цього жанру, що сприятиме з'ясуванню механізмів об'єктивації знань про світ у мовних формах. Художні образи персонажів, які представлені у текстах казок, є носіями концептуальної інформації. Текст казки є вербальним повідомленням, що передає предметно-логічну, естетичну, образну, емоційну та оцінну інформацію, яка оформилась в ідейно-художньому змісті тексту в єдине ціле [6: 5].

Комунікативна спрямованість художнього казкового твору є валідною завдяки існуванню епіцентру наратор – персонаж – читач [9: 32]. Характерною особливістю цього спілкування є те, що автор може звертатись до адресата через своїх героїв або безпосередньо сам. Саме тому, провести чітку межу між авторським голосом і голосом персонажа іноді надзвичайно складно. Світ оповідача у цьому зв'язку набуває особливої значущості. Він, з одного боку, розкриваючи окремі аспекти тексту, полегшує сприйняття текстового матеріалу, а з іншого, зливаючись зі світом персонажів, – ускладнює рецепцію у діалозі автора і читача. Основна риса художнього дискурсу, а відтак і дискурсу казки, полягає у тому, що він є незалежною модальною структурою [4: 114]. Художній твір презентує особистість свого наратора як сукупність ідей на рівні їх мовної репрезентації.

Когнітивна функція дискурсу казки когерентна з пізнавальною, кумулятивною – передати адресату необхідні знання про минуле, наставити на майбутнє. Сконструйований як

паралельний, кожен казковий текст містить художньо орнаментовану вигадку [10: 27]. Адресат засвоює моральні та етичні норми поведінки казкових героїв, дізнається про події, що мали місце у житті, осмислює їх значущість.

Наратор може здійснювати вплив на читача відкрито та сугестивно. Останній спосіб можна визначити як сукупність різних методів вербального і невербального емоційно забарвленого впливу на людину з метою створення у неї певного стану або спонукання до певних дій [7: 12]. За допомогою такого навіювання можна викликати різні відчуття, емоції, стани, виконавши, таким чином, ілюкативну функцію казки.

Дискурс казки є багатозаровим. У найдавнішому пласті казок – архаїчному – зафіксовані ритуальні обряди, міфологічні уявлення, вірування у злих духів, інформацію про яких і отримували слухачі, пізнаючи навколишній світ. Згодом ідеї тотемізму слабнуть і на перший план виходить герой, який бореться з силами природи та злом у світі, тим самим створюючи моделі адекватної поведінки і збагачуючи національний досвід [20: 18].

У дискурсі казки автор через мовленнєві дії, діяння та характеристику своїх персонажів має інтенцію виразити ідею свого твору. Герой у казках проявляє себе через вчинки, дії, взаємовідносини з іншими персонажами [4: 14]. Як об'єкт художньо-пізнавального акту між автором і читачем, персонаж діє водночас за принципами некерованої, незалежної істоти у художньому світі тексту, володіючи індивідуальною образною суб'єктивною структурою [4: 231]. Якщо позитивні герої досягають успіху завдяки своїй силі та розуму, то негативні діють за допомогою чаклунства.

Казковий персонаж існує як певний тип у свідомості народу. Його ім'я використовується також у повсякденному спілкуванні для характеристики реальних людей. Називаючи героя, власне ім'я стає тематичним словом. Завдяки своїй невіддільності від дійової особи ім'я сприймається в асоціативному комплексі з нею, набуває права не лише вказувати на позначуваний об'єкт, але й бути його характерологічним представником (наприклад, *Aschenputtel*/попелюшка). Змістове насичення власного імені відбувається поступово. Як правило, автор завжди роз'яснює вибір того чи іншого імені. Воно домінує кваліфікації персонажа, які являють собою вторинну номінацію особи. Кожен такий випадок висвітлює одну рису персонажа та емоційний фон комунікативної ситуації [9: 110]. Об'єднуючись, вони створюють різноманітну кваліфікацію даного персонажа, яка включається у формування змістовної структури імені. Через ім'я героя наратор може передати читачеві значущу інформацію, тому, як правило, в імені персонажів міститься їхня найбільш характерна особливість [12: 267]. Пор.: попелюшка з однойменної казки братів Грімм називається “*das arme Stiefkind*”, “*Liebes Kind*”, “*das gute Mädchen*”, що вказує на її позитивні людські якості. Разом з тим, автор пояснює обрання імені *Aschenputtel*: *Und weil es darum immer staubig und schmutzig aussah, nannten sie es Aschenputtel.* [*Aschenputtel. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen*].

У комунікативному плані наратор асоціюється з початком тексту, адресат – з його завершенням. Якщо текст казки був сприйнятий та зрозумілий, наратор справився зі своїм комунікативним призначенням [10: 48]. Оскільки казка є об'єктивацією думок і мови наратора, останній репрезентований у своєму творі більш широко, ніж адресат. Специфіка структури казки полягає у її однотипності, наявності постійних композиційних блоків і традиційних формул розповіді – схем, в які наратор вкладає свій задум, модифікує сюжети, зберігаючи при цьому форму [11: 35], [15: 6].

Композицію казки обіймають інтродуктивний, медіальний, та фінальний блоки. Кожен із блоків несе в собі когнітивно-прагматичну інформацію антропоцентричного спрямування: в інтродуктивному та фінальному блоках діє інтеграція казкаря та читача, у медіальному – казкаря та персонажів.

Інтродуктивний блок складається з облігаторних для дискурсу казки заголовка та зачину, що орієнтують читача, вводять тему, ситуацію, дійових осіб. Медіальний блок розкриває і описує фабулу казки, її ірреальні події, взаємовідносини між героями, їх вчинки. Головний компонент медіального блоку – дія [10: 43]. Тут сконцентрована основна інформація усього тексту казки і саме у цьому блоці яскраво представлена когнітивна функція дискурсу казки: пізнання життя у його різноманітних проявах. Фінальний блок підбиває підсумки розвитку

казкової дії, самої розповіді та являє собою завершення, у якому все закінчується добре і зло покаране [19: 24].

Виходячи з того, що дискурс казки являє собою завершений текст, у якому усі комунікативно значущі частини є взаємообумовленими, приходимо до висновку, що кожна фраза казкового тексту комунікативно спрямована. В інтродуктивному блоці автор є ініціатором розповіді. У медіальному блоці за його намірами діють персонажі. У фінальному блоці наратор розставляє усі крапки над "і", іноді підводячи підсумки або звертаючись до читача. Пор.: *Ich wollte, du und ich waren auch dabeigewesen.* [König Drosselbart. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen]; *Wer also ein Igel ist, der muß darauf sehen, daß auch seine Frau ein Igel ist.* [Der Hase und der Igel. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen]; *Darum ist seit den ältesten Zeiten ein grüner Haselzweig gegen Nattern, Schlangen, und was sonst auf der Erde kriecht, der sicherste Schutz.* [Die Haselrute. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen].

У більшості німецьких народних казок інтродуктивні блоки є короткими, відносно завершеними частинами, а мова наратора лише у поодиноких випадках переривається мовленнєвою дієвістю персонажів. Пор.: *Ein Schäferhund hatte keinen guten Herrn, sondern einen, der ihn Hunger leiden ließ. Wie ers nicht länger bei ihm aushalten konnte, gieng er ganz traurig fort. Auf der Straße begegnete ihm ein Sperling...* [Der Hund und der Sperling. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen]. Є декілька казок, в яких інтродуктивний блок взагалі відсутній і казка розпочинається з діалогу персонажів [Пор.: *Das Hausgesinde.* Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen]. У своїй авторській мовленнєвій діяльності наратор звертається безпосередньо до читача. Кожний наратор сам обирає для себе засоби вербалізації своїх прагматичних інтенцій. Про це свідчать різні лексичні засоби та граматичні конструкції, підібрані різними нараторами для переказу однієї казки (наприклад, дві різні версії казки *Die Hochzeit der Frau Füchsin*, записаної братами Грім [Die Hochzeit der Frau Füchsin. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen]). Головна комунікативна інтенція авторських інтродукцій у німецьких народних казках – привертання уваги читача до сприймання казки, його налаштування на відповідний лад.

За дослідженнями фольклористів, специфічна композиція казок регулюється певними законами, особливими традиційними формулами розповіді, що обмежує свободу тексту казки [10: 43]. Дієвими тут є закон поступової еволюції (від спокою до дії та від дії до спокою), закон повторення, закон протилежності (розумний – дурень, добрий – поганий та ін.), закон наслідування подій, вигадки, витівки. Дискурсу казки притаманні лінійність, циклічність, інформативність, інтегральність, стильова функціональність, завершеність і прагматична спрямованість. Характерними для казки є ригористична композиція, підпорядкованість певним законам, особливі традиційні формули розповіді, семантичні універсалії. Різноаспектні мовні одиниці засвідчують, що дискурс казки є інтегральною частиною художнього [15: 3]. Специфіка та індивідуальність казкового дискурсу дозволяють віднести його до одиниць, які підлягають моделюванню. Композиційна схема казки є регламентованою, а моделі сюжетного розвитку різних казкових текстів є в цілому ідентичними.

Серед універсалів казки особливе місце посідають категорії хронотопа і антропоса. Дискурс казки вирізняється обов'язковою тривимірністю - категоріями Часу, Простору і Людини, що специфічно семантизуються та експлікуються у казковому просторі.

Казка породжується у певній ситуації та віддзеркалює досвід соціуму. Моделювання людських життєвих ситуацій, комунікативна функція, інтеграція наратора, героя та читача, когніція позитивних чи негативних сторін життя, навчання добру є базисними універсаліями казки.

У казковому тексті відбивається життя суспільства, взаємини між людьми, мораль та етика народу, його мрії та сподівання. У цьому жанрі художнього дискурсу сконцентровані одвічні категорії Добра і Зла (*Gut-Böse-Kategorie*), Правди і Брехні (*Wahrheit/Lüge*), Щастя та Лиха (*Glück/Unglück*) [19: 16]. Боротьба Добра зі Злом, віра у перемогу справедливості обумовлюють універсальне щасливе завершення казок та розвиток їх сюжету [10: 40], [14: 4], [15: 7].

Висновки. Дискурс німецької народної казки відображає культуру народу, його життєву етнічно орієнтовану філософію. У казках сконцентровано життєвий досвід, накопичений людством упродовж тривалого часу. Саме тому дискурс казки є багатофункціональним. Головне його призначення – розважити, розвеселити, заспокоїти, повчати, застерегти. Типовими для казки будь-якого народу є емоційність та репрезентація кращих рис соціуму. Дискурс казки характеризується специфічною композицією, підпорядкованістю законам та стереотипізацією дійових осіб. Персонажі казок є символами абстрактних категорій добра, зла, прекрасного, потворного, чарівного.

Когнітивно-прагматичний аспект казкового простору, окрім мовлення персонажів, віддзеркалюється у його структурних блоках, оповіді, дескрипції образів персонажів та в їхніх іменах.

Перспективними у подальших наукових розвідках є дослідження концептуальної структури змісту образів персонажів німецьких народних казок.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антонова В.Ф. Образы британских народных сказок // Сучасна англїстика: стереотипність та творчість. – Харків, 2006. – С. 14-16.
2. Арутюнова Н.Д. Дискурс // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
3. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров // Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1979. – С. 237-280.
4. Бехта І.А. Дискурс наратора в англійській прозі. – Київ: Грамота, 2004 – 304с.
5. Донець П.М. Національно-культурна специфіка дискурсу: Монографія. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків, 2005. – С. 198-232.
6. Єсіпович К.П. Образ “чарівного” у французькій народній казці (лінгвокогнітивний аспект): Автореферат дис... на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук – Київ, 2006. – 20с.
7. Ільницька Л.О. Сугестивний дискурс: Дис... на здоб. наук. ступ. канд. філол. наук – Київ, 2006. – 221 с.
8. Кубрякова Е.С. Язык и знание. – Москва: Языки славянской культуры, 2004. – 556с.
9. Кухаренко В.А. Інтерпретація тексту – Вінниця: Нова книга, 2004 – 261с.
10. Лещенко О.И. Особенности реализации антропоцентричности в англоязычных сказках: Дис... на соиск. уч. степ. канд. филол. наук – Суми, 1996. – 186с.
11. Пропп В.Я. Русская сказка – Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1984. – 335с.
12. Суперанская А.В. Общая теория имени собственного. – М.: Наука, 1973. – 366с.
13. Хацер Г.О. Проблематика визначення поняття “дискурс” у сучасній лінгвістиці // Сучасна лінгвістика: стереотипність та творчість. – Харків, 2006. – С. 193-195.
14. Швачко С.А. Содержательно-структурные аспекты английских сказок и стихотворений: Методические рекомендации. – Сумы: СГПИ, 1988. – 34с.
15. Швачко С.А., Пасяк Е.Л., Харченко Т.В. Работа над англоязычной сказкой в условиях ВУЗа и школы: Методические рекомендации. – Сумы: СГПИ, 1990. – 46с.
16. Шевченко І.С. Когнітивно-комунікативна парадигма і аналіз дискурсу: Монографія. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків, 2005. – С. 9-20.
17. Шевченко І.С., Морозова О.І. Дискурс як мисленнєво-комунікативна діяльність: Монографія. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен. – Харків, 2005. – С. 21-28.
18. Ranke Kurt. Enzyklopädie des Märchens. Handwörterbuch zur historischen und vergleichenden Erzählforschung ; [Unter Mitarb. zahlr. Fachwiss] / Ranke Kurt, Rolf Wilhelm Brednich. – Berlin : de Gruyter, 2004. – 11 B. – 15496 S.
19. Lüthi M. Märchen / Max Lüthi ; [Bearbeitet von Heinz Rölleke]. – Stuttgart : Metzler, 2005. – 147 S.
20. Kuckartz W. Michael Ende: Die unendliche Geschichte. Von A bis Z. Mit Buchstaben versehen von Roswitha Quadflieg / W. Kuckartz. – Stuttgart : Thienemann, 1979. – 342 S.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Aschenputtel. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen
2. Das Hausgesinde. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen
3. Der Hase und der Igel. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen
4. Der Hund und der Sperling. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen
5. Die Haselrute. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen
6. Die Hochzeit der Frau Füchsin. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen
7. König Drosselbart. Gebrüder Grimm. Kinder- und Hausmärchen

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Давиденко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри соціальної роботи, гуманітарних та загальноосвітніх дисциплін, директор Вінницького соціально-економічного інституту ВНЗ «Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвістична прагматика, лінгвокультурологія, дискурсивний аналіз, інклюзивна освіта.

A CRITICAL VIEW ON CONVERSATIONAL IMPLICATURE

Denis DEMIDOV (Luhansk, Ukraine)

У статті розглядається поняття імплікації, яке стало важливим елементом теоретичних винаходжень Герберта Пола Грайса. Крім детального опису цього терміну пропонується також поглянути на це питання з критичного боку. Для цього наведені п'ять критичних висловлювань та обґрунтоване пояснення до них.

Ключові слова: лінгвістика, імплікація, розмовна імплікація, конвенціональна імплікація, висловлювання, текст, максима, Г. П. Грайс.

The article deals with the concept of implicature, which has become an important element of Herbert Paul Grice's theoretical innovations. In addition to a detailed description of the term is also proposed to look at this issue from a critical side. There were given five critical statements for this purpose and reasonable explanation for them.

Keywords: linguistics, implicature, conversational implicature, conventional implicature, utterance, text, maxim, H. P. Grice.

A language is considered to be the main instrument of communication. As a means to build a social relation, the language has various functions. The first is pragmatic, in which this function is the further divided into narrative and active. In this case, the main function of the language is as a means of communication. The second is magical, in which the language is used in ceremonial or religious activities in the culture.

A mutual understanding is inevitably needed by a speaker and a hearer in order to construct a good communication. There are times when people say (or write) exactly what they mean, but generally they are not totally explicit. They manage to convey far more than their words mean, or even something quite different from the meaning of their words. Understanding an utterance syntactically and semantically is not sufficient since the meaning of utterance is not only stated but it is also implied. In order to comprehend the implied meaning of an utterance, implicature becomes unavoidably essential. Implicature is a proposition that is implied by the utterance in a context even though that proposition is not a part of nor an entailment of what is actually said.

To grasp the notion of communication, context happens to be completely important since speaker and hearer have to know the context in which the conversation takes place. Therefore, understanding context can be a helpful way to know the speaker and hearer's intention.

Paul Grice's (1913-1988) work is one of the foundations of the modern study of pragmatics. Grice is remembered mainly for his substantial contribution to the study of meaning within language, particularly his cooperative principle, the maxims of conversation derived from the cooperative principle, and his theory of implicatures. He proposed an intention-based theory of meaning, in which 'A meant something by x' is roughly equivalent to 'A uttered x with the intention of inducing a belief by means of the recognition of this intention' [4: 235]. Overall, the significance of implicature cannot be underestimated for it lies in the very basis of every single utterance in our communication making skills of its interpretation truly vital in any sphere of our life.

The aim of this article is not just to define the concept of implicature, compare and distinguish the main differential features between two types of implication – conversational and conventional. Moreover, it considers the critical issues that were caused by the theoretical findings of Grice in the sphere of implicature; criticism was particularly expressed by K. Bach and R. E. Frederking [1; 2]. Certain attention in this article is also paid to the logical interdependencies of meaning lying in various types of sentences and the way of changing them.

Grice understood "meaning" to have two kinds: natural and non-natural. Natural meaning had to do with cause and effect, for example with the expression "these spots mean measles". Non-natural meaning, on the other hand, had to do with the intentions of the speaker in communicating something to the listener.

Grice was most eager to explain non-natural meaning, and his studies made many important and powerful distinctions to help form that explanation. He distinguished between four kinds of content: encoded / non-encoded content and truth-conditional / non-truth-conditional content.

1. Encoded content is the actual meaning attached to certain expressions, arrived at through investigation of definitions and making of literal interpretations.

2. Non-encoded content are those meanings that are understood beyond an analysis of the words themselves, i.e., by looking at the context of speaking, tone of voice, etc.

Truth-conditional content are whatever conditions make an expression true or false.

3. Non-truth-conditional content are whatever conditions that do not affect the truth or falsity of an expression.

Sometimes, expressions do not have a literal interpretation, or they do not have any truth-conditional content, and sometimes expressions can have both truth-conditional content and encoded content [3]. For Grice, these distinctions can explain at least three different possible varieties of expression:

4. Conventional Implicature – when an expression has encoded content, but doesn't necessarily have any truth-conditions;

5. Conversational Implicature – when an expression does not have encoded content, but does have truth-conditions (for example, in use of irony);

6. Utterances – when an expression has both encoded content and truth-conditions.

An implicature is something meant, implied, or suggested distinct from what is said. Implicatures can be part of sentence meaning or dependent on conversational context, and can be conventional or unconventional. Conversational implicatures have become one of the principal subjects of pragmatics. Figures of speech provide familiar examples. An important conceptual and methodological issue in semantics is how to distinguish senses and entailments from conventional implicatures. Implicature has been invoked for a variety of purposes, from defending controversial semantic claims in philosophy to explaining lexical gaps in linguistics. H. P. Grice, who coined the term “implicature” and classified the phenomenon, developed an influential theory to explain and predict conversational implicatures, and describe how they are understood. The “Cooperative Principle” and associated “Maxims” play a central role. Other authors have focused on principles of politeness and communicative efficiency. Questions have been raised as to how well these principle-based theories account for the intentionality of speaker implicature and conventionality of sentence implicature. Critics observe that speakers often have goals other than the cooperative and efficient exchange of information, and that conventions are always arbitrary to some extent [2].

Grice contrasted a conversational implicature with a *conventional* implicature, by which he meant one that is part of the meaning of the sentence used.

1. (a) *He is an Englishman; he is, therefore, brave.*

(b) *His being an Englishman implies that he is brave.*

Grice observed that speakers who use (1a) implicate (1b). They imply, but do not say, that his being an Englishman implies that he is brave. But (1a) cannot be used with its conventional meaning without implicating (1b). The meaning of “therefore” creates this implicature.

There is another sense in which even conversational implicatures can be conventional. Consider:

2. (a) *Some athletes smoke*

(b) *Not all athletes smoke.*

It would be conventional for people who say “Some athletes smoke” to conversationally implicate that not all athletes smoke. Because they do not say that not all athletes smoke, they would not be lying if they thought that all athletes did smoke. They might be guilty of misleading their audience, but not of lying. The implicature is not conventional in Grice’s sense. For “Not all athletes smoke” is not part of the meaning of “Some athletes smoke.” Hence there is no contradiction in saying “Some athletes smoke; indeed, all do.” A conventional implicature in Grice's narrow sense is part of the conventional meaning of the sentence used. Consequently it is a semantic rather than pragmatic phenomenon. A conventional implicature in the more general sense is something that is customarily implicated, and thus may be semantic or pragmatic. Grice called conventional conversational implicatures “generalized” implicatures.

Conversational implicatures differ from Grice’s conventional implicatures in being *cancelable* and *reinforceable*. Whereas (1a) cannot be used without implicating (1b), the indicated implicature of (2a) can be canceled. The speaker may do this by adding “Indeed, all do,” “and possibly all do,”

or “if not all” after uttering (2a). Or the context itself may cancel the implicature, as when it is obvious to all that the speaker is deliberately engaging in understatement. Similarly, joining one sentence to a second that means what the first merely implicates reinforces the implicature, and does not sound redundant. Consider “Some athletes smoke, but not all do.” This makes explicit what is normally implicit when someone utters (2a). In contrast, joining (1b) to (1a) just sounds redundant.

There is much dubiousness in several positions of Grice’s theoretical heritage. Further the article lists five most obvious misconceptions and explains the reasons of putting certain theoretical findings under doubt.

1. Sentences have implicatures.

It is in uttering sentences that speakers implicate things. Yet for some reason, implicatures are often attributed to sentences themselves. Perhaps that’s because implicatures are often illustrated with the help of numbered sentences, which are then confused with utterances, which are then treated as if they are agents rather than as the actions that they are.

The difference is fundamental. If a sentence is true, what it implies must be true, whereas a speaker can utter a true sentence and implicate something false. For example, you could say that there’s a gas station around the corner and falsely implicate that it’s open and selling gas (maybe it’s closed for the night or maybe there’s a gasoline shortage). If there’s a gas station around the corner, it doesn’t follow that the gas station is open and selling gas. But it does follow that the gas station is not directly across the street.

This fundamental difference reflects the fact that what a sentence implies depends on its semantic content, while what a speaker implicates is a matter of his communicative intention in uttering the sentence. Even so, it is the speaker, not the sentence, that does the implicating.

2. *Implicatures are inferences.*

It is the vulgar combination of implying with inferring. As observed in *The American Heritage Book of English Usage*, “People sometimes confuse infer with imply, but the distinction is a useful one. When we say that a speaker or sentence implies something, we mean that information is conveyed or suggested without being stated outright. ... Inference, on the other hand, is the activity performed by a reader or interpreter in drawing conclusions that are not explicit in what is said” [5: 108].

Notice, by the way, that the inference here is not to the truth of the implicature but to its content. It is one thing to recognize what is being implicated and quite another to accept it.

3. *Implicatures can not be entailments.*

It is commonly assumed that what a speaker implicates in uttering a sentence can not be entailed by the sentence itself. To be sure, most implicatures (by speakers) are not entailments (by sentences uttered by speakers), but there are exceptions. For example, suppose someone says to you, “Nobody has ever long-jumped over 28 feet.” You reply, “Whad’ya mean? Bob Beamon long-jumped over 29 feet way back in 1968.” Here you are clearly implicating that somebody has long-jumped over 28 feet. But this is entailed by the fact that Beamon long-jumped over 29 feet.

The important point here is why, generally speaking, the truth of an implicature is independent of the truth of what is said. The reason is that it is not what the speaker says but that he says it (or even that he puts it a certain way) which carries the implicature.

4. *Gricean maxims apply only to implicatures.*

As listeners, we presume that the speaker is being cooperative (at least insofar as he is trying to make his communicative intention evident) and is speaking truthfully, informatively, relevantly, and otherwise appropriately. If an utterance superficially appears not to conform to any of these presumptions, the listener looks for a way of taking it so that it does conform.

It is a common misconception that the Gricean maxims, or conversational presumptions, come in action only when the speaker is implicating something (or is speaking figuratively). In fact, they apply equally to completely literal utterances, where the speaker means just what he says. After all, even if what a speaker means consists precisely in the semantic content of the sentence he utters, this still has to be inferred.

5. *For what is implicated to be figured out, what is said must be determined first.*

There are cases in which it is pretty clear to the hearer well before the speaker finishes saying something that he does not mean what he will have said. For example, when the utterance is

obviously going to be metaphorical, the hearer does not have to determine first that what the sentence means is not a likely candidate for what the speaker means before figuring out what the speaker does mean. Often that can be done on the fly.

For example, if in response to an utterance of “No man is an island,” someone says “Some men are peninsulas, some men are volcanoes, and some men are tornadoes,” in order to figure out what the speaker means you do not have to figure out first that he does not mean that some men are peninsulas, some men are volcanoes, and some men are tornadoes. Similarly, if you're discussing a touchy subject with someone and they say, “Since it might rain tonight, I'd better bring in the laundry, clean out my gutters, and find my umbrella,” you could probably figure out before they were finished saying all this that they were implicating that they didn't want to discuss that touchy subject any further [4: 32].

There have been enumerated and briefly explained what is generally criticized about the essence of implicature. Each of the points depends on overlooking a fairly obvious distinction or possibility, at least obvious once noticed. These misconceptions are best avoided by keeping those distinctions and possibilities in mind.

REFERENCES

1. Bach K. The Top 10 Misconceptions about Implicature / Kent Bach. – Amsterdam. – Access mode: <http://userwww.sfsu.edu/kbach/TopTen.pdf>.
2. Frederking R. E. Grice's Maxims: Do the Right Thing / Robert F. Frederking. – Carnegie Mellon University, Pittsburgh, Pennsylvania, USA. – Access mode: <http://www.cs.cmu.edu/~ref/grice-final.pdf> 2000.
3. Grice P. Aspects of Reason / Paul Grice. – [ed. by Richard Warner]. – Oxford University Press, 2001. – 176 p.
4. Grice P. Studies in the Way of Words / Paul Grice. – Harvard University Press, 1989. – 406 p.
5. The American Heritage Book of English Usage: A Practical and Authoritative Guide to Contemporary English. – N.Y. : Houghton Mifflin, 1995. – 290 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Денис Демідов – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської філології Луганського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, теоретична граматики англійської мови, методика викладання іноземних мов.

ЧИННИК КОМУНІКАТИВНОГО МИНУЛОГО ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ І НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ

Христина ДЯКІВ (Львів, Україна)

У статті проаналізовано комунікативне минуле мовленнєвого жанру “застереження” в українській і німецькій мовах, встановлено його спільні та диференційні ознаки.

Ключові слова: комунікативне минуле, мовленнєвий жанр “застереження”, спільні ознаки, диференційні ознаки, українська мова, німецька мова.

The communicative past of exhortation as speech genre in Ukrainian and German is analyzed in the article. Common and divergent features of exhortation are established.

Key words: communicative past, speech genre of exhortation, common features, divergent features, Ukrainian language, German language.

У сучасній лінгвістичній літературі існує низка праць, присвячених дослідженню конкретних мовленнєвих жанрів (Ю. Бровкіна, Н. Орлова, О. Дерпак, Н. Галлямова, Н. Кушнір, Т. Багдасарян, С. Дьоннінгауз, Ф. Бацевич, М. Федосюк). Однак їх специфіку у зів'язно-типологічному аспекті на матеріалі української та німецької мов фактично не враховано. Відкритими залишаються питання місця застереження у системі мовленнєвих жанрів (далі – МЖ), критерії його виокремлення серед інших типів спонукальної взаємодії, аспекти дослідження його комунікативно-прагматичної організації, тобто модель практичного аналізу застереження.

Одним з найважливіших аспектів такого аналізу є виявлення комунікативного минулого застереження в українській і німецькій мовах, що стало метою дослідження, ґрунтуючись на опитуванні носіїв обох мов та висловленнях застереження у фрагментах текстів українських і німецьких художніх творів.

Для аналізу МЖ *застереження / Ermahnung* і його співвідношень з іншими жанрами проведено анкетування носіїв німецької та української лінгвокультур (далі – ЛК), спираючись на праці Н. D. Mummendey та I. Grau, В. Rammstedt, R. Porst, В. Никандрова і В. Ядова. В анкетуванні взяли участь 200 респондентів – 100 студентів-україністів Львівського національного університету імені Івана Франка (Україна), які є носіями мови, та, відповідно, 100 студентів-германістів Дюссельдорфського університету імені Гайнріха Гайне (Німеччина), для яких німецька є рідною мовою. Вік респондентів – 20 – 27 років.

До найпоширеніших методик дослідження МЖ належить аналіз метаімен М. Федосюка, модель аналітичного формулювання семантичних примітивів (А. Вежицька), “паспорт МЖ” Т. Шмельової, комунікативний смисл (Ф. Бацевич), регістрові характеристики (М. А. К. Halliday). Застереження вважають комплексним імперативним МЖ побутового дискурсу зі специфічними внутрішньо жанровими тактиками і засобами мовної реалізації (Ф. Бацевич, Т. Шмельова, М. Федосюк).

Найповнішу характеристику МЖ надає **паспорт (анкета) мовленнєвого жанру** Т.Шмельової [4, с. 88], який представляє основні прагматичні і мовні ознаки МЖ. Дослідниця конкретизує розуміння МЖ, уточнює його найбільш спірні моменти, зазначаючи, що “на відміну від моделей мовних (морфемна модель слова, модель речення), МЖ – модель об’ємна” [5, с. 60]. Вона виділяє сім конститутивних ознак, тобто сім критеріїв МЖ: комунікативна мета, концепція автора, концепція адресата, зміст події, чинник комунікативного минулого, чинник комунікативного майбутнього, мовне втілення. Отже, “мовленнєвий жанр визначається тим, хто, кому, навіщо, про що і як говорить, враховуючи, що було і що потім буде у спілкуванні” [4, с. 88; 5, с. 63].

Чинники комунікативного минулого та майбутнього – симетричні ознаки МЖ, які відображають місце МЖ у ланцюжку мовленнєвого спілкування, визначають почерговість жанрів у межах дискурсу.

Чинник комунікативного майбутнього (образ майбутнього) вказує на розвиток і продовження події, яка реалізується у появі інших МЖ, передбачає подальший розвиток подій. Адже реакції на МЖ можуть бути найрізноманітнішими: від позитивних до негативних, і до повного ігнорування і незрозуміння даного МЖ.

Чинник комунікативного минулого (образ минулого) показує передумови даного МЖ, те, що передувало його появі [3]. За таким принципом МЖ поділяють на ініціативні, якими починають спілкування, та на реактивні, які з’являються тільки після певних МЖ, які є результатом, реакцією на інший МЖ.

МЖ “застереження” як імперативний (директивний) жанр ініціює певні вчинки, тобто з погляду початку комунікації є ініціативним. Адресант застереження першим починає розмову, коли прагне поліпшити поведінку адресата або запобігти його негативним діям:

(1) **Надмірне споживання алкоголю шкідливе для вашого здоров’я** [оголошення].

(2) *Der Maler Vorsicht. Zwei Journalisten fragten mich nach diesem Laden. Der Erste Verdächtig. Der Maler Ich tat, als wüßte ich nichts* [6, S. 95].

(3) Elisabeth Bergner: **”Denken Sie nach, bevor Sie zu reden anfangen!”** [9, S. 84].

(4) SVEN: **Es ist viel zu gefährlich.** LUDWIK: *Wir müssen es einfach probieren. Dieser Honigmann weiß nicht, wovon er spricht* [10, S. 97].

Проте, зважаючи на комунікативні дії, застереження можна зарахувати як до ініціативних, так і до реактивних МЖ. У наступних фрагментах адресант реагує на слова або дії адресата:

(5) – *Вгадав, синку. Дікалон, сказати б, для приправи. Воно, якщо має хороший запах, то й виходить, що воно корисне для людського організму, хіба не понятно? – Ой, помривтесь, дядьку, – не здержала Оксана* [1, с. 216].

(6) *Tadeusz blickte während ihrer Unterhaltung zurück, reglos, mit halboffenem Mund, und jetzt schnellte er hoch, daß das Boot schwankte, seine Hand flog empor: “Da”, rief er, “da is er wieder. Er verfolgt uns”* [11, S. 218].

(7) *Inspektor Der Mörder? Oberschwester Bitte, Herr Inspektor – der arme Mensch ist doch krank. Inspektor Also gut: Der Täter?* [8, S. 15].

Для визначення належності застереження до реактивних чи ініціативних МЖ, ми сформулювали таке запитання в опитуванні: “На Вашу думку, особа, яка застерігає: реагує на чийсь слова, репліки; перша починає розмову; не можею відповісти”.

Респонденти, носії обох ЛК, відповіли на це питання неоднозначно:

	Українська ЛК	Німецька ЛК
Мовець реагує на чийсь слова,	50,8%	36,8%
Мовець першим починає розмову	16,9%	14,1%
Не відомо	26,2%	42,1%
Власний варіант	6,1%	7%

Назвавши власний варіант відповіді, респонденти зазначили, що тип даного МЖ залежить від ситуації та контексту, в яких реалізується застереження (6,1% україномовних та 7% німецькомовних опитаних).

Унаслідок опитування респондентів щодо поведінки адресата отримано такі результати:

Поведінка адресата	Українська ЛК	Німецька ЛК
Негативна	41,9%	73,7%
Нейтральна	9,7%	10,5%
Позитивна	12,9%	-
Не виражена	35,5%	15,8%
Не відповіли	-	5,0%

Отже, поведінку адресата автор застереження вважає переважно негативною, значно рідше – нейтральною. Тимчасом в українській ЛК попередню поведінку адресата іноді вважають позитивною, коли застереження вживається у функції попередження, тобто воно скероване на майбутнє.

На питання “З якої причини Ви когось застерігаєте?” респонденти відповіли наступним чином:

	Українська ЛК	Німецька ЛК
Адресат не виконав свого обов’язку або зобов’язання	19,1%	24,2%
Адресат поведився Неадекватно	40%	35,2%
Адресат поведився невідповідно до норм суспільства	14,5%	17,2%
Поведінка адресата не подобається мовцеві	21,8%	12,5%
Власний варіант	4,6%	-

Німецько- та україномовні респонденти однаково зазначають, що адресат поведився погано (14,4% у німецькій ЛК, 16,4 % в українській ЛК). 10,9% німецькомовних респондентів вказали усі чотири попередніх причини застереження. Україномовні респонденти дали також власні варіанти відповідей, як-от: адресат може завдати шкоду собі або іншим (1,9%), може помилитися у майбутньому (0,9%), недосвідчений у даному питанні (0,9%), попередня поведінка особи, яку застерігають, може бути різною, і це залежить від ситуації (0,9%).

В обох ЛК експлікується те, що адресат застереження поведився або поводитьсь неадекватно або погано, не виконав свого обов’язку або зобов’язання. Частіше представники німецької ЛК вважають поведінку адресата застереження невідповідною до норм суспільства, а представникам української – просто не подобається поведінка адресата.

Схожості у відповідях респондентів обох ЛК щодо ставлення автора застереження до адресата не спостерігаємо. Представники української ЛК ставляться до адресанта позитивно, дуже рідко – нейтрально. Представники німецької ЛК зазначають, що їх ставлення до мовця переважно нейтральне, рідше – позитивне або негативне.

Умовами реалізації МЖ “застереження”, що базуються на минулому, є: 1. Сприйнята адресантом поведінка адресата була у минулому кращою або такою, як зараз. 2. На думку адресанта адресат повівся неадекватно або необдуманно. 3. Адресант втручається з власної

ініціативи, незважаючи на позицію адресата. 4. Попередня поведінка адресата може інтерпретуватися адресантом по-різному. Тому в комплексі жанру “застереження” з’являються також так звані “контрзастереження”. Хоча вони функціонують як заохочення до помилкової поведінки, проте вони мають у цій комунікативній ситуації ефект досягнення мети від протилежного:

(8) *Гюргій набіг саме вчасно, щоб устигнути вхопити Сивоока, який би так і шелеснув у чорні пошуми завалля, він міцно вхопив товариша, смикнув до себе, відтяг од прірви, мовчки попхав ще далі від небезпечного місця, а Сивоок так само в мовчазній затаєності виривався і знов був стрибнув з до прірви, але тут Гюргій нарешті збагнув усю небезпеку того, що може відбутися, й устиг крикнути: – Стрибай, дурило! Я – за тобою! Тільки це зупинило Сивоока [2, с. 541].*

(9) *Kummer schenkt Traps ein **Saufen Sie, Traps, saufen Sie. Es bleibt Ihnen ja nun wirklich nichts anderes übrig.** Sie sind wieder mal reingefallen. Er ist verärgert. Traps Reingefallen? Meine Herren, wieso denn?* [7, S. 123].

На закінчення зазначимо, що адресат в обох ЛК сприймає застереження мовця переважно позитивно. Проте це часто залежить від форми вираження самого застереження, від комунікативної ситуації та від суб’єктивної оцінки адресата – чи він вважає застереження прийнятним для себе чи ні. Рідше представники обох ЛК не реагують на застереження. Відмінність спостерігається тільки у негативному його сприйнятті – на застереження частіше негативно реагують представники німецької ЛК, аніж української. Зауважимо, що ставлення до адресанта застереження в адресата інше, аніж його ставлення до самого застереження. Представники української ЛК ставляться до особи, яка їх застерігає, позитивно, рідше нейтрально, представники німецької ЛК сприймають автора застереження нейтрально, а деколи позитивно або негативно.

У перспективі дослідження: зіставлення усього спектру прагматичних характеристик МЖ “застереження” в українській і німецькій мовах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жолдак Б. Гальманах / Богдан Жолдак. – К. : Факт, 2007. – 248 с.
2. Загребельний П. Диво : роман / Павло Загребельний. – Х. : Фоліо, 2005. – 638 с. – (Література).
3. Шмелева Е. Я. Русский анекдот : текст и речевой жанр / Е. Я. Шмелева, А. Д. Шмелев. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 144 с. – (Studia philological. Series minor).
4. Шмелева Т. В. Модель речевого жанра / Т. В. Шмелева // Жанры речи : сб. науч. ст. / отв. ред. В. Е. Гольдин. – Саратов : Изд-во ГосУНЦ “Колледж”, 1997. – С.88–98.
5. Шмелева Т. В. Речевой жанр : опыт общелингвистического осмысления / Т. В. Шмелева // Collegium. – 1995. – № 1–2. – С. 57–65.
6. Dürrenmatt F. Der Besuch der alten Dame : tragische Komödie / Friedrich Dürrenmatt. – Zürich : Diogenes, 1985. – 152 S.
7. Dürrenmatt F. Die Panne : Hörspiel / Friedrich Dürrenmatt. – Zürich : Diogenes Verlag AG, 1985. – 182 S.
8. Dürrenmatt F. Die Physiker : Komödie / Friedrich Dürrenmatt. – Zürich : Diogenes, 1985. – 93 S.
9. Handke P. Stücke 2 / Peter Handke. – Frankfurt am Main : Suhrkamp
10. Kracht C. New wave / Christian Kracht. – Köln : Kiepenheuer & Witsch, 2006. – 317 S.
11. Lenz S. Das Feuerschiff : Erzählungen / Siegfried Lenz. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag, 1995. – 234 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Христина Дяків – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: лінгвістична генетика, прагмалінгвістика, комунікативна лінгвістика.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ДИСКУРСИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

Катерина ЄСИПОВИЧ (Київ, Україна)

У статті розглядається еволюція методу лінгвістичного моделювання, визначаються типи моделей теоретичної лінгвістики, характеризується методологічний апарат сучасної когнітивної

лінгвістики. Увагу зосереджено на методиці когнітивного моделювання тексту, здійсненого в межах теорії ментальних просторів.

Ключові слова: лінгвістичне моделювання, когнітивне моделювання тексту, пропозиція, ментальні простори, геіштальт.

The subject of this article is the evolution of the method of linguistic modeling and here are defined the types of the models of theoretical linguistics, is characterized the methodological apparatus of the modern cognitive linguistics. The focus is on the methodology of the cognitive modeling of the text made in the context of the theory of mental spaces.

Key words: linguistic modeling, cognitive modeling of the text, proposition, mental spaces, gestalt.

Методику лінгвістичного моделювання було започатковано ще у 20-ті роки минулого століття. Цей метод є одним з найбільш уживаних та продуктивних у дослідженнях мови. Численні трансформативні та еволюційні явища, що відбуваються в мові, поступово привели до адаптації запропонованих методик до наукової парадигми, згідно з якою здійснювалася наукова розвідка. Так, застосування різнопланових методів лінгвістичного моделювання в рамках сучасної лінгвокогнітивної парадигми дослідження тексту та дискурсу й дотепер відзначається **актуальністю** та **новизною**.

Мета статті полягає в аналізі основних засад методу лінгвістичного моделювання, визначенні типів моделей теоретичної лінгвістики та характеристик методологічного апарату сучасної когнітивної лінгвістики.

Об'єктом дослідження є методика когнітивного моделювання тексту, здійснена в рамках теорії ментальних просторів.

Лінгвістичним моделюванням називають загальнонауковий метод, сукупність способів ідеалізації й абстрагування, формування гіпотези з метою мисленнєвого формалізованого та спрощеного представлення об'єктів дослідження й вивчення на підставі цього представлення відповідних явищ, ознак, процесів, зв'язків, установлення закономірностей існування та функціонування об'єктів, прогнозування їх поведінки [7: 466].

Метод лінгвістичного моделювання є універсальним, адже він застосовується для перевірки припущень, для вдосконалення процедур керування об'єктами, коли дослідження першоджерела в природному середовищі є проблематичним або неможливим. На думку Ю. Я. Апресяна, такий метод має певні обмеження, адже моделюванню підлягають ті властивості об'єкта, які мають структурну організацію.

Моделювання не структурних властивостей є в принципі можливим, однак перенесення особливостей організації моделі на об'єкт, що моделюється викликає певні утруднення. Модель є своєрідною ідеалізацією об'єкта моделювання, вона одночасно повинна передбачити поведінку об'єкта й пояснити її [1: 81].

Моделлю є будь-яка система, що має мисленнєве представлення, матеріально реалізується та здатна заміщати об'єкт дослідження так, щоб його вивчення дало нову інформацію про цей об'єкт.

Так, А. М. Баранов вважає, що створення моделі синтаксису мови спирається на факти можливості або неможливості здійснення тих чи інших синтаксичних трансформацій. Якщо створена модель відтворює поведінку об'єкту моделювання, тобто вхідна та вихідна інформація моделі повторює аналогічну інформацію об'єкту моделювання, то модель функціонує адекватно. Теорія моделювання дозволяє в такому випадку перенести особливості побудови моделі на сам об'єкт. Завдяки цьому метод моделювання вважається дослідницьким методом.

Вирізняють такі типи моделей теоретичної лінгвістики: компонентні, прогностичні, імітувальні, діахронічні [2: 14].

Основні вимоги до побудови моделі сформулював російський вчений Р. Г. Піотровський. По-перше, модель має бути простішою за оригінал, логічно коректною, вичерпно простою. Модель повинна мати універсальний характер, евристичні властивості та прогностичні закономірності й тенденції існування об'єкту дослідження.

Лінгвістичне моделювання стало основним з підходів у структурному напрямку мовознавства. Першу комунікативну модель, модель мовного знака, було запропоновано у 20-ті роки ХХ ст. австрійським дослідником К. Бюлером. До числа таких моделей належать семіотичний трикутник Г. Фреге, К. Ордена та А. Ричардса, трапеції Л. Новикова та Е. Лендваї, піраміди О. Шингарьової, М. Алефіренка, діаграми Ж. Верньо.

Широкого розголосу набули моделі трансформаційного й дистрибутивного аналізу З. Харрриса, дескриптивні моделі Ч. Осгуда, модель безпосередніх складників Р. Веллза, генеративні моделі Н. Хомського.

Моделювання семантичних графів І. Мельчука, числення предикатів О. Жолковського ґрунтуються на відповідності семантичного компонента моделі та її синтаксичних кореляцій з огляду на показники комунікативної організації смислу.

Сучасна когнітивна лінгвістика оперує різнорівневими процедурами моделювання, а саме в межах ментального лексикону, схем, пропозицій, фреймів, сценаріїв, концептуальних графів, скриптів, ментальних моделей, ментальних просторів [7: 466-467].

Когнітивне моделювання тексту є прогресивним напрямом когнітивної науки, що дозволяє змодельовати внутрішні когнітивні структури художнього тексту шляхом аналізу їх мовної форми. Когнітивне моделювання є міждисциплінарним напрямком, що дозволяє встановити зв'язок між структурами мови і структурами знання. Предметом дослідження виступає діяльність розуму, засобом дослідження якого виступає мова. Завданням когнітології є віднайдення для кожної мовної форми її когнітивного аналогу, тобто концептуальної або когнітивної структури. Наступним кроком є пояснення її змісту та обґрунтування вибору певної мовної форми для конкретного змісту.

Дана методика дозволяє будувати та тлумачити лінгвістичні моделі, досліджувати різноманітні підходи в технології їх побудови. Когнітивне моделювання тексту дозволяє розглядати і вирішувати проблеми, пов'язані з когнітивним моделюванням мовних феноменів, формальною побудовою мови та пізнання, вивчення механізмів обробки тексту та багато іншого.

За Лж. Лейкоффом, емпіричні дослідження засновників теорії прототипів Ф. Ф. Берліна, Е. Рош, Е. Хуна, Дж. Мервіса, Б. Тверські та ін., дозволили виявити базовий рівень взаємодії людини з зовнішнім оточенням, який визначається специфічним, заснованим на гештальт сприйнятті, й вирізняється ментальною образністю та руховою активністю. На цьому рівні людина, стикаючись з недискретністю природного оточення, діє найбільш ефективно й успішно. Саме на цьому досвіді матеріальної взаємодії людина проводить чітку ідентифікацію предметів та об'єктів. Набагато складнішою видається видова диференціація, адже здатність сприйняття за допомогою гештальтів, зорієнтована на базовий рівень, позбавляє дослідника можливості з легкістю проводити розмежування на таких низьких рівнях [6].

Дослідження елементарних стратегій категоризації призводить до припущення, що досвід людини ще до його концептуального осмислення структурується на базовому рівні. Здатність людини взаємодіяти з об'єктами реального світу відбудовується, згідно з моделлю, яка уособлює протиставлення "частина – ціле", засноване на гештальт сприйнятті, що приводить до створення багатих ментальних образів. Таким чином, упорядковується доконцептуальна організація досвіду людини, тобто має місце узгодження та осмислення концептів базового рівня, які мають багатшу структурну палітру, ніж кінестетичні образні схеми. Гештальти загального зовнішнього вигляду речей характеризуються відносно багатою структурою. Базовий рівень дослідження концептів далекий від елементарного, тобто дослідження концептів базового рівня не може бути позбавлене аналізу їх внутрішньої структури. Такий рівень дослідження є проміжним рівнем концептуальної організації.

Проміжна позиція концептів базового рівня та їх статус гештальтів не дозволяють інтерпретувати ці одиниці як елементарні будівельні ланки в межах атомарного підходу в дослідженні концептуальної структури. Людина використовує на власному досвіді концепти базового рівня не тільки для об'єктів, а й для дій та властивостей. Більшість артефактів, створені людиною, сконструйовані із врахуванням оптимальної взаємодії із людським тілом. Стільці, столи, будинки, книги, лампи, пальто, машини мають такі особливості конструкції, які співвідносяться з інтерактивними потенціями та цілями, що фіксуються на базовому рівні.

Такі характеристики як високий, короткий, твердий, м'який, важкий, легкий, гарячий, холодний та інші є характеристиками базового рівня, як і базові кольори, що визначаються нейрофізіологією людини: чорний, білий, червоний, зелений, блакитний і жовтий.

У змістовному аспекті, ментальні простори є моделями ситуацій (реальних та гіпотетичних) в тому вигляді, в якому вони концептуалізуються людиною. Приклади ментальних просторів містять:

- а) безпосередньо дану нам реальність;
- б) уявні ситуації;
- в) ситуації, які стосуються минулого та майбутнього;
- г) вигадані ситуації;
- д) предметні області (такі як економіка, політика, математика та ін.) [8: 137].

Як видно з наведеного переліку, реальному світу в концепції Ж. Фокон'є відводиться рядова роль одного з ментальних просторів. Об'єкти та відносини між ними всередині того чи іншого простору розглядаються як існуючі безвідносно до статусу цих об'єктів і відносин в реальному світі. Мова в концепції Ж. Фокон'є – це не тільки об'єкт людської інтерпретації (по відношенню до дійсного – або можливого світу, контексту, ситуації та ін.), але й конструктивний початок: мова створює ментальні простори і задає відносини між ними, як і відносини елементів між собою всередині просторів. Успіх людського спілкування, таким чином, залежить від ступеня схожості побудованих співрозмовниками просторових конфігурацій, що забезпечується не тільки власне мовним аспектом розуміння [6].

Дж. Лейкофф та Ж. Фокон'є досліджують категоризацію світу у свідомості людини в термінах ментальних просторів, упорядкування яких здійснюється за допомогою когнітивних моделей, а саме: образно-схематичних (вмістилище, частина – ціле, вгору – вниз), пропозиціональних (пропозиція, сценарій, скрипт, фрейм, пучок ознак), метафоричних, метонімічних, символічних.

За такого підходу значення слів співвідносяться з певними контекстами – когнітивними структурами або блоками знань, які знаходяться за цими значеннями та забезпечують їх розуміння [3: 25]. На думку О. С. Кубрякової вивчення кожного мовного явища слід здійснювати безпосередньо в тексті та дискурсі, а когнітивний підхід має застосовуватись у супроводі дискурсивного аналізу, у спостереженні за функціонуванням існуючих форм та створенням нових [5: 25]. А. Є. Гусева інтерпретує когнітивне моделювання як лінгвокогнітивне, запропонувавши побудову лексико-фразеологічної картини світу та доводячи тезу про те, що моделювання є не лише можливим, а й виступає об'єктивною реальністю [4: 126-130].

Висновки та перспективи дослідження. Дотепер застосування пропозиційних структур для здійснення когнітивного аналізу художнього тексту проводилися на рівні речення. Перехід від речення до дискурсу як об'єкту лінгвістичного дослідження дозволило вдосконалити методику когнітивного моделювання, що здійснюється за допомогою пропозиційних структур, які утворюють нові концептуальні структури, які співвідносяться з розумінням ситуації. У нашому дослідженні моделювання когнітивного простору фольклорного дискурсу відбуватиметься через моделювання його функціонального змісту, а саме через упорядкування пропозиційних моделей атрибутивного та трансформативного характеру.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Апресян Ю.Д. Идеи и методы современной структурной лингвистики / Ю.Д. Апресян. - М.: Просвещение, 1966. – 305 с.
2. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов: Учебное пособие. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
3. Болдырев, Н.Н. Когнитивный подход к изучению глагола и глагольных категорий // Традиционные проблемы языкознания в свете новых парадигм знания: Материалы Круглого стола, апрель 2000 г. / Н.Н. Болдырев. – М.: Ин-т языкознания РАН, 2000 – С. 16-35.
4. Гусева А.Е. Лингвокогнитивное моделирование как понятие и явление / А.Е. Гусева // Вопросы когнитивной лингвистики, №2. – Журнал общероссийской организации «Российская ассоциация лингвистов-когнитологов». – Тамбов, 2008. – С. 126-131.
5. Кубрякова Е.С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Е.С. Кубрякова / Рос. Академия наук. Ин-т языкознания. – М.,: Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
6. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: что категории языка говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с. Режим доступа:

http://superlinguist.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=746:2011-01-22-15-01-02&catid=7:2009-11-23-13-34-19&Itemid=9.

7. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.

8. Скребцова Т.Г. Американская школа когнитивной лингвистики / Т.Г. Скребцова – СПб.: СПбГУ, 2000. – 204 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Єсипович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов, докторант кафедри романської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвоконцептологія лінгвокультурологія, лінгвофольклористика.

ДО ПРОБЛЕМИ НЕПРЯМОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ МОДЕРАЦІЇ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ)

Світлана КИШКО (Горлівка, Україна)

В статье анализируются особенности модерированного высказывания, которые по своей прагматической природе могут использоваться как средства непрямо́й коммуникации. В статье подчеркивается, что маркером имплицитного значения высказывания могут выступать как языковые, так и дискурсивные модераторы.

Ключевые слова: коммуникативно-прагматическая категория модерации, модерированное высказывание, недосказание, митигация, модератор.

The article focuses on moderated utterances which by their pragmatic nature can be used as means of indirect communication. The accent is made on the fact that the implicit meaning of the utterance can be marked by both speech and discourse moderators.

Key words: communicative-pragmatic category of moderation, moderated utterance, understatement, mitigation, moderator.

Актуальність цієї статті обумовлена інтересом лінгвістичних студій до проблем непрямої комунікації, які співвідносяться з механізмами породження і розуміння імпліцитної інформації в висловленні / тексті, засобами та маркерами імплікації, за допомогою яких подаються сигнали про те, що мається на увазі, а не про те, що говориться.

У сучасній лінгвістиці дослідження непрямої комунікації пов'язані з питаннями імпліцитного смислу, імплікатур, непрямих мовленнєвих актів тощо [1; 2; 5]. Але незважаючи на цілу низку робіт у цій галузі, дотепер поза увагою науковців залишається аналіз модерованих висловлень з погляду породження ними імплікативного смислу.

Мета цієї роботи є опис різних типів модерованого висловлення, які можуть бути використані як засоби непрямої комунікації. **Об'єктом** цієї статті є модероване висловлення як засіб вираження непрямої комунікації; **предмет** статті становить аналіз особливостей модерованого висловлення, які виявляють механізми мовленнєвого імпліціювання.

Модерація являє собою комунікативно-прагматичну категорію англомовного дискурсу, у змістовій основі якої є комунікативна інтенція стримування [7]. Остання знаходить своє вербальне вираження в мовленні англомовної особистості у вигляді п'яти прагматичних варіантів, а саме, мітигації, стратегічної невпевненості, апроксимації, девальвації та недомовленості. В англомовних етнокультурах, як показує наше дослідження, модерація актуалізується в модерованих висловленнях (далі МВ). Відповідно до прагматичних варіантів модерації виділяються МВ мітигації, МВ стратегічної невпевненості, МВ апроксимації, МВ девальвації та МВ недомовленості. МВ – це тип висловлення, диференційною ознакою якого є наявність в модусній частині пропозиції модератора, тобто іллокутивного показника реалізації мовцем комунікативної інтенції стримування в тому чи іншому прагматичному різновиді модерації [7]. До класу модераторів належать мовні засоби, а саме, лексичні, лексико-граматичні, синтаксичні, стилістичні одиниці, яким інгерентно властива семантика модерації смислу висловлення як елемент їхньої лексичної чи граматичної парадигматики. Названі вище модератори є свого роду «кодовими» засобами вербалізації комунікативної інтенції модерації. Окрім мовних одиниць, смисл висловлення може бути модерованим дискурсивними одиницями, яким притаманна функція модерації виключно в реальному мовленнєвому функціонуванні на рівні дискурсу [7].

В нашій роботі ми поділяємо погляд В. В. Дементьєва щодо непрямой комунікації як змістовно ускладненої [5]. З огляду на таке трактування непряме висловлення містить смисли, яких немає в його буквальному змісті, і потребує додаткових інтерпретативних зусиль з боку адресата.

Серед п'яти виокремлених типів МВ МВ недовомовленості та МВ мітигації виключно можуть вживатися як засоби непрямої комунікації. Це пояснюється їхньою прагматичною сутністю. У нашому дослідженні недовомовленість виступає прагматичним варіантом модерації, за допомогою якого мовець навмисно повідомляє інформацію або висловлює своє ставлення недостатньо повно, конкретно, однозначно; мітигація спрямована на модерацію продуцентом іллокуції таких потенційно образознижувальних для адресата мовленнєвих актів, а саме, наказу, вимоги тощо.

З огляду на той факт, що виділяються тексти, непрямий зміст яких є продовженням буквального значення його компонентів, та тексти, що породжують імплікацію, яка повністю не пов'язана з його буквальним значенням, ми розрізняємо відповідно 2 типи МВ, які можуть вживатися як засоби непрямої комунікації [5, 48].

До першої групи належать МВ недовомовленості, в структурі яких містяться контекстуально-незалежні модератори, тобто мовні одиниці. Серед цих модераторів найпоширенішими сигналами непрямої комунікації виступають стилістичні засоби літоти та мейозису, евфемізми, перифрастично-евфемістичні структури, які в будь-якому контексті виступають маркерами недовомовленості. (1) *He wasn't a handsome man* (Lesley, p. 690). Приклад (1) ілюструє використання мовцем недовомовленості в описі зовнішності третьої особи. Імпліцитний смисл висловлення певною мірою визначається його лексичним складом, а саме наявністю стилістичного модератора *not handsome*, за допомогою якого модерується різкість негативної оцінки. Мовець вдається до імплікації згідно з принципами кооперації та ввічливості, дотримуючись соціокультурного табу на експліцитне вираження негативної оцінки зовнішності. Хоча оцінка зовнішності в цьому МВ без зусиль інтерпретується адресатом зі знаком «мінус», сприймається вона менш «болісно», ніж пряма негативна оцінка. (2) *I thank God – you can't know how grateful I am – that Daddy spoke to me before he ... left. I couldn't have borne it if he'd died without our making contact. Even though he's gone, I feel as though I have my father back again* (Bartel, p. 416). У висловленні (2) мовець вдається до евфемізмів *left, gone*, оскільки тема смерті є однією з табуйованих в англійських соціумах. (3) *My dear Colonel Melchett. You know what young women are nowadays. Not ashamed to show exactly how the creator made them* (Christie, 1977, p. 231). У прикладі (3) мовець використовує перифрастичну номінацію, яка імплікує смисл «показатися оголеною». Подібна недовомовленість допомагає адресату висловити своє несхвалення притаманних «сучасним молодим жінкам» манер в непрямий спосіб. У подібних випадках виражена у формі перифрастичної номінації недовомовленість створює, як вважає В. І. Говердовський, когнітивний ефект концептуального «затемнення» або «дефокусації» небажаних референтів (об'єктів, дій тощо): експліцитно передається один смисл, а імпліцитно закладається інший [3, 81].

Крім МВ недовомовленості, імплікації можуть породжувати також МВ мітигації, в яких продуцентом модерується іллокуція наказу або вимоги. В основі інтенції мовця лежить дотримання правил негативної ввічливості, що диктують невтручання в особистісний простір співрозмовника і конкретизуються, зокрема, в максимі «Висловлюйся непрямом, будь ухильним» [4]. Такі висловлення містять модератори, а саме, структури умовного способу зі значенням гіпотетичної модальності, які є сигналом імплікації спонукальності, як в прикладах (4) та (5). (4) *I'd give it to the FBI, if I were you* (Baldacci, p. 193). (5) *And I'd like to interview the person who rented him a vehicle, if that's possible* (Pearson, p. 96). Наведені приклади (4-5) яскраво демонструють прагнення мовця висловити свою вимогу в гранично ввічливій формі, що досягається використанням умовного способу. Непряме значення висловлення полягає в імпліцитному вираженні іллокутивного значення, що сприяє безконфліктності комунікації.

Треба підкреслити, що структури умовного способу, на відміну від стилістичних модераторів, не належать до класу контекстно-незалежних модераторів. Але незважаючи на

цей факт, імпліцитний смисл висловлення, яке утворюється за їх вживанням, легко розпізнається. При цьому для своєї інтерпретації смисл висловлення майже не потребує підтримки з боку контексту, оскільки є ритуальним і етикетно-закріпленою формою спілкування. Наведені вище приклади МВ (4-5) ілюструють характерну для англомовної особистості тенденцію уникати, де це можливо, імперативних конструкцій або замінювати їх неімперативними.

Приклади (1-5) можна вважати конвенціональними, оскільки за розглянутими мовними засобами закріплені певні значення (випадок стилістичних модераторів) та функції (випадок лексико-граматичних модераторів, а саме, структур умовного способу) завдяки традиційності їх вживання. Імпліцитний смисл таких висловлень може трактуватися як результат дії соціокультурних конвенцій та норм мовленнєвої поведінки англомовної особистості, що становить національно-мовну своєрідність цих типів МВ.

До другої групи належать МВ недовомовленості з контекстуально-залежними модераторами, тобто дискурсивними іллокутивними індикаторами комунікативної інтенції стримування. Імпліцитний смисл таких МВ визначається не стільки змістом усього висловлення, скільки контекстом і тими екстралінгвістичними умовами, в яких відбувається мовленнєвий акт комунікації. (6) *"But Mr. Bleibner, I understand, was more or less of an amateur?"* (Christie, 1976, p. 59). У прикладі (6) мовець, висловлюючи свій погляд на рід діяльності м-ра Блейбнера, використовує сигнал недовомовленості *more or less*, щоб тактовно натякнути на його недостатній професіоналізм. Висловлення містить імплікацію «м-р Блейбнер робив своє діло непрофесійно», яка вербально мовцем не висловлюється.

(7) – *You don't think she's any good?*

– *"I didn't say that", he corrected mildly. I said if she'd stayed at art school she'd have been wasting her time* (Walters, 150). У висловленні (7) мовець, не бажаючи образити співрозмовника прямою негативною характеристикою здібностей дорогої йому людини, обережно дає зрозуміти / натякає, що у дівчини нема таланту до живопису. (8) *The room was in quite good condition, but why were people like Mrs. Hengrave so fond of that mustard – cum-biscuit shade of wall paint* (Christie, 1982, p. 10). Висловлення породжує імпліцитний смисл через взаємодію адресата та адресанта на базі комунікативної ситуації. У прикладі (8) мовець вдається до недовомовленості, висловлюючи натяк щодо огидливого кольору шпалер у кімнаті та людей, яким подобається такий колір.

Наведені приклади МВ (6-8) – неконвенціональні, оскільки ідентифікація їх значення часто стає результатом сукупності факторів: пропозиціонального змісту висловлення, знання особливостей ситуації спілкування, індивідуальних характеристик мовця та адресата, пресупозиційних факторів тощо [2].

Проведений аналіз МВ виявив психологічну основу імпліцитних мовленнєвих дій [6, 61]. В основі такої комунікативної поведінки може бути небажання адресанта розкрити свої наміри. Це небажання пояснюється різними причинами: інтенції можуть бути неприємними для адресата (що є характерним для маніпулятивного впливу); інтенції можуть сприйматися адресантом як такі, що принижують його самоповагу (порівняйте використання натяків замість наказу тощо); інтенції можуть суперечити етикетним нормам поведінки і прийнятим правилам мовленнєвої взаємодії комунікантів.

Отже, викладене дає підстави дійти висновку, що відмінною рисою МВ недовомовленості є його спроможність породжувати імпліцитний смисл, який є продовженням буквального значення його компонентів, та смисл, який повністю не пов'язаний з його буквальним значенням. На відміну від МВ недовомовленості, МВ мітигації може породжувати імпліцитний смисл, який є виключно продовженням буквального значення його компонентів. Імпліцитний смисл МВ може визначатися за наявністю мовних (контекстно-незалежних) та дискурсивних (контекстно-залежних) маркерів. МВ недовомовленості та мітигації як засоби непрямой комунікації можуть розглядатися як форма свідомої інтенційної поведінки мовця, оскільки вони вживаються мовцем навмисно. Метою мовця є програмування інтерпретації висловлення адресатом в бажаном для нього (адресанта) напрямку. Специфікою механізму породження імпліцитного смислу згаданими МВ в англомовних етнокультурах можна вважати переважання культурно зумовлених когнітивних сценаріїв над соціальним

контекстом, а також відповідність ситуативного спілкування принципам кооперативного спілкування та ввічливості. Перспективним уявляється поглиблення дослідження МВ в напрямку розробки проблем когнітивно-семантичних основ пропозиціональної та іллокутивної імплікацій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И.В. Импликация как приём построения текста и предмет филологического изучения / И. В. Арнольд Вопросы языкознания. – 1982. – №4. – С. 83 – 91.
2. Безуглая Л.Р. Дискурсивная импликация с позиций полевого подхода / Л.Р. Безуглая // Вестник Харк. Нац. Ун-та. – 2007. – №782. – С. 6-10.
3. Говердовский В.И. Опыт функционально-типологического описания коннотации: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / В. И. Говердовский – М., 1977. – 165 с.
4. Грайс П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. / П. Грайс – М.: Прогресс, 1985. – С. 217 – 238.
5. Дементьев В.В. Непрямая коммуникация и ее жанры. / В. В. Дементьев– Саратов: Изд-во Саратовского ун-та, 2000. – 248 с.
6. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. / В. И. Карасик– М.: Гнозис, 2004.– 390 с.
7. Кишко С.М. Комунікативний феномен модерації в сучасному англомовному художньому дискурсі: дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 / С.М. Кишко – Донецьк, 2011. – 204 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Кишко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри граматики та практики англійської мови Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донецький державний педагогічний університет».

Наукові інтереси: прагмалінгвістика, аналіз дискурсу.

ІНТЕНЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЕВОГО ЖАНРУ «КОМЕНТАР» (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ГАЗЕТИ „BILD“)

Наталія КОВАЛЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглянуто інтенційні характеристики мовленнєвого жанру «коментар» у німецькій газеті „BILD“. Доведено, що мовлення коментарів BILD відзначається емоційно переконуючою та фатичною спрямованістю.

Ключові слова: мовленнєвий жанр «коментар», інтенція, комунікативна стратегія і тактика, емоціоналізація, скандалізація, зміна дискурсивного простору, фатичне мовлення.

The article deals with intentional characteristics of the speech genre 'commentary' in the German newspaper „BILD“. It proves that the language of the BILD commentaries is distinguished by the emotionally persuasive and phatic orientation.

Key words: speech genre 'commentary', intention, communication strategy and tactics, emotionalisation, scandalisation, change of discourse space, phatic communication.

Феномен газети „BILD“ цікавий тим, що всупереч приналежності до регістру масової або бульварної преси (нім. Boulevardpresse) вона є газетою з найвищим накладом у Німеччині й одним із найвпливовіших німецьких друкованих видань [18: 19]. Характеризуючи газету „BILD“ як масову, ми виходимо з термінологічної діади «якісний» – «масовий», що засновується на протиставленні елітарної й масової культури [4: 81].

Коло читачів BILD складають переважно соціальні групи з невисоким рівнем освіти [18: 17]. Серед мотивів, що спонукають адресата звертатися до BILD, називають: 1) рецепцію як емоційний вентиль, 2) підтвердження власних моральних принципів, 3) підтримку почуття групової ідентичності, 4) знаходження власної думки, 5) самоствердження через розпізнавання маніпулятивних технік видання та 6) стратегічне читання, завдяки якому суспільна еліта дізнається про те, як вона представлена в медіа [11: 246; 12: 33-34].

BILD уже була об'єктом наукового інтересу. Увагу лінгвістів привертала заголовки газети [17], її тематичні, мовні та нарративні особливості [13; 18]. Журналістами проаналізовано «споживацьку якість» BILD порівняно з «нормативною якістю» відповідно до критеріїв різноманітності, об'єктивності, аналітичності та релевантності [12]. Проведено аналіз мовленнєвих жанрів (далі – МЖ) політичної спрямованості в різних виданнях масової преси: німецькій „BILD“, швейцарській „Kronen Zeitung“ та австрійській газеті „BLICK“ [15].

Об'єктом дослідження у статті є МЖ коментарю в газеті „BILD“. На підставі класифікації проблем, щодо яких журналісти подають свій коментар, виокремлюються коментарі до внутрішніх і міжнародних питань, економічної тематики тощо. Мовному інваріанту коментарю притаманний аргументативний виклад теми з домінуючою інтенцією оцінки суспільних процесів та переконання адресата в правильності викладеної точки зору [10: 69].

У газеті „BILD“, адресованій масовому читачеві, спостерігається варіативність МЖ коментарю, що виявляється в переважанні емоційного переконання над раціональним та його фатичній спрямованості. Беручи до уваги вивченість мовних засобів стратегії емоціоналізації у BILD [13; 18], предметом дослідження у статті є її текстово-дискурсивні прояви, що формуються на рівні мовленнєвого задуму й виявляються в семантиці тексту. Новизною відзначається також розгляд коментарів BILD в аспекті фатичного спілкування.

Комунікативну стратегію визначаємо за О. С. Іссерс як послідовність мовленнєвих дій, спрямованих на досягнення комунікативної мети з урахуванням умов комунікації й особистісних характеристик комунікантів. Стратегічний задум адресанта визначає вибір мовленнєвих тактик – однієї або декілької мовленнєвих дій, які сприяють реалізації стратегії. Випрацювання типології комунікативних стратегій і тактик доцільно проводити в контексті конкретного стратегічного завдання кожного типу дискурсу [2: 109-110].

Основним інструментом дослідження слугував інтерпретаційно-текстовий метод. Його застосуванню передувало формулювання гіпотези про генеральну інтенцію адресанта, яка полягає, на нашу думку, у створенні спільноти з читачською аудиторією на емоційній основі, коли реалізується також фатична функція мовлення. На основі висунутої гіпотези зроблено уточнюючі умовиводи про часткові інтенції адресанта, котрі втілюються на рівні окремих тактик і підпорядковуються генеральній інтенції.

Фатична інтенція передбачає замість повідомлення нової інформації переважно функцію встановлення контакту [1: 15; 3: 183]. Фатичне мовлення не позбавлене змістового плану, у ньому також можливий обмін інформацією, але при цьому прослідковуються різні установки мовців: повідомлення інформації чи спілкування заради спілкування [3: 188]. Поряд із контактоустановлюючою відзначена емоційно-регулятивна функція фатичного спілкування [7: 44], яке сьогодні проникає не тільки в усну, а й у писемну публіцистику [5: 219].

Стратегію емоціоналізації (нім. Emotionalisierung) розуміємо як активізацію адресантом емоцій і почуттів, які повинні переживатися адресатом при сприйнятті повідомлення [18: 71]. Стратегія емоціоналізації втілюється в коментарях газети „BILD“ за допомогою низки тактик. У статті увагу зосереджено на двох тактиках: скандалізації та зміні дискурсивного простору.

Скандал як лінгвістичний об'єкт розглянуто в роботах О. Й. Шейгал та С. Бекманн. Наратив політичного скандалу характеризується за О. Й. Шейгал множинністю оповідачів, різножанровими реалізаціями, часовою протяжністю, яка зумовлена суспільною значимістю денотативної складової скандалу, пов'язаної з порушенням закону чи норм моралі, множинністю модальних установок, оскільки в комунікативну орбіту скандалу втягуються комуніканти з різними точками зору [6: 270-273].

С. Бекманн розглядає скандал як комплексну мовленнєву дію в аспекті суспільної моралізуючої комунікації [8]. Виокремлені С. Бекманн комунікативні дії («наративні категорії» в термінології О. Й. Шейгал) відбивають уявлення про суспільний скандал, як він висвітлюється на шпальтах коментарів газети „BILD“. Наративна модель скандалу прослідковується у значній частці коментарів BILD, що дозволяє виокремити скандалізацію в окрему тактику стратегії емоціоналізації в масовому виданні.

У центрі уваги одного з останніх скандалів, що коментувався в BILD, опинився Лімбургський єпископ Тебартц ван Ельст. Аналізуючи цей скандал як мовленнєвий вчинок за моделлю С. Бекманн [8], виокремлюємо у досліджуваному матеріалі (Warum der Limburger Bischof zurücktreten sollte, 10.10.13; Beten für den Bischof? 11.10.13; Weiser Papst, 24.10.13) повний спектр мовленнєвих дій скандалізації й засоби їх вербальної експлікації:

- 1) Вчинок або скандальна ситуація

Тебартц ван Ельст помічений у надмірній пристрасі до розкоші та неналежному стилі життя (*Der Limburger Bischof Franz-Peter Tebartz-van Elst (53) mag seinem Bistum ein Diözesanes Zentrum von „eleganter Schlichtheit“ und bleibendem Wert errichtet haben. [...] Das Bistum Limburg und ganz Deutschland streiten über seinen Lebensstil, die Millionenbauten, seine Umgangsformen. / Und plötzlich erfahren wir von diesem Bischof aus Limburg. Der ganz offensichtlich lügt, trickst, täuscht – und sich für 31 Millionen Euro einen beispiellosen Protz-Bau errichten lässt. Vermutlich auch mit dem Geld aus den Kirchensteuern.*)

2) Скандалізація

а) докір

i) експлікація докору

Церква не виконує свого призначення й не є гідною довіри. (*Das ist das eigentliche, schwerste Versagen eines Gottesmannes. Wo Glaube und Gotteswort zur Nebensache werden, erfüllt die Kirche ihren Auftrag nicht. / Es geht um die Glaubwürdigkeit einer moralischen Instanz. Die katholische Kirche, die sich schon bei der Aufarbeitung von sexuellem Missbrauch schwer getan hat, verliert sie endgültig [...].*)

ii) експлікація норми

Замість піклування про вишукані статки єпископ мусить дбати про свою общину, спасіння душ та Слово Боже. (*Bischof bedeutet „Hüter, Schützer, Aufseher“ – aber nicht Aufseher über erlesene Immobilien, sondern Schützer der Gemeinden seines Sprengels, Aufseher über die Seelsorge und Hüter des Wortes Gottes.*)

iii) нав'язування почуття відповідальності

Служителі культу на кшталт Тебартц ван Ельста винні у втраті довіри до церкви (імпліцитно). Оточення підтримувало, Ватикан невинувато захищав одіозного єпископа. (*An Rückhalt und Vertrauensvorschuss hat es für den Limburger Oberhirten nicht gemangelt. Auch der Vatikan hat ihn bislang gehalten und vor dem öffentlichen [...] Druck in Schutz genommen.*)

б) продукування обурення

Християнство має безліч невирішених проблем, якими мусять опікуватися його очільники. Службові дії єпископа пов'язані з великими витратами. (*Vor Afrika ertrinken Flüchtlinge, Christen werden weltweit verfolgt, immer mehr Menschen wenden sich auch hier in Deutschland von der Kirche ab: Das sind die Themen, die einen Bischof umtreiben und um den Schlaf bringen müssen. [...] / Er hat – um nur ein Beispiel zu nennen – anstelle eines stehenden Adventskranzes (10 000 Euro), einen schwebenden für 100 000 Euro in die Decke der Hauskapelle einbauen lassen. Wem will er das noch erklären. Wer will diese Erklärungen noch hören? / Der unnötige Rechtsstreit mit dem „Spiegel“ über seinen First-Class-Flug nach Indien bringt nun das Fass zum Überlaufen. Ein Bischof, der Millionen in den Sand setzt, ein Bischof mit Strafbefehl – ein solcher Bischof ist nicht mehr zu halten.*)

с) вимога

Єпископ має піти у відставку. Потрібні нові механізми адміністрування церковних коштів. (*Ein Bischof, über dessen Haus mehr gesprochen wird, als über seinen Glauben, muss gehen. / Am Desaster der explodierenden Baukosten ist der Bischof gewiss nicht allein schuld. [...] Ein Vermögensverwaltungsrat, der immer wieder willig Millionen zur Wunscherfüllung nachschießt, sollte jetzt vielleicht auch über neue Wege des kirchlichen Kostenmanagements nachdenken.*)

3) Реакція

Ватикан приймає рішення про тимчасове відсторонення Тебартц ван Ельста від обов'язків та розслідування справи. (*Jetzt hat der Papst entschieden. Er hat den Bischof von Limburg entmachtet, einen Verwalter auf Zeit eingesetzt. Und Tebartz-van Elst in den Zwangsurlaub geschickt. Das war der erste Schritt. Liegen die Prüf-Ergebnisse der Staatsanwaltschaft und Bischofskonferenz vor, wird sich der Papst ein zweites Mal mit dem Fall beschäftigten müssen.*)

4) Закінчення

Скандал є формою моралізуючої комунікації [16: 25] й має схожу структуру з плітками [8: 64-65]. Обидві форми комунікації спрямовані поряд із продукуванням емоцій на підтримку моральних цінностей і соціальної гомогенності певної групи [16: 101-103], що

дозволяє розглядати коментарі газети „BILD“, які розгортаються за нарративною схемою скандалу, в аспекті фатичної комунікації. У наративі скандалу в коментарях BILD також чітко прослідковується підпорядкованість інформативної функції його конотативному плану.

Тактика зміни дискурсивного простору або поєднання різних галузей знання [14: 79] виявляється в коментарях BILD як аналогія між політичною подією та іншою галуззю суспільного досвіду. Поширеним прийомом зміни дискурсивного простору є квазіреальна модель коментарю на основі текстової метафори, яка зазвичай виконує функцію інтерпретації суспільних тенденцій. Услід за німецькою дослідницею С. Берто поділяємо думку про фатичну функцію метафори: інтригуюча текстова метафора є засобом контакту між комунікантами, а розширення креативної метафори перетворює комунікацію на інтерактивну гру, що сприяє установленню й підтримці контакту між комунікантами [9: 232].

Як приклад розглянемо коментар „Patient tot, Retter pleite“ (28.11.12), що стосується фінансової допомоги Греції: пацієнт «грецький парламент» не одужує й потребує попри низку фінансових ін'єкцій штучного дихання (*Dem griechischen Patienten ist nicht zu helfen. Da folgt eine Geldinfusion auf die andere. Aber er wird nicht gesund. Im Gegenteil: Anders als zu Beginn der Behandlung muss er inzwischen künstlich beatmet werden*). Європейські лікарі виправдовують призначення дорогих медикаментів без позитивного прогнозу, хоча реаніматологи на чолі з міністром фінансів Німеччини стан хворого вже майже не коментують (*Das europäische Ärzteteam am Krankenbett rechtfertigt die immer stärker ansteigenden Kosten dieser Therapieversuche mit dem Prinzip Hoffnung: Irgendwann würden die teuren Medikamente schon anschlagen. Bei einem Punkt sind die Notärzte – allen voran der deutsche Finanzminister Schäuble – sehr wortkarg. Früher gaben sie sich überzeugt, der Patient werde bald wieder so fit sein, dass er die Rechnung schnell bezahlen könne. Das glaubt heute niemand mehr*). Учасникам події бракує мужності подумати про смерть пацієнта, внаслідок чого збанкрутує головний казначей лікування – німецький платник податків (*Man mag sich den schlimmsten Fall gar nicht ausmalen: Patient tot und Retter pleite*). Таким чином, текстова метафора націлена в коментарі на підтримку когнітивного балансу з адресатом при інтерпретації складного змісту, емоціоналізацію коментарю та реалізацію його фатичної інтенції.

Отже, у масовій газеті „BILD“, яка наближає відображувану в її коментарях дійсність до когнітивних можливостей свого адресата, виявляється значна питома вага емоційно переконуючого та фатичного мовлення. Стратегія емоціоналізації мовлення та його фатична спрямованість у коментарях „BILD“ чітко співвідносяться з основними мотивами, що спонукають адресата звертатися до цієї газети: вгамування сенсорної спраги, підтвердження власних моральних принципів та підтримка почуття групової ідентичності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Винокур Т. Г. Информативная и фатическая речь как обнаружение разных коммуникативных намерений говорящего и слушающего / Т. Г. Винокур // Русский язык в его функционировании: Коммуникативно-прагматический аспект. – М., 1993. – С. 5–29.
2. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М.: Изд-во ЛКИ, 2008. – 288 с.
3. Клюев Е. В. Речевая коммуникация : [учеб. пособие для ун-тов и ин-тов] / Е. В. Клюев. – М. : Рипол Классик, 2002. – 320 с.
4. Страшнов С. Л. Квалоид как актуальное медиапонятие / С. Л. Страшнов // Журналист. – 2011. – № 1. – С. 82–85.
5. Чернышева Т. В. Тексты СМИ в ментально-языковом пространстве современной России / Т. В. Чернышева. – М. : Изд-во ЛКИ, 2007. – 296 с.
6. Шейгал Е. Семиотика политического дискурса / Е. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.
7. Формановская Н. И. Речевое взаимодействие: коммуникация и прагматика / Н. И. Формановская. – М. : ИКАР, 2007. – 480 с.
8. Beckmann S. Der Skandal – ein komplexes Handlungsspiel im Bereich öffentlicher Moralisierungskommunikation / S. Beckmann // Strategien politischer Kommunikation. Pragmatische Analysen. – Berlin, 2006. – S. 61–71.
9. Bertau M.-C. Sprachspiel Methapher. Denkweisen und kommunikative Funktion einer rhetorischen Figur / M.-C. Bertau. – Opladen : Westdeutscher Verlag, 1996. – 324 S.
10. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden / K. Brinker. – Berlin : E. Schmidt, 2005. – 179 S.
11. Bruck P.-A. Die ganz normale Vielfältigkeit des Lesens. Zur Rezeption von Boulevardzeitungen / P.-A. Bruck,

- G. Stocker. – Münster : Lit Verlag, 2002. – 304 S.
12. Ferdinand T. Qualität im Boulevardjournalismus? Eine Inhaltsanalyse der Politikberichterstattung in der BILD-Zeitung / T. Ferdinand. – Saarbrücken : VDM Verlag, 2008. – 161 S.
13. Heppenstiel T. “Busen-Pfusch” und “Kampfhund-Drama”. Textgestaltung in der “BILD”-Zeitung / T. Heppenstiel. – Akademikerverlag, 2012. – 96 S.
14. Hoffmann M. Beiträge zur Persuasionsforschung : Unter besonderer Berücksichtigung textlinguistischer und stilistischer Aspekte / M. Hoffmann, Chr. Keßler. – Frankfurt am Main: Lang, 1998. – 100 S.
15. Petry M. Politik im Boulevard – Politikberichterstattung in Boulevardzeitungen : Eine vergleichende Inhaltsanalyse der Politikberichterstattung in Bild, Kronen Zeitung und BLICK / M. Petry. – Saarbrücken : VDM Verlag, 2008. – 202 S.
16. Saxer U. Politik als Unterhaltung. Zum Wandel politischer Öffentlichkeit in der Mediengesellschaft / U. Saxer. Konstanz: UVK Verlagsgesellschaft, 2007. – 345 S.
17. Schirmer S. Die Titelseiten-Aufmacher der BILD-Zeitung im Wandel: eine Inhaltsanalyse unter Berücksichtigung von Merkmalen journalistischer Qualität / S. Schirmer. – München : Fischer, 2001. – 207 S.
18. Voss C. Textgestaltung und Verfahren der Emotionalisierung in der BILD-Zeitung / C. Voss. – Frankfurt am Main : Lang, 1999. – 130 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Коваленко – кандидат філологічних наук, викладач кафедри загального мовознавства і германістики Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.
Наукові інтереси: мовленнєва прагматика, дослідження мовленнєвих жанрів.

ЗМІСТОВА СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ «КОМУНІКАЦІЯ» ТА «СПІЛКУВАННЯ» В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Алла КОЗАК (Луцьк, Україна)

У статті висвітлюються окремі аспекти сутнісної характеристики понять «комунікація» й «спілкування» у контексті міжкультурної комунікації. Наголошується на багатозначності терміна «комунікація» як універсального явища, що є об'єктом вивчення різних наук і використовується в різних галузях людської діяльності, інтенсивності обговорення проблеми взаємозв'язку категорій «комунікація» і «спілкування», розмежуванні їх змісту в руслі мовознавства, лінгвістики, психолінгвістики, соціальної психології.

Ключові слова: комунікація, спілкування, комунікативна діяльність, міжкультурна взаємодія, міжособистісне спілкування, міжкультурна комунікація.

The article deals with some aspects of the essential characteristics of the concepts "communication" and "intercourse" in the context of intercultural communication. Emphasis is placed on the polysemy of the term "communication" as a universal phenomenon that is the object of the study of various sciences and is used in various fields of human activity, the intensity of the discussion of the relationship between the categories of "communication" and "intercourse", distinguishing their content within the framework of linguistics, psycholinguistics, social psychology.

Key words: communication, intercourse, communicative activity, intercultural interaction, interpersonal communication, intercultural communication.

Сучасні процеси глобалізації та інтеграції, зростання інтенсивності контактів між народами й країнами визначають зміну соціокультурних пріоритетів у царині мовної освіти не лише як засобу спілкування, але й формування культурної особистості, що зумовлює появу нових концепцій у галузі викладання іноземних мов, зокрема концепцій міжкультурної комунікації й міжкультурного навчання.

Із розгортанням процесів глобалізації й інтернаціоналізації, що зумовлюють широкий розвиток у ХХІ ст. міжнародних міжнаціональних контактів, вивчення різних аспектів міжкультурної комунікації стає все більш **актуальним**.

Зауважимо, у навчанні міжкультурної взаємодії особливої значущості набуває особистий досвід студентів щодо оволодіння способами спілкування. У зв'язку з цим важливим є вибір педагогічних засобів, які оптимізують їх опанування. Психолого-педагогічні особливості процесу спілкування як одного з видів людської діяльності засвідчують, що «зрізом будь-якої фази спільної діяльності слугує ситуація як найбільш динамічний її елемент, який відображає сукупність умов взаємодії, що потребують певних дій» (Ю. Ханін). Водночас вона дає студентам змогу здобути й осмислити особистий досвід як основу формування міжкультурної компетентності – підґрунтя готовності до міжкультурної комунікації.

Метою дослідження є уточнення і розмежування суті понять «комунікація» та «спілкування».

Зауважимо, термін «комунікація» (від латин. communication – повідомлення, передача, спілкування) – універсальне явище, що «використовується в трьох значеннях: 1) шлях повідомлення; 2) форма зв'язку; 3) акт спілкування, повідомлення інформації» – сьогодні використовується в різних галузях людської діяльності, де відбувається процес циркуляції інформації, і водночас, є об'єктом вивчення багатьох наук. Зокрема, з філософської позиції – це спілкування, обмін думками; передача інформації від однієї людини до іншої за допомогою знаків, зафіксованих на матеріальних носіях [17, с.269]. Будь-яка комунікація є соціальним процесом, який відбиває громадську структуру і виконує в ній функцію зв'язку, є ніби посередником між індивідуальною та суспільно усвідомленою інформацією.

У мовознавстві комунікація трактується як «спілкування, обмін думками, відомостями, ідеями тощо – специфічна форма взаємодії людей у процесі їхньої пізнавально-трудова діяльності... і характеризується функціонуванням мови...» [2, с.233] як національно-специфічного компонента культури, приналежності його носіїв до певного соціуму.

Лінгвістика займається проблемами вербальної (від латин. verbalis від verbum – слово) комунікації – нормативним і ненормативним уживанням слів і словосполучень у мові – усній і писемній, діалогічній і монологічній. Причому комунікація розглядається як спілкування носіїв не тільки різних мов, але й різних культур, де спільність певного мінімуму фонових знань є обов'язковою умовою адекватного взаєморозуміння комунікантів.

Психологія і психолінгвістика акцентують увагу на чинниках, які сприяють передачі й відтворенню інформації, причинах, що утруднюють процес міжособистісної й масової комунікації, а також на мотивованості мовної поведінки комунікантів.

У соціальній психології комунікація означає передачу інформації, повідомлень, відомостей між людьми, що може мати як двобічний, так і однібічний характер.

Принагідно зазначимо, що сучасні науковці інтенсивно обговорюють проблему взаємозв'язку категорій «комунікація» і «спілкування», які досить часто вживаються як синоніми. Більшість дослідників (К. Абульханова-Славська, О. Бодальов, Л. Буєва, М. Каган, О. Леонтьєв, Б. Ломов, А. Мудрик та ін.) вважають, що спілкування є комунікативною діяльністю. Зокрема, М. Каган стверджує, що «комунікація є суто інформаційним процесом – передачею тих чи інших повідомлень», коли «суб'єкт передає деяку інформацію, яку одержувач повинен прийняти, зрозуміти, добре засвоїти і відповідно до цього діяти» [8, с.137]. Інші (В. Кричевський, В. Ширшов) схильні вважати, що спілкування є особливим видом комунікації. Заслугує на увагу позиція А. Соколова щодо виокремлення трьох варіантів відносин між учасниками комунікації:

- суб'єкт – суб'єктні: діалог рівноправних партнерів, в якому виражається одна з форм комунікації, – спілкування;

- суб'єкт–об'єктні: комунікативна діяльність у формі управління, в якій адресант розглядає адресата як об'єкт комунікативної дії, як засіб досягнення своєї мети;

- об'єкт–суб'єктні: комунікативна діяльність у формі наслідування, коли адресант цілеспрямовано обирає адресата в якості зразка для наслідування, а останній може навіть не знати про свою участь в комунікації [15, с.24 – 28].

У руслі окресленого нам видається слушною думка В. Конечкої щодо інтерпретації комунікації як:

- 1) засобу зв'язку будь-яких об'єктів матеріального і духовного світу;
- 2) спілкування – передачі інформації від людини до людини;
- 3) передачі й обміну інформацією в суспільстві з метою впливу на нього [10].

Науковець уточнює, що перше трактування означеного терміна пов'язане з проблемами диференціації і систематизації комунікативних засобів, які є різними за своєю природою, структурою, функцією й ефективністю. Друге пов'язане з проблемами міжособистісної комунікації, а третє – масової комунікації [11, с. 7].

При цьому основними компонентами комунікативного акту, згідно традиційно визначеної у лінгвістиці моделі комунікації в інтерпретації Р. Якобсона, є такі: *адресант* (відправник повідомлення); *адресат* (одержувач); *контекст* (має бути вербальним або припускати вербалізацію); *код* (повністю або частково спільний для адресанта і адресата);

контакт (фізичний канал і психологічний зв'язок між адресантом і адресатом, що зумовлює можливість установити і підтримувати комунікацію [18].

Щодо феномена «спілкування» відзначимо, що за своєю суттю спілкування є процесом не міжіндивідуальним, а соціальним, який виникає «в силу суспільної потреби» і «суспільної необхідності» [13, с. 4]. Це широке й ємне поняття. Це усвідомлений і неусвідомлений вербальний зв'язок, передача й отримання інформації, що спостерігається всюди і завжди [7, с. 322].

Зауважимо, більшість науковців (Г. Андреева, Т. Астафурова, Д. Градев, В. Фурманова та ін.) дійшли правомірного висновку про те, що структура спілкування складається з трьох компонентів:

- комунікація (обмін інформацією);
- інтеракція (організація взаємодії);
- перцепція (почуттєве сприйняття як основа взаєморозуміння) [1].

На думку, Б. Паригіна [14] спілкування є складним і багатограним процесом взаємодії та взаємовпливу людей один на одного, що може розглядатися не тільки як акт усвідомленого, раціонально оформленого мовного обміну інформацією, але й в якості безпосереднього емоційного контакту між людьми. Завдяки цьому спілкування формує міжособистісні і ділові стосунки між людьми, в тому числі й систему соціальних відносин.

Спілкування є не тільки необхідним, але й найбільш суттєвим соціально-психологічним аспектом будь-якої діяльності, оскільки саме у його процесі і тільки через спілкування може виявитися сутність людини. З цього приводу цікавим є висловлювання Л. Фейербаха, що «окрема людина як дещо відокремлене не містить людської сутності в собі ні як істота моральна, ні як мисляча. Людська сутність наявна тільки в спілкуванні, в єдності людини з людиною, в єдності, що спирається лише на реальність різниці між Я і Ти» [16, с.203].

У контексті вищезазначеного цілком правомірно стверджувати, що розвинута здатність людини до розуміння інших людей є раціональною основою процесу міжособистісного спілкування. Не можна не погодитися в цьому зв'язку з Л. Виготським, який характеризує спілкування як «процес, що базується на усвідомленому розумінні й передачі думок і переживань, які потребують відповідної системи засобів» [3, с.51].

Отже, спілкування служить: 1) каналом, за яким здійснюється пізнання; 2) засобом, що розвиває індивідуальність; 3) інструментом виховання необхідних рис особистості; 4) способом передачі досвіду й розвитку вміння спілкуватися [12, с.29].

Конструктивною в аспекті дослідження є позиція соціальних культурологів (Б. Єрасов) [6] щодо виокремлення двох підходів, пов'язаних із вивченням феномена «спілкування»: інструментальний (або адаптивний) і розуміючий (або розвивальний). Інструментальний підхід націлений на досягнення практичного результату – контакту представників різних культур, що базується на вивченні механізмів комунікації й адаптації, особливостей їхньої мовної і немовної поведінки, впливу цінностей і стереотипів на міжкультурне спілкування. Розвивальний підхід дозволяє вивчити зміни в культурі особистості, що відбуваються в результаті «зустрічі з іншим світом», перспективи формування особистості – посередника між культурами.

Цілком очевидно, що, коли йдеться про спілкування представників двох різних культур, ми вступаємо у сферу проблематики міжкультурної комунікації, де взаємодіють мова, культура й особистість. Причому ця взаємодія виступає в різних модифікаціях.

Акцентуємо, що поняття «міжкультурна комунікація» викликає безліч суперечок і дискусій у науковому світі. Однак уважається, що воно з'явилося в результаті компромісу як синонімічне до понять «кроскультурна (від англ. cross – пересікати, переходити), інтеркультурна, міжетнічна комунікація, міжкультурна інтеракція» тощо.

Принагідно зазначимо, що досліджуване поняття вперше було сформульоване в 1954 році в роботі Г. Трагера і Е. Холла «Культура і комунікація. Модель аналізу», де під міжкультурною комунікацією розумілась ідеальна мета, до якої повинна прагнути людина у своєму бажанні якомога краще й ефективніше адаптуватися до навколишнього світу. У процесі подальших теоретичних розробок були визначені найбільш характерні риси міжкультурної комунікації, передусім усвідомлення її учасниками культурних відмінностей

один одного. З'ясовано, що за своєю суттю міжкультурна комунікація – це завжди міжособистісна, міжперсональна комунікація в спеціальному контексті, коли один учасник виявляє культурні відмінності іншого, тобто в міжкультурній комунікації виявляється культурно-прагматична спрямованість спілкування [4].

Зауважимо, мета будь-якого комунікативного акту полягає в тому, що в ході комунікації мовні партнери не просто обмінюються інформацією, а й оцінюють комунікативну (вербальну і невербальну) поведінку один одного, вступають у контакт, намагаючись впливати на думки, уявлення та знання один одного, тому що мовний вплив людей один на одного під час спілкування, за твердженням Т. Дридзе, завжди пов'язаний із перебудовою індивідуальної свідомості (картини світу) суб'єкта. При цьому думки й уявлення комунікантів можуть не співпадати, оскільки соціальний досвід і рівень когнітивної свідомості партнерів із комунікації може бути різним. До того ж будь-яке спілкування, професійне в тому числі, має три взаємопов'язаних аспекти – пізнавальний (когнітивний), афективний (емоційний) і поведінковий. У ході спілкування між представниками різних культур це особливо важливо, адже розбіжності виявляються на всіх трьох рівнях і для досягнення взаєморозуміння своєю мовну і немовну поведінку необхідно будувати з урахуванням цих відмінностей [5].

У руслі пізнавального аспекту різниця спостерігається у структурі пізнання, тобто концептуальній картині світу, завдяки якій отримується інформація. Саме відмінності у концептах, способах категоризації та інтерпретації відрізняють одну культуру від іншої. Тому лише оволодіння способами світосприйняття іншої культури відкриває можливість людині дивитися на навколишню дійсність «одними очима» з представниками цієї культури.

Однак для вибудовування ефективних міжкультурних стосунків не достатньо розуміння означеного процесу лише на раціональному рівні. Необхідно знати, які емоційні прояви і висловлювання можна дозволити собі при спілкуванні з іноземцями, оскільки в кожному суспільстві існують певні критерії сентиментальності й емоційності. Цілком очевидно, що в даному випадку відбуваються зміни на афективному рівні.

Поведінковий аспект спілкування віддзеркалює вміння і навички щодо дії у конкретних ситуаціях, оскільки у моделях поведінки також виявляється національна специфіка, де в силу вступає так званий «комунікативний кодекс» [9, с.78], що являє собою систему принципів регулювання поведінки комунікантів.

Отже, різні визначення дефініції «комунікація» дають підстави зробити *висновок* про те, що означене поняття імпліцитно припускає наявність зв'язку між людьми і визначається як акт спілкування. Мета будь-якого комунікативного акту полягає в тому, що в ході комунікації мовні партнери вступають у контакт, прагнучи впливати на думки, уявлення і знання один одного. Спілкування характеризується як процес, що базується на усвідомленому розумінні й передачі думок і переживань, які потребують відповідної системи засобів. *Перспективи подальшого дослідження* ми вбачаємо у розкритті передумов формування готовності студентів до міжкультурної комунікації.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Астафурова Т. Н. Стратегии коммуникативного поведения в профессионально-значимых ситуациях межкультурного общения: Лингвистический и дидактический аспект: дисс. ...д-ра пед. наук / Астафурова Татьяна Николаевна. – М., 1997. – 324с.
2. Большой энциклопедический словарь. Языкознание / Под ред. В. Н. Ярцева. – М., 1998. – 611с.
3. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Л. С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 479с.
4. Грушевицкая Т. Г. Основы межкультурной коммуникации / Т. Г. Грушевицкая, В. Д. Попков, А. П. Садохин: уч. пособие для вузов (под ред. А. П. Садохина). – М.: ЮНИТА-ДАНА, 2002. – 352с.
5. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации / Т. М. Дридзе. – М.: Наука, 1984. – 268 с.
6. Ерасов Б. С. Социальная культурология / Б. С. Ерасов. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 591с.
7. Зимняя И. А. Педагогическая психология / И. А. Зимняя. – М.: Логос, 1999. – 382с.
8. Каган М. С. Мир общения : проблемы межсубъектных отношений / М. С. Каган. – М.: Политиздат, 1988. – 315 с.
9. Клюев Е. В. Речевая коммуникация / Е. В. Клюев. – М.: ПРИОР, 1998. – 215с.
10. Конечская В. П. К обоснованию категорий и единиц социальной коммуникации / В. П. Конечская // Вестник МГУ. – Сер. 18. Социология и политология. – 1996. – № 1. – С.34–43.

11. Конечкая В. П. Социология и коммуникация / В. П. Конечкая. – М., 1997. – 302с.
12. Концепция коммуникативного обучения иноязычной культуре в средней школе / Под ред. Е. И. Пассова и В. Б. Царьковой. – М.: Просвещение, 1993. – 125с.
13. Леонтьев А. А. Педагогическое общение / А. А. Леонтьев. – М. – 1979. – 54 с.
14. Парыгин Б. Д. Анатомия общения / Б. Д. Парыгин. – СПб, 1999. – 249с.
15. Соколов А. В. Введение в теорию социальной коммуникации: учеб. пособие / А. В. Соколов. – СПб., 1996. – 319с.
16. Фейербах Л. Основные положения философии будущего / Л. Фейербах // Избр. философ. произвед. – Т.1 – М., 1985. – С.203.
17. Философский энциклопедический словарь. – 2-е изд. – М.: Сов. энцикл., 1989. – 815 с.
18. Якобсон Р. О. Язык в отношении к другим системам коммуникации // Р. О. Якобсон. Избр. работы. – М., 1985. – 179с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Козак – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: актуальні проблеми міжкультурної комунікації.

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АФОРИЗМІВ ЯК ТЕКСТІВ МАЛОЇ ФОРМИ У ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ Б. ОБАМИ

Любов КОЗУБ (Київ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню прагматичних особливостей афоризмів як текстів малої форми у політичних промовах Б. Обами і зумовлена спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на поглиблене вивчення різних типів дискурсу, встановлення їх прагматичного потенціалу.

Ключові слова: афоризм, прагматичні особливості, тексти малої форми, прагматичний потенціал.

The article deals with pragmatic peculiarities of aphorisms as a variety of microtexts in political speeches of B. Obama. It is stipulated by the interest of modern linguistic investigations in the study of different types of discourse, establishing their pragmatic potential.

Key words: aphorism, pragmatic peculiarities, microtexts, pragmatic potential.

Сучасні лінгвістичні дослідження коротких текстів свідчать про те, що увагу науковців усе більше привертають лінгвістичні та жанрово-стилістичні особливості афоризмів, які відрізняються від інших жанрів малих форм своєю експресивністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Афористичні проблеми знайшли відображення в працях зарубіжних і вітчизняних науковців, які звертають увагу на лінгвістичні (А. П. Коваль [7], С. І. Ожегов [12]), функціональні (В. Мідер [16]) та прагматичні (Л. Васильєва [1], О. А. Дмитрієва [4], Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька [8]) особливості афоризмів, їхню типологію (І. Гнатюк [2], В. С. Калашник [6], Н. М. Шарманова [14], Х. Фріке [15]), аналізують структуру лаконічних авторських висловів (Г. Денискіна [3]) та використання в них різних стилістичних засобів (А. П. Коваль [7], В. Федоренко [13]).

Афоризмом зазвичай вважають короткий влучний оригінальний вислів, узагальнену, глибоку думку, виражену в лаконічній, інколи несподівано парадоксальній формі [10: 106; 11: 72]. З цим визначенням афоризму погоджуються Г. Їжакевич та В.С. Калашник, називаючи його експресивним і семантично наповненим виразом, який має високий ступінь узагальнення, доповнюється емоційністю, що орієнтує актуалізовану афористичну фразу на більш як одноразове вживання й передбачає її кодове закріплення у системі мови [5: 179; 6: 91]. За твердженням Н. М. Шарманової, афоризм є оригінальним засобом позначення й номінації позамовної дійсності, який вражає реципієнта своїм філософським осмисленням [14: 40].

Мета дослідження – виявлення прагматичних особливостей англійських афоризмів як текстів малої форми у політичних промовах Б. Обами.

Виклад основного матеріалу. Афоризми можна віднести до прагматично маркованих одиниць мови завдяки провідній ролі конотації в їх семантиці. Спрямування на емоційний вплив на адресата зумовлює використання адресантом експресивних, емоційно забарвлених, оцінних мовних засобів. Афоризми виступають засобом вираження авторського ставлення до запропонованої інформації і водночас засобом прямого впливу на читача чи слухача, що має

на меті спонукати його до дії, змінити його знання на рівні образних уявлень, викликати певні естетичні почуття, вплинути на його світогляд тощо.

Точність, інформативність і образність інформації, яку містять афористичні вислови, здійснюють емоційний вплив на адресата через його відчуття, сприйняття та уявлення. За твердженням А. Коряковцева, афоризм за своєю природою є провокаційним, його ціль – спонукати адресата до будь-якої дії, вчинку, думки чи просто емоції [9: 191].

Прагматична інформація, що реалізується через афоризми, виявляється з урахуванням і мовної специфіки цієї одиниці і типу прагматичного контексту. Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що афористичні висловлювання виступають елементами різноманітних прагматичних контекстів.

Досить часто афористичні вислови у своїх політичних промовах використовує президент США Б. Обама, зокрема з метою повчання та спонукання до наслідування. Так, вшановуючи пам'ять Абрагама Лінкольна, Б. Обама наводить в приклад для наслідування громадянам Америки риси характеру колишнього президента США і зачитує слова А. Лінкольна про характер людини: *“Character is like a tree and reputation like its shadow. The shadow is what we think of it; the tree is the real thing”*. Від себе Барак Обама додає: *“Our essential greatness is not the shadow of sophistication or popularity, or wealth or power or fleeting celebrity. It is the tree that stands in the face of our doubts and fears and bigotries, and insists we can do better”*.

Торкаючись теми корупції, Б. Обама наголошує на тому, що це – проблема всього людства, з якою потрібно боротися, висувуючи суворіші вимоги до осіб, які обіймають високі посади. Використання афоризмів допомагає словам політика звучати переконливіше: *“Power concedes nothing without a demand. It never did, and it never will.”* (by Frederick Douglass).

Для того, щоб вплинути на свідомість молоді США та спонукати її до роздумів про те, які риси характеру їм слід виховувати в собі Б. Обама цитує Роберта Кенеді: *“The world demands the qualities of youth; not a time of life but a state of mind, a temper of the will, a quality of the imagination, a predominance of courage over timidity, of the appetite for adventure over the love of ease”*.

Вустами Б. Обама Мартін Лютер Кінг застерігає людство, зокрема, громадян США від зростання несправедливості і закликає до боротьби за справедливість: *“Injustice anywhere is a threat to justice everywhere”* (by Martin Luther King).; *“The inseparable twin of racial justice is economic justice”* (by Martin Luther King).; *“Let's bend that arc toward justice. Let's bend that arc toward opportunity. Let's bend that arc toward prosperity for all”* (by Barack Obama).

Крім того, на думку Б. Обама, незважаючи на те, що невирішені проблеми залишаються у минулому, вони дають про себе знати у майбутньому і вимагають вирішення, особливо, якщо вони стосуються боротьби за рівність прав людей: *“The past isn't dead and buried. In fact, it isn't even past”* (by William Faulkner).

З цією ж метою президент США в одній із своїх промов використовує афоризм А. Лінкольна, який колись допоміг останньому зібрати війська для боротьби за звільнення рабів: *“Of strange, discordant, and even hostile elements, we gathered from the four winds, and formed and fought to battle through”*.

Боротьба за справедливість веде за собою боротьбу за незалежність та свободу, на що вказує президент США, наводячи слова таких відомих політиків як Дж. Маршал і В. Черчіль: *“Tyranny inevitably must retire before the tremendous moral strength of the gospel of freedom”*.; *“It is not enough to come to the defence of freedom with epic and intermittent efforts when it is threatened at moments that appear critical. Every moment is critical for the defence of freedom”*. Цитуючи В. Вільсона, президент радить пам'ятати заради чого ведеться боротьба: *“It is a fearful thing to lead this great peaceful people into war...But the right is more precious than peace”*.

Завдання уряду США, на думку Б. Обама, є створення сильної нації, а для цього усім американцям потрібно об'єднатися. Саме до цього закликає президент, цитуючи Р. Кенеді: *“Income and education and homes do not make a nation. Nor do land and borders. Shared ideals and principles, joined purposes and hopes – these make a nation. And that is our great task”*.

В афористичній формі Б. Обама пояснює громадянам своєї країни, які зміни в політичній системі не лише їхньої, а й інших держав потрібно внести: *“Ethnic-based tribal politics has to stop. It is rooted in the bankrupt idea that the goal of politics or business is to funnel as much of the pie as possible to one's family, tribe, or circle with little regard for the public good. It stifles innovation and fractures the fabric of the society”*.

Цю ж саму функцію виконують нижче подані афоризми: *“Anyone who speaks of Europe is wrong – it is nothing but a geographical expression” (by Bismarck)*.; *“Europe has never existed – one has genuinely to create Europe” (by Jean Monnet)*.

Політик хоче залучитися підтримкою громадян своєї країни, тому що без підтримки народу, як він зазначає, його зусилля будуть марними. Такої ж думки дотримувався Гарі Трумен, якого цитує Б. Обама: *“No President could ever hope to lead our country, or to sustain the burdens of this office, save as the people helped with their support”*. Якщо народ підтримує керівництво своєї країни, констатує президент США, то це свідчить про дух патріотизму в державі: *“Patriotism is supporting your country all the time, and your government when it deserves it” (by Mark Twain)*.

Як показує аналіз, прагматичне спрямування висловлення спонукає адресанта по-своєму вирішувати проблеми відбору та комбінування мовних засобів. Важливим чинником, який визначає вибір змісту висловлення та способу його формального представлення, є комунікативна мета, яку ставить перед собою мовець. Для її реалізації адресант, зазвичай, використовує мовні засоби, зорієнтовані на виділення певних семантичних відмінностей.

Так, наприклад, завдяки особливостям своєї семантики, а саме присутності оцінного компонента, афоризми можуть вживатися в певних мовленнєвих ситуаціях як поради, рекомендації, прохання. Непряма спонукальна інформація, яка передається через ці одиниці, сприяє ефективнішому протіканню комунікативного акту, оскільки імпліцитне спонукування під час спілкування має особливий психологічний вплив на адресата, примушуючи його самому проаналізувати ситуацію, що склалася і зробити висновок про необхідність тієї чи іншої дії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження свідчить про великий прагматичний потенціал афористичних висловлювань. Вони є елементами різноманітних прагматичних контекстів та знаряддям мовленнєвої дії. Афоризми використовуються адресантом з метою переконати адресата у правильності свого судження, спонукати його до дій, дати пораду, а також оцінку подіям чи ситуації, що склалася. При цьому афористичні висловлювання виконують функції пояснення, констатації, аргументації, передбачення, застереження, підбадьорення, обнадіювання, прогнозу тощо. Афоризми слугують квінтесенцією для роздумів, підсумковою формулою, що найбільш вдало виражає ставлення до того чи іншого життєвого явища.

Отримані результати можуть сприяти подальшому поглибленому вивченню специфіки використання афористичних висловів у сучасних засобах масової інформації, у мовленні відомих політиків і громадських діячів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Васильєва Л. Краткость – душа остроумия. Английские пословицы, поговорки, крылатые выражения / Л. Васильєва. – М. : Центр поліграф, 2004. – 353 с.
2. Гнатюк І. С. Афоризм / І. С. Гнатюк // Українська мова : Енциклопедія. – К., 2000. – С. 38.
3. Денискіна Г. Структурно-функціональні різновиди афоризмів / Г. Денискіна // Дивослово. – 2006. – № 11. – С. 46-49.
4. Дмитриєва О. А. Культурно-языковые характеристики пословиц и афоризмов: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / О. А. Дмитриєва / Волгоградск. гос. ун-т. – Волгоград: Перемена, 1997. – 16 с.
5. Їжакевич Г. Стилїстика фразеологічних одиниць / Г. Їжакевич // Сучасна українська літературна мова / За ред. І. Білодіда. – К., 1973. – Кн. 5. – С. 176.
6. Калашник В. С. Структурно-функціональні різновиди афоризмів / В. С. Калашник // Дослідження з граматичної будови української мови: Зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 1988. – С. 90-95.
7. Коваль А. П. Крилате слово / А. П. Коваль. – К. : Рад. школа, 1983. – 222 с.
8. Корж Н. Г. Из скарбниці античної мудрості / Н. Г. Корж, Ф. Й. Луцька. – К., 1988. – 350 с.
9. Коряковцев А. Карнавал языка: Афоризм как литературный жанр / А. Коряковцев // Урал. – Екатеринбург, 2002. – №3. – С. 191-192.
10. Літературознавча енциклопедія. Том 1 / Автор-укладач Ю. І. Ковалів. – К. : Академія, 2007. – 607 с.

11. Літературознавчий словник-довідник / Уклад. Р. Гром'як, Ю.І. Ковалів, В. Теремко. – К., 1997. – 380 с.
12. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М. : Русский язык, 1978. – 846 с.
13. Федоренко В. Іншомовні афоризми в українських перекладах / В.Федоренко // Диво слово. – 2006. – № 2. – С. 43-46.
14. Шарманова Н. М. Семантична типологія афоризмів / Н. М. Шарманова // Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : 36. наук. праць. – Вип. 1. – 2008. – С. 40-44.
15. Frike H. Aphorismus / H. Frike // Sammlung Metzger, Bd. 2: Realien zur Literatur. – Stuttgart, Verlag Metzler, 1984. – 250 s.
16. Mieder W. Das Sprichwort und die deutsche Literatur / W. Mieder // Fabula 13. – 1972. – S. 135-157.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Любов Козуб – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології і перекладу Національного університету біоресурсів і природокористування України (м. Київ).

Наукові інтереси: експериментальна фонетика, соціолінгвістика, лінгвокультурологія.

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ДРАМАТУРГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Валерія КОРОЛЬОВА (Дніпропетровськ, Україна)

У статті проаналізовано статус драматургічного дискурсу серед інших дискурсів; розмежовано поняття тексту й дискурсу; визначено зв'язок драматургічного дискурсу з художнім, діалогічним і театральним.

Ключові слова: дискурс, текст, стиль, драматургічний дискурс, художній дискурс, діалог, діалогічний дискурс.

The article analyzes the status of dramaturgic discourse among other discourses; it differentiates the notions of text and discourse, defines the connection between dramaturgic discourse and artistic, interlocutory and theatrical ones.

Key words: discourse, text, style, dramaturgic discourse, artistic discourse, dialogue, interlocutory discourse.

На сьогодні наявна низка наукових розвідок, присвячених дослідженню мови драматургічних творів, пов'язаних з аналізом поетики драми, вивченням структурних та стилістичних особливостей п'єс. Однак праці, що розглядають драматичний твір у дискурсивному плані, поодинокі. Найфундаментальнішим дослідженням у зазначеному аспекті є монографія В. Герман [26], у якій проаналізовано не просто драматургічний діалог, а діалог як взаємодію, тобто драматургічний дискурс. Аналогічних ґрунтовних досліджень в українському мовознавстві наразі не має, що й зумовлює актуальність запропонованої статті.

Метою нашого дослідження є визначення статусу драматургічного дискурсу в сучасному мовознавстві, його місця в дискурсивній типології та зв'язку з іншими різновидами дискурсів, що мають схожі категорійні параметри, зокрема художнім, діалогічним та театральним.

Проблематика дослідження дискурсу широко обговорюють у різноманітних наукових напрямках: філософії, соціології, лінгвістиці, культурології, політології та ін. У сучасних мовознавчих дослідженнях виявлено підвищену зацікавленість до вивчення дискурсу. До того ж поняття «дискурс» усе частіше протиставляють поняттю «текст». Питання про розмежування цих понять широко розглядають багато вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Так, Н. Арутюнова визначає дискурс як «зв'язний текст у сукупності з екстралінгвістичними, соціокультурними, прагматичними, психологічними факторами; це – текст, узятий в аспекті подій» [3: 136]. Текст у дискурсивному плані обов'язково повинен містити, з одного боку, «життєвий контекст», поза яким не буде зрозумілим й інтерпретованим його тематичний напрям, з іншого – неусвідомлені людиною, яка сприймає дискурс, ментальні установки і стереотипи, що уможливають тлумачення задуму почутого чи прочитаного. На думку В. Красних, текст – це елементарна (тобто базова, мінімальна й основна) одиниця дискурсу, яка має формально-змістову структуру, що й допомагає вичленити її в дискурсі [16: 146].

За протилежною теорією, дискурс виокремлюють як підсистему тексту, витлумачуючи останній як загальніше поняття, ніж дискурс. Оскільки дискурс, за Н. Арутюновою, – це «мовлення, занурене в життя» [3: 137], цей термін, на думку деяких мовознавців, не можна використовувати на позначення давніх текстів, зв'язки яких із сучасним життям не

відновлюються безпосередньо. Якщо під текстом вбачають «абстрактну, формальну конструкцію, то під дискурсом – різні види її актуалізації, що розглядають з погляду ментальних процесів і у зв'язку з екстралінгвістичними факторами» [1: 136–137]. У цьому аспекті також не ототожнюють з дискурсом текст задачі з математики, що є набором речень, або правила, що ілюструють певне граматичне явище, оскільки дискурс – це категорія, що постає як особлива соціальна даність, це лише той текст, у якому фіксують певний хід думок [10: 172].

Поділяючи думку Н. Арутюнової, О. Кубрякової та ін., потрактуємо дискурс як поняття ширше, ніж текст; дискурс – це своєрідне «віддзеркалення» тексту в свідомості конкретного індивіда в конкретній ситуації. Поняття дискурсу охоплює одночасно два компоненти: динамічний процес мовної діяльності і її результат як текст. У цьому разі дискурс визначають як текст, узятий у взаємозв'язку із життям, із соціальними та психологічними характеристиками мовців, з подієвим контекстом.

На сучасному етапі лінгвістичних досліджень серед відмінностей тексту та дискурсу науковці підкреслюють також динаміку останнього й статику першого. Поширеною є ідея диференціювати поняття «текст» і «дискурс» за допомогою категорії ситуації: дискурс – це «текст плюс ситуація», а текст, відповідно, – «дискурс мінус ситуація» [27: 43]. Так, М. Макаров, уважаючи синонімічними й взаємозамінними терміни «текст» і «дискурс», також протиставляє їх лише за опозиційними параметрами: продукт – процес, статичність – динамічність [18: 75–87]. Російська дослідниця А. Варшавська запроваджує поняття «дискурсу-тексту», трактуючи дискурс як процес мовного мислення, а текст – як результат або продукт цього процесу [6].

Щодо саме драматургічного дискурсу, цікавим, на нашу думку, є тлумачення терміна «дискурс» як жанру (за Т. ван Дейком [9: 122]), тобто як сукупності певних формальних та змістових ознак, що формуються під впливом певних умов, передусім комунікативно-прагматичних, які диктує мовленнєва ситуація. У сучасній дискурсивній лінгвістиці поняття жанру використовують для класифікації дискурсу поряд з поняттями модусу, формальності та функційного стилю [12]. Тобто жанр наявний у межах того чи того дискурсу; у цьому разі істотна відмінність між дискурсом і жанром полягає в тому, що жанр, маючи власні закони й ознаки, є інтернаціональним явищем, а дискурс має глибоко національний характер, відбиває особливості національної ментальності. Дискурс обов'язково залежить від культурного й соціального контексту.

Отже, дискурс – це текст як когнітивна подія, що містить концепт дійсності, систему концептуально-сміслових настанов, що охоплюють історичні, суспільні та індивідуальні знання й одночасно комунікативну подію, яка занурена в життя й автора, і читача, і суспільства загалом.

У вивченні дискурсу, одним з найважливіших постає питання щодо його класифікації. Варто зазначити, що наразі немає загальноприйнятої типології дискурсів. Поширеною в сучасному мовознавстві є класифікація комунікативних дискурсів Г. Почепцова на теле- і радіодискурс, газетний, театральний, кінодискурс, літературний, рекламний, політичний, тоталітарний, неофіційний, релігійний, ритуальний, лайливий, етикетний, фольклорний, міфологічний, святковий, невербальний, візуальний, міжкультурний, іронічний, ієрархічний, неправдивий [20: 75–126]. Зважаючи на екстралінгвальні умови, мету спілкування та лінгвістичні характеристики тексту, російські мовознавці (А. Кожин, О. Крилова, В. Одинцов) подають типологію дискурсу, що збігається з функційно-стильовою, і в цьому разі дослідники визначають поняття стиль і дискурс як тотожні [13: 91–129]. Типологію дискурсів за «стилем спілкування» пропонує й А. Приходько, який, розрізняючи поняття дискурс і стиль, диференціює останній як чинник системоутворення дискурсу. За цим принципом лінгвіст класифікує такі дискурси: розмовний (розмовно-побутовий), офіційно-діловий, науковий, мас-медійний, художній, епістолярний [21: 28].

Основними принципами класифікації дискурсу найчастіше є його категорійні ознаки. Так, В. Карасик за адресатною спрямованістю виділяє особистісно-орієнтований (персональний) та статусно-орієнтований (інституційний) дискурси. У першому типі мовець виступає як особистість, у другому – як представник певного соціального статусу.

Персональний дискурс асоціюють з монологічним мовленням, інституційний – зі спілкуванням у межах статусно-рольових стосунків. Серед останнього типу дискурсу виділяють політичний, дипломатичний, військовий, педагогічний, сценічний, науковий, рекламний, медичний та ін. [11: 5–20]. У класифікації В. Карасика персональний дискурс представлений двома різновидами – буттєвим і побутовим. Буттєвий дискурс базується на літературній мові й має на меті передати всю красу внутрішнього світу мовця. «Буттєве спілкування має переважно монологічний характер і представлено творами художньої літератури й філософськими і психологічними ретроспективними текстами» [11: 11]. За цією типологією драматургічний дискурс у межах художнього є складником буттєвого персонального дискурсу.

Однак, на нашу думку, драматургічний дискурс можна вважати змішаним типом комунікації. З одного боку, він особистісно-орієнтований, оскільки функціонує в буттєвій сфері спілкування, а з іншого, – статусно-орієнтований, бо має інституційний характер через зв'язок зі сценічним (театральним) дискурсом. До того ж сучасні дослідники вказують на важливість статусної ролі персонажів, акцентуючи на залежності семантики п'єси від того «соціального статусу, яким вони (дійові особи) з волі автора-драматурга наділяються в п'єсі» [15: 202]. Зі сценічним (театральним) драматургічний дискурс зближує також ознака подвійної текстової адресації. Оскільки, завдяки ремаркам, у текстах п'єс завжди наявні «два адресати: одним з них був постановник п'єси, її режисер, а іншим – глядач» [17: 5]. Зауважимо, що глядач або читач виконує функції не прямого адресата, а адресата-спостерігача, який стежить за подіями, що розгортаються в п'єсі чи то на сцені, чи то в драматургічному тексті.

Щодо зв'язку драматургічного дискурсу з іншими типами варто зазначити, що найтісніше цей зв'язок виявляється з художнім (літературним) і діалогічним дискурсами. Драматичні твори є невід'ємною частиною художньої літератури, що дає змогу співвідносити драматургічний дискурс з художнім і вважати, що вони мають спільні властивості, серед яких основною є фікційний характер. Будь-який художній текст передбачає два типи комунікації: реальну й фікційну. Перша полягає в спілкуванні автора із читачем, в основі якого лежить комунікативна дія автора, який реалізує в тексті за допомогою мовних і контекстуальних сигналів певну комунікативно-прагматичну стратегію, або «систему когнітивних установок», і читача, який, спираючись на ці сигнали, реалізує потребу найадекватніше «розгадати» цю стратегію чи настанови [25: 182]. Фікційну комунікацію спостерігаємо між учасниками зображених у творі художніх подій, що насправді не відбувалися й народжені творчою енергією письменника [2: 269–290].

Утім, відмінною рисою драматургічного дискурсу є те, що, маючи характерні лише для нього принципи структурування й функціонування, цей дискурс визначається як внутрішньою, так і зовнішньою діалогічною природою. Внутрішній діалогізм властивий будь-якому художньому дискурсу, оскільки в його структуруванні завжди задіяні елементи «автор – текст – читач». Зовнішній діалогізм – це домінуюча ознака драматургічного дискурсу.

У зв'язку із цією ознакою п'єси можна вважати класичним зразком діалогічного дискурсу, а відмінність між мовою драми й живим діалогом «полягає в фіксованому й літературно-художньому характері, які не зменшують її процесуальності й зануреності в життя» [22: 5]. Серед специфічних комунікативних властивостей діалогічного дискурсу, що характерні й драматургічному, можна назвати такі: наявність зміни спрямування ходів (комунікативних ролей); тематична єдність, що визначає розміри діалогу; імпліцитність мовного вираження – «діалог майже завжди передбачає можливість недомовлювання, неповного висловлювання» [7: 340]; значна роль міміки, жестів та інших невербальних засобів. Щодо останньої властивості зауважимо, що драматургічний дискурс якнайкраще ілюструє паралінгвістичне супроводження мовлення. Екстралінгвістичний фактор відіграє важливу роль у драматургічних текстах, референтна функція яких полягає в послідовності мовленнєвих жестів (реплік) і позамовленнєвих (авторських ремарок).

Отже, зважаючи на проблему типології дискурсів у сучасному мовознавстві, драматургічний дискурс лінгвісти розглядають у межах художнього дискурсу. Виділення

саме драматургічного дискурсу є прерогативою літературознавців, а в лінгвістичному аспекті продуктивнішим є виокремлення за функційно-стильовими ознаками художнього дискурсу (В. Бурбело [5], Н. Кондратенко [14]). Поширеною серед лінгвістів є типологія національних дискурсів (наприклад, українського, англійського, німецького тощо), у межах яких розглядають політичні, наукові, художні різновиди, що «не є окремими типами дискурсу, а лише певними модифікаціями останнього, певним чином адаптованими відповідно до тієї сфери, де функціонують» [16: 146]. Схожу думку висловлюють вітчизняні дослідники, які художній дискурс зазвичай витлумачують як стильове середовище, що віддзеркалює «культурно-мовний універсум відповідної епохи на основі валоризації комунікативних і лінгвостилістичних параметрів» [5: 4]. Художній дискурс, на думку І. Бехти, є мовою усієї художньої літератури, яка в процесі мовленнєвої реалізації постає як тексти художніх творів [4: 37].

Підсумовуючи, можна констатувати, що драматургічний дискурс розглядають як конкретний вияв художнього дискурсу, який, своєю чергою, є модифікацією українського національного дискурсу. Однак, на нашу думку, драматургічний дискурс, маючи властиві лише йому ознаки, заслуговує на виокремлення й аналіз як самостійний дискурс, що за категорійними ознаками наближений до діалогічного й театрального (сценічного) дискурсів. Узагальнене сучасне потрактування дискурсу передбачає збагачення тексту на дискурсивному рівні характеристиками, що зумовлені екстралінгвістичними чинниками, які посилюють його прагматичну відкритість й перетворюють процесуальність з іманентної ознаки в диференційну рису дискурсу. А власне процесуальність, дієвість – найхарактерніша ознака драматургічних текстів. Будь-який драматургічний твір – це організований автором дієвий акт, що об'єднує цілеспрямовані дії персонажів. Конкретні дієві акти передбачають поєднання фізичної й мовленнєвої дії. Тому драматургічна дія, безперечно, є дискурсом, тобто зв'язаною комунікативною діяльністю. Спільна комунікативна діяльність персонажів є драматургічним дискурсом, що розгортається за заданим автором для кожного персонажа прагматичним сценарієм і складається з послідовних комунікативних дій.

На противагу прозовим творам, що мають посередника між автором і реципієнтом в особі оповідача, персонажі драматургічних творів спілкуються без посередника. Найважливіша роль у драматургічному дискурсі належить перформативним реплікам (під перформативним розуміємо, за Дж. Остіном, висловлення-дію, що відбувається в координатах безпосереднього спілкування [19: 47]). Ще М. Горький, зауваживши ознаку драми, яка підкреслює її дискурсивну природу, вказував на те, що «персонажі п'єси створюються безпосередньо й лише їхнім мовленням, тобто дієвою мовою, а не описовою» [8]. Таку саме думку висловлюють сучасні мовознавці, що також підкреслюють дискурсивну особливість драматургічних текстів, а саме: не наративну, а перформативну природу. Так, В. Тюпа зазначає, що драматургічний текст – це «сплетіння міметично репрезентованих автором перформативів», що мають три комунікативні векторності: вони спрямовані або на об'єкт, або на адресат, або власне на мовця [24]. Відповідно до цього виділяють ілокутивний, ментативний та декларативний (медитативний) перформатив у драматургічному дискурсі. Дискурс – це «мова в мові», що наявна передусім у таких текстах, за якими стоїть особлива граматики, особливі правила словосполучення й синтаксису, особлива семантика [23: 44]. Зазначена вище думка також доводить доречність дискурсивного аналізу драматичного тексту, який за рахунок специфіки самого літературного роду – драми – має особливу граматику структуру.

Отже, драматургічний текст через специфіку самого поетичного роду доцільно розглядати як окремий дискурс, що визначають у лінгвістиці як цілісний мовленнєвий твір у багатогранності його комунікативно-прагматичних функцій. Перспективою подальших розвідок вважаємо з'ясування категорійних та структурних параметрів драматургічного дискурсу, виявлення їхньої специфіки.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Азнаурова Э. С. Прагматика текстов различных функциональных стилей / Э. С. Азнаурова // Общественно-политический и научный текст как предмет обучения иностранным языкам. – М. : Наука, 1987. – 200 с.

2. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб. статей / И. В. Арнольд. – СПб. : Изд-во СПбУ, 1999. – 443 с.
3. Арутюнова Н. Д. Дискурс / Н. Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
4. Бехта І. А. Дискурс наратора в англійській художній прозі / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
5. Бурбело В. Б. Художній дискурс в історії французької мови та культури ІХ–ХVІІІ ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук: спец. 10.02.05 «Романські мови» / В. Б. Бурбело. – К., 1999. – 32 с.
6. Варшавская А. И. Смысловые отношения в структуре языка: на материале современного английского языка / А. И. Варшавская. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1984. – 135 с.
7. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский // Собрание сочинений в 6 томах. – Т. 2. – М. : Педагогика, 1982. – 504 с.
8. Горький М. О пьесах [Электронный ресурс] / Максим Горький. – Режим доступа: <http://home.mts-nn.ru/~gorky/TEXTS/ОСНСТ/pesax.txt>.
9. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк. – М. : Прогрес, 1989. – 312 с.
10. Ишмуратов А. Т. Логико-когнитивный анализ онтологии дискурса / А. Т. Ишмуратов // Рациональность и семиотика дискурса: сб. научн. трудов. – К. : Наук. думка, 1994. – 252 с.
11. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
12. Кибрик А. А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов / А. А. Кибрик // Вопросы языкознания. – 2009. – № 2. – С. 3–21.
13. Кожин А. Н. Функциональные типы русской речи / А. Н. Кожин, О. А. Крылова, В. В. Одинцов. – М. : Высш. школа, 1982. – 224 с.
14. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу / Н. В. Кондратенко. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 324 с.
15. Кравченко Ю. Драматургічний дискурс: питання форми й змісту / Ю. Кравченко // Наукові записки. – Випуск 86. – Серія: Філологічні науки. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2009. – С. 200–205.
16. Красных В. В. Основы психолингвистики и теории коммуникации / В. В. Красных. – М. : Гнозис, 2001. – 270 с.
17. Кубрякова Е. С. Драматургические произведения как особый объект дискурсивного анализа / Е. С. Кубрякова, О. В. Александрова // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2008. – Т. 67, № 4. – С. 3–10.
18. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : Гнозис, 2003. – 280 с.
19. Остин Дж. Л. Слово как действие / Джон Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. – М. : Прогрес, 1986. – С. 22–131.
20. Почепцов Г. Г. Теорія комунікації / Г. Г. Почепцов. – К. : ВЦ «Київський університет», 1999. – 308 с.
21. Приходько А. Н. Таксономические параметры дискурса / А. Н. Приходько // Язык. Текст. Дискурс: Научн. альманах Ставропольского отделения РАЛК. – Вып. 7. – Ставрополь : Изд-во СГПИ, 2009. – С. 22–30.
22. Сафонова Н. М. Суб'єктивна модальність у діалозі та полілозі сучасної української драми (семантика та прагматика): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. М. Сафонова. – Донецьк, 2006. – 20 с.
23. Степанов Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца 20 века. – М. : Изд-во РГГУ, 1995. – С. 35–73.
24. Тюпа В. И. Нарратив и другие регистры говорения [Электронный ресурс] / В. И. Тюпа // Narratorium: междисциплинарный журнал. – Режим доступа: <http://narratorium.rggu.ru/article.html?id2027584>.
25. Щирова И. А. Многомерность текста: понимание и интерпретация / И. А. Щирова, Е. А. Гончарова. – СПб. : ООО «Книжный дом», 2007. – 472 с.
26. Herman V. Dramatic Discourse: Dialogue as interaction in plays / V. Herman. – London ; N. Y. : Routledge, 1995. – 331 p.
27. Widdowson H. G. Directions in the teaching of Discourse / H. G. Widdowson // Theoretical linguistic Models in Applied linguistics. – London, 1973. – P. 65–73.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валерія Корольова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, когнітивна лінгвістика, дискурсологія.

ТАКСОНОМІЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ МОДЕЛЮВАННЯ ІМІДЖУ АМЕРИКАНСЬКИХ СИЛОВИХ СТРУКТУР В АНГЛОМОВНОМУ МАС-МЕДІА ДИСКУРСІ

Ірина ЛИСИЧКІНА (Харків, Україна)

У статті окреслено таксономію комунікативних стратегій моделювання іміджу американських силових структур в англійському мас-медіа дискурсі, у якій виокремлюються три групи іміджевих

стратегій: іміджеформувальні/іміджепідсилювальні, репараційні й дискредитаційні. Встановлено, що відповідно до інтенції адресанта в кожному мас-медіа повідомленні домінує одна іміджева макростратегія, яка підсилюється комплексом відповідних комунікативних стратегій.

Ключові слова: імідже, комунікативна стратегія, макростратегія, іміджева стратегія, іміджеформувальна стратегія, репараційна стратегія, дискредитаційна стратегія, мас-медіа дискурс.

This article highlights the taxonomy of communicative strategies for forming the American power structure's image in English mass-media discourse. There are three groups of image strategies in this taxonomy: image-forming/image-enhancing, reparative, and discrediting. It has been determined that according to the addresser's intension each mass-media message has one dominating image macrostrategy, intensified by a set of corresponding communicative strategies.

Key Words: image, communicative strategy, macrostrategy, image strategy, image-forming strategy, reparative strategy, discrediting strategy, mass-media discourse.

Сучасні розвідки в царині дискурсознавства, які характеризуються інтеграцією комунікативного й діяльнісного напрямів дослідження, спрямовано на встановлення шляхів взаємодії мови з екстралінгвальним контекстом, причому дискурс визначається як соціальне конструювання реальності та форма вияву знань, а мова розглядається як один із засобів забезпечення соціальної активності людини [5: 1].

Важливим феноменом соціального життя людини наразі постає імідж. Імідж відповідає стереотипним або прототиповим уявленням про те, ким/чим має бути об'єкт, і є образом, який має замінити реальний об'єкт або представляти об'єкт в очах (сприйнятті) інших людей [3: 9]. Імідж формується в процесі комунікації, отже з позицій комунікативної лінгвістики імідж певного об'єкта доцільно розглядати як «згорнутий» текст, сукупність комунікативних стратегій і тактик представлення цього об'єкта, вербалізованих у певних дискурсах з метою створення або коригування ставлення аудиторії до цього об'єкта.

Актуальність встановлення інвентарю комунікативних стратегій і тактик формування іміджу певного об'єкта підкреслюється відповідністю запропонованого підходу сучасній лінгвістичній парадигмі, необхідністю всебічного осмислення механізму формування позитивного іміджу засобами окремих видів дискурсу та важливістю такого дослідження для вирішення інших проблем дискурсознавства, зокрема пов'язаних із конструюванням реальності.

Мета цього дослідження полягає в окресленні таксономії комунікативних стратегій моделювання іміджу американських силових структур в англomовному мас-медіа дискурсі.

Матеріалом дослідження слугують 350 новинних текстів про діяльність силових структур, відібраних з американських журналів Time та The Economist, американських (The Washington Post, The New York Times) і британських газет (The Guardian, The Independent) за 2006-2013 роки.

Імідж силової структури є соціально-орієнтованим відбитком образу [4: 14] цієї організації, стійко існуючим та відтворюваним у масовій і/або індивідуальній свідомості [4: 107], оскільки він виникає та коректується як результат сприймання інформації, яка надходить із зовнішнього середовища про цю силову структуру через сітку діючих стереотипів, а його найважливішою характеристикою визначено соціальну зумовленість.

Стратегія, яка лежить в основі формування іміджу організації, є планом комплексного мовленнєвого впливу, який справляє адресант для «опрацювання» партнера [1: 102].

Питання про таксономію стратегій визначається тим, які мовні кореляти буде визначено для їх ідентифікації [1: 106]. Наразі не існує єдиної типології стратегій і тактик, попри велику кількість класифікацій комунікативних стратегій і тактик, в основу яких покладено різні принципи та підходи до вивчення цього лінгвістичного явища. Виокремлення комунікативної стратегії має відбуватися на підставі урахування всіх рівнів поверхневих і когнітивних структур і прагматичних особливостей кожного окремого дискурсу. Важливо, що ізольовано взяті маркери не можуть виступати достатнім підґрунтям для визначення комунікативних стратегій і тактик [1: 137].

Для побудови таксономії комунікативних стратегій моделювання іміджу американських силових структур ключовими питаннями вважаємо 1) зміст бажаного іміджу силової структури; 2) об'єктно-просторові характеристики формування цього іміджу; 3) інтенцію адресанта, яка зумовлює вибір тієї чи іншої комунікативної стратегії або тактики;

4) доцільність добору тих чи інших мовних засобів, використовуваних адресантом для досягнення своєї мети.

В основі змісту іміджу силової структури лежить Я-концепція, у межах якої важливим є розуміння власного «реального Я», «ідеального Я» та ставлення інших до себе. «Бажаний імідж» є компромісом, мінімізацією протиріч між елементами Я-концепції («реальним» й «ідеальним» Я) та між Я-концепцією та ставленням інших до суб'єкта-прообразу іміджу.

Відповідно до об'єктно-просторових характеристик формування іміджу, імідж силової структури є інтеграцією трьох компонентів: 1) зовнішнього іміджу цієї структури, 2) індивідуалізованого іміджу репрезентанта цієї структури та 3) внутрішньо-системного іміджу цієї структури. Формування кожного із цих компонентів іміджу передбачає використання набору комунікативних стратегій і тактик.

Іміджеві комунікативні стратегії за інтенцією адресанта є складовою частиною лінгво-прагматичної категорії «імідж», що є системою, тобто сукупністю елементів, що знаходяться у відношеннях між собою та утворюють певну цілісність, яка включає в себе об'єкт-систему, систему однорідних об'єктів і множину об'єктів-систем [2: 297], причому провідними стають множинність, зв'язок, цілісність і структурованість. Системний підхід до окреслення таксономії комунікативних стратегій формування іміджу силової структури дозволяє диференціювати їх за рівнями узагальнення – від вищого до нижчих (рис. 1).

	<u>Іміджеформувальні й</u> <u>іміджепідсилювальні</u> стратегії	<u>Апеляція до вічних</u> <u>цінностей</u>
		Позитивна (само)презентація
	Репараційні стратегії	<u>Легітимація</u> <u>Збереження обличчя</u> <u>Мітигація</u>
	<u>Дискредитаційні</u> стратегії	<u>Дискредитація</u> <u>Дискримінація</u> <u>Дифамація</u>

Рис. 1. Таксономія іміджевих комунікативних стратегій в англomовному мас-медіа дискурсі про силові структури

Так, таксонами найвищого рівня узагальнення постають типи комунікативних стратегій (див. рис. 2):

- іміджеформувальні та іміджепідсилювальні;
- репараційні;
- дискредитаційні.

Ці типи стратегій, у свою чергу, передбачають ієрархію часткових стратегій та підсилюються допоміжними стратегіями, тактиками й прийомами, які сприяють здійсненню оптимального впливу на адресата. Зауважимо, що коло визначених у межах цього дослідження стратегій не можна вважати вичерпним. Кожна з виокремлених стратегій може мати як експліцитну, так й імпліцитну реалізацію, причому імпліцитна реалізація притаманна іміджеформувальним й іміджепідсилювальним стратегіям, а дискредитаційні стратегії частіше мають експліцитне вираження.

Рис. 2. Основні комунікативні стратегії моделювання іміджу силової структури в англomовному мас-медіа дискурсі.

Усі виокремлені стратегії характеризуються гнучкістю [1: 101], яка визначається можливостями їх реалізації через різні тактики й комунікативні кроки, а також комплексним використанням мовних ресурсів й прийомів мовленнєвого впливу.

Серед іміджеформувальних та іміджепідсилювальних стратегій в англomовному мас-медіа дискурсі домінує стратегія апеляції до вічних цінностей: цінностей будь-якої силової структури (*Service*), нації (*Integrity, Quiet Patriotism*) та суспільства (*Excellence, The Truth*).

Стратегія позитивної самопрезентації реалізується за допомогою посилення на авторитети, макростратегії відданості нації, конгруентності цінностям структури і народу, незаплямованості репутації, та беззаперечного професіоналізму, наприклад: *Sir Paul Stephenson* /.../ **did not doubt the operational capability of the force but said that it was being stretched as never before** [6].

Підкресленню власної значущості сприяє експлуатація актуальних топосів небезпеки й загрози, закону й права, боротьби з тероризмом.

Репараційні стратегії постають основою коригування вже сформованого іміджу, особливо у світлі представлення негативної інформації, або таких фактів, які можуть зашкодити позитивному іміджу цієї організації.

Проведений аналіз свідчить, що репараційна стратегія легітимації дій силової структури у таких випадках виступає глобальною текстотвірною стратегією. Вербальними маркерами легітимації постають лексичні одиниці сфери права на кшталт *legal, judge, court, legality, law* та відповідні словосполучення (*approved by a judge* [8], *under court supervision, governed by a very strong legal framework* [9] тощо). Репараційна стратегія легітимації дій містить два компоненти, а саме: 1) недопущення неправомірних дій, відповідність діяльності організації закону (*Clapper said the data collection under the program ... was with the approval of the secret Foreign Intelligence Surveillance Act Court* [8]) та 2) часткову виправданість порушення закону обставинами заради вічних цінностей (*It continues to be one of the most important tools for the protection of the nation's security* [8]). Таким чином, вербалізується апеляція до закону та звернення до вищих цінностей.

Стратегія мітигації належить до репараційних і часто підсилює інші репараційні стратегії, зокрема стратегію легітимації дій силових структур. Мітигація сприяє «пом'якшенню» повідомлення про наслідки діяльності силових структур і реалізується експліцитними й імпліцитними засобами. Так, основною текстотвірною стратегією статті «US Air Force Nuclear Missile Unit Fails Safety and Security Test» [8] постає виправдування з приводу проваленої перевірки ядерної безпеки однієї з баз ВПС США. Мітигація на вербальному рівні простежується в доборі синонімічного ряду на позначення основної події: *failed the security test = did not demonstrate the right procedure = fumbled on this exercise*. Мітигація реалізується як глобально – стосовно основного факту, так і локально – стосовно

1) агентивності дій (“*relatively low ranking*” *airmen*, а не всі військовослужбовці, або високопосадовці), 2) масштабу дій (*tactical-level errors*, тобто незначні помилки, які суттєво не впливають на оперативний рівень виконання наказів) та 3) результатів дій (*revealing “discrepancies”* замість низького рівня готовності, або непрофесіоналізму). Лексичними маркерами стратегії мітигації постають прийменники на кшталт *relatively, eventually*.

Дискредитаційні стратегії, спрямовані на підривання авторитету силових структур, мають експліцитне й імпліцитне вираження. Найчастіше такі іміджеві стратегії реалізуються шляхом нагнітання конфлікту із залученням допоміжних стратегій генералізації й ототожнення (силові структури = уряд, уряд = силові структури), зверненням до категорії «своє коло» і протиставленням «свої» – «чужі», причому до «своїх» відносять народ, суспільство, людей, а «чужими» постають силові структури й уряд.

Така категоризація підсилюється використанням військової метафори боротьби: “*But governments will use whatever technology is available to them to combat their primary enemy – which is their own population*”, he [Noam Chomsky] *told the Guardian*. [7]. У наведеному прикладі для дискредитації реалізується комплекс тактик й прийомів: 1) ототожнення (*NSA = government, enemy = own population*), 2) гіперболізація (*primary enemy*), 3) інтертекст із посиланням на першоджерело, а отже й 4) відсилання до авторитету відомого політолога Н. Хомського, 5) метафоризація боротьби (*to combat ... population*). Зауважимо, що у цій статті про діяльність служби безпеки «*NSA surveillance is an attack on American citizens, says Noam Chomsky*» [7] власне агентом дій виступає уряд (*The actions of the US government in spying on its and other countries’ citizens ...* [7]).

Аргументація у статтях про силові структури з дискредитаційним іміджевим компонентом здійснюється шляхом наведення негативних прикладів (посилання на попередні акції), залякуванням (наприклад, згадування дронів як чинника небезпеки *They are looking at tiny drones that can go in your living room, like a fly on the wall* [7]), зверненням до універсальних топіків (зміна поколінь, тероризм, небезпека). Прикладом емоційної аргументації є *But it is a little difficult to be too surprised by it* [7], що реалізується разом із прийомом єднання з адресатом та діалогічністю повідомлення.

Посиленню стратегії дифамації, тобто ганьблення честі і гідності силової структури, сприяє вживання військової метафори боротьби разом із навішуванням ярликів. Так, дії силовиків зображено як *an attack on democracy and the people*.

Для реалізації дискримінаційної стратегії негативної репрезентації силових структур характерні іронія, конфлікт, парадокс та генералізація.

Таким чином, таксономія комунікативних стратегій формування іміджу американської силової структури базується на «бажаному іміджі» цієї структури як компромісі між «ідеальним Я» та «реальним Я». Системними характеристиками цієї таксономії є множинність, зв'язок, цілісність і структурованість стосовно компонентів іміджу силової структури (зовнішнього іміджу, індивідуалізованого іміджу репрезентанта, внутрішньо-системного іміджу), інтенції адресанта щодо формування іміджу та доцільності добору тих чи інших мовних засобів. Таксонами найвищого рівня узагальнення є типи комунікативних стратегій, а саме іміджеформуванняльні та іміджепідсилювальні, – репараційні, дискредитаційні. У межах цих типів, які відповідають інтенції адресанта, визначаються власне іміджеві комунікативні стратегії (позитивної (само)презентації, легітимації, дифамації тощо), які постають макростратегіями мас-медіа повідомлень, у яких формується імідж силової структури. Кожна із стратегій може мати експліцитне або імпліцитне вираження та посилюватися допоміжними стратегіями, тактиками й прийомами, серед яких поширеними є експлуатація актуальних топосів, метафоризація, генералізація, навішування ярликів тощо.

Перспективу подальшого дослідження в обраному напрямку вбачаємо у з'ясуванні особливостей вербалізації іміджевих комунікативних стратегій як у мас-медіа, так і в корпоративному дискурсі, що дозволить краще зрозуміти процес формування іміджу силової організації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – Изд. 5-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
2. Карпов В.А. Язык как система / В.А. Карпов. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 304 с.

3. Кубрякова Е. С. К определению понятия имиджа / Е. С. Кубрякова // Вопросы когнитивной лингвистики. – 2008. – №1. – С. 5–11.
4. Олянич А. В. Презентационная теория дискурса : [монография] / А. В. Олянич. – М. : Гнозис, 2007. – 407 с.
5. Потапенко С.І. Орієнтаційний простір сучасного англомовного медіа-дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу) : автореф. дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / С.І. Потапенко. – К., 2008. – 33 с.
6. Met Police Chief Warns Force Faces Toughest Challenge Yet // Guardian.co.uk. – Режим доступу : <http://www.guardian.co.uk/uk/2010/dec/23/Met-police-chief-warns-force-faces-toughest-challenge-yet-UKnews-guardian-co-uk.mht>.
7. NSA Surveillance is an Attack on American Citizens, Says Noam Chomsky // Guardian.co.uk. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/world/2013/jun/19/nsa-surveillance-attack-american-citizens-noam-chomsky>.
8. UK Says Eavesdropping is Legal, Defends U.S. Spy Links // Reuters. – Режим доступу до ресурсу : <http://reuters.com/assets/print?aid=USBRE95805S 20130609>.
9. US Air Force Nuclear Missile Unit Fails Safety and Security Test // The Guardian. – Режим доступу до ресурсу : <http://www.theguardian.com/world/2013/aug/13/us-air-force-missile-fails-safety-test>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Лисичкіна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філології, перекладу та мовної комунікації Академії внутрішніх військ МВС України.

Наукові інтереси: теорія комунікації, комунікативна реалізація іміджу, корпоративні комунікації, стратегічні комунікації.

СТЭНДАП-КОМЕДИЯ КАК ЖАНР КОМИЧЕСКОГО ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ДИСКУРСА

Оксана ЛОБОВА (Харьков, Украина)

Стаття присвячена дослідженню лінгвостилістичних особливостей базового жанру комічного інституційного дискурсу – стендап-комедії. Виявлено та проаналізовано невід’ємні риси цього жанру: особлива мова, модус, тональність, стратегічне планування, інтерактивна взаємодія між комунікантами, імпровізація, емоційність, динамічний характер, персуазивність.

Ключові слова: жанр, інконгруентність, комічне, комічний інституційний дискурс, порушення норм, стендап-комедія, жарт.

The article investigates the linguostylistic peculiarities of the main genre of comic institutional discourse – standup comedy. The features of the genre were revealed. These properties include: special language, comic mode, projection, interaction, improvisation, emotionality, dynamic character, persuasion.

Key words: comic institutional discourse, deviation from norms, genre, humor, incongruity, joke, standup comedy.

Функциональная направленность современной лингвистической парадигмы фокусирует внимание исследователей на анализе языка в социальном контексте [1:11]. В этой связи перспективу получает исследование *институционального дискурса*. Неизученным является дискурс, представляющий собой форму игровой комической коммуникации – комический институциональный дискурс, что и определяет актуальность данной статьи. Объектом исследования является жанр комического институционального дискурса – стендап-комедия, а предметом – лингвостилістические черты англоязычной стендап-комедии. В качестве материала послужили 4524 шутки, полученные методом сплошной выборки из видеозаписей и скриптов выступлений профессиональных англоязычных стендап-комиков конца XX – начала XXI веков.

Комический институциональный дискурс – это когнитивно-коммуникативная лингвокреативная деятельность субъектов в совокупности лингвальных и экстралингвальных факторов. Комическому институциональному дискурсу (далее КИД) свойственны конститутивные признаки (типичные участники – комик и зритель; хронотоп – место проведения: театр комедии, временные рамки зависят от длительности выступления профессионального комика (от 20 до 100/120 минут); цель – рассмешить, доставить эстетическое удовольствие зрителю; прецедентные тексты из авторитетных источников; дискурсивные формулы – стандартные клишированные выражения); спектр комических речевых жанров. К конститутивным признакам КИД так же относим комические жанры: клоунада, эксцентричная комедия, комический мюзикл, стендап-комедия, телекомедия (ситком, комедийные шоу).

Одним из жанров КИД является стэндап-комедия, которая представляет собой запланированное интерактивное выступление стэндап-комика. Интегрируя вербальные и невербальные средства комического, стэндап-комик преследует цель создать игровую комическую тональность общения.

Трактовки понятия „стэндап-комедия” неоднозначны. О. Дабл определяет данный жанр как „сольное вербальное выступление комедианта перед аудиторией с определенной целью – рассмешить” [13:17]. Л. Минтц полагает, что стэндап-комедия – это „сольное выступление комедианта, который стоит перед аудиторией и рассказывает шутки, не используя при этом костюмы, бутафорию и другие театральные средства, для того чтобы рассмешить зрителей” [16: 71]. Мы полагаем, что стэндап-комедия – это сольное, реже парное, запланированное заранее интерактивное выступление стэндап-комика перед живой аудиторией с определенной целью – доставить эстетическое удовольствие; текст выступления включает шутки, анекдоты, юмористические монологи, инвективы.

Стэндап-комедия является базовым жанром КИД, т.к. она в процессе своего становления и развития вобрала в себя часть характеристик других жанров данного дискурса. Например, стили выступлений, называемые в кругах стэндап-комиков *blue comedy*, *black comedy*, *observational comedy*, активно используются в жанрах телевизионной комедии, театральной комедии, элементы импровизации, которые являются неотъемлемой характеристикой стэндап-комедии, также присутствуют в цирковой комедии, радио-комедии и телевизионной комедии (напр. развлекательные шоу); пародия, фарс могут быть отмечены в театральной комедии, цирковой комедии, телекомедии. Стэндап-комедия – это своеобразная жанровая матрица комических форм [2:57].

Стэндап-комедия в пространстве КИД отличается особым творческим, игровым характером. Креативность, ненормативность, театральность – это ее основные характеристики. Стэндап-комедии в рамках КИД присущи следующие характеристики:

1) *Наличие особого языка.* Каждому институциональному дискурсу присущ определенный, специфический язык, который знаком только профессионалу, работающему в определенной сфере. „Профессиональный язык выполняет важную роль пароля идентификации по схеме «свой/чужой» в символическом пространстве институционального дискурса” [7]. В КИД в рамках стэндап-комедии, как и в любом другом профессиональном дискурсе, существует ряд терминов, которыми оперируют специалисты в данной области (напр., *a heckler* – хеклер, зритель, который всячески мешает выступлению стэндап-комика; *a blue joke* – шутка, героем которой является гомосексуалист; *a punch-line*, *a jab-line* – эксплозивный блок шутки, кульминация и др.).

В стэндап-комедии профессиональный язык также представлен „креативным” языком, который выступает в качестве инструмента стэндап-комика. Языку стэндап-комедии присуще большое количество стилистических выразительных средств. Основным когнитивным механизмом создания комического в шутках данного вида дискурса является принцип инконгруэнтности. Инконгруэнтность основывается на несоответствии. „Инконгруэнтность в шутке построена на *обмане*, но на том, который похож на правду. При этом адресант осознанно обманывает адресата, создавая *эффект обманутого ожидания*, который представляет собой совокупность *стилистических приемов*” [9:104].

Несоответствие проявляется в нарушении норм [10]. „Норма – это стандарт, образец, способ выражения, принятый коллективом. Нарушение нормы в шутке – это норма, которая регулирует коммуникативную деятельность, направленную на создание определенного перлокутивного эффекта в дискурсе” [10:69]. „Противоречие, которое лежит в основе комизма, – это наложение при восприятии двух противостоящих логико-семантических полей, которые определяются через оппозицию своих репрезентантов, например, «высокое – низкое», «форма – содержание», «реальное – нереальное»” [6:81].

В англоязычном КИД выделяем нарушение таких норм: логико-понятийных, онтологических, валоративных/ценностных. В основе нарушения норм лежат лингвоситуативные и лингвальные приемы.

Нарушение логико-понятийных норм проявляется в „обыгрывании таких ситуаций, которые находятся за границами логики, здравого смысла, рационального основания”

[10:84]. Комический эффект возникает в том случае, когда „смещение вызывает карнавальное переименование „верха” и „низа”, превращение правильного на неправильное, не задевающее основ мироздания” [8:691]. Это своего рода прагматическая игра, которая основана на обманутом ожидании адресата, когда вместо ожидаемого, нормального мира, ему предлагается раздвоенность мира на стереотипный и новый, неожиданный мир [там же:691].

Нарушение онтологических норм „характеризует устройство мира и объединены одним признаком – стереотипным отношением человека к ожидаемому объекту, который свидетельствует о нормальном развитии ситуации” [10:79]. Нарушение норм устройства мира приводит к комическому эффекту.

Нарушение валоративных норм. Комический эффект возникает при нарушении валоративных норм, установленных ценностных рамок в определенном обществе. В КИД нарушение валоративных норм можно условно разделить на три группы: 1) семейные ценности; 2) моральные ценности (моральность – это показатель того, насколько человек отвечает за себя, свои поступки. Моральность характеризует человека с точки зрения его способности жить в обществе, уступать своим желаниям, вовремя останавливаться, сдерживаться в пользу высших (моральных ценностей) [11:213]); 3) духовные ценности (духовность – это осознанное желание человека самосовершенствоваться, приблизить свою жизнь к идеалу) [11:169].

2) *Модус* в КИД является двуплановым, т.к. в нем могут сочетаться такие антиномии, как официальный/смеховой. Официальный, т.к. общение происходит в заданных рамках, в „институте комизма”, а смеховой – в силу того, что комическая коммуникация является эмоциональной, карнавальной, проходящей в игровой тональности. Двуплановость возникает при наложении двух модусов, которые представляют собой антиномию реального и нереального, двух взаимоисключающих ассоциативных контекстов при восприятии комических текстов, иначе говоря, в фреймовых трансформациях, логически абсурдных образованиях [3:24–25]. Двуплановость КИД проявляется в несоответствии ожиданий адресата, его прогнозируемой информации и реальной, фактической.

3) *Тональность.* По характеру тональности КИД можно разделить на юмористический, сатирический и иронический. Под тональностью понимаем интенцию адресанта в зависимости от свойств объекта речи и отношения адресанта к этим качествам, как концентрат всех экспрессивных средств текста, которые он использует в своей речевой деятельности [5:4].

Комическая тональность представляет собой „эмоциональную атмосферу общения, которая характеризуется дружелюбным отношением участников общения друг к другу, с одной стороны, и превращением определенных ценностей, с другой стороны. Юмористическая тональность, по своей сущности, – это взаимная настроенность участников общения на юмор, это смеховое осмысление всего происходящего, готовность шутить и смеяться <...> Юмористическая тональность – это установка коммуниканта на ситуацию, которая изначально отмечена юмором, т.е. в данном случае позицию субъекта речи можно определить как относительно пассивную. Например, так ощущают себя люди, пришедшие на эстрадное выступление юмориста, читающие юмористические рассказы, слушающие анекдоты” [4:239].

Стимулом в КИД является намерение адресанта пошутить. В юмористическом дискурсе В.И. Карасиком выделено несколько этапов: желание пошутить – оценка адекватности ситуации – вербальное выражение шутки – оценка реакции адресата [там же:369].

В КИД отсутствует этап оценки адекватности ситуации, т.к. адресат приходит в „институт комизма” в ожидании услышать шутки, следовательно, этап оценки адекватности ситуации исключается, и адресант сразу переходит к вербальному или невербальному представлению шутки: желание пошутить – вербальное/невербальное выражение шутки – оценка реакции адресата.

В.И. Карасик отмечает, что „реализация юмористического коммуникативного намерения осуществляется мгновенно и поэтому выделение стадий носит условный характер” [там же:364]. В КИД стадии не носят условный характер, адресант принимает во внимание все

факторы, влияющие на реализацию комического дискурса, а последняя стадия – оценка реакции адресата – чрезвычайно важна, т.к. данный этап является показателем того, достиг адресант своей прагматической цели или нет.

4) *Стратегическое планирование.* Стэндап-комедия – это „искусственный, сценарный жанр” [12:62]. Выступление комика заранее тщательно планируется, комик готовит последовательность шуток, основной и дополнительный материал.

5) *Интерактивное взаимодействие со зрителем/импровизация.* Стэндап-комедия – это результат совместной работы, в которой активную позицию занимает адресат [17:92]. Адресат интерпретирует шутки, представляет адресанту свою реакцию одобрения в виде аплодисментов, смеха, возгласов, если шутка недостаточно смешная, то реакция адресата будет носить негативный характер. В отличие от драматургического театрального дискурса, в КИД комик не создает „стену” между сценой и залом. Часть шуток в КИД конструируется стэндап-комиком в режиме реального времени непосредственно во время выступления. Героями таких шуток становятся, как правило, зрители, к которым комик обращается с разного рода вопросами.

6) *Самовыражение и эмоциональность.* Суть стэндап-комедии, по мнению комика Б. Нила, не в шутках, а в том, что комик раскрывает свой внутренний мир зрителю [15:17]. В стэндап-комедии создается иллюзия того, что комик рассказывает зрителю о своей жизни, своих взглядах, мнениях и установках. Комедиант вправе шутить о своей семье, друзьях, рассказывать о событиях, которые произошли в его жизни. В стэндап-комедии присутствует элемент открытости, вседозволенности, адресант смело проявляет свои эмоции по поводу тематизированного шуткой объекта.

7) *Реалистичность и гротескная гиперболизированность.* Стэндап-комики в шутках затрагивают актуальные темы. Героями их выступлений являются реальные люди (сам комик, политики, знаменитости и т.д.), однако ситуации, представленные в шутках, намеренно гиперболизированы для создания комического эффекта.

8) *Динамический характер.* КИД может быть охарактеризован как динамический, т.к. в нем происходит переход от одного комического блока к другому без пауз. Язык шуток динамичен, что выражено в использовании приемов повтора, краткости, использования простых фраз, предложений, простых лексико-грамматических конструкций для облегчения восприятия. Динамичность дискурса проявляется в быстрой смене тем. Так, в выступлении может быть затронуто несколько тем, причем смена тематики происходит плавно и незаметно для адресата.

9) *Персуазивность,* в качестве свойства КИД, актуализируется направлением всех действий адресанта, как вербальных, так и невербальных, на реализацию его интенций – получить смеховую реакцию на представленную шутку. КИД „является риторическим дискурсом”, и далее „комик может считаться успешным, если он может убедить адресата смотреть на мир сквозь призму комического” [14:33]. В КИД тематизируются бытовые, семейные или политические ситуации, т.е. то, что больше всего волнует адресата.

Комик является „проводником” в мир комизма и смеха, он показывает обычные ситуации, но под комическим углом. Одним из способов убеждения адресанта в комизме ситуации является использование паралингвальных средств – голоса, интонации, мимики.

Анализ профессионального комизма открывает перспективы для дальнейших исследований: рассмотрение языковых, стилистических особенностей других жанров профессионального комизма (ситуационной комедии, скетч-шоу, гега); выявление закономерностей комбинаторики лингвальных и экстралингвальных средств создания юмора в комическом институциональном дискурсе.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Бехта І.А. Авторське експериментаторство в англomовній прозі ХХ століття / І. А. Бехта. – Львів : ПАІС, 2013. – 268 с.
2. Гончарова-Грабовская С.Я. Комедия в русской драматургии конца ХХ – начала ХХІ века : [уч. пособие] / С.Я. Гончарова-Грабовская. – М. : Флинта, 2008. – 278 с.

3. Желтухина М.Р. Комическое в политическом дискурсе : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Желтухина Марина Ростиславовна. – Волгоград, 2000. – 250 с. 4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. Іваненко С. М. Поліфонія ритмотональної будови тексту в стилістичному аспекті (на матеріалі німецької мови) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» [Електронний ресурс] / С. М. Іваненко. – К., 2010. – 36 с. – Режим доступу : <http://avtoreferati.ru/polifoniya-ritmotonalnoj-struktury-teksta-v-stilisticheskom-aspekte-na-materiale-nemeckogo-yazyka.html>
6. Панина М.А. Комическое и языковые средства его выражения : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Панина Маргарита Анатольевна. – М., 1996. – 144 с.
7. Русакова О.Ф. PR-Дискурс: Теоретико-методологический анализ [Электронный ресурс] / О.Ф. Русакова, В. М. Русаков. – Екатеринбург : Институт философии и права УрО РАН-Институт международных связей, 2008. – 282 с. – Режим доступа : http://u6935.netangels.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=27%3Apr-&catid=59%3Apr-&Itemid=10.
8. Радбиль Т.Б. Природа комического sub specie языковой аномальности / Т.Б. Радбиль // Логический анализ языка. Языковые механизмы комизма ; [отв. ред. Н. Д. Арутюнова]. – М. : Индрик, 2007. – С. 686-698.
9. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США: текстуральний та дискурсивний аспекти: дис. ... доктора філол. наук : 10.02.04 / Самохіна Вікторія Опанасівна. – К., 2010. – 518 с.
10. Самохіна В.О. Жарт у сучасному комунікативному просторі Великої Британії та США : [монографія] / В.О. Самохіна. – [вид. 2-е, перероб. і доп.]. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. – 360 с.
11. Языкознание. Большой энциклопедический словарь / [под общей ред. В. Н. Ярцевой]. – [2-е изд.]. – М. : Большая Российская Энциклопедия, 1998. – 685 с.
12. Attardo S. Humorous texts: A semantic and pragmatic analysis / S. Attardo. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2001. – 256 p.
13. Double O. Getting the joke. The inner workings of stand-up comedy / O. Double. – London : Methuen, 2005. – 320 p.
14. Greenbaum A. Stand-up comedy as rhetorical argument: An investigation of comic culture / A. Greenbaum // Humor. – 1999. – № 12(1). – P. 33-46. 15. Neal B. How to Get Started & Manage Your stand-up comedy / B. Neal. – Venice : Career Magic Lamp Press, 2006. – 312 p. 16. Mintz E.L. Stand-up Comedy / E. Lawrence Mintz // Charney Maurice Comedy: a Geographic and Historical Guide. – Greenwood Publishing Group, 2005. – V. 2. – P. 575-585. 17. Rutter J. Stand-Up as Interaction: Performance and Audience in Comedy Venues / J. Rutter. – Manchester : University of Salford, 1997. – 286 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Лобова – кандидат філологічних наук, викладач кафедри англійської філології Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: тексти сміхового жанру, інституційні дискурси.

WAHLWERBESPOTS ALS MULTIMEDIALER TEXT

Tetjana MIDJANA (Lwiv, Ukraine)

У статті розглядається проблема інсценування політики на прикладі німецьких та українських виборчих роликів, а також їх структура, складовими якої є знаки різних знакових систем, зокрема, звукові (усна мова, музика) та графічні (письмо, фотографія, рухомі картинки).

Ключові слова: виборчий ролик, інсценування, знак, звукові та графічні знаки.

The article deals with the problems of politics insinuation on the basis of the German and Ukrainian election TV spots. Additionally, the structure of TV spots with their components of different sign systems such as sound (speech, music) and graphical (writing, photographs, moving pictures) are analysed.

Key words: election TV spots, insinuation, sign, sound and graphical signs.

Ein Wahlwerbespot ist eine persuasive Textur, die sich durch „eine hochkomplexe semiotische Struktur“ [5: 14] auszeichnet, und zum Ziel hat, Wähler zu überzeugen, ihre Stimmen für eine bestimmte Partei abzugeben. So würde wahrscheinlich zunächst die einfachste Definition eines Wahlwerbespots lauten. Wie so eine Textur entsteht, wollen wir uns an ein paar Beispielen der Wahlwerbespots aus der Ukraine und Deutschland ansehen, die in der Ukraine im Jahre 2012 im Rahmen des Parlamentswahlkampfes und 2013 in Deutschland im Rahmen der Bundestagwahl im Fernsehen gesendet wurden. Wir nehmen die Wahlwerbespots der Parteien, die zur Regierung gehörten und deren, die sich darum bemühten, die Politik der Länder nach den Wahlen zu bestimmen. Ein Wahlwerbespot ist eins von den Mitteln der Politik, das heutzutage intensiv von Parteien genutzt. Der Bereich der Politik ist jedoch sehr umfangreich, deshalb ist es wichtig am Anfang der Untersuchung zu bestimmen, wo ein Wahlwerbespot er zu verorten ist. Im Weiteren soll geklärt werden, was in einem Wahlwerbespot inszeniert wird und wie diese Inszenierung stattfindet.

U. Sarcinelli schreibt über zwei Bereiche der Politik: Politikherstellung und Politikdarstellung. „Bei Ersterer handelt es sich um die tägliche Arbeit von Politikern“ [9: 35]. Als Beispiel der Politikherstellung möchte ich die Vorbereitung des SPD-Wahlprogramms 2013 anführen. Bei der Vorbereitung dieses Dokuments wurden u. a. die Bürger von Deutschland aufgerufen, es mitzugestalten. Insgesamt wurden zwei Millionen Karten verteilt und 350 Veranstaltungen durchgeführt, in denen die SPD einfache Bürger gefragt hat: „Was muss in Deutschland besser werden?“ Rund 40.000 Ideen, Anregungen und Kritik zu verschiedenen Politikbereichen wurden von Bürgern eingereicht. Die 300 interessantesten Vorschläge wurden von der SPD ausgewählt und die Absenderinnen und Absender dieser Anregungen wurden zum großen SPD-Bürgerkonvent Anfang März nach Berlin eingeladen, wo elf konkrete Vorschläge verabschiedet wurden, die später ins SPD-Wahlprogramm 2013 „DAS WIR ENTSCHEIDET“ übernommen wurden. Ausformulierte Punkte des Wahlkampfprogramms sollten Wähler erreichen, deshalb war die zweite Ebene der Politik „Politikdarstellung“ genauso wichtig, wie die erste. Als Mittel der Politikdarstellung nutzte die SPD u. a. den Wahlwerbespot „Rednerpult des Volkes“, den wir im Weiteren analysieren wollen.

T. Meyer stützt sich auf die zwei Ebenen der Politik von U. Sarcinelli und versucht die Ebene der Politikdarstellung etwas zu präzisieren. Abhängig davon, von wem die Politik dargestellt wird, unterscheidet er zwischen der Selbstdarstellung der Politik, „gemeint sind Eigeninszenierungen von hergestellter oder nichthergestellter Politik durch das politische System“ und der Fremddarstellung der Politik „durch das Mediensystem nach dessen Regeln“ [7: 96]. Ein Wahlwerbespot ist ein deutliches Beispiel der Selbstdarstellung der Politik von Parteien, die in den Wahlkampf eintreten. Es ist bekannt, dass die Parteien selbst über „die ungefilterte Benennungsmacht der angebotenen Themenschwerpunkte“ in ihren TV-Spots verfügen [8: 19]. Sie entscheiden selbst, was und wie sie etwas darstellen. Das macht uns der Wahlwerbespot der Grünen 2013 deutlich, wo es gleich am Anfang von Jürgen Trittin gesagt wird: „Für Wahlwerbung tragen die Parteien die Verantwortung. Für 90 Sekunden“ [11]. Das Mediensystem „Fernsehen“ tritt in dieser Art der Wahlkampfkommunikation nur als Vermittler zwischen einer politischen Partei und Wählern. In Bezug auf den Wahlwerbespot der SPD lässt sich jedoch sagen, dass die Partei über das Format der Politikdarstellung selbst entschieden hat, aber über ihren Inhalt ließ sie die Bürger des Landes mitentscheiden.

H. Kepplinger spricht nicht über die Ebenen der Politik sondern über drei Arten der Ereignisse in der Politik: Genuine, mediatisierte und inszenierte [2: 46]. Erstere sind z. B. Sitzungen, Konsultationen usw., „die sich auch ohne Berichterstattung der Medien ereignen“ [2: 46]. Mediatisierte Ereignisse sind laut Kepplinger dagegen Ereignisse, die ohne Berichterstattung stattfinden, aber wegen der zu erwartenden Aufmerksamkeit einen mediengerechten Charakter besitzen wie z. B. Parteitage. Hinzu kämen inszenierte Ereignisse, die nur im Hinblick auf die gewünschte Berichterstattung passieren wie beispielweise Pressekonferenzen [2: 46]. Wenn wir bei unserem Beispiel bleiben, dann kann man sagen, dass solche Maßnahmen wie traditionelle Bildung einer Wahlprogramm-Schreibgruppe, die Diskussion des SPD-Wahlprogrammewurfs 2013 in verschiedenen Gremien usw. zur genuinen Politik gehören. Auch der große SPD-Dialog, der bundesweit durchgeführt wurde, zählt zur genuinen Politik. Das Bürgerkonvent gehört jedoch zu mediatisierten Ereignissen, weil es für Medien ein hohes Interesse darstellte und deshalb von vielen Mediensystemen beleuchtet wurde [13]. Der SPD Wahlwerbespot 2013 „Rednerpult des Volkes“ ist das Ergebnis der genuinen und mediatisierten Ereignisse in der SPD-Politik und ein Beispiel der inszenierten Ereignissen, das für das Mediensystem „Fernsehen“ von der SPD selbst vorbereitet wurde, um die Wählerstimmen zu gewinnen.

Eine weitere Frage wäre: Was versteht man unter dem Begriff der Inszenierung und was wird in einem Wahlwerbespot inszeniert? Bei E. Fischer-Lichte wird Inszenierung als Vorgang bezeichnet, der etwas durch spezifische Auswahl, Organisation und Strukturierung von Materialien bzw. Personen zur Erscheinung bringt [1: 89]. Um festzustellen, was im analysierten SPD-Wahlwerbespot inszeniert wird, wollen wir uns sein Skript ansehen.

Journalist mit Kamera: Was wünschen Sie sich von der Politik?

Bürger 1: Von der Politik was ich mir wünsche?

Bürger 2: Ich würde auf jeden Fall weniger Leuten nach dem Mund reden und dafür mal lieber sagen, was wirklich die Sache ist.

Bürgerin 1: Es ist schwer einen Kindergartenplatz zu finden. Es wird mir sehr schwer gemacht, als Mutter mit Kind arbeiten zu gehen.

Bürger 1: Normale Familie mit Kind ist ganz egal, können wir uns nicht leisten.

Bürger 3: Unsere Rohstoffe sind letztendlich Bildung. Wir müssen darauf setzen, dass da viel Geld investiert wird.

Bürger 4: Es kann nicht angehen, dass Banken Riesengewinne machen, wenn es da aber schief geht

Bürger 5: hat man ein paar Milliardenchen versenkt, na ja, der Steuerzahler richtet das schon. Er kriegt ja einfach zu viel.

Bürgerin 3: Zweiklassenmedizin ist ungerecht, das ist unmenschlich. Mich persönlich macht das sehr betroffen und wütend.

Bürgerin 4: Wenn ein Patient krank ist, dann sollen alle einfach gleichberechtigt sein.

Bürger 5: Es kann nicht sein, dass ich 8-10 Stunden pro Tag arbeiten gehe und dennoch vom Staat Geld bekommen muss.

Bürger 6: Wenn er 40 Stunden die Woche arbeitet oder 38,5, dann muss er davon leben können. Punkt!...

Kanzlerkandidat Peer Steinbrück: Darum will ich Bundeskanzler werden, weil in Deutschland etwas aus dem Lot geraten ist und es in unserem Land wieder gerechter zugehen muss. Deshalb bitte ich um Ihre Stimme. [15]

Das angeführte Skript macht deutlich, dass in diesem Wahlwerbespot das SPD-Wahlprogramm 2013 inszeniert werden, und zwar solche Punkte wie: Mindestlohn, Ausbau von Kitas, bessere Bildung, eine Bürgerversicherung für alle statt Zwei-Klassen-Medizin, sichere Renten statt Altersarmut, verantwortungsvolle Finanzpolitik im Bankenbereich. Diese Programmpunkte werden jedoch als Wünsche der Bürger inszeniert. Das zentrale Element der Inszenierung ist ein echtes SPD-Rednerpult mit dem Motto der SPD „Das Wir entscheidet“, das sonst auf Parteitagen verwendet wird, und im analysierten Wahlwerbespot einfach auf der Straße, auf dem Sportplatz oder in der Werkstatt steht. Laut Presse reiste dieses Pult durch das Land. Insgesamt wurden 41 Personen interviewt und daraus wurden vier TV-Spots geschnitten. Hinter diesem Pult stehen echte Menschen, keine Darsteller und keine Politiker und formulieren Ihre Wünsche an Politiker. Von der SPD-Generalsekretärin Andrea Nahles wird es als „Rednerpult des Volkes“ genannt. „Darum geht es uns in der gesamten Kampagne: Das direkte Gespräch mit den Bürgern. Die Themen, die ihnen unter den Nägeln brennen, in den Mittelpunkt zu stellen“, sagte die SPD-Politikerin [12]. Dieser Wahlwerbespot ist einerseits ein deutliches Beispiel eines Testimonial¹-Formats, andererseits ist das vielleicht auch eine Abweichung von einem Testimonial-Format, da hier keine Darsteller oder Prominente sondern echte Bürger auftreten, die über ihre Probleme sprechen. Im Mittelpunkt dieses Wahlwerbespots steht nichthergestellte Politik, da die SPD in der letzten Legislaturperiode in der Opposition war.

Aber nicht nur ein Wahlprogramm wird in den analysierten TV-Spots inszeniert. Wenn es um eine Partei geht, die zur Regierung gehört, dann versucht sie die Ergebnisse ihrer Politik und danach die Pläne für die Zukunft zu präsentieren. Als Beispiel kann man den CDU-Wahlwerbespot anführen.

Bundeskanzlerin Angela Merkel: Es gibt Momente, da steht viel auf dem Spiel, in der Euro-Krise zum Beispiel. Oft betreten wir auch Neuland. Als Kanzlerin treffe ich Entscheidungen für das Land, für die Menschen in Deutschland. Ich muss sicher sein, dass wir auch das Richtige tun. Das Richtige ist nicht immer, was am lautesten gefordert wird. Das Richtige ist, was am Ende den

¹ Aus personenbezogener Perspektive kann man Testimonials definieren als „real lebende beziehungsweise verstorbene Personen oder fiktive Gestalten, die sich für eine Marke aussprechen“. Testimonials geben Zeugnis für die Leistung einer Marke und bürgen für deren Qualität, Güte, Nützlichkeit und/oder Preiswürdigkeit. Typische Vertreter sind Prominente, Experten, Mitarbeiter oder stilisierte Nutzer.“ <https://www.google.com.ua/webhp?sourceid=chrome-instant&ie=UTF-8&rct=j#q=>

Menschen hilft. Deutschland steht heute gut da: Eine starke Wirtschaft, mehr Menschen in Beschäftigung als je zuvor. Das ist keine Selbstverständlichkeit. Das haben wir gemeinsam geschafft. Das darf jetzt nicht aufs Spiel gesetzt werden durch höhere Steuern und mehr Belastung. Das wäre nicht gut für Deutschland. Ich will, dass wir auch in Zukunft gemeinsam erfolgreich sind, durch gute Arbeit und neue Ideen. Ich will, dass wir ein faires Land sind. Ich will ein Land, in dem die Stärkeren den Schwächeren helfen. Ich will ein Land, in dem die belohnt werden, die etwas leisten, ein Land, in dem wir unseren Kindern die besten Chancen bieten. Das ist mein Ziel als Kanzlerin. Dafür bitte ich Sie um Ihre Unterstützung. Am 22. September mit beiden Stimmen für die CDU. Gemeinsam schaffen wir das. [14]

Im Unterschied zum Testimonial-Format des SPD-Wahlwerbespots steht die amtierende Bundeskanzlerin Angela Merkel im Mittelpunkt des CDU-Spots, die über die Bedeutung ihrer Entscheidungen und die Ergebnisse ihrer Politik für Deutschland und für jeden einzelnen Bürger spricht. Nach ähnlichem Modell ist der Wahlwerbespot der FDP formuliert. Der Unterschied besteht darin, dass es im Wahlwerbespot der CDU nur einen Sprecher gibt, im Wahlwerbespot der SPD zwei, das sind der Off-Sprecher und der Spitzenkandidat Rainer Brüderle.

Off-Sprecher: *1,6 Millionen neue Arbeitsplätze in vier Jahren. Jährliche Exporte in Höhe von 1000 Milliarden Euro. Ausgeglichener Haushalt schon 2015. Deutschland geht es gut[16]*

Das kennzeichnende Merkmal der analysierten Wahlwerbespots der CDU und FDP besteht darin, dass sie sowohl hergestellte und als auch nichthergestellte Politik inszenieren.

Im Gegensatz zu deutschen Wahlwerbespots wird in ukrainischen Wahlwerbespots 2012 meistens nichthergestellte Politik inszeniert. Wenn man sich auf den amerikanischen Logiker S. Kripke stützt, dann kann man sagen, dass in ukrainischen Wahlwerbespots 2012 meistens „mögliche Welten“ inszeniert werden. Mögliche Welten sind dabei „vollständige Weisen, wie die Welt hätte sein können“ [6: 26]. S. Kripke vertritt dabei die Auffassung, dass die eigentliche die „actual world“ sich von der möglichen Welt dadurch unterscheidet, dass nur die „actual world“ eine autonome Existenz mit uns Menschen als Akteuren aufweist [4: 215]. „Alle anderen Welten sind das Produkt mentaler Aktivitäten (also Träume, Wünsche, Hypothesen, Fiktionen usw) und somit hypothetische, mögliche Konstrukte. Mögliche Welten existieren folglich in Abhängigkeit von der actual world, die als objektiv existente Referenzwelt fungiert“ [10: 156]. Als Beispiel der Inszenierung von einer möglichen Welt wollen wir den Wahlwerbespot von der Partei „Україна – вперед!“ anführen.

Natalja Korolewska: *„У мене є мрія – вільна, сильна, квітуча Україна, яку поважають у всьому світі, заможні та щасливі українці, впевнені у майбутньому, які пишаються своєю країною. Прийшов час здійснити цю мрію – Україна вперед!“ [17]*

In diesem Wahlwerbespot wird der Traum von Natalja Korolewska, der Vorsitzenden der Partei „Україна – вперед!“ inszeniert, anders formuliert ein mögliches Konstrukt des Landes. Wenn man davon ausgeht, dass mögliche Welt in Abhängigkeit von der actual world existiert, dann trifft das Gegenteil von diesem Traum heutzutage auf die Situation in der Ukraine zu.

Im Wahlwerbespot der Partei der Regionen wird „die Ruine“, anders formuliert eine schwere Wirtschaftskrise inszeniert, welche die Regierung der Partei der Regionen und der Kommunistischen Partei von der orangenen Regierung geerbt hat. Der Wahlwerbespot hat auch den Titel „Руїну вже подолано“.

Off-Sprecher: *Все було гірше, ніж ми могли уявити собі: корумпована і недієздатна влада, кабальні газові угоди та глибока криза. Це той спадок, який залишили країні помаранчеві. Було важко долати їхній безлад, але новий уряд наполегливо працював задля забезпечення стабільності. Цей процес тривав так довго саме через помаранчеву спадщину. Але зараз ми можемо дивитися у майбутнє з надією і працювати над тим, щоб наші пенсіонери, ветерани і сім'ї відчували турботу держави. [18]*

Als Rechtfertigungsgrund, dass es der Regierung der Partei der Regionen und der Kommunistischen Partei nicht gelungen ist, das Leben der Ukrainer zu verbessern, wird die „Ruine“ inszeniert, die von der „orangenen Regierung“ hinterlassen wurde und deshalb erst „überwunden“ werden sollte. Im Mittelpunkt des Wahlwerbespots der Kommunistischen Partei steht nur die Kritik der ganzen Politik seit der Unabhängigkeit der Ukraine, obwohl diese Partei auch zur Regierung gehörte.

Off-Sprecher. „Із моменту руйнування соціалістичного устрою пройшов 21 рік. Давайте подивимося, чого ж ми досягли за цей час. Отже, на двадцять першому році незалежності Україна посідає 44 місце у світі за якістю харчових продуктів і 1 місце за темпами вимирання населення, 2 місце у світі за рівнем смертності шахтарів і 7 за рівнем зарплат начальників. Ми на 1 місці у Європі за кількістю самогубств і на 85 у світі за рівнем життя. У нас 2 місце за боргами МВФ і 6 за рівнем інфляції, а за рівнем національного доходу на душу населення Україна займає 143 місце у світі [19]

Kommunikationstheoretisch gesehen ist ein Wahlwerbespot in allen seinen „Dimensionen auch als □Text□ zu begreifen und das heißt als semiotisch hochkomplexe Struktur, die verschiedene Zeichensysteme integriert und simultan über einen auditiven und einen visuellen Kanal performiert wird“ [5: 14]. Unter „Text“ verstehe ich in Anlehnung an J. Knappe „einen begrenzten Zeichenkomplex, der vor allem in kommunikativer Absicht modelliert ist“ [3: 105]. Der traditionelle schriftliche Text besteht in der Regel aus einer Zeichenart, der Schrift. Was die Struktur eines Wahlwerbespots betrifft, besteht er, analytisch gesehen, aus verschiedenen Zeichen, die man jedoch als eine Textur wahrnimmt. Welche Zeichensysteme als Codierungsmittel dieser Textur werden analytisch gesehen in einem Wahlwerbespot verwendet? Diese Frage gilt es im Weiteren zu behandeln. Als Beispiel nehmen wir den oben angeführten Wahlwerbespot der Partei der Regionen „Руїну вже подолано“. Die ersten drei Einstellungen² enthalten sowohl visuelle als auch auditive Zeichen. Als visuelle Zeichen werden bewegte Bilder (Videos) verwendet: Bild 1 - eine Bauruine, Bild 2 - ein Bauarbeiter auf einer Bauruine und Bild 3 - eine alte Frau, die an zwei Abfallcontainern vorbeifährt. Die auditiven Zeichen sind Musik und die gesprochene Sprache des Off-Sprechers: *Все було гірше, ніж ми могли уявити собі*. In der vierten Einstellung kommt das Schattenbild von der Ex-Premierministerin Julija Tymoschenko und dem Ex-Präsidenten Wiktor Juschtschenko. Dieses visuelle Zeichen wird von zwei Arten der auditiven Zeichen begleitet: von der Musik und der gesprochenen Sprache des Off-Sprechers: *корумпована і недієздатна влада*. In der fünften Einstellung kommen das Bild von einem Objekt des Gastransportsystems und die Schrift: *Кабальні газові угоди коштували Україні 64 млрд. гривень*, die von Musik und gesprochener Sprache des Off-Sprechers: *Кабальні газові угоди* begleitet werden. In der sechsten Einstellung sieht der Fernsehzuschauer das Bild von einem Wechselkurschild, wo der Ankaufswert von einem Euro bei 13.30 und der Verkaufswert bei 15.00 UAH³ liegt. Die Schrift: *Кабальні газові угоди коштували Україні 64 млрд. гривень* bleibt weiter und gleichzeitig kommen Musik und die gesprochene Sprache des Off-Sprechers: *глибока криза*. Durch das Verwenden von auditiven und visuellen Zeichen wird in sechs analysierten Einstellungen dieses Wahlwerbespots eine schwierige wirtschaftliche Krise in der Ukraine inszeniert, welche die Regierung der Partei der Regionen und der Kommunistischen Partei von der orangenen Regierung geerbt hat.

Ein „Wahlwerbespot“ unterscheidet sich von anderen Arten der Wahlwerbung zunächst dadurch, dass hier hauptsächlich zwei Arten von Zeichen überwiegen: visuelle (Bilder und bewegte Bilder), Schrift und auditive (Musik und gesprochene Sprache). Die gesprochene Sprache kommt entweder von einem Off-Sprecher, einem Kanzlerkandidaten oder von einfachen Bürgern. Visuelle Zeichen - Bilder, bewegte Bilder (Videos) und Schrift - übernehmen informative Funktion, auditive Zeichen - gesprochene Sprache des Off-Sprechers und Musik - erfüllen strukturierende und textbildende Funktion, indem sie Bilder oder bewegte Bilder aus anderen Kontexten zu einer neuen Geschichte verbinden, die in einem Wahlwerbespot inszeniert wird.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Fischer-Lichte E. Inszenierung und Theatralität / E. Fischer-Lichte // Willems H., Jurga M. (Hrsg): Inszenierungsgesellschaft. – Opladen, Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1998. – S. 81-92.
2. Kepplinger H. M. Inszenierte Wirklichkeit / H. M. Kepplinger // *medien + erziehung*, 40. Jahrgang. – 1996. – № 1 – S. 12-19.
3. Knappe J. Was ist Rhetorik? / J. Knappe. – Stuttgart: Reclams UB – 2000.

² Einstellung (engl. Shot) bezeichnet eine Folge von Einzelbildern, die ohne Unterbrechung mit einer Filmkamera aufgenommen wurden. Sie ist die kleinste Einheit des Films. Aus den verschiedenen Einstellungen wird später der gesamte Film geschnitten. [http://de.wikipedia.org/wiki/Einstellung_\(Film\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Einstellung_(Film))

³ An solchen Ankauf- oder Verkaufswert erinnere ich mich nicht.

4. Knappe J. Virtualität und VIVA-Video World / J. Knappe // Jacke Ch, Kimminich E., Schmidt S. J. (Hrsg.): Kulturschutt. Über das Recycling von Theorien und Kulturen. – Bielefeldt, 2006. – Cultural Studies 16.
5. Knappe J., Ulrich A. Fernsbilder im Ausnahmezustand. Zur Einleitung// J. Knappe, A. Ulrich (Hrsg.): Fernsbilder im Ausnahmezustand. Zur Rhetorik des Televisuellen in Krieg und Krise. – Neue Rhetorik 11. – Berlin: Weidler Buchverlag, 2012. S. 11-22.
6. Kripke S. A. Name und Notwendigkeit / S. Kripke. – Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1981.
7. Meyer T. Mediokratie. Die Kolonisierung der Politik durch die Medien / T. Meyer. – Frankfurt a. M.: Suhrkamp Verlag, 2001.
8. Raschauer B. Werbung und Verfassung / B. Raschauer // J. Aicher (Hrsg.): Das Recht der Werbung. – 1984. – 372 S.
9. Sarcinelli U. Mediale Politikdarstellung und politisches Handeln: analytische Anmerkungen zu einer notwendigerweise spannungsreichen Beziehung / U. Sarcinelli // O. Jarren: Politische Kommunikation in Hörfunk und Fernsehen. – Opladen: Leske + Budrich Verlag, 1994. – S. 35-50.
10. Surkamp C. Narratologie und Possible-Worlds Theory: Narrative Texte als alternative Welten / C. Surkamp // Nünning A., Nünning Ve (Hrsg.): Neue Ansätze in der Erzähltheorie. – Trier: WVT, 2002. – S. 153-183.
11. <http://www.youtube.com/watch?v=NwOcVbGn7Qs>
12. http://www.andrea-nahles.de/aktuelle_themen/echte-menschen-klare-sprache
13. http://www.spd.de/aktuelles/90816/20130225_spd_buergerdialog.html
14. <http://www.youtube.com/watch?v=Mk06yfbXQYg>
15. http://www.youtube.com/watch?v=n_VBj_W5-Q
16. <http://www.youtube.com/watch?v=IQQ5nREaJWs>
17. <http://www.youtube.com/watch?v=wB6XJ6L4oO0>
18. <http://www.youtube.com/watch?v=grOdALLHX1o>
19. http://www.youtube.com/watch?v=vcSkv_cTuN4

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Мідяна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: риторичні та лінгвостилістичні особливості виборчої комунікації.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОМІНУЮЧИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ОЗНАК У НОВОГРЕЦЬКОМУ ТА СЛОВ'ЯНСЬКОМУ КАЗКОВИХ ДИСКУРСАХ

Оксана НОВИЦЬКА (Маріуполь, Україна)

У статті розглядається художній дискурс у відображенні ментальності народів. Дослідження виконано на матеріалі грецького та російського казкових дискурсів. У роботі визначаються їх домінуючі концептуальні ознаки, які мають свою концептуальну структуру та предметно-образний зміст.

Ключові слова: концепт, гіперконцепт, гіпоконцепт, катаконцепт, концептуальний простір, дискурс, домен.

The author considers the belles-lettres in the reflection of the people's mentality. The research is made on the material of Greek and Russian fairy-tales discourses. The author defines the main conceptual signs that have their conceptual structure and subject and image content.

Key-words: concept, hyperconcept, hypococoncept, cataconcept, conceptual field, discourse, domain.

Казка – це художній дискурс, який розглянуто як форма мови або комунікації, набір умовностей, узгоджених між автором і читачем [1:5]. Казкові образи є носіями концептуальної інформації, в той час як персонажі перетворюються на знак, символи абстрактних категорій добра чи зла, прекрасного чи потворного. У мовознавстві, літературознавстві та фольклористиці казковий текст неодноразово виступав об'єктом досліджень: структурного (А. Аарне, А. Дандес, С. Томпсон), синтаксичного (Л. Блум, А. Жоллес, Н. Тищенко), перекладознавчого (М. Венгренівська), діакронічного (С. Апо, В. Пропп). Саме тому **актуальність** дослідження обумовлена зростаючим інтересом лінгвістів до вивчення дискурсивних питань, необхідністю подальшого аналізу та виявлення феноменів формування казкових образів та їх впливу на менталітет людини, необхідністю детального вивчення казки як репрезентативного тексту та як складову частину, тобто комунікативно-когнітивний орієнтир художнього дискурсу чи як самостійний дискурс.

Мета дослідження полягає у визначенні казки як окремого виду дискурсу чи різновиду художнього дискурсу.

Н.А. Акіменко розуміє казковий дискурс як «динамічну когнітивну та мовну діяльність, вписану в казковий контекст, і її результат, тобто реалізований переважно в наративній формі текст епічного характеру» [1]. На позначення Н.Г. Титової, текст, будучи одним із засобів існування мови, здатен відображати національно-культурну специфіку того чи іншого етносу [5]. На нашу думку, мова казок є національно-орієнтованою, тобто в ній відображаються особливості побуту, культурні традиції, характеристики її носіїв, притаманні їм риси та дії, простежується історичний розвиток та його вплив на певну націю.

Переходячи безпосередньо до компаративного аналізу казкових дискурсів у грецькій та російській мовах, слід акцентувати як їх спорідненість, так і відмінність між собою. Спільні характеристики та їх концептуальний простір складається з тотожних доменів: **ЛЮДИНА, ПРИРОДА, ХРОНОТОП та КУЛЬТУРА.**

Кожен з концептуальних доменів, який складає концептосферу грецького та слов'янського казкового дискурсів має свою концептуальну структуру та предметно-образний зміст. Слід зауважити, що через таку змістовну збагаченість було залучено розмежування на гіпер-, гіпо- та катаконцепти, щоб добігти більш повних результатів аналізу.

Концептуальний домен **ЛЮДИНА** є одним з найпродуктивніших в обох культурах. Таким чином, в грецькому та російському казковому дискурсі виділяються гіперконцепти «біологічна людина», «метафізична людина-істота» та «соціальна людина»: **Грецький казковий дискурс:** «Γιατί αλήθεια, ο Κορνήλιος είδε τον Αη-Βασίλη και του μίλησε και φάγανε μαζί! Είδε τον Αη-Βασίλη και όχι τον μπαμπά μασκαρεμένο, όπως οι φίλοι του».[4:14] – «Адже, правда, Корніліос бачив Діда Мороза, розмовляв та святкував з ним! Він бачив Діда Мороза, а не свого перевдягнутого батька, як його друзі». **Російський казковий дискурс:** «Запрягай, старый хрыч, другую лошадь! Вези, вези мою дочь в лес на то же место...» [6:96]

Як в грецькому, так і в російському казковому дискурсі цей гіперконцепт функціонує бездоганно, адже жоден з них не є позбавленим головних дійових осіб саме в людській формі. Говорячи окремо про російський казковий дискурс, головні герої розподіляються за спорідненістю, тобто хто кому яким родичем приходиться. Слід зауважити, що в грецькому казковому дискурсі розподіл йде переважно за гендерною ознакою від граматичних структур та ономасіології, тобто імена дають можливість розрізнити чи то чоловік, чи то жінка є дійовою особою. До речі, в грецькому казковому дискурсі популярними є імена *Ειρήνη, Γιώργος, Γιαννάκης, Γρηγόρης, Κίτσος, Σωτήρης*. Слід виокремити ім'я *Ειρήνη*, бо воно функціонує в двох площинах: як жіноче ім'я та як *абстрактне поняття*, приймаючи на себе національні характеристики.

В російському казковому дискурсі спостерігається тенденція, коли батьками виступають *старик со старухой. Братья и сёстры* є, зазвичай, негативними персонажами: чоловіки вбивають свого меншого брата, а жінки умишляють лихе через свої заздрощі до меншої сестри. Також акцентуємо увагу на образі *старого старичка*, який постає провідником, наставником головного героя. Його роль у казці невелика, проте його подарунок, наприклад, *волшебный клубок*, має велике значення для успішного досягнення мети протагоніста. **Грецький казковий дискурс:** «Η Φεγγαρένια δεν είχε πια κανένα ενδιαφέρον να τρέξει στις φεγγαροαχτίδες και να στείλει μήνυμα στη γη». [4:24] – «Місячна чарівниця вже не мала інтересу в тому, щоб бігти по місячним променям та відправляти повідомлення на землю». **Російський казковий дискурс:** «...Лежит Баба-Яга, костяная нога, зубы - на полке, а нос в потолок врос» [6:222].

Як бачимо, різницю від «біологічної людини» становлять здібності, якими наділений кожен метафізичний герой, і залежно від цього йде їх розподіл до гіперконцепту «біологічної надлюдини». В російському казковому дискурсі найпопулярнішими дуальними героями постають *Баба-Яга* та *Кощей Бессмертный*: перша, коли умишляє лихе для протагоніста, а коли й допомагає йому; другий завжди є лихим, проте інколи він не вмирає, як зазвичай, а віддає якийсь атрибут головному герою (яблука або коня), чи, навпаки, ставить вимогу героєві здобути собі дружину-царівну, яка постає обміном на атрибут, який, в свою чергу, вимагається царем. **Грецький казковий дискурс:** «Μια φορά και έναν καιρό ήταν ένας βασιλιάς και είχε τρεις κόρες. Κάθε βράδυ έρχοταν στο παλάτι του σαράντα ληστές που τρώγανε,

πίνανε, χορεύανε και το πρωί φεύγανε...» [4:36]- «Жив-був собі цар, який мав трьох дочок. Але кожного вечора до нього в палац приходили сорок розбійників, вони пили, їли, танцювали, а вранці їхали...». **Російський казковий дискурс:** «Был ты старшим конюхом, а теперь быть тебе моим царским советником. Бояре да министры поморщились, промеж себя перемолвились: «Сидеть рядом с конюхом – нашей чести великая поруха! Эко царь выдумал!»

Отже, гіперконцепт «соціальна людина» як в російському, так і в грецькому казковому дискурсі підкорює собі наступні гіпоконцепти: «спорідненість» (родство), «професію» та «статус». Але якщо в російському казковому дискурсі характеристика отримується на базі історичного здобутку, то в грецькому казковому дискурсі першість в поширенні та дії надається за національними перевагами та історично визнаними прихильностями.

Концептуальний домен **ПРИРОДА** також характеризується великою кількістю дійових осіб. Через це ми залуцаємо концептуальний розподіл на гіперконцепти «жива природа» (*флора, фауна, істоти*) та «нежива природа» (*природні явища, стихії, абстрактні поняття, надприродне*). **Грецький казковий дискурс:** «...και από κλαδιά ελιάς που είχαν φέρει από μακριά». [4:35] – «...та вітку оливи, яку привезли здалеку». **Російський казковий дискурс:** «И был у царя сад великопепный; росла в том саду яблоня с золотыми яблоками». [6: 51]

Як бачимо, в грецькому казковому дискурсі *флора* не є частотним гіпоконцептом, натомість вона виступає в якості опису місцевості. Проте *фауна* є доволі різноплановою: від кошенят до пінгвінів. Тут треба зауважити, що, по-перше, майже всі представники живої природи є персоніфікованими, по-друге, коли вони постають в центрі сюжету, то обов'язково буде наявний історичний екскурс, як, наприклад, Олімпійські ігри, вибори, опис танцю, який дуже сильно нагадує сиртакі, - тобто оточення є сплавом національного здобутку. Таким чином, майже у кожній казці ми знаходимо елементи історичного досвіду, що свідчить про неабияку любов та повагу до свого культурного здобутку.

Щодо російських казок, то в них *флора* виражена здебільшого фруктовими номінативами, наприклад, *золотые яблоки*, або рослинністю, як, наприклад, «трава». Більшою варіативністю відзначається гіпоконцепт *фауна*. Особливу увагу хочемо приділити концепту *конь*, який постає в двох іпостасях: як персоніфікований помічник, тобто є другорядною дійовою особою, та як атрибут головного героя, який останній здобуває за підтримки *Серого волка*, братів, тощо. Говорячи про істот, виділяємо *Змея Горыныча*, *Чудо-Юдо*, *великанов* тощо.

В грецькому казковому дискурсі над «стихіями» та «географічними об'єктами» домінують «абстрактні поняття», які тісно перетинаються із національною історією народу. Особливою популярністю користуються заклики до боротьби та Клефтські пісні. Культурно-історичний фон, на якому останні склалися наприкінці XVIII – початку XIX століття, в період боротьби греків з Туреччиною за свою незалежність, обумовлює наявність у казках девізу Грецької Республіки: «*Свобода або смерть!*» Слід зазначити, що грецькою ця фраза складається з 9 складів, так само як і прапор Греції має 9 блакитних смуг. Сам девіз виник в ході Грецької війни 1820 року як бойовий клич для греків. Будучи офіційно прийнятим після революції, він використовується донині як символ рішучості народу Греції боротися проти тиранії та гноблення [5]. Також хочемо акцентувати увагу на тенденції до залучення віршів реальної людини протягом казки з нереальними подіями, наприклад, вірш «ΕΙΡΗΝΗ» грецького поета Янніса Ріцоса.

Що стосується російського казкового дискурсу, то тут спостерігаємо іншу картину: репрезентантів гіпоконцепту «абстрактних понять» доволі мало. Лише у казці «Горе» однойменний номінатив є персоніфікованим, тому і дія відбувається немов між біологічними людьми. Категорії, які функціонують доволі повно – це «стихії», «природні явища» та «географічні об'єкти». **Грецький казковий дискурс:** «Εμπρός! Εμπρός! Να γίνει σκόνη ο εχθρός!» [4:29] – «Вперед! Вперед! На попіл перетворити ворогів прийшов черед!» **Російський казковий дискурс:** «Сыра земля закачалась, воды в реке взволновались, буйные ветры завывали...» [6:83]

Звертаючись до концептуального домену **ХРОНОТОП**, відзначимо, що він включає в себе 2 гіперконцепти: «простір» та «час». У російському казковому дискурсі йде розподіл

кожного з гіперконцептів на певні гіпоконцепти - таким чином ми отримали *відкритий* та *закритий простір і час року, час доби та плин часу*. У грецькому казковому дискурсі наявний такий самий розподіл, проте, на відміну від російського казкового дискурсу, в грецькому все постає більш окресленим, точнішим.

Говорячи про «відкритий простір» у грецькому казковому дискурсі, зауважимо поширеність *стран, місць далеких та сел*, в той час як у російському казковому дискурсі домінують *поля та тридевятое государство*. Зазначимо, що проміж цього простору, у російській казках найбільш виділяється *Київ*, який зустрічаємо, наприклад, в казці «Никита Кожемяка» або «Илья Муромец и Соловей-разбойник». На нашу думку, він постає здебільшого як конкретна ознака цивілізації, аніж просто топонім. Такий топоцентризм є спільною рисою для обох дискурсів. Таким чином, в грецькому відповідником постають *Атени*.

Звертаючись до «закритого простору», слід зазначити, що у російських казках домінують *избушки, терема та дворцы*, в той час як в грецькому спостерігаємо за дією у *кімнатах та магазинах*. Останні, зокрема, набули популярності на історичному фоні («Грецький шлях» або «Шлях із варягів у греки») [5], що й пояснює наявність в казках місць збиту товарів.

При розгляді гіперконцепту «час», також було розподілено на гіпоконцепти: *час року, час доби та плин часу*. У грецькому казковому дискурсі час року є доволі поширеним, і кожен з них діє за принципом антропоморфізму, тобто одружується, народжує дітей чи просто приходить.

У російському казковому дискурсі ця категорія здебільшого персоніфікована, тобто кожен сезон наділено характеристиками людини чи тварини. Говорячи про дію, яка описується через гіпоконцепти «час доби» та «плин часу», слід зазначити, що обидві категорії функціонують паралельно, наприклад: «Вот он идёт и идёт: от утренней зари до вечерней, от вечерней – до утренней» [3:25], тобто ми розуміємо, що мова йдеться про зміну часу дня, коли головний герой від ранку до ночі перебуває в дорозі.

Щодо грецького казкового дискурсу, то найчастішими часовими одиницями постають дні тижня та місяці, а найпоширенішим номінативом виступають *три дні і три ночі та сорок днів і ночей*.

Концептодомен **КУЛЬТУРА** в обох дискурсах функціонує, скоріше, як засіб для опису дії героя. Структура домена поділяється на «матеріальну» - *речі побуту, їжа, зброя, гроші, споруди* – та «духовну» – *релігія, дозвілля та свята\урочистості*. «Матеріальна культура» більш розвинена у російському казковому дискурсі. Вважаємо, це обумовлено її сполучуваністю з іншими доменами, адже *одежда, речі побуту, зброя, споруди* тощо виступають в якості атрибутів протагоніста, які допомагають у втіленні поставлених задач, досягненні мети, умовою, за виконання якої головного героя не страять, або за якої він отримає собі дружину, і, нарешті, вони постають тією характерною ознакою, яка відрізняє добрих від поганих. Окремо слід говорити про *гроші* в російському казковому дискурсі, адже цей номінатив синтезує в собі, по-перше, результат дії головного героя, тобто те, чим його нагороджують по завершенні перипетій, по-друге, вираз подяки за добру справу, від якої, зазвичай відмовляються, по-третє, спокусу, яка призводить до виконання нових завдань.

В грецькому казковому дискурсі матеріальній культурі не надається настільки велика увага, проте наявні приклади свідчать про національну своєрідність народу – наявність в характеристиці персонажа таких атрибутів, як *олива* чи *кав'ярня* або *готель*, одразу розуміємо, про який етнос йде мова.

Говорячи про гіперконцепт «духовна культура», зазначимо її більшу поширеність у російському казковому дискурсі, ніж у грецькому казковому дискурсі. Гіпоконцепт «релігії» чіткіше простежується в російських казках, адже використання таких номінативів, як *русский дух* або *некрещёный лоб*, наводить на думку про сповідування єдиної релігії – християнства. Грецькі казки прямо підтверджують нашу думку: «Н βασιλοπούλα ζητούσε βοήθεια και φόβαζε: «Δεν είναι κανένας χριστιανός να με σώσει;» [4:41] – «Принцеса просила допомоги, вона кричала: «Невже нема жодного християнина, який би мене врятував?» [3:94]»

Гіпоконцепт «дозвілля» проявляється в грецькому казковому дискурсі через традиційне *кавопиття та гру дітей*, а в російському казковому дискурсі – через *гру в карти та сон*. Ми

вважаємо, що «дозвілля» певною мірою є невід’ємною складовою «свят / урочистостей», адже що, як не *пир* на честь весілля чи *вечеря* з друзями є найкращим способом розважитись?

Підсумовуючи вищенаведене, важливо зазначити, що саме через дослідження казкових текстів як квінтесенції духу народу, і тут ми погоджуємось з Є.С. Путиєм, можливо смоделювати загальну картину цінностей та ментальних установ етносу [2], які дозволяють окреслити жанровий простір казкового дискурсу через розгляд його системотворчих ознак та кола характеристик. Перспективою даного дослідження є добіг результатів щодо подальшої розробки питань теорії дискурсу та поширення інтерпретації наразі казкового дискурсу як одного з головних ініціаторів у залученні слухача до емпіричного досвіду, накопленого в обраних культурах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акименко Н. А. Сказочный дискурс как элемент художественной картины мира / Н. А. Акименко // Актуальные проблемы лингвистики и межкультурной коммуникации. Лингводидактические аспекты МК: Материалы научной сессии факультета лингвистики и межкультурной коммуникации ВолГУ (22-28 апреля 2002 года). - Волгоград: 000«Изд-во «Волгоград»», 2003. - С. 5-11.
2. Путий Е. С. Концептосистема немецкой фольклорной сказки / Е. С. Путий // Когниция. Коммуникация. Дискурс. – Запорожье, 2011. – №3. – с. 53-63. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-no3-2011/putij-e-s>
3. Русские народные сказки. – Ростов-на-Дону: «ПРОФ-ПРЕСС», 1997. – 146 с.
4. Στην χώρα της φαντασίας – Κύκλος ελληνικού παιδικού βιβλίου και εκδόσεις «ΑΓΚΥΡΑ» Δ.Α. ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Α.Β.Ε.Ε., Αθήνα, 2001. – 131 σ.
5. Титова Н. Г. Доминантная функция загадки в русском и английском сказочном дискурсе / Н. Г. Титова // Университет им. В.И. Вернадского №1(37), 2012. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vernadsky.tstu.ru/pdf/2012/01/49.pdf>
6. Ходырева Н. В. Русские сказки / Н. В. Ходырева – Краснодар: «Советская Кубань», 1997. – 496 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Новицька – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри грецької мови та перекладу, заступник декана факультету грецької філології Маріупольського державного університету.

Наукові інтереси: лінгвістичні моделі перекладу, жанрово-стильові модифікації малої прози грецьких письменників кінця XIX – початку XX століття.

АСЕМАНТИЧНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ В МЕТАПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Алла ПЕРМІНОВА (Київ, Україна)

У межах пропонованої розвідки здійснюється екстраполяція напрацювань вчених у сфері лінгвістичної прагматики на площину перекладознавства з метою виявлення особливостей відтворення асемантичних мовленнєвих актів у метапоетичному дискурсі. Дослідження проводиться на матеріалі українського перекладу Юрія Андруховича вірша Грегорі Корсо «Одруження».

Ключові слова: метапоетичний дискурс, асемантичні мовленнєві акти, переклад, літературна полісистема, прагматика, імплікатура, комунікативна девіантність.

The proposed research incorporates the findings of different scholars in the field of linguistic pragmatics with an aim to identify the ways of rendering asemantic speech acts in metapoetic discourse. The study is based on the data collected from the Ukrainian translation by Yuri Andrukhovych of Gregory Corso's poem "Marriage".

Keywords: metapoetic discourse, asemantic speech acts, translation, literary polysystem, pragmatics, implicature, communicative deviation.

Поезія є особливим різновидом дискурсу, в ілокутивному просторі якого закладена можливість перлокутивного виходу за горизонт читацьких сподівань. Місія поезії полягає не лише в емоційно-інтелектуальній поживності для цільової аудиторії, але й у виведенні її із зони звичного, конвенціонального. З цією метою автори вдаються до різних засобів недотримання умов успішної комунікації, апріорної прагматичної девіантності, яка порушує цілісність та зв'язність значеннево-сміслового потоку. Серед таких зумисних відхилень від горизонту читацьких сподівань – асемантичні мовленнєві акти, виявлення особливостей відтворення яких у метапоетичному дискурсі є **метою** пропонованої розвідки. **Методологічним опертям** цієї студії слугує випрацьована Дж. Остіном теорія мовленнєвих актів [5], яка невпинно екстраполюється на різні площини наукових пошуків у сфері

лінгвістичної прагматики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, перекладознавства тощо; залишається **актуальною** у відкритті нових горизонтів дослідження.

Ю.Степанов зазначає, що інтенціональність асемантичних мовленнєвих актів робить їх певними тактичними ходами з боку конкретного учасника інтеракції (в нашому випадку – поета та перекладача). Прагматичні, комунікативні смисли, які супроводжують ці тактичні ходи, – розмиті, надзвичайно складні для сприйняття, а тому «забезпечують різноманітність, багатовекторність інтерпретації» [4:100]. Серед функціональних ознак комунікативно асемантичних мовленнєвих актів Ф.Бацевич виділяє такі: 1) інтенціональне уживання адресантом; 2) націленість на свідоме сприйняття та адекватну інтерпретацію адресатом; 3) неповторність індивідуально-комунікативного прагматичного смислу; 4) непов'язаність із поточним розгортанням семантичних (пропозитивно-тематичних) аспектів комунікації, а отже, з категорійними ознаками «істинність/неістинність»; 5) жанрова недоречність в аспекті тематично-пропозитивної організації поточного комунікативного акту (що, однак, не виключає їхньої доречності у межах іншого, «свого» жанру); 6) порушення, або навіть унеможливлення нормального плину пропозиційних смислів; 7) порушення максими спілкування, перш за все максими Відношення і Способу, згідно з якими, за Г.Грайсом, мовець не повинен відхилятися від теми, а також має уникати незрозумілих виразів [3:223], [2:151-152].

Прикметним для асемантичних мовленнєвих актів у межах поетичного дискурсу є те, що нерідко вони стають особливістю авторського ідіостилу, яка повинна бути збережена у перекладі. Яскравою ілюстрацією комунікативної асемантичності є вірш Грегорі Корсо «Magiage» – «Одруження», фрагменти якого проаналізуємо разом із українським перекладом Юрія Андруховича. Читаємо в оригіналі: «...I get up from my big papa chair//saying *Christmas teeth! Radiant brains! Apple deaf!*...//So much to do! like sneaking into Mr Jones' house late at night//and cover his golf clubs with 1920 Norwegian books//Like hanging a picture of Rimbaud on the lawnmower//like pasting Tannu Tuva postage stamps all over the picket fence //like when Mrs Kindhead comes to collect for the Community Chest //grab her and tell her *There are unfavorable omens in the sky!*!//And when the mayor comes to get my vote tell him //When are you going to stop people killing whales!//And when the milkman comes leave him a note in the bottle//Penguin dust, bring me penguin dust, I want penguin dust»[6].

Як і в інших українських перекладах творів представників американської поезії 50-60-х (бітників, Нью-Йоркської групи поетів та школи Блек Маунтен) Юрій Андрухович дотримується стратегії «співучасницької вірності». Зазначена стратегія є різновидом джерелоцентричного відтворення значеннево-смислових єдностей оригіналу у метапоетичному перекладному дискурсотворенні, яка вимагає від автора цільового тексту віднайдення, або створення аналогічних засобів підриву усталеного та звичного в надрах власної мови та культури з метою досягнення функціональної «співучасницької» відповідності першоджерелу. Застосування принципу «співучасницької» вірності видається особливо ефективним для перекладу текстів просякнутих словогрою, фрагментарним синтаксисом тощо, коли перекладач винахідливо долучається до продукування нових лексико-семантичних, синтаксичних та стилістичних сполук. Не менш плідним виявляється зазначений принцип і при відтворенні асемантичних мовленнєвих актів. Читаємо в перекладі: «... і я встаю із татового найбільшого крісла//волаючи *Різдвяні зуби! Променисті мізки! Яблучна глухота!*!...//Стільки всього зробити! Скажімо, вночі прокрадатись у дім пана Джонса//і ховати його ключки для гольфу під норвезькими книгами//Або чіпляти портрет Рембо до газнокосарки//або тувинськими поштовими марками обліпити всю огорожу//або коли пані Бімбед прийде збирати на свідків Єгови//згребти її вбік і шептати *Недобрі знаки, знаки на небі!*!//А коли прийде мер по мій виборчий голос казати йому//*Чи маєте намір спинити людей що вбивають китів?*!//І коли прийде молочар то лишити записку у пляшці//*Тлін пінгвіна, дай мені тлін пінгвіна, хочу тлін пінгвіна* [1:170-171].

Аналізований твір американського бітника є маніфестом поета, у якому він глузливо засуджує ідею обивательського шлюбу, у якій зношена, наче старі черевики, любов перетворюється на співіснування самотніх людей з різними, часто зовсім не високими цінностями. Основним прагматичним смислом вірша є безглуздість людського прагнення

вшановувати беззмстовні традиції заради продовження роду та конвенціональної втіхи від життя «як у всіх». Отож, оприявлюючи ілокутивний посил на локутивному рівні поетичних рядків, Корсо вдається до низки асемантичних мовленнєвих актів із різним ступенем девіантності з позицій успішної комунікації. Так, найвищий рівень девіантності мають виголошені героєм бітника вирази: «*Christmas teeth! Radiant brains! Apple deaf!*», дослівно відтворені у перекладі: «*Різдвяні зуби! Променисті мізки! Яблучна глухота!*», а також «*Penguin dust, bring me penguin dust, I want penguin dust*» – «*Тлін пінгвіна, дай мені тлін пінгвіна, хочу тлін пінгвіна*». У слід за автором оригіналу Юрій Андрухович вдається до абсолютно безсенсових лексичних паралелей до першотвору. Одначе, добір ономапоічних суголосних відповідників *тлін пінгвіна*, із повторюваним звукосполученням *ін* створює акустичний ефект беззмстовного «говоріння задля говоріння». Проілюстрована девіантність виразна на комунікативно-семантичному рівні. Одначе, вона має потужний прагматичний заряд. На місці зацитованих фраз могли б бути будь-які інші синтаксично узгоджені між собою слова, ілокутивна сила яких полягала б у донесенні ідеї беззмстовності, абсурду, спустошеності, як самих слів, так і людей, що не відомо з якої причини опинилися у шлюбі. З позиції семіотики у розумінні Ч. Пірса, за яким увесь світ – це сукупність знаків [7], герої твору, їхні життя, та омовлена беззмстовність перебувають у значеннєво-смысловому вакуумі, де немає руху, де, власне, немає нічого, окрім спустошення. У наведеному фрагменті поетичного дискурсу це – «спустошені знаки, оскільки в них на перший план виходить не зміст, а факт самого вживання... Подібні мовленнєві акти спустошені стосовно семантичного плину комунікації, насправді наповнені додатковими смислами,...тобто смислами прагматичного характеру» [4:98-100].

Прагматично суголосною із проаналізованими вище виразами є низка інших асемантичних мовленнєвих актів: «... *like sneaking into Mr Jones' house late at night//and cover his golf clubs with 1920 Norwegian books//Like hanging a picture of Rimbaud on the lawnmower//like pasting Tannu Tuva postage stamps all over the picket fence*». Абсурдність описаної ситуації засвідчується алогічністю дій, які герой Грегори Корсо вважає за необхідне виконати перед тим, як взяти шлюб, адже їхня важливість не менша за ритуал одруження. Симетричну асемантичність спостерігаємо і у метапоетичній версії Юрія Андруховича: «*вночі прокрадатись у дім пана Джонса//і ховати його ключки для гольфу під норвезькими книжками//Або чіпляти портрет Рембо до газонокосарки//або тувинськими поштовими марками обліпити всю огорожу*». Комунікативна девіантність наведених мовленнєвих актів викликає «рецептивне зависання» у читача, примушуючи його зайти за лаштунки слів, очистити лушпиння значень, аби дістатися прагматичних смислів. Абсурдність наведеного фрагменту увиразнюється і за рахунок синтагматичного скупчення різнорідної прецедентної інформації. Так, найбільш поширене прізвище у США, Джонс, згадується разом із прізвищем видатного французького поета Артюра Рембо, книжки із Норвегії разом із марками з Тувинської республіки. Щоправда, український перекладач дещо понижує ступінь абсурдності виголошених героєм Корсо фраз за рахунок усунення деталей, які в оригіналі виконують роль інтенсифікаторів комунікативної девіантності. Тому «*1920 Norwegian books*» стають просто *норвезькими книжками*, а «*Tannu Tuva postage stamps*» – *тувинськими марками*. Ми погоджуємося із таким перекладацьким ходом, адже факт того, що у період з 1921 по 1926 Тувинська республіка мала назву Танну-Тува не надто помічний при зчитуванні прагматичного смислу наведеного фрагменту поетичного дискурсу та створення його метапоетичної версії.

Нижче за текстом цікавим є перекладацьке рішення відтворення промовистого прізвища *Mrs. Kindhead* як пані *Бімбед*. Дотримуючись стратегії співучасницької вірності оригіналу, перекладач відмовляється від добору «одомашненого» варіанту, що міг би відтворити промовистість прізвища пані, яка скеровуватиме героя Грегори Корсо на шлях праведний. Натомість, Юрій Андрухович створює прагматичну паралель до першотвору, вдаючись до «очуженого» ситуативного відповідника. Попри виразну «неукраїнськість» прізвища *Бімбед*, воно співзвучне із часто вживаним американізмом «*бімбо*», який викликає у читацькій уяві образ «пустоголової» (вчуваємо семантико-морфологічне відлуння із *kindhead*), недалекої жінки.

Найменший ступінь комунікативної девіантності спостерігаємо на рівні асемантичного мовленнєвого акту: «*And when the mayor comes to get my vote tell him//When are you going to stop people killing whales!*» – «*А коли прийде мер по мій виборчий голос казати йому//Чи маєте намір спинити людей що вбивають китів?*». Як в оригіналі, так і у перекладі асемантичним поставлене героєм Корсо питання робить його жанрова недоречність, адже у повноваження мера ніяк не входить обов'язок спиняти тих, хто вбиває китів. Адресант чекає від адресата неможливої перформативності, тим самим програмуючи мовленнєвий акт на неминучу невдачу. На відміну від вище проаналізованих мовленнєвих актів даний акт є семантично повноцінним, однак, в аспекті руху значеннєво-сміслових єдностей виділеного фрагменту дискурсу він перебуває поза пропозиційним змістом поточної поетичної комунікації.

Здійснений аналіз прагматично маркованих фрагментів оригіналу та перекладу дозволяє нам зробити **висновок** про те, що асемантичні мовленнєві акти є виявом семантичної, синтаксичної, ситуативної та жанрової несумісності обраних ініціатором дискурсотворення локутивних засобів оприявлення ілокутивних смислів. З метою досягнення адекватного перлокутивного ефекту у цільовому тексті перекладач вдається до відповідних способів створення комунікативної девіантності у межах стратегії «співучасницької вірності».

Досліджуючи поетичний та, відповідно, метапоетичний дискурс крізь призму теорії мовленнєвих актів, також слід зазначити, що, зазвичай, комунікативні складові поетичного твору носять псевдоперформативний характер, оскільки у більшості випадків порушують умови успішності. Йдеться про випадки, коли з метою досягнення певного перлокутивного ефекту автор вдається до інтенціональних імплікатур, гри з читачем, якому для того, щоб дійти істинного смислу, потрібно вийти у вимір «вертикального контексту». Вивчення ролі «вертикального контексту» в процесі вторинного метадискурсотворення видається перспективним для здійснення **подальших наукових розвідок**.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрухович Ю. День смерті Пані День: Американська поезія 1950-60-х років у перекладах Юрія Андруховича. – Харків: Фоліо, 2007. – 207 с.
2. Бацевич Ф. Нариси з лінгвістичної прагматики: Монографія. – Львів: ПАІС, 2010. – 336 с.
3. Грайс Г. Логика и речевое обращение // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. XVI. – М.: Прогресс, 1985. – С. 217-237.
4. Степанов Ю. Проблемы коммуникации у Чехова. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – .
5. Austin J. How to Do Things with Words. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1975. – 179 p.
6. Corso G.// www.poemhunter.com
7. Peirce Ch. Collected Papers of Charles Sanders Peirce. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1935. – 944 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Алла Пермінова – кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Наукові інтереси: прагматика перекладу, поетичний переклад, американська література.

МОВЛЕННЄВА СТРАТЕГІЯ МІФОДИЗАЙНУ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛО-, РОСІЙСЬКО-, УКРАЇНОМОВНИХ БЛОГІВ)

Ірина ПОЖИДАЄВА (Київ, Україна)

У статті розглядаються проблема мовленнєвої стратегії міфодизайну на матеріалі англо-, російсько-, україномовних блогів. На прикладах тактик селективної прозорості і міфологізації особистості автор показує, як у різних мовах реалізується маніпулятивна стратегія міфодизайну.

Ключові слова: мовленнєва стратегія, мовленнєва тактика, когнітивна множина, міфодизайн, мовленнєвий вплив, маніпуляція, блог.

The article deals with the issue of myth design verbal strategies on the material of English-, Russian-, Ukrainian blogs. On the examples of selective transparency and mythologizing of the individual tactics author shows how the manipulative strategy of myth design is implemented in different languages.

Key words: speech strategy, speech tactics, cognitive set, myth design, speech influence, manipulation, blog.

Маніпулятивний вплив на особистість в умовах глобальної інтерактивної комунікації, в тому числі через мережеві щоденники – блоги, стає дискурсивною нормою, і широко вивчається сучасною наукою. Необхідність дослідження мовленнєвих маніпулятивних стратегій мережевої комунікації в цілому і стратегії міфодизайну зокрема, зумовило **актуальність нашого дослідження.**

Аналіз останніх досягнень і публікацій. Стратегії і тактики маніпулятивної комунікації вивчаються представниками різних лінгвістичних напрямків. До найбільш відомих робіт у цьому напрямку можна віднести дослідження В. Дементьєва, Є. Доценка, О. Іссєрс, О. Йокоями, В. Карасика, Е. Кларка, Р. Лакофф, О. Міхальнової, П. Паршина, М. Федосюк, Р. Чалдині, В. Шейнова, Е. Шостром та інших вчених.

Метою нашої роботи є дослідження мовленнєвої стратегії міфодизайну у блогосфері.

Постановка проблеми. На думку ряду дослідників (А. Вежбицької, Є. Верещагіна, В. Костомарова та ін.), мовленнєві стратегії і тактики не є універсальними для всіх культур світу, а являють собою національно і культурно обумовлені моделі мовної поведінки в певній ситуації. Це означає, що в кожній культурі існує свій набір мовних тактик і відповідних їм лінгвістичних засобів, що дозволяють ефективно впливати на адресата. Швидкий розвиток інтернет-комунікації, поява блогів і формування блогосфери із специфічними для неї комунікативно-прагматичними інноваціями дає широкий простір для дослідження комунікативних стратегій і тактик на новому лінгвістичному матеріалі.

Викладення основного матеріалу. Стратегії маніпулятивної комунікації становлять собою „план комплексного мовленнєвого впливу, що здійснює мовець для “обробки” партнера. Це свого роду “наси́льство” над адресатом, спрямоване на зміну його моделі світу, на трансформацію його концептуальної свідомості” [3: 102]. Мовленнєві стратегії націлені на перебудову *когнітивних множин* (термін О. Йокоями) учасників спілкування, що змінює й характер мовних засобів, і граматичну структуру дискурсу. Когнітивні трансакції, котрі забезпечують маніпулятивні стратегії в блогосфері, становлять процес вербальної комунікації, до якого залучена й невербальна кодова система, що будується на зміні комунікативних ролей і переміщенні знань від маніпулятора до адресатів. Стратегії маніпуляції забезпечують езопів тип дискурсу, що пов'язано із завалюванням позиції адресанта, який розглядає адресата як засіб або перешкоду стосовно своєї діяльності. Підпорядковане становище адресата виявляється в обмеженні мовленнєвої ініціативи. “В операційному плані – це опора на односпрямованість впливу, його монологічність із використанням стандартних звичних автоматичних прийомів” [2: 89]. У блогосфері реалізація мовленнєвих стратегій набуває глобального характеру, що пояснюється інтерактивністю й гіпертекстовістю організації комунікації, а також тим фактом, що вплив здійснюється одномоментно на значну кількість відвідувачів блогосфери, а протидія йому менш ефективна, оскільки вимагає більш тривалого часу.

До мовленнєвих стратегій дослідники відносять стратегії театральності, дискредитації, емоційної активації тощо. Стратегія міфодизайну націлена на конструювання комунікативної якості й комунікативно-предметного поля формованого образу (ідеї/товари/послуги) задля підтримки довіри цільових аудиторій. Стратегія міфодизайну передбачає модифікацію мовної/концептуальної картин світу як окремої особистості, так і спільноти в цілому. Для реалізації стратегії міфодизайну необхідні три фігуранти: „той, що живе в міфі; творець міфу; якийсь думаючий про спільний соціальний міф, виражений одночасно в знанні про знанні про світ і того, хто живе в міфі, і творця міфу” [5: 47]. Аналіз стратегії міфодизайну передбачає аналіз когнітивно-прагматичних особливостей становлення міфу в мовній свідомості того, хто живе в міфі (у нашому дослідженні – блогівій спільноті); комунікативних технологій, що спонукають того, хто живе в міфі, увійти в цей міф. Стратегія міфодизайну ґрунтується на таких положеннях:

1. Міфи близькі колективним уявленням, міф може прочитуватися в анонімних повідомленнях преси, реклами, товарів масового вжитку; міфи – це якісь „відображення”.

2. Ці „відображення” *поставлені з ніг на голову*; міфологізована дійсність видається за Здоровий глузд, Норму, Спільну думку.

3. Сучасний міф з'являється не у вигляді оформлених великих розповідей, а лише у вигляді дискурсу; міф як такий зникає, проте залишається ще більш підступне *міфічне*.

4. Сутність міфу визначається класовими інтересами.

5. Потрібно не викривати міфи, а „розхитувати” сам знак: не виявляти зміст висловлювання, а критикувати саме символічне [1: 474–476].

Маніпулятивний потенціал дискурсу блогосфери реалізується в комунікативних ситуаціях міфологізації дійсності, просування соціальних міфів. Соціальні міфи блогосфери можуть бути визначені як «контекстуально умовно щире й аксіологічно довірче висловлювання» [5: 48], це так звані „очікувані” міфи, означувані яких виявляються у віртуальному дискурсі блогів: „Засіб комунікації і є повідомленням, а медіаформат – це міф” [4].

Когнітивна схема висловлювання, що реалізує стратегію міфодизайну, може бути подана в такий спосіб: **об'єкт міфологізації (1) > ставлення об'єкта до світу (2) > предмет ставлення об'єкта у світі (3)**. Англ.: *All politics (1) is local (2), especially in Kosovo (3)* (<http://economist.com/blogs>); *Britain (1) ponders an innovative invitation to bond markets (2): give us your money forever (3)* (<http://economist.com/blogs>); рос.: *Госдеп (1) отчитался о расходах (2) на демократизацию России(3)* (<http://russia.ru/tykov>); *Когда отчитаются (2) кремлёвские чиновники (1) о доходах и расходах (2) на виллы, бизнес талантливых детей и заграничные оффшоры (3)?* (<http://twitter.com/goodprm>); укр.: *Українську патентну систему (1) здають (2) Москві (3)* (<http://blogs.pravda.com.ua>); *Україна (1) рухається (2) до економічної кризи і дефолту (3)* (<http://blogs.pravda.com.ua/kuzujo>).

Для здійснення ефективного маніпулятивного впливу необхідна ініціація довірчого ставлення реципієнта до міфодизайну, для чого автор повинен дотримуватися контекстуальних відповідностей: 1) релевантності ставлення представників блогів спільноти, що живе в цьому міфі (англ.: *especially in Kosovo, give us your money forever*; рос.: *на демократизацию России, виллы, бизнес талантливых детей и заграничные оффшоры*; укр.: *економічної кризи і дефолту*); 2) існуючого знання про довіру автору в цій блогів спільноті (критерієм довіри автору в блогосфері є його авторитетність, тобто кількість відвідувачів блогу, відповідей, що надійшли на запропоноване повідомлення тощо); 3) правомірності подачі інформації (за правилами комунікації в блогосфері, посилення на будь-які джерела інформації обов'язкове рос.: *Аплодирую автору! – Креативно-кретинный класс* <http://t.co/N98HJ2dS> (<http://russia.ru/veselova>). Реалізовувати стратегію міфодизайну в дискурсі блогосфери – це надавати висловлюванням „ознак довірчої форми норми реальності таким, що живуть у міфі” [5: 524] блогів спільнотам. Результатом міфодизайну є *меми*, які є носіями певної інформації, мають креативну мовну організацію і впливають на хід певних подій. Мемом може стати лексична одиниця, яка з'явилася у заголовку популярного посту, наприклад, у Twitter. Вона може маркуватися символом „ # ” (*hashtag, хештег*). Найпопулярніші меми блогосфери знаходять відображення у популярних постах: англ.: *#tigerblood*; рос.: *#Аэрофлотдавайдосвидания*; укр.: *#ukrmova*.

Міфи умовно можна віднести до одиниць інформації, які компенсують недостатню, проте дуже важливу для людини інформацію. Міфотворчість повинна відповідати очікуванням аудиторії, наприклад, міф *Ксения Собчак жестоко избил журналиста* (<http://best78.blogspot.com>) більш релевантний, ніж міф про перехід на наукову роботу цього ж персонажа.

Стратегія міфодизайну може бути представлена тактикою селективної прозорості, тактикою міфологізації особистості, явища або події.

1. Тактика селективної прозорості – комунікативні дії адресанта-міфодизайнера, спрямовані на збільшення семантичних зв'язків між текстом і різними кластерами цільової аудиторії. Тактика припускає, що кожен кластер (група за інтересами, соціальним статусом тощо) цільової аудиторії знаходить необхідний для себе варіант інтерпретації, а в результаті – спільна когнітивно-комунікативна діяльність представників блогів спільноти буде націлена на знаходження ключових образів, що визначають соціально значущу подію і її інтерпретацію: англ.: *Pointless Death. There is something extraordinarily pointless about the death of six British soldiers today at the fog end of a war which we have lost, the purpose of which*

is long since vanished. Of course Afghans die daily in this war, which is not meaningless for most of them as it involves ridding their country of an extremely unwelcome and alien occupying force. Each death is a tragedy, but we can be forgiven for being most immediately struck by the deaths of our own soldiers (<http://www.craigmurray.org.uk>); рос.: Прекрасно, прекрасно! Либералы пробудились и нападают на НТВ. Хоть повоюем сегодня. Отличный день! ;) (<http://www.russia.ru/rykov>); укр.: Ви будете сміятись, але сьогодні субота і дерева на Пейзажці вже посаджені. Я сам бачив... На Пейзажній алеї вже висаджені дерева до завтрашньої показушної акції О. Попова. Звичайно, в Києві треба садити дерева, але перетворювати засипання ямок в політичну акцію – це смішно. Сподіваюсь, хтось навчить чиновників, що треба спочатку власноруч вирити ямку перш ніж посадити дерево (<http://blogs.korrespondent.net/celebrities/blog>).

Варіанти інтерпретації ключових образів блогів записів відображено у таблиці:

Мем	Інтенція автора	Варіант інтерпретації (+)	Варіант інтерпретації (-)
1. <i>The death of six British soldiers</i>	аналіз (-), безособистісне викриття	Співчуття загиблим в Афганістані солдатам та їх рідним	Непохитність факту, що Велика Британія добровільно погодилася брати участь в окупації Афганістану, знаючи, що війна – це обов'язкові жертви
2. <i>Либералы пробудились</i>	Оцінювання, іронія	Реакція лібералів на події з НТВ	Упевненість у легкій перемозі над лібералами, адже в них слабка тактика й аргументи. Боротьба з лібералами має гарантований результат
3. <i>Дерева на Пейзажці вже посаджені</i>	Обвинувачення іронія	Саджати дерева в Києві корисно й потрібно	Іронічне ставлення до піар-діяльності влади Києва, натяк на спроби віддати землю алеї під будівництво

Дискурсивна тематика даних фрагментів є актуальною для блогів спільноти. Для створення ключових образів дискурсивної події у необхідному авторові ключі використовуються мовні засоби, спрямовані на формування емоційно-експресивної оцінки події: маркерів дискурсу війни, що дисонують з маркерами мирного життя (*the death of six British soldiers, end of a war which we have lost, alien occupying force, the deaths of our own soldiers; нападают, повоюем*); розгорнуту метафору (*либералы пробудились > нападают на НТВ > повоюем сегодня*); оксюморон (рос.: *отличная возможность повоевать*; укр.: *сміятись над посадженими деревами*).

2. Тактика міфологізації особистості, явища або події – комунікативні дії, які на базі наявної інформації про лінгвокультурну ситуацію, характерну для блогів спільноти, дозволяють авторові запропонувати власну інтерпретацію, тим самим сформулювати необхідну картину світу.

Проаналізуємо маніпулятивний потенціал тактики міфологізації на трьох фрагментах із англійської, російської й української блогосфери:

1. *Rowan Williams: cerebral and kind, but uncomfortable with power. The Archbishop of Canterbury, Rowan Williams, is stepping down. He was the best of men, the most thoughtful of prelates, and few in the Church today can match him for intellectual force. Yet I know I'm not alone*

in thinking that his ten years as the head of the Anglican Communion have proved a disappointment. The man who shone in academia and whose pastoral care was exemplary felt uneasy in the world of politics – both clerical and secular. He felt uncomfortable among the bickering factions of his own Church, and deeply saddened by the hatred sparked by such issues as the ordination of women bishops and gay priests. His distaste for politicking made him squander time (and goodwill) in inactivity: he refused to join the fray, and often took a long time to speak out on issues central (<http://blogs.telegraph.co.uk/news/author/cristinaodone>);

2. Все настоящие революционеры пользуются необыкновенной популярностью, смею утверждать, Ваша популярность, уважаемая Ксения, после Дома2 в подметки не годится нынешней. Шутка, конечно. Но “в каждой шутке есть доля...” Успехов, детка! (<http://www.echo.msk.ru/users/touitr>);

3. Ренате Леонідовичу, невже Ви хочете залишитись в історії Києва як людина, яка знищила Андріївський узвіз? Шановний Ренате Леонідовичу, в ЗМІ з'явилося повідомлення, що ТОВ “Андріївський плаза”, що входить до групи “СКМ”, має намір на місці колишньої фабрики “Юність”, на ділянці між вулицями Боричів Тік, Фролівська і Андріївський узвіз побудувати офісний комплекс. Я знаю багатьох донеччан, які пишуться футбольним стадіоном “Донбас Арена”. Їх цілком можна зрозуміти. Ваше ім'я для жителів Донецьку та, можливо, всього Донбасу завжди асоціюватиметься зі стадіоном-красенем. Шановний Ренате Леонідовичу, Ви, як і будь-яка людина, колись покинете цей світ. Ви в силу Вашого статусу та статків цілком можете залишити свій слід в історії Києва. Який він буде, залежатиме тільки від Вас. Не хотілось, щоби Вашим онукам та правнукам було колись соромно за те, що Ви накоїли чи, навпаки, могли зробити, але не зробили (<http://blogs.pravda.com.ua/authors/kushniruk>).

Маніпулятивний потенціал тактики міфологізації реалізується шляхом емоційного перенасичення дискурсу, мета якого – уникнути раціонального аналізу фактичного матеріалу, через використання епітетів (англ.: *the best of men, the most thoughtful of prelates, cerebral and kind, but uncomfortable with power, exemplary felt uneasy*; рос.: *настоящие [революционеры], необыкновенной [популярностью]*), що створюють іронічний контекст); метафор (англ.: *intellectual force, man who shone in academia*); фразеологізмів (рос.: *в подметки не годится*; укр.: *можете залишити свій слід в історії Києва*); евфемізмів та дисфемізмів для активації роботи підсвідомості реципієнта і формування потрібного образу (англ.: *The Archbishop... is stepping down, his ten years... have proved a disappointment*; рос.: *революционеры* (у псевдоаристократичній фонетиці); укр.: *Ви, як і будь-яка людина, колись покинете цей світ*); базових концептів спільноти, наповнення їх новим змістом (англ.: *squander goodwill in inactivity*; рос.: *Дом2*); звернення до оказіонального словотворення (англ.: *politicking*); звертання до об'єкта міфодизайну (рос.: *уважаемая Ксения, детка*; укр.: *Шановний Ренате Леонідовичу, Ви*).

Висновки. Маніпулятивна стратегія міфодизайну спрямована на створення нових і переформатування наявних соціальних міфів. Використання мовних засобів, що забезпечують тактики селективної прозорості, міфологізації особистості, явища або події, націлене на формування прагматики міфу як єдино правильної реальності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барт Р. Мифологии / Р. Барт. – М. : Академический проект, 2008. – 351 с.
2. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы, защита / Е. Л. Доценко. – М. : ЧеРо : Изд-во МГУ, 2000. – 342 с.
3. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – М. : КомКнига, 2006. – 288 с.
4. Маклюэн М. Понимание медиа: внешние расширения человека / М. Маклюэн. – М. : Кучково поле, 2007. – 464 с. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/154221>
5. Ульяновский А. В. Мифодизайн. Коммерческие и социальные мифы / А. В. Ульяновский. – СПб. : Питер, 2005. – 544 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Пожидасва – кандидат філологічних наук, доцент кафедри лінгвістики Міжнародного науково-технічного університету ім. акад. Ю. Бугая, м. Київ.

Наукові інтереси: лінгвопрагматика, психолінгвістика, інтернет-лінгвістика.

КОМІСИВНИЙ НАМІР МОВЦЯ ТА ІРОНІЯ: ЗАКОНОМІРНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

Геннадій ПРОКОФ'ЄВ (Умань, Україна)

У статті розглядаються умови успішності іронічних комісивних мовленнєвих актів. Особливості взаємодії іронічного наміру мовця з компонентами іллокутивної сили мовленнєвих актів зобов'язання досліджуються в ситуації безпосереднього діалогічного спілкування між комунікантами.

Ключові слова: іронічний намір, комісивний мовленнєвий акт, іллокутивна сила, умови успішності. Felicity conditions of ironic commissive speech acts are considered. Peculiarities of interaction between the ironic intention of a speaker and the components of commissive illocutionary force are studied in the acts of direct interpersonal dialogical communication.

Key words: ironic intension, commissive speech act, illocutionary force, felicity conditions.

Останнім часом у вітчизняній та зарубіжній лінгвістиці значно поживався інтерес до прагматичних аспектів використання різноманітних засобів мовної невідвертості, зокрема іронії. Увага дослідників спрямовується на інтенціональну природу іронії [11], актомовленнєві характеристики іронічних висловлень [1; 5], проблему статусу іронічного мовленнєвого акту [1; 9], дослідження природи та механізму дії іронії [10; 14], процесу її інтерпретації [2], визначення місця принципу іронії серед постулатів спілкування [6; 16].

Цікаво відмітити той факт, що автори деяких виконаних у традиційному руслі лінгвістичних та літературознавчих праць, в яких розглядався функціональний аспект іронічних висловлень, певною мірою передбачили актомовленнєвий аналіз іронії – ними були зроблені спроби класифікувати найтипівіші випадки використання іронії. Так, були виокремлені вдавані схвалення, звинувачення та згода, іронічний доказ, сумнів та порада, іронічне використання риторичного питання [12: 99-125; 13: 67-76].

Основними недоліками спроб створення класифікації використань іронії були несистематичність і неповнота описання, вони зводились лише до простого перерахування небагатьох найбільш типових випадків. Перевага прагмалінгвістичного описання іронічних висловлень полягає в тому, що воно охоплює всі типи мовленнєвих актів і є докладним типологічним дослідженням. Метою статті є розгляд взаємодії іронічного наміру мовця з компонентами іллокутивної сили мовленнєвих актів, які належать до класу комісивів, та схематичне представлення закономірностей цієї взаємодії.

Мовленнєвий акт зобов'язання був вперше виокремлений у класифікації Дж. Остіна. Він зазначив, що ключовою властивістю комісивів є «зобов'язання мовця до певної лінії поведінки» [3: 124]. В уточненому трактуванні Дж. Серля та Д. Вандервекена, «у висловленнях, які мають комісивну мету, мовець бере на себе зобов'язання реалізувати лінію дій, репрезентовану їх пропозиційним змістом» [7: 252]. Отже, для формування умов успішності іронічного комісиву ми маємо з'ясувати, яким чином взаємодія іронічного і комісивного намірів відбивається на компонентах комісивної іллокутивної сили, а насамперед – на умовах успішного здійснення акту зобов'язання. Уявимо схематично визначені Дж. Серлем та Д. Вандервекеном умови успішності примітивної комісивної сили, яка віддзеркалює риси, властиві всім комісивним іллокутивним силам [15: 60]:

Умова пропозиційного змісту	Майбутня дія D^1 мовця М
Попередня умова	М здатний здійснити Д
Умова щирості	М має намір здійснити Д

Незважаючи на те, що комісивні сили мають низку спільних умов, вони можуть відрізнятися як за додатковими умовами успішності, так і за способом досягнення та інтенсивності іллокутивної мети, а також за інтенсивністю умови щирості. Найцікавішими є розбіжності попередніх умов успішного здійснення мовленнєвого акту. На них базується, наприклад, виокремлення Г. Г. Почепцовим промісивів (актів обіцянки) та менасивів (актів погрози) як окремих прагматичних типів речення. Попередні умови для менасиву (на відміну від промісиву) характеризуються тим, що адресат мовлення не є зацікавленим у здійсненні того, про що йдеться у реченні [4: 274].

Перш ніж перейти до окремих комісивних іллокутивних актів, що містять іронію, розглянемо випадки порушення умов успішності примітивного комісиву, які супроводжують

породження іронічного смислу висловлення. Загальна попередня умова комісиву порушується мовцем, коли він обіцяє здійснити дію, яку, з певних причин, здійснити не може:

/1/ *Mrs. Flint: A nice thing if Mr. Whatsisname next door 'appens to go out into the garden and looks up. Ethel: We'll send him a note asking him to keep his head down. Mrs. Flint: It's all very fine to laugh* /Coward N. *This Happy Breed*, 1979, vol. 4, p. 252/.

У прикладі /1/ Етель обіцяє місис Флінт надіслати сусіду записку з проханням не дивитися в їх вікна. Швидше за все, вона зробити цього не може, тому така обіцянка є відверто нещирою й іронічний підтекст висловлення легко дешифрується адресатом.

Ще однією попередньою умовою, яка може вважатися загальною для всього класу комісивів, передбачається переконаність як мовця, так і адресата в тому, що дія, про яку йдеться у зобов'язанні, не відноситься до тих подій, які самі по собі матимуть місце [8: 167]. В якості прикладу порушення цієї умови можна розглянути висловлення Еліота, який обіцяє Аманді не розгублюватися з приводу її рішення ніколи більше з ним не розмовляти:

/2/ *Amanda: Please don't address me, I don't wish to speak to you. Elyot: Splendid. Amanda: And what's more, I never shall again as long as I live. Elyot: I shall endeavour to rise above it* /Coward N. *Private Lives*, 1979, vol. 2, p.72/.

Обом комунікантам відомо, що чвари і конфлікт є звичайним станом для Еліота. Отже є природним, що йому не прийдеться докладати жодних зусиль, щоб «пережити» сварку з Амандою.

Прикладом порушення вищезгаданої умови також можна вважати обіцянку не виконувати дії, яка явно не матиме місця і є маловірогідною взагалі:

/3/ *Florence: He's frightfully good-looking. Nicky: Oh! Florence: And he adores music.... Nicky: Good. Florence: And he dances beautifully. Nicky: I shall never stop dancing with him* /Coward N. *The Vortex*, 1979, vol. I, p.121/.

У наведеному прикладі Нікі обіцяє Флоренс, що ніколи не припинить танцювати з Томом, тоді як не викликає сумніву те, що він і не почне цього робити. Отже, обіцянка Нікі не може бути серйозною.

Швидше за все, умова, яка передбачає переконаність мовця і адресата в тому, що дія, яку зобов'язується реалізувати мовець, не відбудеться сама по собі, насправді є загальною умовою успішного здійснення всіх типів комісивних актів. Тому, схему умов успішності, спільних для всіх комісивних іллокутивних сил, можна представити таким чином:

Умова пропозиційного змісту	Майбутня дія Д мовця М
Попередні умови	1. М здатний здійснити Д 2. Для М і А очевидно, що М не здійснить Д при звичайному розвитку подій (або М і А вважають, що результат Д не відноситься до подій, які відбудуться самі по собі)
Умова ширості	М має намір здійснити Д
Суттєва умова	Даний акт розглядається як зобов'язання з боку М здійснити Д

Перейдемо до окремих типів актів зобов'язання, які розрізняються між собою окремими компонентами комісивної іллокутивної сили. Розглянемо акти обіцянки, погрози, пропозиції, відмови, гарантії та клятви. Як було зазначено вище, промісиви та менасиви мають протилежні додаткові попередні умови успішної реалізації. Автор промісиву вважає, що адресат зацікавлений у здійсненні акту, а автор менасиву – не зацікавлений у цьому. Результатом невідповідності формального призначення висловлення та його використання може бути іронічний ефект. Він виникає в тому разі, коли мовець обіцяє погане, а погрожує тим, що є в інтересах адресата. У прикладі /4/ Клара обіцяє Елен зробити те, що навряд чи зможе її порадувати. У результаті, промісив набуває властивостей менасиву:

/4/ *Clara: Thank you, Helen darling – I shall always come to you whenever I'm ill. Helen: That will be nice* /Coward N. *The Vortex*, 1979, vol. I, p.103/.

Окрім явних випадків конфлікту між характером мовленнєвого акту та ставленням адресата до перспективи його здійснення, що реалізують опозицію «добре для А» / «погано для А», існують менш конфліктні ситуації, які можна описати в термінах «корисно для А» / «некорисно для А» для промісиву та «небезпечно для А» / «безпечно для А» для менасиву. При створенні таких ситуацій також порушується попередня умова зацікавленості/незацікавленості адресата у виконанні дії, про яку йдеться:

/5/ *Billy: ... You turn me down flat and then want me to go on writing to you.... I'll send you a weather report every so often if you like. Queenie: If you're going to turn nasty about it there's no use saying any more* /Coward N. *This Happy Breed*, 1979, vol. 4, p. 309/.

У розмові, яка виникає після відмови Куїні на пропозицію Біллі вийти за нього заміж, вона просить його продовжувати писати їй. У відповідь Біллі обіцяє надсилати повідомлення про погоду настільки часто, наскільки вона захоче, що відверто не відповідає її бажанню не переривати дружні стосунки. Реактивна репліка Куїні свідчить про те, що вона легко декодує іронічний смисл.

/6/ *Elyot: ... Does he know I'm here? Amanda: Yes, I told him. Elyot /with sarcasm/: That's going to make things a whole lot easier. Amanda: You needn't be frightened, he won't hurt you. Elyot: If he comes near me I'll scream the place down* /Coward N. *Private Lives*, 1979, vol. 2, p. 29/.

У прикладі /6/ Еліот погрожує своїм галасом підняти всіх на ноги, якщо Віктор, про якого йдеться у розмові, підійде до нього. З контексту є зрозумілим, що така дія не буде небезпечною для адресата «погрози».

Комісивний акт пропозиції являє собою обіцянку, виконання якої залежить від бажання адресата. Отже, пропозиція виконати певну дію передбачає визнання мовцем права адресата на вибір. Іронічний смисл у висловленні може породжуватись при пропонуванні адресату скористатися правом, якого в дійсності немає:

/7/ *Mrs. Webb: Charles, are you talking about that old incubator again? I thought you two'd be talking about things worth while. Mr. Webb /bitingly/: Well, Myrtle, if you want to give the boy some good advice, I'll go upstairs and leave you alone with him* /Wilder Th. *Our Town*, 1981, p.43/.

У прикладі /7/ Уеб обіцяє дружині піти, якщо вона вважатиме таку його дію доцільною. Насправді ж, як це добре відомо комунікантам, він не бачить сенсу у розмові, про яку йдеться, та йти явно не збирається, отже, право адресата на вибір виявляється фіктивним.

Акт відмови виконати дію має додаткову попередню умову, яка є схожою на умову акту пропозиції – наявність права погодитись чи відмовитись виконувати дію, однак у цьому випадку це право має належати мовцю. Демонстративна відмова виконувати дію при відсутності права на її реалізацію також може сприяти породженню іронічного смислу:

/8/ *Prisoner A: Nice day for the races. Prisoner B: Don't think I can make it today* /Behan B. *The Quare Fellow*, 1978, p.40/.

У наведеному прикладі в'язень В іронічно відмовляється відправитись на перегони, чим порушує умову, яка передбачає факт володіння мовцем правом на вибір.

Показником іронічного наміру мовця може бути невідповідність обставинам не лише умов успішності, а й інших компонентів іллокутивної сили. Спільною ознакою для комісивів, за винятком акту погрози, є те, що «автор висловлення в усіх випадках стає гарантом реальності обіцянки» [4: 273]. Однак ця риса може виноситись і на передній план. У цьому випадку ми маємо справу з актом гарантії або запоруки-гарантії. Характерною рисою гарантії є висока інтенсивність іллокутивної мети та висока інтенсивність умов щирості.

/9/ *Jean: You can't have me and Leonie, that's all... Morgan: I mean I think I can guarantee the Minister's full and careful attention to the problem. Jean: You infuriate me* /Mercer D. *A Suitable Case for Treatment*, 1966, p.20-21/.

Морган, автор іронічного висловлення, не лише порушує першу попередню умову комісиву, оскільки він явно не здатний привернути увагу міністра до проблем Джін, але й посилює це порушення, надаючи своїй обіцянці підвищений ступінь надійності.

Іронічний комісив може також базуватися на недоречному застосуванні особливого способу досягнення іллокутивної мети. Урочиста обіцянка, зроблена в невідповідних умовах, ще більше підкреслює нещирість мовця:

/10/ *Leo: Would you call it thin? Gilda: Emaciated. Leo: I shall write fat plays from now onwards. Fat plays filled with very fat people!* /Coward N. Design for Living, 1979, vol. 3, p.34/.

Лео клянеться «віднині і назавжди» писати «грубі» п'єси, тим самим створюючи атмосферу урочистості навколо відверто несерйозної обіцянки.

Ям ми побачили, здійснення акту іронічного зобов'язання може супроводжуватись навмисне «неправильним» поведінням мовця з різними компонентами комісивної іллокутивної сили. Наведемо умови успішності

комісиву з урахуванням специфічних умов, які привносить у висловлення іронічний намір. У запропонованій схемі враховуються лише ті умови успішності акту зобов'язання, що є спільними для всіх комісивних іллокутивних сил:

УМОВИ УСПІШНОСТІ АКТУ ІРОНІЧНОГО ЗОБОВ'ЯЗАННЯ

Умова пропозиційного змісту	Майбутня дія Д мовця М
Попередні умови	1. ІА володіє достатньою контекстуальною та фоновою інформацією для сприйняття іронії 2. ІМ вважає, що ІА володіє достатньою контекстуальною та фоновою інформацією для сприйняття іронії 3. ІМ не здатний здійснити Д [або для ІМ та ІА очевидно, що ІМ здійснить Д при звичайному розвитку подій (або ІМ та ІА вважають, що результат Д відноситься до подій, які відбудуться самі по собі)]
Умови щирості	1. ІМ бажає, щоб ІА зрозумів, що ІМ не є щирим 2. ІМ не збирається здійснювати Д
Суттєва умова	Даний акт розглядається як акт навмисної передачі нещирості по відношенню до зобов'язання з боку ІМ здійснити Д

Отже, іронічні комісивні мовленнєві акти утворюються в результаті недотримання мовцем умови щирості, яка передбачає наявність у нього наміру здійснити дію. Показником цього порушення є ігнорування автором іронічного зобов'язання однієї зі спільних для всіх комісивних іллокутивних сил попередніх умов, які стосуються здатності мовця виконати дію та переконаності комунікантів у тому, що ця дія не буде реалізованою при звичайному розвитку подій або її результат не відноситься до таких подій, що відбудуться самі по собі. Автор окремих іронічних комісивних актів також може порушувати специфічні попередні умови, характерні для окремих комісивних іллокутивних сил. Додатковими факторами, які ведуть до створення актів іронічного зобов'язання, можуть бути невідповідність обставинам обраних мовцем способу досягнення іллокутивної мети, інтенсивності іллокутивної мети та інтенсивності умов щирості.

Примітки

¹ У статті використовуються такі скорочення: М – мовець; А – адресат; ІМ – «іронічний мовець», автор іронічного висловлення; ІА – «іронічний адресат», адресат іронії; Д – дія.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андрієнко Т. П. Мовленнєвий акт іронії в англійській мові (на матеріалі художньої літератури XVI та XX століть): автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04 / Тетяна Петрівна Андрієнко. – Х., 2002. – 18с.
2. Гнатюк Л. Прагматичні й функціонально-комунікативні особливості імплікатури іронії / Л. Гнатюк // Лінгвістичні студії: зб. наук. пр. – Донецьк : Дон НУ, 2011. – Вип. 23. – С. 131-135.
3. Остин Дж. Л. Слово как действие / Дж. Л. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Вып. 17: Теория речевых актов. – С. 22-130.
4. Почепцов Г. Г. Предложение / Г. Г. Почепцов // Практическая грамматика современного английского языка. – М., 1981. – Гл. 3. – С. 164-281.
5. Прокоф'єв Г. Л. Інтерпретація непрямого смислу: істинність чи успішність? (на прикладі іронічних констативних висловлень) / Г. Л. Прокоф'єв // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2010. – № 9. – С. 63-68.

6. Прокоф'єв Г. Л. Іронія негативна та позитивна: до визначення поняття / Г. Л. Прокоф'єв // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2011. – № 4. – С. 163-167.
7. Серль Дж. Р. Основные понятия исчисления речевых актов / Дж. Р. Серль, Д. Вандервекен // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Вып. 18: Логический анализ естественного языка. – С. 242-263.
8. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт / Дж. Р. Серль // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1986. – Вып. 17: Теория речевых актов. – С. 151-169.
9. Bosco F. M. Simple and Complex Deceits and Ironies / F. M. Bosco, M. Bucciarelli // Journal of Pragmatics. – 2008. – Vol. 40. – P. 583-607.
10. Irony in Language and Thought: A Cognitive Science Reader / ed. by H. L. Colston & R. W. Gibbs. – N. Y.: Lawrence Erlbaum Associates, 2007. – 619 p.
11. Jay M. Intention and Irony: The missed Encounter Between Hayden White and Quentin Skinner / M. Jay // History and Theory. – 2013. – Vol. 52. – P. 32-48.
12. Knox N. The Word Irony and its Context / N. Knox. – Durham : Duke University Press, 1961. – 258 p.
13. Muecke D. C. The Compass of Irony / D. C. Muecke. – L. : Methuen, 1969. – 276 p.
14. Palinkas I. Irony and the Standard Pragmatic Model / I. Palinkas // International Journal of English Linguistics. – 2013. – Vol. 3. – No. 5. – P. 14-19.
15. Searle J. R. Foundations of Illocutionary Logic / J. R. Searle, D. Vanderveken. – Cambridge: Cambridge University Press, 1985. – 277 p.
16. Yao Q. Contribution of Cooperative Principle to the Interpretation of Irony / Q. Yao // Journal of Language Teaching and Research. – 2010. – Vol. 1. – No. 6. – P. 852-857.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Behan B. The Complete Plays / B. Behan. – L. : Eyre Methuen, 1978. – 384 p.
2. Coward N. Plays / N. Coward. – Vol. 1. – L. : Eyre Methuen, 1979. – 358 p.
3. Coward N. Plays / N. Coward. – Vol. 2. – L. : Eyre Methuen, 1979. – 361 p.
4. Coward N. Plays / N. Coward. – Vol. 3. – L. : Eyre Methuen, 1979. – 411 p.
5. Coward N. Plays / N. Coward. – Vol. 4. – L. : Eyre Methuen, 1978. – 482 p.
6. Mercer D. Three TV Comedies / D. Mercer. – L.: Calder & Boyars, 1966. – 140 p.
7. Wilder Th. Our Town / Th. Wilder // Современные американские пьесы. – Л., 1981. – С. 11-70.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Геннадій Прокоф'єв – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та іноземних мов Уманського національного університету садівництва.

Наукові інтереси: риторика, прагмалінгвістика, теорія мовленнєвих актів.

СТРУКТУРИЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ТЕПЕРІШНОСТІ

Тетяна П'ЯТНИЧКА, Наталія РИБІНА (Тернопіль, Україна)

Стаття присвячена аналізу мовного інструментарію реалізації об'єктивної теперішності та особливостям його представлення в англомовному художньому дискурсі. Встановлено зони функціонування мовних засобів реалізації теперішності у ФСПТ на основі виявлених у процесі аналізу спільності та взаємодії їх семантичних функцій.

Ключові слова: темпоральність, теперішність, презентність, об'єктивна темпоральна ситуація, мовний інструментарій реалізації теперішності, функціонально-семантичне поле теперішності, художній дискурс.

The article focuses on the systematic analysis of linguistic means for the objective presence realization and the peculiarities of their functioning in fiction discourse. The stock of the language means for reproducing the presence is classified according to the zones of the functional-semantic field of the presence with respect to the commonness and interaction of their semantic functions, identified and illustrated in the process of their analysis.

Keywords: temporality, presence, the objective temporal situation, language means for representing the presence, functional-semantic field of the presence, fiction discourse.

Мова, мовленнєва діяльність, види та способи комунікації – явища суспільні, соціальні. Спілкування між людьми відбувається не за допомогою окремих ізольованих одиниць, а у формі цільових висловлювань, які презентують картину об'єктивної реальності. Тому лінгвісти вивчають мову не як замкнуту самодостатню систему, а як функціонуючий, постійно діючий і мінливий механізм.

У сучасному мовознавстві першорядного значення набувають проблеми функціонування мовних одиниць у різнодискурсних текстах. З'ясування специфіки взаємодії певної граматичної одиниці з контекстом зумовлює появу досліджень функціонального

спрямування, одним з аспектів яких є вивчення структурно-семантичних особливостей функціонально-семантичних категорій, які є основою для побудови відповідних функціонально-семантичних полів.

Мовні граматичні категорії у текстовій і мовленнєвій організаціях набувають рівня функціонально-семантичних категорій, що моделюють певного роду інваріант, який виражає ширший, порівняно з граматичною мовною категорією, зміст. Таким чином, функціонально-семантичні системи репрезентують, по-перше, граматичну категорію в мовній організації, де парадигматичний план виступає у зв'язку з синтагматичним, а, по-друге, синтезують потенційний і результативний аспекти функціонування вказаних категорій у конкретних різнорівневих мовних одиницях.

Праці українських і зарубіжних науковців ґрунтовно описують різні функціонально-семантичні категорії: темпоральність, аспектуальність, таксис, локативність та інші. Наша стаття присвячена дослідженню поняття теперішності як складової частини універсальної поняттєвої категорії темпоральності. **Актуальність** теми викликана необхідністю дослідження змісту категорії теперішності, виокремлення, диференціації і систематизації засобів її вираження в англомовному художньому дискурсі.

Мета роботи полягає у комплексному вивченні та аналізі особливостей функціонування різнорівневих мовних одиниць реалізації презентності, а також структуризації функціонально-семантичного поля теперішності (ФСПТ). Щоб повніше охопити весь інструментарій мовного вираження теперішності, враховується, що темпоральна специфікація встановлюється через мовні засоби різних рівнів, які виражають три категорії: часу, часової віднесеності та часової орієнтації.

Широта і багатосторонність суті та властивостей теперішності, її емоційна насиченість передбачають багатий арсенал вираження, який включає систему морфологічних, синтаксичних, словотворчих, а також комбінованих засобів, що взаємодіють на основі спільності функцій. Лише комплексний розгляд цих, зведених до певної системи, засобів і їх функціонування у мовному середовищі дає повніше уявлення про механізм відтворення у мові об'єктивної теперішності. Таке групування найдоцільніше здійснювати у межах функціонально-семантичного поля, яке організовує мовні засоби у їх взаємодії, взаємопроникненні та переплетенні значень, підпорядкованих одній меті, підкреслює семантико-категоріальний аспект предмету дослідження і передбачає двонаправлений підхід до його аналізу від форми/структури до значення/змісту і від значення до форми.

Поняття поля розробляли М.М. Гухман, Є.В. Гулига, Є.І. Шендельс, О.В. Бондарко та інші науковці. Ми поділяємо думку О.В. Бондарко, Н.М. Раєвської, Т.О. Пермінової про те, що категорія темпоральності створює поле *функціонально-семантичне* [1: 39; 4: 79; 3: 7], а не лексико-граматичне [2: 25; 5: 5; 6: 186], і опираємося на концепції О.В. Бондарко про моноцентричну структуру поля темпоральності з ядром і периферією, умовними та рухомими межами між ними і про безперервність структури поля. У віднесенні певного мовного засобу, вжитого у художньому дискурсі, до тієї чи іншої зони ФСПТ, ми керуємося, перш за все, критерієм його базовості/небазовості (терміни за О.В. Бондарко) для вираження конкретного значення теперішності відповідно до задуму автора, оскільки якраз рівень концентрації у даному засобі базових темпорально-дейктичних ознак теперішності визначає його якісну специфіку. По-друге, до уваги береться спеціалізованість засобу для вираження часових відношень теперішності у складі семантичних комплексів, що виражаються за участю елементів контексту. По-третє, враховується концентрація у даному засобі семантичних опозицій іншим часовим значенням, і по-четверте, – регулярність функціонування засобу. На основі положення О.В. Бондарко про “не явні однозначні ознаки належності до центру чи периферії, а про тенденції і властивості, що допускають різні трактування і вимагають спеціалізованого аналізу” [1: 42], кожен мовний засіб може бути віднесений до центру ФСПТ в одному випадку чи його периферії – в іншому, залежно від того, яка ознака/ознаки у певному контексті набуває/набувають домінуючого значення.

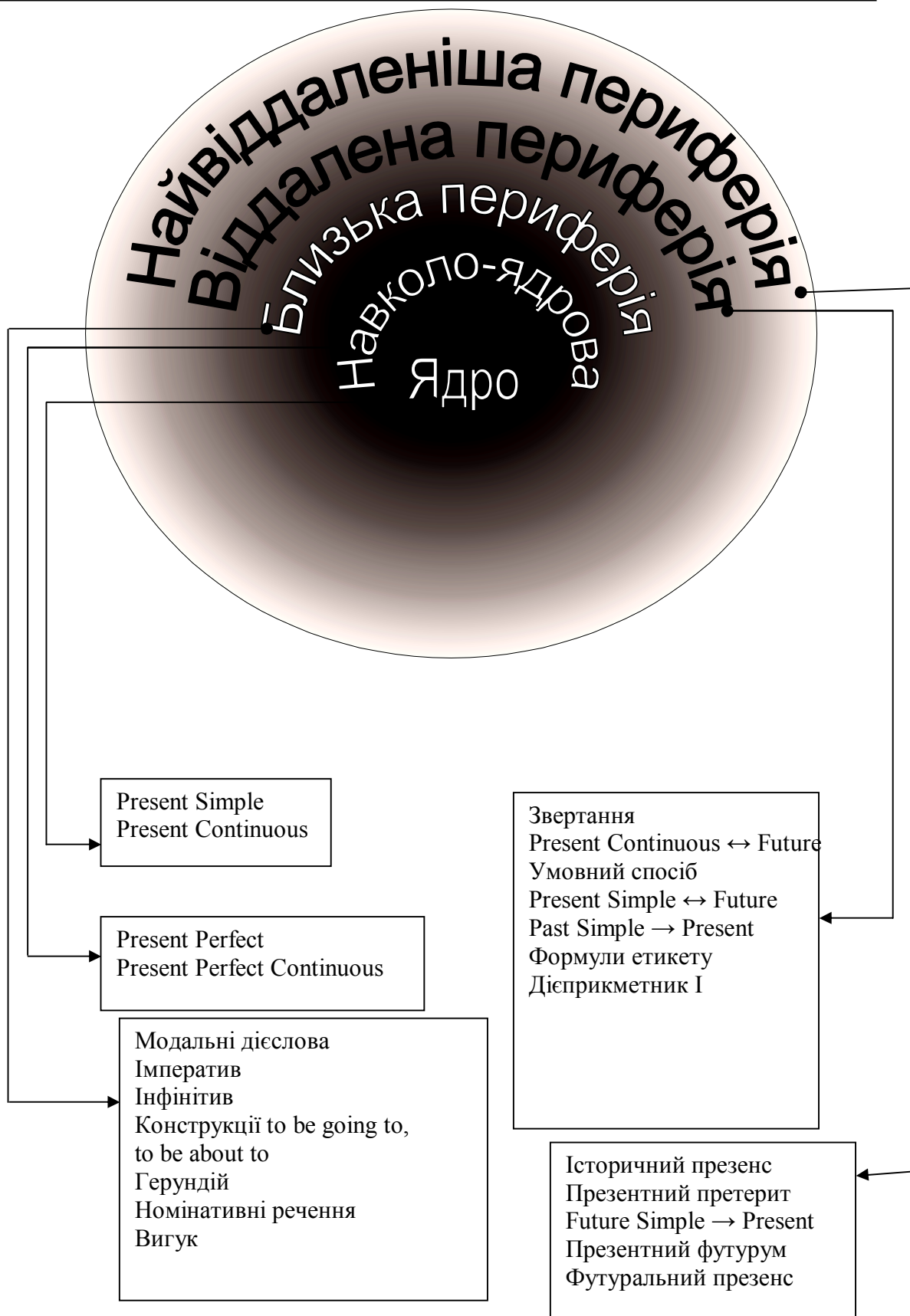

Рис. 1 Функціонування мовних засобів у зонах ФСПТ

Вищезазначені аспекти підходу до структуризації ФСПТ та дослідження фактичного матеріалу художнього дискурсу дозволяють виділити ядрову, навколоядрову та близьку, віддалену і найвіддаленішу периферійні зони функціонування різнорівневих мовних засобів реалізації теперішності у художньому дискурсі.

Аналіз виявлення різними граматичними формами категоріального змісту чи окремих значень, їх взаємодії з іншими структурами у певному мовному середовищі художнього дискурсу підтверджує положення про ядрові особливості функціонування ФСПТ дієслівних часових форм *PresentSimple* і *PresentContinuous*, оскільки їм властива найбільша концентрація чотирьох вищезгаданих ознак приналежності до певної зони ФСПТ.

Значно нижча концентрація цих властивостей у функціонуванні форм *PresentPerfect* і *PresentPerfectContinuous* зумовлює вираження цими структурами відносної, а не абсолютної теперішності і їх віднесеність до *навколоядрової зони*.

У зв'язку з виявленням ще меншої сукупності ознак теперішності та способу передачі її семантики, до *близької периферії* відносимо *інфінітив*, *герундій*, *модальні дієслова*, структури *tobegoingto/tobeaboutto*, *імператив*, *номінативні речення* і *вигуки*, хоч бездієслівні конструкції не можна визнати рівнозначними з дієслівними структурами у здатності виражати часову оцінку подій/станів.

На підставі того, що у функціонуванні *дієприкметника I неперфектного*, *презентно-футуральних структур Present Continuous↔Future*, *Present Simple↔Future*, *транспозиція Past Simple→Present*, *умовного способу*, *мовленнєвих формул етикету та звертань* простежуються обмеження темпоральної значимості їх семантичних функцій та виявлення не власне темпоральної, а таксисної і модальної спеціалізації, ми відносимо їх до *віддаленої периферійної зони*.

До компонентів ФСПТ, які займають *найвіддаленішу периферійну зону* належать мовні засоби, що імплікують темпоральну орієнтацію на теперішність або модальну специфікацію: *історичний презент*, *презент ний претерит*, *транспозиція Future Simple→Present*, *презентнийфутурум* і *футуральнийпрезент*, *лексичні часові маркери*. Подана нижче таблиця презентує кількісні показники вживання різнорівневого мовного інструментарію у текстовій структурі художнього дискурсу.

Табл. 1

Представлення мовних засобів реалізації теперішності у зонах ФСПТ

Зони ФСПТ	№	Мовні засоби ФСПТ	%	К-ть прикладів
Ядро	1	Present Simple	64,3	95997
	2	PresentContinuous	4	5992
Навколо-ядрова	3	PresentPerfect	5	7508
	4	Present Perfect Continuous	0,4	603
Усього			73,7%	110 100
Близька периферія	5	Модальні дієслова	5,8	8649
	6	Імператив	3,9	5815
	7	Інфінітив	2,9	4324
	8	Конструкції to be goingto, to be aboutto	2,8	4174
	9	Герундій	2,7	4023
	10	Номінативні речення	1,5	2236
	11	Вигук	1,3	1937
Віддалена периферія	12	Звертання	0,9	1339
	13	PresentContinuous ↔ Future	0,8	1190
	14	Умовний спосіб	0,8	1189
	15	PresentSimple ↔ Future	0,7	1041
	16	Past Simple → Present	0,7	1038

	17	Формули етикету	0,6	893
	18	Дісприкметник	0,6	891
Найвіддаленіша периферія	19	Історичний презенс	0,09	128
	20	Презентний претерит	0,07	97
	21	Future Simple → Present	0,06	86
	22	Презентний футурум	0,05	71
	23	Футуральний презенс	0,008	11
Усього			26,3 %	39132

Визначення зони функціонування мовних засобів є дуже складним і дискусійним завданням, оскільки ці засоби можуть виражати у художньому дискурсі досить велику різноманітність значень, які підкоряються задуму автора і виявляються залежно від мовного оточення.

Вищесказане дає можливість стверджувати, що:

1. Глибше зрозуміти час можна лише враховуючи характер сприйняття часових відношень людиною, їх вираження у мові. Усвідомлення часу не змальовується за допомогою мови, а виявляється у ній самій. Мовна темпоральність – семантична категорія, що реалізує широкий спектр часових значень та часових відношень.

2. У мовленнєвій діяльності темпоральність реалізується не лише граматичними, а також лексичними і контекстуальними засобами, тобто завдяки часовій кореляції та часовій транспозиції, які охоплюються функціонально-семантичним полем.

3. За базовістю/небазовістю вираження конкретного значення теперішності, спеціалізованістю для вираження часових відношень теперішності, концентрацією семантичних опозицій іншим часовим значенням та регулярністю функціонування виявляються зони функціонування мовних засобів реалізації теперішності у ФСПТ.

4. Розгляд мовних засобів за місцем їх функціонування у ФСПТ допомагає краще усвідомити роль кожного з цих засобів у вираженні багатой семантики теперішності, виявити кількісні закономірності у вживанні різних структур для вираження часових значень та часових відношень в англійській мові.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / А.В. Бондарко. – Л.: Наука, 1990. – 264 с.
2. Гулыга Е.В., Шендельс Е.И. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке / Е.В. Гулыга, Е.И. Шендельс. – М.: Просвещение, 1969. – 184 с.
3. Перминова Т.А. Функционально-семантическое поле темпоральности в современном английском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Т.А. Перминова. – М., 1988. – 14 с.
4. Раевская Н.Н. Очерки по стилистической грамматике современного английского языка / Н.Н. Раевская. – К.: Изд-во Киевского ун-та, 1973. – 145 с.
5. Morohovska E.J. *Fundamentals of English Grammar. Theory and Practice* / E.J. Morohovska. – К.: Вища школа, 1993. – 472 р.
6. Тарасова Е.В. *Время и темпоральность* / Е.В. Тарасова. – Харьков, 1992. – 136 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Тетяна П'ятничка – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: проблеми функціональної лінгвістики та функціонально-стилістичного аналізу тексту, особливості художнього дискурсу.

Наталія Рибіна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Наукові інтереси: проблеми функціональної лінгвістики та функціонально-стилістичного аналізу тексту, особливості художнього дискурсу.

АД'ЕКТИВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СЕМАТИКИ ПОЧАТКУ Й КІНЦЯ В АНЛОМОВНОМУ ЖУРНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Наталія РЕПЕХ (Чернігів, Україна)

У статті розкрито роль ад'єктивних засобів на позначення початку і кінця у репрезентації подій в англomовному журнальному дискурсі. Із залученням дослідницького апарату образ-схем запропоновано тематичну класифікацію досліджуваних одиниць, що відбиває специфіку осмислення подій читачами.

Ключові слова: ад'єктивні засоби, фазові, суцесивні й якісно-темпоральні одиниці, образ-схеми, лінгвокогнітивний аспект, англomовний журнальний дискурс, семантика початку і кінця.

The article reveals the role of adjectival means with the beginning and end semantics in event representation in English magazine discourse. Appealing to the research apparatus of image schemas the topical classification of the studied units is proposed what reflects the specific way readers conceptualise media events.

Keywords: adjectival means, phase, successive and qualitative-temporal units, image-schemas, cognitive approach, English magazine discourse, semantics of beginning and end.

Початок і кінець є складними абстрактними сутностями, які представляють інтерес для лінгвістики в аспекті засобів їх вербалізації та створення нових смислів. До цього часу семантика *початку* і *кінця* досліджувалася у руслі двох підходів: системно-мовного, за якого проведено діахронічний аналіз англійських дієслів на позначення *початку* і *кінця* процесу [5: 14-23] й порівняльний аналіз дієслів початку і кінця існування на матеріалі англійської та української мов [2: 242-255]; і логіко-семантичного, зосередженого на виявленні особливостей втілення досліджуваної семантики в російській та українській мовних картинах світу [4]. Саме логіко-семантичні розвідки окреслили наріжні питання, пов'язані з перцептивними передумовами формування семантики *початку* і *кінця* різних лінгвальних засобів та концептуальною репрезентацією досліджуваних смислів, яку можна з'ясувати лише з залученням дослідницького апарату когнітивної лінгвістики, котра вивчає способи концептуалізації й вербалізації дійсності [3: 53]. В англomовному медіа-дискурсі семантика *початку* і *кінця* слугує засобом привернення й утримання уваги масової аудиторії, а також членування медійної дійсності. Подаючи події тижня на фоні загальних світових тенденцій, англomовні часописи часто потрапляють до рук читачів, коли представлений у випуску зміст дещо застарів чи втратив свою актуальність. Тому одним із завдань новинних журналів є привернення уваги читачів до описуваних подій за рахунок створення ефектів свіжості й нагальності пропонованої інформації, що досягається через апеляцію до перцептивного досвіду аудиторії, серед іншого активованого номінативними одиницями на позначення *початку* і *кінця*. Спрямованість сучасних лінгвокогнітивних студій на вивчення взаємодії мови з ментальними структурами різного ступеня узагальнення з метою виявлення принципів репрезентації реальності в аспекті впливу на аудиторію зумовлює **актуальність** цього дослідження.

Метою статті є з'ясування специфіки репрезентації медіа-подій за допомогою ад'єктивних одиниць на позначення *початку* і *кінця*, що передбачає виконання наступних **завдань**: із залученням компонентного аналізу визначити семантичну структуру ад'єктивів на позначення *початку* і *кінця*, що дозволить створити їх тематичну класифікацію; співвіднести ключові семи одиниць виокремлених груп із образ-схемами, що дасть змогу встановити перцептивне підґрунтя формування смислів *початку* і *кінця* досліджуваних одиниць і з'ясувати ракурс репрезентації медіа-подій.

Об'єктом дослідження є ад'єктиви з семантикою *початку* і *кінця*, а **предмет** вивчення становлять лінгвокогнітивні особливості досліджуваних одиниць різних тематичних груп та їх роль у зображенні подій в англomовному журнальному дискурсі.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що у ній уперше застосовано лінгвокогнітивний підхід до вивчення ад'єктивів з семантикою *початку* і *кінця* як засобів конструювання подій **на матеріалі** журнальних статей, відібраних з англomовних часописів *The Economist*, *Newsweek* і *Time* за 2011 рік.

Фокусування уваги на тому фрагменті світу, який сприймається через профілювання окремої ознаки чи якості, здійснюється ад'єктивними номінативними одиницями, які

включають прикметники й порядкові числівники. Ад'єктивність останніх пояснюється семантизацією їх якісних ознак, і тому для позначення порядкових числівників вживається термін "ад'єктивні денумеративи" [7: 46]. У медіа-дискурсі ад'єктивні одиниці не просто характеризують ситуації, але й слугують своєрідним трансфером між реальністю та її вербалізацією у мовленні, про що свідчить навіть диференційна роль позиції досліджуваних одиниць, яка може бути пре- чи постномінальною. Ад'єктивні одиниці у преномінальній позиції, тобто перед іменником, як правило, позначають стабільні, тривалі властивості ситуації [13: 141], напр., *The grandeur of Great Britain died with the new century* (Newsweek 2.05.2011, 46). У постномінальній позиції, тобто після іменника, ад'єктиви означають тимчасові характеристики описуваної події [там само], напр., *The century, new with its events, has not justified millions' expectations* (Newsweek 27.12.2010, 22).

До ад'єктивних засобів експлікації семантики *початку* і *кінця* зараховуємо прикметники *initial* "початковий", *final* "кінцевий, завершальний", *early* "ранній", *last* "останній", *late* "пізній", *new* "новий", *old* "старий" та ад'єктивний денумератив *first* "перший". Зазначені одиниці утворюють опозиції, у яких перший компонент позначає *початок*, а другий – *кінець*: *initial – final*, *early – late*, *first – last* та *new – old*. Семантика *початку* і *кінця* досліджуваних одиниць сформована на основі осмислення топологічного досвіду людини, пов'язаного з орієнтуванням у просторі й візуальним сприйняттям об'єктів з близької чи віддаленої відстані, формалізованої топологічними образ-схемами БЛИЗЬКО й ДАЛЕКО. Під образ-схемами розуміємо базові доконцептуальні структури лінгвокогнітивної діяльності людини, які репрезентують перцептивні відношення у формі елементарних повторюваних досвідних моделей, покладених в основу формування складних образів свідомості [8: 29]. Образ-схеми БЛИЗЬКО й ДАЛЕКО активовані у значенні ад'єктивних одиниць семами '*coming before all other things*' та '*coming after all other similar things*' [11: 836, 599, 493, 1105, 592, 906, 905, 1143]. Специфіка перцептивного освоєння порядку розташування об'єктів у просторі проектується на розуміння послідовності подій у часі [9: 138], на що у значенні одиниць *early*, *first*, *initial*, *new*; *final*, *late*, *last*, *old* вказують темпоральні семи '*first period of time*', '*earlier time*', '*recently*', '*last*', '*past*' [11: 836, 599, 493, 1105, 592, 906, 905, 1143]. Відповідно, ад'єктивні одиниці з семантикою *початку* і *кінця* позначають ініціальне чи фінальне місце у послідовності об'єктів і подій як у просторі, так і у часі, тобто семантика досліджуваних одиниць активує просторові БЛИЗЬКО і ДАЛЕКО та темпоральні, які позначатимемо як БЛИЗЬКО_{темп} та ДАЛЕКО_{темп}.

На основі диференційних ознак значення досліджуваних ад'єктивних одиниць поділяємо їх на такі тематичні підгрупи: **фазову**, одиниці якої характеризують ініціальну й фінальну стадії подій і процесів; **сукцесивну**, номінативні засоби котрої спрямовані на опис топологічно-темпоральної послідовності подій; **якісно-темпоральну**, яка репрезентує *початок* і *кінець* існування різних сутностей відносно моменту публікації статті.

Фазові ад'єктиви *initial – final*, *early – late* по-різному концептуалізують і характеризують *початок* і *кінець* описуваних подій у журнальному дискурсі. Опозиція *initial – final* фокусує увагу на початковій та завершальній фазах події, на що вказують ключові семи: '*happening at the beginning*', '*happening at the end*' [11: 836, 592]. Так, у реченні *In July, she won her final tournament* [...] (Newsweek 29.08.2011, 11) прикметник *final* у сполученні з іменником *tournament* репрезентує завершальний турнір спортсменки, імплікуючи *кінець* її спортивної кар'єри. Крім того, прикметники *initial* і *final* маркують крайні фази – першу й останню – не однієї, а цілої серії подій, які йдуть після чи передують означеним вказаними ад'єктивами подіям. Про це свідчать такі словникові дефініції: *initial – first (coming before similar things in a series)* "те, що відбувається першим у серії дій і подій" [12: 798, 579], *final – happening at the end of a series of actions, events* "те, що відбувається наприкінці послідовності дій і подій" [12: 574]. Так, прикметник *initial* зображає інцидент у Тотенхемі (*initial incident in Tottenham*) як *початок* аналогічних подій по всій Англії, створюючи ефект масовості заворушень, напр., *The spark of the initial incident in Tottenham was a fatal shooting by police officers* (The Economist 13.08. 2011). Прикметник *final* у сполученні з іменником *stand* подає опір колишнього президента Берега Слонової Кістки як *кінець* цілої низки подібних дій, спрямованих проти демократії, створюючи враження встановлення стабільності на

африканському континенті: *Late last week saw him barricaded in his place where his remaining forces braced a final stand* (Newsweek 11.04.2011, 13).

Ад'єктиви *early* – *late* зосереджують увагу читача на темпоральному компоненті описаної події, *початку* і *кінці* певного часового інтервалу, що особливо яскраво простежується при сполученні зазначених ад'єктивів з іменниками на позначення певного часового інтервалу: ранку, вечора, місяця, року, десятиліття та ін., напр., *early morning*, *late evening*, *early 1990s*, *late 1980s*. Репрезентація часу перебігу подій за допомогою ад'єктивів *early* та *late* у сполученні з назвами місяців створює контраст *початку* і *кінця* періоду часу для підсилення наростання народного невдоволення. Так, сполучення прикметників *early* та *late* з іменником *March* вказує, що описані у тексті події відбулися на *початку* і в *кінці* березня відповідно, напр., *The tables have turned since early March when scores of journalists travelled to Tripoli expecting to witness the triumphant arrival of the rebels* (Time 28.03.2011, 11); *With the photograph came the tremor of change, felt again in late March when about 150 young people variously described as thugs, yobs, and anarchists were arrested in London's West End in a violent postscript to an otherwise peaceful demonstration against public cuts attended by 250,000* (Newsweek 2.05.2011, 47)

При експлікації *кінця* прикметник *late* сполучається лише з іменниками на позначення темпоральних відрізків. Натомість, у сенсі *початку* ад'єктив *early* модифікує одиниці, які експлікують події і процеси, вербалізуючи першу фазу їх розгортання, на що вказують семи 'event' і 'process' у дефініції лексеми *early* як першого етапу події, процесу (*in the first part of a period of time, event, or a process*) [11: 493]. *Початок* бунтів у Британії як процес, який лише розгортається, тобто набирає сили, вербалізується за допомогою сполучення прикметника *early* з іменником *flare-ups*, напр., *This time, however, the complexion of the trouble is different from those earlier flare-ups* (The Economist 13.08.2011). Крім того, семантика *початку* в ад'єктива *early* імплікує необізнаність, яка межує з несподіваністю у розвитку описаних за допомогою цієї одиниці подій, що підтверджується ще одним словниковим визначенням: *early – beginning, used to emphasize that something has just begun, especially when you do not know how it will develop* [11: 493]. Так, у прикладі *Those early protests sparked a crackdown and exposed a deep sectarian divide* (The Economist 9.07.2011) одиниця *early* разом з позначенням *початку* протестів у Лівії репрезентує невизначеність їхніх подальших наслідків.

Сукцесивні ад'єктиви *first* і *last* вказують на розташування референтів на *початку* чи в *кінці* послідовності, яка може бути організована у часі й просторі. Проте у журнальному дискурсі ад'єктиви *first* і *last* здебільшого слугують своєрідними темпоральними операторами, які впорядковують референти. На часовій осі ад'єктив *first* вказує на появу певних сутностей, імплікуючи абсолютний *початок*, напр., *It was the first popular mandate for Jonathan, a Christian from the country's south who was appointed when President Umaru Yar Adua died* (Time 2.05.2011, 14). Водночас, *last* окрім смислу абсолютного *кінця*, вербалізує значення періодичності та попередності, напр., [...] *the last Irish government created the president fiscal crisis* (Newsweek 11.04.2011, 12).

Семантика *початку*, позначена одиницею *first*, засновується на числовому ряді, який виступає базою значення у термінах Р. Ленекера [10: 214], а одиниця, з якою корелює вказаний денумератив, профілює у послідовності ініціальну позицію вербалізованого за його допомогою референта. На формування семантики *початку* у визначенні денумеративу *first* як того, з чого починається усе інше (*happening or coming before all other similar things or people in a series* [12: 579]), тобто знаходиться ближче до *початку* послідовності, вказує сема 'coming before all other things'. Просторове розуміння значення *початку* одиниці *first* екстраполюється на темпоральне, напр., *"It's the first time in my life I've worked for a president who was 20 years younger than I was", says Gates* (Newsweek 27.06.2011, 18). У наведеному прикладі числівник *first* вказує на *початок* співробітництва американського міністра оборони з молодим президентом, зображаючи цей досвід у плані теперішнього, тобто таким, що є найближчим для спостерігача, за рахунок активації БЛИЗЬКО_{темп.} Позначаючи *початок*, одиниця *first* одночасно імплікує появу аналогічних об'єктів і подій. У прикладі *As the first woman leader of a major continental European power, Angela Merkel has used her extraordinary talents to maintain the delicate balance of Germany grand coalition* (Time 2.05.2011, 33) ад'єктив

first репрезентує Ангелу Меркель як першу впливову жінку-лідера, імплікуючи *початок* появи плеяди впливових жінок-політиків.

Ідея *кінця* у семантиці прикметника *last* профілює завершення числового ряду чи послідовності, які виступають базою значення. На значення *кінця* одиниці *last* вказують семи 'coming after all other similar things' і 'final' у її дефініції як того, що є завершальним, тобто йде після усіх членів послідовності (*happening or coming after all other similar things or people; final* [12: 865]), а значить знаходиться далеко від *початку* послідовності. У семантиці ад'єктива *last* активується ДАЛЕКО, пов'язане зі сприйняттям об'єкта на відстані, та ДАЛЕКО_{темп.} співвідносне з перцепцією подій у часі. Позначаючи *кінець* існування об'єктів і подій, *last* імплікує попереднє існування низки аналогічних об'єктів чи подій, на що вказує сема 'after similar things', напр., *Last of the moguls. Rupert Murdoch is the last member of a dying breed. He is the last of media moguls* (The Economist 23.07.2011). У наведеному уривку прикметник *last* зображає Руперта Мердока як останнього могутнього телемагната, тим самим імплікуючи *кінець* існування подібних телевізійних можновладців.

Ад'єктив *last* подає події на часовій осі у трьох ракурсах: періодичності, передуванні й абсолютного *кінця* [6: 171-180]. В аспекті **періодичності** *last* репрезентує *кінець* послідовності подій на момент публікації журналу, оскільки імплікує можливість появи нових складників цієї послідовності, напр., [...] *the last Irish government created the present fiscal crisis* (Newsweek 11.04.2011, 9). У наведеному прикладі прикметник *last* позиціонує ірландський уряд як той, який склався на момент друку статті, що не заперечує появу нового уряду в країні.

У значенні **передування** ад'єктив *last*, сполучаючись з назвами циклічно-повторюваних відрізків часу (*week, month, December etc.*), характеризує події як віддалені у часі стосовно часу публікації статті, напр., *Japan has worked frenetically to rebound from last month's massive earthquake and tsunami* (Newsweek 11.04.2011, 17). У наведеному реченні ад'єктиву *last* у сполученні з одиницею *month* репрезентує минуломісячний землетрус як подію, що закінчилась, створюючи ефект безпеки.

У сенсі **абсолютного кінця** прикметник *last* позначає такий об'єкт, за котрим нічого не йде. Так, у заголовному комплексі статті *The Last Witness* (заголовок). *War photographers Tim Hetherington and Chris Hondors were killed in Libya last week* (підзаголовок) (Newsweek 2.05.2011, 38) одиниця *last* вказує на закінчення життя фоторепортерів, які були свідками заворушень в Лівії.

Якісно-темпоральні ад'єктиви *new* та *old* виражають *початок* і *кінець* буття у сенсі співвіднесеності предметних сутностей та подій з моментом спостереження, який у журнальному дискурсі збігається з часом публікації. Опозиція *new – old* не називає *початок* і *кінець* подій безпосередньо, а характеризує їх в аспекті актуальності, тобто *початок* існування і важливість на час виходу часопису за допомогою одиниці *new*, або неактуальність, а саме припинення подій чи втрату їх нагальності на момент публікації номеру за допомогою *old*, оскільки новизна орієнтована на зону "тепер", тобто той момент, у якому перебуває людина, спостерігаючи за певним фрагментом світу, а втрата новизни є неминучою внаслідок плину часу [1: 172]. Так, у прикладі *Nearly every deadly new virus of the past few decades – from Ebola to swine flu – began spreading in animals before it jumped to people* (Time 2.05.2011, 54) прикметник *new* позначає всі смертельні віруси (*every deadly new virus*), які з'явилися протягом останніх десятиліть (*of the past few decades*) як такі, що є актуальними і в теперішній час.

Водночас прикметник *new* не позначає чогось первинного, абсолютно першого, оскільки нове обов'язково має прецедент у минулому, тобто є підсумком спостережень над модифікаціями у різних сферах буття [1: 172, 174]. Нове скоріше прагне зайняти позицію останнього у серії станів світу, які змінюють один одного, і є **актуальним** у певний проміжок часу, напр., нова мода є в той же час і останньою, тобто актуальною. Зважаючи на те, що актуальним для людини є те, що знаходиться ближче до неї у часі, значення *початку* у прикметника *new* засновується на образ-схемі БЛИЗЬКО_{темп.}, активованій у його значенні семами зі значенням темпоральності 'recently made' та 'just beginning' [11: 1105; 12: 1024]. У прикладі *Brazil's new President is a courageous fighter who stood up to a former military*

dictatorship and has dedicated her life to building a democratic alternative (Time 2.05.2011, 46) прикметник *new* ідентифікує *початок* повноважень новообраного президента Бразилії, тобто останнього на даний момент керівника країни.

Нове часто пов'язане з революційними змінами, тому одиниця *new* у медіатекстах конструює *початок* існування різних сутностей як щось раптове й неочікуване, напр., "*Germany has entered a new era of ambivalence and nationalist calculation,*" wrote Roger Cohen, a New York Times columnist (The Economist 14.05.2011). У поданому реченні *початок* ери протиріч в Германії, вербалізований прикметником *new*, концептуалізується як наслідок революційних змін.

Природним є коли нове поступово перетворюється у старе, що є наслідком циклічного часу, а це старе відповідно становить фундамент для чогось нового [1: 180]. На темпоральній лінії старе обов'язково передує новому і є дистанційованим від нього. Ад'єктив *old* характеризує об'єкти, явища чи події, які почали існувати досить давно і змінили свої якості на актуальний момент часу, що активовано у його значенні семами '*used to have*', '*before*' та '*former*' [11: 1143], імплікуючи *кінець* існування описуваних подій чи явищ на час виходу статті, напр., *Beginning in 1948 America's courts smashed the old, vertically integrated studios* (The Economist 23.07.2011). У наведеному висловленні прикметник *old* репрезентує існування вертикально об'єднаних телестудій як застарілі й неактуальні на момент публікації статті.

Таким чином, ад'єктивні засоби експлікації семантики *початку* і *кінця* репрезентують події в аспекті їхніх фазових, сукцесивних й якісно-хронологічних ознак. Фазові одиниці спрямовані на профілювання в англomовному журнальному дискурсі початковий і кінцевий етапи описаних подій. Сукцесивні ад'єктиви акцентують увагу аудиторії або на послідовності поданих подій, або на абсолютному початку чи повному завершенні певного явища. Якісно-темпоральні ад'єктиви висвітлюють у журнальному дискурсі *початок* і *кінець* існування різних сутностей відносно часу публікації статті, імплікуючи актуальність чи неактуальність репрезентованих сутностей на момент ознайомлення аудиторії з ними.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. От редактора / Н. Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Язык и время. – М. : Индрик, 1997. – С. 5–16.
2. Іваницька Н. Дієслівні системи української та англійської мов: парадигматика і синтагматика: Монографія / Н. Іваницька. – Вінниця: СПД. Гловацька, 2011. – 636 с.
3. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац, Л. Г. Лузина. – М.: МГУ, 1996. – 245с.
4. Мечковская Н. Б. Концепты “начало” и “конец”: тождество, антонимия, асимметричность / Н. Б. Мечковская // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 109-120.
5. Мошанова Т. Л. История развития групп глаголов, обозначающих начало и конец процесса, в английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Московский гос. пед. ун-т / Т. Л. Мошанова. – Москва, 1969. – 25 с.
6. Спиридонова Н. Ф. От начала к концу: семантика прилагательного последний / Н. Ф. Спиридонова // Логический анализ языка. Семантика начала и конца. – М.: Индрик, 2002. – С. 169–180.
7. Швачко С. О. Ад'єктивні характеристики порядкових денумеративів / С. О. Швачко // Засоби квантифікації: лінгвокогнітивні аспекти. – Суми : СумиДУ, 2007. – С. 161–167.
8. Johnson M. The Body in the Mind : The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason / M. Johnson. – Chicago; L. : The University of Chicago Press, 1987. –233 p.
9. Lakoff G. Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought / G. Lakoff, M. Johnson. – N.Y. : Basic Books, 1999. – 624 p.
10. Langacker R. W. Grammar and Conceptualisation / R. W. Langacker. – Berlin : Mouton de Gruyter, 1999. – 427 p.
11. Longman Dictionary of Contemporary English : New Edition. – Harlow : Longman, 2005. – 1950 p.
12. Oxford Advanced Learner's Dictionary : Seventh Edition. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – 1780 p.
13. Radden G. Cognitive English Grammar. / G. Radden, R. Dirven. – Amsterdam, Philadelphia : John Benjamin Publishing Company, 2007. – Vol. 2 – 375 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Репех – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри германської філології Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Наукові інтереси: лінгвокогнітивні студії, когнітивна риторика, медіалінгвістика, медійний дискурс, дискурсологія.

ЕТИКЕТНИЙ МОВЛЕННЕВИЙ ЖАНР “ПРОЩАННЯ” В ОПОВІДНИХ ТЕКСТАХ І. С. НЕЧУЯ – ЛЕВИЦЬКОГО

Ілона РОМАНЮК (Ізмаїл, Україна)

Стаття присвячена дослідженню етикетного елементарного мовленнєвого жанру “прощання” у діалогічному мовленні персонажів в оповідних текстах І. С. Нечуя-Левицького.

Ключові слова: мовленнєвий жанр “прощання”, діалогічне мовлення персонажів, мовленнєвий етикет.

The article is devoted the etiquette elementary speech genre “farewell” in dialogic speech of personages in narrative texts by I. Nechuy-Levitskiy.

Key words: speech genre “farewell”, dialogic speech of personages, etiquette speech.

Комунікативний процес пов’язаний із поняттям мовленнєвого жанру. Мовленнєві жанри є невід’ємною складовою й основним засобом організації мовлення комунікантів. Т.В. Шмельова стверджує, що в нашій мовленнєвій свідомості є моделі мовленнєвих жанрів, залежно з якими ми як автори будемо і як адресати сприймаємо реальні мовленнєві твори, а також оцінюємо їх [7: 63].

На сьогодні проблему мовленнєвих жанрів інтенсивно досліджують польські лінгвісти (А. Вежбицька, Л. Пісарек, А. Фурдал та ін.), російські (В. В. Дементьев, Т. В. Шмельова, К. Ф. Седов, Т. В. Матвеева та ін.) та українські вчені (Ф. С. Бацевич, О. В. Дерпак та ін.). Чимало праць, присвячені аналізу різноманітних типів мовленнєвих жанрів, як-от: *жарт* (Ю. В. Щурина), *сварка* (К. Ф. Седов), *прохання* (Г. М. Ярмаркіна), *втішання*, *переконування*, *умовляння* (Ф. С. Бацевич, М. Ю. Федосюк), *конфронтативні мовленнєві жанри* (О. В. Дерпак) тощо.

Незважаючи на ґрунтовний аналіз окремих типів мовленнєвих жанрів, нашу увагу привернуло дослідження етикетного елементарного мовленнєвого жанру “прощання” у діалогічному мовленні персонажів як основного засобу переривання контакту між ними.

Мета статті спрямована на дослідження основних засобів вираження етикетного мовленнєвого жанру “прощання” у діалогічному мовленні персонажів в оповідних текстах І. С. Нечуя-Левицького. Мета зумовила розв’язання таких завдань: 1) встановити погляди лінгвістів на проблему мовленнєвого жанру; 2) схарактеризувати етикетний мовленнєвий жанр “прощання” у діалогічному мовленні персонажів в оповідних текстах І. С. Нечуя-Левицького; 3) окреслити межі подальшого дослідження.

Апелюємо до позиції М. М. Бахтіна, котрий пов’язував природу мовленнєвого жанру з висловлюванням. Дослідник визначав мовленнєві жанри як відносно стійкі, тематичні, композиційні і стилістичні типи висловлювань [1]. На думку вченого, мовленнєвий жанр – це репліка, ціле висловлювання в діалозі. Він розглядав мовленнєвий жанр в аспекті мовленнєвого спілкування – як факт соціальної взаємодії мовців, як співвідношення та взаємодію смислових позицій. Саме діалогічність є концептуальною ознакою мовленнєвого жанру у М. М. Бахтіна як одиниця мовленнєвого спілкування та діяльності людей [1: 49].

К. Ф. Седов визначає мовленнєві жанри як вербально-знакове оформлення типових ситуацій соціальної взаємодії людей [6: 8]. Він зазначає, що жанр є вербальним віддзеркаленням інтеракції, соціально-комунікативної взаємодії індивідів [6: 10].

Як слушно зауважує Т. В. Матвеева, поняття мовленнєвого жанру на сьогодні трактується як: 1) типовий різновид тексту; 2) ситуативно-типове висловлювання [4: 65-70].

Отже, діалогічні відношення мовців функціонують у готових формулах, тобто мовленнєвих жанрах (далі – МЖ), що закріплені у свідомості носіїв мови як своєрідні кліше.

На сьогодні у мовознавстві не існує єдиної типології мовленнєвих жанрів. М. М. Бахтін стверджував, зокрема, що до мовленнєвих жанрів варто віднести короткі репліки побутового діалогу [1: 237]. Отже, у діалозі взаємодіють різні жанри, як-от: *запитання*, *стверджувальна відповідь*, *негативна відповідь*, *наказ*, *прохання*, *порада*, *комплімент*, *подяка*, *скарга* тощо [3: 573-574].

Слідом за М. М. Бахтіним, М. Ю. Федосюк виокремлює елементарні (*повідомлення*, *привітання*, *прощання*, *похвалу* тощо, проєктуючи їх на мовленнєві акти) й комплексні МЖ (складаються з елементарних МЖ). К. Ф. Седов поділяє жанри на субжанри, що дорівнюють

мовленнєвим актам, та гіпержанри, які об'єднують кілька жанрів, наприклад: *сварка*, *суперечка*, *бесіда* та ін.

Російська дослідниця Т. В. Шмельова запропонувала критерії розмежування мовленнєвих жанрів. До цих критеріїв дослідниця насамперед уналежнює: 1) мету комунікативного акту – фундамент типології та відповідно виокремлює: а) інформативні МЖ (*повідомлення, підтвердження, запит, заперечення інформації* тощо); б) імперативні МЖ (*наказ, прохання, порада, заборона* тощо); в) оцінні МЖ (*похвала, схвалення, докір* тощо); г) етикетні МЖ (*привітання, прощання, вибачення* тощо); 2) концепцію автора (адресанта); 3) концепцію адресата; 4) подійний зміст; 5) чинник комунікативного минулого; б) чинник комунікативного майбутнього; 7) параметр мовного втілення.

Отже, головним критерієм розмежування МЖ є комунікативна мета, яка певним чином перетинається з іллокутивним критерієм, тобто наміром мовців. Іллокутивний критерій є одним з найбільш досліджених у типології МЖ. Таким чином, *мовленнєвий жанр “прощання”* уналежнюємо до етикетних елементарних мовленнєвих жанрів, який пов'язаний з етикетними нормами, що функціонують у суспільстві.

МЖ “*прощання*” є одним з найважливіших знаків мовленнєвого етикету. Мовленнєвий етикет характеризується наявністю в діалогічному акті відповідних усталених мовленнєвих норм поведінки, правил увічливості та етикетних форм.

Комунікативною метою МЖ “*прощання*” є припинення діалогу між персонажами. Адресант, прощаючись з адресатом, використовує в мовленні певні етикетні форми, які прийняті в суспільстві. Адресат теж прощається та дякує співрозмовникові. Наприклад:

– ***Прощайте! Зоставайтесь здорові,*** – *згукнув батько з воза в брамі.* – *Та коли приїдете до нас, то не забудьте привезти мені усяких українських книжок. Господи, споспішай і спострічай! Дай боже час добрий!*

– ***Щасливої дороги!*** – *зугав зять з двора* [5: 306].

Етикетна форма прощання представлена конструкцією “*прощайте! зоставайтесь здорові...*”, виражається позитивною інтонацією, є прийнятою етикетними нормами при прощанні, адже це закладено у підсвідомості мовців, характеризує ментальність українського народу. Звернення до Бога про допомогу у дорозі “*Господи, споспішай і спострічай! Дай боже час добрий! Щасливої дороги!*” характеризує ментальність та набожність українського народу. Це є відповідним психологічним прийомом передачі успіху, щастя, всього найкращого під час подорожі.

Іноді етикетна форма прощання підкріплюється невербальними діями типу *подати руку, поцілувати* тощо, як-от:

– *Чи ваш батько згоджується послати вас на курси?* – *спитав Комашко, і в його голос загук тихо, неначе він вититував секрет.*

– *Ні! А мачуха не хоче й слухати за це нічого,* – *казала Саня.* – *Вона ворог правдивої просвіти. Дайте мені час надуматись, порадитись,* – *казала Саня.*

[...]

– ***Прощайте!*** – *казав він до Сані й подав їй руку.* – *Несподівана й сумна для мене притичина... Прощайте!* [5: 227].

Невербальна дія, виражена жестом-символом *подав їй руку* передає нотки дружнього ставлення до співрозмовника.

МЖ “*прощання*” орієнтований переважно на адресата, тому головним його оформленням є дієслово у формі 2-ої особи, наприклад:

– ***Прощай, серце Павлусю! Вибачай, що я оце тебе трохи потурбувала.***

– *Може, й ви, Настусю, підете разом зо мною, то я вас проведу додому, бо вже пізня доба,* – *казала дячина.*

– *Я втраплю додому й сама. Я не звикла до поводитарів, – обізвалась знехотя понура й насуплена Настуся* [5: 307].

Форма прощання являє собою поєднання елемента прощання зі звертанням *серце Павлусю*, яке несе у собі ласкаву семантику і характеризує емоційне ставлення до співрозмовника. При прощанні прийнятим є вибачення за те, що потурбували людину, до

якої завітали, цей факт також характеризує вдачу українського народу. Діалог є цікавим у структурному відношенні. Адже, репліка-стимул звернена тіткою до Павлуся, а потім до Настусі, де лише Настуся виражає свою реакцію.

Елементарний жанр “прощання” передбачає обов’язкову реакцію співрозмовника. Прикладами можуть слугувати такі діалогічні акти, які яскраво відображають різнотипність форм прощання і відповіді на них. Це свідчить про гостинність українського народу, як-от:

– *Моя мама не зовсім здорова сьогодні... В неї ще зранку болить голова... Приходьте ж до нас частіше!* – запросила Маруся Ломицького і сміливо подала йому руку, ще й потрясла його за руку.

– *Спасибі вам... зайдіть, доконечне зайдіть до вас, – обізвася Ломицький, одчиняючи хвіртку.*

– *Та не гайтеся! Заходьте частіше!* – гукнула до його Маруся з порога [5: 14]. Або:

– *Прийдіть ж та побалакаєте з татом про бджільництво та улики усякої системи. Ото тато буде вам радий!* – сказала Мелася на розставанні до молодого Уласевича, очевидячки, бажаючи його заманити в Деркачівку.

– *Великий спасибі вам за запросини й пошану. Як животітиму на світі до Різдва, то попрошу Таїсу Андріївну, щоб і мене взяли з собою в Деркачівку; а як помру, то вже ніяким способом не прибуду до вас, – обізвася Михайло Кирикович* [5: 302].

На запрошення у гості мовцем, адресат виражає згоду традиційною формою відповіді на запрошення: “Велике спасибі вам за запросини й пошану”. Розмовне мовлення представлене лексемами *побалакаєте, животітиму*, яке виражає природність, неофіційність у мовленні персонажів.

МЖ “прощання” є темпорально й ситуативно обмеженим жанром, оскільки символізує припинення контакту. Відсутність цього жанру при розмиканні вербального контакту є свідченням невихованості та неповаги до співрозмовника.

Отже, елементарний МЖ “прощання” представлений у фінальних репліках діалогу, замикає його структурно й тематично, характеризується використанням загальноприйнятих форм прощання, вираженням позитивного ставлення до співрозмовника та передачею позитивних емоцій. МЖ “прощання” є обов’язковими у процесі комунікації мовців, оскільки виконує функцію припинення контакту між ними. У мовленні персонажів представлений відповідними етикетними формами, що закріплені нормами етикету певного мовленнєвого колективу та свідчить про вихованість, чемність та повагу до співрозмовника.

У подальших дослідженнях варто звернути увагу на мовленнєвий жанр “привітання”, який виконує важливу роль у процесі встановлення й привернення уваги співрозмовника.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бахтин М. М. Проблема речевих жанрів // Естетика словесного творчства / [сост. С. Г. Бочаров; текст подгот. Г. С. Бернштейн, Л. В. Дерюгина; примеч. С. С. Аверинцева, С. Г. Бочарова]. – М.: Искусство, 1979. – С. 237-280.
2. Дементьев В. В. Изучение речевых жанров в России: аспект формализации социального взаимодействия // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация / [под общей ред. К. Ф. Седова]. – М.: Лабиринт, 2007. – С. 39-61.
3. Культура русской речи: Энциклопедический словарь-справочник / Под ред. Л. Ю. Иванова, А. П. Сковородникова, Е. Н. Ширяева и др. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта: Наука, 2007. – 840 с.
4. Матвеева Т. В. К лингвистической теории жанра / Т. В. Матвеева // Collegium. – 1995. - № 1-2. – С. 65-70.
5. Нечуй-Левицький І. С. Прозові твори. Зібрання творів у десяти томах / Іван Семенович Нечуй-Левицький. – К.: Наукова думка, 1965 – 1968 рр.
6. Седов К. Ф. Становление дискурсивного мышления языковой личности: Психо- и социолингвистический аспекты / [под ред. О. Б. Сиротининой]. – Саратов, 1999. – 180 с.
7. Шмелёва Т. В. Жанроведение? Генристика? Генология? // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация / [под общей ред. К. Ф. Седова]. – М.: Лабиринт, 2007. – С. 62-67.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ілона Романюк – кандидат філологічних наук, викладач кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лінгвістика тексту.

ЗАСОБИ ВІЗУАЛЬНОЇ ОЦІНКИ: КОЛЬОРОПОЗНАЧЕННЯ В АМЕРИКАНСЬКІЙ КОМЕРЦІЙНІЙ РЕКЛАМІ

Світлана РОМАНЮК (Рівне, Україна)

У статті розглядаються особливості функціонування засобів візуальної оцінки, а саме, кольоропозначень в американському комерційному рекламному дискурсі. Визначено їх символіку та асоціації, які вони викликають у адресата реклами.

Ключові слова: візуальна оцінка, кольоропозначення, дихроматична і хроматична лексика.

The article deals with the peculiarities of functioning of evaluative visual means, such as color terms in American commercial advertising discourse. The symbolism and associations, which they cause in the recipient of advertising, have been defined.

Keywords: visual evaluation, color terms, dichromatic and chromatic lexis.

Місце та роль оцінки вивчаються мовознавцями на матеріалі різних текстів і в різних аспектах. Одним із аспектів дослідження є текст реклами, в якому оцінка виступає головним компонентом мовленнєвого впливу. Оцінні судження, впливаючи на адресата, підштовхують його зацікавитися об'єктом реклами, щоб надалі вибрати його, тобто реалізувати кінцеву мету адресанта [4: 6].

Н. Д. Арутюнова зазначає, що серед сенсорних оцінних значень “найбільш розвинені і витончено диференційовані понятійні еквіваленти зорових відчуттів” [1: 42].

З розвитком візуальної комунікації роль візуального компонента як семантичного складника загального комунікативного континуума, символізм кольору набувають особливого значення у рекламному дискурсі [2: 3-9].

Вивчення одиниць на позначення кольору з точки зору семантики та функціонування є перспективним і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Проблемі лексичних номінацій кольорів та їх відтінків було присвячено багато публікацій. Б. Берлін і П. Кей [10], Дж. Лайонз [11] розглядають кольоропозначення у семантичному аспекті. Діахронічне дослідження проводить Є. А. Решетнікова [7]. Проблемам дослідження кольору як психолінгвістичного феномена присвячують свої праці Т. В. Пастушенко [6] та Р. М. Фрумкіна [9]. А. Вежбицька [3] розглядає цю проблему з точки зору культурології. Дослідженнями загальних питань мовної номінації займаються О. С. Кубрякова [5] і В. М. Телія [8].

Метою роботи є з'ясування особливостей колоративів в американському комерційному рекламному дискурсі на основі семантико-стилістичного аналізу. Матеріалом для дослідження слугували рекламні тексти журналу “The New Yorker” (1925-2010 pp.).

Зорова оцінка в американському комерційному рекламному дискурсі обумовлена показниками світла і кольору. Дихроматична лексика двоколірна, пов'язана з антонімією контрастних кольорів, білого і чорного, як, наприклад:

(1) ***Black & White Scotch for people who know the difference***

(NY, Dec. 17, 1966, P. 10).

У цьому прикладі лексема *difference* (відмінність) вказує на контрастність білого (*white*) і чорного (*black*) кольорів, що привертає увагу адресата до рекламованого товару.

Хроматична лексика означає багатоколірність, наприклад:

(2) ***What are the colors? The whole glorious autumn-leaf range! Kayser Baskette Gloves*** (NY, Sep. 19, 1936, с. 3).

У цьому РТ, що рекламує рукавички, багатоколірність товару позначається словосполученням *autumn-leaf range* (діапазон кольорів осіннього листа).

В американській комерційній рекламі хроматична лексика може позначати колір рекламованого товару, а також бути уведеною до назви фірм, виконуючи атрактивну функцію і сприяючи легкому запам'ятовуванню як, наприклад:

(3) ***REDLEAF - LONDON*** (NY, Nov. 5, 1927, с. 3);

(4) ***Johnnie Walker Black Label*** (NY, Oct. 28, 1967, с. 20).

Тексти досліджуваного дискурсу характеризуються яскравою колористикою. Виділяються домінуючі лексичні одиниці, які позначають головні кольори: *white* (білий), *black* (чорний), *red* (червоний), *blue* (синій, блакитний), *green* (зелений), *grey* (сірий), *brown* (коричневий), *etc.*, як у прикладах:

(5) *How can you live without the little **black** dress* (NY, May 9, 1988, с. 1).

(6) *Miss Bergdorf in a spin of wool crepe... in **black, blue and white***

(NY, Oct. 28, 1967, зворот обкладинки).

В американському комерційному рекламному дискурсі також виділяються *видові* лексичні одиниці, які позначають відтінки колірною рядю з певною домінантою, наприклад:

(7) ... *the "DUBLIN," a superbly tailored herringbone weave with split shoulder, fly front, flap pockets ... In **smoke blue, misty gray, olive, navy, black***

(NY, Aug. 14, 1965, с. 15).

У цьому прикладі адресант використовує лексичні одиниці *smoke blue* (колір синього диму), *misty gray* (сірого туману), *olive* (оливковий), *navy* (морський), які допомагають передати витончені переливи кольору.

Одним із кольорів, що часто використовується в американській комерційній рекламі, є білий, який є символом світла, чистоти, невинності, краси, ніжності, святковості, наприклад:

(8) *Grecian drapery and glimmering embroidery on **white** rayon crepe – shaped to a heavenly body* (NY, Oct. 18, 1941, зворот обкладинки).

Чорний колір в досліджуваних рекламних текстах стає символом гармонійності, елегантності, як, наприклад:

(9) ... ***the beautiful simplicity of black** ... the ingenious flattery of tiers ... knowingly combined in this smooth rayon crepe dress* (NY, Aug. 12, 1950, с. 14).

У вищенаведеному прикладі словосполучення *the beautiful simplicity of black* (красива простота чорного) підкреслює елегантність чорного кольору.

(10) ***Without Black, it would all be flat. Ultimately, there is Black. Johnnie Walker Black Label*** (NY, Nov. 23, 1992, с. 23).

Тут чорний колір стає символом яскравості, святковості, винятковості: *Without Black, it would all be flat* (Без чорного все було б нудно).

Коричневий колір в американському комерційному рекламному дискурсі асоціюється з вишуканістю, багатством, стильністю. Розглянемо приклади.

(11) ***Marron is a gorgeous, rich, true brown. Brown that glows. Brown of an exquisite wood. Brown of the high-lights in Russian sable. Brown just born for shoes to complete the new browns you'll wear in clothes – if you know Paris. In short – Marron has chic wherever it goes – and it goes everywhere***

(NY, Sep. 17, 1927, с. 2).

(12) *The magnificent **antiqued brown** is the **perfect** setting for a Fall-toned wardrobe* (NY, Oct. 28, 1967, с. 11).

У вищенаведених прикладах коричневий колір позначається лексемою *brown*, його відтінок – лексемою *marron*. За допомогою лексичних одиниць *gorgeous* (яскравий), *rich* (багатий), *Paris* (Париж), *chic* (вишуканість), *antiqued* (антикварний), *perfect* (досконалий) і словосполучень *Brown that glows* (Коричневий, що світиться), *Brown of an exquisite wood* (Коричневий вишуканого дерева), *Brown of the Russian sable* (Коричневий російського соболя) адресант активує в уяві адресата асоціацію з вишуканістю коричневого кольору.

Блакитний колір у рекламних текстах, що досліджуються, асоціюється з блакиттю неба, моря, прозорого скла, наприклад:

(13) *Such a **beautiful blue!** A **joyous brilliant, stained-glass-window kind of blue** that will **look heavenly** on your summer luncheon table* (NY, Apr. 21, 1928, с. 5).

Тут словосполучення *beautiful blue* (красивий блакитний), *joyous brilliant* (радісний блискучий), *stained-glass-window kind of blue* (різновид блакитного, як вітраж вікна) надають блакитному кольору божественності: *look heavenly* (виглядає божественно).

У досліджуваному дискурсі вживаються також позначення кольору, представлені дво- чи трикомпонентними словосполученнями, які називають тонкі переходи кольору і світла або їх інтенсивність. Розглянемо приклади.

(14) *Our full-length, double-breasted Brooks-tweed outercoat... **brown-olive or grey heather*** (NY, Oct. 28, 1976, с. 15).

(15) *In **pear blossom white** or pastels – rush for "SHEER SENSATION Fabric of Du Pont Rayon* (NY, May 21, 1938, с. 9).

В американській комерційній рекламі вживаються назви відтінків кольору, які асоціюються з:

1) рослинним світом, наприклад:

(16) ... *the double breasted **geranium** coat with natural linen in a loose-woven Tweed* (NY, Mar. 18, 1939, зворот обкладинки).

(17) *b.h.wragge favors pure silk shirting **Mint green, mousse pink, lilac, wild rice grey*** (NY, Mar. 25, 1950, с. 10).

(18) *The skirt, a gentle flare with hide-away pockets in front seams. Green, blue or **cranberry*** (NY, Aug. 14, 1965, с. 6).

У вищенаведених прикладах лексеми *geranium* (колір герані), *lilac* (бузковий), *cranberry* (червоний колір журавлини) і словосполучення *mint green* (колір зеленої м'яти), *wild rice grey* (сірий колір дикого рису) активують асоціації з рослинами.

2) тваринним світом, наприклад:

(19) *Windowpane wool skirt, white with **camel, shocking or navy***

(NY, Oct. 28, 1967, с. 12).

Тут відтінок кольору позначається лексемою *camel* (жовтувато-брунатий), викликаючи асоціацію з кольором верблюда.

3) дорогоцінним камінням, наприклад:

(20) ***Opals white fire and glowing embers*** (NY, Dec. 7, 1940, с. 13).

(21) *Scintillating rayon jersey in **smoky topaz color, just like those flashing mock jewels*** (NY, Oct. 18, 1941, с. 12).

4) металами, приміром:

(22) *The startling smartness of **cobalt blue with rich tracers of gold!***

(NY, Nov. 26, 1927, с. 7).

5) стравами, напоями, наприклад:

(23) *The tweeds come in shades from **Irish Oatmeal to Deep Dark Peat***

(NY, Oct. 20, 1956, с. 20).

(24) *Night in shining satin... **emerald, champagne, bon bon pink***

(NY, Oct. 28, 1967, с. 14).

6) абстрактними поняттями, природними явищами, іменами казкових персонажів, наприклад:

(25) *New and forever lovely a pettiskirt of permanent accordion pleats in peerless nylon tricot: **Aquamarine, Blue Fantasy, Cinderella Rose, Dream Mist, Star White*** (NY, Apr. 15, 1950, с. 15).

У вищенаведеному прикладі відтінки кольорів асоціюються з абстрактним поняттям – *Blue Fantasy* (колір голубої фантазії), туманом – *Dream Mist* (колір сонного туману), зіркою – *Star White* (колір білої зірки), Попелюшкою – *Cinderella Rose* (попелюшково-рожевий колір).

7) етнокультурними поняттями, наприклад:

(26) *Fine acetate rayon in shell pink, white, **Miami blue***

(NY, Dec. 7, 1940, с. 16).

У цьому прикладі відтінок кольору *Miami blue* асоціюється з блакитним кольором морської води на пляжах Маямі.

Отже, візуальні оцінні одиниці, які позначають різноманітні кольори, надають рекламним текстам більшої виразності, привертають увагу споживачів, маніпулюючи їх свідомістю за допомогою створення різноманітних асоціацій.

Перспективи подальших досліджень полягають у дослідженні текстів американського рекламного дискурсу з позицій когнітивної лінгвістики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – [2-е изд.]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Белова А.Д. Цветообозначения в современном английском языке : концептуализация цвета для различных товаров / А. Д. Белова // Вісник Харківського нац. ун-ту. – № 741. – Х., 2006. – С. 3–9.
3. Вежицкая А. Язык. Культура. Познание. / А. Вежицкая. – М. : Русские словари, 1996. – 416 с.
4. Крамаренко М. Л. Аксиологическая прагматика англоязычного рекламного текста : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / М. Л. Крамаренко. – Донецк, 2005. – 21 с.

5. Кубрякова Е. С. Актуальные проблемы современной семантики / Е. С. Кубрякова – М. : МГПИИЯ, 1984. – 130 с.
6. Пастушенко Т. В. Цветовая коннотация как форма языковой интерпретации мира / Т. В. Пастушенко // Вісник Харківського національного університету. – Харків : Константа, 2000. – С. 79–84.
7. Решетникова Е. А. Национально-культурный компонент семантики цветообозначений в русском и английском языках (в диахронии) : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04. «Германские языки» / Е. А. Решетникова. – Саратов, 2001. – 23 с.
8. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.
9. Фрумкина Р. М. Цвет. Смысл. Сходство. Аспекты психолингвистического анализа / Р. М. Фрумкина. – М. : МГУ, 1995. – 320 с.
10. Berlin B. Basic Color Terms : Their Universality and Evolution / B. Berlin., P Kay. – Berkeley and Los Angeles : University of California Press, 1969. – 171 p.
11. Lyons J. Linguistic Semantics : An Introduction / J. Lyons. – London : Cambridge University Press, 1995. – 396 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Романюк – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов Рівненського державного гуманітарного університету.

Наукові інтереси: лінгвопрагматика, теорія мовленнєвого впливу, рекламний дискурс.

THE PRAGMATIC POTENTIAL OF ENGLISH ABBREVIATIONS IN VARIOUS KINDS OF MESSAGES

Ірина САЛАТА (Кривий Ріг, Україна)

У статті розглядаються проблеми всебічного використання аббревіацій у різних типах повідомлень таких як Фейсбук, Твітер, електронні листи, об'яви, чат-руми, мобільні телефонні повідомлення та причини виникнення нової мови, пристосованої до негайності та компактності цих нових комунікаційних засобів.

Ключові слова: аббревіація, скорочення, лексичні, графічні, фонетичні і візуальні типи аббревіатур.

The article deals with the problem of the total usage of abbreviations in different kinds of messages such as Facebook, Twitter, e-mail, chat rooms, discussion boards and mobile phone text messaging (SMS) and the reasons of the emergence of a new language tailored to the immediacy and compactness of these new communication media.

Key words: abbreviations, contractions, lexical, graphic, phonetic and visual types of abbreviations.

A modern condition of the European languages is characterized by the processes of internationalization and globalization which are leading to the appearance of special names of objects, notions and concepts alongside with the increased demands to the speech economy, in the result of which a great layer of the contracted words has emerged.

An interest to the creation of abbreviated nominations in different languages and to the peculiarities of their usage in various types and genres of speech is predetermined by the fact that abbreviations turned out to be one of the word-forming means meeting the pragmatic demands of contemporaneity.

Nowadays abbreviation has become a mass phenomenon in many languages and is being intensively used for enlarging vocabularies of different spheres of knowledge; it is considered one of the most productive ways of enriching the vocabulary of the English language as well.

Abbreviations have often become a subject-matter of linguistic research and special analysis abroad as well as in our country and many of their essential characteristics received a scientific description. Thus, the main causes of processes of word contraction were analyzed by L. V. Shcherba, E. D. Polivanov, A. Martine and others [13; 9], a formal structure of abbreviations and their relations with derivative elements were described by E. P. Voloshin, V. V. Borisov [3; 2] and others, various stages of appearing contracted units were researched by V.V. Elkin [7] and different classifications of abbreviations were proposed by M.M. Segal and A. I. Smirnitsky [11; 12].

At the same time the process of word contraction as a widely-spread and constantly developed phenomenon being characteristic for present-day English remains an actual object of researching till nowadays.

First of all let's turn our attention to the notion «abbreviation» in linguistics. Foreign and native research papers devoted to the problem of contracted units as a rule don't cover the whole range of this linguistic phenomenon and besides give diverse definitions of the term itself. Thus in the English language the following definitions of this notion are used: *abbreviation, abridgement, ellipsis, short forms of word, shortening, curtailment, contraction* and others.

D.I. Alekseev under the term «abbreviation» understands a process, «a way of creating nominations for those notions and realities, which were originally designated descriptively, by means of attributive word combinations».

The term «contraction» means a resulting unit itself as well as the process of diminution a sound and graphic length of a correlate [1: 49].

Oxford Dictionary proposes the following definition of the word «abbreviation» – a shortened form of a word or phrase; the process or result of abbreviation [14: 2] and the word «contraction» – a word or group of words resulting from shortening an original form; the process of shortening a word by combination or elision [14: 369].

Russian researchers E.S. Kubraykova, A.N. Eldyshev, E.A. Duyzhykova consider expedient the tendency in linguistics to equate the terms «abbreviation» and «contraction» because the key essence of the notion «abbreviation» is the contraction of a correlate (an initial unit – a word or word combination) [8; 6; 5].

So abbreviations are shortened forms of words or short words made up of groups of letters. Their purpose is to provide readily-understandable substitutes for clusters of words and so aid the reading effort.

Abbreviations increasingly appear now in different styles of speech and various types of speech activities: advertisements, newspaper articles, scientific and publicistic works and even in fiction books; especially frequently contracted units are used in business communication. But we would like to pay attention to the total usage of abbreviations in different kinds of messages.

With the popularity and rise in real-time text-based communications, such as Facebook, Twitter, instant messaging, e-mail, Internet and online gaming services, chat rooms, discussion boards and mobile phone text messaging (SMS), came the emergence of a new language tailored to the immediacy and compactness of these new communication media.

There exist different points of view on the emergence of this new language. The appearance of various contracted lexical units more often can be explained by so called principle of the least effort or by the law of saving speech means, that is the bearers of the language try to use shortened forms in communication which allow them to save efforts. It means that a person tries to pass as much information as possible for the shortest unit of time, i.e. to increase the effectiveness of communicative function of the language.

From the other side the analysis of English contracted forms shows that the emergence of new forms of English abbreviations and their wide usage can be explained by pragmatic causes which means that the sender of the message chooses out of the various forms of abbreviations the one which the most adequately reflects his/her thoughts and feelings.

Besides while it does seem incredible that there are so many abbreviations, you should bear in mind that different abbreviations are used by different groups of people. Some of the abbreviations may be familiar to you, while others may be foreign because they are used by a group of people with different interests and hobbies than your own. For example, people playing online games are likely to use chat abbreviations that are different than those used by someone running a financial blog updating their Twitter.

There is one more practical point of view: if you have ever received an instant message, text message or text-based chat message that seemed to be written in its own foreign language, it's not that people mean to confuse others with this new lingo but it saves time and money for a lot of people to use abbreviations; and if you think about it, most of them are pretty easy to understand and make perfect sense in the context of the message. See how much space (and money) may be saved by typing *MYOB* instead of *Mind your own business* or *LYSM* which means *Love you so much* or *NALOPKT* – *Not a lot of people know that*, etc.

With the popularity of text-based communications, many abbreviations used in text messaging have become easily recognizable even by those who are not technologically-awared . Through text

messaging, instant messaging, email and chat rooms, abbreviations such as *BFF* (best friends forever), *LOL* (lots of love or laugh out loud) and *L8R* (later) have become common place.

The first and the easiest rule of this language is that mostly wide-spread word combinations of the English colloquial speech are contracted to the initial letters of the words making up these phrases. Many of the common abbreviations used in text messaging are shortened versions of well-known and frequently-used expressions, such as *AAMOF* (as a matter of fact), *IMHO* (in my humble opinion), *AMA* (ask me anything) or *PLMK* (please let me know). Other common abbreviations that replace expressions include: *BBS* – Be back soon, *BBT* – Be back tomorrow, *BIB* – Boss is back, *CM* – Call me, *CYE* – Check your email, *DIKU* – Do I know you?, *HB* – Hurry back, *JFF* – Just for fun, *KOTC* – Kiss on the cheek, *OMG* – Oh my God!, *OOTO* – Out of the office, *PSOS* – Parents standing over shoulder, *SLAP* – Sounds like a plan,

TMB –Text me back, *UGTBK* –You've got to be kidding and the list of abbreviations used in text messaging grows daily.

But you have to bear in mind that one and the same abbreviation in a text or chat message may be deciphered by two or even more phrases. For example, a contraction *AAM* may mean «After all men» and «All about me». In this case the meaning of this phrase should be understood out of the whole content of the communication.

Another way of forming contracted phrases in chats – phonetic. In this case any well-known word combination is shortened to a brief record consisting of numbers and letters which sounds similarly with the sounds of this phrase, e.g. an expression *Thank you* is written as *10Q* or *10X* means *Thanks*, *1CE* is *Once*, *6Y* – *Sexy*, *12* – too (me too), *NO1* – No one, *W@* – What?, *W8* – Wait, a phrase *Too easy* is substituted by *2ez*.

One more way of shortening word groups in text or chat messages is visual or graphic when a word or even a whole phrase are substituted by different combinations of symbols, signs, figures and letters, e. g. a word *heart* may be represented by symbols <3 resembling a lying heart which have either the meaning «sideways heart» (love, friendship) or meaning «broken heart», <33 means «heart or love» (more 3s is a bigger heart).

Other common abbreviations of that kind that replace the whole expressions include: ? – I have a question or I don't understand what you mean, ?4U – I have a question for you, @TEOTD – At the end of the day, 14AA41 – One for all, and all for one, 1DR – I wonder, INAM – One in a million, 2G2BT – Too good to be true, F2F – Face to face, 2M2H – Too much too handle, 2MI – Too much information, 2MOR – Tomorrow, 2NTE – Tonight, 4EAE – Forever and ever, 4NR – Foreigner, A3 –Anytime, anywhere, anyplace, B& – Banned, B2W – Back to work, B9 – Boss is watching, B4 – Before, B4N – Bye for now, C&G – Chuckle & grin, CU2 – See you, DV8 – Deviate, E123 – Easy as one, two, three, E2EG – Ear to ear grin, EF4T –Effort, F2P – Free to play (online gaming), G2CU – Good to see you, G2G – Got to go, G2GICYAL8ER – Got to go I'll see you later, G2R – Got to run, G2TU – Got to tell you, G4C – Going for coffee, G9 – Genius, GNE1 – Good night everyone, GR8 – Great, GR&D – Grinning, running and ducking, H&K – Hugs & kisses, H2CUS –Hope to see you soon, 7K – Sick, IA8 – I already ate, L2G – Like to go? or (wo uld) Love to go, L2K – Like to come, L8R – Later, N2M – Nothing too much, O4U – Only for you, P2P – Pay to play (online gaming), P911 – Parents coming into room alert, S2R – Send to receive (meaning send me your picture to get mine), S2S – Sorry to say, SH^ – Shut up, ST&D – Stop texting and drive, TLK2UL8R – Talk to you later, ^URS – Up yours, UN4TUN8 – Unfortunate, UR2YS4ME –You are too wise for me, URA* – You are a star, W/ – With, WAN2TLK – Want to talk, W/E – Whatever, W/END – Weekend, WRU@ – Where are you at?, X – Kiss, Y? – Why?, Y2K –You're too kind, Z% – Zoo.

Especially often these types of abbreviations are met in text messages created by teenagers themselves. Teenagers' special attention to shortened units is predetermined by their striving for self-determination, yearning for everything new and their emotionality, that's why they use teenage slang full of foreign words, vulgarisms, dialectisms and jargonisms. The usage of these words underlines the belonging to a certain «clan» - an age group in which communication is one of the main values.

The most vivid examples of that kind are: *A/S/L* – Age/sex/location or *ASL* meaning the same, *ASLA* – Age/sex/location/availability, *AYSOS* – Are you stupid or something?, *AYV* – Are

you vertical?, *B8* – Bait (person teased or joked with, or under-aged person/teen), *BAG* – Busting a gut, *BAS* – Big 'butt' smile, *BB* – Bebi / Baby (Spanish SMS), *BCOY* – Big crush on you, *BDN* – Big darn number, *BEG* – Big evil grin, *BF* – Brain fart, *BFD* – Big freaking deal, *BFG* – Big freaking grin, *BIOYN* – Blow it out your nose, *BISFLATM* – Boy, I sure feel like a turquoise monkey! (unverified), *BL* – Belly laugh, *BOB* – Back off «buddy», *BOOMS* – Bored out of my skull, *BOSMKL* – Bending over smacking my knee laughing, *BUBU* – Slang term for the most beautiful of women, *C4N* – Ciao for now, *CD9* – Code 9 Meaning «parents are around», *CRAFT* – Can't remember a «freaking» thing, *CTHU* – Cracking the «check» up, *DGAF* – Don't give a «freak», *DILLIGAF* – Do I look like I give a «freak»? , *DLBBB* – Don't let (the) bed bugs bite, *EWG* – Evil wicked grin (in fun, teasing), *EW* – I Emailing while intoxicated, *FEITCTAJ* – «Freak» 'em if they can't take a joke, *FML* – «Freak» My Life and the like, *HUYA* –Head up your «butt», *YWHNB* – Yes, we have no bananas.

Thus, in short text messages of teenagers dominant are comparatively recently formed structural types of contractions – lexical, phonetic, graphic or visual abbreviations. This type of texts differs from the others first of all by the fact that its creators are teenagers themselves, that's why the prominent feature of this type of texts is the digression from the language norms existing in the modern English language.

If you have ever taken a look at different kinds of messages, online and local personal ads and wonder exactly what all those abbreviations and slang terms mean, or you want to send your own message or to place your own ad, you can use a lot of references and dictionaries which will help you decipher the dating text chat and personals ad lingo by providing the definitions to the more common abbreviations. Among these helpers you can find Online Personals and Singles Abbreviations, a Guide to Online Forum Etiquette, Webopedia Quick Reference, a Guide to Understanding Twitter Chat, eBay and Classified Ad Abbreviation Dictionary and a lot of others which contain more than 1,100 -1,300 chat, text message, and abbreviations each.

These reference books can be especially useful for those who are going to study and work in English-speaking countries.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеев Д. И. Графические сокращения и слова-аббревиатуры // Развитие современного русского языка / Д. И. Алексеев – М., 1963. – С. 49-145.
2. Борисов В. В. Аббревиация и акронимия. Военные и научные технические сокращения в иностранных языках / В. В. Борисов – М.: Военное изд-во МО СССР, 1972. – 320 с.
3. Волошин Е.П. Аббревиатуры в лексической системе английского языка. Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04.// Первый Московский педагогический институт иностранных языков им. Мориса Тереза. – М., 1967. –25 с.
4. Горшунов Ю.В. Прагматика аббревиатуры. Дис. ... д-ра филол. наук.: 10.02.04.// Московский педагогический государственный университет. – М., 2000. –299 с.
5. Дюжикова Е. А. Аббревиация сравнительно со словосложением: дис. ... докт. филол. наук./ Е. А. Дюжикова – М., 1997. – 340 с.
6. Елдышев А. Н. Проблемы аббревиатурного словообразования // Особенности словообразования в терминосистемах и литературной норме / А. Н. Елдышев –Владивосток: ДВНЦ АН СССР, 1983. – С. 114-152.
7. Елькин В.В. К вопросу о многоэтапности аббревиации. // Некоторые проблемы грамматических категорий и семантики единиц языка / В.В. Елькин – Пятигорск, 2003. – С. 45-48.
8. Кубрякова Е.С. Типы языковых значений. Семантика производного слова / Е.С. Кубрякова – М.: Наука, 1981. – 200 с.
9. Мартине А. Основы общей лингвистики. Пер. с фр. В.В. Шеворошкина. Под ред. и со вступ. ст. В.А. Звегинцева. Изд. 2е. – М.: УРСС, 2004. – 221 с.
10. Marchand H. The Categories and Types of Present-day English Word-Formation. A Synchronic-Diachronic Approach // Alabama Linguistic and Philological Series. Alabama: University of Alabama Press, 1966. Vol. 13. –379 p.
11. Сегаль М.М. Аббревиация и аббревиатуры в современном английском языке. Автореф. дис. ... д-ра филолог, наук.// Ленинградский государственный педагогический институт им. А.И. Герцена. Ленинград, 1965. – 23 с.
12. Смирницкий А.И. Лексикология английского языка / А.И. Смирницкий – М.: Омен МГУ, 1998. – 259 с.
13. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность / Л.В. Щерба – Л.: Наука, 1974. – 427 с.
14. The New Oxford American Dictionary of English. Second Edition. Oxford University Press, 2005.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Салата – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови з методикою викладання Криворізького державного педагогічного інституту.

Наукові інтереси: лексикологія та фразеологія української, російської та англійської мов.

ПРОЯВИ МОВНОГО СЕКСИЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Людмила САЛІОНОВИЧ (Харків, Україна)

У статті розглядається явище мовного сексизму в українському політичному просторі. Матеріали дослідження дібрані в результаті моніторингу офіційних онлайн-видань українських ЗМІ. Репрезентовані й проаналізовані приклади вживання висловів сексистського характеру в українському політичному дискурсі.

Ключові слова: мовний сексизм, політичний дискурс, гендерна чутливість, український політикум.

The paper presents the phenomenon of linguistic sexism in Ukrainian political context. The research has been made on the basis of monitoring results of official news sites of Ukrainian mass media. The usage of sexist statements in the Ukrainian political discourse is represented and analyzed.

Keywords: linguistic sexism, political discourse, gender sensitiveness, Ukrainian politicum.

Проблема співвідношення *гендеру й мови* є надзвичайно складною. Мова не обмежується лише передачею інформації, вона зберігає певні культурні надбання про світ і людей у ньому, чітко фіксує все, що суспільство вважає нормою, віддзеркалюючи зокрема й ставлення кожного конкретного суспільства до жінок чи чоловіків, але вона також здатна формувати й певні уявлення про стать, концептуалізуючи і вербалізуючи зазначену проблему.

Гендерна лінгвістика в Україні сприяє розвитку гендерної чутливості, усвідомленню того, що в сучасному українському суспільстві проблеми дискримінації ще не розв'язані повністю, розумінню, що відповідне ставлення соціуму до чоловіків і жінок не відповідає викликам сучасності. Цьому сприяє зокрема й один з напрямів гендерної лінгвістики, що активно сьогодні розвивається, – феміністська критика мови, яка доводить існування мовної асиметрії щодо окреслення образів-концептів жінки чи чоловіка, їхнього суспільного статусу. Зазначене й мотивує **актуальність** даного дослідження.

Об'єкт цього дослідження – правове регулювання й характер вербалізації сексизму, що виявляє відповідну мовну асиметрію, та його прояв у сучасному суспільному дискурсивному просторі нашої держави, а **предмет** – український політичний дискурс, репрезентований у ЗМІ й мережі Інтернет, що омовлює сучасний статус жінки і чоловіка, відображений у мовній свідомості соціуму загалом і конкретної мовної особистості зокрема.

Мета даної наукової студії обумовлена необхідністю з'ясувати особливості вияву сексизму в українському мовному політичному просторі та схарактеризувати специфіку його репрезентації в сучасному українському дискурсі загалом на основі аналізу мовної свідомості відомих українських політиків.

Теоретичне і практичне значення цього напрацювання полягає в подальшому розвої гендерної лінгвістики, феміністської критики мови, зокрема поданий матеріал дасть змогу поглибити теорію мовного окреслення явища сексизму шляхом опису мовних моделей його репрезентації, явища мовної асиметрії, особливостей його реалізації в українському дискурсі.

Зазначимо, що формально законодавство України охороняє честь і гідність усіх українських громадян, але серйозною перешкодою для утвердження гендерної рівності є вкрай невелика представленість жінок у вищих ешелонах влади, на що неодноразово звертали увагу як на один із найбільших «провалів» демократизації в Україні європейські експерти і спостерігачі (серед держслужбовців в Україні жінок утричі більше, ніж чоловіків: станом на 31 грудня 2011 року в Україні чисельність жінок-держслужбовців становила $\approx 75,4\%$ жінок і $24,6\%$ чоловіків) [10]. Залучення висококваліфікованих фахівців-жінок до роботи в уряді – це питання справедливості, зрілості, ефективності та легітимності влади.

Нещодавно Кабінет Міністрів України схвалив черговий законопроект щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Мета законопроекту – подолання низки гендерних проблем: низький рівень представництва жінок на керівних посадах в органах виконавчої та законодавчої влади, розрив в оплаті праці українських жінок і чоловіків і низький рівень економічної активності жінок та їх представництва в керівництві бізнес-структур. Згідно із законопроектом передбачається введення 30% гендерних квот у виборчих списках політичних партій на виборах до парламенту та місцевих рад [5]. Нагадаємо, що сьогодні у складі Верховної Ради України лише 9,4% жінок-депутатів.

Нині в Україні триває процес становлення, переформатування законів, що діють у політичному просторі, з'ясується власне й сам статус цього сучасного простору України, оскільки колишня система політичних інститутів і зв'язків зруйнована, а нова ще не склалася. Спостерігаючи за подіями, які відбуваються в українському політикумі, де діє система механізмів та технологій політичного спілкування, що здійснюють вплив на політичну реальність України, не можна не виокремити таке явище, як *мовний сексизм*, прояви якого послідовно простежуємо в українському політичному дискурсі. Мовний сексизм використовують як засіб маніпуляції суспільною свідомістю в процесі моделювання політичної комунікації.

Одним із напрямів феміністської критики мови є лінгвістичні дослідження з метою виявлення асиметрії в системі мови, спрямованої проти жінок. Ця асиметрія отримали назву *мовного сексизму*. Йдеться про патріархальні стереотипи, зафіксовані в мові, що нав'язують її носіям певну картину світу, в якій жінкам відводиться другорядна роль і приписуються в основному негативні якості.

Феміністська критика мови формулює вимогу щодо переосмислення та зміни мовних норм, уважаючи свідоме нормування мови та мовну політику метою своїх досліджень. На сьогодні розроблені – особливо на матеріалі англійської та німецької мов – чисельні рекомендації з політично коректного вживання мови та усунення гендерної асиметрії в ній. Деякі з цих рекомендацій ураховані в сучасних лексикографічних працях. Разом із тим, нейтралізація гендерного фактору в мові відбувається різними шляхами. Так, рекомендації на матеріалі англійської мови мають тенденцію до усунення позначення статі особи, а рекомендації на матеріалі мови німецької в багатьох випадках вимагають обов'язкового позначення жіночої статі [14].

Зазначимо, що прояви *сексизму* вивчають не лише мовознавці. Певні візуальні та вербальні аспекти гендеру в українській культурі, зокрема масовій, досліджують О. Кісь, О. Луценко, М. Маєрчик, М. Скорик, В. Суковата, Л. Таран та ін., наприклад, О. Кісь зазначає, що сучасні українські ЗМІ, пропагуючи нові життєві стандарти, моделі поведінки, цінності та моральні норми, пропонують українським жінкам два головні зразки фемінінності – «Берегиня» та «Барбі», що виконують функцію синкретичних рольових моделей для жіночої гендерної ідентифікації. Із залученням власноруч розробленої методології, втіленої в масових акціях «Стоп сексизм!». Названа дослідниця виокремлює в сучасній зовнішній рекламі такі типи жінок: «Щаслива домогосподарка», «Турботлива матуся», «Жертва», «Богиня», «Прикраса», «Сама природа», «Дика кішка» тощо [6]. Аналізуючи прояви сексизму в рекламі, О. Кісь висновкує: «Сексуалізована жінка безпосередньо включена в смислове поле «чоловічих речей», перетворена на один з атрибутів чоловічої субкультури (поруч із автомобілем і алкоголем), володіти якими – престижно і статусно. Проте найчастіше жінці відводиться просто роль яскравої етикетки. Жінки з'являються на рекламі таких товарів та послуг, асоціювати які з жіночністю чи інтимними стосунками взагалі вельми проблематично (будівельні матеріали, інструменти, сантехніка, автосервіс). Ця «наживка» має привернути увагу, привабити потенційного покупця-чоловіка. Ці та інші подібні практики є сексистськими, адже відтворюють патріархатний тип гендерних відносин між чоловіками та жінками, де першим належить роль активного суб'єкта (дії, погляду, оцінювання, покупки), тоді як жінкам приписана роль пасивного об'єкта споглядання, бажання, оцінки, споживання» [6: 62].

Отже, для того, щоб певні зміни в мові стали загальноновживаними, необхідно, аби їх просувала достатньо впливова група чи групи мовців, використовували ЗМІ, а також підтримували можновладці, зокрема й через мову законів, оскільки мова законодавства має нормотворчу силу, завдяки прописанам у законах чітким й однозначним визначенням такі поняття запроваджуються на рівні виконання рішень та контролю за їх виконанням. Хоч якими непомітними можуть видатись такі зміни, їх сукупний ефект на всіх рівнях застосування законів не варто недооцінювати.

Журналістика досить активно реагує на прояви масової культури і масової свідомості. Вона закріплює, поширює і навіть нав'язує чисельні стереотипи, разом із тим, чуттєво

реагуючи на усі прояви мовного сексизму й жваво цитуючи з видання до видання політично некоректні висловлювання [4; 7; 8; 12; 13; 18].

Розглядаючи прояви мовного сексизму в українському мовному політичному дискурсі, доходимо висновку, що необхідно наголосити, що такі прояви зумовлені насамперед дискусією довкола того, чи має жінка взагалі займатися політикою, і думки чоловіків-політиків і жінок-політиків з цього приводу різняться.

Екс-голова Верховної Ради України Володимир Литвин рік тому, коментуючи дебати з приводу закону про гендерні квоти у представництві парламенту, висловив сумнів у тому, що суспільство буде виконувати відповідне законодавство в разі його прийняття, порівн.: «Якщо ми не позбудемося того, що у нас є вже традицією і, в принципі, воно входить у християнську ментальність, згідно з якою чоловік – це вища істота, бо жінка створена була з ребра Адама. Відповідно вона вже стоїть на нижчому щаблі» [9]. В. Литвин також зазначив, що ті законопроекти, що перебувають на розгляді в парламенті щодо квоти представництва чоловіків і жінок в органах влади, суперечать положенням Конституції про рівність усіх перед законом незалежно від статі, віросповідання або за іншими ознаками. На вимогу жінок-парламентарок вибачитися перед суспільством Володимир Литвин заявив, що нікого не образив і вибачитися не має наміру, отже, спікер, стверджуючи на всю країну, що чоловік – вища істота тим самим підтверджує, наскільки в Україні ще є усталеними патріархальні традиції.

Іншим яскравим прикладом є заява Прем'єр-міністра України Миколи Азарова: «Не жіноча це справа – проводити реформи в Україні» [2]. Це було сказано з приводу представленості жінок в українському уряді.

Віце-прем'єр-міністр України Дмитро Табачник свого часу (2007 р.) також не підтримував ініціативу законодавчого введення квоти на представництво жінок в органах державної влади, аргументуючи свою думку так: «Я просто ще з радянських часів пам'ятаю, з комсомолу, що соціально успішні жінки були обділені любов'ю, мали проблеми з сім'єю, залишалися самотніми. Це складна проблема, вона вимагає великого навантаження і, як правило, жіноче обличчя властиве владі в більш соціально спокійних країнах, де не буває робочого дня після робочого дня, де не буває побутових проблем в такій кількості, де більш розмірений темп життя і стабільне суспільство. Думаю, що це одна з причин, через які в країнах молоді демократії досить, на жаль, невелика кількість жінок-членів парламенту і керівників центральних органів виконавчої влади» [16].

Відповідаючи на питання, яким чином можна змінити ситуацію з представництвом жінок в органах влади, Д. Табачник запропонував «перестати заплітати косу і розбухувати всю Україну. Дати жити від виборів до виборів. Вибрали – живемо. Не сподобалося – переобрали так, як встановлено Конституцією. Вистачить громадянської війни в душах і в головах. Я вже сказав одній з найчарівніших жінок України, що будь-який уряд світу, Європи, України, який не ви очолюєте, буде, звичайно, найгіршим. Це жарт, але не можна вважати, що є в світі, на планеті і в країні дві точки зору: власна і неправильна». Разом із тим, Віце-прем'єр не уточнив, про яку саме жінку йдеться: «Жінок багато чарівних, небагато – з такою руйнівною агресією» [16; 17].

Жінки-політики з приводу участі жінок у вищих ешелонах влади висловлюють також різні міркування. Виступаючи на Форумі сприяння участі і представництва жінок в політиці, Олександра Кужель, заступник голови політичної партії «Сильна Україна», визначила позицію суспільства з приводу питання, чи повинна жінка займатися політикою, зауваживши: «Це питання вперше виникло в 1791 році в розпал Французької революції. Маловідома письменниця Олімпія де Гуж спробувала на нього відповісти так: «Якщо жінка має право зійти на ешафот, вона повинна мати право піднятися на трибуну». Така необережна заява коштувала письменниці життя, але вона ж принесла їй і безсмертя. З тієї миті, вже більше 300 років, точиться дискусія про місце жінки в політиці. У нашій країні після трьох століть голови жінкам, слава богу, вже не відсікають, але сенс відповіді суспільства на це питання, загалом, мало змінився» [3].

Народний депутат від ВО «Свобода» Ірина Фаріон уважає, що якщо жінка захоче піти в політику, вона туди піде, але вона не має туди іти тільки тому, що існує якась квота на жінок:

«Чесно кажучи, я дуже спокійно ставлюся до гендерної політики. Жінка може йти в політику, якщо є харизматичною і має за собою якісь реальні державотворчі здобутки. Якщо ж вона йде лобювати якісь інтереси, то стаття тут не має значення. І параметри людської порядності також від статі не залежать» [19].

Зазначимо, що мовний сексизм в українському політичному просторі має найяскравіший прояв тоді, коли політики обох статей з метою приниження статусу опонента вживають вислови сексистського характеру.

Під час президентських перегонів, наприклад, кандидат на пост президента, лідер Партії регіонів Віктор Янукович запропонував своєму опоненту, Прем'єр-міністру України Юлії Тимошенко реалізувати на кухні свою жіночу примху щодо проведення дебатів напередодні другого туру виборів глави держави, про що заявив під час виступу перед партійним активом Партії регіонів Харківської області. Він зауважив, що дебатував з чинним прем'єр-міністром упродовж останніх п'яти років, а відповідь на ці дебати уже дав на виборах український народ. «Те, що мені говорять, що з жінкою марно сперечатися – неправильно, я з цим не згоден. Я насамперед уважаю, що вона прем'єр-міністр і повинна нести відповідальність за кожне своє слово. А якщо вона жінка – то повинна йти на кухню і показувати там свої примхи» [21].

Міністр внутрішніх справ України Анатолій Могильов під час політичних дебатів дозволив собі ганебно висловитися на адресу жінки-політика Олександри Кужель: «Ми вам дамо землю в степовому Криму і вирощуйте там корів»; «Я розумію, у вашому віці у жінок певні є проблеми з психоемоційним станом» [20].

Жінки-політики також не завжди толерантно ставляться до колег-чоловіків, наприклад, нардеп від «Свободи» Ірина Фаріон заявила: «Я вже закінчую підготовку другого видання своєї лекції, яка називається «Степан Бандера: практик, теоретик, містик українського націоналістичного руху». Я маю намір об'їхати з цієї лекцією абсолютно усі вищі навчальні заклади України, і ніякий собака типу Табачника не перешкодить мені, народному депутатові України, оголосити правду про ідеологію Степана Бандери» [11]. В іншому випадку на сайті партії ВО «Свобода» Ірина Фаріон, відповідаючи на висловлювання Олесея Донія щодо його небажання працювати з нею в одному комітеті, прокоментувала ситуацію так: «Я втішена, що моя присутність – це гарантоване відсіювання з комітету всілякої гнилі, позаяк відкриті вороги типу Партії регіонів чи комуністів приречені на очевидну боротьбу зі мною... Тому-то мажоритарне ні риба ні м'ясо типу Донія у руках «регіонало»-комуністичної влади стає незугарним знаряддям для боротьби з усією опозицією, а зі «Свободою» передусім. Тому поїхав шукати легкої перемоги на Івано-Франківщині у патріотичних виборців цього краю... Огідно мати справу і в політиці, і в житті з такою *нікчемною чоловічою поразкою*» [18].

Висловлювання сексистського характеру в українському політикумі спрямовані не лише на чоловіків-політиків чи жінок-політиків, наприклад, Міністр освіти Дмитро Табачник на брифінгу, відповідаючи на питання, чи не пов'язано з якістю освіти те, що дівчата не вважають наявність гарної освіти найважливішим чинником у кар'єрному рості, відповідно пояснив своє бачення проблеми: «Це пов'язано з тим, що *Україна – батьківщина найкрасивіших дівчат. Якщо дівчата у своєму світосприйнятті ставлять зовнішність на перший план, у них висока самооцінка, висока впевненість в собі...* Я думаю, що я не відкрив Америку, якщо скажу, що *краще вчать в університетах в магістратурі і аспірантурі дівчата, ну скажімо, з менш яскравою, менш привабливою і менш модельною зовнішністю*» [15]. Така заява міністра обурила всю наукову й освітню спільноту, при чому ніяких заяв або вибачень Д. Табачник надалі не проголошував. Натомість Прем'єр-міністр Микола Азаров у мережі Facebook досить своєрідно попросив вибачення в українських жінок за висловлювання Міністра освіти Дмитра Табачника: «Я не знаю, чому міністра Табачника стало заносити в сторону загальних міркувань. *Мені здається, перевантаження.* Зараз почалися тести і треба думати, що міністр перевантажився на своїй роботі. Я тільки що повернувся з урочистого зібрання, присвяченого Дню науки. Не можу не посперечатися з Табачником. *У залі сиділо дуже багато красивих жінок, а запросили найкращих.* І потім, смаки різні. *Словом, я хочу за Табачника вибачитися перед нашими прекрасними жінками*» [1].

Отже, наведені прояви мовного сексизму свідчать про те, що критичний аналіз традиційних метафор, що окреслюють стать, репрезентоване омовлення статусу жінок і чоловіків у суспільстві, сучасній культурі репрезентує негативний матеріал. Створення нових, толерантних і гендерно-чутливих образів-концептів відбувається повільно, але цей процес дуже важливий, оскільки він сприятиме подальшій гуманізації людини і суспільства. Існує також потреба цілеспрямованого впровадження позитивного омовлення гендерної політики в різні сфери життєдіяльності українського суспільства.

Мова не лише відображає ставлення до жінок і чоловіків, що має місце в кожному конкретному суспільстві, а й здатна формувати наше уявлення про статі та наше ставлення до жіноцтва, змінювати його. Соціальна рівність жінок і чоловіків забезпечить і їхню рівність у мові. Мова сама по собі не є сексистською, тому ставлення до статей неможливо змінити лише пропагуючи зміни в мові. Трансформуватися має насамперед громадська свідомість, що відбувається під впливом змін мовної свідомості.

Вживання висловлювань сексистського характеру в українському політичному просторі як цілеспрямоване, так і випадкове (необмірковане), стихійне, принижує статус опонента й призводить до виникнення конфліктних ситуацій, унаслідок яких і відбувається маніпулювання свідомістю суспільства, спрямоване на приниження або спотворення іміджу окремих осіб або угруповань українського політикуму.

Подальші дослідження мовного сексизму в українському політичному просторі дозволять не лише чітко сформулювати комунікативні стратегії й тактики, спрямовані на приниження статусу опонента, а й виокремити такі, що формують позитивний / негативний імідж певної політичної сили.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Азаров вибачився перед жінками за Табачника: У нього перевантаження. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news> – 2012. – 18 травня.
2. Азаров: проводити реформи – не жіноча справа. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/news> – 2010. – 19 березня.
3. Виступ Олександри Кужель – заступника голови політичної партії «Сильна Україна» – на Форумі сприяння участі і представництва жінок в політиці. – Режим доступу : <http://www.kuzhel.com> – 2010. – 28 травня.
4. Денисова А. Язык вражды в российских СМИ: гендерное измерение / А. Денисова // Женщина плюс. – 2002. – № 4. – С. 32–40.
5. Законодавство України – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws> – 2013.
6. Законотворчість : Практичні аспекти впровадження принципу рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в діяльності Верховної Ради України / Програма сприяння Парламенту II : Програма розвитку законотворчої політики / [Заг. ред. О. Сулова]. – К. : Москаленко О.М. ФОП, 2010. – 180 с.
7. Колісник О. М. Інтернет-журналістика у світлі медіа-досліджень / О. М. Колісник // Наук. вісник Вол. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : Серія «Філологічні науки». – 2010. – № 21. – С. 121–124.
8. Кравченко В. Л. Політичний дискурс : загальні характеристики поняття / В. Л. Кравченко // Наук. вісник Вол. нац. ун-ту ім. Лесі Українки : Серія «Філологічні науки». – 2009. – № 5. – С. 91–94.
9. Литвин: Чоловік – це вища істота, бо жінка створена з ребра Адама. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics> – 2012. – 2 березня.
10. Мирослав Маринович: Чи є Україна європейською державою? – Режим доступу : <http://ucu.edu.ua/news/6533> – 2012. – 6 березня.
11. Ніякий собака типу Табачника не перешкодить мені оголосити правду про Бандеру, – Фаріон. – Режим доступу : <http://ucu.edu.ua/news/6533> – 2013. – 23 січня.
12. Петренко В. В. Політична мова чи політичний дискурс? / В. В. Петренко // Вісник КНУ ім. Т. Шевченка : Серія «Філософія. Політологія». – 2011. – Вип. 105. – С. 124–126.
13. Пода О. Ю. Преса регіонів України: гендерна асиметрія як норма / О. Ю. Пода // Вісн. Луган. нац. пед. ун-ту ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2008. – № 3 (142), ч. I : Філол. науки. – С. 112–118.
14. Словарь гендерных терминов / Под ред. А. А. Денисовой. – Режим доступу : <http://www.owl.ru/gender/index.htm> – 2002.
15. Табачник впевнений, що в магістратурі і аспірантурі краще вчать некрасиві дівчата. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news> – 2012. – 17 травня.
16. Табачник побажав жінкам перестати заплітати косу. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news> – 2007. – 06 березня.
17. Табачник пояснив, проти яких жінок в українській владі він виступає. – Режим доступу : <http://ua.comments.ua/politics> – 2007. – 06 березня.
18. Фаріон назвала Донія нікчемним чоловіком-поразкою. – Режим доступу : <http://www.ukr.net/news> – 2013. – 25 жовтня.

19. Фаріон: Жінка не повинна йти в політику лише тому, що на жінок є певна квота. – Режим доступу : <http://24tv.ua> – 2012. – 29 листопада.

20. Хамуватий Могильов відправив Кужель «пасти корів». – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news> – 2012. – 22 лютого.

21. Янукович радить Тимошенко «йти на кухню і показувати там свої примхи». – Режим доступу : <http://tsn.ua/ukrayina> – 2010. – 20 січня.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Саліонович – кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжкультурної комунікації та іноземної мови Національного технічного університету “Харківський політехнічний інститут”.

Наукові інтереси: актуальні проблеми дослідження політичного дискурсу, питання прояву сексизму в мові.

GENDER AND EDUCATION IN MERITOCRATIC DISCOURSE: LANGUAGE MATTERS

Iryna SEMENIUK (Zhytomyr, Ukraine)

Оглядова стаття є спробою дати відповідь на питання: якою мірою обґрунтовано і прийнято сучасними суспільствами поняття "меритократія". Дослідження комунікативних тактик дискурсу сприяє кращому розумінню меритократичної освіти, що базується на власних заслугах і досягненнях та формуванню гендерної політики в університетах.

Ключові слова: гендер, освітній дискурс, меритократичний дискурс, комунікативні тактики.

This paper is an attempt to provide an answer to the question: to what extent is the word "meritocracy" justified and correct for all modern societies. The goal is to contribute to a better understanding of merit-based education systems and in shaping gender policies at universities through meritocratic discourse communication tactics.

Keywords: gender, meritocracy, education discourse, meritocratic discourse, communication tactics.

Introduction

In the first decades of the twenty first century education in US has been perceived as the 'saviour' of the meritocratic ideal. In this paper I will investigate some of the implications of the lasting emphasis that has been placed upon education in US, in the pursuit of a more just society. I believe this study helps to fill a significant gap in literature about organizations and inequality, by investigating the central role of merit-based education systems in shaping gender disparities in university systems. Using language data, I empirically establish the existence of this bias and show that gender differences continue to affect the university system after performance ratings are taken into account. This finding demonstrates a critical challenge faced by the many universities who adopt merit-based practices and policies.

1. Meritocracy and Elite: Debate Matters.

At present the words "elite" and "meritocracy" have become fashionable and can be heard everywhere. However, neither academic works, nor the mass media (to say nothing of everyday speech) have a clear understanding of what these notions mean. So much so that they are often used as having similar, sometimes mutually common, compatible meanings. Some researchers state that a meritocracy is elite by itself and it is a ruling class, i.e. a stratum possessing power. Others think that meritocrats are those who managed to achieve impressive success. However, meritocracy does not match either group though individual representatives of the above-mentioned groups can become elite.

Regarding methodological approach Kim German [3: 69] claims that elite and meritocracy as academic issues are divided into two camps rooted in the classical sociology: **meritocratic** (normative-value) and **authoritative** (status-functional).

Representatives of the *meritocratic approach* (V.Pareto, J. Ortega and M. Weber) which historically appeared earlier, treat meritocracy and elite as the same notion and define it as the "superiority" (first intellectually, then morally and so on) of some people over others. According to V. Pareto (1848-1923), Italian sociologist and economist who introduced the term "elite" in 1902, power and wealth presuppose that people who claim to belong to the elite should possess certain qualities: military valour, proper origin, personal dignity, art of management etc. These ideas were later clearly expressed in the works of a Spanish philosopher and social thinker J. Ortega (1883-1955). He referred to the elite as those who possess intellectual or moral superiority, and supreme

responsibility. In other words, formation of the elite, according to this group of scholars, is a consequence of the natural selection of the most capable.

The idea of meritocracy as a social system in which merit or talent is the basis for sorting people into positions and distributing rewards [8: 413] has received great attention since the term was popularized in 1958 by Young [10]. Advocates of meritocracy stress that in true meritocratic systems everyone has an equal chance to advance and obtain rewards based on their individual merits and efforts, regardless of their gender, race, class, or other non-merit factors.

The *authoritative approach* to the research of meritocratic and elite groups is represented in the theories of G. Mosca and R. Mills and is based on the main categories of the structural-functional analysis of social ties. In its most logical aspect this approach is revealed in the theory of an Italian sociologist G. Mosca (1994). In his concept of a ruling class he offers to consider the elites as a social minority who are more active in the political sphere than the majority, and who take the function of management upon themselves. At that G. Mosca notes that the ruling class is present in any society irrespective of sticking or not sticking to certain ethical principles which have a negative or positive influence on society.

Thus a generalized verdict on the state of elite studies in the American space is as follows. Firstly, the discourse of the meritocratic elite (in its many forms but mainly in the political sphere) is attracting the attention of political science scholars and sociologists. Furthermore, the degree of study of different aspects of elitism and its functioning is characterized by quantitative asymmetry. Secondly, American meritocratic elite scholars are using theoretical and methodological approaches of European science. Thirdly, the modern meritocratic elite of the US space did not appear spontaneously to fill an empty space, therefore, before turning to the direct analysis of meritocratic elite formation within the American education system it is appropriate to provide some historical preconditions for it.

2. Meritocratic Trends in the American Education System.

The goal of universal merit-based basic education in developed countries like the USA has grown out of the recognition of the importance for equipping nations and individuals with the capacities and tools required to respond to the demands of changing economic structures. In particular, the fast-changing patterns of employment and skills requirements in the global economic system are making multiple demands on education systems. Basic education is also recognized as providing the means to social development ends – such as improving health conditions and status, enhancing political awareness and participation. In addition to its instrumental value, the intrinsic value of education is also emphasized, particularly in terms of how it increases the agency and choice of individuals. This translates into their participation in securing better quality lives and prospects for themselves and for future generations, as well as the wider socio-political environment [4]. Investing in education is seen as one of the fundamental ways in which nation states and their citizens can move together to achieve long-term development goals and improve both social and economic standards of living. This is born out by data, which indicate that high levels of education and development are positively correlated.

3. Meritocratic University and Gender.

The idea that our social world and working life are becoming individualized has been under discussion for a few decades [2]. Some participants in the debate have regarded the change as positive, and have glorified individual freedom, the creativity it produces and the rise of the new knowledge economy. However, ideas relating to individualization, such as the idea that market risks are now taken by the employee rather than the employer, have critical potential. Even stronger arguments have been made by Sennett [9], who suggests that the loosening of the ties between work and the individual leads to ‘the corrosion of character’. Thinkers on both sides of the debate have been accused of overemphasizing change over continuity [6]. It is true that there are some continuous trends, and that the nature of work–life has not changed entirely (from material to immaterial work, for instance).

Minna Nikunen [4:715-725] argues that while there are also continuities in academic work, the individualization associated with neoliberalism is a crucial factor. In order to emphasize current policy, the neoliberal agenda to transform welfare society has been called ‘enterprise culture’.

Institutions such as universities should be more like enterprises, and individuals should act like entrepreneurs. Both individualization and enterprise culture foster the meritocratic ideal.

Meritocracy means that career advancement and rewards depend on merit. However, many regard meritocracy as no more than an ideal, since one's academic career and success are affected by more than just one's individual achievements [1]. There are many forms of support – peers, colleagues, superiors, supervisors, mentoring, networks and so on – and reputation and recognition are connected to support and patronage from senior colleagues.

Sometimes it is not easy for contract researchers to gain recognition, even when they are research active. One reason for this is that it is often the project leaders who get the credit for 'their' researchers' work. In relation to gender, it has been claimed that it is easier for men to get this kind of support and to gain recognition. Furthermore, the degree of support one receives from home and intimate relationships is also gendered, partly because of men's and women's different obligations at home. While the ideal of meritocracy rests on the idea that everyone is equal, in reality people do not have the same obligations or starting points. Questions of affirmative action, equality, childcare and work/life balance can therefore become problematic when viewed through the lens of this ideal [5].

4. Language Matters: Data and Analysis

The research material consists of 28 semi-structured interviews with academics working on short (three years or less) fixed-term contracts or stipends, gathered during the spring 2013 in Towson University (Maryland, US). The informants are mainly contract researchers (18 women and 10 men). They also include workers in teaching positions, and both PhD students and those holding doctorates.

The informants were from three different university departments, which inhabit different positions in the US academic labour market, best illustrated through a description of the differences between the fields. In the context of the current emphasis on technical applicability, research funding has been increased in the field of technical sciences, the natural sciences have also made some funding gains, and the humanities have gained the least. According to PhD-holders themselves, graduates with recently completed PhDs in technical sciences occupy the best positions in the labour market, natural scientists the second best, and humanities PhDs the worst. There is also a clear difference between men and women in the natural sciences, with men having better career prospects than women [7].

However, these differences do not make the data representative: the aim was to hear different voices and to investigate the communication tactics they employed in their responses. The overall aim of qualitative analysis is to understand human communication strategies, for instance to find out the meanings the informants give to their actions while implying certain tactics.

The informants were categorized according to whether they consider their work to be (1) insecure, (2) quite insecure, (3) quite secure or (4) secure. Comparisons between different disciplines, ages and gender groups were then made, mainly in relation to a feeling of security. For the purposes of this article I have picked out three themes from the interviews suggested by Nikunen [7: 718]:

- (1) What the informants feel is the most important thing about their work;
- (2) How equal the informants think that their workplace is, and whether they think gender has an effect on work or career;
- (3) Whether the informants think that having (or not having) children affects men's and women's careers in general, as well as their own careers in particular.

Responses to these themes were categorized and investigated to discover the most common communication tactics used to describe a career in academia; the best aspects of the work; how informants think that universities treat men, women, mothers and fathers; and how they expect parenthood to affect their careers.

The informants use both *positive* and *negative* tactics representing aspects of precarious freedom. Some think that fixed-term contracts are merely a form of organizing work, and that they are free to leave after their contract ends or have fewer responsibilities than those in more secure or permanent positions. Others see their position as insecure and even hope for more responsibility. However, not even those who feel secure regard their fixed-term jobs as stepping-stones to

permanent jobs, as can be the case in other work environments, since permanent jobs are so scarce at university [7].

According to the interviews, the overall picture was that informants appreciated the temporal and spatial flexibility of their work. It was often commented that this aspect compensated for insecurity and low pay. The term 'freedom', and sometimes even 'academic freedom', was often used in that sense. However, the term 'academic freedom' was usually used to describe the ability to decide for oneself how and what to research – to be autonomous:

...An additional benefit of working at the university is flexibility. This occupation affords you flexibility not only in the types of activities you engage in, but also within how the activity is performed. There is relatively no structure put on the topics that you can research and learn about. For example, as a researcher you get to decide what types of questions you will research, what you teach (to some degree), and what service activities you perform (again, to some degree). If you are a person that likes learning, then being a university member can be very rewarding (male humanities researcher).

In several interviews the university was referred to as a good place to work if you have children. Some informants said they had chosen academia because it offers better possibilities for combining work and family life. Informants also made reference to their partners' work situations: if the partner had a temporally and spatially demanding job, the flexible worker in the family could end up being the one who had to put their own work on hold to take care of sick children. Women use positive tactics while describing more serious difficulties in combining work and family; their tiredness and the difficult arrangements they have to make; and the fact that they are doing just enough at work to cover necessary requirements and putting their greater aspirations to one side while their children were young:

Q: How did having young children affect your PhD thesis?

A)...*I had two kids while I was in graduate school, yet managed to finish my MA thesis and PhD in six years. I think that many of the lessons I learned by being a graduate student with a family continue to be crucial to my success today...*(female humanities researcher).

B). *I started my PhD without children and got pregnant in my first term. Three years down the line I now have two children and a half completed PhD. The only way I could keep up the hours for the PhD was to work on it most evenings after my youngest went to bed. This is fine in theory but it places quite a strain on family life and particularly on my relationship with my husband. Plus you never really find the time to relax and spend time on yourself* (female humanities researcher).

Women with children also expressed greater fear than men about the consequences on their own careers. However, the failure of some people to recognize that men with children had also taken time off work, taken care of their children, and been flexible in relation to the family, suggested that some gendered interpretations were at play [7: 722].

Conclusion

After conducting this part of the research we can claim that the workplace is seen as equal, because everybody is measured by the same standards and everyone has the freedom to choose. Gender equality discourse is strong in the USA, although equality is often presented as something that has already been achieved. It seems that merit-based education discourse is used to describe one's own actions and plans. Gender favouritism was presented as the opposite of meritocracy. If there is no straightforward gender discrimination, the university is meritocratic. Thus the possibility of social support –whether exclusive or inclusive – was ruled out of the picture.

REFERENCES

1. Bagilhole, B. The Contradiction of the Myth of Individual Merit and the Reality of Patriarchal Support System in Academic Careers / B. Bagilhole // *European Journal of Women's Studies*. Volume 8 (2). – N. Y., 2001. – P. 161–80.
2. Beck, U. *The Brave New World of Work* / U. Beck // Cambridge: Polity Press. 2000.
3. German, K. Peculiarities of Diasporic Elite Formation in the Post-Soviet Space / K. German // *Международная конференция Института центрально-азиатских исследований Хангук университета иностранных языков "Power Elites in Central Asia and Caucasus"*. 23–24 April, Seoul, 2010. – P. 39–55.
4. Jenkin, F. Singing the Post-Discrimination Blues / F. Jenkin // *Notes for a Critique of Academic Meritocracy*. – Electronic access: <http://www.bhamlive.bham.ac.uk/schools/ptr/departments/philosophy/events/2012/women-in-philosophy.aspx>
5. Lynch, K., Crean M., and Moran M. *The University as a Site of Struggle* / K. Lynch., M. Crean, and M. Moran

// In Routledge International Handbook of the Sociology of Education. – London: Routledge, 2010. – P. 296–305.

6. McDowell, L. The New Economy, Class Condescension and Caring Labour: Changing Formations of Class and Gender / L. McDowell // NORA. Volume 16 (3), 2008. – P. 150–65.

7. Nikunen, M. Changing University Work, Freedom, Flexibility and Family / M. Nikunen // Studies in Higher Education, Volume 37 (6), 2012. – P. 713–729.

8. Scully, M. Meritocracy / M. Scully // P. H. Werhane and R. E. Freeman (eds.), Blackwell Encyclopedic Dictionary of Business Ethics: Oxford: Blackwell. – 1997. – P. 413–414.

9. Sennett, R. The Corrosion of Character: The Personal Consequences of Work in the New Capitalism / R. Sennett // New York: Norton. – 1998.

10. Young, M. The Rise of the Meritocracy/ M. Young // New Brunswick, NJ: Transaction. – 1994.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Семенюк – кандидат філологічних наук, доцент, завідувача кафедри англійської мови ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка, докторант кафедри англійської філології Донецького національного університету.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, проблеми дискурсології, гендерні дослідження, прагматика тексту, лексична семантика.

РИТОРИКА АНТИЧНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ СТИЛІСТИКИ

Тетяна ТОКАРЕВА (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються основні концепції античної риторики та аналізується їх вплив на розвиток стилістики як науки.

Ключові слова: риторика, публічне мовлення, мистецтво переконання, концепт стилю, стилістика. *The article reveals the main concepts of the antique rhetoric and provides the analysis of its influence on the development of stylistics as a science.*

Key words: rhetoric, public speaking, the art of persuasion, the concept of style, stylistics.

Дар слова – одна з надзвичайних здібностей людини, яка підіймає її над світом всього живого і робить власне людиною. Слово є не лише засобом спілкування між людьми, а й інструментом впливу на свідомість і вчинки іншої людини. Не випадково, що у процесі еволюції людської життєдіяльності виникає ораторське мистецтво і риторика. Вони є необхідними і в наш час як інструмент управління і благоустрою життя суспільства, формування особистості через слово. Своєрідність риторики виявляється, по-перше, у тому, що в центрі уваги цієї науки знаходиться не лише мисленнево-мовленнєва діяльність, але й мисленнево-мовленнєвий аспект, тобто риторику цікавлять одночасно дві сторони мисленнево-мовленнєвої діяльності, що визначається самою специфікою риторики як науки про закони управління цією діяльністю, мета якої – переконання. По-друге, риторика вивчає текст не на одному, а на різних етапах його існування (породження тексту, текст як процес, текст як продукт).

Кожна людина зацікавлена в тому, щоб уміти правильно й гарно говорити, оскільки це дає можливість установлювати і підтримувати добрі стосунки із людьми в різних колективах. Кожен, хто поставив перед собою завдання оволодіти мистецтвом і культурою мовлення, повинен знати історію й теорію риторики, праці відомих вчених, вміти застосовувати знання на практиці. Оскільки особливий інтерес для риторики становить такий вид тексту, як публічне мовлення, яке за своїми характеристиками повинне бути правильним, ясным, точним, стислим, доцільним та виразним, то знайомство з історією риторики має важливе значення також і для підготовки майбутніх філологів, вчителів іноземної мови.

Актуальність проблеми обумовлена зростаючим інтересом до розвитку мовленнєвих комунікацій (зокрема публічного мовлення) та до сучасних неориторичних концепцій, що у свою чергу потребує більш докладного ознайомлення із основами античної риторики.

Метою даної статті є узагальнення основних концепцій античної риторики та розкриття її впливу на становлення стилістики.

Питання, пов'язані з становленням стилістики як самостійної науки, її зв'язок із риторикою, яка створила підґрунтя для виникнення стилістики, досліджувалися багатьма науковцями, тут, зокрема, слід назвати таких, як В. Фляйшер, Г. Міхель, Е. Різель, К.- Г.Гьоттерт, О.Юнген, М.Брандес, Л.І.Мацько та ін. [1;2;4;8]. Стиль як кодування

вираження як у мові, так і в духовній сфері, як у листах, так і в одязі, у привітаннях чи піснях, існує з того часу, як існує спілкування між людьми. Стиль функціонує водночас як показник індивідуальності, так і критерій, який відрізняє одну річ від іншої, розмежує їх. До сьогодення вирізняються різні суспільні прошарки, у тому числі й стилістично. Іншими словами: стиль у своєму історичному розвитку викристалізувався як індивідуальна риса (як власне індивідуальний стиль написання листа) та як нормативна програма (вчення про стилі) [8].

У ранніх концептах стилю домінувало нормативне розуміння, навіть коли в античну епоху значна увага зверталася на індивідуальний стиль, так званий стиль Гомера. У гомерівському епосі, зокрема в «Іліаді», спостерігається широке вживання метафор, а в «Одісеї», яка побачила світ у 7 ст. до н. е., більш аналітичними є синтаксичні структури. Оскільки у стародавній Греції риторика була вагомим складовою частиною суспільного життя, у творах Гомера справжнім героєм вважався той, хто не тільки виявляв доблесть, а й умів гарно говорити. Війську Агамемнона, що завоювало Трою, дуже допомагав своїми промовами старий Нестор, хоч він уже й не міг безпосередньо брати участі в битві. Інші герої Гомерової «Іліади» виголошували промови так, що вони розкривали характер промовця і справляли неабияке враження витонченою майстерністю викладу думок. Саме ці твори тали взірцем поетичного висловлювання. Було очевидним, що у повсякденному житті люди розмовляють інакше, без аристократично-літературного забарвлення. Але і в розмовній мові, у повсякденному житті, встановлювалися відмінності між високим та низьким, гарним і поганим стилем. Важливим є той факт, що, незважаючи на встановлення домінантного стилю, стилістика як наукове вчення про стиль ще не була розвинена [8: 52].

Той, хто в стародавній Греції розпочинав перед судом свій позов, повинен був сам виголосити промову, хоч іноді і давав її написати досвідченим фахівцям, які готували промови для судового розгляду. Ті ж не тільки складали їх, а й розробляли теорію риторики. Велику увагу приділяли вони підбору доказів, удосконаленню фраз з метою посилення їх впливу на слухачів чи опонентів.

Художня риторика як різновид творчості сформувалася на базі практичної риторики. Першу теорію риторики створили в V столітті до нашої ери сіцилійські греки в Сіракузах. Найвидатнішим з них був Горгій, який удосконалив теорію ораторського мистецтва і познайомив з нею Афіни. Завдяки незвичайному стилю його витончених промов він зумів перетворити риторику на мистецтво, яке своєю красою та силою впливу зрівнялося з поезією [5: 190].

Перший крок від міфу до вчення зробили софісти. Спочатку слово «софіст» мало позитивний зміст, воно позначало взагалі людину талановиту, здатну проявити себе у будь-якій діяльності, досвідчену в певному мистецтві. Наприкінці V ст. до н. е. софістами стали називати платних вчителів красномовства і філософії. Спочатку софісти навчали правил логічного мислення, правильних прийомів доведення і спростування. Однак, дуже скоро вони відійшли від цього, головним їх завданням стає добір та застосування різного роду словесних логічних хитрощів, при допомозі яких можна досягти перемоги над супротивником. Слово набуває негативного забарвлення. З'являються прізвиська «лжемудрець», «шарлатан», «фокусник». Відношення до софістів і софістики було подвійним і протирічним. З одного боку, вони були потрібні афінським громадянам, так як допомагали оволодіти мистецтвом управління, навчали їх умінню говорити, переконувати, сперечатися. Але, з іншого боку, їх безпринципність, віртуозність при захисті прямо протилежних точок зору, нестійкість політичних поглядів і позицій викликали недовіру і навіть ворожість до них [6]. Школа софістів продовжила розвиток теорії ораторського мистецтва. Слід зазначити, що ораторську майстерність софісти цінували більше, ніж зміст виголошуваних промов.

Діяльність софістів у справі поширення загальної освіти та культивування художнього стилю довершив Ізократ. Про роль ораторського мистецтва він сказав так: «Слово не тільки вивільнило нас із кайданів тваринного життя, завдяки йому ми збудували міста, створили закони й досягнули мистецтва. Сила його така, що без нього не може виникнути нічого розумного. Слово започатковує всі вчинки і всі наміри». Ізократ заснував першу школу, в

якій учні оволодівали риторикою й письмом і одержували загальну освіту. На відміну від софістів Ізократ дотримувався традиційної грецької моралі. Його настанови стали основою всіх наступних теорій стилістики.

Розквіт риторики розпочинається в античний час. Саме греки зробили значний внесок у становлення риторики. Відкриття греків ще не було досконалим мовленням, але було його потенціалом, комунікативним фундаментом політики і тим самим основою для заснування полісу. Акцентувалася аргументація та переконлива презентація, багато роздумів концентрувалися саме на останньому аспекті. Навіть найдоречніші аргументи не могли вплинути на супротивника, якщо він добре володів стилем мовлення.

Без жодного сумніву, поява риторики пов'язана із політичним розвитком. У той час, коли у грецькому полісі у 5 – 4 ст. до н. е. вперше з'явилася демократія, виникли нові можливості для політичної кар'єри. Не лише походження та статок відкривали шлях до вищого кола громадян, разом із тим, необхідно було володіти мистецтвом мовлення та переконання. Тут велику роль відіграв Аристотель. Він заснував риторично-нормативну стилістику, яка протягом століть була основою для використання мови.

Риторика, яка мала статус софістичного вчення, незабаром стала невід'ємною складовою освіти громадянина. Її метою стало переконання супротивника за допомогою мовних засобів. У класичній риторичній головну позицію займало мовне оформлення думок (елокуція). Дослідження мовного оформлення означає не що інше, як дослідження стилістичних проблем.

Грецька школа софістів започаткувала історичний розвиток стилістики. Довгий час рух софістики трактувався через призму його бачення Платоном (427 - 347), який разом із своїм учнем Аристотелем (384 – 322) займає чільне місце у становленні філософії. З цієї перспективи софістика трактувалася як риторично-артистичне мистецтво, яке не відповідало дійсності. Лише Георг Вільгельм Фрідріх Гегель поступово змінив цю точку зору. Діалектика Сократа більшою мірою ґрунтувалася на софістичних вченнях, особливо на рукописах Протагора з Абреди (прибл. 480 – 410), які збереглися лише фрагментарно.

Звичайно, софісти були відповідальними за відносно високий стандарт освіти в античній Греції. Вершину індивідуальної освіти вони вбачали у здібності гарно та переконливо говорити, що знову ж, у свою чергу, було пов'язане із політичними вимогами. Не випадково саме із цього оточення походять найперші відомі майстри риторики. Але ці твори виникли не в Афінах, які були центром політичної влади та освіти, а на території грецьких колоній, а саме у Сицилії, яка переживала свій час розквіту у період перських війн. Саме звідси, із Сиракуз, походять підручники з риторики, написані Тезіасом та Кораксом, а також праці Горгія та Леонтіноя (480 – 380), який постачав Афіни найбільш успішними викладачами-ораторами. У творах Коракса, які дійшли до нашого часу, ще не згадується стилістика, як це незабаром трапилось у Горгія. Саме у творах Горгія знаходимо основи риторично-стилістичної традиції, серед яких розподіл мовлення на три жанри, які пізніше у дещо зміненому вигляді були прийняті і канонізовані Аристотелем. Поряд із державною або народною мовою Горгій визнавав також судову мову та урочисту мову. Його риторика містить вказівки стосовно змісту та побудови промови, перш за все як віршований стиліст він розробив дані мовної норми, наближені до практичного вживання мови. Найважливішим відкриттям Горгія у цій галузі є риторичний період, який прокладає шлях між віршованим твором і прозою. Поряд із цим слід вказати також на синтаксичне стаккато, яке спрямоване на створення ритму. Цей так званий «горгіанський стиль» можна вивчати наприклад із двох творів-зразків, які повністю збереглися, у яких він демонструє можливості для застосування таких мовних засобів. У відомому творі «Ода Гелені» автор використовує всі стилістичні засоби, щоб захистити невірну доньку Зевса, яка вийшла заміж за Париса (свого провідника до Трої). Деякі сучасники Горгія вважали його стиль занадто «модерним».

Майстром академічних бесід-діалогів був афінський філософ Сократ (469 -399 рр. до н. е.), учень Горгія, який поширював своє філософське вчення серед афінської молоді у формі діалогу. Сократ використовував такий спосіб ведення діалогу, який полягав у постановці питань співбесідникові і показі помилковості його відповідей. Сократ обговорював із співбесідниками різноманітні питання. Знання і незнання, добро і зло, свобода і обов'язок,

багатство і бідність, душа і тіло, самопізнання та освіта – ось далеко не повний перелік тем діалогів Сократа. Характерною рисою його способу ведення діалогу була іронія, замаскована насмішка над самовпевненістю тих, хто вважає себе «всезнаючим». Вдаючи із себе простачка, ставлячи весь час запитання, Сократ заводив своїх співбесідників у глухий кут, викривав їх нахабність, показав, що вони не мають істинного знання, хоча й претендують на це. Однак, іронія Сократа суттєво відрізняється від звичайної іронії. Її мета – не просто розвінчати і знищити кого-небудь, а допомогти людині пізнати себе, стати вільним, проявити свої творчі здібності.

Наївні питання Сократа були розраховані на те, щоб викликати занепокоєння в душі людини, примусити її замислитися над своїм життям. Він постійно мислив сам і примушував мислити інших людей, Сократ сумнівався сам і викликав сумніви у своїх співбесідників, він вимагав перевірки і доказів кожної думки, кожного висунутого твердження, примушував своїх співбесідників замислюватися над змістом та суттю понять, які вживаються.

Впродовж кількох десятиріч Сократ керував школою риторики, де він виховував не лише гарних промовців, а й давав своїм учням освіту, яка була близькою до життя. Збереглися понад 20 промов Сократа, які все-таки більш схильні не до риторики, а до стилістики. Найголовніші риси його теорії чітко показані у його творі «Проти софістів» [8:53-55].

Зовсім інше стилістичне спрямування є характерним для праць риторика Антифона з Рамнуса (480 – 411), якого Платон вважає вчителем красномовства та якого було страчено у 411 році, після того, як під час революції 404 року до н. е. він у перших рядах приймав участь у олігархічному пугчі проти демократії. Його риторика знаходиться у тісному взаємозв'язку із політичною дійсністю. У першу чергу Антифон досліджував промови під час процесів – три із п'ятнадцяти промов взяті із справжніх судових процесів стосовно справ по вбивствах. Останні дванадцять представлені промовами-зразками фіктивних судових процесів стосовно вбивства, у вигляді протокола судового засідання у трьох частинах, кожна з яких складається із обвинувачу вальної промови та із промови на захист обвинуваченого.

Важливе значення тут має розвинена незадовго до цього техніка аргументації «за» та «проти», постійної зміни перспективи, що збереглося як ґрунтовна схема диспуту. Цей дозвіл контраргументів і водночас їх заборона, дозволяють зробити промову менш вразливою. Навіть зовнішні засоби доказів втрачають силу, коли мовцеві вдається зміцнити конкуруючу внутрішню вірогідність [8: 55].

Перша книга з риторики довідкового характеру, яка виникла у 370 р. до н.е., має софістські витоки. Все-ж таки, вона довгий час належала до спадку праць Аристотеля оскільки у якості цитати було присвячення Олександрові Великому, у якому Аристотель бажає володарю «багато добра». Але /Аристотель написав свою власну риторичку набагато пізніше. Отже, вона мала скромну назву «Риторика Олександра», автор якої відомий сьогодні як Анаксімен із Лампсакоса (2-га полов. 4 ст.). Він розрізняв, подібно до Квінтіліана, сім способів мовлення (виголошення промови). До шести так званих класичних видів промов (промова у суді, промова під час наради, хвалебна промова та обвинувачувальна, промови на захист чогось або проти чогось з наведенням елементів про- та контраргументації) додалася характерним чином сьома, промова з метою перевірки. Для цієї риторики характерною є ціннісно-релятивістська відкритість, якою пояснюється значний масштаб перемоги у мовній дуелі.

У семи розділах «Риторика Олександра» мова йдеться також і про стиль. При цьому для досягнення більшого обсягу промови спочатку пропонується поділ теми на підпункти, а стислість досягається завдяки спеціально дібраним поняттям, які говорять самі за себе. Для автора важливою є якість у висловлюванні думки, передумовою чого є уникання багатозначності понять і термінів. У центрі уваги знаходиться також правильність мови. Наступними рекомендаціями є вживання антитези та паралелізму. Вони охоплюють як структурні єдності на рівні слова, так і звукові (на рівні окремих звуків). Взагалі, у цій ранній риторичі, стиль ще не відіграє значної ролі, він є лише одним із засобів, щоб переманити слухача на свою сторону.

Таким чином, риторика і стилістика увійшли до «арсеналу» шукачів правди. Платон, якого впевнено можна назвати одним із найкращих стилістів свого часу, відкрив не лише багатство ідей у речах, але й правду в мові. Обидва аспекти були формалізовані Аристотелем [8: 56].

Боротьбу між філософією й риторикою розпочав Сократів учень Платон (427 – 347 рр. до н. е.). Платон не створив власної риторики, він навпаки виступав як запеклий супротивник всього софістського. У діалозі «Горгій» він висловлює сумнів не лише стосовно наукового характеру риторики, а й не хоче визнавати її власне мистецтвом, вважає швидше технічною рутинною. Саме це розмежування техніки та характеру нарешті уможливило існування стилістики у власному розумінні. Виходячи із теорії, що мовлення керується душею, Платон вимагає досконалого знання слухача, до душі якого власне і спрямоване мовлення. Він вважав, що кожному оратору треба виробити в собі дві властивості: вміти охопити все одним загальним поглядом, щоб підпорядкувати одній ідеї і чітко усвідомити предмет повчання чи промови; вміти все розподілити на види, підвиди, частини. На думку Сократа, єдність синтезу й аналізу є необхідною рисою ораторського мистецтва. За Платоном, будь-яка промова повинна складатися як жива істота, що має тіло, руки, ноги, голову. Все має відповідати одне одному і всьому цілому [4:81]. Зв'язок із життям та зрозумілість є головними вимогами, які ставляться до промови й сьогодні [8: 57].

Найвидатнішим майстром ораторського мистецтва стародавньої Греції вважається Демосфен (384 – 322 рр. до н. е.). Він був представником рабовласницької знаті, захисником демократичного ладу. Під час боротьби проти панування Македонії ораторська трибуна стала ареною ідеологічної і політичної боротьби. Завдяки захопленню риторикою він став вчителем ораторського мистецтва, а пізніше політичним і державним діячем. До нас дійшло понад 60 його промов і листів.

Найвідомішими є його політичні промови, особливо три з них, що були виголошені проти Філіпа, македонського царя, який намагався позбавити Афіни самостійності. Демосфен умів майстерно драматизувати свою промову. Він часто вживав риторичні запитання, на які тут же сам відповідав. Наприклад: *«Чому я так говорю? Тому, що я ...»*. За допомогою категоричних форм він привертав до своєї промови особливу увагу: *«Ні, це не так, це рішуче не так!»*. Іноді він вигукував запитання: *«Хто б міг подумати, що це станеться!?»* або: *«А після цього всього ви ще питаєте, чому державні справи в такому занепаді!»*. Його виклад був ясний, фрази в промовах, як правило, короткі, порівняння й метафори посилювали враження від його виступів. Відомо, що на промовах Демосфена вчилися не тільки оратори багатьох поколінь у Греції, а й пізніше в Римі.

Вищого рівня розвитку досягає риторика уже як теоретична наука в часи Аристотеля. Він дав наукове обґрунтування риторики, розширив її предмет, показав її всеохоплюючий характер. Аристотель написав «Риторику», що складається з трьох частин. «У першій розкриваються принципи, якими керується оратор (правові, професійні, моральні). У другій частині увага зосереджується на особистих якостях промовця (розум, порядність, знання, довір'я). Третя частина «Риторики» присвячена технічному аспекту ораторства: пафосу, побудові, стилю, психологічному контакту з аудиторією, образності, способам і прийомам переконань. Головною вимогою Аристотеля до стилю була ясність. На його думку, гарний стиль той, який сповнений почуттям, відображає характер і відповідає істинному стану речей. Вишуканість мовлення створюється доречним використанням афоризмів, метафор, прислів'їв, жартів. У промові він чітко виділяв чотири частини: передмову, розповідь, докази і висновки. Великого значення надавав Аристотель передмові: порівнював з мелодією та з прологом у поезії. Матеріал у розповіді радив викладати частинами, не повторюватися, з'ясовувати невідоме. У доказах треба домагатися конкретності. Епілог бажано виділити для того, щоб ще раз нагадати, для чого була виголошена промова, і викликати до оратора добре ставлення» [4: 82].

Промови Демосфена брав за зразок один з найславетніших римських ораторів – Ціцерон, цінуючи їх силу, а виступам Ціцерона, як відомо, притаманне розмаїття виражальних засобів.

У республіканському Римі політичне і судове ораторське мистецтво мало таке ж велике практичне значення, як і в Греції. Ще в II столітті до нашої ери консервативні римляни

забороняли грецьким ораторам і філософам з'являтися в Римі. Однак грецький вплив поширився й тут. Перші відомі римські оратори пройшли саме грецьку школу.

Відомим оратором і теоретиком римської риторичної школи був Марк Тулій Цицерон (106 – 43 рр. до н. е.) – політичний і державний діяч, відомий адвокат. Він залишив понад 100 промов, що увійшли в скарбницю світової риторики. Крім блискучих промов, що стали зразком красномовства, Цицерон залишив три книги, в яких подав своє розуміння риторики: «Про оратора», «Брут», «Оратор». У них послідовно викладено теорію ораторського мистецтва, ідеал оратора та історичний розвиток риторики.

У своїх трактатах Цицерон надавав великого значення формуванню засобами риторики людини-патріота, громадянина, для якого інтереси держави понад усе, який живе ідеалами свого народу. Великого значення Цицерон надавав риторичній науці і техніці ораторства, джерелам доказів. Він ставив перед оратором п'ять завдань: перше – знайти зміст промови; друге – розташувати докази, кожний зваживши та оцінивши; третє – «одягти й прикрасити усе це словами»; четверте – «закріпити промову в пам'яті; п'яте – «виголосити її достойно і приємно». Ділячись секретами власного ораторського досвіду, Цицерон радив: слід на початку промови схилити слухачів на свою користь, далі пояснити справу, з'ясувати предмет суперечки, довести те, на чому наполягаємо, відкинути заперечення, а в кінці промови виголосити «все, що говорить на нашу користь», розгорнути й звеличити, а те, що за супротивника – похитнути й позбавити значення.

Теорія ораторського мистецтва була добре розроблена, про що свідчить посібник для складання промов одного з римських ораторів. На думку його автора, кожна промова повинна мати: екзордіум – кілька вступних зауважень щодо теми промови; експозицію – визначення поняття, характеристика обсягу й важливості теми; кауза – логічні аргументи, що підтверджують правильність судження, прямі дедуктивні докази; контраріум – спростування думки супротивника, непрямі дедуктивні докази; сіміле – подібні явища в інших сферах, аналогії; екземплюм – приклади з історії і повсякденного життя, індуктивні докази; тестимоніум – висловлювання славетних людей, прислів'я, авторитетні судження; конклюдіо – резюме, висновки, їх використання.

Отже, проаналізувавши основні напрямки античної риторики, можна зробити висновок про те, що вона була вихідною основою для становлення стилістики як науки. Короткий історичний екскурс дозволяє краще зрозуміти основні засади сучасної риторики, так званої неориторики, оскільки у неориторичних концепціях риторика розглядається як мистецтво ефективної і переконливої побудови усного та писемного висловлювання (а не тільки звертання до публіки – у чому сучасна риторика ширше античної риторики).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Брандес М.П. Стилистика немецкого языка (для институтов и факультетов иностранных языков): Учеб. – 2 - е изд. испр. и доп. - М.: Высш. шк., 1990. – 320 с.
2. Глушак Т.С. Функциональная стилистика немецкого языка: [Учеб. пособие для фак. и ин-тов иностр. яз.]. - Мн.: Выш. Школа, 1981. – 173 с.
3. Мала філологічна енциклопедія/Уклали: О.І.Скопненко, Т.В.Цимбалюк. – К.: Довіра, 2007. – 478с.
4. Мацько Л.І. та ін. Стилістика української мови: Підручник/Л.І.Мацько, О.М.Сидоренко, О.М.Мацько; За ред. Л.І.Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 362 с.
5. Томан І. Мистецтво говорити, Пер. з чес. – 2 –е вид. – К.: Політвидав України, 1989. – 293 с.
6. Павлова Л.Г. Спор, дискуссия, полемика. – М.: Просвещение, 1991. – 127 с.
7. Lexikon sprachwissenschaftlichen Termini/2., unveränderte Auflage. Herausgegeben von Rudi Konrad, VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1998. – 281 S.
8. Karl-Heinz Göttert, Oliver Jungen. Einführung in die Stilistik/ Wilhelm Fink Verlag. – München, 2004. – 288 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Токарева – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри германської філології, завідувач секції німецької філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Наукові інтереси: стилістика.

О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МЕТАФОРЫ В БРИТАНСКИХ И РОССИЙСКИХ СМИ

Лариса ТУЛЕНИНОВА (Луганск, Украина)

У статті аналізуються метафоричні моделі «хвороби», виявлені в наративі британських і російських ЗМІ з метою встановлення зв'язку метафоричних понять з цінностями етносу. На основі досліджень, зроблених як британськими вченими, так і самим автором статті, а також їх порівняльного аналізу робляться висновки про особливості використання концептуальної метафори з «цільовою сферою» «хвороба» в британських і російських ЗМІ. Відзначається також перспективність подальшого, більш широкого дослідження метафор у наративі ЗМІ.

Ключові слова: культурний концепт, цінності етносу, концептуальна метафора, наратив ЗМІ, метафоричні моделі, сфера - джерело, цільова сфера.

Metaphoric models of «disease» found in the narrative of British and Russian media are analyzed in order to discover links between metaphors and ethnic values. The research based on the comparative analysis of studies conducted by some British scientists and those made by the author of the article shows some peculiar features of the metaphoric models with the "target area" «disease» in British and Russian media. The prospect of further, more profound study of metaphors in media narrative is noted.

Keywords: cultural concept, conceptual metaphor, ethnic values, media narrative, metaphorical models, the source area, the target area.

Изучение метафоры, являющейся, как известно, действенным орудием достижения главной цели риторической речи – "украсить" речь, убедить, столь популярное на протяжении многих веков (вспомним труды Аристотеля, Дж.Серля, М.Блэка), остается в центре внимания и современной науки. Исследование данного феномена послужило началом развития когнитивной науки. Выполненная в рамках когнитивной лингвистики работа Э. МакКормака "Когнитивная теория метафоры", определяет метафору как познавательный процесс [5]. Э. МакКормак считает, что причиной возникновения метафоры является сопоставление посредством определенных организованных операций человеческого разума семантических концептов, в значительной степени несопоставимых. Дж. Лакофф и М. Джонсон описали концептуальную метафору как пересечение знаний об одной концептуальной области в другой концептуальной области [4]. Существует множество метафорических моделей, при помощи которых одно понятие выражается через другое. Структура данных моделей может быть обусловлена естественными особенностями мышления, а также приобретаться человеком в процессе освоения некой совокупности информации, всеми членами сообщества, в котором он живет [3: 50-51] и выстраиваться в соответствии с тем, какие именно ценности доминируют в том или ином этносе.

Связь метафорических понятий с ценностями *этносными* представляет интерес для тех, кто занимается исследованиями в области лингвокультурологии, основной единицей которой является культурный концепт – «многомерное смысловое образование, в котором выделяются ценностная, образная и понятийная стороны» [2: 59]. Исследуя метафору, можно сделать «важные выводы о многих психологических и социальных явлениях, в частности, о том, какие человеческие качества порицаются и какие одобряются, какие явления стоят в центре и какие остаются в стороне, какие реалии действительности устойчиво связываются ассоциациями в сознании членов языкового коллектива и какие остаются изолированными» [6: 101]. Дж. Лакофф и М. Джонсон отмечают что, хотя главные ориентационные шкалы представляются общими для всех культур, однако виды ориентации, принятые для конкретных понятий и роль ориентационных принципов, с точки зрения их важности варьируют от культуры к культуре [4]. Таким образом, при сопоставлении метафорических моделей, существующих в разных культурах, вероятно обнаружение различия в приоритетах, присваиваемых определенным ценностям и метафорам, их отражающим, той культурой или субкультурой, которая их использует. Особенно интересные результаты, на наш взгляд, могут дать лингвоаксиологические исследования индивидуальных М-моделей, реализуемых в разных языках.

Ряд исследований, посвященных изучению способов метафорического моделирования, затрагивают, например, концепт «болезнь». Британский исследователь Диана Николс,

основываясь на данных словарей, выделяет следующие «центральные идеи», другими словами – «метафорические модели», существующие в английском языке для «болезни»:

1. «*Illness is down and health is up*» – «Болезнь – низ, здоровье – верх».
2. «*Illness is an enemy attacker*» – «Болезнь – нападающий враг».
3. «*Illness is war*» – «Болезнь – война».
4. «*The ill person is a victim*» – «Больной человек – жертва».
5. «*Illness is an unnatural state*» – «Болезнь – неестественное состояние».
6. «*Illness is monochrome; Health is colourful*» – «Болезнь монохромна (одноцветна).

Здоровье насыщено красками» [9].

К этим моделям предлагаем добавить «Болезнь – огонь», т.к. она может *flare up* - вспыхнуть с новой силой (это значит, что «заболевание вернулось и стало еще серьезнее»), и «Болезнь – развивающийся организм», который можно «*nip in the bud* – подавить в зародыше» [1: 200, 157].

Выводы, которые делает Диана Николс об указанных выше метафорических моделях, присущих английской лингвокультуре, на наш взгляд, во многом созвучны с теми, которые справедливы и для русского лингвокультурного пространства: то, что болезнь описывается как состояние пребывания «внизу», неудивительно, так как метафоры, передающие состояние «внизу» используются для описания многого в нашей жизни, что обычно связано со злом. Сопоставим: бедность – быть *down and out*, несчастье – *down in the dumps*, провал – *go down like a lead balloon* – падать как свинцовый шар (ср. с горем, которое как будто прижимает нас к земле или с метафорой *скатываться по наклонной плоскости*, довольно часто употребляемого в русском языке, когда мы говорим об ухудшении социального поведения человека). Эти метафоры возникли благодаря существующему во многих культурах постулату «плохое – низ». Все остальные метафорические модели отражают наши чувства по отношению к болезни: то, что болезнь – нападение, затем борьба, и то, что болезнь превращает нас из себя самих в (мертвенно-) бледных (*pallid*) жертв [9].

Анализ употребления таких моделей на практике в отдельных видах нарратива (в нашем исследовании – в СМИ) поможет определить их социальную релевантность, а значит и значимость для культуры. Бригитта Нерлих, Крейг Гамильтон и Виктория Роу, проанализировав 170 статей из одной из ведущих британских газет – «Гардиан» – за четыре месяца 2001 года, когда в Великобритании наблюдался пик заболевания скота «ящуром» («*foot and mouth disease*» – FMD) и, выбрав из них все метафоры, пришли к выводу, что такие концептуальные метафоры, как *Dealing with FMD is war – Иметь дело с «ящуром» – вести войну* пронизывали дискурс о «ящуре» [8]. Они утверждают, что «военная» метафора достаточно уверенно структурирует политическую и «публичную» концептуализацию болезни. Большинство метафор и образов в дискурсе о «ящуре» имеют три ключевых и образных источника: *насилие и испытание, прошлое (особенно болезни прошлого) и сверхъестественное*. Многие метафоры о «ящуре» имели своим источником хорошо известные и понятные сферы (например, *война, испытание, гонка, путешествие и т. д.*). Такие метафоры объединяли как наивный, так и политический дискурс, а также дискурс официальных представителей от науки. Так называемые «семьи сфер» состояли из таких источников: *Насилие и испытание*: борьба; испытание/гонка/игра; война; путешествие; дикое животное; огонь/пожар; смерть; преступление. *Историческое прошлое*: лексемы, номинирующие болезни; связанные с прошлыми войнами угрозы здоровью; чума; природные катастрофы. *Сверхъестественное*: ночной кошмар; ритуал; религия; сверхъестественное; Феникс; конец света; смерть с косой. Ассоциируемыми с центральным образом «Ящур» – враг на войне» были и другие метафорические модели: «Ящур» – соперник в борьбе, как соперник в состязании или гонке с людьми; «Ящур» – преступник, жертвы которого люди; «Ящур» – зло и загадочная сущность и «Ящур» – чума или даже сама смерть. Целью использования вышеназванных метафор, по мнению авторов, было создание в одном из СМИ следующего «сказочного» сюжета: «Ящур» был злодеем, фермеры – жертвами, а правительство хотело быть героем. Ветеринары и армия были помощниками. Они все приносили жертвы и были задействованы в трудном героическом походе». Концепт «странствие/путешествие/поход» прекрасно подходит к пониманию болезни: «*we walk the*

road to recovery» – «мы идем по пути выздоровления», «*we get back on the right track*» – «мы возвращаемся на верную дорогу», и т.д. [7: 134, цит. по 8]. Сама болезнь *raced, jumped, marched, speeded up and slowed down* – бежала, прыгала, маршировала, прибавляла скорость и сбавляла ее.

Появившиеся одно время в русскоязычной прессе статьи о так называемом «птичьём» или «курином» гриппе также были насыщены метафорами, сферы-источники которых подобны британским: *битва, поединок, странствие, стихия, преступление, война, диверсия, чума, и т. д.* Вот несколько примеров, взятых из статей на Интернет сайте <http://www.grani.ru/Society/Health/m>: *Война: Все российские птицефермы переведены в закрытый режим. Создан штаб по борьбе с птичьим гриппом.* *Стихия: Куриный грипп захлестнул Индонезию.* *Преступление: В Германии обследуют двух женщин с подозрением на птичий грипп. Во Вьетнаме появилась девятая жертва "птичьего" гриппа.* *Поединок: Птичий грипп убил тигра. А чем сейчас располагает человечество для самозащиты?* *Борьба, битва: По еще неизвестным причинам он начал атаковать все новые популяции пернатых и к тому же стал проявлять повышенную агрессивность по отношению к человеку.* *Странствия: МЧС: Птичий грипп может перейти Уральские горы. Птичий грипп добрался до Тюменской области.*

Однако выявлены и отличия в сферах-источниках: мы не обнаружили в русскоязычном нарративе метафор с источником *сверхъестественная сила*, однако нашли пример со «сферой-источником» *развивающийся организм*. Хотя, на наш взгляд, эти отличия не слишком существенны, они все же позволяют сделать интересные выводы о специфике менталитета британцев и русских: вероятно, сказочное и мистическое ближе британцу, чем русскому, привыкшему к более реальным обстоятельствам своей жизни, зачастую требующим от него принятия жестких мер. Не менее интересно и отличие в социальной роли метафоризации концепта «болезнь» в британских и российских СМИ: что же еще могло оправдать те значительные убытки, которые страна понесла в связи с уничтожением поголовья скота в фермерских хозяйствах и убедить осторожного английского обывателя в необходимости таких жертв, как не метафора *Болезнь – агрессор, с которым необходимо вести войну, чтобы не стать жертвой?* Метафоризация «птичьего» гриппа в российских СМИ послужила не только приемом оправдания нынешних и возможных в будущем потерь, но и нагнетания истерии в нации, зачастую следующей поговорке «Пока гром не грянет, мужик не перекрестится». Создание зловещего образа преследует цель, которую также можно выразить метафорически – «подрыв» экономики стран-экспортеров курятины. Причем в этом заинтересованы, по-видимому, импортеры мяса. Кроме того, проходящая «красной нитью» мысль о необходимости огромных капиталовложений в фармацевтическую промышленность и информация об уже разработанных и разрабатываемых вакцинах и лекарствах с головой выдает манипулятивные намерения промышленников, фармацевтов, работников заинтересованных ведомств во всем мире.

Подведем итоги нашего небольшого сравнительного анализа. Во-первых, как английская, так и русская лингвокультуры насыщены метафорами «болезни», что свидетельствует о значительности ценностной составляющей концепта «болезнь» в них. Во-вторых, виды метафорических моделей «болезни», используемых в нарративе СМИ (одном из самых широко распространенных и легкодоступных для читателя) в большинстве своем совпадают в двух языках. В-третьих, метафоры «болезни» не только имеют когнитивную природу, но и используются как социальные приемы, преследующие различные, зависящие от конкретных обстоятельств в данной культуре, цели.

В заключение отметим, что дальнейшее исследование использования концептуальных метафор (а именно, метафорических моделей с другими «целевыми сферами») в нарративе СМИ, обслуживающих различные этносы, может дать результаты, интересные не только филологам, но и социологам, политикам, специалистам в области рекламы и т.п.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Дэйнан Э. Метафоры : Справочник по английскому языку / Эллис Дэйнан; пер. с англ. С.Г. Томахина. – М.: ООО «Издательство Астрель» : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 251, [5] с. – (учебное издание).

2. Карасик В.И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс : монография / В.И. Карасик ; ВГПУ – Волгоград : Перемена, 2002. – 477с.
3. Кокорева Н.И. О концептуальной природе метафоры и интертекста / Н.И. Кокорева // “Юрьевские чтения” : Материалы междисциплинарной конференции молодых филологов. Вып.1. – СПб : Изд-во СПбГУ, 1999. – С.49-52.
4. Лакофф, Д., Джонсон, М. Метафоры, которыми мы живём / Д. Лакофф, М. Джонсон ; пер. с англ. А.Н.Баранова и А.В.Морозовой / Под ред. и с предисл. А. М. Баранова. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с.
5. Маккормак, Э. Когнитивная теория метафоры / Э. Маккормак // Теория метафоры: сб. / Пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз / под ред. Н. Д. Арутюновой, М. А. Журиной. М. : Прогресс, 1990. – С. 349-386.
6. Складаревская Г. Н. Метафора в системе языка : монография / Г. Н. Складаревская; Отв. ред. Д. Н. Шмелев; Ин-т лингвист. исслед. РАН. – СПб.: Наука, 1993. – 151 с.
7. Gwyn R. Communicating Health and Illness / R. Gwyn. – London: SAGE Publications, 2002. – 182 p.
8. Nerlich B. Conceptualising Foot and Mouth Disease: The Socio-Cultural Role of Metaphors, Frames and Narratives [Electronic resource] / Brigitte Nerlich, Craig A. Hamilton, Victoria Rowe // metaphorik.de 02/2002. – pp. 90 – 108. – Access: <http://www.cognitivedictionary.eu/images/3-pdf>.
9. Nicholls D. What we talk about when we talk about illness [Electronic resource] / D. Nicholls // MED-Magazine. – January 2004 / Issue 15. – Access: <http://www.macmillandictionaries.com/MED-Magazine/January2004/15-metaphor-illness.htm/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Туленінова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Луганської державної академії культури і мистецтв.

Наукові інтереси: проблеми міжкультурної комунікації, явища інтерференції у перекладі, лінгвокультурологічні дослідження нарративу.

ЕВІДЕНЦІЙНІСТЬ І ЕПІСТЕМІЧНА ПОЗИЦІЯ СУБ'ЄКТА ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ РИЗИКУ)

Валентина УЩИНА (Луцьк, Україна)

У статті вивчається евіденційність як невід'ємна частина конструювання епістемічної позиції суб'єкта дискурсивної діяльності в англомовному медіа-дискурсі про ризики. Запропонована класифікація евіденціалів, характерних для комунікації в ситуації ризику та проаналізовано мовні засоби їх дискурсивної актуалізації.

Ключові слова: епістемічна позиція, евіденційність, медіа-дискурс, ризик, дискурс ризику, позиція суб'єкта дискурсивної діяльності.

The article deals with evidentiality as an integral part of stancetaking in the media-discourse on risk. The classification of evidentials characteristically used by the communicants in the situation of risk is offered and the language means of their discourse actualization are analyzed.

Key words: epistemic stance, evidentiality, media-discourse, risk, risk discourse, stance.

Інтерес науковців до поняття епістемічної позиції суб'єкта у дискурсі виник у результаті спроб поєднати прагматичну установку як мотивацію в концептуалізації мовцем інформації, оцінку ним власних і чужих знань про предмет мовлення з пропозиційною установкою, тобто внутрішньою структурою процесу концептуалізації і вербалізацією за допомогою варіативних мовних структур. Якщо у позиції суб'єкта дискурсивної діяльності виражено ставлення, оцінки, судження, почуття стосовно предмета мовлення і співрозмовника (-ів), то епістемічна позиція стосується насамперед його знань і вірувань щодо істинності / хибності висловленої пропозиції [15: 101]. Епістемічна позиція, маркована у мовленні (тексті) суб'єкта за допомогою епістемічних маркерів, сповіщає партнерів по комунікації про його / її відданість правдивості повідомлення, джерело здобутих знань та впевненості у власному висловленні [12]. В епістемічній позиції відображена не лише дійсна (об'єктивна) інформація про походження знань мовця щодо предмета мовлення, а й суб'єктивна рефлексія, що ґрунтується на поточних параметрах ситуативного контексту. Іншими словами, епістемічна позиція є необхідною і об'єднуючою ланкою процесу конструювання інформації, включаючи в себе евіденційність (джерело інформації), модальність (ставлення до інформації) та інтеракціональність (ситуативні, соціальні психологічні та просторово-часові координати процесу обміну інформацією). У цій статті пропонуємо розглянути евіденційність як невід'ємний складник епістемічного позиціонування суб'єкта у дискурсі.

У роботах, присвячених дослідженню евіденційності, простежуються різні підходи до категоріального статусу евіденційних значень, – насамперед до розмежування категорій евіденційності і модальності. Епістемічна модальність при цьому трактується як клас значень, що виражають ставлення мовця до істинності пропозиції. Деякі дослідники [10; 12; 18] вважають можливим включати евіденційні значення в систему значень епістемічної модальності. Такий підхід керується тим, що евіденційність як і епістемічна модальність, до певної міри також включає оцінку мовцем істинності пропозиції. З цієї позиції найближчими до епістемічних виявляються інференційні значення [17: 85-86], коли твердження ґрунтується на логічному висновку: „Під час пошуку причини ситуації, що склалася, мовець відновлює ситуацію, про яку повідомляється, за деякими наявними ознаками” [2: 9]. Крім того, у деяких мовах евіденційні та епістемічні показники можуть мати спільну основу, що також свідчить про їх близькість. Серед науковців існує також і альтернативна точка зору щодо однорідності понять модальності та евіденційності [2; 5; 13]. Ці дослідники вважають, що оцінка мовцем істинності пропозиції і вказівка на джерело інформації стосуються різних аспектів ситуації, а, отже, є близькими, але нетотожними її параметрами. Ми підтримуємо думку, висловлену С. Чанг та А. Тімберлейком про те, що епістемічні значення характеризують ситуацію стосовно реального світу і стосовно інших можливих світів, у той час як евіденційні значення характеризують ситуацію лише в реальному світі, враховуючи при цьому джерело інформації мовця [13: 243].

У багатьох мовах світу, в тому числі і в англійській, існують спеціальні засоби, за допомогою яких здійснюється індикація джерела запропонованої мовцем інформації. У лінгвістиці ця група значень позначається терміном „евіденційність” – “evidentiality”, що в перекладі з англійської означає „оснований на очевидності, явний, доказовий, підтверджений свідченням”. У російськомовній літературі для позначення цього поняття поряд з „эвиденциальностью” використовуються й інші терміни: «пересказывательность / непересказывательность, очевидность / неочевидность (заглазность), засвидетельствованность / незасвидетельствованность» [2: 92-93]. У нашій роботі ми використовуємо термін „евіденційність”, оскільки, слідом за Н. А. Козинцевою, вважаємо, що саме він найповніше охоплює всі підтипи значень, що входять у цю семантичну сферу [2].

Першим визначення евіденційності дав Р. О. Якобсон у своїй широковідомій праці „Шифтеры, глагольные категории и русский глагол”, написаній ще у 1957 році (російською видано 1972), трактуючи її як сукупність значень, що вказують на джерело відомостей. „Мовець, – пише Р. О. Якобсон, – повідомляє про подію, ґрунтуючись на повідомленні іншої особи (цитативні, тобто отримані від когось відомості), на снах (повідомлення, отримані шляхом одкровення), на здогадках (гіпотетичні відомості) або на власному минулому досвіді (відомості, видобуті з пам’яті)” [8: 101].

Проте до останнього часу в пострадянській мовознавчій традиції мовна категорія евіденційності розглядалась лише як частина модальності. У великому радянському лінгвістичному словнику 1990 року (під редакцією В. М. Ярцевої) навіть немає окремої статті, присвяченої „евіденційності”, а згадуються лише певні значення, що належать до сфери модальності, як от: різний ступінь впевненості мовця у достовірності наявної у нього інформації [4]. Однак уже в словнику лінгвістичних термінів 2010 року (під редакцією Т. В. Жеребило) евіденційність визначається як „експліцитне зазначення джерела відомостей мовця стосовно інформації, що міститься у його повідомленні” [1]. Схоже пояснення цієї категорії запропонував В. О. Плунгян, який вважає, що евіденційність – це „набір граматичних або лексичних засобів, які експліцитно вказують на джерело відомостей мовця стосовно інформації, що ним повідомляється” [7: 321]. Евіденційність – досить широко розповсюджене лінгвістичне явище: на думку одного з відомих спеціалістів з евіденційності А. Айхенвальд, вона є граматичною категорією приблизно у кожній четвертій мові світу [9: 1]. У таких мовах у будь-якому висловленні за допомогою спеціальних граматичних засобів вказується на те, чи мовець сам був свідком подій, про які розповідає, чи передає цю інформацію з чийось слів, чи це, можливо, є результатом його особистої ментальної діяльності (висновків, умовиводів, здогадок і т.д.). Залежно від способу, за допомогою якого

мовець дізнався про ситуацію, яка обговорюється, виділяють різні евіденційні значення. Перш за все мається на увазі прямий або непрямий доступ до інформації. Пряме свідчення передбачає безпосереднє отримання мовцем відомостей про ситуацію. Серед прямих свідчень виділяють візуальні (коли мовець сам спостерігав за подіями), аудитивні (слухове сприйняття мовцем ситуації) та інші сенсорні джерела інформації. Коли мовець бачив ситуацію власними очима, йдеться про „візуальну засвідченість” [6]. Під непрямим свідченням розуміється, що мовець не був безпосереднім свідком ситуації, а отримав інформацію про неї якимось іншим шляхом: наприклад, за допомогою переказу, почутого з уст інших (англ. *hearsay, reported evidence*) – у цьому випадку мовець знає про ситуацію з чужих слів; або шляхом інференції (англ. *inference*) – мовець сам не спостерігав за ситуацією, але якісь непрямі вказівки допомогли йому зробити логічний висновок (на основі доступних матеріальних доказів, інтуїції, загальних знань про світ, мисленнєвої діяльності) [5: 3-4; 14: 54-55].

Витоки згаданої класифікації знаходимо у схемі, запропонованій Т. Уїллетом, який виділяє два типи евіденціалів: пряме свідчення (*direct / attested evidence*), що містить вказівку на джерело, доступне сенсорному сприйняттю мовця, тобто сенсорна евіденційність [18: 55]. Сенсорні евіденціали Т. Уїллет поділяє візуальні (*visual*), аудитивні (*auditory*), всі інші сенсорні (*other sensory*); та непряме свідчення (*indirect evidence*) – включає вказівку на джерело трансльованої мовцем інформації, тобто переказування (*reported evidence*), або вказівку на непрямі ознаки, які дозволяють мовцеві уявити ситуацію, свідком якої він сам не був (*inferring evidence*), тобто інференцію [ibid.]. Серед субкатегорій евіденційності в літературі знаходиться чимало дублетів, які використовуються представниками різних напрямків лінгвістичних досліджень, наприклад: наратив ~ лантетив, квотатив ~ ренаратив ~ цитатив, імператив ~ хортатив ~ юссив, адміратив ~ міратив, пермісив ~ кон’юнктив і т. і. [3: 91].

У англійській мові евіденційність не граматиалізована, а виражається довільно, за допомогою різноманітних лексичних та синтаксичних засобів. Наприклад, у реченні „*I am hungry*” інформація подається від першої особи, оскільки носить сенсорний характер і базується на власному досвіді мовця. Вживання речення „*Bob is hungry*” без ввідної структури типу „*It seems to me...*” („*It looks like...*” або „*Bob seems to be hungry*”, „*Bob must be hungry*” etc) швидше за все невинуватене, оскільки подібна інформація пропонується лише від особи, яка переживає такі відчуття, або з її переказу. Винятком може слугувати ситуація, коли особа, про яку йдеться, сама не може повідомити про свій голод – це або немовля, або хвора людина, яка не може розмовляти.

Маркери евіденційності є невід’ємною частиною як комунікації в ситуації ризику, так і дискурсу про ризики, оскільки обговорюючи ризики, суб’єкти обов’язково посилаються на джерело отриманої ними інформації – чи то думка експерта, чи плітки, або просто умовивід. За нашими спостереженнями, наприклад, у текстах засобів масової інформації, на відміну від безпосереднього спілкування суб’єктів у ситуації ризику, пряма евіденційність зустрічається нечасто, оскільки представлені у них факти зазвичай не ґрунтуються на сенсорному сприйнятті окремої людини. Зате маркери вираження непрямої евіденційності в дискурсі ЗМІ, навпаки, широко представлені. Одним з найпоширеніших способів вираження непрямої евіденційності в таких текстах є ренаратив – коли журналіст передає точку зору конкретних осіб на ту чи іншу проблему або посилається на повідомлення інших видань чи новинних агентств. Розглянемо такий спосіб непрямої евіденційності на прикладах ряду статей, взятих з британської газети „Daily Mail”. Наприклад:

(1) “*This week it was revealed that authorities in the U.S. may be on the verge of granting approval to the world’s first GM fish, the Aquabounty salmon, which has its genes altered so that it grows twice as fast as a normal fish*” [GM Super-Pigs and the new threat to our food. By Dr. Helen Wallace, Director of Genewatch UK. *Daily Mail*, April, 17th 2013].

(2) “*Resistance to those who wish to manipulate what we eat and drink is giving way to collision*” [ibid].

(3) “*Only yesterday, the Roslin Institute in Edinburgh, a pioneering centre of biotechnology, announced it had produced a GM piglet, “Pig 26”, through a new process of mutation called ‘gene editing’* [ibid].

Спостерігаємо, що у прикладі (1) автор повідомлення наче б то й посилається на джерело, яке оприлюднило інформацію, але відкрито не називає його (*it was revealed*). Крім того, використання пасивної конструкції також знижує категоричність посилання на згадане джерело. У прикладі (2) джерело інформації взагалі не вказується, а називається генералізованим займенником „ті...” „*those who wish to manipulate*”. На відміну від попередніх двох речень, у прикладі (3) автор чітко згадує походження інформації, про яку йдеться у його повідомленні, однозначно називаючи інституцію, яка зробила публічну заяву (*announced*) щодо генетично-модифікованих поросят (*the Roslin Institute in Edinburgh*).

Відтак, евіденціали-ренаративи можна розділити на дві групи:

- 1) Ренаративи з чіткою референцією до джерела інформації.
- 2) Ренаративи, у яких не вказано джерела інформації.

До першої групи належать складнопідрядні речення, що містять непряме мовлення. При цьому переважно в головному реченні вказується конкретне джерело інформації та зазначається спосіб отримання інформації (частіше за все за допомогою дієслів з семами мовлення (н-д: *say, tell, answer, announce, reply, remark, retort, inform etc*). Додатковим евіденційним маркером слугує кон’юнктив непрямого мовлення, який, однак, не завжди є необхідною ознакою. Іноді джерело інформації вводиться за допомогою прийменникового звороту (зі слів того-то...), у таких випадках речення залишається простим.

Ренаративи, у яких не вказано конкретне джерело інформації, представлені реченнями з модальними дієсловами (*can, may, must, should, might, could*), з прислівниками-маркерами евіденційності (*evidently, apparently, supposedly, possible, likely*) та речення з неозначено-особовими займенниками (*one, they*).

Таким чином, спектр засобів вираження евіденційних значень в дискурсі англомовних ЗМІ є досить широким, але основну роль відіграють маркери вираження непрямої евіденційності, а саме евіденціали-ренаративи, у яких вказується конкретне джерело інформації. Перераховані засоби експлікації семантики евіденційності можна одночасно розглядати як засоби конструювання епістемічної позиції суб’єкта дискурсивної діяльності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Жеребило Т. В. Словарь лингвистических терминов / Татьяна Васильевна Жеребило. – Изд. 5-е, испр. и доп. – Назрань: ООО "Пилигрим", 2010. – 486с.
2. Козинцева Н.А. Категория эвиденциальности (проблемы типологического анализа) / Наталья Андреевна Козинцева // Вопросы языкознания, 1994. – №3. – С. 92-104.
3. Кузнецова А.И. Каким может быть статус эвиденциальности и ирреалис (к постановке вопроса) / Ариадна И. Кузнецова // Исследования по теории грамматики. Вып.3 // Ирреалис и ирреальность / Под ред. Юрия А. Ландера, Владимира А. Плуногяна, Анны Ю. Урманчиевой. – М.: Гнозис, 2004. – С. 88-106.
4. Лингвистический энциклопедический словарь. / Под ред. Виктории Николаевны Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 686 с.
5. Медведева М.В. Границы эвиденциальности и эпистемической модальности: Электронный ресурс. – Режим доступа: http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2008/II/uch_2008_II_00034.pdf
6. Плуногян В.А. Введение в грамматическую семантику: грамматические значения и грамматические системы языков мира / Владимир Александрович Плуногян. – М.: РГГУ, 2011. – 672 с.
7. Плуногян В.А. Общая морфология. Введение в проблематику / Владимир Александрович Плуногян – М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 384 с.
8. Якобсон Р.О. Шифтеры, глагольные категории и русский глагол / Роман Осипович Якобсон // Принципы типологического анализа языков различного строя. М., 1972. – С. 95-113.
9. Aikhenvald A. Y. Evidentiality / Alexandra Y. Aikhenvald. – Oxford: OUP, 2004. – 480 p.
10. Bybee J., Fleischman S. An Introductory essay // Ed. by Joan Bybee and S. Fleischman / Modality an Grammar and Discourse. – Amsterdam : Benjamins, 1995 – P. 1-14.
11. Bybee J., Perkins R., Pagliuca W. The Evolution of Grammar. Tense, Aspect, and Modality // Languages of the World. – Chicago: The University of Chicago Press, 1994. –
12. Chafe W. Evidentiality in English conversation and academic writing // Evidentiality: The Linguistic Coding of Epistemology / Ed. by Wallace Chafe and Johanna Nichols. – Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 1986. – P. 261-272.

13. Chung S., Timberlake A. Tense, aspect and mood / Sandra Chung and Alan Timberlake // Ed. by Timothy Shopen // Language Typology and Syntactic Description. – Vol. III: Grammatical Categories and the Lexicon. – Cambridge: Cambridge University Press, 1985. – P. 241-258.
14. Diewald G., Smirnova E. Evidentiality in German: Linguistic Realization and Regularities in Grammaticalization / Gabriele Diewald, Elena Smirnova. – Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 2010. – 366 p.
15. Hyland K. Disciplinary discourses: write stance in research articles / Ken Hyland // Writing: Text, Processes, and Practices / Ed. by Christopher N. Candlin and Ken Hyland. – London: Longman, 1999. – P. 99-121.
16. Mushin I. Evidentiality and Epistemological Stance: Narrative Retelling / Ilana Mushin. – Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins, 2001. – 343 p.
17. Van der Auwera J., Plungian V.A. Modality's Semantic Map / Johan van der Auwera, Vladimir A. Plungian // Linguistic Typology 2(1). – 1998. – P. 79-124.
18. Willet T. L. A cross-linguistic survey of the grammaticalization of evidentiality / Thomas L. Willet // Studies in Language. – 1988. – № 12. – P. 51-97.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Ущина – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, докторант кафедри лексикології і стилістики англійської мови імені професора Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: когнітивна соціолінгвістика, критичний дискурс-аналіз, прагматика, риторика.

ВОПРОСНО-ОТВЕТНЫЕ ЕДИНСТВА В ДЕЛОВОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

Татьяна ЧРДИЛЕЛИ (Кременчуг, Украина)

Стаття присвячена вивченню особливостей функціонування діалогічної єдності питання-відповідь у складі ділового діалогічного дискурсу. З позицій функціонально-прагматичного підходу доведено, що вербальна поведінка учасників ділового спілкування в ситуації когнітивного дефіциту визначається їх статусно-рольовими характеристиками.

Ключові слова: діалогічна єдність питання-відповідь, діловий діалогічний дискурс, статусно-рольові характеристики, мовленнєві акти.

The article focuses on functioning adjacency pairs "question-answer" in business dialogical discourse. The frames of functional-pragmatic approach give ground to state that verbal behavior of communicators in the situation of cognitive deficiency is determined by their social status and role in business interaction.

Keywords: adjacency pair "question-answer", business dialogical discourse, social status and role, speech acts.

Современная лингвистика характеризуется заметно усилившимся интересом к изучению диалога в рамках дискурсивной парадигмы, когда особое внимание уделяется воздействию различных социальных факторов на коммуникативное и речевое поведение участников коммуникации. Это определяет **актуальность** данного исследования, **объектом** которого являются вопросно-ответные единства в составе делового диалогического дискурса как образцы статусно-маркированного речевого взаимодействия коммуникантов. Коммуникативный подход к проблематике предполагает выполнение анализа в функциональном и одновременно интерактивном ключе, что требует учета прагматических обстоятельств речевой деятельности участников. **Цель** данного исследования состоит в выявлении особенностей функционирования вопросно-ответных единств под влиянием таких факторов как институциональность делового дискурса и социальный статус коммуникантов.

Обращение к теме человеческого фактора в языке говорит о важном сдвиге, который наметился в современной лингвистике, про переход от лингвистики имманентной с ее установкой рассматривать язык в самом себе и для себя к лингвистике антропологической, которая предусматривает изучение языка в тесной связи с человеком, с его сознанием, мышлением, духовно-практической деятельностью [6: 9-11]. Особое внимание к аспектам проявления личности в речевой деятельности обусловило возникновение нового ракурса в изучении взаимодействия речи адресата и адресанта, а именно столкновение их интересов во время общения и влияние их личности на процесс общения.

Согласно теории Ж.П. Сартра, необходимым условием семиотизации личности и регулятором, организующим ее опыт и поведение, есть понятие Другого. Особую значимость концепт Другого приобрел в лингвистических исследованиях последнего времени, поскольку

переключает внимание с отношений между субъектом и объектом на межсубъектное взаимодействие. В фокусе внимания лингвистов оказываются не только инициальные реплики, с которыми связывают понятие иллокутивной силы, но и вторые реплики, под воздействием которых развивается речеповеденческий потенциал адресата [1: 649-661]. Здесь получает дальнейшее развитие идея М. Бахтина о том, что необходимым признаком любого высказывания является его обращенность, т.е. без слушающего нет и говорящего, без адресата нет и адресанта. Это утверждение находится в полном соответствии с диалогическим, интерактивным принципом коммуникации. Люди не передают механически информацию друг другу, в своей совместной деятельности они создают последствия (перспективы) коммуникации.

Т.А. ван Дейк особо подчеркивает, что структуру дискурса детерминирует прежде всего ситуация в контексте социальной жизнедеятельности определенной этнокультурной общности с присущими для нее конвенциями, нормами, оценками и складывающимся в рамках данной ситуации типом социальных отношений между ролеисполняющими коммуникантами с их знаниями, желаниями, намерениями [7: 70-98].

В деловом диалогическом общении речевое взаимодействие детерминируется прежде всего типом дискурса и статусно-ролевыми характеристиками коммуникантов. В частности, дополнительный тип ДДД характеризуется заинтересованностью в результате лишь одной из сторон. Именно заинтересованная сторона является инициатором разговора, осуществляет речевой и метакоммуникативный мониторинг ведения беседы. На макроуровне анализа в данном типе ДДД отсутствует конкуренция мнений и стремлений партнеров по коммуникации. Если оба коммуниканта выражают свое согласие на речедействие в соответствии с основным принципом Кооперации Грайса, развитие речевого контакта направлено на решение общей глобальной цели.

Дополнительный информативный подтип делового диалогического дискурса (ДДД) отмечен высокой степенью определенности программы. Он осуществляется в интересах инициатора, который выступает игнорантом, ищущим необходимую ему информацию. Инициатор каузирует респонсивную деятельность собеседника. Микроструктура данного типа дискурса сводится к дискурсивным процедурам, обозначенным как ДП информирования. Поскольку для каждого речевого действия существуют особые ситуативные условия успешности, наш анализ мы предварим рассмотрением основных характеристик вопросительной ситуации. Еще Дж. Серль определил основные пресуппозиции вопроса:

1. говорящий не знает ответа, т.е. не знает информации для построения истинной пропозиции;

2. ни для говорящего, ни для слушающего не очевидно, что С (слушающий) сообщит эту информацию в данный момент без того, чтобы его об этом попросили [цит. по 2: 262].

Этот подход исповедует и А. Вежбицка. Р. Конрад расширяет формулировки успешности, относящиеся к вопросительной ситуации [3]:

1. говорящему (Г) не известен ответ P_a на вопрос P ;

2. говорящий хочет знать ответ P_a на вопрос P // говорящий хочет, чтобы слушающий сообщил ему P_a (как вариант, соотносящийся только с информационными вопросами);

3. говорящий намеревается (с помощью вопроса) сделать так, чтобы он знал ответ P_a на вопрос P // говорящий преследует цель побудить слушающего к тому, чтобы он сообщил ему ответ P_a на вопрос P ;

4. P_a является допустимым ответом на вопрос P ;

5а. Слушающий обязан сделать P_a ;

5в. слушающий не обязан сделать P_a .

Дополнительными условиями, имеющими статус прагматических пресуппозиций, могут выступать:

6. слушающий в состоянии сделать P_a ;

7. слушающий готов сделать P_a .

Эти два последних условия успешности не релевантны для нашего анализа, поскольку их невыполнение ведет в целом к разрыву интеракции. В деловой сфере вопросы, как правило,

ориентированы на источник информации, т.е. говорящий предполагает/уверен в наличии необходимого знания у слушающего. Неготовность отвечать на вопрос приводит либо к конфликту, либо к переносу интеракции во времени.

Что касается условия 5, в ситуации неравенства статусно-ролевых отношений у вышестоящего существует пресуппозиция права на требование ответа. У адресата нет права выбора: если он в состоянии сделать действие (т.е. ответить на вопрос), он обязан это сделать. Данное обязательство снимается, если партнеры по коммуникации равны (условие 5в).

Признакам вопросительной ситуации могут отвечать различные речевые действия, которые мы обозначим как вопросные действия. Под вопросными действиями понимаются речевые акты, целью которых являются побуждение адресата к предоставлению информации, покрывающей когнитивный дефицит спрашивающего [4: 58-60]. Респонсивные речевые действия адресата информативны в содержательном аспекте и направлены на наиболее полное удовлетворение эпистемических нужд адресата. Обратившись к классификации У. Ленерта, можно отметить, что вопросно-ответное единство в деловом информативном дискурсе соответствует первому классу (типу) социальных контекстов, обозначенному как «справочный вопрос – информативный ответ» [5: 258-281].

(1) *Lara sent for Howard Keller.*

“What do you know about Candlelight Press?”

He shrugged. “They’re a small outfit. They do exploitation books. They did a hatchet job on Cher, Madonna...”

“Thanks. That’s all.” (Sheldon)

Как замечает Н.Д Арутюнова, роль лидера в данном типе дискурса не совпадает с ролью коммуникативно главного собеседника: лидирует потребитель, ищущий знаний, а активной речевой деятельностью занят адресат – владелец знаний. На структурно-синтаксическом уровне это представлено соотношением длины высказывания в речи интерактантов [1: 650].

В рамках деловой коммуникации субъект общения оперирует разными типами вопросных действий. Прежде всего, это прямые речевые акты – квесетивы в форме:

а) открытых вопросов, которые предполагают развернутые информативные ответы:

(1) *“How much interest were they going to charge us?”*

“Seventeen per cent.” (Fyfield)

(2) *“What are your charges in my overdraft?”*

“1 ½ cent above interbank rate, which at present is 13.25, and therefore we’re charging you 14.75 per cent per annum, while gold is rising in price at nearly 70 per cent per annum. It can’t go on that way; but there are still a few months left in it.” (Archer)

б) закрытых вопросов для акцентирования внимания на чем-то конкретном. При этом особенностью делового дискурса является то, что и при ответе на закрытые вопросы адресат не ограничивается краткими ответами Yes/No. Как видно из примеров, дополнительная уточняющая информация, как правило, присутствует в ответе:

“Has Joe Patroni... been advised of new emergency situation?”

“Affirmative. We’re in radio touch. He expects to move the obstructing aircraft in twenty minutes.” (Hailey)

Вопросные ситуации создаются также синтаксическими структурами с прагматическими форматорами *Tell me, I’d like to know* и т.п., которые выступают как маркеры когнитивного дефицита у субъекта.

(1) *“This is Saunders at the Ops Center. Get your TV on. In four minutes CNN is running something hot.”*

“Tell me about it.”

“You ain’t gonna believe it sir. We copied it off the CNN satellite feed, and Atlanta is fast-tracking it onto the network. I don’t know how it got past Israeli censors. Anyway...” (Clancy)

(2) *“I just wanted to know how my three accounts stand and brief you on my plans for the next few months.”*

“Your No. 1 official account is a few thousand dollars in credit. You number two commodity account short by \$ 3.726. 000, but you are holding 37. 000 ounces of gold at today’s price of \$135 an ounce.” (Archer)

Косвенные квеситивы с эксплицитной пропозицией обладают иллюкутивной силой вопроса и вне контекста ситуации и используются как в иерархической, так и демократической схеме. Речевым актам с имплицитной пропозицией вопроса, направленным на поиск и получение информации, отдается предпочтение в ситуациях равенства. Они соотносятся с попыткой завуалировать свое намерение «выведать» информацию, что демонстрирует следующий пример. Вудс Палмер собирается открыть сберегательный банк и хочет получить необходимые сведения от мистера Бергхардта, представителя Юнайтед Бэнк. Он намеренно избегает прямых квеситивов, но ассертивы и констативы призваны побудить собеседника к продуцированию информации.

“I gather this saving-bank thing is urgent.”

‘It’s silly and unnecessary as hell’, the older man exploded suddenly. ‘It’s the kind of irrational thing you don’t expect from another banker. But for all that, you’re right: it’s urgent.’

‘I’m not very well briefed on it yet,’ Palmer said as the doors opened on the main floor. He was, as a matter of fact, fairly well briefed....

‘Just what do you know?’ Burckhardt asked.

Palmer frowned, although it cost him no effort at all to summon up the details.

‘It’s a matter of new money’, he said then. ‘The saving banks are paying a better dividend and they’re attracting a lot of new money. The problem is to channel the new money back to us.’

‘In the nutshell. There isn’t a great deal more I can tell you.’

‘You flatter me,’ Palmer said. ‘I don’t even know what you’ve done about the problem so far. I’d have to know that.’

It was a lie, Palmer reflected as he said it, but it was a lie in a worthy cause. The old bird was so obviously dying to unburden himself that any excuse would be enough to start him going. (Waller)

Прямые квеситивы работают на повышение коммуникативного статуса, особенно в ситуации симметрии статусно-ролевых отношений, поскольку партнер вынужден давать ответы на вопросы и, следовательно, попадает в зависимое положение. Вопрос в контексте ситуации является предписывающим речевым ходом, открывающим обменную структуру в вопросно-ответном единстве. Если у адресата есть право выбора (в соответствии с условием успешности 5в), он может отказаться от выполнения действия. Поэтому стратегия инициатора общения направлена на поддержание относительного коммуникативного равенства, а иногда и намеренное понижение своего коммуникативного статуса.

Таким образом, в ДДД дополнительного типа, где есть коммуникативно лидирующий собеседник, ведущими дискурсивными процедурами являются ДП информирования, которые маркируются вопросно-ответными единствами. Независимо от формы реализации, они направлены на осуществление основной коммуникативной цели – получение информации, покрытие когнитивного дефицита у инициатора и субъекта интеракции, при этом речевые акты в составе дискурсивных процедур детерминируются статусом и ролью коммуникантов.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896с.
2. Вежицка А. Речевые акты / А. Вежицка // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. – С. 251–276.
3. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты / Р. Конрад // Новое в зарубежной лингвистике.– М.: Прогресс, 1985. – Вып.16. – С. 349–383.
4. Кордуп Р.А. Классификация вопросных действий / Р.А. Кордуп // Вестник Харьков. ун-та. – 1999. – № 435.– С.58–62.
5. Ленерт У. Проблемы вопросно-ответного диалога / У. Ленерт // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 258–281.
6. Сусов И.П. Личность как субъект языкового общения / И.П. Сусов // Личностные аспекты языкового общения. – Калинин: Изд-во Калинин.ун-та, 1989. – С. 9–16
7. Dijk T.A., van. Studies in the Pragmatics of Discourse / T.A. van Dijk. – The Hague, 1981. – 331p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Чрділелі – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського.

Наукові інтереси: дискурсивні студії, прагмалінгвістика, міжкультурні проблеми перекладу.

АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ЖАНРОВА ТИПОЛОГІЯ

Христина БАГАН (Львів, Україна)

У статті подається загальна типологія дискурсу, зокрема автобіографічного, його головні особливості, історія розвитку та жанрова типологія. Увага також зосереджена на аналізі сучасної британської автобіографії як окремого виду мемуарної літератури.

Ключові слова: дискурс, автобіографічний дискурс, автобіографія, мемуари, листи, щоденники, антропоцентризм.

The article deals with the general typology of discourse, including autobiographical, its main features, the history of its development and the typology of the genre. The main attention is focused on the analysis of contemporary British autobiography as a separate kind of memoir literature.

Keywords: discourse, autobiographical discourse, autobiography, memoirs, letters, diaries, anthropocentrism.

Наприкінці ХХ ст. антропоцентризм став одним з основних напрямків лінгвістики. Людина стає головною діючою особою у світі та мові, тому все більше уваги приділяється проявам людської особистості при використанні мови.

Антропоцентризм як принцип дослідження ставить людину в центр всіх теоретичних передумов наукових пошуків. Формування принципу антропоцентризму відбувається в рамках лінгвістичної концепції Вільгельма фон Гумбольдта, який вважав мову конструктивною властивістю людини [12:8]. У зв'язку з цим з'являються нові галузі дослідження – когнітивна лінгвістика, психолінгвістика, соціолінгвістика, гендерні студії тощо. Досягнення у цих галузях допомагають наблизити теорію комунікації до потреб практики спілкування в умовах різноманітного соціального і культурного оточення. В рамках цієї парадигми переорієнтовується увага мовознавців із тексту на дискурс як комунікативно-маркований елемент у дихотомії «текст-дискурс».

Дане дослідження є **актуальним**, оскільки торкається сучасної британської літературної автобіографії і зокрема дослідження мовних особистостей, різних за фахом та статусом, а також особливостей концептуальної та мовної картин світу сучасного автора автобіографічного дискурсу. **Новизна** дослідження полягає у тому, що вперше воно здійснюється на матеріалі сучасного британського автобіографічного роману, який знаходиться у фокусі лінгвістичних досліджень. **Об'єктом** дослідження виступає сучасна британська автобіографія, **предметом** – жанрова типологія автобіографічного дискурсу.

Питання «дискурсу» становить значну проблему для мовознавців всього світу. Нечітке визначення дискурсу привело до того, що це поняття почали використовувати поряд з такими поняттями, як «мовлення» і «текст». Різні вчені наводять свої визначення цього явища. Російський лінгвіст В.І. Карасик розуміє дискурс як «текст, занурений у ситуацію спілкування або навпаки – як спілкування за допомогою тексту» [9: 18]. У свою чергу, Л.Р. Безугла визначає це поняття як «мисленнево-комунікативну мовленнєву діяльність, зафіксовану текстом» [3: 72].

Найбільш традиційно поняття дискурсу розуміють як «зв'язний текст в сукупності з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами; текст, узятий в по дійовому аспекті мовлення, що розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємодії людей та в механізмах їх свідомості (когнітивних процесах)» [8: 136-137].

Ф. С. Бацевич витлумачує *дискурс* як тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез когнітивних, мовних і позамовних (соціальних, психічних, психологічних тощо) чинників, які визначаються конкретним колом форм життя, залежних від тематики

спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів [2: 138]. Отже, з одного боку, дискурс – текст, занурений у життя, з особливою граматиною, лексикою, правилами слововживання і синтаксису, а з іншого, – це живе спілкування, комунікація, когнітивно-мовленнєве й інтерактивне явище з усіма відповідними складовими спілкування [1: 12–13].

При вивченні дискурсу постає питання про його класифікацію. Одна з перших спроб класифікації дискурсів була здійснена засновником комунікативної філософії Ю. Хабермасом. Він виділив п'ять видів дискурсу, які реалізуються залежно від ситуації:

- дискурс як засіб комунікативної дії;
- дискурс як засіб ідеологічного впливу, тобто комунікативна дія, яка лише приймає форму дискурсу;
- терапевтичний дискурс;
- нормальний дискурс (наукова дискусія);
- нові форми дискурсу [7: 91].

Відповідно до каналів інформації, у сучасних дослідженнях наводиться ширша типологія дискурсу, що будується на основі різних типів семіотичних знаків, як-от: *художній, політичний, аргументативний, науковий, професійний, літературний, поетичний, міфологічний, неофіційний, тоталітарний, дипломатичний, монологічний, діалогічний, автобіографічний, нарративний, журналістський, мас-медійний, публічний, віртуальний, маніпулятивний, невербальний, дискурс конкретної мовної особистості* та інші [4: 287].

Дискурс буває діалогічним (інтерв'ю, екзамен, бесіда) та монологічним (лекція, сповідь). Монологічний дискурс є більш організованим і вимагає більшої зосередженості, внутрішньої логіки, аргументації, поступовості викладення думок для здійснення мети комунікації [6: 121]. Деякі дослідники автобіографії відносять її до монологічного автобіографічного дискурсу та саме її вважають мовною формою існування цього виду дискурсу.

Як жанр, автобіографія у світовій літературі дуже поширений і має давню історію. Перші згадки про нього донеслися до нас ще з античності, але сам термін вперше з'явився у Європі на початку 19 століття. Згідно зданими Оксфордського англійського словника, вперше цей термін вжив Роберт Сауті в 1809 році. Від античності до нас донеслось не багато текстів, які можна назвати автобіографіями. Дослідники цього жанру прослідковують автобіографічний вміст у діалогах Платона, промовах Ісократі, творах Цицерона, Цезаря, Горация, Овідія та Марка Аврелія.

В середньовічній культурі значний вплив на феномен автобіографії мало християнство. Людина опинилась у новій екзистенціальній ситуації: прагнучи вічного блаженства, вона мусила постійно звертатися до власного Я, порівнюючи свої думки та вчинки зі Святим Письмом. Першою і найвідомішою автобіографією цього періоду вважають «Сповідь» Св. Августина, яка була написана в формі богословського трактату. Цей твір значною мірою вплинув на форму, мову і зображення самоаналізу особистості і в свою чергу, на творення власного Я через структуру оповіді та інтерпретацію особистих спогадів [13:128].

В період Ренесансу та ранньої сучасності кількість автобіографій значно зростає. У XIV – XVII ст. в Італії з'являється ряд текстів, в яких гуманісти, художники та вчені розповідають про своє життя: Франческо Петрарка «Моя таємниця», Леон Батист Альберті «Життєпис», Джеймс Мелвіл «Історія життя» та інші.

Поняття сучасної автобіографії часто пов'язують зі становленням індивідуалізму XVIII – ХХст. Найяскравішим зразком автобіографії цього періоду являється «Сповідь» Жан-Жака Руссо, в якій автор заявляє про себе як створіння неповторне та єдине у своєму роді [19].

Значний внесок в дослідження історії автобіографії зробив німецький філософ Георг Міш. Його книга «Історія автобіографії» охоплює сотні творів, які були написані протягом трьох тисячоліть. Судячи з книги, основним предметом зацікавлення автора являється не автобіографія як літературна форма, а потужний процес становлення індивідуалістичної особистості, який охопив західний світ. Георг Міш вважає автобіографію вищою і найбільш змістовною формою, яка висвітлює осмислене людиною її власне життя.

Карл Вайнтрауб, американський дослідник історії європейської автобіографії, у своїй книзі «Роль індивіда: особистість і обставини в автобіографії», як і Георг Міш, вказує на те,

що автобіографія є основним джерелом, що дозволяє простежити історію самосвідомості європейського індивіда. Людська індивідуальність, на думку К.Вайнтрауба, існувала завжди, проте в епоху Відродження вона відкрито заявила про себе і в результаті цілого ряду трансформацій, на початку XIX ст. перетворилася у сучасну особистість. Своє завдання автор вбачає у «простеженні поступового утворення деяких найбільш важливих чинників», які сприяли появі сучасної концепції Я, тобто віри людини в те, що «вона є неповторною індивідуальністю, чие життєве завдання полягає в тому, щоб бути собою» [17: 128].

Монографія Майкла Масуха, дослідника британської автобіографії, «Походження індивідуалістичного Я. Автобіографія і самоідентичність в Англії, 1591-1791» менш амбіційна за хронологічним охопленням автобіографічних даних, проте набагато краще обґрунтована теоретично. Автор визначає її завдання як вивчення «передісторії сучасної автобіографічної практики» і водночас «опис витоків індивідуалістичної особистості» [14, 97]. Він виходить з того, що самоідентифікація – необхідна складова людського існування. При всьому різноманітті її форм, вона є транскультурним і трансісторичним феноменом, оскільки виступає основою спілкування індивідів у світі. І не зважаючи на різноманітність форм, можна говорити про загальні категорії самоідентифікації. Підкреслюючи теоретичну складність аналізу автобіографії, М.Масух все ж продовжує залишатися переконаним прихильником ідеї першочерговості її вивчення для сучасних гуманітарних наук.

Останні десятиліття XX століття позначились в історії автобіографії значним ростом інтересу до теоретичних проблем цього жанру. В 1975 році французький філософ і теоретик літератури Філіп Лежен ввів твердження, згідно з яким автобіографія – це ретроспективна оповідь в прозі, яку веде реальна людина про своє власне життя, з особливим акцентом на своєму особистому житті та на історії становлення своєї особистості [19].

Опонентом Ф.Лежена виступив інший французький вчений, Ж.Гюсдорф, який розглядав автобіографію не як літературний жанр, а як феномен європейської культури. Він опублікував статтю «Умови та межі автобіографії» і цілий ряд робіт, які підтверджували концепт історичної мінливості автобіографізму. За Ж.Гюсдорфом, зародження автобіографії історично і культурно пов'язане з появою у світі особливого способу сприйняття індивідом власного життя. Автор категорично виступив проти твердження Ф.Лежена про те, що автобіографія як жанр європейської літератури – це феномен сучасності. На думку Ж.Гюсдорфа, таке твердження примушує ігнорувати твори доби Середньовіччя та Відродження.

Ще один активний учасник дискусії 70-х років Дж.Олні, акцентував свою увагу на труднощах, які виникають під час спроб окреслити сам термін автобіографії. На його думку, автобіографія як предмет дослідження викликає більше питань, ніж дає відповідей [15: 3]. Він запропонував відмовитись від жанрових дефініцій і розуміти автобіографічний текст як динамічну єдність трьох складових: *autos* (Я), *bios* (життя), and *graphie* (письмо).

Нове покоління дослідників 80-90-х років 20 століття під впливом постструктуралістських ідей остаточно покінчило з багатьма основними принципами традиційного осмислення автобіографії, включаючи поняття авторського Я як певної реальності, що існує поза мовною конструкцією. У контексті «лінгвістичного повороту» автобіографічна оповідь перетворилася у словесний артефакт, який не обґрунтовано претендує на відображення справжнього життя автора [16, 327].

Однією з найважливіших і найбільш дискусивних проблем стало питання автобіографічного суб'єкта. Відкриття лінгвістики, антропології та інших наук у другій половині XX століття, гостро поставило під сумнів його цілісність. На перший план висунулася необхідність провести виразні відмінності між «автором», «письменником», «тим, хто пише», «оповідачем» і «головним героєм». Прихильники крайньої точки зору в цих дискусіях стверджували, що оскільки структурування суб'єктивності як раз і відбувається в процесі утворення автобіографічних смислів, шукати автобіографічного суб'єкта (автора, оповідача чи головного героя) поза межами автобіографічного тексту безперспективно [19].

Отже, автобіографічний дискурс – це особливий «авторerefлексивний» вид дискурсу, зручний для самовираження, самооцінки, саморепрезентації автора, а також пізнання самого

себе. Серед жанрів автобіографічного дискурсу виділяють: автобіографію, мемуари, лист, щоденник та сповідь.

Автобіографія – це той тип дискурсу, де авторське особистісне начало займає центральне місце і є текстотвірною категорією, що вкладається в рамки сучасної антропоцентричної парадигми [20].

Мемуари – це спогади про пережите, записи про реальні події минулого, свідком яких був автор. Вони пишуться на основі особистого досвіду та можуть мати вигляд художніх творів, але основний корпус текстів – це документальна розповідь. Головними умовами написання мемуарів є достовірність фактів, чітке дотримання історичних даних, ретроспективність, хронологічний характер розповіді, безпосередність свідчень, відмова від «гри» сюжету та недоцільних художніх прийомів [5: 157]. Однією із основних ознак мемуарів є присутність думки автора та його особиста оцінка подій. Авторами мемуарів зазвичай є особи, які відігравали важливу роль в історії.

Щоденники – це сукупність фрагментарних записів, які автор робить для себе. Вони ведуться регулярно і, найчастіше, супроводжуються зазначенням дати. Такі записи висвітлюють індивідуальний досвід і, як письмовий жанр, відображають становлення індивідуальності в культурі, формування особистого Я [18]. Вони відображають думки і прагнення автора, його душевний і психічний стан, переконання, культурний та освітній рівень. Реальні щоденники вперше набули поширення в Англії в XVII ст. і можуть розглядатись як вид історичних, історико-біографічних та історико-культурних документів [6, 123].

Написання щоденників характеризується різноманітними формами – від суто документальних до таких, що наближаються до літературних творів. Датування – це найперша з критерій, за якою ми визначаємо текст як щоденник. Воно необхідне для визначення часу, до якого належать записи та для ідентифікації щоденника як правдивого автобіографічного документу.

Листи – традиційна форма дистантного спілкування. Всі листи, незалежно від того, висилають їх факсом, звичайною чи електронною поштою, поділяють на ділові (службові), офіційні та особисті (приватні). Формальною ознакою автобіографічного листа є його написання від першої особи, апеляція до власного досвіду [10: 35]. В особистих листах автор описує події із власного життя та отриманий досвід, отже, спираючись на ці ознаки, можна констатувати той факт, що вони є автобіографічними. Основними рисами приватних листів є: логічність побудови, конкретність, інформативність, клішованість та етикетність.

Структура листа має чітку побудову та складається зі вступу, основної частини і закінчення. Вступ за звичай не перевищує обсягом один абзац і містить інформацію, що вводить читача в курс справи, посилання на попереднє листування тощо. Основна частина включає головну тему листа і поділена на абзаци, кожен з яких може висвітлювати певну подію чи проблему, розвивати думку, містити повідомлення [5: 156]. В автобіографічних листах присутній перелік або опис даних і деталей нещодавніх подій з життя автора. Заклучна частина складається зі запевнення, побажання і прохання.

В основі сповіді як літературного, філософського та публіцистичного феномену лежить релігійна сповідь. В межах жанру літературної сповіді можна виділити публіцистичну (автобіографічну) і художню сповідь.

Під автобіографічною сповіддю розуміють текст, у якому розповідь ведеться від першої особи, при чому оповідач (автор) допускає читача до найпотаємніших глибин власного духовного життя, намагаючись зрозуміти істини власного буття [11: 56].

Важливо зазначити, що в автобіографії автор зосереджений на становленні історії своєї душі в її взаємовідносинах з навколишнім світом, тоді, як автора мемуарів насамперед цікавить цей світ, люди, яких він зустрічав, події, за якими спостерігав, і в яких брав участь. Якщо автобіографії пишуться у зрілому віці, коли більша частина життя вже позаду і їм властиве прагнення осмислити прожите життя як одне ціле, то для щоденника не є характерним розрив між часом написання і часом про який пишуть; відсутність цього часового інтервалу стає на заваді погляду на власне життя, як на єдине ціле. В свою чергу сповідь відрізняється від автобіографії високим ступенем ширості та довіри до читача [21].

Окрім «чистих» жанрів автобіографічного дискурсу, зустрічаємо поєднання кількох жанрів у одному творі: автобіографія як переважно монологічна розповідь про власне життя може містити вкраплення у вигляді листів чи уривків щоденника, перемежовуватись подорожніми нотатками (які деякі із дослідників також відносять до мемуарних жанрів). Кінець 20 – початок 21 століття разом із розвитком технологій сприяв і появі жанрової модифікації щоденника – блогів, де автори серед усього іншого діляться й хронологією подій свого життя.

Категорія автора автобіографічного дискурсу різниться діахронічно: від моменту зародження його жанрових різновидів до середини 20 століття авторами переважно виступають філософи, мислителі, видатні історичні постаті та літератори. Особливістю сучасної літературної автобіографії є розширення суспільного діапазону автора. Продуцентами мемуарних жанрів виступають люди розмаїтих професій: пов'язані із літературною діяльністю (письменники, журналісти, теле- та радіоведучі) та абсолютно далекі від неї (спортсмени, тренери, актори, моделі, коміки). Це, у свою чергу, відображається на стильових, комунікативних та прагматичних характеристиках цих жанрів.

Перспективним видається аналіз сучасної літературної автобіографії (британської зокрема) з точки зору стратегій і тактик мовних особистостей, різних за фахом та статусом, а також особливості концептуальної та мовної картин світу сучасного автора автобіографічного дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики: [монографія] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с., 12–13
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 344 с., 138
3. Безугла Л.Р. Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі: монографія. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2007. – 332 с., 72
4. Корольов І.Р. Поняття дискурсу в сучасному мовознавстві: визначення, структура, типологія / І.Р. Корольов – КНУ ім. Т.Шевченка / *Studia Linguistica*, №6 – 2012. – 285-305с.
5. Сердійчук Л. П. Форми прояву автобіографічного в текстах / Л.П. Сердійчук. – Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету, 2011. – №14. – 154-158с.
6. Сердійчук Л.П. Автобіографія як окремий вид дискурсу / Л.П. Сердійчук. – Вісник Житомирського педагогічного університету, 2004. – № 16. – 120-123 с.
7. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс / Першоджерела комунікативної філософії. - К.: Либідь, - 1996 - 84-91с.
8. Арутюнова Н.Д. Дискурс. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н.Ярцевой. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 136-137с.
9. Карасик В.И. О типах дискурса. Языковаяличность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. В.И. Карасик. – Волгоград: Перемена, 2000. – 5-20с.
10. Савкина И. Теория и практики автобиографического письма. Автобиографическая практика в России и во Франции. Сборник статей. – М.: ИМЛИ РАН, 2006. – 278 с.
11. Садовникова Т.В. Исповедальное начало в прозе 1960-х годов: дис. канд. филол. наук: 10.01.01 / Т.В.Садовникова – Екатеринбург, 2004. – 204с.
12. Серебренников Б.А., Кубрякова Е.С., Постовалова В.И. Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира / Б.А. Серебренников, Е.С. Кубрякова, В.И. Постовалова. – М.: Наука, 1988. – 216 с.
13. Harbus A. Written autobiography as a source of influence on autobiographical memory / Antonina Harbus. – *Proceedings of the 9th Conference of the Australasian Society for Cognitive Science* 126-130p.
14. Mascuch M. Origins of the Individualist Self: Autobiography and Self-Identity in England, 1591–1791. Stanford, 1996.
15. Olney J. Autobiography and the Cultural Moment // *Autobiography: Essays Theoretical and Critical* / Ed. J. Olney. Princeton, 1980. . 3р.
16. Sprinker M. Fictions of the Self: The End of Autobiography // *Autobiography: Essays Theoretical and Critical* / Ed. by J.Olney. Princeton, 1980. 321-342p.
17. Weintraub K.J. The Value of the Individual: Self and Circumstance in Autobiography. Chicago, 1978.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ:

18. <http://ru.wikipedia.org/wiki/Дневник>
19. Зарецкий Ю.П., Историки и автобиографии / Ю.П.Зарецкий. – Российский государственный гуманитарный университет. – [Електронний ресурс] –Режим доступу: <http://visantrop.rshu.ru/article.html?id=1167090>
20. Кованова Е.А. О некоторых культурологических особенностях автобиографического дискурса/ Е.А.Кованова. – Санкт-Петербургский государственный университет. –[Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://forum.aspu.ru/viewtopic.php?f=51&t=2821>

21. Чекалов П.К. Осмысление жанра художественной автобиографии в научной литературе / П.К.Чеклов. – Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и искусствоведение, 2012. – №1. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/osmyslenie-zhanra-hudozhestvennoy-avtobiografii-v-nauchnoy-literature>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Христина Баган – аспірант кафедри англійської філології факультету іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Наукові інтереси: дискурсознавство, лінгвістика тексту, когнітивна лінгвістика, лінгво-прагматика.

ХАРАКТЕРНІ РИСИ ДИСКУРСУ РЕФЛЕКСІЇ У.ЧЕРЧІЛЛЯ

Наталія БАЗИЛЕВИЧ (Херсон, Україна)

Стаття присвячена дослідженню визначальних ознак дискурсу рефлексії У.Черчілля. Виокремлено основні епістемологічні, структурні, комунікативні та стилістичні характеристики дискурсу рефлексії У.Черчілля.

Ключові слова: дискурс, рефлексія, епістемологія, суб'єктивність, логічність, інтеракціональність, образність.

The article is devoted to the study of distinguishing features of discourse of reflection of W.Churchill. Main epistemological, communicative and stylistic characteristics of discourse of reflection of W.Churchill are revealed.

Key words: discourse, reflection, epistemology, subjectivity, consistency, interaction, figurativeness.

Сучасні лінгвістичні дослідження характеризуються значною увагою до вивчення різних видів дискурсу. Науковий простір вивчення дискурсу різноманітний і постійно розширюється. Увага вчених зосереджується на вивченні й аналізі різних типів інформації у дискурсі, способів викладу та втілення прагматичної мети комунікантів, дослідженні мовних форм як похідних концептуалізації світу людською свідомістю, а їх значень – як певних структур знання, концептів, що закріплені мовними знаками [13].

Актуальність обраної теми зумовлена загальною спрямованістю сучасних лінгвістичних досліджень на комплексне вивчення дискурсів у рамках когнітивно- **Метою** дослідження є виявлення характерних рис, притаманних дискурсу рефлексії У.Черчілля.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: з'ясувати суть поняття «дискурс рефлексії», визначити основні епістемологічні, структурні та стилістичні характеристики дискурсу рефлексії У.Черчілля.

Матеріалом для дослідження послужили історико-мемуарні твори У.Черчілля: «The story of the Malakand Field Force», «The River War», «The World Crisis», «The Second World War».

Поняття «дискурс» розглядається в працях Н. Д. Арутюнової, В. В. Красних, Л.М.Алексеевої, В.І.Карасика, М.М.Макарова, Ю.С.Степанова, Є.С.Кубрякової та інших. Питання поділу та виділення різних типів дискурсу знайшли своє відображення в роботах А.Д.Белової, В.Б.Бурбело, Г.Г.Почепцова, Г.Креса, Н.Н.Миронової, М.М.Полюжината та ін..

Для сучасної лінгвістики є характерним звернення до функціональних і жанрових різновидів дискурсу та їх аналіз на комплексній, міждисциплінарній основі. Наприклад, А.В.Скрипник [12] розглядає французький поетичний дискурс Середньовіччя, Т.П.Видорова – науково-фантастичний дискурс А.Азімова, Р.Є Пилипенко[9] досліджує німецький економічний дискурс, Л.О.Козакова [6] – наративний дискурс малої прози О.Гончара та багато інших.

Огляд наукової літератури показав, що на матеріалі англійської мови не вивчався дискурс рефлексії, хоча проблема автора й авторської свідомості досліджувалася такими вченими як В. Кайзер, М. Фуко, Д. Гарднер, В. Виноградов, Б. Корман, М. Бахтін. Проблеми авторської свідомості присвячено дисертації А.С.Островської [7], Ю. М.Бамбур [3]. Але в даних дослідженнях основний акцент зроблено на літературний аспект і недостатньо повно розкрито лінгвістичний аспект. Це дозволяє продовжити дослідження в цьому напрямку.

Крім того, творчість У.Черчілля, великого політичного і державного діяча, блискучого оратора, лауреата Нобелівської премії з літератури, лідера, який зміг об'єднати націю у час небезпеки, становить цілу епоху в культурно-історичному розвитку не тільки

Великобританії, а й Європи. Вона пройнята масштабним баченням історії, майстерним і своєрідним розкриттям ідеї обраної епохи, тому представляє інтерес.

Спираючись на дослідження М.Варій[4], О.М.Холодної[14], визначаємо феномен «рефлексія» як мисленнєво-мовленнєвий конструкт (комплекс ментальних операцій), що є джерелом трансформування досвіду У.Черчілля, його знань про світ. Свою технологію літературної творчості Черчілль пояснював так: «Мені не шкода витратити 12 – 13 годин на зосереджені роздуми, щоб потім створити оригінальний твір» [10:271]. Відповідно, «дискурс рефлексії автора» може бути визначений як форма використання мови в певному реальному часі, що відображає рефлексивний тип творчої, соціально активної людини і створюється з метою реалізації певної авторської інтенції та актуалізується у зв'язному тексті, «що включає в себе і екстралінгвальні фактори (знання про світ, думки, установки, цілі адресанта тощо) необхідні для його розуміння»[1; 8; 11;].

У ході аналізу текстів історико-мемуарних творів У.Черчілля виявлено, що дискурс рефлексії Черчілля вирізняється своєю епістемологією (термін М.Фуко), тобто своїми критеріями істинності зображення та аналізу історичних подій. У більшості випадків у творах У.Черчілля превалюють авторська точка зору, оцінка і сприйняття, які є критеріями істини в його текстах: «*I give my testimony according to the lights I follow*» [17: xiv], «*In these pages I attempt to recount some of the incidents and impressions which form in my mind the story of the coming upon mankind of the worst tragedy in its tumultuous history*» [18: 15]. У.Черчілль неодноразово наголошує, що події які він аналізує, подаються з точки зору особи, яка несла основну відповідальність за хід війни та політику Британії: «... *give a current account of these tremendous events as they were viewed at the time by one who bore the chief responsibility for the war and policy of the British Empire and Commonwealth*» [17: xii], «... *I have described as I saw them the events leading to the Second World War...*» [20: xiii]. У.Черчілль також підкреслює, що він у своїх спогадах покладався в основному на документи (багаточисленні листи, записки, протоколи, журнали бойових дій, військові депеші, директиви, меморандуми), які були написані ним під час тих великих подій: «*Again I rely upon the series of my directives, telegrams, and minutes, which owe their importance and interest to the moment in which they were written, and which I could not write in better words now*» [20: xiii]. Отже дискурс рефлексії Черчілля вирізняється синтезом суб'єктивності та документальності.

Аналіз комунікативного аспекту дискурс рефлексії У.Черчілля дозволяє виділити інтеракціональність, яка віддзеркалюється у семантиці тексту та «певній моделі інтерпретації тексту» [5], тому що навіть «мислення, яке повинно бути найсамотнішою з усіх діяльностей, насправді ніколи не відбувається без партнера чи товариства в абсолютному значенні цих слів» [1: 75-76].

Взаємодія У.Черчілля з читачем має регуляторний та стимулюючий характер, тому що У.Черчілль керує, визначає напрям і спрямовує увагу читача на певні моменти, а також, заохочуючи адресата до аналізу зображуваних подій, намагається вплинути на його оцінку й емоції. Взаємодія У.Черчілля з читачем актуалізується:

1) рамковими компонентами тексту(заголовками розділів, планом розділів), епіграфами (рядки з віршів, цитати з творів, рядки з Біблії). Використовуючи дані засоби, автор допомагає читачеві зорієнтуватися в тексті, налаштуватися на певне сприйняття інформації;

2) безпосереднім звертанням до читача: «*The reader will recall my minute to the Chief of Staff ...*» [22: 92];

3) коментуванням автором своїх намірів або вербалізацією автором своїх мовних дій, які виступають як прогноз подальших дій автора.: «*In these pages I attempt to...*» [17: 15], «*I shall in a later volume explain ...*» [17: 142], «*I may mention here ...*»[17: 224], «*Here must be noted ...*»[20: 20], «*The reader will notice that...*» [20: 71]. Наприклад, пояснюючи пріоритетність введення нової інформації, автор готує читача до сприйняття цієї інформації: «*It will be convenient to complete here the tale of the destruction of the Italian Empire and armies in East Africa, which formed the accompaniment of so many graver events elsewhere*» [19: 82]; або автор наголошує на важливості інформації, яку він передає читачеві: «*Here must be noted once more the dominating influence of the war at sea on the fortunes of the Eighth Army*» [20: 20]; або автор повідомляє тему своїх міркувань: «*The main question which the ensuing chapters will*

probe and expose is whether His Majesty's Government by their action influenced <...> Hitler's movements in South-East Europe ...» [19: 27].

4) регулюванням порядку сприйняття інформації, використовуючи маркери послідовності *now, here, later, it is time*: «*We may now review up to this point the course of memorable battle» [18: 66], «...which will be explained later» [19: 178], «It is time to go to the other Camp...» [18: 265];*

5) наданням настанов, як краще зрозуміти точку зору автора : «*If the reader is to understand this tale and the point of view from which it is told, he should follow the author's mind in each principal sphere of causation» [23: 19];*

б) апелюванням У.Черчілля: а) до пам'яті читача – «*The reader will recall the importance I had attached to ... » [18: 139], «It must be remembered that ... » [19: 173], «The reader may have in his mind the description of the Malakand as a great cup with jagged clefts in the rim» [24, с.47];*

б) до уяви читача: «*I shall not take the reader father from the scene of action. He is free and his imagination may lead him back to the highland valleys, where he may continue for a space among camps and men, and observe the conclusion of the drama» [23: 142];*

7) інтимізацією відношень з читачем, яка актуалізується у дискурсі маркерами солідарності «*we may now...», «we must now...», «but let us...», «we can now...»: «We must follow the story to its bitter end» [20: 131], «We may now review up to this point the course of memorable battle» [18: 66].*

Варто зауважити, що інтенція У.Черчілля створити атмосферу взаєморозуміння з читачем є причиною появи метатекстів. За допомогою метатекстів модусного плану автор передає власне бачення чи власне ставлення до зображуваної ситуації чи події. Наприклад, з допомогою метатексту *one I could not share*, який вводиться протиставним сполучником *though*, автор підкреслює суб'єктивне ставлення до питання ведення воєнних дій в Італії: «*This was no doubt a military opinion of high authority, though one I could not share» [21: 24].* Або, наприклад, за допомогою метатексту у формі риторичного запитання *and who could doubt its coming? (I didn't doubt)* автор делікатно натякає на власну здатність передбачати, наперед визначати хід політичних подій і впевненість у власних передбаченнях: «*In this hours I knew that if war came – and who could doubt its coming? – a major burden would fall upon me» [17: 358].*

Метатексти диктумного плану передають авторські інтенції уточнити, доповнити, деталізувати чи інформацію. Наприклад, за допомогою метатексту *all too brief, but invaluable* автор передає додаткову інформацію про роль сигналів радіолокаційних установок під час бойових дій: «*In their decisive contribution to victory in the day battles they were supported and supplemented by other stations of new technical design, which gave warning – all too brief, but invaluable – of the approach of the low fliers» [19: 41],* або автор уточнює інформацію: «*The all important convoy with the leading brigade (the 53 rd) of the 18th Division and ...» [20: 34].*

Характерною рисою дискурсу рефлексії У. Черчілля є також логічність, тобто він відзначається логічною послідовністю викладення думок, здатністю автора послідовно будувати свої судження. У.Черчілль зауважує: «*Я < ... > встиг зрозуміти: коли «правильно хочеш писати – намагайся правильно мислити»» [15: 120].* Тексти його міркувань так структурно організовані, що процес оформлення авторської думки легко декодується читачем. Сприйняття текстів також полегшується тим, що думка У.Черчілля логічно і структурно представлена в абзаці таким чином, що надходження інформації до адресата оптимально організоване: «*I began to see that writing, especially narrative, was not only an affair of sentences, but also of paragraphs. Just as the sentence contains one idea in all its fullness, so the paragraph should embrace a distinct episode; and as the sentences should follow one another in harmonious sequence, so the paragraphs must fit on to one another like the automatic couplings of railway carriages» [16: 208].* Тому читач отримує інформацію як логічно завершену.

Наступним кроком нашого аналізу буде виявлення специфічних стилістичних особливостей дискурсу рефлексії У.Черчілля. Звертає на себе увагу те, що тексти дискурсу рефлексії У.Черчілля вирізняються художнім сприйняттям дійсності, силою авторського уявлення, барвистістю, тобто образністю, що є проявом особливих когнітивних здібностей

автора. Образність реалізується шляхом використання ряду тропів: епітетів, порівнянь, метафор, метонімії, персоніфікації.

Черчілль широко використовує епітети. Наприклад, образ процвітаючої епохи королеви Вікторії, тобто образ минулого, створюється за допомогою епітетів *palmy, secure, prosperous, still*: «*It was the custom in the palmy days of Queen Victoria for statesmen to expatiate upon the glories of the British Empire, and to rejoice in that protecting Providence which had preserved us through so many dangers and brought us at length into a secure and prosperous age» [23: 1], «*Every night while the world had supper, it was running still*» [23: 5].*

Суперечливий образ сучасного йому світу У.Черчілль відтворює за допомогою епітетів: *horrible, fateful, fugitive, violent, grim, tragic, sedate*: «*Now for four horrible years thirteen provinces of France had lain in the rigorous grip of Prussian military rule» [17: 4], «... he reigned in increasing decrepitude at the summit of the British system for nearly four fateful years» [17: 34], «*Ten years is a long time in this fugitive world*» [17: 46], «*I date the beginning of these violent times in our country» [23: 20], «...the grim realities which came one after another into view» [23: c49], «*Thus much of the literature of this tragic century...*» [19: 24], «*In 1911, the Italian Government shocked and alarmed the sedate world of those days...*» [19: 71].**

Характерним для У. Черчілля є використання низки епітетів, які посилюють образність його мови та допомагають створити певну атмосферу, наприклад неспокою: «*strange, prolonged, wailing noise*» [17: 358], бойового духу: «*a heavy, sharp, offensive French sword*» [17: 426], тривоги: «*We are left sad and sorrowful in the dark...*» [25: 3].

Колоритна своєрідність дискурсу формується також за допомогою образних порівнянь: «*...and only a few splendid butterflies, whose wings of blue and green change colour in the light, like shot silk, contrasted with the sternness of the landscape*» [24: 5], «*...a strange land, as tangled as the maze at Hampton Court, with mountains instead of hedges*» [24: 12], «*the broad graded road runs like a ribbon across the plain*» [24: 15].

Провідне місце у дискурсі рефлексії У.Черчілля належить метафорам, які не тільки мають когнітивний зміст, тобто передають інформацію автора про аналізовані ним події, але й підвищують образність тексту. Наприклад, за допомогою низки метафор: «*As the sun of civilisation rose above the hills, the fair flowers of commerce unfolded, and the streams of supply and demand, hitherto congealed by the frost of barbarism, were thawed*» [24: 22] автор передає певні знання про суспільні відносини (унаслідок розвитку цивілізованого суспільства стає інтенсивнішою торгівля, а разом із нею попит і пропозиція, які сприяють її росту), крім того, лексеми на позначення природних явищ *sun, flowers, streams*», «*frost*», які в даному випадку актуалізують сфери суспільних відносин, надають мові автора яскравості.

Слід відмітити, що образність стилю У. Черчілля інтенсифікується використанням прийому інтеграції різних стилістичних засобів і тропів в одному реченні (інверсія + персоніфікація + метафора; риторичне запитання + метафора; анафора + епітет; метафора + епітети). Наприклад, у міркуваннях про французький народ, який пройшов через п'ять війн, для передачі міри його страждань, У.Черчілль використовує інверсію (допоміжне дієслово *had* стоїть перед підметом), а поєднанням інверсії з персоніфікацією *the towers of Notre Dame seen ... and heard ...* та метафорою *the thunder of their cannonade*, створює картину трагедії Франції: «*Five times in a hundred years, in 1814, 1815, 1870, 1914 and 1915, had the towers of Notre Dame seen the flash of Prussian guns and heard the thunder of their cannonade*» [17: 4].

Розглянемо приклад інтеграції риторичного запитання та метафори, яке дозволяє автору максимально посилити емоційність та образність висловлення своєї думки. Метафора «*darkness seemed loaded with the menace*» не тільки відображає емоційну напругу передчуття лиха, а й передає концептуальний зміст поняття «небезпека» – загрозу наближення війни, яка асоціюється у Черчілля з темрявою «*darkness*» (темрява > щось незрозуміле, невідоме > невідоме вселяє страх > страх – це передчуття небезпеки), а риторичне запитання, що починається фразою «*Who could fail ...?*» передає імпліцитну інформацію про впевненість автора в тому, що треба ретельно готуватися до наближення війни, буквально «Хто насмілиться не досягти успіху?»: «*Who could fail when the very darkness seemed loaded with the menace of approaching war?*» [23: 123].

Звертає на себе увагу використання У.Черчиллем повторів, що дозволяє йому не тільки відтворювати динамічність своїх міркувань, але й стисло передавати інформацію, наприклад про реальні політичні події, які відбулися у Франції за досить великий проміжок часу (1875 – 1911 роки): «*They remembered the preventive war which Bismark had sought to wage in 1875; they remembered the brutal threat which had driven Declasse from office in 1905; they had quaked at the Moroccan menace in 1906, at the Bosnian dispute of 1908, and at the Agadir crisis of 1911*»[17: 5]. А за допомогою поєднання повтору (анафори) «*they remembered*» з лексемами лексико-семантичної групи «Страх»: «*war*», «*threat*», «*quake*», «*menace*» та з епітетом «*brutal*» увиразнюється трагізм зображуваної ситуації.

Розглянемо приклад поєднання в одному висловленні метафори та низки епітетів: «*Time after time the clouds had loomed up vague, menacing, constantly changing;...*» [23: 208]. Можливість якогось лиха, нещастя, катастрофи У.Черчилль передає метафорою «*clouds had loomed up*», а епітети «*vague, menacing, constantly changing*» посилюють відчуття небезпеки.

Висновок: Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що дискурс рефлексії У.Черчилля вирізняється унікальним способом володіння мовою та характеризується синтезом суб'єктивності та документальності, логічністю, інтеракціональністю та образністю.

Перспективою нашого дослідження може бути виявлення когнітивних характеристик дискурсу рефлексії.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Дискурс. // Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. Ред. В. Н. Ярцева] / Н. Д. Арутюнова. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136 – 137.]
2. Арентд Г. Становище людини. / Г. Арентд. – Львів, 1999. – 243 .
3. Бамбур Ю.М. Авторська рефлексія в літературному творі (на матеріалі прози Джона Фаулза): автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06/ Бамбур Юлія Миколаївна; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 16 с.
4. Варій М.Й. Психологія/ М.Й.Варій. – Київ: Центр учбової літератури, 2007. – 287 с.
5. Воробьева О.П. Текстовые категории и фактор адресата/ О.П. Воробьева. – К.: Высш. шк., 1993. – 200 с.
6. Козакова Л.О. Наративный дискурс малої прози Олесея Гончара: Монографічне дослідження/ Київ нац. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – К., 2003. – 2003. – 98 с.
7. Островська А. С. Форми вираження авторської свідомості в творчості письменників нової генерації к. XIX – поч. XX ст. (на матеріалі малої прози В. Стефаніка, О. Кобилянської, М. Коцюбинського) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.06 / А. С. Островська. – Дніпропетровськ, 1999. – 18 с.
8. Петров В.В. Вступительная статья/ В.В.Петров, Ю.Н.Караулов// Дейк Г. А.ван. Язык. Познание. Коммуникация; пер. с англ. – М., 1989. – С. 5 – 11.
9. Пилипенко Р.С. Німецький економічний дискурс: методологія, моделі, жанри/ Р.С.Пилипенко// Монографія/ За ред.Л.І.Сахарчук. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – 316 с.
10. Роуз Н. Черчилль. Бурная жизнь/ Н.Роуз; Пер. с англ. Е.Ф.Левиной. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 448 с.
11. Сербенська О.А. Культура усного мовлення. Практикум.: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
12. Скрипник А.В. поетичний дискурс епохи Середньовіччя/ А.В.Скрипник // Дис. канд. філол. наук: 10.02.05/ Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2005. – 232 л.
13. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка : Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов. – М. : «Наука», 1985. – 336 с.
14. Холодная М.А. ПСИХОЛОГИЯ ИНТЕЛЛЕКТА: ПАРАДОКСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ. – М. –Томск: БАРС, 1997. – 392 с.
15. Черчилль У. Мои ранние годы: 1874 – 1990/ Уинстон Черчилль; Пер. с англ. Е.Осеновой, В.Харитоновой. – М.: Колибри, Азбука-Аттикус, 2012. – 368 с.
16. Churchill Winston. My Early Life / W. Churchill. – London: Eland Publishing LTD., 2000. – 367 p.
17. Churchill Winston. The Second World War.v.1. / W. Churchill. – Houghton Mifflin Company, 1985. – 724 p.
18. Churchill Winston. The Second World War.v.2. / W. Churchill. – Houghton Mifflin Company, 1985. – 684 p.
19. Churchill Winston. The Second World War.v.3. / W. Churchill. – Houghton Mifflin Company, 1985. – 818 p.
20. Churchill Winston. The Second World War.v.4. / W. Churchill. – Houghton Mifflin Company, 1985. – 917 p.
21. Churchill Winston. The Second World War.v.5. / W. Churchill. – Houghton Mifflin Company, 1985. – 673 p.
22. Churchill Winston. The Second World War.v.6. / W. Churchill. – Houghton Mifflin Company, 1985. – 716 p.
23. Churchill Winston. War Crisis. v.1/ W. Churchill/- London: Eland Publishing LTD., 2000. – 589 p.
24. Churchill Winston. The Story of the Malakand Field Force / W. Churchill. – Режим доступу: <http://archive.org/details/OOch>
25. Churchill Winston. The River War / W. Churchill. – Режим доступу: <http://archive.org/details/OOch>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Базилевич – аспірант кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету.

Наукові інтереси: лінгвокогнітивні дослідження дискурсу.

ЕКСПЛІЦИТНІ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ АКСІОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ У КРИТИЧНИХ ЗАУВАЖЕННЯХ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВОЇ СТАТТІ

Олена БАЛАЦЬКА (Полтава, Україна)

Статтю присвячено вивченню експліцитних лексико-граматичних засобів вираження негативної оцінки в критичних зауваженнях у провідному жанрі англомовного наукового дискурсу – статті. Виявлено, що цей тип актуалізації аксіологічного змісту твориться за цілою низкою зразків, які є або можуть бути зведені до структури загальнозаперечного речення, де негатори беруть участь у формуванні оцінного значення разом із лексичними засобами позитивної / нейтральної семантики.

Ключові слова: англомовний науковий дискурс, жанр, стаття, критичне зауваження, негативна оцінка, експліцитні засоби, лексико-граматичні засоби.

The article analyzes explicit lexico-grammatical means of negative evaluation in critical remarks in the main genre of English-language scientific discourse – article. This type of axiological content actualization has proved to be formed on a number of models. These models are or can be transformed into general negative sentence structure in which negation markers take part in forming evaluative meaning along with positive / neutral lexical means.

Key words: English-language scientific discourse, genre, article, critical remark, negative evaluation, explicit means, lexico-grammatical means.

До найбільш актуальних напрямів сучасного мовознавчого аналізу належать проблеми дискурсології, з-поміж яких варто відзначити дослідження різних типів дискурсу. Надзвичайно велика суспільна значущість науки стала причиною посилення уваги сучасних дослідників до наукового дискурсу [4; 8] та його жанрів [7], провідним з яких вважається наукова стаття [10]. Наукову статтю досліджують у цілому та за окремими компонентами, до котрих належить і критика / критичне зауваження – вербально виражене негативне ставлення автора до певного (фрагмента) наукового дослідження [1: 1].

Об'єктом цієї роботи є критичне зауваження в англомовній науковій статті.

Матеріалом дослідження виступають 1027 критичних зауважень, отриманих з 350 статей з 10 гуманітарних дисциплін, опублікованих в електронних наукових журналах Великої Британії та США за 2009–2011 рр.

Метою статті є інвентаризація експліцитних лексико-граматичних засобів, які використовуються для вираження негативної оцінки в критичному зауваженні в англомовній науковій статті.

Аксіологічний зміст критичних зауважень (КЗ) поданий прямо – в експліцитний спосіб – чи непрямо – в імпліцитний.

Експліцитне вираження оцінки здійснюється, як відомо, за допомогою лексичних або лексико-граматичних засобів. Відповідно виокремлюємо два способи актуалізації аксіологічного змісту у КЗ: лексичний (негативна оцінка об'єктивується за допомогою маркерів – типових оцінних лексичних засобів) [2] та лексико-граматичний (негативна оцінка вербалізується експліцитно за допомогою граматичних засобів – операторів заперечення – негаторів у поєднанні з лексичними одиницями позитивної або нейтральної семантики).

Аналіз фактичного матеріалу засвідчив, що найбільшу питому вагу в КЗ має заперечення **присудка** (74,06 % від усіх зареєстрованих лексико-граматичних засобів), здійснюване за допомогою негатора – заперечної частки *not* (*n't*). Характерною особливістю при цьому є, зумовлена природою КЗ, відсутність форм майбутнього часу дієслова-присудка, які зареєстровані в інших дискурсивних контекстах (див., наприклад, [3: 13]). Заперечення присудка в КЗ подане двома моделями.

Перша модель – заперечення складеного дієслівного присудка (Compound Verbal Predicate) реалізується в КЗ в англомовній науковій статті у трьох модифікаціях, а саме:

- Допоміжне дієслово *do* у формі теперішнього або минулого часу + *not* + основне дієслово, наприклад:

(1) *The examples all come from Germany. Compared to what is happening elsewhere in eastern and southeastern Europe or Russia, Germany does not seem an appropriate place to examine decline.*

Негативну оцінку в цьому фрагменті вербалізує заперечення присудка – дієслова нейтральної семантики – у поєднанні зі словосполученням *an appropriate place* у функції додатка, де *appropriate* є мовною одиницею позитивної семантики (“*especially suitable or compatible*” [9]).

(2) *This evolutionary perspective does not, however, provide a handy explanation for why women might actually do better, or certainly not worse, under conditions of anxiety.*

Негативна оцінка в цьому КЗ реалізується за допомогою заперечення присудка, вираженого дієсловом нейтральної семантики, у поєднанні із залежним від нього додатком *a handy explanation*, у складі якого означення *handy* є лексичною одиницею позитивної семантики (“*convenient for use*” [9]).

Таким чином, заперечення складеного дієслівного присудка, представлене формами Present Simple та Past Simple, формує у КЗ негативно-оцінне значення у сполученні із семантикою мовної (-их) одиниці (-ь) у функції означення при додатку.

- Допоміжне дієслово *have* у формі теперішнього часу (Present Perfect) + *not* + основне дієслово, приміром:

(3) *The number of field hours required within a practicum placement has not been explored on a national level, perhaps in part because CSWE sets a minimum standard of 900 hours.*

(4) *Agreement morphology in languages that are more typologically variant has not yet been examined.*

Як свідчать наведені приклади, негативна оцінка в КЗ, побудованих за цією схемою, есплікується за рахунок поєднання заперечення з лексико-граматичним значенням самого присудка (дієслово нейтральної семантики у формі Present Perfect). Дія, позначена дієсловом нейтральної семантики (*explore, examine*), по-різному іменує ту саму сутність – «досліджувати», а відсутність вивчення якоїсь наукової проблеми чи її окремого аспекту набуває негативного оцінного забарвлення саме в контексті англomовного наукового дискурсу.

- Модальне дієслово (в абсолютній більшості випадків *can* або *may*) + *not* + основне дієслово (Compound Modal Predicate), наприклад:

(5) *However, this cannot be used to specify any psychological symptoms.*

(6) *While the sample characteristics reflect the characteristics of the school populations, these findings may not generalize to other university populations.*

Негативна оцінка в таких КЗ виникає на ґрунті поєднання заперечення зі значенням модальних дієслів («можливість») та дієсловом нейтральної семантики, яке означає «використання результатів дії».

Друга модель – заперечення складеного іменного присудка (Compound Nominative Predicate) в КЗ – є такою: дієслово *be* у формі теперішнього або минулого часу + *not* + іменна частина, подана прикметником (приклад 7) або пасивним дієприкметником (приклад 8):

(7) *However even the statistical significance of this particular finding was not strong.*

(8) *It is not often acknowledged that Adam Smith also dedicated a lot of his time to analyze the importance of the state in the economy of the nation.*

З наведених прикладів неважко побачити, що у випадку позитивної означеності семантики слова – іменної частини присудка (*strong*) висловлення негативної оцінки, яким подане КЗ, указує на недолік наявного дослідження, а в разі нейтральної семантики мовної одиниці – на відсутність чи недостатність знання (*acknowledged*).

Окрім заперечення присудка в КЗ, реалізованих в англomовній науковій статті, зафіксовано також заперечення *додатка* (13,9 % від усіх лексико-граматичних засобів) із використанням заперечних займенників *no* та *nothing*. Було виявлено *дві моделі* КЗ, в яких заперечується додаток:

- (формальний) підмет + *be, etc.* + *no* + додаток, наприклад:

(9) *The concept of organizational culture has been defined from many perspectives in the literature. There is **no** one single definition for organizational culture.*

- (формальний) підмет + *be, etc.* + додаток із семантикою заперечення (*nothing*):

(10) *This is another (perhaps willful) misreading, because there is, in fact, **nothing** in Auston's text indicating any such preference: both written and oral utterances exercise illocutionary force, though it may function in different ways.*

Оскільки граматична будова англійського речення передбачає наявність заперечення лише одного з його членів, заперечення додатка в усіх випадках кореспондує із запереченням присудка (*there is no / nothing* → *there isn't any / anything*), презентуючи зміст «Нездійснена дія», який належить до прототипових семантичних варіантів речень, побудованих за моделлю *There-V-N (mod)-L* – існування / неіснування, місцезнаходження об'єкта, наявність / відсутність [6: 7].

У КЗ в англійській науковій статті зафіксовано також заперечення **підмета** (6,85 %) за допомогою таких негаторів, як заперечні займенники (*no, none, nobody, nothing*), заперечні сполучники (*neither, nor*) та заперечна частка *not*.

Було зареєстровано *дві моделі* критичних зауважень, в яких заперечується підмет, аналогічні моделям заперечення додатка:

- негатор (*no, neither, not*) + підмет, приміром:

(11) *To date, **no** research has identified treatment options available for those with mental health problems in the primary care setting, yet policy suggests that the range of treatment options are low and access to allied health professionals is limited.*

(12) ***Neither** volume has much to say on labour movements, and either their views on imperialism or the extent to which they were themselves embedded in broader networks stretching back to Britain.*

- підмет-негатор (підмет, виражений мовною одиницею із семантикою заперечення (*none, nobody, nothing*)):

(13) ***None** of these are directly compatible with the present hypothesis.*

(14) *But there has been little serious testing of their robustness across cultures (i.e. whether these capacities are generically present in individuals in any community), and next to **nothing** is known of their cultural permeability (i.e. whether differences in cultural setting may affect the development of such capacities in children).*

Заперечення підмета подібне до заперечення додатка не лише за формальними моделями, а й у тому аспекті, що воно кореспондує із запереченням присудка. Причому перша модель збігається зі змістом «Нездійснена дія» (*no research had identified* → *research hasn't identified; neither volume has much to say* → *either volume hasn't much to say*), а друга – з тим самим змістом (*next to nothing is known* → *next to everything isn't known*) або зі змістом «Дія здійснена погано» (*None... are... compatible* → *All aren't compatible*).

Для заперечення **обставини** (5,19 % від усіх лексико-граматичних засобів) використовуються заперечні прислівники (*never, nowhere, in no way*) та заперечна частка *not*. Було зареєстровано *дві моделі* заперечення обставини:

- негатор (*not*) + обставина:

(15) *Moreover, 'customary' should be conceived of as including 'modern custom' and be seen as something dynamic, **not** in the static and rather traditional way in which it often tends to be interpreted.*

- обставина-негатор (обставина, виражена мовною одиницею із семантикою заперечення (*never, nowhere, in no way*)):

(16) *The speculation that current distribution of disease implies climatic restriction was **never** actually tested by those involved in its promulgation (Cook, 1998; Powell & Cook, 2005; Powell & Eisenberg, 1998).*

Заперечення обставини кореспондує із запереченням присудка. Приміром, із третьою модифікацією першої моделі заперечення присудка (модальне дієслово + *not* + основне дієслово) співвідноситься фрагмент (15) (*should be seen not in the static way* → *shouldn't be seen in the static way*), із другою моделлю (дієслово *be* у формі теперішнього або минулого часу + *not* + іменна частина) – приклад (16) (*was never tested* → *wasn't tested*).

Таким чином, лексико-граматичні засоби експлікації негативної оцінки в КЗ мають досить широкий спектр, але водночас кореспондують із загальнозаперечним реченням, яким є практично всі з виокремлених моделей.

Вартою уваги є також та обставина, що лексико-граматичне вираження оцінки є менш інтенсивним, ніж лексичне [5]. Крім того, слід відзначити, що менша інтенсивність кореспондує з дещо меншою прозорістю оцінного значення, проте його наявність установлюється суб'єктом на основі нормативно-ціннісних орієнтирів англomовного наукового дискурсу та структур мовної свідомості, що дозволяє трактувати лексико-граматичні засоби реалізації негативної оцінки в КЗ як експліцитні.

Перспективою роботи є порівняльні дослідження експліцитних лексико-граматичних засобів актуалізації аксіологічного змісту у критичних зауваженнях англomовних та українomовних наукових статей.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Балацька О. Л. Дискурсивні властивості критики в англomовній науковій статті: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 – германські мови / Олена Леонідівна Балацька; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. – Харків, 2013. – 20 с.
2. Балацька О. Л. Експліцитні засоби вираження оцінки у критиці (на матеріалі англomовних наукових статей) / О. Л. Балацька // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – Вип. 62. – С. 187–190.
3. Діброва В. А. Мовні та мовленнєві засоби вираження заперечення в англійському й українському офіційно-діловому дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / В. А. Діброва. – К., 2011. – 19 с.
4. Ільченко О. М. Етикет англomовного наукового дискурсу / Ольга Михайлівна Ільченко. – К.: Політехніка, 2002. – 288 с.
5. Корнева Н. А. Рецензія в сучасному науковому дискурсі: семантико-композиційний та комунікативно-прагматичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / Н. А. Корнева. – К., 2010. – 21 с. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
6. Медвідь М. М. Формальне й семантичне варіювання моделі There-V-N(mod)-L у сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / М. М. Медвідь. – Харків, 2003. – 19 с.
7. Яхонтова Т. В. Лінгвістична генологія наукової комунікації : [монографія] / Яхонтова Тетяна Вадимівна. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2009. – 420 с.
8. Hyland K. Academic Discourse: English In A Global Context / Ken Hyland. – Bloomsbury, 2009. – 256 p.
9. Merriam-Webster. An encyclopedia Britannica company [Electronic resource]. – Access : <http://www.merriam-webster.com>.
10. Swales J. M. Genre Analysis: English in Academic and Research Settings / J. M. Swales. – Cambridge : Cambridge Univ. Press, 1990. – 260 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Балацька – старший викладач кафедри іноземних мов Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка.

Наукові інтереси: дискурсологія, комунікативно-функціональні студії.

РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ВВІЧЛИВОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Аліса БИКОВА, Аліна КОРОБКО (Суми, Україна)

У статті розглядаються основні характеристики категорії ввічливості та маркери її вербалізації за різних комунікативних обставин на прикладах з англomовного художнього дискурсу. Особлива увага приділяється висловлюванням подяки.

Ключові слова: категорія ввічливості, позитивна / негативна ввічливість, стратегії, мовленнєвий етикет, засоби номінації, модальність, семантичне поле подяки.

The article deals with the main characteristics of the category of politeness and its verbalization in different communicative situations on the examples from English literary discourse. The special attention is paid to the expression of gratitude.

Keywords: category of politeness, positive / negative politeness, strategies, speech etiquette, means of nomination, modality, semantic field of gratitude.

Процес спілкування передбачає, що кожен з учасників намагається зацікавити партнера, привернути його увагу, змусити співпереживати. Саме ввічлива функція мовлення має велике значення для успішної комунікації, проявляючись у повазі до співрозмовника.

Актуальність статті зумовлюється зростанням інтересу лінгвістів до міжособистісного спілкування та дискурсивних маркерів його вербалізації. Об'єктом розгляду виступає категорія ввічливості, предметом – засоби та особливості вираження цієї категорії, одиниці мовленнєвого етикету в англomовному художньому дискурсі.

Категорія ввічливості становить великий інтерес у сфері прагматики. Вона розглядається як набір стратегій або мовленнєвих моделей, що встановлюються одними комунікантами як норми для себе, або іншими – як норми для них і водночас як соціально зумовлені поведінкові норми, вербальні і невербальні, у певній суспільній групі [6: 77].

За визначенням А. Безносової, категорія ввічливості – це функціонально-семантична категорія, план змісту якої визначають семантичні компоненти ввічливого спілкування (повага, доброзичливість до співрозмовника, паритетність комунікантів тощо), а план вираження – різнорівневі мовні одиниці, що слугують для її репрезентації [1: 177].

Виділяють різні рівні та стратегії ввічливості, за допомогою яких досягається мета комунікації, демонструється увага, розуміння, симпатія до співрозмовника.

Ввічливість передбачає дотримання певних обмежень щодо змісту висловлювання. Так, звертаючись до старшого за віком або при далекій соціально-психологічній дистанції не варто ставити запитання, що стосуються особистого життя співрозмовника, його віку, доходів та ін., оскільки йому доведеться вдаватися до ухильних відповідей.

Т. Ларіна виділяє три рівні ввічливості: високий, середній і низький. Високий рівень характерний для офіційного спілкування, середній для нейтрального стилю, а низький більш для розмовно-побутового спілкування [5: 36]. Інші ж науковці дотримуються універсального поділу ввічливості на позитивну (*positive politeness*) і негативну (*negative politeness*).

Найбільш поширеними стратегіями позитивної ввічливості є вираз компліментів, прояв інтересу до потреб адресата, маркування групової належності шляхом використання жаргону, сленгу, жартівливих висловів. Наприклад: *You won't go looking for another woman? I'll look at other women to compare them to you, and know that you're the most beautiful woman in the world* [13: 295].

Під негативною ввічливістю криється побоювання здатися нав'язливим, завдати шкоди адресату, відсутність емоцій, стриманість [2: 220]. Наприклад: *I was wondering if you could help me to find her* [13: 134]. Наведений приклад безпосередньо вказує на те, що мовець боїться зайвий раз потурбувати адресата. Це ще раз доводить те, що для негативною ввічливості характерними ознаками є мінімізація вторгнення, вираз ввічливого песимізму та ін.

Для художнього дискурсу, як і для інших видів дискурсу, притаманним є використання засобів пом'якшення категоричності висловлювання. І. В. Григоренко до них відносить модальні фрази, розділові запитання, прислівники міри, модальні дієслова, модальні частки, мовні звороти [3]. Здебільшого, модальні фрази виконують роль головного або вставного члена речення. Наприклад: *I suppose, it caused a sensation, when Godfroy announced that you and he were kin?* [13: 168]. У цьому прикладі ми маємо модальне дієслово розумової діяльності *suppose*. Воно визначає суб'єктивну модальну оцінку ставлення мовця до ситуації, тим самим пом'якшуючи категоричність.

Модальні частки надають висловлюванню відтінок невпевненості. Вони також є засобом пом'якшення категоричності.

Конструкції типу *Can/Could you tell me, Would you mind telling me...?* розглядаються як ввічливі способи одержання інформації порівняно з такими питальними висловлюваннями, як: *Tell me, I want you to tell me*. Їх використання особливо характерне для спілкування незнайомих або малознайомих людей.

І. Гофман, розуміє ввічливість як формули вітання, прощання, звертання, подяки, вибачення тощо, що слугують для посилення позитивного іміджу адресата і є стратегією уникання неприємних для адресата тем, обмеження втручання в його приватну зону [12: 170]. Дуже часто ввічливість прирівнюють до етикету. Але ввічливість є ширшою за етикет.

Етикет являє собою зведення певних норм, правил, а ввічливість до того ж – це сукупність певних стратегій, тактик, які використовуються у спілкуванні та спрямовані на взаєморозуміння і уникнення конфліктів.

Власне структуру категорії ввічливості складають ієрархічно впорядковані норми. Вони містять у собі підтримання комунікативного контакту, стриману манеру поведінки, демонстрацію загальної культури мови, традиції, а також закони і табу. Ці норми відображають соціальні та культурні цінності, які, в свою чергу, є важливими для ввічливості.

Найбільш поширеними маркерами демонстрування ввічливості в англійській мові, зокрема в художньому дискурсі, є такі лексичні компоненти, як *please, thank you*. Хоча універсальними засобами ввічливості є не тільки стандартні фрази, але й позитивно емоційно забарвлені слова типу *nice, good, kind, happy, dear, very well* та ін.

Для вираження мовленнєвої категорії ввічливості характерними є й метакомунікативні одиниці перебільшення, що притаманні різним ситуаціям розмикання мовленнєвого контакту, при цьому використовуються такі інтенсифікатори-маркери, як: *such as, so, very, terribly, awfully and so on* [4: 46]. Наприклад: *I am dreadfully sorry I did not introduce myself* [13: 122]. У цьому випадку мовець перебільшує свою провину, використовуючи інтенсифікатор *dreadfully*.

Вираження солідарності з мовцем є однією зі стратегій ввічливості, при цьому використовуються такі емоційно-експресні мовні засоби, як *of course, in fact, in some cases*. Пор: *Yes, of course, but this is a highly unusual request* [13: 110].

Розглядаючи одиниці вербалізації ввічливості, зупинимось на висловлюваннях подяки.

В акті спілкування вираження подяки здійснюється в момент мовлення. Частіше за все висловлювання подяки формулюються в теперішньому часі, але реально завжди звернені або в минулий, або в майбутній час. Проте є приклади, в яких граматичний час вираження подяки – саме минулий. Пор: *It was kind of you to push that chair up that hill... I hope it wasn't heavy* [14: 51].

Існують приклади, в яких спостерігається перспектива синтаксичного теперішнього у найближче майбутнє. Пор: *Oh! How I thank him for having taken our boy* [10: 322].

Наявність категорії синтаксичної особи зумовлена тим, що спілкування на рівні мовленнєвого етикету можливе лише між безпосередніми співрозмовниками, тобто при обов'язковій присутності 1-ої особи адресанта (*I*, рідше *we*) і 2-ої особи адресата (*you*). Подяка як одиниця мовленнєвого етикету може бути спрямована від 1-ої особи до 2-ої, рідше 3-ої особи і представлена:

- експліцитно, наприклад: *How do you do? Well, I thank you* [10: 235];

- імпліцитно, наприклад: *Do you want to roll it? Jonnie Moe was being gracious. No, thanks. I don't roll really well* [9: 43].

Модальність, притаманна формулам подяки, є однією із найскладніших синтаксичних категорій. Під об'єктивною модальністю реальності розуміють синтаксичний індикатив, часова визначеність якого проявляється в наступних координатах “теперішній /минулий /майбутній час”, а під об'єктивною модальністю – синтаксичні відношення можливості, бажаності, обов'язковості, які проявляються у часовій невизначеності [7: 97].

Певні одиниці мовленнєвого етикету експліковано містять модальність реальності. Тому й подяка реалізується в об'єктивному актуальному часі (у момент мовлення). Наприклад: *I am grateful to you. Thank you for coming* [9: 83].

За граматичною ознакою формули мовленнєвого етикету стали в синтаксичній формі та постійні за лексичним змістом. В англійській мові подяка може виражатися різними частинами мови: дієсловами (*to thank, to appreciate, to acknowledge*), іменниками (*gratitude, acknowledgement, appreciation, gratefulness, thankfulness, gratuity*), прикметниками (*grateful, thankful*).

Частіше за все предикатом, що репрезентує подяку в англійській мові, є перформативне дієслово *to thank*, яке може поєднуватися або тільки з адресатом – *thank you* (при цьому вдячність є ознакою формальної ввічливості) або з адвербіальними інтенсифікаторами *very /*

so much (indeed), a thousand times (подяка має експресивно-емоційне забарвлення). Наприклад: *I can't thank you enough* [11: 255].

Неперформативні дієслова *to appreciate* і *to acknowledge* також вживаються у предикатній позиції для непрямого вираження подяки. Пор: *Right, thank you. I appreciate your concerns* [8: 56].

Ці дієслова використовуються і в заключній частині офіційних листів для вираження надії на співпрацю. Наприклад: *Your prompt answer would be appreciated* [14: 37]. Рідше зустрічається предикат ілюктивної частини висловлювання з іменним присудком *to be obliged* у значенні подяки.

Серед прикладів субстантивних одиниць зі значенням подяки *gratitude* є наурекурентнішим. Вираз *to express gratitude* вживається в офіційному реєстрі мови в ситуації звернення до аудиторії: *I can't express my gratitude* [14: 133].

Близьким семантичному простору поля подяки є поле позитивних емоцій (*joy, delight, respect*). Наприклад: *I so wish that our love and respect for the deceased could have been expressed openly, and with joy and gratitude the way yours was* [11: 434].

Лексема *gratitude* може мати при собі означення *immense, genuine, tremendous, stiff*. Наприклад: *"Thank you," he replied, with genuine gratitude.*

Подяка є багатогранним явищем, яке може: 1) наповнювати людину зсередини. Пор: *Offering the blond boy my lunch, and sitting there full of gratitude because he smiled, because he liked the taste of the piece of chicken* [8: 187]; 2) проливатися сльозами. Пор: *Thank you over and over again, and her tear of gratitude hot on Jezrael's neck* [14: 167]; 3) знаходити хвилюю ззовні. Пор: *Suddenly she felt unexpected wave of gratitude towards him* [14: 187].

Іншими засобами номінації подяки є *acknowledgement, gratefulness, thankfulness*. Лексема *acknowledgement* несе в собі ознаку вдячності. Наприклад: *I never saw any acknowledgement nor received a word of thanks* [10: 45].

Слово *thankfulness* найчастіше зустрічається в релігійному дискурсі для висловлення подяки Богові, в той час як лексема *gratuity* вказує на зв'язок подяки з полем плати. Наприклад: *A slightly higher hourly rate or an occasional small gratuity in return for their services* [8: 48].

У семантичне поле подяки входять деякі одиниці, які безпосередньо перейшли зі сфери компліменту. Це здебільшого формули, що підкреслюють позитивний характер людини, до якої спрямована подяка, наприклад, її доброту. Пор: *I must make you promise not to stir from my side the whole day* «*You are very kind, ma'am* [10: 234].

Близькість між подякою та компліментом очевидна. Виражаючи подяку, людина часто поєднує її з компліментом і, навпаки, причиною компліменту може виявитися вдячність: *You'd better have a bottle to yourself up there, hadn't you? – You are very good* [10: 78].

Отже, висловлювання, що передають подяку як своєрідні одиниці контакту зі співрозмовником, певним чином лексично та граматично марковані. Їм властиві такі категорії, як синтаксична модальність, синтаксичний час та синтаксична особа. Формули подяки є прикладом вербалізації ввічливості в англомовному художньому дискурсі. Вони виступають засобом посилення позитивного іміджу адресата.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Безноса А. П. Граматичні індикатори вираження ввічливості (з історії вивчення питання) / П. А. Безноса // Лінгвістичні студії. – 2008. – № 17. – С. 176-180.

2. ВжешЯ. Л. Принцип ввічливості в теорії і практиці міжкультурної комунікації. Теорія збереження обличчя П. Брауна та С. Левінсона / Я. Л. Вжеш // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Ч. II. – 2011. – № 9. – С. 251-255.

3. Григоренко І. В. Принцип ввічливості у сучасному англомовному дискурсі. Позитивна та негативна ввічливість. / І. В. Григоренко. – Режим доступу: www.weblancer.net/download/portfolio/521113/521113.doc

4. Косенко Ю.В. Реалізація позитивної ввічливості в метакомунікативному блоці прощання (на матеріалі англомовного художнього дискурсу) / Ю.В. Косенко // Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. – 2008. – №1. – С. 46-50.

5. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации: Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Т. В. Ларина. – М.: Языки славянских культур, 2009. – 516 с.

6. Формановская Н. И. Культура общения и речевой этикет / Н. И. Формановская // Русский язык в школе. – 1993. – №5. – С. 75-89.

7. Формановская Н. И. Русский речевой этикет: лингвистический и методический аспекты / Н. И. Формановская. – М.: Рус.яз., 1982. – 125 с.
8. Angelou M. Gather Together in My Name / M. Angelou. – London, 1997. – 214 p.
9. Braine J. Room at the Top / J. Braine. – London, 1987. – 235 p.
10. Erskine B. Whispers in the Sand / B. Erskine. – Harper Collins Publisher, 2005. – 450 p.
11. Fowles J. The Cloud / J. Fowles. – Boston, 1975. – 212 p.
12. Goffman E. Interaction Ritual. Essays on Face-to-face Behavior / E. Goffman. – Garden City, N.Y.: Anchor Books, 1967. – 270 p.
13. Coben Harlan. Tell no one / Harlan Coben. – Great Britain: Orion Books. – 346p.
14. Muir Rae. Twice a Bride / Rae Muir. – USA: Harlequin Books. – 299 p.
15. Noble B. Doreen / B. Noble. – Persephone Books, 2005. – 256 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Аліса Бикова – магістрантка Сумського державного університету.

Наукові інтереси: категорія подяки, дискурсологія, юрислінгвістика.

Аліна Коробко – магістрантка Сумського державного університету.

Наукові інтереси: категорія ввічливості, дискурсологія, проблема негачії та лакунарності в англійській мові.

ТИПОЛОГІЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕСИМІСТА: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ

Валентина БОЙЧУК (Луцьк, Україна)

У статті розглядаються проблеми типологічної диференціації песимістичних особистостей на основі психологічних та комунікативних характеристик песимізму як гетерогенного явища. Уточнено та доповнено перелік типів песимістичних особистостей. Встановлено диференційні ознаки, які є критеріями опису песиміста як окремого типу комунікативної особистості.

Ключові слова: песимізм, типологічна диференціація, диспозиційний песиміст, захисний песиміст, каузативний песиміст, ситуативний песиміст, комунікативний песиміст, дистанційний песиміст.

The article deals with the problems of typological differentiation of pessimistic personalities on the basis of psychological and communicative characteristics of pessimism as a heterogeneous phenomenon. The list of types of pessimistic personalities is improved and completed. The distinctive features which are criteria for the description of a pessimist as a separate type of communicative personality are established.

Keywords: pessimism, typological differentiation, dispositional pessimist, defensive pessimist, causative pessimist, situational pessimist, communicative pessimist, distant pessimist.

Песимізм як одна з основних парадигм людського буття, яка при відповідних обставинах наповнюється конкретно-історичним змістом, посідає важливе місце серед дискусійних проблем сучасного гуманітарного дискурсу. Концептуалізація песимізму як філософського явища дозволила категоризувати даний феномен як культурно-філософський світогляд (світосприйняття/світовідчуття), в якому знаходять відображення погляди на життя людини і сенс її буття, та філософське вчення, яке пропонує метафізичне та гносеологічне тлумачення досліджуваного поняття.

Вивчення песимізму як індивідуально-психологічного та соціально обумовленого феномену ґрунтується на розумінні даного явища як конструкту, який включає мотиваційні, когнітивні й емоційні компоненти, впливає на комунікативну поведінку індивіда і супроводжується цілим спектром негативних емоцій та атитюдів, які, вербалізуючись, ідентифікують песиміста як комунікативну особистість.

Хоча сучасна гуманітарна парадигма характеризується зростанням інтересу до вивчення песимізму як особистісного (М. Шайер, Ч. Карвер, М. Зелігман, О. А. Сичов, М. С. Замишляєва), соціального (К. Мудзибаєв, Л. Кесельман, М. Г. Мацкевич, В. П. Трусов) та комунікативного конструкту (Й. А. Стернін, П. Браун, С. Левінсон, К. Фокс), типологічна диференціація песимістичних особистостей залишилась поза межами сучасних наукових розвідок. На даний час зроблено окремі спроби описати песиміста в термінах диспозиційного підходу та захисної стратегії і, відповідно, виокремлено два типи песимістичної особистості – диспозиційний та захисний песиміст [7; 11; 15].

Зважаючи на вищезазначене, метою статті є уточнення та доповнення переліку типів песимістичних особистостей, в основі розмежування яких лежать психологічні та комунікативні характеристики песимізму як гетерогенного феномену. Генетична взаємодетермінація та синхронна взаємодія соціальної психології і науки про мову

уможливило розгляд особистості песиміста як носія певних мовних, мовленнєвих, когнітивних та комунікативних здібностей, що лежать в основі формування цілісної комунікативної особистості.

Оскільки сучасні психологічні студії пропонують чотири основні підходи до розуміння поняття *песимізм* і, відповідно, чотири типи песимізму: 1) диспозиційний песимізм; 2) песимізм як атрибутивний стиль; 3) захисний песимізм; 4) ситуативний песимізм, вважаємо за можливе доповнити наявний перелік (диспозиційний та захисний песимісти) такими типами песимістичних особистостей як каузативний песиміст та ситуативний песиміст.

Диспозиційний песиміст. Основою диспозиційного напрямку вивчення особистості є дві загальні ідеї. Перша полягає в тому, що людям притаманний широкий спектр особливих характеристик, які дозволяють їм певним чином реагувати у різноманітних ситуаціях. Як правило, ці реакції, вчинки, думки та емоції характеризуються відносною стабільністю незалежно від життєвого досвіду людини, часу та подій, що супроводжують її протягом життя. Однак, друге положення диспозиційної теорії полягає в тому, що немає двох абсолютно схожих між собою людей, оскільки тільки ті характерні риси, які дозволяють відрізнити індивідуумів, є наріжним каменем для формування особистості [6; 8].

Найяскравішими представниками диспозиційного напрямку персонології вважають Г. Олпорта, Г. Айзенка та Р. Кеттела. Незважаючи на певні відмінності у підходах до трактування особистості: поєднання гуманістичних та індивідуальних тенденцій у вивченні людської поведінки (Г. Олпорт), концептуальні та емпіричні розвідки (Г. Айзенк, Р. Кеттел), – диспозиційні психологи єдині у тому, що суть особистості визначається такою психологічною реальністю як риси/диспозиції – фундаментальні одиниці особистості, кожна з яких є узагальненою схильністю діяти певним чином у відповідній типовій ситуації [6: 234].

Основні риси, притаманні диспозиційному песимісту, знаходимо в типології акцентуованих особистостей, запропонованій К. Леонгардом. Акцентуації – це яскраво виражені індивідуальні риси, що накладають відбиток на всю особистість і мають тенденцією до переходу в патологічний стан. Усі виокремлені К. Леонгардом акцентуації – це комунікативні типи, серед яких умовно переважають риси характеру (виражають спрямованість інтересів і спосіб реагування особистості) або темпераменту (впливають на темп і глибину емоцій) [1; 5: 183-186]. Типологія акцентуованих особистостей К. Леонгарда нараховує дванадцять типів, серед яких саме дистимічний тип демонструє характеристики, властиві диспозиційному песимісту. Серед них вирізняються пригнічений настрій, серйозність, зосередженість на сумних аспектах життя, схильність до депресії, пасивність, інтроверсія, моральна стійкість, загострене почуття провини, чутливість, уповільнені реакції, негативне переживання подій або апатичне до них ставлення, інертність, відлюдництво, невміння радіти разом з оточуючими [5: 183-186].

Отже, диспозиційний песиміст як особистість з дистимічною акцентуацією вирізняється наявністю цілої низки депресивних психологічних характеристик, що детермінуються рисами характеру або темпераменту.

Каузативний песиміст. В основі поведінки каузативного песиміста лежить песимістичний атрибутивний стиль, за допомогою якого людина пояснює собі причини різноманітних подій, і, відповідно, корегує свою поведінку. Зважаючи на параметри локусу, стабільності та глобальності, виокремлені М. Зелігманом [17: 40-48], каузативного песиміста можливо охарактеризувати як особистість з внутрішньою, стабільною та глобальною атрибуцією щодо негативних подій і зовнішньою, нестабільною та локальною атрибуцією щодо позитивних подій. Це означає, що каузативні песимісти сприймають неприємності як щось, що зачіпає всі сфери життя і має тривалий характер. Вони схильні зосереджуватись на перешкодах і не намагаються подолати їх. Позитивні ж події вважаються випадковими, спровокованими кимось або чимось стороннім і цим же керованими, а, отже, від них незалежними [3: 103]. Каузативний песиміст переоцінює здобутий досвід невдач, занадто зосереджується на ньому, що, в свою чергу, впливає на мотивацію досягнення успіху та рівень задоволення життям.

Для ілюстрації типових атрибуцій каузативного песиміста наведемо приклад із запропонованих П. Шульманом “Основних принципів вибору та рейтингування спонтанних пояснень” у межах методики CAVE (Content analysis of verbatim explanations):

E (event) I was depressed

A (attribution): when my grandmother died. (This cause occurred in the past, cannot occur again but may have some ongoing influence).

E: My marriage is falling apart.

A: Getting married so young was poor judgment on my part. (This cause is in the past, has a small probability of future occurrence and is behavioral).

E: I'm afraid to go out when it's dark

A: since I was mugged. (This cause occurred in the past, has a small probability of a future occurrence but may exert an ongoing influence on behavior).

E: I didn't get the job

A: because I'm a woman (or blind or intelligent, etc.). (This cause is unalterable and continuous) [16: 512].

Як бачимо, вербалізація подій (у даних прикладах неприємних) та їх причин здійснюється за допомогою номінацій, які вказують на те, що екстраполяція песимістичних переконань у майбутнє неминуче викликає негативний прогноз в різноманітних ситуаціях та сферах життєдіяльності.

Захисний песиміст. Для захисних песимістів характерними є тривога та стурбованість із приводу своєї здатності контролювати ситуацію. Фокусуючи увагу на труднощах і можливостях негативного результату, вони розглядають навіть малоймовірні сценарії розвитку подій [7: 24; 10]. Завдяки використанню захисного песимізму як когнітивної стратегії, захисні песимісти більш захищені від розчарування на випадок невдачі. Будучи наполегливими у вирішенні важливих для них завдань, вони не схильні знімати з себе відповідальність за проблеми за допомогою екстернальних атрибуцій [7: 24].

Парадоксальним є те, що успішність діяльності захисних песимістів знижується, а тривога зростає, якщо їх негативні очікування та передчуття змінюються оптимістичними прогнозами, позитивним мисленням і хорошим настроєм.

Негативні емоційні переживання, притаманні захисним песимістам, є скоріше не наслідком стратегії захисного песимізму, а, навпаки, метою, проти якої вона спрямована. Захисні песимісти реально оцінюють свої можливості, тому менш схильні до необгрунтованого ризику. Потрапивши в проблемні ситуації, вони відчувають менш інтенсивні негативні емоції і легше з ними справляються. У наведеному нижче прикладі продемонстровано типовий випадок експліцитної автохарактеризації, здійсненої захисним песимістом за допомогою номінацій, що не тільки ідентифікують поняття “песимізм” в англійській мовній свідомості, а й вказують на переваги використання когнітивної стратегії захисного песимізму: *I'm a lawyer. I always expect the worst, and that's why I'm successful. My clients pay me to be pessimistic, anticipate what could go wrong, and protect them from it [15: 2].*

Таким чином, стратегія захисного песимізму, яка властива переважно досить тривожним людям, виконує компенсаторну функцію, допомагаючи приборкати тривогу і нівелювати її негативний вплив на поведінку і діяльність [14: 997].

Ситуативний песиміст як особистість вирізняється періодичним зниженням настрою, тобто, афективною пригніченістю з депримуєчим ефектом, тугою, розчаруванням, приреченістю, ослабленням волі до життя. Позитивні емоції при цьому поверхневі, або повністю відсутні. Шкала пригніченого настрою має такий вигляд: безрадісний настрій – печаль – туга з переживанням душевного болю – відчай, безвихідь – збудження (раптус) або депресивний ступор [2]. Незважаючи на базові диспозиції особистості – оптимістичні чи песимістичні, пережити пригнічений настрій може кожен, тобто кожна людина під впливом зовнішніх чинників може поводити себе як ситуативний песиміст. Саме ситуація як система в даному випадку детермінує поведінку, залучаючи в свою орбіту потреби, інтереси та цілі особистості.

Вищесказане можна проілюструвати наступним прикладом, в якому простежується чітка межа між оптимістичними особистісними характеристиками та пригніченим настроєм, в якому перебуває головний герой.

Temperamentally I am wholesome-hearted and merry. Yet when I walk with John Barleycorn I suffer all the damnation of intellectual pessimism [13].

Отже, песимістичний/пригнічений настрій як компонент актуального стану визначає поведінкові реакції ситуативного песиміста, а саме низьку активність, низький рівень домагань та труднощі у прийнятті рішень.

Лінгвістична наука також не залишається осторонь вивчення феномену песимізму. І, хоча теоретичні розвідки у цій галузі є досить нечисельними (Й. А. Стернін, П. Браун, С. Левінсон, К. Фокс), аналіз наявного теоретичного матеріалу дозволяє запропонувати типологію песимістичних особистостей, в основі виокремлення яких лежать комунікативні характеристики песимізму. Це комунікативний песиміст та дистанційний песиміст. Використовуючи песимізм як комунікативну стратегію, комунікативні та дистанційні песимісти переслідують відмінні, якщо не сказати протилежні, цілі.

Комунікативний песиміст. Спираючись на концепцію комунікативних стереотипів, запропоновану Кейт Фокс, вважаємо, що комунікативним песимістом є особистість, що відчуває соціально-психологічний дискомфорт, який призводить до виникнення особливої комунікативної стратегії, метою якої є встановлення та підтримка соціальних контактів на фоні імпліцитного бажання приховати природну потребу у спілкуванні. Вербалізація цієї стратегії відбувається за допомогою ключових фраз “*Huh! Typical!*”, “*The country's going to the dogs*”, “*What did you expect?*”, “*I could have told you*”, “*There's always something*”, “*Mustn't grumble*”, “*Better make the best of it*”, “*Never mind*”, “*Blessed are they who expect nothing, for they shall not be disappointed*” [12: 405].

На відміну від комунікативного песиміста, *дистанційний песиміст* застосовує комунікативну стратегію, що спрямована на збереження негативного обличчя співрозмовника [9: 62]. Для мовної реалізації цієї стратегії П. Браун і С. Левінсон пропонують три основні способи/засоби 1) заперечно-стверджувальні розділові запитання (the negative with a tag: *You don't have any manila envelopes, do you by any chance?*); 2) умовний спосіб (the subjunctive: *Could/Would/Might you do X?*); 3) лексичні одиниці на позначення сумніву (remote-possibility markers/pessimistic hedges *possibly, maybe, probably, perhaps: Perhaps you'd care to help me.*) [9: 173-176].

За допомогою стратегії віддалення дистанційний песиміст створює комунікативні бар'єри для того, щоб не допустити зближення, показати наявність дистанції і таким чином продемонструвати повагу до співрозмовника [4].

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що типологічна диференціація песимістичних особистостей, виявлення їх психологічних характеристик, визначення передумов, що сприяють формуванню песимістичної особистості, та основних поведінкових реакцій є підґрунтям для встановлення типових ознак, які є критеріями опису песиміста як окремого типу комунікативної особистості. У зв'язку з цим перспективним вбачається комплексний аналіз параметрів поведінки песиміста як комунікативної особистості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Государев Н. А. Психодиагностика. Методологии и методики исследования психологических типов : учебное пособие / Государев Н. А. – М. : Ось-89, 2009. – 144 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://marsexxx.com/lit/gosudarev-psihodiagnostika.htm>
2. Жмуров В. А. Психопатология / Жмуров В. А. – М : «Медицинская книга», Н. Новгород : Издательство ГШМА, 2002. – с. 668. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.klex.ru/mf>
3. Корж Т. І. Теоретичні аспекти вивчення оптимізму особистості / Т. І. Корж // Наука і освіта. – 2012. – № 6. – С. 102 – 105.
4. Ларина Т. В. Категория вежливости в аспекте межкультурной коммуникации : на материале английской и русской коммуникативных культур : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.20 / Ларина Татьяна Викторовна. – М., 2003. – 495 с.
5. Леонгард К. Акцентуированные личности : пер. с нем. / Карл Леонгард. – Ростов-на-Дону : Изд-во “Феникс”, 2000. – 544 с.
6. Столяренко О. Б. Психология личности : навч. посіб. / Ольга Борисівна Столяренко. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 280 с.

7. Сычев О. А. Психология оптимизма : учебно-методическое пособие к спецкурсу / Олег Анатолиевич Сычев. – Бийск : БПГУ им. В. М. Шукшина, 2008. – 69 с.
8. Хьелл Л. Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 2006. – 607 с.
9. Brown P. Politeness : some universals in language usage / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge [Cambridgeshire]; New York : Cambridge University Press. – 1987. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.ccebook.org/preview/0521313554/Politeness-Some-Universals-in-Language-Usage-Studies-in-Interactional-Sociolingu>
10. Cantor N. Defensive pessimism and stress coping / N. Cantor, J. Norem // *Social Cognition*. – 1989. – Vol. 7. – P. 92–112.
11. Carver C. S. Optimism / C. S. Carver, M. F. Scheier, S. C. Segerstrom // *Clinical Psychology Review*. – 2010. – Vol. 30. – P. 879-889.
12. Fox K. Watching the English. The Hidden Rules of English Behaviour / Kate Fox. – L. : Hodder & Stoughton, 2005. – 424 p.
13. London J. John Barleycorn: alcoholic memoirs / Jack London. – New York : Oxford University Press, 1998. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://london.sonoma.edu/Writings/JohnBarleycorn>
14. Norem J. K. The Positive Psychology of Negative Thinking / J. K. Norem, C. C. Chang // *Journal of Clinical Psychology*. – 2002. – Vol. 58. – N 9. – P. 993 – 1001.
15. Rossman J. Optimism and pessimism. The Surprising Power of Optimistic Pessimism / Jeffery Rossman. – [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.rodale.com/optimism-and-pessimism>
16. Schulman P. Assessing explanatory style: the content analysis of verbatim explanations and the attributional style questionnaire / P. Schulman, C. Castellon, M. Seligman // *Behaviour Research and Therapy*. – 1989. – Vol. 27. – N 5. – P. 505-512.
17. Seligman M. Learned optimism / Martin Seligman. – New York : Simon & Schuster, 1991. – 320 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Бойчук – аспірант кафедри практики англійської мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лінгвоперсонологія, психолінгвістика.

ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕТАФОРИ В ЗАРУБІЖНИХ СТУДІЯХ

Анастасія ГАВРИЛЮК (Київ, Україна)

Стаття присвячена проблемі методів дослідження політичної метафори у зарубіжних лінгвістичних студіях. Розглядаються різноманітні підходи до вивчення політичної метафори, серед яких основними є традиційний, риторичний, когнітивний та дискурсивний. В процесі аналізу різних підходів дослідження було здійснено порівняння та узагальнення тенденцій у вивченні питання політичної метафори серед провідних вчених США та Європи, а також були наведені спільні та відмінні риси методів та результатів досліджень різних концепцій, що дає можливість розширити погляди на проблему вивчення політичної метафори.

Ключові слова: політична метафора, політичний дискурс, політична комунікація, традиційний підхід, риторичний підхід, когнітивний підхід, дискурсивний підхід.

This article is about the problem of methods of research of political metaphor in foreign and domestic linguistic studios. Various approaches to studying of a political metaphor among which the main approaches are traditional, rhetorical, cognitive and discursive are considered. In the course of analysis of the various directions of research comparison and generalization of tendencies in studying of a political metaphor issue among namely scientists of the USA and Europe was made, and also the common and distinctive features of methods and results of researches of different concepts that gives the chance to expand views of a problem of studying of a political metaphor were given.

Keywords: political metaphor, political discourse, political communication, traditional approach, rhetorical approach, cognitive approach, discursive approach.

Сучасні тенденції в лінгвістиці, а саме розвиток когнітивної лінгвістики, політичної лінгвістики та метафорології спричиняють різноманітність методології дослідження політичної метафори. Політична метафора розглядається не лише як стилістичний засіб, але й як спосіб мислення, як засіб аргументації. Вона виконує прагматичну функцію, а також слугує засобом відображення ментальних процесів та картини світу того чи іншого народу. Проблема дослідження метафори як поняття та явища вже давно вийшла за межі риторики, стилістики та лінгвістики взагалі, та вивчається у філософії, психології, соціології, логіці, культурології тощо. **Актуальність** дослідження полягає в тому, що ця тенденція стосується і політичної метафори, що зумовлює необхідність вивчення основних підходів її дослідження.

Останнім часом вивченню політичної метафори приділяють досить значну увагу. Найбільша кількість досліджень, присвячених даному питанню, здійснюється вченими Північної Америки та Європи, серед яких А. Мусолфф, Дж. Чартеріс-Блек, Д. Янов, М. Тернер, Ж.Фоконьє і звісно Дж. Лакофф та М. Джонсон. На сьогодні основними підходами дослідження зарубіжної політичної метафори є традиційний, риторичний, когнітивний та дискурсивний.

Метою дослідження є визначення сучасних тенденцій зарубіжної політичної метафорології, а також порівняння та узагальнення результатів дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вагомим внеском у дослідженні різних теорій стосовно політичної метафори у зарубіжних лінгвістичних студіях слугує монографія Будаєва Е.В. та Чудінова А.П. “Зарубіжна політична метафорологія”. Автори розглядають політичну метафору “як інструмент для розуміння, моделювання та оцінки політичних процесів, як засіб впливу на соціальну свідомість”. [1, 6] Вони вважають, що одним з найважливіших завдань сучасної політичної метафорології є дослідження історичної динаміки моделей політичної метафори, оскільки метафора – “дзеркало, в якому незалежно від чиїхось симпатій чи антипатій відображається національна свідомість на певному етапі розвитку суспільства”. [1, 10] Кожна нова історична епоха приносить нову систему концептуальних політичних метафор. Тому вивчення цих базисних метафор допомагає виявити особливості національної свідомості в той чи інший період розвитку суспільства. Існують загальні закономірності історичного розвитку національних систем політичної метафори [1, 14] і вважається, що застосування політичних метафор залежить від політичної ситуації в країні та учасників комунікації. Під час політичної нестабільності система політичних метафор розширюється, народжуються нові стилістично забарвлені вислови. А під час стабільності найчастіше застосовуються нейтральні політичні метафори, які не здійснюють такого значного емоційного впливу та сприймаються як сталі вирази, а якщо вони забарвлені, то це залежить від мовця або автора. Для представників влади та членів провладних партій характерним є застосування нейтральної лексики, “стертих” метафор, а для представників опозиції та ЗМІ – стилістично забарвлених, “різких” метафор (за семантичною класифікацією Мацько Л.І. [3]).

На думку Будаєва Е.В. великий внесок у дослідження політичної метафори зробили американські вчені. Перші дослідження здійснювались в межах риторики. Автор виділяє три основні риторичні напрямки: **традиційна риторична школа, риторична критика та риторична метафорологія Майкла Осборна** та його послідовників [1, 24] В основі традиційної *риторичної школи* лежить теорія риторичних фігур та тропів, яка бере свій початок ще за часів античності. В основі *критичної риторики* лежить ідея необхідності показати ідеологічну символіку та інтенцію ораторів, визначити вплив риторики на культурні стереотипи і як ці стереотипи відображаються в риторичі. [1, 22] Критичний підхід передбачав аналіз тексту, враховуючи цільову аудиторію автора, оскільки кожен текст існує не сам по собі, а є призначеним для когось. В основі *риторичної метафорології М. Осборна* лежить дослідження функціонування архетипних метафор в політичній комунікації. Універсальні архетипи, такі як світло та тінь, хвороба та здоров'я створюють основу для політичного впливу та переконання. [1, 23]

Дослідження політичної метафори в різних риторичних школах в основному зводилось до вивчення її прагматичного аспекту. Американський вчений Д. Янов виділив 2 напрямки вивчення політичної метафори: визначення ролі метафори в політичних та соціальних теоріях, теоретизація метафори (Браун 1976, Ландо 1964, Міллер 1979, Райнер 1984, Янов 1994 тощо) та визначення ролі метафори з точки зору практичного застосування у питаннях державної політики (Едельман 1977, Міллер 1982 тощо). [7, 3]

Наступний етап у вивченні політичної метафори та метафори взагалі пов'язаний із виникненням **теорії концептуальної метафори** Дж. Лакоффа та М. Джонсона. Згідно цієї теорії в основі метафоризації лежить процес взаємодії між структурами знань двох концептуальних доменів: сфери-джерела та сфери-мішені. Вчені вважали, що “сутність метафори полягає в розумінні та переживанні явищ одного роду в термінах явищ іншого роду [2, 389]. Концептуальна метафора стоїть на перетині знань між однією концептуальною

сферою та іншою. Наведемо приклад концептуальної метафори, який пропонують М.Джонсон та Дж.Лакофф [2, 388]: “THE ARGUMENT IS WAR” або “СУПЕРЕЧКА – ЦЕ ВІЙНА”. В даному випадку концепт “СУПЕРЕЧКА” містить лексику, яка характерна для опису війни: “I’ve never *won* an argument with him” – “Я ніколи не *перемагав* в суперечці з ним”, “ If you use that *strategy*, he’ll *wipe you out* ” “Якщо ви будете дотримуватись цієї *стратегії*, він вас *знищить*”. Цей приклад підтверджує те, що ми вживаємо концептуальні метафори щодня, неважливо в якому стилі, і найчастіше навіть не помічаємо цього. Але “суперечка” не лише описується лексикою, властивою веденню війни, точніше буде сказати, що вона осмислюється носіями англійської мови за допомогою понять війни. Згідно теорії концептуальної метафори процеси мислення людини метафоричні. Це пояснює наявність метафор в мові, тобто наявність ключових або базисних метафор, які супроводжують нас у мовленні, мисленні та діях. Цей підхід дав можливість розглядати метафору за межами мовної системи як спосіб мислення та явище культури. Вчені також стверджують, що метафора грає центральну роль в конструюванні соціальної та політичної реальності.

Будаєв Е.В. наводить низку праць Дж. Лакоффа та М. Джонсона присвячених аналізу політичної метафори. Автор називає значною подією появу знаменитої інтернет-публікації Дж.Лакоффа «Metaphor and War. The Metaphor System Used to Justify War in the Gulf» [1991]. В цій публікації вчений демонструє, як за допомогою метафори застосовувались способи виправдання війни США проти Іраку, яка готувалась у ті часи, а також представив свою методологію вивчення концептуальної політичної метафори в дії. Будаєв Е.В. вважає, що публікації Дж.Лакоффа та його співавторів поклали початок сучасного підходу до вивчення політичної метафори, а можливо навіть і нового етапу всієї політичної лінгвістики. [1, 27]

У праці Дж.Лакоффа “Metaphor, Morality, and Politics” автор стверджує, що основою формування системи моралі народу є метафори моралі. [4] Саме тому їх використання є дуже важливим для ведення політики та формування загальної політичної ідеології суспільства. Автор дослідив основні метафори моралі прибічників консервативної політики та ліберальної. Пріоритетною для консерваторів є метафора “Сили моралі”, яка складається із відповідності морального до фізичного доменів: *Being Good is Being Upright, Being Bad is Being Low, Doing Evil is Falling, Evil is a Force (either Internal or External), Morality is Strength*. Автор також наводить консерваторську модель суспільства у вигляді сім’ї із “Суворим Батьком” (**The Strict Father Model**). Згідно цієї моделі держава – сім’я, в якій суворий батько є ядром, він відповідає за добробут, вирішує всі важливі питання, захищає свою сім’ю, а мати повинна в усьому його підтримувати, виховувати дітей та займатись повсякденними справами. Батько є головою, він вирішує що добре, а що погано, відповідно навчає своїх дітей та виховує їх у суворій дисципліні. Прибічники ліберальної ідеології використовують модель “Батька-Вихователя” (**The Nurturant Parent Model**), в основі якої лежить турбота, виховання. Батько та мати рівні, вони вчать дітей бути відповідальними перед суспільством, ставитись з турботою до інших. Це модель життя, повного любові та взаємодопомоги. Здійснивши дослідження Дж.Лакофф зробив висновок, що лібералізм не має загальної політичної структури та ефективної риторики, тому він не може змагатись із консерватизмом. Ефективність риторики консерваторів, на думку автора, полягає в постійному застосуванні одних і тих самих образів та термінів, які поступово входять до лексики загального вжитку. [4]

В когнітивній лінгвістиці існує ще один підхід до вивчення політичної метафори, який називається **концептуальною інтеграцією**. Найвидатнішими представниками цього напрямку є М. Тернер та Ж.Фоконьє. Вчені дають таке визначення цього підходу: “Концептуальна інтеграція (Conceptual integration), також відома як “блендинг” (“blending”) або “ментальне змішування” (“mental binding”) – це основний ментальний процес, чий однорідні структурні та динамічні властивості характерні для багатьох сфер думки та дії, у тому числі метафори і метонімії.” [6] На думку М. Тернера та Ж.Фоконьє теорію концептуальної метафори, яка базується на процесі взаємодії між структурами знань двох концептуальних доменів: сфери-джерела та сфери-мішені, необхідно доповнити. Вчені додають до цієї взаємодії процеси динамічної інтеграції, які створюють нові, “змішані” ментальні простори (“blended space”). Ці простори розвивають нову структуру значення та

слугують важливим місцем розташування пізнавальної діяльності (“locus of cognitive activity”). [6]

За Будаєвим Е.В. дослідники блендингу аналізували лише окремі приклади метафор, але фундаментальних досліджень в межах цієї теорії не проводилось. Це пов'язано із практичною складністю опису концептуальних інтеграційних мереж та відсутністю загальної методики. На думку автора, дослідники блендингу мають на меті вивчення метафори не як культурно-статистичного, а як індивідуально-динамічного феномену. [1, 34]

Останнім часом дослідження політичної метафори в США найчастіше базуються на теорії концептуальної метафори, яка належить до когнітивного напрямку досліджень, але також ведуться дослідження на основі риторичного підходу. Ці два напрямки розвиваються паралельно і можна виділити їхні спільні риси. Обидва напрямки розглядають політичну метафору як інструмент впливу та як явище відображення суспільної свідомості. Будаєв Е.В. називає це явище “методологічною конвергенцією”. [1, 35] Отже, паралельний розвиток риторичного та когнітивного підходів до вивчення політичної метафори призводить до їх взаємозв'язку та схожості отриманих результатів та висновків, описаних різною термінологією.

В Європі на відміну від США до появи когнітивного підходу дослідження політичної метафори здійснювалось в рамках структуралістської парадигми або орієнтувалась на численні варіанти дискурс-аналізу. [1, 45] Згідно дослідженню Будаєва Е.В. в європейській лінгвістиці сучасний дискурс-аналіз представлений такими напрямками.

Критичний дискурс-аналіз (С. Ель Рефайе, Келлі-Холмс, О ‘Реган) полягає у вивченні способів та засобів відтворення соціальної, гендерної, расової або етнічної та національної нерівності, важливим інструментом відтворення якої є метафора. [1, 46]

Комбінаторна теорія кризової комунікації (ССС-theory) передбачає поєднання субституційного, інтеракційного та синтаксичного підходів до аналізу політичної метафори, які відображають різноманітні перспективи розгляду одного явища. Прибічники даної теорії, Х. Де Ландтсхеер та Д. Фертессен, підкреслюють важливість метафори як засобу впливу на процес прийняття рішень та як інструменту вирішення проблемних ситуацій в політичному дискурсі. [1, 47]

Теорія **дискурсивного розуміння метафори** (Й. Вальтер, Й. Хелміг, Р. Хюльсе) полягає у вивченні метафори як соціального явища та як відображення спільних для певної групи людей імпліцитних категоризаційних структур, які здійснюють значний вплив на “конструювання соціальної реальності”. [1, 47]

Відповідно до теорії **дискурсу Ернесто Лакло і Шанталь Муфф** будь-яка сигніфікація – метафорична, а аналіз політичного дискурсу вважається найкращим способом виявлення цієї онтологічної метафоричності. [1, 48]

За Будаєвим Е.В. для європейської політичної метафорології характерним є зіставний аспект у вивченні метафор в різних національних політичних дискурсах. Таких підхід до вивчення політичної метафори в Європі автор поділяє на дві групи: зіставлення європейських дискурсів між собою та зіставлення європейських та неєвропейських дискурсів.

До першої групи вчених належить Андреас Мусолфф. Його праця “Metaphor and Political Discourse” присвячена аналізу політичних метафоричних сценаріїв у публічному дискурсі Великобританії та Німеччини. Вчений розглядає метафору як головний інструмент формування структури політичної категоризації та аргументації. [5, 4] Автор стверджує, що “якщо наш соціальний досвід та концептуалізація здійснюється у вигляді метафор, тоді політика, як частина соціальної сфери, повинна також сприйматись та конструюватись метафорично” [5, 2] Фундаментальне дослідження, яке поєднує в собі когнітивний та соціально-лінгвістичний підходи, доповнює теорію концептуальної метафори Лакоффа та Джонсона за допомогою історичного аналізу еволюції метафори, виділяючи систематично поєднані семантичний, концептуальний та аргументаційний рівні.

Представником другої групи вчених, які досліджують політичну метафору у європейських та неєвропейських дискурсах, є Дж. Чартеріс-Блек. В його монографії «Politicians and Rhetoric: The Persuasive Power of Metaphor» автор детально розглядає

метафорику провідних політиків США та Великобританії: У. Черчілля, М.Л. Кінга, М. Тетчер, Б. Клінтона, Т. Блера та двох Дж. Бушів. [1, 50]

Отже, дослідження політичної метафори в Європі здійснюються в межах різних напрямків дискурс-аналізу: критичного дискурс-аналізу, комбінаторної теорії кризової комунікації, теорії дискурсивного розуміння метафори та теорії дискурсу Ернесто Лакло і Шанталь Муфф. Важливе місце в дослідженні політичної метафори європейськими вченими грає політичний дискурс. Велика кількість публікацій присвячена зіставному аспекту у вивченні політичної метафори в національних дискурсах країн Європейського Союзу, а також в національних європейських та неєвропейських дискурсах. На відміну від американської політичної метафорології, в якій не приділяється значної уваги міжкультурним аспектам, для Європи є характерним пошук міжкультурної специфіки. Теорія концептуальної метафори здійснила значний вплив на дослідження політичної метафори в Європі та стала основою для багатьох публікацій. Ця теорія використовується європейськими вченими із власними доповненнями та розумінням. Тому можна стверджувати, що дослідження політичної метафори у Європі - синтез когнітивної теорії та європейських традиційних підходів до вивчення політичної метафори в межах дискурс-аналізу.

Висновки. Отже, на основі аналізу зарубіжних напрямків дослідження політичної метафори можна стверджувати, що основними підходами до вивчення політичної метафори є риторичний, когнітивний та дискурсивний підходи. Найчастіше вчені використовують одразу декілька підходів, але виражають одні й ті самі ідеї за допомогою різних термінологічних позначень. Зазначені підходи розвиваються у тісній взаємодії та взаємному доповненні, що призводить до збагачення загальної теорії метафори та політичної метафорології. Риторичний підхід передбачає дослідження прагматичного аспекту у вивченні політичної метафори, тобто визначає роль метафори як засобу впливу та маніпулювання у комунікації. Когнітивна лінгвістика звертає особливу увагу на взаємозв'язок метафори та мислення, на відображення ментальних просторів за допомогою метафори, а також на структуру понятійної системи людини. Дискурсивний аналіз використовує метафору як інструмент дослідження політичного дискурсу та політичного мислення, що дає можливість отримати відображення політичної свідомості людини, окремих соціальних груп людей та суспільства в цілому. Спільною рисою цих напрямків є дослідження метафори як засобу відображення політичної та суспільної свідомості, процесів людського мислення та культури. Таким чином, можна стверджувати, що методологія дослідження політичної метафори досить різноманітна, що свідчить про багатоаспектність та складність метафори як поняття та явища взагалі. Проте саме різноманітність методів та дослідження різних аспектів політичної метафори і пояснює невичерпність та стрімкий розвиток науки в даному напрямку.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Будаев Э.В., Чудинов А.П. Зарубежная политическая метафорология: Монография/Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2008. – 248 с.
2. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем / Джордж Лакофф, Марк Джонсон // Теория метафоры: Сб.: Пер. с англ. Н.В. Перцовой / Вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой; Общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной. – М.: Прогресс, 1990. – С.387-415
3. Мацько Л.І. Риторика. К.: Вища школа, 2003 [Електронний ресурс] / Л.І. Мацько. – Режим доступу: <http://pidruchniki.ws/15410104/ritorika/tropi>.
4. Lakoff G. Metaphor, Morality, and Politics, or Why Conservatives Have Left Liberals In the Dust / George Lakoff/1995 <http://www.wvcd.org/issues/Lakoff.html>
5. Musolff A. Metaphor and Political Discourse / Andreas Musolff / Electronic resource: <http://www.palgrave.com/products/title.aspx?is=1403933898>
6. Turner M., Fauconnier G. Metaphor, Metonymy, and Binding / Mark Turner and Gilles Fauconnier / In preparation for Metonymy and Metaphor. Edited by Antonio Barcelona. Mouton de Gruyter, 1998, <http://markturner.org/metmet.html>
7. Yanow D. Cognition meets action: Metaphores as models of and models for / Dvora Yanow / Materials prepared for ECPR Workshop on Metaphors in Political Science, Granada, 2005, 24 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Гаврилюк – викладач кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України «Київського політехнічного університету».

Наукові інтереси: лексикологія, стилістика, політична метафора в англомовних текстах преси.

ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА В ЕКОНОМІЧНОМУ НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОМУ ТЕКСТІ

Наталія ГРЕЧИХІНА (Кіровоград, Україна)

Статтю присвячено з'ясуванню й описові специфіки термінологічної лексики в науково-навчальних текстах із економіки (ННТЕ) як засобу трансляції галузевого знання. Узагальнено чинну типологію термінів із урахуванням новітніх наукових досліджень і окреслено специфіку її об'єктивації в ННТЕ, а також схарактеризовано термінологічну лексику ННТЕ в когнітивному, мовному, лінгвокультурному й соціолінгвістичному аспектах.

Ключові слова: науково-навчальний текст; термін, типологія термінів; науково-навчальний текст як інтегральна модель, когнітивний, мовний, культурний, соціальний сектори інтегральної моделі наукового тексту.

The paper depicts specific features of terminological lexis in economic academic texts (EATs) as a means of area specific knowledge transfer. Current typology of terms has been surveyed with a focus on the recent research findings, peculiarities of its representation in EATs have been outlined, and terminological lexis in EATs has been characterized from cognitive, language, linguacultural and sociolinguistic perspectives.

Key words: academic text; term, typology of terms; research academic text as an integral model, cognitive, language, cultural, social sectors of research academic texts.

З'ясування й опис характерних особливостей термінологічної лексики як засобу кодування знання в науково-навчальних текстах (у першу чергу, галузевого) зумовлено дослідницькими інтересами до конкретних виявів мовної діяльності людини у вигляді текстів в різних сферах її життєдіяльності. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема вивчення тексту як когнітивно-комунікативного механізму, що є ключовою проблемою комунікативної лінгвістики й лінгвістики тексту на нинішньому етапі розвитку цих дисциплін.

Актуальність нашого дослідження обґрунтована недостатньою вивченістю науково-навчальних текстів (ННТ) як інтегрального феномену в руслі когнітивного й комунікативного підходів, відсутністю комплексного опису лексичного складу ННТ.

Мета статті полягає у виявленні характерних особливостей термінологічної лексики в науково-навчальних текстах з економіки (ННТЕ) з огляду на роль такої лексики як ключового засобу трансляції галузевого знання. **Об'єктом** дослідження виступає термінологічний склад ННТЕ, а **предмет** вивчення охоплює його специфіку з позицій інтегрального підходу. Поставлена мета може бути досягнута в результаті вирішення таких **завдань**: окреслити сучасне розуміння поняття “термін”, узагальнити чинну типологію термінів з урахуванням новітніх наукових досліджень і описати специфіку її об'єктивації в ННТЕ, схарактеризувати термінологічну лексику ННТЕ в когнітивному, мовному, лінгвокультурному й соціолінгвістичному аспектах.

Термін виступав предметом дослідження низки наукових праць [3; 4; 5; 11; 12; 14; 15], попри це на часі не існує єдино прийнятого визначення цього поняття. За В. М. Лейчиком, недолік більшості дефініцій полягає в намаганні об'єднати різні аспекти, що практично неможливо й логічно неправомірно [11: 20].

Традиційно терміном називають слово або словосполучення, яке позначає поняття спеціальної сфери або діяльності й входить до загальної лексичної системи мови через конкретну термінологічну систему (термінологію) [2: 508]. У межах термінології терміном позначають лексичну одиницю певної мови для спеціальних цілей, яке вербалізує конкретне або абстрактне поняття теорії окремої спеціальної сфери знань або діяльності [4: 31-32].

Для глибшого розуміння сутності терміна слід узагальнити його характерні ознаки, описані в спеціальній літературі. З філософсько-гносеологічних позицій терміни слугують засобами закріплення результатів пізнання в спеціальних галузях знань і діяльності, виконують функцію відкриття нового знання [13: 26]. Із цим баченням погоджується О. І. Голованова, яка вважає, що позначаючи найбільш значимі ментальні об'єкти

професійної діяльності, терміни вербалізують логічну модель певної системи знання або діяльності й слугують основними когнітивними орієнтирами в межах цих систем [2: 26].

У ракурсі когнітивного термінознавства термін дефінується як динамічне явище, яке виникає, формулюється, поглиблюється в процесі пізнання (когніції), переходу від концепту як мисленнєвої категорії до вербалізованого концепту, пов'язаного з певною теорією, концепцією, що осмислює певну галузь знань або діяльності [11: 21].

Визначення терміна, запропоноване Б. Н. Головіним, вказує на формальні й семантичні ознаки цього поняття: терміном слід вважати “слово або підрядне словосполучення, що має спеціальне значення, виражає та формує професійне поняття та застосовується в процесі пізнання й освоєння наукових і професійно-технічних об'єктів та відносин між ними” [3: 27].

На системності термінів наголошують В. С. Кулебакін і Я. А. Климовицький, які визначають термін як слово (чи словосполучення), яке є єдністю звукового знака і відповідного поняття в системі понять певної сфери науки або техніки [10: 19].

Характерною рисою терміну є зв'язок із відповідною дефініцією. Відтак, термін розуміють як слово або лексикалізоване словосполучення, що вимагає побудови дефініції для встановлення значення відповідного поняття [8: 7].

Д. С. Лотте вважає, що терміни як лексеми, які позначають фіксоване поняття, є короткими, позбавленими багатозначності, синонімії, омонімії [12: 18]; із цього визначення випливає низка ознак терміну.

На підставі аналізу визначень, представлених у спеціальній літературі, під терміном розуміємо особливу системну денотативну одиницю, яка позначає певне фіксоване наукове поняття (абстрактне або конкретне), характеризується стислістю й однозначністю і в просторі науково-навчального тексту є ключовим елементом дефініції певного наукового поняття.

Типології термінів присвячено численні праці [1; 4; 5; 11; 14], хоча єдино прийнята класифікація таких одиниць дотепер не розроблена. Аналіз класифікацій термінів, представлених у спеціальній літературі, дозволив виокремити низку критеріїв їхньої структури: семантичний, формальний, а також за сферою вживання, мотивованістю, денотатом, типом поняття, яке виражає термін, джерелом походження, нормативним критерієм.

За семантичною структурою виокремлюють однозначні (моносемантичні) й багатозначні (полісемантичні) терміни; за критерієм мотивованості – мотивовані, частково-мотивовані й немотивовані [1].

За формальним критерієм розрізняють терміни-слова, терміни-словосполучення та символ-слова (особливий комбінований структурний тип термінологічної номінації, до складу якої на рівні зі словесними знаками входять символи: літери, графічні знаки тощо). Терміни-словосполучення поділяються на дискретні вільні словосполучення, у яких кожен із компонентів є терміном, і зв'язані словосполучення, до складу яких можуть входити лексеми нетермінологічної природи та недискретні терміни-фразеологізми [5: 33].

Класифікація термінів за сферами вживання (за мовою для спеціальних цілей) включає такі сфери: наука, техніка, виробництво (що складають “технічний базис” сучасного суспільства); економічний базис (виробничі відносини), інфраструктура, яка охоплює суспільно-політичні відносини, мистецтво, масові комунікації тощо [11: 92].

Відповідно до типів понять, які вони позначають, розрізняють терміни категорій, загальнонаукові, загальнотехнічні терміни, міжгалузеві терміни, спеціальні терміни [11: 91]. За денотатом вирізняють терміни спостереження (які позначають класи реальних об'єктів) і теоретичні терміни (які позначають абстрактні поняття) [14: 8].

За критерієм історичного походження терміни поділяються на питомі (які здавна існують у певній мові) та запозичені [4: 35-36].

У результаті аналізу чинних класифікацій термінів [1; 4; 5; 11; 14] нами розроблена їхня узагальнена типологія, яку застосуємо для аналізу термінів у навчально-наукових текстах з економіки (див. табл. 1).

Таблиця 1.

Типологія термінів у науково-навчальних текстах із економіки

№	Критерій класифікації термінів	Типи термінів
1	Формальний критерій	1.1. Терміни слова 1.2. Терміни словосполучення 1.3. Терміни фразеологізми
2	Семантичний критерій	2.1. Моносемантичні терміни 2.2. Полісемантичні терміни
3	Тип позначуваного поняття	3.1. Загально-наукові терміни 3.2. Галузеві (економічні) терміни
4	Ступінь абстрактності	4.1. Теоретичні терміни 4.2. Емпіричні терміни
5	Мотивованість	5.1. Мотивовані терміни 5.2. Частково-мотивовані терміни 5.3. Немотивовані терміни
6	Джерело походження	6.1. Питомі терміни 6.2. Запозичені терміни

Кількісний аналіз типів термінів у ННТЕ корпусу матеріалу спостереження, який охоплював англomовні посібники з економіки [18-20], виявив, що за формальним критерієм найпоширенішим типом є термін-словосполучення – 67,7% (203), наприклад, *sole proprietorship, classical unemployment*; друге місце посідають терміни-слова – 32,3% (97): *inflation, unemployment*. Терміни-символо-слова відсутні в корпусі матеріалу спостереження, оскільки цей формальний тип термінів не притаманний для ННТ з економіки.

За семантичною структурою найбільш уживаним типом термінів у ННТЕ є моносемантичні терміни – 83,7% (251), наприклад, *discount, mortgage, bankrupt*. Частка полісемантичних термінів є значно меншою – 16,3% (49): *interest, service, substitute*. Висока частотність моносемантичних термінів пояснюється характерною ознакою термінологічної лексики – моносемантичністю. Наявність полісемантичних лексем серед відібраних термінів пов'язана з тенденцією вживання термінологічної лексики в розмовному стилі мовлення, а також утратою нею внаслідок цього термінологічної природи.

За дискретністю найчастотнішим видом термінів є дискретні зв'язані терміни – 50% (102), наприклад, *free enterprise*; на другому місці – дискретні вільні – 47,5% (97): *frictional unemployment*; найменш частотними є недискретні – 2,5% (6), наприклад, *zero-sum game*. Такі результати пояснюються доцільністю вживання дискретних термінів у ННТ і обмеженістю вживання недискретних термінів, тобто термінів-фразеологізмів.

За типом позначуваного поняття найчастотнішими в ННТЕ є галузеві, а саме, економічні терміни – 87,7% (263): *graduated income tax*. Значно меншою є кількість загально-наукових термінів – 12,3% (37): *institutions*. Такий розподіл термінів за типом понять пояснюється галузевою спрямованістю досліджених науково-навчальних текстів – з економіки, що й зумовлює високу частоту вживання саме економічних термінів. Водночас системність характеру наукових знань в цілому та наявність стійких міждисциплінарних зв'язків економіки з іншими галузями знань зумовлюють наявність у ННТЕ загально-наукових термінів.

За критерієм абстрактності найпоширенішим типом у ННТЕ є теоретичні терміни – 85% (255), наприклад, *nominal wage*, друге місце посідають емпіричні терміни – 15% (45), наприклад, *stock exchanges*. Такий розподіл зумовлений теоретичною спрямованістю науково-навчальних текстів, мета яких полягає в представленні основних теоретичних знань з економіки, які в подальшому можуть бути застосовані на практиці.

Чільне місце в ННТЕ за критерієм мотивованості посідають мотивовані терміни – 96,33% (289): *corporate stock*; менш частотними є частково-мотивовані терміни – 3,33% (10): *price ceiling*, і немотивовані, – 0,34% : *zero-sum game*. Поширеність мотивованих і незначна частота вживання останніх двох груп термінів зумовлюються мотивованістю як характерною рисою термінологічної лексики.

У зв'язку з тим, що в розвиток економічної галузі знань значний внесок зроблено науковцями, для яких англійська мова є рідною, а також переважна кількість сучасних авторитетних науково-навчальних текстів створена в оригіналі англійською мовою, то в межах цієї мови за джерелом походження більшість економічних термінів можна віднести до питомих, які широко запозичуються іншими мовами. Однак, слід взяти до уваги, що в період зародження економічної галузі знань, як і інших наукових галузей, мовою науки вважалась латина, а відтак “будівельним” матеріалом великої кількості економічних термінів виступають латинські корені та інші морфеми.

Як зазначалось, вживання терміну в ННТ тісно пов'язане з дефініцією, яка тлумачиться як цілісна синтаксична структура, що встановлює тотожність між науковим поняттям і відповідним терміном, окреслює межі цього наукового поняття та передає закінчену думку [7: 18], наприклад: **Mortgage**: *A special type of loan in which the borrower buys a house (or other real estate) with the funds. Usually the property serves as collateral for the mortgage* [20: 187]; **Delinquencies**: *Cases where borrowers are not in good standing with the lender (such as a bank), because they have not been keeping up with their required payments* [20: 187]; **Budget deficit**: *the amount the government must borrow when it spends more than it collects in taxes and other sources of revenue* [20: 28]. Звідси випливає, що термін є ім'ям (вербалізатором) певного поняття, значення та суттєві ознаки якого в точній, логічній і лаконічній формі експлікуються в межах дефініції як фрагмента науково-навчального тексту. Зазвичай, у такому типі текстів під час першого звернення до поняття засобом відповідного терміну подається його дефініція, яка надалі вноситься до пресупозиції, фонду знань адресата науково-навчального тексту стосовно певного фрагмента галузевої картини світу.

Усі вищенаведені критерії фактично є інвентарним переліком і потребують подальшого поглибленого аналізу в просторі наукового тексту та його різновиду – науково-навчального тексту, який у ракурсі сучасної методології тлумачиться як інтегральний феномен, що охоплює чотири сектори: когнітивний, мовний, культурний і соціальний, та який існує в їхній взаємодії й взаємозумовленості за допомогою комунікативної діяльності [16: 62]. Автор інтегральної моделі наукового тексту Т. М. Хомутова до його когнітивного сектору відносить наукове знання, яке формує поняттєву основу ННТ (предметне знання), а також репрезентує способи отримання, пояснення й інтерпретації предметного знання (методологічне знання); до мовного сектору відноситься знання про мову як систему, а також мовні засоби вираження наукового знання; культурний сектор орієнтований на автора тексту і ґрунтується на представленні цього тексту як фрагменту культури, як національно-специфічного типу мислення, яке об'єктивується різноманітними засобами, у тому числі лексики і культурно-специфічними моделями макроструктури тексту; соціальний сектор орієнтований на адресата, зумовлений прагматичною настановою автора і засобами її вираження: стилем, жанром, фаховою мовою, у тому числі термінологічною, загальнонауковою та загальнонавчальною лексикою [16, там само]. Услід за Т. М. Хомутовою, вважаємо, що інтегральний підхід до ННТ дозволяє описати термінологічну лексику в його складі в аспекті кожного із зазначених секторів у їхній взаємодії.

У когнітивному аспекті лексика ННТ може репрезентувати декларативне знання в двох його різновидах: предметному та методологічному. Відтак її можна структурувати на **предметну** (вербалізатори предметних декларативних знань про факти, які вміщують семи “предмет, об'єкт, суб'єкт, ознака предмета, властивість, якість, стан тощо”) та **методологічну** (семантична структура слів вміщує семи “дія, діяльність, діяч тощо”) [17: 77]. У мовному аспекті терміни, що вербалізують предметне знання, належать переважно до іменної лексики, а методологічні терміни – переважно до дієслівної.

Положення сучасного мовознавства про те, що лексика відображає культурну специфіку й тому є важливим інструментом пізнання культури й суспільства (Анна Вежбицка; В. І. Карасик; Ю. С. Степанов), у культурному аспекті уможливує її поділ на: **культурно-специфічну** (котра позначає унікальні поняття, котрі не мають аналогів в інших культурах, тобто реалії), і **культурно-зумовлену**, яка, в свою чергу, охоплює **загальнокультурний** (культурно-нейтральний) та **культурно-орієнтований** прошарки [17: 86]. Культурно-орієнтована лексика може виражати різний об'єм значень суміжних понять у різних мовах,

зумовлений різними умовами життєдіяльності певних лінгвокультур, а також мати різну частоту вживання у випадку, коли вона експлікує особливо значимі цінності культури, наприклад, ставлення до діяльності, матеріальних ресурсів, спілкування, аргументації тощо [6: 44]. За Т. М. Хомутовою [17: 87], культурно-орієнтована лексика утворює найбільшу частину лексикону наукових текстів, при цьому її частина є репрезентативною (чітко виражає культурні цінності), а частина – нерепрезентативною (потребує дослідницьких процедур для встановлення культурної зумовленості). До останньої належить термінологічна лексика, яка може переходити до розряду культурно-нейтральної у зв'язку з процесом глобалізації науки.

Традиційний поділ суспільства за сферою діяльності на загальний соціум (спільнота всіх носіїв мови) і науковий соціум (спільнота всіх представників наукової сфери діяльності), який, у свою чергу, охоплює фахові наукові спільноти (вчені-економісти, вчені-біологи, вчені-математики тощо), зумовлює загально прийнятий поділ лексики на три групи: загальнонавчальну, загальнонаукову та термінологічну. У межах наукового тексту Т. М. Хомутова виокремлює: **загально-соціальну** та **соціально-специфічну** (за належністю учасників комунікативного акту до наукової та галузевої спільноти), а також **оцінну**, **експресивну** та **прагматичну** лексику (за соціальним компонентом значення, який характеризує зв'язок із життєдіяльністю членів соціуму) [17: 95].

Соціальний сектор, який уособлює фрагмент соціального простору (сюди віднесено членів наукової дискурсивної спільноти, рівень розвитку знань у відповідному суспільстві тощо), за Т. М. Хомутовою, охоплює загальнонавчальну лексику, яка маркується як **загально-соціальна**, або соціально нейтральну: сюди віднесено службові й загальнонавчальні слова, що функціонують у всіх стилях мовлення й створюють загальну “тканину” ННТ [17: 92]. Загальнонаукова лексика (яка вербалізує наукові поняття, співвідносні з об'єктами, процесами та явищами в різних галузях наукового знання, сприяє логічній, послідовній експлікації теоретичного матеріалу, утворюючи основу наукового стилю) з позицій членів усієї мовної спільноти належить до **соціально-специфічної**, а з позицій представників фахової наукової спільноти – до **загально-соціальної** [17: 93]. І, нарешті, термінологічна лексика певної галузі знань є **соціально-специфічною**, тому що вона відображає специфіку цієї галузі. Слід зауважити, що віднесення слова в ННТ до однієї із зазначених вище груп здійснюється в залежності від контексту, в той час як у словнику вони часто багатозначні. Згідно з принципом консубстанціональності слова потенційно можуть виступати в ролях загальнонавчальних, загальнонаукових і термінів [9: 49-50].

Оцінна лексика в ННТ може вміщувати різні модуси оцінки: 1) модус “схвалення – несхвалення” (*advantage*,); 2) модус аналітичної оцінки “повнота, глибина, актуальність, новизна тощо” (*effective*); 3) модус модальної оцінки “дійсність – можливість – необхідність” (*actual, real – hypothesis, possible – imperative, necessary*). Експресивна лексика представлена переважно підсилювальними прислівниками, інтенсифікаторами значення (*completely, exactly, simply*). Її поширеність в ННТ незначна, що підтверджує експресивно-нейтральний характер лексичного складу таких текстів, ключове завдання яких полягає в об'єктивному відображенні певного галузевого знання. Разом з тим, окремі підсилювальні прислівники, утворені від основ, які позначають раціональну оцінку якостей і властивостей об'єкта (*fully, exactly, precisely*), знаходять широке застосування в ННТ [17: 96].

Лексика із соціально-прагматичним компонентом значення в ННТ охоплює, головним чином, композиційно орієнтовані одиниці: (*below, conclusion, summary*), делімітуючі одиниці (*finally, namely*) й атрактори уваги (*hence, thus*). Така лексика з одного боку нечисельна в ННТ, а з іншого – окремі одиниці виявляють високу частотність, що свідчить про їхню релевантність у вираженні прагматичних настанов тексту.

Усі виокремлені групи лексики складають нечіткі множини і можуть характеризуватися в когнітивному, мовному, культурному й соціальному аспектах. Наприклад, термін *efficiency* є іменником (мовний аспект), вербалізує абстрактне предметне знання (когнітивний аспект), виражає раціональне ставлення до діяльності (культурний аспект), реалізує свою соціальну зумовленість (належність до загально-соціальної або соціально-специфічної лексики) в

контексті, йому властива соціальна оцінка схвалення, аналітична оцінка результативності діяльності, експресивно-нейтральна конотація (соціальний аспект) [17: 96-97].

Отже, аналіз термінологічної лексики в науково-навчальних текстах із економіки засвідчив, що ця лексична підсистема виявляє специфічні ознаки, які можливо реконструювати й описати згідно з низкою критеріїв. Найпоширенішим типом терміну в досліджених текстах за формальним (морфологічним) критерієм є терміни-словосполучення, за дискретністю – дискретні зв'язані та дискретні вільні, за типом позначуваного поняття – галузеві (економічні), за семантичною структурою – моносемантичні, за критерієм абстрактності – теоретичні, за критерієм мотивованості – мотивовані терміни. Термінологічна лексика ННТ з економіки також виявляє характеристики згідно з чотирма секторами інтегральної моделі наукового тексту: у когнітивному аспекті, вона є, переважно предметною; у мовному аспекті – іменною та дієслівною; у культурному аспекті – культурно-орієнтованою; у соціальному аспекті – соціально-специфічною, вона може виражати різні модули раціональної оцінки й бути носієм експресивно-нейтральної конотації.

Перспективою подальшого дослідження вважаємо поглиблене вивчення окресленої специфіки термінологічної лексики в просторі науково-навчальних текстів з економіки на матеріалі різних мов у зіставному аспекті, а також аналіз терміна як ключового компонента дефініцій економічних понять у межах науково-навчальних текстів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Буковская В. Проблема выделения типов терминов, классификация / В. Буковская. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://ceon.pl/pl/>
2. Голованова Е. И. Типология единиц профессиональной коммуникации: когнитивно-прагматический аспект / Е. И. Голованова // Лингвистический энциклопедический словарь/ Под ред. В. Н. Ярцевой; Ин-т языкознания АН СССР. — М.: Сов. энциклопедия, 1990. — 682 с.
3. Головин Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах: Учеб. пособие для филол. спец. вузов / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. — М.: Высш. школа, 1987.— 104 с.
4. Гринев С. В. Введение в терминоведение / С.В. Гринев. — М.: Изд-во МГУ, 1993. — 309 с.
5. Даниленко В. П. Русская терминология: опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. — М.: Наука, 1977. — 246 с.
6. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. — СПб.: Союз, 2001. — 291 с.
7. Зарва А. М. Дефиниция как типологическая разновидность научного текста : Автореф. диссер. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / А. М. Зарва. — Нальчик, 2003. — 17с.
8. Канделаки Т. Л. Семантика и мотивированность терминов / Т. Л. Канделаки. — М.: Наука, 1977.
9. Комарова А. И. Функциональная стилистика: научная речь. Язык для специальных целей (LSP)/ А. И. Комарова. — М.: Едиториал УРСС, 2004. — 192 с.
10. Кулебакин В. С. Работы по построению научно-технической терминологии в СССР и советская терминологическая школа / В. С. Кулебакин, А. Я. Климовицкий // Лингвистические проблемы научно-технической терминологии. — М.: Наука, 1970. — С. 15-19.
11. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В. М. Лейчик. — М.: Либроком, 2009. — 256 с.
12. Лотте Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. — М.: Изд-во Академии Наук СССР, 1961. — 157 с.
13. Никитина С.Е. Семантический анализ языка науки: на материале лингвистики / С. Е. Никитина. — М.: Наука, 1987. — 143 с.
14. Петров В. В. Семантика научных терминов / В. В. Петров. — Новосибирск: Наука, 1982. — 126 с.
15. Суперанская А. В. Общая терминология: Вопросы теории / А. В. Суперанская, Н. В. Подольская. — М.: Наука, 1989. — 243 с.
16. Хомутова Т. Н. Научный текст: единицы интегральной модели / Т. Н. Хомутова // Вестник Южно-Уральского университета. Серия “Лингвистика”. — 2010. — Вып. 10, № 1 (177). — С. 60-66.
17. Хомутова Т. Н. Научный текст: интегральный анализ лексики / Т. Н. Хомутова // Язык и культура. — 2010. — № 4 (12). — С. 77-98.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. Ahlersten, Kr. Essentials of Microeconomics/ Krister Ahlersten. — Ventus Publishing Aps., 2008. 134 p. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа:<http://bookboon.com/en/macroeconomics-uk-ebook>
19. Jochumzel Pater. Essentials of Macroeconomics / Pater Jochumzel. — Ventus Publishing Aps., 2010. — 165 p. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://www.free-ebooks.net/ebook/essentials-of-macroeconomics>
20. Robert P. Lessons for the Young Economist / Robert P. 31. — Auburn, Alabama: the Ludwig von Mises Institute, 2010. — 412 p. — [Электронный ресурс]. — Режим доступа : mises.org/books/lessons_for_the_young_economist_31.pdf

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Гречихіна – викладач кафедри іноземних мов Кіровоградського національного технічного університету, аспірант кафедри перекладу та загального мовознавства Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: актуальні проблеми дослідження економічного дискурсу, науково-навчальних текстів з економіки.

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ПРО АМЕРИКАНСЬКУ МРІЮ ЯК ЗАСІБ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ НА ГРОМАДСЬКУ СВІДОМІСТЬ (НА МАТЕРІАЛІ ВИСТУПІВ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ)

Аліна ГУЗАК (Чернівці, Україна)

У статті розглядаються особливості вживання політичного міфу, який слугує для вербалізації "американської мрії" у політичному дискурсі. Авторка досліджує роль національного менталітету і характеру у структурі політичного міфу, їх вплив на його ефективність. Робота виконана на матеріалі політичних промов американських президентів від повосного періоду і до сьогодення. У результаті проведеного дослідження робиться висновок, що політичний міф про американську мрію у політичних промов виступає одним із основних сугестивних засобів впливу на громадську свідомість.

Ключові слова: політична ораторська промова, політичний міф, політична ідеологія, американська мрія, національний менталітет, концептуальна картина світу, політична картина світу.

The article looks at the peculiarities of political myth for the verbalisation of the "American Dream" in the political discourse. The author studies the role of national mentality and character in the structure of political myth and their impact on its efficiency. The work is based on the political speeches of American Presidents from the post-war period to nowadays. The investigation results in the conclusion that the political myth of the American dream in the political speeches of presidents has been one of the main means of suggestive impact on public consciousness.

Key words: political speech, political myth, political ideology, American dream, national mentality, conceptual world map, political world map.

Сучасна лінгвістична наука характеризується підвищенням інтересом до вивчення політичної ораторської промови як компоненту політичного дискурсу. В центрі уваги досліджень багатьох мовознавців знаходиться політик-оратор з широким арсеналом методів впливу на громадську свідомість, що служить для збагачення та урізноманітнення тексту промови, збільшення емоційності висловлювання, сприяє аргументуванню та доведенню бажаної думки до адресата. Особливості політичних промов досліджували такі відомі науковці: І.В. Арнольд, А.М. Баранов, М.В. Блажевич, М.В. Китайгородська, Г.В. Колшанський, Дж. Лакофф, А.К. Михальська, Р. Олівер, Л.Г. Павлова, Г.Г. Почепцов, М.М. Розанова, А.Ф. Селіванов, Р. Харт, І.Г. Чередниченко та ін.

Політична промова – це наперед підготовлений публічний виступ, з позитивними чи негативними оцінками, обґрунтуваннями, конкретними фактами, накресленими планами, перспективою політичних змін, який характеризується емоційністю, чіткістю постановки проблем, насиченістю, конкретністю, дієвістю, а також стислими часовими межами [12]. Політична промова, як слушно зазначає І.Б. Морозова, об'єднує дві функції: функцію повідомлення інформації і функцію впливу [13: 64]. Це завжди виступ на публіці, присвячений суспільно актуальним темам.

Головним завданням політиків є втілення певної ідеології, що включає в себе систему уявлень, ідей, поглядів на політичне життя, яке відображає інтереси, світогляд, ідеали, умонастрої людей, класів, націй, політичних партій, громадських рухів та інших суб'єктів політики [15]. З ідеологією найтіснішим чином пов'язаний політичний міф. З одного боку, міф бере участь у формуванні національної чи класової свідомості, з іншого боку, може стати вторинним породженням ідеології, якщо в ній посилюється тенденція навіювання свідомості суспільства неправильного розуміння дійсності [6: 163]. Досвідчений політик використовує політичний міф для щирого і яскравого обґрунтування того чи іншого кроку у процесі боротьби за владу, для пояснення, виправдання, а часом навіть звеличування певних умов життя, в яких існує суспільство.

До найпоширеніших політичних міфів сьогодення можна віднести наступні: міф революційних перетворень, міф про визволителя, міф про необхідність приєднання до цивілізаційного світу, народницький міф (народ знає, чого він бажає), міф про ринкову

економіку, міф про правову державу, демократичний міф тощо. Особливою популярністю в політичному дискурсі США користується міф про американську мрію. Попри постійно зростаючий інтерес мовознавців до механізмів вербалізації політичного впливу на свідомість людини, використання політичного міфу з цією метою залишається одним із прагматичних аспектів американського політичного дискурсу, що вимагає пояснення. Сказане тут дає підстави вважати, що дослідження політичного міфу про американську мрію, вивчення особливостей його функціонування у політичній ораторській промові, зокрема його мовних аспектів, є досить актуальною проблемою.

Метою даної статті є дефініція політичного міфу та виявлення особливостей його вживання у політичній ораторській промові. Поставлена у роботі мета передбачає вирішення таких завдань: визначення понять “політична ораторська промова”, “політичний міф”, “політична ідеологія”, “американська мрія”, “національний менталітет”, “концептуальна картина світу”, “політична картина світу” та виявлення їх основних характерних ознак; дослідження основних складників політичного міфу і їх впливу на його формування та ефективність; виявлення функцій та особливостей вживання політичного міфу в політичному дискурсі; визначення ролі політичного міфу у вираженні американської мрії в політичній ораторській промові.

Об’єктом статті є вербальна репрезентація американської мрії у політичній промові за допомогою політичного міфу. **Предметом** – особливості вживання політичного міфу як засобу сугестивного впливу на громадську свідомість шляхом ораторської промови. **Матеріалом** дослідження є 26 політичних промов американських президентів від повоєнного періоду і до сьогодення.

Політичний міф – необхідна складова політичної комунікації, так як досить часто в політичній свідомості суспільства знання та розуміння політичних фактів заміщується образами, символами, вигадками, легендами і вірою в них [10: 580]. Під міфами розуміються вторинні семіотичні системи, що конструюють вторинну реальність, в яку зобов’язані вірити всі члени даного колективу, тобто міфи являють собою певні стереотипи масової свідомості [4: 21]. На думку О.І. Шейгал, міф в політичному дискурсі – це спосіб інтерпретації актуальних явищ, які викликають інтерес або хвилювання [22: 135]. Політичний міф також можна визначити як трансцендентну символічну розповідь, яка спрямована на легітимізацію (чи делегітимізацію) політичної ідеології, яка є його додатковим смислом [11]. В рамках своїх досліджень феномен міфу в політиці розглядали Р.Барт, В.Войтович, М.Головатий, К.Джонсон-Карті, М.Еліаде, С.Кара-Мурза, Е.Кассіпер, Ф.Кессіді, Дж.Комбс, Г.Копленд, В.Манхарт, Є.Мелетинський, М.Мюллер, Д.Німмо, М.Обушний, О.Панарін, К.Поппер, О.Потебня, Г.Почепцов, Ж.Сорель, Н.Хомський, Ю.Шайгородський, В.Шварц та ін. Однак, незважаючи на цікавість з боку вчених, дослідження особливостей вживання політичного міфу є недостатньо вивченим аспектом політичної комунікації.

Міф є первинною і найдавнішою формою влади – владою організованих емоцій, інстинктів і почуттів [10: 16], основним способом розуміння світу [14: 12]. Міф, як правило, неможливо довести, оскільки міфологічне мислення не підкоряється логіці, не чутливе до суперечностей. Міф скасовує складність людських вчинків, дарує їм есенціальну простоту, скасовує будь-яку діалектику, в організованому ним світі немає протиріч, тому що немає глибини [2: 270]. Отже, серед основних ознак політичного міфу можна виділити аксіоматичність, непідтвердженість, ірраціональність, гіперболічність.

Найважливішими функціями політичного міфу, які виділяються в роботах різних авторів [Гуревич 1996; Маслова 1997; Шейгал 2000], є наступні: пояснювальна функція (міф виступає як засіб соціальної орієнтації, сприяє кращому розумінню масами складних політичних понять і теорій); функція виправдання певних політичних дій (політики часто вдаються до мови міфів у спробі переконати виборців у перевагах своїх політичних програм і в своїх перевагах як кандидатів на ту чи іншу посаду); функція підтримки стабільності системи, захисту існуючого порядку; єдина функція, завдяки якій носії однієї міфології усвідомлюють свою єдність, міфи сприяють підтримці єдності суспільства, забезпечують зв’язок між індивідом і політичною спільнотою; магічна функція – створення і розгадка

політичних загадок, підтримка стану віри стосовно політичного лідера і проведеного політичного курсу, а також різного роду обіцянок і зобов'язань.

Обов'язковою умовою існування міфу є широка підтримка громадської думки. Основним завданням політика-оратора є створення політичного міфу, здатного заповнити суспільну свідомість. Політичний міф репрезентує те бачення дійсності, яке дає змогу створити вигідний і близький суб'єктові спосіб сприйняття дійсності і таким чином маніпулювати свідомістю громадян. Під психологічною сугестією традиційно розуміються різні форми емоційно забарвленого вербального і невербального впливу на людину з метою створення у неї певного стану (у тому числі спонукання до певних дій) [17: 571]. І. Черепанова зазначає, що сугестія може бути як звичайним компонентом людського спілкування, так і спеціально організованим маніпулятивним видом комунікації за допомогою використання вербальних і невербальних засобів [20: 115]. Головними складниками міфу як засобу психологічної сугестії є формування певного уявлення про дійсність, формування образів героїв – позитивних і негативних, творення іншої реальності, своя картина світу, що повідомляється у ході політичного виступу. Політичний міф завжди твориться на основі та відповідно до особливостей національного менталітету, орієнтуючись на ті політичні цінності, які передаються з покоління у покоління [21].

Торкаючись проблем психології народів, відомий французький філософ А. Фульє пов'язує формування національного менталітету з спілкуванням. Саме в процесі спілкування на базі національної мови, виробляється, на його думку, єдиний спосіб відчувати, думати, бажати, відмінний від характерного для психіки окремих членів суспільства [19: 16]. Це відрізняє національну спільноту від натовпу, об'єднаного лише емоційно. Менталітет – це “інтегральна характеристика людей, які живуть у конкретній культурі, яка дозволяє змалювати своєрідність бачення цими людьми навколишнього світу та пояснити специфіку їх реакції на нього” [8: 11].

Менталітет певного суспільства значною мірою зумовлений його картиною світу. Поняття “картина світу” можна уявити як складно структуровану цілісність, що включає три головні компоненти: світогляд, світосприйняття та світовідчуття [1]. Ці компоненти об'єднані в картині світу специфічним для даної епохи, етносу чи субкультури чином. Картина світу – одне з фундаментальних понять, що описує людське буття. Суб'єктом, або носієм, картини світу є і окрема людина, і соціальні чи професійні групи, і етнонаціональні або релігійні спільноти [18]. Р. Брутян, розглядаючи це питання з філософської позиції, заявляв, що оскільки у людській свідомості правомірне виділення раціональної (логічної) та чуттєвої моделей дійсності, то і в мові також можливе уявлення про “картину світу” у формі концептуальної (поняттєвої) та мовної (словесної) моделей [3: 109]. Такий підхід став загальноновизнаним у сучасному мовознавстві (Ю. Караулов, Г. Колшанський, Г. Комлев, Т. Нікітіна, Г. Рамішвілі, Н. Сукаленко та ін.), оскільки він дає можливість показати роль мови у формуванні картини світу у свідомості людей.

Концептуальна картина світу – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, але й система смислів, що втілюються у ці реалії через слово-знак і слово-концепт. Мовна ж картина світу – це мозаїкоподібна система взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини, тобто загалом картину світу як таку [7: 52]. Таким чином, принципова відмінність між ними полягає у наявності невербальних засобів (концептуальна картина світу) і лінгвістичних засобів (мовна картина світу) для відображення дійсності. Концептуальна картина світу організована за законами фізичного світу, що робить її багатшою та цікавішою, мовна ж – за законами мови. Концептуальна картина світу – універсальна, впорядкована, характеризується стійкістю та системністю, мовна – фрагментарна, більш рухома, відображає постійні зміни в довкіллі [9].

У процесі політичної соціалізації формується політична картина світу – динамічна система уявлень про політичну систему, владу, механізми функціонування політики, моделі політичної поведінки тощо. Політична картина світу, з одного боку, відображає те, як політична діяльність оцінюється, інтерпретується, переживається й осмислюється суб'єктом, а з іншого – визначає внутрішню логіку побудови ним як особистістю своєї поведінки в соціумі [16]. Знання основних принципів репрезентації світу в тій чи іншій національній

культури та спільної логіки дій, які витікають з неї, служать одним з необхідних умов вироблення політичної стратегії. Аналіз національного менталітету дозволяє прогнозувати можливі дії і політичну ситуацію в країні.

Поширена у США доктрина, за якою кожному американцеві відкрита можливість досягти успіху і навіть обертися президентом країни завдяки таким своїм рисам як працелюбність, мужність, наполегливість та рішучість, отримала назву американської мрії. Вислів “американська мрія” став особливо популярним після публікації книги Дж. Адамса “Епопея Америки” в 1931 році. Його “американська мрія” не була про дорогі автомобілі і високу заробітну плату, йшлося про мрію соціального рівня, коли усі мали отримати необхідні умови для досягнення успіху, на який тільки вони здатні з самого народження, незалежно від займаної ними позиції в суспільстві [24].

“Американська мрія” – поширений термін для опису американського способу життя в цілому, завжди містить щось індивідуальне, тому досі не існує прийнятного для всіх визначення цього поняття. Т.Г. □Голєнпольський і В.П. □Шестаков пропонують своє визначення: “Американська мрія” – це уявлення про демократичний шлях розвитку Америки, який вмщує надію на досягнення успіху, рівність можливостей і прагнення щастя для кожного американця [5: 15]. Вільям Сефайр у “Політичному словнику” трактує американську мрію як “духовну міць нації; ідеал свободи (можливостей), який був сформований батьками-засновниками. Якщо американська система – це скелет американської політики, то американська мрія – її душа” [26: 13].

Американська мрія, сформована в надрах нації, є яскравим прикладом оптимістичної національної ідеї країни. Важливою її складовою є економічна мета, яка полягає у прагненні людини добре жити, відчувати себе і своїх близьких у безпеці, мати впевненість в майбутньому. Але для цього необхідно мати гроші і власність. Отже, треба ставати мільйонером. Друга складова американської національної ідеї – політична. Перша частина її формулювання “кожен американець” висловлює ідею демократичної рівності громадян у США. І, нарешті, третя складова американської національної ідеї – філософія та релігія прагматизму. Американці є найбагатшою нацією у світі, а США – наддержавою. Це результат здорової й адекватної національної ідеї американців. Всі ці елементи американської національної ідеї є не просто гаслами, а основоположними принципами формування ідеологічної, економічної, політичної, моральної і правової систем США. Відображенням національного менталітету та національної ідеології у політичному дискурсі є політичний міф, який становить собою “особливий інформаційний конструкт, що втілює певний тип світогляду у всій сукупності природних, культурних і власне людських вимірів” [2: 26].

В основі політичного міфу про американську мрію лежить класичне міфологічне оповідання про Америку як “місто на пагорбі”, яке слугує маяком для інших цивілізацій і шляхетно пропонує поділитися досвідом своєї свободи. У своїх промовах та зверненнях до народу американські президенти постійно наголошують, що Америка є найбільш процвітаючою, могутньою країною на Землі, де всі рівні, вільні і кожен має право на щастя:

We remain the most prosperous, powerful nation on Earth. ...all are equal, all are free, and all deserve a chance to pursue their full measure of happiness. Our workers are no less productive. Our minds are no less inventive, our goods and services no less needed than they were last week or last month or last year. Our capacity remains undiminished [25].

Населення США дуже різнопланове за етнічною та національною ознакою, їх обгрунтовано називають нацією іммігрантів. Для того, щоб не бути просто великою територією, на якій тимчасово проживають вихідці з різних країн, американські президенти у своїх промовах досить часто звертаються до політичного міфу про американську мрію з метою об’єднання та згуртування усіх, наповнюючи його сучасним змістом через поняття толерантності, рівності і свободи розвитку кожного етнічного представника. Сполучені Штати Америки є прикладом держави, яка визнає культурний плюралізм та правовий статус багатьох етнічних спільнот на власній території:

This is a nation that inspires immigrants to risk everything for the dream of freedom. This is a nation where citizens show calm in times of danger, and compassion in the face of suffering. We see examples of America's character all around us [25].

Щоб продемонструвати, що кожен громадянин США може бути творцем американської мрії, безпосередньо брати участь у житті країни, а також зміцнити віру населення у свої сили, президент Дж. Буш наводить приклади про героїчні вчинки з життя пересічних громадян, які вже зробили свій внесок у зміцнення могутності Америки, реалізували себе та втілили у життя свою мрію:

We see America's character in Dr. Tony Recasner, a principal who opened a new charter school from the ruins of Hurricane Katrina. We see it in Julio Medina, a former inmate who leads a faith-based program to help prisoners returning to society. We've seen it in Staff Sergeant Aubrey McDade, who charged into an ambush in Iraq and rescued three of his fellow Marines [25].

У системі цінностей та соціальних стандартів американців провідне місце належить патріотизму, який асоціюється з твердою вірою в обраність американської нації та допомагає згуртувати народ в часи лиха, як було, наприклад, після вбивства американського президента Дж. Кеннеді чи теракту 11 вересня 2001 року:

"American patriotism is as much political weapon as it is social glue... Freedom, equality, democracy and patriotism – these values work as a super epoxy, uniting the country in the times of calamity, such as after a presidential assassination or a 9/11" [23].

Апеляція до національного характеру, основи національного менталітету, забезпечує успішність політичного міфу. Національний чинник у політичному міфі синтезує досвід минулого і сучасну ситуацію, на основі чого визначається майбутнє. Виконуючи свої обов'язки президента, Дж. Буш наголошує, що кожен день його надихає велич Америки, доброта та любов її народу, а найбільшою честю для нього є бути громадянином цієї країни:

... every day I have been inspired by the greatness of our country, and uplifted by the goodness of our people. I have been blessed to represent this nation we love. And I will always be honored to carry a title that means more to me than any other – citizen of the United States of America [25].

“Американська мрія” – одна з головних складових менталітету, культури, історії, соціального та політичного життя США, міф, який глибоко вкорінився в масовій свідомості, зумовив сприйняття світу американцями. Політичний міф про американську мрію відіграв важливу роль в становленні американської держави і нації, здійснив вирішальний вплив на формування американського національного характеру, визначив взаємовідносини США з оточуючим світом.

Підсумовуючи дослідження, варто зазначити, що у світі політики сугестивні засоби мають досить широке застосування з метою створення певного іміджу, формування світогляду людей, що відбивається в особливостях національної концептуальної картини світу. Зазвичай вплив на людину відбувається по каналах, які найменше контролюються. Таким чином в масову свідомість впроваджуються соціально-політичні міфи – ілюзорні ідеї, які стверджують певні цінності та норми, і сприймаються переважно на віру, без раціонального, критичного осмислення. Національний менталітет, національний характер, національна ідея відіграють важливу роль у структурі політичного міфу, забезпечують його ефективність, дієвість, здатність швидко досягати поставлених політичних цілей та завдань. Безперечно, політична промова потребує глибинного вивчення, тому виділення та комплексний опис базових лінгвокультурних концептів англомовних політичних діячів є перспективою наших подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Акульшина Н.Т. Поняття мовної картини світу / Н. Т. Акульшина // Вісник Дніпропетровського університету імені Олеся Гончара: науковий журнал / гол. ред. М.В. Поляков. - Дніпропетровськ: ДНУ ім. О. Гончара, 2011. - Вип. 17, т. 3. - С. 7-12.
2. Барт Р. Мифологии / Р. Барт. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1996. – 312 с.
3. Брутян Г.А. Язык и картина мира / Г.А. Брутян // НДВШ. Философские науки. – 1973. – No1. – С. 108-115.
4. Водак Р. Язык. Дискурс. Политика. [Текст] / Р. Водак. - Волгоград: Перемена, 1997. – 139 с.
5. Голенпольский Т.Г., Шестаков В.П. «Американская мечта» и американская действительность [Текст] / Т.Г. Голенпольский, В.П. Шестаков. - М.: Искусство, 1981. - 207 с.

6. Ерасов Б.С. Социальная культурология / Б.С. Ерасов. – М.: Аспект-Пресс, 1996. – 591с.
7. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовного її відображення / В. В. Жайворонок // Культура народів Причорномор'я. Ялта, 2002. – № 32. – С. 51–53.
8. Киричук О.В. Ментальність: сутність, функції, генеза / О.В. Киричук // Духовність. Ментальність. Саморозвиток особистості: тези доповідей. - Київ-Луцьк: Фондація імені О. Ольжича, 1994. - Ч.1. - С. 11.
9. Косенко О.С. Мовна картина світу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkzh/2010_34/Kosenko.pdf.
10. Кравченко, И. И. Миф политический // Новая философская энциклопедия: в 4 т. - М.: Мысль, 2001. – Т. 2. – С. 580–581.
11. Ланюк Є. Феномен політичного міфу: теоретичний аспект [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zgroup.com.ua/article.
12. Мацько Л. І. Риторика: навч. посіб. / Л. І. Мацько, О. М. Мацько. – К.: Вища школа, 2003. – 311 с.
13. Морозова І.Б. Парадигматичний аналіз структури і семантики елементарних комунікативних одиниць у світлі гештальт-теорії: Монографія / І.Б. Морозова. – Одеса: Друкарський дім, 2009. – 384 с.
14. Мифы народов мира. Энциклопедия в 2-х томах. Гл. ред. Токарев С.А., Мелетинский Е.М. - М., 1980. – Т. 1. – 672 с.
15. Політологічний енциклопедичний словник. - К.: Генеза, 1997. - С 140.
16. Скар О.М. Соціально-психологічні моделі поведінки політичних лідерів [Текст]: політична психологія / О.М. Скар // Соціальна психологія: Український науковий журнал. - 2004. - №3. - С. 39-46.
17. Степанов С.С. Популярная психологическая энциклопедия / С.С. Степанов. – М.: Изд-во Эксмо, 2005. - 672 с.
18. Українська електронна енциклопедія «Вікіпедія» [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
19. Фуллер А. Психология французского народа. // Революционный невроз. – М.: Институт психологии РАН, Издательство «КСП+», 1998. – С. 19.
20. Черепанова И. Ю. Человек манипулирующий (суггестия в коммуникации) / И. Ю. Черепанова // Человек говорящий: язык, культура, познание: [межвузовский сборник научных трудов] / [ред. А. А. Романов, А. М. Шахнарович]. – Москва-Тверь: Институт языкознания РАН, Тверской Институт экономики и менеджмента, 1995. – С. 115–123.
21. Черноус А.В. Національна складова політичного міфу: методологія дослідження / А.В. Черноус // “Гілея: науковий вісник”: зб. наук. праць / гол. ред. В. М. Вашкевич. - К., 2013. Випуск 68 – 2013.
22. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Елена Иосифовна Шейгал. – Волгоград: Перемена, 2000. – 368 с.
23. Gordon S. Wood Revolutionary Characters: What Made the Founders Different, Penguin Press (New York, NY), 2006.
24. James Truslow Adams, The Epic of America, New York: Blue Ribbon Books, 1931, p. 433.
25. Presidential Speech Archive [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://millercenter.org/president/speeches>.
26. William Safire, New Political Dictionary, New York: Random House, 1993. - 128 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Аліна Гузак – аспірант, асистент кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: граматики та стилістики англійської мови.

ПРОБЛЕМА ЖАНРУ ВІРТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ

Аліна ГУСЕВА (Донецьк, Україна)

У статті розглядається поняття дискурсу, аналізуються різновиди дискурсів. Визначено особливості віртуального дискурсу. Подано різні підходи до розрізнення жанрів віртуального дискурсу. На ґрунті структурно-композиційних і комунікативних особливостей виділено такі жанри віртуального дискурсу, як електронна пошта, електронні конференції, електронні дошки оголошень, блоги, електронні ігри, чат, веб-сторінка.

Ключові слова: інтернет-комунікація, дискурс, віртуальний дискурс, віртуальна реальність, жанр, електронна пошта, електронні конференції, електронні дошки оголошень, блог, чат, веб-сторінка.

This paper deals with the concept of discourse as well as discourse types. The features of virtual discourse are determined. Different approaches of distinguishing genres of virtual discourse are posted. Such genres of virtual discourse as e-mail, conferences, bulletin board system (BBS), blogs, video games, chat, web-page are selected on the basis of structural-compositional and communicative features.

Keywords: internet-communication, discourse, virtual discourse, virtual reality, genre, e-mail, conferences, BBS, blog, chat, web-page.

Сьогодні є епохою глобального інформаційного суспільства. Через масштабну глобалізацію інформаційних процесів роль інформаційних технологій постійно зростає. З цим пов'язано виникнення як принципово нових способів зберігання, пошуку, передачі

інформації, так і нового культурного і мовного середовища. Нова лінгвістична реальність стрімко формується і розвивається з розширенням сфери дії сучасних засобів комунікації. Появу глобальної мережі можна віднести до одного з проявів процесу глобалізації. Дослідження нового комунікативного простору – актуальне завдання сучасного мовознавства. «На сьогодні інтернет є новим інформаційним середовищем сучасної культури, яка формує нові комунікативні практики, новий тип світосприйняття і новий образ життя, в якому в тому чи іншому виді присутні всі традиційні засоби комунікації» [14: 189]. Інтернет – це новий комунікативний простір, який відтворює основні і пропонує принципово нові форми спілкування (блог, форум, чат, ICQ тощо). **Мета роботи** – дослідити проблему жанру у віртуальному дискурсі. Варто зауважити, що дослідники не одностайні у питанні виділення жанрів віртуального дискурсу. Досягнення мети передбачає реалізацію таких завдань, як:

- визначення поняття «дискурс»;
- аналіз специфіки віртуального дискурсу;
- розгляд різних підходів до класифікації жанрів комунікативного інтернет-простору;
- узагальнення основних критеріїв виділення жанрів.

Інтернет розглядається як «глобальна інформаційна, соціально-комунікативна комп'ютерна мережа, використовувана задля задоволення особистісних і групових комунікативних потреб за допомогою телекомунікаційних технологій» [22: 75]. Відповідно, можна говорити про появу нового різновиду комунікації – інтернет-комунікації. Мовлення у межах інтернету являє собою особливий дискурс – віртуальний. Однак для більш точного визначення необхідно звернутися до тлумачення поняття «дискурс».

Вперше термін *дискурс* було введено американським ученим З. Харрісом в 1952 р., який визначав його як «мовлення, наділене соціокультурним виміром», або мову, «включену в конкретний соціокультурний контекст» [25: 1-3]. При розгляді співвідношення понять «дискурс» і «текст» багато вчених дійшли до висновку, що дискурс відноситься до галузі лінгвосоціального, а текст – до галузі лінгвістичного [1; 2; 6; 7; 8; 12; 14; 16]. Текст розглядається як «абстрактна, формальна конструкція, в той час як дискурс – це різні види її актуалізації, внаслідок зв'язку ментальних процесів з екстралінгвістичними факторами» [8: 218]. У своєму дослідженні ми дотримуємося визначення дискурсу, даного Н. Д. Арутюною: «Дискурс – це зв'язний текст разом з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними, психологічними та ін. факторами; текст, узятий у подієвому аспекті; мовлення, яке розглядається як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, який бере участь у взаємодії людей і механізмів їх свідомості (когнітивних процесах)» [1: 136]. Дискурс – це «мовлення, занурене в життя» [1: 137].

О. С. Кубрякова та О. В. Александрова розуміють дискурс як «когнітивний процес, пов'язаний з продукуванням мовлення, створенням мовленнєвого твору, а текст розглядають як кінцевий продукт – результат процесу мовленнєвої діяльності, який має закінчену і зафіксовану форму [14: 190].

За класичною теорією дискурсу [12], у текстах інтернет-мережі представлено різні типи дискурсів: персональний, або особистісно-зорієнтований (побутовий і буттєвий), та інституціональний, або соціально-зорієнтований (рекламний, політичний, науковий, спортивний, діловий, педагогічний, юридичний тощо).

З розширенням нового комунікативного простору і можливостей комунікації в ньому виникає все більше термінів на позначення тексту, зануреного в комунікативне середовище: *інтернет-дискурс* (М. С. Рижков, Е. Dresner) [19; 24], *електронний дискурс, комп'ютерний дискурс* (О. М. Галічкіна, П. В. Шкапенко, Л. Ю. Щипіцина) [6; 22; 23], *мережєвий дискурс* (Н. Л. Моргун) [16], *віртуальний дискурс* (О. І. Горошко) [7].

Ці поняття, на нашу думку, не є ідентичними, оскільки в кожному з них підкреслюється якась особлива ознака нового типу дискурсу (специфіка чи то сфери функціонування, чи то засобів комунікації). Термін *віртуальний дискурс*, на нашу думку, найбільш влучний. З одного боку, віртуальний дискурс буде розумітися вужче, ніж дискурс комп'ютерний чи електронний. Комп'ютерний дискурс охоплює спілкування не лише між людьми за допомогою комп'ютера й за посередництвом інтернету, але й спілкування людини з

комп'ютером (набір текстів, розв'язання прикладних завдань, кодування нетекстової інформації) [15: 47]. Комп'ютерний дискурс включає спілкування в локальних мережах, яке вимагає наявності безпосередніх контактів комунікантів, чого не може бути при спілкуванні віртуальному, де партнер комунікації домислюється, а образ його домальовується.

Віртуальний дискурс тлумачиться ширше, ніж електронний, оскільки для спілкування в віртуальній реальності може використовуватися не лише інтернет, але й інші засоби зв'язку, здатні створити цю реальність, наприклад, мобільний телефон з функцією смс-повідомлення [15: 49]. На наш погляд, термін *віртуальний дискурс* є найбільш влучним, оскільки саме в ньому розкрито особливість нового середовища – його віртуальність. Віртуальний дискурс – це текст, занурений в ситуацію віртуального спілкування.

При визначенні віртуального дискурсу важливо брати до уваги не лише текст у ситуації спілкування за допомогою специфічного електронного каналу зв'язку, але й враховувати характеристики, закладені в поняття віртуальної реальності. Віртуальна реальність – це реальність, відмінна від дійсного матеріального світу, основу якої становлять нематеріальні поняття – інформація, думки і образи. Основний критерій, що визначає зміст поняття «віртуальна реальність» – це «відчуття присутності» у віртуальному світі [2: 25]. Віртуальний зміст – це зміст, в якому відсутній чіткий поділ об'єктивного і суб'єктивного планів, в якому ці різні змісти перемешуються одне з одним, стаючи нерозпізнаваними. Реальність і віртуальність – це предметно-ситуативні фони реального і віртуального видів дискурсу. Дослідниця О. В. Лутовінова цілком слушно протиставляє ці поняття на ґрунті дихотомій основних характеристик віртуального і реального дискурсів [15: 57-59]: матеріальне – ідеальне, фактичне – потенційне, локальне – глобальне, безумовне – умовне, актуальне – фікційне, ідентифіковане – анонімне, раціональне – емоціональне, ієрархічне – мозаїчне.

Будь-який дискурс реалізується в певному наборі жанрів. Віртуальний дискурс відкрив принципово нові можливості спілкування і постав як своєрідне жанротвірне середовище. Цей дискурс включає жанри, які існують в ін. комунікативних сферах, і також сприяє виникненню нових, властивих тільки йому жанрів. Спираючись на положення теорії мовленнєвого жанру М. М. Бахтіна [3], ми визначаємо мовленнєвий жанр як типову модель мовної поведінки в повторюваних комунікативних ситуаціях, характерних для певних сфер людської діяльності. Виділення жанрів віртуального дискурсу ґрунтується на визначенні мовного жанру як висловлення при «стійких, закріплених буттям і обставинами формах життєвого спілкування», яке «виникає з позасловесної життєвої ситуації й зберігає найтісніший зв'язок з нею» [3: 259-260], тобто не може бути вирване із контексту. Отже, найбільш повний аналіз мовленнєвого жанру можна одержати лише враховуючи, крім його суто мовних особливостей, екстралінгвальні чинники, в яких утворюється і функціонує цей текст.

Дослідженням жанрів віртуального дискурсу займаються такі вчені, як Н. Г. Асмус [2], О. М. Галічкіна [6], О.І. Горошко [7], Л. Ю. Іванов [11], М. Н. Кожина [13], О. В. Лутовінова [15], П. В. Шкапенко [21], Л. Ю. Щипіцина [22] та ін. Проблема виділення жанрів віртуального дискурсу є актуальною на сьогодні, оскільки в наукових колах досі немає одностайної думки щодо цього. Так, описуючи модель мовленнєвого жанру, Н. Г. Асмус називає ознаки, які необхідно враховувати при класифікації жанрів віртуального дискурсу. Серед них: 1) комунікативна мета; 2) образ автора; 3) образ адресата; 4) образ минулого; 5) образ майбутнього; 6) тип змісту; 7) мовне втілення [2: 61]. Виходячи з твердження М. М. Кожіної про те, що мовний жанр – це «одиниця процесу мовного спілкування і мовної діяльності» [13: 32], ми вважаємо, що виділення жанротвірних ознак повинне проводитися в контексті таких екстралінгвальних факторів, як адресант-мовець, адресат-слухач (відносини між ними), переданий зміст, умови й обставини виробництва мовного жанру, мета спілкування (інтенції, наміри мовця), ситуація спілкування, сфера діяльності.

Для мовленнєвих жанрів кожної сфери спілкування визначається свій індивідуальний набір диференційних ознак. У зв'язку з цим справедливе зауваження К. О. Долініна про те, що для жанрів, які перебувають на різних полюсах соціальної взаємодії, визначальними, провідними будуть принципово різні фактори [9: 10]. Саме цим можна пояснити розбіжності

у класифікаціях жанрів віртуального дискурсу. Дослідники виділяють жанри віртуального дискурсу, спираючись при цьому на різні ознаки класифікаційного відбору. Так, за Д. Крісталлом, можна виділити п'ять жанрів (або «ситуацій використання мови в Інтернеті» [23: 10]). Це електронна пошта; синхронні чати; асинхронні чати, включаючи BBS; віртуальні світи (MOOs, MUDs, MUCKs, MUSEs і т.д.); веб-тексти, до яких дослідник відносить електронні тексти з гіпер- і лінійною структурою (наприклад, тексти у форматі pdf).

За Л. Ю. Івановим, до переліку жанрів комп'ютерної комунікації входять загальноінформаційні жанри або жанри комп'ютерних новин (сайти новин, різновиди деяких PR-сайтів); науково-освітні та спеціальні інформаційні жанри (монографії, наукові статті, інтерактивні навчальні курси); художньо-літературні жанри, що включають усі оцифровані твори світової класики (електронні книжки); жанри, які оформляють неспеціальне, непрофесійне спілкування (віртуальні ігри, блоги, чати, гостьові електронні книги і поштове листування); ділові та комерційні жанри (дошки рекламних оголошень, корпоративні сайти, банери та інше) [11: 5-7].

В. Нестеров виділяє дві форми електронної комунікації: діалогову off-line (електронна пошта) і on-line (ICQ) і полілогову комунікацію off-line (конференції) і on-line (чати) [17]. Є. О. Буторіна виділяє такі жанри спілкування у мережі: ділове спілкування (пов'язане в професійною діяльністю), фатичне (спілкування заради самого спілкування), ігрове спілкування і реклама. [4].

За Р. К. Потаповою, тексти у мережі Інтернет можна розподілити таким чином: 1) підготовлені, відредаговані і скоректовані тексти: електронні версії книжок, газет і різних документів; 2) непідготовлені, спонтанні вислови у різноманітних чатах, де побутує розмовний жанр, на який накладає свій відбиток специфіка обміну репліками у письмовій формі; 3) форуми, гостьові книги, конференції; 4) реклама в Інтернеті (різноманітні оголошення, пропозиції та под.); 5) електронні листи – тексти, максимально наближені до епістолярного жанру [18: 23-25].

Найбільш поширені зараз електронні жанри – це веб-сторінка; блог; інтернет-конференція; чат; форум; електронний лист. Поряд з тенденцією розподілу спостерігається тенденція об'єднання й інтеграції жанрів у певні групи. Так, жанри віртуального дискурсу можна об'єднати у дві великі групи: жанри, які тяжіють до писемних текстів, і жанри, що являють собою своєрідний гібрид писемного та усного тексту. У наукових колах широко побутує думка про специфічність кожного різновиду спілкування в мережі, і відповідно, наявність власної жанрової системи. А. Г. Волкова вважає, що текст у межах інтернету є гіпертекстом і різні види віртуального спілкування (чати, телеконференції в Інтернеті) мають власні жанрові системи [5]. Дійсно, інтернет-мовлення через своє функціональне і жанрове розмаїття може бути віднесено до спеціальних утворень, які знаходяться над функціональними різновидами мови. Учений Л. Ю. Іванов вважає, що мова мережі посідає чільне місце поряд з мовами міжнародного спілкування. Мова мережі об'єднує в собі безліч жанрових підсистем, які поділяються на окремі жанри [11: 8].

Отже, жанри віртуального дискурсу через багатомірність даного утворення дуже різноманітні, тому при виділенні жанрових ознак слід виходити з того, що як будь-яке складне багатомірне утворення віртуальний дискурс не є однорідним, і передбачає неоднорідність критеріїв, використовуваних для виділення тої чи іншої конститутивної ознаки.

У результаті проведеного аналізу наукових праць ми дійшли до висновку, що, виділяючи окремі жанри віртуального дискурсу, слід послуговуватися такими критеріями, як: тематична ознака, комунікативна мета, сфера спілкування, образ автора – читача, режим синхронного / асинхронного часу, форма об'єктивації (близькість до писемного чи усного типу тексту), діалог / полілог, композиція, мовні особливості. Власне комунікацію в Інтернет-спільноті ми поділяємо на такі жанри: електронна пошта, чати, форуми, віртуальні конференції, електронні дошки, а також домашня сторінка, різноманітні ігри і розважальні проекти. Ми вважаємо слушним виділяти жанри, породжені віртуальним середовищем, які відрізняються одне від одного структурно-композиційними, комунікативно-тематичними параметрами.

Крім виділення жанрів або форматів електронної комунікації, у плані вивчення аспектів віртуального дискурсу можна вказати наступні напрямки: фонологія і просодія мови мережі; морфологічний рівень і словотвір; лексика і семантика; синтаксичний рівень і пунктуація; рівень лінгвістики тексту; прагматичний аспект; соціолінгвістичний аспект (розгляд віртуальної мовної особистості). Вивчення мовлення інтернету за цими напрямками – наступний крок наших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – С. 136-137.
2. Асмус Н. Г. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства: дисс. ... канд. филол. наук / Нина Геннадиевна Асмус. – Челябинск, 2005. – 265 с.
3. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин // Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. – С. 250-296.
4. Бугорина Е. А поговорить? Интернет как лингвистический феномен. – Режим доступа: <http://www.gramota.ru/author.html>
5. Волкова А.Г. Гипертекст: письменный та електронний варіанти / А.Г.Волкова // Психолінгвістика. – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2012. – Вип. 9. – С. 162-166.
6. Галичкина Е.Н. Специфика компьютерного дискурса на английском и русском языках (на материале жанра компьютерных конференций): дисс. ... канд. филол. наук / Елена Николаевна Галичкина. – Волгоград, 2001. – 212 с.
7. Горошко Е.И. Интернет-жанр и функционирование языка в Интернете: попытка рефлексии / Е.И. Горошко // Жанры речи. – Саратов: Издательский центр «Наука», 2009. – Вып. 6. – С. 11-27.
8. Дейк ван Т.А. Язык, познание, коммуникация / Т.А. ван Дейк. – М., 1989. – 346 с.
9. Долинин К.А. Речевые жанры как средство организации социального взаимодействия / К.А. Долинин // Жанры речи. – Саратов, 1999. – Ч. 2. – С. 7-13.
10. Егорова И.Ю. Акцентирование в рекламном интернет-дискурсе: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / И. Ю. Егорова. – Волгоград, 2008. – 31 с.
11. Иванов Ю.Л. Язык интернета. Заметки лингвиста / Ю.Л. Иванов // Словарь и культура русской речи. – М.: Азбуковник, 2000. – С. 1-12.
12. Карасик В.И. О типах дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 2000. – С. 5-20.
13. Кожина М.Н. Некоторые аспекты изучения речевых жанров в нехудожественных текстах / М.Н. Кожина // Стереотипность и творчество в тексте: Межвуз. сб. науч. тр. – Пермь, 1999. – С. 22-39.
14. Кубрякова Е.С. О контурах новой парадигмы знания в лингвистике / Е.С. Кубрякова, О.В. Александрова // Структура и семантика художественного текста: Доклады VII Междунар. конф. – М., 2009. – С. 186-197.
15. Лутовинова О.В. Лингвокультурологические характеристики виртуального дискурса / О.В. Лутовинова. – Волгоград: Изд-во ВГПУ Перемена, 2009. – 476 с.
16. Моргун Н.Л. Научный сетевой дискурс как тип текста: Автореф. дис. ... к. филол. н. / Н.Л. Моргун. – Тюмень, 2002. – 20 с.
17. Нестеров В. К вопросу об эмоциональной насыщенности межличностных коммуникаций в Интернете. / В. Нестеров. – Режим доступа: <http://www.pnes.mels.ru/alisa/kamaval.htm>.
18. Потапова Р.К. Новые информационные технологии и медиа лингвистика / Р.К. Потапова // Труды и материалы II Междунар. конгресса исследователей русского языка. – М.: Изд-во МГУ. – 2004. – С. 23-25.
19. Рыжков М.С. Речевые стратегии участников синхронного интернет-дискурса (на материале русско- и англоязычных чатов): Автореф. дис. ... канд. филол. наук / М.С. Рыжков. – Воронеж, 2010. – 25 с.
20. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации / А.В. Соколов. – Спб.: Изд-во Михайлова В. А., 2002. – 256 с.
21. Шкапенко П.В. Специфика реализации прагмалингвистических принципов в интернет-дискурсе: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / П.В. Шкапенко. – Москва, 2008. – 29 с.
22. Щипицина Л.Ю. Комплексная лингвистическая характеристика компьютерно-опосредованной коммуникации (на материале немецкого языка): Автореф. дис. ... д-ра филол. наук / Л.Ю. Щипицина. – Воронеж, 2011. – 40 с.
23. Crystal D. Language and the Internet / D. Crystal. – Cambridge University Press, 2004. – 272 p.
24. Dresner E. The Topology of Auditory and Visual Perception, Linguistic Communication, and Interactive Written Discourse / E. Dresner // Language@Internet. – 2005. – Режим доступа: http://www.languageatinternet.de/articles/2005/161/index_html/
25. Harris Z.S. Discourse analysis / Z.S. Harris // Language. – 1952. – Vol. 28. – P. 1–30.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Аліна Гусєва – аспірант кафедри загального мовознавства і історії мови Донецького національного університету.

Наукові інтереси: ономастика, компаративістика, використання мов в Інтернеті.

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР МАТРИМОНІАЛЬНОГО КОНФЛІКТНОГО РОЗМОВНОГО ДИСКУРСУ

Анастасія ГУЦОЛ (Чернівці, Україна)

У статті досліджується концептуальний простір матримоніального конфліктного розмовного дискурсу як система ієрархічно впорядкованих та взаємозалежних концептів, які виділяються та аналізуються згідно їх питомої ваги у дискурсі.

Ключові слова: концепт, концептуальний простір, матримоніальний конфліктний розмовний дискурс.

The article deals with the conceptual space of matrimonial conflict conversational discourse as a system of hierarchically organized and interrelated concepts, which are highlighted and analyzed according to their place in the discourse.

Keywords: concept, conceptual space, matrimonial conflict conversational discourse.

Дослідження будови та сутності мови з точки зору когнітивної лінгвістики активно здійснюються на теренах не лише України, а й усього світу, адже ця галузь мовознавства розглядає функціонування мови як різновид пізнавальної діяльності, що дає змогу виявити та проаналізувати різного роду когнітивні механізми, втілені у мовній формі. Конфліктна інтеракція на сьогодні є об'єктом дослідження науковців з ракурсу соціолінгвістики (Д. Лі, Т. Кочман та ін.), психології та психолінгвістики (І. Горелов, К. Седов, Н. Гришина й ін.), а також гендерної (А. Мартинюк) та дискурсивної лінгвістики (О. Фадеєва, І. Фролова та ін.), проте огляд її когнітивних моделей все ще залишається **актуальним**. Особливий інтерес викликає конфронтативна сфера розмовного сімейного дискурсу, а саме його матримоніального різновиду, що презентує спілкування між мовцями зі статусними ролями чоловіка та дружини.

Будь-який дискурс характеризується набором притаманних йому концептів, які, у свою чергу, формують концептуальний простір дискурсу – «ієрархічно впорядковану систему, яка конституюється ментальними одиницями висхідного та низхідного порядку» [8: 7]. Проте ми не можемо розглядати ряд концептів в дискурсі просто як сукупність елементів, лише перерахувавши їх. Дискурсотвірними є саме неповторні комбінації концептів та їх «індивідуальний характер», що, власне, і є лейтмотивом того чи іншого дискурсу.

Метою дослідження є розгляд концептуального простору матримоніального конфліктного розмовного дискурсу, а саме виділення автохтонів МКРД та їх впорядкування відповідно до питомої ваги у концептосистемі. **Матеріалом** для дослідження послуговували 1000 діалогів матримоніального дискурсу, прагматично позначені конфліктною спрямованістю.

Сфера діяльності людини відбивається в її мовних іпостасях, що корелює із когнітивними механізмами у вигляді складної системи концептів та їх взаємозв'язків. Власне такі зв'язки одних концептів з іншими та опис їх ієрархічної структури формує когнітивно-концептуальну карту певного дискурсу, де важливими елементами виступають значущі, або домінантні концепти.

Концептуальний простір матримоніального конфліктного розмовного дискурсу (МКРД) базується на 506 концептах виділених методами статистичного аналізу [4], які, згідно їх питомої ваги у концептосистемі, будемо вважати автохтонами даного дискурсу – «концептуальні константи дискурсу, до яких слід віднести домінантний (типовий, характерний, високоймовірний, прогнозований) і регулярно реалізований набір концептів» [7: 245]. Слід зазначити, що в не всі автохтони є рівнозначними між собою і за місцем в ієрархії поділяються на мега-, макро-, гіпер-, мезо- і катаконцепти. *Мегаконцепти* займають найвищий щабель в ієрархічній організації концептосистеми і «можуть бути інтерпретовані як концепт-ідея, що складається з *макроконцептів*» [7: 224-225], де останні представляють собою «своєрідні домени» [5: 65]. Таким чином, макроконцептами матримоніального конфліктного розмовного дискурсу є MENSCH / ЛЮДИНА, TÄTIGKEIT / ДІЯЛЬНІСТЬ, UMWELT / ОТОЧЕННЯ.

Нижчою ланкою таксономії вирізняються *гіперконцепти*, «виступаючи родовими парцелями відносно їхніх видових конструктів – *мезоконцептів*, таксонів ще більше наближених до життєвого світу людини» [7: 225]. Найдрібнішими та, в той же час,

неподільними елементами в концептосистемі є *катаконцепти*, які репрезентують конкретні (не)матеріальні явища, позбавлені абстракції.

Дослідження фактичного матеріалу МКРД засобами статистичного аналізу дозволила виявити ряд гіперконцептів (доменів): ZEIT, GEFÜHL, FEST, GELD, ARBEIT, STUDIUM, ERHOLUNG, BEWERTUNG, BEZIEHUNG, BEWEGUNG, AUSSEHEN, ANFANG/ENDE, які тісно примикають один до одного та разом утворюють концептуальний простір МКРД. Розглянемо їх детальніше.

Гіперконцепт **ZEIT / ЧАС** фіксує певний період чи його проміжок, визначає тривалість та протяжність подій, а також слугує орієнтиром буття. Час постає як форма відношення та сприйняття людиною навколишнього середовища, що свідчить про тісний зв'язок фактора «людини» та «часу» в побудові мовної картини світу. Даний хронотоп поділяється на 2 мезоконцепти: *МЕТРИЧНИЙ* (відображає ідею кількості та сприймається мовленнєвою особистістю як одиниця виміру) та *ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ЧАС* (його головним фактором є відчуття, переживання й оцінка часових властивостей процесів, подій і станів) [2]. Кожен із них як частина гіперконцепту профілізується притаманним йому набором дрібніших таксонів – темпоральними катаконцептами.

Так, до мезоконцепту *МЕТРИЧНИЙ ЧАС* відносимо таксони на позначення виміру або обчислення часу: період доби (MORGEN «*Der hat mich immer so eklig angefasst morgens im Bad.*», NACHT «*Ich wollte nur eine Nacht durchschlafen, aber du hast geschrien wie am Spieß.*», TAG «*Die Arbeit, jeden Tag in die Stadt.*», ABEND «*Du musst abends schlafen.*») і т.д.), дні тижня (FREITAG «*Du, gehen wir noch in eine Disko? - Ja? - Nein. Bitte. Heute ist Freitag, bitte, bitte. Lass uns tanzen gehen.*») і т.д., місяці (AUGUST «*Ich brauch dir was zu sagen ... meine Mutter kommt zu uns im August*») і т.д.), фіксована тривалість (SEKUNDE «*Ich dachte nicht eine Sekunde daran.*», STUNDE «*Ich geb' dir 24 Stunden. Dann will ich dich hier nicht mehr sehen!*», MONATELANG «*...er war geschwächt durch die monatelange Krankheit.*») і т.д.).

Мезоконцепт *ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ЧАС* вміщує катаконцепти нефіксованої тривалості (MOMENT «*Hey, was ist los? Was ist mit dir? Zeig uns, was du fühlst in diesem Moment.*», AUGENBLICK «*Versetz dich einen Augenblick in mich.*», ZEITFENSTER «*Sag mal, kannst du deine Klamotten auch mal wegräumen? Aber zeitnah! Nicht dass sich dein Zeitfenster wieder verschiebt.*») і т.д.), періодичності (STÄNDIG «*Quatsch, ich guck dich ständig an und denk genau das.*», IMMER «*Du kannst immer nur übertreiben.*»; «*Wenn du jetzt gehst, dann kannst du auch für immer gehen!*», «*Ich hab das schon 100-mal erlebt und das ist immer der Anfang von 1 .000 Dingen, die nicht gehen für mich in 'ner Beziehung, wenn man sich liebt und sich respektiert.*», EWIG «*Dabei dachte ich, deine ewige gute Laune käme davon, dass du verliebt bist.*», OFT «*Sonst noch was, wie oft wir Sex haben?» і т.д.), проміжку часу з точки зору мовлення (VERGANGENHEIT «*Ich will ... die Vergangenheit ändern indem ich dich vernichte.*», JETZT «*Spinnst du jetzt, oder was?»», SPÄTER «*Was wäre denn, wenn du später feststellen musst, dass diese Zeit, jetzt, bereits die glücklichste deines Lebens gewesen ist?»», NEULICH «*Und erst neulich hattest du einen multiplen Orgasmus!*», і т.д.) та ін.***

Гіперконцепт **ARBEIT / РОБОТА** являє собою «ментальне утворення, у складі якого мовна свідомість виділяє такі компоненти: понятійний (цілеспрямована діяльність, що вимагає розумової або фізичної напруги, спрямована на виробництво чого-небудь або на досягнення результату й протиставлювана байдикуванню, неробству й відпочинку); образний (людина або інша жива істота, напружено виконуюча необхідні для життя дії); ціннісний (позитивна оцінка бажання й негативна оцінка небажання працювати, позитивна оцінка вміння й негативна оцінка невміння працювати, негативна оцінка примусової й малоефективної праці)» [7: 155-156]. Мезоконцептами тут виступають *ПРОФЕСІЯ* (вербалізується на базі таких катаконцептів, як BÄCKER «*Wo du bist? Wo du warst? – Beim Bäcker. – Und wieso bist du da nicht ans Telefon gegangen? – Weil ich's nicht gehört hab. – Beim Bäcker nicht gehört, ist klar.*», ARZT «*Der Arzt hat gesagt, ich soll keine Teigsachen essen. Dann friss Scheiße!*», SCHRIFTSTELLER «*Schriftsteller willst werden, aber was tust du dafür? Lässt du dich in der Küche 'rumschubsen, fährst Essen auf Rädern aus oder schuftest am Bau. Statt dass du mal den Arsch hochkriegst.*», LEHRERIN «*Es gibt nichts auszukutieren! Als ob's nicht gereicht hätte, dass ich meine Lehrerin begrabscht hab.*») і т.д.), *УСТАНОВА* (FIRMA «*Aber als*

du mir die Firma überschrieben hast, warst du kurz vor der Pleite ...», POLIZEI «Falls die Polizei dich erwischt, kennst du uns nicht.», WERBUNG «Diese Bitex-Brille kommt doch nicht aus deinem Herzen, die wird dir von der Werbung eingeredet.» і т.д.), ПОСАДА (BOSS «Du bist der Boss? Nur ein kleiner Boss.» і т.д.).

Гіперконцепт **BEWEGUNG / РУХ** характеризує той чи інший процес або дію, номінуючись як одиниця людського знання про кінетичний фрагмент картини світу. Слід підкреслити, що рух по праву вважається одним із перших дій, усвідомлених людиною. «Охоплюючи цілеспрямовану діяльність, рух до поставленої мети, даний концепт специфікується у різновид руху без обмежень, що уможливорює дії індивідуума за власною волею» [3: 170]. Розвідка фактичного матеріалу виявила наявність у гіперконцепті BEWEGUNG / РУХ два мезоконцепти: СПРЯМОВАНІСТЬ та НЕСПРЯМОВАНІСТЬ. До першої категорії відносимо такі катаконцепти, як GEHEN «Jedenfalls gehst du nicht mehr zu diesem Betrüger.», «Du küsst jeden, hau ab, du Schlampe, geh weg!», KOMMEN «Was ist passiert? Warum bist du später gekommen?» «Ich hätte auch nicht immer Lust gehabt, zu mir nach Hause zu kommen.» ABHAUEN «Hau ab! Hau ab, verdammt noch mal!!! Ich will dich nie wiedersehen!», «Aber nun kannst du abhauen.», FAHREN «Ich fahre! Lass mich mal fahren. – Nein! – Doch, jetzt lässt du mich mal fahren. Ich fahre. Hör doch mal auf. – Was? – Ich fahre heute!», «Hey fahr nicht so schnell. – Ich fahr zügig.», AUSSTEIGEN «Aussteigen! – Ich sagte aussteigen! – Warum denn?! – Weil in meinem Bus für solche gottlosen Hunde wie ihr es seid kein Platz ist! Aussteigen, du auch!», SETZEN «Halt den Mund und setz dich hin!», «Setz dich wieder hin, sonst hau ich dir was vorn Kopp!» та ін. До другого мезоконцепту зараховуємо такі концепти, як BEWEGEN «Beweg dir! Du dummes kleines Mädchen!», «Beweg deinen Arsch!», DREHEN «Wir drehen uns doch nur im Kreis.», TANZEN «Hey, jetzt tanz doch mal mit 'nem Kerl. – Lass mich los!», BEEILEN «Juli, beeil dich jetzt bitte, verdammt noch mal!» та ін.

Гіперконцепт **GEFÜHL / ПОЧУТТЯ** виражає внутрішній світ людини, за допомогою якого вона сприймає усі абстрактні поняття (життя, простір та ін.) у вигляді загально універсальних і культурно специфічних уявлень про навколишній світ. Так як даний гіперконцепт відноситься до емоційних концептів, йому притаманна абстрактність, плинність та невловимість в мові, адже не всі почуття піддаються вербальній інтерпретації. На тлі МКРД виділяємо позитивно та негативно марковані концепти на позначення почуттів. До позитивно маркованих відносимо катаконцепти RUHE «Lassen sie mich in Ruhe, dann lasse ich sie auch in Ruhe.», «Ich will meine Ruhe haben.», LIEBE «Und dass es wichtig ist, dass jeder sein Leben lebt, obwohl wir uns lieben.», «Wirst du mich nie mehr so lieben wie gestern?», GLÜCK «Es gibt sowas wie eine Sanduhr des Glücks ... und das Glück rieselt einfach durch und man merkt es noch nicht einmal...», ORGASMUS «Ich würd nie 'nen Orgasmus vorspielen. Wenn ich komme, dann komme ich.», VERGNÜGEN «Jeder hat nur noch seine... Sein eigenes Vergnügen im Kopf.», MUTTERGEFÜHL «Entwickle Muttergefühle oder ich schmeiß' dich raus! Wenn du Muttergefühle willst, hau ab nach Stuttgart, zu Mami.», RESPEKT «Ich hab das schon 100-mal erlebt und das ist immer der Anfang von 1.000 Dingen, die nicht gehen für mich in 'ner Beziehung, wenn man sich liebt und sich respektiert.», «Eine Konstellation, die früher oder später scheitert, aus Mangel an Respekt oder was weiß ich.» та ін. Базу негативно маркованих катаконцептів складають ANGST «Ich habe keine Angst vor dir! Ich werde dich vernichten!», «Was ist los? Hast du Angst oder was? – Ich hab keine Angst. Wovor soll ich Angst haben? – Keine Ahnung wovor du Angst hast. Hast du Angst? – Ich hab keine Angst. – Ich rede mit dir, hast du Angst? Hä?», SCHULD «Unser Sohn ist tot. Durch deine Schuld!», «Mann, reg dich ab. – Ich reg' mich aber nicht ab, weil das ist alles deine Schuld! – Meine Schuld? – Ja, deine Schuld! – Wieso ist das jetzt alles meine Schuld? – Weil dieser ganze Scheißmist deine Schuld ist, deshalb!», ÄRGER «Jakob, warum machst du nur Ärger?», SCHMERZ «Also jedenfalls würdest du damit nicht so viel Schmerz bereiten.» та ін.

Гіперконцепт **FEST / СВЯТО** об'єднує дні, які є особливими чи визначними для індивідуума з тієї чи іншої причини та, разом з тим, входять в лексикон матримоніальної конфліктної інтеракції. До арсеналу гіперконцепту FEST / СВЯТО відносимо мезоконцепти РЕЛІГІЙНЕ СВЯТО (вербалізується на базі катаконцептів WEIHNACHTEN «Ihr Vater hat Weihnachten fast das ganze Heim abgefackelt.», OSTERN «Was machst denn du hier? Ist schon

wieder Ostern?» та ін.), *ОСОБИСТЕ СВЯТО* (HOCHZEIT «*Du weißt, wie viel mir die Hochzeit bedeutet.*», GEBURTSTAG «*An meinem Geburtstag hat er mich geschlagen.*», «*Heute ist mein Geburtstag. Das ist alles.*» та ін.) та *ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПИТАННЯ* (FEST «*Ich dachte, wir machen ein Fest. Laden Leute ein.*», FEIER «*Weil ich abgehauen bin. Zu dir und Papa, zu der Feier.*» та ін.).

Гіперконцепт **GELD / ГРОШІ** являє собою матеріально-ціннісний аспект, що, без перебільшення, відіграє значну роль в житті кожного індивідуума. Крім того, «особливості відношення різних народів до грошей у значній мірі сформовані сучасним економічним станом, а також менталітетом нації» [6: 8]. Винесення в ієрархічній організації автохтонів концепту GELD / ГРОШІ на рівень гіперконцепту свідчить про його важливість в мовній картині світу членів сім'ї зі статусно-рольовими конфігураціями дружини та чоловіка під час конфліктної інтеракції. Аналіз матеріалу дослідження дав змогу виявити ряд мезоконцептів, а саме *ВАЛЮТА*, в склад якого входять катаконцепти MARK «*Ich bezahle nicht hundertzwanzig Mark für den Schrott.*», EURO «*Regst dich auf wegen 100 Euro!*», FRANK «*Verdammt, ich habe 20.000 Franken in diese Hochzeit investiert ...*» та ін.; *ДОРОГОЦІННИЙ МЕТАЛ*, який вміщує катаконцепти GOLD «*Es ist doch echtes Gold!!!*» та ін., а також *ЗАМОЖНІСТЬ*, репрезентований катаконцептами PLEITE «*Aber als du mir die Firma überschrieben hast, warst du kurz vor der Pleite...*», MILLIARDE «*... diesen einst wirklichen Traum hab ich nicht vergessen. Ich will ihn errichten mit meinen Milliarden, ...*», PRIVATVERMÖGEN «*... und du hattest Schiss, dass sie dir dein Privatvermögen wegpfanden.*» та ін.

Гіперконцепт **STUDIUM / НАВЧАННЯ** репрезентує спосіб нагромадження функціональних вмінь для подальшого отримання роботи з однієї сторони, а також формування людини з точки зору його розумових здібностей та навичок з іншої. Для МКРД, вочевидь, він є значущим фактором для сімейного добробуту, а також забезпеченого майбутнього дітей. Нами зафіксовані наступні мезоконцепти як вербалізатори гіпероконцепту STUDIUM / НАВЧАННЯ: *НАВЧАЛЬНИЙ ПРЕДМЕТ*, *УЧАСНИКИ* та *НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД*. До першого відносимо катаконцепти WIRTSCHAFT «*Ingrid hilft in der Wirtschaft.*», KLAVIERUNTERRICHT «*Jedenfalls hat er sie heute nicht zum Klavierunterricht.*», WELTGESCHICHTE «*Du fährst weiterhin in der Weltgeschichte rum, machst, was du willst, und darüber hinaus hast du eine Familie.*» та ін. Учасниками навчального процесу є LEKTOR «*Dieser neue ... – Wen meinst du? – Den neuen Lektor. Der ist ok.*», STUDENT «*Ich möchte, dass du endlich einen Job findest, statt nur immer zu studieren.*» та ін. Локація навчання представлена катаконцептами UNI «*Ich weiß doch noch gar nicht, ob ich das mit der Uni überhaupt machen will.*», SCHULE «*Ich schick dich in den Kinderladen, in die Montessori-Schule, in die antiautoritäre Nachmittagsbetreuung und bei der erstbesten Gelegenheit wirfst du dich diesen kapitalistischen, engstirnigen Kleingeistern an die Backe?!*» та ін.

Гіперконцепт **ERHOLUNG / ВІДПОЧИНОК** є категорією егоцентричної та соціоцентричної сфер діяльності індивіда з метою самовідновлення. Розвідка корпусу МКРД не виявила жодного мезоконцепту, таким чином, гіперконцепт ERHOLUNG / ВІДПОЧИНОК профілізується набором таксонів найнижчого гатунку – катаконцептами, а саме MUSIK «*Du musst mir sagen, was dir wichtiger ist. Deine Musik oder die Liebe.*», DISKO «*Du, gehen wir noch in eine Disko? – Ja? – Nein. Bitte. Heute ist Freitag, bitte, bitte, bitte. Lass uns tanzen gehen. Wir gehen jetzt in eine Disko. – Bitte!*», FILM «*Sei ehrlich! Ich glaube nicht, dass du den Film zum 1. Mal gesehen hast.*», URLAUB «*Muss ich jetzt eine Meldung schreiben? Einen Tag vor meinem Urlaub?*», KINO «*Das hier ist kein Kino!*», PARTY «*Warum bist du dann hier, geh zur Party, das willst du doch?*», SHOW «*Gitti, kannst du mal mit dieser Show aufhören?*» та ін.

Гіперконцепт **BEWERTUNG / ОЦІНКА** фокусує свою увагу на оцінних конфігураціях індивідуума з приводу його розумових, поведінкових та ін. якостей, а також зовнішнього вигляду. Так, оцінний компонент тут виражає відношення мовця до іншої особи і, таким чином, носить суто суб'єктивний характер, адже, за словами Н. Д. Арутюнової «людина повинна пропустити його (світ) через себе» [1: 181]. Процедура характеристики однієї особи іншою являє собою складний пізнавальний, тобто когнітивний процес, на основі якого створюються безпосередні, інтуїтивні знання, які, в свою чергу, формують судження та

виражають естетичне та етичне відношення бо особистості. Арсенал даного гіперконцепту формують мезоконцепти **ПОЗИТИВНА** та **НЕГАТИВНА ОЦІНКА**. До переліку катаконцептів із позитивно-оціночним компонентом відносимо PRINZ/-ESSIN «*Was kommt raus? Dass du kein Prinz bist und ich keine Prinzessin.*», LIEBCHEN «*Jetzt hör mir mal gut zu, Liebchen. Ich war immer für euch da ...*», BLONDIE «*Es geht nicht um dich. Es geht nicht um irgendeinen Blondie. Es geht um Pia. Hast du das vergessen?*», SCHATZI «*Schatzi, können wir jetzt los?*», SEXBESTIE «*Josch ist ein zurückhaltender, vollkommen anständiger Mensch, nachdem ich genügend Jahre mit einer Sexbestie verbracht habe!*», FRAUENHELD «*Spiel hier bloß nicht den Frauenhelden.*», HIPPIE «*Wie die sich anzieht! Wie so 'n Hippie.*» і т.д. До мезоконцепту із негативно конотованими катаконцептами примикають так звані антиконцепти – «ментальні одиниці, які виражають певну антицінність» [7: 38], наприклад IDIOT «*Halt die Schnauze, du bist so ein Vollidiot!*», «*Du machst immer alles kaputt, du Idiot.*», HURE «*Du Hure! Hau ab hier!*», «*Zu Recht! Das könnte dir so passen, Hure!*», SCHWEIN «*Du Schwein! Du alter Bock!!! Ich hasse dich!!!*», «*Männer sind solche Schweine!*», TYP «*Der Typ war ein Arschloch ...*», «*Typen wie dich kenne ich viele.*», BETRÜGER «*Jedenfalls gehst du nicht mehr zu diesem Betrüger.*», VERRÄTER «*Jetzt fall mir noch in den Rücken, du Verräter. Ich hätte dich auch rausgeschmissen.*», ARSCHLOCH «*Du bist ein richtiges Arschloch.*», «*Lass mich in Ruhe, du Arschloch!*», MARIONETTE «*Was, du kamst und stahlst meines Liebsten Herz. Du Marionette, du!*», MISTKERL «*Und wenn ausgerechnet du ihn magst, dann ist er bestimmt genauso ein Mistkerl, wie ich immer gedacht habe!*», SCHWÄCHLING «*Warum liebst du mich nicht mehr? Weil du ein Schwächling bist.*», MONSTER «*Du bist mit dem einzigen Monster in der Familie verheiratet.*», «*Ich hab genug du Monster!*», FEIGLING «*Kein Wort mehr will ich von dir hören, elender Feigling!*» і т.д.

Гіперконцепт **BEZIEHUNG / СТОСУНКИ** вирізняється високим рівнем абстрактності та фокусує свою увагу не на предмети реального чи уявного світу, а на різного роду відносини, в які вступають члени сім'ї. Як відомо, для того щоб жити повноцінно в шлюбі, не обов'язково узаконювати свої стосунки. Тому мезоконцептами в межах гіперконцепту **BEZIEHUNG / СТОСУНКИ** ми вважаємо **ОФІЦІЙНІСТЬ** (**VERHEIRATET** «*Das ist der beste Scheidungsgrund. – Du bist noch nicht mal verheiratet ...*», «*Wir sind immer noch verheiratet. – Nicht mehr lange!*», **SCHEIDUNG** «*Ich hatte nicht den Mut. Ich werde die Scheidung einreichen.*», «*Ich will die Scheidung. Ich habe lange darüber nachgedacht.*», **EHE** «*Für mich ist diese Ehe noch nicht beendet.*», «*Ich hab mein Leben in diese Ehe investiert.*» та ін.) і **СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ** (**KONTAKT** «*Ich sage es nur einmal, Martin: ich verbiete dir jeden Kontakt mit Julia Hausmann und weiteren Personen aus ihrem Umfeld.*», **FLIRT** «*Es ist ja nicht mehr nur so ein Flirt.*», **SEX** «*Es war nur blöder Sex. Rein, raus, fertig, aus.*», **SEXUALLEBEN** «*Ich will mit dir über unser Sexualeben reden. Ich schaffe das nicht mehr.*», **BEZIEHUNGSPROBLEM** «*Wieso verabredest du dich mit Marie? – Weil sie meinen Rat als Mann braucht. – Deinen Rat als Mann? – Ja. Irgendwelche Beziehungsprobleme. – Machst du jetzt den Beziehungsberater für die doofe Gans, oder was?*» і т.д.).

Гіперконцепт **AUSSEHEN / ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД** об'єктивує оціночну характеристику людини на основі перцептивних відчуттів (найчастіше – візуального), адже саме «з першого погляду» людина справляє певне враження на оточуючих, а ті, в свою чергу, вибудовують конкретну «картину» особистості. Профілізацію гіперконцепту **AUSSEHEN / ЗОВНІШНІЙ ВИГЛЯД** забезпечують такі мезоконцепти, як **ОДЯГ** (**AN/AUS/UMZIEHEN** «*Franzi, ... du kannst deine Strumpfhosen ausziehen ...*», «*Hast du gar nichts zum Anziehen dabei?*», «*Ich möchte, dass du dich jetzt ausziehst, ganz langsam und ganz raffiniert, damit du zeigst, wie eine kleine Hure Liebe macht.*», **ANHABEN** «*Und warum seid ihr dann rot angezogen und habt die Ketten an?*», «*Kann dir doch scheißegal sein, was ich anhab.*», **KLEID** «*Gebt mir schnell ein paar Kleidungsstücke.*» і т.д.), **ФІГУРА** (**SCHLANK** «*Deine schlanke Figur lockt mich an.*», **MOLLIG** «*Ich kann nicht mehr ertragen, dass neben mir eine Kuh ist. – Du möchtest mollig sagen, ja?*» і т.д.), **РИСИ ОБЛИЧЧЯ** (**BLAUÄUGIG** «*Mein großer Wunsch ist ein blauäugiges Mädchen.*», **STUPSNASE** «*Du hast eine sehr komische Stupsnase*» і т.д.).

Гіперконцепт **ANFANG/ENDE / ПОЧАТОК/КІНЕЦЬ** виражає початкову та кінцеву точку дії, руху, події чи стану та вербалізується безпосередньо такими катаконцептами, як

AUFHÖREN «*Hör auf mit dem kindischen Kram Klaus, ... ich erkenn dich kaum wieder.*», «*Unser Leben ist wie ein Blitz am Himmel ... hör auf damit!*», ANFANGEN «*Was ist los? Fang nicht auch noch an. Ich muss heim.*», «*Fang doch nicht an, du Eierloch.*», VORBEI SEIN «*Ich wollte, dass es vorbei geht. Hör auf zu jammern!*», «*Sieht so eine Frau aus, deren Leben vorbei ist?*», BEENDEN «*Für mich ist diese Ehe noch nicht beendet.*», STOPPEN «*Wir wollten doch einmal bis zum Ende durchkommen, ohne Unterbrechung, oder? Du hast doch gestoppt.*», ABBRECHEN «*Wir brechen das Thema jetzt ab.*», AUS SEIN «*Es ist aus! Ende!*» та ін.

Таким чином, усі наведені вище гіперконцепти (домени) та їх вербалізатори – концепти нижчого рангу – виконують роль автохтонів МКРД. Значущість цих концептів полягає, перш за все, у їх дискурсотвірній функції, на основі чого формується концептуальний простір даного дискурсу. Це свідчить про унікальність і неповторність МКРД у порівнянні із іншими дискурсами. Перспективу вбачаємо у моделюванні когнітивно-концептуальної карти МКРД, а саме виявлення перетину концептів та визначення типу їх взаємозв'язків.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арутюнова Н. Д. Язык и мир человека / Н. Д. Арутюнова. – Москва : «Языки русской культуры». – 1999. – 896 с.
2. Белозорова Ю. С. Когнітивно-дискурсивна концептуалізація часу в сучасній німецькій мові: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / Ю. С. Белозорова. – Запоріжжя : ЗДУ, 2005 – 22 с.
3. Бехта І. Концептосистема англomовного дискурсу постмодернізму / І. Бехта // Наукові записки Кіровоградського держ. педагогічного університету ім. В. Винниченка. Серія : «Філологічні науки» (мовознавство). – 2010. – Випуск 89(5) – С. 167-173.
4. Гуцол А. М. Моделювання концептосистеми МАТРИМОНІАЛЬНИЙ КОНФЛІКТ (на матеріалі сучасного німецькомовного дискурсу) / А. М. Гуцол. – Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог : «Острозька академія». – Вип. 38. – 2013. – С. 174-176.
5. Морозова Е. И. Ложь как дискурсивное образование : лингвокогнитивный аспект / Е. И. Морозова. – Харьков : Экограф, 2005. – 300 с.
6. Палеева Е. В. Способы вербализации концепта ДЕНЬГИ средствами английского и русского языков – автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 – теория языка / Е. В. Палеева. – Курск, 2010. – 18 с.
7. Приходько А. Н. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / А. Н. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
8. Стуліна М. В. Німецький постмодерністський дискурс: лінгвоконцептуальний та лінгвопоетичний аспекти автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 / М. В. Стуліна. – Одеса, 2011. – 20 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анастасія Гуцол – аспірант кафедри германського, загального і порівняльного мовознавства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: конфліктологія, комунікативна та когнітивна лінгвістика.

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ СФЕРИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Оксана ДОВБУШ (Львів, Україна)

У статті представлено різні підходи до трактування поняття “дискурс”, визначено характерні риси психологічного дискурсу сфери надзвичайних ситуацій.

Ключові слова: дискурс, інституційний дискурс, інтердискурсивність, цілісність, лінійність, хронотоп, жанр, прецедентний текст.

The article introduces different approaches to interpretation of “discourse” concept and investigates the peculiarities of psychological discourse in the sphere of emergency situations.

Key words: discourse, institutional discourse, interdiscourse, integrity, linearity, chronotope, genre, precedent text.

Виникнення та подолання надзвичайних ситуацій завжди супроводжували існування людства. Через них часто гинули держави та цивілізації. Більше того, вчені прогнозують збільшення загальної кількості надзвичайних ситуацій та масштабності їх наслідків. Наше дослідження присвячено визначенню психологічного дискурсу сфери надзвичайних ситуацій як типу інституційного дискурсу, а також виокремленню основних особливостей даного дискурсу.

Актуальність статті зумовлено вагомістю проблем, які охоплює психологічний дискурс сфери надзвичайних ситуацій. Визначення мовних особливостей цього дискурсу є певним внеском у розробку питань комунікативної лінгвістики й теорії дискурсу.

Мета статті – визначити основні риси англomовного психологічного дискурсу сфери надзвичайних ситуацій та сформулювати його визначення.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення низки конкретних завдань:

- дослідити різні підходи до вивчення проблеми трактування поняття “дискурс”;
- розглянути типологію дискурсу з соціолінгвістичної позиції;
- визначити структуру інституційного дискурсу;
- розглянути структуру психологічного дискурсу сфери надзвичайних ситуацій;
- визначити ознаки психологічного дискурсу сфери надзвичайних ситуацій;

Для дослідження особливостей психологічного дискурсу сфери надзвичайних ситуацій необхідно звернутися до вивчення теоретичного обґрунтування дискурсу та аналізу різних підходів до його трактування. Термін “дискурс” – складний і багатозначний феномен, що став об’єктом дослідження різних наук (лінгвістика, філософія, літературознавство, психологія). Цей факт, своєю чергою, зумовив полісемію терміна. Проблеми дискурсу знайшли відображення у працях таких вітчизняних та зарубіжних дослідників як Н. Артюнова, Ю. Степанов, В. Дем’янков, О. Бессонова, А. Белова, В. Карасик, Є. Кубрякова, П. Серіо, Дж. Філіпс, В. Йоргенсен, Т. А. ван Дейк, В. Кинч. Проте питання дискурсу сфери надзвичайних ситуацій залишаються відкритими.

Існують різні підходи до розуміння дискурсу та ціла низка визначень цього терміну. Дискурс (фр. *discourse*, англ. *discourse*, від лат. *discursus* ‘біг взад-вперед; рух, коловорот; бесіда, розмова’) – мова, процес мовної діяльності; спосіб говоріння [16]. Фома Аквінський був першим хто вжив цей термін у філософії, трактуючи його як “інтелектуальне міркування”. Дискурсивний, тобто “шляхом міркування” він протиставляв *simpliciter intuiti* – “просто інтуїтивному”. “Дискурсивний” означало виявлений, усвідомлений за допомогою концептів і мислення в концептах. Такої ж думки дотримувалися Гоббс, Лейбніц і Кант, які вважали людську думку абсолютно дискурсивною [10: 46].

Трохи пізніше у французькій лінгвістичній традиції терміном “дискурс” позначали мову та мовлення взагалі. Згодом “дискурс” почали асоціювати з “лінгвістикою тексту”, маючи на увазі вивчення закономірностей формування та функціонування текстів. Зокрема, на початку 70-х років термін “дискурс” часто вживається як синонім поняття “функціональний стиль”, а в словнику термінів з лінгвістики тексту Т. М. Ніколаєвої представлено наступні версії тлумачення поняття “дискурс”: “зв’язний текст, усно-розмовна форма тексту, діалог, група висловлювань, зв’язаних між собою за змістом, мовленнєве творення як даність – письмова або усна” [11: 87].

Перше лінгвістичне вживання терміну “дискурс” зафіксовано у назві статті “Дискурс-аналіз” американського лінгвіста З. Харріса, яка побачила світ в 1952. Лінгвістичний енциклопедичний словник тлумачить дискурс як зв’язаний текст в поєднанні з екстралінгвістичними – прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами [17].

Т. ван Дейк визначає поняття “дискурс” в широкому та вузькому значеннях. На його думку, в широкому значенні дискурс – це комплексна комунікативна подія, яка відбувається між тим, хто говорить і тим, хто слухає в процесі комунікативної дії в певному часовому, просторовому та інших контекстах. Комунікативна дія може бути мовленнєва, письмова, мати вербальну та невербальну складову. Типовими прикладами є повсякденна розмова з другом, діалог між лікарем та пацієнтом, читання газети. Дослідник зазначає, що як правило, виділяють лише вербальну складову комунікативної дії і говорять про неї надалі як про “текст” чи “розмову дію”. В цьому значенні термін “дискурс” позначає продукт комунікативної дії, його письмовий або мовленнєвий вербальний результат, який інтерпретується реципієнтами. Іншими словами, “дискурс” – це письмовий або мовленнєвий вербальний продукт комунікативної дії [13].

В європейській лінгвістиці в 70-х роках було здійснено спробу визначити поняття текст і дискурс, включаючи категорію “ситуація”. Дискурс трактувався як “текст плюс ситуація”, а

текст відповідно як “дискурс мінус ситуація”. Дж. Браун і Дж. Юль розмежували поняття “текст” і “дискурс” як продукт і процес відповідно [12: 24]. Вони визначають текст як “вербальний запис комунікативної дії”, а дискурс як “мову у вживанні”.

Результати дослідження дискурсу у галузі таких дисциплін як теорія мовної комунікації, когнітивна психологія, соціальна психологія, мікросоціологія і етнографія, показали, що дискурс не є лише ізольованою текстовою чи діалогічною структурою. Дискурс – це складне комунікативне явище, яке включає в себе соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (та їх характеристики), так і про процеси створення і сприйняття повідомлення” [13: 113].

Аналізуючи дискурс, дослідники акцентують свою увагу не лише на лінгвістичних факторах, але й надають вагоме значення мові з урахуванням соціальних, культурних та політичних аспектів. Т. А. ван Дейк та В. Кинч у своїй праці “Стратегії розуміння зв’язного тексту” стверджують, що дискурсу притаманні наміри, або інтенції, саме тому дослідники мають справу не лише з лінгвістичними об’єктами, але й результатами певних форм соціальної діяльності. Відтак, розповідаючи історію, мовець бере участь у соціальному (в даному випадку – мовному) акті, стверджуючи щось чи попереджуючи слухача про щось [2]. На думку В. Карасика, будь-яке використання мови – чи це твір високої цінності, чи мимовільна репліка в діалозі є часточкою неперервного потоку людського досвіду. У цій своїй якості він вбирає в себе і відображає в собі унікальні збіги обставин, при яких і для яких він був створений. Дослідник також зазначає, що до цих обставин відносяться: комунікативні наміри автора; взаємини автора і адресатів; всілякі “обставини”, значущі і випадкові; спільні ідеологічні риси і стилістичний клімат епохи в цілому і того конкретного середовища і конкретних особистостей, яким адресоване повідомлення; жанрові та стильові риси як самого спілкування, так і тієї комунікативної ситуації, в яку воно включено, безліч асоціацій з попереднім досвідом, які так чи інакше попали в орбіту даної мовної дії” [4: 39].

Ми поділяємо думку Ю. С. Степанова, який розглядає дискурс як “мову в мові”, стверджуючи, що дискурс реально існує не у вигляді своєї “граматики” чи свого “лексикону”, просто як мова, передусім і головним чином в текстах, але таких, за якими існує особлива граматика, особливий лексикон, особливі правила вживання слів і синтаксису, особлива семантика і в кінцевому результаті – особливий світ. Дослідник наголошує, що у світі будь-якого дискурсу діють свої правила синонімічних заміни, свої правила істинності, свій етикет. Це – “можливий світ”, в повному значенні цього логіко-філософського терміну. Кожен дискурс – це один з “можливих світів”. Саме явище дискурсу, його можливість, і є доказом тезису “мова – дім духу” та тезису “мова – дім буття” [9].

Невід’ємною частиною дослідження дискурсу є питання його типології. Розглянемо типологію дискурсу з погляду соціолінгвістики. В. Карасик протиставляє особистісно-орієнтований дискурс статусно-орієнтованому, де у першому випадку комуніканти, які добре знають один одного, намагаються відкрити свій внутрішній світ і зрозуміти адресата як особистість у всій різноманітності особистісних рис; у другому випадку спілкування відбувається в рамках статусно-рольових відносин, де комуніканти виступають як представники певної суспільної групи, виконують роль, що визначається певною комунікативною ситуацією [5].

Інституційний дискурс – це спілкування в заданих рамках статусно-рольових відносин. В. Карасик виділяє такі види інституційного дискурсу: політичний, дипломатичний, адміністративний, юридичний, військовий, педагогічний, релігійний, рекламний, спортивний. Дослідник говорить про те, що цей список можна розширити, оскільки суспільні інститути суттєво відрізняються один від одного і не можуть розглядатися, як однорідні явища. Приналежність до інституційного дискурсу можна визначити на основі двох ознак: цілей та учасників спілкування. Структура інституційного дискурсу, на думку В. Карасика, включає в себе учасників, хронотоп, цілі, цінності, стратегії, тематику, різновиди і жанри, прецедентні тексти та дискурсивні формули [5].

З позиції соціолінгвістики психологічний дискурс сфери надзвичайних ситуацій є інституційним дискурсом, оскільки мовець виступає як представник соціального інституту, а не як окрема особистість; тут присутні учасники та цілі спілкування. Адресант

психологічного дискурсу сфери надзвичайних ситуацій переслідує конкретні цілі, а саме – проінформувати адресата, як психологічно підготуватися до катастроф природного та техногенного характеру, а також як справитись з емоціями та різного роду реакціями на небезпеку під час чи після катастрофи.

Учасників інституціонального дискурсу поділяємо на агентів та клієнтів. До перших відносимо тих, хто відіграє активну роль в інституційному спілкуванні, до других – тих, хто змушені звертатися до агентів і виступають представниками суспільства. Відповідно в психологічному дискурсі сфери надзвичайних ситуацій агентами виступають психологи, а клієнтами – люди, які звертаються до них за допомогою.

Зазначимо, що не існує чітко окресленого хронотопу психологічного дискурсу сфери надзвичайних ситуацій. Якщо в усному дискурсі, хронотоп обмежений кабінетом психолога, чи безпосереднім місцем катастрофи, то у випадку письмового дискурсу клієнт сам вибирає для себе зручний час і місце для ознайомлення з психологічною літературою, яка стосується надзвичайних ситуацій.

Цінність психологічного дискурсу сфери надзвичайних ситуацій полягає у збереженні фізичного та психологічного здоров'я людини. Тематика психологічного дискурсу сфери надзвичайних ситуацій охоплює широке коло проблем, а саме: психологія масової поведінки під час надзвичайних ситуацій, стан паніки та інших реакцій на небезпеку та катастрофу, психологія катастроф, перша психологічна допомога рятувальникам та постраждалим, допінгові стратегії та ін.

Прецедентними текстами для психологічного дискурсу сфери надзвичайних ситуацій є статті та доповіді, репортажі з місця катастрофи, статті з питань надзвичайних ситуацій. Відповідно, даний дискурс реалізується у таких жанрах, як доповідь, стаття, розмова та тренінг.

Дослідження дає підстави стверджувати, що психологічному дискурсу надзвичайних ситуацій притаманні інтердискурсивність, лінійність, інформативність. Для прикладу:

“During a fire emergency, information can take many forms. There is the information that should be provided prior to an event through education and training. If occupants cannot be trained, as in shopping malls or airport terminals, it is essential that staff in place has received training and are fully aware of their role as leaders in case of an emergency” [14].

Як бачимо, про інформативність згадано безпосередньо у самому тексті.

Психологічний дискурс сфери надзвичайних ситуацій характеризується високим ступенем інтердискурсивності, тобто є відкритим для проникнення дискурсів інших сфер (інших видів психологічного дискурсу, дискурсу мас-медіа, біологічного дискурсу тощо). Як зазначають Л. Філіпс і М. Йоргенсен, “неможливо уникнути вживання слів і фраз, які вже використовувались раніше” [8: 129].

Досліджуючи психологічні та фізіологічні реакції потерпілих на небезпеку, психологи звертаються безпосередньо до опису надзвичайних ситуацій, поведінки людей, характеристики місця катастрофи тощо, наприклад:

“... during a simulated fire emergency in a tunnel, people stayed with their cars even when they were obscured by smoke” [15].

Поділяючи думку дослідників, вважаємо, що текст можна розглядати як кільце в інтертекстуальному ланцюгу текстів, де кожен текст включає елементи іншого тексту чи текстів. Здійснений аналіз дає підстави стверджувати про проникнення різних дискурсів у психологічний дискурс сфери надзвичайних ситуацій, зокрема проникнення елементів дискурсу мас-медіа, який доволі часто супроводжує своєю увагою надзвичайні ситуації. Журналістів цікавлять не лише деталі надзвичайного випадку, але й психологічні реакції потерпілих на катастрофу. Наступний приклад дає можливість спостерігати явище інтертекстуальності:

“Panic is so much expected during emergencies that journalists have a number of questions about panic when interviewing survivors. Following the emergency landing of Flight 1549 in the Hudson River on January 15, 2009, the CNN journalist, Wolf Blitzer, asked a passenger “All right, so then what happens? You hit the water. Do people start to scream? I know there are a lot of

people you say praying. But was there a sort of panic that developed?" And the interviewee answered "I don't recall panic really at all" [14].

Зрозуміло, що дискурс надзвичайних ситуацій дискурс є невід'ємною складовою психологічного дискурсу. Дослідження психологічних аспектів надзвичайних ситуацій знаходяться в центрі уваги дослідників. Для прикладу: *"Denial can be psychologically protective, reducing anxiety as people distort warning signs to reassure themselves that they are not in danger"*[15].

Простежимо проникнення біологічного дискурсу у дискурс сфери надзвичайних ситуацій:

"When people acknowledge that they are facing an emergency two main physiological systems are activated that are designed to enhance self-preservation" [15].

Як бачимо з прикладу, фізіологічні системи реагують на екстремальні ситуації, тому часто опис біологічних процесів, фізіологічних функцій організму тощо є складовою частиною дискурсу надзвичайних ситуацій.

Ще однією характерною рисою психологічного дискурсу надзвичайних ситуацій є лінійність. Макаров М. Л. говорить про те, що незважаючи на унікальні риси, які можуть бути притаманні комуніканту, він не в змозі написати більше одного слова в один і той же проміжок часу. Дискурс є закономірно лінійним, у нього завжди є початок, продовження і кінець [7: 140]. Для прикладу:

"In this case, when the receptionist was told about the fire in the guest laundry, she "started to panic," in her words. But her actions were appropriate. She ran down to the laundry to investigate, and when she saw smoke, she left to call the fire department. She then alerted the kitchen staff to come and give her a hand, and they alerted the guests. She and the others also stopped a guest from trying to extinguish the fire with a fire extinguisher" [14].

Як бачимо з прикладу, послідовний виклад подій, які насправді відбуваються одна за одною, а також побудова висловлювань, що базуються на розвитку основної тематичної лінії свідчать про лінійність дискурсу надзвичайних ситуацій.

Отже, англomовний психологічний дискурс сфери надзвичайних ситуацій є самостійним типом інституційного дискурсу, структура якого включає учасників спілкування, цілі, хронотоп, цінності, стратегії, тематику, різновиди і жанри, прецедентні тексти та дискурсивні формули.

Аналіз особливостей англomовного дискурсу надзвичайних ситуацій закладає основу для вивчення таких вагомих питань інституційного дискурсу, як комунікативні стратегії та дискурсивні формули, які слугуватимуть об'єктом подальших наукових розвідок.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Дейк ван Т. А. Язык. Познание. Коммуникация / Т. А. ван Дейк ; ред. В. И. Герасимов. – Москва : Прогресс, 1989. – 227 с.
2. Дейк ван Т. А., Кинч В. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. Когнитивные аспекты языка: наук. зб.; за ред. В. В. Петрова, В. И. Герасимова. – Москва : Прогресс, 1988. – С. 153-211. Режим доступа: <http://philologos.narod.ru/ling/dijk.htm>
3. Демьянков В. Англо-русские термины по прикладной лингвистике и автоматической переработке текста / В. З. Демьянков // Всесоюзный центр переводов. Тетради новых терминов. – Москва : ИНИОН РАН, 1982. – С. 3-11.
4. Карасик В. И. Этнокультурные типы институционального дискурса. / В. И. Карасик // Этнокультурная специфика речевой деятельности: учеб. пособие. – М., 2000. – С. 37-64
5. Карасик В. И. О типах дискурса / В. И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. тр.; под ред. – В. И. Карасика, Г. Г. Слышкина. – Волгоград : Перемена, 2000. – С. 5-20.
6. Карасик В. И. Мовний коло: особистість, концепти, дискурс. – Москва : Гнозис, 2004. – 390 с.
7. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
8. Йоргенсен М. В., Филлипс Л. Дж. Дискурс-анализ. Теория и метод / М. В. Йоргенсен, Л. Дж. Филлипс ; пер. с англ. А. А. Киселевой. – Харьков: Гуманитарный центр, 2008. – 352с.
9. Степанов Ю. С. Альтернативный мир. Дискурс. Факт и принцип причинности / Ю. С. Степанов // Язык и наука конца XX века: сб. статей; под ред. Ю. С. Степанова. – Москва : РГГУ, 1995. – С. 33-73. Режим доступа: <http://abuss.narod.ru/>
10. Тичер С. Методы анализа текста и дискурса / С. Тичер, М. Мейер, Р. Водак, Е. Веттер; пер. с англ. А. А. Киселевой. – Харьков : Гуманитарный центр, 2009. – 356с.

11. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики / І. Б. Штерн // Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. – К. : АртЕк, 1998. – 336 с.
12. Brown, G., Yule G. Discourse analysis / W. Brown, G. Yule. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983.
13. Dijk T. Ideology. A Multidisciplinary Approach / T. Dijk van. – London : Sage, 1998. – 480 p. Режим доступу: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/vandijk2.htm>.
14. Panic and human behavior in fire [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу: <http://archive.nrc-cnrc.gc.ca/obj/irc/doc/pubs/nrcc51384.pdf>
15. Survival – mind and brain [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: http://www.thepsychologist.org.uk/archive/archive_home.cfm/volumeID_24-editionID_201-ArticleID_1780getFile_getPDF/thepsychologist%5C0111robi.pdf
16. Дискурс-аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yazykoznanie.ru/content/view/61/250/>
17. Дискурс [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tapemark.narod.ru/les/136g.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Довбуш – викладач кафедри іноземних мов та технічного перекладу Львівського державного університету безпеки життєдіяльності.

Наукові інтереси: лінгвістика, літературознавство.

АРГУМЕНТАЦІЯ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: ОНТОЛОГІЧНИЙ, СОЦІОЛОГІЧНИЙ ТА ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ПІДХОДИ

Надія ДОРОНКІНА (Київ, Україна)

Відповідно до назви, у статті розглянуто онтологічний, соціологічний та епістемологічний підходи до вивчення аргументації у науковому дискурсі. Визначено об'єкти аналізу аргументативної дискурсивної онтології у сфері науки. Аргументація представлена як процес побудови та висування аргументативних конструкцій. З'ясовано основні форми таких конструкцій та схеми аргументації. Розглянуто ключові поняття епістемологічного аналізу аргументації. Наведена типологія аргументативних діалогів. Показана різниця між аргументацією в наукових текстах у точних науках та у гуманітарній сфері. Визначено основні епістемічні функції аргумента. Соціологічний підхід до вивчення аргументативного дискурсу базується на дискурс-аналізі. Названо загальні припущення соціального конструктивізму, які він поділяє. Дискурс, який представляється формою соціальної практики, розглядається у двох вимірах: як дискурс-устрій та як комунікативна подія, що в свою чергу предстає у трьох вимірах.

Ключові слова: дискурсивна онтологія, аргументативна конструкція, ідеальний аргументатор, істина, дискурс-аналіз, соціальна структура, соціальна практика.

According to the title, the article describes the ontological, epistemological and sociological approaches to argumentation study in scientific discourse. The objects to be analyze in the sphere of argumentative discourse ontology in scientific area. Argumentation is presented as a process of argumentative constructions creating and using. The main forms of such constructions and argumentation schemes are cleared up. The main concepts of argumentation epistemological analysis are considered. The argumentative dialogues typology is stated. The difference between the scientific texts argumentation of the exact sciences and that in the humanities is discussed. The main epistemic functions of arguments are determined. Sociological approach to the study of argumentative discourse is based on discourse analysis. The general assumptions of social constructivism shared by it are mentioned. Being the form of the social practice the discourse is considered in two aspects: as discourse arrangement and as communicative event, that in turn is presented in three aspects.

Key words: discursive ontology, argumentative construction, ideal argumentator, truth, discourse arrangement, social structure, social practice.

Постановка проблеми. Важко переоцінити роль аргументації у нашому житті, оскільки без неї не обходиться жодна сфера інтелектуального спілкування, причому наукова діяльність належить до найважливіших сфер. Тобто, з одного боку, аргументативний дискурс у науковій сфері стає формою наукового дискурсу. З іншого боку, науковий дискурс представляється формою аргументативного дискурсу. Таким чином зв'язок між аргументативним та науковим дискурсами викликає неабиякий інтерес і потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі досліджень аргументацію розглядають як комплексне явище, і тому цілком природно, що існує низка підходів до її вивчення, зокрема онтологічний, епістемологічний та соціологічний, що обговорюються як у роботах відомих вчених (Феркло, Філіпс та ін.) так і у найсучасніших дослідженнях (Алексеев, Будилін, Касьянова та ін.).

Мета статті полягає в інтерпретації названих підходів у сфері науки, тобто у аргументативних компонентах наукового дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даній роботі під терміном «онтологія» ми розуміємо систему поглядів і базових категорій відносно тієї частини дійсності, яка підлягає дослідженню в даній сфері наукового знання або іншими словами, науковий спосіб виділення та представлення предмета аналізу з сукупного об'єкта пізнання [4: 14]. Згідно з дискурсивною онтологією Виготського роль системи координат, у якій локалізуються об'єкти досліджень грає соціально-психологічний «простір людей» [9: 31], що створюється індивідами в процесі спілкування, в якому названі індивіди грають комунікативні, соціальні, культурні, міжособистісні, ідеологічні та психологічні ролі.

До об'єктів аналізу, або сутностей, у дискурсивній онтології належать дискурс та мовленнєвий акт в традиціях соціально-психологічного, діяльнісного підходу до мови.

Природа відносин, що пов'язують виділені сутності відрізняється від механістичної онтології Ньютона. У дискурсі один мовленнєвий акт не визначає тип і властивості наступного акту, а натомість задає умови, в яких поява того чи іншого наступного акту буде більш чи менш вірогідним, доречним та відповідає нормам спілкування [4: 14-15].

В рамках діяльнісного підходу до мови вона існує у процесі спілкування. Отже аргументативний дискурс, та аргументативний мовленнєвий акт локалізуються у просторі аргументативного спілкування, що містить фізичний, інформаційний, інтелектуальний, культурологічний та інші види простору. Оскільки аргументативний дискурс виступає як мовна реалізація процесу аргументації, то необхідно розглянути онтологію аргументації, яку задають такі сутності, як «аргументатор», «реципієнт», «аргументативний текст», «реальність, що відповідає тексту або співвідноситься з ним», «схема діяльності аргументатора» [1: 103-146].

Аргументатор виступає як суб'єкт аргументації, а реципієнт, його погляди та поведінка – як об'єкт. В процесі зміни аргументативної ситуації об'єкт і суб'єкт можуть мінятися місцями. Одна з особливостей аргументації полягає в тому, що аргументатор вважає реципієнта суб'єктом, що має право прийняти твердження, на користь якого ведеться аргументація, або відхилити його.

Аргументація здійснюється через побудову текстів певного типу. Аргументативний текст містить два логічних компоненти: теза аргументації та її підстави. Кожен з цих компонентів представляє собою міркування, виражене в реченнях. Аргументативний текст тісно пов'язаний з схемою діяльності аргументатора, особливо з таким його компонентом, як уявлення аргументатора про реципієнта, його поглядах та пізнавальних можливостях.

Логіко-лінгвістичну структуру, в якій реалізується аргументація називають аргументативною конструкцією. Вона складається з речень написаних чи сказаних аргументатором та адресованих реципієнту чи аудиторії. Аргументатор сподівається, що реципієнт прийме тезу як наслідок прийняття підстав. Таким чином аргументація представляється як процес побудови та висунення аргументативних конструкцій.

Розділяють демонстративні та недемонстративні аргументативні конструкції. В демонстративних конструкціях реалізується міркування, де істинність тези гарантується істинністю підстав. Відповідно у міркуваннях, що реалізуються у недемонстративних конструкціях істинність підстав не гарантує істинність тези. Конструкція може включати в себе імпліцитне доповнення, що складається з речень, що не присутні явно, але домислюються. В цьому випадку міркування мають ентимематичний, еліптичний характер.

Найпростіша схема аргументації складається з підстав та висновку. Найбільш повна схема виражена у моделі аргументації Тулміна. Згідно цієї моделі структура аргумента складається з шести компонентів [5: 274-277]. Твердження, що повинно бути завершеним; дані, тобто факти, на які посилаються; підстава або висловлювання, що дозволяє перейти від даних до тверджень; доповнення або підтримка, спрямовані на підтвердження висловлювання вираженого у підставі; спростування, тобто контраргументи, що обмежують дію твердження; специфікатор, що виражає ступінь впевненості автора в твердженні.

Модель може бути використана як для аналізу діалогу, так і монологу.

У останніх дослідженнях онтологічних підстав аргументації логічна форма аргументації представлена трикутником, в якому трьом складовим силогізму відповідає теза, позиція (цілі аргументатора), норми (засоби, правила, доводи) [2]. Для того, щоб репрезентувати стратегію

аргументації трикутник доповнюють трикутником альтернативних тези, позиції, норм і використовують силогістичні структури, тобто позитивні та негативні зв'язки між термінами, що демонструють зв'язок елементів аргументації. Позитивний зв'язок відповідає соціальному обґрунтуванню, прийнятності тези для аудиторії на базі переконань, звичок або правил, а негативний зв'язок відображає порушення демонстрації, необґрунтованість або спростування. Альтернативний трикутник елементів знаходиться у конфліктних відносинах з вихідним.

У науковому письмовому дискурсі автор наукового тексту та читач виступають як аргументатор та реципієнт відповідно. Схема діяльності аргументатора залежить від наукового жанру, але всі вони мають спільні риси. Теза аргументації завжди пов'язана з підтвердженням або спростуванням певної наукової гіпотези. Можливі такі аргументи, як експериментальне підтвердження тези, теоретичні висновки автора тексту, висновки інших вчених та апеляція до фактів. Мають місце як демонстративні, так і недемонстративні конструкції.

В епістемологічному аналізі аргументації розрізняють ідеали та реальність. До ключових понять такого аналізу належать поняття «ідеального аргументатора», «ідеального реципієнта», «істини», «аргументативного діалогу» та «аргументативного тексту» [1: 146-202].

Необхідною характеристикою ідеального аргументатора є відданість істині. Як аргументатор, так і реципієнт ставлять перед собою пізнавальні цілі, а саме: отримати істинне знання там, де це можливо та отримати вірогідне знання там, де встановити істину неможливо. Крім того, метою аргументатора є розповсюдження істин, якими він володіє.

Однак, мета ідеального аргументатора полягає не в досягненні істини у класичній трактовці, а в досягненні кращого розуміння предмета обговорення. Поняття «істини» трактують як відносини між думкою та об'єктом, але також як відносини між думкою та процедурою її обговорення, що відбувається у консенсусній теорії істини, згідно з якою істинним вважається твердження, що приймається в результаті певної процедури. В таких умовах головна характеристика ідеального аргументатора стає дотримання певних правил комунікації.

Питання істинності тверджень також впливає на типологію діалогів. Виходячи з того, що кожний діалог має мету і потребує певної кооперації учасників, розділяють діалог-переконання та діалог-дослідження. Мета учасника діалогу - переконання полягає в тому, щоб переконати іншу сторону прийняти тезу методом доказу тези. Важливу роль грає визнання співрозмовником тези. В діалозі-дослідженні підставою доказу слугують лише істинні положення, надійність яких не ставиться під сумнів. Учасники такого діалогу повинні бути неупередженими у пошуках об'єктивної істини. У науковій сфері домінують діалоги-дослідження.

Поняття «аргументації» та поняття «доведення» тісно пов'язані, оскільки важливо розглянути питання про те, в яких областях пізнання може бути використана аргументація та як її ідентифікувати в пізнавальних ситуаціях. Головна мета доведення – встановлення істинності тези. Метою побудови аргументаційної конструкції може бути виведення істинності тези з істинності підстав, а побудова такої конструкції супроводжується гносеологічною оцінкою її елементів. Отже, доведення можна вважати різновидом аргументації і, таким чином, аргументація виступає як компонент пізнання людини.

Визначаючи місце аргументації в пізнанні, необхідно розглянути її зв'язок з способами існування знання. Текст слугує засобом фіксації, вираження та розповсюдження знання. Аргументативний текст – це продукт аргументативного дискурсу, засіб його відтворення. Значна частина текстів, що виражають знання є аргументативними. Без сумніву, тексти, що фіксують доведення - аргументативні. Крім того, наукові тексти, що містять обґрунтування, що не можна вважати доведенням теж аргументативні. Однак існує різниця у сприйнятті наукових текстів з точних наук та гуманітарних. У першому випадку зміст тексту сприймається як об'єктивне знання і мало залежить від особи, що вперше його отримала. Об'єкти знання а також способи дослідження спонукають або сприймати твердження,

присутні в тексті, більшістю реципієнтів або підпадати під критику представників інших наукових шкіл.

В гуманітарній сфері практично відсутні тексти, де б всі міркування були визнані істинними, переконливими та бездоганними. Загальноновизнаними вважаються добре відомі тексти, з якими дослідники співвідносять свої погляди.

Отже, головні епістемічні функції аргумента – доведення та породження нового знання. При доведенні розділяють субстанціональний або монологічний та процесуальний або діалогічний аргумент. В першому випадку аргументатор отримує нове для себе знання, у другому випадку нове знання отримує аудиторія. Субстанціональний аргумент має епістемологічний пріоритет. «Ми перестаємо аргументувати, як тільки вичерпуються наші ресурси для аргумента як продукта» [10: 148; 3: 47].

Велике місце у вивченні дискурсу належить дискурс-аналізу, мета якого полягає у критичному дослідженні дискурсу. Дискурс-аналізом називають низку підходів в соціальних науках до вирішення таких задач, як критичний аналіз співвідношення сил у суспільстві у зв'язку з соціальними змінами [6: 19]. До складу дискурс-аналізу, що є теоретичною і методологічною єдністю входять:

-філософські (онтологічні та епістемологічні) передумови, що стосуються ролі мови в соціальних структурах світу;

-теоретичні моделі;

-методологія того, як обрати підхід до дослідження проблеми;

-специфічні прийоми аналізу [6: 21].

Дискурс-аналіз базується на принципі соціального конструкціонізму, що стверджує, що особистості та суспільство не є апріорними величинами, а конструюються дискурсивно та інтерактивно, а висловлювання є складовими соціальних відносин. Отже дискурс-аналіз поділяє певні загальні припущення властиві всім підходам соціального конструкціонізму, серед яких:

1. Критичне ставлення до знань про світ.

2. Історична і культурна обумовленість.

3. Зв'язок між знаннями і соціальними процесами [6: 23-25; 6: 116-120].

Названі фактори мають безпосереднє відношення до наукової сфери. без критичного ставлення до знань про світ успішна наукова діяльність неможлива. рівень розвитку цивілізації залежить від рівня розвитку науки на кожному історичному етапі. Наука грає важливу роль майже у всіх соціальних процесах у суспільстві, особливо у таких глобальних, як народження та загибель цивілізації, та таких локальних процесах, як кооперація та конкуренція.

Критичний дискурс-аналіз вважає, що дискурс, як важлива форма соціальної практики, з одного боку відтворює і змінює знання і соціальні відносини, а з іншого формується іншими соціальними практиками і структурами.

У випадку аргументативного дискурсу, одна з цілей якого – досягнення когнітивного унісону, відбувається формування та трансформація знань всіх учасників аргументації. А сам аргументативний дискурс створюється аргументативною практикою.

Соціальна структура, тобто соціальні відносини у суспільстві і спеціальних інститутах, складається з дискурсивних і недискурсивних елементів [7: 64].

Зорієнтована на текст форма дискурс-аналізу Феркло об'єднує три традиції [8: 72]:

-лінгвістичний аналіз тексту;

-макросоціальний аналіз соціальної практики;

-мікросоціологічну, інтерпретативну традицію в соціології.

таким чином підкреслюється необхідність міждисциплінарного підходу, що поєднує текстовий і соціальний аналіз.

До того ж, дискурс розглядається у двох вимірах:

- як комунікативна подія, тобто окремий випадок використання мови, у тому числі аргументативне використання, наприклад наукова стаття або виступ на науковій конференції;

- як дискурс-устрій або конфігурація усіх типів дискурсів, у тому числі аргументативний дискурс, що використовуються у будь-якій соціальній області, що включає в себе певні дискурсивні практики, через які генеруються, споживаються та інтерпретуються тексти і розмови.

Кожна комунікативна подія містить три виміри: текст, дискурсивну практику та соціальну практику. Дискурсивна практика містить «виробництво» та «споживання текстів». Для аргументативного дискурсу мова йде про аргументативний текст та аргументативну практику. Комунікативні події вступають в діалектичні відносини з порядком дискурсу, тобто з сукупністю усіх жанрів і дискурсів, що використовуються в певній соціальній області [6: 126].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, у науковій аргументації зустрічаються як демонстративні, так і недемонстративні конструкції, що мають спільні компоненти. Аргументація в області точних наук переважно виступає у формі доведення та обґрунтування. Невід'ємним компонентом аргументації у науковій сфері виступають дискурсивні практики, через які генеруються, споживаються та інтерпретуються та споживаються наукові тексти. Таким чином, аналіз потрібно зосередити на лінгвістичних особливостях тексту, процесах генерації та споживання тексту та соціальній практиці.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеев А. П. Философский текст: идеи, аргументация, образы. – М.: «Прогресс-Традиция», 2007. – 328 с.
2. Бudyлин Д. Ю. Онтологические основания аргументации. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://proflibrary.ru/themes/ontologija_teorigija_poznaniya/budylin_dmitrij_jur_evich_93417/2
3. Касьянова Ю.И. Вопросы методологии изучения аргументативного дискурса. // Вестник удмуртского университета 2007. №5 (2). С. – 43-52.
4. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
5. Филиппов К. А. Лингвистика текста. Курс лекций. – СПб.: Изд-во С.-Петербург.ун-та, 2007. – 331 с.
6. Филлиппс Л., Йоргансен М.В. Дискурс анализ. Теория и метод./ Пер. с англ. – 2-е изд., испр. – Х.: Изд-во «Гуманитарный центр», 2008. 352 с.
7. Fairclough N. (ed) Critical Language Awareness. – London: Longman, 1992. – 343 p.
8. Fairclough N. Discourse and Social Change. – Cambridge: Polity Press, 1992. – 272 p.
9. Harré R., Gillett G. The Discursive Mind. – London; Thousand Oaks, 1994. – 192 p.
10. Rowland R. On defining argument // Philosophy and Rhetoric. 1987. Vol. 20, № 3. P. 140-159.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Надія Доронкіна – старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: дискурсологія, когнітивна поетика.

ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ГРИ СЛІВ У ГАЗЕТНОМУ ЗАГОЛОВКУ

Олександр ЖУК (Одеса, Україна)

Метою статті є комплексний аналіз заголовку, гри слів та прагматичного ефекту гри слів у газетному заголовку. Знання механізмів використання гри слів сприяє кращому розумінню особливостей англійської преси; також ці знання можна використати у теорії перекладу або при складанні газетного або рекламного заголовку за допомогою гри слів. Використання гри слів у газетному заголовку зв'язано з прагматичною функцією заголовка, тому що актуалізація гри слів реалізується в умовах адаптації лексичних способів та синтаксичних структур направлених на певну комунікативну мету фрази та авторському використанні цього засобу.

Ключові слова: гра слів, газетний заголовок, прагматика, ефект, англійська преса, комунікативна мета, мовні засоби.

The aim of investigation is the complex analysis of the headline, pun and pragmatic effect of pun in newspaper headline. Knowledge as to the usage of the pun's mechanisms in publicity lead to better understanding of the specificity of English press and may be used in the theory of translation or during the creation of newspaper or advertisement headline with the help of a pun. The usage of the pun in newspaper headline is connected with a pragmatic function of the headline because of the fact that actualization of the pun is realized in adaptation of lexical means and syntactic structures to the certain communicative aim of the phrase and in individual author's usage of this device.

Key words: pun, newspaper headline, pragmatics, effect, English press, communicative aim, language devices.

Метою цієї статті є аналіз гри слів у англomовному газетному заголовку. Основними функціями газетних заголовків є номінативна, інформативна, комунікативна [2:134], а також прагматична або аттрактивна, що реалізує дію тексту, його цільову спрямованість [1:245]. Саме цю функцію деякі дослідники вважають основною, оскільки призначення заголовка полягає в першу чергу в залученні уваги до статті, в створенні стимулу для її прочитання [3], що часто досягається шляхом використання системи експресивних мовних засобів, серед яких важливе місце відводиться грі слів. Гра слів міститься в заголовку статті, і це важливо особливо при обліку своєрідності заголовного комплексу, обумовлюваного тими функціями, які він покликаний виконувати в публіцистичному тексті, зокрема, як ми вже знаємо, заголовок – це структура особливого характеру, її основна задача – привернути увагу потенційного читача до обговорюваної проблеми [4: 152]. Розглянемо заголовок «*Sex and pounds and frock'n'roll*» [7]. В даному випадку ця мета досягається шляхом задіювання прийому гри слів. Заміщення, засноване на звуковій подібності *rock* (напряму у музиці) – *frock* (жіноча або дитяча сукня), не випадкове. Прагматичним ефектом застосування гри слів у цьому заголовку є виникаюче в результаті поєднання *frock'n'roll*, що є парадоксальним по характеру і володіє цілком певним оцінюючим планом – щось забавне і незвичайне. Доречно припустити, що мова в статті піде про місце жінки в сучасній музиці.

Наступний заголовок дає вельми смутне уявлення про те, яка тема статті: «*Ugly noises from Los Angeles mayor's nest*» [5]. Автор орієнтує читача в значенні відношення до описуваних фактів, їх оцінки і використовує гру слів: *mayor's nest* омонімічно *mare's nest* – виразу, що означає “безглузда вигадка”, а йдеться про махінації на виборах, причому один з кандидатів – мер міста Лос-Анжелоса. Каламбур у даному випадку несе експресивно-стилістичну інформацію, що відображає авторське емоційно-оцінне відношення до предмету, або експресивно-пізнавальну установку даного мовного оформлення думки. Тут простежується негативне відношення автора до ситуації, що склалася на виборах, а сам каламбур вказує на особистість, яка певною мірою в цьому винна, та характеризує її. Крім цього, каламбур направлений на те, щоб привернути увагу читача до описуваних подій і примусити його не тільки посміятися над ними, але і змінити їх хід. Коротка і ємка форма цього каламбуру ґрунтується на образному використуванні мовних засобів. Саме асоціативно-образний компонент додає змісту прийому переконливий і яскравий характер, що зумовлює його аттрактивну функцію [6: 178]. Увага притягується сатиричною спрямованістю заголовка, читач зацікавлений та схоче прочитати замітку.

Прикладом каламбуру, заснованого на етимологізації обіграного елемента, є англійський заголовок: «*Sweetest Tatoo*». Стаття про творчість художника І.Супова, що досяг надзвичайної майстерності в мистецтві татуювання. У стилістичному відношенні цей випадок є накладенням: має місце одночасна актуалізація і обіграння узуального і етимологічного значень слова “*tatoo*” – 1) татуювання; 2) заборона. Тут виявляється метафоро-метонімічний зв'язок: наявність асоціації (татуювання – це те, що заборонено) і перенесення по суміжності (заборона як предметна дія і татуювання як результат цієї заборони), а епітет “*sweetest*” – “найсолодший” містить аллюзію на біблійну реалію “заборонений плід”. Спокусливість і краса татуювання багато в чому обумовлена саме накладеною на неї заборонаю. Використування в заголовку англійського вкраплення має, чисто лінгвістичну основу: семантична структура англійського іменника “*tatoo*”, на відміну від відповідного йому запозиченого слова в російській мові (яке має тільки одне, узуальне, значення), дає можливість виразити в одному входженні обидва значення даної одиниці [3:12]. В цьому прикладі дуже яскраво виражена неоднократно відзначена дослідниками прагматично значуща особливість каламбуру – прагнення до найбільшої семантичної місткості при використуванні мінімальної кількості мовних засобів.

Наступний заголовок досягнутий графічним засобом: «*Sen-sational*» [8]. Тут йдеться про нобелівського лауреата Amartya Sen. Засобом створення зорового ефекту є саме різне графічне оформлення компонентів каламбуру, та обігрування ім'я нобелівського лауреата Amartya Sen, при спільності його звучання зі словом *sensational*.

Ще один заголовок побудований на вживанні особистого імені та зіткненні денотативного і контекстуального значення слів, кожне з яких реалізується в статті:

«*Investment brown-out*» (Senator Robert Brown) [7]. Каламбури подібного роду містять фонові знання, зміст яких пов'язано з поточними подіями і явищами, довговічність яких залежить від тієї ролі, яку ця особа грала в суспільній течії політичного життя країни, і важливості подій, відображених в каламбурі. Таким чином, цей заголовок розкриває негативне відношення автора до особи сенатора, а прагматичним ефектом застосування даного каламбуру є прагнення автора залучити увагу читача не стільки до особи сенатора, скільки до проблеми зменшення надходження інвестицій, що спонукає читача до прочитання статті [6:150].

Розглянемо заголовки, узяті з “Guardian” [8]: «*Burning questions on tunnel safety unanswered*» (About the possibility of fires in the Channel tunnel) У даному випадку гра слів знаходиться у словосполученні *burning question*. The questions are about fires, hence burning questions, але *burning question* є синонімом *an important or urgent question*. Таким чином, у заголовку автор одночасно вказує на важливість проблеми та її суть.

«*A shot in the dark*» (About the murder of a Russian politician). Російський політик був убитий з вогнепальної зброї у власному під'їзді, звідси і заголовок. Але *A shot in the dark* також означає – авантюра або здогадка. Прагматика заключається у інтризі, що закладена у заголовку. У читача виникне зацікавленість прочитати статтю, не знаючи напевно, про що саме в ній буде йти мова.

«*Silent blight*» (On the incidence of sore throats among teachers). A blight – це скорбота або хвороба; у даному випадку запалення горла у вчителів, через яке їм важко говорити. Тут іде обігрування з назвою відомої християнської пісні *Silent Night*. Прагматичним ефектом є заклик автора тимчасово припинити навчання у школах через хворобу вчителів.

«*No flies on this heart-stopper*» (A review of the play “The Lord of the Flies”). The flies у заголовку іде від назви п'єси *The Lord of the Flies*, що розглядається у статті. Гра слів є обігруванням виразу *There are no flies on her*, (or anyone other person), що означає з нею не варто жартувати; її не так просто надурити. Іншими словами цей заголовок означає: *This show is very good*. Прагматичним ефектом є вираження автором дуже позитивної оцінки та захоплення постановкою п'єси *The Lord of the Flies*.

«*Officials say atoll do nicely*» (About the fraudulent sale of small Pacific islands). Слово *atoll* означає кораловий острів та обігрується з фразою “*that will do*” і таким чином утворює речення: *Officials say that will do nicely*. Вираз «*That will do nicely*», взятий з британського рекламного ролику, у якому споживач питає у магазині, чи приймають вони кредитні картки, а асистент магазину відповідає: *Yes, that will do nicely* (i.e. you are most welcome to pay with this credit card). Корумповані урядовці, зображені у заголовку, говорять потенційним покупцям островів, що готові прийняти їх гроші у будь-якому вигляді. Прагматичний ефект застосування гри слів полягає у досягненні певної іронії у заголовку. Так автор закликає припинити нелегальний та протизаконний продаж островів.

«*On a whinge and a prayer*» (On the resignation of a minister of the British government). Гра слів тут є комбінацією слів *whinge* та *prayer*. Тут обігрується назва американської пісні періоду другої світової війни: *Coming in on a wing and a prayer*, про пілота, що намагається злетіти на зламаному літаку. *Wing* було замінено на *whinge* (жалітися). Вираз “*without a prayer*” означає “*without hope*”. В заголовку зображується міністр, який жаліється на погане ставлення до нього з боку преси, але не має жодної надії утримати свою позицію голови уельської ассамблеї.

«*Embedded Or In Bed?*» (About the new process of “*embedding*” some 500 reporters with military units in Iraq) [8]. Слово *embed* у своєму новому специфічному значенні (супроводжувати, допускати, приписувати) було сформовано та цілеспрямовано введено американським військовим урядом у рамках підготовки до військових дій проти Іраку. Прагматичним ефектом у даному випадку є критична та саркастична трактовка цього слова і обігрування асоціації *embedded – in bed with*.

«*Taxing returns*». (Around 98% of accountants surveyed by the Association of Chartered Certified Accountants had problems with their self-assessment tax returns because of Inland Revenue systems errors). Тут мова йде про податки та обігрується словосполучення *tax returns* (i.e., those forms you have to fill in each year about the money you earned and so on). Але ми

зустрічаємо слово *taxing* (важкий, виснажливий). У статті йде мова про помилки у податкових бланках. Прагматичний ефект застосування гри слів у заголовку полягає у тому, що автор дає нам зрозуміти, як зроблені помилки виснажують людей, яким доводиться заповнювати бланки. Автор закликає до того, що усі помилки повинні бути виправлені і такого не повинно повторюватись.

У ході дослідження автор комплексно проаналізував англомовний заголовок, каламбур та прагматичний ефект гри слів у заголовку. Одже, автор дійшов наступних висновків: 1) заголовки є короткими реченнями або фразами з використанням еліптичних конструкцій та неособистих форм дієслова; перераховані особливості підтверджують думку про те, що в заголовках чітко виявляються загальні особливості публіцистичного стилю; 2) переважання в заголовках номінативних конструкцій та такого стилістичного засобу, як гра слів, пояснюється законом “економії сил” та виділенням основної ідеї. 3) інформативна структура каламбура є складним утворенням; до складу каламбуру входять, принаймні, дві мовні одиниці, що мають у свою чергу складну семантичну структуру, елементи якої певною мірою впливають на формування змісту всього прийому; 4) застосування в заголовках гри слів актуалізує перш за все інформативну функцію (оскільки заголовок передає основну думку статті в стислій формі), рекламну (за допомогою незвичайних оборотів, яскравих емоційних слів автор прагне привернути увагу читача до статті), модальну і оцінну функції (оскільки в заголовку укладені погляди, думки, позиція автора, виражена їм у використуванні емоційно-оцінної лексики і авторських новоутворень).

Таким чином, вживання в заголовку гри слів пов'язано з прагматичною функцією заголовка, оскільки актуалізація каламбуру виявляється в пристосуванні лексичних засобів і синтаксичних структур до конкретної комунікативної мети вислову, а також в індивідуально-авторському використуванні цього засобу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Зайцева В.В. Функции газетных заголовков / В.В. Зайцева // IX Міжнародна конференція "Франція та Україна, науково-практичний досвід у контексті діалогу національних культур. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 134–139.
2. Колесина В.В. О некоторых особенностях игры слов в рекламном и публицистическом тексте (на материале французского языка) / В.В. Колесина // Вестник МГУ. Сер. 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2002. – №2. – С. 39 – 49.
3. Колесниченко С.А. Условия реализации стилистического приема игры слов в английском языке: автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04 «Германские языки» / С.А. Колесниченко. – Л., 1984. – 20 с.
4. Лазарева Э.А. Типологические характеристики газетного заглавия / Э.А. Лазарева // Вопросы стилистики. – Саратов, 1989. – Вып. 23. – С.145 – 157с.
5. Leech C.N. English in Advertising / C.N. Leech. – London, 1998. -
6. Weinreich U. Problems in the Analysis of Idioms: Substance and Structure of language / Uriel Weinreich. – University of California Press, Los Angeles, 1974 – 238 p.
7. [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.phil.pu.ru/depts./02/ anglistika XXI_02/index.htm
8. [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.guardian.co.uk>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександр Жук – старший викладач кафедри іноземних мов природничих факультетів Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Наукові інтереси: лінгвістичні моделі перекладу, проблеми перекладацької еквівалентності та адекватності, художній переклад.

ПЕРЕБИВАННЯ ЯК ІНТЕРАКТИВНЕ ЯВИЩЕ

Тетяна КИРИЧЕНКО (Київ, Україна)

У статті розглядається проблема перебивання у мовленнєвій взаємодії; з'ясовується сутність перебивання як інтерактивного явища у діалогічному дискурсі та встановлюється його комунікативні функції; робиться висновок про перспективи дослідження даного явища.

Ключові слова: перебивання, конверсаційний аналіз, комунікація, домінування, взаємодія, кооперативні перебивання, інтервентивні перебивання.

The article elucidates the notion of verbal interruption in the communicative process; clarifies the notion of interruption as interactive phenomenon in the dialogic discourse and determines its communicative functions; shows the prospects for the further study of this phenomenon.

Keywords: interruption, conversational analysis, communication, dominance, interaction, cooperative interruptions, intrusive interruptions.

Сучасний етап розвитку мовознавства характеризується підвищеним інтересом до проблеми мови та культури. Наука про мову стає наукою про саму людину та про способи взаємодії з іншими людьми і навколишнім світом. Антропоцентризм як особливий принцип, який зводиться до того, щоб “поставити людину на чолі усіх теоретичних посилянь наукового дослідження” [2], дає можливість по іншому поглянути на проблеми, які пов’язані з людиною та її діяльністю.

У останні десятиліття в мовознавстві можна спостерігати поворот від вивчення мови як системи до вивчення мови у функціонуванні фактів повсякденного мовного ужитку і, таким чином, можна стверджувати, що метою вивчення стає природа людського спілкування. Одним з напрямів лінгвістики, який займається дослідженням цієї проблеми, є лінгвопрагматика, наука, що вивчає мову як засіб впливу. Основне завдання лінгвістичної прагматики полягає у вивченні мови в її прагматичній функції, дослідженні динамічного аспекту спілкування у різних соціальних та міжособистісних умовах. У область дослідження учених потрапляють проблеми, пов’язані з різними аспектами мовленнєвої інтеракції. Однією з таких проблем є вивчення перебивання у мовленнєвому спілкуванні як комунікативного та інтерактивного явища.

Перебивання є частиною комунікації, проте, в кожній культурі воно набуває своєї національно-культурної специфіки. Питання про переривання мовного спілкування присвячені в основному праці таких учених як І.В. Грошев, О.С. Кубрякова, С. Ю. Тюріна, В. І. Шаховський, G. Beattie, P. Brown, S. Levinson, A. Esposito, H. H. Hodgetts, D. M. Jones, W. S. Horton, R. J. Gerrig, C. W. Kennedy, S. O. Murray, D. Tannen, Don H. Zimmerman, Candace West.

Згідно принципів конверсаційного аналізу, комуніканти намагаються, як правило, слідувати принципу непереривності та відсутності накладання реплік [13]. Перехід від одного комуніканта до іншого може відбуватись у два способи, – з паузами, синхронізовано або ж з перебиваннями, накладанням реплік, коли партнери говорять одночасно. Перебивання під час розмови можна вважати випадковістю, але більшість дослідників процесу комунікації [8; 11; 12; 14] притримуються думки, що перебивання свідчать про бажання взяти гору над партнером, отримати лідерство, нав’язати свою точку зору. Ідеальною схемою зміни комунікативних ролей є почергове включення в розмову [1], тобто, коли один комунікант говорить, а інший знаходиться в стані слухання. Ця модель є запорукою того, що відбувається взаємодія інтерактивних. Проте таку модель поведінки ми зустрічаємо не завжди, адже інколи один із партнерів може переривати розмову, хоча і прийнято вважати, що перебивання рідко зустрічаються у мовленні культурних та вихованих людей [13]. Варто зазначити, що модель спілкування, за якої комуніканти перебивають один одного, є набагато частотнішою. Ця манера поведінки є найпоширенішою тактикою включення у розмову.

Як свідчать лінгвістичні роботи про перебивання, існують різні думки про їх природу і комунікативну функцію. Хоча проблемі переривання мовної комунікації присвячено безліч праць, проте не існує єдиного визначення цього поняття. Так, під перебиванням, з одного боку, розуміють перериваючі інтервентивні дії, в ході яких змінюються комунікативні ролі. З іншого боку, перебивання – це сигнал некооперативної стратегії, порушення правил комунікативної поведінки. На думку С. Ю. Тюріної [3: 4], – це навмисні мовленнєві дії, які здійснюються з метою реалізації певного комунікативного наміру. Крім того, вона розглядає перебивання як одну із стратегій комунікативного контролю у діалозі, що обумовлюється ситуативними, культурними, індивідуальними, соціальними та професійними факторами. Джеффри Бітті [5] визначає перебивання з погляду на того, кого перебивають. Він зазначає, що перебивання мають місце, коли той, хто говорить, втрачає можливість висловитись, не завершивши свою думку.

Дебора Таннен [15] трактує перебивання як накладання реплік одна на одну (overlapping). Д. Таннен пов’язує явище перебивання комунікації із бажанням нав’язати свою точку зору людині, яка не висловила свою думку відносно предмета розмови. На нашу

думку, перебивання комунікації – це не завжди одночасне говоріння, тому визначення “накладання реплік” є не досить точним. У той час, коли один із партнерів завершив своє речення, але ще не завершив свою думку до кінця, може втрутитись інший комунікант. Дану ситуацію слід розцінювати як перебивання комунікації.

Х. Сакс, Э. Щеглоф та Г. Джеферсон [13] теж притримуються визначення “накладання реплік”, яке вони трактують як порушення черговості у розмові. На думку дослідників, те, як часто людина перебиває своїх партнерів по комунікації, впливає на оцінку поведінки цієї людини, говорить про її соціальне положення. До того ж, перебивання не завжди рівномірно розподілені між партнерами. К. Уест та Д. Зімерман [16: 123] дещо розширюють попереднє визначення та трактують перебивання як порушення права завершити репліку, що свідчить про домінування у комунікації. Отже, у сучасній лінгвістиці не існує чітко окресленої дефініції такого складного і одночасно досить загальноживаного комунікативного явища перебивання. Найвні в науковій літературі визначення різняться залежно від авторського бачення стратегій комунікації.

Синтезуючи різні погляди науковців щодо розуміння поняття перебивання можна відзначити, що лінгвісти схилиються до тлумачення перебивання комунікації як комплексу інтервентивних мовленнєвих дій у рамках комунікативного процесу, спрямованих на досягнення комунікативної мети за допомогою мовних засобів вираження змісту.

Таким чином, вербальне переривання пов’язане з переривання мовлення одного комуніканта іншим. До того ж, триваліші у часовому відношенні перебивання є більш деструктивними для комунікації, ніж короткі [9], адже існує більша ймовірність відхилення від курсу обраної на початку розмови теми. За умови довгих у часовому відношенні перебивань учасники змушені не лише відновлювати у пам’яті обрану тему [10], але й координувати її відповідно до потреб партнера та комунікації.

Характер перебивань варіюється залежно від соціально-економічного статусу спілкування, індивідуально-особистісних рис співрозмовників, але більшою мірою від емоційного стану у момент спілкування. Перебивання співрозмовників в професійній діяльності, як і в побутовому спілкуванні, – це результат нестриманості партнерів в емоційному плані, що виникають за відсутності емоційної толерантності у тих, хто спілкуються [4], і свідчать про відсутність у комунікантів емотивної компетенції.

За своєю комунікативною функцією перебивання є амбівалентними. З одного боку, вони свідчать про авторитарний характер того, хто перериває комунікацію, про його бажання домінувати у розмові, перехопити ініціативу, змінити тему, окреслити свій статус. До того ж, як стверджує Р. Белл [6], порушення розмовних норм, до яких можна віднести перебивання мовної комунікації, трапляється частіше, коли людина бажає самоствердитись або принизити співбесідника, незалежно від статевої приналежності. Окрім цього, перебивання такого типу говорять про те, що той, хто перебиває, не зацікавлений обраною темою розмови, або ж інформація уже є відомою. У даному випадку можна говорити про перебивання як про помилку слухання, вторгнення у права того, хто говорить. Такий вид перебивань можна трактувати як спосіб переривання плавного протікання розмови [13]. У такому разі сильніша сторона, яка схильна до суперництва, бере гору над слабшою, домінує у розмові, самостверджується. Варто також зазначити, що такі перебивання під час розмови можуть спричинити “втрату обличчя” [7], що не є вигідним для іміджу комуніканта. Такий тип перебивань можна віднести до *інтервентивних*.

Проте перебивання мовлення співбесідника може свідчити про інтерес до теми, зацікавленість у тому, про що йде мова, солідарність, бажання співпрацювати та знаходити, якщо це необхідно, спільне вирішення якоїсь проблеми. Такий тип перебивань може виступати маркером згоди та підтримки, активного слухання, заохочення до подальшої розмови. У цьому випадку той, хто перебиває співбесідника, разом з тим і підтримує розмову. Таким чином встановлюється контакт між комунікантами. Виходячи з того, що цей тип перебивань спрямований на взаємодію та співпрацю, його можна віднести до *кооперативних*.

Варто також зазначити, якщо партнер по комунікації надає право своєму співбесіднику перебити його, такий тип перебивань можна віднести до успішних, але якщо той, кого

перебивають, продовжує говорити, перебивання слід вважати неуспішним. У випадку, коли той, кого у розмові перебивають, погоджується із своїм опонентом, перебивання розмови є позитивним явищем, за незгоди перебивання, як правило, визначається як негативне.

Підводячи підсумок, зазначимо, що перебивання мовленнєвої комунікації є частиною щоденної інтеракції та взаємодії між людьми. Вони виникають як наслідок того, що людина хоче висловитись або ж щоб її почули. Крім цього, перебивання сприймаються як прояв неввічливості, вербальної домінантності та бажання показати зверхність над партнером. Проте саме аналіз даного явища у певному контексті допоможе розкрити істинну природу даного явища, адже в різних ситуаціях однакові мовленнєві моделі можуть використовуватись з різними стратегічними цілями.

Перспективою подальших розвідок у даному напрямку є дослідження стратегій і тактик комунікантів під час перебивання комунікації, гендерні особливості перебивань.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Грошев И. В. Коммуникативные “партитуры” и “тактики” гендера : явление перебивания в процессе общения / И. В. Грошев // Мир психологии. – М. : Моск. психол.-соц. ун-т, 2013. – № 2. – С. 211-228.
2. Кубрякова Е. С. Эволюция лингвистических идей во второй половине XX века (опыт парадигмального анализа) / Е.С. Кубрякова // Язык и наука конца XX века / под ред. Ю.С. Степанова. – М. : Российский гос. ун-т, 1995. – С. 149-238.
3. Тюрина С. Ю. Лексико-фонетические характеристики связующих элементов дискурса в английской деловой речи (на материале фраз вежливого прерывания разговора) : автореферат дис. канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / С. Ю. Тюрина. – Иваново, 2003. – 20 с.
4. Шаховский В. И. Речевой перебив как маркер неэкологичной бизнес-коммуникации / В. И. Шаховский, А. И. Цой // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2012. – № 10 (125). – С.145-150.
5. Beattie G. Interruption in conversational interaction and its relation to the sex and status of the interactants / G. Beattie // Linguistics. – 1981. – № 19. – P. 15-35.
6. Bell, R. A. Conversational involvement and loneliness / R. A. Bell // Communication Monographs. – 1985. – Vol. 52, №10. – P. 218-235.
7. Brown P. Politeness: Some universals in language use / P. Brown, S. Levinson. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 345 P.
8. Esposito A. Sex differences in children’s conversations / A. Esposito // Language and Speech. – 1979. – Vol. 22, № 11. – P. 213-220.
9. Hodgetts H. H. Interruption of the Tower of London task : Support for a goal-activation approach / H. H. Hodgetts, D. M. Jones // Journal of Experimental Psychology : General. – 2006. – № 135. – P. 103-115.
10. Horton, W. S. Conversational common ground and memory processes in language production / W. S. Horton, R. J. Gerrig // Discourse Processes. – 2005. – №40. – P. 1-35.
11. Kennedy, C.W. Interruptions and non-verbal gender differences / C.W. Kennedy, C. Camden // J. of Nonverbal Behavior. – 1983. – Vol. 8, № 9. – P. 91-108.
12. Murray, S. O. Toward a model of members’ methods for recognizing interruptions / S. O. Murray // Language in Society. – 1985. – Vol. 13, № 9. – P. 31-41.
13. Sacks H. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation / H. Sacks, E. A. Schegloff, G. Jefferson // Language. – 1974. – Vol. 50, № 5. – P. 696-735.
14. Tannen, D. When is an overlap not an interruption? One component of conversational style / D. Tannen // The first Delaware Symposium on Language Studies / ed. by R. J. DiPietro [et al.]. – N.Y : University of Delaware Press, 1983. – P. 119-129.
15. Tannen D. You Just Don’t Understand: Women and Men in Conversation / D. Tannen. – New York: William Morrow, 1990. – 150 P.
16. Zimmerman, D. H. Sex roles, interruptions and silences in conversation / D. H. Zimmerman, C. West // Language and sex : Difference and dominance / ed. by B. Thorne, N. Henley. – Rowley, MA, 1975. – P. 105-129.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Кириченко – аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: прагмалінгвістика, дискурсаналіз, когнітивна лінгвістика.

ПРОЦЕДУРИ ТА МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ КОРПУСУ ВИБІРКИ ДЛЯ АНАЛІЗУ СТРАТЕГІЙ ТА ТАКТИК АМЕРИКАНСЬКОГО СУДОВОГО ДИСКУРСУ

Олена КОБЗЄВА (Харків, Україна)

У статті розглядається перший етап дослідження стратегій та тактик американського судового дискурсу, зокрема описані кроки й процедури та відповідні їм методи, спрямовані на формування корпусу вибірки. Надано характеристики усього опрацьованого матеріалу – транскриптів судових засідань та загальної й серійної вибірки, що утворені фрагментами мовлення основних учасників – судів, представників обвинувачення, представників захисту.

Ключові слова: американський судовий дискурс, транскрипти, процедури, методи, основні учасники, фрагменти мовлення, загальна вибірка, серійна вибірка.

The article deals with the first stage of analysing American court discourse strategies and tactics, in particular describing stages, procedures and corresponding methods aimed at forming the research corpus. The research offers the description of all material under study – transcripts of courts proceedings and general and serial corpus formed by speech fragments produced by the main participants – judges, attorneys for plaintiff and attorneys for defendant.

Keywords: American court discourse, transcripts, procedures, methods, main participants, speech fragments, general corpus, serial corpus.

До актуальних проблем сучасного мовознавства належить вивчення стратегічного аспекту розумово-комунікативної діяльності людини або аналіз стратегій та тактик різних дискурсів.

Об'єктом цього дослідження є американський судовий дискурс (АСД), визначальними рисами якого є сфера комунікації (юридична, зокрема судова) та склад основних учасників із специфічними ролями (суддя, представник обвинувачення, представник захисту). Ці чинники визначають стратегії та тактики АСД, причому стратегії основних учасників є різними, оскільки різними є ті поза мовленнєві цілі, що вони переслідують у своїй діяльності в судовій залі, отже АСД вирізняється полістратегічністю [2: 64].

Специфіка стратегічного аспекту АСД, а саме його полістратегічність та підпорядкованість його стратегій сфері функціонування й ролям його основних учасників, вимагає розробки спеціальної методики, оскільки, як вже було згадано, дотепер у лінгвістичних дискурсологічних працях досліджувалися такі стратегії та тактики, що вони або формують певний різновид дискурсу (конфронтаційний [7: 344], аргументативний [1: 310] тощо) або кореспондують із певним його типом (рекламний дискурс – стратегія переконування/ персуазивна стратегія [5: 63]).

Пропонована дослідницька модель складається з трьох основних етапів, кожен з яких, своєю чергою, містить декілька кроків.

Перший етап є підготовчим і передбачає послідовність процедур, зорієнтованих на добір матеріалу та формування корпусу вибірки.

Другий етап становить розробку теоретичних основ систематизації основних стратегій АСД і її практичну імплементацію, тобто виокремлення глобальних і локальних стратегій основних учасників, а також окреслення принципів подальшої диверсифікації.

Третій етап призначений для опису методик виокремлення й аналізу мовленнєвих стратегій, тактик та прийомів вербального втілення локальних стратегій АСД.

Ця стаття присвячена детальному опису першого з цих етапів дослідження та кроків, з яких він складається.

Добір матеріалу є важливим у процесі наукового дослідження, оскільки саме від матеріалу значною мірою залежить достовірність отриманих даних. Матеріалом сучасних дискурсивних розвідок, зокрема зразків діалогічного дискурсу, виступають, як правило, тексти художніх творів (у тому числі й скрипти кінофільмів) або корпуси мовних даних, що містять (частково чи повністю) зразки усного мовлення. Обидва ці типи матеріалу мають як свої переваги, так і певні недоліки [3; 4: 188-189], а вибір на користь того чи іншого робиться з урахуванням досліджуваного об'єкта.

Стосовно АСД ситуація з добром матеріалу аналізу є досить сприятливою, оскільки в мережі Інтернет розміщена значна кількість транскриптів судових засідань, що укладені

носіями мови, представниками американського лінгвокультурного менталітету й фахівцями в галузі права, відтак досить точно репрезентують мовлення учасників процесу.

У процесі добору **матеріалу** було обрано транскрипти судового розгляду 70 справ (за часовий період з 1986 року по 2013 рік) загальною кількістю 9142 сторінки.

За критерієм **джерела фіксації / розміщення** ці транскрипти охоплюють дві групи, а саме: ті, що укладені спеціальними організаціями, створеними для фіксації та оприлюднення записів судових засідань, та розміщені на сайтах цих організацій; ті, що укладені співробітниками різних судів і розміщені на сайтах цих судів.

Транскрипти, укладені *спеціальними організаціями* (16 справ, 1590 сторінок, що становить – 17,4 % усього матеріалу) було отримано з державних сайтів, сайтів суспільних організацій, юридичних фірм, газет, електронних бібліотек тощо.

Транскрипти, укладені безпосередньо судами (54 справи, 7552 сторінок, що становить 82,6 % усього матеріалу) було отримано з сайту Верховного суду й судів різної предметної та територіальної юрисдикції.

Слід зауважити, що обрані нами транскрипти містять *повний* або *частковий запис* судового процесу, зокрема, із загальної кількості справ (70) повністю зафіксовані у транскриптах 58, тоді як решта – 12 – лише частково.

У транскриптах, що містять частковий запис судових засідань, переважно подані заключні промови представників сторін. Вартою уваги є і та обставина, що судовий розгляд справ, що повністю поданий у транскриптах, вміщує одне чи більше засідання.

Кількість засідань є визначеною правовими нормами для Верховного суду США – 1 засідання (у нашому матеріалі маємо 6 справ) та Апеляційного суду – 2 засідання (таких справ виявилось 3) у інших судах ця кількість варіює (43 справи – одне засідання, 3 справи – 2 засідання, 4 справи – 4 засідання).

За критерієм **предметної юрисдикції** суди, транскрипти засідань яких були обрані, належать до:

- судів загальної юрисдикції (THE UNITED STATES DISTRICT COURTS) (61 засідання, обсяг транскриптів – 8592 сторінки);
- апеляційних судів з територіальною юрисдикцією (Федеральні апеляційні суди округу (*Окружний апеляційний суд США (THE UNITED STATES CIRCUIT COURT OF APPEALS)*) (3 засідання, обсяг транскриптів – 185 сторінок, з яких: 2 засідання – 22 сторінки (*Апеляційний суд США округу Колумбія (UNITED STATES COURT OF APPEALS for the DISTRICT OF COLUMBIA CIRCUIT)*), 1 засідання – 163 сторінки Федеральний апеляційний суд другого округу (*UNITED STATES COURT OF APPEALS for the SECOND CIRCUIT*);
- Верховного суду США (*THE SUPREME COURT OF THE UNITED STATES*), 6 справ загальною кількістю 365.

За критерієм **територіальної юрисдикції** суди, транскрипти засідань яких були обрані, належать до:

- загальнодержавних, під юрисдикцією яких підпадає уся територія США, зокрема: Верховний суд США (*SUPREME COURT*) (6 справ, 365 сторінок) та апеляційні суди (*UNITED STATES COURT OF APPEALS*) (3 засідання, 185 сторінок);
- судів окремих штатів, юрисдикція яких обмежена територією певного штату (суди загальної юрисдикції та апеляційні окружні суди) (*UNITED STATES DISTRICT COURT*) (61 справи, 8592 сторінки).

За типом **судової процедури** транскрипти, обрані для аналізу, репрезентують судові засідання як за участі журі (Jury Trial) (16 судових засідань, загальний обсяг транскриптів 3153 сторінки), так і без участі журі (45 судових засідань, загальний обсяг транскриптів 5439 сторінок).

За критерієм **типу правопорушення**, транскрипти, що увійшли до матеріалу дослідження, представляють судові засідання у цивільних (транскрипти 44 судових засідань, загальним обсягом 5798 сторінок), та у кримінальних справах (транскрипти 26 судових засідань, загальним обсягом 3344 сторінки).

Таким чином матеріал дослідження є автентичним, досить великим за обсягом різноманітним за джерелами фіксації, типами судів, правовими й процесуальними

особливостями справ. Усі ці чинники дозволяють уважати обраний матеріал надійною базою отримання достовірних даних про стратегії та тактики АСД і специфіку їх вербально втілення. Слід зазначити, що добір матеріалу здійснювався **методом інформаційного пошуку**, зокрема функцією «пошук за ключовим словом» (word query), ключовим у процесі пошуку транскриптів було словосполучення *транскрипти судових засідань* (court transcripts).

Добір матеріалу дослідження є *першим кроком* першого етапу дослідження, що передую наступним, котрі охоплюють процедури формування корпусу вибірки.

Стратегії та тактики АСД, як про те вже йшлося раніше, кореспондують із тими, що застосовуються основними учасниками судового засідання – суддями, представниками обвинувачення (ПО) та представниками захисту (ПЗ).

Таким чином, *другим кроком*, спрямованим на формування корпусу вибірки, стало виокремлення з текстів транскриптів фрагментів мовлення цих учасників судових засідань.

Слід зазначити, що у судах загальної юрисдикції засідання веде один суддя (Judge), у засіданнях апеляційних судів беруть участь загалом 3 судді, з яких один – головуючий суддя, а інші – звичайні судді (*Chief Judge and Circuit Judge*), до складу членів верховного суду входять 9 суддів, з яких 1 суддя – голова суду, або верховний суддя, решта – звичайні судді (*Chief Justice and Justice*). У нашому дослідженні у транскриптах судових засідань, що були проаналізовані, брали участь 63 судді, які належать до таких категорій: мировий суддя (*Magistrate Judge*) (4); суддя місцевого суду (*District Judge*) (31); окружний суддя (*Circuit Judge*) (9); головуючий (Старший) суддя (*Chief Judge*) (1); звичайний суддя (*Justice*) (11); верховний суддя (*Chief Justice*) (2).

Також у судових засіданнях, транскрипти яких вивчалися, брали участь 185 ПО, серед яких: 10 адвокатів обвинувачення брали участь у засіданнях Верховного суду; 12 – у засіданнях Апеляційного суду; 163 – у засіданнях судів загальної юрисдикції (33 адвокати брали участь у двох і більше справах). ПО належать до таких категорій:

- уповноважена особа позивача (*Attorney for Plaintiff*) (113 адвокатів);
- повноважена особа відповідача (*Attorney for Defendant*) (2 адвокати);
- федеральний прокурор (*United States Attorney*) (22 адвокати);
- адвокат з правом виступу в судах (*Trial Attorney*) (3 адвокати);
- адвокат, що бере участь у справі (*Counsel for United States*) (у судах загальної юрисдикції) (23 адвокати);
- адвокат від імені позивача (*on behalf of Petitioner*) (у Верховному суді) (10 адвокатів);
- федеральний державний захисник від позивача (*Federal Public Defender for the appellant*) (5 адвокатів) (*for Defendant-Appellant* (в апеляційних судах) (7 адвокатів).

До основних учасників судових засідань, транскрипти яких вивчалися, належать також ПЗ, кількість яких у проаналізованих транскриптах судових засідань складає 190 осіб: – 11 виступали у ролі головних учасників судових засідань у Верховному суді; – 7 адвокатів – у засіданнях Апеляційного суду; – 172 адвокатів захисту – у засіданнях судів загальної юрисдикції (28 адвокатів захисту брали участь у двох і більше судових засіданнях). ПЗ належать до таких категорій:

- уповноважена особа захисту (*Attorney for Defendant*) (94 адвокати);
- уповноважена особа відповідача (*Attorney for Respondent*) (61 адвокат);
- адвокат (*Attorney at Law*) (17 адвокатів);
- адвокат від імені відповідача (*on behalf of Respondent*) (у Верховному суді) (11 адвокатів);
- федеральний державний захисник від позивача (*Federal Public Defender*) (2 адвокати) (*United States Attorney for the appellee*) (5 адвокатів) (в апеляційних судах).

Інформація про основних учасників кожного судового засідання / або судового процесу надається у формальних частинах транскриптів судових засідань, а саме : заголовку, де міститься назва суду; підзаголовку, де подається інформація про назву справи, час, адреса, а також склад суду; преамбули, в якій вказується номер справи, прізвища та імена учасників судового засідання (ПЗ, ПО, підсудних тощо) [8: 14], що й надало можливість отримати й систематизувати наведенні дані.

Ці дані дали можливість виокремити з усього масиву матеріалу фрагменти мовлення основних учасників АСД, загальний обсяг усіх фрагментів склав 4580 сторінок у тому числі: фрагменти мовлення суддів – 1410 сторінок (30,79 %); фрагменти мовлення ПО – 1505 сторінок (32,86 %); фрагменти мовлення ПЗ – 1665 сторінок (36,35 %). Усі ці фрагменти було включено до корпусу *загальної вибірки*, сформованої методом *суцільної вибірки*.

При цьому в електронному форматі загальна вибірка була зроблена у двох варіантах: по-перше, фрагменти мовлення основних учасників були скопійовані з текстів транскриптів, розміщені окремо в електронному форматі та розподілені на три групи, що уможливило отримання наведених кількісних даних; по-друге, ці фрагменти були позначені в текстах транскриптів різними кольорами (фрагменти мовлення судді – червоним, ПО – синім, ПЗ – зеленим) для того, щоб їх зручно було вивчати в контекстах їх реалізації. Таким чином було здійснено *третій крок* першого етапу дослідження, призначенням якого стала систематизація корпусу загальної вибірки, здійснена *методом електронної обробки баз даних*.

Утім, корпус загальної вибірки виявився завеликим для проведення практичного аналізу, а надто кількісних підрахунків. Це викликало необхідність *четвертого кроку*: формування поряд із загальною, також і *серійної вибірки*, для чого адекватним вважається *метод вибіркового добору*.

Вибірковий метод – «це система наукових принципів, згідно з якими обстежуються не всі елементи сукупності, а лише певним чином дібрана їх частина. Сукупність, з якої вибирають елементи для обстеження, називається *генеральною*, а сукупність, яку безпосередньо обстежують, – *вибірковою*» [6: 624]. Цей метод, з урахуванням специфіки нашого дослідження, було застосовано не до корпусу загальної вибірки в цілому, а окремо до кожної з трьох груп у її межах (фрагменти мовлення суддів, ПО, ПЗ). У результаті цієї процедури, було отримано дискурсивні фрагменти, що охоплюють 887 висловлювань суддів, 1118 висловлювань ПО та 1126 висловлювань ПЗ (кількість висловлювань кожного з основних учасників співмірна із загальним обсягом їх вербального внеску).

Наступною процедурою стало доповнення серійної вибірки, шляхом додавання до неї інших висловлювань, що мають якісні відмінності від попередньо відібраних, інакше кажучи використання *методу верифікації отриманих даних*. Суть усього методу вбачаємо в тому, щоб включити до корпусу серійної вибірки висловлення, що повною мірою репрезентують наявні в АСД стратегії, тактики, прийоми та засоби їх реалізації. Процедура використання методу верифікації, відповідно, передбачала звірку даних, отриманих на кожному етапі дослідження з серійної вибірки, із масивом загальної вибірки; пошук реалізацій, що якісно відрізняються від систематизованих і описаних; включення цих реалізацій до корпусу серійної вибірки. Таким чином, друга процедура формування серійної вибірки здійснювалася, на відміну від усіх попередніх, не до проведення дослідження, а безпосередньо в його процесі. Її результатом стало збільшення висловлень суддів з 887 до 919 (кількість доданих одиниць становить 32), висловлень ПО з 1118 до 1156 (кількість доданих одиниць становить 38), висловлень ПЗ з 1126 до 1167 (кількість доданих одиниць становить 41). Додавання цієї кількості висловлень до корпусу серійної вибірки в цілому не порушило співмірності обсягу її частин з відповідними частинами загальної вибірки, що ілюструє табл. 1.

Хоча кількісні параметри загальної вибірки (через її значний обсяг) порашовані у сторінках, а серійної – у висловлюваннях, у процентному відношенні частка кожної групи загальної вибірки незначно відрізняється від цієї ж групи в серійній вибірці, що й засвідчує їхню співмірність.

Слід також зазначити, що кожна з груп серійної вибірки служила основою проведення кількісних підрахунків, оскільки використання кількісних і статистичних методів у лінгвістичних дослідженнях зумовлено властивими мові кількісними ознаками, внутрішньою взаємозалежністю, яка існує між якісними та кількісними характеристиками мовної структури, підпорядкованістю частотності мовних одиниць у мовленні певним закономірностям, можливістю отримати об'єктивні дані, незалежні від суб'єктивного сприйняття дослідника [5: 197].

Таблиця 1

Кореляції обсягу (частин) загальної та серійної вибірки

Кількісні параметри/ відсоткове співвідношення	Загальна вибірка			Серійна вибірка		
	суддя	представник обвинувачення	представник захисту	суддя	представник обвинувачення	представник захисту
Обсяг у стор./ кількість висловлювань	1410	1505	1665	887	1118	1126
Відсоткові показники	30,79	32,86	36,35	28,32	35,71	35,97

Отже, проведене дослідження дає можливість дійти висновку, що зібрано достатній за обсягом і різноманітний по характеристиках матеріал; виявлено кількість комунікантів (загалом 438) – основних учасників АСД; виокремлено та систематизовано їхні мовленнєві внески; уточнено адекватні задачам дослідження принципи добору аналізованих вербальних одиниць (серійної вибірки).

Перспективою роботи є детальний опис наступних етапів дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белова А. Д. Лингвистические аспекты аргументации : [монография] / А. Д. Белова. – К. : Киев. ун-т им. Тараса Шевченко, ИИА «Астрей», 1997. – 310 с.
2. Кобзева О. О. Типология стратегий судьи в американском судебном дискурсе / О. О. Кобзева // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – 2012. – № 1022. – С. 64-68.
3. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. – М. : ИТДГК «Гнозис», 2003. – 280 с.
4. Полищук Г. Г. Разговорная речь и художественный диалог / Г. Г. Полищук, О. Б. Сироткина // Лингвистика и поэтика : сб. науч. тр. – М. : Наука, 1979. – С. 188-199.
5. Романюк С. К. Засоби реалізації мовленнєвого впливу в американській комерційній журнальній рекламі 1925-2010 рр. : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Романюк Світлана Костянтинівна. – Житомир, 2013. – 277 с.
6. Уманець Т. В. Статистика : [навчальний посібник] / Т. В. Уманець, Ю. Б. Пігарев. – [2-ге вид., випр.]. – К. : Вікар, 2003. – 624 с.
7. Фролова І. Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі: [монографія] / І. Є. Фролова. – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – 344 с.
8. Шевырдяева Л. Н. Язык современного американского судебного дискурса : на материале решений верховного суда США : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Л. Н. Шевырдяева. – Москва, 2009. – 25 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Кобзева – аспірант кафедри теорії та практики перекладу англійської мови факультету іноземних мов Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна.

Наукові інтереси: юрислінгвістика, дискурсологія.

**КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ
В АНГЛОМОВНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ РЕКЛАМІ**

Наталія КОЖЕМЯЧЕНКО (Кременчук, Україна)

В статті аналізуються основні підходи до визначення поняття комунікативної стратегії загалом та в рекламних текстах зокрема. Виділяються основні види комунікативних стратегій політичної реклами, приймаючи до уваги маніпулятивну складову передвиборчої кампанії як комунікативної події.

Ключові слова: політичний дискурс, політична реклама, інтенція, комунікативна стратегія, макростратегія, маніпуляція, сугестія.

The article provides the analysis of the main approaches as to the phenomenon of communicative strategies in general and particularly in the political advertisement with considering manipulative characteristics of pre-election campaign as a communicative event.

Keywords: political discourse, political advertisement, intention, communicative strategy, macro strategy, manipulation, suggestion.

Лінгвістичні доробки останніх десятиліть доводять інтерес науковців до системного вивчення реклами у засобах масової комунікації та її ролі в соціальному просторі: описуються різні методики складання рекламних текстів (Б.Л. Борисов; А.Д. Васильєв; О.В. Медведева; Р.М. Мокшанцев; В.Л. Музикант; Є.А. Песоцкий; В.Л. Полукаров та ін.); аналізуються рекламні технології у політичній рекламі (О.В. Ромат; Л.І. Рюмшина; В.М. Шуванов).

Попри значну кількість робіт орієнтованих на аналіз текстів з персуазивною спрямованістю, дослідження поняття «комунікативних стратегій» залишається **актуальним** через відсутність єдиного трактування комунікативних стратегій в лінгвістиці. Крім того, спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення політичного дискурсу з комунікативно-прагматичної точки зору вимагають виділення диференційних ознак політичної реклами з різних аспектів усної та текстової комунікації, а також базових одиниць лінгвістичного аналізу даної форми комунікації. **Мета** статті – на основі існуючих в лінгвістиці підходів до визначення комунікативних стратегій виділити домінуючі комунікативні стратегії в політичній рекламі.

Дослідження політичного дискурсу дозволяє виявити особливості різних комунікативних подій, зумовлених потребами суспільства та виділити специфічні лінгвальні риси текстових форм, які створюються в процесі комунікації представників інститутів влади (адресантів) та громадян держави (адресатів). Під *політичним дискурсом* розуміємо мовленнєві утворення (усні або письмові), що стосуються сфери соціальної взаємодії між владними політично-орієнтованими інститутами та членами суспільства (електоратом), реалізуються в певному семіотичному просторі, актуалізуються в обмеженому часом ситуативному контексті і спрямовані на здійснення конкретної прагматичної мети.

Крім того, політичний дискурс – це тип іміджевого дискурсу, бо лише позитивний прийнятний для суспільства імідж партії загалом, який реалізується через імідж її членів, особливо вищого рангу або першого ешелону, які претендують на найвищі державні посади, дозволяє отримати перевагу в боротьбі за владу. Дієвість способів створення іміджу партії та її кандидатів перевіряється під час передвиборчої кампанії. Домінуюча мета політичного дискурсу – боротьба за владу – також найяскравіше проявляється саме під час цієї комунікативної події, коли можна прослідкувати всі риси політичної комунікації: 1) орієнтацію – формування та роз'яснення політичної позиції партії до існуючої ситуації країни і на майбутнє; 2) інтеграцію – пошук та об'єднання прихильників партії серед електорату; 3) агональність – боротьба з супротивником або кандидатом іншої партії: безпосередньо (політичні дебати) та через опосередковану критику (заяви перед електоратом і власна аудіо, відео та поліграфічна реклама). Так як основна мета передвиборчої кампанії вплинути на виборців, щоб створити або змінити їх ставлення до кандидата задля отримання політичної та соціальної підтримки під час виборів, то в процесі дослідження варто зважати на маніпулятивний потенціал даної комунікації.

На думку О. В. Медведевої, маніпулятивна комунікація під впливом лінгвістичних та екстралінгвістичних факторів трансформується перш за все в рекламу, тобто реклама представляє собою маніпулятивну форму комунікації або маніпулятивну комунікативну подію [6: 107]. Виходячи з цього, можна констатувати, що політична реклама – це маніпулятивна форма політичної комунікації.

Вище зазначене дає змогу виділити наступні ознаки політичної реклами:

По-перше, політична реклама функціонує в рамках політичного дискурсу й представляє собою диференційовану, багаточільову, багатфункціональну форму політичної комунікації в умовах здійснення політичного вибору;

По-друге, політична реклама представляє собою форму заздалегідь спланованої комунікації, яка ставить за мету вплив на електоральні групи, що свідчить про маніпулятивну складову даної комунікації та відповідно її текстової форми. В першу чергу, нас цікавлять текстові форми політичної реклами, їх мовний потенціал, який слугує знаряддям маніпуляції задля переконання електорату у бажаному для суб'єктів влади напрямку через реалізацію комунікативної та інтерпретаційно-оціночної функції.

Зважаючи на те, що політична реклама розглядається як форма заздалегідь спланованої комунікації, то вона як будь-яка інша мовна комунікація ґрунтується на плануванні мовленнєвих дій та виборі оптимального способу досягнення цілей комунікантів. В якості ланки, яка об'єднає людину та мову, може виступити поняття інтенції: людина – діяч, мова – знаряддя, а інтенція поєднує їх в мовленнєву діяльність. Дані співвідношення можна виразити наступною формулою: «людина + інтенція + мова = мовленнєва діяльність» [7: 75-76]. Будь-яка інтенція як комунікативний намір знаходиться в безпосередній взаємодії із сценарієм і фреймом тієї комунікативної ситуації, в просторі якої дана інтенція повинна бути реалізована. Інтенція визначає напрям пошуку дієвих параметрів мовленнєвої поведінки адресанта: тип мовлення або текстової форми, відповідне структурування, використання вербальних та невербальних засобів впливу відповідно до заданої мети. Інтенція виступає лише як абстрактна складова або основа, яку не можливо дослідити оперуючи лінгвістичним інструментарієм, а проблеми мовного та мовленнєвого планування вже виступають об'єктом лінгвістичних досліджень в аспекті комунікативних стратегій.

Комунікативні стратегії розглядаються лінгвістами як типові моделі комунікативної поведінки, що репрезентують творчу реалізацію плану побудови адресантом своєї мовленнєвої поведінки з метою вирішення глобального завдання спілкування в конкретній інтеракції. Мовленнєві стратегії, на думку Т. А. ван Дейка і В. Кінча [2: 163], не є алгоритмічними, їх неможливо підпорядкувати певному набору правил, а слід розрізняти за принципом інтенціональності (стратегії мислення, стратегії розуміння або інтерпретації тексту, когнітивні, комунікативні стратегії).

Зважаючи на різноманітність підходів до дослідження мовних та мовленнєвих явищ, термін *стратегія* в лінгвістичних доробках має широку інваріантність тлумачень: принцип побудови будь-якої соціально значущої комунікації [11: 3]; планування процесу мовленнєвої комунікації залежно від конкретних умов спілкування та особистостей комунікантів, а також реалізація цього плану [4: 54]; послідовність дій, що використовуються для досягнення цілей [10: 96]; частина загальних знань, модель розуміння та породження тексту [2: 164]. В нашому дослідженні за основу буде обрано дефініцію, яка найбільш відповідає основам дискурс-аналізу і комунікативної лінгвістики та поєднує чинники соціально-орієнтованої комунікації, мови і мовлення. *Комунікативна стратегія* – це «комунікативний намір мовця, сформований на підставі використання суспільного досвіду для власних індивідуальних потреб і бажань, і мовну об'єктивізацію цього наміру, що надає йому інтерактивного статусу через осмислення вербалізованого наміру усіма суб'єктами» [9: 85]. Таким чином, поняття комунікативної стратегії реалізується у парадигмі «дійсність – текст – адресат».

Запропонована парадигма розкриває дискурсивний підхід дослідження політичної реклами:

Дійсність – передвиборча кампанія як складна обмежена в часі комунікативна подія, в процесі розвитку якої створюються тексти, кожен з яких доповнює один одного;

Текст – реклама, яка створюється у вигляді інформативно-образних, експресивно-сугестивних текстів, адресованих групам людей з метою спонукати їх до необхідних адресанту дій [8: 5-6];

Адресат – електорат або масова аудиторія.

Варто зважати на те, що політична реклама розглядається не просто як сталий текст, а як дискурс. Необхідно сприймати й аналізувати її як різновид комунікативної діяльності, під час якої тексти як фрагменти мозаїки створюють ускладнену текстову форму або *макротекст*. До загальної структуру даного макротексту входять: поліграфічні форми реклами, інтернет реклама, відео реклама та виступи кандидатів перед електоратом, бо вони також мають форму однонаправленої комунікації. Єдність форм або текстотипів даного макротексту представлено семантично, семіотично та сплановано на основі інтенції одного адресанта.

Макротекст політичної реклами базується на трьох інтенціонально та ситуаційно обумовлених елементах: обіцянки політика, апеляції до влади та критики опонента. З одного боку, це вказує на певний стереотип як стратегії, так і мовленнєвої поведінки. Але з іншого боку, кожен з політичних адресантів намагається вибрати найдієвішу стратегію

представлення власного іміджу та іміджу партії, перерозподіляючи частотність та важливість вказаних вище елементів. Таким чином, інтенціональність кожного окремого рекламного тексту відображає намір певного політика, який орієнтується на масового адресата та змінює набір мовних одиниць або когезію тексту в залежності від екстралінгвістичних факторів або ж ситуації, в якій відбувається політична маніпулятивна комунікація. Інформативність текстів політичної реклами різних кандидатів та партій може співпадати, бо як правило всі адресанти апелюють до основних груп цінностей (values). Аналіз передвиборчої політичної реклами дає змогу стверджувати, що маніпуляцію можна визначити як макростратегію, яка націлена на створення позитивного іміджу певного кандидата й реалізується через часткові стратегії (позитивна самопрезентація та негативна презентація опонента).

З лінгвістичної точки зору маніпуляція реалізується через використання вербальних засобів, які в активній взаємодії з невербальними засобами, здійснюють психологічний вплив на адресата; метою ж маніпуляції є приховане укорінення певних відношень й установок у психіці адресата [3:16]. Посилаючись на визначення Л. Ю. Веретенкіної, виділяємо наступні інтегральні ознаки маніпулятивної стратегії: наявність відкритого та прихованого рівнів впливу для одержання односторонньої вигоди; ставлення до партнера як до засобу досягнення власної мети; неусвідомлений характер поведінки адресата [1: 137]. Якщо відкритий рівень маніпуляції реалізується на рівні змісту повідомлення рекламного звернення, який легко декодувати, зчитавши інформацію з вербальних та невербальних компонентів тексту, то прихований рівень маніпуляції або *сугестія* спрямована на сферу підсвідомого й корелює з концептом *навіювання*. Навіювання постає як цілеспрямований процес впливу на психіку індивіда, орієнтований на її специфічне програмування. На мовному рівні сугестема корелює з оформленням висловлювання, а не з його змістом і втілюється не в конкретних мовних виразах, а в стилістичних (синтаксичних) фігурах мовлення. Найбільш поширеними серед них у рекламі є повтор, паралельні конструкції та протиставлення, а також директивна форма висловлювання, характерна для прототипних сугестивних текстів. Оскільки сугестема корелює з формальною організацією висловлювання, моделлю (патерном), що визначає його синтаксичну структуру, вона, як правило, співіснує з аргументею або/та емотею, які наповнюють цю структуру змістом [5: 161-165].

Таким чином, можна стверджувати, що під час лінгвістичного аналізу політичної реклами як ускладненого типу тексту або «макротексту» варто брати до уваги два рівня маніпуляції: відкритий та прихований (сугестивний). Однак, через наявність в рекламі вербальних та невербальних компонентів, означені рівні впливу можуть проявлятися по різному, крім того, домінанта певного рівня впливу може залежати і від інтенції політика, – саме ці проблеми потребують подальшого дослідження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Веретенкіна Л. Ю. Языковое выражение межличностных манипуляций в драматургии А. Н. Островского : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 / Л. Ю. Веретенкіна. – Пенза, 2004. – 216 с.
2. Дейк ван Т. А. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 153–211.
3. Дмитрук О. В. Маніпулятивні стратегії в сучасній англомовній комунікації (на матеріалі текстів друкованих та інтернет-видань: автореферат дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / О. В. Дмитрук. – К., 2006 – 21 с.
4. Иссерс О. С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – [4-е изд.]. – Коммуникативные стратегии и тактики русской речи. – М. : Эдиториал УРСС, 2006. – 288 с.
5. Мартинок А.П. Дискурсивний інструментарій аналізу англомовної реклами / А.П. Мартинок // Лінгвістика ХХІ століття: нові дослідження і перспективи. – 2009. – № 3. – С. 159-167
6. Медведева Е.В. Рекламная коммуникация / Е.В. Медведева. – М., 2003. – 278 с
7. Почепцов О. Г. Основы прагматического описания предложения / О. Г. Почепцов. – К. : Вища шк. Изд-во при Киев. гос. ун-те 1986. – 115с.
8. Ученова В.В., Старых Н.В. История рекламы: детство и отрочество / В. В. Ученова, Н. В. Старых. – М.: Смысл, 1994. – 96 с.
9. Фролова І.Є. Стратегія конфронтації в англомовному дискурсі: [монографія] / І.Є. Фролова – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2009. – 344с.

10. Gudykunst William B. Theorizing about intercultural communication / William B. Gudykunst. – Sage, 2005. – 480 p.
11. Sanders Robert E. Cognitive foundations of calculated speech: controlling understandings in conversation and persuasion / Robert E. Sanders. – Suny Press, 1987. – 273 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Кожемяченко – здобувач кафедри англійської філології Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна.

Наукові інтереси: прагматика, аргументативний дискурс.

ЗАСОБИ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ ТА СТВОРЕННЯ ОБРАЗІВ У РЕКЛАМІ

Юлія КОНОНЕЦЬ (Київ, Україна)

У статті з'ясовано специфіку засобів мовної економії вербальних елементів товарних знаків рекламного дискурсу, які містять візуальний компонент. Простежено використання багатозначних слів та елементів як однієї з основних умов ефективного створення вербальних товарних знаків. Розглянувши структуру вербальних товарних знаків, спостерігаємо стійку тенденцію до скорочення довжини слів шляхом абрєвіації, словоскладання, еліпсису, контамінації, телескопії. Рекламні тексти використовують засоби мовної економії на всіх рівнях мови: семантичному, синтаксичному, рівні словотвору.

Ключові слова: компресія вербальних товарних знаків, візуальні елементи товарних знаків, створення рекламних образів.

The article deals with the compression of verbal and visual components of trademarks in advertising and implicit nature of visual argumentation. The use of polysemantic words is the main precondition of creation of verbal trademarks and there is a tendency to make forms of lexical units shorter in advertising on different levels. Paying special attention to the visual persuasion as an exploration of visual aspects in advertising, compression is likely to have an influence on cognitive processing among readers highly active in processing the advertising message.

Key words: verbal trade mark, compression of verbal trademarks, visual components of trademarks, creation of images in advertising.

Підвищення інформативності мовних одиниць вербальних товарних знаків у рекламі відбувається за рахунок мовної економії (компресії) вербальних елементів або відновлення змісту товарного знака за рахунок візуальної частини без зміни інформаційного навантаження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що мовна компресія вербальних товарних знаків розглядається з різних позицій, а відмінність у підходах пояснюється особливостями інтерпретації візуальних елементів товарних знаків англійського рекламного дискурсу. Компресія у роботах В. В. Тулупова визначається як лаконічність, смисловий згусток інформації, так званий «телеграфний стиль», основною метою використання якого є скорочення об'єму рекламного тексту та підсилення експресивності мовленнєвих одиниць, що є основною передумовою реалізації будь-якого рекламного повідомлення [3: 15]. А. Б. Шокіна інтерпретує мовну компресію як спрощення, що зумовлене законами мовленнєвої економії за рахунок підсилення інформативності мовних одиниць і скорочення тих елементів, які можуть відновлюватися з невербальної частини повідомлення, не порушуючи при цьому принципу інформативності [4: 192].

Метою статті є дослідження специфіки явища мовної компресії як в плані змісту, так і в плані вираження мовного знака.

У свідомості людини існує особлива психотехніка, яка регулює розуміння інформації у стислому вигляді. Таке розуміння розповсюджується на всі рівні мови: фонематичний, словотворчий, синтаксичний, дискурсивний. Читач може зрозуміти морфологічну семантику невеликих графічних текстів, якщо слова складаються з переставлених букв. Будь-яке слово є компресійним за визначенням, оскільки включає в себе множинність одиниць референції. У різних сферах дискурсу компресія має свою специфіку, яка відображає стиліове різноманіття в мові. «Звернуті» тексти, а саме графічні (таблиці, заголовки, логотипи, абрєвіатури, сталі вирази, девізи, прецедентні імена) є результатом мовної компресії [1: 12].

У рекламному дискурсі мовна компресія є засобом інформації та/або дезінформації. Можливість компресії створюється завдяки ущільненню інформації, при цьому співвідношення форми і змісту змінюється в бік розширення понятійного змісту. Створення рекламних текстів ускладнюється їхньою мультимедійністю, і, як наслідок, семіотичною

складністю інформації. Для рекламних текстів – текстів обмежених в часі та просторі – характерна тенденція до економії мовних засобів. Скорочення об'єму тексту здійснюється завдяки методам мовної компресії. Компресія у рекламному дискурсі – це зумовлене законом мовленнєвої економії спрощення поверхневої структури тексту за рахунок збільшення інформативності мовних одиниць, які можна відновити за рахунок невербальної частини тексту [1: 13]. Текст до і після компресії несе одну й ту ж саму інформацію про об'єкт опису. Зменшуючи кількість мовних компонентів компресія значно впливає на сигніфікативний бік тексту, перебудовуючи його граматичну і семантичну структуру. У процесі такої перебудови компоненти, які підлягають компресії, «надають» свої функції тим компонентам, які компресії не підлягають. При цьому функціональне навантаження останніх стає іншим. Гранична кількість інформації, яка опускається, залежить від текстової норми. У різних текстах вона буде різною, але є загальний показник у цієї норми: мовна одиниця не повинна втрачати свого інформативного змісту [3: 193].

Фонетична компресія виявляється у порушенні фонетичної норми у зв'язку зі швидким потоком мовлення. Морфологічний рівень характеризує використання особливих морфем для створення скорочених форм слів. Лексичний рівень компресії відзначається використанням коротких, часто одноморфемних слів, слів широкої семантики, займенників, вигуків. У рамках словотвору явище компресії пов'язано з абрєвіацією, універбацією, словоскладанням, телескопією, зрощенням, скороченням, субстантивацією. Синтаксична компресія передбачає зменшення знакової структури завдяки еліпсису, безсполучникового зв'язку та неповноти граматичної структури. На вищому – семантичному рівні – під компресією розуміємо використання скритих смислів, пресупозицій, імплікатур. Мовна компресія на семантичному рівні пов'язана з такими явищами, як імпліцитність, скриті смисли, пресупозиція, контекст. Прагматичні передумови тексту, засновані на фонових знаннях аудиторії, грають ключову роль у цьому процесі. Підвищення ролі імпліцитних виразників зв'язку призводить до словесної стислості синтаксичних одиниць, смислової місткості. Імплікація є також засобом експресії, багатозначності, гри смислів [4: 193].

Товарний знак компанії *BNY Mellon Wealth Management* має слоган *Who's helping you?* Імплікується одночасно два твердження, а саме: 1) інші клієнти можливо користуються послугами цієї компанії; 2) швидше за все, вам ніхто не допомагає, отже, ми допоможемо вам. Імплікована інформація у цьому випадку є постановкою питання, на яке допустима відповідь може бути негативною, а, отже, перспективною для *BNY Mellon Wealth Management*. Під прихованим смислом розуміємо будь-який смисл, який вербально не виражається у тексті рекламного повідомлення, але сприймається реципієнтом як той, який мається на увазі та інтерпретується на основі мовної компетенції, знань про світ. Приховані смисли рекламних текстів можуть бути двох видів: інтенціональні приховані смисли (первісні смисли товарного знака) та неінтенціональні приховані смисли, які створюються адресатом і перетворюють первісний смисл в нереалізований смисл [1: 12]. Прикладом застосування інтенціонального прихованого смислу може бути створення вербально-візуального товарного знаку компанії *Ecowater systems*. Реципієнт розуміє, що компанія пропонує клієнтами системи фільтрації води. Про це свідчить вебальна частина товарного знака *water* та невербальна його частина – кола, які утворилися від краплі води. Про те, що вода є екологічно чистою, а, отже, безпечною для вживання, ми дізнаємося за допомогою вербального елемента *eco*. Компанія має репутацію на ринку і працює не перший день: *since 1925*. Крім вдалого застосування інтенціонального прихованого смислу, необхідно відмітити неповну граматичну структуру як виду компресії на синтаксичному рівні: замість речення, яке б мало звучати *The company Ecowater provides filter systems for making your water safe. We have been working since 1925*, адресат отримує скорочену вербально-візуальну інформацію *Ecowater systems. Since 1925* та інтерпретує інформацію лише одним можливим способом. Розробникам товарного знака вдається уникнути двозначності та багатозначності, оскільки альтернативної інтерпретації практично не існує.

Компресія на синтаксичному рівні полягає в опущенні найменш значущих у смисловому, структурному і комунікативному відношенні другорядних елементів, словосполучень та частин речень. Синтаксична компресія вербально-візуальних товарних знаків обумовлена

такими тенденціями, як прагнення до фрагментарності та сегментації. Синтаксична компресія передбачає стислість знакової структури такими способами: контамінація, членування, парцеляція і приєднання, еліпсис та неповні граматичні структури, слова-композиції, телескопія. Контамінація – виникнення нового слова, його форми або виразу внаслідок зближення, поєднання частин двох подібних слів, форм, виразів. Автори вербальних товарних знаків часто користуються цим прийомом [4: 192]. Контамінація словосполучень припускає пропуск внутрішньої ланки конструкції при збереженні крайніх ланок – за умови, що саме в них криється бажаний зміст. Результатом є видозміна граматичної функції і синтаксичних зв'язків при збереженні змісту та економії простору. Компанія *Marks and Spencer* використовує логотип *M@S* та словосполучення *Only at M@S* і *Your M@S*, що мало би звучати *You can buy good things only at M@S, Your best place to go shopping is M@S*. Отже, у першому випадку збереглася крайня ланка, де відчувається згусток змісту: де саме можна придбати найкращі речі. У другому випадку підкреслено, що цей магазин є саме вашим магазином: збереглися крайні ланки *Your* і *M@S*, при цьому внутрішня ланка *best place to go shopping is* пропускається. Результатом такого процесу є компресія на синтаксичному рівні. Парцеляція – спосіб мовленнєвого оформлення речення кількома комунікативними одиницями – фразами. Довжина речень скорочується за рахунок активізації вільних синтаксичних зв'язків, які формально замінюють підрядні зв'язки [3: 15]. Компанія високих технологій *AT@T Wireless* використовує слоган *Your world. Close at hand*. Два речення слогана створені на основі парцеляції – двома фразами. Замість повного речення *represents your world and this world is very close* відбулася активізація конкретних словосполучень, які є згустками змісту *Your world. Close at hand*. Така структура дозволяє розчленувати громіздку конструкцію. Частина, що залишається в процесі парцеляції, сприймається як неповне речення, але є носієм важливого акцентованого повідомлення і бере на себе все функціональне навантаження. Розглядати вербально-візуальний товарний знак цієї компанії без слогана практично неможливо, оскільки він є логічним продовженням вербально-візуальної частини цього знака. Абревіація – утворення нових слів шляхом поєднання початкових складів кількох слів або перших літер слів словосполучення [1: 13]. Абревіація спрямована на створення коротких (порівняно з первинними структурами (словосполученнями) синонімічних номінацій та виконує компресивну функцію. У сучасному рекламному дискурсі абревіатури становлять значну частину вербальних товарних знаків і є ефективним засобом компресії рекламного тексту на всіх рівнях. Створення абревіатури є найпродуктивнішим способом компресії багатослівних назв вербальних товарних знаків. Декодування абревіатур вербальних товарних знаків має три етапи: перший – візуальне сприйняття, другий – зацікавленість (аналіз), третій – інтерпретація [2: 256]. Вербальний товарний знак *Worldcom* був створений способом складання двох слів, одне з яких зазнало компресії *communication - com* (скорочення структури на 70%). Іноді відбувається скорочення фінальних компонентів вербального товарного знака: продукт *Fanta* був створений як скорочення слова *fantasy*. Цей тип скорочення інформації є досить популярним серед вербальних товарних знаків, оскільки він дозволяє створювати лаконічні структури, які легко запам'ятовуються на рівні візуального сприйняття. Отже, спостерігається стійка тенденція до скорочення довжини слів рекламних текстів, використовуючи засоби компресії на всіх рівнях мови: семантичному, синтаксичному, рівні словотвору. Особливої важливості набуває інформаційне навантаження, а також інтеграція вербальних і невербальних компонентів повідомлення. Проведене дослідження дозволяє здійснити комплексний підхід до вивчення нерозривної єдності вербальних і невербальних елементів товарних знаків англomовного рекламного дискурсу, оскільки компресія є не лише засобом мовної економії, а й створення образів в межах рекламного дискурсу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ордынская С. Н. Языковая компрессия: ее онтология, сущность и функции / С. Н. Ордынская // III Международные Бодуэновские чтения: И. А. Бодуэн де Куртенэ / Казан. гос. ун-т; [под. общ. ред. К. Р. Галлиулина]. – Казань : изд-во Казан. ун-та, 2006. – Т.2. – С. 12-13.

2. Панофский Э. Этюды по иконологии / Э. Панофский. – СПб : издат. дом «Азбука-классика», 2009. – С. 27-44.
3. Теория и практика рекламы : учеб / [под. ред. В. В. Тулупова] – СПб. : изд. Михайлова В. А., 2006 – 240 с.
4. Шокина А. Б. Языковая компрессия в рекламном тексте / А. Б. Шокина // Вестник Московского университета. Серия 10 «Журналистика», 2009. – № 2. – С. 189 - 195.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Кононець – викладач кафедри англійської філології і перекладу Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: проблема полікодування рекламних текстів, інтеграція вербальних і невербальних компонентів у рекламному дискурсі.

ЗВЕРТАННЯ ЯК ВОКАТИВНИЙ КОНСТИТУЕНТ ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО РОМАНУ)

Маріанна КОПЧАК (Львів, Україна)

У статті розглянуто сутність звертання як вокативного конституента дискурсу, розкрито його природу як індексального знака та оператора адресації, окреслено вживання основних форм звертання, їх структуру та семантику, а також проаналізовано вибір форм адресації відповідно до конwersаційного принципу кооперації у синергії тексту та дискурсу британського постколоніального роману.

Ключові слова: звертання, адресація, вокатив, комуніканти, максими, кооперація, текст, дискурс.

The article deals with the essence of an address as a vocative discourse constituent and its nature as an index sign and the operator of addressing. The usage of basic forms of the address with its structural and semantic peculiarities has been highlighted and the choice of adequate address forms with regard to cooperation principle in the synergy of text and discourse of the British postcolonial novel has been analyzed.

Key words: address, addressing, vocative, communicants, maxims, cooperation, text, discourse.

На сучасному етапі розвитку наукових мовознавчих студій у руслі антропоцентризму увагу дослідників привертає мовна особистість, вербальна поведінка якої експлікує широкий обсяг форм етикетної комунікації, що забезпечують варіативні потреби спілкування комунікантів. Етикетні форми комунікації є національно-забарвленими та несуть відбиток культури народу, його історії та сучасності, зумовлюючи **актуальність** їх дослідження в контексті розвитку британської постмодерністської літератури. В арсеналі етикетних форм суттєву роль відіграє звертання, як одиниця мовленнєвої системи та одиниця дискурсу, що виконує функцію встановлення контакту з співрозмовником, відправної точки комунікативного процесу, символізуючи намір та бажання почати бесіду, а також бути почутим. Звертання виступає об'єктом системно-лінгвістичного та діяльнісно-прагматичного аналізу в роботах Д. Вундерліха, Ж.Лендела, С. Пойтона, Дж. Стоуна, Л. Рижової, А. Вежбицької, І. Дорофєєвої, І. Сусова, Г. Почепцова, Т. Кадімі, В. Гольдіна, О. Мініної, М. Олікової та інших. Утім, відкритою для дослідження та нез'ясованою до кінця залишається проблема контекстуально-ситуативної варіативності звертання, зумовлена дискурсними характеристиками, а також вибір типологічних форм звертання як компонента мовленнєвих актів, зокрема у синергії тексту та дискурсу англомовної постмодерністської літератури.

Мета статті – розглянути сутність звертання як вокативного конституента дискурсу, що передбачає виконання наступних **завдань**: розкрити його природу як індексального знака та оператора адресації, окреслити вживання основних форм звертання, їх структуру та семантику, а також проаналізувати вибір форм адресації відповідно до конwersаційного принципу кооперації. **Об'єктом** статті виступає звертання як вокативний дискурсний елемент, а **предметом** – типологічні форми та структурно-семантичні характеристики звертання у його контекстуально-ситуативній варіативності, зумовлені максимами співробітництва у мовленнєвій взаємодії комунікантів. **Матеріалом** дослідження та приладовою базою слугують тексти британських постколоніальних романів початку ХХІ ст.

В аспекті домінування прагматичного підходу до вивчення мовленнєвих явищ звертання трактується як особливий мовленнєвий хід соціокомунікативної взаємодії та конституент дискурсу, що репрезентує багатоаспектну соціально-комунікативну подію [1; 2;

4]. Функційна природа звертання, як дискурсного оператора адресації, виявляється в процесі мовленнєвого спілкування, що відбувається не в абстрактному статичному просторі між абстрактними комунікантами, а при взаємодії конкретної етнокультурної та соціальної спільноти комунікантів з їх особистими інтересами, цілями та намірами [2]. При цьому звертання не лише передає актуальну інформацію про стан речей, але й надає спілкуванню емоційного забарвлення, що виявляється у вокативних фрагментах та окремих комунікативних блоках, а отже звертання отримує певне функційне навантаження саме у дискурсі, в процесі соціально-комунікативної взаємодії комунікантів, забезпечуючи індексацію, номінацію та характеристизацію адресата. Як своєрідна відправна точка комунікативного процесу (англ. *point of departure*), звертання виконує подвійну роль 'двоспрямованого фокусу', символізуючи початок комунікації та водночас забезпечуючи зв'язок наступного та попереднього контекстів [10: 142]. Звертання-вокатив обрамлює емотивну силу висловлення з його ілокуцією та перлокуцією, як міжособистісний, текстуальний та емпіричний засіб [8: 8].

З позиції семіотики, звертання – номінативний індексальний знак, що забезпечує адресацію висловлення учаснику комунікативного акту, референцію до адресата, визначається статусно-рольовими характеристиками комунікантів, жанровим характером мовленнєвої події, модальними та оціночними установками, лінгвокультурологічними і соціальними факторами та який здійснюється у певному часово-просторовому континуумі. Номінативна форма звертання є засобом регулювання міжособистісних відносин комунікантів та демонстрації належності до певної соціальної групи. Основними формами звертання та вокативними елементами дискурсу в англійській мові вважають власні назви (імена, прізвища, прізвиська), загальні назви (терміни спорідненості, титули, професії, оціночні та дескриптивні одиниці, okazionalni звертання), субстантивовані прикметники, займенники, а також вигуки, що забезпечують референцію, проте не називають адресата. Як дискурсні одиниці, вокативи виходять за межі речення та виступають 'дискурсними елементами дислокації', що пов'язані з інформативністю висловлення та його ілокутивною силою [12]. Так чи інак, вокативи-звертання спрямовані на адресата та слугують функціям залучення уваги, чіткої індикації соціальних відносин між комунікантами [11:753], а також управління взаємодією, а тому повинні розглядатися у світлі ілокуції [9:22]. Найчастотнішими у вживанні виступають власні назви, що уможливають індивідуалізацію адресата, ідентифікацію його особистості за допомогою повних та безлічі деривативних форм та концептуалізують людину як унікальний організм. Серед них виділяють прості та розгорнуті, марковані та немарковані повні та редуковані форми [1: 197]. Проаналізований матеріал тестів британського постмодерністського роману свідчить про наявність однокомпонентних, двокомпонентних та багатокомпонентних звертань у їх численних варіаціях, що виявляються на основі структурного аналізу. Типологія звертань демонструє збереження тенденції частотного вживання власних назв, семантика яких пов'язана з гібридною ідентичністю постколоніального персонажа. Постколоніальна література [6; 7; 13; 14; 15] привертає увагу дослідників переосмисленням та новим трактуванням засад розвитку сучасної цивілізації крізь призму історичного досвіду тих етнокультур, які протягом тривалого часу знаходилися на маргінесі та вважалися дискримінованими та підпорядкованими. Новий персонаж постколоніального роману – це трансмутована, транскультурна та гібридна особистість, суміш орієнтального та оксидентального світу, що колоризується у сучасній літературі. Семантика звертань-власних назв насамперед визначається етнічним походженням персонажа, а звідси вживання у звертаннях таких національно-забарвлених імен, як *Nazneen, Chanu, Razia, Hasina, Karim, Raqib, Shanana, Oona, Suleiman, Ivan, Victor, Lena, Arshad, Samad* тощо. Рідше вживаються звертання-прізвища, що зазвичай супроводжуються скороченнями з семантикою титулів чи професій, переважно у ситуаціях офіційного характеру, наприклад *Mrs Ahmed, Dr Azad, Mrs Iqbal*, або ж однокомпонентні форми з семантикою професії чи статусу, зокрема *Chef, doctor*. Серед власних назв превалюють звертання з семою гендера чи вікової групи на зразок *girls, boys, friends, child, baby* тощо; звертання з семою родинності до кровних родичів *son, daughter, auntie*, зокрема, специфічні національно-забарвлені звертання, найчастотнішими серед яких є

Amma та *Abba* (мати та батько, у інд. англ.); звертання з нейтралізованою семою родинності до представників одних етнокультур та національних меншин, наприклад *brother(s)*, *sister(s)*, *son*, *daughter*, що мають на меті продемонструвати приналежність до спільної культури та духовну єдність вихідців з неї. Численна кількість просторічних звертань серед власних назв, зокрема *man*, *mate(s)*, *lad(s)*, а також емоційно-забарвлених *sweetheart*, *sweetie*, *dearie*, *love*, субстантивованих прикметників на зразок *darling*, *dear*, *my sweet* та ін.. притаманні діалогічному мовленню постмодерністського персонажа у неформальних обставинах. Контекстуально-ситуативний аналіз виявив поодинокі вживання оціночних, дескриптивних одиниць та оказіональних звертань, як наприклад: *Mr Fatty-man*, *Elephant-boy*, *Mr Not for a Million Pounds*, *Mr Not to Save My Mother's Life*, *Mr Not for World Peace*, *Miss Smarty-Pants* [14; 15]. Важливим штрихом до психологічного портрета постмодерністського персонажа слугують численні контекстуальні звертання-вигуки, переважно з референцією до вищих сил, зокрема *Ah Jaysus*, *Jeez*, *For God's sake*, *Oh God* тощо, а також інвективна лексика у комунікативних блоках, що виражають розпач, гнів, несприйняття та інші негативні емоції, як вербальний заміник фізичної агресії, своєрідний емоційний розряд під час сильного психологічного напруження, наприклад: “*Come on then, you swine. You defiler of goats.... Come on, then, you shit-eating lover of corpses*” [6: 401-402].

З позицій прагмалінвістики та аналізу дискурсу художнього тексту, об'єктом яких виступає мовлення з точки зору функційного підходу, звертання трактується як особливий вокативний мовленнєвий акт, про що вперше заявив Дітер Вундерліх [16], розглядаючи звертання як первинний за походженням акт адресації. Структура вокатива відрізняється від пропозиційної структури інших мовленнєвих актів, зокрема, директивів чи комісивів. Притаманна йому вокативність як ілокутивна сила не передбачає акту здійснення предикації. Вокатив насамперед – індексальний знак, що забезпечує референцію до адресата. Проте, не лише йменує, але водночас репрезентує оцінку адресата чи його характеристику, вокатив демонструє не референційну, а емоційно-оцінну функцію. Це не просто слово-назва, а комунікативна одиниця, своєрідна мовленнєва дія, мовленнєвий акт, що водночас включає заклик та номінацію, що повинна обов'язково супроводжуватись текстом. Структуру мовленнєвого акту звертання можна схематично описати так: “я – тебе – тут – зараз – маючи мотив і ціль – кличу (називаючи) – щоб встановити контакт – у вибраній тональності (відповідно до ситуації, соціальних ролей, тощо)” [5: 87]. Водночас, звертання як мовленнєва дія заклику до адресата належить до системи перформативних висловлень, а отже їх можна розглядати як “семантичні перформативи з відкритою текстовою валентністю” [5: 88]. Зазвичай вокативний акт звертання реалізується не автономно, а як ланка послідовних мовленнєвих актів, у якій його ілокутивна сила доповнює ілокутивну силу прохання, пропозиції, наказу, поради, заборони, вибачення, тощо, при цьому уточнюючи їх скерованість певному адресату. У проаналізованій нами канві постмодерністського художнього дискурсу звертання виступає вокативним елементом ‘непрямого ілокутивного підсилення’ [4] та конституентом наступних мовленнєвих актів: 1) прохання: “*Pray for me, sister*” [6: 168]; 2) наказу: “*Stanley, get her out of my frigging kitchen and put her on coffees*” [7: 279]; 3) згоди: “*My husband, you are always right...*” [6: 188]; 4) відмови: “*Let me through, said Nazneen. The street is closed, madam. Go back*” [6: 468]; 5) догани: “*Bibi, everything in this bedroom is in a muddle. How many times do I tell you to help your mother?*” [6: 204]; 6) розради: “*Don't cry, Amma,* said Hasina and kissed her with pomegranate lips” [6: 79]; 7) подиву: “*You've never had the mystery of handkerchiefs unraveled? Sister, did you just jump off the boat?*” [6: 97]; 8) поради: “*Archie, my dear friend. You must forget all this wife-trouble. Try a new life.*” [15]; 9) запрошення: “*Take a seat, Mrs Iqbal. Do take a seat.*” [6: 358]; 10) подяки: “*Well, Chanu. I thank you and your wife for a most pleasant evening and a delicious meal.*” [6: 35]; 11) вибачення: “*Merlin shrugged. Yeah, sorry, man...a bit of disappointment. Or a blessing. Depending on your point of view.*” [15]; 12) погрози: “*You piece of shit! You fucker! You fucking fuck! I'll get you into trouble one of these fine days!*” [7: 279]; 13) обіцянки: “*Lion Hearts. They are behind it. We are going to make them pay, man.*” [6: 212]; 14) співчуття: “*You have my condolences, Miss Miniver*” [15].

Вибір форми звертання регулюється принципом кооперації та його максимами, запропонованими П.Грайсом [3]. Так, згідно з максимою кількості, висловлення не повинно бути занадто інформативним, що стосується і операторів адресації. Для встановлення контакту з співрозмовником достатньо мінімального звертання, а надмірність можлива лише заради досягнення потрібного комунікативного ефекту. Часте вживання звертання у ситуації, де без нього можна обійтися, не просто символізує вище міру ввічливості, але й демонструє намір мовця підсилити ілокутивну силу висловлення та викликати прихильність адресата до себе, передати додаткову інформацію про своє емоційне ставлення до нього, бути почутим та вислуханим, отримати пораду, особливо у ситуаціях розпачу: “ ‘*What shall I do now, Amma? Amma?*’ Nazneen turned round. There was no one there. ‘*What shall I do now, Amma?*’ she said out loud ” [6: 431]. Проаналізований матеріал засвідчує, що надмірність звертання може або носити улесливий характер щодо адресата, або ж символізує прагнення задовольнити власне бажання адресанта, а отже спрямоване на реалізацію його комунікативного наміру задля своїх потреб. Так, у нижченаведеному комунікативному блоці, персонаж-наркоман відчайдушно намагається достукатися до матері з проханням випустити його з-під домашнього арешту та отримати чергову дозу наркотичної речовини, апелюючи до материнського почуття жалості, а коли його потреба залишається без уваги, тональність звертання різко змінюється, з застосуванням інвективної лексики: “ ‘*Ma! Ma! Come and talk to me, Ma! It’s boring in here... Hey, Ma, listen. I’m feeling a lot better... It’s all down to you, Ma. Honestly, honestly, honestly, I could walk out of here now and never touch that stuff again. Ma? Why don’t you just open the door for a minute and we’ll have a nice cup of tea... Yeah, Ma. Now just open the door.*’ Tarig whistled louder. ‘*Open the door, you bitch!*’ Razia held on to her legs. ‘*Ma! Ma! I’m dying... Come on, Ma, let me out. One five-pound wrap,*’ screamed Tariq. ‘*That’s all I need. You bitch!*’ ” [6: 425-246]. Таким чином, контекстуально-ситуативна надмірність звертання репрезентує як об’єктивну зовнішню спрямованість на адресата, так і суб’єктивну внутрішню спрямованість на самого адресанта, хоча формально адресована іншому комуніканту, а отже форма і зміст повідомлення можуть не співпадати.

За постулатом релевантності, форма звертання повинна бути доцільною та прийнятною у певній ситуації спілкування, відповідати формальному чи неформальному реєстру та соціальній ієрархії відносин між комунікантами. Як свідчить проаналізований матеріал, недоцільність окремих звертань у дискурсі демонструє бажання ввійти у коло близьких до адресата людей, претендуючи на інтимність у спілкуванні, проте таке фамільярне звертання може розцінюватися як глузування, образа, викликати несприйняття і навіть зачепити почуття національної гідності. Це ілюструє наступний комунікативний блок, у якому постколоніальний персонаж наполягає на автентичності звертання по імені, не приймаючи жодних англійзованих чи редукованих форм: “ ‘*Sam? Sam? You don’t look right, Sam. Please, they’ll be here in a minute... Sam?*’ ‘*Don’t call me Sam,*’ he growled in a voice Archie did not recognize. ‘*I am not one of your English mate-boys. My name is Samad Miah Iqbal. Not Sam. Not Sammy. And not – God forbid – Samuel. It is Sam ad*’ ” [15].

Ще один приклад демонструє недоцільність форм звертання у ситуації розмови підлеглої з шефом, оскільки такий улесливий характер звертання порушує соціальну рівновагу та має протилежний ефект – спротив та незгоду: “ ‘*I thought F 17 was the sick-pay code,*’ said Gabe. ‘*God, it’s the second time I’ve filled in these forms.*’ ‘*Want me to do it for you, darling?*’ said Oona, squeezing into a seat. ... ‘*A ting I need to arks you, sweetheart... it OK with you I take tomorrow afternoon off?* ... ‘*No,*’ said Gabriel. ‘*I wouldn’t arks but..*’ ‘*No*’ ” [7: 121-122]. Наведений приклад також слугує підтвердженням максими манери спілкування, згідно з якою форма звертання повинна виключати двозначність, безладність та неясність, не викликаючи непорозумінь, що призводять до комунікативних невдач. Доцільність звертання у діалозі є запорукою успішності мети комунікації. Якщо комунікант на початковому етапі комунікативної взаємодії негативно реагує, або ж взагалі не реагує на бажання встановити контакт при формі звертання, результатом є комунікативна невдача.

Отже, з’ясовано, що в процесі комунікативної взаємодії кожне окреме звертання здійснює власний перлокутивний ефект, як конституент низки мовленнєвих актів, що пояснює контекстуально-ситуативну девіантність звертань у постмодерністській літературі.

Вибір форми звертання зумовлений прагматичними, соціокультурними, психологічними та іншими факторами та залежить від реалізації комунікантами певної стратегії досягнення особистих інтенцій. Як вокативний елемент дискурсу, звертання пов'язане з темою, реєстром, принципами ведення діалогу, зміною комунікативних ролей, ввічливістю, іронією, що виступають параметрами дискурсу, а також володіє величезним прагматичним потенціалом.

У перспективі видасться необхідним дослідити природу звертання в аспекті позитивної та негативної ввічливості, що виявляється у художньому дискурсі постмодернізму шляхом вивчення типології найбільш маркованих та стилістично-забарвлених формул звертання з виявом їх функційно-прагматичних характеристик.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вежбицкая А. Личные имена и экспрессивное словообразование / А. Вежбицкая // Язык. Культура, Познание. – М.: Русские словари, 1997. – С. 89–192.
2. Дорофеева И.В. Английское обращение в системе языка и в дискурсе: автореф. дис. ... кандидата филол. наук: спец. 10.02.04 / И. В. Дорофеева – Тверь, 2005. – 23 с.
3. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVI. Лингвистическая прагматика. – М.: Прогресс, 1985. – С. 217–237.
4. Рыжова Л.П. Коммуникативные функции обращения / Л.П. Рыжова // Семантика и прагматика синтаксических единств: межвуз. темат. сб. Калинин: КГУ. – 1981. – С. 76–85.
5. Формановская Н.И. Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н.И. Формановская. – М.: Рус. яз., 2002. – 216 с.
6. Ali M. Brick Lane / Monica Ali. – London, Black Swan, 2004. – 492 p.
7. Ali M. In the Kitchen / Monica Ali. – London, Black Swan, 2010. – 553 p.
8. Busse B. Vocative Constructions in the Language of Shakespeare / Beatrix Busse. – John Benjamins Publishing, 2006. – 525 p.
9. Butler Ch. Structure and Function: Part 2. From Clause to Discourse and Beyond / Butler Christopher. – John Benjamins Publishing, 2003. – p.22.
10. Kellum L.S. The Unity of the Farewell Discourse: The literary Integrity of John 13: 31 – 16: 33 / Leonard Scott Kellum. – Continuum, 2004. – p. 142.
11. McCawley J.D. The Syntactic Phenomena of English / James. D. McCawley. – 2nd ed., the University of Chicago Press, Chicago, 1998. – 809 p.
12. Shaer B. Dislocated Elements in Discourse: Syntactic, Semantic, and Pragmatic Perspectives / Shaer B., Cook Ph., Frey W., Maienborn C. – Routledge, 2012. – 486 p.
13. Smith A. The Accidental / Ali Smith. – London, Penguin Books Ltd, 2006. – 306 p.
14. Smith Z. On Beauty / Zadie Smith. – Waterville, Thorndike Press, 2005. – 789 p.
15. Smith Z. White Teeth / Zadie Smith. – London, Hamish Hamilton, 2000. – 480 p.
16. Wunderlich D. Studien zur Spechakttheorie /D. Wunderlich. – Frankfurt am Main, 1976. – 433 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Маріанна Копчак – асистент кафедри іноземних мов факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, викладач англійської мови та теорії і практики перекладу.

Наукові інтереси: текстолінгвістика, наратологія, дискурсна стилістика, лінгвосинергетика, лінгвопрагматика.

ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТРОПОНІМІВ «MCCARTHY» ТА «NIXON» І ЇХНІХ ДЕРИВАТИВ В АМЕРИКАНСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

Тетяна КУЛІШ (Київ, Україна)

У статті здійснено аналіз антропонімів-дериватів, похідних від прізвищ Дж. МакКарті та експрезидента Р.М. Ніксона, які завдяки неоднозначній політичній діяльності та політичним скандалам, а також широкому висвітленню у ЗМІ, стали прецедентними іменами в мас-медійному дискурсі США.

Ключові слова: політичний дискурс, мас-медійний дискурс, антропонім, дериват, прецедентне ім'я, окаціоналізм, стиль мовлення, концептуальна метафора.

The article analyzes the anthroponymic derivatives of the last names of J. McCarthy and ex-president R.M. Nixon, who due to their contradictory political activities and political scandals as well as wide press coverage have become precedential names in American political and media discourse.

Keywords: political discourse; media discourse; anthroponym; derivative; precedential name; nonce word; individual style; conceptual metaphor.

Компоненти знань, значення яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, та які є актуальними і широко вживаними в когнітивному та комунікативному аспектах, відомі у лінгвістиці як прецедентні феномени [4: 492–493]. Серед вербальних ПФ розрізняють прецедентне ім'я, прецедентний текст, прецедентне висловлення й прецедентну ситуацію [3: 47–48]. Політичні антропоніми-прецедентні імена в американському політичному дискурсі є важливою складовою національно-культурного фону, який є спільним для представників лінгвокультури США.

Предметом даного дослідження є прецедентні антропоніми «Nixon» та «McCarthy» та їхні деривати, які у дискурсі ЗМІ презентують прецедентні ситуації, пов'язані з політичними скандалами навколо экс-президента Р.М. Ніксона, а також із соціально-історичним явищем макартизму, пов'язане з діяльністю сенатора Джозефа МакКарті у 50-их роках 20-го століття. У сучасній пресі часто проводяться паралелі з цими історичними персонами та відомими політичними подіями, пов'язаними з ними, які нерідко згадуються у зв'язку із сучасними політичними реаліями США, що і зумовлює **актуальність** даного дослідження.

Метою нашої статті є аналіз функціонування прецедентних політичних антропонімів «Nixon» та «McCarthy» у мас-медійному дискурсі США у період з 1950-их років до нашого часу. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань: виявити та схарактеризувати різні види дериватів зазначених антропонімів, що використовуються в медіа; дослідити оказіональне вживання дериватів зазначених антропонімів та засоби їх метафоричної концептуалізації у медійних текстах. Матеріалом дослідження є Corpus of Historical American English та Corpus of Contemporary American English [9], а також інтернет-статті провідних американських видань [11-16].

Джерелом виникнення політичних антропонімів в американському політичному дискурсі можуть виступати такі чинники, як особисті якості політичного діяча, його походження, професійний досвід та історії з життя, що набули статусу прецедентних феноменів. В останньому випадку є підстави говорити про політичні антропоніми як про міфологеми [2: 8]. Усі ці особливості сприяють появі в мові нових лексичних одиниць, утворених від імен політиків [2; 5].

В американському мас-медійному дискурсі поширеним явищем є створення прізвиськ політичних діячів, що становлять компаративні фразеологізовані звороти, які стисло характеризують портрет політика та його оцінку представниками ЗМІ. Так, Джозеф МакКарті після служби у військово-морських силах США навмисно завищив кількісь бойових польотів, щоб отримати вище військове звання, за що отримав прізвисько “The Tail-Gunner Joe” (“Джо-Стрілець хвостової установки”), яке пізніше було використане у його політичній кампанії як лозунг “Congress needs a Tail-Gunner”. Іншим політичним прізвиськом МакКарті є “The Pepsi Cola Joe”, отримане за підтримку сенатором відомої компанії. Президент США Річард Ніксон відомий своїми політичними прізвиськами: Tricky Dick (Хитрий Дік), модифіковане прецедентне ім'я від Річард Левове Серце - Richard the Chicken-Hearted (Річард Куряче Серце), Gloomy Gus (Похмурий Гусак), The Boss (Бос) [10].

За допомогою суфіксації створюються номінації-антропоніми, що позначають прихильників та послідовників цих відомих політичних діячів, наприклад: Nixonites; Nixonians; Nixoners; McCarthyites, McCarthyists. Подібно створюються і сучасні аналогічні антропоніми, такі як Obamists, і креативний McCainiacs, що перегукується з іменником “maniacs”.

Завдяки пресі були створені номінації на позначення періодів історії США, коли вплив цих політичних діячів був особливо відчутний та широко висвітлювався у ЗМІ. Так, у пресі виникли номінації McCarthy's America, the McCarthy era, the Nixon era, the Nixon age of paranoia; Nixonian 70's. Аналогічні номінації пізніших періодів почали нерідко з'являтися у пресі: Bill Clinton's America, Obama's America. Цікавим є поширене атрибутивне вживання цих номінацій, наприклад: Nixon-era paranoia; a modern day McCarthy era witch hunt; legendary Nixon-era Washington insider [9].

Окрім політичного лексикону, що виник у зв'язку з розслідуванням Вотергейтського скандалу 1973 року (the Watergate vocabulary), впізнаваним став і особливий стиль мовлення президента Ніксона, який характеризувався ухильністю та двозначністю, та отримав у пресі

назву «Nixonese». Наприклад: 1. “*Misspoke*” is *Nixonese* for “*lied*” [10]. 2. *This was Thursday, a day when the lead headline leaping out from news racks across Los Angeles spoke of Williams in a way that conjured up an infamous bit of Nixon-ese: “ ‘I Am Not a Liar,’ Police Chief Declares.*” (LA Times, 28.05.1995). В останньому прикладі відчутна алюзія на прецедентний вислів Ніксона “I’m not a crook” (“Я не шахрай”), сказаної у промові 17 листопада 1973 року, який увійшов до списку найвідоміших фраз-політиків за версією журналу “Time” [11].

Цікавим є також вираз «the Nixon fingers» або скорочено “the nixons”, який увійшов у вжиток завдяки славнозвісному прощальному «жесту миру» вказівним та середнім пальцями (V-sign; peace sign), який використав Р. Ніксон після своєї промови у зв’язку з добровільною відставкою з посади Президента. Наприклад: I let him know it was no problems by flashin’ the nixons [12]. Цей жест экс-президента Ніксона також відобразився у мові у дієслові «to Nixon out», що означає «йти; лишати певну групу, місце; прощатись», як, наприклад, у наступному фрагменті розмовного мовлення: «hey man its allready 2 am im Nixon outa here» [12].

У медійному дискурсі також зустрічається дієслово «to Nixon» у значенні «витрачати кошти не за призначенням», а також дієприкметник “Nixoned”, наприклад, у газетному заголовку «Nixoned nuclear waste» [13], де йдеться про зібрані кошти на утилізацію ядерних відходів та невиконання призначеного завдання урядом Б. Обама. У виникненні цього дієслова відчутна асоціація зі славнозвісною промовою Р. Ніксона «Checkers speech» 1952 року, в якій сенатор Ніксон вміло виправдовувався перед народом за надмірні витрати коштів з фонду, створеного його прибічниками для проведення політичної кампанії.

Оказіональним вживанням іменника, похідного від прізвища экс-президента Ніксона, є назва місяця “Nixonary”, що прозвучав у телевізійних епізодах мультфільму «Футурама» [14]. У пресі у зв’язку із завершенням президентства Дж. Буша-молодшого, правління якого часто порівнювали з Р. Ніксоном, також звучав оказіоналізм “Nixonary” у значенні “January”, оскільки січень є місяцем, коли президент США складає свої повноваження на користь новообраного очільника країни.

Стиль мовлення Р. Ніксона, з притаманними йому схильністю до параноїальних реакцій, підозрілістю, нав’язливою секретністю, приховуванням фактів від народу та маніпуляцією інформацією [6-8], сприяв виникненню низки усталених номінацій у політико-журналістському дискурсі. До таких належать: Nixon style; to sound Nixonian; Nixonian nation; Nixonian type of American; Nixonland; Nixonian testiness; Nixonomics; Nixon-like paranoia. Нерідко у політичній комунікації порівняння з ніксонівським стилем правління стало небажаним для репутації політичних діячів. Виник навіть вираз “to use the “N” word”, який, окрім, усталеного значення “неполіткоректно називати темношкірих людей”, у політичних медійних статтях набув негативної конотації з відчутною алюзією на параноїальний стиль керівництва экс-президента Р. Ніксона [7]. Наведемо приклади порівнянь у пресі з методами та стилем правління Р. Ніксона.

1. *In fact, the Bush-Cheney presidency is strikingly Nixonian, only with regard to secrecy far worse.* [9]

2. *Obama knee deep in Nixon-esque scandal.* (Boston Herald, 14 May, 2013).

Слід, однак, зазначити, що визначний кар’єрний зріст Ніксона, вихідця з небагатої сім’ї, та його здатність долати перешкоди, відображаються у позитивних порівняннях у пресі. Наприклад:

1. *Among living museum directors, Hoving had an unsurpassed flair for theatrical gesture, coupled with a Nixonian capacity for “toughing it out” in moments of crisis.* (Time Magazine, 22 December, 1975).

2. *There is something Nixonian in Sarkozy’s mien, something Nixonian too in his personal leitmotif of adversity overcome, of an outsider’s lifelong fight to win respect from derisive elites by working twice as hard.* (Atlantic Monthly, September, 2005).

Після Вотергейтського скандалу помічників та політичних консультантів Ніксона, які виявились причетними до скандальних політичних прослуховувань та махінацій, у пресі стали називати “the Nixon gang” (ніксонівська банда). Цікавим є вираз “to campaign against the Nixon specter” (Saturday Evening Post: Jan/Feb 1976, Vol. 248 Issue 1, p42-84, p.5), вжитий у значенні “боротися із приви́дом Ніксона (у Білому домі)”.

У 50-ті роки 20-го століття набуло поширення явище макартизму, пов'язане з жорсткою викривальною анти-комуністичною діяльністю сенатора від штату Вісконсин Джозефа МакКарті. Термін "McCarthyism" був створений журналістом Гербертом Блоком, вперше зв'язавшись як політична карикатура у виданні Вашингтон Пост у 1950 році. І дотепер він використовується з негативною конотацією як синонім демагогії, безпідставних звинувачень та наклепу. Цікаво, що сам МакКарті активно вживав цей термін, причому, намагаючись сформувати його позитивне сприйняття в аудиторії. Так, наприклад, макартизм асоціюється з тяжкою працею та доблесною боротьбою за майбутнє Америки у фрагменті промови сенатора 1952 року: «McCarthyism is Americanism with its sleeves rolled» та у назві власної книги «McCarthyism: The Fight for America» (1953).

За часів макартизму у період масових переслідувань комуністів набули поширення терміни "Red Scare" ("Червона чума"), "witch-hunting" ("полювання на відьом"), "red-baiting" (полювання на червоних) та "red-baiters" (мисливці на червоних). У сучасній пресі у зв'язку з тим, що керівну посаду в країні вперше займає темношкірий президент, виникли номінації "race-baiting" (<http://www.merriam-webster.com/dictionary/race-baiting>) та "racial McCarthyism", а також "race scare tactics", що означають спекулятивне використання аргументів, що стосуються расової належності людини, з метою впливу на дії чи ставлення певної групи людей. Наприклад:

1. *Racial Witch-Hunt: The Left is Guilty of Racial McCarthyism* [15]

2. *Warner and Ramlogan blames TOP loss on race scare tactics* [16]

За аналогією, сучасні ЗМІ створили низку номінацій на позначення сучасних форм макартизму, тобто спекуляцій на певній ознаці чи якості, притаманній людині чи групі людей. Наприклад, educational McCarthyism, sexual McCarthyism, media McCarthyism, corporate McCarthyism, high-tech McCarthyism. Наприклад:

1. "Multiculturalism", as the new menace is known, has been denounced in the media recently as the new *McCarthyism*, the new fundamentalism, even the new totalitarianism – take your choice. Time Magazine: 8 April, 1991

2. *The last cycle, about a decade ago, led to a circus atmosphere of congressional investigations and media McCarthyism that, many feel, unfairly tarred some scientists.* San Francisco Chronicle: 16 December, 2002

У наступному прикладі з газетного дискурсу термін McCarthyism обігрується завдяки словотвірному суфіксу -ism, що позначає певну суспільну тенденцію, ідеологію чи доктрину. Критичне ставлення до цього явища підкреслюється використанням у переліченні прикладів поруч з терміном McCarthyism авторського okazіоналізму із суфіксом -ism "Know-Nothingism". Наводимо цей приклад:

Intellectuals sometimes take a certain ain't-we-awful pride in America's tradition of political paranoia (Know-Nothingism, anti-Catholic ravings, McCarthyism, for example) Time Magazine: 15 April, 1996

Відомим висловом про макартизм стала репліка екс-президента Ейзенхауера, в якій критичне ставлення до цього соціального явища виражається у цікавому обігруванні терміну McCarthyism, який протиставляється авторському okazіоналізму McCarthywasm, у якому минула форма дієслова "бути" - "was" натякає на згортання макартистських практик та переслідувань. Проілюструємо:

The witch-hunt was over. McCarthyism, Ike joked, had become McCarthywasm, though not for those whose reputations and careers had been wrecked [9].

Okazіональне вживання терміну McCarthyism також зустрічається у формі суперлативної форми прикметника, наприклад:

Are We Back Into the McCarthyist Era in American History? [17]

Поширеними у пресі є також похідні прикметники McCarthyite, McCarthy-esque, McCarthyist, McCarthy-like (менш поширений), які поєднуються у газетному дискурсі переважно з такими іменниками, як tactics; legacy; spirit; trashing; reaction; investigation; charges; zeal. Наприклад:

1. *They were attacked by their former friends as supporters of " McCarthyite trashing " of civil rights and racial justice.* Wall Street Journal: 9 March, 1983.

2. *In the Reagan years, McCarthy-like charges – such as the State Department's assaults on human rights organizations and Alabama Senator Jeremiah Denton's allegations about women's peace groups – seem to be occurring with greater frequency and vehemence.* The Nation: 15 October, 1983, Vol. 237 Issue 11, p326-328.

Слід зазначити, що у газетних статтях явище макартизму найчастіше концептуалізується за допомогою метафор зі значенням стихійного лиха, тортур, хвороби. Наприклад: *a new wave of "McCarthyism" had been unleashed; on the high tide of McCarthyism; the tides of McCarthyism were lapping heavily at the UN's doorstep; the survivor of McCarthyism; McCarthyism was " an attack on the American tradition of liberalism and fair play"; the ugly disease of McCarthyism.*

Отже, такі прецедентні феномени, як антропоніми “McCarthy” та “Nixon”, в американському мас-медійному дискурсі є важливим компонентом національно-культурного фону, які активно функціонують у системі англійської мови, та є джерелом для створення низки дериватів, оказіоналізмів та концептуальних метафор у мас-медійному дискурсі.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Бабій Ю.М. Лексико-семантичні засоби створення портрету політичного діяча / Ю.М. Бабій. – Харків. – Режим доступу: <http://конференция.com.ua/pages/view/597>
2. Кисельова О.В. Прецедентні імена американських президентів і їх функціонування в політичному дискурсі. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Apfil/2012_3/Kyseliova.pdf
3. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультурология / В. В. Красных. – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2002. – 283 с
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінол. енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.
5. Фоменко О.С. Лінгвістичний аналіз сучасного політичного дискурсу США (90-ті роки ХХ століття). – Автореф. дис... канд. філол. наук. – К., 1998. – 18 с.
6. Худолій А. Зовнішньополітичний курс Р.М. Ніксона та стереотипи сприйняття комунізму. // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини. – Вип. 25, с. 111-119. – 2008.
7. Hofstadter, Richard. The paranoid style in American politics. – Режим доступу: <http://studyclace.ccnmtl.columbia.edu/files/courses/reserve/Hofstadter-1996-Paranoid-Style-American-Politics-1-to-40.pdf>
8. Langston Thomas S. The Cold War Presidency: a documentary history. – Washington, D.C.: CQ Press, 2007. – 506 p.
9. www.byu.edu
10. <http://wiki.answers.com>
11. http://content.time.com/time/specials/packages/article/0,28804,1859513_185952600.html
12. www.urbandictionary.com
13. <http://thisiscommonsense.com/2013/10/03/nixoned-nuclear-waste/>
14. <http://www.fanfiction.net/s/4287114/13/Rush-Moon>
15. <http://www.cnc3.co.tt/news/warner-and-ramlogan-blames-top-loss-race-scare-tactics>
16. <http://eslkevin.wordpress.com/2010/10/29/are-we-back-into-the-mccarthyist-era-in-american-history/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Куліш – аспірант кафедри англійської філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: ідіостиль, мовна особистість, психолінгвістика, когнітивна лінгвістика.

ЛІНГВІСТИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В ІНТЕРНЕТ-ЩОДЕННИКАХ

Марина ЛАГЕРЕВА (Кременчук, Україна)

У статті йде мова про вербальну реалізацію певних стратегій самопрезентації в межах англійськомовних Інтернет-щоденників (блогів) та встановлення характеру впливу віртуального середовища на стратегії конструювання ідентичності. Також увага приділяється визначенню ключових концептів такої комунікаційної ланки.

Ключові слова: Інтернет-дискурс, Інтернет-щоденники, блоги, стратегії самопрезентації, ідентичність, комунікація, концепт.

The article focuses on the verbal realization of certain self-presentation strategies within the frames of English Internet-diaries (blogs) and determination of the character of virtual environment impact on the identity construction strategies. The author also highlights key concepts of this communication sphere.

Key words: Internet discourse, Internet diaries, blogs, self-presentation strategies, identity, communication, concept.

Говорячи про сучасний етап розвитку людського суспільства, досить часто висувують тезу про перехід до інформаційного суспільства і вбачають майбутнє нашої цивілізації, сучасного життєвого ладу в глобалізації та в інтенсифікації впливу на різні сторони прогресу людства саме інформації, доступ до якої сьогодні стає фактором стійкого та ефективного розвитку будь-якої спільноти.

Одним з найвищих шаблів інформаційного суспільства можна вважати Інтернет-простір, який уособлює принципово нове середовище реалізації та презентації особистості. Дане питання привертало увагу багатьох дослідників, як-то С.В. Заборовська, А.В. Хитров, С.С. Дікарева, С.Л. Катечко, Я.Н. Засурський, Д. Гілмор, але ця проблема зазвичай розглядалася у ракурсі психологічних або соціальних досліджень.

Метою нашої статті полягає в розкритті особливостей лінгвістичного відображення стратегій самопрезентації на матеріалі англomовних Інтернет-щоденників, які можна визначити як «вебсайти, основним змістом яких є записи, зображення та мультимедія, що регулярно додаються» [1].

Блоги за своєю сутністю входять до глобального медійного шару, створеного всесвітнім web-павутинням та новими умовами розвитку масової комунікації в межах інформаційного простору. Необхідно відмітити, що це є одним з елементів якісно нового етапу розвитку людства, який потребує ретельного та всебічного дослідження.

Основною одиницею дискурсу в Інтернет-щоденнику залишається текст, але змінюється процес його створення, ставлення до нього автора та читача – він більше не сприймається як закінчений твір, а стає гнучким та змінним елементом спілкування. Треба наголосити також на тому, що скорочується дистанція між автором, текстом та читачем, зближуються процеси породження та сприйняття тексту. Але необхідно пам'ятати про те, що інформаційний простір мережі Інтернет у своєму віртуальному вираженні є простір вербальний, отже на перший план в ньому виступають саме самоопис, самопрезентація.

На думку А.Е. Жичкиної, Є.П. Белінської самопрезентацію слід розуміти як «поведінкове вираження емоційних та когнітивних елементів Я-концепції», а ідентичність, яка має принципове значення в процесі розкриття цього питання, або як «синонім Я-концепції, або як її центральний конструкт». У цьому випадку дослідження будь-якого аспекту самопрезентації буде проходити у площині проблеми «істинного» та «уявного» Я, співвідношення соціальної ролі учасника Інтернет-комунікації та так званого self, «Я-для-інших» та «Я-для-себе» тощо [2].

Блоги є майже ідеальним матеріалом для висвітлення особливостей лінгвістичного вираження стратегій самопрезентації, оскільки основною метою створювачів таких Інтернет-щоденників є презентація своїх власних роздумів та ідей у межах так званої блог-громади та обговорення певних аспектів цих записів з іншими користувачами, або, як мінімум, отримання коментарів до них. Для того, щоб дати можливо повне уявлення про стратегії самопрезентації автора Інтернет-щоденника, необхідно також додати ідею множинності «Я, що самопрезентуються» та «Я, що самоідентифікуються», яка здобула в сучасній науці досить велику популярність.

«Я, що самопрезентуються» націлено на відвідувачів блогу, в той час як «Я, що самоідентифікуються» в першу чергу керується внутрішніми імпліцитними мотивами [3: 194]. Ці принципи є визначальними для вибору тієї чи іншої форми повідомлення, тому більшість постів у Інтернет-щоденнику можна розподілити на ці дві категорії, ще раз підтвердивши ідею множинності.

Fritain? Brance? Unbelievable is the tenor of many blogs, but special mention must go to Henri Soutou, who almost fell off his chair. Godfrey Bloom meanwhile said it would have created a nation of 200 cheeses...

Comments

Frengland is my favourite))) (Posted by chrisjwmartin on January 15, 2007 04:20 PM.) Buh! Bah! Surely the Union de Fromage would be appropriate, given that the proposed arrangement would have created a cheese-exporting supernation. (Posted by seaweasel on January 15, 2007

04:27 PM.) Surely it would have been called the United Kingdom of France, Great Britain and Northern Ireland. The Rep movement in this state would be a bit stronger than it is in our alternate univ's UK I'd hope. I know it! For sure! Sure! (Posted by fatkrautfrombedford on January 15, 2007 05:54 PM) [4].

Блоги як один з різновидів кіберпросторової взаємодії належать до неформального рівня спілкування, оскільки цей шар характеризується певною анонімністю або напіванонімністю з мінливими ідентифікаціями або з односторонніми упізнаваностями суб'єктів взаємодії у традиційному просторі, в той час як формальний рівень визначається збігом віртуальних та соціальних ідентифікацій. Неформальність такої комунікації значним чином впливає на свободу у виборі стратегії самопрезентації, що виражається у селекції лексичних та синтаксичних засобів, які якомога краще зможуть відобразити обрану Я-концепцію.

Для створення повного уявлення про стратегії самопрезентації у блогах необхідно також зазначити, що інколи за допомогою таких індивідуальних щоденників, де користувачі пишуть про будь-які події, про свої емоції, можна знайти інших людей, які поділяють однакові хобі та бажають спілкуватися за ідентичною тематикою, і створити мережеву спільноту, до складу яких входить певна кількість індивідуальних або загальних щоденників. В індивідуальних блогах можуть публікувати пости (записи), корегувати записи, додавати зображення тільки власники, а загальні блоги (журнали) – це сторінки спільного користування, власниками яких є одночасно кілька людей, що мають право не тільки залишати коментарі, але й самостійно писати все, що стосується титульної теми спільноти. Отже, самопрезентація індивіда в загальних блогах все ж таки підлягає певному обмеженню з боку інших учасників.

In other news, across the country in Los Angeles, the Griffith Observatory just reopened, complete with videos and things that make me really really wish I were there...

Comments: I'd kill that Xenia Jardin for everything she does!!! Don't you be that posh, two of you! Easy!!! Easy!!! [5]

Крім нових можливостей приналежності до різних соціальних категорій, мережева комунікація, завдяки низці таких своїх особливостей, як анонімність, невидимість та високий рівень безпеки, породжує наступні наслідки – вона дає власникам блога можливість створювати свою віртуальну ідентичність та презентувати себе повністю за своїм власним розсудом. Невидимість означає можливість зміни зовнішнього вигляду, повної редукції невербальних проявів і, нарешті, абсолютного керування враженням про себе [6: 151]. Останню тезу можна затвердити як головну особливість будь-якої стратегії самопрезентації у віртуальному просторі.

Найпростішим шляхом винесення певних особистих характеристик на перший план є різні види графічного виділення окремих лексем або їх неодноразове повторення.

It's the god damned truth. YouTube is great, but YouTube COMMENTS and COMMENTERS make my eyes bleed. Same with sites like Break.com. It's one of the reasons I dig Google Video and Revver: not everything on the god damned internet needs COMMENTS, especially unmoderated ones.

Can't you hear me, guys?!! I hate COMMENTERS!!! [5].

Автори індивідуальних та спільних блогів та журналів практично повністю позбавлені допоміжних паралінгвістичних засобів: тембру мови, акцентування частини висловлювання, емоційного забарвлення, тембру голосу, його сили, дикції, жестів і міміки. Проте І. Корнійко вважає віртуальну комунікацію своєрідним «мостиком між письмовим мовленням та усним мовленням». Таким чином, відбувається письмова фіксація усного мовлення, до якого можна застосувати таке поняття, як «віртуальна дикція» [7: 209]. Віртуальна дикція є також одним з найважливіших елементів самопрезентації.

sense :: taste // enchilada bowl

This week we're experimenting with not eating out AT ALL!!!! A lot of (hey! A LOT) our spare cash goes to delivery and eating out and picking up dinner on the way home from work, so this week we're going to try cooking every single night)))))) and I especially am going to try eating breakfast and lunch every day this week. We'll see how it goes!!! OMG!!!)))))) :) :) :) [8]

Але в той же час у певних кіберспільнотах може вважатися ознакою легковажності тощо, тому таким блогам притаманна традиційна побудова семантичної структури посту.

The dirty dozen. I've been dithering all day over whether to name and shame the twelve books I mentioned yesterday as ones I wish I'd given up on. On balance I've decided to do it, but with the clear disclaimer that in some cases it was a mismatch between the reader and the book. However, in a few cases it was definitely the book. [9]

Можна стверджувати, що самопрезентація в Інтернеті є за своєю суттю реалізація бажань – сили, влади, вроди, приналежності до того ч іншого соціального класу тощо. Тому, з одного боку, віртуальна самопрезентація може відобразити бажання, що індивід не зміг задовольнити в реальному світі, тобто бути прямим наслідком реальної ідентичності. А з іншого боку, віртуальна самопрезентація, крім здійснення бажань, що не можуть бути реалізовані в реальному вимірі, може бути досить тісно пов'язана в особливостями комунікації в блог-середовищі. Це може визначати те, що віртуальна комунікація може бути іншою за формою у порівнянні з реальною само презентацією, а також її більшу виразність, а часом і більшу конфліктність (іноді заплановану), пов'язану з тим фактом, що ніхто не хоче бути повністю анонімним та в результаті абсолютно ніким непоміченим. Особливо чітко це проявляється в коментарях до блогу та відповідях автора на ці записи.

Н. Петрова відмічає, що віртуальний простір став «засобом створення альтернативних форм відносин – відкритих відносин, відкритих у сенсі форм поведінки, видів інформації, кількості та характеру учасників, часу існування спільнот, активності кожного учасника спільноти та часу його діяльності в сукупності відносин, у яких одна людина відкривається іншій» [10].

Отже, постає нове завдання для сучасних дослідників – вивчення людини в інформаційному соціумі, а саме в межах та рамках мережі Інтернет. Але неможливо спростувувати тезу про те, що сьогодення є часовим проміжком переходу від індустріального суспільства до інформаційного, і тому суб'єктивно для людини він представлений у певному розриві між двома різними світами: реального соціального буття та буття інформаційного.

Таким чином, можемо зробити висновок про те, що будь-яка стратегія самопрезентації у віртуальному просторі базується в першу чергу на відсутності меж та соціальних категорій. Також треба зауважити, що самопрезентація автора блогу регулюється методами конструювання власної ідентичності, яка не обов'язково відповідає реальності. В подальшому вважаємо за потрібне зосередити увагу на аналізі та порівнянні особливостей стратегії самопрезентації у блогах різної тематичної спрямованості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Свободная энциклопедия „Википедия” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ru.wikipedia.org> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.10.2013.
2. Жичкина А.Е. Стратегии самопрезентации в Интернет и их связи с реальной идентичностью. [Електронний ресурс] / А.Е.Жичкина, Е.П.Белинская. – Режим доступу: <http://flogiston.ru/articles/netpsy/strategy> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.10.2013.
3. Алексеенко Н. Н. Психологические аспекты поведения человека в киберпространстве / Н.Н.Алексеенко // Психология. Будущее vs настоящее. – Мозырь: изд-во Мозырьского гос. пед. ун-та, 2003. – С.195.
4. Guardian Blogs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://blogs.guardian.co.uk/news/> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.10.2013.
5. MilleBlog [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.millenniumwinter.com/> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.10.2013.
6. Коломієць Н.В. Особливості комунікації в інтернеті / Н.В.Коломієць // Проблеми семантики слова, речення та тексту: Зб. наук. праць. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2002. – Вип.8. – С.150-156.
7. Корнійко І. Віртуальне інтерв'ю як одна із форм віртуального дискурсу / І.Корнійко / Мовні і концептуальні картини світу. – К.: КНУ ім. Т.Шевченка, фак-т ін. філології. – 2000. – С.209-218.
8. Diary Only Your Blogs [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://diaryoy.blogs.com/wladyblog> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.10.2013.
9. Book World Blog [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bookworld.typepad.com/book_world/ – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.10.2013.
10. Петрова Н. Трехмерный Интернет как социодрама / Н.Петрова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niki.ru/vculture/thinths99/index.html> – Назва з екрану. – Дата звернення: 03.10.2013.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Лагерєва – старший викладач кафедри англійської філології та перекладу Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси: фактори розвитку англійської мови, актуальні проблеми сучасної дискурсології та стилістики, теорія та практика перекладу.

СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ СУЧАСНОГО ФЕМІНІЗМУ ТА МАС-МЕДІА

Володимир ЛЕМЕШ (Горлівка, Україна)

Стаття присвячена розгляду основних соціальних засад сучасного фемінізму та виділенню його провідних напрямків: ліберальний фемінізм, радикальний фемінізм, соціалістичний фемінізм. Проводиться огляд основних засад кожного з напрямків фемінізму з урахуванням їх ставлення до чоловіків як до представників протилежної статі; а також виокремлюються соціальні задачі, які ставить перед собою кожен з означених напрямків; критично аналізується теоретична база сучасного фемінізму та його ключові поняття, зокрема, поняття матриархату та патриархату; наводяться приклади феміністичних організацій. Мас-медіа розглядаються в статті як один з ключових засобів здійснення маніпулятивного впливу на широку громадськість; науково обґрунтовується доцільність виокремлення основних мовних засобів впливу на читачку аудиторію в просторі мас-медіа, а саме: нагнітання страху та використання числа. При цьому, інформаційний простір мас-медіа розглядається як єдність двох планів, а саме: денотативного та образного. Денотативний план медіаповідомлення являє собою сукупність фактичної інформації, яка міститься у тому чи іншому медіаматеріалі, в той час як його образний план – сукупність різноманітних засобів маніпулятивного впливу, до використання яких вдається автор матеріалу. Далі, на прикладі статті з американського журналу "Time", виокремлені провідні особливості функціонування феміністичного дискурсу у просторі мас-медіа; проведено аналіз денотативного та образного планів вищезгаданої газетної статті.

Ключові слова: феміністичний дискурс, ліберальний фемінізм, радикальний фемінізм, соціалістичний фемінізм, мас-медіа, маніпулятивний вплив, концептуальна картина світу.

The article is devoted to the consideration of the basic social sources of contemporary feminism and to the separation of its leading trends: liberal feminism, radical feminism, socialist feminism. A survey of the foundations of every branch of feminism with a glance at their attitude to men as representatives of the opposite sex is conducted; further on, social tasks set by each of the branches mentioned above are marked out; the theoretical base of the modern feminism and its key notions, particularly the notions of patriarchy and matriarchy, are critically analysed; examples of feminist organizations are supplied. The mass media are viewed in the article as one of the key means of influence upon general public; the appropriateness of separation of the basic language means of influence upon the readers, such as the infusion of fear and the employment of numbers, is scientifically grounded. At that, the information space of the mass media is viewed as a unity of two plans, namely: the denotative plan and the image plan. The denotative plan of the media report is the totality of factual information that is represented in a given media material while the image one is the totality of different means of manipulative influence that are resorted to by the author of the material. Next, the leading peculiarities of functioning of the feminist discourse in the mass media space are singled out (an article from the Time magazine is taken as an example); the analysis of the denotative and of the image plan of the article mentioned above is carried out.

Keywords: the feminist discourse, liberal feminism, radical feminism, socialist feminism, the mass media, manipulative influence, conceptual picture of the world.

Протягом ХХ століття фемінізм зазнав бурхливого розвитку в усьому світі. Особливо це стосується країн Західної Європи та США. Сьогодні існують різні напрямки фемінізму, які ставлять перед собою конкретні соціальні цілі. Задля досягнення означених цілей представники сучасного фемінізму часто використовують медіапростір: газети, журнали, телебачення, мережу Інтернет тощо. Погоджуючись з Н. Е. Аловою [1: 7], ми виокремлюємо два плани сучасного медіаповідомлення: денотативний та образний. Перший містить у собі безпосередньо фактичну інформацію, а другий – створює образ предмета повідомлення. На сучасному етапі розвитку засобів масової інформації їх провідною задачею виступає не стільки інформування широких суспільних мас про події у світі, скільки маніпулювання суспільною свідомістю. Отож, дослідження особливостей функціонування феміністичного дискурсу у просторі мас-медіа неможливе без урахування специфічних цілей фемінізму, які останній ставить перед собою, маніпулюючи суспільною свідомістю. З означених причин, ми вбачаємо мету даної публікації у дослідженні основних соціальних засад провідних напрямків сучасного фемінізму та особливостей функціонування останніх у просторі мас-медіа.

Об'єктом дослідження виступає англомовний феміністичний дискурс. У якості **предмета** дослідження розглядаються особливості функціонування англомовного феміністичного дискурсу у просторі мас-медіа.

Оскільки фемінізм зазнав істотного розвитку в англомовних країнах, то, досліджуючи соціальні засади останнього, ми вважаємо доцільним сконцентруватися на англомовному феміністичному дискурсі. Як зазначає Дженіфер Дейл [5: 42], незважаючи на значні успіхи фемінізму у Великобританії та США, жінки сьогодні фактично знаходяться у положенні соціальної нерівності до чоловіків. Отак, навіть відсутність юридичних перешкод на шляху жінок у політику або на шляху до вищої освіти не дозволяє представникам жіночої статі займати відповідальні політичні та економічні посади. Крім того, соціальні норми нерідко змушують жінок свідомо знижувати власний творчий потенціал, щоб триматися у межах стереотипної ролі жінки у родині, як домогосподарки. Більшість феміністів також поділяють точку зору, що провідні соціально-психологічні теорії розвитку суспільства були створені для того, щоб підтримувати патріархальний лад та маніпулювати жінками, зокрема у сфері особистого життя. Вище ми стисло окреслили ті сфери, в яких, на думку переважної більшості представників феміністичного руху, жінки зазнають найбільшого тиску з боку патріархального ладу. Отже, провідним завданням сучасного фемінізму виступає усунення означених проявів соціального нерівноправ'я. Щодо шляхів вирішення вищезазначеного завдання, то єдності з цього питання серед феміністів немає. У даному випадку усе залежить від того, до якого напрямку фемінізму належить та чи інша людина. Погоджуючись з Дженіфер Дейл [5: 49], ми виокремлюємо наступні провідні напрямки сучасного фемінізму: ліберальний, радикальний та соціалістичний фемінізм. Ліберальний фемінізм ґрунтується на прагненні до рівноправ'я статей в усіх сферах життєдіяльності. На сучасному етапі свого розвитку ліберальний фемінізм ставить чотири основні завдання, а саме: усунення дискримінації проти жінок; сприяння тому, щоб більше жінок осідали відповідальні посади в органах влади та суспільних організаціях; сприяння тому, щоб більше жінок отримували вищу освіту та престижну високооплачувану роботу; боротьба проти статевої дискримінації жінок та статевого стереотипів. Прикладом ліберального фемінізму може слугувати така організація, як Комітет рівних можливостей (Equal Opportunities Commission). Окрім вирішення означених вище основних проблем фемінізму, дана організація публікує доповіді про мінімальну заробітну плату жінок; проблеми, з якими стикаються жінки, що мають дорослих утриманців і т. ін. Варто зазначити, що у межах сучасного фемінізму дуже важко виокремити представників будь-якого конкретного напрямку. Цей факт ми пояснюємо тим, що погляди конкретного представника феміністичного руху являють собою комбінацію рис різних напрямків фемінізму. Але для дослідницьких цілей, виокремлення певних напрямків феміністичного руху, на нашу думку, залишається доцільним. Щодо радикального фемінізму, то цей напрямок може розглядатися як діаметрально протилежний ліберальному фемінізму. Представники радикального фемінізму відкидають можливість співпраці між чоловіками та жінками. Вони переконані, що чоловіки та жінки є антагоністами. Вихідним положенням радикального фемінізму виступає той факт, що протягом розвитку людської цивілізації була розбудована модель домінування чоловіка над жінкою, тобто модель патріархального ладу. На думку переважної більшості радикальних феміністів, центром патріархального ладу виступає статева дискримінація, а всі інші різновиди дискримінації, відповідно, ґрунтуються на ній. Багато радикальних феміністів концентруються на розгляді біологічних розбіжностей між чоловіком і жінкою. Досить розповсюдженою видається точка зору, що умови для соціальної дискримінації жінки криються у її провідній біологічній ролі – продовженні людського роду. Деякі представники радикального фемінізму вважають, що задля покращення становища жінок, останні повинні відмовитися від безпосереднього виконання репродуктивної функції, тобто її виконання необхідно здійснювати не за рахунок жінки, а за допомогою новітніх технологій. У той самий час, багато радикальних феміністів справедливо стверджують, що на сучасному етапі розвитку цивілізації говорити про тотальне використання вищезгаданих біологічних технологій ще зарано. Тому на даний час багато радикальних феміністів концентруються на тому, що чоловіки схильні використовувати свої біологічні переваги перед жінками, зокрема перевагу у фізичній силі, для того, щоб тримати

жінок у стані постійного побоювання. З вищезазначеного випливає основна мета радикального фемінізму, а саме: відмова від будь-яких форм кооперації з чоловіками, невизнання суспільних інститутів, які були створені за роки функціонування патріархального ладу – тобто перехід від патріархату до матріархату. Задля виконання поставлених завдань радикальний фемінізм закликає до тотального сепаратизму жінок і чоловіків. Представники радикального фемінізму активно виступають за демілітаризацію сучасного світу, оскільки вбачають особливу роль жінки у збереженні людини як біологічного виду. При цьому, чоловіки розглядаються як стать більш схильна до агресії та, відповідно, до мілітаризму. Ще одним різновидом радикального фемінізму виступає так званий матеріалістичний радикальний фемінізм. Цей напрямок фемінізму поділяє думку К. Маркса про те, що цінності та інтереси, які поділяють представники того чи іншого суспільства залежать від типу відносин, які домінують у суспільстві, та від провідного засобу виробництва. Сім'я, в даному випадку, теж розглядається як виробництво, де жінка – працівник, а чоловік – роботодавець. На завершення варто зазначити, що, як справедливо зауважує Олів Бенкс [4: 226], причиною виникнення радикального фемінізму була принизлива реакція чоловіків на прагнення жінок до боротьби за свої права.

Розглядаючи так званий соціалістичний фемінізм, ми зазначаємо, що соціалістичні жіночі організації, як правило, більше асоціюють себе з так званим робочим рухом, ніж з глобальним фемінізмом. Наприклад, Дженніфер Дейл [5: 54] розглядає Колективну гільдію жінок (Women's Co-operative Guild) як соціалістичну феміністичну організацію. Члени цієї організації завжди акцентують увагу на тому, що вони виступають від імені міжнародного колективного руху, а не від імені фемінізму. Головна мета організації – впровадження практичних реформ для покращення життя жінок. Отак, коріння соціалістичного фемінізму перебуває у марксистській філософії. Проте, більшість сучасних прихильників даного напрямку визнають, що на практиці марксизм часто утворює сполуку з гендерною нерівністю. Тож, соціалістичний фемінізм сьогодні ставить перед собою два основні завдання: відстоювання інтересів жінок за допомогою глобального феміністичного руху; та привертання уваги світового соціалізму до проблем сучасних жінок. Інакше кажучи, одним із провідних прагнень соціалістичного фемінізму видається спонукання теоретиків марксизму до аналізу негативного становища жінки у капіталістичній системі виробництва. Одним із ключових аргументів соціалістичного фемінізму є той факт, що капіталістична модель виробництва домінує не тільки в економічній сфері, але й у сімейному житті. При цьому жінка у даній моделі фактично виступає як засіб «біологічного виробництва» у сім'ї. Отже, перші спроби теоретично дослідити взаємовідношення між капіталістичним ладом та сім'єю зводилися до тези про те, що жінка, будучи домогосподаркою, виступає робітником капіталістичного виробництва, який працює без оплати. Як видно з наведеного прикладу, такий підхід до проблем жінок у суспільстві має суто економічний характер. Погоджуючись з Дженніфер Дейл [5: 55], ми вважаємо, що означена теорія не має під собою наукового підґрунтя, тому що практично неможливо довести наявність прямої економічної закономірності між якістю роботи жінки-домогосподарки та фінансовими доходами капіталістичного виробництва. Сучасні представники соціалістичного фемінізму мають дещо інший підхід щодо обґрунтування негативних сторін становища жінки у сучасному суспільстві. Аналіз гендерного розподілу позицій на ринку праці доводить, що, історично, чоловіки завжди намагалися не допустити прямої конкуренції між чоловіком і жінкою на ринку праці. У багатьох країнах світу до останнього часу жінки практично не допускалися до традиційно чоловічих професій. Таке становище суспільства надає чоловікові соціальні привілеї. Тобто, вищий соціально-економічний статус чоловіка надає йому змогу контролювати матеріальну сторону життя родини. Жінка, в свою чергу, маючи обмежені соціальні можливості опиняється під подвійним гнітом: з боку капіталістичної економічної системи; та з боку чоловіків. Ґрунтуючись на означеному, багато представників соціалістичного фемінізму вважають, що капіталізм створює сприятливі умови для дискримінації жінок. Але вони визнають, що капіталістичну модель виробництва неможна розглядати як єдину причину пригніченого становища жінки. Іншою причиною даний напрямок фемінізму визнає патріархат. При цьому варто зазначити, що на відміну від

радикального фемінізму (даний напрям розглядає капіталізм та патріархат як дві незалежні системи) соціалістичний фемінізм підкреслює наявність стійкого зв'язку між патріархатом та капіталізмом. Фактично, патріархат виступає у якості підґрунтя для виникнення капіталізму. Ще одним важливим аспектом соціалістичного фемінізму є те, що останній відкидає можливість пояснення домінування чоловіків над жінками, опираючись виключно на біологічні розбіжності між представниками обох статей. Натомість, соціалістичний фемінізм прагне довести наявність матеріального фактору як провідного засобу соціальної дискримінації жінки. Ми також підкреслюємо, що навіть за наявності означеного двоїстого підходу до визначення причин пригніченого становища жінки у суспільстві, соціалістичний фемінізм вважає основним ворогом жінок не патріархат, а капіталістичний лад. Певні представники соціалістичного фемінізму навіть ставлять під сумнів можливість використання терміну «патріархат» як такого. Вони ґрунтуються на тому, що патріархат – термін, який історично відноситься до часів первісного суспільства та тогочасної суспільної ієрархії. Отак, використовуючи означений термін, жінки нібито визнають, що форми та методи пригнічення жінок не змінилися з часів первісного суспільства. Зрозуміло, що це далеко не так. Деякі представники соціалістичного фемінізму визнають наявність суспільної дискримінації не тільки жінок, а й чоловіків. Чоловіки, виступаючи годувальниками родини, теж опиняються пригніченими певними суспільними нормами. З огляду на це представники соціалістичного фемінізму все частіше закликають до колективної боротьби представників обох статей проти суспільної дискримінації. Як видно з наведеного огляду, соціалістичний фемінізм репрезентує різні точки зору та тенденції. Саме цим пояснюється факт кооперації соціалістичних феміністів з представникам інших напрямків фемінізму задля вирішення спільних задач.

Отож, кожна з проаналізованих течій фемінізму характеризується наявністю своїх власних поглядів на причини тих проблем, з якими сьогодні часто стикаються жінки. У залежності від ступеня радикалізації своїх поглядів представники сучасного фемінізму ставлять перед собою цілий спектр завдань: від можливості кооперації з представниками чоловічої статі задля ліквідації проявів дискримінації у сучасному суспільстві; до категоричного заперечення можливості кооперації з чоловіками. Але, у будь-якому разі, усі напрямки фемінізму, безперечно, прагнуть до залучення великої кількості нових прибічників до осібних феміністичних організацій. У ХХІ сторіччі вже ні в кого не викликає сумнівів той факт, що засоби масової інформації виступають провідним важелем формування громадської думки. Ступінь диверсифікації сучасних мас-медіа найвищий за всю їх історію. Засоби масової інформації сьогодні – це радіо, телебачення, газети, журнали, мережа Інтернет.

У смисловій структурі медіаповідомлення наявні два основних плани: денотативний та образний. На нашу думку, провідною функцією сучасних мас-медіа виступає не стільки інформування про певні факти дійсності, скільки створення певного образу дійсності. Ми висуваємо твердження, що ступінь інтенсивності маніпулятивного впливу того чи іншого напрямку фемінізму на широкий загал залежить від ступеня радикалізму прибічників означеного феміністичного напрямку. Керуючись такою логікою суджень, можна дійти висновків, що радикальний фемінізм, як окрема течія, використовує мас-медіа у якості засобу маніпулятивного впливу на широку громадськість найбільш інтенсивно, порівняно з іншими напрямками фемінізму. Для доведення правомірності подібних суджень, скористуємося висновками Христини Соммерс [2]. Дослідивши тематику робіт, присвячених фемінізму, дослідниця дійшла висновку, що багато з них присвячені наступним проблемам сучасності: анорексія серед жінок та домашнє насильство над жінкою. Причому, у публікаціях за означеними темами часто використовуються конкретні статистичні дані на підтвердження наявності проблем у вищезгаданих сферах. Звернувшись до першоджерел поданої інформації, Христина Соммерс з'ясувала, що у багатьох джерелах статистичні дані свідомо завищені або неправильно розтлумачені. Погоджуючись з Г. М. Подшивайловою [3: 6], ми виокремлюємо серед основних мовних засобів маніпулятивного впливу у політичному дискурсі нагнітання страху та використання числа. На нашу думку, означені засоби маніпуляції також притаманні феміністичному дискурсу. Провідну мету сучасного фемінізму ми вбачаємо у маніпулюванні суспільною свідомістю шляхом корегування, у відповідності з

поглядами тої чи іншої течії фемінізму, концептів «чоловік», «жінка», «патріархат», «матріархат» як складників концептуальної картини світу сучасного суспільства.

Тепер ми вважаємо доцільним проілюструвати викладені у даній статті теоретичні положення на прикладі. Пропонуємо аналіз статті “The Truth About Men, Women and Work”, опублікованої 21 травня 2012 року у відомому американському журналі “Time” [6]. Почнемо з аналізу денотативного плану означеної статті з метою визначення теми та предмета повідомлення. Визначення теми статті фактично міститься у підзаголовку: “*The shrinking middle isn’t just a class issue. It’s becoming a gender issue too*”. Отже, тема статті – гендерна специфіка розподілу позицій на ринку праці. До денотативного плану статті належать також основні факти представлені журналістом, а саме: “*Over the past few years, the monthly jobs figures have been spun like a roulette wheel to declare which sex is gaining – or losing...*”; “*April numbers show that women gained 73 % of the 115,000 new jobs... Looks like we have a winner or do we?*”; “*...married women are increasingly choosing not to work ... because many are finding the jobs they can get simply aren’t worth it...*”; “*...Both women and men are gaining jobs in the private sector, but men are getting the more secure jobs...*”; “*...they [women] earn the majority of college degrees...*”; “*The middle income jobs that are returning are factory gigs going mainly to men*”. З наведених прикладів видно, що предмет повідомлення даної статті – відсутність рівноправ’я на американському ринку праці. Щодо образного плану повідомлення, то він створюється за допомогою використання семантичного поля «Війна та боротьба»: “*First there was the mancession* (слово *mancession* утворене за аналогією зі словом “recession” і підкреслює той факт, що чоловіки втратили роботу внаслідок кризи); “*Then there was an economic war on women*”; “*...that big job grab by women occurred in fast-growing low-paying areas...*”; “*...the jobs they [women] nabbed were temporary...*”; “*The real problem for women is that they’ve suffered more casualties in the war on the public sector workforce...*”; “*...the scramble for lower-paying jobs at the bottom...*”. Крім того, автор статті вдається до використання техніки нагнітання страху: “*...the work-force participation rate of women ages 45 to 54 has ‘dropped like a stone’...*”; “*...women over age 45 leaving the workforce in droves...*”; “*...a larger and more worrisome trend, the bifurcation of the American workforce...*”. Отож, розглянувши денотативний та образний плани статті можна сформулювати ту громадську позицію, яку прагне поширити автор статті: «На американському ринку праці багато проблем. Між жінками та чоловіками іде запекла боротьба за робочі місця та заробітну платню, і, поки що, жінки програють у цій боротьбі». На нашу думку, ця стаття написана у дусі ліберального фемінізму, оскільки саме прибічники останнього декларують у якості однієї з основних цілей забезпечення рівноправ’я статей на ринку праці.

Підсумовуючи вищесказане, ми підкреслюємо, що сучасний фемінізм являє собою комплексне, гетерогенне, динамічне явище. Його провідними напрямками виступають ліберальний, радикальний, соціалістичний фемінізм. Залежно від ступеня радикалізму того чи іншого напрямку фемінізму, останній використовує мас-медіа як засіб маніпулятивного впливу на структуру концептуальної картини світу суспільства з більшою чи меншою інтенсивністю.

Основні теоретичні положення, викладені у даній статті, можуть бути використані під час дослідження особливостей функціонування феміністичного дискурсу у просторі мас-медіа; та розбудови загальної моделі феміністичного дискурсу і у гендерних дослідженнях різної спрямованості.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алова Н. Э. Динамический аспект образности газетного текста (на материале английского языка) : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. Э. Алова ; Моск. ордена Дружбы народов гос. инст. иностранных языков имени Мориса Тореза. – М., 1989. – 22 с.
2. Мужской Альманах. Мужской электронный журнал [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.menalmannah.narod.ru/fvf/figure.html>
3. Подшивайлова Г. М. Мовні засоби маніпулятивного впливу в політичному дискурсі (на матеріалі друкованих російськомовних ЗМІ України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Г. М. Подшивайлова ; Інст. філології Київського національного ун-ту імені Тараса Шевченка. – К., 2009. – 21 с.
4. Banks, Olive. *Faces of Feminism* / Olive Banks. – Oxford : Basil Blackwell Ltd, 1986. – 285 p.

5. Dale, Jennifer. *Feminists and State Welfare*. / Jennifer Dale, Peggy Foster. – Frome and London : Butler and Tanner Ltd, 1986. – 195 p.

6. Foroohar, Rana. *The Truth About Men, Women and Work* / Rana Foroohar // *Time Magazine* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://content.time.com/time/magazine/article/0,9171,2114439,00.html>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Володимир Лемеш – аспірант кафедри англійської філології Горлівського інституту іноземних мов Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет»; вчитель іноземних мов Горлівської спеціалізованої школи № 1 з поглибленим вивченням іноземних мов.

Наукові інтереси: гендерна лінгвістика, медіалінгвістика, фемінізм.

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЛІНГВОСЕМІОТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ П'ЄС ФРАНЦУЗЬКОГО СЮРРЕАЛІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ ЖАНА АНУЯ «L'ARRESTATION »)

Ірина ЛЮБАРЕЦЬ (Київ, Україна)

Стаття присвячена виявленню закономірностей прояву психолінгвістичних особливостей мовлення персонажів французьких драматичних творів початку ХХ століття, а також дослідженню семантичного кодування комунікації дійових осіб обраного твору.

Ключові слова: психолінгвістика, мовлення, драматургічний текст, діалог, мовленнєвий акт, висловлювання, лінгвосеміотика.

The article is dedicated to reveal the regular occurrence of the psycholinguistical particularities of the characters' speech in french dramatic works of the beginning of the XXth century as well as the investigation in semantical code of the characters' communication in the chosen work.

Key words: Psycholinguistics, speech, dramatic text, dialogue, speaking act, sentence, linguosemiotics.

Досліджуючи драматургічні тексти французького сюрреалізму, слід зважати на однонаправленість усіх п'єс, схожість ідей та сюжетів творів. Спільними темами завжди є безвихідь, байдужість, самотність та приреченість людини у світі та обставинах, що її оточують. У обраній нами для аналізу п'єсі видатного французького драматурга Жана Ануя «L'Arrestation» так чи інакше простежуються всі зазначені теми. Щоразу у репліках своїх персонажів автор показує читачам особливості світогляду людини періоду повоєнного відродження. Хоча твір і побачив світ лише у 1975 році, наскрізним мотивом у ньому проглядається матеріальний та духовний занепад героїв, властивий скоріше втраченому поколінню воєн початку ХХ століття.

Герої п'єси знаходяться у готелі невеликого провінційного міста і здебільшого опиняються там не у кращий період свого життя. Психологічні проблеми кожного персонажа у поєднанні з соціальним занепадом породжують характерні висловлювання. Метою даної статті вважаємо розкрити психолінгвістичні особливості мовленнєвої діяльності героїв обраного твору, а також виокремити лінгвосеміотичні особливості їх комунікативної взаємодії.

Прагматичний підхід до вивчення тексту склався у рамках семіотичного вчення Ч. Морріса і вводив “особистісний” вимір спілкування у вигляді особистого, часового, просторового і, врешті, соціального та текстового дейксису. Визначалося, що у центрі висловлювання стоїть егоцентрично мислячий комунікант, який, беручи за основу свій досвід, визначає певну особу, певний час, певне положення у світі, у соціальному просторі, певну подію як тотожну чи протилежну до самого мовця, часу чи місця здійснення ним мовленнєвого акту, його положення у соціумі та його комунікативної дії. Відповідно до цієї теорії особистість персонажа французької сюрреалістичної драми прихована численними логічними правилами успішності мовленнєвих актів, постулатів, які у сукупності утворюють принцип кооперації, правилами сполучуваності певних мовленнєвих актів у лінійні послідовності, правилами їх прагматичного узгодження, правилами сполучення діалогічної взаємодії [11].

На даний час з точки зору психолінгвістики можна розглядати дійових осіб драматургічних творів як суб'єктів діяльності та спілкування, суб'єктів мовленнєвої

комунікації, творців відносин з іншими комунікантами у діалогічному дискурсі. Таким чином у них неодмінно виникає необхідність психічної, словесної та практичної взаємодії з іншими суб'єктами. «Необхідно протиставити всім цим підходам спроби власне лінгвістичного моделювання особистості мовця, суб'єкта дискурсу, виходячи з його практики використання постулатів і принципів мовного спілкування, з відношення у його персональному дискурсі сказаного та передбачуваного за логічними та комунікативними правилами» [15, с. 5].

Слід розглядати комуніканта драматургічного діалогу сюрреалістичного твору як суб'єкта дискурсу на основі підходу цінніснолінгвістичного моделювання особистості мовця, тобто такого підходу, за якого корпус мовленнєвих актів та ходів, що використовуються суб'єктом, досліджується з урахуванням його практики переважного, ціннісного використання постулатів та принципів мовного спілкування [12].

Прихильники школи символічного інтеракціонізму наголошують на двосторонності мовного спілкування та його інструментальному характері. Як зазначав один із представників даної школи А. Бріттен, мовлення є засобом регуляції людської взаємодії. Основою механізму мовленнєвої взаємодії персонажів п'єс французьких драматургів початку ХХ століття дослідники вважають цінності мовця та слухача, адже суб'єкти комунікативної дії ведуть діалог у тому чи іншому напрямку з огляду своїх переконань [там само].

Вважається, що діалог між дійовими особами драми розвивається принаймні за двома лініями значимості, з яких одна є лінією об'єктивного змісту, а інша – інтерпретацією факту дійсності особами, що вступають у комунікацію. У процесі діалогу відбувається очікування певної поведінки з боку партнера, оскільки діалогічне мовлення виступає необхідною умовою співпраці людей. Мовець, очікуючи отримати реакцію у спілкуванні, перш за все базується на своїх цінностях та передбачуваних ним цінностях слухача. Кожен колективний соціальний акт неодмінно вимагає комунікації між його учасниками. Тому індивід повинен бути здатним інтерпретувати значення як свого мовленнєвого жесту, так і жесту співбесідника. Інакше кажучи, «індивід повинен мати змогу імпліцитно викликати у собі самому відповідь, яку його жест експліцитно викликає у його партнера, а потім скоординувати свою поведінку з його відповіддю» [там само].

Проілюструємо правдивість цієї теорії уривком з полілогу між персонажами п'єси «*L'arrestation*», який відбувається після того, як один з дітей, син мандрівної співачки, забешкетував.

L'HOMME murmure en regardant le petit. Il est ***trop seul***.

LE COMMISSAIRE, doucement. ***Nous sommes tous seuls***. Il apprend.

LA PETITE FILLE [...] *Quand nous seront grands, nous nous marieront et je te rendrai heureux.* [...] ***On ne sera plus jamais seuls, quand on sera mariés.*** [J. A., 121].

Чоловік зі смутком говорить, що хлопчик занадто самотній, вживаючи прислівник «*trop*» – *занадто* – у поєднанні із прикметником «*seul*» – *самотній*. Комісар поліції констатує натомість, що всі люди самотні – «*nous sommes tous seuls*», ніби виголошуючи основоположний постулат цілої епохи. Маленька дівчинка, заспокоюючи засмученого через покарання приятеля, обіцяє виправити цю ситуацію у майбутньому шляхом шлюбу з ним – «*On ne sera plus jamais seuls, quand on sera mariés*». Не зважаючи на майбутній час, у якому двічі вжите дієслово «*être*» – *бути* – та безособову форму фрази із підметом «*on*», складно повірити у правдивість цього твердження.

Висловлювання у сюрреалістичному драматургічному діалозі, на думку науковців, має функцію експлікації цінностей та коригування поведінки партнера по діалогу відповідно до певної цінності. Воно може містити характеристику учасника комунікації у якості засобу експлікації цінності. Вияв таких цінностей комунікантами в ході діалогу полягає у використанні мовних засобів певного типу, пов'язаного з усвідомленням високого чи низького соціального положення партнера мовленнєвої взаємодії. З огляду на це, висловлювання персонажів, що містять характеристики партнера по спілкуванню, вирізняються семантико-прагматичним розмаїттям, що виражає їх співвідносність зі стійкими типами мовленнєвої поведінки, які визначаються дослідниками як дискурсивні форми. Серед таких дискурсивних форм виділяють похвалу, комплімент, засудження,

прохання, наказ, інвективу, погрозу, лестощі, попередження, пораду, вираження співчуття та ін. Кожна репліка діалогу містить план оптимізації ситуації відповідно до переконань мовців, аргументацію оцінки ситуації та орієнтацію на певний вибір, який слугуватиме її покращенню [12]. Аргументацією оцінки при цьому виступає загальноприйняте нормативне уявлення про світ.

Ми погоджуємося з думкою Юрія Михайловича Лотмана, котрий стверджував, що специфічні форми історичної та соціальної поведінки, епохальні типи реакцій, уявлення про правильні чи неправильні дії тощо складаються під впливом складних соціально-історичних процесів [7, с.119].

Відповідно до певної дискурсивної форми аксіологічно забарвлені характеристики партнера у драматургічній діалогічній комунікації слугують для формування компліменту, співчуття, засудження, погрози, інвективи, дружності, поваги, побажання, прохання, наказу вдячності та багатьох інших намірів. Так, комплімент має за основу попередню позитивну оцінку ознаки, якій він висловлюється, а також ціль мовленнєвого акту. Основу засудження навпаки складає несприйняття певних дій партнера, і така мовленнєва поведінка без сумніву демонструє ціннісну спрямованість мовця.

Отже, зрозуміло, що аксіологічні переваги мовця щодо нормативності та ненормативності відображаються у його дискурсі. Існуючі канони культури, які фіксують правила бажаної та необхідної мовної поведінки, психологічні риси та мовленнєві дії індивідів по суті являються цінностями, які вони акумулюють. І навпаки – цінності особистості показують її культурний потенціал.

Дослідники-психолінгвісти вважають гештальт основною функціональною одиницею когнітивного рівня особистості. Гештальт – це структура, що впорядковує розмаїття окремих психологічних та мовленнєвих явищ. Зокрема Сидоров Є. В. стверджує, що гештальт характерний для психічної сфери індивіда як визначена одиниця та спосіб сприйняття висловлювань та структурування знань [14]. Таким чином, це поняття розглядають як когнітивну одиницю та когнітивний спосіб, як інтелектуальне утворення, яке можна співставити з висловлюванням.

Показною в плані розгляду висловлювань дійових осіб п'єс сюрреалізму як реалізації гештальтів мови є стаття Дж. Лакоффа про лінгвістичні гештальти. Науковець пропонує називати психічний феномен, що впливає на організацію висловлювань чи тексту та його розуміння, комунікативним гештальтом [5]. Когнітивні структури індивіда впливають на побудову та сприйняття висловлювань, саме ці структури виступають аксіологічним гештальтом, адже відповідають певним ціннісним установкам. Об'єкт гештальту демонструє ознаки, що лежать у його основі. Гештальт також є пізнавальним засобом природної мови, функціональним механізмом людської свідомості, направленим на мовну комунікацію. Наголошується також на зв'язку між несвідомим означуванням зовнішніх впливів із психічною феноменологією створеного автором персонажа.

Показовою є репліка матері, що звертається до дочки:

LA MERE ET LA PETITE FILLE *Là n'est pas la question. Il n'est pas de ton monde !* [J. A., 124].

Іменник « *monde* » – *світ* – використаний автором у значенні “*milieux, groupe sociale*” [17, с. 463], яке стоїть далеко від первинного значення “*la Terre et les astres*” [там само, с. 463]. Це яскравий приклад соціального розмежування суспільства, підтримуваного старшими у дітях.

Потракування змістового сприйняття драматургічного тексту як відображення-переозначування відбувається у співпраці двох сигнальних систем, які “функціонують за принципом еквівалентних сигнально-сміслових замінів “сумісності” у ході встановлення тотожності та відмінності мовних одиниць тексту із семантикою внутрішньої картини світу” [8, тут і далі переклад наш – І. Л.]. Розуміння висловлювань персонажів відбувається шляхом перекодування змісту вихідного тексту у власну концептуальну структуру реципієнта, у певний гносеологічний образ як одиницю соціоментальної картини світу [10].

Спираючись на ідею радянського психолога Льва Семеновича Виготського про текст як систему подразників, можна подолати однобічність трактування організації тексту, коли

беруться до уваги психічні процеси лише одного учасника акту спілкування при ігноруванні психічних процесів іншого [4]. Як зазначав видатний філософ та дослідник мови Михайло Михайлович Бахтін, жодне висловлювання не може бути досліджене лише з позиції мовця, адже воно є продуктом взаємодії всіх комунікантів, або ж навіть соціальної ситуації, у якій воно виникло [3, с. 78].

Доцільним у контексті нашої розвідки буде погодитися з українською дослідницею Пожарицькою О. О., яка стверджує, що мовна особистість синтезує психологічні та мовознавчі знання. У своїй праці науковиця визначає поняття мовної особистості як “комплексного засобу опису мовної здібності індивіда, що поєднує системне представлення мови з функціональним аналізом текстів” [11]. Російський вчений Юрій Миколайович Караулов у своїх наукових розробках наводить трирівневу структуру мовної особистості, де перший рівень – вербально-семантичний, або граматичний, другий – тезаурусний, або когнітивний, і третій – мотиваційно-прагматичний [16].

У драматургічних текстах французького сюрреалізму мовленнєвий портрет персонажа перш за все показує його соціальну приналежність, а вже потім його істину сутність. Часто у п'єсі Жана Ануя позитивні та негативні герої постають відображенням загальнолюдських концепцій добра та зла, демонструючи таким чином можливість подальшого розвитку їх взаємин між собою та світом.

Цілі мовленнєвого акту, на думку В. Ярцевої, редакторки Лінгвістичного енциклопедичного словника, найповніше відображуються у граматичній структурі речення [17].

Характери персонажів драматургічних творів розкриваються лише через мовлення, яке водночас виражає світоглядні установки автора. Суміжні до лінгвістики науки філософія та літературознавство тлумачать феномен мовленнєвого портрету персонажа з точки зору синтаксису та морально-етичних категорій автора тексту. Психологічні вчення постулюють, що саме через мовлення персонажів автори драматургічних текстів спілкуються з читачами [8]. Великий російський філософ та лінгвіст Михайло Бахтін у своїх працях визначав таку взаємодію письменника та читача за допомогою мовленнєвої особистості створених автором персонажів твору основоположним чинником у формуванні тексту [4].

Наведемо для прикладу уривок з монологу комісара поліції, який, на нашу думку, відображує загальне спрямування авторських цінностей :

*LE COMMISSAIRE On attache **toujours** une importance exagérée au présent. On s'agite et, pour finir, nous **ne vivons que** de souvenirs, comme si les faits, de même que certains plats cuisinés, **n'étaient vraiment bons que** rechauffés. Le moment nous file entre les doigts, informe, et c'est **après**, quand **tout** se remet en ordre, qu'on le déguste...* [J. A., 81].

Безособові конструкції речень з використанням займенника « *on* » та прислівника « *toujours* » – *завжди* – дозволяють говорити про постійність описуваного стану. Порівняння спогадів про події з розігрітими стравами із використанням конструкції « *ne ... que* » – *лише* – пояснює специфіку психології світосприйняття героя сюрреалістичної п'єси лише крізь призму власних спогадів, тоді як події теперішнього моменту « *file entre les doigts* », завдяки контексту невимушеної розмови та дієслову « *filer* » у значенні “*s'en aller très vite*” буквально “*втікають крізь пальці*”

Все вищевикладене дозволяє зробити висновок, що драматургічні тексти сюрреалізму через специфіку самого роду драми можна розглядати як дискурс із виключними психолінгвістичними особливостями, і потрактовувати у якості цілісних мовних творів з притаманним їм рівнями семіотичного навантаження.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арбатский Д. И. О специфике семантического определения и его функциональных типах / Арбатский Дмитрий. – Вопросы языкознания, №5. – 1973. – с.50-60.
2. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Арутюнова Нина Давидовна. – М. : Наука. – 1988. – 157 с.
3. Волошинов В. Н. Слово в жизни и слово в поэзии // Бахтин М.М. Фрейдиизм. Формальный метод в литературоведении. Марксизм и философия языка. Статьи / Волошинов Валентин Николаевич. – М. : Лабиринт. – 2000. – с. 7294.

4. Зайцева И. П. Поэтика современного драматургического дискурса / Зайцева Ирина Павловна. – Луганск : Альма-матер. – 2007. – 332 с.
5. Лакофф Дж. Лингвистические гештальты // Новое в зарубежной лингвистике. Выпуск X. Лингвистическая семантика / Джордж Лакофф. – М. : Прогресс. – 1981. – с. 50-61.
6. Ломтев Т. П. Принципы выделения дифференциальных семантических элементов / Ломтев Тимофей Петрович. – Общее и русское языкознание. Избранные работы. – М. – 1976. – с. 272-289.
7. Лотман Ю. М. Культура и взрыв / Лотман Юрий Михайлович. – М. – 1992. – 202 с.
8. Наумова О. Д. Объектный мир речевой коммуникации и систематизация психолингвистических понятий: Автореф. дис. д-ра филол. Наук / Наумова Ольга Дмитриевна. – М. – 1987. – 42 с.
9. Никитин М. В. Лексическое значение в слове и словосочетании / Никитин Михаил Васильевич. – Л. – 1974. – 44 с.
10. Павлиненс Р. И. Понимание речи и философия языка (вместо послесловия) // Новое в зарубежной лингвистике. Вып.ХУП. Теория речевых актов / Роландас Павлиненс. – М. : Прогресс. – 1986. – с. 380-388.
11. Пожарицька О. О. Мовленнєвий портрет головного героя як вираження авторського начала у творі / Пожарицька Олена Олександрівна – електронний ресурс, точка доступу – <http://www.sworld.com.ua/simpoz2/114.pdf>.
12. Сидорова Н. А. Аксиологическая прагматика диалога / Сидорова Наталья Анатольевна. – електронний ресурс. – Научная библиотека КиберЛенинка. – точка доступу: <http://cyberleninka.ru/article/n/aksiologicheskaya-pragmatika-dialoga>.
13. Стадуйська Н. А. Компонентный анализ значения слова как способ выявления содержания концепта / Стадуйская Наталья Александровна. – Вестник Челябинского государственного университета // Филология. Искусствоведение. – №32 (286). – 2012. – с. 112-117.
14. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры: Опыт исследования / Степанов Юрий Сергеевич. – М. : Яз. рус. культуры. – 1997. – 824 с.
15. Сусов И. П. Личность как субъект языкового общения / Сусов Иван Павлович. – Калинин. : Личностные аспекты языкового общения. Межвузовский сборник научных трудов. – 1989. – с. 3-20.
16. Шмелев Д. Н. Очерки по семасиологии русского языка / Шмелев Дмитрий Николаевич. – М. – 1964. – 244 с.
17. Яноушек Я. Социально-психологические проблемы диалога в процессе сотрудничества между людьми / Яноушек Якуб.– М. : Наука, Психолингвистика за рубежом. – 1972. – с. 112-130.
18. Le Robert de Poche / Dictionnaires Le Robert – P. – 1995. – 904 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

Anouilh J., L'Arrestation. – La Table Ronde, 1975. – 214 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ірина Любарець – аспірант кафедри романської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси : французька драматургія сюрреалізму, психолінгвістика, соціолінгвістика, лінгвосеміотика.

НОМІНАТИВНІ ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВНОГО Й СУБ'ЄКТИВНОГО ЗОБРАЖЕННЯ УЧАСНИКІВ ПОДІЙ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ- НОВИНАХ: ЛІНГВОРИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Анна НАБОК (Ніжин, Україна)

У статті встановлено, що ефект об'єктивного зображення учасників події створюється одиницями субординатного рівня, уживання яких на композиційному рівні підпорядковано метонімічній, просторово-темпоральній і інтродуктивній моделям створення балансу, а враження суб'єктивності формується базовими і суперординатними одиницями, а також домінуванням позначень одного з учасників події на композиційному рівні

Ключові слова: об'єктивність, суб'єктивність, рівні категоризації, субординатні одиниці, базові одиниці, суперординатні одиниці, метонімічна модель, просторово-темпоральна модель, інтродуктивна модель.

The article reveals that the effect of objective portrayal of event participants is formed by the subordinate-level units used in the metonymic, spatial temporal, and introductory models of creating balance while the subjective impression is triggered by basic and superordinate level units as well as by the dominance of identifying one of the event participants.

Key words: objectivity, subjectivity, categorization levels, subordinate units, basic units, superordinate units, metonymic model, spatial temporal model, introductory model.

Медіа-дискурс має конструктивну природу, створюючи дійсність [10: 233], інтерпретуючи події, що зумовлено посередницькою роллю ЗМІ між дійсністю й адресатом, який не має до неї прямого доступу в момент комунікації [5: 12]. Інформуючи лише про

окремі події і подаючи їх у певному ракурсі, ЗМІ формують відображувально-конструктивістську дійсність [4: 18], створену внаслідок процесів медіатизації, тобто зміни і навіть спотворення фактів під час збирання, обробки та поширення інформації [2: 206], що робить повідомлення суб'єктивними. Водночас журналістика декларує принципи максимальної об'єктивності [4: 159], зазначені в обов'язках репортерів багатьох країн. Виникаючі суперечності між суб'єктивною природою медіа-дискурсу й прагненням репортера до об'єктивного інформування відображені у журналістських (А.Белл [7], З.Вайшенберг [1], К.Коттер [9]) й лінгвістичних розвідках (Х.Маат [13], Коен-Альмагор [8]), хоча до цього часу відсутні достатні розвідки про об'єктивність у сфері медійного дискурсу, що зумовлює актуальність дослідження вербалізації ефектів об'єктивності й суб'єктивності в англомовному медійному дискурсі.

Визначаючи об'єктивність як відсутність упередженості, суб'єктивних суджень і оцінок разом із використанням перевірених даних [12: 1129], до текстових засобів створення ефекту об'єктивності зараховуємо баланс точок зору сторін взаємодії [9: 51, 137]; точність викладу фактів, що виявляється в іменуванні конкретних місць та учасників подій, включенні кількісних даних і позначенні деталей [7: 158; 9: 41]; нейтральність, яка полягає у відмові від власних оцінок і точок зору на користь дистанційованих позицій та інформування з посиланням на щонайменше декілька джерел [9: 174].

Ураховуючи спрямованість текстів новин на вплив на аудиторію, формування ефектів об'єктивності й суб'єктивності розглядаємо у руслі лінгвориторики з її етапами текстопобудови, які включають інвенцію, диспозицію, елокуцію, перформацію [3: 90].

Із риторичною інвенцією співвідноситься етап формулювання теми й розробка гіпотези майбутнього повідомлення [3: 93]; розташування номінативних одиниць на позначення учасників підпорядковане риторичній диспозиції, призначеній для створення композиційної схеми повідомлення [3: 110]; номінація учасників події здійснюється на риторичному етапі елокуції, на якому реалізується перехід від концептуального рівня до мовного [3: 14] за допомогою одиниць на позначення суб'єктів і об'єктів, ознак, обставин, відношень і залежностей [3: 136]; риторичні меморія й актію об'єднуються у перформативну стадію, спрямовану на встановлення контакту та здійснення впливу на аудиторію за допомогою повідомлення [6: 7]. Зважаючи на те, що вибір теми повідомлення на етапі інвенції визначає відбір на етапі елокуції номінативних одиниць на позначення учасників подій, номінативні одиниці розглядаємо як інвентивно-елокутивні засоби створення ефектів об'єктивності та суб'єктивності, враховуючи їхнє розміщення на етапі диспозиції [6: 7]. При цьому критеріями об'єктивного або суб'єктивного позначення подій вважаємо ступінь точності номінативних одиниць, відібраних на інвентивно-елокутивному етапі та дотримання балансу, тобто кількості позначень учасників події на диспозиційному рівні [9: 136].

Метою цієї розвідки є вивчення риторичного аспекту створення ефектів об'єктивності та суб'єктивності в інтернетних новинних повідомленнях. Матеріалом розвідки слугують тексти новин сайтів Бі-Бі-Сі (www.bbc.co.uk) та Голосу Америки (www.voanews.com), присвячені політичним подіям.

Інвентивно-елокутивний аспект формування вражень об'єктивності й суб'єктивності втілений у номінації учасників подій у заголовках і текстах одиницями, що категоризують об'єкти на базовому рівні, який надає основну концептуальну інформацію, суперординатному рівні як найбільш загальному та субординатному, що характеризується високим ступенем деталізації [11: 248].

Ефект об'єктивності створюють номінативні одиниці, які зображають референти на субординатному рівні категоризації, іменуючи найбільшу кількість деталей [11: 260]. До цієї групи належать адресні форми, компоненти яких ідентифікують імена, країни, посади учасників подій, організації і т.д. [4: 101], напр., *Former US President George W. Bush* [...] [BBC 02.05.2011]. Наведена адресна форма позначає посаду й повне ім'я экс-президента США Буша.

До засобів суб'єктивної репрезентації учасників подій зараховуємо одиниці на позначення референтів на базовому й суперординатному рівнях категоризації. При цьому базові одиниці іменують прототипові об'єкти, а суперординатні одиниці вирізняються

високим ступенем узагальнення і низькою точністю як показниками суб'єктивності. При цьому базові одиниці позначають конкретні референти неозначеними фразами, наприклад, професії, напр., *A spokesperson for Mr. Ban expressed deep appreciation* [...] [BBC 25.11.2013], посади, напр., *Egypt reshuffle puts new defense chief, vice president in spotlight* [VOA News 13.08.2012]. Іменники у множині і збірні одиниці на позначення організацій зараховуємо до базово-суперординатних одиниць як проміжних між базовими й суперординатними, оскільки вони відображають вищий рівень узагальнення, ніж базові одиниці, але є менш абстрактними, ніж суперординатні засоби. Так, у реченні *Leaders showed* [...] [BBC 20.10.2011] іменник у множині *leaders* позначає лідерів безвідносно до країни, партії і т.д. Суперординатні одиниці, що вказують на суперординатний рівень категоризації як найвищий ступінь узагальнення, є найменш об'єктивними через низьку точність позначення референтів, включаючи одиниці на позначення абстрактних понять, наприклад, неозначені займенники, що іменують не конкретних осіб, а людей взагалі: *Some have voiced concern* [...] [BBC 15.10.2013]. До суперординатних також зараховуємо одиниці, засновані на когнітивній метонімії, яка розгортається у напрямку ПРОСТОРОВА ЧАСТИНА – ЦІЛЕ [15: 77]. Так, у реченні *Iran says* [...] [BBC 25.09.2013] назва країни як узагальнювальне ціле вживається замість точного позначення уряду як складника.

Формування вищого й нижчого ступенів ефекту об'єктивності забезпечується субординатними одиницями різної точності. Вищий ступінь об'єктивності втілений більшою кількістю уточнювальних компонентів у складі адресного імені, і навпаки, нижчий ступінь об'єктивності пов'язуємо з меншою кількістю уточнювальних одиниць. Відповідно, кількість компонентів адресних імен на позначення учасників подій може варіюватись від одного, вказуючи на найнижчу точність, напр., *Mr Duvalier, who is facing charges* [...] [BBC 02.02.2011], до дев'яти, забезпечуючи найвищу точність, а отже й об'єктивність ідентифікації учасників подій. Так, у реченні *The head of Greece's far-right Golden Dawn political party, Nikos Mihaloliakos, has been remanded in custody* [...] [VOA News 03.10.2013] компоненти дев'ятимісної адресної форми вичерпно характеризують політика: вони включають іменник *head*, який вказує на керівну посаду; топонім у присвійному відмінку, що іменує країну *Greece's*; прикметник *far-right* на позначення ідеологічного спрямування партії; словосполучення *political party*, що іменує власне політичну партію; її власну назву *Golden Dawn* та двомісний антропонім *Nikos Mihaloliakos*, що називає голову партії.

Нижчий ступінь об'єктивності у позначенні учасників подій виявляють адресні форми з меншою кількістю класифікаторів у їхньому складі. Так, у реченні *Among the first to vote was opposition deputy Federica Mogherini* [...] [BBC 14.12.10] чотиримісна адресна форма включає класифікатори на позначення належності до опозиції (*opposition*), посаду (*deputy*) та двомісний антропонім *Federica Mogherini*. Відсутність складників, що називають партію, посаду та країну, що є релевантними для ідентифікації політика, робить його представлення за допомогою чотиримісної форми більш суб'єктивним.

При іменуванні організацій ефект об'єктивності створюється субординатними одиницями. При цьому уточнювальні складники номінативних фраз вказують на належність організацій до різного спрямування: правозахисного, напр., *According to Israeli human rights group B'Tselem* [...] [BBC 20.07.2013], міжнародного, напр., *the UN General Assembly did hold* [...] [BBC 25.09.2013], медійного, напр., *French site Mediapart reported* [...] [VOA News 30.04.2012], політичного, напр., *the Conservative Party won* [...] [VOA News 03.05.2011]. В останньому з них прикметник *Conservative* позначає ідеологічне спрямування, а іменник *Party* вказує на партію.

Субординатні одиниці створюють ефект суб'єктивності при сполученні з означеннями оцінної семантики, напр., *charismatic, angry, Kremlin-backed, Nazi-inspired* тощо. У наступному прикладі позитивне ставлення до політика відображене препозиційним атрибутом *charismatic*, який надає високопосадовцю якостей, що викликають захоплення інших, приваблюючи їх *Ruling bloc looks set for a handsome upper house election win since the charismatic Jumichiro Coizumi left office in 2006* [VOA News 21.07.2013].

Одиниці базового рівня відображають різні ступені об'єктивності / суб'єктивності учасників подій. Більш об'єктивна модель ідентифікації представлена базовими одиницями,

які іменують посади та просторову локалізацію референтів, що забезпечує їх точну ідентифікацію. Наприклад, у реченні *He will travel to Israel Sunday for talks with foreign ministers of France, Britain and Saudi Arabia [...]* [VOA News 13.09.2013] учасники події позначені базовими одиницями на позначення міністрів (*foreign ministers*) у сполученні з одиницями просторової семантики, що іменують країни (*France, Britain, Saudi Arabia*), забезпечуючи об'єктивності їх зображення.

Ефект суб'єктивності створюється базовими номінативними одиницями, які не сполучаються з власними назвами. Знижуючи точність позначення учасників подій за рахунок відсутності антропонімів, базові одиниці висувають на перший план лише суспільно-політичні характеристики референтів, що демонструє речення *the EU foreign policy chief is also in Burma [...]* [VOA News 29.04.2012]. У його складі номінативна фраза *the EU foreign policy chief* лише вказує на посаду політика.

Суперординатні одиниці рідко вживаються для представлення учасників подій, оскільки характеризуються високим рівнем узагальнення і позначають абстрактні поняття, створюючи ефект суб'єктивного інформування: *Coalition has said [...]* [VOA News 24.04.2011]. Високий ступінь вияву суб'єктивності демонструють суперординатні одиниці, що називають великі маси людей, як у реченні *Crowds gathered outside the White House [...]* [BBC 25.05.2011], де іменник у множині *crowds* позначає натовп, не називаючи точну кількість громадян, тобто зображає ситуацію суб'єктивно. Враження суб'єктивності також створюється абстрактними суперординатними одиницями на позначення учасників подій (*opposition, some*), що почасти зумовлено бажанням зберегти їхню анонімність або відсутністю точних даних про них, напр., *Rebels [...]* *have given rise to militias and militant groups who control parts of the country* [VOA News 10.10.2013].

На етапі диспозиції інвентивно-елокутивні засоби номінації учасників подій упорядковуються в різних блоках статей новин на рівні макродиспозиції, яка визначає загальну структуру текстів і їхній поділ на наступні блоки: Заголовок і Вступ, що утворюють Коротке Повідомлення, Головна Подія, яка деталізує зміст Короткого Повідомлення, блоки Фону та Коментарів, що локалізують фонові події, вербальні реакції, висновки, припущення з приводу Головної Події відповідно [10: 258].

На рівні макродиспозиції позначення учасників подій вписується у послідовність розгортання тексту, яке враховує об'єктивне іменування референтів чи їх суб'єктивне представлення у заголовку. Мікродиспозиція передбачає іменування учасників подій за рахунок розміщення одиниць, що їх позначають, у різних позиціях абзаців.

Створення ефектів об'єктивності й суб'єктивності при позначенні учасників подій відбувається вже в заголовках текстів новин за рахунок представлення учасників подій на різних рівнях узагальнення, адже об'єктивності сприяє низький, а суб'єктивності – високий рівень узагальнення. Найвищий рівень об'єктивності створюється адресними формами, тобто одиницями високого рівня точності з найнижчим – субординатним – рівнем узагальнення, напр., *Richard Holbrooke, veteran US diplomat, dies* [BBC 14.12.2010]. Суб'єктивність виражена суперординатними одиницями найвищого рівня узагальнення з абстрактним значенням, такими як абстрактні іменники, напр., *Thousands protest against Thai Government* [VOA News 24.11.2013]. Базові одиниці займають проміжну позицію завдяки тому, що не такі абстрактні як суперординатні, але й не такі детальні як субординатні, напр., *Japan PM Heads for Election Victory* [VOA News 21.07.2013].

Різний ступінь об'єктивності й суб'єктивності представлення учасників подій в назвах статей зумовлений призначенням заголовків для привернення уваги до змісту повідомлення у різних перспективах. Субординатні одиниці (*Veteran US Diplomat Richard Holbrooke*) акцентують увагу на детальній ідентифікації учасників подій. Найбільш об'єктивно учасників подій у заголовках представляють субординатні одиниці, які підвищують достовірність інформації, додаючи до загальновідомих знань адресні форми на позначення учасників подій, що складаються з антропонімів як індивідуалізуючих компонентів і класифікаторів, що маркують суспільний статус учасників подій. Так, у заголовку *Russia opposition leader Navalny vows Moscow poll win* [BBC 20.07.2013] класифікатори *Russia*

opposition leader надають національні й суспільні характеристики учасника події, а антропонім *Navalny* називає його.

Нижчий ступінь об'єктивності внаслідок меншої точності позначення учасників подій відображають у заголовках базові одиниці, напр., *Senate Leaders Optimistic About Reaching Deal on Debt Ceiling* [VOA News 14.10.2013]. Завдяки нижчому рівню деталізації порівняно з субординатними одиницями базові засоби знижують точність сприйняття учасника події, виносячи на перший план лише його професійні якості, як у заголовку *Libyan Prime Minister Kidnapped* [VOA News 10.10.2013]. У наведеному прикладі фраза *Libyan Prime Minister* позначає країну та посаду як суспільні характеристики політика без його прізвища, що підвищує суб'єктивність його зображення.

Ефект суб'єктивної репрезентації учасників подій досягається у заголовках суперординатними метонімічними одиницями на позначення цілого замість частини, що менш точно позначає учасника події, як у заголовку *US, Russia Closer to Agreement on Syrian Chemical* [VOA News 13.09.2013]. У наведеному прикладі одиниці на позначення країн (*US* і *Russia*) імплікують учасників переговорів, не згадуючи їх імен, що порушує точність позначення учасників події та сприяє суб'єктивності заголовка.

Формування ефекту об'єктивності упродовж тексту спрямоване на уточнення змісту заголовка у блоці головної події. При цьому одиниці на позначення учасників подій у заголовку й блоці головної події, взаємодіють за такими моделями: об'єктивізації метонімічних одиниць, яка полягає у розкритті змісту; просторово-темпоральної локалізації референтів, коли заголовок деталізується одиницями, які ідентифікують час і місце у блоці головної події; інтродуктивною, за якої номінативні одиниці тексту називають суб'єктів, не позначених у заголовку.

Метонімічна модель представлена у статті Бі-Бі-Сі під заголовком *US drone strike killings in Pakistan and Yemen 'unlawful'* [BBC 22.10.2013]. В ініціальній позиції заголовка аббревіатура *US* метонімічно позначає країну замість конкретних учасників події. Зміст метонімічного зворота розкривається у блоці головної події сполученням деталізуючої одиниці *CIA „ЦРУ”* з присудком *are responsible* і фразою *unlawful killings*, які підтверджують відповідальність розвідки за несанкціоновані атаки безпілотних літаків на Пакистан: *CIA drone attacks in Pakistan are responsible for unlawful killings*.

Текстова модель просторово-темпоральної локалізації учасника події підвищує об'єктивність повідомлення за рахунок обставин місця (*in Sirte, in Austria*) та часу (*on Sunday*), ужитих у кінці блоку головної події. Наприклад, заголовок *Libyan PM Ali Zeidan seized by armed men* [BBC 10.10.2013] повідомляє про викрадення лівійського прем'єра, а у блоці головної події обставина місця *in the capital, Tripoli* локалізує пригоду в столиці країни: *Libyan PM Ali Zeidan has been seized by armed men in the capital, Tripoli*.

Інтродуктивна модель представлена номінативними одиницями, що називають раніше невідомих учасників події. Наприклад, у заголовку *UN Chief in Burma for Talks* [BBC 29.04.2012], крім деталізації посади *UN Chief* у блоці головної події адресною формою з антропонімом *U.N. Secretary General Ban Ki-moon*, адресні форми *Nobel Peace laureate Aung San Suu Kyi* та *Burmese President Thein Sein* називають у блоці головної події нових учасників події: *U.N. Secretary General Ban Ki-moon has arrived in Burma where he will meet with Nobel Peace laureate Aung San Suu Kyi and Burmese President Thein Sein*.

Ефект об'єктивності при взаємодії макро- і мікродиспозиції забезпечується балансом номінативних одиниць на позначення учасників подій. Збалансована модель тяжіє до об'єктивного викладу інформації, за якого кількість згадувань учасників події, які належать до різних сторін, має бути однаковою. Збільшення кількості одиниць для зображення однієї сторони при зменшенні одиниць, що іменують іншу, сигналізує про незбалансовану модель позначення референтів.

Ефект об'єктивності досягається збалансованим представленням учасників подій у статті про винесення смертного вироку ісламістському лідеру: *Abdul Kader Mullah gets death penalty for war crimes* [BBC 17.09.2013]. Аналізована модель втілена у пропорційному вживанні одиниць, які називають учасників подій зі сторони обвинуваченого, обвинувачення й нейтральних спостерігачів. Номінативні одиниці на позначення сторони обвинуваченого

мулли Абдула Кадера як головної дійової особи вжиті на початку абзаців п'ять разів, що становить найбільшу кількість: з них антропоніми, що називають обвинуваченого (*Abdul Kader Mullah*) – два рази; іменники на позначення прибічників обвинуваченого (*supporters*) – два рази; одиниці, що іменують представника захисту (*defence lawyer Tajul Islam*) – один раз.

Номінативні засоби на позначення обвинувачення як менш важливих для повідомлення осіб вжиті в ініціальних позиціях меншу кількість (три рази): одиниці, що іменують суд (*Bangladesh's Supreme Court*) використані два рази, а адресна форма на позначення представника обвинувачення (*prosecutor Ziad Al Malum*) вжиті один раз. По одному разу в ініціальних позиціях представлені одиниці, що вказують на третю – другорядну – сторону: місцеві ЗМІ (*local media reports*), правозахисні групи (*human rights groups*), парламент країни (*Bangladesh government*). Отже, пропорційність кількості згадувань на початку абзаців номінативних фраз на позначення учасників подій надає повідомленню збалансованості, створюючи враження об'єктивного інформування.

Ефект суб'єктивності створюється незбалансованим інформуванням, тобто домінуванням в ініціальних позиціях одиниць на позначення одного з учасників подій. Дисбаланс зображення учасників демонструє стаття про підготовку до ядерних переговорів з Іраном під заголовком *Iran ready for nuclear talks, says President Rouhani* [BBC 25.09.2013]. Суб'єктивне зображення президента Ірану в бік значної його підтримки виражене великою кількістю висунень на початок абзаців номінативних одиниць на його позначення (дванадцять разів) при обмеженій кількості згадувань інших учасників переговорів. Відповідно, адресні форми, що називають президента, ужиті вісім разів (*Mr. Rouhani shook hands [...]* або *President Rouhani said [...]*), особовий займенник *he* на його позначення зустрічається в ініціальних позиціях чотири рази (*He criticized [...]*). Кількість згадувань інших учасників переговорів у два рази менша – шість разів. Менша кількість їх позначень свідчить про їх менш важливу роль порівняно з президентом Ірану. Так, президент США позначений на початку абзаців п'ять разів: чотири рази антропонімом *Mr. Obama* (*Mr. Obama referred to Iranian suffering [...]*) та один раз особовим займенником (*He told the General Assembly that [...]*), міністр закордонних справ Ірану ідентифікований один раз адресною формою *Foreign Minister Mohammad Javad Zarif will discuss its nuclear problem [...]*. Таким чином, за допомогою високої частотності висунень в ініціальні позиції одиниць на позначення президента Ірану створюється ефект його домінування, що призводить до зниження об'єктивності повідомлення.

Отже, при зображенні учасників подій ефект об'єктивності досягається на інвентивно-елокутивному рівні адресними формами, що репрезентують референти на субординатному рівні, оскільки велика кількість деталей забезпечує точність повідомлення. Ефект суб'єктивності створюють базові одиниці, якщо вони не сполучаються з власними назвами, та абстрактні суперординатні одиниці на позначення учасників подій. Диспозиційні засоби створення об'єктивності забезпечують баланс зображення сторін повідомлення й нейтральність у презентації подій висуненням одиниць на позначення їх учасників в ініціальні позиції композиційних блоків статей та метонімічною, просторово-темпоральною й інтродуктивною моделями для деталізації змісту заголовків у блоці головної події. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у виявленні моделей об'єктивного й суб'єктивного зображення деталей подій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вайшенберг З.В. Новинна журналістика / З.В. Вайшенберг. – К.: Академія Української преси, 2004. – 262 с.
2. Землянова Л.М. Коммуникативистика и средства информации: Англо-русский толковый словарь концепций и терминов / Л.М. Землянова. – М.: Изд-во Моск. гос. ун-та, 2004. – 416 с.
3. Мацько Л.І. Риторика / Л.І. Мацько. – К.: Вища школа, 2006. – 311 с.
4. Потапенко С.І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти / С.І. Потапенко [Монографія]. – Ніжин: Видавн. НДУ імені М.Гоголя, 2009. – 391 с.
5. Потапенко С.І. Текстотвірна функція заголовків англомовних газетних повідомлень / С.І. Потапенко // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. – Серія Філологія. – 2004. – Т. 7, № 1. – С.80 – 88.
6. Репех Н.В. Вербалізація семантики *початку* і *кінця* у англомовному журнальному дискурсі: когнітивно-риторичний аспект: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.04 / Н.В. Репех. – Одеса, 2013. – 20 с.

7. Bell A. The discourse structure of news stories / A. Bell // *Approaches to Media Discourse*. – Oxford: Blackwell Publishers, 1998. – P. 64-104.
8. Cohen-Almager R. *Speech, Media and Ethics. The Limits of Expression* / R. Cohen-Almager. – London: Palgrave, 2001 – 217 p.
9. Cotter C. *News Talk. Investigating the Language of Journalism*. / C. Cotter. – London: Cambridge University Press, 2010 – 272 p.
10. Dijk van T. A. *Structures of news in the press* / T. A. van Dijk // *Discourse and Communication*. – Berlin : De Gruyter, 1985 – P. 69–93.
11. Evans V. *Cognitive Linguistics. An Introduction* / V. Evans, M. Green. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2006. – 851 p
12. *Logman Dictionary of Contemporary English: New Edition*. – Harlow: Longman, 2003. – 1950 p.
13. Maat H. P. *Editing and genre conflict: how newspaper journalists clarify and neutralize press release copy* / H. P. Maat // *Pragmatics*. – 2008. – Vol. 18, N 1. – P. 87-113.
14. Potapenko S.I. *Introducing Cognitive Linguistics: manual for students* / S.I. Potapenko. – Nizhyn: Nizhyn University Publishing House, 2013. – 136 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Анна Набок – аспірантка кафедри германської філології Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, лінгвориторика, риторика медіа-дискурсу.

ФУНКЦІЇ ЗОБРАЖЕНЬ У КРЕОЛІЗОВАНИХ ТЕКСТАХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ АВСТРАЛІЇ

Юлія РОГАЧ (Луцьк, Україна)

Стаття присвячена аналізу особливостей візуалізації сучасної мас-медійної комунікації, визначенню структурних особливостей полікодових текстів в газетному дискурсі австралійських засобів масової інформації, а також встановленню функцій візуальних складових у мас-медійних креолізованих текстах; особливу увагу звернуто на закономірності організації рекламних текстів та повідомлень, кореляцію візуальної та вербальної частин, а також місце та роль етнічної культури, національних свят при побудові рекламних текстів та їхньому наповненні релевантним контентом.

Ключові слова: візуалізація, засоби масової інформації, зображення, креолізовані тексти, кореляція, реклама, функції.

The article deals with the analysis of the peculiar features of the process of the communication visualization, with the description of the structure of the creolic texts in modern Australian mass-media discourse, to the definition of the functions of the visual parts in the mass-media creolic texts; a special attention has been paid to the principles of the organization of the texts of the advertisements, correlation of their visual and verbal parts and to the role and place of an ethnic culture and national holidays in the process of the creation of advertisements.

Key words and phrases: visualization, mass-media means, advertisements, creolic texts, images, functions, correlation.

Сучасний стан лінгвістичної науки засвідчує підвищений інтерес до нових форм та способів представлення інформації, до аналізу процесів візуалізації текстових повідомлень, які стали диференційною ознакою засобів масової інформації. Актуальність пропонованого дослідження обумовлена появою нових комбінованих засобів обміну інформацією, які потребують психолінгвістичного аналізу та відповідних узагальнень. Вивченням креолізованих текстів та їхньої візуалізації займається значна кількість вітчизняних науковців: О. Є. Анісімова, І. В. Вашуніна, Н. С. Валгіна, М. В. Ворошилова, А. П. Загнітко, Л. Т. Кияк-Редькович, Л. Л. Макарук та інші. Значну увагу сучасним комбінованим формам та способам комунікації присвячують знані зарубіжні лінгвісти: Девід Крістал, Уільям О'Грейді, Майкл Добровольський та інші. Серед основних питань, пов'язаних із кореляцією у креолізованих текстах візуальних компонентів з вербальними, виокремлюють дефініцію їхніх функцій та функціональне навантаження, які досліджуються через призму прагмалінгвістики та лінгвопрагматики. Комплексний підхід до досліджуваних одиниць, їхня незвичність та новизна визначають актуальність нашої студії та важливість його результатів для розвитку теорії комунікації, паралінгвістики, графічної лінгвістики та прагмалінгвістики.

Креолізовані тексти становлять невід'ємну складову сучасних друкованих засобів масової інформації, які знаходимо на інформаційному ландшафті Австралії. За визначенням Н. С. Валгіної, «креолізовані тексти – це тексти, які складаються із двох негомогенних

частин: вербальної (мовної/мовленнєвої) та невербальної (такої, що належить до інших знакових систем, ніж природна мова) [1: 192].

У рамках досліджень креолізованих текстів особлива увага приділяється візуальній частині, яка представлена зображенням чи іншими графічними одиницями. Не дивлячись на неоднорідність складових частин креолізованого тексту, у писемній комунікації вони становлять єдине ціле, оскільки виконують основні загальномовні функції. На думку Л.Л. Макарук [3], зображення є найважливішим компонентом креолізованого тексту і, залежно від його типу, виконує у ньому як універсальні функції, так і специфічні. Як зазначає А.П. Загнітко [2: 160], серед універсальних функцій виділяють наступні: *атракативна, інформативна, експресивна та естетична*. *Атракативна функція* візуального компонента полягає у тому, що зображення притягує до себе увагу цільової аудиторії, спонукає їх до ознайомлення з представленою інформацією. Особливо яскраво це проявляється у використанні копірайтерами різноманітних піктограм та ідеограм, варіюванні кольорового спектру, залученні прийомів та механізмів графічної гри. *Інформативна функція* реалізується через потенції візуальних компонентів передавати певну інформацію. *Експресивна та естетична* функції пов'язані з можливістю візуальних/графічних компонентів апелювати до емоцій та сенсорики цільової аудиторії, впливати на них та модифікувати.

На думку Нормана Феаклоу (Norman Fairclough) [5], диференційною ознакою сучасного масмедійного дискурсу є те, що простежується чітке протистояння між інформативністю та розважальністю газетних повідомлень та текстів, а також певна опозиція між публічним та приватним, в результаті чого масмедійний дискурс зазнає сильної соціалізації і маркетингації. Крім того, читачі все частіше стають пасивними споживачами інформації, яка «подається у масмедійних засобах, що зазнають посиленого комерційного тиску та конкуренції й оперують на ринкових основах у рамках розважальної індустрії» [5: 11].

На пропонованому нижче рисунку 1 маємо зразок креолізованого рекламного тексту, який містить як вербальний компонент, так і візуальний. Вербальна частина дає нам чітке уявлення про послуги спеціаліста, які рекламуються, а далі, через використання яскравих кольорів (червоного, синього та жовтого), значно збільшений розмір літер та цифр (15 %), вдало вибраний червоний та жовтий фони для важливої вербальної інформації реалізуються атракативна функція, інформативна та емотивно-естетична. Необхідно звернути увагу на вдалу апеляцію до патріотичних почуттів австралійців, адже йдеться про великий власне австралійський розпродаж.

(Рис. 1, The Herald Sun, 26 January, 2013)

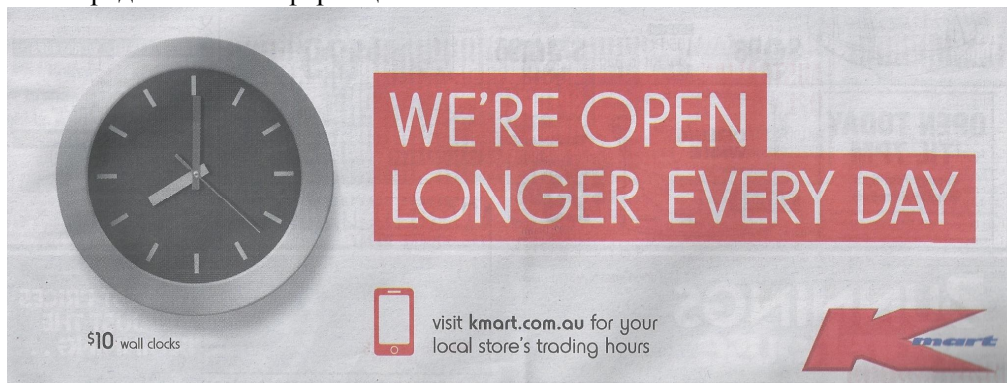
Ще одна особливість цього рекламного тексту полягає у тому, що він слугує підтвердженням позитивного ставлення австралійців до свого національного прізвиська

Aussie, які, на відміну від багатьох інших народів світу, абсолютно не сприймають його як дерогативне. Крім того, почуття патріотичного, «свого» підсилюється ще й використанням зображення традиційного австралійського капелюха на першій літері *A*, з якої розпочинається етнонім *Aussie*. Копірайтери вдало апелюють до емоцій цільової аудиторії шляхом використання таких лексичних одиниць, як *only, 4 days only*, що підсилює короткотривалість розпродажу та необхідність прийняття швидких рішень. Ще одна риса пропонованої реклами полягає в тому, що її автори вміло підібрали кольорову гаму, адже розміщення літер чорного кольору на жовтому колі створює ефект певної агресивності, яка також передбачає рішучі дії. Важливим з точки зору інформативності є використання числівників – 15, 4, що додає повідомленню чіткості та конкретики, а повторюваність назв товарів – *carpet & flooring* – акцентує на тому, який саме продукт пропонується. Ще одна риса, на яку варто звернути увагу, це вдала маніпуляція інформацією, яка базується на модифікації узусу великих та малих шрифтів, коли основний інформативний блок подається великими літерами, тоді як важлива для споживача, проте не вигідна для продавця, послуга представлена дрібними літерами. Наприклад, 15% OFF., *excludes installation & accessories*.

Вважаємо за необхідне звернути увагу і на використання ідеограми @, яка стала невід’ємною частиною сучасної мас-медійної та електронної писемної комунікації. Як зазначає Девід Крістал (David Crystal), «...в 1971 році американський комп’ютерний інженер Рей Томлінсон (Ray Tomlinson) послав перше електронне повідомлення, в якому він використав символ @ для ідентифікації розміщення електронної адреси відправлювача у межах комп’ютерної системи, яка посилала і одержувала і-мейли» [4: 64]. В англійській мові цей символ одержав назву *at* [æt], тоді як в інших мовах він має цілу низку позначень, які базуються на незвичній формі, яку порівнюють з черв’яком, хоботом слона, хвостом мавпи тощо. Наприклад, поляки називають цей знак *małpa* – «мавпа», росіяни – *собака*, греки – *paraka* «качечка», фінни – *miukutaiku* «мяу-мяу» [4: 64].

Естетична функція зображення реалізовується у тому, що пропонований полікодовий текст є організаційно завершеним та естетично оформленим. Копірайтери вміло застосували ландшафтний фон, який створює позитивний настрій та відчуття домашнього затишку, а зображені сніжинки викликають в цільовій аудиторії відчуття свята, чистоти й швидкоплинності події. Кольорова гама відповідає тенденціям організації візуальних повідомлень, оскільки витримані основні правила комбінаторики кольорів та їхньої кількості (за звичай, не більше трьох кольорів на одному зображенні) – синього, червоного, білого, тоді як часові рамки виділені авторами окремо - синіми літерами на колі яскравого жовтого кольору.

Наступне повідомлення (рис. 2) є ще одним прикладом креолізації реклами у сучасному газетному дискурсі, у якому представлені фотографії, ідеограми та піктограми у комбінації з вербальною частиною, яка несе основне інформативне навантаження. Простежуючи кореляцію вербальної частини та візуальної, можемо відзначити, що остання виконує функцію доповнення, уточнення та інтенсифікації вербально представлені інформації. Варто відзначити естетичну функцію, яку відіграє візуальна частина, адже зображення годинника та айфону привертає увагу цільового читача та створює відчуття надійності та достовірності представлені інформації.

(Рис. 2, The Herald Sun, 26 January, 2013)

Естетична сторона зображення забезпечується також і вдало підбраною кольоровою гамою, адже червоний колір, на якому представлено вербальне повідомлення, слугує яскравим фоном для подачі інформації та виділення її важливості. Варто звернути увагу на подвійну функцію, яку виконує зображення годинника, оскільки він не тільки вказує на пролонгований час роботи магазину, але й слугує предметом реклами, на що вказує подана під ним вартість.

Отже, як показує здійснений аналіз полікодових рекламних повідомлень, для сучасних засобів інформації Австралії характерним є явище креолізації, яке уможливорює комбінаторику вербальних засобів та параграфемних одиниць для створення комбінованого впливу на цільову аудиторію. Крім того, простежується реалізація одного з основних завдань сучасних мас-медійних текстів – не тільки інформувати, але й розважати читача.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Валгина Н. С. Теория текста / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2003. – 280 с.
2. Загнітко А. П. Лінгвістика тексту : Теорія і практикум. Науково-навчальний посібник. Вид. 2-ге, доп. і перероб. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2007. – 313 с.
3. Макарук Л. Л. Лінгвопрагматика піктограм та ідеограм в англійському мас-медійному дискурсі : автореф. дис. ... канд. філ. наук : спец. : 10.02.04 – Германські мови / Л. Л. Макарук. – Львів, 2013. – 20 с.
4. Crystal D. A little Book of Language / D. Crystal. – New Haven and London : Yale university Press, 2010. – 260 p.
5. Fairclough N. Media Discourse / N. Fairclough. – London : Bloomsbury Academic, 2011. – 214 p.
6. The Herald Sun. – 2013. – № 4. – Saturday, January, 26. – 2013. – 20 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Рогач – магістр прикладної лінгвістики, аспірант кафедри практики англійської мови Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси – мас-медійна комунікація, лінгвосоціотика, піктограми та ідеограми, креолізовані тексти, реклама, маніпуляція.

ПРОДУКТИВНІ СЕМІО-ФОНОЛОГІЧНІ ТА ІДЕОГРАФІЧНІ ТИПИ КРИПТУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО МОЛОДІЖНОГО МОВЛЕННЯ

Христина РОМАШКО (Львів, Україна)

У статті описаний аналіз видів віртуального спілкування, наведені словотворчі моделі молодіжного віртуального сленгу французької молоді, подана типологія кодування слів віртуальної субмови.

Ключові слова: віртуальна субмова, код, мовлення, молодь, комунікація, типологія, чат

The article deals with the analysis of the types of virtual communication, some models of word construction in virtual slang of French youth are given, as well as the typology of codification of the words in virtual communication

Keywords: virtual sublanguage, code, language, youth, communication, typology, chat.

Із появою смартфонів, та телефонів, які реагують на дотик (touchscreen), форма написання СМС-повідомлень та онлайн-повідомлень у чатах та засобах миттєвого зв'язку (ICQ, skype, Wassup та ін.) стала майже ідентичною. На сьогоднішній день, немає технічної потреби скорочувати слова при використанні смартфонів та телефонів, у яких є автокоректор у текстовому редакторі, проте потреба писати «slt», «2m1», «pk» залишається актуальною при використанні комп'ютерів з клавіатурою. Для швидшої реакції користувачі інтернету продовжують писати «kom» замість «comme», уникають пробілів та літер, котрі не вимовляються, літери «é» та інших діакритичних знаків, апострофів та знаків пунктуації [2].

Віртуальна молодіжна субмова, зокрема та, що використовується 13-16-річними французами, носить також назву «Langagekikoolol», і вважається певним кодом, незрозумілим для осіб поза групою. Ця нова форма французької мови маркується соціально, поновлюється свіжими скороченнями, що, на думку лінгвістів, робить зайвою її фіксацію та пошуки у словниках. Нижче декілька загальних правил:

- l → son : "ain" et article : "un". Приклад: "s1tax" = "syntaxe"
- O → son "o", ou mot : "au".
- T → locution verbale : "T'es". Приклад: "T ou?"

- Q → son "cu" ou mot : "cul"
- G → son "gé" ou locution verbale "j'ai"
- x → mot : "fois"

Ці базові правила доповнюються виразами: LOL → idée (je me marre); mwa → mot : "moi" ("*mwa*" est plus rapide à écrire que "moi" en SMS en mode ABC); slmt → mot : seulement; pr → pour; tt → tout [1:78].

У результаті маємо такі криптування: "inHeV" - "inachevé"; "à12C4" - "à un de ces quatre"; "a2m1" - "à demain"; "bi1" або "b1" - "bien"; "koi29" - "quoi de neuf" [1:79].

Одна і та ж аббревіатура може відсилати до різних значень залежно від контексту, користувача чи групи. Двозначність трактування СМС призводить до ускладнення та сповільнення їх прочитання. Як колись сленгове мовлення французів старшого покоління, так і молодіжна говірка *desjeunes* веде до утворення *novlangue*, чії особливості ми розглянемо далі. У чатовій віртуальній субмові часто застосовується метод сугестії – «навіювання» значення, відправник передбачає, що отримувач (destinataire) зрозуміє значення по кількох літерах: "aller" = "alé", "quelque chose" - "kelke choz", "bises" = "biz" [3].

Субмова чатів характеризується також використанням англіцизмів: now = maintenant - today = aujourd'hui – why : pourquoi. Комбінація англіцизмів з цифрами: 4ever : forever – 2gether : together. Ще однією характеристикою є уникнення пробілів: "jle sais" = "je le sais" або "cava" - "ça va".

Аналізуючи медіатичне мовлення молоді, ми виявили різні типи кодування слів у французьких чатах, ми зробили спробу класифікації за принципом гомогенності.

Тип I: редукція до однієї або кількох маленьких літер: *ap* (*après*), *auj* (*aujourd'hui*), *av* (*avant*), *mnt* (*maintenant*), *mn* (*minute*), *rdv* (*rendez-vous*), *chvx* (*cheveux*), *tps* (*temps*), *tjr* (*toujours*), *bcp* (*beaucoup*), *max* (*maximum*), *grd* (*grand*), *pko* (*pourquoi*), *pv* (*privé*), *ds* (*dans*), *avc* (*avec*). Серед аббревіатур цього типу є такі, які відповідають лінгвістичній нормі, та які вже стали широкоживаними: *mn* для слова *minute*, *max* для *maximum*, *net* – *internet*, *resto* – *restaurant*, *vs* – *vous* [3].

Серед **частин мови**, репрезентованих у чатах аббревіатурами наявні:

прислівники: *bcp* (*beaucoup*), *mnt* (*maintenant*), *tjr* (*toujours*), *tt* (*tout*), *auj* (*aujourd'hui*); *qd* (*quand*);

іменники: *rdv* (*rendez-vous*), *tps* (*temps*), *bjr* (*bonjour*);

прийменники: *ap* (*après*), *av* (*avant*), *qd* (*quand*)

Тип II: ініціальні семіо-фонологічні аббревіатури

Іменники: *WE* (*week-end*), *ID* (*idée*), *AR* (*aller-retour*), *KS* (*voiture*);

Прикметники: *OQP* (*occupé*), *NRV* (*énervé*), *LH* (*lâche*);

Прислівники: *AM* (*après-midi*); *jamé* (*jamais*), *bi1to* (*bientôt*),

Дієслова (в основному для форм дієслів être, avoir): *TT* (*t'étais*), *CT* (*c'était*)

Тип III: загальноживані слова жаргону підлітків, що широко застосовуються в їхньому мовленні, зокрема слова на верлані. Дуже часто ці слова підхоплюються засобами мас-медіа чи рекламою: *mek* (*garçon*), *meuf* (*fille, femme*), *reuch* (*cher*), *chanmé* (*méchant*), *chelou* (*louche*), *ouf* (*fou*), "*blème*" (*problème*), "*aprèm*" (*après-midi*), "*flipper*" (*avoir peur*).

Тип IV: 1) семіо-фонологічні позначення змішаного типу (маленька літера (або група літер) + ініціальна (i)):

Іменники: *frR* (*frère*), *mR* (*mère*), *enfR* (*enfer*), *orEr* (*horreur*), *semN* (*semaine*), *reU* (*réunion*); *muscQ* (*musculature*);

Прикметники: *préC* (*pressé*), *nombrE* (*nombreux*), *ouvR* (*ouvert*), *néCsR* (*nécessaire*), *strC* (*stressé*), *ridiQI* (*ridicule*); *isTriK* (*hystérique*); *fiR* (*fier*). Фонетичні зміни у наведених прикладах відображають виділення більш наголошеного складу великими буквами. Спостерігається також чергування i/и (*ridiQI* (*ridicule*)).

Прислівники: *aprM* (*après-midi*), *pE* (*peu*), *entouK* (*entouscas*);

Дієслова: *tarD* (*tarder*), *graV* (*graver*), *balaD* (*balader*), *voyaG* (*voyager*), *danC* (*danser*).

Цей тип кодування є найбільш поширеним для позначення інфінітиву дієслів першої групи, де закінчення –er замінюється на велику літеру, яка вважається сильнішою, а отже такою, що може позначати собою декілька маленьких літер: *danC* (*danser*), *glnD* (*glander*).

2) семіо-фонологічні позначення змішаного типу (велика літера (и) + маленька(i) літера(и):

Іменники: *Knon (canon), APro (apéro = apéritif), KoncR (concert), Vlo (vélo); Kfè (café); Kdo (cadeau);*

Прикметники: *Kfar (cafard), Xcellen (excellent), ErEz (heureuse), ErE (heureux), CriE (sérieux), Dzolè (désolé).*

Деякі слова чи групи слів, містять маленькі чи великі літери, або обидва типи літер, вимовляються за принципом, схожим на алфавітний порядок: *OQP (occupé), Kfar (cafard), isTriK (hystérique).*

Цей тип кодування властивий також групам слів: *CCA (c'est ça), keskeC (qu'est-cequec'est); l'StomB (laissetomber).*

Тип V: фонологічні - слова або синтагми репрезентовані їх фонологічним відображенням: *azar (hasard), kelkun (quelqu'un), kestion (question), akro (accro), trunkil (tranquille), keske (qu'est-ceque), nouvo (nouveau), N (haine), malad (malade), fet (fête), muzik (musique), foto (photo), vasi (vasy), kan (quand), buro (bureau), otre (autre), aler (aller), fair (faire), apel (appelles), bizar (bizarre), fodra (ilfaudra), aten (attend), lekor (lecorps).*

До цього типу відносяться також ініціальні літери, що позначають 1) цілі слова: L ("elle"), G ("j'ai"), C ("c'est") або T ("tes"); 2) склади: NRJ (énergie) або HT (acheter). При їх використанні отримуються наступні типи повідомлень: "T T où ?" - "G T allé H T du pain".

Тип VI: дво- та багатоскладові семіо-фонологічні позначення - слово (чи синтагма) передається маленькими літерами, за якими слідує цифра чи навпаки: *l8 (lui), moyl (moyen), 5pa (sympa), 2ml (demain), okl (aucun), ril (rien), 2labal (delaballe), 1diféren (indifférent), dlgue (dingue), 1viT (inviter), l'1di (lundi), b1sur (biensûr), 1posibl (impossible).*

Тип VII: слово передається цифрою, яка відповідає вимові даного слова: *100 (sans), 1 (un(e)), 9 (neuf), 7 (cette); lesphrasesdetypekoi29 (quoideneuf).*

Деякі слова мають по два чи більше варіантів кодування: *après-midi – aprM; AM; bisou – kiss; biz; jet'aime – jtm; jet'm.*

Тип VIII: усичення однієї або декількох кінцевих літер (в основному тих, які не вимовляються): *apre (après), devan (devant), tou (tout), gro (gros), fai (fait), che (chez), pu (plus), tite (petite), vai (jevais), pa (pas), pe (peut), alor (alors), ave (avez), sui (jesuis), vou(vous), sou(sous), depui (depuis).* Цей факт пояснюється швидкістю друкування, комунікант не вводить останню літеру, без якої зміст слова є і так зрозумілим, оскільки хоче швидше надрукувати наступне слово.

Тип IX: іноді застосовується «ініціальні скорочення» (знаки, утворені першою літерою кожного слова або елементів, що утворюють вираз) :

Asv (âge, sex, ville), BAP (bon après-midi), cad (c'est-à-dire), raf (rien à faire), rstp (répond s'il te plaît), ras (rien à signaler), asqp (aussi vite que possible). Тип X: графічні символи – діакритичні знаки, які позначають слова/речення - "+" – «plus»: *j'aime + ; "-" – moins.*

Класифікація слів у чатах дозволяє нам зробити висновок, що незважаючи на фонетичні, морфологічні та особливо синтаксичні відхилення в чатах, медіатичне мовлення в мережі Інтернет складається зі слів, які мають вигляд специфічного коду, і на думку багатьох лінгвістів, є кодовою мовою, або ж субмовою молодих чатерів, яка передається лінгвістичними засобами (літери, слова, синтагми, фрастичні елементи).

Найпоширеніші аббревіатури у частовживаних словах:

salut : slt - tu es : t - toujours : tjr – quelque-chose : qch – quelqu'un : qn - s'il te plaît : stp – pourquoi : pq – rendez-vous : rdv – beaucoup : bcp – quand : qd – c'est-à-dire : cad - parce que : pcq - beaucoup : bcp – vraiment : vmt – pour : pr – tout : tt – longtemps : lgtps - répons s'il te plaît : rstp - mort de rire : mdr - je t'adore : jtadr – dommage : dmg – tout le monde : tlm – désolé : dsl.

je vi1 2 = je viens de - tu vas réu6r = tu vas réussir - il tadi 2 = il t'a dit de - koi 2 9 = quoi de neuf - 2m1 = demain – OQP : occupé – NRJ : énergie – GHT : j'ai acheté - @2m1, a2m : à demain - b1sur : bien sûr [4].

Як наслідок, з'являються такі речення:

C sa, é tu kroa q c bi1 2 leur dir sa ? (C'est ça et tu crois que c'est bien leur dire ça ?)

« cc ca va? Jspr ke tu va bi1. (coucou, ça va? J'espère que tu vas bien)

При порівнянні наявності у чатах та форумах певних особливостей розмовної живої мови, було виявлено наступне. У розмовній французькій мові часто спостерігається упушення 'ne' в запереченні «ils sont pas faits pour toi». Така ж тенденція помітна і в інтернет-спільнотах. У наведеній нижче таблиці подана частота вживання заперечного виразу «ne...pas» і частки «pas» на сайтах французьких чатів та форумів.

	FORUM	CHAT
Ne...pas	55,61% (114)	9,38% (3)
Pas	44,39% (91)	90,62% (29)

Подібний процес спостерігається і з такими виразами як «je suis», «il y a». У наступній таблиці демонструється частота вживання повноцінного виразу «jesuis» та вживання інших скорочених форм типу «j'sui», «jsui» і т.п. Ось типовий зразок:

«ouai mai la jsui sur les ordi du lycé donc sava»

	FORUM	CHAT
Je suis	89,47% (34)	10,53% (4)
J'sui та інші форми	42,86% (3)	57,14% (29)

Ми бачимо, що на форумах частота вживання виразу «jesuis» є значно вищою. Користувачі ж чатів частіше обирають скорочену форму, ніж користувачі, які публікують повідомлення на форумі.

У наступній таблиці можемо спостерігати феномен, типово пов'язаний з розмовною мовою: використання «ouais» замість «oui» (Péroz, 2009). У таблицю також доданий варіант Dans le tableau, «ouai»:

	FORUM	CHAT
Oui	84% (21)	46,15% (6)
Ouais	12% (3)	38,46% (5)
Ouai	4%(1)	15,39%(2)

На форумах майже завжди використовується «коректна» форма (oui), у чаті радше обираються форми «ouais» та «ouai».

У молодіжному інтернет-мовленні часто пропускається пунктуація, зокрема, знак апострофу. Наприклад, зустрічається форма «c'est» у наступному вигляді «c est» та «cest», що представлено у наступній таблиці:

	FORUM	CHAT
C'est	100% (114)	65% (13)
C est (та інші форми)	0% (0)	35% (7)

З таблиці бачимо, що цей феномен абсолютно відсутній на форумах.

У наступній таблиці наводимо феномен, який іноді спостерігається у чатах: абревіація «ce» або «cette»: «c vraiment chiant c dernier temps»

	FORUM	CHAT
Ce / Cette	100% (70)	70% (7)
C	0% (0)	30% (3)

Іноді ce/cettesкорочується до однієї літери C, яка вимовляється як слово «се». Дещо незвичним видається те, що ця абревіатура використовується також для позначення «cette».

Частота вживання вигуків становить 13% для «Pff», 8% для «Euh» та 14% для англійського «Lol» у чатах, натомість на форумах вигуки вживаються удвічі рідше.

Отож, як бачимо, мова, що використовується на форумах, більше відповідає письмовому мовленню, а мова користувачів молодіжних чатів – розмовній формі. У чатах інтернети адаптують своє мовлення до швидкості дискусії, яка відбувається на сайті. Тобто часто скорочення слів (як jsui) або їх упушення (як із заперечною часткою «ne») пов'язане з потребою зекономити час на друк та пришвидшити реакцію на коментарі співрозмовників та час розгортання дискусії.

Для отримання загальної картини «коректності» мовної ситуації у чатах та на форумах, подаємо наступну таблицю:

	FORUM	CHAT
«Коректна» форма	82%	68%

Скорочена форма	18%	32%
-----------------	-----	-----

Як можна було передбачити, мовлення форумів є більш формалізованим, у зв'язку з тим, що користувачі цих форм онлайн-спілкування мають більше часу на обдумування свого коментаря та його набір на клавіатурі, тому мова форумів більше відповідає офіційному стилю. Однією з додаткових причин уживання більш формалізованої мови на форумах може бути той факт, що модератор форуму має більше часу на коригування «неправильних» форм, аніж модератор чату. Заради пришвидшення темпу спілкування, чатери обирають легші форми набору тексту, чим і пояснюються численні скорочення та упушення слів.

Можемо також підтвердити гіпотезу про те, що з усіх форм масового електронного спілкування (форум, смс, чати) мова у чатах найбільш подібна до розмовної мови [5:130; 7].

У багатьох лінгвістів явища розвитку та розповсюдження мови тексто (мова смс-повідомлень) та молодіжного закодованого мовлення у чатах викликає занепокоєння [5:124]. Проте, як свідчить історія мови, під найменшим впливом мова змінювалася, піддавалася модифікаціям на усіх рівнях. Тож зміни, внесені мовою чатів, можуть бути лише однією з віх лінгвістичної еволюції. Потрібно також розуміти, що зміни мови у письмовій формі завжди призводили до певних усічень. Так само як ми не користуємося однаковим стилем мовлення під час вечері з друзями та на бізнес-зустрічі, так і віртуальна субмова становить лише один з підвидів розмовної мови у письмовій формі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Anis J. Internet communication et langue française/ Anis J.// Hermès Science publications: Paris. -1999. – p.71-90.
2. Clairain O. Les mobiles modernes ne vont pas tuer le langage SMS. / O.Clairain. – Paris, 2012. – Режимдоступу: <http://www.slate.fr/story/58941/smartphones-langage-sms>
3. DicoSMS. – Montpellier. – Режим доступу: <http://www.oasisfle.com/documents/texto.htm>
<http://sms.informatiquefrance.com/>
4. GeoffroyC., BenayounR. – Lelangagedesjeunespourlesnuls. / C. Geoffroy, R.Benayoun. – 2013. – Режимдоступу: <http://www.ajt-chaussy.fr/le-langage-des-jeunes-pour-les-nuls/>
5. Pierozak I. Le “français tchaté”: Un objet à géométrie variable?/ Pierozak I.// Langage & Société:ed.Marcoccia et Fraencel. - 2003.-№ 104. - P.123-144.
6. Profil Technologie. Le langage des adolescents sur les réseaux sociaux. / - 2013. – Режимдоступу: <http://www.slideshare.net/ProfilTechnologie/le-langage-des-adolescents-sur-les-rseaux-sociaux>
7. Satara-Bartko C. Comprendre le langage SMS des ados. / C.Satara-Bartko. – 2011. – Режимдоступу: <http://www.terrafemina.com/culture/culture-web/outils/1724-comprendre-le-langage-sms-des-ados-.html>
8. Traducteur SMS. – Режимдоступу: <http://www.traducteur-sms.com/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Христина Ромашко – аспірантка Львівського Національного Університету ім. І.Франка при кафедрі романської філології, менеджер у ПП «ЮСН».

Наукові інтереси: семіотичні та прагматико-комунікативні особливості молодіжного дискурсу у французьких чатах.

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ АПЕЛЯЦІЇ ДО НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В ТУРИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Юлія САЛЯК (Ялта, Україна)

В статті розглянуто проблему метафори в туристичному дискурсі з комунікативно-прагматичних позицій, висвітлено механізми її смислотворення та функціонування як засобу апеляції до національно-культурних цінностей.

Ключові слова: метафора, знак, комунікативно-прагматичний аспект, апеляція, інтерпретація, контекст, туристичний дискурс, національні та культурні цінності.

The article deals with the metaphor problem in the tourist discourse from communicative and pragmatic positions, the mechanisms of its meaning formation and function as a means of appeal to national and cultural values are revealed.

Keywords: metaphor, sign, communicative and pragmatic aspects, appeal, interpretation, context, tourist discourse, national and cultural values.

На сьогоднішній день метафорі присвячено значну кількість наукових праць, що належать таким вченим, як Д. Лакофф, М. Джонсон, Д. Городон, Е. Кассирер, М. Блек,

Н. Гудмен, Дж. Сьорль, П. Рікбор, Н. Д. Арутюнова, Ю. Н. Караулов, А. Н. Баранов, А. П. Чудінов та іншим. Роботи Д. Лакоффа і М. Джонсона відкривають нові перспективи дослідження метафори, що ставить цю проблему в ряд актуальних питань сучасної лінгвістики. Теорія когнітивної метафори сприяла появі нових даних і методик її аналізу. Зокрема, інтерес викликає комунікативно-прагматичний аспект метафори, її роль в досягненні ефективності комунікації в певних сферах спілкування, що зумовлює актуальність представленої розвідки.

Отже, аналіз комунікативно-прагматичного функціонування метафори як засобу апеляції до національних та культурних цінностей в туристичному дискурсі визначає мету даної статті.

Під туристичним дискурсом [7] розуміється комунікація, що здійснюється у сфері туризму з метою переконати потенційного туриста вирушити у подорож. Така комунікація представлена моделлю «комунікація як акція» [5: 39], де активна роль належить відправникові повідомлення, а акцент робиться на впливі на реципієнта. Інтерес для дослідження метафоричних висловів представляють туристичні тексти, метою яких є прагнення ознайомити адресата з географією, історією, традиціями і культурою певної країни, та спонукати його до відвідування туристичних об'єктів. В невеликих за обсягом текстах туристичного дискурсу вибір мовних засобів не є випадковим, що підкреслює прагматичну значущість вживання метафор.

Прагматичне значення визначається як те, якого набуває одиниця в процесі реалізації в реальній комунікації, тобто у фокусі знаходиться мета, з якою вона вживається [6: 42–43]. Такий погляд на метафору потребує її вивчення невідривно від дискурсу, адже він створює контекст, визначає її семантику, прагматику та комунікативну мету мовця.

Туризм – найчастіший сучасний контекст культурної взаємодії, де туристичний напрям представлений як простір, в якому турист реалізує свої захоплення, і, одночасно, як місце мешкання певного народу, культура якого поміщена в туризм [9: 8]. Поєднання національної ідентичності туриста та культури народу країни, що він відвідує, створює новий привабливий образ туристичного об'єкту.

Властивостями образу в туристичній комунікації є інтертекстуальність, інтерсеміотичність і інтерпретація. Комбінація трьох рис сприяє економії слів в певному культурному контексті [9: 89]. Культурні образи сприяють розкриттю національної уяви про світ, здатні здійснювати впливову та спонукаючі дії, вони прості для розуміння та доступні кожному [8: 7]. Прагматичне завдання образності полягає в трансляції предметного змісту в образній виразно-зображальній формі. Образність апелює до емоційної сфери сприйняття повідомлення, викликає емоційні переживання та оцінку, що є формою впливу на адресата та стимулом комунікативного успіху [6: 41–42].

Метафора в системі комунікації призводить до додаткових дій з боку адресата, але не заважає розумінню повідомлення. Метафора – це знак, а знаки не можуть бути інтерпретовані поза соціальним і культурним контекстом [8: 12]. За визначенням дослідників Лакло і Муфф, будь-який дискурс створює певну сітку, в межах якої знак набуває одного можливого значення в певній ситуації спілкування. З цього погляду дискурс трактується як сукупність фіксованих значень навколо деяких вузлових точок у межах специфічної галузі [4: 48–54]. Знаки відсилають до уявлення, вимагають інтерпретації та дедукції, структурують світ, в якому вони співвідносяться з системою знань, культурними цінностями та певними функціями. Вербальне повідомлення вживається як контекст, який вказує на важливе в інтерпретації образів [8: 49–55]. Відображення в мовних знаках відношень комунікантів та надання їм категорії суб'єктивності спрямовані на досягнення успішності комунікації [6: 38].

Культурний контекст відіграє важливу роль, забезпечуючи актуалізацію властивостей метафори в туристичному дискурсі. Згідно семіотиці культур, в акті комунікації необхідний простір, в якому автор і адресат повинні мати деякі спільні знання для того, щоб правильно інтерпретувати повідомлення [8: 67–68]. Переживання певного досвіду бачення, відчуття, викликане метафорою, може переносити до набутого досвіду, або активізувати уяву на основі набутих знань. Сприйняття окремих фрагментів досвіду Д. Гордон називає «якорями», що сприяють переживанню певних емоцій, і не мають необхідності в їх усвідомленні для

того, щоб вони працювали [2]. Функція мовного знаку «встановлення якорю» полягає у виключенні небажаних інтерпретацій та орієнтації читача на значення «що обране заздалегідь». Таке «встановлення якорю» сприяє визначенню й завданню інтерпретації образу, вибору «правильного рівня інтерпретації» згідно наміру автора [8: 61].

В контексті туристичного дискурсу метафора набуває свого значення, виключаючи можливі, та надаючи необхідні конотації. Однією з функцій метафори в туристичному дискурсі є функція апеляції до культурних та національних цінностей.

Апелятивна функція метафори полягає в тому, щоб спонукати адресата до сприйняття інформації, вплинути на його інтелектуальну або емоційно-вольову сторону психіки [1: 56–57]. Метафоричні імплікації перекликаються з попереднім досвідом реципієнта, стимулюючи його до участі в опрацюванні інформації, активізують його думку [3: 99]. Адресат у змозі розпізнати значення метафори, оцінку, яка в ній міститься, та адекватно інтерпретувати повідомлення згідно інтенціям автора.

В туристичному дискурсі метафора може здійснювати акцентуючу роль – виділення важливих елементів повідомлення з метою зацікавити адресата, захопити новим, сучасним поглядом на історію. Розглянемо повідомлення-запрошення відвідати замок Амбуаз:

Suivez ainsi le destin des souverains et des favoris de la Cour des Valois et découvrez la richesse des appartements de cette demeure tant appréciée des rois de France jusqu'à Henri II [11].

Автор запрошує читача не тільки прослідити долю французьких монархів династії Валуа, відвідавши замок з його експозиціями, він наділяє замок духом тієї епохи. Повідомлення побудоване у формі запрошення, про що свідчить вживання дієслів у формі 2 особи множини *suivez, découvrez*. В даному прикладі автор привертає увагу адресата, апелюючи до спільних знань, згадуючи імена та династії монархів Франції. З цим замком пов'язані такі визначні історичні фігури, як Карл VIII, Франциск I, Генріх II, Франциск II. Висока оцінка авторитетних осіб є засобом переконання адресата відвідати визначне місце. Діалогічність повідомлення створює ефект динамізму, а метафоричність та яскраві історичні образи переносять адресата в епоху Середньовічних замків та королів, що сприяє бажанню відвідати історичну пам'ятку.

Entrez dans le monde féérique d'un château royal dont l'histoire se confond souvent avec celle de l'Histoire de France, notamment pendant la florissante période de la Renaissance (fin XVème et XVIème siècles) [11].

Повідомлення починається з запрошення відвідати замок, вираженого метафорою, яка представляє його як чарівний, феєричний світ, в який може потрапити адресат, увійшовши до замку. Така метафора надає адресатові естетичне задоволення, створює тайну, яка спонукає до того, щоб її розгадали. Автор позитивно налаштований, емоційно описує замок, ділиться своїми враженнями та радить адресатові відвідати замок, що створює тональність довірливої бесіди між автором та читачем. Зауваження автора про те, що історія замку переплетена з історією Франції є апеляцією до національних історичних цінностей. Зазначення епохи Ренесансу, яку автор характеризує, як процвітаючий період, вказує на те, що візит не залишить байдужими шанувальників цієї епохи.

Ще один приклад взято з тексту, присвяченого замку Шенонсо, який протягом своєї історії був резиденцією для жінок, серед яких Катерина Медічі, дружина Генріха II Діана Пуатьє, Луїза Дюпен, і тому отримав назву «дамський замок»:

Chambre des cinq reines, salon Louis XIV, grande galerie sur le Cher, étonnantes cuisines construites dans les piles du pont, Cabinet Vert de Catherine de Médicis...Pas à pas, Chenonceau vous transporte à travers l'histoire, ses rêves et ses secrets [12].

Автор починає повідомлення з переліку кімнат, пов'язаних з визначними особами, які проживали у замку впродовж його історії. Найбільш цікавою є «кімната п'яти королів», яка отримала назву на честь двох дочок та трьох невісток Катерини Медічі. Кульмінацією повідомлення є метафора *vous transporte à travers l'histoire*, елементи тайни якої викликають в уяві читача певний інтерес до описуваного. Автор постає як особа, що знає більше, ніж адресат, він має нову цікаву інформацію, якою може поділитися. Він сам захоплюється своїм знанням, знає всю історію замку й історію його резидентів, і готовий крок за кроком ділитися

нею з відвідувачами. Адресат, відвідавши замок, може узнати не тільки загальновідому інформацію, а й невідомі подробиці (*ses secrets*), що сприяє його зацікавленості.

Ambiance feutrée des chambres, splendeur des grandes salles de réception : vous serez plongé dans le quotidien d'un prince du XVe siècle ; vous revivrez l'événement qui marqua l'histoire des lieux : le mariage de Charles VIII et d'Anne de Bretagne, reconstitué avec des personnages en cire saisissant de réalisme [10].

Автор апелює до спільних з адресатом знань, згадуючи історичних персонажів та пов'язану з замком значну подію в історії Франції – одруження короля Франції Карла VIII з Анною Бретонською, що знаменувало поєднання герцогства Бретань з французьким королівством. Автор пропонує відвідати залу в якості учасника церемонії та побачити реалістичні сцени повсякденного життя, реконструйовані з використанням воскових фігур.

Plongez dans l'histoire... souvenez-vous... la célèbre bataille qui opposa Vercingétorix à César... [15].

Така метафора запрошує адресата зануритися в історію, звернутися до подій, що мали місце у 52 році до н. е., і, відвідавши музей, ніби опинитися на місці подій в середовищі тієї епохи. Читач має враження занурення у вир подій, знаходження у центрі того, що відбувається, відчуття себе як одного з учасників битви. Таке повідомлення спрямоване на адресата, обізнаного в історії Франції і нагадує битву, що мала місце в місті Алезія між вождем кельтського племені Верцингеториксом та римським імператором Гаєм Юлієм Цезарем. Не зважаючи на невдачу під час облоги, Верцингеторикс увійшов в історію як перший національний герой Франції через свою сміливість кинути виклик легіонам Цезаря та першу спробу об'єднати галльські племена.

Реалізуючи апелятивну функцію метафора звертає читача до національно значимих концептів. Встановлення контакту через спільні знання історії та культури робить текст більш ефективним. Для досягнення цієї ефективності у французьких туристичних текстах часто згадуються такі концепти культури, як «мистецтво жити», «французький стиль», «французька вишуканість»:

Les appartements du 1er étage témoignent de l'art de vivre à la française : la chambre des naissances, la chambre d'enfants, la salle à manger... [14].

Одна з принагідних якостей французів – володіння «мистецтвом жити»: вміння отримувати користь та задоволення від повсякденного життя – смачної їжі, красивого одягу, комфортної оселі, щоденних справ. Традиція *Art de vivre* з епохи Ренесансу робить Францію однією з найпривабливіших країн та привертає туристів зі всього світу. Згадка цієї риси апелює до національних традицій французького народу та викликає інтерес серед зарубіжних туристів, адже відвідання замку Шверні дає змогу пізнати французьке мистецтво жити.

В процесі метафоризації певна інформація «затемнюється» або «висвітлюється», і, в результаті, автор фіксує увагу адресата на необхідній інформації [1: 59]:

*Propriété de la reine Catherine de Médicis puis de Diane de Poitiers, le château connaît au XVIIIème et XIXème siècles une intense période de **bouillonnement intellectuel** lorsque la famille Le Ray de Chaumont accueille tour à tour le sculpteur Nini, l'Américain Benjamin Franklin et la femme de lettres Germaine de Staël* [13].

Такий замок зацікавить майбутнього туриста через свою значущість в національній культурі: період існування замку в XVIII–XIX ст. представлений як «інтелектуальне кипіння», центр культурного життя і час інтелектуального підйому, адже в цей період він відвідується видатними діячами політики, культури, науки та мистецтва. Наведена метафора дає змогу адресатові відчутти запал думок, що вирують у замку, а відчуття енергії, що поєднує інтелектуальний та культурний цвіт суспільства, викликає інтерес і притягує увагу до туристичного об'єкту.

Таким чином, в туристичному дискурсі метафора може виступати як засіб апеляції до національного досвіду і культури, та створення незвичайних образів туристичних об'єктів. Вживання метафори в туристичному дискурсі сприяє встановленню контакту з адресатом через спільні знання історії та культури, що покладено в основу повідомлення; активізації історичної пам'яті адресата, залучаючи до комунікації; зацікавленню адресата в повідомленні через згадування подій, місць, осіб, які мають значення в історії країни, що є

фактором переконання в необхідності відвідати туристичний об'єкт та досягненням ефективності комунікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Агеев С. В. Метафора как фактор прагматики речевого общения : дис. канд. филол. наук : 10.02.04 / Агеев Сергей Валерьевич. – СПб., 2002. – 158 с.
2. Гордон Д. Терапевтические метафоры [Электронный ресурс] / Гордон Д. – СПб. : Белый кролик, 1995. – Режим доступа : <http://razum.ru/97210-devid-gordon-terapevticheskie-metafory.html>
3. Дацишин Х П. Метафора в українському політичному дискурсі (за матеріалом сучасної періодики) : дис. канд. филол. наук : 10.01.08 / Дацишин Христина Петрівна. – Львів, 2004. – 208 с.
4. Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод / М. В. Йоргенсен, Л. Дж. Филипс. – Харьков : Гуманитарный центр, 2004. – 336 с.
5. Межличностная коммуникация: теория и жизнь / [Матьяш О. И., Погольша В. М., Казаринова Н. В. и др.]; под ред. О. И. Матьяш. – СПб. : Речь, 2011. – 560 с.
6. Мерзлікіна О. В. Комунікативно-прагматичний аспект функціонування прислів'їв у художніх текстах (на матеріалі творів М. Сервантеса) : дис. канд. филол. наук : 10.02.05 / Мерзлікіна Ольга Вікторівна. – К., 2001. – 203 с.
7. Погодаева С. А. Языковые средства аргументации во французском туристическом дискурсе : дис. канд. филол. наук : 10.02.05 / Погодаева Светлана Александровна. – Иркутск, 2008. – 234 с.
8. Banjongsawat S. La Thaïlande, pays aux deux visages. Approches sémiologiques d'une identité culturelle ambiguë à travers le miroir de la presse et autres discours publics / Banjongsawat Sorthong. – Paris, 2012. – 352 p.
9. Lagoueyte C. Usage des motifs culturels dans la construction de l'image(rie) touristique / Lagoueyte Cendrine. – Bordeaux, 2010. – 425 p.
10. Château de Langeais. Site officiel [Ressource électronique]. – Mode d'accès: <http://www.chateau-de-langeais.com/htmfr/infos.php>
11. Château Royal d'Amboise [Ressource électronique]. – Mode d'accès: http://loire-chateaux.org/les_chateaux/Chateau-D-Amboise/Edito/208215.html
12. Chenonceau [Ressource électronique]. – Mode d'accès: <http://www.chenonceau.com/fr/presentation?rub=chateau>
13. Domaine de Chaumont-sur-Loire [Ressource électronique]. – Mode d'accès: <http://www.domaine-chaumont.fr/chateau?cat=4&expandable=2>
14. Le site du Château de Cheverny [Ressource électronique]. – Mode d'accès: <http://www.chateau-cheverny.com/le-chateau/le-chateau>
15. MuséoParc Alésia. Site officiel [Ressource électronique]. – Mode d'accès: http://www.alesia.com/visiter/le-centre-d-interpretation_fr_000343.html

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Салак – асистент кафедри іноземної філології та методики викладання РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», м. Ялта.

Наукові інтереси: лінгвістична прагматика, теорія комунікації, комунікації в туристичній галузі.

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТАКТИК РЕАЛІЗАЦІЇ ВІДМОВИ В КОМУНІКАЦІЇ

Ольга СОКИРСЬКА (Київ, Україна)

У статті на основі існуючого в лінгвістиці теоретичного знання обґрунтовано класифікацію провідних ознак тактик реалізації відмови, здатну слугувати підґрунтям експериментального дослідження соціолінгвістичних особливостей просодичного оформлення даного типу висловлень.

Ключові слова: англійське діалогічне мовлення, висловлення відмови, тактики відмови, комунікація, ознаки, класифікація.

In the article on the basis of theoretical knowledge, existing in linguistics, the author advances the classification of main characteristics of refusal utterances' actualization tactics able to serve as the grounds for experimental study of sociolinguistic peculiarities of this type of utterances' prosodic organization.

Keywords: English dialogical speech, refusal utterances, refusal tactics, communication, characteristics, classification.

За будь-яких умов зрозуміло, що відмова є досить емоційно навантаженим елементом мовленнєвої маніпуляції. У зв'язку з цим, питання особливостей використання тих чи інших маніпулятивних тактик, спрямованих на реалізацію її сугестивного потенціалу, набуває особливої актуальності. Проте за наявності широкого кола наукових джерел, пов'язаних з розглядом цих проблем у межах окремих жанрів комунікації і видів висловлень має місце відсутність інформації щодо специфіки реалізації та ознак тактик стратегії відмови. Тому метою нашого дослідження і є систематизація ознак тактик відмови в комунікації.

Перш, ніж перейти до вирішення цього питання, доцільно нагадати, що маніпуляцією в мовленнєвій комунікації вважається здійснюваний мимовільно або з певною метою прихований непрямий психокомунікативний вплив на реципієнта, спрямований на забезпечення змін взаємопов'язаних алгоритмів та режимів функціонування його свідомості, підсвідомого і позасвідомого [11: 14]. При цьому слід розуміти, що будь-яка здійснювана за певною стратегією маніпуляція полягає у виборі того чи іншого комунікативного простору, середовища комунікації, типу взаємодії, місця породження смислу, відносно яких будується дискурс комунікації [25].

Не виходячи, практично, за рамки наведених визначень автори інших праць трактують стратегію як: цілеспрямовану системну й інтерактивну дію, що реалізується на підставі набору мовленнєвих тактик, комунікативних ходів та прийомів, або спрямування мовленнєвої діяльності на реалізацію загальної комунікативної мети [18: 206]; планування мовленнєво-мисленнєвого процесу, в залежності від конкретних умов спілкування, співвіднесених з планом досягнення глобального комунікативного завдання та локальних комунікативних цілей [4: 2]; мовленнєву поведінку ініціатора діалогу, зумовлену метою спілкування [2: 66]; загальний план або вектор мовленнєвої поведінки, що виражається доборою системи обміркованих мовцем поетапних мовленнєвих дій або ліній мовленнєвої поведінки, прийнята мовцем на основі усвідомлення ситуації в цілому та спрямована на досягнення кінцевої мети спілкування [23: 6]; комплекс мовленнєвих дій, зорієнтований на досягнення комунікативної мети, що формується під час мовленнєвої діяльності під впливом мотиву чи потреби [1: 9]; певна інструкція щодо вербальної і невербальної поведінки відправника інформації, спрямована на вирішення основного комунікативного завдання [17: 2] та ін. Аналіз цих визначень показує, що будь-яка стратегія, формуючись відповідно до конкретної мети, потребує для своєї реалізації певного плану та відповідних засобів, що набувають ознак складної системи.

Таке бачення, досить щільно корелює з уявленнями [10: 48], відповідно до яких стратегію слід розглядати як особливий вид мистецтва мислення, внаслідок якого комуніканти визначає головні завдання та шляхи їхньої реалізації під кутом зору чітко усвідомленої мети. За таких умов стратегія як мета і набуває ознак свого роду гіпотетичного плану, який лише в загальному вигляді містить завдання комунікації та шляхи їх реалізації [там само].

Що ж стосується найбільш загальних ознак реалізації стратегії, то відомо [3; 5: 8; 6; 9; 24; 16; 21: 158; 22], що вона може бути реалізована у імпліцитній або експліцитній формі.

Саме за ознаками імпліцитності чи експліцитності є, на наш погляд, сенс диференціювати два укрупнені різновиди стратегій актуалізації відмови в діалогічному мовленні. Проте, було б неправомірним ігнорувати те, що в роботі, безпосередньо присвяченій вивченню комунікативно-когнітивних особливостей вираження опосередкованих та імпліцитних мовленнєвих актів відмови в діалогічному дискурсі [22], згадується можливість реалізації трьох комунікативних стратегій відмови: експліцитної, імпліцитної та опосередкованої. Але навіть елементарний логічний аналіз підходу, застосованого її автором, здатен засвідчити, що в даному випадку йдеться лише про неприпустиме [10: 48-50] відносно зміщення ієрархічних рівнів мовленнєвих способів, прийомів та засобів, яке й призвело до типової похибки у виявленні кількості можливих стратегій. Отже, на відміну від трьох стратегій актуалізації висловлень відмови, означених у праці [22], доцільно вести мову лише про імпліцитну та експліцитну стратегії відмови в комунікації.

Уживане нами поняття «засоби реалізації стратегії» є досить широким, оскільки воно охоплює розмаїття тактик реалізації комунікативних стратегій, а також всю множину методів, способів, прийомів, лінгвальних та позалінгвальних засобів здійснення самих тактик. Тому, поглиблюючи їхній розгляд, не важко з'ясувати, що інтереси дослідників здебільшого концентруються навколо таких питань, як: виявлення засобів лексико-семантичного, фразеологічного, морфологічного й синтаксичного рівнів мови в стратегії погрози дискурсу преси [14: 144]; з'ясування культурно обумовлених моделей мовленнєвої поведінки, тактик та відповідних їм засобів мови [12: 25]; аналіз мовних засобів тактики, спрямованої на втілення комунікативної стратегії [7: 172-173]; розгляд комунікативного

ходу як прийому, що відіграє роль інструменту реалізації комунікативної тактики [8: 117]; систематизація цілей та засобів сугестивного впливу в комунікації [10]; формулювання ознак, за якими пропонується відрізнити тактику від стратегії [20: 366; 27: 424; 26: 61; 13: 18; 15: 35] тощо.

Оцінюючи на основі поглибленого аналізу зміст цих публікацій, можна лише констатувати, що багатьом з їх авторів не вдалося уникнути зазначених у праці [10: 48-50] загальних похибок щодо чіткого розмежування тактик, методів, способів та інших засобів реалізації комунікативних стратегій.

Наприклад, у праці [22: 165-167], міркування автора якої розгортаються навколо сформульованого Дж. Лічем «принципу ввічливості», розглядаються мовленнєві образи тактик мовленнєвої поведінки: обіцянки, ухильні відповіді, мовчання з посиланням на суб'єктивні / об'єктивні чинники, використання спонукального висловлення, риторичного запитання, використання вигуків, зміни теми розмови, переконання, зустрічної пропозиції, переадресування, повтору, використання інтерогативу, перепитування, вживання іронічного висловлення. Така класифікація вбачається дещо дивною хоча б тому, що в ній у межах одного ієрархічного рівня розташовані тактика зміни теми розмови (яка за суттю є лише прийомом або засобом комунікації), тактика повтору або риторичного питання (які є чітко стилістичними засобами), тактика ухильної відповіді, що слугує комунікативним прийомом тощо. Навіть, якщо припустити можливість відносного зміщення елементів, взятої у цілому стратегічної структури акта відмови, то ні за яких умов не є доцільним уважати рівновагомими її тактику, методи, прийоми та конкретні стилістичні засоби. Власне кажучи, на заперечення права автора щодо визначення тактик термінами типу переконання, переадресації або опосередкованої відмови, об'єктивних підстав ми не маємо, оскільки ці поняття і є загальними по відношенню до інших, використаних в аналізованій праці термінів.

Продовжуючи безпосередній розгляд проблеми систематизації тактик як комплексних засобів реалізації відмови в комунікації, зазначимо, насамперед, що до теперішнього часу лінгвістами напрацьована достатня кількість дефініцій, які віддзеркалюють сутність та особливості тактик, уживаних у різних видах комунікації.

Серед них найбільш адекватною здається наведена у праці [19] систематизація мовленнєвих тактик відмови, що актуалізуються у сфері ділового спілкування, до якої її автор відносить тактики категоричної відмови (що не передбачає пояснення причин відмови та містить комунікатив *ні* або заперечну частку *не*); емпатійну відмову (яка ґрунтується на проникненні в переживання іншої людини, співчутті їй та, крім заперечення з часткою *ні* часто починається з частки *так*, покликаної підсилити перлокутивний ефект пом'якшення відмови); обґрунтованої відмови (що містить причину, пояснення відмови, яке виражене відповідним підрядним реченням); відстроченої відмови (яка не містить чіткої відповіді на стимул); компромісної відмови (до якої входить згода з часткою прохання, пропозиції та вимоги); дипломатичної відмови (яка містить запрошення до переговорів, спрямованих на пошук компромісного вирішення й одночасної відмови в тому, чого адресант виконати не може або не бажає) та комбінованих тактик (наприклад, емпатійний з дипломатичним та обґрунтованим, компромісний з категоричним і обґрунтованим, компромісний з обґрунтованим і відстроченим).

Слід зазначити, що з погляду мети нашого дослідження та в силу адекватності об'єкта нашого розгляду, яким є висловлення відмови, наведена класифікація тактик убачається цілком придатною для її використання в межах започаткованої нами систематизації. Проте її використання стає більш релевантним за умов уживання наведених дефініцій для позначення альтернативних форм мовленнєвих дій під час вираження відмови.

На підставі з'ясованих у процесі аналізу загальних ознак тактик висловлення відмови нами сформована їхня шукана класифікація, наведена на рис. 1. Відповідно до структури наведеної класифікації, відомі з лінгвістичних джерел тактики висловлення відмови доцільно поділяти за формою їхнього вираження на експліцитну та імпліцитну. У свою чергу, в межах експліцитних тактик за формою мовленнєвих дій варто розрізняти їхні категоричний, обґрунтований, емпатійний та комбінований різновиди, у той час як до імпліцитних тактик слід віднести їхні компромісний, дипломатичний, комбінований і відстрочений різновиди.

Викладений аналіз дає підстави вважати, що класифікована таким чином система ознак тактик реалізації відмови в комунікації придатна для її ефективного використання під час наукового опису результатів експериментального дослідження особливостей функціонування, взаємодії та взаємовпливу мовних та позамовних засобів, уживаних адресантом для актуалізації висловлень відмови.

Рис. 1. Класифікація ознак тактик реалізації відмови

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Андреева В.Ю. Стратегии и тактики коммуникативного саботажа: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / В.Ю. Андреева. – Курск, 2009. – 23 с. – Режим доступа: <http://kursksu.ru/dissertations/dis168.pdf>.
2. Анохина В.С. Стратегии и тактики коммуникативного поведения в малой социальной группе (семье) // Вестник Ставропольского государственного университета. – 2008. – №56. – С. 64-71.
3. Банзрагч Т. Диалоговое взаимодействие «побуждение-отказ» в русском речевом общении с точки зрения носителя монгольского языка: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Банзрагч Туул. – М., 2005. – 193 с.
4. Богачева М. В. Аргументативная коммуникативная стратегия и тактические приемы ее реализации в русском языке // Вестник Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара. – 2010. – №16. – 9 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vdpu/Movozn/2010_16/article/9.pdf.
5. Бондарко А.В. Грамматическое значение и смысл / А.В. Бондарко. – М.: Наука, 1978. – 176 с.
6. Брутян Г.А. Очерк теории аргументации / Г.А. Брутян. – Ереван: Изд-во АН Армении, 1992. – 303 с.
7. Галицька О.Б. Комунікативні стратегії та тактики в сучасному німецькому мовознавчому дискурсі (досвід комунікативно-прагматичного підходу) // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2009. – №6. – С. 172-176.
8. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / Иссерс О. С. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 288 с.
9. Казимянец Е.Г. Способы выражения отрицания в современном русском языке: билингвальный анализ: дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Казимянец Елена Генриховна. – М., 1987. – 243 с.
10. Калита А.А., Тараненко Л.И. Система целей и средств суггестивного воздействия в коммуникации // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія. – Т. 15. – 2012. – №2. – С. 47-56.
11. Калита А.А., Тараненко Л.И. Речевая манипуляция: определение, функция, механизм реализации // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. – № 1022. Серія «Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов». – Вип. 71. – Харків. – 2012. – С. 10-19.
12. Карпова Н.А., Морєва А.В. Коммуникативные тактики побуждения в речевом жанре (на материале административного объявления в русском и немецком языках) // Язык и культура. – 2010. – №1. – С. 24-32 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.lib.tsu.ru/mminfo/000349304/09/image/09-024.pdf>.
13. Клоев Е.В. Речевая коммуникация: успешность речевого взаимодействия / Е.В. Клоев. – М.: РИ-ПОЛ КЛАССИК, 2002. – 315 с.
14. Коротич К. Комунікативні стратегії погрози та подолання страху в дискурсі української преси ХХ–ХХІ століть: мовні механізми впливу на реципієнта // Вісник Львівського ун-ту. – 2009. – Вип. 46. Ч. 1. – С. 140-145.
15. Кубрякова, Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С. Кубрякова. – М.: Наука, 1986. – 157 с.
16. Кузнецова С.В. Сопоставительная характеристика семантических разновидностей косвенных речевых актов, представленных в английских и русских художественных текстах // Вестник Мичуринского государственного аграрного университета. – 2010. – №1. – С. 210-215.
17. Кулькова М.А. Коммуникативные стратегии и тактики убеждения в пословицном дискурсе // Политика в зеркале языка и культуры: сб. науч. статей, посвященных 60-летию юбилею проф. А.П. Чудинова. – М.: ИЯ РАН, 2010. – С. 145-150.
18. Малышева О. П. Коммуникативные стратегии и тактики в публичных выступлениях (на материале американских и британских политических лидеров) // Известия Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2009. – №96. – С. 206-209.

19. Мкртычян С.В. Речевая тактика отказа в деловом общении (лингводидактический аспект) // Мир лингвистики и коммуникации: Электронный научный журнал. – 2007. – Т.1, №8. – С.78-84. – Режим доступа: http://tverlingua.ru/archive/008/section_3_8/3_8.htm.
20. Савчук В. І. Комунікативні стратегії й тактики в промовах президентів США // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – 2010. – №7. – С. 366-371.
21. Серль Дж. Р. Что такое речевой акт? // Новое в зарубежной лингвистике. – 1986. – №17. – С. 151-169.
22. Симонова С.О. Коммуникативно-когнитивные особенности выражения косвенных и имплицитных речевых актов отказа в диалогическом дискурсе: Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Симонова Светлана Олеговна. – Тамбов, 2011. – 207 с.
23. Сковородников А.П. О необходимости разграничения понятий «риторический прием», «стилистическая фигура», «речевая тактика», «речевой жанр» в практике терминологической лексикографии / А.П. Сковородников // Риторика – Лингвистика: Сб. статей. – Смоленск: СГПУ. – 2004. – №5. – С. 5-11.
24. Стернин И.А. Введение в речевое воздействие / Стернин И.А. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 2001. – 252 с.
25. Тетова Л.В. Коммуникативные стратегии в политическом дискурсе // Вестник ПГЛУ. – 2010. – №3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2010/III/uch_2010_III_00019.pdf.
26. Труфанова И.В. О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика // Филологические науки. – 2001. – № 3. – С. 56–65.
27. Шуренок Н.В. Типология стратегий і тактик маніпуляції у сучасному мовознавстві // Сучасні напрямки досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов. – 2011. – С. 424-426 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/5662/1/424-426> кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики.pdf

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Сокирська – аспірант кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: просодичне оформлення англійського діалогічного мовлення.

ДИСКУРСИВНЕ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ PERFECIÓN/ ДОСКОНАЛІСТЬ У СУЧАСНОМУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ІСПАНІЇ ТА УКРАЇНИ

Юлія ФОКША (Одеса, Україна)

У статті досліджується дискурсивне втілення концепту ДОСКОНАЛІСТЬ/PERFECIÓN у лінгвокультурному просторі Іспанії та України, засоби вербалізації концепту у двох мовах та механізми його використання у рекламному дискурсі.

Ключові слова: концепт ДОСКОНАЛІСТЬ, лінгвокультурологія, вербалізація, дискурс.

The paper investigates the discursive realization of the concept PERFECIÓN in the Spanish and Ukrainian cultural linguistics, the means of verbalization in both languages and the mechanisms of its usage in the advertising discourse.

Key words: concept PERFECIÓN, cultural linguistics, verbalization, discourse/

Метою статті є контрастивне дослідження концепту PERFECIÓN/ДОСКОНАЛІСТЬ у лінгвокультурному просторі Іспанії та України, яке полягає у виявленні спільних та відмінних рис у засобах його вербалізації у словникових дефініціях та рекламному дискурсі. У статті вирішуються наступні **завдання**: 1) досліджуються підходи до визначення концепту; 2) встановлюються засоби вербалізації концепту у іспанській та українській мовах на основі словникових дефініцій та Інтернет статей; 3) аналізується загальне та відмінне у способах вербалізації концепту ДОСКОНАЛІСТЬ/PERFECIÓN у двох лінгвокультурах. **Об'єктом** дослідження є концепт PERFECIÓN/ДОСКОНАЛІСТЬ у іспанській та українській лінгвокультурах. **Предмет** аналізу – засоби вербалізації концепту ДОСКОНАЛІСТЬ/PERFECIÓN в іспанській та українській мовах та його дискурсивне втілення у лінгвокультурному просторі Іспанії та України. **Матеріалом дослідження** є: Етимологічний словник української мови у семи томах [2]; Іспанско-русский фразеологический словарь: (Э.И. Левитанова, Е.М. Вольф, Н.А. Мовшович, И.А. Будницкая) [3]; Константы. Словарь русской культуры (Степанов Ю.С.) [10]; Краткий словарь когнитивных терминов. (Е.С.Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина) [5]; Практичний словник синонімів української мови (Караванський С.Й.) (12); Тлумачний словник сучасної української мови (В.С. Калашник) [12]; Diccionario de uso del español (María

Moliner) [14], а також заголовки рекламних текстів з іспанських та українських Інтернет сайтів (imujer.com; elcocheperfecto.blogspot.com; wjournal.com.ua; samsung.com.ua та інших).

Актуальність зумовлена зацікавленістю когнітивної лінгвістики до дискурсивного втілення концептів у лінгвокультурах, бажанням дослідити механізми та способи їх вербалізації у мові. Також, важливо зазначити, що концепт *ДОСКОНАЛІСТЬ* є цікавим не тільки для лінгвістів, але й для психологів, культурологів, філософів та іміджмейкерів оскільки усе наше життя, у певному сенсі, націлене на пошук ідеального. Прагнення бути кращим, володіти винятковими якостями та бути взірцем є природнім. Разом із зовнішніми показниками невід’ємною частиною образу довершеної людини є вміння вербалізувати свої думки, внутрішній світ індивідууму знаходить своє віддзеркалення у мові, яка також прагне до досконалості. **Наукова новизна** полягає у виявленні контрастивних словникових дефініцій концепту PERFECCIÓN/ДОСКОНАЛІСТЬ та шляхи вербалізації у іспанській та українській мовах.

Концепт (від лат. *conceptum* – думка, зміст, поняття) – «оперативна змістова одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*), усієї картини світу, яка віддзеркалюється у психіці людини», а ментальний лексикон це «...система, яка відтворює у мовних здібностях знання про слова та еквівалентні їм одиниці та виконує складні функції, пов’язанні як зі словами, так і зі структурами репрезентації енциклопедичних знань» [5: 97-99]. А. Вежбицька позиціонує концепт як об’єкт зі світу ідеального, що відтворює соціально-культурні уявлення людини про дійсність [1: 10]. Концепт є одним із ключових понять сучасної когнітивної лінгвістики та широко використовується у сучасній науковій літературі. Проте, вчені і досі не дійшли до одноосібного висновку з приводу визначення концепту, тому наразі він трактується по-різному.

Ю.С. Степанов відзначає, що «... концепт існує у ментальному світі людини не у вигляді чітких понять, а як «пучок» уявлень, понять, значень, асоціацій, переживань, які супроводжують слово... Концепт – згусток культури у свідомості людини, те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини, а з іншого боку – те, за допомогою чого людина входить в культуру» [10: 41]. У мові концепт спочатку вербалізується (отримує своє ім’я), наступним етапом стає репрезентація різнорівневими засобами мови: лексемами та фразеологічними сполученнями, вільними словосполученнями та текстами.

У когнітивній лінгвістиці І.А. Стерніним визначається структурна (польова) організація концепту. Концепт порівнюють з плодом, кісточка якого – ядро, а м’якоть – периферія. Ядро концепту визначається на основі вивчення ключового слова, який називає концепт в сукупності всіх своїх значень (етимологічних і сучасних). Навколоядерну зону утворює зміст, представлений значеннями синонімічних (рідше - антонімічних) і аналогічних лексем. Периферія концепту вивчається за його характеристиками, «розсипаних» по різних текстових джерел : як прецедентним (прислів’я , приказки тощо), так і індивідуально – авторським текстам , а також представленим в асоціативних експериментах. Всі вони разом узяті складають інтерпретаційний шар концепту , вивчення якого дозволяє виявити «...такі семантичні ознаки , яких може не бути в семантемі (повному наборі значень) ключового слова , який називає концепт» [8: 11-13].

Одним з критеріїв виділення концепту у ряді інших ментальних одиниць в їх проекції на мову є виключно абстрактний характер відповідного знання. Разом з тим, в концепті спостерігаються єдність образного і раціонального. Образність концепту – образність особливого роду: вона інваріантна по відношенню до всіх видів образів і тому лежить в основі пізнавальних. Наявність у структурі концепту трьох складових – понятійної, ціннісної та образної – зумовлює його зв’язок, по-перше з мовою, яка його об’єктивує, по-друге, з культурою як національною системою цінностей та ідеї, обумовленої історією народу та його духовно-психічним складом і, по-третє, з свідомістю людини і його діяльністю. Внаслідок цього концепт характеризується змістовної та структурної багатомірністю (20).

З усіх визначень поняття концепт, у рамках нашої роботи, найбільш влучною ми вважаємо дефініцію О.О. Селіванової, яка трактує концепт як інформаційну структуру

свідомості, яка містить сукупність вербальних і невербальних знань про об'єкт пізнання, набутих шляхом взаємодії психічних функцій свідомості у взаємодії з позасвідомим [9: 292].

Постійний інтерес та поява наукових праць, присвячених визначенню концептів та лінгвокультурних концептів (І.А Стернін, А. Вежицька та ін.), створили умови для становлення нової галузі – лінгвокультурології. Мова найтіснішим чином пов'язаний з культурою: вона проростає в неї, розвивається в ній і висловлює її. *Лінгвокультурологія* це галузь лінгвістики, що виникла на стику лінгвістики і культурології та досліджує прояви культури народу, які позначилися і закріпилися в мові [6; 7: 9].

Етимологія лексеми *perfección* в іспанській мові бере свій початок з латинської мови: *perfectio, perfectionis f* (ж.р.), що означає: 1) завершення, здійснення, виконання; 2) досконалість, вища досконалість, ідеал (15). Тлумачний словник іспанської мови Марії Молінер трактує лексему *perfección* як 1) *perfeccionamiento* (покращення), 2) *cualidad de perfecto* (ідеальна якість), 3) *cosa perfecta* (ідеальна річ) (напр., *Este dibujo no es ninguna perfección/Цей малюнок зовсім недосконалий*), 4) *cualidad de perfecto* (відмінна якість) (напр., *con los requisitos requeridos para la completa efectividad jurídica/ з обов'язковими умовами, необхідними для повної правової ефективності, переважно у юридичному дискурсі*) [13: 705]. У фразеологічному словнику знаходимо наступну ідеому *a la perfección = de manera perfecta*: що позначає: (1) досконало, сповна; (2) відмінно, зразково, пречудово, бездоганно, ідеально, наприклад, «*Baila a la perfección*» /«Танцює бездоганно») [3: 517].

Словник синонімів іспанської мови SIGNUM пропонує наступні варіанти лексеми *perfección*, у яких презентуються різноманітні відтінки значення «довершеності», а саме: *finura* (вишуканість); *delicadeza* (делікатність, тендітність, м'якість); *bondad* (доброта, добродушність); *refinamiento* (витонченість); *esmero* (ретельність, старанність); *adorno* (прикраса, наряд); *excelencia* (зверхність, перевага); *lleno* (достаток); *progreso* (прогрес, успіх); *ideal, modelo* (ідеал); *elegancia* (елегантність); *belleza* (краса); *elevación* (підйом, екзальтація); *magnitud* (важливість, велич); *altura* (вершина) (9).

Розглянемо приклади втілення концепту *PERFECCIÓN* у рекламному дискурсі на матеріалі заголовків Інтернет-статей, які ми поділяємо на 2 групи.

I) Про людину/ для людини: а) «*Cómo elegir la mejor escuela*» (як обрати найкращу школу) (7); б) «*11 Reglas para ser una perfecta esposa*» (11 правил для досконалої жінки) (10); в) «*¿Cómo es la mujer perfecta (según los hombres)?*» (яка вона, досконала жінка (на думку чоловіків?) (6). **I.I) Засоби для догляду та створення доведеного образу:** а) «*La perfección para las uñas. Shellac*» (досконалість для нігтів) (1); б) «*Los 5 mejores delineadores de ojos*» (5 найкращих підводок для очей) (7); в) «*Las mejores bases para piel seca y sensible*» (найкращі основи для обличчя) (7); г) «*¿Cómo tener una piel perfecta?/ ritual básico para una piel perfecta/ consejos para mostrar una piel perfecta*» (як мати досконалу шкіру?/ базові заходи для доведеної шкіри/ поради для демонстрації досконалої шкіри) (8).

II) Предмети побуту та розкоші: а) «*El coche perfecto para hijos que corren demasiado*» (досконала машина для дітей, які багато кермують) (4); б) «*El coche perfecto/ Un blog sobre coches y el pan con chocolate*» (досконала машина/ блог про машини та хліб з шоколадом) (2); в) «*¿Que celular es ideal para ti?*» (який телефон для тебе досконалий?) (1); г) «*Bulgari y Maserati: la unión perfecta*» (*Bulgari та Maserati* – досконале поєднання) (5); д) «*Maserati Quattroporte GT S: la berlina perfecta*» (*Maserati Quattroporte GT S* – довершений седан) (3).

Цікаво, також, простежити етимологію концепту *ДОСКОНАЛІСТЬ* в українській мові: *досконалий* жін. р., *доскональний* [досконаний ж. р., *доскональство* ж. р.], *удосконалення*, *удосконалити*, *удосконалювач*, старе *досконалый* «довершений; цілковитий; чудовий» (XVI ст.); – російське *доскональный* «справжній, точний», білоруська *дасканалы* «довершений; детальний»; – запозичення з польської мови; польська *doskonały* «прекрасний, ідеальний», як і чеська, словацька *doskonaly* «довершений», нижньолужицька *doskonaly* «те саме», є префіксальним утворенням від праслов'янського дієслова *konati* «закінчити, виконати», що відповідає українському *конати*; первісне значення «завершений, виконаний, викінчений» [2: 114].

Концепт *ДОСКОНАЛІСТЬ* або *ДОВЕРШЕНІСТЬ* в українській лінгвокультурі супроводжується лексемами *ідеал*, *взірець*, *приклад* (*кращий з кращих*), *шляхетність*.

Тлумачний словник сучасної української мови В.С. Калашника пропонує наступне визначення лексеми *досконалий*: (1) який має належний ступінь довершеності, визначається повнотою позитивних якостей (довершений); 2) повний, абсолютний. Виявляємо наступне формулювання поняття *довершеності*: 1) про людину, предмет, що наділені тільки позитивними якостями, не мають будь-яких недоліків [11: 258]. «Практичний словник синонімів української мови» С.Й. Караванського наводить наступні варіантні форми: ідеальний, довершений, взірцевий, відмінний, бездоганний, безпомилковий, неперевершений, незрівнянний, неповторний, наполегливий (12). С.І. Ожегов тлумачить *совершенство* наступним чином: полнота всех достоинств, высшая степень какого-либо положительного качества [12: 741].

Не менш цікавими є зразки дискурсивної реалізації концепту ДОСКОНАЛИСТЬ в українській мові, який ми також ілюструємо на прикладі заголовків Інтернет-статей та поділяємо на 2 групи.

I) Про людину/ для людини: а) «Як створити *досконалий* образ нареченої!?» (19); б) «Синдром відмінника або ілюзії *досконалості* (11); в) Пилатес – шлях до *досконалості*!» (21). **I.I) Засоби догляду та створення довершеного образу:** а) «Парфумерія й косметика. Шляхи до *досконалості*» [22]; б) «Досконалий догляд за волоссям» (16). в) «Л'Ореаль - Біла Досконалисть» (13).

II) Предмети побуту та розкоші: а) «Безбарвний діамант вагою 101,73 карата продано на аукціоні Christie's за 26 млн 737 тис. 913 дол. Про це повідомляє прес-служба Christie's в Росії та СНД. Камінь під назвою "*Абсолютна досконалисть*" став найдорожчим безбарвним діамантом, проданим з аукціону. Знайдений в копальнях Ботсвани алмаз не тільки є найбільшим в світі діамантом грушоподібного огранювання з усіх, що коли-небудь виставлялися на торги, але і відноситься до числа *найдосконалиших*» (18); б) «Смарт-фотокамери – зручність і *досконалисть*. Різні режими зйомки дають змогу завжди отримувати *чудові* фотографії. Скористайтеся 1.5-дюймовим переднім РК-дисплеєм, щоб створити *ідеальні* автопортрети. Крім того, за допомогою модуля Wi-Fi ви можете легко надсилати фотографії до соціальних мереж або на ваш ПК» (17).

Підсумовуючи, робимо **висновки**, що галузі реалізації концепту *PERFECCIÓN/ДОСКОНАЛИСТЬ* у рекламному дискурсі різноманітні: від характеристики речей побуту до опису особистих якостей людини та її зовнішності. Рекламні кампанії мають, здебільшого, атрактивну функцію – націлені на привертання уваги потенційного покупця, тому анонсуються лише виключні якості певного товару, підкреслюються його переваги над іншими подібними товарами, тобто на передній план виступає можливість доторкнутись, чи навіть стати частиною чогось досконалого, бажання чого є природнім.

Проведене дослідження має **перспективи** для визначення контрастивних словникових дефініцій та лінгвальних і паралінгвальних ознак лінгвокультурного концепту *PERFECCIÓN/ДОСКОНАЛИСТЬ* в українській та іспанській лінгвокультурах, а також виявлення ядерних та периферійних ознак концепту *PERFECCIÓN/ДОСКОНАЛИСТЬ*.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Вежицька А. Язык, культура и познание. – М.: Русские словари, 1997. – 410 с.
2. Етимологічний словник української мови. У семи томах. Том другий Д – К (копці) Мельничук О. С. (головний редактор), Коломієць В. Т., Ткаченко О. Б. Видавництво наукова думка Київ 1985 – 573 с.
3. Испанско-русский фразеологический словарь: 3000 фразеологических единиц/ Э.И. Левитанова, Е.М. Вольф, Н.А. Мовшович, И.А. Будницкая. – М.: Русский язык, 1985. – 1080 с.
4. Інформаційний ресурс Здоров'є [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wumdieta.ru/parfum-kosmetik/shlyahi-do-doskonalosti_3601.html
5. Кубрякова Е.С. Краткий словарь когнитивных терминов / Под общей редакцией – М.: Филол. ф-т МГУ им. М. В. Ломоносова, 1997. – 245 с.
6. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие. – М.: Флинта Наука, 2004. – 296 с.
7. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208с.
8. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. – Воронеж: Истоки, 2001.
9. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
10. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. – М., 1996. – 824 с.

11. Тлумачний словник сучасної української мови/ За ред. д-ра філологічних наук, проф. В.С. Калашника. – Х.: Прапор, 2002. – 992 с.
 12. Толковый словарь русского языка/ Российская академия наук. – 4-е изд., дополненное. – М.: ООО «ИТИ Технологии», 2003. – 944 с.
 13. Diccionario de uso del español/ María Moliner. – Madrid: Editorial Gredos, 1988. – 1585с.

ІЛЮСТРАТИВНІ ДЖЕРЕЛА

- (1) Daypo tests online [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://www.daypo.com/celular-ideal-para-ti.html>;
 (2) El coche perfecto [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://elcochepperfecto.blogspot.com/>; (3) El confidencial [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: http://www.elconfidencial.com/cache/2007/10/13/3_maserati_quattroporte_berlina_perfecta.html; (4) El pais [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: http://elpais.com/elpais/2012/09/05/motor/1346840622_757624.html; (5) Embelezia. Luxury and Style [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://www.embelezia.com/relojes-de-lujo/bulgari-y-maserati-la-union-perfecta>; (6) Entremujeres [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: http://entremujeres.clarin.com/pareja-y-sexo/pareja/mujer-perfecta-segun-hombres-caracteristicas-fisicas-personalidad_0_952104832.html; (7) IMUJER todo para nosotras [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://www.imujer.com>; (8) L'oreal Paris [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://www.loreal-paris.es/tendencias/cuidados/como-tener-una-piel-perfecta.aspx>; (9) Online Diccionario Etimológico de María Moliner [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://www.diclib.com/s/cat13/signum/PERFECC1%C3%93N>; (10) Tejiendo el mundo [El recurso electrónico]. – Modo del acceso: <http://tejiendoelmundo.wordpress.com/2010/11/13/11-reglas-para-ser-una-perfecta-esposa/>; (11) Інформаційно-пізнавальний журнал для жінок [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wjournal.com.ua/sindrom-vidminnika-abo-iljuzii-doskonalosti.html>; (12) Караванський С.Й. «Практичний словник синонімів української мови». Українсько-канадське спільне підприємство «Кобза», Київ. – 1993 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://do.gendocs.ru/docs/index-323147.html>; (13) Косметична компанія «ПолуницяНет» [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ua.strawberrynet.com/skincare/l-oreal/#18187>; (14) Краткий словарь когнитивных терминов. Сост. Е.С. Кубрякова, В.З. Демьянков, Ю.Г. Панкрац, Л.Г. Лузина. М., 1997 [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vocabulary.ru/dictionary/849/word/koncept>; (15) Онлайн словник та довідник з латинської мови [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.linguaeterna.com/vocabula/>; (16) Офіційний сайт NIVEA MEN [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niveamen.ua/grooming-guides/hair/hair-you-care>; (17) Офіційний сайт Samsung [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.samsung.com/ua/consumer/cameras-camcorders/smart-cameras/topic/flexible-and-flawless>; (18) РБК Україна [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbc.ua/ukr/top/society/brilliant-absolyutnoe-sovershenstvo-prodali-na-auksione-16052013085400>; (19) Сайт Актуаль - Мережа салонів краси [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://aktual.kiev.ua/jak-stvoriti-doskonaliy-obraz-narechenoi/>; (20) Сергеева Е.Н. «Понятие концепта и аспекты его изучения в современной лингвистике» [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.work.vegu.ru/vegu/vestnik/DocLib/3-41%20%D1%81%D0%B5%D1%80%D0%B3%D0%B5%D0%B5%D0%B2%D0%B0.pdf>; (21) Фітнес, мода й стиль [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.topsdiet.ru/upr-dly-pohud/pilates-shlyah-doskonalosti_1955.html

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Фокша – викладач іспанської та латинської мов, здобувач кафедри германських і романських мов Національного університету «Одеська юридична академія».

Наукові інтереси: контрастивні дослідження концептуалізації світу в різних мовах, концептуальна система людини, рекламний дискурс.

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЯК ЗАСІБ МОВНОГО ВТІЛЕННЯ ЖАНРУ ПОРТРЕТНОГО ІНТЕРВ'Ю

Олена ФРЕНКЕЛЬ (Київ, Україна)

У статті здійснено узагальнення підходів до типологічної класифікації стратегій мовленнєвого спілкування, визначення місця портретного інтерв'ю в жанровій системі, висвітлено власну точку зору на проблему типології і мовного втілення інтерв'ю цього жанру засобами комунікативних стратегій із позиції усіх учасників інтерв'ю (журналіста та респондента).

Ключові слова: мовленнєвий жанр, дискурс, портретне інтерв'ю, комунікативна стратегія.

The article presents an overview of the approaches to the typological classification of the communicative strategies, to the definition of the status of the portrait interview in the genre system, and the author's point of view on the typological problem and the speech realization of the interview under study by means of communicative strategies from the communicative positions of the interviewer and interviewee.

Keywords: speech genre, discourse, portrait interview, communicative strategy.

Стрімкий розвиток досліджень у галузі теорії комунікації не міг залишити без уваги проблему виокремлення основних одиниць мовного коду. Оскільки виникли якісно нові погляди на процес спілкування як значно складнішого явища, а не лише певної сукупності

мовленнєвих актів [1: 36], постало питання про з'ясування сутності проміжної ланки між мовленнєвим актом і дискурсом у ланцюжку комунікативної діяльності, яка б врахувала не тільки інтенції мовців, а й інші складові процесу комунікації. Такою перехідною категорією вважається *мовленнєвий жанр* (далі МЖ) [1: 37].

З точки зору лінгвістичного аспекту термін “жанр” використовував ще у своїй праці “Марксизм і філософія мови” [3] відомий російський лінгвіст В. М. Волошинов, пов'язуючи його з проблемою життєвих висловлень та підкреслюючи зв'язок життєвого жанру із соціальними чинниками.

Ідея співвідношення МЖ і висловлення знайшли своє відображення у дослідженнях російського філолога М. М. Бахтіна. І не зважаючи на численні погляди на теорію МЖ, сучасне розуміння цього поняття базується саме на його концепції, згідно з якою жанр мовлення розглядається як відносно стійкий тип висловлення, що володіє тематичним змістом, стилем, композиційною будовою та визначеною специфікою сфери спілкування [1: 38; 2: 176].

До найпоширеніших видів МЖ відноситься *портретне інтерв'ю*, яке розуміємо як інформаційно-аналітичний публіцистичний жанр діалогічного типу дискурсу, спрямований на розкриття самотнього характеру співрозмовника з метою створення його емоційно-психологічного портрету.

Точки зору на визначення *портретного інтерв'ю* досить неоднозначні. Більшість вчених відносить його до інформаційних жанрів, вбачаючи його основну функцію в передачі інформації. Але, оскільки інтерв'юер у портретному інтерв'ю не обмежується звичайною констатацією фактів, а намагається зіставити явища, проаналізувати їх, демонструючи й своє бачення ситуації чи проблеми, інтерв'ю-портрет виходить за межі інформаційних жанрів та межує з аналітичними [5; 6]. Крім того, наявність авторської оцінки наближує його до публіцистичних жанрів. Тому доцільно тлумачити портретне інтерв'ю як інформаційно-аналітичний жанр художньої публіцистики, оскільки воно увібрало в себе риси, характерні для згаданих жанрових різновидів.

Будучи комплексним МЖ, інтерв'ю-портрет у своєму складі має такі компоненти, як наратив, опис, жарт, байка і міркування, та в якості комунікативної мети виконує функцію максимально повного розкриття особистості респондента, що веде до створення його яскравого образу [7].

Основними жанровими ознаками інтерв'ю-портрета виступають:

- 1) предмет зображення – особистість;
- 2) цільова функція зображення – створити ілюзію особистого спілкування з авторитетним для аудиторії суб'єктом соціальної практики;
- 3) метод зображення – діалогічний, оскільки пряма мова є основним засобом розкриття особистості героя [8: 12].

У процесі спілкування рушійною силою виступають наміри мовців, так звані комунікативні інтенції [2: 130]. Саме вони й обумовлюють стратегії мовленнєвого спілкування, або комунікативні стратегії, які Ф. С. Бацевич визначив як оптимальну реалізацію інтенцій мовця щодо досягнення конкретної мети спілкування [2: 133].

Комунікативні стратегії характеризуються гнучкістю та динамічністю, бо у процесі спілкування зазнають постійної корекції в залежності від мовленнєвих дій опонента. Тому стратегії, будучи обумовлені співвідношенням мети і послідовності дій у певній комунікативній ситуації, можуть зазнавати ритуалізації [9: 3]. За таких умов певні стратегії та відповідні цілі й умови діяльності закріплюються за тими чи іншими соціальними інститутами і ролями [10: 59], що стає визначальним у процесі аналізу мовленнєвого спілкування у певному ситуативному та тематичному контексті.

Оскільки портретне інтерв'ю відноситься до діалогічних жанрів комунікації, його мовне втілення здійснюється шляхом використання його учасниками певного ряду комунікативних стратегій [7]. На жаль, єдиної типології стратегій спілкування не існує. Як сукупність цілеспрямованих дій у моделі породження і розуміння дискурсу, вони можуть бути різними за своєю природою. Так, Т. А. ван Дейк та В. Кінч виділяють наступні різновиди: пропозиційні стратегії, стратегії локальної когерентності (зв'язаності), продукційні стратегії,

макростратегії, схематичні, стилістичні, риторичні, стратегії розмови (конверсаційні), вербальні, невербальні [4].

Існує й інший підхід до розуміння стратегій спілкування, згідно з яким розрізняють два типи: *власне комунікативні* та *змістові*. *Власне комунікативні стратегії* охоплюють правила й послідовність комунікативних дій, яких дотримується адресант; *змістові* – покрокове планування мети з урахуванням наявного мовного матеріалу для кожного мовного ходу в комунікації. У сукупності обидва типи стратегій визначають стиль спілкування, тобто способи і засоби досягнення комунікативної мети [2: 134].

Крім того, виокремлюють також *кооперативні* та *некооперативні стратегії* спілкування. Перші реалізуються в інформативних й інтерпретативних діалогах у вигляді порад, обмін думками, повідомлення, розповіді тощо. Некооперативні втілюються у конфліктах, погрозах, суперечках, претензіях тощо [2: 134].

Орієнтуючись на запропоновані класифікації, представляємо власне бачення типології стратегій спілкування. Оскільки в контексті діалогічного дискурсу нас цікавлять саме мовленнєві стратегії, пропонуємо в залежності від обраних засобів спілкування поділяти їх на *вербальні* (мова) й *невербальні* (жести, міміка, постава). Вербальні стратегії, у свою чергу, реалізуються шляхом застосування певних *стилістичних* і *риторичних засобів*.

Для портретного інтерв'ю у друкованій пресі звісно характерними є саме вербальні стратегії мовленнєвого спілкування, у той час як телевізійним інтерв'ю-портретам властива наявність обох різновидів.

Оскільки у портретному інтерв'ю беруть участь принаймні двоє учасників (автор і респондент), комунікативні стратегії слід розглядати з урахуванням авторської позиції та позиції співрозмовника. З позиції журналіста (автора, інтерв'юера) слід розрізняти:

1. **Стратегію співпраці з респондентом.** Результативність будь-якого інтерв'ю повністю залежить від того, наскільки успішно автору вдалося встановити контакт з опитуваним. З цією метою, перш ніж розпочинати інтерв'ю, журналісту слід зібрати певну довідкову інформацію про респондента, при необхідності опитавши його родичів і знайомих, аби найповніше “змалювати” його портрет.

2. **Стратегію презентації респондента.** Головна задача інтерв'юера безперечно полягає у всебічному розкритті багатогранного характеру особистості героя засобами діалогічного дискурсу. “Як психологічний автопортрет, на відміну від живописного, не є повністю результатом роботи пацієнта, а створюється сумісно з лікарем-скульптором, так і автопортрет героя створюється за спрямовуючою роллю журналіста.” [8: 16].

3. **Стратегію самопрезентації.** У портретному інтерв'ю центральною фігурою звісно виступає респондент, але несправедливо ігнорувати роль журналіста, оскільки структура взаємодій в обговорюваному виді інтерв'ю настільки складна, що кожен із його учасників виконує подвійну роль (і автора, і героя) [8: 16]. Презентуючи героя, інтерв'юер тим самим свідомо чи несвідомо презентує й самого себе, проявляючи свою майстерність у побудові діалогу, репрезентуючи свій власний стиль проведення інтерв'ю, оголюючи свою життєву позицію в оцінюванні певних ситуацій чи проблем у процесі спілкування з респондентом.

4. **Стратегію утримання читацької уваги.** Однією з цілей інтерв'ю виступає задача спонукати читача ознайомитися зі змістом проведеної розмови, тому журналіст спрямовує усі зусилля на створення максимально цікавої для широкої публіки тематики, обрання об'єктом неординарної особистості, яка б привернула увагу читацької аудиторії.

З позиції респондента можливо виокремити:

1. **Стратегію самопізнання** (характерна для творчих особистостей: письменників, художників, поетів, композиторів, які створюють щось власними руками, а не представляють чужі надбання).

2. **Стратегію самопрезентації** (властива політичним діячам, представникам бізнесових структур і зіркам шоу-бізнесу, які займаються переважно самопрезентацією, аніж самопізнанням, тому автопортрети-самопрезентації зустрічаються значно частіше за автопортрети-самопізнання) [8: 15].

Таким чином, у статті представлено теоретичне осмислення проблеми типологічної класифікації стратегій мовленнєвого спілкування взагалі та в жанрі портретного інтерв'ю

зокрема. Подальшу перспективу наукової роботи вбачаємо в докладному вивченні тактик, засобами яких комунікативні стратегії реалізуються у досліджуваному різновиді інтерв'ю на матеріалі англомовної преси. Крім того, у період підвищеного інтересу науковців до гендерних досліджень у різних галузях наукового знання актуально виявити специфіку комунікативної поведінки учасників інтерв'ю в залежності від гендерної належності, яким чином остання впливає на їхній вибір тих чи інших стратегічних тактик у процесі комунікації.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2006. – 248 с.
2. Бацевич Ф. С. Основні комунікативної лінгвістики : підручник / Ф. С. Бацевич. – 2-ге вид., доп. – К. : ВЦ “Академія”, 2009. – 376 с.
3. Волошинов В. Н. Марксизм и философия языка // Волошинов В. Н. Философия и социология гуманитарных наук. – СПб., 1995. – С. 216-380.
4. Дейк, ван Т. А. Стратегии понимания связного текста / Т. А. ван Дейк, В. Кинч // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1988. – Вып. 23. – С. 153–212.
5. Джандалиева Е. Ю. Портретное интервью как жанр речевого общения: некоторые особенности коммуникативного поведения участников (на материале немецкого языка) / Е. Ю. Джандалиева // Научный диалог, 2012. – № 12 : Филология. – С. 86–101.
6. Інтерв'ю в системі жанрів / Режим доступу: http://reff.net.ua/31739-Interv_yu_v_sisteme_zhanrov.html
7. Кузнецова В. В. Коммуникативное поведение участников портретного интервью (на материале французской и русской прессы) [Текст] : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филолог. наук : спец. 10.02.20. / В. В. Кузнецова. – Волгоград, 2008. – 20 с.
8. Янчева Н. Ю. Автопортрет в интервью: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.01.10. / Н. Ю. Янчева. – Воронеж, 2011. – 22 с.
9. Coulmas F. Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech / F. Coulmas (ed.). – The Hague; Paris; N. Y.: Mouton Publishers, 1981. – P. 69-91.
10. Fritz, G. Kohärenz :Grundlagen der linguistischen Kommunikationsanalyse Text. / G. Fritz. – Tübingen, 1982.– 374 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Френкель – аспірант кафедри англійської філології Інституту іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика, лінгвістична генологія, дискурсивний аналіз.

ЯЗЫКОВЫЕ И ПРОСОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЖЕНСКОЙ ПУБЛИЧНОЙ РЕЧИ В ИСПАНСКОМ И УКРАИНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСАХ

Валерия ЧЕРНЯКОВА (Одесса, Украина)

У статті розглянуто лінгвальні та просодичні особливості жіночого публічного мовлення в іспаномовному й україномовному політичному дискурсі. Дослідження проведено на матеріалі усних виступів латиноамериканських, іспанських і українських жінок-політиків.

Ключові слова: політичний дискурс, мовленнєвий акт, метафора, епітет.

The article deals with the language and prosodic features of the female speech in a Spanish-speaking and Ukrainian political discourse. The research has been made on a basis of oral performances of South American, Spanish and Ukrainian female politicians.

Keywords: political discourse, speech act, metaphor, epithet.

Цель данного исследования заключается в контрастивном исследовании лингвальных и просодических особенностей современной публичной женской речи в странах Южной Америки, Испании и в Украине.

Языковым **материалом** являются устные выступления испаноязычных женщин-политиков, а именно первой леди Аргентины Эвы Перон, первой женщины-президента Эквадора Росалии Артеаги, мексиканского политика, кандидата в президенты Хосефины Васкес Мота и испанского политика, действующего мэра Мадрида Анны Ботельи, а также украинских деятелей: советника президента Анны Герман, депутата Верховной Рады Ирины Фарион, министра социальной политики Наталии Королевской и экс-примьер-министра Юлии Тимошенко. В соответствии с поставленной целью в **задачи** исследования входит:

анализ теоретических подходов к изучению политического дискурса, выявление стилистических, синтаксических и просодических особенностей испанской и украинской женской политической речи.

Актуальность исследования обусловлена общенаучным интересом к особенностям женского политического дискурса и к публичным выступлениям женщин-политиков. Женщин-политиков, по сравнению с мужчинами, в странах Латинской Америки, Испании и в Украине не так много, поэтому интерес к их публичным выступлениям достаточно высок.

Особой разновидностью дискурса является *политический дискурс*, который имеет своей целью завоевание и удержание политической власти. В лингвистической литературе политический дискурс представлен как многоаспектное и многоплановое явление (Е.И. Шейгал, А.Н. Баранов, Т.В. Юдина, В.Г. Костомаров, Н.В. Петлюченко и др.). В.З. Демьянков считает, что *политический дискурс* является сложным объектом исследования, поскольку находится на пересечении разных дисциплин – политологии, социальной психологии, лингвистики и связан с анализом формы, задач и содержания дискурса, употребляемого в определенных («политических») ситуациях [3:36]. Также политический дискурс рассматривается, как совокупность всех речевых актов, используемых в политических дискуссиях, и правил публичной политики, освященных традицией и проверенных опытом. Общая характеристика политического дискурса помогает определить его особенности и функции [2:108]. Е.И. Шейгал. определяет следующие функции политического дискурса: гармонизация участников политического процесса, акциональная функция, функция интерпритации, контролирующая и регулятивная функции. В задачи политического дискурса входит вживание в общественное сознание определенных представлений. Изучением политического дискурса занимается значительное число украинских и зарубежных ученых. Среди лингвистов изучением украинского политического дискурса занимались Н.В. Петлюченко, А.И. Бащук, А. Литовченко, Л.Е.Бессонова, К.С. Серажим, Л.А. Ставицкая, Г.М. Яворская, И.С.Преображенский, Л.Г. Фишман и др. В свою очередь, исследованием испанского политического дискурса занимались лингвисты: Гарсиа Сантос, Нунес Кабезас, Герреро Салазар, А.О. Уржумцева, Рохас Торрес, Ирена Васиалчис де Гиральдино, Ю.С. Волкова.

Основной особенностью современного политического дискурса служит то обстоятельство, что его равноправными участниками являются как мужчины, так и женщины. При этом существует факт наличия в данной области различий гендерного характера, что дает основание выделить *женский политический дискурс*.

Женский политический дискурс характеризуется употреблением лексики с семантикой восприятия действительности на уровне чувств и ощущений, что подтверждает распространенный стереотип об их склонности прямо говорить о своих чувствах, не стесняться их. Также женщины-политики чаще употребляют эмоционально-оценочную лексику, междометия, слова выражающие сомнение, неуверенность, вероятность, неточность [5:92].

Отдельным элементом женского политического дискурса является *женская публичная речь*. Публичная речь произносится с целью информирования слушателей и оказания на них желаемого влияния. По своему характеру она представляет собой монологическую речь, то есть рассчитанную на пассивное восприятие, не предполагающую ответной реакции [11:245]. Как отмечает А.Н. Дудецкая, исследовавшая особенности речи немецких женщин политиков, женщины-политики используют широкий диапазон стилистически маркированной лексики – метафоры, эпитеты, лексические повторы, противопоставления. Их активное употребление обусловлено коммуникативной интенцией женщин политиков в экспрессивной форме сообщить читателю/слушателю о внутригосударственных и мировых событиях, более эмоционально охарактеризовать своих политических противников. Речь женщин импульсивна и поэтому характеризуется широким диапазоном, несколько ускоренным темпом и более частым использованием высоких нисходящих тонов [4:11]. В свою очередь, анализ дискурса американских женщин-политиков, проведенный Н.Е. Ковтуновой, показал, что для нее характерным является употребление сложных синтаксических конструкций, вежливых форм в обращении к собеседнику. Женской речи свойственно ассоциативное

соскальзывание с темы разговора, а также дополнение констатации факта или какого-либо утверждения примерами из личной жизни[6:2].

Исследуя языковые особенности женской испанской политической речь, мы выявили, что инспаноязычным женщинам-политикам также свойственна большая концентрация эмоционально-оценочной лексики (*carino* – дорогой, *mis queridos* – мои любимые, *estoy encantada* – я очарована, *con toda mi alma* – со всей душой, *con el corazon* – всем сердцем, сердечно)(2), частое использование междометий с целью передачи в речи различных чувств и побуждений (*¡Abajo!* – Долой!, *¡Arriba!* – Вставай!, *¡Basta!* – запрет, выражение достаточности чего-либо, *¡Chiz, chiz!* – призыв к вниманию, *¡Ojalá!* – пожелание осуществить что-либо, *¡Qjo!* – призыв к вниманию, к осторожности, *¡Vaya!* – побуждение к действию или к его ограничению, удивление, одобрение, восхищение, *¡Viva!* – выражение энтузиазма, одобрения)(1). Так в публичных выступлениях Хосефины Васкез Мота и Росалии Артеаги присутствуют лексемы, обозначающие различные эмоциональные состояния: как положительные, такие как *no tengo duda* – я не сомневаюсь, *creo* – верю, *estoy convencida* – я уверена, *estoy contenta* – я довольна, так и отрицательные: *dudo que* – я сомневаюсь, что, *me preocupo* – я беспокоюсь, *temo que* – я боюсь, что(3). Мы можем отметить, что для латиноамериканских и испанских женщин-политиков характерным является употребление слов, выражающих сомнение, неуверенность, вероятность *es posible* – возможно, *es probable* – вероятно и свойственен оттенок значения должествования, необходимости, передающийся с помощью глаголов *necesitar* – нуждаться, *deber* – быть должным и грамматической конструкции *tener que* – быть обязанным. Реплики женщин-политиков Испании и Латинской Америки также богаты эпитетами (*enorme responsabilidad* – великая ответственность, *el profundo amor* – глубочайшая любовь, *enorme emocion* – огромная эмоция)(3) и сравнениями. Так, например, Хосефина Васкез Мота в предвыборной речи в Кордобе сравнивает своих избирателей с маленькими детьми, а себя с их матерью (*Niñas y niños, mejor una madre para defender a sus hijos/Дети, никто не защитит так своих детей, как мать*)(2).

Исследуя испаноязычную женскую политическую речь, необходимо отметить, что ей присуще частое использование риторических фигур с целью выделения особо важной информации, доступного донесения сказанного широкому кругу слушателей, привлечение внимания, установление контакта с аудиторией, появление симпатии, фиксирование сказанного в сознании аудитории[1:80]. Так, для испаноязычного политического дискурса является характерным использование анафоры, например: *Hace 12 años el PAN me abrió sus puertas, hace 12 años Isabel Miranda ratifica el espíritu ciudadano*(2). Также речь испаноязычных женщин-политиков богата на риторические вопросы, которыми женщины приглашают адресатов присоединиться к ним в их негодование на существующие проблемы, обратить внимание на определенные идеи, например: *¿Quiénes de aquí son casadas? – Кто из вас замужние?, ¿Por qué hay tantos peronistas en Argentina? – Почему в Аргентине столько Перонистов?*(3). Интересно, что существуют случаи, когда женщина-политик задает и риторический вопрос толпе и сама же на него отвечает. Например, Хосефина Васкез Мота спрашивает у публики о значении дождя и сама решает, что это знамение большого количество голосов и соответственно победы: *¿Sabes que significa esta lluvia? Es abundancia de votos*(2).

Все перечисленные языковые особенности характеризуют речь испаноязычных женщин-политиков высокой экспрессивностью, темпераментом. Их речи были направлены к чувствам слушателя, а не к рассудку.

В свою очередь, анализируя речь украинских женщин-политиков, мы выявили то, что они, также как испанские женщины-политики, прямо говорят о своих чувствах, дают волю эмоциям. Так, например, Инна Богословская расплакалась в одном из эфиров, заявляя, что будет говорить не как политик, а как мама и бабушка. Исследуя языковые особенности речи украинских женщин-политиков, мы выявили, что она также насыщена тропами и риторическими фигурами. А именно, в своих публичных выступлениях, Анна Герман использует эпитеты, например: *болоче питання, неприваблива роль, прозорий судовий процес*(5), а также метафоры например: *воюють із пам'ятниками*(5), *поливають брудом*,

йшло глибоко з серія(6). В свою очередь, публичные выступления Ирины Фарион насыщены риторическими вопросами, например: *Як довго це триватиме? Як допомогти вам?(7)*.

В свою очередь, среди стилистических особенностей женской украинской политической речи, выявлено употребление однородных членов предложения, например: *які живуть у нашому колонізованому, окупованому, спроституйованому і звироднілому інформаційному просторі (8)*. Украинские женины-политики используют также иностранную лексику: *думав по-російськи и робив spell так(5), як воно звучало російською(5); думала про те, що ми, радники і снічрайтери; на бекграунді фото ви побачити(6)*. Таким образом, преследуется прагматическая цель показать свою образованность, знание иностранных языков. Преследуя цель показать свою эрудицию, для украинских женщин-политиков также является характерным цитирование великих писателей, ораторов и др. исторических авторитетов. Так, Ирина Фарион, в своих пламенных речах, цитировала Т.Шевченко, И.Франко, Сократа.

Анализируя просодические особенности женской политической речи, было выявлено, что речь испанских женщин-политиков отличается, правильностью произношения, красотой и полнотой звучания. Так, например, в предвыборном выступлении Хосефины Васкез Мота мы отметили мелодичность, низкий темп, выразительность ее речи, которая может увлечь слушателя эмоционально и способствовать некритическому принятию ее содержания(2). При этом, для женской украинской политической речи также характерна правильность произношения, и высокая тщательность. Так, речь украинского депутата Ирины Фарион отличается стремлением говорить четко, правильно артикулируя звуки, придерживаясь высокого стиля произношения. С целью придать речи естественность или акцентировать на чем-либо внимание, политик прибегает к незаполненным паузам. Также, важно заметить, что голос Ирины Фарион хриплый и низкий, что обусловлено ее эмоционально-патриотической речью. В свою очередь, голос другого украинского политического деятеля, Юлии Тимошенко, отличается высокой звонкостью, полнотой звучания и преувеличенной монотонностью, что напоминает женскую жалобность, плач, «крик чайки»[9:276].

Все вышеизложенное позволяет сделать **вывод**, что существует ряд общих языковых и просодических особенностей в женской политической речи представительниц Латинской Америки, Испании и Украины. Испаноязычному и украинскому женскому политическому дискурсу свойственна эмоциональность, употребление эпитетов, употребление слов, выражающих сомнение, а также сложных синтаксических конструкций, которые отражают повышенную женскую эмоциональность, характерную для представительниц обеих лингвокультур. Проведенный анализ имеет практическую ценность и **перспективу** для выявления других лингвальных и паралингвальных особенностей женской политической речи в странах Латинской Америки и Испании, и ее контрастного исследования с украинским женским политическим дискурсом.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Аргюхова А.А. Риторико-просодические особенности немецкого митингового дискурса. – Одесса, 2012. – 84 с.
2. Баранов, А. Н. Политический дискурс: прощание с ритуалом // Человек. 1997. № 6. С. 108–118;
3. Демьянков В.З. Политический дискурс как предмет политической филологии. Политическая наука. Политический дискурс: История и современные исследования. – М.: ИНИОН РАН, 2002. – № 3. – С.32–43
4. Дудецкая А.Н. Гендерная специфика коммуникативного поведения немецких политических деятелей (на материале речевого жанра "интервью"): автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. филол. наук (10.02.19 - Теория языка) / А. Н. Дудецкая ; ГОУ ВПО "Волгоградский государственный педагогический университет". – Волгоград, 2009. – 22 с.
5. Земская Е. А., Китайгородская М. В., Розанова Н. Н. Особенности мужской и женской речи // Русский язык в его функционировании: коммуникативно-прагматический аспект. М., 1993.– С. 90-135.
6. Ковтунова Н.Е. Стилистические особенности женского политического дискурса. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.rae.ru/forum2010/17/79>;
7. Кожемякин Е. А., Кротков Е. А. «Методологические проблемы изучения дискурсных практик» [Electronic resource]. – Mode of access: http://www.madipi.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=137%3Adiscursologia-proyecto-enciclopedico&catid=134%3Adiscursologia-proyecto-enciclopedico-&Itemid=55;
8. Кубрякова Е.С. Текст и его понимание // Русский текст, 1994, № 2. – С. 18-27.
9. Петлюченко Н.В. Харизматика: мовна особистість і дискурс. Монографія. – Одесса «Астропринт», 2009. – 435 с.

10. Потапов В.В. Сопоставительный подход в фонетической гендерологии (русско-немецкие параллели) // Сб. науч. трудов к юбилею проф. Л.В. Златоустовой «Язык и речь: проблемы и речеведения». – МГУ, 2004. – С.46-62.

11. Потапова Р.К. Потапов В.В. Язык, речь, личность. – М: Языки славянской культуры, 2006. – 496 с.

ИЛЛЮСТРАТИВНЫЕ ИСТОЧНИКИ

(1). Discurso de Josefina Vázquez Mota. Toma de protesta 12/03/2012 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.radioformula.com.mx/notas.asp?Idn=230834>; (2).Discurso íntegro de Josefina Vázquez Mota 06/02/2011 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.animalpolitico.com/2012/02/discurso-integro-de-josefina-vazquez-mota/>; (3).Discurso de Evita Peron de 01/05/1952 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.retoricas.com/2010/05/discurso-evita-peron-mis-queridos.html>; (4).Discurso de Rosalia Arteaga 14/09/2004 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.otca.org.br/ep/noticia/noticia.php?idNoticia=57&tipoN=14> (5). Речь Анны Герман за 26/02/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://glavred.info/politika/ganna-german-timoshenko-potriben-spravedliivy-i-publichniy-sud-244183.html>; (6) Речь Анны Герман за 01/10/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://sled.net.ua/node/7042>; (7) Речь Ирины Фарион за 20/12/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.youtube.com/watch?v=4ItUF2oabRI>; (8) Речь Ирины Фарион за 22/11/2013 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://sled.net.ua/node/7042http://lenta-ua.net/novosti/politika/37730-zhurnalisty-potrebovali-ot-svobody-provesti-vospitatelnuyu-besedu-s-irinoy-farion-video.html>; (9) Речь Ирины Фарион за 20/12/2012 [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.youtube.com/watch?v=4oqcraQmDg0>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валерія Чернякова – викладач іспанської і латинської мови, здобувач кафедри германських і романських мов Національного університету «Одеська юридична академія».

Наукові інтереси: контрастивна лінгвістика, політичний дискурс, жіноче публічне мовлення.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ҐЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ ОН–ЛАЙН ЖУРНАЛАХ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ

Юлія ШЕВЛЯКОВА (Луцьк, Україна)

У статті вивчено та проаналізовано лінгвістичні особливості мовлення реципієнтів англомовного Інтернет–інтерв'ю в залежності від їх ґендерної приналежності. Досліджено етапи та причини розвитку ґендерної та феміністської лінгвістики, подано визначення поняттям «стать» і «ґендер». Виділено фактори, що мають вплив на схему жіночої вербальної ідентифікації і характер мовленнєвої поведінки жінок у рамках англомовного он–лайн інтерв'ю. Звернено увагу на лексичні особливості мовлення реципієнтів Інтернет–інтерв'ю.

Ключові слова: ґендерна лінгвістика, феміністська лінгвістика, стать, ґендер, вербальна ідентифікація, мовленнєва поведінка, Інтернет–інтерв'ю.

Shevliakova Y. O. Verbalization of gender identification in English online magazines for teenagers.

In the article we have analyzed linguistic peculiarities of language of recipients of English Internet interviews depending on their gender identity. We have studied stages and reasons of development of gender and feminist linguistics, given definitions to the notions "sex" and "gender". It was singled out the factors that have influence on scheme of female verbal identification and character of female linguistic behavior in English Internet interviews. We paid our attention to lexical peculiarities of recipients' language in Internet interviews.

Key words: gender identification, feminist linguistics, sex, gender, verbal identification, character of linguistic behavior, Internet interview.

Під впливом постмодерністської філософії та із зміною наукової парадигми в гуманітарних науках, останні десятиліття 20–го століття відзначилися становленням й інтенсивним розвитком ґендерних досліджень у лінгвістиці. Соціально-культурні відмінності у поведінці, звичаях, соціалізації й мовленні чоловіків і жінок й раніше були зафіксовані наукою. Проте, саме в період постмодернізму відбулося чітке розмежування понять біологічної й соціальної статі [6: 138].

У ґендерному дискурсі он–лайн журналів для підлітків знаходять своє відображення комунікативно–лінгвістичні особливості ґендерного адресанта і адресата, які є об'єктом вивчення ґендерної лінгвістики. Ґендерна лінгвістика – це напрямок науки, у якому об'єднано лінгвістичну дисципліну, що вивчає мову, і ґендерологію, що вивчає культурні, психологічні, поведінкові особливості кожної особи в залежності від її статевої приналежності [6: 138].

Сучасні он–лайн журнали для підлітків вміщують в собі аспекти масового періодичного видання, що спрямовані на привернення широкого читачького сегменту за допомогою розважального контенту й інформації практичного характеру. Он–лайн журнали для

підлітків демонструють зближення із рекламною комунікацією, беруть участь у розширенні ринку споживчих товарів і послуг, включення до глобальної інформаційної мережі, дистанційованість від суспільно-політичної діяльності, позиціонування гендерних типів поведінки, реалізація яких утруднена у практичній дійсності (зображення сильних, самостійних, успішних підлітків, що реалізують себе у різноманітних сферах) [1: 9–10].

Тематика он-лайн інтерв'ю обумовлена соціальною роллю комунікантів. Оскільки цільова аудиторія он-лайн журналів, що ми вивчаємо є занадто молодою для обговорення питань дітей, сім'ї, кулінарії, тому статті й інтерв'ю, що стосуються саме цих аспектів життя рідко з'являються у журналах "gUrl" [13], "Seventeen" [18], "Teen Vogue" [20]. Молодих людей цікавить кар'єра, питання здоров'я, відносини з однолітками, подорожі, світські заходи, життя відомих людей, кіно, музика [7]. Ці рубрики постійно доповнюються новою інформацією.

Розвиток і популяризація он-лайн журналів для підлітків, підвищений інтерес до вивчення особливостей мовлення реципієнтів Інтернет-інтерв'ю зумовлює актуальність дослідження.

Метою нашої статті є дослідити і проаналізувати лінгвістичні особливості мовлення реципієнтів Інтернет-інтерв'ю в залежності від їх гендерної приналежності.

Матеріалом даної статті є англomовні Інтернет-інтерв'ю, що розміщені в он-лайн журналах для підлітків "gUrl" [13], "Seventeen" [18], "Teen Vogue" [20].

Постановка наукової проблеми та її значення. Гендерна лінгвістика розпочала своє становлення в 60-х роках 20 століття. Розвиток цієї науки можна пояснити зростанням інтересу суспільства до проблем особистості у соціумі, її реалізації незалежно від статевої приналежності у соціальній, професійній, культурній та інших сферах. Науковців цікавили також норми мови, що сформовані були у андроцентричному світі, і які породжували маскуліні мовленнєві системи.

Існує кілька дефініцій терміну "гендерна лінгвістика". У "Словнику гендерних термінів" подано наступне визначення: "гендерна лінгвістика – напрямок дослідження, що входить до складу міждисциплінарних лінгвістичних досліджень і за допомогою лінгвістичного понятійного апарату вивчає гендер" [11]. В свою чергу А. Г. Кірова визначає гендерну лінгвістику як напрямок дослідження, що спрямований на вивчення мови і мовленнєвої поведінки із застосуванням інструментарію гендерології [6: 138].

Р. Лакофф разом із своєю роботою "Мова і місце жінки" [14] дала початок розвитку такому напрямку гендерних досліджень як феміністська лінгвістика. Якщо гендерна лінгвістика була спрямована на вивчення особливостей формування гендерних лінгвістичних характеристик разом із соціально-культурними факторами, що впливали на функціонування суспільства. То феміністська лінгвістика, в свою чергу, орієнтувалась на визначення нерівних можливостей використання мовних засобів жінками у суспільстві, висвітлення дискримінації інтересів жінок у мові. Феміністська лінгвістика мала на меті виявити асиметрії у мові, що скеровані проти жінок [10: 155].

Отже, гендерна лінгвістика – це наука, що спрямована на вивчення мови і гендерології. У рамках даної науки розглядаються культурні, психологічні, поведінкові структури індивіда в залежності від його приналежності до чоловічої чи жіночої статі. Розвиток гендерної лінгвістики спровокувала активізація уваги вчених до гендерної особистості й реалізації її можливостей у соціально-культурних колах. Зміни у соціумі вплинули на позицію й роль жінки у суспільстві, на її інтереси, пріоритети, і це безперечно вплинуло на мовну систему.

Вчені відмічають важливість та необхідність врахування гендеру особистості у процесі аналізу її мовлення. Гендер учасників діалогу грає важливу роль у визначенні характеру протікання, структурі й змісті діалогу.

Традиційно поняття "стать" вживається для позначення морфологічних і фізіологічних відмінностей, на основі яких усі людські істоти поділяються на чоловічі й жіночі.

На ряду із біологічними відмінностями існує також розподіл соціальних ролей, форм діяльності, відмінності в поведінці й психології. Дані відмінності вплинули на те, що з'явилась необхідність розрізнити поняття "біологічна стать" як сукупність анатомо-

біологічних особливостей й поняття "соціальна стать" або "гендер" як соціокультурний конструкт, що накладається на фізіологічні реальності.

Гендерні відмінності виникли завдяки залученню чоловіків і жінок до процесу соціалізації, що впливає на формування різних навичок і психологічних якостей серед чоловіків і жінок, своєрідний розподіл праці, формування у суспільстві певних культурних норм, ролей і стереотипів.

До 1960–х рр. психічні або поведінкові властивості, які відрізняли чоловіків і жінок, називали статевими відмінностями, або властивостями. Наприкінці 60–х років 20 століття американський психоаналітик Роберт Столлер ввів у науковий обіг поняття "гендер" для позначення соціальних і культурних аспектів статі [17].

Гендер мовця є важливим параметром самоідентифікації особистості й має вплив на процеси обробки, структурування інформації, що потрапляє до свідомості, і відображається у вербальній та невербальній поведінці індивіда [12].

Тлумачний словник англійської мови Макміллана подає наступне визначення поняттю "гендер": "Гендер – це сукупність фізичних, ментальних і поведінкових характеристик, що розрізняють маскуліність і феміність; соціальна стать, що визначає поведінку людину в суспільстві, і те, як саме ця поведінка сприймається оточуючими" [16].

Д. Скотт у своїх працях називає гендер конституційним елементом соціальних відносин, що засновані на зовнішніх відмінностях між статями, і є первинним способом визначення відносин влади. Гендер – це складний соціокультурний конструкт, який відображає відмінності в ролях, поведінці, ментальних і емоційних характеристиках між чоловічим і жіночим. Гендер розуміється як організована модель соціальних відносин між жінками і чоловіками, яка не тільки характеризує їх спілкування і взаємодію в сім'ї, а й визначає їхні соціальні відносини в основних інституціях суспільства. Гендер є одним із базових вимірів соціальної структури суспільства, який разом з іншими соціально–демографічними і культурними характеристиками (раса, клас, вік) організує соціальну систему [17: 42].

В кінці 60–х років 20 століття феміністська лінгвістика поширилася серед науковців США та Німеччини. Головною метою феміністської лінгвістики стало виявлення і подолання домінування чоловіків у суспільстві і культурному житті, що чітко прослідковується у мові. Мова, у той час, характеризувалась великою кількістю форм чоловічого роду, негативних оцінок у характеристиці жінок. Феміністська лінгвістика боролася проти патріархату і сексизму у мові. Головною метою феміністської лінгвістики стало викриття патріархату, чоловічого домінування в суспільстві та культурному житті [5].

Феміністська лінгвістика звернула увагу на нерівномірну представленість в мові осіб різної статі. Мова фіксує картину світу з чоловічої точки зору, тому вона є не лише антропоцентричною (орієнтованою на людину), а й андроцентричною (орієнтованою на чоловіків). Мова створює картину світу, що базується на чоловічій точці зору, від особи чоловічого суб'єкту, з точки зору чоловічої перспективи, де жіноче представлене в основному в ролі об'єкту, або взагалі ігнорується.

Феміністська лінгвістика має два головні напрями дослідження:

- Дослідження мови з метою виявлення асиметрій в системі мови, що спрямовані проти жінок;
- Дослідження особливостей комунікації в одностатевих і змішаних групах [21: 137].

В той же період лінгвісти почали проявляти цікавість до вивчення питання відмінностей мовленнєвої поведінки чоловіків і жінок. Сучасні науковці стверджують, що гендер відображається у структурах свідомості та структурах міжсуб'єктної взаємодії. У своїх дослідженнях О. Л. Бессонова зазначає, що гендер – це мисленнєвий конструкт чи модель, що використовується для більш точного опису проблем статі та розрізнення його біологічних і соціокультурних функцій [2]. В свою чергу А. П. Мартинюк визначає гендерну ідентичність як сукупність соціальних, психологічних, емоційних та деяких інших аспектів жіночих і чоловічих соціальних ролей, що нав'язують їм лінгвокультурним джерелом отримання соціокультурної інформації. Вона є однією з підструктур соціальної ідентичності, що дозволяє охарактеризувати особистість орієнтуючись на її уявлення про роль, положення і призначення у суспільстві чоловіка і жінки [9].

Оскільки спілкування між чоловіками і жінками відбувається майже безперервно, значні розбіжності у мовленні утримуються недовго. Зазвичай ці відмінності у мовленні виникають на периферійних ділянках мови і рідко створюють труднощі та непорозуміння. Явища, що називають особливостями чоловічого і жіночого мовлення, є наслідком психічних особливостей людини, її професійної діяльності та виконуваної соціальної ролі [8].

Р. Лакофф [15] у своїх роботах писала, що гендерні особливості проявляються, коли ми аналізуємо те, як говорять представники різних статей, і аналізуємо те, що говорять про них. У деяких випадках лексеми можуть бути використані лише відносно жінок чи чоловіків. Неадекватне використання лексем може стати наслідком створення адитивних сенсів висловлення, буде підкреслено маскулінний початок у жінок або фемінний початок у чоловіків.

А. Кіріліна й М. Томская звернули увагу на специфіку мовленнєвої поведінки жінок й представили наступні її відмінні риси:

- Звернення у ході бесіди до досвіду особистого, знайомих чи авторитетних осіб;
- Підсилення позитивних оцінок;
- Використання форм ввічливості й пом'якшення;
- Високий рівень експресивності у мовленні;
- Часте використання зменшувально-пестливих суфіксів;
- У ході бесіди згадування тематики, що обумовлена оточенням і обставинами, у яких відбувається комунікативний процес;
- Використання великої кількості ввідних і модальних конструкцій, що виражають невпевненість, гіпотетичність твердження, невизначеність;
- Використання книжної лексики, стилістично підвищених форм, фраз-кліше;
- Вживання конотативно нейтральних слів і фраз, евфемізмів, що використовують із метою заміни небажаних, грубих слів з точки зору культурно-мовленнєвих норм;
- Вживання образної лексики у ході опису почуттів;
- Вживання конструкції "прислівник + прислівник" (*very well, pretty much*);
- Вживання у мовленні простих і складносурядних речень, синтаксичних зворотів із подвійним запереченням [4].

І. Н. Зирянова у своїх дослідженнях дійшла висновку, що на схему жіночої вербальної ідентифікації і характер мовленнєвої поведінки жінок впливають наступні фактори: зовнішні характеристики, фізичні дані, внутрішні якості особистості, рівень матеріальної забезпеченості, соціальний статус, розумові здібності, освіта, виховання, вік. Отже, ментальна концепція національного середовища разом з історико-культурними традиціями мають вплив на вибір жінками засобів ідентифікації і характер їх мовленнєвої поведінки [3: 138].

Аналізуючи лексичні особливості мовлення реципієнтів он-лайн журналів для підлітків ми звернули увагу на нормативність їх мовлення. У он-лайн журналах, чиїми читачами є підлітки, редактори вважають неприпустимим використання грубих, нецензурних слів. Неабияка увага приділяється правильності мовлення учасників Інтернет-інтерв'ю, адже вони є взірцем до наслідування для юних читачів.

Жіноче мовлення у меншій мірі є насиченим неологізмами й термінами. Вони використовуються лише у тих випадках, якщо іншими словами неможливо описати якийсь предмет чи явище. Слід зазначити, що навіть у випадках, коли жінки використовують неологізми та термінологічну лексику, вони не пов'язані із їх професійною діяльністю, а відносяться до сфер життя, які належать до їх хобі:

I really have fun tweets. But I really, I Twitter a lot about Glee and I like to call it Gleetering instead of Twittering cause it's like Glee Twitter [22].

У мовленні дівчат-реципієнтів було помічено часте використання зменшувально-пестливих слів, що надають висловленню позитивного емоційного забарвлення й оціночних флексій для вираження власного емоційно-оціночного ставлення до предмета чи явища:

My mom gave me a ring on my eighteenth birthday which is a little diamond ring which I wore on my baby finger, my little finger [23].

Жінки й дівчата, що виступають у ролі реципієнтів Інтернет–інтерв'ю в журналах "gUrl" [13], "Seventeen" [18], "Teen Vogue" [20] також урізноманітнюють своє мовлення порівняннями й градаціями. Порівняння відіграє важливу роль при описах, надаючи об'єкту обговорення більш яскравої й наочної характеристики. Градація, в свою чергу, дає змогу відтворити вчинки, думки, почуття або події в розвитку:

I love Seventeen because it is so ... It makes all young girls feel like supermodels [24].

I would be writing songs with the same music, playing music, touring, singing, anything that surrounds it [28].

The right connection in the eyes makes a perfect cover. The right wind blowing, the right mood, the right position of the body – all the things you have to do at the same time [29].

У своєму мовленні жінки рідко використовують посилення на авторитетну особу чи прямі цитати. Вони можуть лише поверхнево згадати про ту чи іншу значиму персону, намагаючись висловити своє власне ставлення до предмету розмови. Або це також може бути свідченням поверхневості, несистематичності знань чи необізнаності:

Ah, The Beatles. The Beatles are the reason I started writing songs in the first place and my favorite band of all times. John Lennon and Paul McCartney, you know. They are great [28].

Характерною рисою жіночого мовлення завжди вважається часте використання окличних речень. Це пов'язують із високим ступенем емоційності й експресивності у жінок й дівчат. Це також може бути безпосередньо пов'язаним із особливостями публіцистичного стилю он–лайн журналів "gUrl" [13], "Seventeen" [18], "Teen Vogue" [20], оскільки їх головною метою є зацікавити й розважити. Підвищена емоційність жінок і дівчат виражається шляхом використання афективної лексики, що описує психічний стан якоїсь особи:

When I got the call, I was ecstatic. I was like "No way! Oh, my Gosh!" So, it was very exciting [25].

My experience in Top Model was a whirlwind. It was great. I don't think that I'll ever venture into reality television again, but I am definitely glad that I tried to. It took me out of comfort zone [26].

Суто жіноча характерна риса мовлення – це використання ввідних структур, що виражають невпевненість, нерішучість, невизначеність:

My personal style. Quite clean. But I guess I have classic with a bit of like modern ... modern twist [23].

On the red carpet Gwyneth Paltrow, I think, always is a mark. She kinda has a way of being very sexy and very classy at the same time [27].

Висновок. Аналіз існуючої концепції "гендер" показав, що він не застосовується по відношенню до лінгвістичних категорій. Проте, можливим є проведення гендерного аналізу мовлення, що спрямований на: 1) відображення гендерних стереотипів у мовленні з метою вивчення культурних концептів "жіночності" й "чоловічності"; 2) встановлення ідентифікаційних ознак чоловічого і жіночого мовлення в різноманітних ситуативних контекстах.

У ході дослідження було встановлено відмінні риси жіночої мовленнєвої поведінки, що мають вираження у рамках Інтернет–інтерв'ю: 1) використання у мовленні форм ввічливості й пом'якшення; 2) відсутність у мовленні домінантної позиції, вміння слухати співрозмовника; 3) гуманна мовленнєва поведінка; 4) нормативність мовлення, зведення до мінімуму використання грубих і нецензурних слів. Серед лексичних особливостей мовлення реципієнтів Інтернет–інтерв'ю можна виділити: 1) нечасте використання неологізмів і термінів; 2) часте використання зменшувально-пестливих слів і оціночних флексій; 3) використання порівнянь і градацій; 4) рідке використання прямих цитат і посилань на авторитетних осіб; 5) вживання афективної лексики; 6) використання ввідних структур для вираження невпевненості, нерішучості, невизначеності.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ажгихина Н. И. Гендерные стереотипы в современных масс-медиа / Н. И. Ажгихина // Женщины: свобода слова и творчества : сборник статей. – М.: Эсланб, 2001. – С. 5–22.
2. Бессонова О. Л. Оцінний тезаурус англійської мови: когнітивний і гендерний аспекти: дис. ... доктора філол. наук: 10.02.04 / Бессонова Ольга Леонідівна. – Донецьк, 2002. – 463 с.

3. Зырянова И. Н. Дифференциальные признаки языковых средств маскулинной и феминной языковой личности в текстах брачных объявлений / И. Н. Зырянова // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2008. – № 3. – С. 137–142.
4. Кирилина А. Лингвистические гендерные исследования / А. Кирилина, М. Томская // Отечественные записки. – 2005. – № 2. – С. 112–134.
5. Кирилина А. В. Гендер: Лингвистические аспекты / А. В. Кирилина. – М.: Изд-во «Институт социологии РАН», 1999. – 189 с.
6. Кирова А. Г. Развитие гендерных исследований в лингвистике / А. Г. Кирова // Вестник Томского государственного педагогического университета. – 2009. – Вып. 8 – С. 138–140.
7. Корявая С. М. Ценностные предпочтения молодежи / С. М. Корявая // Адукацыя і выхаванне. – 2006. – № 10. – С. 49–54.
8. Крысин Л. П. Проблема социальной и функциональной дифференциации языка в современной лингвистике / Л. П. Крысин // Современный русский язык: Социальная и функциональная дифференциация. – М.: Языки славянской культуры, 2003. – С. 11–33.
9. Мартинюк А. П. Конструювання гендеру в англomовному дискурсі / А. П. Мартинюк. – Харків: Константа, 2004. – 292 с.
10. Семиколенова Е. И. Гендерные исследования как новый вектор современной лингвистики / Е. И. Семиколенова, А. Г. Шилина // Культура народов Причерноморья. – 2003. – № 44. – С. 152–156.
11. Словарь гендерных терминов / [под ред. А. А. Денисовой]. – М.: Информация XXI век, 2002. – 256 с.
12. Халева И. И. Гендер в теории и практике обучения межкультурной коммуникации / И. И. Халева // Доклады Первой Международной конференции «Гендер: язык, культура коммуникация». – М., 2001 – С. 7–11.
13. gUrl.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gurl.com>.
14. Lakoff R. Language and Woman's Place / R. Lakoff. – New York: Harper & Row, 1975. – 83 p.
15. Lakoff R. The Logic of Politeness, or, Minding Your P's and Q's / R. Lakoff // Papers from the Ninth Regional Meeting of the Chicago Linguistics Society. – Chicago, 1973. – P. 292–305.
16. Macmillan Dictionary [Электронный режим] – Режим доступа: macmillandictionary.com.
17. Scott J. Gender and the Politics of History / J. Scott. – New York: Columbia University Press, 1988. – 242 p.
18. Seventeen Magazine [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.seventeen.com>.
19. Stoller R. Sex and Gender. On the Development of Masculinity and Femininity / R. Stoller. – New York: Science House, 1968. – 383 p.
20. Teen Vogue [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.teenvogue.com>.
21. Trommel-Plotz S. Frauensprache: Sprache der Veränderung / S. Trommel-Plotz. – Frankfurt am Main, 1982. – 187 p.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

22. You Tube [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=u4bfM-6xjSc>
23. You Tube [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=akC3uKjQcGE>
24. You Tube [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=tQQ-4PGF1as>
25. You Tube [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=ldzsnvkgWP0>
26. You Tube [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=GM5fj7cGX10>
27. You Tube [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=UHsatoPP1nE>
28. You Tube [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=7Bs9rN04XNQ>
29. You Tube [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.youtube.com/watch?v=4PDrT1IwV5k>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Юлія Шевлякова – аспірантка кафедри англійської філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: лінгвістичне і когнітивне моделювання інтерв'ю; Інтернет–ЗМІ.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ У МОВІ ПОЛІТИКІВ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

Катерина ШЕЛКОВА (Дніпропетровськ, Україна)

Стаття присвячена актуальним питанням дослідження українського політичного дискурсу. Окреслено функції граматичної категорії часу дієслова в системі засобів політичного дискурсу Дніпропетровської області. Визначено місце лексико-граматичних груп дієслів у процесі комунікації влади та громадськості, роль дієслова у формуванні уявлень електорату про діяльність влади.

Ключові слова: граматична категорія часу дієслова, лексико-граматична група, комунікація, влада, реципієнт.

Article is devoted to the investigation Ukrainian political discourse. Outlines the functions of the grammatical categories of the verb of time in the system means the political discourse of the Dnipropetrovsk region. The place of lexical and grammatical groups of verbs in the communications and public authorities, the role of the verb in forming perceptions of voters about government activities.

Keywords: time grammatical category of the verb, lexical and grammatical group, communication, power, recipient.

Постановка наукової проблеми та її значення.

Важливими складниками іміджу влади є безпосередньо дії представників владних структур, а також здатність політиків правильно подати електорату інформацію про виконану роботу, донести потрібну інформацію про свою діяльність, стратегію та наміри,

вміння запевнити у своєму лідерстві та здобути симпатію виборців. Уся комунікація політиків із громадськістю спрямована на передачу інформації про діяльність влади: виконані дії, наміри, опис стратегії – низки дій, що виконуватимуться послідовно та системно згідно із затвердженим графіком, а також на передачу завуальованої інформації про те, що повинен зробити електорат: підтримати партію, команду, кандидата.

Показовим є й той факт, що у зворотному напрямку «громадськість-влада» акценти в процесі комунікації не змінюються – електорат також потребує від органів влади певних дій.

Оскільки вся комунікація влади та електорату зводиться до передачі інформації про потребу виконувати певні дії, то природно й те, що істотного семантичного навантаження в процесі цієї комунікації набуває дієслово.

Мета статті – розкрити функції дієслів у мові політиків Дніпропетровщини. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких **завдань**:

- визначити найактивніші лексико-семантичні групи дієслів, що використовують політики Дніпропетровщини під час спілкування з електоратом;
- проаналізувати функції граматичної категорії часу дієслів найактивніших лексико-семантичних груп у промовах політиків Дніпропетровської області;
- з'ясувати тенденцію поєднання лексико-граматичних груп та категорії часу дієслів;
- визначити функційне навантаження дієслів у промовах політиків Дніпропетровщини.

Дієслово – це одна з найемніших граматичних категорій. Функції дієслів розкриваються в контексті, у взаємодії між семантичними та граматичними категоріями.

Багаті зображально-виражальні властивості дієслова, унікальність семантики, сполучувальні особливості дієслівної лексики уможливають емоційно-виразні й образотворчі функції. Дотепер у науковій літературі накопичено багатий досвід вивчення специфіки дієслівного слововживання. Особливості функціонування дієслів досліджували Л. Г. Бабенко [2], В.П. Бахтіна [3], І.Р. Вихованець [8], В.П. Ковальов [11], Е.В. Кузнєцова [13], [14], О.Л. Рубльова [21] та ін.

Наразі українські мовознавці активно вивчають функційне навантаження дієслів безпосередньо в процесі висловлення, специфіку їх сприйняття реципієнтом.

За словами К.І. Ткаченко, на сьогодні під час політичних урочистих промов популярними є модальні дієслова: «Модальні дієслова по своїй суті виражають можливість або неможливість дії, ймовірність або неймовірність, обов'язковість, потребу, бажаність, сумнів тощо. Первинна функція модальних дієслів полягає у вербалізації, маркуванні авторського психологічного емоційного стану, ставлення до комунікативної ситуації та її складників» [31].

Т.В. Черненко приділяє особливу увагу вивченню дієслів-конверсивів у тематично маркованому художньому дискурсі [32].

Мовознавці досліджують семантику та властивості й окремих дієслів. Зокрема, Л.М. Лонська [17] присвятила свої наукові праці дистрибутивно-статистичному аналізу дієслова «стояти» в повістях І.С. Нечуя-Левицького. У цій праці з'ясовано синтагматичні властивості названого дієслова, проведено статистичне опрацювання кількісних даних, зокрема проаналізовано абсолютні частоти сполучуваності полісемічного дієслова «стояти» з відповідними семантичними класами суб'єктних синтаксем.

І.Р. Вихованець визначає дієслово як одну із центральних частин мови: «Ця центральність впливає з того, що лише в дієслові зосереджуються всі значеннєві різновиди ознаки – дія і стан (щоправда, з нашаруванням на них властивої дієслову динамічності)» [8, 42].

За образним висловом В.В. Виноградова, «дієслово є найсильнішою за змістом частиною мови, а тому має значне функційне і смислове навантаження» [7, 67]. Дієслово як частина мови об'єднує великий за обсягом клас слів, який за кількісними показниками поступається лише іменнику. Це уможливорює потребу системного підходу до вивчення семантики дієслівних лексем і їхньої ролі у формуванні та відображенні мовної картини світу.

Сучасна лінгвістика спрямована на посилене вивчення системності мови. Системність лексичних одиниць, зокрема дієслівних, відображає їх зв'язок з поняттями і виявляється у класифікаційній належності до певних лексико-семантичних і тематичних груп, семантичних полів.

Теоретичні засади лексико-семантичної класифікації дієслівної лексики висвітлено у працях Ф.С. Бацевича [4], Л.М. Васильєва [6], І.Р. Вихованця [8], Г.О. Золотової [9], М.П. Кочергана [12], Є.В. Кузнецової [15], Л.А. Лисиченко [16], Т.Є. Масицької [18], В.М. Русанівського [22] та ін.

Системність лексичних одиниць, зокрема дієслова, виявляється не лише в семантичних категоріях, а й у граматичних. З огляду на це Л.М. Васильєв наголошує: «Лінгвістична реальність семантичних категорій і їх онтологічна природа охарактеризована як відображення тих чи тих відношень об'єктивної дійсності (часових, просторових, якісних, кількісних та ін.) у свідомості людей» [6, 42]. Зважаючи на те, що часово-просторові відношення передусім виражаються граматичними категоріями, вивчення специфіки лексичних категорій дієслова уможливило дослідження і його граматичних категорій.

Утім, ґрунтовних мовознавчих праць, присвячених дослідженню взаємозв'язку семантичних та граматичних категорій дієслова в політичному дискурсі, немає. Вивчення дієслівної лексики в мовленні україномовних політиків дасть змогу чіткіше уявити й краще зрозуміти специфіку впливу на слухача та стратегію переконання електорату.

У статті проаналізовано функції граматичної категорії часу та лексико-семантичні групи дієслів, що вживають у своєму мовленні представники владних структур Дніпропетровської області. Матеріал дібрано зі 193 статей, розміщених на офіційному сайті Дніпропетровської облдержадміністрації із січня до березня 2013 року. Загалом проаналізовано 358 дієслів, якими послуговувалися політики Дніпропетровщини в зазначених статтях.

Під час дослідження встановлено, що політики Дніпропетровщини у своїх промовах послуговуються дієсловами, що поєднуються переважно із суб'єктами чотирьох типів: *Дніпропетровщина, представники влади, губернатор, а також жителі Дніпропетровської області*.

Діяльність кожного із чотирьох суб'єктів політики описують, обираючи різні граматичні форми часу та використовуючи різні лексико-семантичні групи дієслів.

Найбільшу кількість дієслів (98 одиниць) політики Дніпропетровщини використовують на позначення діяльності суб'єкта *Дніпропетровщина*, який увібрав у себе семи: жителі регіону, влада, підприємства, навколишнє середовище, економічні показники та ін. Дієслова, що поєднані із цим суб'єктом, належать переважно до лексико-семантичної групи руху (з усіх дібраних дієслів, що в аналізованому матеріалі поєднуються з суб'єктом *Дніпропетровщина*, у кількості 65-ти належать до лексико-семантичної групи руху). Близько 70 % таких дієслів (46 із 65) політики Дніпропетровщини вживають у теперішньому часі. Передусім у формі теперішнього часу дієслова лексико-семантичної групи руху сприяють створенню в уяві електорату образу регіону, що розвивається безпосередньо сьогодні й саме завдяки діям нинішньої влади: «*Дніпропетровщина відходить від застарілих та неефективних схем постачання тепла*» [1], «*І тепер від презентації області ми переходимо до детальних конструктивних діалогів у певних галузях та сферах*» [2], «*На Дніпропетровщині дуже активно проходять модернізаційні процеси*» [18] та ін.

Дієслово в теперішньому часі окреслює часові межі виконання дії та умовно відокремлює все те, що було до цього часу, всі дії попереднього керівника. Такий прийом дає змогу політику чітко окреслити межі своєї діяльності, позначити пріоритетні завдання, а також через форму теперішнього часу передати наміри на майбутнє. Унаслідок того, що лексема *Дніпропетровщина* охоплює велику кількість понять, у поєднанні з дієсловами лексико-семантичної групи руху в теперішньому часі в уяві реципієнта створюється образ нового етапу, постійного руху вперед, системної роботи влади на усіх напрямках життєдіяльності.

У промовах політиків регіону лексема *Дніпропетровщина* досить рідко поєднується з дієсловами минулого часу. Трапляються лише поодинокі випадки, що описують постійні характеристики та особливості регіону в певних галузях або вказують на продовження

взятого курсу. Передусім політики регіону з цією метою послуговуються дієсловами на позначення зменшення або збільшення вияву ознаки: «Дніпропетровщина **затвердила** свої позиції як регіон-лідер» [3], «Дніпропетровщина одна з перших областей у країні, яка **увійшла** в новий рік із повністю сформованими бюджетами місцевих громад» [4], «Дніпропетровщина завжди була відома своїми фахівцями» [19], «Дніпропетровщина щомісяця стабільно **скорочувала** заборгованість із заробітної плати» [20] та ін.

Таке поєднання лексем дає змогу засвідчити певний авторитет та досягнення Дніпропетровщини, вказати на властивості, що притаманні регіону постійно.

Суб'єкт другого типу (представники влади) передусім поєднується з безособовими формами дієслів на -но, -то лексико-семантичної групи на позначення фазової діяльності. Зважаючи на те, що безособова форма дієслова на -но, -то передусім засвідчує дію, яка була щойно виконана, то таке поєднання граматичної форми дієслова та лексико-семантичної групи створює той самий ефект стабільної дії, системності в рухові вперед. Утім, безособова форма дієслова дає змогу представникам владних структур відсторонитися від безпосереднього вказування на свою діяльність, що провокує формування помилкового судження в електорату про обсяги виконаної роботи. Це призводить до викривлення істинного стану речей у свідомості виборців та впливає на результат оцінки діяльності влади. Так реципієнт, який постійно отримує інформацію від представників влади про їхню діяльність, що передається за допомогою безособових форм дієслів, автоматично диференціює інформацію з будь-якого джерела, передану в такий спосіб, як інформацію про діяльність обласної влади: «У цьому році **введено** в експлуатацію два газопроводи в Межівському районі» [5], «Сьогодні **відкрито** новий водозабір у Магдалинівському районі» [5], «У Павлограді **реалізовано** низку проектів, які вивели місто на новий сучасний рівень розвитку» [6] та ін.

Таке слововживання, з одного боку, начебто відсторонює політика від процесу, з іншого, якщо взяти до уваги той факт, що роботи з розбудови населених пунктів регіону проводять не лише з використанням обласних коштів, а представники обласної влади не завжди беруть участь у їх відкритті, використання такої форми навпаки наближує представників влади до виконаної роботи. Це створює ефект причетності обласної влади до всіх позитивних перетворень, що відбуваються в місті чи районі. Хоч, зрозуміло, не все, зроблене в місті, – наслідок діяльності лише обласної влади.

Схожу функцію в мові політиків Дніпропетровщини виконують інфінітиви. Утім, якщо безособові форми дієслова на -но, -то політики Дніпропетровщини використовують з метою поширення меж своєї діяльності, то використання інфінітивів уможливило розширення кількості виконавців поставлених завдань: «Наше завдання – **розвинути** високий потенціал Дніпропетровщини» [7], «Наше завдання – **забезпечити** гідні умови життя тим, хто працював задля розвитку нашого регіону та України» [8] та ін.

Таке використання інфінітивної форми дієслова збільшує кількість осіб, які повинні виконувати поставлене завдання. Такий підхід дає змогу, з одного боку, окреслити проблематику діяльності влади та пообіцяти електору вирішити певні питання. З іншого боку, у такий спосіб представники влади знімають із себе відповідальність, адже проблема окреслена як спільна, а отже, і відповідальний за її вирішення кожен. І такий прийом політики використовують досить часто.

Окремим суб'єктом, діяльність якого висвітлюється в промовах політиків регіону, є голова Дніпропетровської облдержадміністрації. Дієслова, що описують ці процеси, передусім належать до лексико-семантичних груп розумової діяльності та волевиявлення в теперішньому часі. Дієслова лексико-семантичної групи розумової діяльності вказують на переконання губернатора або ж на його досвід та судження. Очільник регіону у своїх промовах часто використовує дієслова «знаю», «розумію», «переконаний», за допомогою яких наближує себе як до проблематики, про яку говорить, так і до електорату. Окреслюючи будь-яку проблему чи питання, голова облдержадміністрації оперує дієсловами цієї лексико-семантичної групи: «Я сам служив у «гарячих точках» і **знаю**, що таке війна і втрати» [12], «Як экс-голова Мінпромполітики я **розумію** роль профспілок у забезпеченні високих темпів росту економіки» [13]. Голова облдержадміністрації навмисне наголошує на своїй

причетності та обізнаності в справах. Такий прийом спрямований на завоювання довіри електорату та створення образу керівника, що знається на багатьох питаннях.

Для того, щоб наголосити на своїй діяльності, відповідальності та серйозності, керівник регіону використовує дієслова лексико-семантичної групи волевиявлення: «*Я доручаю директору департаменту освіти і науки Олександрю Демчику вивчити кращий європейський досвід подібних проектів та розробити свою концепцію проекту «Study in Dnipropetrovsk region»* [14], «*Я поставив завдання керівництву м. Павлограда – ввести в експлуатацію котельню № 1 до початку опалювального сезону 2013 року»* [15]. У таких конструкціях використовують дієслова теперішнього та минулого часу в першій особі однини, що акцентує увагу слухача на безпосередній діяльності губернатора, на його активній позиції. А це означає, що регіоном керує вольова, цілеспрямована особистість, яка обов'язково приведе область до лідерства та створить якісні умови для життя людей.

Остання категорія суб'єктів, про яких йдеться в політичному дискурсі Дніпропетровщини, – це жителі регіону. Лексеми, що належать до цієї категорії, політики зазвичай поєднують з дієсловами у минулому часі на позначення впливу та переходу з одного стану в інший. Це пояснюється тим, що такі жителі є прикладом високих досягнень та вагомих перетворень, які були зроблені в минулому: «*Людмила Іванець, як і сотні батьків Дніпропетровщини, які взяли прийомну дитину до себе в родину, – це гідний приклад людської та громадянської відповідальності»* [16], «*Нинішні ветерани Великої Вітчизняної війни не лише здобули Велику Перемогу. Вони відновлювали міста, відроджували промисловість. Будували нові будинки, школи, дороги»* [17] та ін.

Те, що політики, описуючи діяльність жителів регіону, послуговуються дієсловами на позначення впливу та переходу з одного стану в інший у минулому часі, ще раз підкреслює політику влади – все, що було зроблено в минулому, є позитивним, утім, основна діяльність, що сьогодні відбувається в регіоні, – це результат роботи сьогоденної обласної влади.

Висновки і перспективи подальших досліджень.

Отже, проаналізувавши мовлення політиків Дніпропетровщини, доходимо висновку, що керівники регіону у своїх промовах на позначення діяльності влади та під час опису життя регіону добирають дієслова передусім лексико-семантичних груп руху, розумової діяльності, волевиявлення та впливу і вживають їх у теперішньому часі. Таке поєднання створює в уяві електорату образ влади, що постійно працює, образ регіону, що системно розвивається завдяки активній роботі керівництва області.

Політики Дніпропетровщини на позначення своєї діяльності послуговуються також безособовими формами дієслів на -но, -то, що належать до лексико-семантичної групи фазової діяльності. Безособові дієслова сприяють розширенню меж в сприйнятті електоратом реального стану речей у багатьох сферах діяльності влади, а також розділенню відповідальності на більшу кількість осіб та організацій.

Для розмежування діяльності представників влади та звичайних людей політики регіону використовують дієслова на позначення впливу та переходу з одного стану в інший у минулому часі, що описують дії звичайних жителів регіону. Таке поєднання лексичних та граматичних категорій дієслова уможливує створення ілюзорного ефекту неефективної роботи в минулому інших керівників, адже реальний рух, розвиток, розбудова регіону відбувається наразі.

Отже, можна зробити висновок, що поєднання семантичних та граматичних категорій дієслівної лексики в політичному дискурсі Дніпропетровщини відбувається системно. Дієслова певних лексико-семантичних груп вживаються у відповідному часі, що створює бажаний для мовця ефект. Це дає змогу створити у свідомості електорату регіону стійкий образ ефективної діяльності влади та регіону, що впевнено розвивається.

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов // Русская словесность / Под ред. проф. В.П. Нерознака. - М.: Academia, 1997. – С. 267-279.
2. Бабенко Л.Г. Пересекаемость глаголов чувств с глаголами других ЛСП / Слово в системных отношениях на разных уровнях языка. – Свердловск: Изд-во Урал. ун-та, 1985. – С. 74-83.

3. Бахтина В.П. Лексико-грамматическая сочетаемость глаголов речи в русском языке // Материалы по русско-славянскому языкознанию. – Воронеж, 1966. – С. 159-163.
4. Бациевич Ф.С., Грицютенко И.Е. О внутривидовом развитии глагольной лексики современного русского языка (50-70-е годы) // Русское языкознание. – 1980. – Вып. 1. – С. 41-48.
5. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Н.Н. Болдырев. – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – 123 с.
6. Васильев Л.М. Семантика русского глагола. - М.: Высшая школа, 1981.
7. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В.В. Виноградов. – Москва: Учпедгиз, 1947. – 784с
8. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. – К.: Наукова думка, 1988. – 256 с.
9. Золотова Г.А., Онипенко Н.К., Сидорова М.Ю. Коммуникативная грамматика русского языка. – М: Институт русского языка им. В.В. Виноградова РАН, 2004. – 524 с.
10. Карасик, В.И. Языковой круг: личность, концепт, дискурс / В.И. Карасик. – М.: Гнозис, 2004. – 398 с.
11. Ковалев В.П. Языковые выразительные средства русской художественной прозы. – К: Вища школа, 1981. – 184 с.
12. Кочерган М.П. Слово і контекст: Лексична сполучуваність і значення слова.– Львів: Вища школа, 1980. – 183 с.
13. Кузнецова Э.В. Категория типичных идентификаторов как основа для выделения лексико-семантических групп глаголов // Актуальные проблемы лексикологии. – Ч. 1. – Томск, 1971. – С. 46–52.
14. Кузнецова Э.В. О некоторых особенностях глагольного словоупотребления в текстах В.М. Шукшина // Актуальные проблемы лексикологии и словообразования. – Новосибирск, 1980. – Вып. 9. – С. 33-39.
15. Кузнецова Э.В., Михайлова О.А. Глаголы с включенными актантами / Семантика слова и синтаксической конструкции. Воронеж, 1987, с. 41-48.
16. Лисиченко Л.А. Лексико-семантический вимір мовної картини світу / Л.А.Лисиченко. – Харків: Основа, 2009. – 191 с.
17. Лонська Л.М. Дистрибутивно-статистичне дослідження дієслова стояти в ідіостилі І.С. Нечуя-Левчицького // Режим доступу: <http://litmisto.org.ua/?p=9191>.
18. Масицька Т.Є. Граматична структура дієслівної валентності / Т.Є.Масицька. – Луцьк, 1998. – 206с.
19. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие / В.А. Маслова. – М.: Флинта: Наука, 2004. – 296 с.
20. Остин Дж. Как совершать действия при помощи слов / Дж. Остин // Остин Дж. Избранное / Дж. Остин. – М.: Идея-Пресс, 1999. – С. 11-135.
21. Рублева О.Л. Глагольные значения в художественном тексте: Автореф. канд. дис. – Л., 1974. – 24 с.
22. Русанівський В. М. Спроба визначення семантичних груп діє-слів на основі формальних критеріїв / В.М. Русанівський // Структурно-математична лінгвістика: респ. міжвідом. зб. – К.: Наук. думка, 1965. – С. 56–65.
23. Серю П. Как читают тексты во Франции / П. Серю // Квадратура смысла: Французская школа анализа дискурса. – М.: «Прогресс», 1999. – С. 12-53.
24. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка / Ю.С. Степанов. – М: Наука, 1985. – 335 с.
25. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
26. Степанова М.Д. Методы синхронного анализа лексики (на материале современного немецкого языка) / М.Д. Степанова. М.: Высш. шк., 1968.-200с.
27. Степанова Г.В. Лексико-семантическая группа глаголов понимания / Г.В. Степанова // Вопросы семантики. Межвузовский сборник. Вып. 1.-Изд-во Ленинградского ун-та, 1974.-С. 17-28.
28. Степанова М.Д. Теория валентности и валентностный анализ. (На материале соврем. нем. яз.): учеб. пособие / М.Д. Степанова. – М, 1973. – 110 с.
29. Степанова М.Д. Части речи и теория валентности в современном немецком языке / М.Д. Степанова, Г. Хельбиг. – М: Высш. шк., 1978. – 256 с.
30. Стернин И.А. Концепт и языковая семантика / И.А. Стернин // Связи языковых единиц в системе и реализации: когнитивный аспект. Межвузовский сборник научных трудов. Вып. 2. – Тамбов, 1999. – С. 69-75.
31. Ткаченко К.І. Модальні дієслова як гарант комунікативно успішної політичної промови // Перекладацькі інновації: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Суми, 15-16 березня 2013 р. / Ред. кол.: С.О. Швачко, І.К. Кобякова та ін. – Суми: СумДУ, 2013. – С. 98 – 100.
32. Черненко Т.В. Функціональна семантика дієслів-конверсивів у тематично маркованому художньому дискурсі // <http://naub.ua.edu.ua/2012/funktsionalna-semantyka-diesliv-konversyviv-u-tematychno-markovanomu-hudozhnomu-dyskursi/>

Список фактичних джерел:

Новини на офіційному сайті облдержадміністрації:

1. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/\(docweb\)/E07BF17E10C32080C2257AFC003AE4E4?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/(docweb)/E07BF17E10C32080C2257AFC003AE4E4?OpenDocument)
2. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/\(docweb\)/F394B8C60D5848DDC2257B02002AA891?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/(docweb)/F394B8C60D5848DDC2257B02002AA891?OpenDocument)
3. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/\(docweb\)/A84AA9AC0899C519C2257B05004F0205?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/(docweb)/A84AA9AC0899C519C2257B05004F0205?OpenDocument)
4. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/\(docweb\)/79EF595244A07889C2257AED00538CF1?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/(docweb)/79EF595244A07889C2257AED00538CF1?OpenDocument)
5. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/\(docweb\)/5FFBB825E8E0B81CC2257AF700376945?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/(docweb)/5FFBB825E8E0B81CC2257AF700376945?OpenDocument)
6. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/\(docweb\)/F95F1A9A4A9C539BC2257AFC003ED1C9?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/(docweb)/F95F1A9A4A9C539BC2257AFC003ED1C9?OpenDocument)
7. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/\(docweb\)/C5E27DF9CA7881E4C2257AFA00522FCE?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/(docweb)/C5E27DF9CA7881E4C2257AFA00522FCE?OpenDocument)
8. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/\(docweb\)/23BAACD5ED97E9D8C2257B01003ED5DD?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obldp.nsf/(docweb)/23BAACD5ED97E9D8C2257B01003ED5DD?OpenDocument)

9. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/\(docweb\)/41108C30D2382459C2257B090056B3E5?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/(docweb)/41108C30D2382459C2257B090056B3E5?OpenDocument)
10. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/\(docweb\)/98DC4989E225C3BDC2257AFD002EBA25?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/(docweb)/98DC4989E225C3BDC2257AFD002EBA25?OpenDocument)
11. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/\(docweb\)/3B6EA7DC146021D6C2257AFA004D4C52?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/(docweb)/3B6EA7DC146021D6C2257AFA004D4C52?OpenDocument)
12. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/\(docweb\)/C9594336D17FDA31C2257B13003296F0?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/(docweb)/C9594336D17FDA31C2257B13003296F0?OpenDocument)
13. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/\(docweb\)/81027E7D5D770889C2257B0B003A37A7?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/(docweb)/81027E7D5D770889C2257B0B003A37A7?OpenDocument)
14. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/\(docweb\)/A84AA9AC0899C519C2257B05004F0205?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/(docweb)/A84AA9AC0899C519C2257B05004F0205?OpenDocument)
15. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/\(docweb\)/E07BF17E10C32080C2257AFC003AE4E4?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/(docweb)/E07BF17E10C32080C2257AFC003AE4E4?OpenDocument)
16. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/\(docweb\)/BA01F8DFCD14A919C2257AF000427CA4?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/(docweb)/BA01F8DFCD14A919C2257AF000427CA4?OpenDocument)
17. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/\(docweb\)/170588CBAEA50985C2257AFE003A9F49?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/(docweb)/170588CBAEA50985C2257AFE003A9F49?OpenDocument)
18. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/\(docweb\)/C5E27DF9CA7881E4C2257AFA00522FCE?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/(docweb)/C5E27DF9CA7881E4C2257AFA00522FCE?OpenDocument)
19. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/\(docweb\)/48671115FC67F462C2257AFB005BC6D3?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/(docweb)/48671115FC67F462C2257AFB005BC6D3?OpenDocument)
20. [http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/\(docweb\)/86DF71013F8A90F7C2257B05004F55E7?OpenDocument](http://adm.dp.ua/OBLADM/Obl dp.nsf/(docweb)/86DF71013F8A90F7C2257B05004F55E7?OpenDocument)

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Катерина Шелкова – здобувач кафедри української мови Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Наукові інтереси: політичний дискурс, когнітивістика, мовні засоби впливу та переконання.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОНЕТИКИ, ФОНОЛОГІЇ, ОРФОГРАФІЇ

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГЕМІНОВАНИХ ГРАФІЧНИХ КОМПЛЕКСІВ У СИСТЕМІ ФРАНЦУЗЬКОГО ПИСЬМА ІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

Лариса СИДЕЛЬНИКОВА (Київ, Україна)

Статтю присвячено еволюції системи літерних знаків французького письма ІХ – початку ХХІ століття у фонографічному та ідеографічному аспектах. У роботі здійснено функціональний та структурний опис гемінованих літерних графем і орфограм кожного окремого періоду розвитку французької мови, розкрито динаміку розвитку основних принципів письма у французькій графіці й орфографії.

Ключові слова: гемінанти, диграф, діаграма, подвоєний літерний комплекс, графема, орфограма, французька мова.

The research is devoted to the evolution of geminate literal signs in French writing of the IX – beginning of the XXI century in phonographic and ideographic aspects. This article focuses on functional and structural description of graphs and literal orthograms in each period of the French language. The paper reveals the dynamics of the basic principles of writing in the French graphics and orthography.

Key words: geminates, digraph, diagram, double literal complex, grapheme, orthogram, the French language.

Дослідження особливостей еволюції звуків та літер французької мови завжди перебувало в центрі уваги багатьох вітчизняних (Г.Г. Крючков [3], О.В. Кромбет [2], І.О. Гунчик [1]) та зарубіжних лінгвістів (N. Catach [6], Ch. Beaulieux [5], V. Gak [7], R. Thimonnier [8] та інші), оскільки воно розкриває специфіку становлення графічної системи французького письма, виявляє основні механізми формування графем, що передавали голосні та приголосні звуки. Усі зазначені вище науковці зосереджували свій дослідницький вектор на вивченні загальних закономірностей функціонування графічної структури окремих періодів розвитку французької мови. Проте, різнорідні теоретичні тлумачення та практичні підходи до вивчення письма, в цілому, і окремих літерних комплексів, зокрема, пов'язані із багатоплановістю системи та структури писемного мовлення і передбачають дослідження певних елементів письма, застосовуючи комплексний різноаспектний аналіз, який відкриває нові перспективи розуміння літери – як знака та алфавіту – як системи літерних знаків, що передає на письмі фонетичну, лексико-семантичну, граматичну інформацію.

Таким чином, **актуальність** представленої статті визначається загальним спрямуванням сучасного мовознавства до вивчення проблем письма, виникнення та розвитку графіки та орфографії французької писемності, необхідністю визначення функціональних характеристик літерних знаків французької мови, зокрема подвоєних графічних комплексів.

Об'єктом дослідження виступають подвоєні літерні знаки французької мови **ІХ – початку ХХІ ст.**, а **предметом** – фонографічні й ідеографічні особливості гемінованих літерних знаків французької графіки й орфографії.

Метою роботи є встановлення особливостей розвитку системи літерних одиниць французької графіки та орфографії, функціональний аналіз подвоєних графічних комплексів у фонографічному та ідеографічному аспектах.

Парадигма дволітерних комплексів (диграфів), що передавали приголосні звуки, у ході еволюції французької мови представляла собою сполучення двох однакових літер (гемінантів) або етимологічні написання. У графічній лінгвістиці під гемінантами (від лат. *geminus* - подвоюю) розуміють зіткнення двох однакових подвоєних літерних знаків, що передають на письмі приголосний звук у складі окремого слова. Гемінація виникає внаслідок різних причин та виконує різні функції. У латинській мові гемінанти являють собою самостійні фонемні та виконують функцію асиміляції, наприклад *affero* < *ad fero* "приношу",

або експресивного подвоєння, наприклад *bucca* "щока" [4, 121]. Пропонуємо встановити функціональні характеристики подвоєних літер в еволюції французького письма IX – початку XXI століття.

Диграф **bb** було виявлено у текстах середньофранцузької мови. Переважно це були написання слова *abbé* та його похідних. В епоху Відродження деякі автори використовували диграф **bb** для того, щоб показати якість попереднього голосного звука, як правило відкритого, наприклад: *robbe*, *guarderobbe*. У текстах XVI-XVIII ст. диграф **bb** характеризував винятково етимологічні написання: *abbatre* > від нар. лат. *abbaterre*, *abboyer* > від нар. лат. *abbaiare*, *abbreviation* > запоз. з нар. лат. *abbreviatoi*, *abbreger* > від нар. лат. *abbreviare*. У сучасній французькій мові він зустрічається у декількох запозиченнях, наприклад, *sabbat* від латинського *sabbatum*, *gibbon* від індійської, *rabbin* від арамейської, *schibboleth* від єврейської мов, *dribbler* запоз. з англ. від *to dribble*, які не зазнали певних графічних змін при адаптації.

Сполучення з двох літер **cc** було притаманне французькій графіці XIV-XV ст. Це були, як правило, етимологічні написання: *accort* > від лат. *accordare*, *occire* > від лат. *occidere*, *accueil* > від нар. лат. *accolligere*, *accuser* > від лат. *accusare*, *occoison* > від лат. *occasio*, *succession* > від лат. *succedere* тощо. Іноді зустрічалися випадки хибних етимологічних написань із зазначеною графемою, наприклад у слові *necessaire*, *necessité* > від лат. *necessarius*. Слова, які були запозичені французькою мовою під час XVI ст., повністю відбивають етимологічне походження диграфа **cc**: *buccine* > запоз. з лат. *buccinum*, *accommoder* > запоз. з лат. *acommodare*, *acclamacion* > запоз. з лат. *acclamatio*, *saccade* > запоз. з італ. *insaccata*. З ранньофранцузького періоду представлений диграф відображав поєднання двох звуків [ks], про що свідчать такі написання як: *affection*, *protection*, *sugession*, *perfection*. Подвоєння **cc** у сучасній французькій мові зустрічається на стику префіксів (*ac-*, *oc-*, *rac-*, *suc-*) і коренів, що починається на **c**, у словах, запозичених з латинської (*baccalauréat* > *baccalaureatus*, *bacchante* > *bacchans*, *buccal* > *bucca*, *saccharine* > *saccharum*, італійської *saccade* > *insaccata*, *saccager* > *sacchegiaire*) та інших мов, а отже, виправдані, у цьому випадку, етимологією.

Графічний комплекс, який складався з гемінованих літер **dd**, був характерним явищем ранньофранцузької мови, оскільки у попередні періоди розвитку графічної системи французької мови написань із зазначеним диграфом не було. Представимо декілька з них: *addresser* > від нар. лат. *a+ directiare*, *roi(ua)dde*, *roiddement* > від лат. *rigidus*, *addition* > запоз. з лат. *addition*. У ході аналізу нами було з'ясовано, що диграф **dd** у французькій графіці використовувався для створення особливого графічного образу слова; він застосовувався у розріз етимології, а також для підкреслення походження слова, оскільки передавав графічну форму етимона. У сучасній французькій мові **dd** зустрічається, головним чином, на стику префіксів і коренів слів з ініціаллю **d**: *addition*, *adducteur*, *reddition* тощо, а також у запозиченнях: *paddock*, *pudding*, *puddler*, *bouddhisme*.

Існування графеми **ff**, яка фіксувала відповідний губно-зубний звук [f] у середньовічних текстах, було одним з характерних явищ графічної системи старофранцузької мови. Наприклад: *affliction* > від лат. *affligere*, *effect* > від лат. *effectus*, *s'efforcer* > від нар. лат. *fortia*, *affaire* > від лат. *à + facinus*, *suffrir* > від нар. лат. *sufferire*, *deffendre* > від лат. *defendere* тощо. Переважна кількість прикладів фіксують етимологічне походження подвоєння літери **f** у старофранцузькій мові. Середньофранцузька графіка продовжувала фіксувати на письмі етимологічні написання з гемінантами **ff**: *officier* > від лат. *officiarius*, *différence* > від лат. *differre*. Проте, значна кількість прикладів із застосуванням графеми **ff** у французькій мові XIV-XV ст. мала хибну етимологію, наприклад: *saffirs* > від нар. лат. *sapphirus*, *enfant* > від нар. лат. *infans*, *proffit* > від лат. *profectus*, *reffuser* > від нар. лат. *refusare*. Аналіз текстів XVI-XVIII ст. виявив слова, запозичені у XIV-XVI ст., які представляли собою етимологічні написання, наприклад: *offenser* > запоз. з лат. *offensa*, *diffamatoyre* > запоз. з лат. *diffamatio*, *efficace* > запоз. з лат. *efficax*, *traffiquer* > запоз. з італ. *traffico*, *bouffonnerie* > запоз. з італ. *buffone*, *taffetas* > запоз. з італ. *Taffetà*. Диграма **ff** у сучасній французькій мові актуалізується згідно зі словотвірними процесами на стику префіксів *af-*, *ef-*, *dif-*, *of-*, *suf-* тощо з коренем, що починається з **f**

(*affoler, effeuiller, diffuser, offenser, suffoquer*). Такі написання мають етимологічне підґрунтя. Подвоєння зустрічаються й у коренях, зокрема, у *gaffe, siffler, coffre, buffet, coiffe, souffle, chauffe*, а також у деяких запозиченнях *buffle, chiffre* та ін. Разом із тим, гемінант **ff** слугує діакритичним знаком для позначення вимови відкритого [ɛ]: *chef / chefferie*.

Подвоєне вживання літери **g** зустрічалося винятково у більш пізніх текстах старофранцузького періоду і стосувалося обмеженої кількості написань, наприклад: *plegge* > від германського *plewi*, *aggréable* > від лат. *gratum*. У цьому випадку, ми маємо припущення, що таким чином автори середньовічних текстів намагалися графічно передати африкату [dʒ]. У середньофранцузькій мові нових написань із представленим літерними комплексами виявлено не було, проте продовжували своє існування давні форми. У ранньофранцузькій та новофранцузькій періоди незначна кількість слів з диграфом **gg** фіксувала етимологічні написання: *aggravanté* > від лат. *aggravare*, *aggresseur* > запоз. з нар. лат. *aggressor*, *exaggerer* > запоз. з лат. *exaggerare*. Зауважимо, що диграф **gg** у XVII-XVIII ст. почав передавати не тільки звук [g], але й комбінацію звуків [gʒ], тобто графема **gg** вже представляла собою сполучення двох монограм **g**, де кожна літера мала самостійний фонетичний еквівалент. Наприклад у слові *suggestion* та його похідних. У сучасній французькій мові **gg** зустрічається на стику префікса та кореня і репрезентує вимову [g] (*aggraver, agglutiner, aggrandir*) або окрему вимову звуків [g] + [ʒ] (*suggérer, suggestif*) залежно від позиції у слові: перед приголосною або перед *e, i, y*. Подвоєння використовується й у коренях запозичених слів, зокрема, у канадському слові *toboggan*, англіцизмі *leggings*.

Аналіз графіки старофранцузьких та середньофранцузьких текстів представив декілька прикладів із використанням подвоєних літер **ll**, які передавали м'який середньоязичний боковий [lʲ], наприклад: *pulcella* > від лат. *puella, elle* > від лат. *ille, salle* > від франс. *sal, parole* > від нар. лат. *paraula, carolle* > від лат. *chorus*. Переважна більшість слів із представленою графемою представляли собою етимологічні написання. Останні два приклади ілюструють звернення до подвоєння з метою підкреслення якості попереднього голосного звука, як правило, відкритого, створюючи при цьому особливий експресивний графічний образ слова, який привертав увагу читача та демонстрував авторську манеру фіксації слів. У середньофранцузькій період застосування сполучення подвоєних літер **ll** набуває значного поширення. Більшість таких написань були етимологічними: *nacelle* > від пізньої лат. *navicella, bulle* > від пізньої лат. *bullā, villain* > від пізньої лат. *villanus, pollailler* > від лат. *pulla, appeller* > від лат. *appellare*. У ранньофранцузькій та новофранцузькій графіці написання з диграфом **ll** також виправдані етимологією: *colliège* > запоз. з лат. *collegium, collation* > запоз. з лат. *collatio, rebelle* > запоз. з лат. *rebellis, illustre* > запоз. з лат. *illustris, illusion* > запоз. з лат. *illusio*. У сучасному французькому письмі спостерігається тенденція до подвійної вимови диграми **ll**, особливо на стику префікса та кореня (*illégal, illettré*), у словах запозичених з італійської мови (*allegro, allegretto*), а також у таких лексемах, як *alléger, allégeance, allégorie, alléguer, allègre, allocution, allusion, alluvion, collaborer*. Подвоєння **ll** має та меті наочно продемонструвати відкритий характер попереднього голосного, це, як правило, написання перед випадним *e*: *folle, pelle* тощо. Диграма **ll** після *i* у інтervoкальній позиції відображає напівголосний [j] (*briller, cuiller, aiguillon, grille, aiguille, fille*).

Використання диграфа **mm** було досить уживаним та поширеним явищем, починаючи з IX ст. Наведемо декілька прикладів: *commun* > від лат. *communis, gemmet* > від лат. *gemma, flamma* > від лат. *flamma, homme* > від лат. *homo, femme* > від лат. *femina, commencer* > від лат. *cominitiare*. Написання подвоєних літер **mm** пояснюється певною мірою етимологією слова. У середньофранцузькій мові диграф **mm** застосовувався всупереч етимології слова, для підкреслення якості попередньої голосної, наприклад: *nommer* > від лат. *nominare, dommage* > від лат. *damnum, ommage* > від лат. *hominem, commin* > від лат. *suminum, sommeil* > від лат. *somnus*. Проте, графіці французької мови XIV-XV ст. були властиві й етимологічні написання із зазначеною графемою, зокрема, *somme* > від лат. *summa*. У ранньофранцузькій та новофранцузькій мовах написання з диграфом **mm** мали винятково етимологічне підґрунтя: *immortalité* > запоз. з лат. *immortalis, épigramme* > запоз. з лат.

epigramma, *commodité* > запоз. з лат. *commodus*, *consommer* > запоз. з лат. *cosumere*, *symmetrie* > запоз. з лат. *symmetria*, *immoler* > запоз. з лат. *immolare*. Диграма **mm** у сучасній французькій мові виникає на морфемному шві префіксів *im-*, *em-* та кореня, що починається на **m**: *immédiat*, *immémorial*, *immiscer*, *immobiliser*, *emmagasiner*, *emmailler*, *emmailoter*, *emmancher*, *emmurer*. Іноді у таких словах з подвоєнням спостерігається й подвійна вимова [**m**] або [**m m**], наприклад у *sommité*, *immémorial*.

Графічна традиція французької мови – подвоєння літер – була притаманна і для написань з графемою **n**, наприклад: *penne* > від лат. *penna*, *tonnel (eau)* > від нар. лат. *tunna*, *dunner* > від лат. *donare*, *ennui* > від нар. лат. *inodiare*, *hennor* > від лат. *honor*. Аналіз написань з диграфом **nn** дозволив виявити декілька етимологічних написань, а також вживання гемінантів з метою підкреслення якості попереднього голосного звука. Останній факт зумовлено зростаючою у середньофранцузький період тенденцією до представленого графічного засобу. Так, у французькій мові XIV-XV ст. звернення до застосування подвоєних літер **nn** у переважній більшості випадків дозволило розрізнити на письмі якість голосного: *couronne* > від лат. *corona*, *sonnerie* > від лат. *sonare*, *ordonner* > від лат. *ordinare*, *personne* > від лат. *persona*. Поряд із представленими прикладами у графіці середньофранцузької мови були слова, у яких подвоєння літер **nn** мали етимологічний характер, проте їх кількість була обмеженою. Наведемо декілька прикладів: *année* > від нар. лат. *annata*, *pennade* > від лат. *penna*, *bannir* > від франс. *bannjan*. Тоді, як написання з подвоєними літерами **nn**, які були запозичені у XVI ст. були переважно етимологічними: *tirannie* > запоз. з лат. *tyrannus*, *connivence* > запоз. з лат. *conniventia*, *sonnet* > запоз. з італ. *sonnetto*, *mannequin* > запоз. з фламандського *mannekijn*. У графіці середньофранцузького та ранньофранцузького періодів застосування подвійної літери **n** набуло такого поширення, що всі лексичні запозичення, які з'явилися у XIV-XVI ст., подвоювали літеру **n** всупереч етимології. Отже, при графічній адаптації лексичні запозичення з інших мов набували рис, властивих графічній традиції французької мови: *blasonner* > запоз. з нім. *blás*, *basanner* > запоз. з прованс. *bazana*, *parangonner* > запоз. з іспан. *parangonar*. У сучасній французькій мові гемінанти **nn** мають подвійну вимову [**n**] або [**n n**], а саме, *inné*, *innombrable*, *innomé*, *innominé*, *innommable*, *connoter*, *sunnite*

Подвоєне використання графеми **p** стало характерним явищем у пізніх текстах старофранцузької мови, а саме у XI-XIII ст. Наприклад: *appeller* > від лат. *appellare*, *chappeau* > від нар. лат. *cappellus*, *approcher* > від нар. лат. *appropriare*, *appariller* > від нар. лат. *apparicare*, *apprendre* > від лат. *apprehendere*. Проведений аналіз встановив, що застосування диграфа **pp** у старофранцузькій мові є суто етимологічним. Середньофранцузька графіка продовжувала фіксувати переважно етимологічні написання з диграфом **pp**, наприклад: *supporter* > від лат. *supportare*, *rapport* > від лат. *apportare*, *oppression* > від лат. *oppressio*, *appetit* > від лат. *appetitus*, *coupepe* > від лат. *сїппа*, *frapper* > від франс. *hrappan*, *soupper* > від франс. *сїппа*. У ранньофранцузькій та новофранцузькій графіці диграф **pp** також характеризував етимологічні написання, зокрема: *oppresser* > запоз. з лат. *oppressio*, *hippodrome* > запоз. з лат. *hippodromus*, *oppobre* > запоз. з лат. *opprobrium*, *supplice* > запоз. з лат. *supplicium*. Проте існували й поодинокі випадки написань з так званою хибною етимологією: *opinion* > від лат. *opinio*, *pappier* > від лат. *papyrus* (від грецького *papuros*), *gripper* > від франс. *grīpan*, *appanage* > від старофр. *apaner*.

Подвійне написання графеми **r** у переважній більшості прикладів засвідчив існування етимологічних написань у старофранцузькій мові. Наведемо декілька прикладів: *curre* > від лат. *currere*, *corrondre* > від лат. *corrumpere* тощо. У французькій графіці XIV-XV ст. написання з диграфом **rr** мали як етимологічний характер (*erreur* > від лат. *errare*, *horrible* > від лат. *horror*, *feurre* > від лат. *ferrum*), так і вживалися випадково, ймовірно з метою надання слову особливого графічного образу (*voirre* > від лат. *vera*, *parremen* > від лат. *parare*, *perresil* > від нар. лат. *petrosilium*, *derreniere* > від нар. лат. *deretranus*). Під час процесу релатинізації (XIV-XVI ст.) всі графічні форми основ, запозичених з латини слів, було збережено. Отже, у представлених нижче прикладах існування диграфа **rr** зумовлено етимологічним походженням: *correspondre* > запоз. з схоласт. лат. *correspondere*, *irriter* > запоз. з лат. *irritare*. Водночас й всі лексичні запозичення з інших мов або зберігають

графічний комплекс **rr**, або зазнають графічної адаптації згідно із загальною тенденцією французької мови XVI ст. до подвоєння літер, наприклад: *pétarrade* > запоз. з прованс. *petarrada*, *perroquet* > запоз. з італ. *parrocchetto*, *bécarre* > запоз. з італ. *b quadro*. У сучасній французькій мові іноді спостерігається й подвійна вимова зазначених вище написань.

Аналіз старофранцузьких слів із гемінантами **ss** встановив, що такі написання були переважно етимологічними: *message* > від лат. *missus*, *assembler* > від нар. лат. *assimulare*, *passer* > від нар. лат. *passare*, *puissance* > від нар. лат. *possientis*, *fossé* > від нар. лат. *fossatum*, *rossinholet* > від давн. прованс. *rossinhol*. У середньофранцузькому періоді написання з диграфом **ss** у переважній більшості випадків також представляли собою етимологічні написання: *tissu* > від нар. лат. *texere*, *oppression* > від лат. *oppressio*, *promesse* > від лат. *promissum*, *assener* > від лат. *assignare*, *casser* > від лат. *quassare*, *compassion* > від лат. *compassio*. У ранньофранцузькій та новофранцузькій періоди переважна більшість лексичних запозичень була адаптована французькою мовою зі збереженням диграфа **ss**, який мав насамперед етимологічну підставу: *assassiner* > запоз. з італ. *assassino*, *boussole* > запоз. з італ. *bussola*, *cuirasse* > запоз. з італ. *corazza*, *desseing* > запоз. з італ. *disegno*, *dissertation* > запоз. з лат. *dissertatio*. Поява подвоєння у сучасному французькому письмі зумовлена у деяких випадках необхідністю продемонструвати якість попереднього голосного звука: відкритого [ɛ] (*presse*, *cesse*), закритого [ɛ̃] (*essai*, *essentiel*, *pressentir*, *ressusciter*), випадного [ə] (*ressayer*, *ressaisir*, *ressembler*, *ressentir*).

Незначна кількість слів з диграфом **tt** підтверджує застосування етимологічного принципу написань у старофранцузькій мові: *mettre* > від лат. *mittere*, *lettre* > від лат. *littera*. Аналіз текстів середньофранцузького періоду зафіксував застосування диграфа **tt** як у етимологічних написаннях, наприклад: *attraire* > від нар. лат. *atragere*, *attendre* > від лат. *attendere*, *bataille* > від нар. лат. *batt(u)alia*, *cotte* > від франс. *kotta*, *barette* > від італ. *barretta*, так і у словах із хибною етимологією: *droiture* > від лат. *directus*, *sanité* > від лат. *sanitas*, *planette* > від пізньої лат. *planeta*. В епоху Відродження процес релатинізації сприяв зміцненню етимологічного принципу письма, оскільки слова, які потрапляли у мову з латини у XIV-XVI ст., зберігали свою графічну форму: *attribuer* > запоз. з лат. *attribuere*. Подібне явище спостерігалось із лексичними запозиченнями: з одного боку вони калькували подвоєні літери при графічній адаптації, а з іншого, зазнавали пристосування до найхарактернішої риси ранньофранцузької графіки – подвоєння літер. Результатом обох процесів стало зростання графічних комплексів із гемінантами у французькій графічній системі: *flutte* > запоз. з прованс. *flaïto*, *espinette* > запоз. з італ. *spinetta*, *girouette* > запоз. з норманського *wirewite*, *cassollette* > запоз. з іспанс. *cazoleta*.

Диграф **zz** було виявлено у текстах новофранцузького періоду, який застосовувався у власних назвах іншомовного походження, зокрема: *Mezzetin*, *Albizz*, *Méndozze*, *Pianezza*. Подвоєння **zz** у сучасній французькій мові промовляється як [z] або [dz]. Воно пишеться у запозиченнях, головним чином, з італійської, англійської та арабської мов, наприклад, [z] : *blizzard*, *jazz*, *puzzle*; [dz] : *pizza*, *mezzo*, *mezzanine*, *pizzicato*, *muezzin*, *lazzorone*, *lazzi*, *razzia*. У англіцизмах переважає вимова [z], італійського та арабського – [dz].

Отже, одним з основних графічних засобів для передачі приголосних звуків у французькій мові слід відмітити широке застосування подвоєних літер, а саме 13 графем, що відображали на письмі приголосні та які промовлялися як один: диграфи **ff**, **gg**, **ll**, **mm**, **nn**, **pp**, **rr**, **ss** та **tt**. Аналіз написань із зазначеними дволітерними комплексами дозволив нам стверджувати про поширення етимологічного принципу правопису. Переважна кількість таких написань зберігають гемінанти слів-етимонів. Проте, так би мовити помилково (всупереч етимології) написання подвоєних літер надає словам особливого графічного образу, а отже вони набували функцій ідеограм. Середньофранцузькій графіці відомі й написання з подвоєними літерами, які мали хибну етимологію. Відновлення гемінантів з метою збереження походження слова було настільки розповсюдженим явищем, що подвоєння з'являлося там, де воно не було виправданим. Саме цей факт, на нашу думку, сприяв появі значної кількості написань з диграфами **pp**, **tt**, **cc**, **ff**, **ss**, **mm**, **nn**, **rr**. У ранньофранцузькій мові подвоєння застосовувалися також як декоративні літери, зокрема диграфи **dd**, **nn**, **pp**. У сучасній французькій мові особливе місце належить гемінантам,

оскільки 15 орфограм мають подвоєння (**bb, cc, dd, ff, gg, kk, ll, mm, nn, pp, qq, rr, ss, tt, zz**). Таким чином, переважна більшість літерних знаків, що фіксують приголосні фонем, здатні до подвоєння. У сучасній французькій орфографії вони, головним чином, передають етимологічні написання і прочитуються як один звук. Проте, іноді подвоєння мають й фонографічну (вони застосовуються з метою передачі якості попереднього голосного звука) та логографічну функції (розрізняють омоніми). Зауважимо, що у деяких словах гемінанти відбивають геміноване прочитання, зокрема, у запозиченнях, у деяких дієслівних формах, на стику морфем. Отже, орфографія слів з подвоєннями впливає на сучасну вимову. Представлене дослідження відкриває перспективу подальших наукових розвідок, зокрема, вивчення функціональних та структурно-семантичних особливостей інших типів дволітерних графічних комплексів, а також триграм та тетраграм французького письма.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гунчик І. О. Идеографічні тенденції розвитку французького алфавіту / І. О. Гунчик, М. В. Гунчик // Науковий вісник Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – Вип. 8. – С. 388-391.
2. Кромбет О. В. Фонографічна та семантична адаптації лексичних запозичень у французькій мові доби Відродження (на матеріалі новел XVI століття) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.05 "Романські мови" / Ольга Володимирівна Кромбет. – К., 2010. – 21 с.
3. Крючков Г. Г. Современная орфография французского языка / Георгий Георгиевич Крючков. – К. : Высшая школа, 1987. – 184 с.
4. Тронский И. М. Историческая грамматика латинского языка / Иосиф Моисеевич Тронский. – М: Индрик, 2001. – 591 с.
5. Beaulieux Ch. Histoire de l'orthographe française : en 2 t. / Charles Beaulieux. – P. : Librairie ancienne Honoré Champion, 1927. – T. 1 : Formation de l'orthographe. Des origines au milieu du XVI siècle. – 367 p.
6. Catach N. Histoire de l'orthographe française / Nina Catach, Renée Honvault, Irène Rosier-Catach. – P. : Champion, 2001. – 425 p.
7. Gak V. G. L'orthographe française / V. G. Gak. – P. : SELAF, 1976. – 196 p.
8. Thimonnier R. Le système graphique du français / René Thimonnier. – P. : Plon Editeur, 1967. – 409 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Сидельникова – доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри романської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: графеміка та орфографіка французької мови, символізм письма, історіографіка, еволюція французької мови.

АКУСТИЧНІ КОРЕЛЯТИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ДИНАМІКИ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

Людмила ШТАКІНА (Горлівка, Україна)

В статті розглянуто фоноконцептуальні особливості авторської складової художнього дискурсу. Встановлено концептуальну динаміку смислового квантування і вербальні маркери базових концептів. Виокремлено специфіку кореляції когнітивних і просодичних структур.

Ключові слова: дискурс, кореляція, маркер, фоноконцепт, фрейм.

The article highlights phonetic conceptual peculiarities of the literary discourse author constituent. The discourse delimitation conceptual dynamics and its verbal markers have been singled out with the focus on the cognitive and prosodic structure correlation.

Key words: discourse, correlation, marker, phonetic concept, frame.

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки віддзеркалює різні вектори дослідження синергетики дискурсу художньої та нехудожньої комунікації, що обумовлює нові дослідницькі орієнтири дискурсивного аналізу. При цьому особлива увага приділяється аналізу просодичних технік маркування дискурсу, позаяк вивчення питання зв'язності озвученого тексту є складовою частиною цієї проблеми [2].

В межах започаткованого дослідження озвученого художнього дискурсу вивчення ролі просодичних засобів інтерпретації авторського задуму з урахуванням його концептуальної специфіки набуває особливої актуальності.

У нашому розумінні, маркування художнього дискурсу за допомогою фонетичних (надсегментних) засобів віддзеркалює специфіку авторської образотворчої моделі й, зокрема,

її когнітивний страт, що вирізняється лексико-семантичною експлікацією концептуального простору.

Огляд теоретичних та експериментальних досліджень, спрямованих на інтеграцію комунікативного й когнітивного підходів в аналізі мовних та мовленнєвих явищ, дає підстави твердити, що в межах розбудови когнітивного напрямку сучасних лінгвістичних досліджень, розробка аспектів когнітивної фонетики з виходом у площину просодичної актуалізації когнітивних стратегій зумовлена тенденціями розвитку сучасної наукової парадигми [4]. Оскільки моделювання структур репрезентації інформаційного простору є основою концептуального аналізу, когнітивна теорія дискурсу розглядає як першочергове завдання створення ментального прообразу жанрової моделі з притаманними їй тематично інтегрованими фреймами, що підпорядковані концептуальному простору й пов'язані між собою конекторами, що глобалізують цілісність **когнітивної карти дискурсу**, яка інтегрована його концептом [5: 241]. Поряд з трактуванням концепту як ментально-психонетичного комплексу, що включає вербальні й невербальні знання про об'єкт, його оцінку й корелює з образами [5: 248], сучасні лінгвістичні студії зорієнтовані на розробку аспектів когнітивної фонетики, спрямованої на специфіку взаємодії когнітивних і просодичних структур. До того ж підкреслюється, що мовленнєво-мисленнєва діяльність комуніканта базується на сформованих пам'яттю індивіда складних концептосферах [3], які обумовлюють адаптацію мовної особистості до базових сфер соціуму. Унаслідок цього виникає необхідність обґрунтування поняття фоноконцепта, беручи до уваги фонетичні елементи перцептивної бази мовної системи.

Під фоноконцептом розуміють ментальне утворення як результат (модель) комунікації, що вирізняється змістом, зберігається у пам'яті індивіда й відтворюється в певному ситуативному контексті за допомогою фонетичних структур [там само].

До того ж підкреслюється, що актуалізація фоноконцептів відбувається у відповідному контексті завдяки звуковим аналогам, що сигналізують певний фонопрототип як соціально утворений звуковий еталон [3: 213]. Таким чином, вище наведені дефініції концепту збігаються щодо психоментальної домінанті цієї категорії. Не варто залишати поза увагою й міркування стосовно того, що наявність спільних думок у сенсі суттєвої ознаки механізму породження дискурсу різних регістрів комунікації експлікує роль графічної й звукової субстанції реалізації ситуативного контексту. Зокрема, базова субстанція фонетичного рівня мовної системи суттєво поглиблює необхідність розгляду низки питань, пов'язаних з когнітивним процесом актуалізації усної інформації й довербальним станом думки. Звернення до вербального контексту озвученого художнього дискурсу при паралельному аналізі просодичної актуалізації когнітивного страту авторського задуму істотно розширює поле діяльності для дослідження ролі просодії як важливого трансляторного засобу мовної комунікації. Концептуальну основу художнього твору, що є об'єктом нашого дослідження, складають макроконцепти – «людина» та «природа», які реалізовані за допомогою мікроконцептів «психологічний стан» та «жива природа». Саме перетинання цих концептуальних категорій створює когнітивний (глибинний) страт повісті Е. Хемінгуея «The Old Man and the Sea», що маркується вербально адекватними конститuentами лексико-семантичної парадигми.

В межах цієї статті увагу зосереджено на кореляції просодії й когнітивного страту **авторської складової художнього дискурсу** [1] з метою виокремлення звукового **фрейму інтерпретації** (Ч. Филлмор) творчого задуму. Корпус експериментально-фонетичного аналізу складає озвучена версія повісті Е. Хемінгуея «The Old Man and the Sea».

Перцептивні характеристики тональної реалізації домінувальних фоносинтагм, які є маркованими моделями вербального коду досліджуваного дискурсу й виокремлюють фоноконцептуальні аналоги репрезентації фактичного змісту, зіставлено з оцифрованим сигналом з метою виявлення специфіки модифікацій частоти основного тону (ЧОТ) як акустичного корелята тональної підсистеми просодії. Оцифровані характеристики ЧОТ отримані за допомогою комп'ютерної програми SFS/WASP version 1.54.

Фрагмент 1. He was an **old man** (1) | who fished alone in a skiff (2) | in the Gulf Stream (3) | and he had gone eighty-four days now (4) | without taking **a fish** (5). In the first forty days (6) | a

boy had been with him. (7) || But after forty days without a **fish** (8) | the boy's parents had told him (9) | that the **old man** was now definitely and finally **salao** (10) | which is the worst form of unlucky (11) | and the **boy** had gone at their orders in another boat (12) | which caught three good **fish** (13) | the first week (14)|| [6].

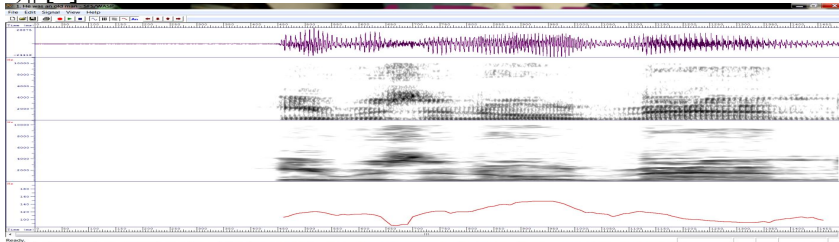

Рис. 1. Конфігурація ЧОТ фоновинтагми «He was an **old man**»

Наші спостереження щодо специфіки тональної конфігурації смислових квантів делімітації інформаційного простору дають підстави твердити, що лексичні одиниці *man*, *boy*, *fish* - конектори зв'язку нарративного блоку, що є специфічним «фреймом події», вербально відтворюють макроконцепти «людина» і «природа» й набувають маркованого (рематичного) акценту - низхідний тон з ініціальним підйомом (рис.1,2). Регістрові характеристики звукового сигналу віддзеркалюють зону розташування частотного максимуму саме на концептуально маркованій ділянці домінувальних фоновинтагм.

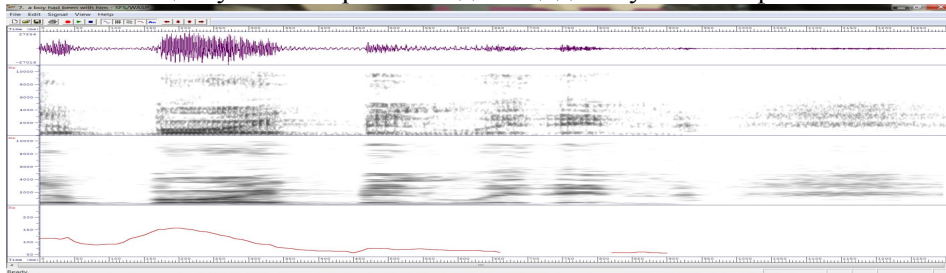

Рис. 2. Конфігурація ЧОТ фоновинтагми «A **boy** had been with him»

Варіювання показників максимуму ЧОТ створює певну динаміку розгортання сюжету й висвітлює фоноконцептуальні аналоги фрейму інтерпретації, виокремлюючи концептуальну доміную «людина» цього нарративного блоку (фрагмент 1).

Фрагмент 2. They spread apart (1) | after they were out of the mouth of the harbor (2) | and each one headed (3) | for the part of the **ocean** (4) | where he hoped to find **fish**. (5) || The **old man** knew (6) | he was going far out (7) | and he left the smell of the land behind (8) | and rowed out (9) | into the clean (10) early morning smell of the **ocean**. (11) He saw the phosphorescence of the Gulf weed in the water (12) | as he rowed over the part of the **ocean** (13) | that the **fishermen** called the great well (14) | because there was a sudden deep of seven hundred fathoms (15) | where all sorts of fish congregated (16) | because of the swirl the current made (17) | against the steep walls (18) | of the floor of the **ocean** (19)|| [6].

У цьому фреймі події (фрагмент 2) спостерігається маркування концепту «природа» за допомогою лексичних одиниць *ocean* та *fish* й поряд з цим висвітлюється перетинання лексичних маркерів двох макроконцептів, що символізують концептуальну доміную авторського задуму, а саме, виокремлення ролі природи в житті головного героя. Цей приклад лексематичної рекурентності ілюструє функціонально навантажені ділянки домінувальних фоновинтагм.

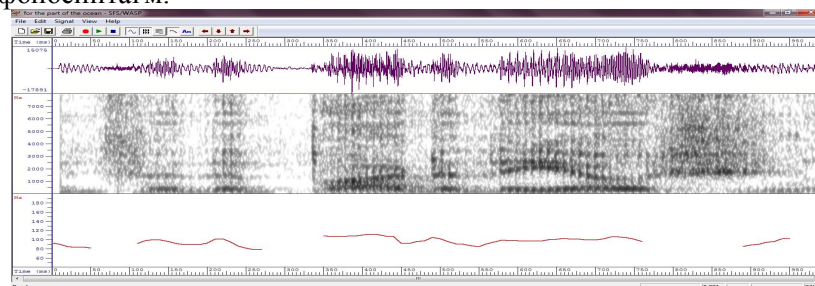

Рис. 3. Конфігурація ЧОТ фоновинтагми «For the part of the **ocean**»

Чергування показників частотних максимумів фінальних ритмо-сміслових кроків зазначених фоносинтагм сигналізує перемінно-ступінчасту концептуальну динаміку, яка маркується фоноконцептуальними аналогами на супрасегментному (тональному) рівні. Відзначимо, що показники ЧОТ виокремлюють градаційність реалізації авторського задуму зонами розташування частотного максимуму (рис. 3), що символізує значущість ділянок домінувальних фоносинтагм з вербальними (лексичними) маркерами концептів, які інтегрують когнітивну карту досліджуваного дискурсу.

Фрагмент 3. The sun rose (1) | thinly from the **sea** (2) | and the **old man** (3) | could see the other boats (4) | low on the **water** (5) | and well in toward the shore (6) | spread out across the current. (7) | Then the sun was brighter (8) | and the glare came on the **water** (9) | and then (10) | as it rose clear (11) | the flat **sea** (12) | sent it back at his eyes (13) | so that it hurt sharply (14) | and he rowed without looking into it | (15) | He looked down into the **water** (16) | and watched the lines (17) | that went straight down (18) | into the dark of the **water** (19) | [6].

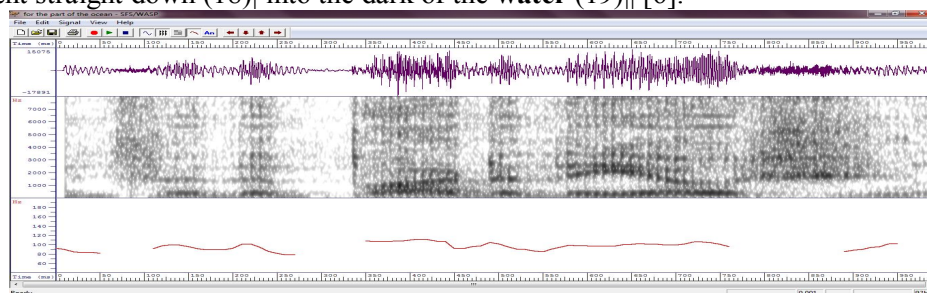

Рис. 4 Конфігурація ЧОТ фоносинтагми «Thinly from the sea»

У цьому уривку авторської складової (фрагмент 3) ключові лексичні одиниці sea та water маркують домінувальні фоносинтагми, які виокремлюють ускладнену модель просодичної актуалізації концептуального алгоритму, що пов'язано зі значущістю природи в житті головного героя повісті. Як і у попередніх фреймах події, ключова лексика маркує фінальні ритмо-сміслові кроки та їх рангове співвідношення завдяки регістровим зонам, швидкості реалізації ЧОТ та характеру тонального перелому. Напрямок руху у перед'ядерній ділянці має ускладнений рельєф, а саме низхідно-висхідну (рис. 4), ковзну низхідну та гетерогенну конфігурацію.

Викладене дозволяє узагальнити, що психоментальний шар дискурсу реалізується шляхом вербального кодування авторського задуму. Озвучена версія художнього твору є специфічним (звуковим) фреймом інтерпретації, що віддзеркалює фоноконцептуальні аналоги жанрової моделі й виокремлює кореляцію, зокрема, частоти основного тону з концептуальною динамікою смислового квантування просторового континууму. Результати наших спостережень щодо специфіки взаємодії когнітивних і просодичних структур вказують на необхідність подальшого дослідницького пошуку й виокремлення теоретичних засад когнітивної фонетики як новітньої й перспективної галузі, що враховує роль концептуальної парадигми у контексті експериментально-фонетичних досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Блінова І. А. Взаємодія мовленнєвих форм у художньому прозовому дискурсі (на матеріалі англійської, української та французької мов) / І. А. Блінова // Автореф. дис. канд. філол. наук (10.02.15) – Донецьк, 2011. – 20 с. В надзат.: Донецький національний ун-т.
2. Калита А. А. Просодична організація озвученого тексту / Калита А. А. // Наукові записки. – Серія : Філологічні науки (Мовознавство). – Вип. 89 (4). Кіровоград, 2010. – С. 273–275.
3. Калита А., Тараненко Л. Синергетизм порождения и актуализации фоноконцепта / А. Калита, Л. Тараненко – Вип. 96 (2). Кіровоград, 2011. – С. 213–219.
4. Полєєва Ю. С. Просодична актуалізація когнітивних стратегій англійського педагогічного дискурсу (експериментально-фонетичне дослідження) / Ю. С. Полєєва // Автореф. дис. канд. філол. наук. – Київ, 2011. – 19 с.
5. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации. / Е. А. Селиванова – Киев : Фитосоцицентр. – 2002. – 336 с.
6. Hemingway E. The Old Man and the Sea / E. Hemingway – режим доступу <http://www.cours.fr/site.php>.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Штакіна – кандидат філологічних наук, професор кафедри практики мовлення та інформаційних технологій Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ “Донбаський державний педагогічний університет”.

Наукові інтереси: когнітивна лінгвістика, соціолінгвістика, прагмалінгвістика, неомакрофонетика.

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ «ШКІДЛИВИХ» ЗВУКІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Марія БЛАЖКО (Ніжин, Україна)

У статті розглядається вербалізація екологічних знань носіїв німецької мови. Встановлюється роль ад’єктивних засобів на позначення «шкідливих» звуків в об’єктивації екологічного складника параметрального компонента концепту KLANG.

Ключові слова: вербалізація, ад’єктивні засоби сучасної німецької мови, «шкідливі звуки», концепт KLANG, екологічні знання, носії екологічної свідомості.

The article explores the verbalization of ecological knowledge of German speakers determining the role of adjectival units denoting “harmful” sounds in explicating the ecological element of the parametral component of the KLANG concept.

Key words: verbalization, adjectival means of modern German, “harmful sounds”, KLANG concept, ecological knowledge, bearer of ecological consciousness.

Актуальним для сучасної лінгвістики є питання вербалізації концептів, вивчення якого має на меті встановити механізми номінації знань про навколишнє середовище, а також наближає до розуміння проблеми співвідношення мови та мислення, мови та соціуму, мови та культури [7: 52]. Мова є унікальним засобом об’єктивації ментальних уявлень про світ, які створює наша свідомість. Для дослідження зв’язків між мовою й свідомістю широко застосовується лінгвокогнітивний підхід, спрямований на пояснення принципів вербалізації результатів чуттєвого сприйняття людиною навколишнього середовища, встановлення способів репрезентації мовних одиниць у свідомості індивіда [4: 32; 9: 14].

Мовні форми на позначення сприйняття об’єктивують концепти – оперативні змістові одиниці пам’яті, концептуальної системи й мови мозку, всієї картини світу, відображеної в людській психіці [5]. Знання мовців про різноманітні звуки відбиті в концепті ЗВУЧАННЯ [3; 6], який для німецької картини світу співвідноситься з концептом KLANG. В наших попередніх розвідках встановлено, що ад’єктивні одиниці на позначення звучання в сучасній німецькій мові диференціюють інформацію про навколишнє середовище, зосереджену в параметральному компоненті концепту KLANG. Втілене у свідомості людини розуміння властивостей навколишнього середовища осмислюється через слух і градується в аспекті кількості, оцінки як приємне / неприємне й екологічності як шкідливе / нешкідливе [1: 17].

Шкідливе звучання втілене в екологічному складнику параметрального компоненту концепту KLANG, який відбиває відхилення від закріплених у німецькомовному соціумі норм звучання, що регулюють вплив звуків на фізичний та психічний стан людини. Мета цієї статті полягає у встановленні ролі ад’єктивних засобів вербалізації «шкідливих» звуків сучасної німецької мови в об’єктивації екологічних знань носіїв німецької мови.

Шкідливість розуміємо як нав’язливий вплив на органи слуху людини, відображений низкою одиниць на позначення звуків, урбаністичних шумів з семантикою шкоди. Досліджувані ад’єктивні одиниці набувають значення шкідливого звучання в контексті.

Надмірно гучні, високі, різкі звуки, шуми перешкоджають фізіологічній потребі людини у сні, втомлюють її, є причиною неадекватної поведінки індивіда та руйнують його слухову систему [8: 176]. Так, приклад *Gegen Morgen, als die erste Bahn vorbeifuhr, Uwe wohnte schon über fünf Jahre in dem alten Haus, und er hörte nur noch die erste Bahn richtig, Rauschen, Schleifen, manchmal ein hoher Schleifton, rhythmische Schläge, leise, immer lauter werdend, ganz laut, das Haus erzitterte unter den Schlägen, die Elektrosonne an Uwes Zimmerhimmel hatte eine Resonanz, die Schlafzimmerlampe auch, heute hörte Uwe die Resonanz der Elektrosonne, gegen Morgen also lag der Schreibtisch voll beschriebener Blätter. Und der Schlaf war ganz weit weg* [12: 278] ілюструє, як тривала, зростаюча гучність ритмічного стуку коліс у поєднанні з високими звуками, що продукують вагони міської електрички, спричиняє механічні коливання старого будинку й лишає його мешканців сну.

Шкідливого впливу органи слуху зазнають від ударів металевих предметів. Неприємне, близьке до страху відчуття від шуму, спричинене ударами молотка, позначає прикметник *furchtbar* “страшний”, напр., *Er nahm einen Hammer und schlug probeweise gegen die Halterung. Es gab einen furchtbaren Lärm* [15: 157].

Сьогодні більшість індустріально розвинених європейських країн, зокрема Німеччина, має соціально закріплені норми й стандарти, призначені захищати громадян від шкідливого впливу шумів. Подібні норми стосуються як правил поведінки у багатоквартирному будинку, так і будівництва шумопоглинальних стін, що відокремлюють місця проживання людини від залізничних та автомобільних шляхів, шумозахисних тунелів, а також розробку нових звукоізолюючих, шумопоглинальних матеріалів, з яких виготовляються вікна. Вікна мінімізують шкідливість надмірного урбаністичного шуму будівельних майданчиків, автотранспорту, сміттєвозів тощо та дозволяють уникнути можливих негативних наслідків шумового забруднення навколишнього середовища, напр.: *Er geht zum Fenster und öffnet es. Barbarischer Lärm von Autos, Baustellen, Müllabfuhr, Preßluftschlämmern etc dringt herein <...>* [16: 26]. Значення прикметника *barbarisch* у наведеному прикладі вказує на такий ступінь властивості, що перевищує всі дозволені норми та сприймається як “надмірний, занадто великий” напр., *barbarisch – über das normale od. erlaubte Maß hinausgehend, sehr groß, fürchterlich* [11: 208].

Шкідливого впливу звуків слухова система людини зазнає також і при зачинених вікнах. Джерелом такої небезпеки може стати увімкнений телевізор, з якого лунають надмірно гучні звуки, шуми, що тимчасово паралізують, приголомшують людину, напр., *Im selben Moment drückte ihr dünner Zeigefinger auf den Fernsehkopf, und ein ohrenbetäubender Lärm ließ Stefan Thode-Meier einen Moment lang wie gelähmt dastehen* [13: 107].

Надмірно гучна, сучасна музика виявляє шкідливі властивості, котрі спричиняють відчуття печії у вухах, що позначене прикметник *wachsheiß* “гарячий, як віск”. Це відчуття перешкоджає нормальному функціонуванню слухової системи, що ілюструє наведений приклад: *Die an der wachsheißen Musik der Gegenwart ertaubten Ohren waren diesem Gebot verschlossen* [15: 156].

До шкідливих властивостей звуків належать біль у вухах, втрата слуху, позначені низкою прикметників зі значенням “пронизливий”, напр., *ohrenschmerzend, ohrenbetäubend, ohrenzerreißend* тощо. Ці прикметники набувають семантики шкоди, характеризуючи шкідливий вплив урбаністичних, промислових шумів на слух людини. Шум естакади є потенційною проблемою для мешканців будинків, розташованих поблизу подібних транспортних споруд, що засвідчує вживання прикметника *ohrenbetäubend* для характеристики довготривалого, гучного грюкоту, напр., *Vom Ufer her dröhnte in minütlichen Abständen ein ohrenbetäubendes Poltern, das von der Elevated herrührte, einer Art Hochbahn auf Stahlpfosten* [14: 135]. У словосполученні з іменником *Poltern* “грюкіт” цей прикметник актуалізує значення “шкідливий”, а дієслово *dröhnen* і обставина часу *in minütlichen Abständen* підсилюють ймовірну небезпеку тривалого інтенсивного шуму для людини. Про шкідливу властивість урбаністичних шумів свідчать дані дослідників, які зареєстрували повну або часткову втрату слуху майже у 3% населення індустріально розвинених країн [2: 45; 10: 532].

Знання носіїв німецької мови про те, що слухова система людини має критичну межу, досягнення якої спричиняє руйнування слуху, орієнтує їх на захист від шкідливого звучання, створення перешкоди впливу урбаністичних звуків. Перешкода зменшує ступінь ознаки звуку або “поглинає” її, зберігаючи цілісність слухової системи. Руйнівний, шкідливий вплив урбаністичних шумів на психосоматичний стан людини детермінував необхідність розробити заходи, спрямовані на захист від шкідливих звуків, що знайшло відображення в семантиці досліджуваних ад’єктивних одиниць.

Група прикметників німецької мови позначає звукозахисні або звукоізолюючі властивості об’єктів, матеріалів, що оточують людину, напр., *ein schallgedämpfter Kompressor* “шумопоглинальний компресор”, *schalldichte Wände* “звуконепроникні стіни”, *schallsichere Fenster* “звуконепроникні вікна тощо. Ці одиниці з семантикою протидії руйнівній силі звуку поділяємо на засоби позначення властивостей речовин, призначених для зменшення гучності, напр., *schallgedämpft, schalldämmend* “звукопоглинальний”, *schalldämpfend*

“звукоізоляційний” та на одиниці на позначення ізоляційних властивостей матеріалів, напр., *schalltot* “той, що не віддзеркалює звук”, *schallsicher*, *schalldicht* “звуконепроникний”.

Дефінітивний аналіз словникових тлумачень цих прикметників виявляє сему ‘*unterbindend*’ “перешкоджаючий”, напр., *schallschluckend – (von Baustoffen o.ä.) die Reflexion von Schallwellen in hohem Maß unterbindend* [11: 1302] або семи, що вказують на властивість приладу зменшувати вплив гучності, напр., *schalldämpfend – vgl. Schalldämpfer – Vorrichtung zur Verminderung von Lautstärke* [11: 1301].

Отже, аналіз ад’єктивних засобів вербалізації шкідливих звуків у сучасній німецькій мові й художній прозі 20-го століття доводить, що представники німецькомовного суспільства усвідомлюють необхідність органічного взаємозв’язку між людиною й звуками. Екологічні знання є особливим видом знань, їх виникнення пов’язане зі зростанням ролі міст у розвитку суспільства, що супроводжується такими негативними явищами урбанізації, як шум та стрес, джерелом яких виступають численні механізми, побутові прилади, транспортні засоби. Формування цих знань відбувається внаслідок узагальнення повсякденного досвіду сприйняття надмірно гучних, високих, різких звуків або урбаністичних шумів різної тривалості, що чинять нав’язливий вплив на органи слуху людини. Осмислення цих явищ спричинило виникнення нової форми суспільної свідомості: екологічної.

Специфіка екологічних знань пов’язана з їх нормативним, регулятивним характером, що відображене у впровадженні норм та заходів, орієнтованих на мінімізацію негативного впливу урбаністичних шумів на слухову систему людини та на її захист. Засобами вербалізації цих знань, зосереджених в екологічному складнику параметрального компонента концепту *KLANG*, є ад’єктивні одиниці, які диференціюють інформацію про шкідливі звуки та засвідчують важливість цієї ділянки досвіду взаємодії людини з навколишнім середовищем для німецькомовного соціуму, що дозволяє вважати його представників носіями екологічної свідомості.

Для подальшого дослідження існує потреба у вивченні специфіки екологічних знань та способів і засобів їх вербалізації на матеріалі німецької та української або російської мов у зіставному аспекті.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Блажко М.І. Прикметники та дієприкметники на позначення звучання в сучасній німецькій мові: семантика і комбінаторика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. “Германські мови” / М.І. Блажко. – Херсон, 2011. – 20 с.
2. Варталян И. А. Звук – слух – мозг / И. А. Варталян. – Ленинград : Наука, Ленинградское отделение, 1981. – 176 с.
3. Гунина Н. А. Концепт “звучание” и его вербализация в английском языке / Н. А. Гунина // Когнитивная семантика: 2-я Междунар. школа-семинар по когнитивной лингвистике, 11–14 сент. 2000 г.: материалы. – Тамбов: Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. – Ч. 2. – 2000. – С. 29–32.
4. Жаботинская С.А. Лексическая полисемия в статике и динамике: направления лингвокогнитивного анализа / С.А. Жаботинская // Язык и дискурс в статике и динамике : тезисы докл. Междунар. науч. конф., 14-15 ноября 2008 г. / ред. колл. : З.А. Харитончик (отв. ред.), А. М. Горлатов [и др.]. – Мн. : МГЛУ, 2008. – С. 32-33.
5. Кубрякова Е. С. Концепт, Концептуализация / Е. С. Кубрякова // Краткий словарь когнитивных терминов. – М.: Филол. ф-т МГУ, 1996. – С. 90–94.
6. Кудрина Н. А. Особенности вербализации звуковых концептов в русском и французском языках / Н. А. Кудрина // Когнитивная семантика: 2-я Междунар. школа-семинар по когнитивной лингвистике, 11-14 сент. 2000г.: материалы. – Тамбов : Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. – Ч. 2. – С. 91–93.
7. Левицкий А.Э. Номинации *СНА* и *МЕЧТЫ* в восточнославянских и западногерманских лингвокультурах / А.Э. Левицкий // Язык – когниция – социум: тезисы докл. Междунар. науч. конф. 12-13 ноября 2012 г. / редкол. : З.А. Харитончик (отв. ред.) [и др.]. – Мн. : МГЛУ, 2012. – С. 51-53.
8. Носуленко В. Н. Психология слухового восприятия / В.Н. Носуленко. – М. : Наука, 1988. – 216 с.
9. Потапенко С.І. Мовна особистість у просторі медійного дискурсу (досвід лінгвокогнітивного аналізу): Монографія / С.І. Потапенко. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2004. – 360 с.
10. Шиффман Х. Ощущение и восприятие / Харри Шиффман. – СПб.: Питер, 2003. – 924 с.
11. Duden: Deutsches Universalwörterbuch. – Mannheim-Wien-Zürich : Dudenverlag, 1989. – 1816 S.
12. Morgner, I. Rumba auf einem Herbst / I. Morgner. – Hamburg-Zürich : Luchterhand Literaturverlag GmbH, 1992. – 377 S.
13. Schneider, A. Töchterlein, mein Herz ist rein / A. Schneider. – Hamburg : Edition Galgenberg, Rasch und Röhring Verlag, 1996. – 194 S.
14. Schramm, I. Aprilmechanik / I. Schramm. – Berlin : Verlag Volk und Welt, 1997. – 319 S.

15. Süskind, P. Der Kontrabaß. – Zürich : Diogenes Verlag AG, 1984. – 96 S.
 16. Wagner, B. Paradies / B. Wagner. – Berlin : Ullstein, 1997. – 440 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марія Блажко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови факультету іноземних мов Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.
Наукові інтереси: лексична семантика.

**ПРОБЛЕМИ ФОНЕМАТИЧНОГО РОЗПІЗНАВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ
 В НІМЕЦЬКИХ ТЕКСТАХ**

Олена ГАВРИШ (Київ, Україна)

У статті розглядаються проблеми, які виникають при фонематичному розпізнаванні приголосних сучасної німецької мови як на рівні ізольованих складів і слів, так і в контексті, та описуються найбільш складні з перцептивної точки зору приголосні.

Ключові слова: перцептивна фонетика, фонематичне розпізнавання, глухі, дзвінки приголосні, сонанти, прогресивна, регресивна асиміляція, акустичні перешкоди, слухова увага.

The article deals with the problems arising from phoneme recognition of consonants both in separate syllables, words and in context in the modern German language. It also describes the most complex consonants from the perceptive viewpoint.

Key words: perceptive phonetics, phoneme recognition, voiceless, voiced consonants, sonants, progressive, regressive assimilation, acoustic barriers, auditory attention.

Сприйняття мови на слух та переробка отриманої інформації є досить складним феноменом, над вивченням якого багато років працюють психологи, психоакустики, сурдопедагоги, лінгвісти. Постійно з'являються нові методи досліджень [4: 173], які спрямовані насамперед на допомогу людям з вадами слуху адаптуватися до навколишнього середовища та стати активними членами суспільного життя, а також мають на меті розширити можливості фонематичного розпізнавання звуків рідної та іноземної мов у людей з нормальними слуховими показниками.

Серед наукових дисциплін, що займаються сприйняттям звукових сегментів органами слуху людини, особливу роль відіграє **перцептивна фонетика**, яка виявляє критерії, важливі для розпізнання певної фонемі, розглядає фонематичні уявлення, тобто здатність сприймати кожний мовленнєвий звук у різних варіантах його реалізації з метою правильного розрізнення слів, та фонематичний синтез – операцію поєднання окремих звуків мовлення у повноцінні слова. Важливого значення набувають дослідження модифікацій акустичних й артикуляційних параметрів мовних сигналів під впливом різних просодичних чинників – комбінаторно-позиційних, акцентної структури слова та фрази, мелодійного контуру мовленнєвого повідомлення, паузації, а також вивчення впливу екстралінгвістичного контексту на варіативність сегментних одиниць.

В процесі ознайомлення з акустико-артикуляційною базою іноземної мови виникають проблеми з розпізнанням та розрізненням звуків навіть у людей з нормальним слухом, адже людина, яка вивчає іноземну мову, спирається в своїй слуховій діяльності на фонетичну структуру рідної мови. Наприклад, в процесі комунікації з носіями німецької мови та при аудіюванні автентичних німецькомовних текстів спостерігаються помилки у розпізнанні на перцептивному рівні фонетичного складу слів та словосполучень через брак навичок диференціації фонем німецької мови. Нездатність акустично уявити та описати специфіку звучання тієї чи іншої сегментної одиниці залежно від вокального чи консонантного оточення та позиції у складі або слові призводить до утворення в акустичній пам'яті того, хто вивчає німецьку мову, лише одного інваріантного відтінку звучання, який надалі стає моделлю для орієнтації в усіх позиціях, де зустрічається цей сегмент, що викликає нейтралізацію алофонів й, відповідно, ускладнює сприйняття мови співбесідника [5: 88].

Проблеми з розпізнанням одиниць сегментного рівня спостерігаються як на рівні ізольованих складів, так і повнозначних слів, синтагм, речень та текстів. Як показали результати проведеного дослідження, не всі інформанти здатні чітко сприймати окремі звукові складові мовленнєвого повідомлення, часто змішують слова, близькі за звучанням, особливо якщо слова відрізняються лише одним приголосним (наприклад, «**Bar**» – «**Paar**», «**Bauer**» – «**Power**», «**drüben**» – «**trüben**», «**Bitte**» – «**Mitte**», «**Waden**» – «**Faden**», «**wie**» –

«Vieh», «Deich» – «Teich», «Grippe» – «Krippe», «Anstand» – «Abstand», «Ober» – «Oper», «Birne» – «Birke», «singen» – «sinken»). Подібне явище спостерігається навіть серед тих інформантів, які добре володіють німецькою мовою й мають достатній лексичний запас.

Необхідно відзначити досить коректне розпізнавання голосних фонем німецької мови на перцептивному рівні через яскравість їх акустичних параметрів та зв'язок з інтонаційним контуром фрази. Найкраще розпізнаються фонологічно довгі голосні (наприклад, «Diener», «liefern», «Übel», «Güter», «Ehre», «Regel», «Leben», «Löhne», «Möbel», «Gerät», «Pläne», «Mut», «Kugel», «Lohn», «Probe», «Ware», «Zahlung», «Betrag»). Певні труднощі викликає лише розпізнавання ненапружених коротких голосних переднього ряду, високого та середнього підняття у дистрибуції з вокалізованим /r/ (наприклад, «Birne», «Firma», «wird», «vierzehn», «vierzig», «würde», «örtlich», «Börse», «fördern»). Характерно, що консонантна реалізація приголосного /r/ у вище наведених позиціях значно поліпшує сприйняття попереднього короткого голосного.

На відміну від вокальних сегментів, розпізнавання приголосних фонем виявляється більш проблематичним, що значно ускладнює сприйняття інформаційного повідомлення на слух, адже приголосні являють собою так звані «каркаси» слів [2: 20].

Як свідчать результати фонетичних досліджень, німецькі консонанти розрізняються за своєю інгерентною (власною) довготою яка, однак, не є релевантною ознакою з точки зору фонології [3: 117-120]. До приголосних з максимальною інгерентною довготою належать глухі зімкнено-вибухові /p/, /t/, /k/ та щільні /f/, /x/, /ç/, /s/, /ʃ/. Далі в порядку скорочення власної довготи слідує носові сонанти /m/, /n/, /ŋ/, дзвінкий щільний /z/ та дзвінкі зімкнено-вибухові /b/, /d/, /g/. Найменша інгерентна довгота спостерігається у сонорних /l/, /r/ та дзвінких щільних /h/, /v/, /j/ [1: 8-9].

Слід визнати, що, всупереч очікуванням, приголосні з найбільшою інгерентною довготою не сприяють покращенню слухового сприйняття своїх якісних показників, ніж більш короткі приголосні (за виключенням одного з найдовших приголосних «sch» /ʃ/, якісні характеристики якого розпізнаються у будь-якій позиції у складі, слові та реченні). До найбільш проблематичних приголосних на перцептивному рівні належать глухий щільний /s/ та його дзвінкий корелят /z/, глухий щільний /f/ та його дзвінкий корелят /v/, глухі та дзвінкі зімкнено-вибухові /p/, /t/, /k/, /b/, /d/, /g/. Характерно, що коли інформантам пропонується розпізнати протиставлення приголосних за різними фонологічними ознаками у будь-якій позиції у слові (наприклад, «packen» – «backen», «tanken» – «danken», «können» – «gönnen», «Kniff» – «Griff», «Bach» – «Dach», «falten» – «walten», «Blitz» – «Witz», «gern» – «Kern», «Paten» – «Taten», «Ende» – «Ente», «Nadel» – «Nagel», «reden» – «regen», «Rede» – «Rebe», «leiden» – «leiten», «reißen» – «reisen», «Regen» – «reden», «Gefäß» – «Gesäß», «halb» – «halt», «Tritt» – «Trick», «Leib» – «Leid», «Grab» – «Grad»), вони майже не мають проблем з розрізненням слів на слух, навіть, якщо значення слова їм невідоме, однак, коли одне з вище наведених слів пропонується ізольовано, тобто без його акустичного корелята, то його розпізнавання значно погіршується. Найбільші труднощі виникають під час розпізнавання дзвінких приголосних, оскільки, на відміну від українських, німецькі дзвінкі приголосні за своєю суттю лише напівдзвінкі, що призводить до заміни дзвінкого консонанта його глухим корелятом, наприклад, «backen» інформанти ідентифікують як «packen», «gern» як «Kern», «leiden» як «leiten», «reisen» як «reißen».

На акустичному рівні виникають також помітні складнощі з розпізнаванням німецьких сонантів, наприклад, в кінці слова, де спостерігається елізія кінцевого /e/ та прогресивна асиміляція фінального передньоязикового /n/, внаслідок чого цей консонант набуває лабіального характеру: «Lappen – Lappn – Lappm», «haben – habm – ham», «schaffen – schaffn – schaffm», «stopfen – stopfn – stopfm», «schwimmen – schwimn – schwimm», а також після велярних /k/, /g/ та увулярного /x/, де фінальний передньоязиковий /n/ перетворюється на велярний /ŋ/: «Regen – Regn – Regŋ», «Haken – Hakn – Hakŋ», «lachen – lachn – lachŋ», «langen – langn – langŋ». Внаслідок регресивної асиміляції за місцем утворення передньоязиковий носовий сонант /n/ перетворюється на велярний /ŋ/ також в дистрибуції з наступними велярними приголосними /k/, /g/: «ankommen – aŋkommen», «angreifen – aŋgreifen», а в дистрибуції з наступними губними /p/, /b/, /pf/ передньоязиковий /n/ сам стає

лабіальним /m/: «anbeißen – ambeißen», «anpassen – ampassen», «anpflaumen – ampflaumen», «anmelden – ammelden», що також істотно ускладнює його фонематичне розпізнавання.

В рамках виявлення особливостей фонематичного розпізнавання приголосних найбільш проблематичними для слухового аналізу уявляються ізольовані склади та слова, оскільки в даному випадку вони не несуть такого функціонального навантаження, як в ситуативному контексті. Найкраще розпізнавання консонантних сегментів зафіксовано у двоскладових словах, тоді на матеріалі ізольованих складів, одно- та трискладових слів виникають істотні розбіжності у відповідях інформантів щодо віднесення приголосного до тієї чи іншої категорії за дзвінкістю-глухістю, способом творення та за активним мовним органом.

В ході перевірки сприйняття на слух звукових та надзвукових сегментів у мовленнєвому потоці було встановлено, що інформанти практично безпомилково розпізнають просодичну структуру мовленнєвого повідомлення, рух мелодики, ритмічну будову фрази, чітко виділяють словесні та фразові акценти, вловлюють емоційний тон, що дозволяє їм уловити зміст тексту та мовну ситуацію в цілому.

Особливо складними з точки зору фонематичного розпізнавання сегментних одиниць виявляються монологічні тексти, в той час, як діалоги, завдяки відсутності повноцінних речень, наявності синтаксичних еліптичних конструкцій, особливостям інтонаційного оформлення (наприклад, великій кількості конструкцій з висхідною мелодикою), паузам хезитації та впливу екстралінгвістичного контексту сприймаються легше.

Важливим фактором, який максимально сприяє коректному розпізнаванню акустичних характеристик приголосних фонем у німецькомовних текстах монологічного характеру, є позиція слова/складу/ритмічної групи перед паузою, в умовах висхідної мелодики, а також під впливом фразового наголосу та термінальної мелодики в кінці речення, оскільки в даних випадках спостерігається певне уповільнення темпу, і, як наслідок, більш чітке й коректне вимовляння звукових одиниць, зменшення коартикуляційного впливу й асимілятивних процесів. Однак, і в цих умовах спостерігається вибіркоче розпізнавання окремих сегментів, що свідчить про недостатній розвиток у більшості інформантів слухової уваги та витривалості.

Значне погіршення перцептивних можливостей має місце при звучанні тексту на фоні усіляких акустичних перешкод (сторонні голоси у коридорі, сміх, паралельна розмова двох співбесідників, рух транспорту на вулиці, шум дощу, водоспаду, стук крейди об дошку, дзвін посуду). Подібне явище доводить необхідність розвитку навичок фонематичного розпізнавання при аудіюванні текстів не в «стерильних» студійних умовах, а в реальному комунікаційному просторі, де мають місце сторонні звуки, які можуть відволікати увагу. Як свідчать результати дослідження, поступове збільшення слухового навантаження (збільшення обсягу та часу аудіювання текстів) в умовах акустичних перешкод дозволило поліпшити слухову увагу інформантів, навчити їх досить тривалий час напружувати слух та зосереджувати увагу на сприйнятті фонематичних складових мовленнєвого повідомлення, внаслідок чого значно поліпшилася якість розпізнавання всіх без виключення груп приголосних незалежно від вокального та консонантного оточення та позиції у слові, ритмічній групі, фразі та тексті. Однак, слід зауважити, що навички слухової уваги та витривалості дуже швидко втрачаються й тому потребують постійного тренування.

Отже, фонематичне розпізнавання приголосних німецької мови є досить складним феноменом як на рівні ізольованих складів і слів, так і в текстах. Найбільші труднощі виникають під час розпізнавання дзвінких приголосних будь-якого способу й місця утворення через їх напівдзвінкість, що призводить до заміни дзвінкого консонанта його глухим корелятом. Коректному розпізнаванню акустичних характеристик консонантів максимально сприяє позиція перед паузою, в умовах висхідної мелодики та під впливом фразового наголосу й термінальної мелодики в кінці речення. Найбільш проблематичними для фонематичного розпізнавання приголосних є ізольовані склади та слова через відсутність функціонального навантаження у порівнянні з ритмічними групами та текстами. Значне погіршення фонематичного розпізнавання реєструється при звучанні тексту на фоні акустичних перешкод, що доводить необхідність розвитку навичок слухової уваги.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гавриш Е.А. Ингерентная и просодическая длительность согласных немецкого языка /экспериментально-фонетическое исследование/: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04. / Е.А. Гавриш. – К., 1989. –16 с.
2. Becker, Thomas. Einführung in die Phonetik und Phonologie des Deutschen / Thomas Becker. – Darmstadt: WBG, 2012. – 130 S.
3. Essen, Otto von. Allgemeine und angewandte Phonetik / Otto von Essen. – Berlin: Akademie-Verlag, 1962. – 228 S.
4. Pompino-Marschall, Bernd. Einführung in die Phonetik, 3., durchgesehene Auflage / Bernd Pompino-Marschall. – Berlin: Walter de Gruyter, 2009. – 324 S.
5. Rasche, R., Rasche, I. Deutsche Phonetik für Ausländer. Ein Lehr- und Übungsbuch / Rudolf Rausch, Ilka Rausch. – Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie, 1988. – 404 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Гавриш – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької мови Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Наукові інтереси: теоретична та експериментальна фонетика, діалектологія, методика викладання ділової німецької мови для студентів економічних спеціальностей.

ТЕМПОРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРОТКИХ ГОЛОСНИХ ДІАФОНІВ ПЕРЕД ПРИГОЛОСНИМ [r] АНГЛО–АМЕРИКАНСЬКИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НІМЕЦЬКОМУ МОВЛЕННІ

Наталія ЖМАЄВА (Одеса, Україна)

Стаття присвячена експериментальному вивченню темпоральних параметрів реалізації коротких голосних монофтонгів у позиції перед фонемою [r] англо–американських термінологічних запозичень у сфері інформаційних технологій у німецькому мовленні. Експериментально обґрунтовані акустичні характеристики діафонів, підтверджено припущення про подовження коротких голосних перед вокалізованим алофоном фонемі [r] ([ʀ]), що корелює з даними інших дослідників, які ґрунтуються на матеріалі автентичного німецького мовлення.

Ключові слова: запозичення, адаптація, реалізація, діафон, темпоральні характеристики, вокалізація, компенсаторне подовження.

The article is devoted to the experimental study of short monophthong vowels realizations' temporal parameters in the pre-phoneme [r] position of English-American terminological borrowings within the field of informational technologies in the German speech. Acoustic characteristics of diaphones are experimentally ascertained, hypothesis of short vowels' lengthening before the phoneme [r] voiced allophone ([ʀ]) is proved, that correlates with the data of other researchers based on the authentic German speech.

Key words: borrowing, adaptation, realization, diaphone, temporal parameters, vocalization, compensation lengthening.

Мовні контакти – складний і багатоступінчатий процес, тісно пов'язаний з розвитком суспільства, що впливає із самих потреб спілкування, які «змушують мовців одною мовою вступати у безпосередній або опосередкований контакт із мовцями сусідніми та культурно домінуючими мовами» [7: 173]. Наслідки мовних контактів настільки різноманітні й значні (запозичення, інтерференція, утворення допоміжних «загальних» мов, мовна асиміляція), що в деяких напрямках лінгвістики їх розглядають як вирішальний стимул розвитку мовної системи [3].

Розвиток суспільства, загальні тенденції до інтеграції та глобалізації в різноманітних сферах діяльності зумовлюють інтенсивне проникнення англо–американських запозичень у всі сфери мовного спілкування, що призводить до чисельних запозичень у багатьох контактуючих з англійською мовах; значну частину сучасного лінгвістичного фонду складає спеціальна лексика, зокрема термінологія, що є наслідком науково-технічного прогресу [2].

Актуальність дослідження визначається відсутністю науково обґрунтованих даних щодо специфіки утворення й функціонування фонем англо–американських запозичень у німецькому мовленні.

Мета дослідження полягає у виявленні темпоральних характеристик коротких голосних фонем у позиції перед фонемою [r] англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій у німецькому мовленні.

Умовою функціонування запозичень у системі мови, що запозичує, є їх фонетична адаптація до фонологічної системи мови-реципієнта. Фонетична адаптація постає чинником вимовної варіативності та виникнення фонетичної інтерференції. Дія цих процесів зумовлена внутрішніми системними можливостями мови, що стимулюють її розвиток.

Проблема адаптації англо-американських запозичень у німецькій мові досить популярна й вивчалася багатьма вітчизняними та зарубіжними лінгвістами: С. В. Мангушев [5], О. В. Слаба [8], М. Adler [12], С. P. Scholz [13]. Проте слід зазначити, що в науковій літературі опубліковано незначну кількість фонетичних досліджень, присвячених питанням адаптації англо-американізмів у німецькому мовленні [4; 11].

Матеріалом дослідження слугували звукозаписи інформаційних передач британської радіостанції BBC розділу "Digital Planet" та німецької радіостанції "Deutschlandfunk" розділу "Computer und Kommunikation" (записи 2003–2013 років). Загальний обсяг звучання становить 9 годин. Текстовий обсяг складають 200 випусків радіоповідомлень, загальна кількість проаналізованих англо-американських запозичень сфери інформаційних технологій налічує понад 600 запозичень у досліджуваній мові-реципієнті, кількість досліджених сегментів дорівнює 2000 одиниць фонетичної реалізації алофонів англійських фонем англо-американських запозичень у німецькому мовленні.

Записи текстів випусків радіоповідомлень у реалізації німецьких дикторів-професіоналів було піддано комплексному перцептивному аналізу, що складається зі слухового аналізу, проведеного самим дослідником, і аудиторського, учасниками якого є аудитори-носії української мови, фахівці в галузі фонетики.

Результати аудиторського аналізу реалізації голосних фонем англо-американських запозичень у німецькому й українському мовленні дозволяє констатувати: неадекватність фонетичних систем взаємодіючих мов є причиною виникнення складних діафонічних відносин:

1) Звукова дивергенція (передача однієї фонемі запозиченого слова різними фонемами мови, що запозичує):

[ɑ:] – [a:], [aɐ], [ar]: *Hardware, Smartcard; Smartkom, Marketing; starten*

[z:] – [œɐ], [ɛɐ]: *Internetserver, Workshop, World Wide Web; Server, Surfer, surfen*

[ɔ:] – [o:], [ɔɐ]: *Push to Talk, Photoshop; Taskforce, Real-time Transport*

[ɛə] – [ɛɐ], [e:ɐ]: *Sharing, Air Port Express; Software*

2) Синтагматична субституція (заміна однієї фонемі мови-донора декількома фонемами мови-реципієнта):

[ɑ:] – [aɐ], [ar]: *Smartcard, smart; starten*

[z:] – [œɐ], [ɛɐ]: *gesurft, surft, Workshop, Surfer; Server*

[ɔ:] – [ɔɐ]: *Taskforce, Real-time Transport*

Згідно з результатами аудиторського аналізу, фонологічно короткі голосні [ɔ], [œ], [a], [ɛ], [ɪ] подовжуються внаслідок вокалізації наступного приголосного [r]. Відповідно до результатів слухового аналізу, вокалізація поствокального приголосного [r] впливає значною мірою на кількісні ознаки коротких голосних, наслідком чого є поява компенсаторної тривалості фонологічно коротких голосних, тобто подовження попередніх коротких голосних та їх дифтонгоїдна вимова.

Системний опис алофонічної варіативності реалізацій голосних і приголосних фонем англо-американських запозичень у мовленні дикторів досягається на основі інструментального аналізу, який дозволяє отримати об'єктивну інформацію про темпоральні властивості аналізованих звукових сегментів.

У роботі аналізуються відносні значення акустичних параметрів голосних, які, на відміну від абсолютних, дають можливість отримати точні дані, що мають незначний ступінь відхилення за рахунок нівелювання індивідуальних вимовних особливостей. Метод зіставлення відносних величин є основою для лінгвістичної інтерпретації результатів акустичного аналізу і сприяє підвищенню вірогідності висновків, що формулюються.

З метою перевірки об'єктивності даних слухового аналізу було проведено вимірювання

тривалості коротких голосних перед приголосним та вокалізованими алофонами фонему [r] у наголошених складах та її порівняння із даними еталонної тривалості німецьких наголошених коротких голосних, що була досліджена Ступак І. В. на матеріалі читання текстів носіями німецької мови [10].

Табл. 1 відбиває середні значення еталонної та абсолютної тривалості коротких голосних перед вокалізованим та консонантним алофонами фонему [r] у німецькому мовленні у мілісекундах (мс), а також співвідношення еталонної тривалості, яка приймається за 1, і тривалості подовжених алофонів коротких голосних. Як свідчать дані наведеної таблиці 1, тривалість фонологічно коротких наголошених голосних залежить від типу наступних алофонів фонему [r]. Порівняння зафіксованих параметрів коротких голосних перед вокалізованим [e] з темпоральними характеристиками тих самих голосних перед приголосним [r] та з еталонною тривалістю коротких наголошених голосних у німецькому мовленні дозволяє встановити, що перед консонантними варіантами фонему [r] короткі голосні відповідають нормі, у той час як перед вокалізованим [e] з'являється їх компенсаторне подовження.

Таблиця 1

Співвідношення еталонної тривалості і подовжених алофонів коротких голосних

Фонема	Еталонна тривалість	Тривалість в позиції перед консонантним [r]	Тривалість в позиції перед вокалізованим [r] ([e])	Співвідношення еталонної тривалості і подовжених алофонів коротких голосних
[œ]	110	108	150	1 : 1,4
[ɔ]	100	98	160	1 : 1,6
[ɪ]	105	103	145	1 : 1,4
[a]	105	105	140	1 : 1,3

Уявляється доцільним зіставити тривалість довгих голосних відкритих наголошених складів у німецькому мовленні, яка приймається за 1, і відповідних коротких голосних наголошених складів перед вокалізованим [r]. Темпоральні параметри довгих голосних відкритих складів і подовжених алофонів коротких голосних перед вокалізованим [r], а також їх співвідношення подано в табл. 2.

Таблиця 2

Співвідношення тривалості довгих голосних відкритих складів і подовжених алофонів коротких голосних

Довгі голосні	Тривалість (у мс)	Подовжені алофони коротких голосних	Тривалість (у мс)	Співвідношення тривалості довгих голосних і подовжених алофонів коротких голосних
[ø:]	140	[œ:]	150	1 : 1,1
[o:]	150	[ɔ:]	160	1 : 1,1
[ɪ:]	136	[ɪ:]	145	1 : 1,1
[a]	150	[a:]	140	1 : 1,1

Результати об'єктивного аналізу вивчення квантитативних характеристик коротких голосних англо-американських запозичень перед фонемою [r] у мовленні німецьких дикторів показують, що: реалізація фонему [r] впливає на кількісні характеристики попередніх коротких голосних – вокалізований алофон фонему [r] ([e]) сприяє подовженню кількісних

характеристик фонологічно коротких голосних, в результаті чого довгі голосні не відрізняються статистично від подовжених алофонів коротких голосних; вимова коротких голосних перед приголосним [r] має нормативний характер.

Одержані результати повністю підтверджують висновки про подовження кількісних характеристик коротких голосних перед вокалізованим алофоном фонемі [r] ([e]), отримані на основі аудиторського аналізу реалізації коротких голосних перед [r].

Крім того, одержані результати співвідносяться з даними інших дослідників, які ґрунтуються на матеріалі автентичного німецького мовлення [1; 9; 10].

Експериментальні дані проведеного дослідження підтвердили результати аудиторського аналізу та продемонстрували інтерферентний вплив фонетичної системи мови–реципієнта на акустичні характеристики реалізованих діафонів. Запозичені мовні одиниці зазнають нівелюючого впливу з боку фонетичної системи мови–реципієнта, наслідком чого є субституція їхнього звукового складу фонемами мови, що запозичує, тобто відбувається повне пристосування запозичень до фонетичної системи мови–реципієнта. Це пояснюється обмеженістю інвентарю одиниць фонологічного рівня, їх чіткою структурованістю, що зумовлює високий ступінь опірності фонологічної системи стосовно елементів, що виявляють інші принципи структурної організації [6: 12 – 13], що призводить до збільшення частоти використання моделей та їх елементів, властивих мовам–реципієнтам.

Стосовно перспектив подальшого вивчення фонетичної адаптації англо–американських запозичень сфери інформаційних технологій можна відзначити, що на експериментальне вивчення заслуговують реалізації приголосних фонем англо–американських запозичень в німецькому мовленні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондаренко Е. С. Територіальна варіативність голосних і приголосних сучасної німецької мови (експериментально–фонетичне дослідження): дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Бондаренко Ельвіра Сидорівна. – К., 2005. – 219 с.
2. Д'яков А. С. Основи термінотворення: Семантичні та соціолінгвістичні аспекти / Д'яков А. С., Кияк Т. Р., Куделько З. Б. – К.: Вид. дім „КМ Academia”, 2000. – 218 с.
3. Кубрякова Е. С. // Комментарий к кн.: Блумфилд Л. Язык. / Кубрякова Е. С. – М.: Прогресс, 1967. – 608 с.
4. Курченко Л. М. Сучасні тенденції фонетичної асиміляції англо–американських запозичень у студентському соціолекті німецької мови (соціолінгвістичний аспект): автореф. дис... канд. філол. н.: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. М. Курченко. – Київ, 1994. – 20 с.
5. Мангушев С. В. Закономерности ассимиляции англо–американизмов в немецком языке (на материале прессы и толковых словарей): автореф. дис... канд. филол. н.: спец. 10.02.04 «Германские языки» / С. В. Мангушев. – Самара, 2002. – 15 с.
6. Никифоров Н. Д. Консонантная структура иноязычных слов в современном немецком языке (экспериментальное исследование): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. н.: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. Д. Никифоров. – Одесса, 1987. – 16 с.
7. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ. / Сепир Э. – М., 1993. – 432 с.
8. Слаба О. В. Англоамериканизми в лексико–семантичній системі сучасної німецької мови (на матеріалі галузевої лексики з економіки): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. н.: спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Слаба. – Київ, 2003. – 21 с.
9. Стериополо Е. И. Система гласных и ее реализация в речи: : автореф. дисс. на соискание уч. степени д. филол. н.: спец. 10.02.04 «германские языки» / Е. И. Стериополо. – С.– Пб., 1995. – 30 с.
10. Ступак І. В. Функціонування системи голосних фонем перед приголосним [r] у підготовленому і спонтанному мовленні (експериментально–фонетичне дослідження на матеріалі німецької мови): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. н.: спец. 10.02.04 «Германські мови» / І. В. Ступак. – Київ, 2003. – 20 с.
11. Abresch J. Englisch in gesprochenem Deutsch. Eine empirische Analyse der Aussprache und Beurteilung englischer Laute im Deutschen: Inauguraldissertation zur Erlangung der Doktorwürde [Електронний ресурс] / Julia Abresch. – Bonn, 2007. – 271 S. – Режим доступу: http://deposit.d-nb.de/cgi-bin/dokserv?idn=984482989&dok_var=d1&dok_ext=pdf&filename=984482989.pdf.
12. Adler M. Form und Haeufigkeit der Verwendung von Anglizismen in deutschen und schwedischen Massenmedien: Diss. FSU Jena : Philosophische Fakultät (Zweite, neu bearbeitete Fassung). – [електронний ресурс] / Manuela Adler. – Jena, 2004. – 165 S. – режим доступу: <http://www.db-thueringen.de/servlets/DerivateServlet/Derivate-3386/Adler.pdf>.
13. Scholz C. P. Lexikalische Entlehnungen aus dem Englischen. Ihre Integration ins Deutsche unter phonologischem Aspekt: Inauguraldissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Philosophie [Електронний ресурс] / Christoph Peter Scholz. – Berlin, 2004. – 262 S. – Режим доступу: http://www.diss.fu-berlin.de/diss/servlets/MCRFileNodeServlet/FUDISS_derivate_00000001349/00_scholz.pdf?hosts=.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталя Жмасва – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Інституту мов світу Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» (Одеса, Україна).

Наукові інтереси: когнітивні аспекти іншомовної мовленнєвої діяльності, загальне та зіставне мовознавство, переклад, теоретична та експериментальна фонетика.

ФОНЕТИЧНА СИНТАГМАТИКА ПРАІНДОЄВРОПЕЙСЬКИХ КОРЕНІВ ТА ЇЇ ОБМЕЖЕННЯ

Тетяна КОЗЛОВА (Запоріжжя, Україна)

Статтю присвячено дослідженню фонетичної структури коренів в індоєвропейській мові-основі. Аналізуються обмеження та можливості дистантної синтагматики CVC одиниць. З'ясовано кореляції фонетичної структури і.с. коренів з певними розрядами лексики; встановлено різновиди консонантних рамок, що утворюються сполученнями зімкнених у маргінальних позиціях; пояснюються чинники, які зумовлюють особливості формування синтагм із маргінальними зімкненими.

Ключові слова: дистантна синтагматика, індоєвропейська мова-основа, категоризація, консонантна рамка, маргінальні зімкнені, обмеження неконтактної синтагматики, фонетична структура кореня.

The article deals with the phonetic structure of the roots in the Proto-Indo-European language. Its purpose is to analyze some restrictions and possibilities of the syntagmatic arrangement of CVC roots. It is argued that there are certain correlations between the phonetic structure and the semantic categories of PIE roots. It is revealed that different types of consonantal frames made by the sequences of non-adjacent stops in PIE roots are not at random.

Key words: syntagms of non-adjacent sounds, the Proto-Indo-European language, categorization, consonantal frame, marginal stops, restrictions on non-adjacent syntagms, phonetic structure of PIE roots.

Актуальність статті. Фонетична структура кореня в індоєвропейській (далі – і.с.) прамові та її обмеження неодноразово слугували предметом дискусій (Е. Бенвеніст, Т. Гамкрелідзе, В'яч. Іванов, Е. Макаєв серед інших). Питання, пов'язані з домінантністю трифонемної структури (CVC) та наявністю обмежень неконтактної синтагматики зімкнених можна вважати вирішеними [див. 1: 17-21; 3: 140-141; 4: 288-289; 5: 78; 6: 17]. Проте чинники, що зумовили особливості комбінаторики маргінальних зімкнених у коренях, вимагають пояснення.

Мета статті: аналіз фонетичної структури і.с. коренів, особливостей обмежень та можливостей дистантної синтагматики зімкнених у CVC коренях.

Об'єкт дослідження: фонетична структура кореня в і.с. прамові. **Предмет**: обмеження та можливості дистантної синтагматики зімкнених у CVC коренях.

Гіпотеза: Обмеження дистантної синтагматики зімкнених спрямовуються наборами диференційних ознак фонем, що забезпечує уникнення як надмірного, так і недостатнього контрасту приголосних у маргінальних позиціях кореневої морфемі повнозначних слів.

Матеріал дослідження охоплює і.с. корені із структурою V, VV, CV, VC (147 одиниць, ≈7,3% від загалу реконструкцій) та CVC (250 одиниць, ≈ 14,5%), які було відібрано із етимологічних словників та електронних баз даних.

Синтагматичний аналіз поглиблює уявлення про фонетичну структуру слова в і.с. прамові, правила сполучення звукових одиниць, їх функціональні наслідки та значущість їх лінійної організації для лексичного коду і.с. прамови.

Корені в і.с. мові-основі є різноманітними за своєю фонетичною будовою. Проте можливості варіювання моделей регулюються певними правилами, які стосуються дистантної синтагматики зімкнених (Обмеження 1–3), а також оформлення коренів з голосним в ініціалі та фіналі (Обмеження 4–5): 1) корінь не може починатися з дзвінкого непридихового і закінчуватися дзвінким непридиховим ($\check{g}-d$); 2) корінь не може починатися з дзвінкого придихового і закінчуватися глухим зімкненим ($\check{bh}-t$); 3) корінь не може починатися з глухого зімкненого і закінчуватися дзвінким придиховим ($\check{t}-bh$); 4) корені, що починаються або закінчуються довгим голосним, раніше мали відповідний ларингальний приголосний на початку та в кінці морфемі ($\check{at}(e)r-$ “вогонь” < $\check{H}ater-$, $\check{st}\check{a}-$ “стояти” < $\check{st}aH-$); 5) корені, що закінчуються на голосний $-e$, $-o$, $-a$, реконструйовані здебільшого для займенників.

Обмеження 4, 5 пов'язані з тяжінням форми і.е. етимонів до консонантної рамки у трифонемній кореневій морфемі CVC. У разі девіації від типової моделі CVC у бік менш складних структур форми коренів відповідали певним розрядам.

Вокалічні етимони реконструйовані для кількісно незначного розряду вигуків та часток і охоплюють корені з довгою голосною \bar{V} (* \bar{a} “вигук: вираження невдоволення, болю, подиву тощо”, * \bar{o} “кличн. част.”) та корені з дифтонгами V_1V_2 (* ai “вигук: виражає подив, біль тощо”).

Двофонемна структура CV із вокалічною фіналлю, де V не може бути голосним відповідником сонанта, властива займенникам, вказівним словам, часткам, енклітикам (* $ne-$ “ми”, * $me-$ “всередині, навколо, поряд” тощо).

$\bar{C}\bar{V}$ корені є різноманітними за значеннями, але часто мають звуконаслідувальний характер (* $r\bar{e}-$ “кричати” тощо). Хоча двофонемна структура цих коренів утворилася у результаті мовних змін (зникнення ларингалів), у $\bar{C}\bar{V}$ дериватах від імітативних основ, подовження голосного набуває іконічного характеру і сприяє збереженню сем ‘інтенсивності, аугментативності, тривалості, продовження, поширення тощо’ у рефлексах. Наприклад, * $daH-$ > * $d\bar{a}-$ “текти; річка”:

ІНДОАРІЙСЬКІ ІЗОГЛОСИ – ‘ВИДІЛЕННЯ, ВІДДІЛЕННЯ; ЩЕДРИСТЬ’ (д.інд. $d\bar{a}-na-$ “рідина, що рясно виділяється зі скроні слона”, $d\bar{a}-nu-$ “рідина, що крапає; роса”, $d\bar{a}na-k\bar{a}ma$ “щедрий; той, хто жертвує” та інші похідні з інтенсифікованими значеннями - палі $agga-d\bar{a}na$ “розкішний дар”, $Atid\bar{a}na$ [$ati + d\bar{a}na$] “надзвичайно щедра милостиня, пожертвування”); ‘ПОТІК, СИЛЬНА ТЕЧІЯ’ (авест. $d\bar{a}hnu-$ ріка; потік, пракр. $dh\bar{a}ra$ “весняні води”; кхв. dar “такий, що швидко тече”, синг. $daraya$ “потік; сильний дощ”);

ПАЛЕОБАЛКАНСЬКА ІЗОГЛОСА – іллір. * $don-don$ (інтенсифікуюча редуплікація) > $Dodona Epirus$ “давньогрецьке місто в Елірі” (біля II ст. до н.е. місто вважалося центром пророцтв, культу родючості, поклоніння Матері-Землі).

Корені, утворені за моделлю CV, де V є відповідником сонанта, нечисленні і представлені переважно найменуваннями звуконаслідувального походження: * $r\bar{u}^{-1}$, $phu-$ “дути”, * $r\bar{u}^{-2}$ “гнити; смердіти” тощо.

Структура з консонантною фіналлю VC властива різноманітним позначенням об'єктів, дій, ознак і, подібно $\bar{C}\bar{V}$ кореням, утворена у результаті мовних змін (* $Hebh-$ > * $abh-$ “швидкий, раптовий”) або через звуконаслідування (* $el-/ol-$ “шум; бурхливий рух; плач, ридання, стогін; крик; осміяння, глузування”).

Отже, прості (одно- та двоелементні) фонетичні структури використовуються для утворення незначної кількості і.е. коренів, більшість з яких має оноματοпоетичне походження, є позначеннями наших відчуттів (вигуки для вираження болю, подиву, невдоволення, радості тощо), використовуються для вираження реляційних значень, тобто відносин між самостійними словами (частки), або вказують на особу, спрямованість дії тощо (займенники), а також позначають різноманітні об'єкти, дії та ознаки (* $b(e)u-$ / * $bh(e)u-$ “звук удару, поштовху”, $bh(e)\bar{u}$ “надуватися; дути поривами”, * $ku-$ “цілувати”). При цьому для вигуків типовими є вокалічні структури \bar{V}/\bar{V} та V_1V_2 . Займенникам і часткам більше властива структура CV, а корені повнозначних слів тяжіють до моделі VC (пор.: * $me-$ “я (непрям в.)”, * $em-$ “брати”). Одиниці, що є похідними від фонетично вмотивованих основ, мають структуру, яка більше залежить від особливостей звучання, що імітується, і тому вона майже не підкорюється існуючим у мові правилам синтагматики: * $bu-$ (CV) “губа; поцілунок” та * $ub-$ (VC) “тягти, притягувати; тиснути, давити”.

Обмеження 1 – 3 стосуються дистантної синтагматики зімкнених приголосних і регулюють їх збіг у маргінальних позиціях і.е. кореня. Чинники, що зумовлюють такі структурні обмеження, залишаються остаточно невизначеними [5: 78], хоча подібні регуляції існують у різних мовних сім'ях. Частіше за все ці чинники пояснюють необхідністю узгодження одзвінчення між конституантами і.е. кореня [4: 289], “фізіолого-артикуляторними особливостями... приголосних, що мають тенденцію не виступати сумісно в одній дистантній послідовності” [1: 289], тоновими ознаками і.е. мови [7: 7].

Вважаємо, що правила дистантної синтагматики зімкнених залежать від актуалізації наборів диференційних ознак фонем, які можна розподілити по рівнях, спираючись на принципи категоризації природних об'єктів, запропоновані Е. Рош [8].

Як зазначає Е. Рош [8: 190 - 191], світ для суб'єктів пізнання не є хаотичним, а структурований таким чином, що природні об'єкти сприймаються як приналежні до логічних та емпірично пізнаних угруповань (категорій). Зазначені формуються на основі досвіду людей про набори певних ознак. Основні принципи категоризації природних об'єктів – структурованість пізнаваного світу (“perceived world structure”) та прагнення до когнітивної економії (“cognitive economy”) [8] – можуть бути застосовані і для категоризації звуків природної мови (Рис. 1.), оскільки вони, як і інші природні об'єкти (птахи тощо), є доступними для перцепції та диференційованими.

РІВЕНЬ СУПЕРОРДИНАТ ЗА АКУСТИЧНОЮ ОЗНАКОЮ ±тон/шум ЗА АРТИКУЛЯЦІЙНОЮ ОЗНАКОЮ спосіб творення	ШУМНІ ПРИГОЛОСНІ vs СОНОРНІ; ГОЛОСНІ ↑
	ЗІМКНЕНІ (ПЕРЕРВНІ) vs ФРИКАТИВНІ (НЕПЕРЕРВНІ) ↑
БАЗОВИЙ РІВЕНЬ ОРДИНАТ ЗА АКУСТИЧНОЮ ОЗНАКОЮ ±придих	ЗІМКНЕНІ (ПРОРИВНІ/ПЕРЕРВНІ) аспіровані vs неаспіровані ↓
РІВЕНЬ СУБОРДИНАТ ЗА АКУСТИЧНОЮ ОЗНАКОЮ ±голос/шум ЗА АРТИКУЛЯЦІЙНОЮ ОЗНАКОЮ місце творення ЗА ДОДАТКОВОЮ АРТИКУЛЯЦІЙНОЮ ОЗНАКОЮ місце творення	НЕ/АСПРОВАНІ ЗІМКНЕНІ дзвінки vs глухі ↓
	велярні vs дентальні vs лабіальні ↓
	прості vs палаталізовані vs лабіалізовані

Рис. 1. Схема ієрархії наборів диференційних ознак зімкнених і.е. прамови

Екстраполяція принципів категоризації природних об'єктів на звуки природної мови, зокрема, і.е. мови-основи, дозволяє представити набори диференційних ознак у вертикальному та горизонтальному планах. Вертикальний план вибудовується за принципом інклюзивності ознак нижчого рівня ознаками вищого рівня категоризації. Чим вище рівень категоризації, тим вище ступінь абстрактності класів.

Основним виступає базовий рівень, де надійність (“total cue validity”) та схожість (“category resemblance”) [8: 192] членів категорії є максимальними завдяки набору необхідних і сумісних ознак цього класу: ‘перервність’ + ‘±придиховість’ > ‘ЗІМКНЕНІ’. На рівні суперординат члени наявних категорій мають менше спільних ознак: ‘±перервність’, де ‘+перервність’ > ‘ЗІМКНЕНІ’, а ‘-перервність’ > ‘ФРИКАТИВНІ’. На субординатному рівні категоризації, що є нижчим, ніж базовий, класи об'єктів мають такі ознаки, що перетинаються з іншими категоріями: ознака ‘за місцем творення (лабіальні)’ > ‘ЗІМКНЕНІ’, ‘СОНОРНІ’, ‘за місцем творення (язикові)’ > ‘ЗІМКНЕНІ’, ‘ФРИКАТИВНІ’, ‘СОНОРНІ’ тощо. Отже, саме на базовому рівні визначаються оптимальні набори диференційних ознак звуків і.е. прамови.

Горизонтальний план представляє внутрішню структуру категорії, центром якої є оптимальна фонема - прототип або найліпший екземпляр (“the clearest case of category membership”), за Е. Рош [8: 196]). Центр категорії (оптимальна фонема):

- має найбільшу кількість ознак, спільних з іншими членами категорії (‘зімкнена’ + ‘неаспірована’ + ‘глуха’ або ‘зімкнена’ + ‘аспірована’ + ‘дзвінка’);
- має найменшу кількість ознак, спільних з членами контрастуючих категорій (‘консонантність’ для зімкнених та фрикативних);

- не обов'язково є одиничним екземпляром ($C_{\text{НЕАСПРОВАНА ГЛУХА}} - /k/$ та $C_{\text{АСПРОВАНА ДЗВІНКА}} - /bh/$ для категорії ЗІМКНЕНІ);
- з огляду на досвід оперування суб'єктів пізнання певною категорією, є більш частотним у використанні (див. про фонетично-семантичні кореляції в і.е. прамові, семантичний потенціал та співвіднесеність звуків з основними та додатковими семантичними класами [2: 29-35, 38—41, 106-108, 120-121]);
- є простішим для ідентифікації, оскільки утворення чистих фонем, на відміну від утворення фонем з артикуляцією, ускладненою палаталізацією (k vs k^{\wedge} , gh vs $g^{\wedge}h$) та лабіалізацією (k vs k^w , gh vs g^wh), не вимагає додаткових кінем;
- з огляду на порядок засвоєння в онтогенезі є першочерговим.

Інші (нецентральні) члени категорії займають позицію на різній відстані від центру, що робить межі категорій розмитими, а самі категорії континуальними і перехресними. Так, центрами категорії зімкнених є оптимальні фонем k ($C_{\text{НЕАСПРОВАНА ГЛУХА ВЕЛЯРНА}}$) та bh ($C_{\text{АСПРОВАНА ДЗВІНКА ЛАБІАЛЬНА}}$), а фонем з ускладненою артикуляцією (k^{\wedge} , $g^{\wedge}h$; k^w , g^wh) більше дистанційовані від центру, ніж чисті фонем з іншою артикуляційною ознакою 'місце творення' – t , dh (дентальні), p (лабіальна) та gh (велярна). Фонем b , d , g є межовими і корелюють одночасно як з класом глухих за ознакою 'неаспірованість', так і з класом аспірованих за ознакою 'дзвінкість'.

Отже, на базовому рівні виявляються найважливіші диференційні ознаки фонем, які визначають допустимі та недопустимі варіації дистантної синтагматики і.е. фонем в маргінальних позиціях кореня.

Аналіз і.е. SVC структур показав, що вони утворюють різні конфігурації відповідно до гетерогенності/гомогенності маргінальних складових.

У гетерогенних конфігураціях початкові та кінцеві приголосні утворюють макрогетерогенні рамки, якщо фонем співвідносяться з різними категоріями на рівні суперординат, а також мікрогетерогенні рамки, якщо фонем співвідносяться з різними категоріями на рівні субординат.

Корені з макрогетерогенними рамками є поширеними і не мають обмежень на дистантну синтагматику маргінальних складових:

- $C_{\text{СОНОРНИЙ ПЛАВНИЙ}}VC_{\text{ЗІМКНЕНИЙ АСПРОВАНИЙ}} (*rebh-)$,
- $C_{\text{СОНОРНИЙ ПЛАВНИЙ}}VC_{\text{ЗІМКНЕНИЙ НЕАСПРОВАНИЙ ДЗВІНКІЙ}} (*rēd-)$,
- $C_{\text{СОНОРНИЙ ПЛАВНИЙ}}VC_{\text{ЗІМКНЕНИЙ ГЛУХИЙ}} (*rāp-)$,
- $C_{\text{СОНОРНИЙ ПЛАВНИЙ}}VC_{\text{ФРИКАТИВНИЙ}} (*rās-)$ тощо.

У гомогенних синтагматичних конфігураціях початкові та кінцеві приголосні належать до однієї базової категорії ('зімкнені', 'сонорні'). Така модель є більш продуктивною у коренях із зімкненими у крайніх позиціях ($*ghabh-$, $*peg-$). Гомогенні рамки, що містять інші приголосні, є непродуктивними ($*sūs-$, $*lem-$, $*mel-$ тощо).

Маргінальні зімкнені у гомогенних структурах SVC утворюють конгруентні та неконгруентні рамки. У конгруентних конфігураціях маргінальні приголосні співпадають ($*kāk-$, $*ghegh-$ тощо), але можуть бути диференційованими за додатковою артикуляцією ($*k^{\wedge}k^w-$). До неконгруентних конфігурацій C_1VC_2 залучаються різні комбінації маргінальних зімкнених: $C_{\text{ВЕЛЯРНИЙ}}VC_{\text{ЛАБІАЛЬНИЙ}} (*ghebh-)$, $C_{\text{ДЕНТАЛЬНИЙ}}VC_{\text{ВЕЛЯРНИЙ}} (*tak-)$, $C_{\text{ВЕЛЯРНИЙ}}VC_{\text{ДЕНТАЛЬНИЙ}} (*kāt-)$.

Формування неконгруентних дистантних синтагм зімкнених регулюється фонетичними ознаками, що вирізняються на категоріальному рівні субординат. При цьому достатність контрасту маргінальних фонем забезпечується більшою кількістю інтегрованих до набору диференційних ознак за:

- (а) співвідношенням голосу та шуму ($C_{\text{ГЛУХИЙ}}VC_{\text{ДЗВІНКІЙ}} - *keg-$);
- (б) місцем творення ($C_{\text{ВЕЛЯРНИЙ}}VC_{\text{ДЕНТАЛЬНИЙ}} - *ked-$, $C_{\text{ДЕНТАЛЬНИЙ}}VC_{\text{ЛАБІАЛЬНИЙ}} - *tap-$, $C_{\text{ВЕЛЯРНИЙ}}VC_{\text{ЛАБІАЛЬНИЙ}} *ghabh-$);
- (в) додатковою артикуляцією ($C_{\text{ДЗВІНКІЙ НЕПРИДИХОВИЙ}}VC_{\text{ДЗВІНКІЙ ПРИДИХОВИЙ}} - *g^{\wedge}gh-/*g^{\circ}gh-$).

Синтагматика маргінальних зімкнених має певні обмеження, що стосуються гомогенних конгруентних та неконгруентних рамок.

Для гомогенних рамок неможливою є дистантна синтагма, утворена комбінацією дзвінких непридихових ($b - d - g$). Проте можливі конфігурації глухих або дзвінких аспірованих (**p̄p-*, **ghegh-*, **tap-*, **tek-*, **dheg^wh-*).

Отже, гомогенні консонантні рамки утворюються зімкненими із оптимальними наборами диференційних ознак: [+аспірація] + {+дзвінкість} або [-аспірація] + {-дзвінкість}. Дзвінки непридихові не задовільняють цим умовам, тому і не залучаються до утворення гомогенних рамок. Наявність поодиноких винятків з Обмеження 1 ($\approx 0,2\%$ від загалу реконструкцій) можна пояснити звукозображальним характером одиниць (**gag-*, *gōg-* “круглий об’єкт”, **bed-* “надуватися, розбухати”) або недосконалістю реконструкції (**gāb-* “показувати; дивитися, спостерігати”).

CVC корені, утворені мікрогетерогенними рамками, містять зімкнені, що вирізняються наборами диференційних ознак на субкатегоріальному рівні. Такі рамки допускають дистантні сполучення за моделями $C_{1\text{дзвінкий}}VC_{2\text{дзвінкий}}$ придиховий (**digh-*) та $C_{1\text{дзвінкий}}VC_{2\text{дзвінкий}}$ (**bhag*). Проте вони не допускають маргінальних сполучень дзвінких придихових з глухими непридиховими, тобто таких дистантних синтагм, що утворюються фонемами з оптимальними наборами ознак. Мікрогетерогенні дистантні синтагми об’єднують фонему з оптимальним набором ознак та фонему з неоптимальним набором ознак на відміну від гомогенних дистантних синтагм, у межах яких сполучаються фонемами з оптимальними наборами ознак.

Винятки з Обмежень 2, 3 становлять $\approx 0,24\%$ і.е. коренів (**bhāt-*, **kadh-*).

Обмеження 3 усувається, якщо і.е. корені містять консонантний кластер в ініціалі $SC_{1\text{глухий непридиховий}}VC_{2\text{дзвінкий придиховий}}$: **t—bh*, але **steb(h)-/stēb(h)-*. Це пов’язано з тим, що дистантні синтагми у мікрогетерогенних рамках реалізуються за допомогою фонем, які є диференційованими на субординатному категоріальному рівні, де набори ознак однієї категорії перетинаються з наборами ознак інших категорій (‘переважання шуму’ > ‘ЗІМКНЕНІ’, ‘ФРИКАТИВНІ’). Проте реалізація моделі $SC_{1\text{дзвінкий придиховий}}VC_{2\text{глухий непридиховий}}$ (**sbh—t*) виявляється неможливою, оскільки при утворенні ініціального консонантного кластеру $SC_{1\text{дзвінкий придиховий}}$ неконгруентність рамки та протиставлення маргінальних приголосних за ознакою ‘±придиховість’ втрачається (**sbh—t*). Натомість при утворенні ініціального консонантного кластеру $SC_{1\text{глухий непридиховий}}$ неконгруентність рамки та протиставлення маргінальних приголосних за ознакою ‘±придиховість’ зберігається (**skabh-*).

Участь фрикативного *s-* у нейтралізації Обмеження 3 пояснюємо тяжінням і.е. кореня до мелодійності, уникнення різких контрастів всередині структури, поступового переходу від консонантної маргіналі до вокалічного ядра. По-перше, за допомогою ініціального *s-* утворюється гетерогенна конфігурація (**skabh-*) із маргіналями, співвідносними з різними категоріями на рівні суперординат. По-друге, контрастність в межах початкового консонантного кластеру зменшено завдяки спільній для зімкнених та фрикативного звуків ознаці ‘шумність’ (на відміну від гіпотетичного кластера $C_{1\text{сонорний}}C_{2\text{зімкнений}}$, в межах якого контрастність контактних елементів була б більшою через переважання тону над шумом у сонорних).

Колоядерна складова і.е. кореня зазнає соноризації задля зменшення різкості переходу C-V-C між маргінальними та центральною ланками фонетичної структури: і.е. **skabh-/skambh-* “підтримувати, підпирати”, **skendh-* “пірнати, (стрілко) занурювати/ся” тощо.

Висновки. Фонетична структура кореня в індоєвропейській правові є різноманітною. Типова, найпродуктивніша, модель CVC варіюється у бік простіших (одно- та двофонемних) та більш складних будов. Проте варіювання моделей, за якими утворюються і.е. корені, має певні обмеження. Зазначені спрямовують синтагматику зімкнених у маргінальних позиціях кореня, а також співвіднесеність тих чи інших моделей з певними лексичними та лексико-граматичними розрядами.

Вокалічні корені (V/\bar{V} та V_1V_2) виявилися непродуктивними і властиві часткам та вигукам. Прості корені із консонантною ініціаллю (CV або $C\bar{V}$) відповідають розрядам одиниць із релятивним значенням (займенникам, вказівним словам, часткам, енклітикам). Структури із консонантною фіналлю (VC) зустрічаються у коренях повнозначних одиниць, позначеннях різноманітних об'єктів, дій та ознак. Значна частина цих коренів має звукообразжальний характер. Винятки із зазначених структур становлять фонетично вмотивовані корені. Будова звукослідувань не підкоряється правилам фонетичної синтагматики і.е. прамови і визначається екстралінгвальними чинниками – особливостями звучань, які імітуються. Слід зазначити, що прості фонетичні структури і.е. коренів використовуються здебільшого для вираження обмеженої кількості абстрактних, реляційних (граматичних) значень, які не потребують значного різноманіття засобів експлікації.

Натомість лексичні значення є різноманітними і вимагають варіювання формального аспекту позначень, яке стримується інвентарними можливостями системи, її загальною орієнтацією на встановлення оптимального контрасту між маргінальними кореневими конститутантами.

Така тенденція, як ми вважаємо, спрямована специфікою змісту, що кодується наявними в індоєвропейській прамові фонетичними засобами, тяжінням користувачів знаками до прозорої експлікації значень, намаганням встановити і зберегти іконічні (вмотивовані, недовільні) формально-змістовні зв'язки. Зазначене окреслює перспективу подальших досліджень.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гамкрелідзе Т. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры: в 2 ч./ Тамаз Валерианович Гамкрелідзе, Вячеслав Всеволодович Иванов. – Тбилиси: Изд-во Тбил. ун-та, 1984. – хсві, 1328 с.
2. Левицкий В. В. Семантические и фонетические связи в лексике индоевропейского праязыка. Опыт квантитативного анализа этимологического словаря / Виктор Васильевич Левицкий.- Черновцы : Рута, 2008. – 232 с.
3. Савченко А. Н. Сравнительная грамматика индоевропейских языков / Алексей Нилович Савченко. – М.: Высшая школа, 1974. – 410 с.
4. Bomhard A. R. Toward Proto-Nostratic: A New Approach to the Comparison of Proto-Indo-European and Proto-Afroasiatic / Allan R. Bomhard. – Amsterdam : John Benjamins Publishing, 1984. – 356 p. (Current Issues in Linguistic Theory ; 27).
5. Forston B. W. Indo-European Language and Culture: An Introduction / Benjamin W. Fortson, IV. – Chechester, West Sussex: John Wiley & Sons, 2011. – 568 p. (Blackwell textbooks in linguistics ; 19).
6. Lehmann W. P. Proto-Indo-European Phonology / Winfred P. Lehmann. - Austin: University of Texas Press, 1952 // Linguistics Research Center in The College of Liberal Arts (cited 22 Feb. 2013). - <http://www.utexas.edu/cola/centers/lrc/books/piep02.html#txu-oclc-3953445.xml-div-d0e2397>
7. Lubotsky A. M. The System of Nominal Accentuation in Sanskrit and Proto-Indo-European / Alexander M. Lubotsky. – Amsterdam : BRILL, 1988. – 196 p.
8. Rosch E. Principles of Categorization / Eleanor Rosch // Concepts: Core Readings; Eric Margolis, Stephen Laurence, eds. – Massachusetts : Massachusetts Institute of Technology Press, 1999. - P. 189 – 206. (A Bradford Book).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Козлова – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: порівняльно-історичне мовознавство, лінгвістична типологія, лінгвосеміотика.

ЕВОЛЮЦІЯ ПИСЕМНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ

Лариса МАКАРУК (Луцьк, Україна)

У статті висвітлено специфіку функціонування невербальних компонентів комунікації в межах графічної лінгвістики, паралінгвістики, візуальної лінгвістики та лінгвістики тексту. Обґрунтовано спільні та відмінні аспекти, які можуть стати предметом аналізу подальших лінгвістичних розвідок. Окреслено проблеми категорійно-поняттєвого апарату означених вище мовознавчих галузей.

Ключові слова: комунікація, візуальний, вербальний, невербальний, паралінгвістика, графічна лінгвістика.

This paper presents the results of our research into the aspects of communication which involve graphic linguistics, paralinguistic visualization and text linguistics. The tasks which it was possible to accomplish by drawing on solutions provided by various branches of linguistic science have been described, and possible

directions for future development have been suggested. A clear distinction has been drawn between the linguistic fields involved in the analyses.

Key words: communication, visual, verbal, non-verbal, paralinguistics, graphic linguistics.

Комунікація як лінгвістичний феномен і як соціальне явище – важливий чинник функціонування та розвитку соціуму. Поза будь-яким сумнівом, рівень її успішності залежить від матеріалу, з якого зроблено її фундамент.

Сучасну писемну англомовну комунікацію можна порівняти зі справжнім будівельним процесом, який постійно вдосконалюють не лише вузькопрофільні фахівці, а й ті, хто не має ніякого стосунку до процесу, який відбувається. Вочевидь, що у ньому залишаються певні складники, які слугують основою для наступних кроків.

Особливі трансформації відбуваються в системі сучасної англійської мови, якою, за останніми даними, спілкується близько двох мільярдів людей, у тому числі і її носіїв. Вона посідає третє місце серед мов, якими розмовляють представники різних етнічних спільнот.

Для багатьох саме англійська мова, якщо не є насправді рідною, то умовно стає нею, оскільки під час спілкування відіграє провідну роль. На це впливають різні чинники, наприклад, встановлення ділових контактів з бізнес-партнерами, ведення телефонних переговорів, організація конференцій і зустрічей, спілкування в безмежному просторі Інтернету.

Усе це дає змогу нині успішно підтримувати технології, які миттєво перетворюють ще зовсім недавно ірреальні речі на реальні й значно розширюють наші уявлення про те, як саме має відбуватися комунікативний акт. Різні за призначенням і структурою, донедавна ще зовсім невідомі способи та форми спілкування, як, наприклад, скайп, соцмережі, чати, електронні листи створені та функціонують завдяки прогресивному програмному забезпеченню. Їхній роботі сприяють і самі користувачі, які свідомо чи несвідомо впливають на процес спілкування.

Помилковим було б твердження про те, що англійська система письма, якою послуговуємося нині, досконала та стійка й не зазнає змін. Вона, як і, зрештою, майже все у світі, постійно змінюється мимоволі, а іноді й зумисно піддається певним трансформаційним процесам. Не останню роль у цьому відіграють і внутрішні, і зовнішні чинники мовних змін. Ідеться не лише про трансформацію лексичної системи англійської мови, збагачення її словникового складу, появу значної кількості неологізмів, деякі морфологічні зміни, як-от, наприклад, спрощення у використанні допоміжних дієслів у майбутньому часі (перехід від використання *shall* та *will* лише до *will*).

Точкою відліку сучасної писемної комунікації слід вважати перші спроби фіксації інформації на скелях і шкірі, які сягають 50 000 річної давнини. Усвідомлення її важливості та потреби первісними людьми призвело до створення наступних, досконаліших мовних систем.

Однак відлуння перших, на погляд сучасної людини, примітивних систем, простежуємо в сучасному писемному мовленні. Лінгвістичне обґрунтування, аналіз, а подекуди й опис з оперттям на мовознавчу значущість перших писемних знаків здійснено лише у середині минулого століття в роботах О. О. Волкова [1], І. Гельба [2], Л. Р. Зіндера [4] та інших дослідників.

Незважаючи на все це, і нині є низка питань, які потребують значних доопрацювань. Як ми вже зазначали, витоки сучасної англійської писемності було закладено першими людьми, які населяли багато ареалів у різних куточках світу. Якими примітивними не були б чи не видавалися сучасній інтелектуальній людині перші спроби передати певну інформацію, саме вони є тим фундаментом, завдяки якому сучасний соціум досяг такого високого рівня розвитку.

Одним із першочергових питань, які потребують обґрунтування, є розмежування понять, які складають загальний лінгвістичний термін «форма мови». Традиційно, в лінгвістичних роботах виділяють дві форми: усну й писемну специфіку яких, дослідники теж недостатньо обґрунтували, отож це має стати, щонайменше, предметом окремої статті.

Беручи до уваги звичну диференціацію: усне-писемне мовлення, вважаємо слушним зазначити, що писемна форма мови, поза сумнівом, потребує розмежування на писемну

рукописну й писемну друковану, остання з яких набирає все більших обертів, і, самоочевидно, змін.

У цьому випадку беззаперечним на сьогодні є факт, що справа тут не в лінгвістах, на яких, напевно, лежить найбільша відповідальність, як багато звикли вважати, переважно не вони щось змінюють чи вдосконалюють, а навпаки, пересічні люди, які постійно працюють над своїм самовираженням, яким недостатньо звичного писемного арсеналу, які постійно прагнуть щось покращити, не усвідомлюючи наслідків, і, таким чином, відкриваючи все нові й нові вектори аналізу для мовознавчих досліджень. Воочевидь, що частина з них ґрунтується на добре відомих наукових парадигмах, інші ж є цілком атипovими та новаторськими й надають певному дослідженню ориґінальності та неповторності.

Зважаючи на це, є фактори, які сприяють розвитку друкованої комунікації, інші ж, навпаки, не завжди мають позитивний вплив. Зазначимо: її можна трактувати в межах мультимодальності, яка охоплює лінгвістику тексту (йдеться про семіотично ускладнені тексти), графічну лінгвістику, паралінгвістику (особливо параграфеміку), візуальну лінгвістику (усталеніший термін *комунікація*) і лінгвістику тексту.

Усі названі вище напрями об'єднує те, що предметом їхнього дослідження є не лише літерні, а й позалітерні (графічні знаки), які досліджують поряд із вербальними, оскільки поєднання і перших, і других утворює єдине смислове та структурне ціле. Проаналізуємо кожен із означених векторів докладніше.

Особливо актуальним та перспективним напрямом дослідження в умовах сучасної комунікативної глобалізації є графічна лінгвістика, яка перебувала в центрі уваги зарубіжних дослідників лише в середині минулого століття. Однак у згаданих вище роботах, які стосуються графічної лінгвістики, досліджували лише літери англійського алфавіту. У сучасних мовознавчих розвідках її згадують у працях, присвячених дослідженню французьких нелітерних знаків.

Зважаючи на сучасний спектр друкованих засобів, на нашу думку, всі вони мають бути частиною графічної лінгвістики, в якій, власне, можна буде виділити два типи: вербальні (літерні) засоби й невербальні, тобто, графічні, які мають немовний план вираження, але мовний план змісту. Наприклад, знаки пунктуації. Сюди також слід зарахувати цифри, математичні знаки, низку допоміжних одиниць. Графічні знаки також можна поділити на дві групи: ті, які можна представити за допомогою схожих за формою, графічним написанням, і ті, які є зображальними чи схематичними за своєю природою (картинки, комікси, карикатури).

Термінологічний апарат сучасної графічної лінгвістики буде значно розширений за рахунок нових або частково трансформованих уже наявних одиниць. Без сумніву, його мають поповнити такі терміни: *графодериват*, *графіксація*, *кодографіксація*, *графічна гра*, *графо-орфографічні елементи*, *графічна образність*, *графон* (як елемент графічної стилістики) та ін.

Крім того, останнім часом з'явилася низка англomовних одиниць, які входять до спектра графічної лінгвістики. Серед них можемо назвати *graphemic symbolism*, *graphitic contradictions*, *graphological freedom*, *graphological distinctiveness*, *graphitic distinctiveness* та ін. Воочевидь, вони потребують ретельного аналізу й додаткових пояснень.

Невід'ємною складовою графічної лінгвістики є також питання орфографії. Це стосується не лише безпомилкового написання слова, речення чи тексту. Йдеться про таке написання (створення повідомлення), яке відповідало б не лише нормам і правилам, а й потребам сучасного соціуму.

Більше того, виникає проблема перекладу перерахованих вище одиниць. Зрозуміло, що мова розвивається так швидко, що укладачі сучасних словників не в змозі швидко реагувати на появу нових мовних одиниць і миттєво пропонувати відповідні еквіваленти. Це також є одним із завдань, котре потребує розв'язань.

Ще однією лінгвістичною галуззю, у межах якої слід розглядати графічні засоби, є паралінгвістика. Переважно, коли йдеться про цей напрям мовознавчих досліджень, учені значну увагу зосереджують на усному мовленні, побіжно згадуючи писемне.

На нашу думку, і ця галузь лінгвістики потребує певних уточнень і доопрацювань. Спектр сучасних паралінгвальних засобів, які супроводжують усне мовлення, досить широкий. Ідеться про окремі групи, об'єднані між собою за кількома спільними ознаками. Найвідоміші і найпоширеніші – такесика, або гаптика, кінесика, хронеміка, сенсорика. У паралінгвістиці вони домінують, і, відповідно, їм відводять провідну роль.

Що ж до невербальних складових писемного мовлення, то в багатьох роботах учені побіжно згадують їх, у деяких випадках просто перераховують засоби, акцентуючи увагу на усній невербальній комунікації. Одна з найвагоміших робіт, присвячених вербальній і невербальній комунікації, – розвідка Л.В. Солощук [6], в якій ґрунтовно й докладно проаналізовано та досліджено вербальні й невербальні компоненти комунікації в англomовному художньому дискурсі.

Нині можна впевнено стверджувати, що вподобання сучасного соціуму змінилися на користь писемного мовлення. Ми в жодному разі не применшуємо важливості усного. Пріоритети сучасного соціуму модифікували самі технології. І тому паралінгвістика, як багато звикли вважати, уже не просто розділ науки про мову, яка вивчає роль паралінгвістичних засобів парамови (кінесики, проксеміки та ін.) та їх зв'язків із вербальними засобами. Це об'ємна наука, яку, звісно, потрібно вивчати, досліджувати та формувати її категорійно-поняттєвий апарат. Крім того, особливу увагу можна зосередити на писемному мовленні, окресливши, передовсім, спектр його засобів, їхню структуру, функції та особливості.

На думку Г.В. Колшанського [5], до паралінгвістичних засобів, які успішно використовують у письмових текстах, належать знаки пунктуації у різних варіаціях і кількості. Він зауважує, що вони можуть бути використані ненормативно. Перелік паралінгвістичних засобів учений також доповнює різноманітними зображеннями (рисунками, схемами, графіками), які супроводжують текст.

Дослідник наголошує, що в цьому випадку знаки пунктуації є досить специфічними, саме тому ці одиниці не виконують своїх первинних функцій. Вони, навпаки, передають додаткову інформацію, і таке ненормативне використання вочевидь приводить до появи нових функцій і, відповідно, семантичного навантаження в межах конкретного текстового блоку.

Крім того, у рамках паралінгвістики писемного мовлення слід також трактувати специфіку кольору та шрифту. І той, і інший компонент є важливими, оскільки саме вони можуть не лише миттєво привернути увагу читача до запропонованого матеріалу, а й спровокувати певну поведінку та дії.

У роботі Г.В. Колшанського [5: 57–58] стисло окреслено семантику паралінгвальних компонентів як складових частин писемної комунікації. Частково зосереджено увагу на парадигматичних відношеннях (полісемії, омонімії). Дослідник також зазначає, що спектр паралінгвальних засобів, які можна використати на письмі (у рукописних чи друкованих текстах), на відміну від усного мовлення, є досить обмеженим, що створює певні труднощі під час оформлення матеріалу.

Зважаючи на особливості сучасного інформаційного простору та можливості репрезентації писемних повідомлень (ідеться і про рукописну, і про друковану форму писемного мовлення) окреслений вище підхід потребує певних обґрунтувань.

Передовсім зазначимо, що в межах паралінгвістики ХХІ століття, на відміну від паралінгвістики минулого, слід, щонайменше, прямопропорційно зосередити увагу і на усних, і на писемних засобах, які супроводжують мовлення.

Зазначимо також, що близько десяти років, поза сумнівом залишався той факт, що спектр усних паралінгвальних засобів значно ширший, а писемних – вузьчий. Однак його нині можна легко спростувати, зазначивши декілька факторів на користь писемної комунікації.

Передовсім, із появою Інтернету з'явилися різноманітні програми, здатні підтримувати комунікацію в писемному форматі. Більше того, виникли нові одиниці, які нині використовують у розмовному писемному мовленні. Їх вважають нормативними, тому ними впевнено послуговуються, хоча більшість із них некодифіковані.

Закономірно, що така ситуація зумовлює потребу в сучасному висвітленні паралінгвістики, чіткій диференціації паралінгвістичних засобів, які використовують і в усному, і в писемному мовленні.

Зазначимо також: якщо порівнювати писемні (друковані) повідомлення, створені за останні два чи три роки, з тими, які використовували принаймні п'ять років тому, то можна помітити значні відмінності. Крім того, нині безуспішно було б робити будь-які прогнози. Однак впевнено можна стверджувати, що це лише початок, і свідками та учасниками яких комунікативних процесів ми станемо – це лише питання часу.

Ми погоджуємося з думкою Є. А. Єліної [3], яка виокремлює три групи параграфемних елементів: синграфеміку (механізми пунктуаційного варіювання), супраграфеміку (механізми шрифтового варіювання), топографеміку (механізми варіювання площинної синтагматики тексту), і вважаємо, що саме вони є одними з найперспективніших напрямів сучасної паралінгвістики.

Значний лінгвістичний інтерес вочевидь становлять тексти, створені шляхом поєднання вербальних і невербальних компонентів (нелітерних знаків, різноманітних зображень (світлин, схем, абревіатур, коміксів, піктограм, комбінованих логотипів)). Такі тексти ми найчастіше номінуємо креолізованими. Однак цей термін не уніфікований, оскільки поряд із ним функціонує і низка інших, наприклад, полікодові, інтерсеміотичні, відеовербальні, гібридні, авербальні. Одне з найактуальніших питань, які мають розв'язати лінгвісти – це проблема парадигматичних зв'язків креолізованих елементів, їхня семантика і прагматика.

Цікавим, але майже зовсім не дослідженим є питання про те, чи можна навчити людей читати креолізований текст; чи можна створити граматику візуальних повідомлень; як навчити людей грамотно трактувати побачене.

Одним із напрямів сучасних досліджень, який цікавий не лише для лінгвістів, а й представників багатьох інших галузей знань, є візуальна комунікація. Слід зазначити, що її категорійно-поняттєвий апарат перебуває в процесі становлення. Однак традиційну класифікацію комунікації вочевидь розширює візуальна, ключовим елементом якої є зображення. Зрозуміло, що вони виконують різні функції та відіграють важливу роль у текстотворенні.

Зважаючи на це, у кількох роботах знаходимо також поняття «візуальна лінгвістика». Це нова галузь мовознавчих досліджень, і, до речі, одна з найпріоритетніших. В її основі лежить візуальна семіотика.

У межах цієї галузі знань виникають досить неординарні питання. Наприклад, формування правил візуальної граматики (морфологічних і синтаксичних правил), які сприятимуть правильній побудові слів, словосполучень та речень. Виникає також запитання, чи можна створити такі правила та навчити індивідів читати комбіновані вербально-невербальні повідомлення.

Актуальним є також питання про термінологічний апарат візуальної комунікації. З'являються все нові й нові одиниці, наприклад: *visemics*, *visual language*, *visual perception*, *visual art*, *visual culture*, *visual artifacts*, *visual aids*, *visual mental imagery*, які потребують ґрунтовного всебічного дослідження.

Отже, проведений аналіз засвідчує, що невербальні графічні одиниці тривалий час були першим і єдиним способом обміну інформацією. Вони значно еволюціонували й у ХХІ столітті набули зовсім нових ознак та функцій, зумовивши потребу в розгляді, на перший погляд, нетрадиційних проблем. Не останню роль у цьому відіграють технології, які розвиваються на надвисокій швидкості й сприяють значним змінам у писемному мовленні, значно збільшуючи спектр комунікативних засобів.

Обсяг невербальних графічних компонентів, які функціонують у писемних (друкованих) повідомленнях, досить об'ємний, а це, у свою чергу, зумовлює потребу в ретельному аналізі лінгвістичних галузей знань, об'єктами аналізу яких вони є (графічної лінгвістики, пара лінгвістики, візуальної лінгвістики, лінгвістики тексту). Такий підхід відкриває нові грані для мовознавчих розвідок та мимоволі змушує дослідників працювати над проблемами, які відповідають уподобанням та потребам сучасних комунікантів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Волков А. А. Грамматология. Семиотика письменной речи / А. А. Волков. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 144 с.
2. Гельб И. Опыт изучения письма. Основы грамматологии / Игнаций Гельб; [под ред. и с предисл. И. Дьяконова]; [пер. с англ. Л. С. Торбовицкой, И. М. Дунаевской]. – [2-е изд.]. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 368 с.
3. Елина Е. А. Семиотика рекламы / Е. А. Елина. – М.: ИТК «Дашков и К». – 2008. – 136 с.
4. Зиндер Л. Р. Очерк общей теории письма / Л. Р. Зиндер. – Л.: Наука, 1987. – 111 с.
5. Колшанский Г. В. Паралингвистика / Г. В. Колшанский. – М.: Наука, 1974. – 81 с.
6. Солощук Л. В. Вербальні і невербальні компоненти комунікації в англономному дискурсі / Л. В. Солощук. – Х.: Константа, 2006. – С. 1–41.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Макарук – кандидат філологічних наук, асистент кафедри прикладної лінгвістики інституту іноземної філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Наукові інтереси: лінгвістика тексту, паралингвістика, візуальна лінгвістика, криміналістична лінгвістика.

ТЕНДЕНЦІЇ ВАРІЮВАННЯ ФОНЕМНОГО СКЛАДУ СЛОВА В СУЧАСНІЙ БРИТАНСЬКІЙ ОРФОЕПІЧНІЙ НОРМІ

Валентина ПАРАЦУК (Кіровоград, Україна)

У статті досліджуються особливості варіювання фонемного складу слів в аспекті британської норми вимови на матеріалі лексикографічних джерел. З'ясовано, що сучасна британська норма вимови та її кодифікація зазнає значного впливу узусу. Виокремлені актуальні тенденції, які визначають варіювання у фонемних структурах англійських слів у нормативному аспекті.

Ключові слова: фонемна структура слова, вільне фонемне варіювання, тенденція, британська орфоепічна норма.

The paper investigates the problem of phonemic variation in the composition of the words in British literary pronunciation on the basis of its lexicographic sources. The author claims that contemporary British pronunciation norm and its codification are influenced by colloquial pronunciation use. The tendencies defining the routes of variation in the word phonemic structures are established.

Key words: phonemic word structure, free phonemic variation, tendency, British standard pronunciation.

У дослідженнях, присвячених загальним закономірностям розвитку фонологічної системи англійської мови [4; 6; 8; 12], підкреслюється, що поруч зі стійкістю й стабільністю всім рівням системи властивий високий ступінь варіативності, мінливості. При цьому висловлюється думка, що докорінні зміни були притаманні цій системі на попередніх етапах її розвитку (до ХУІІІ ст.), а протягом двох останніх століть і дотепер їй характерна відносна фонологічна стабільність [6: 139-143; 8: 156; 12: 78]. У зазначений період у розвитку фонологічної системи найбільш помітно еволюціонує розподіл фонем у складніших одиницях вищих рівнів, змінюється їхнє аранжування в контекстах вживання, і, на думку Д. А. Шахбагової, загальна тенденція розвитку йде в напрямі переважання фонетики слова над фонетикою фонемі [4: 224].

Динамізм фонологічної системи будь-якої мови, поруч зі змінами в умовах її функціонування в мовному колективі, зумовлюють нові тенденції у вимовній нормі й її кодифікації, які вимагають постійної уваги з боку дослідників. На разі систематизуємо тенденції варіювання фонемного складу слів в аспекті британської вимовної норми, відомої у спеціальній літературі як RP/BBC English [13: v], що й становить мету цієї статті. Дослідження сучасної норми вимови залишаються актуальними у зв'язку з тим, що саме ця норма, у порівнянні з орфографічною, графічною, граматичною, лексичною, стилістичною тощо є найменш консервативною, максимально рухливою і помітно змінюється за період життя одного покоління її носіїв (Л. В. Бондарко; Л. О. Вербицька; А. С. Gimson).

Матеріал дослідження охоплює вимовні варіанти слів, представлені в авторитетних сучасних словниках CEPD-2006 [13] та LPD-2000 [14], які кодифікують британський тип вимови. Відтак, об'єктом дослідження виступають фонемні структури слів, відображені в орфоепічних словниках, а предметом – особливості процесу варіювання фонемного складу слів RP/BBC English. Матеріал орфоепічних словників найбільш експліцитно відображає норму вимови, однак хронологічне відставання кодифікованої норми від “живої” є його

суттєвим недоліком, який, однак, можливо усунути, доповнивши лексикографічний матеріал його мовленнєвою оцінкою.

Формальне варіювання в структурі англійської лексики в нормативному аспекті було предметом дослідження низки праць: дано визначення (між-)фонемного варіювання й з'ясовано умови його реалізації (Г. Є. Мальковський; Дж. Лайонз); виокремлено й описано інвентар алофонічного варіювання (Г. П. Торсуев; Д. П. Венцкуте); висвітлено внутрішню й зовнішню системність «вільного» фонемного варіювання/ ВФВ (В. Ю. Парашук); встановлено закономірності варіювання окремих фонем або їхніх підкласів, наприклад, нейтрального /ə/ й дифтонгів, на матеріалі британської норми вимови (Я. О. Малюта; А. В. Поліщук; A. Ch. Gimson; J. C. Wells), визначено роль варіювання як процесу, що зумовлює динаміку фонетичної структури слова в аспекті американської норми вимови – General American (Т. О. Дацька); обґрунтовано варіативність фонетичної структури як специфічної риси частково асимільованих запозичень в аспекті RP/BBC English та General American (Л. В. Комар). Попри ці здобутки, на часі відсутня загально прийнята типологія варіювання в орфоепічній нормі англійського слова, неповно висвітлені тенденції варіювання (від лат. *tendentia* – спрямованість), тобто порівняно стійкі напрями розвитку цього процесу.

У зв'язку з тим, що фонемну структуру слова можливо описати як у термінах фонем, так і в термінах їхніх репрезентацій – алофонів, у ній виокремлюють такі типи формального варіювання, тобто якому не властива смислорозрізнявальна функція: 1) systemic (міжфонемне системне, регулярне, що має місце в ідентичних дистрибуціях у великій кількості слів); 2) lexical-incidenta (міжфонемне лексикалізоване, яке зазвичай відбувається в одиничних або в низці споріднених лексем); 3) realizational (реалізаційне, або алофонічне); та 4) connected speech variability (варіювання фонема – «нуль» фонема, тобто явище нульової редукції голосних та спрощення груп приголосних у розмовному стилі мовлення) [9: 89-90]. На нашу думку, різновидом лексикалізованого міжфонемного варіювання може бути фонемна субституція (M. Yavas), тобто заміна однієї фонемі іншої у процесі фонологічного нормування лексичного запозичення, коли в мові-реципієнті відсутня фонема-відповідник певній фонемі мови-джерела.

З переліку вище поданих типів формального варіювання у фонемній структурі слова британські орфоепічні словники не відображають алофонічного варіювання за деякими виключеннями. Однак біля чверті загальних назв у словниках вимови (у підсистемі власних назв ця цифра є вищою) мають формальні модифікації, утворені шляхом міжфонемного варіювання, яке в пострадянській лінгвістичній традиції термінується як *вільне фонемне варіювання* (ВФВ). Принципова відмінність ВФВ від інших типів варіювання полягає в тому, воно відноситься до міжфонемного: «вільно» варіюють в еквівалентній дистрибуції різні фонемні [1: 84]. ВФВ у фонемній структурі слова забезпечується заміною однієї фонемі на іншу/інші в одній і тій самій позиції, що спричиняє втрату фонологічної диференціації фонем, які варіюють, і не впливає на значення слова (Г. Є. Мальковський; Д. П. Венцкуте). Так, у фонемній структурі слова *again* можливе вживання фонемі /e/ як у слові *pen* і фонемі /eɪ/ як у слові *pain*, напр.: *again* /ə'gen/ – /ə'geɪn/ [13: 11]. Фонемні /e/ та /eɪ/, зберігаючи свої артикуляційно-акустичні ознаки, в еквівалентній дистрибуції втрачають фонологічне протиставлення, і в результаті заміни /e/ на /eɪ/ утворюється не нове слово, а варіант фонемної структури одного й того самого слова. Таким чином, фонемні /e/ та /eɪ/, контрастуючи в більшості контекстів, де вони обидві вживаються (*bet – bait, debt – date, let – late*), знаходяться у відношенні «вільного» фонемного варіювання у складі слова *again*.

Варіанти фонемної структури слова представлені у словниках вимови у згорнутому вигляді, що зумовлено технічними причинами. Наприклад, для слова *elasticity* найсучасніше 17-е видання The Cambridge English Pronouncing Dictionary (CEPD-2006) подає таку інформацію: /,ɪ.læs'tɪs.ə.ti, ,el-, ,i:.læs-, -lə'stɪs-, -lɑ:'-, -lɪ.ti ; ɪ,læs'tɪs-, -,lɑ:'stɪs-/ , яка у розгорнутому вигляді охоплює 26 можливих фоноваріантів цього слова [13: 164]:

1	ɪ.læs'tɪs.ə.ti	10	ɪ.læs'tɪs.ɪ.ti	19	ɪ,læs'tɪs.ə.ti
2	,el.læs'tɪs.ə.ti	11	,el.læs'tɪs.ɪ.ti	20	ɪ,læs'tɪs.ə.ti
3	,i:.læs'tɪs.ə.ti	12	,i:.læs'tɪs.ɪ.ti	21	ɪ,lɑ:'stɪs.ə.ti

4	ˌɪ.ləs'ʔɪs.ə.ti	13	ˌɪ.ləs'ʔɪs.ɪ.ti	22	iː.lɑː'stɪs.ə.ti
5	ˌeɪ.ləs'ʔɪs.ə.ti	14	ˌeɪ.ləs'ʔɪs.ɪ.ti	23	ɪ.læs'ʔɪs.ɪ.ti
6	ˌiː.ləs'ʔɪs.ə.ti	15	ˌiː.ləs'ʔɪs.ɪ.ti	24	iː.læs'ʔɪs.ɪ.ti
7	ˌɪ.lɑː'stɪs.ə.ti	16	ˌɪ.lɑː'stɪs.ɪ.ti	25	ɪ.lɑː'stɪs.ɪ.ti
8	ˌe.lɑː'stɪs.ə.ti	17	ˌe.lɑː'stɪs.ɪ.ti	26	iː.lɑː'stɪs.ɪ.ti
9	ˌiː.lɑː'stɪs.ə.ti	18	ˌiː.lɑː'stɪs.ɪ.ti		

Слід зазначити, що діапазон варіювання фонемної структури слова в аспекті RP/BBC English є досить широким: його ядро складають дві варіантні модифікації фонемної оболонки одного й того ж слова (біля 70% усіх слів з варіюванням фонемної структури словника CEPD-2006), напр.: *data* /'deɪ.tə – 'dɑː.tə /; решта слів мають від трьох до 26 варіантів. Цю дивовижну «еластичність» орфоепічної норми англійського слова вважаємо її специфічною рисою, яку обґрунтовуємо низкою як інтра-, так і екстралінгвістичних чинників розвитку фонологічної системи англійської мови [2: 166].

ВФВ, на відміну від інших типів формального варіювання, не завжди пов'язується з позиційними умовами. З огляду на це деякі дослідники вважають позиційну необумовленість однією з його провідних характеристик: саме певна «свобода» від позиційних обмежень, від розрізнення значення варіюючих форм, зумовила появу терміна «вільне» варіювання (Г. Є. Мальковський; Д. П. Венцкунте; J. Lyons), який, на нашу думку, слід приймати з певною пересторогою.

Не заперечуючи позиційної необумовленості ВФВ узагалі, необхідно визнати, що багато його видів мають позиції “найбільшого сприяння” (рос. “наибольшего благоприятствования” – термін О.О.Реформатського), тобто умови реалізації фонем в певній позиції сегментної організації слова. У цьому розумінні виокремлюють два типи позицій за такими ознаками: а) характером чинників, що впливають на певний сегмент у цій позиції; б) за функціональними особливостями звукового сегменту, що вживається в ній [3: 165-166]. Емпіричний матеріал засвідчує, що ненаголошена позиція (вплив просодичного чинника) сприяє реалізації ВФВ: 82% зафіксованих нами випадків варіювання голосних фонем у структурі слова мають місце саме в цій позиції. До того ж в RP/BBC English існує фонема /ə/, вживання якої пов'язане виключно з ненаголошеною позицією. Ще одним із чинників, що впливає на ВФВ голосних, є маркованість позиції варіюючої фонемі другорядним наголосом (secondary stress) на попередніх етапах розвитку фонемної структури слова – у пізньому середньоанглійському та ранньому новоанглійському періодах. Загальною тенденцією розвитку акцентної структури англійського слова протягом зазначених періодів було ослаблення функції другорядного наголосу і його втрата в певних позиціях [7: 832]. Відтак, у синхронії у багатьох словах RP/BBC English якість голосної фонемі часто залежить від складних взаємовідношень історичних та живих акцентологічних тенденцій: варіювання голосної фонемі повного звучання з нейтральною /ə/ може відбуватися в ненаголошених позиціях, які мали другорядний наголос на попередніх етапах своєї еволюції.

У словах матеріалу спостереження нами зафіксовані випадки “вільного” варіювання фонематичної довготи фонем /ɔː/, /ɒ/, /uː/, мотивуючим чинником чого виступає вплив постконсонантного оточення. У синхронії RP/BBC English варіювання /ɔː – /ɒ/, /ɒ – /ɔː/, /uː – /ʊ/ уособлюють рештки дії історичних фонологічних тенденцій середньо англійського та раннього новоанглійського періодів щодо урегулювання кількості голосних (скорочення) в певних позиціях, які на часі не є актуальними, однак зумовлені ними види ВФВ охоплюють великі групи слів. Наприклад, /ɔː/ “вільно” варіює з /ɒ/ в позиції перед *-lt, -ls*: *alter* /'ɔː.l.tə/ – /'ɒl-, поясненням чому може бути вплив постконсонантної групи “сонорний+приголосний”, спрямований на скорочення попередньої голосної. ВФВ /uː – /ʊ/ виникло в ХУП ст. в результаті скорочення довготи голосної фонемі /uː/ в моносилабічних структурах перед /m/ [7: 498].

Позиція або оточення також впливають на ВФВ приголосних фонем у складі слів RP/BBC English. Так, ВФВ приголосних /s/ – /ʃ/, як правило, зустрічається в позиції перед /tʃ/, /ʃ/, /l/, /j/, напр.: *question* /'kwɛʃ.tʃən/ – /'kwɛʃ.tʃən/, *denunciate* /di'nʌnt.ʃi.ert/ – /di'nʌnt.ʃi.ert/. Варіювання /j/ – /ə/ (нуль фонемі) пов'язане з позицією й фонетичним оточенням сонанта /j/, який варіює з /ə/ після гомоорганних приголосних одного з ним способу утворення, напр.: *enthusiasm* /ɪn'θjuː.zi.æz.əm/ – /- 'θuː-/. Процес елімінації /j/ у цій позиції в RP/BBC English вперше зафіксований у ХУШ ст. [10: 181], на часі число позицій (початкових та медіальних) вживання цього сонанта продовжує зривуватись.

У синхронії ВФВ створює сукупність ізофункціональних форм: усі варіанти фонемної структури слова як результат такого варіювання є нормативними й утворюють варіантний ряд, у якому перший

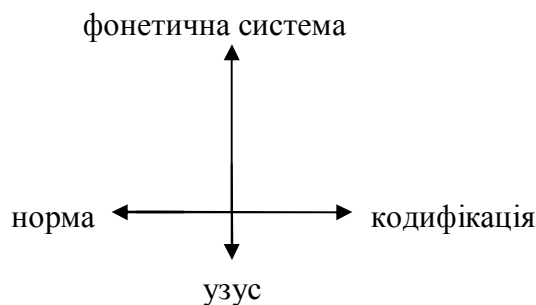
варіант вважається найпоширенішим в літературній нормі, всі інші варіанти – альтернативними, або менш поширеними [13: vi]. Однак, з урахуванням історично-часового чинника всі варіанти фонемної структури слова вибудовані у рухливий хронологічний ланцюжок: з плином часу найпоширеніші з них можуть набувати статусу менш поширених, їх місце – займати інші варіанти, можлива поява нових варіантів та витіснення деяких старих з нормативного вжитку.

Як засвідчують результати діахронічного аналізу, проведеного нами, функціональна спеціалізація ВФВ полягає в тому, що варіанти фонемних структур лексем виконують роль хронологічних диферентів – “новий”, “старий”, “застарілий”, на певному етапі еволюції фонемної структури слова, у чому й виявляється її динамізм. Як відомо, мові властиво позбавлятися від цілком тотожних дуплетів, тому між ними можуть виникати відмінності семантичного або стилістичного характеру. Однак, за нашими спостереженнями, для ВФВ у RP/BBC English експресивно-стилістична специфікація є мало характерною, адже тільки деякі слова CEPD-2006 виявляють варіювання свого

плану вираження залежно від загального й професійного вживання слова, напр.: *forward* /'fɔː.wəd; nautical pronunciation: 'fɔr.əd/ [13: 200], або диференціюють ареальне вживання, напр.: *geyser hot spring*: /'giː.zə/, /'gaɪ-, in New Zealand the pronunciation is /'gaɪ.zə/ [13: 213]. У 80 слів варіанти марковані як “сильна” та “слабка” форми вимови, напр.: *at preposition strong form: /æʔ/; weak form: /əʔ/* [13: 37]. Одиничні приклади ілюструють варіанти слів, утворені варіюванням фонем залежно від їхньої фонетичної позиції у потоці мовлення, напр.: *with* /wɪð/ – /wɪθ/ [13: 562], де /wɪθ/ вимовляється перед глухим приголосним: *with care* /wɪθ'keə/. Таким чином, переважна більшість слів, яким властиве ВФВ, варіюють тільки форму, їхні варіанти не набувають експресивно-стилістичної або семантичної диференціації, що дає підстави віднести його до формального варіювання. В той же час не слід розглядати такі варіанти як мовну недосконалість, адже в синхронії вони, зазвичай, або відображають нові тенденції в розвитку вимовної норми, або сигналізують про витіснення тієї чи іншої форми з нормативного вжитку.

Аналіз фонемних варіантів корпусу слів сучасних видань словників вимови [13; 14] дозволяє виокремити декілька нових тенденцій, які на часі властиві британській вимовній нормі: тенденція впливу узусу на норму, тенденція впливу графічної форми на фонемну форму слова, тенденція реставрації так званих “континентальних” форм вимови для деяких лексичних запозичень, тенденції щодо розподілу окремих голосних та приголосних в певних дистрибуціях, яка полягає в розширенні або звуженні переліку позицій вживання фонем, викликаних впливом історичних закономірностей (тенденція централізації ненаголошених голосних, тенденція монофтонгізації, тенденція африкатизації й асиміляції тощо).

Суть нормалізаційних процесів у межах RP/BBC English майже до середини минулого століття полягала в тому, що усна форма мови зазнавала помітний вплив писемної [12: 75], а ставлення нормалізації до варіювання зводилось до обмеження останнього. У другій половині XX ст. у зв'язку зі змінами в соціальній основі RP/BBC English, із ширшим доступом носіїв мови не тільки до середньої, а й вищої освіти, відбулось певне зближення британської вимовної норми та її кодифікації з узусом, що спричинило переоцінку деяких принципів нормалізації в галузі вимови: на часі нормалізаційні зусилля зосереджені не на обмеженні варіювання, а на вирішенні проблеми найбільш адекватного, диференційованого опису варіювання, властивого вимовній нормі [8: 157]. Взаємовідносини “фонетична система – норма – кодифікація – узус” можливо представити на схемі, де вісь “норма – кодифікація” розташована ближче до полюсу “узус” (див. мал. 1), база мовленнєвого узусу є досить широкою, а нормі властивий широкий діапазон варіювання.

Мал. 1. Взаємовідносини британської вимовної норми та її кодифікації з узусом у кінці XX - на початку XXI ст.ст.

Підтвердженням цьому служить велика кількість фонемних варіантів слів розмовного стилю мовлення, які введені до нормативного вжитку в останніх виданнях словників британської вимови [13; 14]. Вони охоплюють декілька груп:

а) трискладові іменники, для яких зафіксовані нормативними перший чи альтернативний варіанти фонемної структури, утворені шляхом нульової редукції нейтрального голосного, що одночасно спричинює перерозподіл (скорочення складів) у силабічній структурі слова, напр.: *camera* /'kæm.ə.rəl/ – /'kæm.rəl/; *liquorice* /'lɪk.ə.rɪs/ – /'lɪk.rɪs/; *police* /pə'liːs/ – /pliːs/;

б) прикметники з суфіксом *-ful*, найпоширеніший варіант вимови якого вміщує нейтральний, а не голосний повного творення, напр.: *beautiful* /'bjuː.tɪ.fəl/ – /-fəl/; *careful* /'keə.fəl/ – /-fəl/;

в) прикметники з суфіксами *-ary*, *-ory*, ненаголошений голосний яких піддається нульовій редукції у головному або в альтернативному фоноваріантах слова, напр.: *abbreviatory* /ə'brɪː.vi.ə.tri/ – /ə.brɪː.vi.ə.tri/; *mediatory* /'miː.di.ə.tri/ – /-tri/; *temporary* /'tem.pər.ər.i/ – /-prər-/;

г) загально вживані слова, що отримали варіант вимови з нейтральним, який підлягає нульовій редукції у процесі швидкого мовлення, напр.: *bakery* /'beɪ.kəri/; *barbarous* /'bɑː.bər.əs/; *marmalade* /'mɑː.məl.eɪd/.

Ці групи слів не мали фоноваріантів з нульовою редукцією нейтрального /ə/ в 14-му виданні словника CEPD 1977 р., а отримали їхній нормативний статус, починаючи з 15-го видання 1997 р.

Наступна тенденція має протилежне спрямування порівняно з попередньою і стосується вибору голосних повного творення /ʌ/, /ɒ/, /e/ як єдиного або альтернативного варіанта, а не нейтрального /ə/, в ненаголошених позиціях після головного наголосу у фоноваріантах термінологічних новотворів або слів, що вживаються у формальному стилі мовлення, напр.: *bankrupt* /'bæŋ.krʌpt, -krəpt/, *product* /'prɒd.ʌkt, -əkt/, *backup* /'bæk.ʌp/, *electron* /ɪ'lek.trɒn/, *neutron* /'njuː.trɒn/, *menthol* /'ment.θɒl/, *alphabet* /'æɪ.fəbet/. Цікаво зазначити, що розмовна лексика з формантом *-on* вимовляється з нейтральним /ə/: *badminton* /'bæd.mɪn.tən/, *lemon* /'lem.ən/, *matron* /'meɪ.trən/. Уперше на цей рух у підсистемі англійського ненаголошеного вокалізу звернув увагу А. Л. Джеймс у 1935 р. Пояснюємо вибір голосних повного творення в ненаголошеній позиції, що не відповідає фонологічним закономірностям англійської мови, впливом графічної форми слова: внаслідок розповсюдження освіти мовець має можливість частіше бачити слово написаним ніж чути його вимову, а кодифікація спрямована на передачу точнішої відповідності фонемної та графемної форм слова.

Фонологічне нормування лексичних запозичень в RP/BBC English традиційно охоплює два основні напрями: а) тенденцію, спрямовану на відповідність фонемної структури іншомовного слова закономірностям англійської фонологічної системи і б) тенденцію збереження/реставрації іншомовної форми слова як одного з варіантів вимови (або єдиного). На часі активною є остання тенденція, згідно з якою до нормативного вжитку вводяться фоноваріанти, наближені до вимови слів-етимонів, особливо це стосується запозичень з класичних та французької мов, напр.: *deity*, *Deity* /'deɪ.ti, 'diː-/; *libra poun*: /'liː.brə, 'laɪ-/; *virago* /vɪ'raː.gəʊ/, *tête-à-tête* /'teɪ.ɑː'teɪ, 'teɪ.ə'teɪ/. Цікавим прикладом є вимова префікса *retro-* /ret.rəʊ/ [13: 430], який до 14-го видання словника CEPD-1977 включно мав дві форми вимови – /ret.rəʊ/ і /riːt.rəʊ/, друга з яких є більш асимільованою, однак в останньому виданні CEPD-2006 збережена тільки форма /ret.rəʊ/, наближена до свого латинського етимона. Пояснюємо активізацію дії цієї тенденції впливом екстралінгвістичних чинників: підвищенням рівня освіти носіїв британської норми вимови, їхньою більшою обізнаністю з іноземними мовами.

Крім вище зазначених тенденцій, для великої кількості слів RP/BBC English кодифіковані нові фоноваріанти, які утворені завдяки розширенню позицій вживання нейтрального /ə/ переважно за рахунок ненаголошеного /ɪ/ та деяких інших монофтонгів, що отримало назву «тенденція централізації» (зсув артикуляції коротких голосних до зони артикуляції нейтрального /ə/), напр.: *celebrate* /'sel.ə.breɪt, '-ɪ-/; *particular* /pə'tɪk.jə.lə, -jʊ/, *temperature* /'tem.prə.tʃə, -prɪ-, -pər.ə-/; *necklace* /'nek.ləs, -ɪs/. У CEPD-2006 фонема /ə/ зафіксована у найпоширеніших варіантах вимови суфіксів *-ace*, *-ate*, *-less*, *-ness*, *-ity*, що утворюють значну кількість іменників та прикметників, які в 11-му виданні CEPD-1958 р. кодифікувались з /ɪ/. Вперше на тенденцію централізації в аспекті британської вимовної норми звернув увагу Чарльз Барбер [5: 42] на початку 60-их років минулого століття, хоча

вона не була абсолютно новою для деяких регіональних типів англійської вимови, наприклад, австралійської та розмовної вимови, поширеної в дельті річки Темзи. Хоча редукція ненаголошених голосних є загальносистемною рисою англійського вокалізму, яка властива йому протягом декількох століть, значне розширення позицій вживання нейтрального /ə/ в нормативному аспекті, починаючи з другої половини ХХ століття, вважаємо впливом узусу на норму вимови.

Для сучасної британської норми вимови також властиве звуження позицій вживання дифтонга /ʊə/, який варіює з довгим монофтонгом /ɔ:/. Цей монофтонг уведений до нормативного вжитку як альтернативний варіант, за виключенням слова *sure*, який вимовляється з /ɔ:/ у своєму найпоширенішому варіанті, напр.: *sure* /ʃɔ:ʳ, ʃʊəʳ/, *curious* /'kjʊə.ri.əs, 'kjɔ:ri.əs/, *fury* /'fjʊə.ri, 'fjɔ:- /.

У підсистемі приголосних найбільш помітні інновації у фоноваріантах слів пов'язані з тенденцією африкатизації альвеолярних /t/, /d/ та асибіляції /s/, /z/ перед /j/, тенденцією елімінації сонанта /j/ після деяких щільних; тенденцією одзвінчення глухих щільних приголосних у позиції після ненаголошеного голосного – так звані “вернеризми” (за ім'ям автора фонетичного закону Карла Вернера, напр.: *absurd* /əb'zɜ:d/ – /əb'sɜ:d/; *resource* /rɪ'zɔ:s/ – /rɪ'sɔ:s/). У багатьох словах у медіальній позиції африкати /tʃ/, /dʒ/ та сибілянти /ʃ/, /ʒ/ отримали статус або найпоширеніших варіантів, витіснивши біфонемні сполуки, відповідно, /tj/, /dj/, /sj/, /zj/ до розряду альтернативних, або зафіксовані як нові варіанти, напр.: *actual* /'æk.tʃu.əl/ – /-tju-/; *graduate* noun /'grædʒ.u.əl/ – /'græd.ju-/; *issue* /'ɪʃ.u:/ – /'ɪs.ju:/; *casuistic* /kæz.ju'ɪs.tɪk/ – /kæz- /.

Такий перерозподіл викликаний дією історичної тенденції асибіляції передньоязикових приголосних, яка також має назву асиміляції «зрощення» (coalescent assimilation). Фоноваріанти з африкатами й сибілянтами вважаються нормативними, коли асиміляція зрощення має місце в ненаголошеному складі, що займає медіальну позицію у слові, однак в останньому виданні CEPD-2006 ці варіанти зафіксовані в деяких словах в ініціальних наголошених складах, хоча до цього часу вони тлумачились як розмовні, напр.: *Tuesday* /'tju:z.deɪ, 'tʃu:z-/; *tune* /tju:n, tʃu:n/, *due* /dju:, dʒu:/; *duke, Duke* /dju:k, dʒu:k/.

У межах RP/BBC English відбувається подальше звуження позицій вживання сонанта /j/ особливо в дистрибуції після /s/, /l/, напр.: *superior* /su:'pɪə.ri.ə, sju:-/, *illuminate* /ɪ'lu:.mɪ.neɪt, -'lju:-/, *pollute* /pə'lu:t, -'lju:t/. Однією з можливих причин елізії /j/ є вплив американського варіанта вимови та деяких діалектних варіантів, в яких /j/ підлягає елімінації після значно більшого числа приголосних: /s/, /l/, /n/, /t/, /d/, /θ/.

Аналіз варіювання фонемного складу слів в аспекті британської норми вимови засвідчує, що цей процес не є спорадичними коливаннями фонем в структурі лексики RP/BBC English, хоча воно може бути лексикалізованим (мати місце в окремих лексемах та їхніх похідних). Його розгляд його з урахуванням фонологічних зсувів, корінних змін в історії англійської мови, дії екстралінгвістичних чинників, дає підстави виокремити в цьому процесі нові тенденції на сучасному етапі розвитку норми вимови, серед яких найактуальнішими є вплив узусу на норму, особливості фонологічного нормування лексичних запозичень із класичних та французької мов, вплив графемної форми слова на фонемну структуру термінологічних інновацій, розширення позицій вживання фонем /ə/, витіснення дифтонга /ʊə/ з нормативного вжитку, поширення в нормативному аспекті сфери дії африкатизації та асибіляції сполук /tj/, /dj/, /sj/, /zj/, звуження позицій вживання сонанта /j/.

Цікаву перспективу подальшого дослідження варіювання в аспекті орфоепічної норми слова вбачаємо в порівняльно-зіставному вивченні динамічних рухів у британській літературній вимові та інших вимовних нормах англійської мови як поліваріантного утворення, що дасть змогу висвітлити шляхи й форми еволюції єдиної фонологічної системи цієї мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Лайонз Дж. Язык и лингвистика. Вводный курс: Пер. с англ./ Дж. Лайонз. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 320 с.
2. Парашук В. Ю. Зміни в кодифікованих вимовних нормах сучасної англійської мови / В. Ю. Парашук // Наукові записки Кіровоградського держ. пед. ун-ту імені Володимира Винниченка. Сер. Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка. – 2000. – Вип. 26. – С. 165-175.
3. Постовалова В. И. Фонология / В.И. Постовалова // Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка /Под.общ.ред. Б.А.Серебрянникова. – М.: Наука, 1970. – С. 120-193.

4. Шахбагова Д. А. Фонетическая система английского литературного языка – целостность, устойчивость, вариативность: Дис. ... д-ра филол. наук. /Д. А. Шахбагова. – М., 1986. – 425 л.
5. Barber Ch. Linguistic Change in Present-day English / Charles Barber. – Edinburgh, London: Oliver and Boyd, 1964. – 164 p.
6. Burchfield R. W. The English language / R. W. Burchfield. – Oxford, New York: OUP, 1985. – 194 p.
7. Dobson E. J. English Pronunciation 1500-1700 / E. J. Dobson – Oxford: Clarendon Press, 1968. – Vol. II.– P.445-1073.
8. Gimson A.Ch. Daniel Jones and standards of English pronunciation / Alfred Charles Gimson // English Studies. – Vol. 58. – No. 2. – 1977. – P. 151-156.
9. Hannisdal B.R. Variability and Change in Received Pronunciation: Dissertation. / B.R. Hannisdal. – Bergen: University of Bergen, 2006. – 245 p.
10. Jones D. The Pronunciation of English / Daniel Jones. – Sixth edn. – Cambridge: CUP, 1967. – 223 p.
11. Roach Peter. Variation Information in Pronunciation Dictionaries / Peter Roach, Simon Arnfield //Modelling Pronunciation Variation. – Rolduc: NL, 1998. – P.121-124 – Online: http://www.isca-speech.org/archive/mpv_98/mpv8_121.html
12. Strang B.M. A History of English / Barbara Strang. – London: Methuen and Co. Ltd., 1979. – 453 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

13. CEPD-2006 – Cambridge English Pronouncing Dictionary / Originally compiled by D.Jones. – 17th ed. / Edited by P.Roach, J.Hartman and J.Setter. – Cambridge: University Press, 2006. – 599 p.
14. LPD-2000 – Longman Pronunciation Dictionary / Compiled by J.C. Wells. – 2d impression. – Harlow: Longman, 2000. – 870 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Паращук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси – вимовні норми сучасної англійської мови.

СИСТЕМНА ВМОТИВОВАНИСТЬ ВІЛЬНОГО ВАРІЮВАННЯ ДИФТОНГІВ У СТРУКТУРІ ВЛАСНИХ НАЗВ: СКЛАДОВА СТРУКТУРА СЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ)

Ганна ПОЛИЩУК (Кіровоград, Україна)

У статті досліджуються особливості системної вмотивованості вільного фонемного варіювання дифтонгів у фонемному складі власних назв в аспекті південноанглійської та загальноамериканської норм вимови на матеріалі лексикографічних джерел, яка полягає в існуванні тісного зв'язку між варіюванням дифтонгів і такою характеристикою слова, як його складова структура. Описано різницю у варіюванні дифтонгів у загальних та власних назвах.

Ключові слова: вільне фонемне варіювання дифтонгів, південноанглійська вимова, загальноамериканська вимова, власні назви, складова структура слова, лексикографічні джерела.

The paper investigates the problem of phonemic variation of diphthongs in the composition of proper names in Received Pronunciation and General American Pronunciation on the basis of its lexicographic sources and the connection of free phonemic variation of diphthongs with syllabic characteristics of the word. The author draws attention to the changes in the pronunciation of diphthongs presented in contemporary pronunciation dictionary Longman Pronunciation Dictionary.

Key words: free phonemic variation of diphthongs, Received Pronunciation, General American Pronunciation, proper names, syllabic structure of the word, lexicographic sources.

Дана стаття присвячена дослідженню системної вмотивованості вільного фонемного варіювання дифтонгів у кодифікованих нормах вимови британського та американського варіантів англійської мови у власних назвах, а саме його взаємозв'язку зі складовою структурою слова. У працях вітчизняних та зарубіжних науковців (Д.П. Венцкуте, Г.Є. Мальковського, Г.П. Торсуєва, В.Ю. Паращук, Дж. Веллза, А. Гімсона, А.В. Поліщук) висвітлювались різні аспекти вільного фонемного варіювання (ВФВ), проте у наведених джерелах варіюванню дифтонгів саме у структурах власних назв не приділялось уваги, оскільки власні назви як складова частина мовної комунікативної системи потребують окремого розгляду.

Отже, вирішено встановити зв'язок між варіюванням дифтонгів та складовою структурою слова саме у структурі власних назв у зв'язку з тим, що використання в межах даної роботи системного підходу до аналізу мовних явищ передбачає орієнтацію дослідження на розкриття цілісності об'єкта, на виявлення різноманітних типів зв'язків складного об'єкта та зведення їх у єдину теоретичну картину [2:5].

Вплив системи мови на її звуковий склад найяскравіше виявляється у фонетичній організації повнозначних одиниць, у першу чергу слова, сегментна організація якого склалася, з одного боку, під дією антропофонічних факторів, з іншого, – під впливом фонологічних, морфологічних, лексико-граматичних та інформаційних факторів [3:29].

Оскільки власні назви складають значну частину соціокультурного контексту мови і мовної картини світу та покривають усе культурно значуще поле фонових знань [12:172], вважаємо, що варіювання дифтонгів саме в цьому прошарку лексики потребує детального висвітлення, оскільки помітно поглибить знання про вільне фонемне варіювання дифтонгів у зв'язку з загальною тенденцією до розгляду мовних одиниць з погляду їх комунікативної значущості.

Раніше ми розглядали ВФВ дифтонгів південноанглійської (RP) та загальноамериканської (GA) вимовних норм у порівняльному плані, що було зроблене нами на матеріалі загальних назв [8], також досліджувались тенденції варіювання як британських, так і американських дифтонгів у структурі власних назв [9,10], а вплив системи мови на варіювання дифтонгів на матеріалі власних назв не був предметом спеціального дослідження. Саме цим зумовлюється актуальність обраної теми, яка визначається необхідністю виявлення сучасних тенденцій у вимовній нормі британського та американського варіантів англійської мови, що є важливим при навчанні усного мовлення, а також у встановленні особливостей їхнього функціонування в усному мовленні. Згідно з викладеним вище, комплексне дослідження фонемного варіювання дифтонгів на рівні фонемної структури слова передбачило пошук системотворчих факторів, які сприяють або обмежують ВФВ під впливом інших характеристик слова як багатоаспектної одиниці.

У результаті суцільного обстеження 225,000 слів сучасного словника вимови Longman Pronunciation Dictionary за редакцією Дж.Веллза (LPD – 2008), який відображає два типи вимови: південноанглійський та загальноамериканський, нами виділені фонемні варіанти 7829 лексем, у фонемній структурі яких має місце ВФВ дифтонгів, що складає 3,48% від загальної кількості слів, зареєстрованих у словнику LPD – 2008. 93,5% випадків ВФВ становить варіювання дифтонгів американського варіанта з дифтонгами британського варіанта, 5,85% – ВФВ серед дифтонгів RP, 0,65% – ВФВ серед дифтонгів GA. Далі нашу увагу сконцентровано на дослідженні процесу ВФВ дифтонгів південноанглійської та загальноамериканської вимовних норм з урахуванням силабічної структури слова. Отже, досліджуємо ВФВ у складі складу як структурного елемента слова.

Серед категорій і понять мовознавства склад займає важливе місце, оскільки склад – один із елементів складної системи, якою є мова, пізнати котру неможливо без виявлення цілісних властивостей цієї множини елементів, зв'язків і відношень, що мають місце як в самому об'єкті, так і в його взаємовідношеннях із навколишнім оточенням [11:11]. У зв'язку з тим, що в сучасному мовознавстві проблему складу називають однією з найскладніших, відзначимо, що в межах даного дослідження нас цікавить фонологічний склад, оскільки аналіз вільного фонемного варіювання дифтонгів здійснено у фонологічному аспекті.

У нашому дослідженні, слідом за М.І.Лекомцевою [5:107], ми визначасмо склад як фонемну послідовність змінної довжини, у межах якої діють властиві для даної мови закони сполучуваності фонем. Силабічна структура слова включає кількість складів, їх склад, можливе положення в слові.

Л.Г.Зубкова вважає склад передусім вимовною і, відповідно, мовленнєвою одиницею [4:130]. Однак єдність мови і мовлення виявляється вже в тому, що мова має лінійний характер, який виключає можливість вимови двох елементів одночасно. Внаслідок лінійності мови синтагматика звукових одиниць споконвічно орієнтована на вимовність. Отже, у цьому розумінні склад набуває мовного статусу і визначається однією з рамкових одиниць розподілу та сполучуваності фонем. Саме склад, з точки зору Л.В.Бондарко, забезпечує найбільш повне використання фонетичної інформації, а складова (силабічна) структура надає можливість вибрати із цієї фонетичної інформації те, що необхідне для фонемної ідентифікації, відповідно, склад – це та мінімальна звукова послідовність, що забезпечує реалізацію фонемної послідовності [1:175, 179].

Склад розглядається лінгвістами як мінімальна вимовна одиниця, центром або ядром якої є голосний звук, а на периферії розташовуються приголосні [15:697]. Мінімальний він тому, що вимовні рухи, необхідні для того, щоб утворилось слово або речення, неможливо розчленувати на комплекси менші, ніж склад, який саме тому вважається не лише послідовністю звуків, а такою послідовністю, яку об'єднує загальна ознака: загальна артикуляторна програма, що лежить в основі організації вимовних рухів під час утворення складу. Функціональне навантаження складу пов'язане з організацією звукової матерії мови: без тієї чи іншої складової структури, без суворих закономірностей групування в складі було б неможливим поєднання фонем у потоці мовлення та в складі експонентів самостійних одиниць мови [14:36; 6:81; 17:106-107].

Необхідно відзначити, що саме з поняттям складу тісно пов'язано поняття дифтонга, який у межах нашого дослідження і визначається як поєднання двох голосних саме в межах одного складу [див. також 6:82; 17:31 та ін.]. Дифтонгу як складній функціональній одиниці мови, притаманний саме критерій силабічної неподільності. Це означає, що початковий та кінцевий елемент дифтонга не можуть розпадатись на два склади навіть при повільній вимові [13:125], що є визначальним у наданні йому монофонемного статусу в сучасній англійській.

На даному етапі встановлюємо, власні назви якої складової довжини виявляють ВФВ дифтонгів у вимовних нормах досліджуваних варіантів. Дослідниками встановлено, що максимальна кількість складів в англійській мові не перевищує дев'яти складів, а найбільша кількість слів форм розміщена в інтервалі від двох до п'яти складів [7:19].

Аналізу складової довжини власних назв, у фонемних структурах яких відбувається ВФВ дифтонгів, передувало силабічне членування експериментального матеріалу, а у зв'язку з тим, що питання складоподілу вважається актуальним у сучасних фонетичних дослідженнях і погляди лінгвістів з цього питання розходяться [11:14], коротко узагальнимо основні правила силабічного членування. В англійській мові існує три найбільш авторитетні точки зору на цю проблему, а саме:

1. Приголосний в інтервокальній позиції обов'язково відходить до наступного голосного.
2. Складоподіл залежить від довготи голосного складоносця. Ця точка зору відноситься до орфографічного складоподілу і використовується для фонетичного складоподілу [11:15].
3. Третя точка зору розповсюджена в сучасній фонології і включає такі правила:
 - а) межа складу проходить у місцях меж слів і також збігається з морфемною межею між елементами складних слів;
 - б) африкати не розділяються;
 - в) де а) та б) дозволяють фонотактичні правила, приголосні відходять до того голосного, який є більше наголошеним, ніж інші, чи у випадку, якщо голосні наголошені однаково, – до попереднього [16: XIX].

У нашому дослідженні ми керувались фонологічними критеріями складоподілу, запропонованими автором LPD – 2008 Дж.Веллзом: [LPD – 2008:XXVII]: складоподіл не повинен порушувати силабічну структуру слів англійської мови: необхідно так поділяти слова на склади, щоб приголосні приєднувались до найбільш наголошеного голосного. Слабкий голосний вважається менш наголошеним, аніж ненаголошений сильний голосний.

Отже, силабічному членуванню було піддано корпус власних назв (RP) матеріалу спостереження у фонемних структурах яких відбувається ВФВ дифтонгів. Серед одиниць, що виявляють ВФВ дифтонгів британського варіанта, представлені власні назви, починаючи з мінімальної складової довжини в 1 склад (6,6%): Stein /stain/, Bowles /bəʊlz/ і до максимальної – 5 складів (2,6%): Anastasia /ænə'steɪziə/, Michelangelo /mɪkəl'ændʒələʊ/. Нагадаємо, що у фонемних структурах загальних назв максимальна кількість складів з ВФВ дифтонгів британського варіанта складала 8 складів і в цілому фонемні варіанти однокладових і багатоскладових (у п'ять, шість, сім, вісім складів) слів мали незначне поширення в матеріалі дослідження – 27,72% – британський варіант, 22,19 % – американський варіант [8:13].

Аналіз експериментального матеріалу показав, що ВФВ дифтонгів у фонемних структурах власних назв південноанглійської вимовної норми властиве, головним чином, двоскладовим словам, що складає 48,7% випадків, наприклад: Beighton /'beɪtən/, Bourbon

/bʊəbən/; трискладовим – 31,2% випадків, наприклад: Florentine /'flərəntaɪn/, Aznavour /'æznəvʊə/; і чотирискладовим – 10,9% випадків, наприклад, De Valera /dəvə 'leərə/, Copenhagen /,kæʊrən'heɪgəp/, що підтверджує твердження В.О.Московича [7] про те, що саме в цьому інтервалі (від 2 до 5 складів) знаходиться більшість слів англійської мови. Цим також пояснюється мінімальна участь у ВФВ багатоскладових слів, у фонемних структурах яких відбувається ВФВ дифтонгів, оскільки вони мають складну морфологічну структуру, яка важка для сприйняття й ускладнює процес комунікації, що особливо стосується власних назв: лише 2,6% випадків становить ВФВ п'ятискладових слів. Відзначимо також, що дифтонги /eɪ/, /aɪ/ та /əʊ/, які належать до ядра варіювання [див. ст.9:515], найчастіше варіюють саме у двоскладових словах: /eɪ/ – 46% випадків, /aɪ/ - 39,7% випадків та /əʊ/ – 56,1% випадків у матеріалі спостереження. Дифтонги основної підсистеми варіювання, а саме /ʊə/ та /aʊ/, також найчастіше варіюють саме у двоскладових словах, відповідно 30,3% та 70,4%, але не зафіксовано жодного випадку їхнього варіювання у п'ятискладових словах.

Аналогічні дані були помічені нами при аналізі складової довжини власних назв, у фонемних структурах яких відбувається ВФВ дифтонгів загальноамериканської вимовної норми. Корпус цих слів представлений у матеріалі спостереження одиницями із мінімальною складовою довжиною в один склад (6%): Brome /broʊm/, Gower /gəʊr/; до максимальної – у чотири склади (8%): Aesopian /i:'sɔʊpiən/, Cuyahoga (river name) /,kajə'hɔʊgə/. Жодного випадку варіювання дифтонгів загально американської вимовної норми у п'ятискладових словах не зафіксовано у нашому матеріалі.

ВФВ дифтонгів загальноамериканської вимовної норми властиве переважно двоскладовим словам, що складає 56% випадків, наприклад: Sabine /'seɪbaɪn/, Colman /'kɒlmən/; трискладовим – 30% випадків, наприклад: Paraguay /'perəgwaɪ/, Pareete /,pa:pi 'eteɪ/.

Узагальнимо викладене вище в табл. 1.1, де у першій колонці представлені дифтонги RP/GA, у другій – розподіл аналізованих слів за кількістю складів від 1 до 5 в обох варіантах, також наведені дані про ВФВ певного дифтонга (у відсотках) у певному складі.

Таблиця 1.1.

ВФВ дифтонгів RP та GA у власних назвах в залежності від довжини складу (%)

Дифтонг	Кількість складів															
	1		2		3		4		5							
	RP	GA	RP	GA	RP	GA	RP	GA	RP	GA						
ɪ	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11						
aɪ	7,7		39,7	33,3	41	66,7	9		2,6							
eɪ	4		46	75	29,8	12,5	14,5	12,5	5,7							
ɪ	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11						
ɔɪ	20		50	100	30											
əʊ/ɒʊ	6,5	5,9	56,1	55,9	28,8	29,4	8,6	8,8								
aʊ	7,4	100	70,4		14,8		7,4									
ɪə	8		44		24		20		4							
eə			54,5		27,3		9,1		9,1							
ʊə	12,1		30,3		45,5		12,1									
Всього:	6,6		48,7		31,2		10,9		2,6							
		6		56		30		8								

Проаналізувавши власні назви, у фонемних структурах яких відбувається ВФВ

дифтонгів в RP та GA залежно від їхньої складової довжини, приходимо до висновку, що в сучасній англійській мові найбільш широко представлені “вільні” фонемні варіанти дифтонгів у власних назвах із з довжиною у два склади – для обох досліджуваних варіантів; три і чотири для RP; три для GA – 90,8% корпусу матеріалу спостереження в південноанглійській вимовній нормі; 86% – корпусу матеріалу спостереження в загальноамериканській вимовній нормі. Фонемні варіанти односкладових і багатоскладових слів (у п’ять складів) мають порівняно невелике розповсюдження (9,2% корпусу матеріалу дослідження в RP; жодного випадку – у GA).

У межах цієї статті неможливо охопити все коло питань, пов’язаних з досліджуваною проблемою. Вбачаємо перспективним вивчення специфіки функціонування дифтонгів у фонемних структурах власних назв у різних вимовних нормах англійської мови. Остаточні висновки про системну вмотивованість вільного фонемного варіювання дифтонгів англійської мови можуть бути зроблені після дослідження як британських, так і американських дифтонгів у структурах власних назв, а саме: їхньому зв’язку з акцентними характеристиками власних назв, з фонемною довжиною та морфемною структурою, з етимологією власних назв.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бондарко Л.В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи. – Л.: Изд-во Ленинград. гос. ун-та, 1981. – 197 с.
2. Дворжецкая М.П. Единство системного и коммуникативно-функционального анализа просодии связного текста // Изучение динамического аспекта сегментных и супraseгментных единиц звучащего текста / Под ред. М.П. Дворжецкой. – К.: КГПИИЯ. – 1988. – С. 5-11.
3. Зубкова Л.Г. Системная мотивированность звуковой формы слова // Фонология и просодия слова. Сб. науч. тр. – М.: МГПИИЯ. – 1984. – С. 29-43.
4. Зубкова Л.Г. Фонологическая типология слова. – М.: Изд-во УДН, 1990. – 256 с.
5. Лекомцева М.И. Типология структур слога в славянских языках. – М.: Наука, 1968. – 224 с.
6. Маслов Ю.С. Введение в языкознание. – М.: Высшая школа, 1975. – 328 с.
7. Москович В.А. Глубина и длина слов в естественных языках // Вопросы языкознания. – 1967. – №6. – С. 17-33.
8. Поліщук Г.В. Норма і варіативність у системі дифтонгів британського та американського варіантів англійської мови: Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.04/ Київськ.нац.лінгв.ун-т. – К., 2002. – 19 с.
9. Поліщук Г.В. Варіювання британських дифтонгів у власних назвах (на матеріалі лексикографічних джерел). – Наукові записки. – Випуск 105(1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – с. 513-518.
10. Поліщук Г.В. Варіювання американських дифтонгів у власних назвах (на матеріалі лексикографічних джерел). – Наукові записки. – Випуск 119. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2013. – с. 122-127.
11. Романова О.А. Фонемна структура складу в текстах різних функціональних стилів: Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04. – Луцьк, 1999. – 324 с.
12. Тер-Минасова С.Г. Война и мир языков и культур: вопросы теории и практики. – М.: АСТ: Астрель: Хранитель, 2007. – 286с.
13. Торсуев Г.П. Фонетика английского языка. – М.: Изд-во лит-ры на иностр. яз., 1950. – 332 с.
14. Cygan J. Aspects of English Syllabic Structure. – Wroclaw: Wroclawskie t-wo nauk, 1971. – 145 p.
15. Longman Pronunciation Dictionary. J.C. Wells. – Longman Group UK, 1990. – 802 p.
16. Longman Pronunciation Dictionary. J.C. Wells. – Pearson Education Limited, 2000. – Second ed. – 870 p.
17. Roach P. Introducing Phonetics. – L.: Penguin Books, 1992. – 128 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. LPD–2008 = Longman Pronunciation Dictionary. J.C. Wells. – Pearson Education Limited, 2008. – Third ed. – 922 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Поліщук – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: фонетика англійської мови.

ПРОСОДІЯ – ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ЕПІСТЕМІЧНОЇ СЕМАНТИКИ АНГЛОМОВНОГО ТА УКРАЇНОМОВНОГО СОЦІОЛЕКТУ МОЛОДІ

Ганна СИВОКІНЬ, Ольга ОЛЕКСАНДРОВА (Одеса, Україна)

Проведене дослідження показало, що комунікативні особливості молодіжного дискурсу в англійській та українській мовах мають типологічно спільний динамічний характер і проявляються в мовленнєвих засобах актуалізації епістемічної модальності в мовленні молоді. При цьому багатство просодичної форми відображає численність інтонаційно виражених значень і різноманіття їх комбінацій.

Ключові слова: просодія, епістемічна модальність, соціолект молоді, типологічно спільні характеристики.

The conducted research revealed that the communicative features of youth discourse in English and Ukrainian have a typologically common dynamic character and are actualized in language means of epistemic modality in the speech of youth. Thus, the vast quantity of prosodic forms is represented by the great number of prosody meanings and the variety of their combinations.

Key words: prosody, epistemic modality, sociolect of young people, typologically common characteristics.

Відносна «вага» сегментних і просодичних досліджень у світовій фонетиці помітно змінюється на користь останніх. Зростання інтересу до просодії пов'язано як із власне фонетичними потребами (опис просодичної системи як такої і дослідження взаємодії просодичних характеристик із сегментними), так і з новими семантичними завданнями (опис непропозиціональної семантики речення, реалізованої через просодію).

Вітчизняні описи фразової інтонації [1; 2; 3] досі ґрунтувалися на обмеженому інвентарі конструкцій, що відображало уявлення про незначний набір вихідних ознак і їх малі сполучні можливості (такий підхід пов'язаний зі спробою перенести особливості сегментного рівня мовлення – можливість зведення великої кількості звуків до незначного набору фонем – на супрасегментний). Цьому відповідало й уявлення про функціонування інтонаційних одиниць: вони або зв'язувалися з «основними типами висловлювань», або розглядалися як невмотивовані одиниці типу фонем. Такий підхід створює великі труднощі як при фонетичному ототожненні конструкції, так і при її семантичній інтерпретації. Ці труднощі переконливо описані в роботах голландських русистів С. Оде і К. Кейпер [5; 6].

Безперечно, більш продуктивним є підхід, при якому дослідник виходить із функціональної мотивованості інтонації і вважає, що багатство просодичної форми відображає численність інтонаційно висловлюваних значень і різноманіття їх комбінацій. Уявляється неможливим установлення остаточного інвентарю просодем без паралельного дослідження комбінаторики непропозиціональних змістів [2].

При цьому саме завдання виявлення інвентарів інтонаційних конструкцій відходить на другий план перед завданням виявлення елементарних просодичних компонентів і закономірностей їх комбінування при передачі змісту висловлення.

Актуальність роботи полягає в необхідності проведення ґрунтовного дослідження проблеми інвентарного складу інтонаційних конструкцій просодичного оформлення висловлювань, що актуалізують епістемічну модальність, на матеріалі мовленні молоді Англії та України. Таке дослідження є першою спробою систематизації типологічно спільних характеристик не близькоспоріднених мов.

Метою роботи є встановлення типологічно спільних рис просодії епістемічної модальності в україномовному та англомовному соціолекті молоді.

Мовлення молоді представлено всіма видами суб'єктивно-міжособистісної модальності: деонтичною (переслідує мету змінити світогляд реципієнта, що здійснюється за допомогою використання наказів, закликів, настанов і побажань), алетичною (забезпечує кваліфікацію висловлювань із позицій необхідності / випадковості або можливості / неможливості), аксіологічною (доносить до реципієнта позитивну або негативну суб'єктивну оцінку), епістемічною (забезпечує реципієнта певною інформацією з різним ступенем достовірності). У молодіжному дискурсі названі типи модальності, як правило, виступають у певній взаємодії.

Епістемічна модальність характеризує висловлення з точки зору модального аспекту пропозиціонального змісту і співвідноситься, з одного боку, із джерелом інформації, на базі якого сформульовано висловлення, а з іншого – зі ступенем обізнаності мовця. Суб'єктивний

епістемічний статус висловлювання відображає надзвичайно широку ділянку значення епістемологічної модальності від імовірності, можливості до впевненості. Суб'єктивні думки спостерігача, які можуть набувати форми думки-припущення або думки-оцінки, що розрізняються вмотивованістю, верифікованістю і можливістю спростування.

Аналіз об'єктивно-модальних відносин функціонально-семантичного поля епістемічної модальності дозволяє говорити про те, що навряд чи можна підвести основу під конструювання деяких узагальнених просодичних моделей, які фіксують контрастне протиставлення об'єктивно-модальних відносин реальності і ірреальності в цілому. Настільки ж необґрунтованим уявляється віднесення інтонаційних відмінностей між значеннями умовності, повинності, спонукання, бажаності тощо до результатів безпосереднього впливу об'єктивної модальності та інтерпретації відповідних відмітних рис як просодичних маркерів окремих видів неіндикативних об'єктивно-модальних значень. Сказане, звичайно, не слід трактувати як твердження про інтонаційну нерозрізненість, тотожність мовних реалізацій, що належать до різних типів об'єктивно-модальних значень. Може йтися лише про те, за рахунок чого індикативні і неіндикативні модальні значення, а також окремі неіндикативні типи об'єктивної модальності, що виступають компонентами відповідних функціонально-семантичних полів, протиставляються один одному на інтонаційному рівні. Вони розрізняються не яким-небудь фіксованим набором просодичних ознак, а сукупністю диференційних інтонаційних рис, які притаманні тим суб'єктивно-модальним конотаціям (головним чином власне оцінної або емоційно-оцінної властивості), які переважно супроводжують той чи інший тип об'єктивно-модальних значень.

Просодичні особливості передачі суб'єктивно-модальних значень у найменшій мірі висвітлені в науковій літературі [1; 3; 4]. Суб'єктивно-модальні поля утворюють ієрархічну структуру, обмежену на нижньому рівні бінарними опозиціями типу: звичайність / незвичайність, доцільність / недоцільність, допустимість / неприпустимість, здатність / нездатність, випадковість / умисність, наявність / відсутність бажаного результату, тривалість / короткочасність. Якщо не зважати на деякі семантичні особливості конститuentів цих полів, то багато з них можуть бути необґрунтовано співвіднесені з певними інтонаційними контурами. Так, наприклад, інтонаційне вираження опозиції модальних значень тривалості / короткочасності характеризується контрастним протиставленням усіх параметрів просодії (мелодичного, темпорального і динамічного компонентів) в англійській та українській мовах. Наприклад, в обох мовах, що досліджуються, модальне значення тривалості марковано спадним тоном, а короткочасності – висхідно-спадним тоном в ядерному складі. Крім того, короткочасність, на відміну від тривалості, передається вищим мелодичним рівнем перед'ядерної частини фрази, прискореним темпом мовлення. Особливо контрастним є інтонаційне оформлення головного наголошеного складу при передачі досліджуваної опозиції: швидкість наростання рівня мелодичного компонента в ядрі збільшується, а тривалість ядра скорочується в три-чотири рази при вираженні модального значення короткочасності в порівнянні з тривалістю.

В українській мові кількісний прояв просодичних ознак, що диференціюють відношення тривалості від короткочасності, виражено яскравіше, ніж в англійській. Так, темп реалізації фрази в цілому і ступінь збільшення гучності звучання ядра в українській мові марковані дещо сильніше, ніж в англійській мові при вираженні цієї опозиції.

Аналізуючи модально-семантичні поля суб'єктивно-модальної групи значень у цілому, можна зауважити, що компоненти цих полів сполучаються з деякими просодичними рисами, що переважно вживаються при їх репрезентації в мовленні, проте ці риси є корелятами полів сфери власне оцінних та емоційно-оцінних значень. Велика розмаїтість таких конотацій в умовах комунікації робить зазначені системи інтонаційних конструкцій в значній мірі дифузними, нестабільними. Зафіксувати переважання якихось певних рис просодії в передачі розглянутого класу модальних значень у цілому не вдається.

У ряді робіт робилися спроби прямого співвіднесення тих чи інших типів мелодичного оформлення окремих сегментів синтагми з конкретними семіологічними одиницями. Однак більшість лінгвістів сходиться на думці, що змісторозрізнавальні можливості мелодичного компонента інтонації реалізуються найчастіше не за рахунок особливостей просодичного

оформлення того чи іншого сегмента синтагми, а в результаті взаємодії інтонаційних конструкцій передшкали, шкали і ядра, функціонально пов'язаних у мовленнєвому акті.

Інвентарно-таксономічні просодичні засоби мовлення демонструють наявність істотних відмінностей ступеня інформативності мелодики, гучності, темпу, тембру, ритму і фразового наголосу в плані передачі логіко-змістових та емоційно-модальних значень, а також комплексний характер реалізації названих інтонаційних компонентів у мовленні. Тому важливу проблему становить не тільки вивчення ролі кожного з цих компонентів при реалізації різних лінгвістичних функцій просодії, але й установлення їх ієрархії, взаємозв'язку і взаємозалежності в мовленні.

Таким чином, аналіз особливостей просодії при оформленні висловлювань актуалізуючих епістемічну модальність, дає можливість стверджувати, що супрасегментний фонетичний рівень є універсальним феноменом, не можна знайти мову, яка існувала б без цього рівня. У той же час слід ураховувати той факт, що кожна мова має свою неповторність у використанні супрасегментних засобів при передачі логіко-семантичних і модально-емоційних відносин при комунікації.

Соціолект молоді передбачає конкретний вплив на адресата за допомогою:

1) установлення контакту з учасниками комунікації (для цього необхідно володіти інформацією про соціальний статус слухачів, рівень їхньої освіти, їхній світогляд);

2) справляння запланованого впливу на слухача (що досягається вживанням необхідних мовних засобів в мовленні, наявністю емоційної насиченості в мовленнєвому відрізку).

Проведене дослідження показало, що комунікативні особливості молодіжного дискурсу мають динамічний характер і проявляються в мовленнєвих засобах актуалізації епістемічної модальності.

Підтвердженням вищесказаному є наявність загальнодоступної лексики, сленгізмів, використання запитально-відповідних комплексів замість оповідних речень (що надає мові риси експресивності).

У цьому дослідженні автор виходить із функціональної мотивованості просодії і вважає, що багатство просодичної форми відображає численність інтонаційно виражених значень і різноманіття їх комбінацій.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бровченко Т.О., Корольова Т.М./Т.О.Бровченко, Т.М.Корольова // Контрастивний аналіз англійської та української вимови. – 2-е вид. випр. і доп./ Миколаїв, МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – 296с.
2. Кодзасов, С. В. Проблемы исследования просодии [Текст] / Сандро Васильевич Кодзасов // Известия академии наук: Серия литературы и языка. – Т. 62. – №4. – 2003. – С. 44–55.
3. Королева Т.М. Интонация модальности в звучащей речи / Т. М. Королева. – К. – Одесса: Вища школа, 1989. – 147 с.
4. Оде С. Интонационная система русского языка в свете данных перцептивного анализа [Текст] / Оде С. // Проблемы фонетики. – Вып. 2. – М., 1995. – С. 21–29.
5. Bolinger D. Intonation signals of subordination [Text] / D.L. Bolinger // Proc. XI-th Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Soc, 1984. – P.401–414.
6. Keijsper C.E. Recent intonation research and its implications for teaching Russian [Text] / Keijsper C.E. // Studies in Russian linguistics, Vol. 17. – Amsterdam, 1992.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Сивокінь Ганна – кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов Одеської будівельної академії.

Олександрова Ольга – аспірант Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова, викладач кафедри іноземних мов Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: сучасні тенденції соціолекту молоді України та Англії, особливості просодії при оформленні висловлювань актуалізуючих епістемічну модальність.

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПАУЗАЦІЇ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ

Ганна ЮЩЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті висвітлено соціолінгвістичну зумовленість актуалізації пауз в англійському офіційно-діловому діалогічному мовленні. На підставі експериментально-фонетичного дослідження розглянуто перцептивні й акустичні особливості паузацій, зумовлені дією таких соціолінгвістичних чинників: соціального статусу мовців, функціонально-прагматичної спрямованості мовлення та його емоційно-прагматичного потенціалу.

Ключові слова: пауза, тривалість, варіативність, фрагмент, соціальний статус мовців, функціонально-прагматична спрямованість, емоційно-прагматичний потенціал.

The impact of sociolinguistic factors on pauses actualization in English formal business dialogic speech is discussed in this paper. On the basis of experimental phonetic research auditory and acoustic peculiarities of pauses determined by speakers' social status, functional-pragmatic aim of speech and its emotional-pragmatic potential are considered.

Key words: pause, duration, variability, fragment, speakers' social status, functional-pragmatic aim, emotional-pragmatic potential.

Дослідження проблем соціальної диференціації мови має давню традицію у світовій лінгвістиці. Ідеї про тісний зв'язок мови і суспільства знайшли своє відображення у працях Ш.Баллі, Е.Сепіра, В.Матезіуса, Б.Гавранека та інших лінгвістів. Питання функціонально-стилістичної варіативності мови і класифікації функціональних і вимовних стилів продовжують залишатися одними з найбільш дискусійних у лінгвістиці. Проблемі дослідження особливостей функціонування соціально маркованих засобів мови присвячено ряд праць вітчизняних і зарубіжних дослідників (В.Д.Бондалетов, А.Гімсон, Д.Джоунз, Л.П.Крисін, Д.Кристал, У.Лабов, О.Д.Петренко, Л.І.Прокопова, О.І.Стеріополо, О.Д.Швейцер, Т.І.Шевченко та ін.).

Загальна спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення мовних явищ крізь призму їхньої соціокультурної варіативності зумовлює потребу комплексного аналізу низки позамовних чинників, що може слугувати підґрунтям для вивчення явищ варіативності вимови в соціальному аспекті. У зв'язку з цим, дослідження соціолінгвістичної варіативності просодичних характеристик мовлення відзначається особливою актуальністю. Метою цієї розвідки є виявлення соціолінгвістично зумовлених ознак паузацій в англійському діалогічному мовленні, обґрунтованих у результаті проведеного експериментально-фонетичного дослідження варіативності інтонації в офіційно-діловій сфері.

У процесі обґрунтування теоретичних передумов дослідження було розроблено класифікацію соціолінгвістичних, функціонально-прагматичних й емоційно-модальних ознак офіційно-ділового діалогу, яка слугувала методологічною основою планування та реалізації основних процедур експериментально-фонетичного дослідження. При цьому з погляду поставленої мети, спрямованої на обґрунтування соціолінгвістичної зумовленості інтонації офіційно-ділового мовлення, ми вважали за доцільне використовувати такі соціально значущі ознаки: соціальний статус мовця відносно статусу слухача (вищий, рівний, нижчий), функціонально-прагматична спрямованість мовлення (досягнення згоди, отримання інформації, спонукання до дії) та емоційно-прагматичний потенціал (високий, середній, низький).

З метою оптимального проведення експериментально-фонетичного дослідження та експліцитної інтерпретації його результатів тексти експериментальних діалогів було членовано на структурно-семантичні блоки та їхні фрагменти відповідно до конкретної функціонально-прагматичної мети: початок (контакто-встановлювальний, стратегічно-визначальний фрагменти), основна частина (конфліктотвірний, динаміко-подійний, аргументативно-дискусійний фрагменти), завершення (попередньо-заклучний, власне-заклучний фрагменти).

Програма і методика експериментально-фонетичного дослідження передбачала два етапи аудитивного аналізу, акустичний аналіз та лінгвістичну інтерпретацію й узагальнення експериментальних даних. Матеріалом дослідження слугував експериментальний корпус діалогічних текстових фрагментів, начитаних дикторами – носіями англійської мови

(британський варіант), матеріал із лінгафонних інтерактивних курсів та відеокурсів англійської мови, а також оригінальних англійських фільмів.

З точки зору реалізації просодичних характеристик пауза трактується як переривання в мовленнєвому континуумі [4: 128], яке фіксується внаслідок падіння рівня інтенсивності до нуля на мінімальній часовій ділянці; а фізіологічним корелятом паузи виступає зупинка в роботі органів мовлення, приведення їх у стан спокою. Під час аудитивного аналізу експериментального матеріалу ми використовували шкали комплексу перцептивних градацій, які найповніше відповідали завданням нашого дослідження [4: 97-98]. Для опису перцептивних параметрів реалізації пауз ми застосовували чотирирівневу шкалу градацій тривалості пауз (довга, середня, коротка, перцептивна), виділяючи при цьому перцептивну паузу не як аудитивно сприйману перерву звучання, а як смислову межу між двома інтонаційними одиницями [8: 7].

Акустичні характеристики пауз на стиках фрагментів досліджуваних діалогів визначалися із застосуванням комп'ютерної програми *Cool Edit Pro* [9]. Тривалість пауз на стиках фрагментів оцінювалася у термінах: мінімальна (0-20%), коротка (21-40%), середня (41-60%), збільшена (61-80%), максимальна (81-100%). За результатами аудитивного й акустичного аналізу було обчислено частотні показники актуалізації пауз досліджуваних фрагментів діалогів.

Під час здійснення аудитивного аналізу аудиторами було відзначено, що однією з дистинктивних ознак соціолінгвістичної варіативності англійського офіційно-ділового діалогічного мовлення на перцептивному рівні є характер його паузації та особливості членування мовлення на синтагми. Як відомо, варіативність темпу й паузації залежить від ступеня офіційності мовлення [4: 113]: саме темп виступає показником ситуативної зумовленості мовлення та спричинює появу в мовленні соціолінгвістичних варіантів вимови [5: 106]. Щодо офіційно-ділового спілкування, то воно характеризується помірним темпом, паузацією з різною часовою довжиною, дрібним членуванням на синтагми. Наприклад:

– *There're 'some , values § which are e `ternal,| and in , fact | you 'found a tre'mendous im , provement § in con,ditions during ↑Victorian , times | because , people § were 'brought `up with a 'sense of , duty.||*

Як бачимо, паузація є семантично передбаченою, тобто інтонаційні групи, які є невеликими за розмірами, складаються зі слів, об'єднаних за змістом. З прикладу також видно, що аналізований фрагмент характеризується наявністю коротких внутрішньосинтагменних чи перцептивних пауз, які зазвичай визначаються як інтенсифікуючі та єднальні, тобто як такі, що підсилюють зміст подальшої інформації й об'єднують її з висловленою раніше, інтенсифікуючи при цьому семантичну вагу висловлення [6: 104].

Іноді темп і паузація мовлення можуть виступати засобом інформативного членування повідомлення [1: 41], що дозволяє слухачеві розмежовувати основну й фонову інформацію: сповільнення темпу спостерігається на важливих інформативно актуальних частинах повідомлення, у свою чергу менш важливі частини повідомлення вимовляються прискореним темпом. Таким чином, інтонація підвищує прагма-інформативний потенціал висловлень мовця, що достатньо повно проілюстровано в наведеному нижче прикладі, в якому сповільнення темпу в першій і третій синтагмах акцентує комунікативно вагомі компоненти повідомлення:

– *'I was 'brought `up with a 'very `strong 'sense of , duty,| and , part of the , sense of , duty § →was § that if 'you were 'getting `on , better | so you , turned your ,self to 'help` others.||*

В аналізованому фрагменті простежується також типове просодичне оформлення фонові інформації (друга й четверта синтагма), яке актуалізується через функціонування другорядного наголосу на низькому тональному рівні й часткового наголосу, які зумовлюють складну ритмічну структуру висловлення. Під час передачі фонові інформації мовцям властива також тенденція до зниження гучності при вимові менш важливих слів, звуження тонального діапазону, прискорення темпу мовлення, зменшення кількості пауз, а звідси функціонування переважно довших інтонаційних груп. Така функція пауз підтверджує

висновок про те, що паузація є одним із основних засобів інформаційної сегментації мовлення [2: 36].

Слід зазначити, що в офіційно-діловому спілкуванні паузація і темп є важливими показниками рівня компетентності мовців у питанні, що обговорюється: рівень компетентності лінійно пропорційний темпу мовлення. Разом із тим, темп мовлення може слугувати індикатором зниження ступеня його офіційності та підвищення його емоційно-прагматичного потенціалу. Було виявлено, що зі зростанням емоційно-прагматичного потенціалу висловлення спостерігається загальне прискорення темпу вимовляння, дрібне членування на синтагми, що може набувати різних емоційно-конотативних відтінків, які передаються взаємодією декількох просодичних параметрів. Наприклад, у наведеному нижче висловленні, яке реалізоване вищим за статусом комунікантом та характеризується середнім емоційно-прагматичним потенціалом, відзначено прискорення темпу вимовляння, дрібне членування на інтонаційні групи та стакатоподібний ритм, що кваліфікувалося аудитором як засіб вираження негативних емоцій комуніканта (роздратування):

– *I was going to say that the overall cost per delegate at Hill fields is ten per cent higher than what we paid last year.*

Крім того, реалізація висловлення у звуженому діапазоні та поступове прискорення темпу від першої до фінальної синтагми сприяє нагнітання емоцій та підсиленню напруги, яке інтенсифікується спадною ковзною шкалою в другій і третій синтагмі та пролонгацією голосного /a:/ у ключовому слові “last” [la:a:st], що реалізується завдяки пологості високого спадного термінального тону. При цьому голосний заднього ряду низького піднесення /a:/, який зазвичай справляє негативний фоносемантичний ефект [3: 185], асоціюючись з антипатією, ворожістю, неприязню, інтенсифікує негативний смисл усього висловлення, що також підсилюється придиховим тембром при помірній гучності звучання.

Цікавим є також зауваження аудиторів про те, що для мовців з вищим соціальним статусом характерна довша тривалість паузи під час обміну репліками. Що стосується мовців з нижчим соціальним статусом, то для їхнього мовлення характерними є короткі паузи при розмові з мовцем вищим за статусом (бажання якомога швидше відреагувати на спонування) та іноді невтриманість паузи або навіть переривання при розмові з рівним за статусом комунікантом. Простежимо цей процес на прикладі розгляду такого фрагмента діалогу:

– *Yes, that's a good point, but it still seems rather expensive.* || *I → mean...*

– *'Can I say something here? || There is always The Grange.* || *I've been there for several times, → and...*

– *David, may I just finish?* ||

Як бачимо, у наведеному фрагменті, кваліфікованому аудитором як аргументативно-дискусійний фрагмент діалогу з низьким ступенем офіційності й рівним соціальним статусом, відбувається накладання реплік одна на одну та невтриманість паузи, що свідчить про наростання його емоційності. Крім того, зазначені висловлення були ідентифіковані як такі, що мають високий емоційно-прагматичний потенціал, про що свідчать вживання високих спадних ядерних тонів у другій і третій синтагмах; екстремально високий тональний рівень початку другого висловлення “Can I say something here?”, що слугує для привернення уваги до висловленої думки; хвилеподібний рух мелодійного контуру в наступному реченні “There is always The Grange” та швидкий темп, проте надзвичайно чітка артикуляція останнього висловлення, яке має негативне забарвлення незадоволення.

Вивчення частотних характеристик актуалізації пауз на стиках досліджуваних фрагментів свідчить про те, що переважна більшість стиків фрагментів діалогів, актуалізованих мовцями з вищим і рівним статусом, оформлюється середньою паузою з максимальними показниками її частоти в мовленні вищих за статусом комунікантів (50,00%-67,74%) та при дещо меншій частці в мовленні рівних за статусом комунікантів (40,58%-46,38%). Щодо реалізацій мовців з нижчим соціальним статусом, то тут найвищою рекурентністю відзначається коротка пауза (50,00%-51,92%), яка виконує роль диференційної ознаки вказаної групи аналізованих діалогів.

Разом із тим, коротка пауза займає друге за частотою актуалізації місце в перших двох групах досліджуваних діалогів, оформлюючи в мовленні вищих за статусом співрозмовників (по спадній) стики фрагментів конфліктотвірного й динаміко-подійного (41,94%), аргументативно-дискусійного й попередньо-заключного (35,48%), стратегічно-визначального й конфліктотвірного (25,81%). У реалізаціях мовців рівних за статусом коротка пауза постає другою на стиках усіх фрагментів, досягаючи найвищої позначки на стикові аргументативно-дискусійного й попередньо-заключного фрагментів (49,28%).

Довга тривалість паузи притаманна здебільшого мовленню вищих за статусом комунікантів, де найвищі показники її актуалізації (30,65%) спостерігаються на стикові структурно-семантичних блоків “основна частина–завершення”. У мовленні комунікантів рівних (5,79%-20,29%) і нижчих за статусом (3,85%-7,69%) її рекурентність є незначною. Найбільша частотність перцептивної паузи була зареєстрована на стиках контакто-встановлювального й стратегічно-визначального та попередньо-заключного і власне-заключного фрагментів, де вона слугує засобом забезпечення семантичної зв’язності суміжних фрагментів у межах структурно-семантичних блоків. Найвищі показники її актуалізації на стиках зазначених фрагментів були зафіксовані в мовленні комунікантів з нижчим соціальним статусом: 40,38% і 32,69% відповідно; при меншій частці (23,19% і 21,74%) – у мовленні рівних за статусом комунікантів та при незначній кількості (16,13% і 8,06%) – у мовленні вищих за статусом комунікантів, для якого взагалі характерна більша тривалість паузи порівняно з іншими групами мовців.

На підставі інструментального вивчення закономірностей варіювання тривалості пауз на стиках фрагментів досліджуваних діалогів було встановлено кореляцію тривалості пауз із чинником соціального статусу співрозмовників. Так, для мовлення комунікантів з вищим соціальним статусом властивою є середня (21,43%-50,00%) або коротка тривалість пауз (14,29%-35,71%) при більшій рекурентності середньої. Друге за частотністю місце займає збільшена тривалість пауз, показники якої мають приблизно однаковий відсотковий розподіл (14,29%-21,43%). Крім того, в описуваній групі діалогів найвищою часткою (35,71%) позначена зона максимальної тривалості пауз, яка оформлює стик контакто-встановлювального і стратегічно-визначального фрагментів та є найбільше представленою (7,14%-21,43%) порівняно з двома іншими групами.

В оформленні стиків фрагментів діалогів, актуалізованих мовцями з рівним соціальним статусом, спостерігається домінування середньої зони тривалості пауз (14,29%-42,86%), за виключенням стику конфліктотвірного й динаміко-подійного фрагментів, для якого характерною є збільшена тривалість пауз (35,71%). На відміну від першої досліджуваної групи, у мовленні рівних за статусом співрозмовників простежується перерозподіл частотних показників у бік зон короткої і мінімальної тривалості пауз. Так, в аналізованій групі другою за рекурентністю відзначена коротка й мінімальна тривалість пауз, найвищі відсоткові реалізації яких складають 21,43%-28,57%. При цьому частотність максимальної тривалості пауз є незначною (7,14%-14,29%).

Стосовно мовлення комунікантів з нижчим соціальним статусом, то тут було зареєстровано найвищі показники актуалізації короткої (35,71%) і мінімальної тривалості пауз (35,71%-42,86%). У свою чергу, в організації стиків контакто-встановлювального і стратегічно-визначального та аргументативно-дискусійного й попередньо-заключного фрагментів переважає середня тривалість пауз (35,71%). Крім того, значний відсоток середньої тривалості пауз на стикові аргументативно-дискусійного й попередньо-заключного фрагментів було зафіксовано в усіх трьох досліджуваних групах, що пов’язано з розділовою функцією інтонації, яка реалізується здебільшого при переході від одного структурно-семантичного блока діалогу до іншого. Функціонування середньої паузи на стикові контакто-встановлювального й стратегічно-визначального фрагментів, яке також було відзначено в усіх аналізованих діалогах (21,43%-42,86%), має інше функціональне призначення, а саме: збільшення тривалості паузи підкреслює вагомість прагматичної мети вказаного фрагмента (встановлення мовленнєвого контакту) та надає можливість мовцеві підготувати співрозмовника до обговорення вирішуваної проблеми.

Таким чином, результати акустичного аналізу підтвердили висновок аудиторів про соціолінгвістичну зумовленість паузації в офіційно-діловому діалогічному мовленні. Дані експериментального аналізу підтвердили висновок аудитивного аналізу про те, що з підвищенням соціального статусу мовців спостерігається тенденція до збільшення тривалості паузи. Так, у мовленні співрозмовників з вищим статусом була відзначена найвища рекурентність збільшеної і максимальної тривалості пауз. У свою чергу, для реалізацій мовців з нижчим статусом властивою є коротка й мінімальна тривалість пауз.

Зіставлення результатів акустичного й перцептивного аналізу паузації на стиках фрагментів структурно-семантичних блоків експериментальних діалогів дозволило встановити її інваріантні та варіантні характеристики. Аудитивний та акустичний аналіз підтвердили інваріантність актуалізації пауз середньої та короткої тривалості в офіційно-діловому діалогічному мовленні. Лінгвістична інтерпретація даних експерименту дозволила виявити варіантні характеристики паузації, зумовлені інтегративною дією соціолінгвістичних чинників, зокрема чинником соціального статусу мовців, функціонально-прагматичною спрямованістю фрагментів та їхнім емоційно-прагматичним потенціалом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Багмут А.Й. Интонация как засіб мовної комунікації / А.Й.Багмут, І.В.Борисюк, Г.П.Олійник. – К.: Наукова думка, 1980. – 243 с.
2. Златоустова Л.В. Общая и прикладная фонетика / Л.В.Златоустова, Р.К.Потапова, В.Н.Трунин-Донской. – М.: Изд-во Московского у-та, 1986. – 304 с.
3. Калита А.А. Просодичне вираження смислу англomовних висловлень із середнім емоційно-прагматичним потенціалом // Вісник Київського нац. лінгв. ун-ту. Серія: Філологія. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2004. – Т.7, №1. – С. 182–191.
4. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлення: (Монографія). – К.: Вид. центр КДЛУ, 2001. – 351 с.
5. Кантер Л.А. Системный анализ речевой интонации. – М.: Высшая школа, 1988. – 128 с.
6. Тараненко Л.І. Просодичні засоби реалізації зв'язності тексту англійської прозової байки (Експериментально-фонетичне дослідження): Дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04; – К., 2003. – 231 с.
7. Шевченко Т.И. Коммуникативные функции социальной вариативности интонации (Экспериментально-теоретическое исследование на материале английского языка): Автореф. дис. ... доктора филол. наук: 10.02.04 / МГПИИЯ им. М.Тореза. – М., 1990. – 48 с.
8. Цеплитис Л.К. Анализ речевой интонации. – Рига: Изд-во Зинатне, 1974. – 272 с.
9. Cool Edit Pro: Program by David Johnston. Version 1.2., 1999. – Syntillium Software Corporation, P.O. Box 62255, Phoenix, FZ 85082 – 2255, USA.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Ющенко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: проблеми інтонаційної організації мовлення.

ДОВГІ ПРИГОЛОСНІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ)

Наталія БАЙЛЮК (Одеса, Україна)

У статті порушено питання, пов'язане з визначенням фонематичного статусу довгих приголосних у сучасній українській мові. Зазначене має на меті розглянути сучасний стан проблеми та визначення шляхів її розв'язання. У зв'язку з цим у дослідженні зроблено також огляд наукових праць, пов'язаних із вказаною проблемою.

Ключові слова: історична фонологія, українська мова, фонема, моно- та біфонемність, характеристики звуків, подовжені та подвоєні приголосні.

The article raised a question related to the definition of phonemic status of long consonants in the modern Ukrainian language. The above mentioned is intended to examine the current state of the problem and identify ways of its solution. In this regard the review of scientific publications related to the given problem has been done.

Keywords: historical phonology, the Ukrainian language, phoneme, mono- and biphonemic, the characteristics of sounds, extended and doubled consonants.

Сучасний стан української мови характеризується вживанням на письмі подвоєних приголосних, які передають два однакові звуки або один довгий. Проте останнє і породило проблему довгих приголосних фонем, оскільки не всі вчені вважають функціонування в мові

однієї довгої фонемі поряд з біфонемністю. Цим питанням займалися славісти І. І. Ковалик, П. П. Коструба, М. А. Жовтобрюх, М. Ф. Наконечний, Г. М. Міжевська, А. А. Москаленко, І. П. Сунцова, В. С. Перебийніс, Г. В. Шило та інші, але вони не дійшли до єдиного взаєморозуміння та висновку. Зазначена проблема, до якої ми долучаємося, до сьогодні залишається **актуальною** в україністиці і, на наш погляд, потребує для свого вирішення узагальнення отриманих здобутків та нових підходів в її дослідженні.

Вищенаведене формулює **мету** нашого спостереження, яка полягає у визначенні шляхів подальшого пошуку розв'язання проблеми гемінації приголосних у сучасній українській мові, виходячи з огляду відомих результатів дослідження. **Об'єкт** аналізу складає аналіз наукових та експериментальних праць славістів щодо зазначеної проблеми, **предметом** виступає вивчення природи фонетичного явища подвоєння та подовження приголосних в українській мові, що кваліфікує сутність проблеми.

Перш ніж переходити до аналізу наукових праць відомих славістів, звернемося до дефініції поняття гемінації приголосних. Оскільки назване явище присутнє в більшій чи меншій мірі у більшості мов світу, то термін «геміновані приголосні» є досить визначеним і зрозумілим. Він походить від лат. *gemino* – ‘подвоюю’ і позначає приголосні з затримкою розмикання при артикуляції звуків або два однакові приголосні в складі [6 (4: 208)]. О. С. Ахманова відносить до гемінації подвоєння та дворазове збільшення тривалості звука [1: 483]. Подібне розрізнення двох типів гемінованих приголосних робить Т. А. Халл, називаючи ті із них, що реалізуються в одній морфемі, «справжніми», а на стику морфем «несправжніми» гемінатами [23: 254-255]. У такому ж значенні зустрічаємо термін *гемінати* в українських працях, в яких виділяються відповідно *подовжені* та *подвоєні* приголосні [3: 152].

Огляд наукових праць свідчить про різне число гемінованих приголосних в українській мові, які виділяються славістами. Так, О. Н. Синявський встановив, що в сучасній мові нараховується 102 фонем – 90 приголосних та 12 голосних фонем. Ці звуки мають різну вартість «як щодо артикуляційно-акустичної відокремленості і самостійності, так і щодо їх уживаності. З погляду артикуляційно-акустичної самостійності всі ці фонемі розпадаються на 4 групи», серед яких довгі приголосні – найменш самостійні фонемі, які відрізняються від інших за кількісною ознакою [19: 15]. Автор виділив довгі приголосні на стику словосполучень, вважаючи, що за їх допомогою розрізняється значення складових слова (наприклад, довгі **к, ф, ш** у сполученнях *я козак – як козак, гра фотографується – граф фотографується, на шум – наш шум*) [19: 20]. Наявність у звука фонематичного значення можна визначити і на підставі аналогії з іншою фонемою. Довгу фонему **ть** (*життя*) можна встановити тому, що довге **ть** акустично і артикуляційно відрізняється від короткого, тобто «коли можна встановити пропорцію дь:дь = ть:ть, отже й дь:ть = дь:ть» [19: 7].

Г. В. Шило виділив 45 фонем, серед них довгих твердих 2, м'яких 2, а саме: /н:/, /с:/, /д:/, /л:/ [22: 226-231], І. П. Сунцова розрізняє довгих, лише м'яких, 9 приголосних: /д:/, /т:/, /з:/, /с:/, /л:/, /н:/, /ж:/, /ч:/, /ш:/, за винятком /н:/, /с:/ і /ц:/, які є фонемами з обмеженими можливостями вживання (існує кілька слів) [20: 157].

Тверді довгі фонемі не виділяв А. А. Москаленко, проте визначив 10 м'яких таких приголосних, а саме: /д:/, /т:/, /з:/, /с:/, /ц:/, /л:/, /н:/, /ж:/, /ч:/, /ш:/, врахувавши /ц:/ [15: 48]. Г. М. Міжевська виділила таку ж кількість довгих фонем, зокрема: /д:/, /т:/, /з:/, /с:/, /ц:/, /л:/, /н:/, /ж:/, /ч:/, /ш:/, але без твердих приголосних, як і А. А. Москаленко [14: 69-72].

Л. І. Прокопова в результаті експериментально-фонетичного дослідження прийшла до висновку про існування в українській мові довгих двох твердих та восьми м'яких приголосних, це такі звуки: /н:/, /с:/, /д:/, /т:/, /н:/, /з:/, /с:/, /ш:/, /ч:/, /л:/, але без /ц:/ та /ж:/, тому що, на погляд вченої, є тільки кілька слів з цими фонемами: в словах *міццю* (ор. одн. від *міць*) та *безмежжя*, в останньому фонемі /ж:/ не знайшлося протиставлень [18: 112].

В українському мовознавстві щодо визначення кількості довгих приголосних фонем довго існувала думка, викладена М. Ф. Наконечним в академічному «Курсі сучасної української літературної мови» [12], в якому вчений виділив 12 довгих приголосних: 10 м'яких та 2 твердих (/н:/, /н'/, /д:/, /т:/, /с:/, /с'/, /з:/, /ж'/, /ш'/, /ц'/, /ч'/, /л'/) [16: 199-201].

Вищенаведений огляд наукових праць славістів засвідчив, що всі автори розрізняють в сучасній українській мові довгі та короткі приголосні (тверді і м'які), тобто ці дві групи звуків протиставляються між собою за фонематичною ознакою, яка є носієм граматичного чи смислового значення. Відмінність у поглядах зазначених вчених полягає у різній кількості довгих фонем, особливо деяких м'яких, які не відносять іноді до довгих приголосних, оскільки вони або не утворюють мінімальних пар /ц':/ та /ж':/, або рідко вживаються в мові.

Необхідно також зазначити, що автори зазначених праць фактично не звертаються до історичної сторони зародження та розвитку приголосних гемінат в системі української мови. Винятком у цьому випадку є фундаментальна праця Ю. Шевельова «Історична фонологія української мови» [21], у якій дослідник показав динаміку зміни фонетичної системи української мови, та закономірність появи довгих приголосних у її системі. Вчений зазначає, що подвійні (подвоєні) звуки були не властиві праслов'янській мові [21: 73] і в пам'ятках вони засвідчені лише з XIII ст., наприклад: *бѣславы, расѣчи* [21: 435], тобто на стику префікса та кореня. З цього ж часу появляються подовжені приголосні у межах однієї морфеми, викликані занепадом редукованих голосних у слабкій позиції слова (*виньныи > винныи*). Особливо це чітко стало проявлятися в середньоукраїнську добу (після XIV ст.). Очевидно, що українські гемінати є результатом розвитку фонетичної системи мови.

Все ж в іншій інтерпретації виглядає думка П. П. Коструби, згідно з якою автор зазначає, що українській мові, подібно як і іншим слов'янським, узагалі не властива категорія довгих приголосних, окрім їхнього стику на межі морфем [11: 79-80]. Подовжені приголосні в українській мові зустрічаються лише в інтervoкальній позиції; на початку слова можуть виступати тільки *с:* і *л:*, причому кожна з них лише в одному слові (не враховуючи похідних слів та форм): [с:у], [л':у]. Вчений зазначає, що кожний довгий приголосний в українській мові утворився з двох однакових приголосних, які зіткнулися внаслідок словоскладання, префіксації, суфіксації або в ході фонетичних процесів: занепаду ерів та асиміляції приголосних. Все ж дослідник вважає, що достатніх підстав для виділення довгих приголосних як окремих фонем у сучасній українській мові немає. Встановлені правила фонематичності довгих приголосних П. П. Кострубою піддаються критиці.

А. М. Жовтобрюх, погоджуючись з правилами фонематичності П. П. Коструби, зазначає, що фонетичний склад української мови ще вимагає глибокого експериментального дослідження [3: 110].

Існування довгих фонем в сучасній українській мові заперечує В. С. Перебийніс. На думку вченої, «згідно з правилами структурного аналізу, кожна нижча одиниця встановлюється в межах вищої. Це значить, що фонемі слід встановлювати у сфері в межах однієї морфеми (одноморфемних слів)» [17: 25].

А. А. Медведєв, використовуючи метод мінімальних пар, додаткову дистрибуції та метод характеристики класу алофонів за набором диференційних ознак, прийшов до висновку: «Поки що не існує однозначних правил визначення однофонемності та багатохонемності (тобто біфонемності). Проведений аналіз показав, що систему фонем сучасної української літературної мови можна описати неоднозначно... кожна із запропонованих фонологічних моделей задовольняє певним вимогам. Але сам факт встановлення кількох систем в одній мові підтверджує правомірність визначення фонемі як абстрактного знака» [13: 94-96].

І. І. Ковалик, розкритикувавши правила П. П. Коструби, виділив такі довгі фонемі: /с:/, /л':/, /н':/ [10: 3-12]. Окрім цього вчений розглянув питання: 1) у межах яких лінгвальних величин розглядати фонемне протиставлення та 2) в яких позиціях слова трапляються протиставлення фонем.

Довгі консонантні фонемі зустрічаються на початку слів – *л':ати, с:ати*, всередині слова після голосних – *виссати, зассати, вилляти, долляти, обілляти*, а також у кінці слів – *бонн* – род. в. мн. від *бонна* (пор. *бон*, род. в. одн. *бона*), *булл* – род. в. мн. від *булла* (пор. *була* – мин. ч. від *бути*), *вілл* – род. в. мн. від *вілла* (пор. *віл*, род. в. одн. *вола*). Також дослідник звертає увагу на те, що «довгота і короткість фонем є опозицією не якісною, а кількісною, точніше часокількісною» [10: 7].

Дослідник, взявши до уваги лексемний матеріал сучасної української мови – власні українські слова та слова іншомовного походження з інтернаціоналізмами включно, тобто, в яких трапляються безсумнівні опозиції довгих і недовгих (нормальних чи коротких) приголосних фонем (с:) – (с), (н:) – (н), (л':) – (л'), прийшов до висновку, що «ми повинні визнати, що в системі консонантем сучасної української літературної мови маємо щонайменше довгі приголосні фонemi: (с:), (л':), (н':)» [10: 3-12].

Л.Е. Калнинь звернула увагу на те, що «подовжені приголосні, виступаючи на стику основи й флексії, виконують чітко визначену морфологічну функцію – оформляють збірну форму іменників середнього роду й орудний відмінок однини іменників жіночого роду, тобто ту функцію, яку після губних і **р** виконує **й**» [7: 87].

З П.П. Кострубою не погоджується також А.М. Зелеський: «для встановлення фонематичності будь-якої звукової одиниці немає значення, чи вживається вона, наприклад, у словоформах прямих або непрямих відмінків, в інфінітиві чи особових формах дієслова, досить, щоб перевірюваний звуковий сегмент протиставлявся іншим хоч би в одній з перерахованих позицій» [5: 60].

А.М. Зелеський звернув увагу на подовжені шиплячі, які П.П. Коструба не розглянув, залишивши їх поза дослідженням. Вчений виділяє те, що з усіх фонологічних напрямків лише послідовники московської фонологічної школи найобґрунтовніше довели потребу об'єднання матеріально різних, але функціонально тотожних звуків в одну структурну одиницю мови – фонему.

Тобто, довгі м'які шиплячі в структурах типу *збіжжя, піддашшя, обличчя, подорожжю, розкішшю, поміччю* треба кваліфікувати як реалізацію на стику морфем біфонемних сполук /жй/, /шй/, /чй/. В українській мові виступають подовжені приголосні, зокрема шиплячі, в орудному відмінку однини іменників жіночого роду, що закінчуються на приголосний, наприклад: *повіддю, молоддю, віддаллю, відстанню, сушшю, подорожжю* та ін. А.М. Зелеський говорить про те, що «подовжені приголосні перебувають у розгляданій позиції у відношеннях додаткової дистрибуції з **й** та з нулем звука. Вже тільки ця обставина змушує кваліфікувати їх як функціонально взаємозалежні одиниці, як реалізацію якоїсь однієї фонemi» [5: 61].

Проблема фонематичності довгих (подовжених) приголосних, на думку Ю.О. Карпенка, полягає в тому, що «для виокремлення довгих фонем застосовуються методи мінімальних пар, запропоновані дискриптивістами, і цих пар можна навести лише одну або декілька» [9: 146]. Вчений вважає, що «приміром, можна переносити: *ніч-чю, зіл-ля*, але склади в цих словах – лише відкриті: *ні-ччю, зі-лля*, з єдиним довгим звуком [ч':], [л':], який, зрозуміло, не може розриватися поміж різними складами» [8: 118].

П. С. Вовк говорить: «якщо визнавати фонемний статус м'яких подовжених приголосних у словах *знання, рілля, життя* тощо, то подовженість – диференційна ознака цих фонем, наприклад, *чи Таня – читання*, а м'якість та передньоязиковість – інтегральні ознаки» [2: 17].

Відомий фонолог Петербурзької школи Л. Р. Зіндер звертає увагу на те, що довгий приголосний може виникати не тільки на стику морфем, а і в інших умовах. Кінцевий приголосний морфemi подовжується при приєднанні до неї якої-небудь іншої морфemi. Такий випадок вчений наводить з української мови, де приєднання суфікса –а (ij, aj), котрий служить для утворення іменників, супроводжується подовженням останнього приголосного кореня з одночасною палаталізацією його: /вес'іл:а/ *весілля*, /жити/ *жити* – /жит':а/ *життя* і т. п. «Тут немає явного приводу для морфологічного розчленування довгого приголосного на дві приголосні фонemi. Фонематична ж умова, а саме положення перед **ј**, що викликало появу довгого приголосного і при цьому палаталізованого приголосного, не зустрічається більше у сучасній українській мові. Таким чином, немає перешкод для того, щоб визнати довгі приголосні в українській мові окремими фонемами» [6: 127].

Отже, підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що фонемний статус українських довгих приголосних є неоднозначним і залишається дискусійним. Безсумнівно, фонематичне протиставлення знаходить відображення в артикуляторно-акустичних реалізаціях звуків у мовленні [6]. Звідси випливає необхідність проведення спеціального експериментально-фонетичного дослідження приголосних гемінат, про що неодноразово говорили вчені. Як

бачимо, питання фонематичності довгих приголосних потребує глибокого і детального розгляду. Дослідження обмежувались лише кількісною характеристикою приголосних, іноді розглядалися мінімальні пари, а співвідношення фонем і її алофонів, фонем і морфем, членування мовного, мовленнєвого потоку, тобто синтагматичний підхід у поєднанні з функціональною стороною довгих приголосних глибоко не розглядався.

У доповнення до сказаного очевидно є необхідність проаналізувати фонетико-фонологічні ознаки гемінат у руслі їх історичного розвитку, що передбачає розгляд динаміки зміни та еволюції фонетичної системи української мови в цілому.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – Изд. 4-е, стереотипное. – М. : КомКнига, 2007. – 576 с.
2. Вовк П.С. Теорія центрів і периферії фонологічної та акцентологічної систем / П.С. Вовк. – К. : Вид-во Ін-ту змісту і методів навчання, 1997. – 126 с.
3. Жовтобрюх М.А. Курс сучасної української мови / М.А. Жовтобрюх, Б.М. Кулик. – Частина I. – Вид. 3. – К. : Вид-во «Радянська школа», 1965. – 424 с.
4. Зализняк А.А. Геминаты / А. А. Зализняк. – Большая советская энциклопедия: В 30-ти т. Гл. ред. А.М. Прохоров. Изд. 3-е. – М. : «Советская энциклопедия», 1971. – Т. 6. – С. 208.
5. Зелеський А.М. Подовжені приголосні у фонологічній і морфологічній системах української мови / А.М. Зелеський // Мовознавство. – 1980. № 6. – С. 56-65.
6. Зиндер Л.Р. Общая фонетика / Л.Р. Зиндер. – М. : Высшая школа, 1979. – 312 с.
7. Калнынь Л.Э. Развитие корреляции твердых и мягких согласных фонем в славянских языках / Л.Э. Калнынь. – М. : Изд-во АН СССР, 1961. – 136 с.
8. Карпенко Ю.О. Фонетика і фонологія сучасної української літературної мови / Ю.О. Карпенко. – Одеса: Вид-во ОДУ ім. І. І. Мечникова, 1996. – 143 с.
9. Карпенко Ю.О. Вступ до мовознавства: Підручник / Ю.О. Карпенко. – К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 336 с.
10. Ковалик І.І. Про довгі приголосні фонемі в сучасній українській літературній мові / І.І. Ковалик. – Вісн. Льв. держ. ун-ту. ім. І. Франка: Сер. філол. Львів, 1973, вип. 8. – С. 3-12.
11. Коструба П.П. Фонетика сучасної української літературної мови / П.П. Коструба. – Ч. I. – Львів: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1963. – 100 с.
12. Курс сучасної української літературної мови Т.1 / За ред. Л.А. Булаховського. К.: Рад. школа, 1951. – 519 с.
13. Медведєв А.А. Система фонем сучасної української літературної мови / А.А. Медведєв // Статистичні та структурні лінгвістичні моделі. К.: Наукова думка, 1966. – С. 86-96.
14. Мижевская Г.М. Замечания о происхождении и развитии согласных в восточно-славянских языках / Г.М. Мижевская // Очерки по сравнительной грамматике восточнославянских языков (под ред. Н. И. Букатевича). – Одесса, 1958. – С. 59-75.
15. Москаленко А.А. Фонетика сучасної української літературної мови. / А.А. Москаленко – Одеса: Вид. Одеськ. держ. ун-ту ім. І.І. Мечнікова, 1947. – 48 с.
16. Наконечний М.Ф. Фонетика / М.Ф. Наконечний // Курс сучасної української літературної мови : посіб. для філол. фак-тів ун-тів і фак-тів мови і літ-ри пед. ін-тів / за ред. Л.А. Булаховського. – Т. I. – К.: Радянська школа, 1951. – С. 126-287.
17. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики системи фонем сучасної української літературної мови / В.С. Перебийніс – К.: Наукова думка, 1970. – 272 с.
18. Прокопова Л.І. Приголосні фонемі сучасної української літературної мови. Експериментально-фонетичне дослідження / Л.І. Прокопова – (Ред. І.П. Сунцова). – К.: Вид. Київськ. держ. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка, 1958. – 112 с.
19. Синявський О.Н. Спроба звукової характеристики літературної української мови / О.Н. Синявський // Наукові записки Харківської науково-дослідчої кафедри мовознавства. – № 2. – ДВУ, 1929. – С. 5-33.
20. Сунцова І.П. Фонетика іноземного мови в інститутах і на факультетах іноземних мов / І. П. Сунцова (Рукопис кандид. дисертації), – К., 1946. – 187с.
21. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / Юрій Шевельов. – Переклад з англ.: Сергій Вакуленко, Андрій Даниленко. – Харків: Акта, 2002. – 1066 с.
22. Шило Г. Ф. Палатограми українських звуків і система фонем української мови / Г.Ф. Шило // Питання слов'янського мовознавства, кн. I. – Львів, 1948. – С. 226-231.
23. Hall, T. Alan: Phonologie : eine Einführung / T. Alan Hall. – Berlin ; New York : die Gryuter, 2000. – 360 S.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Наталія Байлок – старший викладач кафедри німецької мови та перекладу Українсько-німецького інституту Одеського національного політехнічного університету.

Наукові інтереси: фонологія та фонетичні закони, порівняльно-історичні дослідження української та німецької мов.

АЛОФОНІЧНЕ ВАРІЮВАННЯ НЕНАГОЛОШЕНИХ ГОЛОСНИХ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ

Антоніна ВАРЛАКОВА (Київ, Україна)

У статті розглядається алофонічне варіювання та фонологічні особливості системи ненаголошеного вокалізму англійської мови, визначається фонематичний статус ненаголошених голосних у системі англійського вокалізму.

Ключові слова: алофон, нейтральний голосний, опозиція, диференційна ознака, ненаголошений склад.

The article deals with allophonic variations and peculiarities of the unstressed English vocalic system. The phonemic status of unstressed vowels in the system of English vocalism is defined.

Key words: allophone, neutral vowel, opposition, differential feature, unstressed syllable.

На сучасному етапі розвитку мовознавчої науки, одним з актуальних напрямів дослідження є визначення специфіки функціонування мов у контексті міжмовної взаємодії. У зв'язку з цим, особливого значення набуває явище фонетичної інтерференції, що ускладнює міжмовну комунікацію. Перешкоджати коректному відтворенню іншомовної інформації може порушення правил реалізації ненаголошеного вокалізму, що утворює певну систему просодичних відхилень, притаманних усім мовцям спільної рідної мови.

Вітчизняні та зарубіжні дослідники вивчали вимовні відхилення на сегментному рівні (Л. В. Бондарко, В. Ю. Кочубей, D. Jones, J. E. Flege, J. Setter, J. S. Wells), вплив порушень реалізації звукових сегментів на просодичні характеристики мовлення (О. Р. Валігура, Ю. М. Захарова, D. Crystal, A. Cruttenden) та соціокультурні передумови виникнення вимовних порушень (А. А. Калита, А. В. Корольова, J. Jenkins, W. E. Lambert)

Метою цієї публікації є дослідження алофонічного варіювання ненаголошених голосних для встановлення його просодичних характеристик в англійському мовленні українців. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: дослідження реалізацій нейтрального голосного [ə] в опозиціях з іншими голосними, виокремлення диференційних ознак та визначення його фонологічного статусу.

Нестабільність артикуляції голосних є однією з основних причин модифікацій у системі англійського ненаголошеного вокалізму та зумовлює зміну їх якості. Для встановлення фонологічних особливостей ненаголошеного вокалізму в англійському мовленні українців необхідно дослідити його фонемний склад в опозиціях та суть явища редукації як характерної риси системи ненаголошеного вокалізму.

Фонемі будь-якої мови не існують ізольовано, а поєднуються у групи або послідовності фонем, що утворюють слова, словосполучення, речення та висловлювання. Дослідження характеристик певної фонемі зазвичай починається з розгляду її позиції в структурі складу. Позиція фонемі передбачає її положення перед окремими звуками або після них, що створює умови для варіювання звуків. Зазвичай розрізняють початкову, серединну та кінцеву позицію фонем у структурі складу, проте найбільшу увагу дослідників привертає питання реалізації фонем у сильній та слабкій позиціях [10: 135].

В англійській мові слабкими позиціями для голосних є перший переднаголошений і перший післянаголошений склади. В свою чергу, склади більш віддалені від наголосу сильніші і триваліші.

Слід зазначити, що протягом формування системи англійського ненаголошеного вокалізму спостерігалася тенденція до скорочення довгих голосних у ненаголошених складах, а короткі наближалися до центральних [ə], [ɪ] або зовсім зникали у слабких позиціях. Цей факт пояснює високу частоту вживання [ə], [ɪ] та елізію багатьох голосних ненаголошених голосних у сучасному розмовному англійському мовленні [5: 66].

Варто наголосити, що вимова звуків у ненаголошеній позиції значною мірою залежить від стилю висловлювання. Так, наприклад, частково редуковані звуки можуть реалізуватися у ненаголошеній позиції у формальному стилі вимови замість нейтрального голосного [ə], який вживається у тій самій позиції у розмовному мовленні: phonetics [fzɔ'netɪks – fɜ'netɪks] [10: 135].

На сьогоднішній день встановлено, що у ненаголошених позиціях можуть реалізуватися голосні [ə], [ɪ], іноді [ʊ], а також дифтонги [ɜʊ], [aɪ], які характеризуються як короткі та слабкі, наприклад: *among* [ə'mʌŋ], *before* [bɪ'fɔː], *useful* ['juːsfʊl], *tomato* [tə'mɑːtəʊ], *exercise* ['eksəsaɪz]. У багатьох випадках ненаголошений [ɪ] замінюється нейтральним [ə]: слово *palace* може звучати як ['pælɪs] або ['pæləs] [10: 216].

Окремим випадком є реалізація ненаголошеного вокалізму у словах іншомовного походження. Так, наприклад, у латинських та грецьких запозиченнях повнозвучні голосні можуть зустрічатися у ненаголошених позиціях: *architect* ['ɑːkɪtekt], *paragraph* ['pærəgrɑːf], *canteen* [kæp'tɪn]. Ці повнозвучні передуювані голосні у ненаголошених складах є типовими для всіх варіантів вимови [8: 105].

Однак, ядром системи англійського ненаголошеного вокалізму визначають нейтральний голосний [ə], хоча думки вітчизняних та зарубіжних вчених щодо його фонологічного статусу суттєво різняться. Вважаємо за доцільне розглянути його в опозиціях з іншими голосними для виокремлення диференційних ознак та визначення фонологічного статусу нейтрального голосного [ə]. Традиційно під диференційними ознаками розуміють ознаки фонем, за якими розрізняють значення слів чи морфем.

За допомогою фонологічного аналізу визначаються опозиції нейтрального голосного [ə] до інших ненаголошених звуків, одним з яких є [ɪ]: *officers* ['ɒfɪsəz] – *offices* ['ɒfɪsɪz]; *accept* [ək'sept] – *excerpt* [ɪk'sept]; *armour* ['ɑːmə] – *army* ['ɑːmɪ]. Звідси слідує, що нейтральний голосний має власні диференційні ознаки, що розрізняють значення лексичних одиниць. Таким чином, [ə] у наведених прикладах є самостійною фонемою протиставленою [ɪ] [10: 135].

З іншого боку, британський вчений А. Круттенден протиставляє [ə - ɜː], як опозицію розрізнення, хоча у цьому випадку різниця між фонемами полягає також у тому, що [ə] зазвичай зустрічається у ненаголошених складах, а [ɜː] – у складах з основним та другорядним наголосом. Відтак, А. Круттенден вважає довготу голосних не диференційною ознакою тому, що опозиції за довготою утворюються поєднанням якісних та кількісних характеристик [5: 70].

У контексті розгляду фонологічних аспектів нейтрального голосного [ə] слід звернути увагу на його взаємодію з дифтонгами у межах слова. Таким чином, всі спадні дифтонги у межах слова можуть передувати [ə], і він стає невід'ємною частиною всього слова (*fire* [faɪə], *our* [aʊə], *tower* [taʊə]) або частиною суфіксальної морфемі (*player* [pleɪə], *employer* [ɪm'plɔɪə]), а інколи і складовим елементом складного слова (*nowadays* [naʊədəɪz]). У таких випадках третій вокалічний елемент [ə] у повільному мовленні може додаватися до двох основних глайдів дифтонга [6: 210].

Наряду з цим, А. Круттенден зазначає, що у швидкому розмовному мовленні спостерігається тенденція випадіння другого елемента глайду, [ɪ] або [ʊ], особливо коли [ə] не виступає окремою морфемою. Цей процес він називає «згладжуванням»: [aɪə] → [aːə] *fire*, *tyre*, *hire*, *society*; [aʊə] → [aːə] *our*, *tower*, *shower*, *flower*. Отже, редукція, що відбувається, утворює фонематичну опозицію, в основі якої лежить протиставлення [a] та [ɑ]. Автор вважає, що такі незначні якісні відмінності непомітні для носіїв мови, і приналежність перших елементів глайдів обох дифтонгів до середнього ряду низького піднесення, робить розбіжності невідчутними [5: 65].

Однак, [ə] може також виступати елементом і висхідних дифтонгів. У слабких позиціях сполучення [ɪ] + [ə] перший елемент може бути ненаголошеним, що наближає його за якістю до [j]: *period* ['pɪəriəd]/['pɪərjəd], *serious* ['sɪəriəs]/['sɪərjəs] [10:138].

Розглядаючи проблему фонематичного статусу нейтрального голосного слід звернутися і до морфологічного аспекту, оскільки в англійській мові існує зміна голосних у ненаголошених і наголошених складах слів, що походять від одного кореня або різних граматичних форм одного слова. У наведених прикладах звуки, що змінюються, є алофонами

однієї фонемі [10: 141]: [æ] – [ə] man – sportsman, [ʌ] – [ə] some – wholesome, [ɒ] – [ə] combine *n* – combine *v*.

Варто також відзначити, що саме на рівні некоректної вимови алофонів у різному фонетичному оточенні та специфіки їхньої коартикуляції проявляється фонетична інтерференція у системі голосних в англійському мовленні. Зокрема, характерною ознакою англійського мовлення українців є недотримання правил позиційного варіювання довготи голосних у наголошених та ненаголошених складах [1: 142].

Досліджуючи проблеми фонології англійської мови, як мови міжнародного спілкування, Дж. Дженкінс [7: 158-159] пропонує об'єднати розрізнення голосних за довготою, ядерний наголос, поділ мовленнєвого потоку на тональні одиниці у набір ознак (фонологічне ядро), що мають найбільше значення для успішного міжкультурного спілкування. При цьому вона зауважує, що інші фонологічні аспекти голосних сегментів не є необхідними для міжкультурного спілкування англійською мовою.

У свою чергу, Дж. Сеттер [9: 33] погоджується з Дж. Дженкінс щодо значущості фонологічного ядра англійської мови у міжкультурній комунікації, однак додає, що для забезпечення успішного спілкування до фонетичних факторів слід також віднести розрізнення голосних не тільки за довготою, а й за якістю, оскільки контраст голосних за якістю має значне функціональне навантаження і спричиняє непорозуміння у випадку відхилень від нормативної вимови.

За даними досліджень О. Р. Валігури [1: 145], українці не відтворюють саме позиційну довготу *y*, відповідно, не розрізняють англійські голосні за якістю, що має значний вплив на зрозумілість міжкультурної комунікації, зокрема не розпізнавання значень слів.

Таким чином, неспівпадіння статусу ознаки довготи голосних у наголошених та ненаголошених складах в англійській та українській мовах спричиняє недостатнє розмежування голосних фонем англійського мовлення українців. В українській мові довгота характеризує алофони фонем лише у певній дистрибуції – під наголосом і тому є просодичною ознакою. Крім того, дистрибуція довгих і коротких монофтонгів зумовлена типом складу, а саме вживанням коротких монофтонгів лише у закритих складах (за винятком фонемі /ə/ та фонемі /ʊ/), а довгих монофтонгів – в обох типах складу [2: 415].

А. Круттенден стверджує, що коректна вимова ненаголошених складів слова є такою ж значущою частиною моделі словесного наголосу, як і повнозвучних голосних у сильних позиціях та створює характерний для англійської мови ритм. Вартими особливої уваги він вважає випадки актуалізації [ə] у слабких варіантах службових слів [5: 67].

Для англійської мови характерна єдина ритмічна схема, що обмежує розподіл голосних по ненаголошеним складам у залежності від розташування відносно наголошеного складу, хоча проявляється загальна тенденція до звуження і централізації ненаголошених голосних. Один і той самий звук може бути в наголошеній, перед наголошеною і після наголошеною позиції. Цьому сприяє наявність у багатьох словах другорядного наголосу, який в англійській мові регулюється правилами, що враховують як морфологічні, так і власне фонетичні фактори. При цьому і градації виділення наголосом можуть бути розподілені по різному при однаковому місці наголосу [4: 56].

З іншого боку, П. Ладефогед вважає, що різні рівні наголосу є лише фонетичною особливістю, а не власне наголосом. Вони вказують на те, що другорядний наголос часто не характеризується посиленням респіраторної активності, що зазвичай пов'язана з наголосом. Згідно з його аналізом склад в англійській мові може бути лише наголошеним або ненаголошеним, який в свою чергу стає редукованим або не редукованим [8:16].

Досліджуючи взаємозв'язок між зрозумілістю мовлення та вимовою ненаголошених голосних сегментів, важливо з'ясувати мовні аспекти, порушення нормативності у реалізації яких впливає на розуміння висловлювання. Так, описуючи процес реалізації вимовної культури, А. А. Калита [3:25] підкреслює, що свідоме або неусвідомлене освоєння норм вимовної культури є за своєю сутністю складним динамічним процесом пізнання, який забезпечує безупинне збільшення обсягу фонетичного знання індивіда.

Таким чином, дослідивши нейтральний голосний [ə] в опозиціях з іншими голосними, виокремивши диференційні ознаки та визначивши його фонологічний статус, ми охарактеризували алофонічне варіювання ненаголошеного вокалізму в англійському мовленні українців. Проведений аналіз підтверджує необхідність поглибленого вивчення ненаголошених голосних сегментів в акцентно-ритмічній системі англійської мови у мовленні українців для визначення досліджуваних нами просодичних особливостей на сегментному рівні.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів: Монографія / О. Р. Валігура – Тернопіль: Підручники і посібники, 2008. – 286 с.
2. Валігура О. Р. Специфіка прояву фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців / О. Р. Валігура // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія : Філологічні науки. – 2008. – Том 4. – С. 414 - 418.
3. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: Монографія / А. А. Калита. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
4. Кодзасов С. В. Общая фонетика: Учебник / С. В. Кодзасов, О. Ф. Кривнова. – М.: Рос. гос. гуманитар. ун-т, 2001. – 592 с.
5. Cruttenden A. Gimson's Pronunciation of English. – Sixth edition. – Revised by Cruttenden A. – London: Arnold, 2001. – 339 p.
6. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge: Cambridge University Press, 1997. – 490 p.
7. Jenkins J. The Phonology of English as an International Language / Jennifer Jenkins. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 258 p.
8. Ladefoged P. A Course in Phonetics / Peter Ladefoged. - Thomson Learning, 2000. – 304 p.
9. Setter J. The Pronunciation of English for International Communication / Jane Setter // Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Linguarum – VIII. Мова, освіта, культура: наукові парадигми і сучасний світ. Філологія – Педагогіка – Психологія. – К.: вид. центр КНЛУ, 2002. – Вип. 6. – С. 30-34.
10. Vassilyev V. A. English Phonetics / V. A. Vassilyev // A Theoretical Course. – М. 1970. – 324 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Антоніна Варлакова – аспірант кафедри германської та фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: проблеми реалізації ненаголошених голосних сегментів та явища редукції при оволодінні англійською мовою, просодія мовлення, взаємодія систем англійського та українського вокалізму.

МЕЛОДІЙНІ ТА ТЕМПОРАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ГРУП ЙОРКШИРСЬКОГО ДІАЛЕКТУ

Вікторія ГРИГОРАШ (Одеса, Україна)

Стаття присвячена аналізу мелодійного та темпорального компонентів інтонації мовлення носіїв Йоркширського діалекту, які належать до різних професійних груп, а саме: студенти; працівники високої кваліфікації; робітники (фізична праця); приватні підприємці та бізнесмени; безробітні. Матеріалом дослідження є 32 фрагменти текстів запису квазіспонтанного монологічного мовлення інформантів (відповіді на питання радіоінтерв'ю). Перцептивний аналіз дозволяє чітко виділити основні інтонаційні ознаки, що маркують мовлення представників різних професійних груп: основні типи шкал та номенклатуру термінальних тонів, а також особливості темпу мовлення носіїв Йоркширського діалекту.

Ключові слова: мелодійний компонент, темпоральний компонент, шкала, термінальні тони, темп мовлення, квазіспонтанне мовлення, перцептивний аналіз.

The following article is dedicated to the analysis of melodic and temporal intonational components, which mark the Yorkshire dialect speech. The speakers represent five professional groups: students, high qualification workers, workers (physical work), entrepreneurs and businessmen, the unemployed. 32 text fragments of audio recordings of quasi spontaneous speech (answers to the radio interview questions) were chosen as the material for the research. The perceptual analysis emphasizes the main intonational peculiarities, which mark the speech of representatives of different professional groups: types of heads and nuclear tones and peculiarities of speech tempo.

Key words: melodic component, temporal component, types of heads, nuclear tones, speech tempo, quasi spontaneous speech, perceptual analysis.

Стрімкий розвиток сучасної лінгвістики взагалі та інтонології зокрема відбувається на ґрунті системного комунікативно-прагматичного підходу, в межах якого особлива увага

приділяється розгляду соціолінгвістичних особливостей просодичної організації мовлення та його механізмів [4:3].

Питання мовної варіативності в соціофонетичному аспекті розглядалися у працях багатьох дослідників [8;13;14;16].

Огляд спеціальної літератури показав, що сучасні вчені багато уваги приділяли дослідженню інтонації на Британських островах [2;3;5;6;7;10;11;12; 15;17], проте мелодійні та темпоральні особливості мовлення носіїв Йоркширського діалекту вивчалися недостатньо. Особливої уваги дослідників потребує проблема вивчення соціолінгвістично детермінованих особливостей діалекту, що пов'язано з економічною та політичною ситуацією сучасного суспільства, в якому відбувається класове та професійне розшарування. Професія, вік та стать мовця, що визначають соціальний статус людини, його соціокультурний рівень, впливають на мовленнєву поведінку людини, в тому числі, і на інтонацію [8:66]. Саме тому, **актуальність статті** визначається необхідністю подальшого визначення соціо професійних інтонаційних (мелодійних та темпоральних) особливостей мовлення носіїв Йоркширського діалекту.

Об'єктом дослідження є квазіспонтанні монологічні тексти, вилучені з радіоінтерв'ю з носіями Йоркширського діалекту.

Метою даного дослідження є виявлення найбільш частотних мелодійних конфігурацій та темпоральних особливостей, що виступають мовленнєвими маркерами різних професійних груп носіїв Йоркширського діалекту.

Основним методом дослідження є перцептивний аналіз, проведений дослідником. Для реалізації дослідження були поставлені такі **завдання**:

1. Опрацювати вилучений звуковий матеріал, дослібно записати текст радіоінтерв'ю.
2. Виявити основні закономірності вибору інтонаційних моделей мовлення інформантами, що належать до різних професійних груп (визначити рух тону у предтермінальній частині інтонаційного контуру, тип шкали та термінального тону).
3. Визначити темп мовлення шляхом підрахування кількості слів, що вимовляються кожним інформантом за 1 хвилину, та визначити середнє значення по групі.
4. Зробити узагальнюючий «інтонаційний портрет» мовлення представників різноманітних професійних груп.

Матеріалом дослідження послуговували 32 фрагменти текстів запису квазіспонтанного монологічного мовлення інформантів (відповіді на питання радіоінтерв'ю). Таким чином, витримана єдина стилістична направленість, а саме монологічна частина інтерв'ю, його тематична орієнтованість, яка є автобіографічною інформацією: кожен з інформантів розповідає про своє походження, дитинство, сім'ю, освіту, вподобання, тобто ті речі, які найбільш їм близькі та знайомі. Важливу роль відіграють неформальна атмосфера, неофіційна бесіда з інтерв'юером, що сприяють створенню позитивного емоційного стану мовців. Загальна тривалість звучання матеріалу складає 150 хвилин.

Усі інформанти належать до таких класів: технічного середнього класу, класу робітників сфери послуг, традиційного робітничого класу та прекаріату (новий класовий розподіл британського суспільства, який проводився за підтримки BBC Lab UK у 2013 році [1]), – та представляють усі регіони північного графства Йоркшир, а саме Північний, Східний та Західний Райдинги (назви територіальних одиниць склалися історично). Інформанти представляють жінок та чоловіків, зайнятих у різних сферах діяльності: студенти коледжів, фермери, сантехнік, водій, лікар, шахтарі, няня в дитячому садку, секретар-адміністратор, викладачка хореографії, жінка-журналіст, вчитель на пенсії, помічник режисера телебачення, оператор-адміністратор, волонтер, працівник торгівлі, працівник сільського та водного господарства, пенсіонерка-снвальщиця, пенсіонерка-працівниця фабрики одягу, власник приватного готелю, директор маслозаводу, безробітні чоловіки.

Враховуючи результати досліджень В. Лабова [13], П. Традгіла [16], Р. Маколі та Дж. Тревельяна [14], вищезазначені інформанти були розділені на 5 груп за своєю професійною приналежністю: 1) студенти; 2) працівники високої кваліфікації; 3) робітники (фізична праця); 4) приватні підприємці та бізнесмени; 5) безробітні.

Основною одиницею аналізу особливостей реалізації інтонаційних характеристик була обрана синтагма – фонетична єдність, що виражає єдине смислове ціле у процесі мовлення-думки, формальним критерієм розмежування якого є пауза [9:86]. Короткі синтагми та паузи створюють враження уривчастості, неплавності думки, в той час, як довгі синтагми свідчать про більш глибоке обдумування сказаного. Слід зауважити, що в розмовному діалектному мовленні межі синтагм визначені менш чітко.

Результати проведеного дослідження мелодійних характеристик свідчать про те, що до основних типів шкал, зафіксованих у мовленні носіїв Йоркширського діалекту, належать спадна ступінчаста, рівна, хвилеподібна, висхідна, змінна, скандентна, однонаголошена, шкала з порушеною поступовістю. У таблиці 1 представлені узагальнені показники частотності вживання основних типів шкал у мовленні представників різних професійних груп.

У процесі дослідження типів шкал за характером зміни мелодики виявлено, що рекурентними у мовленні представників усіх професійних груп є рівний (найбільше середнє значення по групі – 46,0 % у безробітних чоловіків, найменше середнє значення по групі – 22,3 % у робітників фізичної праці) та спадний ступінчастий (найбільше середнє значення по групі – 30,3 % у приватних підприємців та бізнесменів, найменше середнє значення по групі – 25,0 % у безробітних чоловіків) типи шкал.

Таблиця 1

Частотність вживання основних типів шкал у мовленні представників різних професійних груп (усереднені показники, %)

Інформанти		Основні шкали, %							
		Спадна ступінчаста	Рівна	Скандентна	Змінна	Висхідна	Однонаголошена	З порушеною поступовістю	Хвилеподібна
Студенти	Ч	25,3	51,0	4,3	4,3	0,8	12,3	0,5	4,8
	Ж	30,3	33,3	–	5,3	1,8	16,3	–	13,3
Середнє по групі		27,8	42,2	2,2	4,8	1,3	14,3	0,3	9,1
Працівники високої кваліфікації	Ч	16,5	50,0	–	2,5	3,5	20,5	–	7,0
	Ж	35,7	25,7	0,5	13,3	4,3	19,3	0,3	5,3
Середнє по групі		26,1	37,9	0,3	7,9	3,9	19,9	0,2	6,2
Робітники (фізична праця)	Ч	24,3	25,5	0,4	3,6	9,6	19,4	1,7	15,4
	Ж	31,8	19,0	–	7,8	4,5	16,5	2,0	12,0
Середнє по групі		28,1	22,3	0,2	5,7	7,1	18,0	1,9	13,7
Приватні підприємці та бізнесмени	Ч	30,0	30,0	3,0	5,0	15,0	7,0	–	10,0
	Ж	30,5	22,5	2,5	8,5	9,5	20,5	–	6,0
Середнє по групі		30,3	26,3	2,8	6,8	12,3	13,8	–	8,0
Безробітні	Ч	25,0	46,0	–	1,0	3,0	16,0	–	9,0

Групи: Ч – чоловіки; Ж – жінки.

Дані нашого дослідження підтверджуються результатами інших дослідників. Це можна пояснити загальною англійською тенденцією вирівнювання мелодійного контуру в діалектному мовленні [8:39]. Специфіка використання рівної шкали полягає в тому, що вона домінує у мовленні чоловіків усіх професійних груп і в цьому випадку виступає гендерним індикатором. Спадна ступінчаста ж, навпаки, превалює у мовленні жінок, представників усіх професійних груп.

Низький відсоток використання демонструють скандентна (найбільше середнє значення по групі – 2,8 % у приватних підприємців та бізнесменів, найменше середнє значення по групі – 0,2 % у робітників фізичної праці) та шкала з порушеною поступовістю (зовсім не представлена у мовленні приватних підприємців та безробітних чоловіків).

Слід відмітити високий відсоток використання однонаголошеної шкали у мовленні представників усіх професійних груп (14,3 % – у студентів; 19,9 % – у працівників високої

кваліфікації; 18,0 % – у робітників (фізичної праці); 13,8 % – у приватних підприємців та бізнесменів; 16,0 % – у безробітних чоловіків).

Вживання змінної шкали маркує мовлення працівників високої кваліфікації (7,9 %) і приватних підприємців та бізнесменів (6,8 %), що свідчить про їх уміння відкрито проявляти свої емоції. Крім того, мовлення представників групи «Приватні підприємці та бізнесмени» домінує за частотністю вживання висхідної шкали (12,3% – усереднений показник). Цей факт можна пояснити високою емоційністю мовлення представників цих професійних груп.

Хвилеподібна шкала, що взагалі є характерною для мовлення жителів Північної Англії та Шотландії, представлена у мовленні представників усіх професійних груп (9,1 % – у студентів; 6,2 % – у працівників високої кваліфікації; 13,7 % – у робітників (фізичної праці); 8,0 % – у приватних підприємців та бізнесменів; 9,0 % – у безробітних чоловіків).

Під час аналізу частотності вживання термінальних тонів у мовленні носіїв Йоркширського діалекту, представників різних професійних груп (див. таблицю 2), суттєвих відмінностей у номенклатурі тонів не виявлено. Також очевидним є превалювання спадних тонів при варіативності їхнього відсоткового співвідношення (35,9 % – у студентів; 41,4% – у працівників високої кваліфікації; 43,0 % – у робітників (фізичної праці); 44,0 % – у приватних підприємців та бізнесменів; 29,0 % – у безробітних чоловіків).

Таблиця 2

Частотність вживання основних типів термінальних тонів у мовленні представників різних професійних груп (усереднені показники, %)

Інформанти		Основні термінальні тони, %						
		C(\)	B(/)	P(-)	CB(V)	BC(Λ)	C+B (\+)	B+C (/+)
Студенти	Ч	32,0	20,0	42,0	2,0	2,8	–	0,5
	Ж	39,8	17,3	35,0	3,5	2,5	1,5	1,0
Середнє по групі		35,9	18,7	38,5	2,8	2,7	0,8	0,8
Працівники високої кваліфікації	Ч	33,5	34,0	28,5	2,5	1,5	–	–
	Ж	49,3	16,8	14,2	9,7	5,3	3,5	1,3
Середнє по групі		41,4	25,4	21,4	6,1	3,4	2,5	0,7
Робітники (фізична праця)	Ч	39,0	30,0	15,7	3,9	10,4	0,7	0,3
	Ж	47,0	15,8	16,0	7,5	9,8	1,5	2,5
Середнє по групі		43,0	22,9	15,9	5,7	10,1	1,1	1,4
Приватні підприємці та бізнесмени	Ч	41,0	12,0	24,0	4,0	10,0	1,0	8,0
	Ж	47,0	6,5	16,5	12,5	9,5	4,0	4,0
Середнє по групі		44,0	9,3	20,3	8,3	9,8	2,5	6,0
Безробітні	Ч	29,0	13,0	52,0	2,0	4,0	–	–

Групи: Ч – чоловіки; Ж – жінки.

Термінальні тони: С – спадний; В – висхідний; Р – рівний; СВ – спадно-висхідний; ВС – висхідно-спадний; С+В – спадний+висхідний; В+С – висхідний+спадний.

Частотність використання висхідних термінальних тонів у кінці синтагми значно нижча у порівнянні з кількістю спадних тонів. Висхідний термінальний тон у проаналізованих монологічних висловлюваннях носить апелятивний характер, використовується для підтримки розмови при звертанні до співрозмовника, реалізуючи таким чином комунікативну функцію. Найбільшу рекурентність висхідні термінальні тони демонструють у мовленні працівників високої кваліфікації (25,4 %). Можливо, це пояснюється їх більшим життєвим досвідом, освіченістю, вмінням використовувати різноманітні інтонаційні засоби для вираження думок та почуттів.

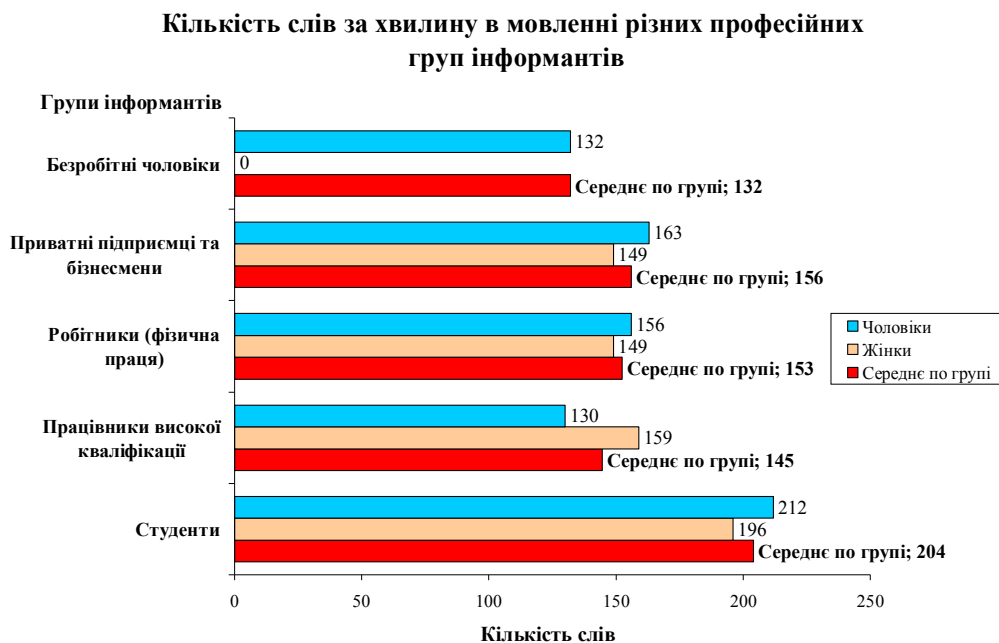
Складні та складені термінальні тони вживаються рідше у мовленні представників усіх професійних груп. Найбільший відсоток використання спадно-висхідних тонів зафіксований у мовленні представників високої кваліфікації (6,1 %) і приватних підприємців та бізнесменів (8,3 %). Найменший відсоток вживання спадно-висхідних тонів характеризує мовлення

безробітних (2,0 %). Це пов'язано з невпевненістю в собі, браком життєвого досвіду у вищезазначеної групи мовців та способом життя, зі зниженим соціальним статусом та соціальною значущістю, неможливістю самореалізації в суспільстві в повній мірі.

Загалом, складні та складені термінальні тони превалюють у мовленні працівників високої кваліфікації і приватних підприємців та бізнесменів, що пояснюється більш високим соціальним становищем інформантів, широким колом професійних зв'язків. Вищезазначені мовці вміють доцільно використовувати весь репертуар термінальних тонів.

Швидкість вимови, яка свідчить про щільність інформації за одиницю часу, визначається кількістю слів, що вимовляються дикторами за хвилину. Для всіх професійних груп характерною ознакою є дрібність синтагматичного членування мовлення з використанням коротких, середніх, довгих, емфатичних та хезитаційних пауз. Зважаючи на те, що проаналізований матеріал є непідготовленим монологічним мовленням, вживання певної кількості довгих та хезитаційних пауз є обґрунтованим.

Діаграма 1

Результати підрахунку середньої кількості слів за хвилину у мовленні 5 професійних груп інформантів (див. діаграму 1) свідчать про наступне: найбільша швидкість мовлення у студентів коледжів (212 слів за хвилину – чоловіки та 196 слів за хвилину – жінки; середній показник по групі – 204 слова за хвилину), що, ймовірно, є наслідком більш динамічного темпу життя та емоційного навантаження. Мовлення безробітних чоловіків, які знаходяться на нижчих рівнях соціальних сходнок, характеризується монотонністю, повільним темпом (132 слова за хвилину), рекурентністю довгих міжфразових пауз та пауз, що зустрічаються в середині фрази. Вищезазначені особливості мовлення безробітних чоловіків пояснюються їх соціальним оточенням, низьким рівнем освіти, що впливає на якість формулювання та вираження думок. Результати підрахунку середньої кількості слів за хвилину у трьох останніх професійних групах демонструють наступне:

- приватні підприємці та бізнесмени – 156 слів за хвилину (163 – чоловіки; 149 – жінки);
- працівники високої кваліфікації – 145 слів за хвилину (130 – чоловіки; 159 – жінки);
- робітники (фізична праця) – 153 слова за хвилину (156 – чоловіки; 149 – жінки).

Мовлення представників усіх трьох груп, що займають певне соціальне становище в суспільстві, характеризується середнім темпом. Між тим, визначальним фактором мовлення працівників високої кваліфікації, а також приватних підприємців та бізнесменів є контрастні темпоральні переходи (від повільного до середнього, від середнього до швидкого) в моменти будь-якого емоційного збудження.

Проведений перцептивний аналіз дозволяє нам представити узагальнюючі «інтонаційні портрети» мовлення носіїв Йоркширського діалекту, що належать до різних професійних груп:

1) Студенти. У мовленні цієї групи превалює рівна шкала, високий відсоток демонструють спадна ступінчаста та однонаголошена типи шкал, спадні та рівні термінальні тони. Мовлення студентів характеризується найбільш швидким темпом.

2) Працівники високої кваліфікації. Дистинктивною ознакою мовлення представників цієї професійної групи є рекурентність у порівнянні з іншими професійними групами змінної та однонаголошеної шкал, висхідних термінальних тонів.

3) Робітники (фізична праця). Мовлення цієї професійної групи характеризується найвищою частотністю вживання хвилеподібної шкали та шкали з порушеною поступовістю у порівнянні з іншими професійними групами, середнім темпом мовлення.

4) Приватні підприємці та бізнесмени. У мовленні цієї професійної групи представлені всі типи шкал, окрім шкали з порушеною поступовістю, високою частотністю використання відрізняються складні та складені термінальні тони.

5) Безробітні. Дистинктивною ознакою мовлення безробітних чоловіків є повільний темп, високий відсоток використання рівної шкали, відсутність скандентної шкали та шкали з порушеною поступовістю. Номенклатура термінальних тонів представлена не повністю (відсутні складені термінальні тони).

Загалом, приватні підприємці та бізнесмени і представники високої кваліфікації мають більш чіткий стиль мовленнєвої поведінки, а також більш впевнену та авторитетну манеру вести бесіду, на відміну від безробітних, інтонація та темп мовлення яких підкреслюють незадоволеність та невпевненість у собі.

Таким чином, у даній статті представлені вагомі аргументи на користь твердження того, що мелодика та темп мовлення є маркерами професійної приналежності мовців.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Британское общество разделили на семь классов [Електронний ресурс]: ресурси BBC. Русская служба BBC. – 2013. – Режим доступу до статті: http://www.bbc.co.uk/russian/society/2013/04/130403_british_society_classes.shtml
2. Бродович О.И. Диалектная вариативность английского языка / О.И. Бродович. – Л.: Издательство Ленинградского университета, 1988. – 194 с.
3. Бубенникова О.А. Актуальные проблемы исторической морфологии диалектов английского языка / О.А. Бубенникова. – М.: МАЛП, 1996. – 206 с.
4. Козуб Л.С. Соціолінгвістичні особливості просодичної організації тексту англійської комерційної реклами (експериментально-фонетичне дослідження): автореф. дис. канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л.С. Козуб – Запоріжжя, 2005. – 21 с.
5. Маковский М.М. Английская диалектология. Современные английские территориальные диалекты Великобритании / М.М. Маковский. – М.: Высшая школа, 1980. – 210 с.
6. Скуланова Г.М. Региональная вариативность интонации (экспериментально-фонетическое исследование на материале английского языка в Шотландии): автореф. дисс. канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г. М. Скуланова. – М., 1987. – 22 с.
7. Травкина А.Д. Английское региональное произношение: Учебное пособие / А.Д. Травкина. – Калинин: КГУ, 1986. – 60 с.
8. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения / Т.И. Шевченко. – М.: Высшая школа, 1990. – 144 с.
9. Щерба Л.В. Фонетика французского языка / Л.В. Щерба. – Москва: «Высшая школа», 1963. – 308 с.
10. Foulkes P. Urban Voices / P. Foulkes and G. J. Docherty. – L.: E. Arnold, 1999. – 313 p.
11. Jarman E. Belfast Intonation and the Myth of the Fall / E. Jarman, A. Cruttenden // Journal of the International Phonetic Association. – 1976. – № 6. – P. 4–12.
12. Kimberley Farrar, Esthe Grabe and Francis Nolan. English Intonation in the British Isles [Електронний ресурс] / F. Kimberley, E. Grabe, F. Nolan // Leeds Studies in English. – 1999. – № 30. – P. 243–256. – Режим доступу до статті: http://digital.library.leeds.ac.uk/382/1/LSE_1999_pp243-256_Farrar_Grabe_Nolan_article.pdf
13. Labov W. The Social Stratification of English in New York City / W. Labov. – Washington D.C., 2006. – 485 p.
14. Macalay, Ronald K.S. and Gain D. Trevelyan. Language, Education and Employment: A Glasgow Study. – Edinburgh, 1977. – P. 177–179.
15. Pellowe J. On Intonational Variability in Tyneside Speech / J. Pellowe, V. Jones // Sociolinguistic Patterns in British English. – London: E. Arnold, 1978. – P. 101–121.

16. Trudgill P. The Social Differentiation of English in Norwich / P. Trudgill. – L.: Cambridge University Press, 1974. – 211 p.

17. Wells J.C. Accents of English / J.C. Wells. Vol. 2: The British Isles. – L.: Cambridge University Press, 1982. – 465 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вікторія Григораш – здобувач кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: теоретична та прикладна фонетика, соціолінгвістика.

ПРОСОДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ АКТИВ ПІДБАДЬОРЮВАННЯ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ

Ольга ГУЗЕРЧУК (Київ, Україна)

У статті узагальнено закономірності просодичного оформлення комплексних за структурою актів підбадьорювання, актуалізованих в англійському діалогічному дискурсі. За результатами аудитивного аналізу встановлено спільні та диференційні ознаки інтонаційних моделей, характерних для емпатійного і раціонального різновидів підбадьорювання.

Ключові слова: просодичне оформлення, підбадьорювання, емпатія, комплексний акт підбадьорювання, емпатійний тип підбадьорювання, раціональний тип підбадьорювання, кооперативна інтеракція, інтонаційний паралелізм.

The article covers the specificities of the prosody of the structurally complex encouragement acts in the English dialogic discourse. The author presents the common and differentiating features of the empathetic and rational encouragement types.

Key words: prosodic means, encouragement, empathy, complex encouragement act, empathetic encouragement type, rational encouragement type, cooperative interaction, intonational parallelism.

Безсумнівним є той факт, що увага сучасної лінгвістичної науки зосереджена на вивченні механізмів процесу комунікації [5; 7]. Як показано в ряді психолого-педагогічних досліджень [8; 12], підбадьорювання є необхідним елементом для створення і підтримки кооперативної інтеракції та покращення міжособистісних стосунків, оскільки належить до класу висловлень мовленнєвого впливу, спрямованих на підтримку адресата [1]. Разом з тим, було виявлено, що вищеназвані дослідження окреслюють підбадьорювання як акт лише побічно, а ґрунтовних лінгвістичних досліджень висловлень підбадьорювання бракує.

З огляду на це, **метою** даної статті є визначення шляхом аудитивного аналізу інвентарю просодичних засобів, що беруть участь в оформленні комплексних за структурою актів емпатійного і раціонального підбадьорювання. Наше **завдання** полягає у встановленні спільних та диференційних ознак просодичного оформлення комплексного емпатійного і раціонального актів підбадьорювання. Для досягнення поставленої мети було проаналізовано 200 аудіофрагментів із сучасних англійських художніх творів, у контексті яких вжито висловлення на позначення підбадьорювання. Аналіз озвучених висловлень виконувався інформантами-носіями англійської мови, які мають вищу освіту, а також аудиторами-українцями, які є філологами-фонетистами з досвідом проведення аудитивного аналізу.

Розгляд ситуацій, у яких актуалізується підбадьорювання, свідчить про те, що за структурою вони можуть бути простими, вираженими одним актом, і комплексними, які містять декілька мікроактів, об'єднаних однією інтенцією [11]. За результатами аудитивного аналізу, оформленими на підставі експертних висновків аудиторів-фонетистів, були обчислені характеристики частоти функціонування компонентів інтонації в реалізації простих [3] і комплексних актів підбадьорювання.

Було встановлено також, що актуалізація певного різновиду висловлень підбадьорювання досягається, переважно, за рахунок варіативності тональних параметрів інтонації: шкали, термінального тону, тонального діапазону інтоногрупи, тонального інтервалу на ділянці «передтермінальна частина-ядро». Підкреслимо при цьому, що при визначенні частоти актуалізації просодичних засобів кожен зазначений вище різновид висловлень підбадьорювання розглядався у межах 100 %.

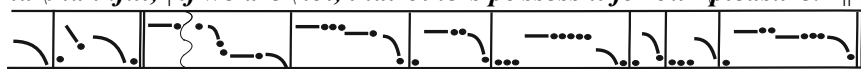
Аудитивний аналіз ситуацій комплексного підбадьорювання показав, що вони характеризуються специфічними закономірностями просодичного оформлення. Як і прості акти підбадьорювання, комплексні акти згідно інтенції адресанта були класифіковані нами на емпатійні та раціональні [2]. Нагадаємо, що рушійною силою вибору мовцем засобів оформлення комунікативного акту підбадьорювання може слугувати емпатія [6] або інтелектуальна оцінка адресантом ситуації.

Так, загальна просодична організація підбадьорювання емпатійного типу кваліфікувалась аудитором як така, що викликає у слухача переживання співчуття, тобто емпатії, що і спонукало останнього до виголошення акту підбадьорювання. У ході аналізу аудитори зазначали, що розглядувані висловлення вирізняються як такі, що спрямовувались на підтримку адресата та покращення його психоемоційного стану. Щодо просодичного оформлення актів комплексного раціонального підбадьорювання, то воно кваліфікувалось аудитором як менш емоційно забарвлене, порівняно з емпатійними актами, породжуючи у слухача бажання покращити психоемоційний стан адресата, висловлюючи йому підбадьорювання, спонукаючи його до дії і звертаючи увагу останнього на спосіб, яким би адресат міг вирішити свою проблему, звертаючись швидше до раціо співрозмовника і висловлюючи співчуття у меншій мірі або взагалі не висловлюючи його.

У межах комплексних емпатійних актів підбадьорювання домінує спадна поступова ступінчата шкала (45,84 %), що є характерною для розповідних речень, форму яких і мають у більшості випадків і прості, і складні акти підбадьорювання. Уживання такої шкали є виправданим, адже вона відображає спокійний, плавний, м'який та врівноважений характер висловлення при цілком контрольованих емоціях мовця – низькому та середньому рівні емоційно-прагматичного потенціалу.

Слід зазначити, що підбадьорювання часто транспонується із констативу у директив, тобто будучи вираженим розповідним реченням, набуває нової інтенції – інтенції підбадьорювання. Таке транспонування вимагає відповідного просодичного оформлення – поступово спадної ступінчатої шкали, поєднання якої із низьким спадним термінальним тоном положої конфігурації вказує на впевненість мовця у тому, що він говорить адресату, намагаючись підбадьорити і переконати його у відсутності причин, для хвилювання. Спадна поступова ступінчата шкала характеризує семантичний центр, ядро усього акту підбадьорювання – висловлення, що експлікують почуття симпатії та емпатії адресанта і його бажання змінити емоційний стан адресата на кращий. Така шкала спрямована на підсилення інтенції заспокоєння і реалізацію підбадьорювання, про що свідчить наведений наприклад:

"Oh, Mother, you make me ashamed." "Come, do not be silly. || Beauty is also a gift of God, | one of the most rare and precious, | and we should be thankful | if we are happy enough to possess it | and thankful, | if we are not, that others possess it for our pleasure." || [14: 145].

Щодо комплексних раціональних актів підбадьорювання, найчастотнішою серед них також було зафіксовано поступово спадну ступінчатую шкалу (37,31 %). Така шкала є типовою для підбадьорювань, у яких адресант висловлює адресату інструкцію щодо того, як він має поводитись у певній ситуації; для вираження звернень старших молодшим, наприклад, коли батьки пояснюють дітям причини стану речей, раціональність власного вибору залежно від ситуації; для випадків, коли адресант запевняє співрозмовника у власній правоті, обґрунтовуючи свою поведінку конкретними доказами, раціоналізуючи свою дію; за умов, коли адресант намагається заспокоїти адресата, який, хоча і не перебуває у пригніченому стані, але дещо збентежений тим, що вважає свою поведінку у минулому неправильною, наприклад:

"I shall never forgive myself for whipping Anthony." "Nonsense, dear, | he deserved it. || And it agreed with him. || You've had no trouble with him since | and he has come to think there's nobody like you. || Your kindness | won his love | after the idea that a "girl was no good" | was rooted out of his stubborn mind." || [15: 130]

Результати аудитивного аналізу дозволяють стверджувати, що комплексні акти емпатійного підбадьорювання реалізуються у межах середньої зони тонального діапазону (35,12 %) за рахунок середньо пониженого тонального рівня початку ініціальних інтоногруп такого типу висловлень, наявністю поступової спадної ступінчатої шкали, низьким спадним тоном і низьким тональним рівнем завершення синтагми:

Dorothy came in and, seeing her red swollen eyes, talked for a little in her gentle, commiserating way of trivial things. [...] 'I know it's very hard, dear,' [...] 'But you must try to have courage. || I'm sure your dear husband | wouldn't wish you grieve for him.' || [14: 221].

Із даної ситуації підбадьорювання випливає, що адресант керується емпатійними почуттями до адресата і тому при виголошенні свого акту поєднує середній діапазон із середнім спадним термінальним тоном в усіх синтагмах акту. Таке просодичне оформлення виказує співчуття і ніжність до адресата, м'якість та прагнення його заспокоїти.

Під час дослідження актуалізації тонального діапазону у комплексних раціональних актах підбадьорювання було встановлено, що вони реалізуються в межах від звуженої (22,68 %) до середньої зони (24,17 %), що зумовлено типовими для таких актів середнім пониженим чи низьким початком і екстранизьким завершенням, спадною поступовою ступінчатою шкалою і реалізацією низького спадного тону середньої швидкості зміни напряму його руху у більшості інтоногруп. Розглянемо, як реалізується середній діапазон у комплексних раціональних висловленнях підбадьорювання на прикладі наступної ситуації:

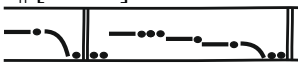
John hesitated. [...] 'We don't want any unnecessary scandal.' 'No, no,' [...] 'You need have no fear of that. || Poirot is dis cretion it self.' || [10: 28].

Так, у поданій ситуації експлікується вираження нерішучості у стані адресата (*John hesitated*). Підбадьорювання-заспокоєння, виражене розповідним реченням, реалізується у середньому діапазоні, характерному для нейтрального мовлення. Такий діапазон надає адресату можливість адекватно сприймати заспокоєння, виражене мовцем, і вказує на позитивне ставлення адресанта до слухача та бажання запевнити його в тому, що причин для збентеження немає. Синтагма починається і завершується на низькому тональному рівні, що свідчить про семантичну єдність інтоногрупи і допомагає адресанту досягти перлокутивного ефекту.

У комплексних емпатійних актах підбадьорювання була зареєстрована максимальна частка низького спадного термінального тону (37,06 %). Висока частотність саме такого термінального тону свідчить про те, що на незадовільний психоемоційний стан адресата мовець реагує спокійно, виважено та завершує кожне своє висловлення низьким спадним тоном, властивим розповідним реченням, що передає впевненість адресанта у тому, що він говорить. Ця впевненість має вплинути на адресата і спонукати його зібрати власні вольові зусилля для покращення такого стану. Частотним є вживання низького спадного тону на словах, що експліцитно виражають смисл підбадьорювання (*worry, nervous, let down, trouble, console, fear*). Так наприклад, у першій і другій синтагмах наступного прикладу мовець виділяє низьким спадним тоном саме ті слова, що вказують на незадовільний психоемоційний стан адресата, що вимагає негайної емпатійної реакції адресата:

John looked perplexed. 'Do not worry,' [...] 'I assure you that you need not let it trouble you.' || [10: 52].

При реалізації підбадьорювання-запевнення низьким спадним тоном оформлюється те слово, яке є семантичним центром висловлення (*anything, more, perfect, nothing, everything, yet, lots of*) і яке прагне виділити адресант з метою применшення проблеми в очах слухача. Висловлення комплексного емпатійного підбадьорювання можуть містити переконання

адресанта у позитивному майбутньому, яке він висловлює адресату або рекомендацію щодо подальших дій слухача.

Як і в комплексних емпатійних актах підбадьорювання, в раціональних актах найбільша частина висловлень маркована низьким спадним термінальним тоном (47,76 %). Такий тон притаманний ситуаціям, коли висловлення оформлене розповідним реченням, а зміст його полягає в тому, щоб закликати адресата до самовладання у ситуації, що дезорганізувала слухача та впливає на його емоційно-вольову сферу, перешкоджаючи прийняттю адекватного рішення на власну користь. Частотним є використання раціонального підбадьорювання, реалізованого із низьким спадним тоном у ситуаціях судової практики:

Nicholas had the floor, and said, “ Relax, Her man. || This is not a_bout _evidence or the _things we’ll e_ventually de_liberate over. || This is about ...” || [...] “ This is about jury tampering.” || [13: 96].

Низький спадний термінальний тон характерний для ситуацій підбадьорювання, в яких адресант переконує адресата у власній правоті, заспокоюючи і запевняючи його, адже значення запевнення входить як складова сема у значення підбадьорювання. Низький спадний тон застосовується у раціональних комплексних актах підбадьорювання, оскільки за змістом вони виражають інтелектуальну оцінку ситуації з боку адресанта і їх метою є обґрунтування доцільності дії, яку мовець вважає необхідною для адресата.

У ході аудитивного аналізу аудитором було визначено, що нульовий інтервал на ділянці «передтермінальна частина-ядро» (44,07 %) свідчить про семантичну єдність цих одиниць. Розглянемо, як вона виявляється на прикладі вищезазначеної ситуації підбадьорювання (*John looked perplexed*). Так, експліцитна одиниця підбадьорювання «*Do not worry*» є нерозривною і тому перед ядром «*worry*» та часткою «*not*» присутній нульовий інтервал. Якщо розглянути другу синтагму, у ній також є експліцитна одиниця підбадьорювання – «*trouble*», яка вимовляється на тому самому тональному рівні, що і попередня одиниця, оскільки констатує незадовільний стан адресата на даний момент. Іншими експліцитними одиницями підбадьорювання, які є ядром синтагми і вимовляються на однаковому рівні із передтермінальною частиною, можуть бути такі: *have some spirit, there is nothing to mind about*. Нульовий інтервал на ділянці «передтермінальна частина-ядро» може також мати місце, якщо у висловленні присутні два різних словосполучення, в яких є прикметник з іменником. Ці словосполучення є характеристиками адресата, на думку адресанта, що дозволяють мовцю запропонувати слухачеві подивитись на ситуацію, що склалася, з іншого боку.

Узагальнення даних дослідження тонального інтервалу на ділянці «передтермінальна частина-ядро» у комплексних раціональних актах підбадьорювання свідчить про домінування нульового інтервалу на цій ділянці (38,80 %). Це сприяє забезпеченню зв’язності мікроактів у межах макроакту, а також свідчить про семантичну єдність такту і ядра у висловленнях підбадьорювання. Нульовий інтервал може мати місце, якщо мовець виголошує своє підбадьорювання у вигляді поведінкової інструкції для адресата щодо того, які він має виконати дії для покращення власного стану. Нерідкими є випадки, коли мовець вказує адресату на те, що його хвилювання безпідставне, і він не має рації, тому мовець заперечує твердження слухача і оформлює своє підбадьорювання таким чином, що ядро вимовляється на однаковому рівні із передтермінальною частиною:

“The thing about au pair girls seems to be either they’re Heaven’s gift to overworked mothers and you never want to part with them, or they pinch your stockings – or get themselves murdered –” || [...] “ Calm yourself, § Madame,” || [...] “There |seems § no reason to believe | that au pair girl has been murdered § – |quite the contrary.” || [9: 94]

Як і в комплексних емпатійних, в раціональних актах підбадьорювання нульовий тональний інтервал на ділянці «передтермінальна частина-ядро» пояснюється факторами синтаксичного сполучення: наприклад, службових і повнозначних частин мови.

Таким чином, результати аудитивного аналізу актуалізації комплексних емпатійних і раціональних актів підбадьорювання дозволяють стверджувати, що їх просодична організація демонструє велику кількість спільних ознак, що пояснюється рядом причин. По-перше, більшість інтонаційних параметрів в досліджуваних нами актах реалізуються відповідно до норм нейтрального мовлення. Тому зазначені акти підбадьорювання, незалежно від їх типу, реалізуються в межах спадної поступової ступінчатої шкали, середнього діапазону, із низьким спадним термінальним тоном пологої конфігурації та нульовим тональним інтервалом на ділянці «передтермінальна частина-ядро». По-друге, аудитори відмічали той факт, що як емпатійні, так і раціональні акти характеризуються високим ступенем інтонаційного паралелізму. Певне тональне, динамічне і темпоральне уподібнення між актами підбадьорювання забезпечує рівномірний поділ смислового навантаження при сприйнятті адресатом такого акту. Таким чином, у процесі аудитивного аналізу було встановлено, що в межах актів підбадьорювання частотною є актуалізація подібних інтонаційних моделей. Як свідчить А.А.Калита [4: 34-38], паралелізм створює визначений ритм фрагмента або всього дискурсу і використовується як зв'язка інтонаційних груп і висловлень у мовленні.

Узагальнюючи викладене, слід відзначити, що спільними засобами просодичної організації комплексних емпатійних і раціональних типів актів підбадьорювання за тональними показниками є: спадна поступова ступінчата шкала, середній діапазон, низький спадний термінальний тон, нульовий інтервал на ділянці «передтермінальна частина-ядро».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Голубничая О.И. Семантико-функциональные особенности высказываний, направленных на поддержку адресата (на материале английского языка): дис. канд. филол. наук: 10.02.04 / Голубничая Ольга Ивановна; Киевский государственный лингвистический университет. – К., 1994. – 171 с.
2. Гузерчук О.О. Обоснование классификации структурных и функционально-семантических признаков высказываний ободрения / О.О. Гузерчук // В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии: сборник статей по материалам XXIX международной научно-практической конференции. – Новосибирск: Изд. «СибАК», 2013. – № 10 (29). – С. 53-58.
3. Гузерчук О.О. Просодичне оформлення простих актів підбадьорювання в англomовному дискурсі / О.О. Гузерчук // Наукові записки. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип. 39. – С. 24-27.
4. Калита А.А. Проблеми інтонаційної зв'язності дискурсу / А. А. Калита // Вісник КДЛУ. Дослідження молодих вчених. Серія «Філологія». – К.: КДПШЯ. – 1997. – Вип. 2. – С. 34-38.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / Владимир Ильич Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 476 с.
6. Козяревич Л.В. Вербальні і невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англomовної прози ХХ століття): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Козяревич Ліана Василівна; Київський національний лінгвістичний ун-т. – К., 2006. – 191 с.
7. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації / Олена Олександрівна Селіванова. – Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с.
8. Adler A. The individual psychology of Alfred Adler: A systematic presentation in selections from his writings / A. Adler / ed. by H. L. Ansbacher, R. R. Ansbacher. – New York: Harper & Row, 1956. – 503 p.
9. Christie A. Halloween Party / Agatha Christie. – William Morrow Paperbacks, 2011. – 272 p.
10. Christie A. The Mysterious Affair at Styles / Agatha Christie. – Bantam Books, Toronto; N.Y.; L.; Sydney; Auckland: Bantam Books, 1961. – 182 p.
11. Dijk T. A. van Studies in the Pragmatics of Discourse / Teun Adrianus van Dijk. – The Hague etc.: Mouton Publishers, 1982. – 331 p.
12. Evans T. Encouragement: The key to reforming classrooms / T. Evans // Educational Leadership. – 1996. – Vol. 54. – No. 1. – P. 81-85.
13. Grisham J. The Runaway Jury / John Grisham. – L.: Arrow Books, 1996. – 484 p.
14. Maugham S. The Painted Veil / Somerset Maugham. – Harmondsworths, Middlesex, England: Penguin Books Ltd, 1969. – 238 p.
15. Montgomery L. M. Anne of Avonlea / Lucy Maud Montgomery. – Tor Classics, 1995. – 276 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Гузерчук – аспірант кафедри германської і фіно-угорської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: особливості просодичного оформлення висловлень підбадьорювання у сучасному англійському діалогічному мовленні, дискурсивні та прагматичні характеристики цих висловлень, інтонаційна організація різних типів мовленнєвих актів.

АКЦЕНТНА НОРМА СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СИНХРОНІЇ

Станіслава ДАНИЛЬЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті уточнюється статус акцентної норми сучасної літературної англійської мови як складової вимовної норми. Висвітлено її мовний і соціо-історичний аспекти та систематизовано сутнісні характеристики акцентної норми.

Ключові слова: вимовна норма, акцентна норма, кодифікація, акцентна структура слова, акцентний тип.

The status of accentual norm of contemporary standard language as part of pronunciation norm is defined in this paper. Linguistic, socio-historical aspects and essential characteristics of accentual norm are inventoried.

Key words: pronunciation norm, accentual norm, codification, word accentual structure, accentual type.

Словесний наголос/СН як особливий просодичний засіб, що організує слово та виділяє його певний склад/склади, підлягає динамічному розвитку в часі [13] та просторі поліетнічної англійської мови [16]. Саме ця сутнісна риса словесного наголосу пояснює постійну увагу дослідників до проблем акцентології англійської мови.

У наукових працях вивчалися функції СН, його акцентні типи та моделі (Г.П.Торсуєв, Г.Н.Васильєв), акцентно-ритмічні моделі інноваційних складних слів (В.О.Бондаренко), закономірності розподілу наголосу в багатоскладових словах різних функціональних стилів (І.І.Вольфсон, Н.Г.Лаврентьєва), тенденції розвитку акцентної структури складних слів (Т.В.Мошніна), динаміка акцентної структури слова в американському варіанті англійської мови (Т.О.Дацька), акцентна варіативність в діахронічному аспекті (Є.І.Єнгель), акустичні характеристики СН і специфіка їхньої взаємодії у наголошеній та ненаголошеній позиціях (Т.О.Бровченко), акцентні варіації в американському та британському варіантах англійської мови (В.І.Артемів, Т.Вєрг). Однак, дотепер відсутнє загальноприйняте визначення акцентної норми та частково висвітлені її провідні ознаки.

Мета статті полягає у виокремленні та систематизації сутнісних характеристик акцентної норми сучасної літературної англійської мови. Досягнення поставленої мети вимагає вирішення наступних завдань: уточнення статусу акцентної норми та її взаємозв'язку з кодифікацією, виведення типології ознак акцентної норми.

Норма є обов'язковим атрибутом будь-якої літературної мови [5: 5]. Норма введена до парадигми лінгвістичних досліджень у працях представників Празького лінгвістичного гуртка Б.Гавранєка, В.Матезіуса, Й.Вахека, А.Едлічки, які розглядали її як внутрішньомовну категорію, наголошували на її об'єктивному характері, відзначали особливості співвідношення норми з узусом [6: 339]. Відштовхуючись від сосюрівської ідеї про протиставлення мови й мовлення, Е.Косеріу першим запропонував дихотомію „система – норма” й обґрунтував лінгвістичний характер норми [10: 147].

На часі існує низка визначень мовної норми, в основу яких закладені різні сторони та характеристики цього складного поняття. Мовна норма може бути визначена як чинні в певний час в певному мовному колективі та обов'язкові для всіх членів колективу засоби мови [8: 8; 5: 56], як загальноприйнята в певній мові реалізація можливостей системи [2: 21], як сукупність стійких, традиційних реалізацій мовної системи, відібраних та закріплених у процесі суспільної комунікації, як сукупність правил/регламентацій, що впорядковують використання мовних засобів в мовленні індивідів [1: 42]. Окрім того, мовна норма має дві сторони вираження: *імпліцитну*, коли вона виступає у вигляді зразка, або, точніше, текстів, які вважаються зразковими, та *експліцитну* [8: 11], яка формулюється для носіїв мови в кодифікації. Остання охоплює фіксацію об'єктивно існуючої мовної норми, сформульованою

у вигляді правил в авторитетному лінгвістичному виданні, та адресована всім членам мовного колективу [8: 11].

Складність виведення адекватного визначення норми зумовлена двобічною сутністю норми – її взаємовідносинами з системою та узусом [11]. Р.Р.Каспранський описує співвідношення мовної системи та норми у вигляді двох кіл: внутрішнє коло символізує систему, а зовнішнє – норму, при цьому вихід із системи на рівень реалізації можливий лише через сферу норми [9: 12]. Норма внутрішньо зумовлена системою мови, і з усіх мовних можливостей, закладених в системі, в нормі реалізується лише їхня незначна частина [2: 21]. Мовна норма ґрунтується на узусі, мовленнєвій звичці [4]. Кодифікована мовна норма офіційно узаконює узус (або в деяких випадках не приймає його).

Типом мовної норми є *вимовна норма*, одне із загальновідомих визначень якої описує її як оброблену вимовну форму єдиної літературної мови, що підкоряється певним законам та правилам, і тому прийнята (імпліцитно) в певному мовному колективі [18: 44]. Існують різні терміни на позначення норми на рівні звукової будови мови. Для вітчизняної лінгвістичної традиції загальноживаними є «*орфоепічна норма*», «*літературна вимова*», в зарубіжній традиції частіше використовується термін «*вимовний стандарт*»/“*pronunciation standard*”. Часто ці терміни вживають синонімічно [18].

Вимовна норма інкорпорує два близьких, але не ідентичних поняття – *орфоепію* й *орфофонію* [5: 27]. *Орфоепія* охоплює правила, що визначають нормативний фонемний склад слів, а *орфофонія* – правила вимови алофонів фонем [5: 27]. Однак звукові характеристики усного мовлення включають не тільки фонемний склад і реалізацію алофонів у конкретних позиціях, а також наголос та інтонацію [3]. З цього випливає, що вимовна норма є складнішим утворенням, вона включає в себе не тільки еталони сегментних, а також супрасегментних одиниць звукової будови певної мови та правила їхнього вживання.

Предметом нашого дослідження є сутнісні характеристики *акцентної норми/АН*, яку тлумачимо як складову вимовної норми, що описує оформлення акцентних структур мовних одиниць: слів, словосполучень та речень. У зв'язку з розрізненням двох функціональних типів наголосу: словесного й фразового [17], АН охоплює еталони акцентних структур слів та правила їхнього вживання, а також правила акцентуації словосполучень і речень. Акцентна норма включає один або декілька можливих способів акцентного оформлення одного й того ж слова, зумовлених певною мовною системою та прийнятими в мовленні на певному історичному етапі розвитку відповідної мови та суспільства, що її використовує [13: 4].

Найбільш експліцитною та об'єктивною формою акцентної норми, як і будь-якої мовної норми, є її *кодифікація*, яка має ретроспективний характер по відношенню до «*живої*» АН, що функціонує в усному літературному мовленні в синхронії. Кодифікована акцентна норма являє собою сукупність еталонних реалізацій, що була піддана свідомій фіксації, детальному опису та представлена у вимовних словниках [13: 4].

Виводячи типологію ознак акцентної норми, слід виходити з того, що норма має *об'єктивний*, тобто власне мовний, та «*суб'єктивний*», або соціально-історичний, аспекти [12: 559]. *Об'єктивний (власне мовний аспект)* акцентної норми включає характеристики нормативних реалізацій акцентних структур мовних одиниць. Під *акцентною структурою слова*, услід за Г.П.Торсуєвим, розуміємо певне співвідношення складів слова за компонентами та ступенями наголосу [17: 9]. Узагальнено акцентні структури слів можна представити у вигляді *акцентних типів*, які описують моделі розподілу місця та ступеня наголосу в словах, найбільш властиві певній мові [Гам само]. Відтак, АН визначає набір еталонних реалізацій акцентних типів та структур слів, і її власне мовні ознаки можна вивести з сутнісних характеристик мовних знаків, найбільш загальними з яких у мовній синхронії вважаються *константність* та *варіативність* [18: 46]. Варіативність є онтологічною рисою мовних одиниць, а процес варіювання забезпечує поступовий перехід від старої якості до нової, тобто є необхідною умовою мовних змін та, у глобальному розумінні, мовної динаміки [18: 43]. Опис власне мовного аспекту акцентної норми вимагає представлення інвентарю акцентних типів та структур слів як єдино можливих або таких, що

мають варіанти, побудовані згідно з акцентними закономірностями мови. Остання характеристика зумовлює *системність* акцентної норми [13: 5].

«Суб'єктивний» (*соціо-історичний аспект*) акцентної норми пов'язаний з її прийняттям та усвідомленням мовною спільнотою, що її використовує. Цій стороні акцентної норми, на нашу думку, властиві наступні ознаки: *селективність, стабільність, динамізм, соціальність* кожна з яких у свою чергу складається з певних субординативних ознак.

1. Селективність АН виявляється у тому, що норма здійснює вибір/відбір еталонних реалізацій по відношенню до структурних потенцій мови та їхніх реалізацій в узусі [12: 560]. Селективність включає *аксіологічність, еталонність, уніфікованість, правильність, обробленість, культивованість та імперативність*.

Аксіологічність норми була запропонована Степановим Г.В. [16: 19] і полягає в тому, що відбір акцентних моделей передбачає, в першу чергу, їхню ціннісну характеристику.

Еталонність АН полягає в тому, що норма є зразком, ідеалом [8: 10; 5], який повинні наслідувати мовці. Успішна реалізація цієї ознаки сприяє культурі мовлення та майбутньому розвитку звукової системи мови [5], крім того, правильне вживання акцентних моделей є показником високого соціального статусу. *Уніфікованість* як ключова ідея напряду прескриптивістів виражається в стандартизації акцентних моделей, протистоянні ідеї стихійного, ненормованого розвитку АН. Ця риса тісно пов'язана з *обробленістю* АН, тобто з відповідністю певним правилам, що є результатом цілеспрямованої діяльності фахівців з відбору найбільш оптимальних акцентних реалізацій нормативного акустичного складу слів [15: 93]. *Правильність* АН ґрунтується на історичній мовній традиції, втіленій в нормі [15: 563], і джерелом правильності для неї постає мова творів письменників, ЗМІ, дані анкетного та живого опитування, наукові дослідження [11].

Культивованість акцентної норми зумовлюється авторитетністю джерел, що її впроваджують в суспільно-комунікативні практики: ЗМІ, закладів освіти, представників елітарної культури етносу [1: 43; 7: 42]. *Імперативність* [4], або загальнообов'язковість АН, полягає у використанні її кодифікованого корелята як зразка, якому мовці підпорядковують свою вимову [13: 4]. Імперативність АН виявляє різну інтенсивність, залежно від сфери комунікації, різних історичних умов, зокрема, певну роль може грати наявність співіснуючих можливостей реалізації, недостатньо диференційованих для носіїв норми [12: 563].

2. Стабільність АН включає такі ознаки: *історична стійкість, традиційність, консерватизм (обмежена варіативність), відносна територіальна одноманітність* [11].

Стійкість акцентної норми в історичному плані дає можливість підтримувати наслідування в акцентному оформленні слів певної мови [13: 5]. Крім того, вона об'єднує покоління мовців, оскільки норма забезпечує наступність культурних та мовних традицій [11]. Проте ця ознака є відносною [Там само], оскільки мова розвивається, допускаючи зміни норми, а відтак, збереження акцентною нормою своєї якості при поступових змінах її окремих правил передбачає періодичне її уточнення, а інколи і перегляд [15: 93]. Провідним способом збереження АН є навчання літературної вимови [13: 5].

Традиційність АН реалізується наявністю найстійкіших, закріплених традицією акустичних засобів [5: 13; 11].

Консерватизм АН спрямований на збереження засобів та правил її вживання, накопичених у певному суспільстві попередніми поколіннями, що забезпечує зрозумілість мовлення [11].

3. Динамізм АН полягає в тому, що акцентна норма може змінитися в межах системи за умови появи нових норм, що поступово витісняють старі, під впливом екстралінгвістичних чинників. Змінність полягає у використанні можливостей, наданих системою, в залежності від учасників, сфери, умов та цілей комунікації [14].

4. Соціальність акцентної норми, як і будь-якої мовної норми, полягає в регулюванні індивідуальної мовленнєвої поведінки [9: 12] та обслуговуванні потреб суспільства найбільш придатними засобами, відібраними та закріпленими в мовленні носіїв мови. Вона включає такі ознаки: *усвідомленість, загальноприйнятність та досяжність*.

Усвідомленість АН, у поєднанні з її *загальноприйнятністю* суспільством виявляється у свідомому визнанні її носіями певної мови як єдино правильної та можливої норми [9: 11; 8:

4; 13: 4; 12: 551]. Мовне спілкування як найприродніша форма суспільної поведінки може бути ефективною лише тоді, коли всі дії будуть відповідати загальноприйнятим нормам в широкому значенні і мовним нормам в першу чергу [9: 11].

Досяжність АН виявляється в наявності в нормі тільки таких правил, які дозволяють їй бути засвоєною всіма користувачами певної літературної мови [Там само].

Таблиця 1.

Аспекти та ознаки акцентної норми

№	Аспект акцентної норми	Ознаки акцентної норми
1.	Власне мовний	1.1. Константність
		1.2. Варіативність
		1.3. Системність
2.	Соціо-історичний	2.1. Селективність:
		2.1.1. Аксіологічність
		2.1.2. Еталонність
		2.1.3. Уніфікованість
		2.1.4. Правильність
		2.1.5. Обробленість
		2.1.6. Культивованість
		2.1.7. Імперативність
		2.2. Стабільність:
		2.2.1. Історична стійкість
		2.2.2. Традиційність
		2.2.3. Консерватизм
		2.3. Динамізм
2.4. Соціальність:		
2.4.1. Усвідомленість		
2.4.2. Загальноприйнятність		
2.4.3. Досяжність		

Відтак, акцентна норма як частина мовної норми охоплює власне мовний та соціо-історичний аспекти. Власне мовний аспект характеризується константністю, варіативністю та системністю. Соціо-історичний аспект виявляє селективність, стабільність, динамізм, соціальність, причому кожна з цих ознак включає субординативні ознаки [Див. табл. 1.].

Соціо-історичному аспекту акцентної норми властиво значно більше ознак ніж її власне мовному аспекту, що пояснюється впливом великої кількості екстралінгвістичних чинників на норму. Перспективою подальшого дослідження вважаємо опис виокремлених аспектів та ознак акцентної норми на прикладі британського та американського варіантів англійської мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Блиндус Е. С. Об этапности развития нормы / Е. С. Блиндус // Нормы реализации. Варьирование языковых средств : мезвуз. сб. науч. тр. [редкол. : Р. Р. Каспранский (отв.ред.) и др.]. – Горький : ГГПИ им. М. Горького, 1983. – С. 41–48.
2. Богданова Н. В. Живые фонетические процессы русской речи : учеб.-метод. пособ. по современному русскому лит-му языку / Н. В. Богданова. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2001. – 186 с.
3. Бондарко Л. В. Звуковая система языка и произносительная норма [Електронний ресурс] / Л. В. Бондарко. – Режим доступу до статті : <http://www.speech.nw.ru/regions/Articles/bondarko.html>.
4. Валгина Н. С. Понятие вариантности и её истоки [Електронний ресурс] / Н. С. Валгина. – Режим доступу до статті : <http://www.hi-edu.ru/x-book050/01/title.htm>
5. Вербицкая Л. А. Русская орфоэпия / Людмила Алексеевна Вербицкая. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. – 124 с.
6. Гавранек Б. Задачи литературного языка и его культура / Богуслав Гавранек // Пражский лингвистический кружок. – М., 1967. – С. 338–377.
7. Гавранек Б. Задачи литературного языка и его культура. Пражский лингвистический кружок. / Сб. статей. – М.: Прогресс, 1967. – С. 310–374.
7. Горбачевич К. С. Вариантность слова и языковая норма: на материале современного русского языка / Кирилл Сергеевич Горбачевич. – Л. : Наука : Ленингр. отд., 1978. – 238 с.
8. Ицкович В. А. Языковая норма / Виктор Александрович Ицкович. – М. : Просвещение, 1968. – 94 с.

9. Каспранский Р. Р. Проблемы нормы и нормативности в языкознании / Р. Р. Каспранский // Проблемы нормы и вариативности в реализации высказывания. – Горький, 1990. – С. 3–15.
10. Косериу Э. Синхрония, диахрония и история. (Проблема языкового изменения) / Эуг Косериу // Новое в лингвистике. – М., 1963. – № 3. – С. 143–343.
11. Крысин Л. П. Современная литературная норма и ее кодификация [Электронный ресурс] / Л. П. Крысин // Электронный образовательный журнал Имидж № 5. Гуманитарное образование в школе: теория и практика. – Режим доступа до статті : http://image.websib.ru/05/text_article.htm?233
12. Общее языкознание. Формы существования, функции, история языка / [отв. ред. Б. А. Серебренников]. – М. : Наука, 1970. – 604 с.
13. Попов В. С. Динамика акцентных норм современного немецкого языка : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 "Германские языки" / В. С. Попов. – М., 1979. – 21 с.
14. Прокутина Е. В. К вопросу о языковой норме [Электронный ресурс] / Е. В. Прокутина. – Режим доступа до статті: http://tgspa.ru/info/old/konfer_an_yaz/vistuplen.html
15. Раевский М. В. Опыт определения понятия "произносительная норма" / М. И. Раевский // Нормы реализации языковых средств. – Горький : ГГПИ, 1986. – С. 90–95.
16. Степанов Г. В. О двух аспектах понятия языковой нормы / Г. В. Степанов // Методы сравнительно-сопоставительного изучения романских языков. – М., 1966. – 179 с.
17. Торсуев Г. П. Вопросы акцентологии современного английского языка / Геннадий Петрович Торсуев. – М.-Л. : АН СССР, 1960. – 91 с.
18. Шахбагова Д.А. Фонетическая система английского литературного языка – целостность, устойчивость, вариативность: Дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.04. – М., 1986. – 425с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Станіслава Данильченко – викладач кафедри практики германських мов Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: актуальні проблеми фонетики і фонології сучасної англійської мови.

ВЗАЄМОДІЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ У МОВЛЕННІ АНГЛІЙЦІВ ПІВНІЧНОГО СХОДУ

Марина КОЛІСНИК (Київ, Україна)

У статті на підставі моделювання механізму історичного формування північно-східного діалекту Англії обґрунтовано модель взаємодії мовних засобів у мовленні його носіїв.

Ключові слова: мовлення, Англія, північно-східний діалект, моделювання, взаємодія мовних засобів.

In the article on the basis of historical formation mechanism modeling of English north east dialect the author substantiated the model of linguistic means interaction in its informants' speech.

Keywords: speech, England, north east dialect, modeling, linguistic means interaction.

Дослідження діалектів взагалі, та північно-східного діалекту Англії зокрема, базується здебільшого на вивченні вузьких аспектів цього різновиду мови. Переважну більшість досліджень діалектів спрямовано на вивчення засобів їхнього фонетичного рівня [16]. У лінгвістиці мають місце й праці присвячені виключно розгляду лексичних [6] або ж граматичних [20] особливостей діалекту. На сучасному етапі розвитку діалектології з'являються також роботи [21], у яких досліджуються мовні засоби всіх рівнів діалекту. Проте мовні засоби різних рівнів розглядаються в них, здебільшого, як окремі елементи структурного наповнення діалекту. При цьому недостатньо уваги приділяється, на наш погляд, саме специфіці функціонування та взаємодії мовних засобів у мовленні англійців північного сходу.

Тому метою запропонованої праці є обґрунтування механізму взаємодії мовних засобів у мовленні англійців північного сходу шляхом розгляду історичного процесу формування відповідного діалекту.

Під мовою взагалі прийнято розуміти певну сукупність засобів, що уможливають інтерпретацію та передачу інформації. Відомо, що мову, на основі якої починається формалізація, можна вважати мовною системою першого ступеня, а коли вже визначиться формалізована мова, то останню називають мовною системою другого ступеня, оскільки вона за певної інтерпретації буде відображати структуру першої мови, а можливо, і деяких інших мов у тій мірі, в якій структура цих мов однакова [8: 12-13]. Отже, можна стверджувати, що кожен діалект, будучи самостійною системою, є також частковою реалізацією єдиної надсистеми мови або мовної системи першого рівня [18: 63], оскільки

його внутрішня структура являє собою підпорядковану систему, що залежить від тієї мови, в яку вона входить не лише в генетичному плані, але й у відношенні основних тенденцій свого розвитку [3: с. 176, 24: 23].

За цих умов діалект як один із проявів функціонування мови розглядається як мовна система другого рівня, яка складається з окремих систем, або систему підсистем, що має мовні рівні або мікросистеми, кожна з яких незалежна одна від одної, але має спільні точки дотику з іншими мікросистемами [1: 5-10]. Крім того, мікросистеми можуть переплітатися між собою, формуючи спільне ядро будь-якої системи, зокрема діалекту [19: 21]. Одиниці цих мікросистем, за твердженням Л. М. Васильєва [4: 55], виконують функції репрезентативів по відношенню до предметів реальної дійсності і по відношенню один до одного. Значення, пов'язані із предметами (денотатами), виявляють їх у свідомості мовців. Лексеми представляють значення, виявляючи їх у лексико-граматичній системі мови. А звуки, у свою чергу, представляють словоформи, реалізуючи їх матеріально. Упорядкованість мовної організації синтаксичних і стилістичних прийомів створює єдність і цілісність тексту, які зумовлюються завданнями комунікації та формуються засобами всіх рівнів мови.

Взаєморелюючи, компоненти лексичної, граматичної та інтонаційної підсистем мови (а також позамовні засоби комунікації) не тільки забезпечують адекватність плану вираження планові змісту, але й зумовлюють за рахунок компенсаційних, маскуючих, дифузних процесів трансформацію структури компонентів кожної з підсистем [11: 55-56]. Підтвердження цього можна також знайти в межах компенсаційного закону, який О. М. Пешковський назвав "принципом заміни" [15]. Він полягає в тому, що мовні засоби, які слугують формальним способом вираження тієї чи іншої категорії, можуть різним чином комбінуватися, будучи розподіленими в самій мові за ступенем ефективності вираження смислу. А саме відсутність у реальному мовленні одного з більш дієвих засобів викликає посилення тієї самої формальної якості в інших наявних засобах, що виражають ті ж самі граматичні категорії [14: 192].

У зв'язку з цим Н. І. Жинкін припускає, що процес взаємодії мовних засобів є певним чином абсолютним, оскільки фонема формують слова, слова функціонують у складі словоформ, словоформи на перехресті з парадигматикою утворюють синтагматику, об'єднані синтагми формують речення різної складності. Тому жоден ієрархічний компонент цієї інформаційної системи, як зазначає автор, не може бути вилученим без порушення або навіть повної втрати смислу [7: 78]. Розглядаючи відношення між одиницями різних рівнів можна стверджувати також, що взаємодія між фонетичними, лексичними та граматичними одиницями мови є взаємодоповнюючою і становить собою функціональну єдність [4: 56]. Іншими словами система мови є великою мережею постійних, подібних між собою асоціацій, які поширюються на всі аспекти мови від синтаксису, стилістики, лексики і словотвору до звуків та основних форм вимови [2: 73].

Попри вище зазначене, варто наголосити на непропорційності участі рівнів мови у процесі їхньої взаємодії під час породження висловлення. Так фонетична, лексична й граматична підсистеми неоднаково відображаються у мовленні: структурна роль лексичної підсистеми є значно нижчою, ніж двох інших, які оперують порівняно малою кількістю елементів, відзначаючись при цьому високою мовленнєвою частотою й високою питомою вагою кожного елемента в мовній системі [9: 16].

Одиниці граматичного рівня мови виконують роль певного посередника між одиницями лексичного й фонетичного рівнів: за своєю матеріальною суттю вони об'єднуються з одиницями фонетичного рівня у плані вираження, а за своїми структурними якостями, дискретністю – з одиницями лексичного рівня [4: 56].

У той самий час слово являє собою один із найдрібніших самодостатніх шматочків окремих «смишлів», на які розбивається речення [17: 51]. Будь-які слова містять у собі базові значення. Але залежно від приєднаних тих чи інших фонетичних елементів у цьому значенні відбуваються певні зсуви, пов'язані з його видозміною або уточненням. Ці слова, за Е. Сепіром [там само: 44], виражають ускладненні значення, які розвинулися із основного. Смишлові зв'язки на відміну від граматичних не задаються заздалегідь, їх необхідно віднайти, відкрити й інтегрувати в моделі. Тоді модель або денотат буде смислом певного відрізка

мовлення. Тобто смыслом буде те, що предметно тотожно в різних лексичних оформленнях. Саме тому, що смисл завжди предметний, його структура (модель) має цілісність й відповідно наочність [7: 81]. Більше того, досить часто для слова характерним є те, що попри наявність конкретних значень воно, будучи членом речення, міцно пов'язується з ним й окреме його використання стає нелогічним [17: 47]. У таких випадках можна говорити про те, що весь набір синтаксичних засобів (неоднаковий у різних мовах) робить із мови об'єктивну систему, що дозволяє конструювати думку й виражати будь-які складні зв'язки і відношення, у які вступають речі одне з одним [13: 273-275]. Особливістю граматичних елементів або граматичних модифікацій слів є також те, що практично в усіх випадках такий граматичний елемент не може бути використаним самотійно. Для того, щоб виразити будь-яке осмислене значення, його потрібно додати до так званого кореневого елемента, а саме фонетичної оболонки та семантичної наповненості мовної одиниці [17: 44]. Таким чином функціонування одиниць номінації у процесі мовної діяльності виявляє єдність їхніх граматичних і лексичних якостей, куди входять не лише морфолого-синтаксичні й семантичні показники, але також і валентнісні, функціональні й інтенціональні потенції [12: 124].

Проте, окреме слово, як і окрема морфема або фонема, не вимовляються і не мають значення. Всі випадки використання окремого слова, а також кодування значень у словосполучувальній операції, тобто на рівні синтаксису, вимагають контексту [8: 165].

Як бачимо самі по собі мовні засоби, хоча й взаємодіють один з одним і вступають у певні відношення, можна розглядати як хаотичний набір елементів, упорядкування якого передбачає введення мовця та контексту мовлення. Таким чином, діалект як констатація хаосу знаходиться у прямій залежності від суб'єкта спостереження або суб'єкта рефлексії [5: 249]. Іншими словами, у дослідженнях діалекту необхідно ввести суб'єкт сприйняття, тобто людину, без якої і поза якою самого діалекту просто не існує. Як результат, лінгвістичне дослідження покликане подолати хаос, що насамперед спостерігається дослідником на вербальному матеріалі будь-якого різновиду мови; воно спрямоване на досягнення порядку, тобто на констатацію принципу впорядкованості лінгвістичних елементів. Подолати початковий хаос лінгвістичного матеріалу – означає знайти систему координат, у якій ці елементи формують помітний порядок, і побудувати адекватну модель опису цього матеріалу [там само]. Задля цього слід розглядати формування комунікації у процесі спілкування людей, унаслідок чого досягається оволодіння ними суспільно-історичним досвідом. При цьому каналом спілкування стає мовлення, яке виробляється, за визначенням Н. І. Жинкіна, мозком за правилами мовного коду, що засвоюється мозком та виробляється суспільством. Підкріпленням у комунікативній програмі є розуміння, без якого спілкування припиняється. Ефективність операцій у цій програмі визначається суспільними санкціями [8: 163-164]. Крім того, лінгвістичний матеріал не існує поза «прагматичною синтагмою» (термін А.В. Вдовиченка), в якій реалізуються саме значимі автентичні ознаки – комунікативність (будь-яке використання мови є комунікацією), ситуативність (будь-яке використання мови відбувається за певних умов), дієвість (використання мови є дією у комунікативному просторі) [5: 251].

За баченням А.Е. Левицького [12: 123], мовець як творча особистість формує певну думку за участі когнітивного механізму, задіяного не тільки у процесі пізнання і формування думки, але й породження мовлення. Крім того, на рівні сигнальної системи у людини зафіксовано його тезаурус, де відображається вся система мови з її одиницями, які мають свій лінгво-семіотичний статус, семантичні, інтенціональні характеристики, а також потенційну синтаксичну функцію. Весь цей комплекс, за твердженням автора, приводиться в дію і слугує для передачі інформації від одного мислячого суб'єкта до іншого, який повторює цей процес у зворотному порядку, причому для нього найважливішою стороною виступає саме синтаксична функція мовної одиниці, оскільки вона являє собою перший щабель, від якого далі йде процес декодування. В той самий час для мовця він є останньою формуючою ланкою висловлення.

Усе це переконливо свідчить про те, що, досліджуючи взаємодію мовних засобів у мовленні північно-східних англійців, слід зважати на історичний розвиток цієї англійської

мови. Попри протилежну розповсюджену думку Британські острови, як зазначає Д. Кристал [22], завжди були багатомовними та, а, отже багатодіалектними. Для розуміння специфіки процесу становлення стандартної мови Англії слід розрізняти нормованість письмової (граматичний і лексичний рівні) та усної (фонетичний рівень) мови. Запропоноване розмежування вбачається доцільним, оскільки донедавна вважалося, що стандартна англійська мова базується на південному діалекті, а саме на різновиді мови, який притаманний освіченим мешканцям Лондона. Така ситуація, на думку Дж. Фішера [23: 3] була можливою, оскільки вчені початку ХХ століття переважно вважали, що справжньою є лише усна мова, а письмова форма є лише спробу відобразити вимову.

На сьогоднішній день існують підтвердження походження письмової стандартної англійської мови від так званої канцелярської англійської мови. Цей різновид мови є ніщо інше як письмовий діалект, стандартизований під час правління короля Генріха VI (1422-1461) представниками королівської канцелярії. Після століть використання французької мови та латини представники королівської канцелярії почали поступово вводити народну мову в офіційні документи двору [25]. Хоча вже до 1430-х років і було сформовано норму канцелярської англійської мови, вона все ж відрізнялася від того різновиду, яким користувалися в Лондоні. Основна причина відмінностей полягала в тому, на думку Фішера [23: 37-64], що королівська канцелярія не складалася винятково із жителів столиці. Розширенню штату представниками різних регіонів сприяли походи короля країною, а оскільки всі документи переписувалися рукою з метою розповсюдження, то англійська мова видозмінювалася внесенням діалектних одиниць, властивих конкретному писареві.

Подальший розвиток суспільства, а саме започаткування першої друкарні в Англії, а також зростаюча популярність творів Дж. Чосера, який писав на лондонському діалекті, сприяли закріпленню й поширенню мовних одиниць, притаманних жителям столиці. Однак друкарство фіксувало лише графічну фіксацію слів, яка не завжди чітко відображала вимовні традиції носіїв мови [там само: 95-97].

Щодо орфоепічної норми Англії, то сучасна її форма, відома під назвою Received Pronunciation, була прийнята в 1920 році британською радіомовною корпорацією (the BBC) у якості найкращого акценту, придатного для використання дикторами. Цей вид вимови зазвичай був притаманним освіченим жителям півдня Англії [10: 139].

Викладене вище дозволяє вважати, що у мовленні англійців північного сходу відмінності діалекту здебільшого будуть зафіксовані на фонетичному рівневі, оскільки орфоепічна норма англійської мови історично розвинулася з південного діалекту. У свою чергу слід очікувати, що маркованість мовних одиниць граматичного та лексичного рівнів буде дещо меншою, у зв'язку з розвитком писемного стандарту англійської мови на Chancery English [23, 25], основу якого хоч і представлено переважно мовою Лондону, але в ньому присутня й велика кількість запозичень із центральних і північних діалектів Англії. Цю тенденцію підтримуватиме, на нашу думку, й певна територіальна ізоляваність регіону та його північна розташованість і, як наслідок, вплив так званих правил мови північного регіону, зокрема мови Шотландії. Крім того, поступове зникнення з повсякденного вжитку носіїв діалекту низки об'єктів побуту, професійної діяльності, денотатів лексичних одиниць, також сприятиме такому розподілу мовних одиниць у їхньому мовленні. Оскільки основними джерелами лексики північно-східного діалекту можна вважати вугледобувну промисловість та весь спектр узбережної діяльності людей, то з розвитком технологій багато реалій цих сфер припинили своє існування і згадки про них зберігаються здебільшого в історичних документах, літературі, словниках та мовленні старшого покоління.

За результатами проведеного нами таким чином аналізу й було побудовано узагальнену модель механізму взаємодії засобів усіх рівнів мови в історичному процесі формування мовлення англійців північного сходу, наведену на рис. 1.

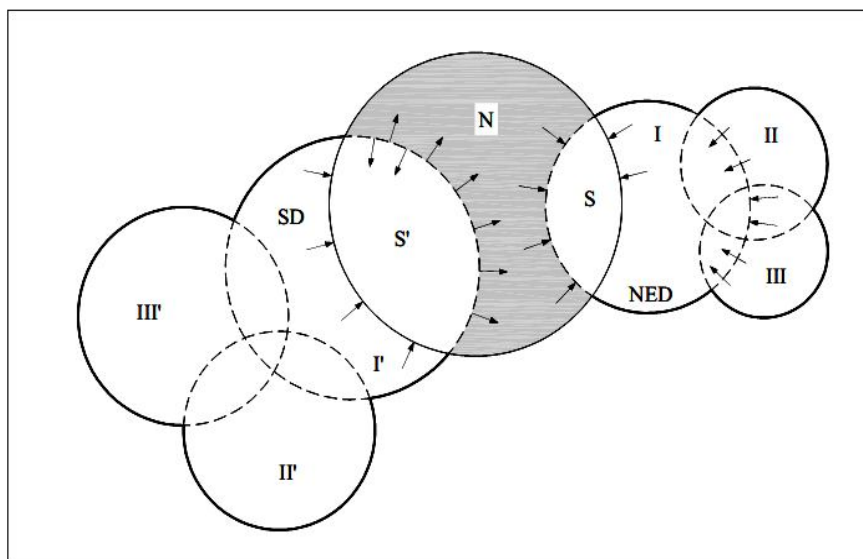

Рис. 1 Узагальнена модель механізму взаємодії засобів усіх рівнів мови в історичному процесі формування мовлення англійців північного сходу.

Модель показує, що у формуванні й становленні стандартного варіанта англійської мови (N) провідну роль відігравали південні діалекти (SD), а наступний її розвиток об'єктивно зорієнтовано на поступове заміщення нормою регіонально маркованих одиниць ще існуючих діалектів. Окреслена жирною лінією зона SD (South dialects) відображає у лівій частині моделі масив південних діалектів з притаманними їм одиницями фонетичного (I'), граматичного (II') та лексичного (III') рівнів. Входження південного діалекту SD в стандартну англійську мову N та подальше її збагачення за рахунок акумуляції мовних одиниць цього діалекту відбувається, як це видно з рисунку, у зоні (S'). При цьому має часткове місце і природно зворотній процес, унаслідок якого змінюються окремі засоби самого південного діалекту, але це явище не є надто характерним з погляду генезису англійської мови взагалі.

На відміну від цього у зоні (S) конфліктної взаємодії північно-східного діалекту NED (North East Dialect) і стандартного варіанта англійської мови N відбувається поступове заміщення регіонально маркованих одиниць північно-східного діалекту нормою. Це убаচється цілком природним, унаслідок того, що з часом, як це показує історія еволюції мов, найменш уживані асоціації заміщуються більш життєздатними, оскільки усім мовам властива тенденція до економії вираження за рахунок вживання загальноприйнятих одиниць [17: 53]. При цьому лексичний рівень північно-східного діалекту (I) у зв'язку з його найменшою активністю у побудові мовлення найчастіше потрапляє під вплив стандарту. Більш вагомим змін зазнають відповідно граматичний (II) та фонетичний (III) рівні північно-східного діалекту.

Проведене нами обґрунтування механізму взаємодії мовних засобів у мовленні англійців північного-сходу дає підстави стверджувати, що задля детального вивчення північно-східного діалекту слід розглядати три основних мовних рівні у співвідношенні зі стандартною англійською мовою у мовленні носіїв цього різновиду, позаяк окремий розгляд одиниць різних підсистем діалекту не покаже реальної картини особливостей його функціонування, оскільки взаємодіючи, мовні одиниці впливають на розвиток одна одної.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Аванесов Р.И. Акцентная вариантность и вокализм слова / Р.И. Аванесов // Теория языка. Англистика. Кельтология. – М.: Наука, 1976. – С. 5-10.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли. – М.: Изд-во ин. лит-ры, 1955. – 396 с.
3. Баранникова Л.И. О разграничении языка и диалекта / Л.И. Баранникова // Язык и общество. – М.: Наука, 1968. – С. 170-180.

4. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика / Леонид Михайлович Васильев. – М.: Высшая школа, 1990. – 176 с.
5. Вдовиченко А.В. Хаос в лингвистическом материале как проблема метода. Актуализация вербального феномена / А. В. Вдовиченко // Логический анализ языка. Космос и хаос. Концептуальные поля порядка и беспорядка / отв. ред. Н.Д. Арутюнова. – М.: Индрик, 2003. – 640 с.
6. Вильчинская Т.Л. Лингвистическая ситуация в Северной Англии : на лексическом материале йоркширского диалекта: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Т.Л. Вильчинская. – М., 2009. – 273 с.
7. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации / Николай Иванович Жинкин. – М.: Наука, 1982. – 160 с.
8. Жинкин Н.И. Язык. Речь. Творчество / Николай Иванович Жинкин. – М.: Лабиринт, 1998. – 366 с.
9. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: Монографія / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
10. Калита А.А. Concise Dictionary of Phonetic Terms / Словник фонетичних термінів (короткий) (англ. мовою) / А.А. Калита, Л.І Тараненко. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2010. – 256 с.
11. Корольова Т.М. Механізм взаємодії лінгвістичних засобів при передачі модальних значень / Т. М. Корольова // Мовознавство. – 1989. – №2. – С. 55-58.
12. Левицкий, А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка: монография / Андрей Эдуардович Левицкий. – К.: Киев. гос. лингв. ун-т, 1998. – 362 с.
13. Лурия А.Р. Лекции по общей психологии / Александр Романович Лурия. – СПб.: Питер, 2004. – 320 с.
14. Николаева Т.М. От звука к тексту / Татьяна Михайловна Николаева. – М.: Языки русской культуры, 2000. – 680 с.
15. Пешковский А.М. Интонация и грамматика / А.М. Пешковский // Избранные труды. – Учпедгиз, 1959. – С. 171-191.
16. Присяжнюк О.Я. Просодичні особливості територіальних типів британської вимови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі шести територіальних типів британської вимови): Автореф. дис ... канд. філол. наук / О.Я. Присяжнюк. – Одеса, 2004. – 20 с.
17. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии: Пер. с англ. / Эдвард Сепир. – 2-е изд. – М.: Издательская группа "Прогресс", 2002. – 656 с.
18. Туманян Э.Г. Язык как система социолінгвістических систем / Этери Григорьевна Туманян. – М.: Наука, 1985. – 247 с.
19. Швейцер А.Д. Литературный английский язык в США и Англии / Александр Давыдович Швейцер. – М.: URSS, 2008. – 199 с.
20. Anderwald L. Negation in Non-standard British English / L. Anderwald. – L.; N.Y.: Routledge, 2002. – 345 p.
21. Beal J.C. Urban North-Eastern English: Tyneside to Teesside / J.C. Beal, L. Burbano-Elizondo, C. Llamas. – Edinburgh: Edinburgh University press, 2012. – 114 p.
22. Crystal D. The History of English [Електронний ресурс] / D. Crystal – Режим доступу: http://www.davidcrystal.com/DC_articles/English6.pdf
23. Fisher J.H. The Emergence of Standard English / John H. Fisher. – The University Press of Kentucky, 1996. – 208 p.
24. Fishman J.A. Language in Social Change. / J. A. Fishman. – Stanford: Stanford University Press, 1972. – 375 p.
25. Richardson M. Henry V, the English Chancery, and Chancery English [Електронний ресурс] / M. Richardson – Режим доступу: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2847663?uid=2&uid=4&sid=21103232279121>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Колісник – аспірантка кафедри теорії, практики та перекладу французької мови факультету лінгвістики національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”.

Наукові інтереси: північно-східний діалект мови Англії, діалектне розмаїття Великої Британії, варіювання англійської мови.

ВОКАЛІЧНА ТА КОНСОНАНТНА ОРГАНІЗАЦІЯ ФОНЕМНИХ СТРУКТУР ЗАПОЗИЧЕНЬ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ВИМОВНІЙ НОРМІ

Людмила КОМАР (Кременчук, Україна)

У статті описані особливості вокалічної та консонантної організації фонемних структур запозичень в американській кодифікованій вимовній нормі. Вони визначаються насамперед наявністю ініомовних фонем та фонотактичними особливостями. Виявлено тенденції, які впливають на ступінь фонологічного нормування фонетичних структур ініомовних слів.

Ключові слова: вокалічна та консонантна організація фонемних структур, фонотактичні особливості, фонологічна асиміляція запозичень.

This paper presents specific features of phonemic and consonantal organization of borrowings in the American codified pronunciation norm. They are primarily defined by the availability of loan phonemes and phonotactic peculiarities. The tendencies which define the degree of phonological assimilation in the phonetic structure of borrowings are revealed.

Keywords: vocalic and consonantal organisation of phonemic structure, phonotactic features, phonological assimilation of borrowings.

Для того щоб виявити особливості фонологічного освоєння фонемних структур запозичень в американській вимовній нормі, необхідно розглянути іншомовне слово як цілісне утворення його вокалічної та консонантної організації. Доведено, що фонетичний обрис іншомовних слів перетворюється відповідно до закономірностей мови-реципієнта [2: 10]. Таким чином фонемну структуру, що є однією з основних підсистем фонологічної організації слова, слід описувати з точки зору фонологічної системи англійської мови.

Специфіка фонемної структури іншомовного слова в аспекті американської вимовної норми висвітлена частково [1; 5; 10] і не була предметом окремого дослідження, а тому потребує ґрунтовного аналізу.

Мета цієї статті – з'ясувати особливості фонемної структури запозичень в межах американської вимовної норми – General American / Network English.

Для з'ясування генетичної належності іншомовних слів та часу їхнього надходження було використано дані етимологічного словника [9]. Інвентар фонем американського вимовного варіанта англійської мови в нашому дослідженні відповідає інвентарям, які представлені в словниках вимови [11; 12]. В обох словниках виокремлюється дзвінкий алофон фонем $/t/ \rightarrow /t̪/$, наприклад: *burrito* (ісп.) $/bə 'ri:t̪ ou/$. Ретрофлексна голосна фонема $/ɜ:/$ вживається замість голосної середнього піднесення $/ɜ:/$, що властива британській вимові, наприклад: *chauffeur* (фр.) $/ʃou 'fɜ:/$.

Фонемна структура запозичень нашого дослідження складається з 22 голосних (16 з яких є монофтонгами, а 6 – дифтонгами), а саме: $/ɪ/, /ə/, /æ/, /ɒ/, /ɑ:/, /i:/, /e/, /ʊ/, /ʌ/, /ɔ:/, /u:/, /ɔ̃/, /ɜ:/, /æ̃/, /ā:/, /ō:/, /ou/, /aɪ/, /eɪ/, /ɔɪ/, /eɪ/, /aʊ/ та 25 приголосних фонем: $/s/, /n/, /j/, /t/, /dʒ/, /z/, /k/, /w/, /ʒ/, /tʃ/, /g/, /ʃ/, /ŋ/, /d/, /f/, /v/, /r/, /b/, /h/, /l/, /m/, /ð/, /θ/, /p/, /x/$. Крім того, в лексикографічних джерелах відбиті не властиві англійській вимові голосні назалізовані фонем $/ā:/, /æ̃/, /ō:/, /ō̃:/$ та приголосна фонема $/x/$. Іншомовні слова французького, німецького, шотландського та ірландського походжень з частковою асиміляцією мають саме ці фонем у вимові запозичень в основному або альтернативному варіантах, наприклад: *Blanc* (фр.) $/blā:/$ – Fr – $/blā̃/$, *fin de siècle* (фр.) $/fæ̃ də 'sjek lə/$ – Fr – $/fæ̃d sjekl/$, *insouciance* (фр.) $/ɪn 'su:s i_ən's -ōs/$, *garçon* (фр.) $/gɑ:r 'soʊn -'sō:/$ – Fr – $/gav sō̃/$, *sprachgefühl* (нім.) $/ʃpra:x gə ˌfju:l/$ – Ger – $/ʃpɾa:x gə ˌfy:l/$. Запозичення з іншомовними фонемами складають 19 ЛО – 1,81 % від загальної кількості досліджуваного корпусу слів (1047). Вони запозичені переважно з французької та німецької мов.$

Представимо частоту випадків вживання іншомовних фонем у табл. 1, де у другому стовпчику зліва подані фонем іншомовного походження за спаданням частоти їхнього вживання у фонемних структурах лексичних запозичень (ФСЛЗ); у третьому та четвертому стовпчиках зафіксована абсолютна та відносна частота випадків вживання іншомовних фонем; у п'ятому стовпчику наведені приклади лексичних запозичень, у фонемному складі яких вживаються іншомовні фонем.

Найбільш уживана фонема $/x/$ (45%) цієї групи іншомовних запозичень присутня в словах німецького та ірландського походження, наприклад: *echt* (нім.) $/ex̩t/$ – Ger $/ʔ̩ɛ̯t̩ /$; *Taoiseach* (ірл.) $/ti:ʃ ə̩k -ə̩x/$.

У ході ототожнювання різних ланок фонологічних систем часто виявляється відсутність в одній із них аналогічної фонем, а тому виникає необхідність доповнити вихідну систему елементами нової. Таке явище полягає у власному утворенні звукової системи мовоу-реципієнтом за певним іншомовним зразком [3: 6]. Іншомовні фонем розглядаються не як чужорідні вкраплення, а як інновації в фонологічній системі мови. Саме належність цих елементів до фонемних інновацій впливає на подальший процес фонологічного нормування лексичних запозичень [4: 9].

Таблиця 1

**Випадки вживання іншомовних фонем у ФСЛЗ
в аспекті американської вимовної норми**

№ п/п	Запозичена фонема	Випадки вживання іншомовних фонем у корпусі експериментального матеріалу		ФСЛЗ
		Абс. частота	Відн. частота (%)	Приклади
<i>Приголосні фонем</i>				
1.	х	9	45%	<i>sprachgefühl</i> (нім.) /ˈʃpra:x ɡə ˈfju:l/
<i>Голосні фонем</i>				
2.	ǣ:	5	25%	<i>bien-pensant</i> (фр.) /bjæ pã: 'sã:/
3.	æ̃	3	15%	<i>fin de siecle</i> (фр.) /fɛ̃ də 'sjek lə/
4.	ǫ̃	2	10%	<i>passant</i> (фр.) /'pæs ˈnt 'pa:s-, -ǫ̃t/
5.	õ:	1	5%	<i>garçon</i> (фр.) /ga:r 'soun -'sõ:/
	<i>Усього</i>	20	100%	

ФСЛЗ з іншомовними фонемами у своєму складі в аспекті General American / Network English охоплюють від трьох до одинадцяти фонем. У матеріалі дослідження не зафіксовано слів із восьми, дев'яти та більше одинадцяти фонем.

ФСЛЗ за критерієм довжини слова та сполучуваності фонем досліджується нами у вигляді канонічної форми (КФ), де замість певної голосної фонем вживається латинський символ V (голосна фонема), а замість приголосної – C (приголосна фонема). Отримані нами результати про частоту досліджуваних одиниць дають підставу виділити ядро, що охоплює високочастотні одиниці (75%) та периферію (10%) – низькочастотні одиниці експериментального матеріалу [6: 165]. За нашими спостереженнями ФСЛЗ характеризується словами із п'яти (24,45%), трьох (17,78%), семи (17,78%), десяти (13,33%) фонем, які разом складають 73,34% слів матеріалу спостереження. Результати аналізу свідчать, що до експериментального матеріалу не входять слова, які налічують менше ніж 3 фонем й більше ніж 11 фонем (1 лексема у матеріалі дослідження). Таким чином, підтверджується закономірність статистичних даних, коли мінімальні й максимальні величини виявляють незначну частоту, а середні – найбільш частотні [5: 119; 7: 41-42].

За моделюючою силою КФ виокремлені 9 типів фонемних структур лексичних запозичень в аспекті American / Network English: CCV – /blā:/ *Blanc* (фр.), VCC – /echt/ *echt* (нім.), CVC – /raɪx/ *Reich* (нім.), VCCVC – /,ɑ:x 'tuŋ/ *achtung* (нім.), CCVCV /kwa: 'sã:/ *croissant* (фр.), CVCVC /'ti:f ək/ *Taoiseach* (ірл.), CCVCVCV /,bjæ pã: sa:/ *bien-pensant* (фр.), VCCVCVC /,ɑ: broʊ 'ʃet/ *en brochette* (фр.), CVCVCVC /,lɪm u 'zæŋ/ *Limousin* (фр.).

Результати аналізу свідчать, що кількість несиметрично та симетрично побудованих КФ є майже однаковою з невеликою перевагою перших – 52,63% проти 47,37%. Відхилення від симетричного поєднання фонем у фонемній структурі слова може вказувати на його належність до іншомовних запозичень, адже характерною рисою фонемних структур слів англійської мови є переважання симетрично побудованих КФ [6: 75; 7: 124].

Вивчення кількісного співвідношення голосних та приголосних у фонемному складі іншомовних слів виявило перевагу приголосних над голосними – 63,11% проти 36,89%. Відповідно, величина консонантного коефіцієнта (КК) у ФСЛЗ в аспекті американської вимовної норми дорівнює 1,71%, що в незначній мірі перевищує КК 1,5, який встановлений для англійської мови, де на кожні три приголосні припадає по дві голосні.

ФСЛЗ в межах американської вимовної норми притаманні певні фонотактичні особливості, а саме нетипові розміщення / сполучення голосних і приголосних фонем. 63 слова – 6,02% іншомовної лексики матеріалу спостереження, що складають запозичення з 19

мов світу, мають довгу голосну фонему в кінцевій позиції у слові, наприклад: *bhikku* (хінді) /'bɪk u:/; *jujitsu* (яп.) /dʒu 'dʒɪts u:/. При цьому французькі та німецькі запозичення дають найбільший відсоток таких прикладів – 36,51% і 14,28% відповідно, наприклад: *bouillon* (фр.) /'bu:l jɑ:n/; *autobahn* (нім.) /'ɔ:t ou bɑ:n/ – Ger /'au to bɑ:n/. ЛО зі сполученням фонем, які не властиві фонотактичній організації англійської мови вживаються у фонемних структурах 45 запозичень – 4,3% від загальної кількості досліджуваних слів, наприклад: *joie de vivre* (фр.) /,ʒwa: də 'vi:v rə/, *pointillist* (фр.) /,pwæn ti: 'ji:st/, *savoir-vivre* (фр.) /,sæv wa:r 'vi:v rə/. В американській вимовній нормі інвентар незвичних приголосних сполук у ФСЛЗ включає більшу кількість їхніх різновидів. До вище зазначених можна додати такі: сполучення з трьох приголосних – /trw-/, /krw-/, сполучення з двох приголосних на початку складу – /ʒw-/, /ʃw/ сполучення з двох приголосних на межі складів – /v r/, що можна проілюструвати відповідними прикладами: /krwa: 'sɑ:/ *croissant* (фр.); /,meɪ nɑ:ʒ a: 'trwa:/: /,ʒwa: də 'vi:v rə/ *joie de vivre* (фр.); /'ʃwɑ:rts kɑ:pf/ *Schwarzkopf* (нім.). /,sæv wa:r 'vi:v rə/ *savoir-vivre* (фр.).

Фонемна субституція, яка визначається заміною одного звука іншим, коли в мові, що запозичує, немає звука, який відповідав би звукові мови-джерела запозичення [8: 432], притаманна фонемній структурі 425 досліджуваних запозичень, або 40,6% іншомовних слів матеріалу дослідження, наприклад: *alla breve* (іт.) /æ l ə 'breɪv i/ – It /,a l la 'bre: ve:/; *astrakhan* (рос.) /æ s trə 'kæn/ – Russ /'as trə xən/; *schadenfreude* (нім.) /'ʃɑ:d ʔn ˌfrɔɪd ə/ – Ger /'ʃɑ:d ʔn ˌfrɔɪdə/.

Отже, аналіз фонемних структур лексичних запозичень матеріалу спостереження в аспекті американської вимовної норми свідчить:

1. Інвентар фонем, що входять до складу ФСЛЗ, охоплює 22 голосних та 25 приголосних фонем, тобто до інвентарю фонем General American / Network English додано три голосні та одну приголосну фонему, які не властиві англійській мові, а саме голосні назалізовані фонему /ā:/, /æ:/, /b:/, /ɔ:/ та приголосну фонему /x/. Лексичні запозичення, що містять іншомовні фонему, складають 19 слів – 1,81% від загальної кількості досліджуваного корпусу іншомовних слів. Вони запозичені переважно з французької та німецької мов і зберігають у своїй фонемо-графемній структурі риси слів-етимонів.

2. Фонемна структура досліджуваних запозичень складається з п'яти, трьох, семи, десяти фонем, які разом складають 73,34% слів матеріалу спостереження, тобто майже три чверті лексичних запозичень мають середню довжину слова у фонемах.

3. Фонотактичні особливості, а саме незвичні розміщення або сполучення голосних та приголосних фонем відображаються у 63 словах, які складають 6,02% від загальної кількості ФСЛЗ матеріалу спостереження. Це дає підставу стверджувати, що такі фонему або сполучення фонем належать до периферійних елементів фонемної структури запозичень.

4. Фонемна субституція або заміна одного звука іншим притаманна фонемній структурі 40,6% іншомовних слів.

5. Досліджувані слова є запозиченими з найбільш поширених європейських мов, з якими, як правило, обізнані британські мовці. Іншомовні ж слова з азійських мов найчастіше позначають нові незнайомі поняття у мові-реципієнті, а тому можуть вимовлятися за іншомовним зразком. В обох випадках ця група іншомовної лексики знаходиться в процесі фонологічного освоєння.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Дацька Т.О. Динаміка фонетичної структури слова в аспекті сучасної американської вимовної норми (на матеріалі лексикографічних джерел) : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Т.О. Дацька. – К., 2002. – 228 с.
2. Колесникова М.С. Фонетическая ассимиляция иноязычных слов в современном немецком литературном языке (на материале лексикографического анализа): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 / М.С. Колесникова. – Пятигорск, 1986. – 16 с.
3. Курченко Л.М. Сучасні тенденції асиміляції англоамериканських запозичень у студентському соціолекті німецької мови (соціолінгвістичний аспект) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Л.М. Курченко. – К., 1994. – 21 с.

4. Никифоров Н.Д. Консонантная структура иноязычных слов в современном немецком языке: дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.Д. Никифоров. – Одесса, 1987.– 199 л.
5. Паращук В.Ю. Фонематическое варьирование в структуре лексики английского языка (на материале лексикографических источников): дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В.Ю. Паращук. – К., 1988. – 217 л.
6. Перебийніс В.С. Кількісні та якісні характеристики фонем сучасної української мови / В.С. Перебийніс. – К. : Наукова думка, 1970. – 272 с.
7. Слипченко Л.Д. Фонемная структура лексики английского языка : дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.21 «Прикладная и математическая лингвистика» / Л.Д. Слипченко. – К., 1974. – 180 с.
8. Справочник лингвистических терминов / Д.Э. Розенталь, М.А. Теленкова. – М.: Просвещение, 1972. – 495 с.
9. Bliss A.J. A Dictionary of Foreign Words and Phrases in Current English / A. J. Bliss. – London : Routledge and Kegan Paul, 1977. – 389 p.
10. Gimson's Pronunciation of English. – Sixth edition. / Revised by Alan Cruttenden. – London: Arnold, 2001. – 339 p.
11. The Cambridge English Pronouncing Dictionary / [origin. compiled by D.Jones / ed. by P. Roach, J. Hartman and J. Setter]. – [17th ed.]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2006. – 599 p.
12. The Longman Pronunciation Dictionary / [orig. compiled by J. C. Wells. – [3^d ed.]] – Harlow : Longman, 2005. – 870 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Комар – старший викладач кафедри англійської філології та перекладу Кременчуцького інституту Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.

Наукові інтереси: проблеми фонетики та фонології англійської мови, теорії мовних контактів.

ПРОСОДИЯ КАК МАРКЕР ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПРИНАДЛЕЖНОСТИ ГОВОРЯЩЕГО

Евгения КОРНЕЛАЕВА (Одесса, Украина)

Пропоноване дослідження присвячене аналізу мелодійних характеристик мовлення представників професій з підвищеною мовленнєвою відповідальністю. Проведене дослідження показало, що мовлення політиків, акторів, викладачів характеризується великою варіативністю просодичних параметрів.

Ключові слова: мелодійні характеристики; мовлення політиків, акторів, викладачів; варіативність просодичних параметрів.

The investigation is dedicated to the analysis of melodic characteristics of high degree responsibility professional speech representatives. The conducted investigation showed that the speech of politicians, actors and lecturers is characterized by a great variety of prosodic parameters.

Key words: melodic characteristics, speech of politicians, actors, lecturers; variety of prosodic parameters.

По мнению многих современных лингвистов, анализ звучащего текста невозможен без учета особенностей экстралингвистической ситуации. Как отмечают специалисты в области социолингвистики, принадлежность человека к той или иной социальной группе непосредственным образом влияет на формирование его речевого репертуара и, следовательно, речь человека всегда является социально маркированной [5]. Маркерами социальной принадлежности говорящего могут выступать средства сверхсегментного уровня, т.е. просодия.

Предметом данного исследования являются мелодические характеристики речи, которые выступают маркерами принадлежности говорящего.

Цель исследования состоит в описании маркеров профессионального статуса говорящего, проявляющихся вне сферы профессиональной коммуникации.

Основным **материалом** исследования послужили аудиозаписи интервью с британскими актерами, политиками и преподавателями, общей продолжительностью 60 секунд.

Выбор исследуемых профессиональных групп (актеры, политики, преподаватели) объясняется тем, что представители указанных групп относятся к сфере повышенной речевой ответственности, кроме того, профессиональная речь актеров, политиков и преподавателей является воздействующей, однако, в каждом случае воздействие отличается особой направленностью.

В речи актеров преобладает эстетическая функция: целью профессиональной речи актера является воздействие на чувства и эмоции зрителя посредством создания определенного

сценического образа в соответствии с требованиями роли [1]. Можно предположить, что речь актера отличается высокой степенью вариативности, т.к. в процессе исполнения профессиональной деятельности ему приходится исполнять роли и имитировать "чужую" речь.

В профессиональной речи преподавателя преобладает информационный компонент. По мнению Е.А.Фрейдиной, долгосрочная цель академической речи – обучение, краткосрочная – передача информации. При этом воздействие на аудиторию осуществляется за счет "активного информирования" [4].

Профессиональная речь политика призвана, прежде всего, оказать социально-психологическое воздействие, определенным образом повлиять на формирование массового сознания. Воздействие носит в данном случае пропагандистский, манипулятивный характер [2].

Логично предположить, что речь представителей каждой из исследуемых нами профессиональных групп будет обладать рядом отличительных просодических особенностей.

В **задачи** исследования входило установить мелодические характеристики речи информантов, учитывая тип ядерного тона и его характер (направление движения тона, крутизна, тональный уровень начала и конца), тональный уровень синтагмы и тональный уровень диапазона синтагмы.

Говоря о мелодической организации речи информантов, прежде всего, необходимо отметить, что речь всех информантов отличается достаточно высокой степенью тональной вариативности, как в плане реализации ядерных компонентов высказывания, так и в плане оформления предъядерной части интонационной группы (см. табл. 1, 2).

Таблица 1.

Мелодическое оформление предъядерной части интонационной группы

	Высокая/средняя ровная шкала	Нисходящая шкала	Низкая ровная шкала	Отсутствие шкалы 1
актеры	19%	21%	1%	59%
политики	25%	16%	-	59%
преподаватели	22%	28%	3%	47%

Таблица 2.

Характер терминальных тонов

	Низкий нисходящий тон	Низкий восходящий тон	Высокий (средний) нисходящий тон	Высокий восходящий тон	Ровный тон	Нисходяще-восходящий тон
актеры	43%	7%	16%	1%	33%	1%
политики	47%	8%	24%	3%	15%	3%
преподаватели	30%	8%	27%	8%	25%	5%

Такая тональная вариативность характеризует информантов как людей, владеющих основами речевого искусства и способных оформить свою речь (в том числе и просодически) в соответствии с целями и задачами дискурса и с учетом ситуации общения.

Следует отметить, что в речи информантов можно обнаружить как особенности мелодического оформления, характерные для представителей всех анализируемых профессий, так и специфические характеристики, проявляющиеся только в речи дикторов, принадлежащих к определенной профессиональной группе.

Так, интересным, с нашей точки зрения, является тот факт, что в речи всех информантов присутствует большое количество высоких нисходящих тонов (часто широкого и сверхширокого диапазона), что обычно нехарактерно для текстов информационно-разговорного стиля, к которым можно отнести интервью. Как известно, использование высоких нисходящих тонов является признаком эмоциональной речи. Кроме того, фокусная единица оформленная высоким нисходящим тоном широкого диапазона, воспринимается как максимально выделенная, а, следовательно, использование этого тона можно рассматривать в качестве эмфатического приема. Примечательно, что подавляющее большинство коммуникативных центров произносятся именно с высоким нисходящим тоном.

Например, в следующем высказывании директора школы сразу три фокусных элемента реализуются высоким нисходящим тоном, причем два из них (*again, team*), представляют собой эмфатические коммуникативные центры:

If you were \also to 'go to 'physical education | a 'GAIN | in \physical education | you will \find the 'teachers | \trying to develop | >good | \inter'personal \skills | with \in \groups | \and to de'velop the 'TEAM || as an \entity that's \greater | than the indi'vidual ||

Следует отметить, однако, что наряду с ядерными тонами, придающими речи эмфатическую окраску, в речи информантов обнаруживаются и особенности тонального оформления, типичные для жанра интервью. Так, одним из наиболее ярких маркеров разговорно-информационного стиля, очевидно, является использование всеми информантами ровного тона, как известно, придающего высказыванию оттенок незавершенности и зачастую предшествующего паузам хезитации. Как видно из табл. 2 наибольшее количество ровных терминальных тонов обнаруживается в речи актеров (1/3 от общего числа терминальных тонов), что вновь позволяет нам прийти к выводу о том, что просодическое оформление речи представителей актерской профессии в наибольшей степени соответствует традиционным представлениям о просодии, типичной для разговорно-информационного фоностилля.

Однако нельзя не отметить, что и представители двух других профессий достаточно активно используют ровный тон. Чаще всего это происходит в двух случаях: 1) перед паузами хезитации (наиболее типичное использование) и 2) перед эмфатическими паузами. Очевидно, что в обоих случаях ровный ядерный тон является "сигналом" незавершенности мысли и настраивает слушателя на ожидание продолжения высказывания. Рассмотрим несколько примеров использования ровного тона информантами:

1) >And er | I \think he 'comes from a >rather | \archaic 'family. || I think that >he | >he's | \some of his perso'nality | >is... | is is \crippling him in some way. || (A-M)

2) And I \think that \brings us really | to a \very \clear point | of \where's the 'difference in the ap'proach | be>tween | \us | and the \opposition \parties | is >that | >er | whilst >we | ac'cept | that the \prime \people | in \children's \lives | are their \parents | ... (П-Ж)

3) I ex\pect in 'Britain we'll 'carry on 'talking a>bout | erm | infor>mation | as a \piece of infor_mation | >but | \quite possibly | the \rest of the 'world will be >saying | \three infor_mations || with>out | \treating it as an uncountable noun. || (ПР-Ж)

В высказываниях, приведенных выше, в большинстве случаев ровным тоном реализуются ядерные элементы, предшествующие паузам хезитации. Следует отметить, однако, что по данным аудиторского анализа, в каждом из высказываний присутствует по одной эмфатической паузе, перед которыми также используется ровный терминальный тон. Как мы уже отмечали, эмфатические паузы используются говорящими для того, чтобы привлечь внимание слушателей к последующей части высказывания, так как в ней содержится наиболее важная информация. Как правило, отрезок текста, содержащий эту информацию, получает яркое просодическое оформление, что способствует его наибольшей выделенности.

Как видно из таблицы 2, в интервью представителей всех профессий большая часть ядерных слогов оформлена нисходящими тонами различной высоты, что является типичным для интонации английской речи. Интересно, что, как показало исследование, особенности реализации нисходящих тонов могут рассматриваться в качестве своеобразных маркеров профессиональной принадлежности говорящего.

Так, весьма специфическая реализация нисходящих тонов обнаруживается в речи политических деятелей. Прежде всего, необходимо отметить, что политики используют нисходящий тон чаще, чем актеры и преподаватели (см. табл. 2). Кроме того, большинство реализаций нисходящих тонов политическими деятелями сильно отличается от реализаций тех же тонов представителями двух других профессий. Аудиторы описывают нисходящие тоны в речи политиков как "сильные", "финальные", "резкие", кроме того, по мнению аудиторов, они часто сопровождаются повышением громкости.

Говоря об особенностях диапазоновой вариативности, прежде всего, необходимо отметить, что все информанты обладают достаточно широким диапазоном голоса.

При этом интересно, что нижняя граница диапазона практически у всех информантов является достаточно низкой, при этом минимальные значения уровня ЧОТ речи женщин и мужчин практически не различаются (см. табл. 3).

Таблица 3.

Минимальное значение уровня ЧОТ (в Гц)

	Мужчины		Женщины	
политики	Gordon Brown	50	Margaret Hodge	52
	Tony Blair	46	Beverly Hughes	41
актеры	Jeremy Irons	62	Helen Mirren	62
	Colin Firth	45	Kate Winslet	45
преподаватели	Andy Kilmister	45	Laura Spira	43
	William Atkinson	80	Jennifer Jenkins	45

Таблица 4.

Средний частотный уровень (в Гц)

	Мужчины		Женщины	
политики	Gordon Brown	97	Margaret Hodge	178
	Tony Blair	111	Beverly Hughes	197
актеры	Jeremy Irons	86	Helen Mirren	165
	Colin Firth	99	Kate Winslet	151
преподаватели	Andy Kilmister	106	Laura Spira	180
	William Atkinson	145	Jennifer Jenkins	165

Большинство специалистов в области фонетики английского языка отмечают, что среднее значение уровня ЧОТ составляет 120 Гц для мужских голосов, 220 Гц - для женских [6; 7]. Однако акустический анализ позволил нам прийти к выводу о том, что средние показатели уровня ЧОТ большинства представителей профессий с повышенной речевой ответственностью существенно ниже (см. табл. 4). Этот факт, по нашему мнению, можно рассматривать как свидетельство того, что информанты обладают "поставленными" низкими голосами, которые, как известно, лучше воспринимаются слушающими и в целом производят более благоприятное впечатление, чем высокие речевые голоса.

Примечательно также, что в речи всех информантов наблюдается высокая степень диапазоновой и регистровой вариативности. Так, по данным как аудиторского, так и акустического анализа, начало новой мысли (начало фоноабзаца) в большинстве случаев сопровождается значительным расширением тонального диапазона синтагмы и/или

повышением тонального уровня. При этом по мере развития мысли происходит постепенное сужение тонального диапазона и понижение тонального уровня.

Таким образом, проведенное исследование мелодических характеристик речи информантов (актера, политика, преподавателя) позволило прийти к следующим выводам.

Речь представителей всех профессий в целом соответствует требованиям стиля (информационно-разговорный) и жанра (интервью), в ней обнаруживаются черты спонтанной монологической речи в информационно-разговорном стиле. Наряду с просодическими (мелодическими) характеристиками, отражающими стилевые и жанровые особенности дискурса, в речи информантов присутствуют типичные черты публичного говорения, которые можно рассматривать как признаки профессиональной маркированности речи. К таким признакам можно отнести широкий диапазон голоса информантов, высокую степень тональной вариативности, частое использование высоких нисходящих тонов. Перечисленные просодические особенности речи свидетельствуют о высокой степени развития у информантов речевых навыков вследствие их привычки к публичному говорению в рамках профессиональной деятельности.

БИБЛІОГРАФІЯ

1. Ганус С.А. Британский и Американский типы произношения в актерской речи: автореф.дисс. на соиск. Степени канд.филол.наук: спец. 10.02.04./ С.А.Ганус – М., 2005. – 18 с.
2. Коваль Н.А. Просодичні іміджеві характеристики політичної ораторської промови (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі британського варіанту англійської мови): автореф.дис.на здобуття наук. ступеня канд.філол.наук: 10.02.04./ Н.А.Коваль – Одеса, 2010. – 18 с.
3. Нушикян Э.А. Типология интонации эмоциональной речи /Эмма Александровна Нушикян. – Киев-Одесса: Вища школа, 1986. – 160 с.
4. Фрейдина Е.А. Публичная речь и ее просодия. – М.: Прометей, 2005. – 191 с.
5. Шевченко Т.И. Социальная дифференциация английского произношения. – М.: Высшая школа, 1990. – 142 с.
6. Cruttenden A. Gimson's Pronunciation of English. – 6th ed. - London: Arnold, 2001. – 339 p.
7. Laver J. Individual Features in Voice Quality // British Journal of Disorders of Communication. – N3. – London: The College of Speech Therapists, 1975. – P. 43-54.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Євгенія Корнєласва – викладач англійської мови кафедри іноземних мов Одеської національної академії харчових технологій.

Наукові інтереси: проблеми фонетики та фонології англійської мови.

РОЛЬ РІВНЯ ЕМОЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ПОРОДЖЕННІ МОВЛЕННЕВО-МУЗИЧНОГО ТВОРУ

Валентина МАРЧЕНКО (Київ, Україна)

У статті на підставі аналізу результатів проведеного автором експериментально-фонетичного дослідження, обґрунтовано доцільність та ефективність вивчення ролі й особливостей взаємодії інтонації мовлення і музики у мовленнєво-музичних творах на тлі зіставлення їхніх емоційно-прагматичних потенціалів за кількісним критерієм Калити-Тараненко.

Ключові слова: мовленнєва інтонація, інтонація мовленнєво-музичного твору, унормування, емоційно-прагматичний потенціал.

In the paper, the author makes an attempt to prove the expediency and effectiveness of studying the role and peculiarities of speech and speech-and-music intonation on the basis of comparing their emotional-and-pragmatic potentials by means of the Kalita-Taranenko quantitative criterion.

Keywords: speech intonation, intonation of a speech-and-music text, standardization, emotional-and-pragmatic potential.

Серед форм взаємодії мовлення і музики особливий інтерес викликають результати мовленнєво-музичної комунікації, утворені за допомогою додавання музичного компонента до окремого поетичного твору. У вивченні такого типу синтезу мовлення і музики більшість науковців [1; 4; 13 та ін.] переважно послуговуються методологічним інструментарієм функціонального підходу, досліджуючи взаємодію мовлення і музики шляхом зіставлення

специфіки функціонування їхніх структурних аналогій на різних рівнях мови у процесі актуалізації мовленнєво-музичного твору (далі ММТ).

Проте, зазначений підхід не дозволяє, на нашу думку, повною мірою зрозуміти, які саме механізми мовленнєво-музичної комунікації впливають на забезпечення емоційно-сислової єдності поетичного твору та його музичної інтерпретації. У такому сенсі доцільним убачається розгляд цього питання в межах відомого енергетичного підходу [5-9], методологічним підґрунтям якого є теоретичний принцип збереження емоційно-прагматичного потенціалу висловлення. Пов'язана з цим *мета* нашої праці полягає у попередньому аналізі доцільності вивчення особливостей взаємодії інтонації мовлення й музики у мовленнєво-музичних творах на основі визначення рівня актуалізованого у них емоційно-прагматичного потенціалу.

З-поміж різноманітних класифікацій взаємозв'язку слова і музики (див., напр., [15; 16]) найскладнішим та найбільш суперечливим убачається тип синтезу, утворений добором компонента музичного супроводу вже існуючого, самодостатнього поетичного твору. Враховуючи те, що поетичний твір сам по собі є монолітною єдністю, складним сплавом багатьох різнорідних елементів: сюжету, синтаксису, ритміки і стилістичного забарвлення слів, різноманітних інтонаційних контурів усередині вірша та його композиції [10: 14-15], актуальним стає розуміння того, що саме допомагає композитору адекватно передати задум поета та відчуті найсуттєвіші, домінуючі моменти у такій складній художній єдності поетичного тексту.

Взагалі відомо, що роль таких домінуючих моментів можуть відігравати так звані М-бази – мотивні бази, тобто вербальні джерела музичних мотивів, що стають основами просодичного контуру [12: 6]. Припускається також, що в поетичному творі композитор радше несвідомо шукає М-бази, якими можуть слугувати одиниці будь-якого рівня мови [там само: 18]. При цьому, огляд теоретичних та експериментальних доробків вітчизняних і зарубіжних науковців засвідчує, що такими орієнтирами для композитора частіше за все виступають одиниці фонетичного рівня мови, зокрема компоненти інтонації.

Так мелодійний контур пісні, на думку деяких дослідників (див., напр., [12: 4-6]), визначається інтонаційною організацією поетичного твору, його ритмічними фігурами у взаємодії з лексичними і синтаксичними факторами. Безсумнівним вважається й те, що темпоральні характеристики вже закладені автором у поетичному творі. Існує також думка [4: 7], що інформацію про вибір темпу несе у собі синтагма поетичного твору, від темпу якої і залежить темп синтагми ММТ. За твердженням, що має місце у цій праці, на вибір темпу у вокальному творі впливають й особливості розміру поетичного тексту. Так, багатостопні розміри пов'язані зазвичай з повільним і сповільненим різновидами темпу, а короткостопні – з прискореним.

Напевно, найвпливовішим елементом мовленнєво-музичної взаємодії є ритм, який розглядається як одна з найважливіших точок збігу поетичного і мелодичного компонента [3: 27] та найбільш загальною формотвірною структурою і поезії, і музики [2: 95]. Цікаво, що поєднання поетичного і музичного ритму визначає трансено-сугестивний потенціал ММТ, оскільки будь-яке мелодійне утворення з чітко вираженою ритмічною основою має потенціал сугестивного впливу [13: 159], який зберігається у будь-яких типах взаємодії музики і слова [14: 107].

Розглядаючи процес утворення ММТ шляхом додавання музичного контуру до поетичного тексту, нагадаємо, що процес породження будь-якого висловлювання, і поетичного твору зокрема, реалізується у достатньо широкому діапазоні емоційних станів індивіда: від елементарного інтересу, збуджуваного свідомістю, до неусвідомлюваного стресу [7: 73]. Це пояснюється тим, що сигнали зміни внутрішніх відчуттів автора здатні збуджувати психічну енергію його несвідомого начала, тобто екзистенціальної сфери. При цьому поет, скоріше за все, відчує необхідність висловити свої почуття, оскільки, як відомо [там само: 75], емоційно-енергетичні процеси, що відбуваються в екзистенції породжують у психічній сфері індивіда певні неусвідомлювані ним поля інтенцій, які, проходячи через відповідні структури ментального і трансцендентного буття і, будучи під контролем свідомості на кінцевих стадіях, перетворюються в цілком конкретні прагматичні настанови.

Емоції, що виникають у сфері екзистенціального буття індивіда, породжують своєрідний хаос [6: 216]. На початковій стадії хаосу енергія прагматичного наміру у резонансі з емоційною енергією утворюють досить чіткий **емоційно-прагматичний потенціал** (термін Калити А.А., *дали – ЕПП*) висловлення і твору, який, не зникає, а залишається незмінним і під час їхньої актуалізації завдяки стохастичному перерозподілу енергії між засобами всіх рівнів мови, що беруть участь в його актуалізації [5: 8-9]. Таким чином, спільним для породження і поетичного, і мовленнєво-музичного твору є психічна енергія. На цьому наголошував і композитор Е. Курт, який вважав, що рушійною силою будь-яких музичних явищ виступає «трансцендентна психічна енергія» [11: 55-61], яка, власне, й об'єктивує певну первинну по відношенню до звукової матерії силу, яка полягає у несвідомому прагненні автора до волевиявлення.

У нашому випадку якщо саме енергія, що збуджує емоції композитора і визначає зовнішній рельєф мелодичного контуру ММТ, акумулюється в ЕПП поетичного тексту, то, керуючись принципом збереження ЕПП [5: 7], ми можемо припустити, що ЕПП поетичного твору не зникає, залишається незмінним і внаслідок додавання до нього музичного компонента, у результаті чого створюється фактично новий мовленнєво-музичний твір.

Для перевірки цього припущення ми скористалися відомим безрозмірним критерієм Калити-Тараненко [8], розробленим для кількісної оцінки рівня ЕПП висловлення:

$$K = \frac{F_0 \times t \times I_0}{1000 \times I_3},$$

де: K – критерій рівня актуалізації ЕПП; F_0 – частота основного тону ($\text{Гц} = 1/\text{с}$); t – тривалість звучання складу (мс.); I_0 – інтенсивність F_0 ($\text{дВ} = \text{ерг}/\text{м}^2\text{Чс}$); I_3 – інтенсивність F_3 ($\text{дВ} = \text{ерг}/\text{м}^2\text{Чс}$); 1000 – коефіцієнт переведення мілісекунд у секунди.

При цьому ми враховували, що висловлення, актуалізовані з низьким рівнем ЕПП, характеризуються значенням критерію K , яке не перевищує 30 одиниць; висловлення ували рівня ЕПП реалізуються в межах значень K від 30 до 105 одиниць; висловлення з високим рівнем ЕПП маркуються значеннями критерію, які перевищують 105 одиниць [9].

Для безпосереднього з'ясування ефективності застосування критерію ЕПП у вивченні ММТ нами була розроблена методика попереднього експериментально-фонетичного дослідження. Згідно з нею на першому етапі аналізу групі аудиторів-інформантів було запропоновано прослухати два озвучених вірші Роберта Бернса "For Auld Lang Syne" і "A red, red rose" та диференціювати кожне речення цих поетичних творів на три групи: такі, що реалізовані в зонах низького, середнього й високого рівнів ЕПП.

На другому етапі, на основі даних аналізу експериментального матеріалу, проведеного з використанням комп'ютерних програм PRAAT, SpectraLab, Cool Edir Pro, фіксувалися і заносилися у розрахункові таблиці показники частоти основного тону – F_0 , тривалості звучання складу – t , інтенсивності F_0 – I_0 та інтенсивності F_3 – I_3 . У результаті підстановки зафіксованих кількісних показників просодичних характеристик у формулу (1) для кожного речення були отримані значення критерію K . Ці показники були зіставлені з результатами перцептивного аналізу, проведеного аудитором-інформантами. Для подальшого дослідження були відібрані речення, показники критерію ЕПП яких співпадали за результатами обох різновидів аналізу. Зазначимо з цього приводу, що в обраних віршах було зафіксовано лише середній і високий рівень ЕПП, причиною актуалізації яких ми вважаємо наявність емоційно забарвленої лексики, притаманної художньому стилю взагалі, й поетичному підстилю зокрема.

Третій етап передбачав зіставлення показників ЕПП аналізованих відрізків поетичних творів з аналогічними відрізками ММТ (загальна кількість складала 100 відрізків), створених шляхом додавання музичного компонента до поетичного тексту. Приклади фрагментів документування показників ЕПП, за якими під час експерименту провадилось зіставлення, наведено нами у робочих таблицях 1 та 2.

Таблиця 1

Фрагмент таблиці зіставлення показників критерію рівня ЕПП експериментальних висловлень з поетичного твору «Auld Lang Syne» та відповідних відрізків ММТ

№ п/п	Текст експериментального висловлення	Значення критерію рівня ЕПП				
		озвученого висловлення поетичного твору	відрізків ММТ			
			ММТ-1	ММТ-2	ММТ-3	ММТ-4
1.	<i>Should auld acquaintance be forgot, and never brought to mind?</i>	57	83	121	108	
2.	<i>Should auld acquaintance be forgot, and days of auld lang syne?</i>	50	87	106	114	
3.	<i>For auld lang syne, my dear, for auld lang syne,</i>	211	184	219	136	
4.	<i>we'll take a cup o' kindness yet, for auld lang syne.</i>	117	127	107	106	

Таблиця 2

Фрагмент таблиці зіставлення показників критерію рівня ЕПП експериментальних висловлень з поетичного твору «A red, red rose» та відповідних відрізків ММТ

№ п/п	Текст експериментального висловлення	Значення критерію рівня ЕПП				
		озвученого висловлення поетичного твору	відрізків ММТ			
			ММТ-1	ММТ-2	ММТ-3	ММТ-4
1.	<i>O my Luve's like a red, red rose That's newly sprung in June;</i>	52	54	59	102	
2.	<i>O my Luve's like the melodie That's sweetly play'd in tune.</i>	108	113	105	110	
3.	<i>And I will hve thee still, my dear, Till a' the seas gang dry:</i>	100	112	95	94	
4.	<i>And I will come again, my Luve, Tho' it were ten thousand mile.</i>	67	157	107	119	

Для підвищення наочності процедур та результатів проведення аналізу розглянемо поетичні та відповідні мовленнєво-музичні сегменти, що відносяться до високого рівня ЕПП. За типовий приклад було обрано два сегменти: сегмент №1 – *For auld lang syne, my dear, for auld lang syne*, сегмент №2 – *We'll take a cup of kindness yet, for auld lang syne*. Наведемо інтонаграму першого прикладу:

For 'auld' |lang \syne, my dear,| for 'auld lang \syne (K = 211)

Цей відрізок в озвученому вірші за результатами як перцептивного, так і акустичного аналізу був віднесений до високого рівня ЕПП. Таку ж саму оцінку отримали й мовленнєво-музичні варіанти цього висловлення, що зумовлено, на наш погляд, односпрямованою дією інтонації та лексичного складу аналізованого висловлення.

З інтонограми видно, що початок висхідно-спадного мелодичного контуру аналізованого відрізка озвученого вірша реалізується у зонах середньопониженого тонального рівня (перша інтоногрупа-синтагма) та низького (друга інтоногрупа), які актуалізуються в розширеному та середньому тональних діапазонах відповідно. Притаманний обом інтоногрупам спадний тон характеризується різними тональними рівнями їхнього початку і завершення. Так, у першій інтоногрупі *For* ¹*auld* ¹*lang* ¹*syne*, *my* ¹*dear* відмічено середньо понижений рівень початку спадного тону, реалізованого у зоні середньої швидкості зміни його руху. Щодо тонального рівня початку спадного тону інтонаційної групи *for* ¹*auld* ¹*lang* ¹*syne*, то йому властивий середньо підвищений рівень початку та мала швидкість зміни його руху. Разом з тим, не дивлячись на те, що спадний тон в обох інтоногрупах актуалізується в зоні низького тонального рівня, спадний тон першої інтоногрупи реалізується дещо вище, ніж у другій, що завершує висловлену думку. При цьому, зміщення спадного тону зі слова ¹*syne* (перша інтоногрупа) на слово ¹*auld* (друга) на тлі простого регулярного ритму, поступово спадної ступінчастої шкали (перша інтоногрупа) модифікацій гучності від підвищеної до помірної допомагає передати меланхолійний настрій мовця, його сум і ностальгію за минулим. Такий настрій підсилюється повтором фрази *for auld lang syne* у другій синтагмі, актуалізований за допомогою сповільненого темпу та зниженого рівня гучності, що трактувалося аудитором як вираження певної довірливості і дружньої налаштованості.

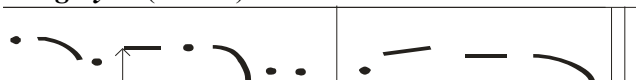
Порівняння описаного відрізка з інтонаційним оформленням його мовленнєво-музичних варіантів вказує на певні спільні риси їхньої ритмо-мелодичної організації, чим, на наш погляд, і пояснюється віднесення всіх зазначених відрізків до високого рівня ЕПП. Розглянемо створювані на основі тексту прикладу 1 два відрізки (1.1 та 1.2) різних мовленнєво-музичних творів, нотне зображення яких представлено нижче.

ММТ 1.1 (К = 184)

ММТ 1.2 (К = 219)

З нотних зображень видно, що представлені відрізки написані у мажорному ладі і реалізуються у одній октаві, проте, характеризуються різними мелодійними контурами та актуалізуються на дещо різних тональних рівнях. Так, висхідно-спадний мелодійний контур ММТ 1.1 реалізується у тональності фа дієз мажор, у той час як ММТ 1.2 характеризується спадно-висхідним мелодійним контуром і реалізується у тональності мі бемоль мажор, що звучить дещо нижче, хоча й залишається у межах однієї октави та одного діапазону. Різниця у тональностях пояснюється тим, що ММТ 1.1 виконує жіночий голос з тембром альт (низький жіночий голос), а ММТ 1.2 – чоловічий тенор (високий чоловічий голос), а альт і тенор звучать приблизно в одному діапазоні.

Розглянемо інтонограму другого прикладу: *We'll* ¹*take a* ¹*cup of* ¹*kindness yet,* | *for* ¹*auld* ¹*lang* ¹*syne* (K=117)

У аналізованому відрізку високий рівень ЕПП забезпечується специфікою його інтонаційного оформлення, у якому основну роль у передачі смислу цього відрізка відіграє поступово спадна шкала з порушеною поступовістю і швидкість зміни руху термінальних

тонів. З інтонограми видно, що початок висхідно-спадного мелодичного контуру озвученого відрізка вірша реалізується у зонах середньопідвищеного тонального рівня (перша інтоногрупа) та середньопониженого (друга інтоногрупа), які актуалізуються в розширеній та середній зонах тонального діапазону відповідно. Спільному для обох інтоногруп спадному термінальному тону, що характеризується середньопідвищеним тональним рівнем початку і низьким тональним рівнем завершення, притаманна різна швидкість зміни його руху. Так, у першій інтоногрупі (*We'll take a cup of kindness yet*) спадний термінальний тон реалізується у зоні високої швидкості зміни його руху, у той час як у другій інтоногрупі (*for auld lang syne*) – у зоні малої. Разом з тим, не дивлячись на те, що спадний тон в обох інтоногрупах актуалізується в зоні середньопідвищеного тонального рівня, спадному тону першої інтоногрупи властиві дещо вищі показники. При цьому, реалізація емоційно-смыслового навантаження у вигляді поступово спадної ступінчастої шкали з порушеною поступовістю (спеціальний підйом на слові *cup*) у першій інтоногрупі у поєднанні з помірним темпом свідчить про високий ступінь емоційності і передає значення добросердя і сердечності, а також своєрідної ненав'язливої урочистості. Меланхолійний настрій твору підсилюється фразою *for auld lang syne* у другій інтоногрупі, реалізованій сповільненим темпом за рахунок збільшення тривалості слова *auld* (521 мс) і перцептивною паузою (457 мс) між словами *auld* та *lang* та зниженим рівнем гучності.

Для порівняння розглянемо створені на основі тексту прикладу №2 два відрізки (2.1, 2.2) різних мовленнєво-музичних творів, нотне зображення яких представлено нижче.

ММТ 2.1 (K=127)

ММТ 2.2 (K=107)

Як і в попередньому випадку, мовленнєво-музичні варіанти відрізка *We'll take a cup of kindness yet, for auld lang syne* реалізуються у тональності фа дієз мажор (ММТ 2.1) та мі бемоль мажор (ММТ 2.2), проте спостерігається виконання ММТ 2.1 у ширшому діапазоні, у межах двох октав. Цікавим видається те, що на відміну від поетичного відрізка, всім аналізованим ММТ притаманний спадно-висхідний контур, незважаючи на те, що, будучи останньою строфою приспіву, цей відрізок виконується у кінці твору. Зазвичай стверджувальне речення промовляється зі спадним тоном у завершенні, а висхідний тон, як відомо, передає незавершеність, налаштовує на продовження повідомлення. Це можна пояснити тим, що в мовленнєво-музичних творах роль завершувача основної ідеї, думки висловлення відіграє не слово, а музика, виконуючи таким чином одну зі своїх функцій ідейно-художнього узагальнення будь-якої теми або сюжету. Модифікація темпу від повільного (ММТ 2.1) до помірного (ММТ 2.2) на тлі регулярного темпу й помірної гучності закріплює за мовленнєво-музичним твором у будь-якій з його реалізацій настрій ностальгії за старими часами, але у той же час і віри в майбутнє

Розглянемо далі випадок незбігу рівня ЕПП у поетичному творі та його мовленнєво-музичних реалізаціях. Для цього проаналізуємо приклад, представлений експериментальним сегментом № 3 – *And I will come again, my Love, though it were ten thousand mile* (K=67).

Це висловлення у поетичному творі було кваліфіковане аудитором-інформантами і зафіксоване за допомогою комп'ютерних програм як таке, що має середній рівень ЕПП, проте у мовленнєво-музичній актуалізації набуло значення високого рівня ЕПП.

З інтонограми поетичного відрізка *And I will come again, my Love, though it were ten thousand mile* видно, що початок висхідно-спадного мелодичного контуру аналізованого відрізка озвученого вірша реалізується у зонах середньопідвищеного тонального рівня (перша інтоногрупа) та середньопониженого (друга інтоногрупа), які актуалізуються в

розширеному та середньому тональному діапазоні відповідно. Притаманний обом інтоногрупам спадний тон характеризується різними тональними рівнями початку і завершення. Так, в інтоногрупі *And I will 'come a'gain, my Love*, зареєстровано середньопідвищений рівень початку спадного тону, реалізованого у зоні прискореної швидкості зміни його руху. Щодо спадного тону інтонаційної групи *though it were 'ten ↑thousand 'mile*, то йому властивий середньопонижений рівень початку та мала швидкість зміни його руху. Разом з тим, не дивлячись на те, що рівень завершення спадного тону в обох інтоногрупах актуалізується в зоні низького тонального рівня, спадний тон першої інтоногрупи має дещо вищі показники за рахунок частково наголошеного у затакті слова *love*.

Описані спадні термінальні тони у поєднанні з полісилабічним висхідним передтактом (перша інтоногрупа) та поступово спадною шкалою з порушеною поступовістю на слові *thousand* (друга інтоногрупа) на тлі простого регулярного ритму, м'якого тембру та модифікацією рівня гучності від помірного у першій інтоногрупі до зниженого у другій передають глибoku закоханість автора і його спробу довести непохитність своїх почуттів і намірів.

Проаналізуємо створені на основі тексту прикладу №3 два відрізки (3.1, 3.2) різних мовленнєво-музичних творів, нотне зображення яких представлено нижче.

ММТ
3.1(K=157)

2. Брузгене Р. Литература и музыка: о классификациях взаимодействия / Брузгене Р. // Вестник Пермского университета. Российская и зарубежная филология. – Вып. 6, 2009. – С. 93-99
3. Васина-Гроссман В.А. Музыка и поэтическое слово. Часть 1. Ритмика / Вера Андреевна Васина-Гроссман. – М.: Издательство «Музыка», 1972. – 149 с.
4. Дабаева И.П. Анализ поэтического текста как необходимый компонент целостного анализа вокального произведения: автореф. ... канд. филол. наук / И. П. Дабаева. – Москва, 1985. – 21 с.
5. Калита А.А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення: монографія / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
6. Калита А.А. Когнітивний підхід до вивчення фонетичних засобів мови / А.А. Калита, Л.І. Тараненко // Науковий вісник Чернівецького університету: збірник наукових праць. – Вип. 441-443: Германська філологія. – Чернівці: ЧНУ. – 2009. – С. 3-6
7. Калита А.А. Функционально-энергетический подход: механизм актуализации эмоционально-прагматического потенциала высказывания / А.А. Калита, А.В. Клименюк // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – 2004. – №635. – С. 70-74.
8. Калита А.А. Критерий уровня актуализации эмоционально-прагматического потенциала высказывания / А.А. Калита, Л.И. Тараненко // Наукові записки. – Випуск 105 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): Ч.2 – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2012. – С. 476-484.
9. Калита А.А. Перцептивна й інструментальна оцінки емоційно-прагматичного потенціалу висловлень / А.А. Калита, Л.І. Тараненко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філологічні науки: Мовознавство. – №24 (249). – 2012. – С. 186-191.
10. Кац Б.А. Стань музыкою, слово! / Критические этюды. – Л.: Советский композитор, 1983. – 151 с.
11. Курт Э. Основы линейного контрапункта / Эрнст Курт. – М.: Государственное музыкальное издательство, 1931. – 302 с.
12. Лаглебен М. Вокальная мелодия в плену у языка / М. Ланглебен // Музыка и незвучащее. – М.: «Наука», 2000. – С. 91-116.
13. Плотницкий Ю.Е. К вопросу о соотношении вербального и мелодического компонентов в текстах англоязычного песенного дискурса // Проблемы преподавания иностранных языков в контексте модернизации образования: Сборник материалов и тезисов докладов IX Межрегиональной научно-практической конференции. – Самара, 2003. – С. 158-160.
14. Соколов О.В. Морфологическая система музыки: монография / О.В. Соколов. – Нижний Новгород, 1994. – 214 с.
15. Brown C.S. The Relations between Music and Literature: As a Field of Study / C.S. Brown // Comparative Literature. – University of Oregon, 1970. – Vol. XXII, Nr. 2. – P. 98-105.
16. Friedrich P. Music in Russian Poetry / Paul Friedrich. – N.Y.: Peter Lang Pub Inc. – 1998. – 344 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Валентина Марченко – аспірант кафедри теорії, практики та перекладу французької мови Національного технічного університету України “Київський політехнічний інститут”.

Наукові інтереси: експериментальна фонетика, інтонологія, інтонація музики і мовлення, когнітивна фонетика.

АКЦЕНТНІ МАРКЕРИ ІНТЕРАКЦІЇ «КВЕСИТИВ+РІПЛАЙ»: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Вероніка СМЕРДОВА (Горлівка, Україна)

У статті розглянуто акцентні маркери гендерної дихотомії англомовного дискурсу «інтерв'ю». Увагу зосереджено на кількісно-якісних характеристиках ритмогруп домінуювальних фоносинтагм інтеракції «квеситив+ріплай».

Ключові слова: дискурс, гендер, інтеракція, акцентуація, фоносинтагма, ритмогрупа, частота основного тону.

The article highlights the gender dichotomy acoustic markers within the framework of the English interviewing discourse models. Specifics of the “question+reply” interaction dominant phonetic syntagmas in terms of their rhythmic groups characterization are disclosed with the help of computerized programming.

Key words: discourse, gender, interaction, accentuation, phonetic syntagma, rhythmic group, fundamental frequency.

Сучасний етап розвитку лінгвістичної науки довів суттєвий вплив засобів надсегментного рівня мови на адекватну актуалізацію зв'язного мовлення й цілісність його сприйняття. Так, розглядаються інтонаційні стратегії, що виражають прагматичну спрямованість тексту, його модальність, значення смислового контрасту, емпізи, його смисл за рахунок варіативності таких інтонаційних параметрів, як модифікації частоти основного тону, паузації, темпу, гучності тощо. При цьому особлива увага приділяється вивченню

просодичних технік маркування жанрових і реєстрових характеристик текстів та їх компонентів, що дозволяє з'ясувати системи семантичних, прагматичних і стилістичних дескрипторів, використовуваних у лінгвістиці тексту. Тому питання просодичної зв'язності озвучених текстів є складовою частиною цієї проблеми [2: 273].

Одним з провідних напрямів вивчення англійського мовлення сьогодення є соціолінгвістичний, спрямований на вивчення аспекту варіативності усного мовлення. Варіювання в межах комунікативного процесу є наслідком перетинання лінгвістичних та соціальних факторів [8: 70; 9: 131] і характеризується наявністю двох параметрів – ситуативного та стратифікаційного. Стратифікаційна варіативність безпосередньо пов'язана з соціальною структурою соціуму і маркує мовні та мовленнєві розбіжності, які є типовими для представників різних соціальних прошарків та груп, тоді як ситуативна варіативність реалізується у переважному вживанні тих чи інших мовних засобів у залежності від соціальної ситуації [6]. Ситуативна варіативність дискурсу «інтерв'ю» на супрасегментному рівні проявляє себе у свідомому відборі та вжитку учасниками комунікації одиниць та підсистем мови, інтонаційно відповідно зорганізовує мовленнєвий потік, спираючись на релевантні ознаки інтерактивної комунікативної події та ситуації мовлення. Інтеракційна модель комунікації передбачає ситуативну залежність мовлення, що зумовлює ґрунтовний корпус вживання адекватних просодичних засобів.

Актуальність наукового пошуку у соціофонетичній площині визначається необхідністю виявлення джерела сегментних та супрасегментних модифікацій вербальних моделей і саме тому виконання цілої низки завдань, спрямованих на виявлення фонетичної варіативності у різних соціальних груп мовців, встановлення набору диференційних ознак, що відрізняють мовлення представників одної соціальної групи від іншої, зіставлення характеру варіювання мовлення чоловіків і жінок відкриває перспективу подальшого дослідницького пошуку у цьому напрямі й прогнозує постановку проблеми фонетичного варіювання у різних комунікативних ситуаціях. Таким чином, соціолінгвістичний аналіз на фонетичному рівні забезпечує можливість виявлення особливостей варіювання як сегментних, так і супрасегментних (просодичних) характеристик мовлення. Зокрема, варіювання на супрасегментному рівні обумовлено різноманітними комунікативними стратегіями, задля реалізації яких мовець вибирає той чи інший алгоритм репрезентації, що співвідноситься з рольовою структурою конкретної соціокомунікативної ситуації [9: 132].

Зазначимо, що вивчення гендерного аспекту мовленнєвої поведінки комунікантів набуває вагомого значення у лінгвістиці, що дозволяє ґрунтовніше аналізувати жіночу та чоловічу картину світу. Саме це дає змогу детермінувати та схарактеризувати реально існуючі моделі мовленнєвої поведінки чоловіків та жінок та специфіку чоловічих та жіночих мовленнєвих стратегій загалом.

За Г.П. Грайсом, вербальна комунікація, що має на меті досягнення взаєморозуміння та безконфліктного характеру взаємодії, задля успішності своєї реалізації має підпорядковуватись певним логічним принципам кооперації [1]. На нашу думку, в руслі дослідження дискурсу «інтерв'ю», найбільш релевантним та раціональним для досягнення позитивної перлокуції, слід вважати дотримання *постулату релевантності*, що полягає у необхідності робити внесок у мовленнєве спілкування відповідно до мети та напрямку комунікації.

Протягом останніх десятиліть у лінгвістиці досліджується проблема організації мовного коду, тобто одиниць і категорій мови, які розглядаються не в аспекті їхньої системно-структурної організації, а в психокогнітивному вимірі. Спостереження лінгвістів щодо ролі супрасегментних засобів у ході реалізації комунікативного задуму мовця свідчать, що акцентно-смыслову зв'язність звукового комунікативного фрейму можна трактувати як багатомірний лінійний процес просодичного виокремлення мікро та макроодиниць й одночасне об'єднання їх у глобальну комунікативну модель [9: 106]. Саме дискурс відображає комунікативний феномен, що складається з деяких сукупностей висловлень, які породжують текст, і таких когнітивних компонентів, як знання, думки, цілі [4: 138]. Доречно зазначити, що існує припущення стосовно існування певного *акцентного рельєфу*, який

корелює з релевантними зонами інформаційного простору, де ритмічна схема сигналізує складну міжрівневу ієрархічну впорядкованість [10: 106].

У межах цієї публікації, що є результатом наших спостережень над комунікативною стратегією «інтерв'ю» з урахуванням гендерної дихотомії – мовців чоловічої (MG) та жіночої (WG) статі в ідентичній комунікативно-статусній ролі адресанта (A1) та адресата (A2), увагу зосереджено на акцентній специфікації інтеракції «квеситив+ріплай», акустичних корелятах гендерних варіантів відповідних домінувальних синтагм, що відбивають просодичну модель адресатоцентричного дискурсу.

Матеріалом дослідження слугують англomовні зразки дискурсу «інтерв'ю», продуковані мовцями чоловічої та жіночої статі. Тривалість експериментального матеріалу становить 95 хвилин. Корпус дослідження представлено носіями британського варіанту англійської мови.

Перцептивні характеристики домінувальних синтагм щодо кількісно-якісних характеристик ритмогруп (РГ) автентичних реалізацій англomовних інтерв'ю зіставлено з оцифрованими акустичними показниками частоти основного тону (ЧОТ) за протоколом експерименту за допомогою комп'ютерної програми SFS/WASP Version 1.54. Наші спостереження щодо акцентної динаміки домінувальних фоновсинтагм інтеракції «квеситив+ріплай» дають підстави твердити, що акцентно-ритмічний рельєф інформаційно вагомих інтонаційних груп створюється ранговим співвідношенням функціонально значущих РГ топікального та коментативного статусу.

Враховуючи факт гендерно вмотивованих психологічних розбіжностей комунікативної поведінки чоловіків і жінок та найбільшої частотності «квеситивів» з ілокутивною силою «координації», вважаємо за можливе твердити, зокрема, про варіативність «квеситиву» із зазначеною специфічною комунікативною функцією. Так, об'єктом акустичного аналізу обрано зразки ініціюючого мовленнєвого акту з ілокутивною силою «координації» та відповідного до статусно-комунікативної ролі мовленнєвого акту «ріплай».

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що акцентний рельєф домінувальних синтагм сигналізує вербальний стереотип мовлення у сенсі психоментальної специфіки експлікації комунікативного задуму мовця, яка мотивується інтуїтивно-емоційним забарвленням «квеситива» статусно-комунікативної ролі A1(WG), зокрема спонукаючи до альтернативної реакції A2 (WG). Наприклад:

A1 (WG) – In your *own books| you have written from a *male point of view|. How'd you *get into it?| Why did you *use that device?

A2 (WG) – I *mean| I've *also written from ...| I've *changed genders| but I've also written from the point of view of woman much *older than me| or from the point of view of *children| and I think if you are a *fiction writer| you are in the business of *placing yourself imaginatively| in heads and bodies of *other people.| And I don't think *gender| is necessarily a *greater leap| than *other kinds of leap [12].

Чергування акцентних імпульсів як ритмо-сміслових кроків зазначених фоновсинтагм A1 (WG) сигналізує локальну зв'язність та перемінно-ступінчастий ритм координації мовленнєвого потоку. Завдяки таким просодичним маркерам акценту як повільна зміна руху акцентних піків, нисхідно-висхідний характер піків ЧОТ виокремлюють градаційність реалізації квеситивної (координативної) інтенції (Рис.1).

Дистинктивною рисою статусно-комунікативної ролі A2 (WG) є кореляція квантитативної ознаки акцентних піків оформлення мовленнєвого акту, гетерогенний рух частоти основного тону, що свідчить про виокремленість смислового (рематичного) навантаження ініціальних функціонально значущих РГ, надлишковість інформативності у топікальних РГ, емоційність та розгалуженість у судженнях (Рис.2).

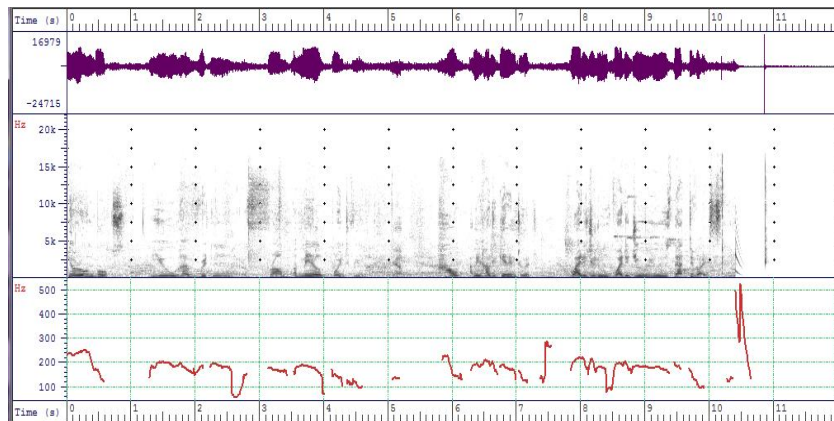

Рис.1 A1 (WG) Конфігурація фоносинтагм 1) *in your *own books* 2) *you have written from a *male point of view* 3) *how'd you *get into it* 4) *why did you *use that device*

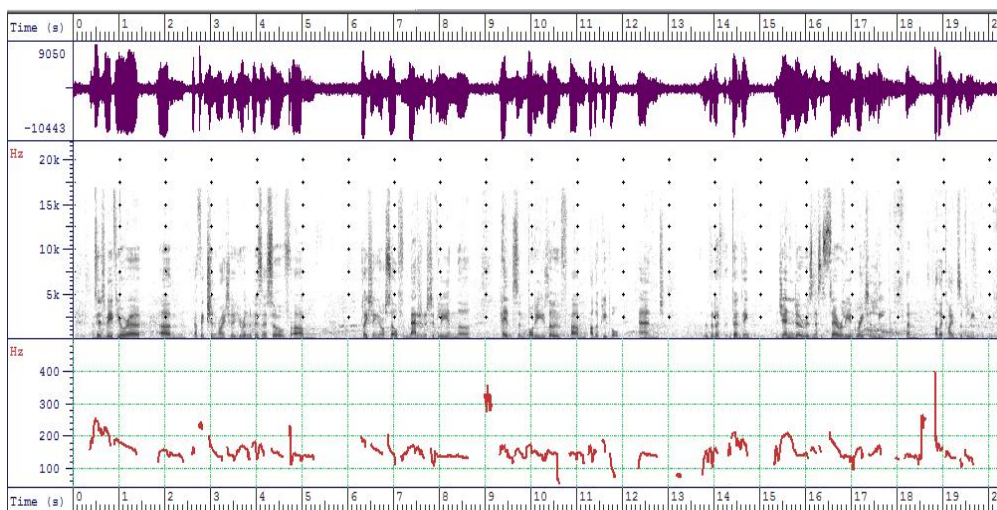

Рис.2 A2 (WG) Конфігурація фоносинтагм 1) *if you are a *fiction writer* 2) *you are in the business* 3) *of *placing yourself imaginatively* 4) *in heads and bodies of *other people*

Наведені нижче вербальні приклади ілюструють акцентну динаміку моделі маскулінної репрезентації інтеракції «квеситив+ріплай» (Рис.3,4), яка характеризується більшою скompresованістю, «зрізаністю» конфігурації ЧОТ.

Фінальні РГ інтерактивного компоненту «квеситив» як стрижні топікально-коментативної реляційної схеми у конфігурації фоносинтагм A1 (MG) сигналізують інформативний квант *тематичного* характеру, який маркується за допомогою акценту у реакційних фоносинтагмах, набуваючи вже *рематичного* навантаження. Порівняно низька регістрова зона фоносинтагм інтерактивного компоненту «ріплай» A2 (MG) з високою долею релевантності (Рис.4) свідчить про глибину суджень, практичність та виваженість думки.

Наприклад:

A1 (MG) – I just *wondered| do you res*tore the stock of ideas,| how you *live enough between the novels| to rep*lenish the idea supply?

A2 (MG) – Well, I don't *feel prolific| so it's rather *odd you should say that| I *mean| I think of Up*dyke| or even Philip *Wrath,| rather than pro*lific or physicist [11].

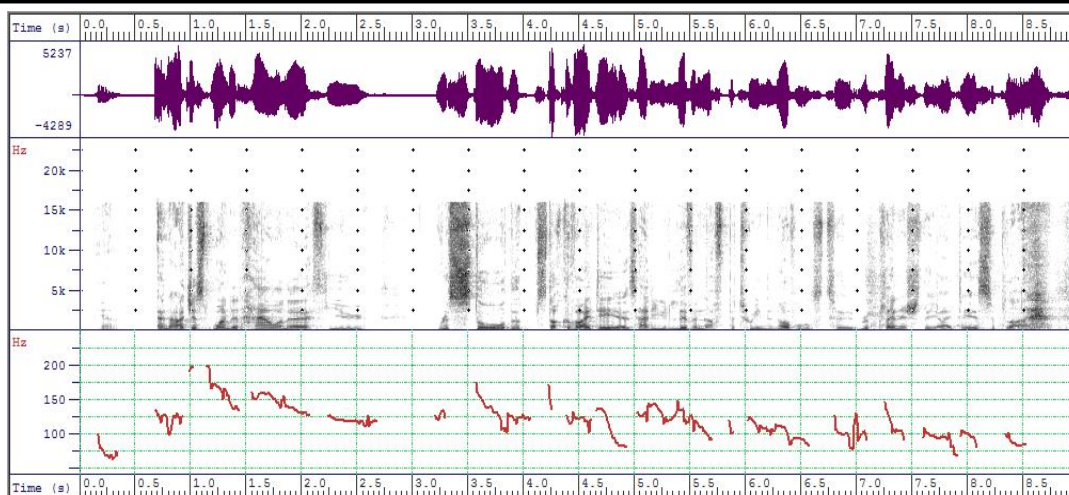

Рис.3 A1 (MG) Конфігурація фоновинтагм 1) *I just *wondered* 2) *do you res*tore the stock of ideas* 3) *how you *live enough between the novels* 4) *to rep*lenish the idea supply*

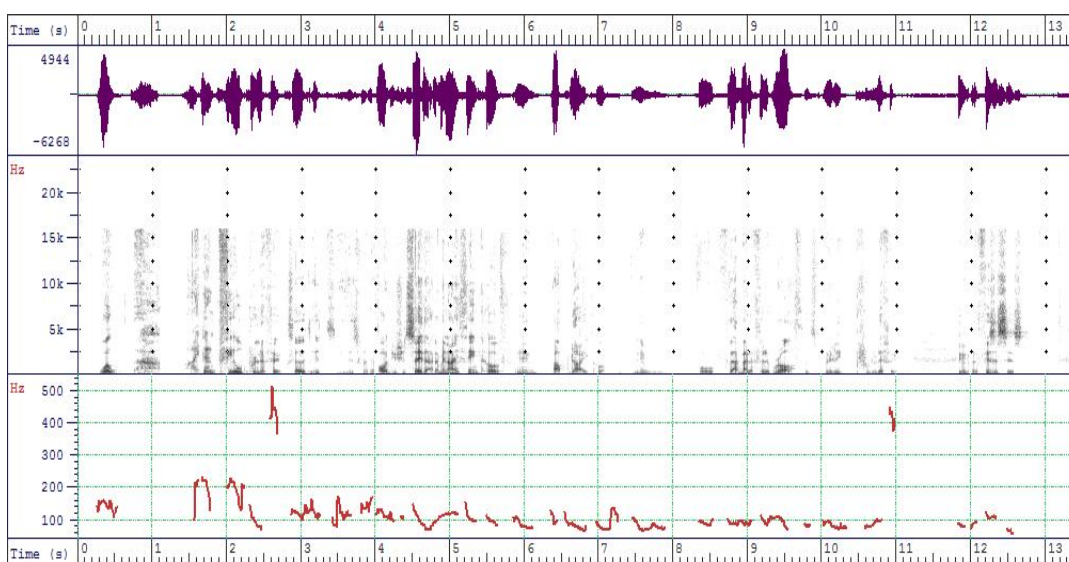

Рис.4 A2 (MG) Конфігурація фоновинтагм 1) *well, I don't *feel prolific* 2) *I think of Up*dyke* 3) *or even Philip *Wrath* 4) *rather than pro*lific or physicist*

Викладене дозволяє узагальнити, що дослідження соціолінгвістичної варіативності акцентної специфікації комунікативно-прагматичного блоку «квеситив+ріплай» дискурсу «інтерв'ю» віддзеркалює показник високого ступеня релевантності експлікації думки мовцями-чоловіками двох статусно-комунікативних ролей – адресанта та адресата та смислової розгалуженості з високою долею інформативної надлишковості у мовців-жінок, що свідчить про гендерно вмотивовані психологічні розбіжності, марковані на рівні просодичного акценту.

Перспектива подальшого дослідження у цьому напрямі полягає у необхідності виявлення особливостей інтеграції тональної, динамічної та часової підсистем з метою виокремлення просодичної моделі гендерного стереотипу інтеракції «квеситив+ріплай» як базової складової адресатоцентричного фрейму «інтерв'ю».

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Грайс Г. П. Логика и речевое общение / Г.П.Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – М., 1985. – С. 217–237.
2. Калита А.А. Просодична організація озвученого тексту / А. А. Калита // Наукові записки. – № 89. – Часть 4. – Кировоград, 2010. – С. 273-275.
3. Комина Н.А. Прагматическая структура констативного блока реплик в диалоге/ Н.А. Комина // Языковое общение и его единицы. – Калинин, 1986. – С. 54-60.

4. Мусійчук Т.І. Діалогічний дискурс як модель міжособистісної комунікації/ Т.І. Мусійчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки, 2010. – С.138-141.
5. Пальченко Н.В. Социокультурный аспект акцентуации: стиль и статус / Н.В. Пальченко // Звучащая речь: теория и практика. Сб. науч. трудов. М.: МГЛУ, 2000. – Вып. 453. – С. 64-70.
6. Петренко А.Д. Социофонетическая вариативность современного немецкого языка в Германии. – Монография. – К., 1998.
7. Сотников А.В. Методика проведення експериментально-фонетичного дослідження британських політичних промов /А.В.Сотников // Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи. – К., 2011. – С. 264-269.
8. Швейцер А.Д. Модели языковой вариативности/ А.Д.Швейцер // Языки мира: Проблемы языковой вариативности. – М.: Наука, 1990. – С. 63-74.
9. Штакіна Л. Соціофонетичний аспект жанрової динаміки /Л. Штакіна // Наукові записки. – Випуск 75 (2). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2008. – С. 131-135.
10. Штакіна Л. Ритм як засіб когерентності дискурсу /Л.Штакіна // Наукові записки. – Випуск 119. – Серія: Філологічні науки (мовознавство) – Кіровоград: РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2013. – С. 105-109.
11. <http://www.theguardian.com/books/video/2012/apr/03/ian-mcewan-interview-video>
12. <http://www.youtube.com/watch?v=oloUpzVaeSg>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Вероніка Смердова – аспірант кафедри англійської філології Горлівського інституту іноземних мов ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет».

Наукові інтереси: просодія англомовного дискурсу.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЛОВОТВОРУ

ІМЕННИКОВИЙ СЛОВОТВІР У РІПУАРСЬКОМУ ДІАЛЕКТІ: ДЕРИВАТИ ІЗ СУФІКСОМ -NISSE У ПРОПОВІДЯХ ЙОГАННЕСА ТАУЛЕРА

Лариса ЯГУПОВА (Донецьк, Україна)

У статті досліджено іменники з суфіксом -nisse в аутентичних проповідях, написаних середньовічним містиком Йоганнесом Таулером на ріпуарському діалекті. Основними принципами дослідження є динаміка розвитку системи словотвору й варіативність, зумовлена діалектним чинником. Увагу зосереджено на дослідженні форми й функційному аналізі іменникових дериватів, утворених за допомогою -nisse.

Ключові слова: середньовісньонімецька мова, середньонімецький діалект, ріпуарський діалект, суфікс, іменник, вмотивованість, проповідь.

This paper focuses on the investigation of nouns with suffix -nisse in authentic sermons, written in a Ripurian dialect of Middle High German by medieval Christian mystic Johannes Tauler. The main principles of the investigation are the dynamics of word-building system and the variation caused by geographical factors. Special emphasis is placed on the study of the form and functional analysis of noun derivatives with -nisse.

Key-words: Middle High German, Middle German dialect, Ripurian dialect, suffix, noun, motivation, sermon.

1 Вступні зауваження. Проповіді належать до улюблених дидактичних жанрів середньовісньонімецького (далі – свн.) періоду. Їх вважали важливим компонентом середньовісного релігійного виховання [2: 394]. Зважаючи на прагматичну спрямованість проповіді, вона мала бути зрозумілою і впливовою, враховувати підготовленість до сприйняття й умонастрій парафіян [3: 39]. Містики, серед них і домініканський ченець Таулер, підняли проповідницьке мистецтво на нечувану висоту. Його проповіді були зорієнтовані передусім на повчання слухачів у повсякденному релігійному житті [13: 773].

Таулер послуговувався абстрактною духовною лексикою, запозиченою у теологів і схоластів, надаючи їй особистого звучання [15: 117]. Провідною темою у творах містиків було висвітлення душевних переживань [1: 126]. Прагнення адекватно описати ці переживання покликало містиків відмовитися від латини та й шукати нових мовних засобів. Б. Бауманн і Б. Оберле [6: 34] та інші дослідники історії німецької мови й літератури наголошують, що Таулер й інші містики збагатили німецьку мову численними новотворами через зусилля, спрямовані на досягнення адекватного вираження своїх божественних візій і думок. Найбільш чітко своєрідність містиків виявилася у словотворенні й у поширенні на весь німецькомовний ареал багатьох афіксальних слів [1: 126-127], які первісно виникли саме на середньонімецьких теренах (див. 4.3.3). І це при тому, що становлення системи словотвору німецької мови відбувалося впродовж свн. періоду переважно під впливом дериваційних інновацій із півдня [5: 447].

Багато цих слів закріпилися в лексиконі сучасної німецької мови і є широко вживаними, що зумовлює **актуальність** теми й необхідність глибокого дослідження відповідних словотворчих процесів. Тож **об'єктом** дослідження постають іменники на *-nisse*, зафіксовані в автентичних рукописах проповідей, датованих 1346 роком і написаних середньовісньонімецьким містиком Йоганнесом Таулером на ріпуарському діалекті⁴.

⁴ Дослідження здійснено за рукописом Tauler. Predigten. – Wien. – Bibliothek/Archiv : TMNB. – Signatur : Cod. 2744. – Auswahl : fol. 1-20r,02 ; 79r,06-97v,06 ; 159r,08-178 [zusätzlich vorhanden und lemmatisiert : fol. 20r-26v; 97v-104v ; 153r-159f] [див. 9: 28].

2 Лексемний склад і частотність. У рукописі, що містить близько 30 000 слів, засвідчено 9 іменників (29 слововживань, далі – СВ), утворених за участі суфікса *-nisse*: *enpfencnisse* (7 СВ), *bekantnisse* (6 СВ), *dinsternisse* (4 СВ), *hindernisse* і *vergiftnisse* (по 3 СВ), *bekumberrnisse* і *verstantnisse* (по 2 СВ), а також одиничні вживання *gelīchnisse* й *vūlnisse*.

Суфікс *-nisse* виявляє в рукописі Таулера графічну однорідність щодо голосного. Адже графічний варіант *-nisse* був типовим для середньонімецьких діалектів взагалі [12: 317]. Наявність у суфіксі голосного *-i-* відрізняє ріпуарський від південнонімецьких діалектів, наприклад, східнофранкського (зокрема, у працях Альбрехта Дюрера [10: 317]), баварського, діалектів швабсько-алеманського ареалу [17: 9; 373], яким не лише у середньовісній німецькій [9: 106], але й у

ранньонімецькій період була притаманна графічна варіативність, а варіанти *-nis*, *-nūs* траплялися у південнонімецьких діалектах аж до 18 століття [11: 70].

Абсолютна більшість аналізованих суфіксальних дериватів (7 із 9) є віддієслівними утвореннями. При цьому превалюють базові дієслова без аблаута. П'ять похідних іменників (56 % від усієї кількості лексем на *-nisse*) утворені від префіксальних базових дієслів (по 2 лексеми на *be-* і *ver-*, одна – на *en-*), 4 бази репрезентують прості (кореневі) слова. Словотвірною базою третини аналізованих дериватів є партицип – сильних дієслів (*enpfencnisse*, *verstantnisse*) або слабкого дієслова (*bekantnisse*), однак не можна виключити й інфінітивну мотиваційну основу [пор. 11: 70; 17: 377], що дає підстави П. О. Мюллеру [10: 320-321] виокремлювати „чисті” віддієслівні типи творення і словотвірні типи з подвійною мотивацією (від дієслова або партиципу).

3 Граматичний рід іменників на *-nisse*. Лише один із дев'яти аналізованих дериватів засвідчений у проповідях як іменник жіночого роду (*bekumberrnisse*); лексеми *enpfencnisse*, *hindernisse*, *vergiftnisse* й *vūlnisse* вживані винятково як іменники середнього роду. Проте не у всіх слововживаннях досліджувані іменники виявляють чітку належність лише до одного граматичного роду: *bekantnisse* лише двічі засвідчений як іменник середнього роду (у 4 випадках однозначно визначити рід – середній або жіночий – неможливо); *dinsternisse* тричі вжитий як іменник середнього роду, однак в одному випадку рід встановити неможливо. Граматичний рід іменника *verstantnisse* також не є однозначним (середній або жіночий). Амбівалентність граматичного роду похідних іменників на *-nisse* є невід'ємною рисою цих лексем. Їхня належність до середнього або жіночого роду не зумовлена ані їхнім творенням, ані їхнім значенням [16]. Припущення В. Вільманна, що деривати з абстрактним значенням належні більшою мірою до жіночого роду, тоді як конкретні – до середнього, не є релевантним у цій розвідці. Б. Брендель [17: 376] стверджує, що діалектні відмінності у пріоритетному вживанні того чи іншого граматичного роду дериватів на *-nisse* у різноманітному за тематикою корпусі фахових текстів 1362 – 1490 рр. не виявлено, при цьому жіночий рід превалює над середнім. Такий пріоритет констатує і П. О. Мюллер [10: 319] щодо фахових текстів Альбрехта Дюрера початку 16 століття. Однак слід наголосити, що обидва корпуси укладені з текстів, написаних на південнонімецьких діалектах, тоді як у ріпуарському (середньонімецькому) діалекті, на якому написані проповіді Таулера, пріоритет середнього роду над жіночим є очевидним. Г. Пауль [11: 70-71] пише, що коливання граматичного роду спостерігається майже до нового часу, коли за кожним словом закріплений лише один рід – жіночий, або середній. У сучасній німецькій мові лексеми на *-nisse* вживані переважно як іменники середнього роду [8: 202; 14: 224 і наст.], тоді як іменники жіночого роду у цій групі є рідкісними.

4 Словотвірні типи й функційні класи. Аналіз зафіксованих у проповідях Таулера іменників із суфіксом *-nisse* дозволяє виокремити шість словотвірних типів дериватів, належних до таких функційних класів:

Таблиця 1

Функційні класи і словотвірні типи суфіксальних іменників на *-nisse*

Функційний клас	Лексеми	Частиномовна належність базового слова	Лексеми		Слово-вживання	
Граматичне абстрактне значення [- <i>nisse</i> ₁]	<i>bekantnisse</i> ⁵ , <i>enpfencnisse</i> , <i>verstantnisse</i> ₁	дієслово	3	30.0	11	39.2
Агенс [- <i>nisse</i> ₂]	<i>bekumberrnisse</i> , <i>hinderrnisse</i> , <i>vergiftnisse</i>	дієслово	3	30.0	8	28.6
Локативність [- <i>nisse</i> ₃]	<i>dinsterrnisse</i>	прикметник	1	10.0	4	14.3
Пацієнс [- <i>nisse</i> ₄]	<i>bekantnisse</i> ₂	дієслово	1	10.0	3	10.7
Інструмент [- <i>nisse</i> ₅]	<i>verstantnisse</i> ₂	дієслово	1	10.0	1	3.6
Агенс [- <i>nisse</i> ₆]	<i>vũlnisse</i>	прикметник	1	10.0	1	3.6
Разом			10	100.0	28	100.0
Семантично неподільні	<i>gelũchnisse</i>	дієслово	1		1	

4.1 Віддієслівні іменники. Таблиця 1 засвідчує перевагу віддієслівних іменників аналізованого типу над відприкметниковими дериватами, у т. ч. суфіксальних віддієслівних утворень на позначення граматичного абстрактного значення й агенса – над усіма іншими. Питома вага інших функційних класів є несуттєвою. При цьому слід звернути увагу на гетерогенність словотвірних функцій, притаманних суфіксу *-nisse* загалом у складі іменникових дериватів, вживаних Таулером у проповідях.

4.1.1 Граматичне абстрактне значення [-*nisse*₁]. Цей функційний клас є найбільш чисельним у всьому корпусі свн. рукописів [9: 107]. Третина зафіксованих у корпусі дериватів припадає саме на 14 століття. Граматичне абстрактне значення виокремлено на підставі словотвірної парафрази ‘die Tatsache, dass ...’ / ‘факт, що...’. Як суфіксальні іменники із цим значенням у статті кваліфіковано лексеми *bekantnisse*₁, *enpfencnisse*, *verstantnisse*₁, напр.:

(1) ... mit alre andaicht vnñ in **bekentnisse** sins gruñdeloifen airmoides vnd sins neittis ‘з усім благоговінням й у **визнанні** своєї безмежної вбогості і своїх заздрощів’ [Tauler: 168r,19-168v,01].

У наведеному текстовому фрагменті *bekantnisse*₁ (← *bekennen* ‘визнавати’) можна парафразувати як ‘die Tatsache, dass jemand etwas *bekennet*’ / ‘факт, що хтось *визнає* (свою вбогість, свої заздрощі)’.

4.1.2 Агенс [-*nisse*₂]. Словотвірною парафразою, за якою встановлено суфіксальні деривати на позначення агенса (в широкому розумінні), є – згідно П. О. Мюллера [Müller 1993:] – ‘хтось/щось, хто/що ... робить/ має ...’. До цього функційного класу у проповідях Таулера зараховано також три віддієслівні іменники: *bekumberrnisse*, *hinderrnisse*, *vergiftnisse*. Останній дериват парафразований, зокрема, як ‘das, was *vergiftet*’ / ‘те, що *отрує*’:

(2) Vnd **u'gijffenille** soilen sy drinckeñ vnd dat in sal in neyt Schaden [Tauler: 096r,05-06] ‘І вимушені вони пити **отруту**, і не має вона завдати їм жодної шкоди’.

4.1.3 Пацієнс [-*nisse*₄]. Інструмент [-*nisse*₅]. Іменники з суфіксом *-nisse* на позначення об’єкта (*bekantnisse*₂ ‘віра’ ← *bekennen* ‘сповідувати (християнську) віру’) (3) та інструмента дії (*verstantnisse*₂ ‘розум’ ← *verstân* ‘пізнавати’) (4) репрезентовані у досліджених проповідях одиничними лексемами:

(3) vnñ **bidd en vmbe wair gotlich bekentnisse** ‘І просимо справжньої Божої **віри**’ [Tauler: 168v,09-10].

⁵ Нижній індекс після лексеми вказує на те, що вона належна більше, ніж до одного словотвірного типу. Оскільки *bekantnisse* і *verstantnisse* повторюються, їхня загальна кількість дорівнює в таблиці 11, а не 9, як це є насправді (див. п. 2).

(4) *alle hertzen vnd alle verstantnisse neit by komen Deiser mynnenlicher heiliger geift* [Tauler: 088v,16-18] ‘жодне серце й жодний розум не оминуть цього милосердного Святого Духа’.

Містики не лише збагатили німецьку мову численними новотворами, але й надали нового звучання й нового значення певним поняттям, які існували ще до них. Саме до таких утворень належить *verstandnisse*, відоме ще й у двн. мові, проте у значенні ‘здібність розуміти й висловлювати судження’ [7: 1511], яке Таулер вживає не лише у цьому давньому значенні (див. 4.1.1 – *verstantnisse₁*), але й на позначення інструменту пізнання Бога.

Іменник *bekantnisse* Таулер, як і інші містики, вживає також у двох значеннях – ‘визнання’ (двн. *bikantnussi*, див. 4.1.1) і новому для свн. періоду значенні, започаткованому саме ними, – ‘віра’ [7: 117].

4.2 Відад’єктивні іменники. Відад’єктивні деривати не є поширеним типом іменників на *-nisse*, вживаних Таулером: їх засвідчено лише два: *dinsternisse* – на позначення місця [*-nisse₃*] і *vūlnisse* [*-nisse₆*] – на позначення агенса, напр.:

(5) *Vnd dit licht luocht in deme duosternisse* [Tauler: 007v,07-08] ‘І це світло світить у темряві’.

Деад’єктивні суфіксальні іменники на *-nisse* – це нове явище для свн. періоду. Відповідні деривати засвідчені у всьому свн. корпусі рукописів, починаючи від 12 століття, винятково як ознака середньонімецького діалектного ареалу [9: 108]. До нього належить, зокрема, і ріпуарський діалект, на якому висловлював свої думки Таулер.

4.3 Семантично неподільні іменники. Аналіз іменникових дериватів із суфіксом *-nisse* та їхніх мотиваційних баз у проповідях Таулера дозволяє визначити більшість із них як добре вмотивані утворення. Лише одне з них – *gelīchnisse* ‘приповідка’ – кваліфіковано як семантично неподільне [див. 5: 98-99], оскільки на тлі очевидної морфологічної вмотивованості іменника, утвореного від прикметника *gelīch*, його семантичну вмотивованість слід вважати у свн. період втраченою, оскільки втрачено ‘подвійну референцію похідного слова (щодо світу речей і щодо світу слів)’ [4: 91-92].

4.4 Висновки. Отже, дослідження автентичних проповідей, написаних середньовічним ченцем Йоганнесом Таулером на ріпуарському діалекті, підтвердило прихильність містиків до словотворення взагалі й до суфіксального словотворення, зокрема.

Незважаючи на широку графічну варіативність суфікса *-nisse*, зумовлену у свн. період і навіть пізніше мовно-географічним чинником, у ріпуарському діалекті цей графічний варіант залишається єдиною можливістю.

Характерною ознакою середньонімецьких похідних іменників на *-nisse* є їхня амбівалентність щодо граматичного роду: у більшості випадків однозначно визначити його не можливо (середній або жіночий).

Абсолютна більшість засвідчених у проповідях іменників (80%), утворених за участі суфікса *-nisse*, є віддієслівними дериватами, лише два іменники – відад’єктивними лексемами. Один іменник – *gelīchnisse* – кваліфіковано як семантично неподільний через втрату ним семантичного зв’язку з базовим прикметником. У дієслівних баз превалюють основи партиципу або інфінітива.

Незважаючи на невелику кількість виявлених у проповідях Таулера суфіксальних лексем на *-nisse*, цей суфікс виявляє численні функції у цьому жанрі. Серед віддієслівних іменників превалюють деривати з абстрактним граматичним значенням і деривати на позначення агенса. Об’єкту й інструментальну функції зафіксовано в одиничних випадках.

Одиничними лексемами представлені також у проповідях локативні й агентивні суфіксальні іменники, мотиваційною базою яких є прикметник.

Одночасно з суфіксальними дериватами на *-nisse* Йоганнес Таулер послуговувався у своїх проповідях численними іменниками з іншими суфіксами, зокрема, з *-unge* і *-heit*, що відкриває перспективу їхнього поглибленого дослідження на матеріалі проповідей цього містика, але й інших проповідників, що писали й промовляли різними діалектами й у різні часи свн. періоду.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бах А. История немецкого языка / Бах А. ; [пер. с нем. Н. Н. Семенюк]. – [2-е изд.]. – М. : Едиториал, 2003. – 344 с. – (История языков народов Европы).
2. Гуревич А.Я. Проповедь // Словарь средневековой культуры. – М., 2003. – С. 394–397. – (Серия “Summa culturologiae”).
3. История средних веков : в 2 т. / [под ред. С. П. Карпова]. – Т. 1. – [2-е изд.]. – М. : Изд-во МГУ; ИНФРА-М, 2000. – 640 с.
4. Кубрякова Е. С. Семантика производного слова / Е. С. Кубрякова // Аспекты семантических исследований. – М., 1980. – С. 81–155.
5. Ягупова Л. М. Мовно-географічна варіативність системи середньовісньонімецьких префіксальних іменників / Ягупова Л. М. – Донецьк : ДонНУ, 2007. – 605 с. – (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження ; Т. 4).
6. Baumann B. Deutsche Literatur in Epochen / B. Baumann, B. Oberle. – Ismaning : Hueber, 1996. – 368 S.
7. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen / [unter der Leitung von W. Pfeifer]. – [3. Aufl.]. – München : dtv, 1997. – XXVII, 1667 S.
8. Gersbach B. Wortbildung in gesprochener Sprache. Die Substantiv-, Verb-, und Adjektiv-Zusammensetzungen und -Ableitungen im „Häufigkeitwörterbuch gesprochener Sprache“ : in 2 Bdn. / B. Gersbach, R. Graf. – Tübingen : Niemeyer, 1984. – Bd. 1. – 316 S. – (Idiomata ; Bd. 12).
9. Klein Th. Wortbildung / Th. Klein, H.-J. Solms, K.-P. Wegera. – Tübingen : Niemeyer, 2009. – 684 S. – (Mittelhochdeutsche Grammatik ; Teil III).
10. Müller P. O. Substantiv-Derivation in den Schriften Albrecht Dürers : ein Beitrag zur Methodik historisch-synchroner Wortbildungsanalysen / Peter O. Müller. – Berlin ; New York : de Gruyter, 1993. – 531 S. – (Wortbildung des Nürnberger Frühneuhochdeutsch ; Bd. 1).
11. Paul H. Deutsche Grammatik : in 5 Bdn. / H. Paul. – [3. Aufl.]. – Halle (Saale) : Niemeyer, 1956. – Bd. 5 : Wortbildungslehre. – 1957. – 142 S.
12. Ring U. Substantivderivation in der Urkundensprache des 13. Jahrhunderts : Eine historisch-synchrone Untersuchung anhand der ältesten deutschsprachigen Originalurkunden. – Berlin ; New York : de Gruyter, 2008. – 581 S. – (Studia Linguistica Germanica 96).
13. Theisen J. Tauler, Johannes / Joachim Theisen // Metzler-Philosophen-Lexikon : Dreihundert biographisch-werkgeschichtliche Porträts von den Vorsokratikern bis zu den Neuen Philosophen. – Stuttgart : J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1989. – S. 272–274.
14. Wellmann H. Das Substantiv / Hans Wellmann / Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Eine Bestandsaufnahme des Instituts für deutsche Sprache Forschungsstelle Innsbruck. Zweiter Hauptteil. – Düsseldorf : Schwann, 1975. – 500 S. – (Sprache der Gegenwart, 32).
15. Wells Ch. J. Deutsch : eine Sprachgeschichte bis 1945 / Christopher J. Wells ; [aus dem Englischen von R. Wells]. – Tübingen : Niemeyer, 1990. – 574 S. – (Reihe Germanistische Linguistik ; 93 : Kollegbuch).
16. Wilmanns W. Deutsche Grammatik. Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch / Wilhelm Wilmanns. – Zweite Abteilung : Wortbildung. – [2. Aufl., unveränd. Neudruck]. – Berlin u. Leipzig : de Gruyter & Co, 1930. – 671 S.
17. Wort- und Begriffsbildung in frühneuhochdeutscher Wissensliteratur : substantivische Affixbildung / [Brendel B., Frisch R., Moser S., Wolf N. R.]. – Wiesbaden : Reichert, 1997. – 707 S. – (Wissensliteratur im Mittelalter 26).

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Ягупова – доктор філологічних наук, професор кафедри германської філології Донецького національного університету.

Наукові інтереси: історична дериватологія, історична семантика, корпусна лінгвістика.

РОЛЬ МЕХАНІЗМУ АНАЛОГІЇ У ТВОРЕННІ ГЕНДЕРНО МАРКОВАНИХ ІННОВАЦІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Олександра ГОЛОВКО (Запоріжжя, Україна)

Стаття присвячена дослідженню механізмів аналогії, що використовуються для творення гендерно маркованих одиниць, зважаючи на їхню внутрішню та зовнішню структуру. Увага також приділяється різномірним чинникам, що спричиняють появу таких одиниць, зважаючи на сучасні тенденції політичної коректності та феміністичний рух.

Ключові слова: інновація, гендер, аналогія, творення, значення, форма.

The article analyses the process of analogy as a means to build gender coloured words concentrating on their inner and outer structures. Special attention is given to multidimensional factors stimulating the coinage of such words regarding modern tendencies of political correctness and feminism movement.

Key words: innovation, gender, analogy, word-building, meaning, form.

Гендер є однією з категорій, яка визначає особливості сучасного антропного буття. Ця категорія складається з двох субкатегорій «жінка» і «чоловік», а інновації представляють їхні елементи, а саме: «сучасна жінка» і «сучасний чоловік». Нагадаємо, що поняття «гендер»

(*gender*) і «стать» (*sex*) не є еквівалентними. Науковці стверджують, що поняття «стать» є суто біологічним, у той час як «гендер» репрезентує соціально встановлену різницю, акумульовану досвідом нації і цивілізації щодо поведінки, прав і обов'язків жінок і чоловіків, соціальні й культурні відмінності між представниками двох статей [2: 269; 3: 458; 5: 80; 6: 76]. Таким чином, можна сказати, що гендер – це «стать соціальна».

Матеріалом дослідження є гендерно марковані одиниці англійської мови, що з'явилися та були узуалізовані у XXI столітті. **Об'єктом** є їхня словотвірна специфіка, а **предметом** – роль аналогії для формування аналізованих інновацій. Дослідження є **актуальним**, оскільки в добу фемінізму, гендерної рівності та евфемізації словникового складу виникає дедалі більше гендерно обрамлених одиниць, що йде у розріз із домінуючими тенденціями рівності як у мові / мовленні, так і в суспільстві.

Під механізмом аналогії ми розуміємо вербокративну діяльність людини, яка використовуючи свої знання мовної системи і загальних уявлень про світ, розчленовує мовну одиницю на компоненти із подальшою заміною одного з них і формуванням подібної до батьківської одиниці лексеми, на яку на першому етапі функціонування новоствореної одиниці відбувається посилення, таким чином, у ній наявний елемент мовної гри, проте із посиленням процесу узуалізації таке посилення перестає бути важливим, у результаті чого за одиницею закріплюються певне значення. Механізм аналогії надзвичайно важливий для формування інновацій, а О.Ребрій навіть стверджує, що в дійсності словотворення відбувається за аналогією, а не за моделями [1: 286].

Пропонуємо детальніше простежити як механізм аналогії вплинув на формування гендерно маркованих одиниць.

Найчисленнішими серед гендерно забарвлених одиниць, утворених у результаті дії механізму аналогії, є ті, що розкривають жінку і чоловіка крізь призму їхнього сімейного стану та батьківських функцій, серед яких: *helicopter mother – helicopter father, helicopter dad; stay-at-home mom – stay-at-home dad; housewife – househusband, empty nest mother – empty nest father; go-to-work mom – go-to-work dad; mother-out-law – father-out-law; groomzilla – bridezilla; toxic bachelor – toxic bachelorette; stephusband – stepwife; mom – Mr. Mom* тощо.

Здебільшого зазначені пари одиниць є неологізмами, проте є й випадки, коли на основі преіснуючих мовних знаків сформувалися інновації, наприклад, чоловік, який не працює і доглядає за домом і дітьми позначається новотвором *Mr. Mom* (такий собі «Пан Мама»), сформований від поширеної одиниці *mom*. Синонім новотвору *Mr. Mom* – інновація *househusband*, що сформувалася шляхом субституції елемента *wife* одиниці *housewife* маскулінно маркованим відповідником. У розглянутих випадках найчастіше використовуються субституції типу *mom – dad, mother – father*, проте бувають і випадки залучення інших гендерно забарвлених лексем *bride – groom, husband – wife*.

Заслужують на увагу й подібно сформовані акроніми, серед них *CWAG, SWAG, WOW, uber WAG, WAG – CHAP, HAW* тощо, що позначають жінок / чоловіків знаменитостей, часто відомих спортсменів. Хоча формально вони не імплікують гендерності, їхнє розшифрування дає нам розуміння природи одиниць такого виду, де усічення одиниць *Wife / Girlfriend* та *Husband / Boyfriend* розкривають семантику акроніму та експлікують гендер. Заслужує уваги той факт, що кількість подібних одиниць, що представляють жінок, значно переважає кількість маскулінно обрамлених акронімів, що пояснюється екстралінгвальними чинниками – більшою популярністю чоловіків-спортсменів та богемним стилем життя їхніх обранок. Одиниці такого типу найчастіше позначають представників вищого класу суспільства. При залученні лексеми *alpha*, запозиченої з грецької мови, відбувається формування гендерно маркованих відповідників, що позначають провідну жінку (*alpha girl*) та провідного чоловіка (*alpha man*) у соціальній групі.

Для номінації жінок та чоловіків часто долучаються фірмоніми, хоча це зовсім не означає, що люди віддають перевагу продуктам саме цієї компанії. Серед таких інновацій *ASDA mum, Wal-Mart woman, Worcester woman, NASCAR dad, Essex man, Basildon man*, що номінують англословного неможливого жителя передмістя або містечка. Іншою семантичною природою відзначаються маскулінно забарвлені новітні знаки *Sierra man, Mondeo man*, які наголошують на бажаннях чоловіка мати такий розкішний автомобіль. Зазначені інновації

були сформовані в політичному дискурсі й представляють типових виборців. Якщо чоловіки-типові виборці частіше переймаються матеріальними речами, що викликає появу зазначених одиниць, то жінки-типові виборці переймаються різними сімейними проблемами (шкільні успіхи дітей, погашення кредиту тощо), у результаті чого виникли неовербі *hockey mom*, *minivan mom*, *school-gate mom*, *soccer mom*, *mortgage mom*.

Подеколи в англійській мові створюються акроніми, що за формою співпадають з узуалізованим словом, таким чином, в одиниці може бути наявна мовна гра: значення слова і значення акроніму. Серед подібних інновацій можна навести *HENRY* (*High Earner, Not Rich Yet*) та *HEIDI* (*Highly Educated Independent Degree-carrying Individual*), звернімо увагу, що в розшифруванні акронімів семи «чоловік» та «жінка» наявні імпліцитно.

Цей факт пояснюємо рухом політичної коректності, коли одиниці, що містять елементи *man* були замінені відповідниками з елементом *person / individual*, наприклад, *chairman* – *chairperson*, *spokesman* – *spokesperson*, проте, оскільки одним із лексико-семантичних варіантів лексеми *man* усе таки є значення «чоловік», то вважається доцільним використання одиниць типу *chairman*, *spokesman* щодо представників сильної статі. У такий спосіб відбувається ще більший перекид у значеннях одиниць типу *chairperson*, *spokesperson*, оскільки вони є обов'язковими для використання щодо жінок. У такий спосіб гендерно нейтральна одиниця *person* за умов її використання у складних словах набуває імпліцитної семи «жінка».

Міжперсональні та сексуальні стосунки лягли в основу творення великої кількості аналізованих гендерно маркованих одиниць, утворених у результаті дії механізму аналогії. Серед них найчастіше спостерігається наявність єдиної структури та ротація гендерно маркованих елементів, наприклад, *lesbian until graduation* – *gay until graduation*; *work wife* – *work husband*; *workplace wife* – *workplace husband*; *office wife* – *office husband*. Також бувають наявні й подібні метафоричні процеси. Так, жінка, яка «полює» на молодшого за неї чоловіка може асоціюватися із хижакком, пумою, кугуаром (*cougar*), а чоловік, який має стосунки із значно молодшою за нього жінкою, асоціюється із недолугим пуголовком (*tadpole*). Подібні процеси визначення характеристик таких жінок та чоловіків лягли в основу розширення семантичної структури зазначених одиниць і формування зооморфних неосем.

В інших одиницях (*leather spinster* – *toxic bachelor*) також спостерігаються процеси метафоризації, що мають подібні прояви метафоризації. Так, в обох інноваціях наявні гендерно марковані лексеми (*spinster* – *bachelor*), що представляють неодружену людину, проте із повної структури новотворів видно, що ці люди залишаються поза межами сімейного життя свідомо, на що наголошують атрибутиви *leather* (шкіряний, а шкіряні речі, як відомо, високого гатунку) та *toxic* (токсичний, сп'янілий, тобто сп'янілий холостяцький життям), позначаючи таку собі холостячку «високого гатунку» (*leather spinster*) та заядлого холостяка (*toxic bachelor*).

Деякі одиниці номінують представників різних статей крізь призму їхньої поведінки. Так, деякі одиниці, зазвичай з дерогативною конотацією, концентруються на поведінці певної расової або етнічної групи: *BAP/ Black-American princess*, *JAP/ Jewish-American princess*, *Mexican American Princess* – *angry white man*, хоча одиниці й мають різні патерни творення, вони поєднані семантично.

Велика кількість гендерно маркованих одиниць містить елемент *-sexual*. Заслугує уваги той факт, що первинно цей неосуфікс мав гендерно інклюзивну семантику, потім розвинув новий лексико-семантичний варіант із маскулінно маркованою семантикою, проте бувають випадки, коли він залучається і до творення фемінно обрамлених знаків, наприклад, *contrasexual* (жінка, яка поки що не бажає народжувати дітей), хоча здебільшого вони маскулінно оформлені: *bersexual*, *ubersexual* (надзвичайно впевнений у собі, стильний чоловік), *buysexual* (схибнутий на покупках чоловік), *gastrosexual* (чоловік, який любить готувати або використовує свої куховарські здібності, щоб спокусити жінку), *hammersexual* (чоловік, який занадто багато приділяє часу власному автомобілю), *metrosexual* (занадто стурбований зовнішністю міський житель), *neosexual* (чоловік з традиційними чоловічими рисами, який, крім того, чутливий і емоційний), *retrosexual* (чоловік, який мало стурбований зовнішнім виглядом, оскільки вважає, що варто повернутися до колишнього типу

«справжнього чоловіка»), *technosexual* (чоловік, який цікавиться сучасною технікою). Бувають випадки, коли одиниці із подібною структурою позначають як чоловіків, так і жінок, наприклад, інновації *ecosexual*, *vegansexual*, *vegesequal* номінують осіб, прагнучих мати романтичні стосунки лише з тими, хто підтримує їхні ідеї щодо захисту навколишнього середовища й вегетаріанства.

Частими є випадки формування маскулінно та фемінно маркованих одиниць, які позначають професійну діяльність людини, що йде всупереч сучасним тенденціям політкоректності, проте окрім позамовних факторів існують і мовні, що домінують у цих ситуаціях. Достеменно примітним є факт, що маскулінні відповідники новітніх фемінно оформлених одиниць *editrix* (жінка-редактор, від *editor*), *chef mom* (жінка, яка працює шеф-кухарем), *tomager* (жінка, яка працює шеф-менеджером, є злиттям *tom* + *manager*), *tomie* (жінка, яка працює шеф-менеджером, є зрощенням *tom* + *comic*), *momtrepreneur* (жінка, яка працює шеф-менеджером, є злиттям *tom* + *entreprenuer*), *realtor mom* (жінка, яка працює агентом з нерухомості) первинно не містили маскулінної семантики, проте набули такої імпліцитності у зв'язку з особливостями професії. Сучасні інноваційні зміни і формування фемінно маркованих неологізмів лише привносять перекис до вокабуляру.

Досить примітним є факт, що відбувається формування маскулінно маркованих інновацій від узуалізованих фемінних одиниць, наприклад, *misteress* (порівняйте *mistress*), що позначає одруженого чоловіка, який має стосунки з жінками «на стороні». Одиниця була сформована у результаті народної етимології. Етимологічний словник стверджує, що одиниця *mistress* розвинулась із одиниці *maïstresse*, яка була запозичена до англійської мови із французької на початку XIV століття (сучасна французька одиниця *maîtresse*), і на той час позначала «економку, гувернантку» і було фемінною формою одиниці *maïstre* (учитель) [4]. Із часом та еволюцією форми і значення одиниці зазначені зв'язки вже не відчущаються, тому мовці намагаються надати слову власного трактування, наприклад, *mis* / *панна*, яка має позашлюбні стосунки (*miss* + *tress*). Заміна хибно тлумаченого елемента *mis* (як усічення від *miss*) дозволило мовцям сформувати одиницю *misteress*.

Сучасний англійський світ проживає в добу фемінізму, гендерної коректності, евфемізації словникового складу, що повинні викоринити з вокабуляру гендерно оформлені одиниці, проте їхня кількість постійно зростає і причиною цього є не лише лінгвальні, але й екстралінгвальні фактори. Аналіз гендерно маркованих неологізмів дозволив виявити, що дуже велика частка таких мовних знаків сформована за аналогією у результаті заміни лексем або морфем із експліцитною гендерною семантикою. Примітним є той факт, що за певною аналогією відбувається й формування метафоричних інновацій, що залучають асоціації та надають представникам обох статей певних характеристик. Частими бувають випадки, коли гендерно нейтральна одиниця, що представляє представника професії, що є типовішою для чоловіка, згодом отримує фемінно маркований відповідник, що йде в розріз із домінуючими соціальними тенденціями, відбувається ще більший лінгвальний перекис та експліцитно немарковані одиниці набувають імпліцитної гендерної семантики.

Дослідження не є вичерпним і відкриває широкі перспективи подальших розвідок гендерних інновацій, залучаючи когнітивний, словотвірний, семасіологічний та ономасіологічний підходи.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ребрій О. В. Мовна компетенція як основа інтерпретації інновацій / Олександр Володимирович Ребрій // Матеріали VI Міжнародної наукової конференції «Жаразінські читання: Людина. Мова. Комунікація». – Харків: Константа, 2007. – С. 285–287.

2. Calhoun C., Light D., Keller S. *Sociology* / Craig Calhoun, Donald Light, Suzanne Keller. – [6th ed.]. – NY: McGraw-Hill Inc, 1994. – 651 p.

3. Giddens A. *Sociology* / Anthony Giddens, Simon Griffiths. – [5th ed.] – Malden: Polity Press, 2006. – 800 p.

4. Online Etymology Dictionary [Web resource]: <http://www.etymonline.com>. – Title from screen.

5. Phillips A. *Terrors and Experts* / Adam Phillips. – Cambridge: Harvard University Press, 1996. – 110 p.

6. Singh I., Thomas L., Peccei J.S. *Language, Society, and Power: An Introduction* / Linda Thomas, Ishtla Singh, Jean Stilwell Peccei. 2nd ed. – London: Routledge, 2003. – 272 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олександра Головка – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: онологія, процеси розвитку мовної системи, шляхи та способи збагачення словникового складу англійської мови.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ РЯДИ КОМПЗИТ З ІТЕРАТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ В АВІАЦІЙНІЙ ГАЛУЗІ

Ігор ГОНТА (Київ, Україна)

У статті розглядаються композити професійної авіаційної галузі, структурними особливостями яких є наявність в їх архітектоніці першого або другого ітеративного компонента.

Ключові слова: композита, складнопохідна композита, ітеративний компонент, лексико-семантичний ряд (ЛСР), валентність, авіаційна сфера, комбінаторність.

The article investigates compound words of the professional aviation sphere with typical first or second iterative components in their structure.

Key words: compound, derivational compound, iterative component, lexico-semantic row, valency, aviation sphere, combinability.

Проблема детального вивчення лексико-семантичних груп слів, особливо таких, що побутують в професійних сферах, є завжди актуальною, оскільки дозволяє класифікувати їх за певними параметрами, краще розуміти їх словотвірні особливості, структуру та семантику, а отже правильно перекладати. Композити, що є чисельним пластом англійської лексики як на побутових, так і на професійних рівнях, становлять особливий інтерес для науковців завдяки ємній семантиці, що зумовлено їх структурою. Об'єктом нашого дослідження стали композити авіаційної галузі, що мають спільний (ітеративний) перший або другий компонент, і, таким чином об'єднуються в лексико-семантичні ряди. Предметом дослідження є їхні семантичні, структурні та словотвірні характеристики. Матеріалом дослідження слугували композити, вибрані методом суцільної вибірки з Англо-українського словника авіаційних термінів Р.О. Гільченко.

Лексико-семантичні ряди вже були в центрі досліджень, зокрема в роботах Л.Ф. Омельченко та І.А. Гонти [3; 1; 2], а саме, композити з метафоричним значенням [1; 2] та композити взагалі [3].

Серед композит авіаційної галузі є велика кількість лексем зі спільним першим або другим компонентами. Такі ряди композит є результатом внутрішньої формальної валентності, під якою розуміється здатність таких компонентів вступати в поєднання з різними компонентами в комплексі композити [1; 23]. Комбінаторні властивості ітеративних лексем ведуть до утворення лексико-семантичних рядів (ЛСР) із загальним першим або другим компонентами. В авіаційній галузі є ЛСР композит, що характеризуються значною протяжністю. Так ЛСР з першим ітеративним компонентом *air-* нараховує близько 90 композит найрізноманітшої структури та семантики: *airbase* – авіабаза; *airborne* – 1) що перебуває в повітрі; 2) що перевозиться повітрям; 3) авіаційний; *airbrake* – 1) пневматичне гальмо; 2) аеродинамічне гальмо; *airbus* – аеробус; *airbreather* – 1) повітряно-рективний двигун; 2) літак з ПРД; *airbridge* – 1) регулярне повітряне сполучення між певними пунктами» 2) пересувний міст між аеровокзалом та літаком; *air-carrier* – авіаневезник; *air-conditioner* – 1) кондиціонер; 2) система кондиціювання; *aircraft* – літальний апарат; *aircrew* – екіпаж літака; *airdome* – аеродром; *airfast* – повітрянепроникний; *airferry* – перебазування повітряного судна; *airfield* – 1) льотне поле; 2) ґрунтовий аеродром; *airflow* – потік повітря; *airfoil* – аеродинамічна поверхня; *airforce* – військово-повітряні сили; *airframe* – 1) авіаційна конструкція» 2) конструкція ЛА; *airfree* – безповітряний, розріжений; *airfreight* – 1) повітряне перевезення вантажу; 2) авіавантаж; *airglow* – світіння неба, світіння атмосфери; *airhole* – повітряна яма; *airhop* – швидкий авіанереліт; *airland* – 1) саджати літак; 2) вивантажувати з літака; *airlifter* – транспортний літак; *airline* – 1) авіакомпанія; 2) повітряна лінія, авіалінія; *airliner* – 1) повітряний лайнер, авіалайнер; 2) повітряне судно; *airload* – аеродинамічне навантаження; *airlock* – повітряний запор (косм.); *airlocking* – косм. шлюзування; *airmail* – повітряна пошта, авіапошта; *airman*

– 1) *авіатор*; 2) *льотчик, пілот*; *airmanship* – льотна майстерність; *airmiss* – втрата повітряної цілі; *airmobile* – що належать до військ, що перевозяться до місця бойових дій гелікоптерами; *airpark* – невеликий аеропорт; *airphoto* – аерознімок; *airplane* – літак, аероплан; *airport* – аеропорт, аеродром; *air-portable* – що перевозиться літаком; *airproof* – герметичний; повітрянепроникний; *airproofing* – герметизація; *air-raid* – повітряний наліт; *air-report* – повідомлення з борту; *airscoop* – напірний повітрозбирач; *airscrew* – повітряний гвинт; *airsick* – хворий на повітряну хворобу; *airsickness* – повітряна хвороба; *airslide* – аерожолоб, аеролоток; *airspeed* – швидкість руху вітру чи повітря; *airstairs* – трап; *airstart* – запуск у повітрі; *airstream* – повітряний потік; *airswinging* – списання девіації у польоті; *airswitch* – повітряний термостат; *airtight* – герметичний, повітрянепроникний; *airtightness* – повітрянепроникність, герметичність; *air-to-air* – класу «повітря-повітря»; *air-to-ground* – класу «повітря-земля»; *air-to-surface* – класу «повітря-земля»; *airway* – 1) повітряна лінія, авіалінія; 2) повітряна траса, авіатраса; *airwoman* – жінка-пілот; *airworthy* – придатний до польотів, придатний до льотної експлуатації і т.д.

Як видно з наведених прикладів композити з першим ітеративним компонентом *air-* включають синтаксичні композити: *air-to-air*; *air-to-ground*; *air-to-surface*.

Деякі композити з першим ітеративним компонентом *air-* демонструють словотвірний потенціал і слугують дериваційною базою для утворення на їх базі нових композит за допомогою суфіксів: *air-conditioner* – кондиціонер – *air-conditioning* – кондиціонування повітря; *airfreight* – авіавантаж – *airfreighter* – вантажний літак; *airlift* повітря перевезення пасажирів або вантажів – *airlifter* – транспортний літак; *airline* – авіалінія – *airliner* – авіалайнер; *airlock* – шлюзова камера – *airlocker* – шлюзування; *airman* – пілот, льотчик – *airmanship* льотна майстерність; *airproof* – герметичний – *airproofing* – герметизація; *air-sick* – хворий на повітряну хворобу – *air-sickness* – повітряна хвороба; *airtight* – герметичність – *airtightness* – герметичність і т.д.

В процесі такого словоутворення складнопохідні композити зберігають частину лексичного значення, що містилося в коренях висхідної композити, змінюючи його за допомогою відповідного суфікса.

Композити з іншими ітеративними компонентами характеризуються меншою протяжністю. З них виділяємо наступні: ЛСР з ітеративним компонентом *all-*: *all-poer*; *all-rating*; *all-speed*; *all-up*; *all-weather*;

ЛСР з ітеративним компонентом *back-*: *backfire*; *backflow*; *background*; *backhaul*; *backlash*; *backpreassure*; *backrest*; *backscatter*; *backswept*; *backtrace*; *backtracing*; *backtrack*; *backtracking*; *backup*; *backwash*;

ЛСР з ітеративним компонентом *balloon-*: *balloon-basket*; *balloon-borne*; *balloon-car*; ЛСР з ітеративним компонентом *bomb-*: *bomb-load*; *bomb-proof*; *bombsight*; *bombshell*; ЛСР з ітеративним компонентом *center-*: *center-of-gravity*; *centerline*; *center-section*; *center-wing*; ЛСР з ітеративним компонентом *cross-*: *crossbar*; *crosscheck*; *cross-coupling*; *cross-feed*; *crossflow*; *cross-member*; *crossmodulation*; *crossover*; *crosspiece*; *cross-section*; *crosstalk*; *crosswind*; ЛСР з ітеративним компонентом *dead-*: *deadline*; *leadload*; *deadlock*; ЛСР з ітеративним компонентом *head-*: *headlight* – фара; *head-on* – зустрічний курс; *headset* – гарнітура для пілота (шлемофон); *headwind* – зустрічний вітер; ЛСР з ітеративним компонентом *down-*: *downdraught*; *downdraft*; *downgrading*; *downlatch*; *downlink*; *downlock*; *downtime*; *downwash*; *downwind*; ЛСР з ітеративним компонентом *fire-*: *fire-control*; *firefighting*; *firepower*; *fireproof*; *firewall*; ЛСР з ітеративним компонентом *flame-*: *flameholedr*; *flame-out*; *flame-proof*; *flame-resistant*; *flame-resistance*; *flame-retardant*; *flame*;

Ітеративний компонент *flame-* є дещо синонімічним попередньому ітеративному еквіваленту *fire-* завдяки значенню цих слів. Цим можна пояснити ряд слів, що є повністю однозначними: *fireproof*; *flame-proof*; *flame-resistant*; *flame-retardant* *вогнестійкий*.

ЛСР з ітеративним компонентом *fly-*: *flyout*; *fly-out*; *flyover*; *flypast*; *fly-sheet*; *flyweight*; *flywheel*;

ЛСР з ітеративним компонентом *high-*: *high-altitude*; *high-apogee*; *high-inclination*; *high-orbit*; *high-resolution*; *high-temperature*; *highway*; *highway*; *high-wing*;

ЛСР з ітеративним компонентом *long-*: *long-endurance*; *long-range*; *longhaul*;

ЛСР з ітеративним компонентом low-: *low-altitude; low-apogee; low-earth orbit; low-orbit*;
 ЛСР з ітеративним компонентом nose-: *nose-down; nose-over; nose-up*;
 ЛСР з ітеративним компонентом off-: *off-line; off-peak; off-position; off-season*;
 ЛСР з ітеративним компонентом on-: *on-board; on-condition; on-line; onspeed*;
 ЛСР з ітеративним компонентом out-: *outboard; outbound; outbreak; outburst; outfit; outfitter; outline; out-of-trim; output*;

Одним з найпродуктивнішим в продукуванні композит в авіаційній галузі є компонент over-, що функціонує в якості прийменника в мові. Словники фіксують близько 30 композит з цим компонентом. ЛСР з ітеративним компонентом over-: *overall; overbooking; overcapacity; overcast; overchange; overdesighn; overexploitation; overflow; overhaul; overhauling; overhead; overheat; overheating; overskill; overladen; overload; overlong; overpack; overpreassure; overprint; overriding; overrun; overshoot; overspeed; overspeeding; overstress; overturn; overturning; overweight*;

ЛСР з ітеративним компонентом radio-: *radioactivity; radiocommunication; radiodetermination; radiolocation; radioman; radiometer; radiostation; radioprinter; radiotelescope; radiotypewriter*; ЛСР з ітеративним компонентом run-: *runaway; run-off; run-on; runway*; ЛСР з ітеративним компонентом side-: *sideband; side-lobe; side-slip; sidestick; sidewall*; ЛСР з ітеративним компонентом single-: *single-blade; single-engine(d); singlefunction*;

Одними з найпротяжніших у професійному вокабулярі авіаційної та аерокосмічної галузі є ЛСР з ітеративними компонентами sky- та space-, що нараховують 17 та 11 композит відповідно: *skycap; sky-dive; sky-diver; skydiving; skyglow; skyjack; skyjacking; skylight; skyline; skyman; sky-rocket; sky-surfer; sky-surfing; sky-write; sky-writer; skywriting*; ЛСР з ітеративним компонентом space-: *space-age; spacecraft; spaceflight; spaceman; spaceplane; spaceport; spaceship; space-time; spacevision; spacewalk*; ЛСР з ітеративним компонентом tail-: *tail-heaviness; tail-plane; tailwind*; ЛСР з ітеративним компонентом under-: *underbelly; undercarriage; undershoot; undershooting*; ЛСР з ітеративним компонентом war-: *warfare; air warfare; warplane; warship*.

Ми не включали в роботу ЛСР протяжністю менш ніж три композити, оскільки вважаємо їхні ітеративні компоненти менш дериваційно потужними, отже менш цікавими для нашого дослідження.

ЛСР з другим ітеративним компонентом характеризуються меншою протяжністю і значно менше виражені кількісно та якісно. До таких ЛСР відносимо ЛСР з ітеративним компонентом –air: *boundary-layer-air – повітря прикордонного шару; dead-air – застійна повітряна зона; light-air – розріджений повітряний простір; upper-air – верхній шар атмосфери*;

ЛСР з ітеративним компонентом –gust: *air-gust – (різкий) потік повітряної маси; air-down-gust – низхідний потік повітряної маси; air-up-gust – (різкий) потік повітряної маси*;

ЛСР з ітеративним компонентом –head: *airspeed-head – приймач повітряного тиску (ППТ); main-rotor-head – втулка несучого гвинта; rotor-head – втулка гвинта (гелікоптера); socket-head – головка (ключа); static-head – приймач статичного тиску (ПСТ)*;

ЛСР з ітеративним компонентом –valve: *pressure-relief-valve – запобіжниковий клапан; relief-valve – розвантажувальний клапан; servo-valve – сервоклапан*.

В якості короткого підсумку зазначимо, що лексико-семантичні ряди свідчать про потужний словотвірний потенціал композитного та параситетичного способів словотвору в авіаційній професійній галузі англійської мови, особливо лексем, що відображають екстралінгвістичну специфіку позначуваних явищ та об'єктів. Найважливішу участь у продукуванні композит в авіаційній галузі беруть лексеми air, space, sky, over, out, cross, down, back, radio, fly, high, утворюючи найдовші лексико-семантичні ряди.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гонта И.А. Структуры и семантические особенности композит-метафор в американском сленге. Дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / Игорь Анатолиевич Гонта. – К., 2000. – 194 с.
2. Гонта І.А. Комбінування ітеративних компонентів в межах англійської композити // Мова і культура / І.А. Гонта. Науковий щорічний журнал. К.: Видавничий дім Дмитра Бурого, 2004. – Вип. VII. – Т. 6. Національної мови і культури в їх специфіці і взаємодії. – С. 176 – 181.

3. Омельченко Л.Ф. Английская композита: структура и семантика / : дис. ... докт. філол. наук : 10.02.04. / Лариса Федоровна Омельченко. – К., 1989. - 493 с.
4. Англо-український навчальний словник авіаційних термінів / Р.О. Гільченко. – К. : Київ, 2005. – 220 с.
5. Англо-український довідник з аеродинаміки / Уклад. : В.Г. Жила, О.М. Переверзев, Є.П. Ударцев. – К. : НАУ, 2005. – 188 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ігор Гонта – кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов фізико-хімічних факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: композитологія англійської та української мов, проблеми мовного субстандарту, проблеми фахового та художнього перекладу.

МОРФОНОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІДДІЄСЛІВНИХ СЛОВТВІРНИХ ГНІЗД

Інна ДЕМЕШКО (Кіровоград, Україна)

У статті окреслено перспективу дослідження девербативів у сучасній українській мові в контексті теоретичних здобутків сучасної лінгвістики, з'ясовано морфологічні характеристики словотвірних гнізд девербативів різних структурних типів.

Ключові слова: словотвірна морфологія, девербативи, морфологічна позиція, морфологічна модель, дериваційна парадигма, словотвірне гніздо.

The article outlines the perspective of the research of verbal derivatives in modern Ukrainian language in the context of theoretical achievements of modern linguistics, the morphological characteristics of word-building units of verbal derivatives with different structure types.

Key words: word-building morphonology, deverbatives, morphonological position, morphonological model, derivational paradigm, word-building unit.

В україністиці початку ХХІ століття помітна тенденція до ускладнення досліджень зі словотвірної морфології, що зумовлено намаганням глибше проникнути в механізм функціонування морфологічного проміжного рівня мови в цілому й кожної морфологічної трансформації зокрема. Воно виявилось у зверненні дослідників до вивчення морфології словотвірної парадигми і словотвірного гнізда. Новітня концепція моделювання девербативів української мови, спрямована на глибокий і багаторівневий аналіз морфологічних операцій, відбиває їхню формальну кваліфікацію й окреслює семантичну та комунікативно-прагматичну специфіку девербативів субстантивної, вербальної, ад'єктивної й адвербіальної зон. Опис словотвірної морфології девербативів сучасної української літературної мови з огляду на її функціональний характер, динамічні процеси в мові, зрушення, що відбулися в її корпусі протягом останнього часу, дає вагомий підстави визначення нових класифікаційних принципів морфологічного аналізу девербативів. Дослідження й опис формальних ознак мовних одиниць структурної лінгвістики залишається актуальним, тому що вони присвячені проникненню у внутрішні закони розвитку мови.

Новітні наукові спроби спрямовані на визначення сутності і функціональної значущості словотвірної морфології, кваліфікації морфологічних засобів, аналізі функцій різних типів альтернатив, установленні детермінантів морфологічних перетворень у структурі похідних і встановленні морфологічних класів відіменникових і віддієслівних словотвірних гнізд (СГ), визначенні функцій морфологічних моделей, залучених до процесів словотворення, установленні структурних типів словотвірних парадигм лексико-граматичних груп іменників, дієслів, виокремленні зон парадигми за частинимовною належністю дериватів та ін.

Метою пропонованої розвідки є розгляд теоретичних проблем віддієслівної словотвірної морфології української мови, з'ясування морфології СГ із нечленованими і членованими питомими та іншомовними вершинними дієсловами в сучасній українській мові. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) окреслити перспективу дослідження девербативів в українській мові в контексті теоретичних здобутків сучасної лінгвістики; 2) з'ясувати морфологію СГ із нечленованими і членованими питомими та іншомовними вершинними дієсловами в сучасній українській літературній мові; 3) спрогнозувати можливі морфологічні зміни.

Варто зазначити, що відсутність словотвірного словника української мови складає значну перешкоду на шляху поставленого завдання. Під час укладання такого словника й конструювання віддієслівних СГ і під час їхньої морфонологічної інтерпретації, визначенні морфонологічно маркованих девербативів було враховано принципи структурно-семантичної вивідності похідного з твірного (мотивованого з мотивувального), домінування змісту над формою; критерії напрямку мотивації віддієслівних похідних, множинність мотивації, специфіку словотвірного гнізда, особливості словотвірної парадигми, лексичні категорії полісемії, омонімії, синонімії, категорії виду дієслова, класи дієслів, походження (використання етимологічного аналізу).

Розширення морфонологічної проблематики стає наслідком того, що повнота й адекватність морфонологічного опису знаходиться в залежності від результатів аналізу фонологічного і морфологічного ладу мови, а морфонологічний опис набуває аналітичного характеру, тому дослідження й опис формальних ознак мовних одиниць з погляду системно-структурної лінгвістики залишається актуальним. Труднощі морфонологічного опису пояснюються й тим, що в наукових розвідках зі слов'янської морфонології спостерігаються різні морфонологічні концепції, наявність різних методів, програм аналізу матеріалу, неоднорідність накопиченого матеріалу, а це ускладнює теоретичне узагальнення отриманих результатів.

І. В. Козленко, аналізуючи морфонологічну систему словозміни дієслова в сучасній українській літературній мові, зазначає, що морфонологічна структура дієслова зумовлює і прогнозує реалізацію морфонологічних процесів (7: 17). Вивчення морфонологічної структури дієслова дає можливість з'ясувати глибинні закономірності організації словотвірних парадигм і словотвірних гнізд, особливості контактних зон при творенні девербативів субстантивної, ад'єктивної зон, морфонологічні процеси, що супроводжують процес деривації. Під морфонологічною структурою дієслова розуміємо фонологічні особливості мотивувальної основи, які характеризують фонологічний субстрат і вказують на його функціональне використання. При словотворенні дієслова морфонологічно релевантною є фіналь основи, що класифікується 13 структурними типами: 4 – представляють дієслова з мотивувальними основами на голосну (С', С'ГС, С'ГС, ГС'С), 9 – дієслова з мотивувальними основами на приголосну (Г'СГ, Г'СГ', С'СГ, С'СГ', С'СГ', С'СГ', СГ, СГ', Г). О. М. Зубань при системному описі морфеміки суфіксальної зони українського дієслова зауважує, що в систему морфонологічних альтернатив морфеміки суфіксальної зони українського дієслова входять усі голосні фонемі, 15 приголосних фонем: /ж/, /з/, /з'/, /й/, /к/, /л/, /л'/, /н/, /н'/, /р/, /р'/, /с/, /т/, /т'/, /ч/ та 8 фонемних сполучень: /не/, /ну/, /ст/, /ст'/, /шч/, /je/, /ju/, /ва/, що означає широке використання фонології у здійсненні вторинних діакритичних функцій фонемі (6: 15). Усі суфікси, що виконують транспозиційну функцію, слугують для створення слів, що виражають похідні лексичні категорії (2: 76). Ці елементи розширюють словотвірні гнізда слів, утворюючи похідні різних зон (переважно субстантивної й ад'єктивної).

О. Г. Антипов, досліджуючи морфонологію російських говорів, зазначає, що «морфонологічна маркованість дериватів свідчить про розвиток сигніфікативних функцій звукової форми в морфодериваційній структурі похідного слова. Морфонологічні одиниці звужують мотиваційно-асоціативний простір лексеми, уточнюють еталонний та операційний для мовної свідомості статус одиниць формальної структури похідного слова» (1: 92).

Кожна конкретна морфонологічна трансформація у фонемному вияві оснóвних (кореневих) та афіксальних морфем при їхній взаємодії відбувається за наявності певних умов. Загальновідомо, що морфонологічні явища – це формальні зміни основи мотивувального слова в структурі мотивованого. При творенні девербативів субстантивної та ад'єктивної зон переважають комплексні морфонологічні операції (охоплюють два і більше видів морфонологічних операцій). Таким чином, морфонологічні зміни при словотворенні девербативів субстантивної та ад'єктивної зон використовуються зазвичай комплексно.

Морфонологічний аналіз девербативів у сучасній українській мові необхідно виконувати, враховуючи морфонологічно релевантні ознаки оснóвних (кореневих) та афіксальних морфем (фонологічну структуру), фонемну характеристику структурних типів

дієслівних основ, тип контактної зони (фіналь мотивувальної основи, ініціаль форманта), акцентну потужність, морфологічну позицію, критерії напрямку мотивації віддієслівних похідних, множинність мотивації, специфіку словотвірного гнізда, особливості словотвірної парадигми (чотири-, три-, дво- та однозонна). Комплексні одиниці (словотвірне гніздо і словотвірна парадигма) дають найповніші відомості про морфологічну підсистему мови, тому це необхідно враховувати при морфологічному аналізі похідних.

Вивчення морфологічної структури дієслова дає можливість розкрити закономірності організації віддієслівних похідних і встановити умови реалізації морфологічних процесів у творенні девербативів в українській мові. Морфологічна структура дієслова становить співвіднесення варіативної частини основи дієслова і незмінної. Елементи дієслівної основи, які зазнають змін під впливом ініціалі форманта, сигналізують про можливі морфологічні зміни (усічення, консонантні, вокалічні альтернації, нарощення суфіксальної чи кореневої морфем, модифікації наголосу) у віддієслівному похідному.

На сучасному етапі доцільним і раціональним є опис морфології словотвірного гнізда. Спроби описати морфологію СГ знаходимо в працях Ж. Ж. Варбот (при дослідженні проблем праслов'янської морфології і словотвору) (1984), С. М. Толстої (при описі морфології словозміни та словотворення польської мови) (1998), М. Ю. Федурко (при з'ясуванні ролі морфологічного чинника у формуванні відіменникових словотвірних гнізд української мови) (2005), Г. М. Потапової (при описі віддієслівної зони відіменникового словотвірного гнізда в російській мові) (2008), Г. В. Пристай (при встановленні особливостей вияву морфологічних закономірностей у відприкметникових словотвірних гніздах української мови) (2011) та ін.

Опис морфології СГ сприяє дослідженню дериваційного потенціалу вершинних дієслів, морфологічних трансформацій на всіх ступенях словотворення і в межах словотвірних зон, виявленню морфологічних моделей девербативів субстантивної, вербальної, ад'єктивної та адвербіальної зон, установленню національних специфічних рис парадигмотворення. При творенні девербативів субстантивної та ад'єктивної зон переважають комплексні морфологічні операції (охоплюють два і більше видів морфологічних операцій). Структура СГ ієрархічна, з послідовним підпорядкуванням одних одиниць іншим, що виявляється у співвідношенні слів різного ступеня похідності [9: 573]. Воно (СГ) становить ієрархічно впорядковану сукупність усіх словотвірних ланцюжків похідності однокорених слів, вершиною якої є непохідна основа [8: 671].

При творенні девербативів загальною морфологічною операцією є усічення дієслівної фіналі, що супроводжує зміну акцентної позиції, у комплексі з іншим морфологічним засобом (консонантні чергування на морфемному шві, вокалічні – у кореневій морфемі [4: 79–104], інтерференція, інтерфіксація виявлена при творенні складних слів, між кореневими морфемами). Кожна конкретна морфологічна трансформація у фонемному вияві оснóвних (корених) та афіксальних морфем при їхній взаємодії відбувається за наявності певних умов. При творенні девербативів субстантивної та ад'єктивної зон переважають комплексні морфологічні операції (охоплюють два і більше видів морфологічних операцій). Трансформації зазнають переважно кінцеві консонанти корених морфем. Процес деривації уможливають морфологічні операції, які трансформують твірну основу в похідну. Важливим морфологічним засобом слугує усічення дієслівної фіналі, консонантні і вокалічні альтернації, зміна наголосу. Зазначені морфологічні трансформації використовуються здебільшого комплексно. Консонантні морфологічні альтернації необхідно описувати для кожного морфологічного класу приголосних (губних, язикових (передньо-, задньоязикових), фарингальних). Такий методологічний підхід може визначити регулярність і передбачувати вплив форманта на мотиватора, поведінку приголосних унаслідок сполучуваності з ініціаллю форманта. Морфологічну кваліфікацію СГ визначають: морфологічна структура, морфологічна позиція, морфологічна трансформація і морфологічна модель. СГ з вершинними дієсловами розподілено на морфологічні класи на основі морфологічної трансформації, яка маркує морфологічну структуру дериватів відповідної словотвірної парадигми і визначає морфологічну специфіку кожного класу.

Процес деривації уможлиблюють морфологічні операції, які трансформують твірну основу в похідну. Важливим морфологічним засобом слугує усічення дієслівної фінали, консонантні і вокалічні альтернативі, зміна наголосу. Зазначені морфологічні трансформації використовуються здебільшого комплексно. Так, до словотвірних гнізд другого морфологічного типу (МТ-2) належать СГ із нечленованими вершинними дієсловами на одиничні тверді морфонеми {з}, {с} (19 СГ), для яких характерна альтернатива консонантів за твердістю – м'якістю. Аналіз морфологічної структури девербативів МТ-2 дав підстави виділити такі комплексні морфологічні перетворення: 1. Усічення твірної основи паралельно зі зміною акцентної позиції (2 а. п.) (з інфінітивного суфікса **-ти** наголос переходить на формант): *везті* – *вез'-ін'н'(а)*, *заместі* – *замет'-іль*. 2. Усічення твірної основи паралельно зі зміною акцентної позиції (3 а. п.) (з твірної основи наголос переходить на флексію): *ввід-н(ій)*, *вивід-н(ій)*, *завод-н(ій)*. 3. Усічення твірної основи паралельно з консонантними альтернативами і зміною акцентної позиції (4 а. п.) (з інфінітивного суфікса **-ти** наголос переходить на кореневу морфему): *весті* – *вэд-ен(ий)* (с//д), *вэд-ен'н'(а)* (с//д). 4. Усічення твірної основи паралельно з консонантними і вокалічними альтернативами: *заместі* – *замет'-іль* (с//т'), *міт-л(а)* (е//і). 5. Усічення твірної основи паралельно з нарощенням кореневої морфеми: *клясти* – *за-клясти* – *заклин-а-ти*; *повзті* – *повз-ун* – *повзун-ок*. Адвербіальна зона послуговується, крім суфіксів **-у** (*в-накладк-у*), **-о** (*докладн-о*), суфіксом **-ома**, що вимагає участі морфологічних операцій консонантних альтернатив, модифікації наголосу: *крадьк-ома*.

На всіх ступенях деривації більше суфіксальних утворень, ніж префіксальних. Фактичний матеріал дозволяє твердити, що питомим дієслівним основам (нечленованим і членованим) і дієслівним основам іншомовного походження (членованим) властива асиметрія морфемної будови.

Однією із характерних особливостей входження дієслів до словотвірної системи сучасної української літературної мови є вплив їхньої семантики на словотвірні можливості слова. Проблема семантичного нарощення в структурі похідного слова порушувалася Н. Ф. Клименко, В. О. Горпиничем, Т. І. Вендіною, В. В. Грещуком, О. С. Кубряковою, О. К. Безпояско, З. О. Валюх та ін. Для дієслів характерна транспозиція (нова частина мови з новим значенням). Наприклад, це утворення від дієслова *клясти* іменників на **-ен'н'-** (*клад-ен'н'(а)*, **-н'н'-** (*наклад-н'н'(а)*, **-ій** (*клад'-ій*), **-ник** (**-льник**) (*клад-ник*, *наклад-льник*), **-к** (*доклад-к(а)*, *наклад-к(а)*, **-ач** (*виклад-ач*), **-л** (*наклад-л*, *оклад-л*), **-ість** (*докладн-ість*), **-ж** (*поклад-ж(а)*, **-ин-** (*заклад-ин(и)*); прикметників на **-ов-**, **-н-**, **-ськ-** (**-цьк-**), **-льн-**, **-ист-**: *виклад-об(ий)*, *доклад-н(ий)*, *відклад-н(ий)*, *виклад-цьк(ий)*, *склад-льн(ий)*, *клад-ист(ий)*, дієприкметників на **-ен-** (*клад-ен(ий)*). Творення девербативів від префіксальних дієслів (на II ступені деривації) є фактом об'єднання в одному словотвірному акті лексичної і синтаксичної деривації, тобто процесом вербалізації і транскатегоризації назв дії до класу іменників: *ві-клясти* – *віклад-к(а)*, *пере-клясти* – *переклад-ен'н'(а)*, *за-везті* – *завез-ен'н'(а)*.

Членовані похідні другого морфологічного типу (МТ-2) становлять словотвірні гнізда з вершинами-дієсловами, для яких характерна альтернатива консонантів за твердістю – м'якістю, переміщення наголосу на формант (198 СГ). Так, у СГ даного типу вершина – питомі членовані дієслова на одиничну морфему {д}, {т}, {з}, {с}, {л}, {н}, {р} з основами на **-а-**, **-и-**. Оскільки дієслова багатозначні, тому вони активніше втягуються в процес словотворення. Так, дієслово *носити* має 13 значень, СГ, вершиною якого є дієслово *носити*, складається із 452 похідних, які нерівномірно розташовані на ступенях деривації.

При морфологічному моделюванні виникають проблеми при визначенні морфологічного типу. Наприклад, слова *везті* і *возіти*, *несті* і *носіти* знаходяться на одному ступені деривації, але мають різні морфологічні типи, морфологічні класи і морфологічні моделі. Чергування голосних /e/ – /o/ (*несті* – *носіти*, *везті* – *возіти*, *бресті* – *бродіти*) успадковане ще від спільноіндоєвропейської доби. Хоч виникнення цього чергування викликане, ймовірно, акцентними причинами, воно ще на спільнослов'янському ґрунті стало засобом диференціації словотвірних категорій та граматичних значень. Первинна дієслівна основа творилася з /e/, а похідна – дієслівна чи

іменна з /o/: **nesti* – **nositi*; **vezti* – **voziti*; **bresti* – **broditi* [5: 49–50]. До історичних (а не морфонологічних) вокалічних чергувань належать і чергування /o/ – /a/. Пор., СГ, вершиною якого є дієслово *возіти*, складається із 183 похідних, а дієслово *везті* складається із 134 похідних, ці вершинні дієслова належать до різних морфонологічних класів, морфонологічних типів і морфонологічних моделей, які супроводжують реалізацію морфонологічної структури. Так, у словотвірному гнізді, вершиною якого є дієслова *возіти* і *везті* (належить до СГ із нечленованими вершинними дієсловами на одиничну морфону {з}, {с}), виявлено неелементарні ММ, які супроводжують постання морфонологічної структури субстантивної, вербальної, ад'єктивної зон. Основу цього морфонологічного типу становлять три- і чотиризонні нечленовані вершинні дієслова на морфону {з}, {с}, для яких характерна альтернація консонантів за твердістю – м'якістю. При творенні девербативів субстантивної зони на *-ін'н'*-, *-ій*-, *-іль*-, *-іж*-, крім палаталізації, може відбуватися і зворотне чергування {с~д'}, {с~т'}: {с~т'} (9): *плести* – *плетіння*, *цвісти* – *цвітіння*, *мастіти* – *мастіння*; {с~д'} (8): *вести* – *ведіння*, *пр'ясти* – *прядіння*; *замести* – *заметіль*; *крати* – *кратіж*. Таким чином, морфонологічну структуру СГ МГ-2 визначають альтернації С//С', С//Т, С//Т', які уможливають взаємодію обстежуваних дієслівних основ із відповідними формантами і зреалізовані в морфонологічних моделях. А СГ з вершинними слова *возіти* і *носіти* належать до членованих похідних морфонологічного типу, основу яких становлять СГ з вершинами-дієсловами, для яких характерна альтернація консонантів за твердістю – м'якістю, переміщення наголосу на формант. Це переважно СГ, у яких вершина – питомі членовані дієслова на одиничну морфону {д}, {т}, {з}, {с}, {л}, {н}, {р} з основами на *-а-*, *-и-*.

Консонантні альтернації в кореневих морфемах, які належать до одного СГ, *вез/ті* – *воз/і/ти*, *нес/ті* – *нос/і/ти*, *гуд/і/ти* – *гус/ті*, *див/і/тися* – *дивл'/і/тися* зумовлені історично і не належать до морфонологічних. До морфонологічних належать чергування, які здатні виконувати морфотактичну функцію. У процесі словотворення морфонологічне чергування в основі спричиняється твірним морфом [3: 198]. Морфонологічні явища, перебуваючи на маргінесі морфонологічної системи, належать до функціонально значущих, оскільки несуть інформацію з історії мови, можуть виступати засобом стилістичного маркування похідних.

Таким чином, словотвірна спроможність твірних основ залежить від їхньої семантичної структури (непохідні слова є словотвірно спроможніші, ніж похідні), частиномовної належності твірного, ступеня словотворення. Наявність такої кількості похідних говорить про актуальність даних понять, регулярність використання зазначених похідних у сучасній українській літературній мові.

Аналіз морфонологічної структури вершинних дієслів іншомовного походження дає можливість зробити висновок, що всі вони членовані і належать до першого морфонологічного класу (МК-1), вершина яких – формально членоване дієслово з дво-, трискладовим коренем на тверду приголосну / сполуку приголосних морфоном. Провідною морфонологічною операцією є усичення твірної основи (форматив *-ува-* (321), *-и-* (1) при творенні девербативів субстантивної та ад'єктивної зон, а при творенні вербальної зони твірна основа не усикається. Морфонологічна операція усичення зазвичай співдіє зі зміною наголосу (у девербативах наголошений дериваційний суфікс): *дистил'/увá/ти* – *дистил'-áціј(а)*, *дистил'-áтор*, *дистил'-áт*; *дубл'/увá/ти* – *дубл'-áж*, *дубл'-éр*, *експон/увá/ти* – *експон-áт*, *емансип/увá/ти* – *емансип-áціј(а)*, *емансип-áтор*; *ілюстр/увá/ти* – *ілюстр-áціј(а)*, *ілюстр-áтор*; *імпорт/увá/ти* – *імпорт-éр*, *інтерфер/увá/ти* – *інтерфер-éніціј(а)*, *інтерфер-ón*, *камуфлюв/увá/ти* – *камуфл'-áж*, *камуфл'-éр*. Іншомовні дієслівні основи на консонантний комплекс поєднуються із суфіксами на вокалічну морфему (*-аціј-*, *-áтор*, *-он*, *-áнт*, *-éнт*, *-áт*, *-éр*, *-áж*).

Таким чином, виходячи зі специфіки дієслова як базового (вершинного) слова СГ, стверджуємо, що найчастотнішою з усіх морфонологічних операцій є усичення, консонантні чергування та модифікації наголосу. Результати аналізу засвідчують, що в кожного з морфонологічних класів найактивнішим є перший ступінь словотворення, який характеризується найбільшим розмаїттям морфонологічних моделей, а на другому й

наступних – морфонологічна активність згасає, що виявляється в якісних і кількісних характеристиках: кількісне зменшення задіяних морфонологічних моделей та в їхньому типізованому характері. Омонімічні кореневі морфеми притаманні зазвичай питомим лексемам. У морфонологічних трансформаціях убачаємо не лише засіб формальної сумісності морфем, що супроводжують процес словотворення, а й передачі певної інформації. Адже морфонологічні засоби інформують про формальні властивості поєднаних у дериваційному акті морфем, зокрема про особливості контактної зони (фонемну конфігурацію фіналі твірної основи та ініціалі суфікса), про поскладову організацію твірної основи, про тип акцентної позиції слова, акцентні потенції словотворчих засобів, диференціювати утворення від питомих і від запозичених слів певного граматичного класу. Проведене дослідження дає змогу з'ясувати й прогнозувати морфонологічні операції і встановити трансформації девербативів, передбачити морфонологічну структуру дериватів словотвірних гнізд з вершинним дієсловом із ще не зреалізованим дериваційним потенціалом, враховуючи специфіку синхронної морфонологічної системи.

Аналіз морфонологічних особливостей СГ із нечленованими і членованими питомими та іншомовними вершинними дієсловами в сучасній українській літературній мові дає можливість зробити такі висновки:

1. Характер дії форманта на похідну основу залежить від його фонологічної структури.
2. Найбільш активно морфонологічно марковано перший ступінь словотворення, а для префіксальних дієслів – другий, оскільки вони входять до складу тризонних девербативів; на подальших ступенях морфонологічні процеси згасають.
3. Морфонологічна маркованість СГ залежить від його словотвірного потенціалу.
4. Для всіх девербативів загальною морфонологічною операцією є усичення дієслівної фіналі, що супроводжує зміну акцентної позиції, у поєднанні з альтернаціями (переважно консонантними).

Перспективу подальшого дослідження словотвірної морфонології девербативів убачаємо у вивченні комплексних словотвірних одиниць (словотвірного гнізда і словотвірної парадигми), з'ясуванні морфонологічних трансформацій дієслівних основ при творенні три-, дво- й однозонних похідних сучасної української літературної мови, оскільки вони мають свою специфіку і малодосліджені в українському мовознавстві.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Антипов А. Г. Морфонологические модели русского словообразования (на материале метаязыковой фантазии коммуникантов) / А. Г. Антипов // Вестник КемГУ. – № 2 (42). – 2010. – С. 89–93.
2. Арутюнова Н. Д. Проблемы морфологии и словообразования (На материале испанского языка) / Н. Д. Арутюнова. – М. : Языки славянских культур, 2007. – 284 с.
3. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія / В. О. Горпинич. – К. : Вища шк., 1999. – 208 с.
4. Демешко І. М. Сучасна українська літературна мова. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Таблиці, схеми : [навч. посіб.] / І. М. Демешко. – Кіровоград : ПП «Центр оперативної поліграфії «Авангард», 2013. – 328 с.
5. Жовтобрюх М. А., Русанівський В. М., Скляренко В. Г. Історія української мови. Фонетика / М. А. Жовтобрюх, В. М. Русанівський, В. Г. Скляренко. – К. : Наук. думка, 1979. – 368 с.
6. Зубань О. М. Морфеміка суфіксальної зони українського дієслова : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.02.01 / О. М. Зубань; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1997. – 18 с.
7. Козленко І. В. Морфонологія словоизменения глагола в современном украинском литературном языке : автореф. дис. канд. філол. наук : Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко / И. В. Козленко. – К., 1992. – 19 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К., 2008. – 712 с.
9. Українська мова. Енциклопедія / [ред. кол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енциклопедія, 2000. – 752 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Інна Демешко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: словотвірна морфонологія української мови.

ПРОЦЕСИ ТВОРЕННЯ УСІЧЕНЬ-НЕОЛОГІЗМІВ. ПРЕВАЛЮВАННЯ АПОКОПИ ЯК ОДНОГО ЗІ СТРУКТУРНИХ ТИПІВ

Ольга КОСОВИЧ (Київ, Україна)

У статті розглядаються процеси творення усічень-неологізмів з допомогою найактивнішого методу – апокопи. Дослідження виконано на матеріалі нових усічених слів французької мови. Увага акцентується на усіченнях-власних назвах. Аналізується також графічна презентація даних скорочень.

Ключові слова: усічення-неологізм, аббревіація, апокопа, власні назви.

The article deals with processes of new abbreviated words by means of apocope as the most active method. The research has been made on the basis of French neoabbreviations. The attention is focused on abbreviated words – proper names. Also their graphic presentation is reviewed.

Key words: neoabbreviations, abbreviation, apocope, proper names.

З-поміж активних способів аббревіації в сучасній французькій мові спостерігаємо усічення (слова). Варто розрізнити два важливі випадки усічення (слова): апокопу та афезу [8: 12]. За Ж.Мазалером і Ж.Моліньє, апокопа “стосується зокрема ритміки мови через своє особливе застосування у випадку кінцевого *e* випадного [...]”, точніше “зникнення в кінці слова *e* випадного: “*comm(e) lui*” [32: 26]. Сьогодні апокопа набрала пароксизмальних форм: *sécu* = *sécurité*), *ptidèj* = *petit déjeuner*, *staprem* = *cet après-midi*. Розповсюдженими стають такі скорочення, як *ados*, *l’actu*, *les infos*, *les expos*, *les deps* (*les députés*), *anniv(versaire)*, *déco(ration)*, *l’éco(nomie)*, *Cour de Cas(sation)*. Даний процес активізувався особливо у власних назвах: *Sarko(zy)*, *Véro(nique)*, *le Boul’Mich* (*le boulevard Saint Michel*), *Troca(déro)*. Досить часто імена стають об’єктом усічення в силу того, аби звернутися, наприклад, особливо люб’язно до когось з сім’ї, родини (*Seb* – *Sébastien*, *Nico* – *Nicolas*, *Sam* – *Samuel*, *Chris* – *Christophe/Christian*). Взагалі аббревіації прізвищ (*Almo* – *Almodóvar*, *Sarko* – *Sarkozy*, *Schwarz* – *Schwarzenegger*) або імен відомих осіб (*Ségo* – *Sékolène Royal*) є часто уживаними: “*Du coup, Ségo et Sarko sont dans un bateau souffre d’un manque de rythme*” [14]; “*Quand Schwarz* répond à Klitschko... *Visiblement flatté, l’ancien gouverneur de Californie lui a répondu en posant à son tour devant une affiche de combat de l’Ukrainien*” [37]; “*Elle a quand même eu trois rôles primordiaux dans le cinéma d’Almo, dans “Attache-moi”, “Kika”...*” [2].

Даний тип аббревіації часто супроводжується редуплікацією зі зменшувальним, пестливим значенням (*Cricri* – *Cristian*, *Momo* – *Mohamed* ou *Lulu* – *Lucien*): “*Quand Riri* rencontre *Cricri*. *Double impact – Rencontre au sommet entre Cristiano Ronaldo et Rihanna alors que cette dernière donnait un concert à Lisbonne*” [20]; “*Les jeunes étaient dans une problématique d’assimilation, se renommaient Momo au lieu de Mohamed*” [36]; “*Lucien Gainsbourg, dernier enfant de Gainsbarre, chante, joue du piano et termine son premier album. Pour son entrée dans le monde, Lulu a choisi “Next”*” [28].

З’ясуємо, що імена, власні назви можуть бути ресуфіксованими після процесу усічення, і в даному випадку відзначаємо активність суфіксів *-o* та *-oche* (*Fredo* – *Frédéric*, *Platoche* – *Platini*, *Patoche* – *Patrick*): “*Frédéric Marchand: “Le changement est dans le regard des autres. “Frédo”, c’est fini*” [12]; “*Euro 2016. De Platoche à Platini...*” [10]; “*Quelle a été la réaction de Patrick Sébastien à cette parodie? C’est lui qui vous a demandé de changer de nom de scène et de passer de “Sébastien Patrick” à “Sébastien Patoche”*” [19].

Інколи ім’я може мати одночасно декілька варіантів аббревіацій, кожна з яких призначена для іншої особи: (*Dominique* > *Dom*, *Dodo*, *Dom*): “*...Gilbert et Jacqueline remontent chez eux avec la Mademoiselle et les deux petits alors que Dom* retourne à l’école ... *Grâce à elles et à son grand-père, Marius Kahn, avec qui il parlait allemand, Dominique Strauss-Kahn maîtrisera parfaitement la langue de Goethe...*” [26]; “*Dodo* entre dans la mémoire collective par la grande porte *Dominique Michel fait don de ses archives à Bibliothèque et Archives nationales du Québec*” [17]; “*La Fée de Dominique Abel, Fiona Gordon, Bruno Romy. Sortie en salle: 14 Septembre 2011. Dom* travaille comme veilleur de nuit dans un hôtel sans charme du Havre” [4].

Однакова аббревіація може стосуватися кількох різних власних імен (*Jojo* – *Johnny Halliday*, *Michael Jordan*). В одному випадку може скорочуватися прізвище, в іншому – ім’я: Johnny Hallyday “*Johnny Hallyday, de retour au sommet: c’est le chanteur français le mieux payé!*”

Jojo est en tête du classement annuel des fortunes de la musique établi par le magazine Challenges... [35]; Michael Jordan: “*Michael Jordan dément vouloir vendre les Bobcats... Allez vends Jojo, c’est le moment où jamais...*” [1].

Більше того, ім’я однієї особи може мати варіанти абревіації і для імені, і для прізвища (може супроводжуватися і редуплікацією зі зменшувальним, пестливим значенням): Gérard Depardieu → *Gégé, Dédé, Nicolas Sarkozy* → *Nico, Sarko*: Gérard Depardieu: “*Gérard Depardieu: le patrimoine d’un expatrié. Cinéma, théâtre, télé... mais aussi vin, immobilier ou publicité: le business à la Gégé, c’est toute une affaire*” [23]; “*L’histoire commence avec “Dédé”, René Depardieu, le père de Gérard, qui décide d’habiter à Châteauroux*” [11]; Nicolas Sarkozy: “*Nicolas Sarkozy transpire beaucoup (à en tremper sa chemise). Pour Nico, le comble du bon goût, ce sont les bottes cavalières et les mocassins, un point c’est tout*” [24]; “*... Nicolas Sarkozy a fait dans le classique pour un chef de l’Etat dans sa situation [...], il n’a pas fait d’annonce supplémentaire par rapport à son tonitruant entretien au “Figaro Magazine”, il a fait du “Sarko”*” [34].

З-поміж топонімів і інших власних назв (за винятком імен та прізвищ) з’являються усичення, які є відомими для всіх, і, які є часто уживаними:

– відомі місця та пам’ятники в Парижі: *Bastoches – Bastille, Répu – République, Troca – Trocadéro* тощо: “*Depuis quatorze ans (date de la première édition de La Bastoches) l’auteur constate dans son avant-propos que désormais c’en est bien fini de ce quartier qui le remplissait d’émotion, quand, “arrivant la place de la Bastille par la rue de la Roquette je pénétrais rue de Lappe”*” [22]; “*La nouvelle Place de la République. Et vous, vous en pensez quoi? Cette vieille catin de Répu a fait peau neuve*” [16]; “*Au Troca, la fête a été gâchée. La célébration du titre de champion de France du PSG, ce lundi au Trocadéro à Paris, a été gâchée par certains supporters survoltés. La fête n’a duré que cinq petites minutes*” [13].

– школи: *Arts déco – École des arts décoratifs, Normale Sup – École normale supérieure, Sciences Po/Science-Po – École des sciences politiques, Sup de Co – École supérieure de commerce*: “*Association privée de la loi de 1901, les Arts déco me dispense des limites d’âge de règle dans la fonction publique*” [18]; “*A quoi sert Normale-Sup*” [21]; “*Sciences-Po: c’est encore loin le périph?*” [29]; “*Les étudiants de Sup de Co Montpellier se remettent à l’orthographe*” [7].

– міста (*Saint-Trop’ – Saint-Tropez*) і футбольні клуби, названі на честь міст (*Barça – Barcelone*): “*Brigitte BARDOT à Saint-TROP’. C’est sûr Christian qu’elle a un peu vieilli, mais dans Saint-TROP’...*” [33]; “*Le Barça scotché d’avoir vu Thiago Silva rester au PSG. C’est l’une des grosses surprises de cette fin du marché des transferts, le FC Barcelone n’a pas recruté de défenseur central...*” [6].

– назви компаній: *Adi – Adidas, Mac – Macintosh* або людей, які працюють в цих компаніях і отримують, відповідно, заробітню плату: *Conti – salariés de l’usine Continental* (утворення-еліпс): “*Après l’Adi yoga, l’Adi dance, l’Adi combat et l’Adi zone cycling, place à l’Adi Boxing! Lancée par Adidas et imaginée par l’entraîneuse de fitness de renommée mondiale Ashley Conrad...*” [5]; “*Jobs y introduit une disquette et, devant un public ébahi, le Mac affiche sur son écran de 23 centimètres: “Macintosh, follement génial”*” [30]; “*Le licenciement de 700 “Conti” invalidé par le conseil des prud’hommes, c’est...? Le conseil des prud’hommes de Compiègne a invalidé ce vendredi le licenciement de près de 700 anciens salariés de l’usine Continental de Clairoix dans l’Oise...*” [15].

– назви мас-медійних носіїв: *Cosmo – Cosmopolitan, Les Inrocks – Les Inrockuptibles, Le (Nouvel) Obs – Le Nouvel Observateur*: “*Cosmo, c’est vous! Rejoignez le panel des lectrices Cosmopolitan*” [3]; “*Bertrand Cantat dans “Les Inrocks”: une interview qui cache un inquiétant plaidoyer*” [25]; “*Serge Lafaurie: “L’Obs” perd son ombre. Il était de ceux qui, dans le sillage de Jean Daniel, ont quitté l’Express pour s’en aller fonder en 1964 le Nouvel Observateur et ne plus jamais le quitter...*” [31].

– політичні партії: *Jeunes Pop – Jeunes populaires*: “*Les Jeunes de l’UMP: “Sarkozy, si tu reviens, on annule tout”. Plus mobilisés que jamais, les Jeunes Pop s’engagent activement dans les différentes mouvances du parti...*” [27].

Апокопа часто стирає останні склади, зберігаються два чи три склади, інколи один: *réac* = *réactionnaire*, *intro* = *introduction*, *revalo* = *revalorisation*, *kro* = *Kronenbourg*. Усічення складів не завжди може застосовуватися до всіх слів, і бути однаковим для всіх лексем. Слова *clim-atisation*, *coloc-ation* (*coloc-ataire*), *flag-rant* закінчуються приголосною другого або інколи третього складу слова, що скорочується. Окрім цього, редукція стосується також складних слів: *transat* = *transatlantique*, *ophtalmo* = *ophtalmologue*, *kiné* = *kinésithérapeute*, *gastro* = *gastro-entérite*. У складних словах перший елемент представляє усічене слово, як, наприклад, *télé(objectif)*, але урізання не завжди є точним, чітким (*météo* = *météoro-logie*).

З'ясуємо також проблему графічної презентації усічених слів, яка допоки що є не унормалізованою. Даний факт підкреслює Ж.-П.Лякру в своїй праці "*Ortotypographie*": "Сьогодні у французькій мові [...], усічення (слова) [...] не вимагає винятково апострофа (*prof*, *ciné*, *mataf*, *etc.*), за винятком інколи у випадку висловлень та власних назв (*Boul' Mich'*), і майже ніколи після голосної (*aristo*, *métro*, *loco*, *rata*). Уживання апострофа в усіченнях є нечітким кроком: поки що не намагаються розглядати усічену форму, як автономну чи незалежну. Це радше гальмо, аніж позначка вільної, самостійної форми. Не говорячи вже про проблеми множини [...]" [9: 307]. На основі даного твердження можемо говорити про факультативність уживання апострофа в усічених словах. Досить часто спостерігаємо його вживання у власних іменах, після приголосної, і ніколи після голосної. Окрім цього, апостроф слугує індексом множини – *cop's* (*copains/copines*). Хоча, дане правило поки що не є введеним у мову, як про це зазначають Кл.Груд і Н.Серна [8: 11].

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Basketsession.com, le 02 avril 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://basketsession.com/actu/michael-jordan-dement-vouloir-vendre-les-bobcats-91994/>. – Назва з титул.екрану.
2. Blog C'est la Gène, le 16 juin 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cestlagene.com/2009/06/16/top-10-du-jour-les-actrices-d'almodovar/>. – Назва з титул.екрану.
3. Cosmopolitan, le 17 novembre 2013.
4. Evéne.fr [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.evene.fr/celebre/biographie/dominique-abel-37684.php>. – Назва з титул.екрану.
5. Femme.orange.fr [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://femmes.orange.fr/forme_ligne/bons_plans_sport/l_adi_boxing_un_cours_de_fitness_tonifiant_defoulant_et_bruleur_de_calories_25644.html. – Назва з титул.екрану.
6. Foot01.com, le 04 septembre 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.foot01.com/equipe/paris/le-barca-scotche-d-avoir-vu-thiago-silva-rester-au-psg.122527>. – Назва з титул.екрану.
7. France Bleu, le 08 janvier 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.francebleu.fr/infos/sup-de-co/les-etudiants-de-sup-de-co-montpellier-se-remettent-l-orthographe-235541>. – Назва з титул.екрану.
8. Groud Cl., Serna N. De abdom à zoo, Regards sur la troncation en français contemporain/Cl.Groud, N.Serna. – Paris: InaLF-Didier Érudition, 1996. – 160 p.
9. Lacroux J.-P.. Orthotypographie [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.0/fr/>. – Назва з титул.екрану.
10. La Dépêche, le 29 mai 2010.
11. La Nouvelle République, le 19 décembre 2012.
12. La voix du Nord, le 06 novembre 2012.
13. L'Équipe, le 13 mai 2013.
14. L'Express, le 30 avril 2007.
15. L'Express, le 30 août 2013.
16. Le Bonbon, le 11 juillet 2013.
17. Le Devoir, le 11 juin 2013.
18. Le Figaro, le 14 février 2013.
19. Le Figaro, le 18 juillet 2013.
20. Le Matin, le 30 mai 2013.
21. Le Monde, le 24 octobre 2012.
22. Le Nouvel Observateur, le 30 mai 2011.
23. Le Nouvel Observateur, le 11 décembre 2012.
24. Le Nouvel Observateur, le 05 novembre 2013.
25. Le Nouvel Observateur, le 24 octobre 2013.
26. Le Point, le 15 mai 2011.
27. Le Point, le 24 septembre 2013.
28. Libération, le 05 février 2011.
29. Libération, le 07 septembre 2011.

30. Libération, le 07 octobre 2011.
 31. Libération, le 13 novembre 2013.
 32. Mazaleyrat J., Molinié G. Vocabulaire de la stylistique/ J.Mazaleyrat, G. Molinié. – Paris: PUF, 1989. – 379 p.
 33. Panoramio, le 13 juillet 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.panoramio.com/photo/93017414>. – Назва з титул.екрану.
 34. Paris Match, le 16 février 2012.
 35. Public.fr, le 23 janvier 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.public.fr/News/Johnny-Hallyday-de-retour-au-sommet-c-est-le-chanteur-francais-le-mieux-payé-366154>. – Назва з титул.екрану.
 36. Slate.fr, le 02 août 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.slate.fr/story/76090/apres-trappes-musulmans-francais-mobilisation-exasperation>. – Назва з титул.екрану.
 37. Sport24.com, le 10 septembre 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sport24.com/boxe/fil-info/quand-schwarzy-repond-a-klitschko-651931>. – Назва з титул.екрану.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Косович – кандидат філологічних наук, докторантка кафедри французької філології Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Наукові інтереси: інноваційні процеси французької мови, неологія, інноваційна парадигма вокабуляру сучасної мови, техніки оновлення лексичного складу.

МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧНИЙ СПОСІБ УТВОРЕННЯ ДЕФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ДЕРИВАТИВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Олена ЛАЗАРЕНКО (Київ, Україна)

У статті досліджується морфолого-синтаксичний спосіб виникнення однослівних одиниць третинної номінації на основі фразеологізмів німецької мови; встановлюється його продуктивність; вивчаються структурно-словотвірні особливості дефразеологічних дериватів, а також фактори, що визначають вибір компонента твірної одиниці як основи подальшого словотворення.

Ключові слова: дефразеологічний дериват, твірний фразеологізм, словотвірний спосіб, компонент фразеологізму, словотвірне значення.

The article studies morphologic-syntactical word-formation method of the tertiary nomination one-word units derived from German idiomatic expressions is established its productivity, structural word-formation features of idiomatic derivatives are analysed, as well as factors predetermining the choice of a derivational component as the basis for further word-formation.

Key words: idiomatic derivative, formative idiom, word-formation method, formative idiomatic component, word-formation meaning.

Виникнення нових лексичних одиниць, зокрема вторинних та третинних номінацій, завжди в центрі уваги мовознавців, які наразі розглядають ці процеси формування та функціонування в когнітивному аспекті. З іншого боку, принципи й підходи таксономічної наукової парадигми не втратили своєї актуальності й широко застосовуються сучасними дослідниками в ракурсі нових напрямків і проблем мовознавства. Потреба у вивченні шляхів й механізмів утворення однослівних одиниць третинної номінації від фразеологізмів, їх структурно-семантичних особливостей і принципів взаємодії з твірними одиницями визначають **актуальність** даної праці.

Метою статті є вивчення морфолого-синтаксичного способу виникнення дериватів на основі фразеологічних одиниць (ФО) в німецькій мові та визначення його продуктивності. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: схарактеризувати структурно-словотвірні особливості дефразеологічних дериватів (ДД), утворених морфолого-синтаксичним способом; встановити фактори, що визначають вибір компонентів твірної одиниці як основи подальшого словотворення.

Об'єктом дослідження є ДД сучасної німецької мови; **предметом** – морфолого-синтаксичний спосіб утворення лексичних одиниць на основі фразем у німецькій мові.

Матеріалом аналізу слугують ДД німецької мови і їхні базові ФО загальною кількістю 1102 похідних та 772 твірні одиниці.

Наукова новизна статті полягає у використанні системного підходу до вивчення й аналізу базових фразеологізмів та їхніх дериватів. Ґрунтовно вивчено морфолого-синтаксичний спосіб утворення ДД; проаналізовано фактори, що впливають на вибір компонентів твірного фразеологізму як основи подальшого словотворення.

Під поняттям "дефразеологічної деривації" (нім. *dephraseologische Derivation* – термін В. Фляйшера) ми розуміємо процес утворення нових однослівних одиниць номінації на основі ФО [8: 185]. Наслідком дефразеологічної деривації є виникнення однослівних одиниць номінації, т. зв. *дефразеологічних дериватів*, шляхом зміни структури чи структури й семантики одночасно вихідної одиниці, наприклад: *sich wichtig machen / tun / haben* "величатися, пишатися, дерти кирпу" → *der Wichtigmacher, die Wichtigmacherin, der Wichtigtuher, die Wichtigtuherin* "марнославна людина", *die Wichtigtuerei* "марнославство; чванство", *wichtigtuherisch* "який величається; чванливий" [6].

Морфолого-синтаксичний спосіб – найпродуктивніший серед усіх способів дефразеологічної деривації. Ним утворено 706 лексичних одиниць, що становить 64% нашої вибірки.

Сутність цього способу полягає в тому, що компоненти ФО, які співвідносяться із значущими словами, утворюють складну основу, до якої може приєднуватися словотворчий афікс, наприклад: *vor jmdm. auf dem Bauch rutschen* "повзати на пузі, стелитися, плазувати перед кимось" → *der Bauchrutscher* "той, хто плазує" [9: 82-83].

Морфолого-синтаксичному способу притаманна лексична вибірковість, що виявляється в виборі тих чи інших варіативних компонентів для утворення ДД, наприклад: *Spaß machen / treiben* "жартувати" → *der Spaßmacher* "жартівник, веселун, дотепник", *die Spaßmacherin* "жартівниця" [6]; *einen Riss / Risse im Hirn / Kopf haben* "не при своїм розумі" → *hirnrissig* "безрозсудний, дурний", *die Hirnrissigkeit* "безрозсудність, дурість" [6]; *ein hartes / steinernes / eisernes Herz haben* "мати кам'яне серце" [1 (1: 330)] → *hartherzig* "безсердечний, безжалісний", *die Hartherzigkeit* "безсердечність, безжалісність" [6].

У зазначених прикладах не завжди вдається однозначно визначити причину вибору того чи іншого варіативного компонента фразеологізму для відфраземного словотворення. Так, вибір складника *Hirn*, який у *Німецько-українському фразеологічному словнику* [1] зафіксовано в 4 ФО, можна пояснити його меншою фразеотвірною активністю, адже другий варіативний компонент *Kopf* зареєстровано більше ніж у 125 фразеологізмах.

Проте менша фразеотвірна активність як фактор вибору складника фразеологізму не завжди показова. Дієслово-компонент *treiben* у словнику *Duden* [6] зафіксовано у 10 ФО, отже порівняно із складником *machen*, що зустрічається більше ніж у 300 фразеологізмах, він має низьку фразеотвірну активність. Вибір складника *machen* відбувається під впливом так званого явища "технізації", тобто при наявності варіативних дієслів-компонентів у складі ФО перевага для утворення зрощення надається дієслову-компоненту *machen*: *Scherz machen / treiben* → *der Scherzmacher* і т. ін. [3: 157].

Складники ж *hart*, *steinern*, *eisern* мають однаково невисокий ступінь фразеотвірної активності. Таким чином, можна припустити, що вибір компонента *hart* відбувся внаслідок мовної випадковості або ж мовного принципу милозвучності.

Як засвідчує аналіз, при морфолого-синтаксичному способі в більшості випадків складне слово утворюють два складники ФО. Якщо ж у процесі дефразеологічної деривації бере участь багатоконтактний фразеологізм, то перевага надається складникам із більшою фразеотвірною значущістю. Так, від фразеологізму *jmdm. Sand in die Augen streuen* [6] виник іменник *der Sandstreuer* [9: 692], де у процесі відфраземного словотворення беруть участь основи двох компонентів *Sand streuen*, а решта складників названої ФО випускається.

Складні й складнопохідні іменники. Наша вибірка містить 546 іменників, що утворилися внаслідок морфолого-синтаксичного способу. Твірною основою більше ніж двох третин іменників (436 ДД), що утворилися внаслідок морфолого-синтаксичного способу, виступають дієслівні фразеологізми. За словотвірним значенням (СЗ) ми поділяємо їх на п'ять типів: 1) іменники, що позначають особу / діяча, яка / який виконує дію, що представлена твірною ФО: *der Sandstreuer* "шахрай; крутий" [9: 692] ← *jmdm. Sand in die Augen streuen* "напускати туману на когось, замилювати очі комусь" [6]; 2) іменники, що позначають особу, яка має відношення до предмету, якості чи стану, представлені твірною ФО: *der Frostkopf* "відморозок" [9: 258] ← *Frost im Kopf haben* "бути відморозеним"; 3) іменники, що позначають предмет, який виконує дію, представлену твірною ФО: *der Zungenbrecher* "скоромовка" → *sich (beinahe) die Zunge abbrechen* "таке слово – язик

зламаєш" [10 (5: 1780)]; 4) іменники, що називають як предмет дію або стан, які представлені твірною ФО: *die Theaterspielerei* "удавання (веселощів, активної діяльності і т.ін.)" ← *Theater spielen* "прикидатися, ламати комедію" [9: 796]; 5) іменники, що називають предмети, стани, які пов'язані з дією чи станом, що представлені твірною ФО: *die Futterkrippe* "тепле (прибуткове) місце" ← *an der Krippe stehen / sitzen* "обіймати тепле (прибуткове) місце" [4: 285].

Значна кількість іменників цієї групи, зокрема іменники чоловічого роду зі значенням "діяча", беруть участь у подальшому словотворенні. Від них утворюються іменники жіночого роду, що мають таке ж значення, та іменники другої групи із семантикою "слова, що називають як предмет дію": *Proselyten machen* "знаходити прихильників (за допомогою надокучливих, нечесних методів)" → *der Proselytenmacher* "людина, яка знаходить прихильників (за допомогою надокучливих, нечесних методів)" [10 (4: 1205)] → *die Proselytenmacherin* із тим самим значенням, *die Proselytenmacherei* "набридлива, нечесна агітація прихильників" [6]. Відповідно до законів традиційного словотворення іменники жіночого роду зі значенням "діяча" та іменники зі значенням "слова, що називають як предмет дію" виступають *відфраземними утвореннями другого ступеня*, оскільки вони, утворюються від іменників чоловічого роду, хоча формально й семантично сягають фразеологізму.

Утворення іменників морфолого-синтаксичним способом від субстантивних фразем, порівняно із дієслівними фразеологізмами, малопродуктивне. Нами засвідчено лише 18 лексичних одиниць, мотивованих субстантивними ФО. За СЗ ми поділяємо їх на два типи: 1) іменники, що позначають особу, предмет, стан, які представлені твірним фразеологізмом: *der Fresssack* "ненажера" [6] ← *vollgefressener Sack* "ненажера; гладун" [9: 687]; 2) іменники, що позначають предмет, стан, які мають відношення до особи, предмета чи стану, що представлені твірною ФО: *der Tante-Emma-Laden* "маленька крамничка із продовольчими товарами" [10 (5: 1599)] ← *Tante Emma* "власниця маленької крамнички" [9: 822]. Від іменників даної групи рідко утворюються деривати.

Від ад'єктивних фразеологізмів морфолого-синтаксичним способом утворилося 25 іменників. За СЗ ми поділяємо їх на три типи: 1) іменники, що позначають особу, якій притаманні ознаки, риси, стани, що охарактеризовані твірною ФО: *das Blauveilchen* "українська людина" ← *blau wie ein Veilchen* "бути п'яним як ніч / як дим / як чіп" [9: 112]; 2) іменники, що позначають якість, стан, які охарактеризовані твірною ФО: *der Bienenfleiß* "невтомна працьовитість" ← *fleißig wie eine Biene* "працьовитий, як бджілка" [10 (1: 191)].

Більшість іменників на позначення якості, стану, які охарактеризовані твірною ФО, виступають *відфраземними утвореннями другого ступеня*. Вони утворюються шляхом суфіксації від прикметників, виникнення яких було мотивоване фразеологізмом: *heißes Blut haben* "бути палким, пристрасним, темпераментним" [10 (2: 694)] → *heißblütig* → *die Heißblütigkeit* [6].

Іменники, що утворилися від адвербіальних сталих словосполучень, складають порівняно незначну кількість – 24 ДД. За СЗ вони поділяються на два типи: 1) іменники, що позначають особу, якій притаманні ознаки, риси, стани, що охарактеризовані твірною ФО: *das Saufloch* "п'яничка, пияк" ← *saufen wie ein Loch* "пити запоем" [6]; 2) іменники, що позначають якість, стан, предмет, які охарактеризовані вихідним фразеологізмом: *der Löwenhunger* "вовчий апетит" ← *essen / fressen wie ein Löwe* "жадібно їсти / жерти" [9: 505].

Утворення іменників морфолого-синтаксичним способом від фразеологізмів із структурою речення є не дуже продуктивним. Нами виявлено 43 іменники, що поділяються на такі типи за своїм СЗ: 1) іменники, що позначають особу, яка виконує дію чи на яку спрямована дія, що представлена твірною ФО: *der Dutzendmensch* "пересічна людина" ← *Von die Sorte gehen zwölf auf / aufs ein Dutzend, ein Mensch wie zwölf aufs Dutzend gehen, einer aus dem Dutzend* "людина, яких багато" [10 (5: 1492)]; 2) іменники, що називають предмети, стани, які пов'язані з дією чи станом, що представлені твірною ФО: *das Omaspiel* "гра в карти із неминучим виграшем" ← *Das Spiel spielt meine Oma freihändig auf der Bettkante und gewinnt* "у цю гру грає моя бабця, сидячи на краю ліжка й не тримаючись, та виграє (вираз жвивається стосовно гри в карти, коли виграш неминучий)" [9: 586]; 3) іменники, що

називають як предмет дію або стан, які представлені твірною ФО: *die Gewissensbisse* "докори сумління" ← *Mein Gewissen beißt mich nicht* "у мене немає докорів сумління" [5: 14].

Складні й складнопохідні прикметники та дієприкметники. За продуктивністю утворення морфолого-синтаксичним способом друге місце посідають прикметники. Наша картотека містить 122 складних і складнопохідних прикметників та 6 дієприкметників.

Дієслівні фразеологізми є достатньо продуктивною основою для утворення прикметників. Ми нараховуємо 33 прикметники і 3 дієприкметники, і всі вони мають одне СЗ "ознака, що характеризується відношенням до дії, яка представлена твірною ФО": *wag(e)halsig* "відчайдушний; ризикований" [6] ← *den / seinen Hals riskieren / wagen* "підставляти голову / шию" [7: 313].

Нами зафіксовано лише 5 прикметників-дериватів, що утворилися морфолого-синтаксичним способом від субстантивних словосполучень. Усі вони мають одне СЗ – "ознака, що притаманна особі, предметові чи явищу, що представлені твірною ФО": *pinkelfein* "важливий, поважний; бундючний" [9: 613] ← *feiner Pinkel* "ферт, франт; зарозумілець" [6].

Ад'єктивні словосполучення надзвичайно продуктивні в утворенні складних і складнопохідних прикметників. Їх кількість дорівнює 73 одиницям із СЗ "ознака, що представлена твірною ФО": *strohdumm* із семантикою твірної фраземи ← *dumm wie Stroh* "дурний як колода" [9: 810-811].

Утворення прикметників і дієприкметників від адвербіальних сталих словосполучень морфолого-синтаксичним способом непродуктивне. Наша картотека містить 5 ДД із СЗ "ознака за дією, що охарактеризована твірною ФО": *markerschütternd* "пронизливий, різкий" ← *bis ins Mark erschüttern* "глибоко вразити" [2: 423-424].

Виникнення прикметників і дієприкметників морфолого-синтаксичним способом на основі фразеологізмів із структурою речення малопродуктивне. Наша картотека нараховує 9 ДД із СЗ "ознака, що представлена твірною ФО": *fauldreist* "зухвало ледащий" ← *Die Faulen und die Dreisten schrei'n am allermeisten* "ледачі та зухвалі здійсмають найбільше галасу" [9: 223].

Складні й складнопохідні дієслова. Зазначена група нараховує 16 слів, що виникають від ФО. В процесі утворення дериватів-дієслів беруть участь дієслівні, субстантивні та адвербіальні фразеологізми.

Від дієслівних сталих словосполучень морфолого-синтаксичним способом утворено 13 дієслів. Усі вони мають одне СЗ – "дія, що представлена твірною ФО": *jmdn. nasführen* із значенням твірної ФО ← *jmdn. an der Nase herumführen* "водити когось за ніс" [10 (3: 1079)].

Від субстантивних словосполучень морфолого-синтаксичним способом утворено лише одне дієслово із СЗ "дія, притаманна особі, що представлена твірною ФО": *kalmäusern* "вештатися, тинятися" ← *der kahle Duckmäuser* "бідолаха; дармоїд" [10 (3: 796-797)].

Утворення дієслів від адвербіальних фразем нехарактерне для морфолого-синтаксичного способу. Нами виявлено лише 2 дієслова із СЗ "дія, що характеризується ознакою, яка представлена у твірній ФО" *dürängeln* "мучити, терзати; відлупцювати" ← *zwischen Tür und Angel sitzen / kommen / stehen* "бути / опинитися у непевному (скрутному) становищі" [10 (5: 1651)].

Складні й складнопохідні прислівники. Утворення прислівників малохарактерне для відфраземного словотворення. В нашій картотеці нараховується лише 12 слів, із яких 9 утворилися від адвербіальних фразеологізмів: *allerdings* із значенням твірної ФО ← *aller Dinge* "справді, правда, дійсно; звісно" [4: 104].

Складні й складнопохідні вигуки. Кількість вигуків, утворених від ФО, найменша і дорівнює 4 лексичним одиницям. Усі вони утворилися від вигуківих фразеологізмів. За своєю семантикою ці одиниці належать до емоційних вигуків: *herrje!, herrjemine!* із значенням твірної ФО ← *Herr Jesu (Domine)!* "Боже мій!" [6]; *gottverdammich* із семантикою базового фразеологізму ← *Gott verdamm mich!* "Хай мене чорт візьме!" (вираз гніву, люті, болю, зрідка також подиву, схвалення) [6].

Висновки і перспективи подальшого дослідження. При морфолого-синтаксичному способі ДД утворюються внаслідок зрощення, складання і зсуву компонентів фразеологізмів. Основним фактором, що визначає вибір компонента фразеологізму як основи подальшого

словотворення, є більша фразеотвірна значущість, яка притаманна фразеологічно зв'язаним складникам і компонентам із меншою фразеотвірною активністю. До найпродуктивніших словотвірних типів належать: утворення іменників від дієслівної фрази із СЗ "особа (діяч), яка виконує дію, представлену твірною ФО"; утворення іменників від дієслівного фразеологізму із СЗ "як предмет названо дію або стан, представлені твірною ФО"; утворення прикметників від ад'єктивного фразеологізму із СЗ "ознака, представлена твірною ФО".

Відфраземні утворення можуть брати участь у подальшому словотворенні. Якщо слова, що структурно й семантично співвідносяться з ФО, містять більше одного традиційного дериваційного суфікса, порівняно із компонентом фразеологізму, що став їх твірною основою, то вони є *ДД другого ступеня*: їхня мотивація фразеологізмом опосередкована мотивацією дефразеологічною похідною *першого ступеня*.

У подальшому доцільним вважаємо вивчення тематичних полів та груп, які утворюють *ДД*, систематичних відношень досліджуваних одиниць із лексичними й фразеологічними одиницями (омонімія, синонімія, антонімія, полісемія), аналіз їх стилістичного застосування.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Гаврись В. І. Німецько-український фразеологічний словник : в 2 т. / В. І. Гаврись, О. П. Пророченко [укл.]. – К. : "Радянська школа", 1981. – Т. 1. : А–К. – 1981. – 416 с. – Т. 2. : L–Z. – 1981. – 382 с.
2. Мюллер В. Великий німецько-український словник / В. Мюллер [укл.]. – К. : Чумацький Шлях, 2005. – 792 с.
3. Чернышева И. И. Лексикология современного немецкого языка / Ирина Ивановна Чернышева. – М. : Высшая школа, 1970. – 200 с.
4. Borchardt W. Die sprichwörtlichen Redensarten im deutschen Volksmund nach Sinn und Ursprung erläutert / W. Borchardt, G. Wustmann, K. Schoppe [neu bearb. von Dr. A. Schirmer]. – 7. Aufl. – Leipzig : VEB F. A. Brockhaus Verlag, 1954. – 539 S.
5. Büchmann G. Geflügelte Worte. Der Zitatenschatz des deutschen Volkes / G. Büchmann [fortges. von W. Robert-tornow, K. Weidling, E. Ippel u. a. ; bearb. von W. Hafmann]. – 35. Aufl. – Frankfurt / Main – Berlin : Ullstein GmbH Verlag, 1986. – 543 S.
6. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. Das umfassendste Werk zur deutschen Gegenwartssprache : 10 Bde. [Programmversion 4.0]. – Mannheim : Bibliographisches Institut & F.A.Brockhaus AG, 2005. – 1 електр. опт. диск (CD-ROM): кольор. ; 12 см. – Систем. вимоги: Pentium ; Windows 98/ME/2000/XP ; 85 MB RAM; CD-ROM. – Назва з титул. екрану.
7. Duden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik / [hrsg. vom Wissenschaftlichen Rat der Dudenredaktion: Dr. M. Wermke (Vorsitzender) u. a.]. – 2., neu bearb. und aktualisierte Aufl. – Bd. 11. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich : Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus AG, 2002. – 955 S.
8. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / Wolfgang Fleischer. – [2-e., durchs. und ergänzte Auflage]. – Tübingen : Niemeyer, 1997. – 299 S.
9. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache / Dr. H. Küpper. – Stuttgart : Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung GmbH, 1987. – 959 S.
10. Röhrich L. Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten : 5 Bde / L. Röhrich. – 5. Aufl. Jubiläumsausgabe. – Freiburg, Basel, Wien : Herder-Verlag, 2001. – 1910 S. – Bd. 1. : A – Dutzend. – Bd. 2. : Easy – Holzweg. – Bd. 3 : Homer – Nutzen. – Bd. 4. : Oben – Spielverderber. – Bd. 5. : Spieß – Zylinder.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Олена Лазаренко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології та перекладу і прикладної лінгвістики Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: стилістичні і прагматичні особливості перекладу художніх текстів з німецької мови, словотвір в німецькій мові.

РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОВІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ З ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ (СТРУКТУРИ З СУФІКСОМ -K(A) /-IVK(A), -OVK(A), -NK(A), -ACHK(A), -UCHK(A))

Оксана МАКСИМЕЦЬ (Мелітополь, Україна)

Деривати із загальним словотвірним значенням предметної дії становлять значну групу лексики в українській мові. Систему формантів, що беруть участь у творенні таких іменників, складають праслов'янські, власне українські та запозичені суфіксальні морфемі. У статті ми

визначаємо лексико-словотвірні групи віддієслівних іменників, які творяться за допомогою суфікса -к(а) та показуємо їх динаміку.

Ключові слова: словотвір, опредметнена дія, іменник, суфікс, історія, розвиток.

The derivatives which express actions as a subject constitute a significant group of vocabulary in the Ukrainian language. The formants system, involved in the creation of such nouns, are represented by Slavonic, proper Ukrainian and borrowed suffix morphemes. In this paper we define the lexical-derivative (word building) groups of verbal nouns created with the suffix -k(a) and show their dynamics.

Key words: word formation, actions as a subject, noun suffix, history and development.

Неослаблений інтерес до вивчення віддієслівних іменників у слов'янському мовознавстві спостерігається ще з початку ХХ ст. Як синтаксичні деривати віддієслівні іменники поставали раніше в дослідженнях чеських, польських та російських мовознавців, а саме в працях М.Докуліна, К. Бузашіової, О.Земської [15: 29-49, 68-76; 14: 24-29; 6: 184-185]. У сфері наукових досліджень перебували також питання історії формування девербативних субстантивів [4; 7], вивчено окремі типи цих похідних [8; 10; 13], стилістичні функції [5].

Дериваційний аспект вивчення віддієслівних похідних дав підстави для вибудови концепції словотвірної категорії опредметненої дії [2: 143-144; 3: 22-28], або категорії опредметнених значень дієслівних предикатів [9: 207]. В.Олексенко підкреслює, що “за своєю природою і механізмом утворення словотвірна категорія опредметнених значень дієслівних предикатів належить до словотвірних категорій особливого типу” [там само].

Незважаючи на наявність окремих наукових праць, пов'язаних із вивченням згаданої категорії, вона не стала ще предметом спеціального системного аналізу, хоча й потребує глибокого й об'єктивного розгляду як органічна складова підсистеми іменникової деривації та загальної системи українського словотвору, що в цілому й зумовлює актуальність такого дослідження.

Отже, у словниковому складі сучасної української мови досить поширені й активно вживаються віддієслівні іменники зі значенням опредметненої дії. За структурними ознаками такі іменники утворюють багату і складну систему лексико-словотвірних типів. Ця система формувалася протягом тривалого історичного періоду. Тому поряд зі спільнослов'янськими суфіксами (-нн(я), -тт(я), -б(а), -ок, -иц(я), -от) в українській мові наявні суфікси іншомовного походження (-аціj(а), -аж, -ур(а)). Кожний словотвірний тип на позначення опредметненої дії характеризується певними семантичними особливостями. Саме цим і зумовлюється активність вжитку іменників кожного словотвірного типу та сфера їх стилістичного використання.

Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб визначити лексико-словотвірні групи віддієслівних іменників, які творяться за допомогою суфікса -к(а) та простежити їх динаміку.

Суфікс -к(а) для творення імен дії, за даними дослідників, використовувався вже в праслов'янську епоху [11: 134]. В українській мові активізація його в цій функції відбулася порівняно пізно, приблизно в XVII ст. [1: 130-131; 11: 134-135].

За І.І.Коваликом, цей тип абстрактних іменників має основне значення опредметненої дії, але вони відрізняється від інших більшим ступенем утрати дієслівної ознаки [12: 70].

Найчастіше такі абстракти творяться від усічених основ інфінітива доконаного й недоконаного видів, у тому числі й від зворотних дієслів.

Формант -іvk(а)/-овк(а) бере участь у творенні абстрактних іменників від дієслів із сфіксом -ува(-овува-). Морф -нк(а) виступає після основ з тематичним голосним -а(-я-). Словотвірний формант -ачк(а) /-ячк(а)/ -учк(а) сполучується з усіченими основами (інфінітивними або дієслів теперішнього часу). При творенні абстрактних іменників із цим різновидом суфікса -к-а відбувається чергування приголосних: г/ж – витягти-витяжка, к/ч – насікати-насічка, х/ш – замахнутись-замашка, губний /губний + я (перед -ячк-а) спати-сплячка.

У межах розглянутих похідних вичленовується кілька лексико-словотвірних типів.

Іменники на позначення стосунків між людьми

В обстежених джерелах кінця XVII-XVIIIст. фіксуються поодинокі утворення згаданого словотвірного типу, наприклад: *Лихолат ... прсил нас, абы мы дали ему писання, ижъ бы онъ напотомъ не мѣлъ жадной домовки* (МатТим I 221 1612 –1699) «докір»; *Посварка о вѣру* (II 179 1656-1771), *а чернаць той етрєєливъ с пѣстоле та на наших и зачалася сварка* (ДДГ186 1704).

Протягом ХІХ ст. кількість таких похідних дещо збільшується, наприклад: *драка* (К-О І 403), *бійка* (Б-Н 55), *домовлянка* (Ж 196). Обстежені джерела нової української мови кінця ХІХ-початку ХХ ст. теж містять кілька іменників цього ЛСТГ, не засвідчених обстеженими джерелами попереднього періоду: *спірка* (УміСп 774), *суперечка* (775), *бузовка* (Гр І 107) “бійка”, *гніванка* (293) “гнів”, *нахвалка* (ІІ 530) “погроза”, *обіцянка* (ІІІ 11), *подяка* (248), *порука* (355), *посварка* (357), *пошанівка* (394) “добре ставлення”, *припорука* (434), *розлука* (ІV 48). Поповнення розгляданої групи девербативів відбувається й у першій половині ХХ ст.: *обмовка* (ІІІ 43), *передрачка* (260) “сварка”, *принука* (ІV 382), *сперечка* (V 427), *сутичка* (568), *ухмилка* (VI 257). Протягом другої половини ХХ ст. кількість відповідних дериватів майже не зросла. Так, “Словник української мови” в 11-ти томах фіксує лише поодинокі утворення, не засвідчені лексикографічними джерелами попередніх періодів: *виручка* (СУМ І 477), *підримка* (VI 516). Поодинокі девербативи цього типу зафіксовано й у діалектних словниках ХХ ст, наприклад: *бойка* (СПГ 26), *примусовка* “примусова праця” (Чаб ІІІ 267).

Назви на позначення переміщення, пересування

Обстежені джерела кінця ХVІІ – ХVІІІ ст. містять лише поодинокі утворення згаданого словотвірного типу, наприклад: *тотъ часъ оніє без всякой и малѣйшей остановки пред магистромъ со всѣмъ явится могли* (ДДГ 61 1746); *а ежели воспослѣ дуетъ какаья остановка, на самихъ взисканіє для отвозки вдѣжи и обува въ полкъ Переясловскій вислатъ нарочние подводи з доволнимъ для подводчиковъ провіянтомъ непрѣмѣно* (142 1739).

Протягом ХІХ ст. коло таких назв поступово розширюється, наприклад: *проходка* (К-О ІІІ 65), *бидзканка* (Голов 365) “бігання”, *гайка* (Лев 43) “гаєння”, *висилка* (Ж 86), *гонка* (151). Продуктивність цього ЛСТГ помітно зростає в к.ХІХ – на початку ХХ ст.: *обминка* (УміСп 558) “об’їзд”, *переноска* (642), *блуканка* (Гр І 76), *загайка* (ІІ 24), *мандрівка* (404), *погонка* (ІІІ 234), *погулянка* (237), *прогулянка* (237), *проходка* (488) “прогулянка”, *роз’їздка* (ІV 47), *рухавка* (89), *утіканка* (364), *ходка* (407). У першій половині ХХ ст. продуктивність згаданого лексико-словотвірного типу продовжує залишатися високою. Так, “Українсько-російський словник” за ред. І.Кириченка реєструє віддієслівні іменники зі значенням руху, які в обстежених джерелах попередніх періодів не траплялися, наприклад: *вивозка* (К І 137), *заїздка* (ІІ 48), *заходка* (152), *маршировка* (489), *обихідка* (ІІІ 21), *перебіжка* (244), *перевозка* (254), *пересилка* (309), *поїздка* (ІV 54), *пробіжка* (437), *проскачка* /спорт./ (ІV 501), *розбіжка* (V 82), *розвозка* (95), *скачка* (329), *сходка* (584). У другій половині ХХ ст. формування цього ЛСТГ в цілому завершується, відповідні деривати активно використовуються в мовній практиці, проте новотворів зазначеного типу не виявлено. Окремі деривати під впливом мовних та позамовних процесів перейшли до розмовного шару лексики, тоді як обстежені джерела попередніх періодів фіксували такі утворення в літературній мові, наприклад: *гайка* /розм/ (СУМ ІІ 16) “гаєння часу, затримка”, *ходка* /розм/ (ХІ 110) “поїздка з поверненням на вихідне місце”. Кілька утворень зафіксовано й у діалектному мовленні, наприклад: *виходка* (Чаб І 173) “прогулянка пішком”, *погонка* (ІІІ 144) “переслідування”.

Іменники на позначення процесів, пов’язаних із трудовою та професійною діяльністю людей

Обстежені джерела нової української мови фіксують зазначені утворення вже з кінця ХVІІ – поч. ХVІІІ ст.: *На витечку ... вієжати* (МатТим І 158 1656 –1771) “вилазка”; *под заставу пахатного поля оранки на чєтырѣ уруги...* (ДДГ 136 1780); *в постройке его велможности дому* (1751 74). Протягом ХІХ ст. спостерігається тенденція до збільшення похідних розгляданого типу: *балотировка* (К-О І 15), *переліка* (ІІ 400) “перераховування осіб”, *поставка* “постачання” (618), *розплатка* (ІІІ 146) “дія за зн. розплатитися”, *субка* (247) “смикання за волосся, вуха і т. ін., як кара”, *бавка* (Ж 8), *висадка* (85), *висівка* (86), *проривка* (776), *стрижка* (927). Лексикографічні праці кінця ХІХ – початку ХХ ст. засвідчують подальше поповнення цієї групи похідних. Так, “Русско-украинский словарь” М.Уманця і А.Спілки містить 27, а “Словарь української мови” за ред. Б.Грінченка - 34 таких утворення, з яких відповідно 16 та 22 в обстежених джерелах попередніх періодів не фіксувалися, наприклад: *вибірка* (УміСп 129), *вирубка* (144), *бранка* (461) “набір”, *сушка*

(587), рубанка (897), тиланка (879), палка (963) “спалювання”, сіянка (1009), топка (1022), бавка (Гр I 16) “розвага”, вичинка (199), віянка (243) “просіювання хліба”, добуванка (400) “добування”, ігранка (II 195), копанка (280), мазанка (396) “мазання”, обробка (III 25), поливанка (282), розвідка (IV 35), рубанка (84) та ін.

У зв'язку з розвитком ділової та виробничо-професійної сфери суттєво зростає й кількість дериватів згаданого словотвірного типу. Так, “Словник української мови” в 11-ти томах містить уже близько 155 таких іменників, наприклад: *варка* (СУМ I 293), *випічка* (453), *засолка* (III 323), *ліпка* (IV 520), *надписка* (V 75), *насадка* (182), *паніровка* (VI 46), *поливка* (VII 67), *пробілка* (VIII 120), *прополка* (259), *проривка* (267), *розкопка* (708), *розливка* (726), *штриховка* (XI 545) тощо. Чимало дериватів згаданого типу функціонує й у діалектах української мови, наприклад: *варінка* (Чаб I 129) “готування страви”, *забутовка* (II 10) “початок будівництва нової хати”, *застройка* (75), *мазка* (268) “мазання”, *полінка* (III 177) “поління”, *сапанка* (IV 55), *дижурка* (Он I 214) “чергування”.

Найменування виробничих та технологічних процесів

Початок фіксації похідних цього типу, органічно пов'язаного з попереднім, у новій українській мові поклали лексикографічні праці кінця XIX – початку XX століття - “Малорусско-німецький словарь” Желехівського: *виплавка* (Ж 82), *спайка* (889) та “Русско-украинский словарь” М.Уманця і А.Спілки: *очистка* (УміСп 617), *переробка* (645). У зв'язку з активним розвитком наукового та виробничо-професійного стилів української мови кількість цих іменників протягом першої половини XX ст. стрімко зростає: *відклепка* (К I 233), *кантовка* (II 307), *обдувка* (III 13), *розточка* (V 197), *футеровка* (VI 301), *шліхтовка* (507) тощо. Ця тенденція зберігається й у другій половині XX ст. Так, “Словник української мови” в 11-ти томах подає близько 160 таких дериватів, а “Російсько-український словник наукової термінології” - близько 180, наприклад: *видувка* (СУМ I 393), *виплавка* (453), *заточка* (III 357), *обточка* (V 592), *поліровка* (VII 78), *розробка* (795), *проковка* (VIII 204), *жировка* (НТ 182), *клеровка* (253), *трельовка* (776) та ін.

Розвивається у XX ст. і ЛСГ девербативів термінологічного характеру, що відносяться до різних галузевих сфер, зокрема економіки, торгівлі: *закупка* (К-О I 493), *поставка* (Ум і Сп 746), *фасовка* (К VI 276), *націнка* (СУМ V 231), *переоцінка* (VI 243), *розфасовка* (VIII 847), *скупка* (IX 336).

Іменники на позначення комунікативної діяльності людей

Обстежені джерела кінця XVII – XVIII ст. подають лише поодинокі іменники згаданого словотвірного типу: *Гды зле ся под нимь будуть радити меншии, не поможеть ему тая вымовка* (МатТим I 144); *Мовчи да макъ товчи; мовчанка нє пушит* (Зин 261). Окремі утворення цієї ЛСГ вперше засвідчуються пам'ятками XIX ст., наприклад: *відмовка* (Ж 100), *замовка* (257), *обмівка* (569), *оповістка* (Ум і Сп 574) “оголошення”, *оголошка* (558). У загальнономовних словниках початку XX ст. кількість найменувань зазначеного типу значно зростає, наприклад: *балаканка* (Гр I 23), *балачка* (24), *визивка* (160) “лайка; лайливі слова”, *доказка* (412), *говірка* (296) “розмова. бесіда”, *змовка* (II 167), *об'явка* (III 33) “оголошення”, *оповіданка* (58), *оповістка* (59) “оголошення”, *поговірка* (233) “пересуди”, *помівка* (296) “розмова”, *примовка* (427), *приповідка* (433), *приказка* (418), *примівка* (426). Протягом XXст. продуктивність цього лексико-словотвірного типу продовжує зростати. Так, в “Українсько-російському словнику” за ред. І.Кириченка з 23 таких іменників 6 фіксуються вперше, наприклад: *недомовка* (К II 697), *перекличка* (III 277), *перетрактовка* /розм/ (321), *розказка* (V 120), *розповідка* (165), *трактовка* (VI 86). “Словник української мови” в 11-ти томах містить 20 іменників зазначеного словотвірного типу, 3 з яких не зареєстровано обстеженими джерелами попередніх періодів, як-от: *огласовка* (СУМ V 614), *співка* (IX 518), *перекличка* (VI 199).

Віддієслівні іменники з суфіксом **-к-** на позначення комунікативної діяльності включають до своїх реєстрів і діалектні словники XX ст., наприклад: *кликанка* (Он I 357), *мовка* (448), *обмівка* (II 9) “обмова”, *вимівка* (Чаб I 157), *гутірка* (259) “вимова”, *заговорка* (II 21) “замовляння”, *одказка* (34). Поодинокі утворення цієї групи вживаються лише в уснорозмовному мовленні (на що вказують ремарки): *диктовка* /розм/ (СУМ II 275), *розповідка* /розм/ (VIII 773).

Іменники на позначення фізіологічних процесів

Нечисленні девербативи розгляданого ЛСТ належать до похідних пізньої фіксації та реєструються лексикографічними джерелами української мови з початку ХХ ст.: *мигавка* (Ум і Сп 435), *хрипавка* (1091), *чихавка* (1106), *гикавка* (Гр I 282), *кихавка* (ГГЛем 424), *задишка* (СУМ III 111), *щикавка* (ХІ 583), *дригавка* (Он I 216), *позихачка* (Лис 166).

Іменники на позначення інтелектуальної діяльності людей

Основний фонд цього ЛСТ сформувався протягом ХІХ – ХХ ст.: *гадка* (Писк 26), *поминка* (Лев 15), *взмѣнка* “спогад” (398), *згадка* (Голов 593), *споминка* (УміСп 115), *вигадка* (Гр I 159), *видумка* (159), *догадка* (405), *думка* (455), *погаданка* (III 229) “думка”, *розгадка* (IV 37), *виучка* (К I 203), *пригадка* (IV 339), *спогадка* (V 449). Новими утвореннями ця нечисленна група не поповнюється.

Не набули продуктивності й інші лексико-словотвірні типи віддієслівних іменників із суфіксом **-к-** — назви намірів, вчинків, особливостей поведінки: *выдирка* (МатТим I 135 1656-1771) “грабунок”, *вибреханка* (Голов 433), *хапанка* “крадіж” (УміСп 757), *сподіванка* (471), *вихвалка* (Гр I 196), *настрашка* (II 524), *вихватка* (К I 204) “витівка”; назви стану істоти: *загинка* (Голов 556), *болячка* (Гр I 85), *гарячка* (276), *опаска* (К III 127), *поправка* (IV 169), *сплячка* (V 446), *утішка* (VI 247); дій суб’єктів живої та неживої природи: *вихолка* (Гр I 198) “завірюха”, *хляпавка* (К VI 340) “дощ, сльота”.

Позначаючи тривалу, розгорнуту в часі дію чи перебування в певному стані, похідні з суфіксом **-к(а)** вступають у конкурентні відносини з утвореннями на **-нн(я)**, **-енн(я)**, **-інн(я)** (пор. *сподівання* – *сподіванка*, *ліплення* – *ліпка*, *сушіння* – *сушка*), яким поступаються за продуктивністю.

Отже, в новій українській мові за допомогою суфікса **-к(а)** утворився значний масив девербативів із розгалуженою системою лексико-словотвірних значень. На ранньому етапі функціонування нової української мови писемними джерелами фіксуються поодинокі віддієслівні похідні на позначення стосунків між людьми, переміщення та пересування, трудової, професійної, комунікативної діяльності, назви намірів, учинків, особливостей поведінки людини. З ХХ ст. спостерігається тенденція до кількісного зростання назв стосунків, руху, трудової, професійної, комунікативної діяльності людей. Проте в другій половині минулого століття кількість іменників-девербативів на позначення стосунків майже не збільшується, у цілому завершується формування ЛСТ зі значенням переміщення, пересування, разом із тим зберігає високий рівень продуктивності розглядана модель для позначення трудової, професійної та комунікативної діяльності людини.

У другій половині ХІХ ст. коло ЛСТ девербативів зі значенням граматичної предметності розширюється за рахунок похідних, що є найменуваннями виробничих та технологічних процесів і станів. Писемні джерела ХХ ст. фіксують також нечисленні віддієслівні іменники на позначення фізіологічних процесів та дій живої та неживої природи. Триває потужний процес термінологізації назв виробничих та технологічних процесів і дій, що відносяться до різних галузевих сфер.

У цілому ж динаміку розгляданого словотвірного типу пов’язують із дією двох визначальних факторів: міжмовним контактуванням, що знайшло вияв у впливі на цей СТ відповідної високопродуктивної дериваційної моделі в російській мові, та бурхливим розвитком науки та техніки у ХХ ст., що викликало до життя потребу становлення термінологічних систем. Разом із тим загальна характеристика продуктивності словотвірного типу іменників на **-к(а)** вимагає певних застережень, оскільки значна їх частина є прямими лексичними запозиченнями з російської мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бевзенко С.П. Історична морфологія української мови / Нариси із словозміни та словотвору. — Ужгород: Закарпат. вид-во, 1960. — 416 с.
2. Вихованець І.Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті. — К.: Наукова думка, 1988. — 256 с.
3. Городенська К.Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника) // Мовознавство. — 1994. — №6. — С.22-28.
4. Гумецька Л.Л. Нариси словотворчої системи української актової мови ХІV – ХV ст. — К.: Вид-во АН УРСР, 1958. — 298 с.

5. Дідківська Л.П., Родніна Л.О. Словотвір. Синонімія. Стилїстика. – К.: Наукова думка, 1982. – 170 с.
6. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование. – М.: Просвещение, 1973. – 304 с.
7. Ковалик І.І. Особливості іменникового словотвору східнослов'янської мовної групи // Питання слов'янського мовознавства. – Львів, 1963. – Кн.9. – С. 3-17.
8. Наконечний М.Ф. Розмаїтність форм – багатство мови // Мовознавство. – 1967. – №2. – С. 57-65.
9. Олексенко В.П. Словотвірні категорії суфіксальних іменників: Монографія. – Херсон: Айлант, 2001. – 240 с.
10. Ращинская Г.Н. Отглагольные имена существительные на -ния, -ення (-иння), -ття в современном украинском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Львов, 1968. – 21 с.
11. Романова Н.П. Словообразование и языковые связи. Русско-украинско-польские языковые связи и вопросы словообразования. – К.: Наукова думка, 1985. – 188 с.
12. Словотвір сучасної української літературної мови. – К.: Наукова думка, 1979. – 405 с.
13. Токар В.П. Історія суфікса -к(а) в українській мові. – Дніпропетровськ: Вид-во ДДУ, 1959. – 50 с.
14. Dokulil M. Tvoreni slov v cestine. – Praha: Nakl Cs. akad. ved., 1962. – Sv. 1. – 263 s.

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ ДЖЕРЕЛ

- Б-Н Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підготував до видання В.В.Німчук. – К.: Наукова думка, 1966. – 424с.
- ГГЛем Верхратський І. Про говір галицьких лемків / Збірник філологічних секцій НТШ. – Львів, 1902 – т. 5.
- Голов Головацький Я.Ф. Словник української мови / Науковий збірник музею української культури у Свиднику, 1982. – №10. – С.311- 612.
- Гр Словарь української мови: В 4 т. / Зібран. ред. журн. “Киев. старина”. Упорядкував, з дод. власн. матеріалу, Б. Грінченко. – К., 1907-1909.
- ДДГ Ділова документація Гетьманщини XVIIIст – К.: Наукова думка, 1993. – 392 .
- Ж Малорусско-немецкий словарь: В 2т. – Львів, 1886. – 1117с.
- Зин Климентій Зіновійв. Вірші. Приповісті посполиті. – К.: Наукова думка, 1971. – 387 с.
- К Українсько-російський словник: У 6 т. / За заг. ред. І.Кириченка. – К.: Наукова думка, 1953-1963.
- К-О Словник мови творів Г.Квітки-Основ'яненка: У3т.– Харків, 1978 – 1979.
- Лев Опыт русско-украинского Словаря / Составил Мих. Левченко. – Київ, 1879. – 190 с.
- МаГТим Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV-XVIII ст.: Підготували до видання В.В.Німчук та І.І.Лиса: В 2т. – Київ – Нью-Йорк, 2003
- НТ Російсько-український словник наукової термінології. – К.: Наукова думка, 1998. – 889 с.
- Он Онишкевич М.Й. Словник бойківських говірок: У 2ч. – К.: Наукова думка, 1984. – 495 с.
- Писк Словникъ: Живої народнеї, письменної і актової мови руськихъ югівщанъ Російської і Австрійсько-Вендерської цесарії / Составил Фортунатъ Пискуновъ. – Київ, 1882. – 310 с.
- СПГ Вашенко В.С. Словник Полтавських говорів. – Харків: вид-во Харківського державного університету ім. О.М.Горького, 1960. – Вип.1. – 107с.
- СУМ Словник української мови: В 11т. – К.: Наукова думка, 1970-1980.
- Ум і Сп Уманець М., Спилка А. Русско-украинский словарь. – Берлін, 1924. – 1149 с
- ЧаБ Чабаненко В.А. Словник говірок Нижньої Наддніпрянщини: У 4т. Запоріжжя, 1992.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Оксана Максимець – кандидат філологічних наук, доцент кафедри українознавства Таврійського державного агротехнологічного університету.

Наукові інтереси: словотвір, історичний словотвір української мови.

ДО ПИТАННЯ ЕКОНОМІЇ ТА НАДЛИШКОВОСТІ МОВНИХ РЕСУРСІВ У СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Ганна СКЛЯНИЧЕНКО (Кіровоград, Україна)

У статті розглядаються системні форми і прояви явищ мовної економії та надлишковості в сучасних англійській та українській мовах та їх залежність від типу мови.

Ключові слова: економія мовних засобів, надлишковість мовних засобів, мовний рівень, тип мови.

The article deals with the problem of revealing systemic forms of economy and redundancy of language means in modern English and Ukrainian and their dependence upon the type of the language.

Key words: economy of language means, redundancy of language means, language level, type of the language.

Принципи мовної економії та надлишковості можна вважати однією із характеристик мови – еталону, оскільки вони мають універсальний характер, тобто спостерігаються в усіх мовах світу.

Незважаючи на чисельні дослідження, присвячені аналізу окремих проявів мовної економії та надлишковості, мовознавство іще не представило комплексного підходу до

вивчення і аналізу різнорівневих мовних явищ, які виникли і функціонують внаслідок вищезазначених тенденцій. Однак слід зазначити, що дослідники цього мовного феномена окреслили низку проблем, які виникли на шляху до його комплексного вивчення. Зокрема, були представлені дефініції явищ мовної економії та надлишковості. Відокремлено мовний та мовленнєвий, системний та функціональний аспекти проблеми. Було піднято питання залежності проявів вищезазначеної опозиції від типу мови, розглянуто її функціонування в синхронії та діахронії на матеріалі окремих мов. Деякі мовознавці намагалися прослідкувати явища мовної економії та мовної надлишковості у зв'язку з прогресом мови. Але доводиться констатувати, що в більшості досліджень мовна економія та мовна надлишковість розглядаються або в рамках окремих мовних структур, або стосовно окремих мовних рівнів. Хоча при цьому іноді зазначається, що економія мовних ресурсів на певному мовному рівні може спричинити її надлишковість на іншому.

Терміни *надлишковість* та *економія* були запозичені лінгвістикою з термінології теорії інформації в середині ХХ століття у зв'язку з початком спроб машинного перекладу з однієї мови на іншу. Однак ідея економного використання мовних ресурсів отримала поширення у зв'язку з обговоренням проектів штучних мов ще у ХVІІ – ХVІІІ ст. Варто зазначити, що довгий час термін «мовна економія» зводився до його кількісного тлумачення. Були спроби пояснити її через принцип найменшого зусилля, який А.Мартіне визначав так: «Термін економія включає все: і ліквідацію непотрібних відмінностей, і появу нових розбіжностей, і збереження наявного стану мови. Мовна економія – це синтез рушійних сил мови» [7:126]. Погоджуючись, що намагання мовця економити зусилля при використанні мови є однією із причин її змін, Д.Е.Розенталь, М.О.Теленкова водночас зазначають, що, крім кількісного тлумачення, в якому економія мовних засобів протиставлена їх надлишковості, її можна вбачати і в тих випадках, коли мовні засоби в кількісному плані лишуються без змін, однак з'являються зручні готові моделі, стійкі сполучення, досконалі уніфіковані форми і т.п [8:534]. Дану дефініцію взято за основу в цій статті.

Інший аспект проблеми був окреслений Р.О.Будаговим, який вважав, що поняття «економії» не може мати аксіологічного характеру, не може свідчити про кращу або гіршу організацію системи мов, а лише визначається тими чи іншими історичними умовами розвитку конкретних мов світу [3:26].

Погляди мовознавців на роль економії мовних ресурсів у розвитку мови різняться. Одні вважають її основним законом розвитку мови (І.О. Бодуен де Куртене, Г. Пауль, П.Пассі, .Мартіне, Є.Д.Поливанов). На думку інших вчених, закон економії має місце в мові, однак не всі зміни, що в ній відбуваються, можна ним пояснити (Ф. де Соссюр, О.Єсперсен). Нарешті є мовознавці, які взагалі заперечують роль закону економії у розвитку і функціонуванні мови (Е. Хауген, Л.Зюттерлін, Р.О. Будагов).

Як правило, явище мовної надлишковості протиставляється явищу економії мовних ресурсів. Однак, у мовознавчій літературі феномену надлишковості приділено значно менше уваги, ніж її кореляту.

О.С.Ахманова визначає надлишковість як багатократну передачу однієї й тієї ж інформації, яка здійснюється експліцитно або імпліцитно [2:305]. В.Г.Адмоні кваліфікує надлишковість мовних засобів як «прагнення до максимально підкресленого, багатократного, навіть плеонастичного вираження граматичних значень» [1:60]. В цілому сучасне мовознавство трактує надлишковість не як щось зайве або недосконале в мові, а розглядає її як важливу властивість та необхідну умову розвитку системи мови, яка допомагає запобігти помилок, довільному суб'єктивному сприйняттю інформації. Дослідження доводять, що ступінь мовної надлишковості є сталою [6] і становить, зокрема для європейських мов, 60-70% [5], в тому числі і для англійської та української.

Н.С.Жукова розрізняє два види надлишковості: системну (обов'язкову) та функціональну (факультативну). Системна часто виражається в обов'язковості вираження категоріальних значень [4:36]. Напр.: *Ти говориш* (граматична категорія особи виражена і в займеннику, і в дієслові). Функціональна надлишковість виникає в мовленні, напр.: *Я завтра приїду* (майбутній час виражено як граматичними, так і лексичними засобами). Відомо, що

мови різняться засобами і формами вираження системної надлишковості та економії мовних засобів, так само як і стан однієї й тієї ж мови в різні періоди її розвитку.

В цій статті ми розглядатимемо саме системні форми явищ мовної економії та надлишковості в межах мовної норми сучасних англійської та української мов. Тут ми не торкаємося проблеми впливу цих процесів на розвиток порівнюваних мов. Нашою метою є прослідкувати залежність їх проявів від типу мови, акцентуючи на характерологічному аспекті їх виявлення. Особливий інтерес становить виявлення зазначеної дихотомії в системі словотвору, оскільки, по-перше, дериваційна система є результатом взаємодії різнорівневих одиниць: морфем, поліморфних основ, слів і словосполучень, по-друге, саме різниця в структурних показниках англійського та українського слова обумовлює, на думку автора, особливості проявів мовної економії та надлишковості у системі порівнюваних мов у цілому.

Теоретичною основою дослідження феномена мовної економії та надлишковості стали базові тези, що знайшли своє відображення в роботах

І.О. Бодуена де Куртене, А.Мартіне, Г.Пауля, Є.Д.Поліванова, Б.О.Серебренникова, Дж. Ципфа, Р.О.Будагова.

До універсальних засобів мовної економії можуть бути віднесені явища суміщення певної мовної функції однієї із мовних одиниць, їх заміни, запобігання дублюванню. Прикладом суміщення в порівнюваних мовах можуть бути такі речення та словосполучення: *моя книга і ручка* (пор.: *моя книга і моя ручка*); *Я буду читати і писати* (пор.: *Я буду читати і буду писати*); *My brother and sister* (пор.: *My brother and my sister*); *He has cleaned the dishes and swept the floor* (пор.: *He has cleaned the dishes and has swept the floor*). Разом з тим в англійській та українській мовах є форми вираження мовної економії та надлишковості, які можна визначити як характерологічні. Це особливо стосується наявності або відсутності дублювання мовних засобів.

Флективнофузійний тип українського слова з чіткою різницею у словотворчих та формотворчих морфемах, де флексії виконують функцію його реалізації та своєрідна структура сучасного англійського слова, в якому через бідність формальних показників три одиниці різних рівнів – слово, основа і часто корінь – співпали в одній звуковій оболонці, обумовили наступні особливості досліджуваної дихотомії.

Англійська мова демонструє тенденцію до економії мовних засобів на морфологічному рівні, де іменні частини мови, крім іменника, виражені через досить обмежену кількість граматичних категорій і у переважній більшості лише семантично узгоджуються з іменником (*my first school experience*). В українській мові, навпаки, граматичні засоби вираження іменних частин мови є яскравим прикладом мовної надлишковості, оскільки всі її іменні частини мови мають спільні граматичні категорії: роду, числа, відмінка (пор.: *мій перший шкільний досвід*), тому синтаксичне узгодження та керування є досить поширеним типом зв'язку в українських атрибутивних словосполученнях.

Наявне в усіх мовах світу явище полісемії розглядається як явище економії формальних мовних ресурсів, яке, однак, призводить до більшої семантичної навантаженості мовної одиниці. Англійське багатозначне слово має в середньому 10 -15 значень, в той час як українське - 4- 5 значень. Цей факт, а також аналітичний характер англійської мови з більш, порівняно з українською мовою розвиненою омонімією є причиною того, що англійське слово для його розуміння часто потребує ширшого контексту, ніж українське, спричиняючи, таким чином, надлишок лексичних засобів.

Певні тенденції до мовної надлишковості англійська мова виявляє на синтаксичному рівні, де українська мова демонструє тенденцію до мовної економії. Відмічено, що типологічною особливістю слов 'янських мов на рівні речення є їх достатні можливості компресії вираження. На відміну від них, германським мовам притаманна підпорядкованість формальним схемам, у яких присутні всі їх складники. Такими в англійській мові є формальні підмети та додатки- *it, there*. Надлишковість засобів спостерігається в оформленні англійських питальних речень, де на відміну від української мови, змінюється не тільки інтонація, а й порядок слів. Явищами такого ж порядку є форми вираження закону узгодження часів в англійському підрядному додатковому реченні, наявність значної кількості синтаксичних моделей для вираження умовного способу, наявність різноманітних

варіантів моделі розділового запитання: *He is there, isn't he? He is not there, is he? They study there, don't they?* Проявом мовної надлишковості в англійському реченні можна вважати звичайне для цієї мови акцентування на приналежності предмета чи чогось іншого діячеві, який зазначається в реченні. Пор.: *I did my morning exercise – Я зробив (свою) ранкову зарядку; He put his hand into his pocket – Він поклав (свою) руку у (свою) кишеню.*

Яскравою ілюстрацією типологічних відмінностей у порівнюваних мовах є також засоби вираження заперечення. В англійській мові вони демонструють тенденцію до мовної економії не лише на рівні речення, де можливе тільки одне заперечення, але й у процесі словотворення, де не спостерігається поєднання негативного за змістом форманта з семантично негативною основою. В українській мові засоби вираження заперечення характеризуються надлишковістю мовних засобів як на рівні речення, де кількість заперечень необмежена, так і у межах словотвірної системи, де негативний формант може сполучатися з негативною за семантикою основою. Наприклад: *непоганий, недурний*. Їх англійські еквіваленти *not bad, not stupid* виражають заперечення на рівні словосполучення, а не слова.

Загалом у дериваційних системах порівнюваних мов мовна економія пов'язана як з явищем словотвірної компресії, так і з появою зручних уніфікованих форм. Мовна надлишковість представлена формальною та синонімічною поліваріантністю дериваційних ресурсів.

Англійська та українська мови мають як ізоморфні, так і аломорфні явища словотвору. В обох мовах проявами мовної компресії є такі інформаційно насичені структури, як складні слова, зрощення, абрєвіатури. Прикладами формальної економії дериваційних ресурсів є контамінація, англійська та українська конверсія. Остання представлена в українській мові як явищем субстантивації іменних частин мов та дієприкметників (*трудящі (люди), хворий (пацієнт), перше (блюдо)*), так і словами на кшталт *чистий – чисто*, в яких маркером похідного слова є не словотворчі, а формотворчі засоби, характерні для іншої частини мови. Однак у мовленні англійські слова, утворені засобом конверсії, через бідність та омонімію їх граматичних форм часто потребують ширшого контексту для розуміння висловлення, що призводить до надлишковості лексичних засобів. Наприклад, окремо взяте словосполучення *the French supply* можна розуміти і як *французи поставляють*, і як *французька поставка*. Українське повнозначне слово не настільки як англійське залежить від контексту завдяки його виразній формальній структурі, тому українська конверсія у переважній більшості випадків не спричиняє надлишковості мовних засобів на іншому мовному рівні.

В основі таких словотвірних явищ, як телескопія (*smog (smoke+ fog)*, *лигр (лев+ тигр)* та реверсія (*baby-sitter – to baby-sit*, *синій – синь*, *бізми – біз*) також лежить принцип економії мовних ресурсів. Зазначені явища мають у порівнюваних мовах різний статус: в англійській – це способи словотвору, в українській дериваційній системі – це словотвірні моделі. Слід відмітити, що компоненти телескопічного слова, на відміну від складного, є недостатньо прозорими і можуть без належного контексту породжувати неоднозначність. В українській мові, на відміну від англійської, телескопія не є системним явищем.

Редуплікація, що має місце в обох мовах, розглядається у більшості випадків як прояв тенденції до формальної надлишковості.

Афіксація, будучи продуктивним способом словотвору у порівнюваних мовах, може бути ознакою як економії, так і надлишковості мовних засобів. Про першу можна говорити тоді, коли афіксальне слово використовується замість можливого словосполучення, а також, коли мова йде про зручні готові моделі, уніфіковані форми. Напр.: *He is an early bedder*, замість *He goes to bed early*, за аналогією до *He is a heavy smoker (drinker)*. З іншого боку, велика кількість синонімічних формантів, які можуть сполучатися з одним і тим же коренем у межах однієї частини мови (*маленький, малесенький, манюній*), є безперечним проявом мовної надлишковості. Прикладом може бути вираження демінутивності у словотвірній системі української мови: *маленька книжечка* (пор.: *мала книга*), *гарненька дівчинка* (пор.: *гарна дівчина*). В англійській мові демінутивність проявлена лише в іменнику, в українській вона знайшла своє відображення в усіх повнозначних частинах мови. Вираженням семантичної надлишковості в українській мові є також повтор семантично подібних

прийменника і префікса у сполученнях на кшталт: *дочитати до кінця, відсторонити від роботи, увійти у двір*, а також у сполученні *одна людина (дитина, зернина, картоплина)*, де кількість виражена і лексичними, і словотвірними засобами. Слід зазначити, що в дериваційній системі української мови наявна ціла низка афіксальних словотвірних типів, відсутніх в англійській мові. Наприклад, уже зазначений вище словотвірний тип на позначення одиницності, словотвірні типи на позначення пейоративності, елятивності та ін. Для вираження цих значень в англійській мові використовуються не словотвірні, а граматичні або лексичні засоби.

Таким чином, можна стверджувати, що загальні тенденції розвитку дериваційних систем порівнюваних мов – виражена формальна експліцитність семантичних компонентів слів в українській мові та більша тенденція до їх імплікативного вираження в англійській – визначають основні напрямки економії та надлишковості мовних ресурсів у зазначених мовах, характеризуючи українську як більш граматично, а англійську як більш семантично навантажену мову.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Адмони В.Г. Основы теории грамматики. М–Л.: Наука, 1964.–С.106.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – С. 605.
3. Будагов Р.А. Определяет ли принцип экономии развитие и функционирование языка // Вопросы языкознания, 1972. – №1. – С. 17–36.
4. Жукова Н.С. Языковая избыточность в синхронном и диахронном аспектах. Вестник ТГПУ. – Серия: Гуманитарные науки (Филология). Томск: 2006. – Вып. 5 (56) – С. 35–42.
5. Елькин В.В. К вопросу о лингвокоммуникативных особенностях реализации языковой избыточности в современном английском языке. http://www.pglu.ru/lib/publications/Univesity.../uch_2010_II_00051.pdf
6. Лайонз Дж. Язык и лингвистика. –М.: Эдиторал УРСС, 2004. – С. 320.
7. Маргине А. Принцип экономии в фонетических изменениях. М.: Издательство иностранной литературы, 1960. – С. 263.
8. Розенталь Д.Э. Теленкова М.А. Словарь–справочник лингвистических терминов. – М.: Просвещение, 1976. – С. 543.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ганна Скляніченко – кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: порівняльна типологія англійської та української мов (словотвірний та лексико-семантичний аспекти).

КОМПОЗИТНА НОМІНАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ОНОВЛЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СФЕРИ МЕДИЦИНИ Й ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Віталій СОКОЛОВ (Запоріжжя, Україна)

У статті розглядаються проблеми збагачення сучасної англійської мови сфери медицини й охорони здоров'я через механізм композитної номінації або словоскладання. В дослідженні подається теоретичне підґрунтя дослідження цього механізму мовної неологізації. Подана структурно-типологічна класифікація моделей словоскладання під час утворення мовних інновацій сфери МОЗ.

Ключові слова: мовна інновація, неологізм, медицина, охорона здоров'я, словоскладання, композит, англійська мова.

The article deals with the problems of enrichment of vocabulary of modern English in the sphere of medicine and health care. The research provides theoretical background of analysis of such a mechanism of lexical enrichment. Structural-typological classification of composition models used in coinage of new words of the English language in the sphere of medicine and health care has been suggested.

Keywords: lingual innovation, neologism, medicine, health care, composition, composite, the English language.

Композитна номінація є важливим джерелом оновлення лексичного депозитарію англійської мови за рахунок іманентних мовних ресурсів, тобто шляхом комбінації власного наявного арсеналу лінгвальних функціонально-структурних одиниць. Композитну номінацію досліджували численні українські та російські мовознавці – О.С. Кубрякова, Д.І. Квеселевич, Л.Ф. Омельченко, М.М. Полужин, Ю.А. Зацний та ін. С.М. Єнікєєва відносить композитну

номінацію (словоскладання) до загальних процесів вербокреації, під якою розуміється “використання конститутивних одиниць даної мови у якості будівельного матеріалу” [4: 74].

Метою дослідження є визначення ролі композитної номінації у творенні лексичних одиниць в лінгвосфері медицини та охорони здоров'я (МОЗ), що знаходиться на периферії англійської мови. До завдань дослідження входить детермінація механізмів композитної номінації та визначення моделей, за якими утворюються композити сфери медицини та охорони здоров'я. Об'єктом дослідження є нова лексика і фразеологія англійської мови сфери медицини й охорони здоров'я, а предметом – процеси композитної номінації при утворенні нових одиниць англійської мови сфери МОЗ.

Композитна номінація є одним з найпродуктивніших механізмів вербокративної деривації сучасної англійської мови, що нарощує свою роль, сприяючи подальшому збільшенню складних лексем. Вчені стверджують, що словоскладання є не тільки головним способом словотворення, але й основним джерелом нових дериваційних елементів [5: 16].

Наприкінці 80-х років дослідники писали про “композитний вибух”, про виникнення великої кількості складних слів [10: 91]. За підрахунками Ю.А. Зацного, неологізми-композити складають 34,3% від загальної кількості лексичних інновацій 80-х – 90-х років ХХ століття [5: 26]. Новотвори-композити англійської мови сфери медицини й охорони здоров'я, які виникли наприкінці ХХ – на початку ХХІ сторіч складають 30% від загальної кількості лексичних інновацій цієї сфери.

Слід зазначити, що активізація процесів утворення та функціонування складних одиниць викликана низкою екстралінгвальних факторів – розширенням і поглибленням комунікативно-когнітивних процесів у інформаційній та соціокультурній сферах. Вагома кількість лексичних новотворів сфери медицини й охорони здоров'я, утворених словоскладанням, пояснюється не тільки прагненням до мовної економії складних медичних понять, яка досягається за рахунок семантичної ємності складних слів, а й пов'язана з аналітичним характером англійської мови.

Значну роль словоскладання в поповненні медичного депозитарію англійської мови ми пов'язуємо із різким зростанням в останні десятиліття кількості складних явищ взагалі і в різних галузях медицини зокрема. Лексеми, утворені з двох або більше основ, виступають адекватним засобом передачі складних понять у компресованій формі. Тенденція до мовної економії, семантична ємність таких композитів роблять словоскладання головною вербокративною моделлю, що є також пов'язаним із аналітичним характером англійської мови.

До словоскладання відносяться словоутворюючі механізми, в результаті дії яких у похідному слові з'єднуються дві основи. На думку О.С. Кубрякової, твірні основи, – це цілком визначені (певні) для кожного похідного повнозначні мовні відрізки, які не просто беруть участь в утворенні слова, але є безпосередніми складниками. Мовне вираження з декількох повнозначних слів або основ повинно становити цілісну одиницю номінації, у яку не можна вклинити інші повнозначні одиниці, і яка моделюється для вираження конкретного словоутворюючого значення певним формальним способом [7: 4]. Л.Ф. Омельченко вважає, що складне слово (композита) – це поліфункціональна синхронно-релевантна узуальна чи оказіональна одиниця номінації, різновид деривата, утворена за стандартною моделлю (з двох чи більше кореневих морфем) [10: 18-19].

Утворюючи складне слово, ми керуємось не логікою, а асоціаціями, встановлюємо або хочемо встановити зв'язок між двома поняттями. Композита уможливує рефлексію практично всіх відношень між предметами, явищами, процесами, властивостями та ознаками, які існують в об'єктивному світі. У межах складного слова в одну цілісну одиницю поєднуються дві і більше основи самостійних частин мови. Окремі дослідники стверджують, що композити, утворені внаслідок стягнення лексем в єдині складні, але суцільні “номінеми”, свідчать про схильність сучасної англійської мови до номіналізації [13: 245]. Погоджуючись, додамо, що іншим важливим лінгвальним чинником, який сприяє появі композит у сучасній англійській мові, вважаємо прагматико-функціональну здатність композити означувати складні явища.

За компонентним параметром складні одиниці нової медичної лексики англійської мови поділяються на чотири типи:

- складні лексеми, утворені з простих основ (*age-cure, birth-room, crack-baby, drug-tourist, eye-lift*) – 37%;
- складно-похідні лексеми, де до основи однієї з лексем додається афікс (*bitter blocker, body-scanner, DNA-fingerprinting, glue-sniffer, bet dieter, sun-gazing*) – 33%;
- складноскорочені лексеми, де до лексеми додається скорочення (*big C, BSE crisis, CAT scan, CT scan, detox center, drug rehab, HIV disease*) – 25%;
- лексикалізовані синтаксичні конструкції (наприклад, *sicker and quicker, scoop-and-run, snort-and-tell, get-slim-quick, rehab-and-therapy, right-to-die, right-to-life, out-of-body*) – 5%.

Продуктивністю в утворенні нової лексики англійської мови сфери медицини й охорони здоров'я відзначилась модель номінативного біному N+N. Дослідники підкреслюють, що будь-які композити типу N+N повинні розглядатися як складні слова, оскільки послідовність двох іменників у загальному відмінку не має ознак синтаксичності, тобто словосполучення, і тому повинна вважатися складним словом [9: 71]. Складні іменники сфери медицини утворювалися, здебільшого, за моделлю N+N, наприклад, *age-cure, half-care, skin-care, life support, help-line*:

An 18-year-old Long Island woman pleaded not guilty to multiple charges Monday, including driving while intoxicated and endangering the welfare of a minor, in connection with a March crash that left her 3-year-old daughter on life support, authorities said (The Wall Street Journal, 19 Jul. 2010).

Окремі компоненти композитів особливо активно беруть участь у словотворенні, наприклад, розмовна лексема *crack* (*crack-baby, crack-cocaine, crack-rehab, crack-house, crackhead, crack-squad, crack-crime*), або лексема *brain* (*brain-freeze, brain-imaging, brain-training*):

But most of these – pina coladas, mai thais, et al. – are over-the-top fruity and risk triggering a brain-freeze headache (Chicago Tribune, 5 Aug. 2010).

Для утворення складних прикметників використовувались такі продуктивні моделі, як **Adj+N** (*low-cal, low-smoke, small-cell, white-coat, well-person, spare-part, split-brain, lazy-eye*), **N+V-ed(V-en) / N+V-ing** (*time-expired, AIDS-related, BSE-infected, learning-disabled, computer-assisted, hearing-impaired, abortion-inducing, tumor-infiltrating, clot-busting, baby-making, mind-expanding*), і менш продуктивні **N+Adj** (*HIV-positive, AIDS-literate, TV-phobic*), **V-ed+Adv** (*stressed-out*), **Adj+Adj** (*major-medical*), **Adj+V-ed** (*able-bodied*), **N+N** (*life-support, F-plan*), **Pron. neg+N** (*no-cal*).

Деякі моделі, за якими створювалися складні прикметники, представлені у сталих словосполученнях і поза ними майже не використовуються. Це моделі **Adj+V-ed** (*spiny-headed worm*), **Adj+N** (*partial-birth abortion, open-heart surgery, white-coat effect*), **Pron+Adv** (*me-too drug*), **V-ed+Prep** (*locked-in syndrome*), **V+Prep** (*drive-thru baby delivery, drive-by nursing*), **Pron. neg+ N** (*non-A, non-B (hepatitis)*).

In some patients it is difficult to accurately assess blood pressure because of a white-coat effect that results in an elevated measurement when blood pressure is tested by medical personnel (American Family Physician, November 1, 2003).

A steep rise in the price of branded drugs, a heavy consumer advertising blitz and the advent of costly me-too drugs which seem to differentiate themselves only in their marketing have fed the idea that the industry's giant sales and marketing machine is now undermining the cause of public health (The Economist, 4 November, 2004).

У таких словосполученнях складні прикметники переважно актуалізують функцію означення.

Актуальною залишається проблема відмежування композитів від сталих словосполучень нефразеологічного характеру та фразем. Серед критеріїв розмежування таких одиниць називають цільнооформленість і неподільність композитів [1: 509], О.І. Смирницький ще додає цілісність семантики [12: 117]. В. Адамс вважає неподільність найважливішим критерієм диференціації слова та словосполучення [14: 8].

Останній критерій не є завжди релевантним, адже за результатами дослідження Д.І. Квеселевича [6] неподільність може також бути притаманною і словосполукам. Ми дотримуємось точки зору про те, що і цільнооформленість, і неподільність, і цілісність семантики не є достатніми критеріями, адже вони є притаманними і стійким термінологічним словосполукам. Саме тому модель N+N має невизначений статус. Одиниці створені на її основі можуть вважатися як складними словами, так складними термінологічними словосполуками.

Для лінгвальних елементів із невизначеним статусом можна використовувати критерій їхньої участі в подальшій вербокреації, який дає підставу для віднесення таких одиниць до лексичних, а не до фразеологічних утворень: *crystal-healer crystal-healing; CT-scan CT-scanning, passive-smoke passive-smoker passive-smoking, baby-bust baby-buster; baby-boom baby-boomer baby-booming baby-boomlet; able-bodied able-bodism able-bod, gene-dope gene-doping gene-doper*.

Досліджуючи проблему складних одиниць синтаксичного типу, М.М. Полножин та Л.Ф. Омельченко стверджують, що складне лінгвальне утворення поєднує в собі ознаки лексеми і словосполучення [11]. Ми приєднуємося до такого погляду і стверджуємо, що декларація чітких і зрозумілих меж між цими мовними елементами не є достатньо обґрунтованою. Вчені стверджують, що утворення композитів в германських мовах обумовлено синтаксичною доцільністю, а не номінативною функцією мови [9]. Погоджуємося із тими дослідниками, які стверджують що між лексичною і синтаксичною стратою англійської мови існує континуум типу лексема-синтаксема [2; 3: 77], який поповнюють функціонально

модифіковані неподільні словосполуки. Приналежність таких одиниць до вищеназваного континууму підтверджують їх синтаксична форма і лексична функціонально-семіотична параметризація.

Спробуємо класифікувати континуум функціонально модифікованих мовних одиниць, використовуючи типологію А.Е. Левицького [8: 77-80]. До цього континууму належать: словостягнення, тобто конденсовані словосполучення, єдність яких закріплюється як графічно, так і інтонаційно (*get-slim-quick*); римовані сполучення, які зазвичай вживаються в розмовному мовленні (*sicker and quicker, treat and street*); стійкі словосполучення з непереосмисленими компонентами (*charge nurse, health security card, drive-thru pharmacy*); стійкі сполучення з частково переосмисленими складовими (*defensive medicine, dark biology, golden hour, lifestyle fitness*); антономастичні сполучення (*Acapulco gold, Greyhound therapy, Iceland disease, Wii elbow, Nintendo epilepsy*); стійкі термінологічні словосполуки (*fertility drug, internal pollution, genetic counseling*).

Більшість таких структурних одиниць у сфері медицини й охорони здоров'я виникає на базі фразових означень, які виконують функцію прикметників (*right-to-life, right-to-die*). Стягнення деяких компонентів словосполучення й перетворення останніх з комунікативних одиниць на номінативні супроводжується при написанні дефісом і / або лапками чи зовсім не має спеціальних позначень.

Лексикалізовані синтаксичні конструкції не є гетерогенними за своєю структурою. Ми виділяємо наступні моделі, за якими вони утворюються, причому більшість таких мовних одиниць належить до стійких сполучень: **Adv+Prep+N**: *out-of-body (experience), out-of-home (care)*; **V+Conj+V**: *scoop-and-run (service)*; **Adj+Prep+V**: *right-to-die, right-to-life*; **V+Adj+Adj**: *get-slim-quick (tricks, diets, scheme, strategy)*, **N+Conj+N**: *rehab-and-therapy (services, jobs, generation)*, **Adj+Prep+Pron**: *good-for-you (bacteria)*, **Adj+N+Adj**: *sicker and quicker (strategy, hospital stay, story)*:

Patients were discharged "sicker and quicker," often to nursing homes, which became centers of rehabilitation – a much less expensive setting than hospitals (The Seattle Times, July 24, 2002).

Today's lesson? The only good sacred cow is a dead sacred cow. That about sums it up for manic prankster Denis Leary, a corrosively irreverent, chain-smoking wise guy who has carved out a niche of cult fame with his distinctive MTV promo spots. ... And he finds the new age excesses of the rehab-and-therapy generation particularly galling (Tulsa World, February 20, 1993).

Використання мінімуму лексичного ресурсу і компактність лексикалізованих синтаксем дозволяє зберегти максимум інформації. Їхня складова структура зазвичай елементарна, а

лексичні компоненти односкладові (*hit-and-run, scoop-and-run, right-to-die*) або двоскладові (*rehab and therapy, sicker and quicker*). Використання стилістичних прийомів на кшталт асонансу (*get-slim-quick, right-to-life, right-to-die, peak and shriek*) і консонансу (*sicker and quicker, treat and street*) сприяє запам'ятовуванню і використанню таких утворень. З наведених прикладів можна стверджувати про комбінацію асонансу і консонансу у деяких новотворах.

Що стосується утворення складних дієслів, то помірною активністю відзначається конверсія: *to test-tube, to CT-scan, to knife-proof, to self-test, to flatline*. Комбінація компресії і реверсії сприяла появі таких одиниць: *to bust a clot → to clot-bust, to gaze at the Sun → to sun-gaze*.

Значну роль у створенні композитів сфери медицини й охорони здоров'я відіграє аналогія, механізм, за якого один з компонентів композиту замінюється на інший і утворюється нова лексема (*fast-food→slow-food, whitewash→pinkwash, heart attack→leg attack*). Широке використання неологізму *mad-cow disease* для позначення дегеративної хвороби рогатої худоби, особливо в другій половині 90-х років у зв'язку з епідемією "коров'ячого сказу", перетворило це словосполучення на модель аналогічного словотворення одиниць, які означають подібне захворювання інших живих істот:

Can people catch mad-cow disease by eating beef from infected cattle (Newsweek, Nov.4, 1996)?

French seafood lovers are horrified: scientists have discovered "mad-shrimp" disease (The Sunday Times, Febr. 9, 1997).

Mad-sheep fears prompt slaughter (The Times, June 6, 1997).

Під час психоментального процесування композитів може виникати проблема утруднення інференції, що пов'язане з тим, що деякі з них мають певний семантичний додаток, який не можна "вивести" зі змісту компонентів. Тому дослідження вербокреації композитів потребує детальної етимологічної і семантичної дескрипції. Також потрібно пам'ятати про те, що відношення між компонентами композита сфери медицини й охорони здоров'я англійської мови є, власне кажучи, відношенням між об'єктами світу, що існує.

Нові складні іменники сфери медицини та охорони здоров'я англійської мови за ступенем вмотивованості поділяються на структурно-мотивовані (*detox center* "наркологічний центр"), частково переосмислені (*age-cure* "ліки, які омоложують організм людини") та ідіоматичні (*brain spa* "санаторій для людей із захворюваннями нервової системи"). До семантично мотивованих належать новотвори з транспарентною семантичною організацією, семантика яких повністю визначається семантикою складових конститuentів.

Зменшення вмотивованості виникає внаслідок семантичних зрушень, що супроводжують механізм словоскладання. Семантика новотворів, яка безпосередньо не виводиться зі значень конститuentів, характеризується частковим переосмисленням, що досягається внаслідок метафоричного або метонімічного перевтілення прямого значення конститuenta.

Таким чином, в процесі дослідження були виявлені механізми та моделі утворення складних іменників англійської мови сфери МОЗ, охарактеризовано вмотивованість таких одиниць та окреслено їх когнітивне підґрунтя. Перспективою дослідження є подальше спостереження за лінгвальною активністю композитної номінації у інших англомовних сферах.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / Ахманова О.С. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
2. Белозьоров М.В. Англійські лексичні та фразеологічні новотвори у сфері економіки: структурний, семантичний і соціофункціональний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / М.В. Белозьоров. – К., 2003. – 21 с.
3. Бортничук Е.Н. Словообразование в современном английском языке / Бортничук Е.Н., Василенко И.В., Пастушенко Л.П. – К. : Вища школа, 1988. – 261 с.
4. Єнікеева С.М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови: монографія / Єнікеева С.М. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2006. – 303 с.
5. Зацний Ю.А. Розвиток словникового складу англійської мови в 80–90 роки ХХ століття : дис. доктора філол. наук : 10.02.04 / Зацний Юрій Антонович. – Запоріжжя, 1999. – 405 с.

6. Квеселевич Д.И. Интеграция словосочетания в современном английском языке : дис. докт. филол. наук : 10.02.04 / Квеселевич Дмитро Іванович. – Житомир, 1985. – 328 с.
7. Кубрякова Е.С. Словосложение как процесс номинации и его отличительные формальные и содержательные характеристики / Е.С. Кубрякова // Теоретические основы словосложения и вопросы создания сложных лексических единиц: межвуз. сб. науч. тр. / Пятигорский пединститут. – Пятигорск, 1988. – С. 3–23.
8. Левицкий А.Э. Функциональные подходы к классификации единиц современного английского языка / Левицкий А.Э. – К. : АСА, 1998. – 362 с.
9. Мешков О.Д. Словосложение в современном английском языке / Мешков О.Д. – М.: Высшая школа, 1985. – 187 с.
10. Омельченко Л.Ф. Английская композита : структура и семантика: дис. докт. филол. наук: 10.02.04 / Омельченко Лариса Федоровна. – К., 1989. – 493 с.
11. Полужин М.М. Функциональное словосложение и префиксальные ономазиологические категории в английском языке / М.М. Полужин, Л.Ф. Омельченко. – Ужгород : Ужгородский гос. ун-т, 1997. – 99 с.
12. Смирницкий А. И. Лексикология английского языка / Смирницкий А.И. – М.: Высшая Школа, 1998. – 260 с.
13. Старикова Е.Н. Лингвистические чтения. Проблемы словообразования. Лингвистика текста / Старикова Е.Н. Раевская Н.Н., Медведева Л.М. – К.: Вища школа, 1985. – 176 с.
14. Adams V. An Introduction to Modern English Word-formation / Adams Valerie. – London: Longman, 1973. – 230 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віталій Соколов – кандидат філологічних наук, доцент кафедри викладання другої іноземної мови Запорізького національного університету.

Наукові інтереси: когнітивна семантика, соціофункціональна лінгвістика, словотвір, неологія.

ВПЛИВ КОНТЕКСТУ НА АРХІТЕКТОНІКУ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ У ТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЗЕТНОЇ СТАТТІ

Лариса ВОЛОВИК (Полтава, Україна)

У статті розглядаються проблеми впливу контексту на особливості словотвірної структури німецьких префіксальних дієслів – економічних термінів з префіксами be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miss-. Дослідження виконано на матеріалі перекладу німецьких економічних текстів.

Ключові слова: словотвірна модель, словотвірне значення, мікромодель, твірна основа, похідна основа.

The article deals with the problems of influence of context on word-formation structure of German prefixed verbs – economic terms with prefixes be-, ge-, er-, ver-, zer-, ent-, emp-, miss-. The research has been made on the basis of the translation of German economic texts.

Keywords: derivational pattern, derivational meaning, micro pattern, derivational stem, derived stem.

Вивчення структур твірних та похідних основ дієслів як структурних елементів тексту є важливим аспектом в аналізі текстотвірних потенцій словотвірних одиниць.

Твірні основи дієслова реалізують свої словотвірні можливості за словотвірними моделями, які є характерними для німецької мови. Словотвірна модель являє собою морфологічно і лексико-семантично обумовлену структурну схему, за якою можуть бути утворені серії словотвірних конструкцій з однаковою структурою [2: 79].

Словотвірні моделі реалізуються за визначеними правилами і відіграють все більш значиму роль в аналізі текстотвірних потенцій словотвірних одиниць.

Розглянемо словотвірні моделі префіксальних сильних дієслів, які функціонують у економічному тексті. Твірна основа кореневих дієслів, вступаючи у внутрішню валентність з автохтонними невідокремлюваними дієслівними префіксами утворюють похідні основи префіксальних дієслів за основною словотвірною моделлю, яка функціонує в тексті: $M_4:SV_{st.}=Präf.+SV_{st.}$: *treiben Handel* – займатися торгівлею → *be//treiben* – займатися (чим-небудь), проводить (компанію):

„*Ich treibe Handel. Ich betreibe Selbstmarketing, wenn ich positive Kontakte zu anderen aufbaue und meine Begeisterung und mein Engagement für bestimmte Themen vermitteln kann*” [6: 5].

Субстантивований інфінітив префіксальних сильних дієслів утворюється за словотвірною моделлю: $M_2SN=SN:SV(Präf.+SV_{st.})+en$, яка представлена в економічному тексті: *sich bestreben* – старатися, прагнути → *das Bestreben*.

„Die Menschen bestreben sich die zahlreiche Wünsche zu erfüllen. Diese Wünsche nennt man im wirtschaftlichen Sprachgebrauch Bedürfnisse. Also: Bedürfnis bedeutet das Empfinden eines Mangels mit dem Bestreben, diesen Mangel zu beheben” [1: 8].

Прикладом функціональної трансорієнтації одиниць одного рівня може слугувати конверсія лексичних одиниць. Шляхом конверсії основи інфінітива утворюються безафіксно-похідні іменники від твірних основ префіксальних сильних дієслів та відображаються в економічному тексті: $M_2SN=SN:SV_{inf}((Präf.+SV_{st.})\rightarrow SN): ver//tragen (u, a)$ – укладати договір → *der Vertrag* – договір, контракт, *wider//rufen* – відмінати → *der Widerruf* – відміна, відказ.

„Ob die Menschen arbeiten oder Freizeit verbringen, ob sie Geld ausgeben oder sparen, etwas kaufen oder verkaufen, Vertrag abschließen, Miete, Heizung zahlen immer handelt es sich um wirtschaftliche Vorgänge. Alle wirtschaftenden Menschen treffen täglich Entscheidungen, vertragen und beeinflussen dadurch wirtschaftliche Vorgänge” [1: 8].

„Jede Bestellung kann widerrufen werden. Da die Bestellung jedoch wirksam wird, wenn sie dem anderen zugeht, muss der Widerruf spätestens zusammen mit der Bestellung beim Verkäufer eingehen” [6: 5].

Шляхом конверсії твірних основ претерита утворюються безафіксно-похідні іменники від твірних основ префіксальних сильних дієслів, які подані в економічному тексті: $M_3SN=SN:SV_{imp}((Präf.+SV_{st.})\rightarrow SN): be//treiben (ie, ie)$ – займатися (чим-небудь) → *der Betrieb* – виробництво:

„Der Begriff „Betrieb” bringt die technisch-organisatorische Seite von Wirtschaftseinheiten zum Ausdruck.

Als institutioneller Begriff wird „Handel” für alle Institutionen, die ausschliesslich oder überwiegend der Begriff „Handel betreiben”, verwendet” [5:8].

Виявлені словотвірні моделі віддієслівних суфіксальних іменників, що утворюються від твірних основ префіксальних сильних дієслів в німецькій економічній термінології та відображені в тексті:

$M_6SN=SN:SV(Präf.+SV_{st.})+Suf_{-er}: be//werben, sich$ – подавати заяву (про що-небудь) → *der Bewerber* – претендент, кандидат:

„Wir bewerben uns um eine Stelle. Die meisten Bewerber sind nur noch fokussiert auf das Studium und seine Ergebnisse und denken nicht an das, was sie auch vor und neben der Hochschule geleistet haben” [5:8].

За словотвірною моделлю: $M_6SN=SN:SV(Präf.+SV_{st.})+Suf_{-ung}$, утворені іменники, які найшли своє відображення в тексті: *be//werben, sich* – подавати заяву (про що-небудь) → *die Bewerbung* – заявка (на що-небудь); заява (про прийняття на роботу):

„Die Bewerbungen, die in der zweiten Woche eintreffen, sind tendenziell besser”, betont er. Der Bewerber müsse ich intensive mit dem Unternehmen und der Position auseinandersetzen und sich fragen, welchen spezifischen Nutzen er dem Unternehmen bieten könne. „Ich denke, dass sich die Menschen zu viel bewerben und zu wenig in die Detailprüfung gehen”, erklärt Mühlenhoff” [6: 5].

Словоскладання є характерною особливістю словотвору німецької мови. Словоскладання є одним із найдавніших і в той же час найпродуктивніших способів утворення іменників у німецькій мові. Утворення похідних основ складних іменників з першим словотвірним компонентом – віддієслівним іменником – конверсією твірної основи інфінітиву префіксального сильного дієслова відбувається за моделлю:

$M_{10}SN=SN:(SV:Präf.+SV_{st.})+SN: wider//rufen$ – відмінати → *der Widerruf* – відміна; відказ:

„Jede Bestellung kann widerrufen werden. Da die Bestellung jedoch wirksam wird, wenn sie dem anderen zugeht, muss der Widerruf spätestens zusammen mit der Bestellung beim Verkäufer eingehen.

Widerrufbriefe müssen die Änderung der Bestellung beziehungsweise den Rücktritt von der Bestellung genau begründen” [6: 5].

Утворення похідних основ складних іменників з другим словотвірним компонентом – віддієслівним іменником – конверсією твірної основи інфінітиву префіксального сильного дієслова відбувається за $M_{10}SN=SN+SN:(SV:Präf.+SV_{st.})$ та відображається в економічному

тексті: *er//halten* (ie, a) – зберігати → *der Datenerhalt* – зберігання даних, *ver//tragen* (u, a) – заключати договір → *der Kauf//vertrag* – договір покупки.

„*Vielzahl von Bewerbungen erhalten, kann es auch passieren, das seine E-Mail-Bewerbung im Spam-Filter hängen bleibt.*

Bei per Mail versendeten Initiativbewerbungen ist es für die Unternehmen wegen der Unterschiedlichkeit des Datenerhaltes sehr zeitaufwendig, diese aufzubereiten, um zu prüfen, ob eine Einsatzmöglichkeit besteht” [6: 6].

„*Ob Sie ein Fernsehgerät oder eine Tüte Milch, ein Paar Schuhe oder ein Auto kaufen, in jedem Fall vertragen Sie. Aus diesem Kaufvertrag entstehen auf beiden Seiten bestimmte Rechte und Pflichten*” [5:8].

В економічному тексті зустрічаються словотвірні моделі:

$M_{10}SN=SN:(SV:Präf.+SV_{st+})+SN$ – модель утворення похідних основ складних іменників з першим словотвірним компонентом, віддієслівним іменником – конверсією твірної основи претерита префіксального сильного дієслова: *ver//treiben* (ie, ie) – продавати, збувати → *die Vertriebs//firma* – фірма по збуту:

„*Bayer ist eine Vertriebsfirma, das unter anderem Arzneimittel produziert. Bauer produziert und vertreibt rezeptfreie Arzneimittel gegen Schmerzen, Husten und Erkältung*” [5:8].

Похідна основа складних економічних термінів іменників з першим словотвірним компонентом, віддієслівним суфіксальним іменником з суфіксом -ung, утворюється за словотвірної моделлю: $M_{10}SN=SN((SV:Präf.+SV_{st-})+Suf.-ung)+SN$, та знаходить своє відображення в економічному тексті: *be//werben, sich* – подавати заяву (про що-небудь) → *die Bewerbungs//mappe* – папка заяв:

„*Laut Studie bewirbt sich mehr als die Hälfte der befragten Stellensuchenden lieber mit einer Online-Bewerbung als mit einer klassischen Bewerbungsmappe*” [4:10].

Похідна основа складних економічних іменників з першим словотвірним компонентом, віддієслівним суфіксальним іменником з суфіксом -er, утворюється за словотвірною моделлю:

$M_{10}SN=SN((SV:Präf.+SV_{st-})+Suf.-er)+SN$: *ver//treten* (a, e) – представляти (наприклад, фірму) → *die Vertreter//firma* – фірма-агент:

„*Wir sind eine kleine Vertreterfirma. Seit einem Monat haben wir einen neuen Geschäftsführer, Herrn Mandl. Er leitet und vertritt unsere Firma*” [4:10].

Похідна основа складних економічних іменників з другим словотвірним компонентом, віддієслівним суфіксальним іменником з суфіксами -er, -ung, утворюється за словотвірною моделлю:

$M_{10}SN=SN((SV:Präf.+SV_{st-})+Suf.-er,-ung)+SN$, та знаходить своє відображення в економічному тексті: *ver//treten* (a, e) – представляти (наприклад, фірму) → *die Handels//vertretung* – торгове представництво:

„*Wir stellen Textilmaschinen für den europäischen Markt her – und jetzt möchten wir gern auch mit Firmen in Italien Kontakt aufnehmen. Wir möchten unsere Firma direkt in Italien vertreten. Die Handelsvertretung ist für unsere Firma besser*” [3:11].

Однакові словотвірні моделі в тексті зустрічаються не часто, серед них найбільше частотні моделі префіксальних дієслів, композитів, субстантивації і моделі суфіксальних іменників.

Розглянемо модель, за якою утворюються префіксальні сильні дієслова:

$M_4SV_{st}=Präf.+SV_{st}$: і яка найчастіше трапляється в економічному тексті: *scheinen* (ie, ie) – світити → *er//scheinen* (ie, ie) – виходити (друком):

„*Nur 1,2 Prozent der Fachartikel erscheinen auf Deutsch, 90,7 auf Englisch, 2,1 auf Russisch, in Biolabors ist die Umgangssprache fast ausschließlich Englisch, moderne Lehrbücher erscheinen überhaupt nicht mehr auf Deutsch*” [6: 6].

Розглянемо моделі композитів в німецькому економічному тексті: $M_{10}SN=SN((SV:Präf.+SV_{st-})+Suf.-ung)+SN$, Словотвірна модель, за якою утворюються похідні основи складних економічних іменників з першим словотвірним компонентом, віддієслівним суфіксальним іменником з суфіксами -ung: *be//werben, sich* (a, o) – подавати заяву (про що-

небудь) → *der Bewerbungs//bereich* – сфера прийняття на роботу; *die Bewerbungs//form* – форма прийняття на роботу:

„Für die letztgenannte Variante müssen sich Bewerber in der Regel auf den Karriereseiten registrieren und gelangen über ein Log-in in den *Bewerbungsbereich*. Auch hier empfiehlt es sich, sich vorher zu informieren, welche *Bewerbungsform* gewünscht bzw. möglich ist“ [3:11].

В економічному тексті виявляється словотвірна модель утворення похідних основ складних іменників з першим словотвірним компонентом, субстантивованим інфінітивом: $M_{10}SN=SN((SV:Präf.+SV_{st-})+Suf.-ung)+SN: unter//nehmen (a, o)$ – починати (що-небудь) → *der Unternehmens//chef* – керівник підприємства:

„Japaner sprechen Ranghöhere im Unternehmen nicht mit ihren Namen sondern mit deren Positionsbezeichnungen, zum Beispiel „*Unternehmenschef*“, „*Geschäftsführer*“. Franzosen lieben Berufstitel und Anreden wie „*Monsieur le President*“ oder „*Monsieur le Presidentdirecteur general*“ für einen *Unternehmenschef*“ [6: 6].

Розглянемо словотвірну модель суфіксальних іменників в економічному тексті: $M_6SN=SN:SV(Präf.+SV_{st-})+Suf.-ung,-er): be//werben, sich$ – подавати заяву (про що-небудь) → *die Be//werbung* – заява (про прийом на роботу):

„Vergessen Sie nicht, in jeder E-Mail – *Bewerbung* eine vollständige Signatur mit Ihrer Anschrift und Telefonnummer anzugeben.

Denken Sie daran, Ihre *Bewerbung* über eine neutrale E-Mail-Adresse zu versenden“. „Darüber hinaus nutzen zu wenig *Bewerber* das Angebot einer telefonischen Kontaktaufnahme, bemerkt Mühlenhoff. Nur etwa 20 Prozent der *Bewerber* telefonieren vorher“ [6: 6].

Із наведених прикладів можна зробити висновок, що в якості способу зв'язку словотворчих структур в тексті розглянуті словотвірні моделі твірних та похідних основ префіксальних дієслів. У даному випадку, словотвірні структури розглядаються як засоби зв'язку, що утворюють когерентність економічного тексту.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Басова Н. В. Немецкий для экономистов / Н. В. Басова, Т. Ф. Гайвоненко. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1998. – 128 с.
2. Степанова М. Д. Методы синхронного анализа лексики / Мария Дмитриевна Степанова. – М. : Высшая школа, 1968. – 200 с.
3. Zeitung „Markt“ Ausgabe 36. – Goethe-Institut, 15. Jahrgang 2007. – 20 s.
4. Zeitung „Markt“ Ausgabe 37. – Goethe-Institut, 15. Jahrgang 2007. – 20 s.
5. Zeitung „Markt“ Ausgabe 39. – Goethe-Institut, 15. Jahrgang 2007. – 20 s.
6. Zeitung „Markt“ Ausgabe 40. – Goethe-Institut, 15. Jahrgang 2007. – 20 s.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Лариса Воловик – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української та іноземних мов Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі».

Наукові інтереси: словотвір німецької економічної термінології, переклад німецького економічного тексту, проблеми лексикографії в німецькій мові.

ДОСЛІДЖЕННЯ КОНВЕРСІЇ ЯК ПРОДУКТИВНОГО СПОСОБУ СЛОВОТВОРЕННЯ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Марина МЕЛАЩЕНКО (Полтава, Україна)

У статті розглядається явище конверсії як продуктивного способу словотворення в сучасній англійській мові, аналізуються різні підходи до тлумачення конверсії, проводиться лінгвістичне дослідження основних напрямків конверсії та виділяються її основні види.

Ключові слова: аббревіатура, конверсія, продуктивність, реконверсія, словотворення, субстантивізація прикметників, часткова конверсія.

The article deals with the effect of conversion as a productive method of word formation in modern English language. Different approaches of the description of conversion are analyzed. Linguistic investigation of the main trends of conversion is maintained. Its main aspects are analyzed.

Key words: abbreviation, conversion, productivity, reconversion, word formation, substantivation of adjectives, partial conversion.

Виникнення конверсії є предметом дослідження багатьох лінгвістів. Одні лінгвісти вважають, що вона існувала ще в давньоанглійській мові. Зокрема, конверсивне і префіксально-конверсивне словотворення

відбувається вже за всіма тими формами, які продуктивні і дотепер.

Інші науковці стверджують, що конверсія виникла на початку XIII ст. Саме тоді в парадигмі іменника, як і в парадигмі дієслова, відбувається уніфікація форми основи, а їх морфологічні форми збіглися внаслідок граматичної омонімії.

Конверсії приділяється багато уваги й у сучасній лінгвістичній літературі. Передусім у працях В.Каліуценка, І.Барона, О.Дікусарової, Д.Кастовського. На позначення безафіксального дериваційного процесу вживаються різні терміни. Більшість дослідників, серед яких А.Загоруйко, Б.Мазо, О.Смирницький, Ю.Степанов, Б.Зернов, О.Кубрякова,

М.Рящина, П.Соболева, А.Левицький, П.Штекауер, Р.Сеймур, називають цей процес конверсією.

Разом з цим, існують інші позначення. Так, Л.Блумфілд, Д.Кастовський, М.Ленерт, Л.Ліпка, О.Єсперсен називають цей процес нульовою суфіксацією; П.Твардіш, Й.Фісяк, М.Пост – нульовою деривацією; В.Аракін – кореневим, або безсуфіксальним словотворенням. Вважаючи конверсію у діахронії поширеним способом словотворення, вчені наводять різні дані про її продуктивність в англійській мові. В.Заботкіна зазначає, що конверсія значно знизила свою продуктивність, а серед неологізмів конверсивні одиниці становлять лише 3% [2: 33], але, згідно з даними дослідження І.Барона, 33% нових слів є неологізмами, утвореними внаслідок конверсії [1: 76], що підтверджує активність конверсії на сучасному етапі.

Отже, у мові постійно з'являються нові слова, тому виникає і потреба у дослідженні їх засобів утворення. Дана тема буде актуальною доти, доки буде існувати і розвиватись мова. Нові лексичні одиниці формуються у процесі комунікації. Конверсія є дуже продуктивним засобом словотворення.

Слова, що утворені у результаті конверсії, часто називають «контекстуальними», оскільки важко точно визначити значення нових конверсійних слів поза прагматичним контекстом, але це не зменшує продуктивності цього способу словотвору [7: 433].

Поява нової лексичної одиниці у мовленні пояснюється перш за все прагматичними потребами комунікантів. Конверсія притаманна багатьом мовам, але в англійській мові вона має особливо широке розповсюдження. Причиною цього можна вважати особливість англійської мови в тому, що вона майже не має морфологічних показників частин мови. Також англійській мові майже непритаманні морфологічні флексії частин мови. Останні або не розрізняються зовсім, або можуть розрізнятися по словотвірним афіксам. Для поповнення словарного запасу мови широко використовується конверсія, за моделями якої відбувається творення нових лексичних одиниць.

У лінгвістичній літературі описано кілька критеріїв визначення напряму конверсії. П.Соболева пропонує три критерії: словотвірний, семантичний і характер зв'язку значень усередині слова як критерій внутрішньої продуктивності. Словотвірний критерій заснований на взаємозв'язках слів усередині словотвірного гнізда. Це означає, що якщо всі або більшість твірних першого ступеня мають відіменниковий характер, то простим словом є іменник, а внутрішньотвірним – дієслово; якщо ж усі або більшість твірних першого ступеня мають віддієслівний характер, то простим у даному словотвірному гнізді є дієслово [4: 5-6]. Семантичний критерій полягає в тому, що опосередкований зв'язок значень слова через одне чи декілька значень іншого слова свідчить про внутрішню похідність першого слова. Третій критерій полягає у відмінності смислових зв'язків між іменниками і відіменниковими дієсловами, з одного боку, та дієсловами і віддієслівними іменниками – з іншого, якщо існують смислові зв'язки дія – діючий предмет чи особа, дія – місце дії, дія – об'єкт дії, це свідчить про твірність дієслова й похідність іменника, а наявність смислових зв'язків на зразок предмет – надання його, предмет – позбавлення його, предмет – дія, виконана з його допомогою, свідчить про твірність іменника і похідність дієслова [4: 6].

Одним із широко розповсюджених типів конверсійного словотворення в сучасній англійській мові є утворення іменників від дієслів. Такі іменники складають значну групу

слів, які виникли завдяки конверсії. Наприклад: *climb* – підйом; *cry* – крик; *mistake* – помилка.

Конверсія – переважаючий тип дієслівного словотвору. Нові дієслова утворюються часто від іменників. Утворення іменника від прикметника – процес набагато складніший, ніж конвертування прикметника від іменника. Це пов'язано з суттєвими змінами семантичної структури прикметника: значення якості нелегко перетворити на значення предмета. Субстантивация власних назв – явище досить поширене в англійській мові. В наслідок опредмечування утворені назви мешканців країни, міст, континентів.

Разом з тим, існують певні морфологічні бар'єри, через які відповідне слово не може конвертуватися. Так, не всі іменники можуть підлягати перетворенню у дієслова шляхом конверсії. Досліджено, що такі іменники, як: *arm, body, hair, ear, neck, throat, tongue, soul, person, woman, child, son, night, row*, та ті іменники, що утворені шляхом суфіксації (*arrival, organization*), не схильні до конверсії у дієслова. Це ж стосується тих прикметників та іменників, що містять префікси (виняток – *unfit*).

Дієслівна конверсія не здійснюється стосовно географічних та власних назв. Крім того, виявлено, що однокладові дієслова (*to come, to put, to rid*) також не беруть участі у процесі конверсії. Але у поєднанні з прийменниками вони є домінуючою групою у процесі конверсії фразових дієслів у іменники.

Не конвертуються віддієслівні іменники та іменники, що мають закінчення – *ation, – ing, – ty*, окремі загальні назви з високою мірою конкретності.

Конверсія на сьогодні практично не має обмежень стосовно різних частин мови, супровідних видів словотвору на походження слів.

Нові дієслова часто утворюються від іменників: *a bill – to bill, a garage – to garage*; від прикметників: *bare – to bare, empty – to empty*; від скорочень: *a bach (bachelor) – to bach*.

Основою для конверсії можуть бути аббревіатури та складноскорочені слова (*to background* (крадькома виконувати якесь завдання, поки чиясь увага зайнята іншим); *to dipstick* (або *dip-stick*) (оцінювати людину або ситуацію); *to kitchen-sink* (оголосити про поганий фінансовий стан компанії); *to kneecap* (зруйнувати чийось репутацію); *to showroom* (використовувати магазин роздрібною торгівлі для вивчення попиту на товар, а тоді продавати його за меншу ціну *on-line*); *to OD* (використовувати надмірну дозу) [8; 9; 10].

Конверсія має свої підвиди: реконверсія, часткова конверсія та субстантивация прикметників. Реконверсія – мовне явище, коли одне із значень похідного за конверсією слова є джерелом утворення нового значення основи, від якого воно походить: *cable – to cable*. Часткова конверсія відбувається шляхом конверсії від дієслівної основи починає утворюватися іменник, але потім цей іменник входить до складу словосполучень з дієсловами *give, have, make, take* тощо: *to have a bite, to take a look*. Субстантивация прикметників – це процес словотвору, при якому прикметник набирає характерних ознак іменника, при цьому новий іменник з'являється не відразу, а поступово: *a beloved, a female*.

Деякі лінгвісти визначають конверсію як безафіксний тип творення слів, характерною рисою якого є те, що певна основа вживається для формування різних слів різних частин мови, без приєднання похідного афікса. Інші ж притримуються думки, що конверсія формує нові слова за допомогою нульової морфемі. Засновники цього тлумачення конверсії приділяють увагу аналогії між афіксацією та конверсією. Серед них є схожість на семантичному рівні між похідним словом і його основою, з одної сторони, і між словами в межах видозміненої конверсією пари, з іншої. Наприклад: дія – виконувач дії: «*to walk*» – «*a walker*» (афікс) «*to tramp*» – «*a tramp*» (конверсія); дія – результат дії: *to agree – agreement* (афікс), *to find – a find* (конверсія).

Іншим характерним для англійської мови типом утворення є часткова конверсія, коли вживання віддієслівного іменника пов'язано з визначенням дієсловом чи групою дієслів: *have, take, give, get* і утворення передає видове значення є фразеологізмом: *to have a drink, a nap, a smoke, a bathe, to break into a run, to have a brush up* – випити, трохи поспати, покурити, викупатися, почати бігти, почиститись.

Таким чином, ми переконалися в тому, що в англійській мові в конверсійних відношеннях можуть знаходитись слова з різних частин мови, але основною групою є дієслова та іменники.

Також, можна розглядати конверсію як спосіб вираження суб'єктно-об'єктних відношень в еквівалентних за змістом реченнях: в граматиці та лексиці це спосіб вираження суб'єктно-об'єктних відношень в еквівалентних за смислом реченнях (грам. *to support - to be supported*; лек. *to buy - to sell*), в словотворі утворення нового слова без використання спеціальних словотвірних афіксів, перехід одного слова з однієї частини мови в іншу без матеріальних змін в початковій формі (noun *finance*, verb *to finance*).

Конверсійні відносини можуть виникати між великою кількістю слів, утворюватися з двох і більш слів, що знаходяться у відносинах похідності. А.А.Уфимцева виділяє ланцюжок з двох, трьох, чотирьох, п'яти і шести членів:

- двочленна: дієслово – іменник: *rescue (рятувати) – rescue (порятунок)*;
- тричленна: перехідне дієслово – неперехідне дієслово – іменник: *mistake (неправильно зрозуміти що-небудь) – mistake (помилитися) – mistake (помилка)*;
- чотиричленна: перехідне дієслово – неперехідне дієслово – прикметник – іменник: *trim (упорядковувати, підрізати) – trim (пристосовуватися) – trim (акуратний, у гарному стані) – trim (порядок і ін.)*;
- п'ятичленна: прикметник – прислівник – іменник – перехідне дієслово – неперехідне дієслово: *right (прямий) – right (прямо) – right (право) – right (випрямляти) – right (випрямлятися)*;
- шестичленна: прикметник – іменник – прислівник – прийменник – перехідне дієслово – неперехідне дієслово: *round(круглий) – round (коло) – round (навкруги) – round (навколо) – round (округляти) – round (округлятися)* [5: 100].

Підтвердженням продуктивності конверсії є багаторазовість її дії. У сучасній англійській мові часто зустрічається повторна конверсія, переважно при утворенні похідних від простих і складених твірних основ. Основною тенденцією конверсивного словотворення є участь конверсії разом з іншими способами словотвору в процесах творення нових слів. Взаємодія конверсії з основоскладанням, префіксацією та суфіксацією, скороченням, свідчить про те, що зміни й розвиток словотвірних способів в англійській мові відображають внутрішні закономірності розвитку мови.

П. Царьов зазначає, що у ролі вихідних одиниць беруть участь і словосполучення. Дослідник наводить приклад: “Now just a minute, son”, Stewart said rolling back in his chair. “Don’t just-a-minute me, and don’t son me. We know our rights.” (M.Mitchell) [6: 51].

В. Заботкіна підкреслює, що для нових конверсивних утворень характерна тенденція до багатокомпонентних структур. Так, іменники можуть утворюватися від дієслівних фраз: *work-to-rule* – “виступ робітників із вимогою дотримуватися усіх пунктів трудового договору” [2: 34].

С.Нухов зазначає, що основами конверсивного словотвору можуть виступати односкладові слова, а також синтагми й речення, від іменників до вигуків і абrevіатур [3: 274]. Він наводить приклад, де основою для конверсії стала фраза *miles per hour*, скорочена до абrevіатури: *I deposited Upjohn at the Bull and Bush and started m-p-h-ing homeward in what you might call a trice* [3: 278]. С.Нухов, стверджуючи, що фразові основи можуть набувати надзвичайно великих розмірів, наводить 15-компонентне конверсивне дієслово: *Even her wonderful costume party, each woman requested to come-as-the-person-you-would-like-to-have-been-when-Dr- Chapman-interviewed-you, failed to excite her* [3: 279].

Внаслідок конверсійного словотворення з'являються слова-омоніми, які збігаються за формою основ, але мають різні значення і належать до різних частин мови, наприклад: *a round (раунд боксу), to round (огинати), round (прикметник круглий), round (прислівник навкруги), round (прийменник навколо) та ін.*

Таких омонімів в англійській мові дуже багато, причому вони могли виникати не тільки внаслідок конверсії, але й іншими способами (наприклад, омоніми *to love і love, to rain і rain* та ін. виникли внаслідок збігу за формою слів, які спочатку мали різну форму).

В результаті дослідження ми прийшли до висновку, що конверсія є достатньо продуктивним способом збагачення лексичного складу сучасної англійської мови. Отже, конверсія є складнішим процесом ніж механічне складання лексичних одиниць і передбачає повне оновлення функціональної парадигми вихідної одиниці. Актуальним залишається продовження вивчення даного словотвірного процесу у взаємодії з іншими типами творення слів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Барон И.Э. Основные типы словообразовательных значений конвертированных глаголов в парах N – V в современном английском языке: дис.канд.филол.наук: 10.02.04 “Германские языки” / И.Э.Барон. – Ростов-на-Дону, 1995. – 209 с.
2. Заботкина В.И. Новая лексика современного английского языка / В.И. Заботкина. – М.: Высшая школа, 1989. – 126 с.
3. Нухов С.Ж. Языковая игра в словообразовании (на материале лексики английского языка): дис. ... д-ра.филол.наук: 10.02.04 “Германские языки” / С.Ж. Нухов. – М., 1997. – 372 с.
4. Соболева П.А. Словообразовательные отношения по конверсии между глаголами и отглагольным существительным в современном английском языке: автореф. дис. ... канд.филол.наук: 10.02.04 “Германские языки” / П.А. Соболева / 1-й Моск. гос. пед. ин-т иностр.яз. – М., 1959. – 18 с.
5. Уфимцева А.А. Слово в лексико-семантической системе языка. - М.: 1968. – 123 с.
6. Царев П.В. Продуктивное именное словообразование в современном английском языке / П.В.Царев. – М.: Изд-во МГУ, 1984. – 225 с.
7. Szymanek B. The latest trends in English word-formation/B. Szymanek. –Springer, 2005 – 429-448 pp.
8. McFedries P. Archives [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.logophilia.com/WordSpy>
9. Quinion M. In Brief [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wordwidewords.org>
10. Rice University Neologisms database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ruf.rice.edu/~kemmer/Words04/neologisms/s.html#s>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Марина Мелашенко – кандидат філологічних наук, викладач кафедри іноземних мов з латинською мовою та медичною термінологією Вищого державного навчального закладу України “Українська медична стоматологічна академія”.

Наукові інтереси: проблеми англійського термінознавства та термінотворення, комунікативна лінгвістика.

МОРФОНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ВІДДІЄСЛІВНИХ НОВИХ СЛІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Євгенія ВОЛЯНСЬКА (Кіровоград, Україна)

У статті систематизовано віддієслівні нові слова в сучасній українській мові, проаналізовано їхні морфологічні явища, виокремлено основні морфологічні моделі віддієслівних нових слів.

Ключові слова: віддієслівні нові слова, девербативи, морфологічні явища, зміна наголосу, консонантні альтернативи, нарощення, усічення, морфологічна модель.

In the article new verbal words in modern Ukrainian language are systematized, their morphological phenomena in these new verbal words are analyzed, the basic morphological models of new words in modern Ukrainian language are defined.

Key words: new verbal words, verbal derivatives, morphological phenomena, stress variation, consonant alternation, upbuilding, truncation, morphological model.

Зі становленням і розвитком дериватології як науки про закономірності творення нових лексичних одиниць зростає інтерес саме до словотвірної морфології, адже «в багатьох сучасних мовах різних мовних сімей функціонують словотвірні моделі, які продукують похідні шляхом формальної видозміни своїх словотвірних морфем» [7: 1]. Останнім часом актуалізується морфологічний аспект вивчення неолексем з огляду на високу продуктивність окремих словотвірних і морфологічних типів, морфологічних моделей нових слів у сучасній українській мові, зокрема неолексем-девербативів. Увагу вчених привертає насамперед словотвірний статус розглядуваних похідних, їхня дериваційна і морфологічна структура.

Морфологічні факти й закономірності розглядалися в працях М. С. Трубецького, Г. Улашина, Р. І. Аванесова, С. Б. Бернштейна, С. В. Бромлей, Т. В. Булигіної, Я. Босака, Д. Ворта, В. Дресслера, О. А. Земської, Н. Є. Ільїної, В. В. Лопатіна, В. Б. Касевича, І. І. Ковалика, О. С. Кубрякової, Р. Ляковського, С. М. Толстої, Ю. Г. Панкраца,

Т. В. Попової, І. С. Улуханова, В. Г. Чурганової, Н. Ф. Клименко, М. В. Кравченко та ін. Мовознавці окреслили межі морфонології, визначили її предмет і завдання; виокремили проблему одиниць морфонології, запропонували можливі процедури виділення та аналізу морфонологічних явищ, спробували з'ясувати їхню роль. Для вивчення морфонологічних модифікацій похідних при словозміні і словотворенні сучасної української мови основоположне значення мають праці В. О. Горпинича, М. В. Кравченко, М. Ю. Федурко, Л. І. Комарової, І. В. Козленко, Л. В. Асіїв та ін.

Мета наукової розвідки – встановити особливості вияву морфонологічних закономірностей у віддієслівних нових словах. Із поставленої мети випливають такі конкретні завдання: 1) виділити морфонологічно марковані неолексеми-девербативи; 2) проаналізувати морфонологічні явища в цих словах; 3) виокремити морфонологічні моделі віддієслівних нових слів в українській мові.

Першою спробою ґрунтовного дослідження й аналізу української словотвірної морфонології стала праця М. В. Кравченко «Словотвірна морфонологія української мови», у якій на матеріалі віддієслівних та відіменникових похідних проаналізовано альтернативні типи голосних і приголосних фонем, явища усічення та накладання морфем, досліджено аломорфи найпродуктивніших суфіксів, обґрунтовано поняття словотвірної моделі. Н. С. Льїна досліджує морфонологію словозміни дієслова в сучасній російській мові, І. В. Козленко – морфонологію словозміни дієслова в українській мові, І. М. Демешко – віддієслівні новотвори на сучасному мовному рівні.

При перетворенні мотивувального слова в похідне дієслівні основи поділяються на ті, які повністю готові до з'єднання зі словотворчим формантом

без будь-яких морфонологічних перетворень (*рибалити* – *урибалити*), і ті, які структурно не готові для з'єднання з формантом без додаткових морфонологічних явищ. Найбільші зміни при словотворенні відбуваються в корені або прикореневій частині слова.

Історично склалося, що український дієслівний корінь – відкрита структура, тому при творенні похідних іменників у всіх випадках відбувається усічення дієслівної фінали. І. І. Ковалик морфонологічне усічення називав елізією на відміну від усічення – словотвірного процесу [3: 161–162]. Усікаються зайві морфеми в основі мотивувального слова і до твірної основи вже не входять. Усічення базується на дериваційних закономірностях комбінаторики словотвірних одиниць і відбувається воно, як правило, на стику мотивувальної основи та дериваційного суфікса. Усікаються морфеми, окремі фонемні або фонемні сполучення, що є зайвими в структурі мотивувальної основи, і відповідно, перешкодою для вільного сполучення мотивувальної основи і словотворчого суфікса. Головна умова під час усічення – це збереження семантичної наповненості мотивувального слова в складі мотивованого.

Морфонологічне усічення основ інфінітива підпорядковане визначеній системі і піддається більш-менш чіткій уніфікації. У багатьох випадках під час словотворення віддієслівних дериватів усічення зазнають суфікси інфінітивних основ: *-и-*, *-ува-*, *-ну-*, *-а-*, *-і-*: *упокорити* – *упокорення* (з усіченням *-и-*); *ласувати* – *ласун* (з усіченням *-ува-*); *липнути* – *липкий* (усічення *-ну-*); *опікати* – *опікун* (*-а-*); *пожвавити* – *пожвавлення* (усічення *-і-*). Закрита словотвірна структура залишається при усіченні кінцевої голосної дієслівного суфікса *-ну-*: *досягнути* – *досягнення*, *вторгнутися* – *вторгнення*, *тиснутися* – *тиснява*. Закритість словотвірної структури формується також за рахунок усічення кінцевої фонемі /а/ – частини суфікса *-ува-* (колишньої форми *-ова-*). Слід зазначити, що в більшості дериватів за аналогією зі старими утвореннями збереглася саме колишня форма суфікса *-ова-*, незважаючи на те, що пізніше фонема /о/ в його структурі перейшла в /у/: *руйнувати* – *руйновище*, *забастувати* – *забастовка*, *забастовицик*, *сервірувати* – *сервіровка* [4: 23]. Словотворчі двокомпонентні форманти, що складаються із суфікса *-і-* або *-ува-* та префіксів, виражають словотвірне значення «набути ознаки, названої прикметниковою твірною основою; зробитися таким, як визначено базовою основою» [6: 199]. У сучасних віддієслівних новотворах ад'єктивної зони спостерігаємо тенденцію до використання форми суфікса *-ова-*, наприклад: *плебеїзувати* – *плебеїзований*, *зманкуртизувати* – *зманкуртизований*, *фінансувати* – *фінансований*, *тавтологізувати* – *тавтологізований*.

У новотворах сучасної української мови спостерігаємо схожі тенденції при віддієслівному словотворенні в морфонологічно маркованих похідних. Морфонологічна будова коренів впливає на їхню сполучуваність із формантами на морфемному шві. Наприклад: *почути* – *почутини*. Також на межі морфем можуть відбуватися й інші морфонологічні явища: консонантні альтернації, (вокалічні – у кореневій морфемі), модифікація наголосу. Нові слова творяться переважно способом основоскладання із суфіксацією, у яких до складу девербативів-неолексем субстантивної та ад'єктивної зон входять дієслівні основи: *дерти горло* – *горлодерня*, *дерти вухо* – *вуходерний*, *творити гроші* – *грошотворчий*, *творити гімн* – *гімнотворчість*, *правити гуртом* – *гуртоправ*, *любити державу* – *державолюбець*, *чинити державу* – *державочинець*, *робити гондолу* – *гондолороб*, *зелень їсти* – *зеленоїд*, *зерно летіти* – *зерноліт*, *сіяти зорі* – *зоресійний*, *творити казку* – *казкотворення*, *грати в карти* – *картограй*, *славити книгу* – *книгосластво*, *давати кнопку* – *кнопкодав*, *крам знати* – «*крамознавець*» – *крамознавиця*, *краще знати* – *кращезнайство*, *легко віяти* – *легковійний*, *легко спадати* – *легкоспад*, *давати помислити* – *помислодавець*, *мовити правду* – *правдомовлення*, *любити рекламу* – *рекламолуб*, *рясно падати* – *ряснопад*, *себе наповнювати* – *себе наповнювання*, *сліпо намацувати* – *сліпонамацувальний*, *падають стіни* – *стінопад*, *блокувати трибуну* – *трибуноблокувальник*, *мріяти про Україну* – *україномрійний*, *падає ціна* – *цінопад*, *вітчизну любити* – *вітчизнолюбство*, *вождь падає* – *вождепад*, *дерево трусити* – *деревоотрус*, *плодити добро* – *доброплідний*, *морити кризою* – *кризомор*, *віяти лихо* – *лиховійний*, *людей сікти* – *людосічка*, *зазнати караху* – *скрахувати*, *ціну різати* – *ціноріз*. Деякі з вищенаведених слів утворюють словотвірні гнізда з вершинним дієсловом субстантивної та ад'єктивної зон: **творити:** *творити гроші* – *грошотворчий*, *творити гімн* – *гімнотворчість*, *творити казку* – *казкотворення*; **любити:** *любити державу* – *державолюбець*, *любити рекламу* – *рекламолуб*, *вітчизну любити* – *вітчизнолюбство*; **падати:** *рясно падати* – *ряснопад*, *легко спадати* – *легкоспад*, *падають стіни* – *стінопад*, *падає ціна* – *цінопад*, *вождь падає* – *вождепад*.

Проте існують нові віддієслівні похідні, у яких спостерігаємо різні типи морфонологічних явищ. Найчастіше відбувається поєднання кількох морфонологічних операцій в одному новотворі. Як зазначалося вище, усічення дієслівної фінали при словотворенні відбувається постійно. Ця закономірність характерна і для творення нових слів сучасної української мови. Нові девербативи даного типу утворюються переважно суфіксальним або префіксально-суфіксальним способами. Продуктивною є така морфонологічна модель словотворення неолексем-девербативів субстантивної й ад'єктивної зон: усічення + нарощення суфіксальної морфемі, де усікається дієслівний суфікс *-ти* та відбувається нарощення суфіксальної морфемі: *виструнчитися* – *виструнченець*, *балувати* – *білувальник*, *запитати* – «*запитальник*» – *запитальниця*, *не пручатися* – *непручальник*, *не читати* – *нечитальник*, *прогинатися* – *прогинальний*, *перевиховати* – *перевихованець*, *все зрівняти* – *всезрівнялівка*, *ляпати* – *ляпанець*.

Наголос у процесі словотворення виконує конститутивну функцію і організовує навколо себе певну кількість словотвірних визначених морфем, об'єднує їх у слово [2: 200]. У віддієслівних новотворах найчастіше спостерігаємо не одне морфонологічне явище, а одразу декілька. Усічення + переміщення наголосу: *не мовчати* – *немовчий*, *доносити* – *доносизм*, *сіяти зорі* – *зоресійний*, *плебеїзувати* – *плебеїзований*, *морити кризою* – *кризомор*, *не зшептати* – *незшептаний*, *перешіптуватися* – *перешіпт*, *розиумітися* – *розиум*, *затулити* – *затулини*, *давати помислити* – *помислодавець*, *тріпати* – *тріпология*, *вітчизну любити* – *вітчизнолюбство*, *зажадати* – *зажадованість*, *зманкуртизувати* – *зманкуртизований*, *фінансувати* – *фінансований*, *патріотизувати* – *патріотизований*, *зазнати караху* – *скрахувати*, *ухилитися* – *ухильник*, *хапати* – *хаповитий*.

Консонантні чергування відбуваються переважно при творенні похідних субстантивної зони: **н – н'**: *все можна* – «*всеможний*» – *всеможність*. Усічення + консонантне чергування (C//C': C''/C): *голодувати* – *городянин* (д//д'), *вождь падає* – *вождепад* (д''//д). Усічення + вокалічне чергування (V//V) + переміщення наголосу: *зерно летіти* – *зерноліт* (o//i). Усічення + консонантне чергування: *обаіти* – *обаблення* (б//бл), *об сусідити* –

обсуджений (д//дж), проштрафитися – «проштрафленик» – проштрафленія (ф//фл). Усічення + консонантне чергування + переміщення наголосу: *людей сікти* – *людосічка* (к//ч), *усиновити* – «розусиновити» – *розусиновлення* (в//вл). Усічення + переміщення наголосу: *давити кнопку* – *кнопкодав*, *легко спадати* – *легкоспад*, *падає ціна* – *цінопад*, *відставка падати* – *відставкопад* *любити рекламу* – *рекламолюб*, *недохопити* – *недохопи*.

Деякі новотвори утворюються префіксально-суфіксальним способом, за аналогією до слів – *заміський, придніпровський, залісся* [1: 242]: *не зшептати* – *незшептаний*, *не читати* – *нечитальник*, *не пручатися* – *непручальник*.

У віддієслівних похідних сучасної української мови спостерігаємо здебільшого нормативні морфонологічні явища. Проте трапляються й відхилення від норми. Деякі нові слова утворюються за допомогою лексикалізації компонентів, при цьому використовується супровідні морфонологічні явища – усічення суфікса **-и-** в дієслівній основі та нарощення суфіксальної морфеми, наприклад: *ходити по парку* – *попаркуходець* «Я, певно, теж здаюся в цю мить їм за місцевого **попаркуходця**. ...Якщо поета люблять, то любов ця Людей лиш зближує й ріднить» (І. Павліха. У Нью-йорківському парку); лексикалізації компонентів фразеологічних одиниць із суфіксацією, консонантні чергування (т//т'): *приший кобилі хвіст* – *пришийкобиліхвостіє* «У цій книжці можна впізнати багатьох. І свою доморощену твань, яка служить чужим «королям». І чуже **пришийкобиліхвостіє**, яке пасеться на нашій ниві та її поганить» (ЛЮ, 7/11, с. 14) [5]. Переважно такі відхилення спостерігаємо у новотворах оказіонального характеру.

Фактичний матеріал підтверджує наявність механізмів впливу на зовнішній вигляд девербативів в українській мові: 1) усічення дієслівної фінали; 2) нарощення суфіксальної морфеми; 3) модифікація наголосу; 4) консонантні і вокалічні альтернативи; 5) поєднання кількох морфонологічних явищ одночасно. Трансформації зазнають переважно кінцеві приголосні кореневих морфем.

□□□□ □□□□, морфонологічні зміни, що супроводжують творення девербативів-інновацій, крім усічення, виявляють меншу регулярність, коли трапляються самостійно, проте регулярнішою є комбінація кількох морфонологічних явищ одночасно в одному слові. Для віддієслівних неолексем характерні такі морфонологічні явища: усічення + нарощення суфіксальної морфеми, усічення + модифікація наголосу, усічення + нарощення суфіксальної морфеми + модифікація наголосу,

усічення + вокалічне чергування + модифікація наголосу,

усічення + консонантне чергування, усічення + консонантне

чергування + нарощення суфіксальної морфеми, усічення + консонантне

чергування + нарощення суфіксальної морфеми + модифікація наголосу. Для новотворів

сучасної української мови характерні як нормативні морфонологічні явища, так і відхилення від норм української мови. Характерне творення нових слів від сполучення слів, у якому головним компонентом є дієслово. У поодиноких випадках, здебільшого в оказіоналізмах, трапляються відхилення від норми: лексикалізації сполучень слів, фразеологічних одиниць.

Перспективу подальшого дослідження словотвірної морфонології нових слів убачаємо у виокремленні моделей, типів і класів нових слів за частиномовною належністю, продуктивністю і регулярністю морфонологічних явищ у неолексемах сучасної української мови.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Сучасна українська літературна мова [за ред. А. П. Грищенка]. – [3-є вид., доп.]. – К. : Вища шк., 2002. – 439 с.
2. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова. Морфеміка. Словотвір. Морфонологія : [навч. посіб.] / В. О. Горпинич. – К. : Вища школа, 1999. – 207 с.
3. Ковалик І. І. Словотворча категорія слов'янських назв осіб за їх національною і територіальною приналежністю / І. І. Ковалик // Питання слов'янського мовознавства. – Л., 1958. – Кн. 5.
4. Кравченко М. В. Словообразовательная морфонология современного украинского языка : дис. д-ра філол. наук : 10.02.01 / М. В. Кравченко. – К., 1990. – 260 с.
5. Нелюба А. Лексико-словотвірні інновації. 2010–2011 : [словник] / А. Нелюба, С. Нелюба. – Х. : Харківське історико-філологічне товариство, 2012. – 100 с.

6. Стишов О. А. Основні тенденції словотвору в мові українських засобів масової інформації / О. А. Стишов // Українська лексика кінця ХХ століття : (На матеріалі мови засобів мас. інформації). – [2-е вид., перероб.]. – К. : Пугач, 2005. – 388 с.

7. Федурко М. Ю. Морфологія відмінникового словотворення в сучасній українській мові : автореф. дис. ... докт. філол. наук : 10.02.01 / Ін-т мов-ва ім. О. О. Потебні. / М. Ю. Федурко. – К., 2005. – 36 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Свєнєнїя Волянська – аспірантка кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: словотвірна морфологія нових слів в українській мові.

МОРФОНОЛОГІЧНА ТИПОЛОГІЯ СУФІКСАЛЬНИХ ДЕРИВАТІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

Галина ЗЮЗЬКІНА (Кіровоград, Україна)

У статті розглянуто морфологічні особливості дериватів іношомовного походження, встановлено кількісну характеристику морфологічних явищ, зафіксованих при словотворенні дериватів іношомовного походження, визначено морфологічні моделі і встановлено морфологічні класи зазначених дериватів.

Ключові слова: деривати іношомовного походження, словотвірна адаптація запозичень, морфологічні моделі, морфологічні класи.

The article deals with the process of word-forming of borrowed derivatives. Morphological features of word-formation morphemes are described. The analysis of morphonological phenomena is given. The morphonological models and morphonological classes of borrowed derivatives of foreign origin are established.

Key words: derivatives of foreign origin, derivational adaptation of borrowings, morphonological models, morphonological classes.

Одним з активних процесів розвитку лексико-семантичної системи української мови протягом останніх десятиліть є поповнення її за рахунок іношомовних запозичень. Посилення контактів України з європейськими культурами та мовами призвело до проникнення й закріплення на ґрунті української мови численних іношомовних номінацій. Підґрунтям цього процесу є переорієнтованість свідомості масового носія української мови на бік європейського світовідчуття як один із базових екстралінгвальних чинників – ситуація, для якої характерне зближення українських соціально-економічних структур з умовами зарубіжної системи. Процес проникнення іношомовної лексики на ґрунт української мови займає значний проміжок часу, характеризується неоднаковою інтенсивністю в різні періоди і багато в чому залежить від конкретних умов. Це зумовлено насамперед специфікою взаємовідношень у різні часи між країнами. Проте для вивчення сучасного стану лексичного складу української мови на перший план виступають не особливості діахронічного процесу розвитку мови, що знаходили вияв у різні епохи, а синхронний стан лексико-семантичної системи і тієї її частини, що сформувалася під дією іношомовного впливу.

Закономірно, що складні процеси в сучасній українській лексико-семантичній системі, пов'язані з появою значної кількості запозичень, мають неоднозначні оцінки мовознавців: з одного боку, дослідники вказують на певне збагачення мови, відображення за допомогою асимільованих іношомовних запозичень світових досягнень у суспільно-політичній, економічній, управлінській, торговельній сферах, а з іншого, – підкреслюють переважання й засмічення мови іношомовними лексемами.

Проблемам запозичення присвячено чимало праць вітчизняних та зарубіжних дослідників (В. В. Виноградов, Д. М. Шмельов, О. С. Ахманова, В. І. Самійленко, С. В. Семчинський, О. Г. Муромцева, О. Д. Пономарів, Б. М. Ажнюк, Л. Блумфілд, U. Weinreich, A. Martinet та ін.). В україністиці розроблялися питання теорії запозичення, проблеми запозичення іношомовних слів до української мови (В. І. Коломієць, О. Г. Муромцева та ін.). Дериваційна продуктивність є однією з найважливіших ознак освоєння іношомовного слова, що визначає функціональну значущість запозичень у системі мови-реципієнта. Обростаючи вторинними утвореннями, запозичення все глибше інтегруються до словотвірних систем мов, що приймають іношомовного слова. Це свідчить про успішну асиміляцію лексичних одиниць у новому мовному середовищі. Важливою

складовою цього процесу на сучасному етапі є аналіз морфологічних особливостей, що супроводжують дериваційний процес.

Морфологічні факти та закономірності словотворення розглядалися в працях М. С. Трубецького, Г. Улашина, О. О. Реформатського, Р. І. Аванесова, С. Б. Бернштейна, Я. Босака, С. В. Бромлей, Т. В. Булігіної, Д. Ворта, В. Дресслера, О. А. Земської, О. В. Ісаченка, В. Г. Чурбанової, В. В. Лопатіна, В. Б. Касевича, К. Ковалик, О. С. Кубрякової, Р. Ляковського, Ю. Г. Панкраца, Н. Є. Ільїної, М. В. Панова, Є. А. Макаєва, І. С. Улуханова, Т. В. Попової, Е. Станкевича, С. М. Толстої та ін. Розбудову ж української морфології започатковано в працях В. О. Горпинича, М. В. Кравченко, Є. А. Карпіловської. Проблеми морфології у зв'язку з вивченням явищ словозміни та формо- і словотворення протягом тривалого часу порушувалися в працях І. І. Ковалика, Л. М. Полюги, Н. Ф. Клименко, К. Г. Городенської, Л. О. Родіної, З. С. Сікорської, Т. О. Грязнухіної, М. Ю. Федурко та ін.

Характерними аспектами словотвірної морфології є вивчення фонологічної структури дериваційних морфем і морфологічних характеристик словотвірних моделей, які визначають роль чергувань та лінійних модифікацій основи в різних словотвірних типах. «Предметом вивчення словотвірної морфології є дериватологія в динаміці, дії, коли фіксується момент сполучуваності словотвірних одиниць» [4: 30].

Відсутність узагальненого комплексного дослідження словотвірної морфології дериватів з іншомовними основами, потреба системного опису та унормування принципів словотвірної адаптації запозичень, одним із важливих складників якої є морфологічні зміни, що відбуваються в морфологічній структурі іншомовних дериватів, відсутність аналітичної розвідки в царині можливостей морфологічних моделей та морфологічних класів, залучених до процесів словотворення дериватів з іншомовними основами в сучасній українській мові визначають актуальність розвідки.

Мета статті – комплексне дослідження й типологічне узагальнення особливостей словотвірної морфології дериватів з іншомовними основами в сучасній українській мові. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: 1) описати морфологічну структуру іншомовних дериватів, проаналізувавши морфологічні ознаки словотвірних морфем; 2) установити кількісні характеристики морфологічних явищ, що супроводжують дериваційний процес; 3) синтезувати морфологічні моделі суфіксальних дериватів іншомовного походження; 4) установити морфологічні класи дериватів іншомовного походження як свідчення певного ступеня їхньої словотвірної адаптації в українській мові.

При творенні дериватів з іншомовними основами існують обмеження в сполучуваності дериваційних морфем. Реалізуючись за типовою моделлю, дериваційний процес може зустріти певні перешкоди і не відбутися. Одними з таких перешкод є формальні обмеження, що зумовлюються надлишковими елементами в основі твірного слова, структурною недостатністю, скупченням приголосних у валентних позиціях, подібністю кінцевих і початкових звуків твірних морфем [3: 5]. Але в мові існують і засоби для усунення подібних перешкод – це наявність морфологічних явищ: усічення, чергування, інтерференція (накладання), нарощення (інтерфіксація), модифікація наголосу. Вибір їх, залежно від характеру перешкод, дозволяє утворити нове слово і завершити дериваційний процес, але обов'язковою умовою їхньої реалізації є збереження в похідному слові тієї частини основи, яка несе семантичну інформацію про слово [1: 86, 113].

Залежно від того, яких саме змін зазнає фонемна структура морфем (чи основ) під час словотворення дериватів від основ іншомовного походження суфіксальним способом, виявлено такі типи морфологічних явищ: 1) консонантні чергування: *наркoз* – *наркoтизувати* (з/т), *стимул* – *стимулювати* (л/л'); 2) усічення мотивувальної основи: *назальний* – *назалізувати*, *популярний* – *популяризувати*; 3) інтерфіксація (або нарощення кореневої чи суфіксальної морфем): *тату* – *татуювати*, *крокі* – *крокіювати*; 4) інтерференція (накладання): *ралі* – *раліст*, *фортеп'яно* – *фортеп'яновий*; 5) модифікація наголосу: *чесуча* – *чесучевий*, *перли* – *перлистий*. Якісні характеристики цих явищ

визначаються як внутрішніми особливостями їх формування, так і властивостями того дериваційного процесу, у ході якого вони відбуваються.

Морфологічні трансформації можуть бути настільки регулярними, що стають характерною рисою на рівні словотвірного типу, а у зв'язку з визначенням частиномовної належності мотивувальної основи виявляється система морфологічних явищ. Саме завдяки цьому вивчення морфологічних явищ дає змогу виділити морфологічні моделі. За О. А. Земською, визначаємо морфологічну модель як «формальну схему побудови похідних слів того чи того словотвірного типу, які характеризуються наявністю (або відсутністю) певного морфологічного явища» [2: 194].

Дослідження морфологічних моделей, характерних для словотворення дериватів з іншомовними основами в даній роботі виконується за такими критеріями: 1) словотвірний тип мотивованого; 2) частиномовна належність мотивувального; 3) характеристика та кількість морфологічних явищ, що супроводжують дериваційний процес. Таки чином, морфологічна модель має такий вигляд: $Io (Uc+Hf+ 4A) + -uct (-ict)$: *конгрегація – конгрегаціоніст, інфекція – інфекціоніст, опозиція – опозиціоніст*.

Відносна регулярність морфологічних моделей дериватів іншомовного походження дає можливість говорити про більш узагальнену комплексну, системну одиницю морфологічної системи дериватів іншомовного походження – морфологічний клас. Морфологічний клас визначаємо як упорядковану сукупність морфологічних моделей, зафіксованих при словотворенні дериватів іншомовного походження. Таким чином, морфологічний клас як комплексну одиницю визначають морфологічна модель, морфологічні трансформації, частиномовна належність мотиватора, частиномовна належність та словотвірний тип мотивата. Саме наявність морфологічних класів забезпечує комплексний підхід до вивчення словотвірної морфології дериватів з іншомовними основами.

Аналіз морфологічних особливостей словотворення суфіксальних ад'єктивів іншомовного походження, визначення морфологічних моделей за морфологічними класами уможлиблює більш чітко визначення взаємоприспосовування мотивувальної іменникової або дієслівної основи та дериваційного форманта, для яких характерні такі види морфологічних явищ, як модифікація наголосу, усічення, чергування, інтерфіксація (або нарощення кореневої чи суфіксальної морфеми), інтерференція. Таким чином, найпоширенішими морфологічними модифікаціями при словотворенні ад'єктивів від іншомовних основ є модифікація наголосу, усічення та альтернація фонем.

Найпродуктивнішими морфологічними класами (МК) відсубстантивних ад'єктивів іншомовного походження є «нульовий» (з відсутністю будь-яких морфологічних трансформацій), «елементарний» (Мн / Аф / У / Н / І), «неелементарний, двоплановий» (У + Мн / Аф + Мн / Н + Мн / У + Аф / Аф + Н), «неелементарний, триплановий» (Аф + У + Мн / У + Н + Мн) у співвідношенні 55,2% – 23,3% – 15,2% – 6,3%. Найпродуктивнішим є «неелементарний, комплексний, двоплановий» МК ад'єктивів іншомовного походження – дериваційний процес супроводжується комплексом з двох морфологічних трансформацій (У + Мн) – 100%.

Зібраний матеріал також уможлиблює визначення та аналіз морфологічних явищ загальних для словотворення похідних вербативів іншомовного походження, для яких характерні такі види морфологічних явищ, як модифікація наголосу, усічення, чергування, нарощення, інтерференція. Таким чином, найпоширенішими морфологічними модифікаціями при словотворенні вербативів іншомовного походження є модифікація наголосу, усічення дієслівної фінали та альтернація фонем.

Продуктивними МК відсубстантивних суфіксальних вербативів іншомовного походження є «нульовий», «елементарний» (МН), «неелементарний, двоплановий» (У + Мн / Аф + Мн / Н + Мн), «неелементарний, триплановий» (Аф + У + Мн / У + Н + Мн) у співвідношенні 6,2% – 63,2% – 21% – 9,6%. Для відад'єктивних суфіксальних вербативів іншомовного походження характерні такі МК: «нульовий», «неелементарний, двоплановий» (У + Мн), «неелементарний, триплановий» (Аф + У + Мн) у співвідношенні 11,1% – 69,9% – 19%.

Аналіз морфонологічних особливостей, визначення динаміки морфонологічних моделей та їхня типологія за морфонологічними класами уможлиблює більш чітко та прозоре вивчення процесу словотворення суфіксальних субстантивних похідних іншомовного походження, для якого характерні такі види морфонологічних явищ, як модифікація наголосу, усічення, чергування, інтерфіксація (або нарощення суфіксальної морфеми), інтерференція. Таким чином, найпоширенішими морфонологічними модифікаціями при словотворенні субстантивів від іншомовних основ є модифікація наголосу, усічення мотивувальних основ та консонантні альтернації.

Усі відсубстантивні словотвірні гнізда з вершинним іменником іншомовного походження розподілено поміж морфонологічними класами на підставі морфонологічної операції: «нульовий» (відсутність морфонологічних трансформацій): – (1992); «елементарний» (У / Мн / Аф) – (1066); «неелементарний, двоплановий» (У + Мн / Н + Мн / Аф + Мн) – (1064); «неелементарний, триплановий» (Аф + У + Мн) – (208); «неелементарний, чотириплановий» (комплекс із чотирьох морфонологічних трансформацій (Аф + У + Н + Мн) – (34) у співвідношенні 45,6% – 24,4% – 24,4% – 4,8% – 0,8%.

Для словотворення віддієслівних субстантивних похідних іншомовного походження характерні такі МК: «нульовий» – (1129); «неелементарний, двоплановий» (У + Мн / Н + Мн / Аф + Мн) – (1018); «неелементарний, триплановий» (Аф + У + Мн) – (23) у співвідношенні 52% – 47% – 1%.

МК відад'єктивних дериватів є: «елементарний» – (29); «неелементарний, двоплановий» (Аф + Мн / У + Мн) – (61), у співвідношенні 32,2% – 67,8%.

Таким чином, проаналізувавши загальні особливості словотвірної морфонології дериватів з іншомовними основами, можна зробити такі висновки:

1) необхідності засвоєння засобами даної мови значної кількості запозичень відповідає словотвірна морфонологія української мови, предметом дослідження якої є фонологічна структура дериваційних морфем, процес формування деривата з іншомовною основою, внутрішній механізм сполучуваності його словотвірних одиниць; 2) виходячи з того, яких змін зазнає фонемна структура морфем під час словотворення дериватів від основ іншомовного походження суфіксальним способом, визначено такі морфонологічні явища: чергування, усічення, інтерфіксація (або нарощення кореневої чи суфіксальної морфем), інтерференція; 3) кількісні характеристики зазначених явищ констатують, що найпоширенішими морфонологічними модифікаціями при словотворенні субстантивів, ад'єктивів і вербативів іншомовного походження є модифікація наголосу, усічення фонем та консонантні альтернації; 4) установлення морфонологічних моделей та морфонологічних класів дериватів іншомовного походження дає можливість простежити роль морфонологічного чинника в структурі похідних лексем, узагальнити опис їхньої морфонологічної структури. Наявність подібної класифікації виступає ще одним безперечним доказом важливості та значущості вивчення морфонологічної структури мотивувальної іншомовної основи та ініціалі форманта, тобто їхньої контактної зони.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо у виробленні принципів опису морфонологічних класів дериватів іншомовного походження та з'ясуванні морфонологічних характеристик похідних від основ іншомовного походження.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

Мн – модифікація наголосу, Аф – альтернація фонем, У – усічення,
І – інтерференція, Н – нарощення, Іо – іменникова основа,
По – прикметникова основа, До – дієслівна основа.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Земская Е. А. Современный русский язык : Словообразование / Е. А. Земская. – М. : Просвещение, 1973. – 304 с.
2. Земская Е. А., Китайгородская М. В., Ширяев Е. Н. Русская разговорная речь. Общие вопросы. Словообразование. Синтаксис / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Е. Н. Ширяев. – М. : Наука, 1981. – 276 с.
3. Іщенко Т. А. Валентність суфікса *-иця* в апелативах української мови : автореф. дис. ... канд. філол. наук : Дніпроп. держ. ун-т / Т. А. Іщенко. – Дніпропетровськ, 1997. – 15 с.
4. Кравченко М. В. Словообразовательная морфология украинского языка : автореф. дис. докт. філол. наук : 10.02.01 / Ин-т языковедения им. А. А. Потемкина / М. В. Кравченко. – К., 1990. – 39 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Галина Зюзькіна – здобувач кафедри української мови Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: словотвірна морфологія української мови.

СЛОВОТВІРНА КЛАСИФІКАЦІЯ САЙТОНІМІВ АНГЛОМОВНОГО СЕКТОРА ІНТЕРНЕТУ

Максим КАРПЕНКО (Одеса, Україна)

У статті розглядаються словотвірні моделі сайтонімів – власних назв на позначення сайтів, з огляду на їх приналежність до певної функціональної зони Інтернету. Дослідження виконано на матеріалі статистичних даних американської компанії Alexa Internet, Inc.

Ключові слова: Інтернет-дискурс, інтернет-ономастикон, сайтонім, функціональна зона, словотвірна модель.

The article is dedicated to the word-building patterns of siteonyms – proper names of sites, from the point of view of their being constituents of certain functional zones. The research is based on the statistic data of American company Alexa Internet, Inc.

Key words: Internet discourse, Internet onomasticon, siteonym, functional zone, word-building pattern.

Кінець ХХ – початок ХХІ ст. характеризується формуванням нового своєрідного типу суспільства, яке є інформаційною комп'ютеризованою “системою людей, процесів, цінностей і відповідних технологій” [9], розвиток яких “сприяв створенню глобальної комп'ютерної мережі Інтернет, що поступово перетворилася на самостійне соціокультурне середовище” [7: 5]. У сучасних дискурсивних дослідженнях виокремлюється **Інтернет-дискурс** – “тип спілкування у глобальній мережі Інтернет, спрямований на забезпечення інтерактивності, нелінійної комунікації, установлення та підтримки контакту, формування мовленнєвих жанрів емоційного та інформаційного обміну, здійснення впливу, переплетення комунікативних стратегій” [4: 5].

Дану роботу сконцентовано на встановленні загальних закономірностей функціонування онімичних складових простору Інтернету. Цей напрямок дослідження видається **актуальним**, бо недовге існування й бурхливий розвиток Всесвітньої павутини тільки починає викликати цікавість у науковців, зокрема філологів. Трансформація Всесвітньої павутини як атрибуту сучасного життя значно змінила конфігурацію інформаційного середовища, що оточує нас. Це призвело до кардинальних змін в його функціях, що раніше виконувались бібліотеками, музеями, картинними галереями та навчальними закладами різних типів [6]. В даному дослідженні робиться спроба проаналізувати онімичний простір Інтернету, а саме виокремити та схарактеризувати його основні одиниці та запропонувати їх класифікацію, зокрема виокремити словотвірні моделі власних назв на позначення сайтів Інтернету.

Мета дослідження полягає у виділенні словотвірних типів базових складових ономастикону Інтернету з огляду на відповідні функціональні зони. **Об'єкт** дослідження складають власні назви на позначення базових онімичних складових Інтернету, тобто сайтонімів. **Предмет** дослідження становить мовна природа сайтонімів, а саме – їх словотвірна типологія. **Матеріалом** дослідження слугували статистичні дані американської компанії *Alexa Internet, Inc.* [8], яка є одним з найдостовірніших аналітичних веб-сервісів у світі. Ця компанія надає інформацію про популярність сайту, базуючись на цілій низці статистичних даних: кількість відвідувачів, приналежність відвідувачів до певної країни, ключові слова, які приводять відвідувачів на цей сайт, і т.д. В базі даних цієї компанії знаходиться інформація про більш ніж 30 000 000 сайтів. Вибірку прикладів кількістю в 300 позицій було зроблено на основі списку найпопулярніших сайтів (точніше, їх доменів), який автоматично формується сервером компанії (<http://www.alexa.com>) кожного дня. Дата формування списку, який було використано у роботі: 14 жовтня 2012.

В останній час відбувається інформаційна революція, яка в наслідок масової комп'ютеризації населення призвела до появи нової “інформаційної інфраструктури, так званої “інфосфери”, що охоплює сукупність інформаційних процесів, пов'язаних із багатовимірними представленнями інформації, форм і методів її виробництва, кодування,

збереження і передачі, а також місця людини у структурі цього кіберпростору” [2: 11]. Ця інфраструктура має свої власні мовні особливості, тобто свій власний дискурс, оскільки “більшість електронних інформаційних ресурсів є наборами текстів” [3: 11]. Згідно з визначенням О.О. Селіванової, **дискурс** – це “зразок мовної поведінки в певній соціальній сфері, що має відповідний набір змінних” [5: 120]. Нам представляється, що користувачі Інтернету формують власну соціальну сферу і демонструють в її межах мовну поведінку, характерну тільки для цієї сфери.

Сайтоніми творяться за тими ж правилами, що й звичайні слова. Для подальшого уточнення наведеної в роботі думки стосовно їх природи робиться спроба виділити основні шляхи їх формування. В літературі з лексикології описана ціла низка різних словотвірних моделей [див. 1:101, 176]. В роботі було досліджено частотність вживання найпоширеніших моделей, які можуть використовуватися для формування сайтонімів. Слід зазначити, що нами була взята до уваги при аналізі лише назва хосту без публічного суфіксу.

- **Словоскладення** – це поєднання двох чи більше коренів в єдине ціле [1: 101]. Ця словотвірна модель є найпоширенішою серед досліджуваної вибірки прикладів (40.3%), що є зрозумілим, оскільки, як зазначає І.В. Арнольд, словоскладення було і залишається однією з найпродуктивніших моделей в англійській мові взагалі. Прикладами словоскладення можуть бути такі сайтоніми, як *facebook.com*, який складається з двох кореневих морфем *face* + *book*, *thepiratebay.org*, в якому поєднано три елементи – артикль та дві кореневі морфем *the* + *pirate* + *bay*.

- **Скорочення** – це втрата вихідним словом одного чи декількох звуків [1: 101]. Ця словотвірна модель є продуктивною в процесі формуванні сайтонімів, що цілком зрозуміло, оскільки автори сайтів зазвичай намагаються дати своєму проекту щонайкоротше та легке для запам’ятовування ім’я. Це може бути викликано різними мотивами, наприклад, для збільшення імовірності повернення користувача на сайт або для зручності користування. Приклади можемо навести наступні: *msn.com*, який розшифровується як *Microsoft Network*, *ebay.com*, який позначає *Echo Bay*.

- **Афіксація** – це додавання до існуючої основи словотвірних афіксів [1: 101]. Слід відмітити особливість цієї словотвірної моделі, притаманну Інтернет-середовищу, яка полягає у використанні оказіональних афіксів та флексій, наприклад, флексії множинності *-z* замість *-s*, наприклад, *torrentz.eu*, на відміну від традиційних афіксів (префіксів та суфіксів). Прикладами використання цієї словотвірної моделі у сайтонімах можуть бути такі власні назви, як *blogger.com*, яка складається з кореневої морфем *blog* та суфікса *er*, або *freelancer.com*, яка має східну структуру. Префікси майже не використовуються – у нашій вибірці було знайдено лише один приклад: *download.com*, який складається з префікса *down* та кореневої морфем *load*.

- **Стягнення** – це поєднання двох слів в одне із використанням спільних для обох слів літер або звуків як точки зрощення [10: 77]. Ця словотвірна модель використовується в Інтернет-середовищі набагато частіше, ніж в інших засобах комунікації. Імовірною причиною нам видається бажання створити водночас незвичну, легку для запам’ятовування та коротку назву для свого сайту. Приклади можемо навести наступні: *skype.com* є стягненням *sky* + *peer-to-peer*, чи *groupon.com*, тобто *group* + *coupon*.

- **Звуконаслідування** – це імітація екстралінгвальних феноменів засобами мови. Ця словотвірна модель використовується у номінації сайтів не дуже часто, що може бути пов’язано з тим, що створені нею слова не завжди є зрозумілими без контексту. Приклади звуконаслідування імітують такі природні звуки, як цвірінькання у назві *twitter.com*, або заклик про допомогу у сайтонімі *yelp.com*.

Деякі словотвірні моделі, які є продуктивними в англійській мові, не можуть використовуватись для номінації сайтів через специфіку Інтернет-середовища. Фактор, що найбільш відрізняє сайтоніми від інших класів власних назв, – це **відсутність контексту**. Він робить неможливим використання такої моделі, як, наприклад, **конверсія** – утворення нової частини мови з існуючої шляхом зміни граматичної парадигми, але без зміни початкової форми [1: 129]. Ця словотвірна модель не може використовуватись для утворення сайтонімів,

оскільки назва сайту позбавлена контексту – вона існує в ізоляції, а нова парадигма, яка є наслідком конверсії, потребує контексту для її маніфестації.

Таблиця 1. Розподіл сайтонімів за словотвірними моделями

Словотвірна модель	Кількість	%
Словоскладення	55	18.33%
Скорочення	121	40.33%
Афіксація	77	25.67%
Стягнення	17	5.67%
Звуконаслідування	22	7.33%
Однокореневе слово	8	2.67%
В цілому	300	100%

Якщо об'єднати класифікацію за словотвірною моделлю із наведеною раніше класифікацією за функціональними зонами, це дозволяє встановити загальні особливості утворення сайтонімів відповідно до функції сайту, який вони називають.

Сайтоніми комунікативної зони підлягають розділу наступним чином:

Таблиця 2. Розподіл сайтонімів комунікативної зони за словотвірними моделями

Словотвірна модель	Кількість	%
Словоскладення	4	12.12%
Скорочення	18	54.55%
Афіксація	1	3.03%
Стягнення	5	15.15%
Звуконаслідування	0	0.00%
Однокореневе слово	5	15.15%
В цілому	33	100%

Як бачимо, серед сайтонімів комунікативної зони першу позицію займає словоскладення. Це може бути пов'язано з тим, що сайти цієї зони націлені на те, щоб стати постійним засобом спілкування індивіда в межах Інтернет-простору, і тому виробники намагаються зробити їх назви більш легкими для запом'ятовування.

Сайтоніми інформаційної зони підлягають розділу наступним чином:

Таблиця 3. Розподіл сайтонімів інформаційної зони за словотвірними моделями

Словотвірна модель	Кількість	%
Словоскладення	20	26.32%
Скорочення	18	23.68%
Афіксація	30	39.47%
Стягнення	3	3.95%
Звуконаслідування	3	3.95%
Однокореневе слово	2	2.63%
В цілому	76	100%

Таким чином, серед сайтонімів інформаційної зони найпоширенішими є однокореневі слова, словоскладення і скорочення. Можемо припустити, що це пов'язано з тим, що сайтоніми інформаційної зони переважно представляють собою назви популярних мас-медійних видань, таких як *USA Today*, яким характерна чіткість та економність онімії.

Сайтоніми освітньої зони підлягають розділу наступним чином:

Таблиця 4. Розподіл сайтонімів освітньої зони за словотвірними моделями

Словотвірна модель	Кількість	%
Словоскладення	3	18.75%
Скорочення	6	37.50%
Афіксація	4	25.00%
Стягнення	1	6.25%
Звуконаслідування	2	12.50%
Однокореневе слово	0	0.00%
В цілому	16	100%

Таким чином, серед сайтонімів освітньої зони найпоширенішими є словоскладення і скорочення. Звуконаслідування не представлено взагалі. Це може бути пов'язано з тим, що сайтоніми освітньої зони в більшості випадків слугують для відображення загальної тематики матеріалів, які містить сайт.

Сайтоніми розважальної зони підлягають розділу наступним чином:

Таблиця 5. Розподіл сайтонімів розважальної зони за словотвірними моделями

Словотвірна модель	Кількість	%
Словоскладення	3	8.82%
Скорочення	17	50.00%
Афіксація	9	26.47%
Стягнення	1	2.94%
Звуконаслідування	4	11.76%
Однокореневе слово	0	0.00%
В цілому	34	100%

Серед сайтонімів розважальної зони найпоширенішими є словоскладення і скорочення. Звуконаслідування не представлено взагалі. Можемо припустити, що це пов'язано з тим, що сайтоніми розважальної зони в більшості випадків слугують для того, щоб дати користувачеві первісне враження про тип розваг, які надає цей сайт.

Сайтоніми комерційної зони підлягають розділу наступним чином:

Таблиця 6. Розподіл сайтонімів комерційної зони за словотвірними моделями

Словотвірна модель	Кількість	%
Словоскладення	22	18.18%
Скорочення	51	42.15%
Афіксація	30	24.79%
Стягнення	7	5.79%
Звуконаслідування	10	8.26%
Однокореневе слово	1	0.83%
В цілому	121	100%

Як бачимо, серед сайтонімів комерційної зони найпоширенішими є словоскладення і скорочення. Можливо це пов'язано з тим, що сайтоніми комерційної зони в більшості випадків виступають як короткий опис тих товарів та послуг, які пропонує сайт.

Сайтоніми файлообмінної зони підлягають розділу наступним чином:

Таблиця 7. Розподіл сайтонімів файлообмінної зони за словотвірними моделями

Словотвірна модель	Кількість	%
Словоскладення	3	15.00%
Скорочення	11	55.00%
Афіксація	3	15.00%
Стягнення	0	0.00%
Звуконаслідування	3	15.00%
Однокореневе слово	0	0.00%
В цілому	20	100%

Серед сайтонімів файлообмінної зони найпоширенішими є словоскладення. Звуконаслідування не представлено взагалі. Можемо припустити, що це пов'язано з тим, що сайтоніми цієї зони в більшості випадків вказують на тип Інтернет-послуг, що надає сайт.

Як ми мали змогу впевнитися, домінуючу позицію займає словоскладення в усіх функціональних зонах крім інформаційної. Це зумовлено законом економії мовленнєвих зусиль, що призводить до компресії доменного імені. Можемо висновувати, що Інтернет-ономастикон доцільно розмежувати на функціональні зони, тобто сегменти множини онімів у межах Інтернету, розділені за домінуючою функцією цих сайтів. Функціональні зони включають **комунікативну, інформаційну, освітню, розважальну, комерційну та файлообмінну**. Домінуючі позиції належать комерційній та інформаційній зонам. В роботі проаналізовано словотвірні моделі сайтонімів, серед яких домінуючі позицію посідає **словоскладення** (40.3%), друге місце посідає **скорочення** (25.7%), третє місце належить сайтонімам, що утворені додаванням публічного суфіксу до **однокореневої основи** (18.3%), четверте місце – **стягнення** (7.3%), п'яте – **афіксація** (5.7%), шосте – **звуконаслідування** (2.7%). Переважну кількість складають скорочення та афіксація, які є продуктивними серед сайтонімів через свою легкість у запам'ятовуванні та подальшому використанні користувачами Інтернету.

Основним здобутком цієї роботи є початкове окреслення такого сучасного лінгвістичного феномена, як Інтернет-ономастикон. Було зроблено перший крок у дослідженні його структури, що знайшло своє втілення у виокремленні його базової одиниці – **сайтоніма** – та виявлено принципи групування сайтонімів за словотвірними моделями з огляду на функціональні зони. Подальші розвідки планується присвятити детальному дослідженню кожної з функціональних зон та розробити для цього необхідний термінологічний апарат.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка / И.В.Арнольд. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1959. – 351 с.
2. Язык средств массовой информации : [учеб. пособие для вузов] / Под ред. М.Н.Володиной. – М. : Академический Проект; Альма Матер, 2008. – 760 с.
3. Вигурский К.В. Филология и современные информационные технологии (К постановке проблемы) / К.В.Вигурский, И.А.Пильщиков // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2003. – № 62. – С. 9–15.
4. Карпа І.Б. Функціональні та прагматичні характеристики інтерактивної віртуальної комунікації (на матеріалі інформаційно-довідкового сервісу Yahoo! Answers) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец: 10.02.04 "Германські мови" / І.Б.Карпа. – Херсон, 2010. – 20 с.
5. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О.Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.

6. Скородумова О.Б. Социокультурные функции Интернета и особенности их реализации в современной России : дис. на здобуття наук. ступеня доктора філос. наук: спец: 24.00.01 “Теорія і історія культури” / О.Б.Скородумова. – М., 2004. – 435 с.
7. Чирвоний О.С. Комп'ютерний лексикон сучасної англійської мови: структурний, семантичний, функціональний аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец: 10.02.04 “Германські мови” / О.С.Чирвоний. – Одеса, 2010. – 17 с.
8. Alexa the Web Information Company [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.alexa.com/>
9. Nardi B. Information Ecologies / B.Nardi, V. O'Day [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://firstmonday.org/htbin/cgiwrap/bin/ojs/index.php/fm/article/view/672/582>
10. Nikolenko A.G. English Lexicology / A.G.Nikolenko. – Вінниця: Нова Книга, 2007. – 528 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Максим Карпенко – аспірант кафедри лексикології та стилістики англійської мови Одеського національного університету ім. І.І. Мечникова.

Наукові інтереси: ономастика, Інтернет-дискурс, психолінгвістика.

ПОНЯТТЯ СЛОВОТВІРНОГО ГНІЗДА В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ СЛОВОТВОРУ

Віталіна КУРАНДА (Київ, Україна)

У статті досліджується поняття словотвірного гнізда, аналізується гніздовий підхід в словотворенні, визначаються структурні типи та типи кореневих словотвірних гнізд. А також проводиться когнітивний аналіз словотвірного гнізда та подається класифікація словотвірних відношень в гнізді.

Ключові слова: словотвірне гніздо, лексичне гніздо, лексико-словотвірне гніздо, деревовидне гніздо, гніздовий підхід, словотворення, когнітивна мікросистема.

In this article we study the concept of a derivational group unit. Its cognitive analysis is maintained. Structural types of root derivational group unit are determined.

Key words: derivational group unit, lexical group unit, lexico-derivational group unit, derivational group unit approach, word formation, cognitive microsystem.

При вивченні словотвірної системи гніздовий підхід є найоптимальнішим тому, що словотвірне гніздо – це мікросистема, що відображає закономірні зв'язки похідних одиниць. У гнізді відображуються всі основні види відношення, що встановлюються для словотвірної підсистеми, а саме: парадигматичні, синтагматичні та ієрархічні.

Активне вивчення структури словотвірних гнізд разом із застосуванням різних методів дослідження розпочалось в 70-ті роки ХХ століття. Предметом уваги дериватологів стало поняття словотвірного гнізда, його визначення, встановлення різновидів та структури, але об'єктом глибокого вивчення воно стало порівняно недавно. Серед важливих праць, які зробили певний внесок в розвиток сучасної теорії словотвірного гнізда, можна назвати праці Є.Л Гінзбурга [2;3;4], І.О. Ширшова [16], О.М. Тихонова [14], І.С. Улуханова [15] та інших. Велика цікавість до цього питання зумовлена не лише багатоаспектними дослідженнями словотвірної системи мови та процесів, що в ній відбуваються, але й більш ґрунтовним вивченням лексичної системи та її організації з точки зору словотвірних зв'язків. Питання всебічного вивчення словотвірних гнізд, їх структурного та семантичного аналізу, класифікації і типології є актуальною проблемою синхронного словотворення. Коло проблем, пов'язаних з аналізом словотвірних гнізд, і велика кількість підходів в останній час значно розширились. Лінгвісти розглядають словотвірне гніздо не тільки як мікросистему в якій взаємодіють граматичні, словотвірні та лексичні відносини. В словотвірному гнізді вони бачать також логічну конструкцію, яка моделює дійсність завдяки системі мотиваційних ознак, що корелюють одна з одною [7; 8].

Також до гніздового підходу всередині словотвірної системи мови звертались П.А. Соболева [13], О.С. Кубрякова [10], О.А. Земська [5; 6] та інші дослідники мови. Їх роботи відіграли важливу роль в розробці теорії словотвірних гнізд, в описі характеристики основних їх ознак. А.М. Тихонов зробив великий теоретичний внесок у вивчення та формування теорії словотвірних гнізд. Завдяки його зусиллям, на основі методів описової граматики на матеріалі російської мови, була створена загальна теорія словотвірних гнізд (СГ).

Визначення СГ в мовознавстві не однакові: в них або описуються різні ознаки гнізд, або відображується різне розуміння структури СГ. Так, П.А. Соболева, С.С. Білокриницька

характеризують словотвірне гніздо, з одного боку, зберіганням семантичного інваріанта всіх вхідних в нього слів, з іншого – тотожністю лексичної кореневої морфеми, що міститься в усіх цих словах [13; 1].

Інший підхід до визначення СГ має місце в дослідженнях Є.Л. Гінзбурга. В його розумінні, **словотвірне гніздо** – це «сукупність афіксальних конструкцій, впорядкованих відношеннями похідності однокореневих слів оформлених афіксами» [3: 146]. Є.Л. Гінзбург використовує введений В.В. Виноградовим термін *лексичне гніздо* і визначає як сукупність лексичних одиниць: «**Словотвірне гніздо** – та частина структури лексичного гнізда, яка пов'язана відношеннями похідності ... СГ – не сукупність слів з тотожним коренем, а структура цієї сукупності, яку може мати й інше лексичне гніздо або його частина» [4: 58]. Проте розуміння лексичного гнізда як сукупності словотвірних структур не знайшло підтримки в інших дериватологів.

На думку О.Ю. Крючкової, при когнітивному аналізі словотвірного гнізда в якості початкової точки виступають «концепти-джерела», які виражені в мотивуючій частині слова, а концепти, закодовані в афіксальній частині дериватів, розглядаються як цільова сфера «концептів-джерел». Вершинне слово є джерелом розвитку дериваційно-семантичної структури гнізда, а словотвірний потенціал похідних слів залежить від властивого їм денотативно-семантичного простору та міри вживання твірних слів [9: 196].

В.В. Лопатін та І.С. Улуханов ввели термін «*словотвірне гніздо*» в широкий науковий вжиток, закріпивши його в академічній граматиці визначенням як сукупності слів, впорядкованої у відповідності з відношеннями словотвірної мотивації. Проте, не всі лінгвісти підходять до визначення СГ з цієї позиції [11: 6]. О.І. Моїсєєв, наприклад, вважає критерій впорядкованості зайвим для загального визначення гнізда: «Гнізда створюються відношеннями похідності та мотивації, впорядкованість гнізд – явище другорядне ... сукупність слів одного кореня і без впорядкування складає гніздо». В його визначенні на перший план виходять взаємозв'язок компонентів: «Гніздо – сукупність слів, поєднаних відносинами похідності...» [13: 78].

Заслуга всебічного визначення словотвірного гнізда належить О.М. Тихонову: «Під СГ розуміється впорядкована відносинами похідності сукупність слів, яка характеризується спільним коренем. Спільність однокореневих слів проявляється не тільки в плані вираження, але також і в плані змісту: корінь виражає загальний для всіх споріднених слів елемент значення, тобто, слова, що об'єднуються в СГ, мають і змістову, і матеріальну спільність» [17: 10]. В основі побудови гнізда, за О.М. Тихоновим, лежать ієрархічні відношення, «принцип послідовного підпорядкування одних одиниць іншим, «передбачене системою мови і закріплене нормою місце» кожного елемента СГ [17: 12]. Чітка характеристика відношень слів в СГ обумовила наслідування визначення О.М. Тихонова в більшості сучасних праць зі словотворення.

О.І. Моїсєєв в статті «Словообразовательная цепь как разновидность словообразовательной парадигмы» виділяє п'ять структурних типів СГ: а) гніздо-слово (однослівні гнізда) – це так звані поодинокі слова – кореневі, непохідні слова; б) гніздо-пара слів (двослівні гнізда), в) гніздо-ланцюг (ланцюгові гнізда, г) гніздо-віяло, д) гніздо-дерево (деревовидні гнізда) [14: 90].

В іншій праці вчений уточнює і поглиблює ці положення, виділяючи п'ять типів кореневих словотвірних гнізд і – відповідно – п'ять різновидів словотворення:

- нульове словотворення: кореневі слова, що не стали твірними, – однослівні гнізда (гнізда-слова);
- елементарне словотворення (найпростіше, замкнуте): від кореневого слова утворюється тільки одне похідне слово і на цьому словотворення закінчується – виникають гнізда, які є тотожними одній словотвірній парі слів (гнізда – пари слів);
- паралельне словотворення : від одного кореневого твірного утворюється два і більше похідних – результатом стають гнізда-віяла;
- послідовне словотворення: від початкового твірного утворюється одне похідне і т.д. – створюються ланцюгові гнізда;

- комбіноване словотворення: об'єднання паралельного та послідовного словотворення – створюються комбіновані (деревовидні) гнізда зі своїми структурними різновидами.

Деревовидні гнізда, на думку О.І. Моїсеєва, узагальнюють всі інші різновиди гнізд (крім однослівних), ніби вбираючи їх в себе, але не як самостійні гнізда, а лише як свої частини: в них є словотвірні пари, ланцюги і віяла [12: 9].

І. О. Ширшовим введено поняття **лексико-словотвірне гніздо**, де словотвірне гніздо спирається на лексичне. На думку вченого, все мотивоване в лексичному гнізді має знайти відображення в плані формального виведення в словотвірному гнізді. Потрібно зазначити, що це не просто поєднання або накладання двох гнізд: лексичного і словотвірного. Очевидно, що « в даному випадку гніздо постає як структурно-семантичне ціле, в якому змістові відношення між словами представлені на тлі їх структурних зв'язків, а семантичний і дериваційний аспекти зливаються нерозривно». Отже, **лексико-словотвірне гніздо** – цілісно оформлена одиниця, де продемонстрований словотвірний процес, позначена словотвірна структура слова, виражені мотиваційні зв'язки слів [19: 14].

Однокореневі слова в СГ вступають в певні словотвірні відносини. Характер цих відношень, їх класифікація інтерпретуються мовознавцями неоднозначно. О.А. Земська представляє семантичні відношення словотвірної мотивації як два основних протиставлення. Це, по-перше, протиставлення відношень основної і периферійної мотивації і, по-друге, прямої і переносної мотивації. Вчена вважає, що у відношеннях основної мотивації пряме номінативне значення твірного слова зберігається в семантиці похідного. У відношеннях периферійної мотивації «семантичний елемент, загальний для базового і похідного, є периферійним, необов'язковим в семантичній структурі похідного» [6: 12]. У відношеннях прямої мотивації авторка вбачає утворення значення похідних із прямого значення твірних.

Інша класифікація словотвірних відношень запропонована І.С. Улухановим. Всі відношення слів в гнізді він поділяє на мотиваційні та немотиваційні. При цьому «відношення між однокореновими словами, кожне з яких має як спільні, так і відмінні компоненти значення, не вважаються відношеннями мотивації [18: 76]. О.М. Тихонов пише: «Словотвірне гніздо, де всі змістові зв'язки слів структурно виражені та чітко впорядковані, враховуючи їх організацію, не допускають немотивованих відносин між своїми структурними елементами... Кожне похідне слово вступає одночасно і в синтагматичні, і в парадигматичні відносини, чим і зумовлюється взаємозв'язок і взаємодія одиниць двох планів» [16: 80].

Короткий огляд робіт, в яких в тій чи іншій мірі розкривається когнітивна сутність словотвірних гнізд і гнізд однокоренових слів, дозволяє говорити про СГ як про одну з найбільш складних комплексних одиниць мовної системи, як про вищу форму організації однокоренової похідної одиниці і як про когнітивну мікросистему з формально-змістовою структурою. Про складність організації СГ говорить сам термін і його визначення, що знаходиться за даною комплексною одиницею словотворення. Так, аналізуючи і термін, і визначення, в яких багато метафоричних слів, таких як гніздо, вершина та інші, можна відмітити, що це сприяє порівнянню мови з живим організмом.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Белокриницкая С.С. Типология словообразовательных гнезд, порождаемых от существительного // Проблемы структуры слова и предложения. - Пермь, 1974. - с. 44-49.
2. Гинзбург Е.Л. Исследование гнезд сложных слов в русском языке на базе аппликативной модели: автореф. дисс. ... канд. филол. наук.: спец. 10.02.01 "Русский язык" / Е.Л. Гинзбург – М., 1967. – 22 с.
3. Гинзбург Е.Л. Исследование структуры словообразовательных гнезд // Проблемы структурной лингвистики. – М.: МГУ, 1973. – С. 146-225.
4. Гинзбург Е.Л. Понятие словообразовательного гнезда // Проблемы структуры слова и предложения. – Пермь: Изд-во ПГУ, 1974. – С. 58-61.
5. Земская Е.А. О комплексных единицах системы синхронного словообразования // Актуальные проблемы русского словообразования. – Ташкент, 1978.
6. Земская Е.А. Понятие производности, оформленности и членности основ // Развитие словообразования современного русского языка – М.: Просвещение, 1966. – С. 11-15.
7. Казак М. Ю. Интегративная теория словообразовательного гнезда: грамматическое моделирование; квантитативные аспекты; потенциал; прогнозирование : автореф. дис. ... доктора филол. наук.: спец. 10. 02.01 "Русский язык" / М. Ю. Казак. – Белгород, 2004. – 41 с.

8. Коломонова О. Н. Словообразовательные гнезда глаголов движения в смоленских говорах : дис. ... канд. филол. наук. : 10.02.01/ Коломонова Ольга Николаевна. – Смоленск, 2009. – 214 с.
9. Крючкова О. Ю. Историческая изменчивость мотивационных связей как следствие семантико-когнитивной эволюции языка. // Актуальные проблемы современного словообразования: материалы междунар. науч. конф. / Под общ. ред. проф. Л.А. Араевой. – Кемерово: Кузбассвузиздат, 2008. – С. 195-199.
10. Кубрякова Е.С. Теория мотивации и определение степеней мотивированности производного слова // Актуальные проблемы русского словообразования – Ташкент, 1976.
11. Лопатин В.В., Улуханов И.С. Словообразовательный тип и способы словообразования // Русский язык в национальной школе. – 1969. – № 6. – С. 4-10
12. Моисеев А.И. Богатство языка и культура речи. – СПб, 1995.
13. Моисеев А. И. Словообразование и лексика // Die Beziehungen der Wortbildung zu bestimmten Sprachenebenen und sprachwissenschaftlichen Richtungen : Beitrage zur slavistik;16. Frankfurt am Main: Verlag Peter Lang, 1991. – С. 75–95.
14. Моисеев А.И. Словообразовательная цепь как разновидность словообразовательной парадигмы // Русская словообразовательная синтагматика и парадигматика. – Краснодар, 1991. – С. 84-91
15. Соболева П.А. Словообразовательная полисемия и омонимия. – М., 1980.
16. Тихонов А.Н. Лексические и словообразовательные гнезда в современном русском языке // Вопросы слово- и формообразования в индоевропейских языках. Семантика и функционирование. Ч. 1. – Томск: Изд-во ТГУ, 1994. – С. 75-85.
17. Тихонов А.Н. Проблемы составления гнездового словообразовательного словаря. – Самарканд, 1971.
18. Улуханов И.С. О степенях словообразовательной мотивированности слов // Вопросы языкознания. – 1992. – № 5. – С. 74-89.
19. Ширшов И. А. Теоретические проблемы гнездования. – М.: Прометей, 1999. – С. 14.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Віталіна Куранда – аспірантка кафедри романської філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: дослідження фреймової пропозиційно-семантичної організації лексико-словотвірних гнізд.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ СУФІКСІВ -ЕНК-О, -ИН, -К-О ТА СЛІВ “ОЗЕРО”, “СМОТРЕТЬ”

Ольга МОСКОВЧЕНКО (Мелітополь, Україна)

У статті подаються доповнення до етимології суфіксів -енк-о, -ин, -к-о та слів “озеро”, “смотреть” у результаті розширення бази порівняння як в індоєвропейській сім’ї мов, так і за її межами. Висувається гіпотеза про регіон походження греків.

Ключові слова: етимологія, озеро, смотреть, суфікси -енк-о, -ин, -к-о, лексична спорідненість, індоєвропейські мови, японська, іврит, арабська, монгольська, тюркські мови, угорська, фінська, шумерська, китайська.

The article deals with etymology of the suffixes -енк-о, -ин, -к-о and the words “озеро”, “смотреть” regarding broadening the basis of comparing both within and beyond the Indo-European family of languages. The hypothesis of the Greek origin region is suggested.

Key words: etymology, озеро, смотреть, the suffixes -енк-о, -ин, -к-о, lexical affinity, Indo-European languages, Japanese, Hebrew, Arabic, Mongolian, Turkic languages, Hungarian, Finnish, Sumerian, Chinese.

Етимологія суфіксів іменників *-енк-о, -ин, -к-о*, слів *озеро, смотреть*, розглядалася тільки в рамках індоєвропейської сім’ї мов і була досліджена не повністю. Мета даної статті – шляхом розширення бази порівняння як в індоєвропейській сім’ї мов, так і за її межами більш глибоко дослідити походження вищевказаних суфіксів та іменників.

М. Худаш та І. Фаріон відзначають, що існує кілька гіпотез щодо походження суфікса *-енк-о*, який міститься в українських прізвищах [9]. На думку В. Сімовича, іменники на *-енк-о* постали з форми середнього роду здрібнєлих прикметників із суфіксом *-еньк-ий*: *-енькь > енько > -енко* [5]. З демінутивом *-еньк-* пов’язує виникнення *-енк-о* також С.П. Бевзенко [1: 116-117]. О.Б. Ткаченко, який зіставно з іншими слов’янськими мовами найглибше дослідив проблему суфікса *-енк-о* [6; 7], уважає, що це поліформант, утворений від суфікса *-ен-[-en-]* і рефлексів суфікса **-(ь)к- [*(ь)к-]* [6: 62], який із семантичного погляду стосувався молодих істот – людей або тварин. О.Б. Ткаченко вважає, що, оскільки *-е-* в цьому суфіксі збереглося й не перейшло в *-і-*, то він виник уже після занепаду зредукованих голосних (не раніше XII-XIII ст.) і первісною його територією була, очевидно, Середня Наддніпрянина [6: 66].

На думку М. Худаша та І. Фаріон, заслуговує уваги несправедливо забуте припущення А. Степовича: "Значення форм на *-енк-о...* уявляється доволі ясним: це просто окаменілі, так би мовити, кличні відмінки від зменшених слів на *-енок*" [15: 5]. До цього припущення М. Худаш уніс корективу: не тільки самі "кличні відмінки", а й непрямі відмінки взагалі (пор., напр.: *Петренко – Петренка, Петренку(ові), Петренка, Петренком, Петренку(ові), Петренку*) [8: 73].

Що ж до виникнення й поширення прізвищ на *-енк-о*, то тут також знаходимо різну інформацію. Згідно з Л.Л. Гумецькою, як відзначають М. Худаш та І. Фаріон, в актах XIV-XV ст. вони ще не відомі, у джерелах XVI ст. трапляються спорадично, а поширюються головню в XVII ст. [3: 21]. За С.П. Бевзенком, прізвища на *-енк-о* засвідчені лише з кінця XV ст. в поодиноких випадках, зрідка в XVI ст. і лише в XVII ст. прізвища на *-енк-о* функціонують як звичайне й характерне явище антропонімікону [1: 116-117]. Л.Л. Гумецька заперечує час першої фіксації особової назви із суфіксом *-енк-о* в 1500-1503 рр., посилаючись на джерело з 1480 р. Але, на думку М. Худаша та І. Фаріон, дані, наведені О.Б. Ткаченком, Л.Л. Гумецькою, а також ще одна фіксація (з 1495 р.) не можуть бути взяті за перші фіксації особової назви із суфіксом *-енк-о*, оскільки в текстах пам'яток вони вживаються або в формі непрямого відмінка, або ж прикметника і з такою ж імовірністю можуть засвідчувати особову назву із суфіксом *-енок* (пор. *Полоз-енокъ – род. Полоз-енка; Мит-енокъ – род. Мит-енка*, т.с. прикметник *Митенковъ; Дуд-енокъ – род. Дуд-енка*, т.с. прикметник *Дуденковъ*). Для переконливої хронологізації початкових засвідчень із суфіксом *-енк-о* підходять лише назви в називному відмінку. Такі засвідчення існують у латино-польських писемних пам'ятках з території України навіть з більш раннього періоду, ніж 1480 р. Так, прізвище *Bozenko* зафіксоване від 1399 та 1403-1407 рр. [9: 212-213].

Як показують вищезрозглянуті дослідження, походження та значення поліформанта *-енк-о* вивчалось в рамках тільки слов'янських мов. Оскільки всі мови світу споріднені [12; 13], метою нашої роботи буде спроба дослідити походження та значення цього поліформанта, порівнюючи з відповідними утвореннями в інших мовах: германських, івриті, арабській, вірменській, фінській, японській.

Як відомо, за допомогою суфікса *-ен-* в українській мові утворюються іменники, що означають дитинчат птахів та тварин: *пташеня, каченя, козеня*. За допомогою цього суфікса можуть також утворюватися прізвища, що вказують на сина: *Петрученя*. Суфікс *-к(о)* міститься у зменшувально-пестливих назвах птахів, тварин, власних іменах людей: *каченятко, козенятко, орлятко, ластів'ятко, Іванко, Богданко, Бориско*. Ці та інші імена власні із суфіксом *-к(о)* можуть уживатися також як прізвища. За допомогою суфікса *-енк-о* утворюються іменники, які позначають сина. Із самого початку виникнення цей суфікс служив для творення найменувань молодих осіб, тобто чийхось дітей [2: 112-113].

Германські прізвища можуть закінчуватися компонентом, який перекладається на українську як "син", наприклад: англ. *Richardson, Anderson*, шв. *Andersson*, дат. *Andersen*, норв. *Ibsen*. Відомі такі івритські псевдоніми, як *Бен Гуріон, Бен Ісхуда*, та прізвище *бен-Маймон*, що містять компонент *бен* "син". Еквіваленти слова *син* у германських мовах та івриті виявляють деяку фонетичну схожість із формантом *-ен-* у прізвищах на *-енк-о*. Ми знаємо ряд арабських прізвищ, що починаються словом *ібн* "син": *Ібн Баттута, Ібн Русте, Ібн Рушд, Ібн Фадлан* (пор. російські прізвища з фонетично схожим суфіксом приналежності *-ин[ін]* до роду того, що названий мотивуючим словом: *Головин, Сенин*). У вірменській мові для утворення прізвищ служить суфікс *-ян*, що вказує на приналежність до роду: *Мікоян, Саркісян, Апресян*. У фінській мові поширені прізвища на *-нен*, які означають приналежність до того, що названо мотивуючим словом, та властивість, яка характеризується тим, що названо мотивуючим словом: *Virtanen, Nieminen, Jokinen*. Всі ці прізвища утворені від назв природних об'єктів. *Virta* – це "потік", "річка", *niemi* – "мис", *joki* – "річка". У Фінляндії поширені також прізвища на *-нен*, що означають національність: *Venäläinen* ("росіянин"), *Ruotsalainen* ("швед"), *Karjalainen* ("карел"). Як бачимо, суфікси вірменських та фінських прізвищ виявляють деяку фонетичну схожість із суфіксом *-енк-о*.

У японській мові *дитина* позначається ієрогліфом, що читається як *ко*. Цей ієрогліф може входити до складу власних імен, наприклад *Ханако* (це ім'я складається з двох ієрогліфів: перший ієрогліф означає "квітка" й вимовляється як *хана*, а другий ієрогліф означає "дитина" й вимовляється як *ко*). Слово *маленький* звучить по-японськи також як *ко* (але позначається іншим ієрогліфом). Так, наприклад, *іні* – це "собака", а *коіні* – "собачка". *Ко-* в японській мові – це також лічильний суфікс для маленьких предметів, що позначається не ієрогліфом, а хіраганом.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що суфікс *-к-о* походить від повнозначного слова *ко*, що поєднує в собі значення "дитина" та "маленький", і що його значення не випадкові.

Деяку подібність у звучанні та значенні виявляють також український суфікс *-ин* та японський суфікс *jīn*, що позначається ієрогліфом зі значенням "людина", "особа". Цей суфікс у японській мові приєднується до назви країни, утворюючи назви осіб за національністю. Пор. подібні утворення із суфіксом *-ин* в українській мові: *Литва* – *литвин*, *Грузія* – *грузин*.

П.І. Білоусенко, досліджуючи історію суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду) та аналізуючи роботи вчених про походження, зокрема, давньосхіднослов'янського суфікса *-инь*, не вказує на його зв'язок з японською [2: 47-49].

Ураховуючи вищевказані зіставлення, можна сказати, що суфікси *-к-о*, *-ин* в українській мові не є випадковими комплексами звуків, а походять від повнозначних слів, що означають "дитина", "маленький" (-а, -е), "людина". Очевидно, у предків українців це були раніше повнозначні слова з вищевказаними значеннями, але потім вони стали вживатися як суфікси. Їх значення в українській мові збереглися завдяки існуванню генетичної мовної пам'яті, яка передається з покоління в покоління.

У лінгвістичній літературі широко висловлюється думка, що кожен афікс (отже, і кожен суфікс) бере початок від самостійної лексичної одиниці – слова [14: 84].

Прикладом суфікса, походження якого від повнозначного слова очевидне, може служити суфікс *-ful* в англійській мові, який розвинувся з прикметника *full* "повний, багатий". За допомогою цього суфікса утворюються прикметники, які вказують на повний прояв властивості (*beautiful* "красивий, прекрасний", *careful* "турботливий"), а також іменники, що означають кількість чого-небудь, здатну поміститися в тому, що названо мотивуючим словом: *basketful* "повний кошик", *spoonful* "повна ложка" [10: 560].

Слова японської мови виявляють лексичну спорідненість зі словами різних мовних сімей, у тому числі індоєвропейської. Так, зокрема, споріднені івр. *ama* "ти" (чол. р.) та яп. *anata* "ти, Ви"; івр. *коль* "голос" та яп. *koe* "т.с."; івр. *од* "ще" та яп. *mada* "т.с."; тат. *кунак* "друг", "приятель" та яп. *kun*, суфікс, що додається до імені хлопчика або чоловіка, з яким Ви перебуваєте в дружніх стосунках; приблизний аналог звертання "товариш", "друг"; укр. *пан* та яп. *san* "пан, пані"; д.-рус. і ст.-сл. *кънига* "буква, письмо, послання", "Священне Писання", "книга", *конь* "межа, початок, кінець" та яп. *hon* "основа", "джерело", "книга"; рос. *бок* та яп. *yoko* "бік"; д.-рус. "апа" "весна", ч., слц. *jaro* "весна", кр.-тат. *баарь* "весна" та яп. *haru* "т.с."; яп. *dasu* "віддати", "здати" та укр. *datu* (пор. яп. *dashite* (*дасіте*) "здайте" та укр. *здайте*); англ. *name* "ім'я", "прізвище", нім. *Name* "т.с.", гр. *όνομα* "ім'я", укр. *ім'я*, рос. *имя* (з.-с. **јѣтѣ*), фін. *nimi* "ім'я", івр. *шмі* "моє ім'я", *шем* "ім'я" та яп. *namae* "ім'я", "прізвище"; англ., нім. *so* "так" та яп. *so* "так"; укр. *говорити* та яп. *go* "мова", *gon* "говорити"; нім. *kaufen* "купувати" та яп. *kau* "т.с."; нім. *kehren* "повертатися" та яп. *kaeru* "т.с."; яп. *esa* "корм, їжа для тварин" та нім. *essen* "їсти"; яп. *hone* та англ. *bone* "кістка"; рос. *есть* та яп. *desu* (у рос. транскрипції – *дэс*) "є"; яп. *aru* "бути, знаходитися" (про неживі предмети) та англ. *are* "є, знаходяться"; лат. *stāre* "стояти", д.-в.-нім. *stān* "стояти", лтс. *stāt* "стати" та яп. *tatsu* "стояти", *tate* "стій"; англ. *half* "половина" та яп. *хан* "те"; яп. *ni* "в" та лат., англ., нім. *in* "в" (тут спостерігається метатеза); яп. *to* "та, а також" та укр. *та*; чес. *a* "і" та яп. *ya* "і"; яп. *gurai* "близько, коло" (про кількість, розмір), яп. *goro* "близько, коло" (про час) та гр. *γύρος* "коло", *γύρω* "близько, коло, приблизно" (про час), іт. *giro* "круг, коло", "оберт"; в'єтн. *mat*, яп. *me/ma*, гр. *mati* "око". Близькість звучання слів, що означають "око" в останніх трьох мовах вражає; особливо спорідненість в'єтнамської та японської з грецькою, мовою греків, які живуть зараз на

території, дуже віддаленій від Японії та В'єтнаму. Слід зауважити також, що гр. *νερό* [*neró*] "вода" фонетично дуже близьке до слова *nīru* "вода" в мовах канада, телугу та *nīr* у тамільській мові, що відносяться до дравідійської сім'ї мов, поширених на території Південної Індії. У Георгієва В. знаходимо, що греки – не автохтонні жителі Егейської області, що більш давнє населення цієї області – пелазги [11: 57]. Якщо зважити на те, що такі важливі для людей речі, як *вода* та *око*, мають спільний корінь у вищеназваних мовах, то можна зробити висновок, що, можливо, греки походять з регіону, на якому поширені ці мови. Споріднені яп. *shiroi* "білий" та укр. *сірий*, рос. *серый* "колір, одержаний від суміші білого з темним, близький до сивого", д.-інд. *śi-ti-* "білий". Спорідненість японської з багатьма мовними сім'ями детальніше продемонструємо на етимології слів *озеро* та *смотреть*.

При дослідженні походження слова *озеро* наводяться слова слов'янських, балтійських мов: рос. *озеро*, бр. *возера*, азёрны, болг. *езеро*, с.-х. *jezero*, словен. *jezero*, слц. *jezero*, п. *jeziro*, в.-л. *jězor*, н.-л. *jazor*, д.-рус. *озеро*, ст.-сл. *ѡзеро*, лит. *ežeras*, діал. *ažeras*, лтс. *ezers*, д.-прус. *assaran*. Черних П.Я. відзначає, що в інших індоєвропейських мовах явних відповідників не виявлено, за винятком гр. *Ἀχέρον* – *Ахеронт* (назва річки в підземному царстві, що, можливо, є похідною від **αχερος* "ставок", "озеро" (< **og'heros*)). Корінь (і.-є. **eg'h-*), очевидно, той же, що і в д.-рус. *езь* "риболовна застава", рос. діал. *ез:яз* "пліт поперек ріки", "частокіл (що затримує хід риби)" > "загата", "ставок". З.-с. **jezero* (:**jezerъ*: **ozero*). І.-є. основа **eg'h-er-o-*: *og'h-er-o-* [17: 593]. Автори ЕСУМ припускають, що, можливо, слово *озеро* споріднене з вірм. *ezr* "межа, край", д.-англ. *ēagor* "море", д.-ісл. *ægir* "морське божество" [4: 166-167].

На нашу думку, різні ступені спорідненості з досліджуваним словом мають, зокрема, нім. *der See* "озеро", *die See* "море", англ. *sea* "водна поверхня земної кулі", "море", "океан", дат. *sø* "озеро", норв. *innsjø* "озеро", *sjø* "море", швед. *sjö* "озеро", "море", вірм. *tsov* "море", тат. *су* "вода", кр.-тат. *сув* "вода", тур. *su* "вода", "сік", "бульйон", монг. *ус* "вода", "ріка" (тут спостерігається метатеза), англ. *juice* "сік", яп. *мідзу/суї* "вода", кит. *shuǐ* "вода", араб. *бахр* "море", *бухейра* "озеро", суах. *bahari* "море", "океан", івр. *атам* "озеро", "ставок", лат. *aqua* "вода", "море", "ріка", "дощ", ісп. *agua* "вода", *Ea* "ассиро-вавилонський бог води, моря й мудрості", фр. *eau* "вода", бенг. *sāgara* "море", *mahāsāgara* "океан", гінді *sāmudra* "море", "океан", кан. *samudra* "море", *sāgara* "океан", тел. *saras'su* "озеро", *samudra* "океан", *samudrālu* "океан", гр. *θάλασσα* "море", *Ποσειδών* "Посейдон, грецький бог моря й мореплавства". Усі ці утворення беруть початок від протошумерського та шумерського слова *a* "вода".

При розгляді етимології слова *смотреть* указується, що в говірках воно часто вживається без початкового *с*: *мотреть*. До споріднених відносяться укр. застар. *смотрити*, *смотритель*, *смотр*; болг. діал. *смабрям*, обл. і застар. *мотря.*; с.-х. *смотрити*, *смабрати*, *смотра*, *мотрити*, словен. *motriti*. В інших слов'янських мовах (і в білоруській) споріднені слова відсутні.

У давньоруській і старослов'янській мовах уживалися споріднені *сьмотрѣти* "дивитися", "спостерігати", "обговорювати", "думати", *сьмабрати* "уготовляти наперед", *сьмотритель* "споглядач", *сьмотрь* "ціль". Уживалися також ст.-сл. *мотрити*, *сьмотрити*.

З.-с. **сьmotrēti*:**сьmotriti*:**motriti*. Дієслово, треба вважати, деномінативне, має префікс *сь-*, від **motъ*:**сьmotъ*. Основа на з.-с. ґрунті – **motr-*, де *-r-* – суфікс іменників, як у з.-с. **daгъ* та ін. Корінь – **mot-* (пор. лит. *matyti* "бачити"; лтс. *matīt* "відчути").

Відзначається, що за межами балто-слов'янської групи явних споріднених утворень не виявлено. Інколи досліджуване слово пов'язують з гр. *ματέω* "шукаю", "розшукую", "обшукую", звідки в Гесихія *ματήρ* "наглядач", "доглядач", "смотритель". Але це зближення заперечується. З другого боку, намічається тенденція пов'язувати з.-с. **mot-* у *motr-* із з.-с. **met-* (і.-є. корінь **me-*) у **metati* (див. *метать*) і далі з **mēga*. Пор. значення "ціль", "мета" в д.-р. *сьмотрь*. Пор. також д.-рус. *мотра* "міра місткості". У такому випадку старшим значенням дієслова **сьmotrēti*:**сьmotriti*:**motriti* в загальнослов'янській мові могло б бути "цілити", "спрямовувати щось до мети" > "спрямовувати, направляти погляд" [18: 180-181].

Слід додати, що досліджуване слово споріднене, перш за все, з в'єтн. *mat*, яп. *te/ma*, та гр. *mati* "око", а також фр. *montrer* "показувати", іт. *mostrare* "т.с.", які по-російськи можна тлумачити як "дать посмотреть", а також, зокрема, з англ. *monitor* заст. "порадник, наставник", "наставляти, радити", лат. *monitor* "наглядач", "радник, консультант".

Одержані нами результати досліджень ще раз підтверджують вірність гіпотези про спорідненість усіх мов світу.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бевзенко С.П. Исторична морфологія української мови / С.П. Бевзенко. – Ужгород, 1960. – 415 с.
2. Білоусенко П.І. Історія суфіксальної системи українського іменника (назви осіб чоловічого роду) / П.І. Білоусенко. – К.: Київський державний педінститут ім. М.П. Драгоманова, 1993. – 215 с.
3. Гумецька Л.Л. Рецензія "Слов'янське мовознавство". – Вип. 2 / Л.Л. Гумецька // Українська мова в школі. – 1960. – №2. – С. 70–71.
4. Етимологічний словник української мови: у 6 т. / ред. кол.: О.С. Мельничук (гол. ред.) та ін. – К.: Наук. думка, 2004. – Т.4. – 656 с.
5. Сімович В. Українські іменники на -о в історичному розвитку й освітленні / В. Сімович // Наук. зб. укр. вис. пед. інс-ту ім. М. Драгоманова. – Прага, 1929. – Т.1. – С. 305–369.
6. Ткаченко О.Б. Українські прізвища із суфіксом -енк-о та споріднені утворення / О.Б. Ткаченко // Слов'янське мовознавство: збірник статей. – К.: Вид-во Академії наук Укр. РСР, 1958. – Т.2. – С. 38–53.
7. Ткаченко О.Б. Українські прізвища із суфіксом -енк-о та споріднені утворення / О.Б. Ткаченко // УМШ. – 1958. – №1. – С. 62–66.
8. Худаш М.Л. До питання про хронологізацію та територіальну диференціацію антропонімічних формантів (суфікс -енк-о) / М.Л. Худаш // Питання взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів (тези доповідей і повідомлень). – К., 1972.
9. Худаш М. До питання генези українського антропонімічного форманта -енк-о (територіальне поширення в діяхронії) / М. Худаш, І. Фаріон // Слов'янська ономастика: збірник наукових праць. – Ужгород, 1998. – С. 212–220.
10. Большой англо-русский словарь: в 2т. Около 150000 слов / сост. Н.Н. Амосов, Ю.Д. Апресян, И.Р. Гальперин и др.; под общ. рук. И.Р. Гальперина. – 3-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз., 1979. – Т.1. – 824 с.
11. Георгиев В. Вопросы родства средиземноморских языков / В. Георгиев // ВЯ. – 1954. – Вып. 4. – С. 42–75.
12. Мельничук А.С. О всеобщем родстве языков мира / А.С. Мельничук // Вопросы языкознания. – 1991. – №2. – С. 27–42.
13. Мельничук А.С. О всеобщем родстве языков мира / А.С. Мельничук // Вопросы языкознания. – 1991. – №3. – С. 46–65.
14. Степанова М.Д. Лексикология современного немецкого языка / М.Д. Степанова, И.И. Чернышѣва; под ред. Н.С. Чемоданова. – М.: Высш. шк., 1962. – 310 с.
15. Степович А. Заметки о происхождении и склонении фамилий / А. Степович // Филологические записки. – Воронеж, 1882. – С. 1–7.
16. Цыганенко Г.П. Этимологический словарь русского языка / Г.П. Цыганенко. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Рад. шк., 1989. – 511 с.
17. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2т. / П.Я. Черных. – 6-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2004. – Т.1. – 628 с.
18. Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: в 2т. / П.Я. Черных. – 6-е изд., стереотип. – М.: Рус. яз. – Медиа, 2004. – Т.2. – 560 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ольга Московченко – перекладач Інституту зрошуваного садівництва (м. Мелітополь).
Наукові інтереси: етимологія, ономастика, міжмовні зв'язки.

ОСНОВОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД В КОНТРАСТИВНОМУ АСПЕКТІ

Людмила РИБАЧКІВСЬКА (Київ, Україна)

Стаття присвячена дослідженню основоцентричного підходу до вивчення словотвірного гнізда як найскладнішої комплексної одиниці системи словотвору в контрастивному аспекті.

Ключові слова: основоцентричний підхід, зіставна дериватологія, словотвірне гніздо, деривація, вершина, онім, словотвірне значення.

The article is dedicated to the research of the stem-centered approach concerning a derivational group unit as the most complicated unit of the system of derivation in the contrastive aspect.

Keywords: stem-centered approach, comparative word-formation, word family nest, derivation, root derivational group unit, onim, derivational meaning.

Сучасній дериватології притаманна основоцентричність. Сьогодні увага дослідників спрямована на всебічне вивчення комплексних одиниць словотвору – словотвірних ланцюжків, словотвірних парадигм,

словотвірних гнізд (праці В. В. Грещука, М. Ю. Казак, О. М. Тихонова, М. Ю. Федурко, І. О. Ширшова та ін.).

Актуальність пропонованої теми продиктована потребами дослідження становлення основоцентричного підходу до вивчення словотвірних гнізд та узагальнення напрацьованого попередниками в галузі їх дослідження. Проблеми виникнення нових словотвірних гнізд з вершинами-онімами, заповнення лакун у відомих із них, виявлення обсягу і взаємовпливів усередині гнізд та ін. були й залишаються актуальними в українському і зарубіжному мовознавстві.

Мета статті полягає в дослідженні становлення основоцентричного підходу до вивчення словотвірного гнізда.

Досягнення зазначеної мети передбачає розв'язання наступних завдань: вивчити історію становлення основоцентричного підходу; дослідити словотвірне гніздо як найскладнішу комплексну одиницю системи словотвору в контрастивному аспекті; визначити актуальність зіставного словотворення у сучасній лінгвістиці; окреслити проблему дослідження словотвірних гнізд на основі онімів; проаналізувати перспективи подальшого розвитку словотвірних студій.

Довгий час розвиток словотвору загалом та зіставного зокрема відбувався при зосередженні уваги науковців на словотвірному типі.

Сучасній дериватології притаманна основоцентричність. Необхідність переходу від формантоцентричного до основоцентричного підходу дослідження (терміни В. В. Грещука) поширюється і на зіставну дериватологію, у межах якої формується актуальний напрямок – зіставне вивчення словотвірних систем кількох мов як систем словотвірного гнізда (далі – СГ). Передумови його виникнення було закладено ще наприкінці 80-х рр. ХХ ст., але на сьогодні найбільш розробленим залишається дослідження СГ тієї чи іншої мови у суто синхронному аспекті. СГ, що є найскладнішою комплексною одиницею системи словотвору, – є одним з головних об'єктів зіставного аналізу.

Основоцентричний підхід – це новий підхід до інтерпретації словотвірних явищ, який ґрунтується на використанні твірної основи як засобу виявлення типології лексичної деривації, набуває зараз першочергового значення і в комплексі з формантоцентричним покликаний відобразити всю складність дериваційної системи. Розробка основоцентричного підходу у вивченні словотвору (М. П. Лесюк, С. П. Гірняк) впливає з необхідності всебічного, комплексного, різноаспектного дослідження дериваційних процесів, яке враховує роль і функціональне навантаження у словотворі як дериваційного форманта, так і твірної основи.

Основоцентричний підхід дослідження словотвору передбачає встановлення адекватної йому комплексної одиниці класифікації й опису дериваційної системи. Такою одиницею, на думку багатьох учених (В. В. Грещук, С. П. Гірняк та ін.), є СГ.

Сукупність словотвірних парадигм, деривати яких містять спільну кореневу морфему, упорядковані за ступенем деривації (дериваційними кроками), формують СГ – найбільш загальну основоцентричну комплексну системотворчу одиницю (М. Ю. Федурко).

Лінгвістика займається вивченням проблематики дослідження СГ як найвищої одиниці словотворення. Слушність цього доводить, зокрема, поява протягом останнього десятиліття фундаментальних студій з різноманітних проблем гніздування (на матеріалі української мови – Є. А. Карпіловська, В. В. Грещук, П. С. Вовк; російської – О. М. Тихонов, І. О. Ширшов, М. Ю. Казак; польської – Г. Ядацька, Т. Вогельгесанг; болгарської – Й. Пенчев; англійської – Ю. А. Авдєєва, С. М. Єнікєєва), а також значне поживлення в галузі словотвірної лексикографії.

Останнім часом з'явилися гніздові словники різного типу (у тому числі й словотвірні): української (Є. А. Карпіловська), російської (О. М. Тихонов, О. В. Петров, А. В. Семенов, Л. Ю. Буянова), обговорюються засади словотвірних словників татарської, словенської мов;

готується до друку "Англо-український гніздовий словник від основ частотних іменників" (Н. А. Янко).

Характерною рисою сучасної лінгвістики є помітне зростання кількості синхронно-зіставних досліджень різних рівнів мовних систем. Однак у працях, присвячених вивченню СГ, гніздо розглядається, як правило, у плані синхронії на матеріалі однієї мови. Зіставному дослідженню гнізд надається значно менше уваги, гнізда в цьому аспекті випадають з поля зору дослідників. Вивчення процесів розвитку формально-семантичної організації гнізд, виявлення лінгвістичних та позалінгвістичних факторів, що впливають на формування й розвиток СГ, дослідження специфіки розвитку гнізд із семантично близькими вихідними словами чи словами однієї лексико-семантичної групи, в тому числі на матеріалі різних мов, – все це тільки починає здійснюватися.

Про актуальність досліджень у межах зіставного словотвору свідчить міжнародний проект під керівництвом С. Гайди, учасниками якого до XIII Міжнародного з'їзду славистів (Любляна, 2003) було видано монографію "Komparacja współczesnych języków słowiańskich. Słowotwórstwo. Nominacja". Проблематика і перспективи зіставно-типологічного опису словотвірних систем слов'янських мов на матеріалі СГ накреслюються протягом останніх двадцяти років ХХ ст. (О. М. Беляївська, М. П. Білоус, Т. І. Величко, В. І. Верещака, В. В. Лопатін, О. О. Лукашанець, В. Ф. Нечаєва, Г. П. Нешименко, Є. С. Отін, Н. О. Павленко, І. С. Улуханов), але на сьогодні цей напрямок перебуває ще у стадії формування і пошуків. Щодо зіставлення СГ неспоріднених мов, то цей аспект репрезентовано поодинокими статтями: за допомогою аплікативної моделі зіставлялись СГ і ряди російської та англійської мов (І. В. Альтман, П. А. Соболева), а в межах структурно-семантичного напрямку такий підхід реалізується на матеріалі російської і татарської мов (А. А. Амінова, В. Г. Фатхутдінова). Єдина спроба зіставлення СГ однієї лексико-семантичної групи на матеріалі трьох мов (російської, англійської і кабардинської) була зроблена Є. М. Медніковою і М. З. Кушхабієвою. Усе це зумовлює актуальність зіставлення СГ неспоріднених мов.

Не дивлячись на багату історію вивчення (В. С. Виноградов, Р. О. Винокур, О. А. Земська, О. С. Кубрякова, В. В. Лопатін, О. М. Тихонов, І. С. Улуханов, М. Н. Яценецька та ін.), СГ залишається структурою, що ще досі розглядається в різноманітних дослідженнях: історичних (Н. О. Ярошенко), семантичних (І. В. Арнольд, С. П. Гірняк, О. В. Дияк), структурних (С. П. Гірняк, С. С. Риженко).

Проблематика та перспективи зіставного опису словотвірних систем слов'янських мов на матеріалі СГ накреслюються протягом останніх двадцяти років, але цей підхід перебуває ще у стадії формування і пошуків. Представники структурної лінгвістики (І. В. Альтман, В. Н. Шевчук, О. О. Лукашанець) спробували зіставити СГ за допомогою штучної мови-еталону аплікативної моделі. Запропонована методика, що ґрунтується лише на частиномовну належність похідних, виявилася занадто обмеженою як для власне описового, так і для зіставно-типологічного вивчення СГ та потребує розширення в плані семантики. Аналіз СГ повинен враховувати їх формальні та семантичні параметри. На структурно-семантичні особливості СГ, як відомо, значною мірою впливають різноманітні показники вихідного слова, передусім його належність до певної лексико-семантичної групи (далі ЛСГ). Зіставлення СГ слів окремої ЛСГ на внутрішньо- і міжмовному рівнях уможливорює виявлення спільних і специфічних ознак їхньої організації. Перспективним щодо з'ясування міжмовної еквівалентності комплексних одиниць є не тільки зіставлення СГ однієї ЛСГ, а також дослідження СГ, вершини яких генетично споріднені.

Вивчення СГ в українській дериватології має давню стійку традицію. Започаткована вона була І. І. Коваликом (ним опрацьовано принципи укладання СГ, визначено основні проблеми вивчення їх формально-сміслової структури, обґрунтовано роль кореня у структуруванні гнізда, розроблено оригінальну методику інтерпретації його семантичної структури). Продовжили цю роботу В. І. Верещака ("Словотвірні поля коренів з повноголосним сполученням *-оро-*" (Ужгород, 1978р.); М. І. Голянич ("Словотвірні поля коренів зі значенням *говоріння*", (К., 1979р.); М. П. Лесюк ("Словотвірні гнізда коренів зі значенням *руху*" (К., 1982р.); Г. Я. Василевич ("Словотвірні гнізда коренів зі значенням

мислення” (К., 1985р.); Н. Я. Тишківська (“Семантико-словотвірна структура гнізд слів зі значенням *почуттів*” (К., 1987р.); В. В. Березенко досліджував відадвербіальне СГ у плані структури, семантики і потенціалу (1996р.); В. О. Горпинич, констатує відсутність словотворчого словника як в українській, так і в російській мові, здійснює спробу укладання свого словотворчого словника (К., 1977р.). Загалом же, як вважають В. В. Грещук, М. Ю. Федурко та ін., утвердження гніздового підходу в теорії словотвору відбулося в 70-80 рр. ХХ ст. На цей період припадає визнання основною одиницею словотворення словотвірного гнізда слів.

Активністю в плані дослідження СГ позначений період кінця ХХ – і особливо – початку ХХІ ст. Так, С. П. Гірняк в дисертації “Структурно-семантична організація СГ з базовими дієсловами мовлення в українській мові ХІХ-ХХ ст.” (Донецьк, 1999р.) описав структурно-семантичні параметри СГ, вершинами яких є дієслова *говорити, казати, мовити* в українській мові ХІХ – ХХ ст., водночас було здійснено їх вивчення у порівняльному плані з відповідними дієсловами мовлення у російській мові.

Уперше в українській мові був здійснений перспективний (від твірного слова) комплексний аналіз морфологічної специфіки підсистеми відіменникових СГ М. Ю. Федурко у роботі “Морфологія

відіменникового словотворення” (К., 2005р.). О. В. Дияк в дисертації “Структурно-семантична організація словотвірних гнізд із коренями на позначення *металів*” (К., 2006р.) укладено СГ з вершинами, що називають метали, схарактеризовано їхню формально-семантичну структуру, виявлено специфіку породжувальної здатності речовинних іменників, які належать до цієї групи, у словотворенні сучасної української мови; в англійській мові: динамічну синхронію СГ вивчала С. М. Єнікєєва (Черкаси, 2007р.), віддієслівні гнізда староанглійської мови Д. А. Бабаджанова, сучасної англійської мови В. А. Алексенко, В. Н. Шевчук, О. В. Дергаусова, О. А. Кузнецова та ін.; в англійській та узбецькій мовах: порівняльно-типологічний аналіз СГ юридичної термінології Г. А. Халілова (Чіта, 2012р.); в українській і російській мовах О. А. Стишов досліджував нові СГ з ключовими словами сучасної доби (К., 2007р.), СГ з вершинами-абревіатурами (К., 2008р.) та СГ з *онімічним компонентом*

(Дніпропетровськ, 2007р.).

Велике зацікавлення викликає проблема дослідження СГ на основі онімів (див. праці Л. І. Дуки, О. А. Земської, Ж. В. Колоїз, В. Г. Костомарова, Є. С. Отіна, Т. В. Стасюк, О. А. Стишова, О. М. Турчак, та ін.).

Першим особливу увагу на оніми звернув В. М. Татищев. Дослідження цієї теми знаходимо у роботах М. В. Барсова, М. В. Надеждіна, І. П. Філевича. На межі ХІХ–ХХ ст. над вивченням онімів працювали видатні російські сходознавці: В. В. Радлов та В. В. Бартольд.

Одним із перших в Україні розпочав ономастичні дослідження відомий український слов’янознавець Я. Ф. Головацький. Свій внесок у становлення ономастики зробили також І. Я. Франко, О. М. Лазаревський, В. Г. Ляскоронський, Л. В. Падалка, М. Г. Астряб, О. М. Андріяшев та ін.

Ономастична лексика є постійним об’єктом пильної уваги дослідників. Особливості її семантичного змісту проаналізовано в працях Дж. Мілля, А. Х. Гардінера, Е. Гуссерля, О. Єсперсена, П. О. Флоренського, О. Ф. Лосєва, О. С. Ахманової, Ю. С. Степанова, І. О. Мельчука та ін. Контрастивну ономастику вивчали А. Вежбицька, Н. В. Багрінцева, З. У. Блягоз, К. Є. Гагкаєв, Д. І. Єрмолович; проблемами ономастичного словотвору й ономастичної міфології займаються Д. Г. Бучко, Н. В. Подольська та ін.

Незважаючи на те, що ономастичний матеріал має величезний культурознавчий потенціал, у контрастивному аспекті ономастика ще недостатньо досліджена, не приділяється належної уваги вивченню онімів. Сукупність власних назв мови становить її ономастичний простір. Онімія певної мови є відображенням культури суспільства, тому виникає необхідність детального вивчення ономастичного матеріалу, зокрема у вигляді зіставлення СГ.

Попередньо проаналізувавши СГ з вершинами-онімами в українській та англійській мовах, можна відмітити, що за наповнюваністю в обох мовах вони можуть бути як елементарними (гніздо являє собою словотвірну пару: англ. *Ukraine* – *Ukrainian.*), так і багатослівними (гніздо – три і більше слів: укр. *Алмати* – *алматинець, алматинський*).

Досить значний за обсягом корпус СГ становлять інноваційні утворення на основі власних назв, зокрема географічних – номінацій континентів, держав або їх союзів, регіонів, переважно тих, де відбуваються активні суспільно-політичні події, процеси, військові, етнічні та релігійні конфлікти і т. ін., пор.: укр. *Європа* – *євробанкір, євробонд, євровалюта, євро, євровіза, єврогол, єврокорпус, єврооблігація, Європарламент, європатент, європутівка, євроремонт, євроскандал, євроспільнота, євростандарт, євроструктура*; англ. *Europe* – *European, European Union, eurorium, euro*.

Серед СГ, утворених на основі прізвищ відомих осіб як в Україні, так і в світі, можна виділити СГ від онімів відомих спортсменів, митців, кіно- і літературних героїв:

укр. *Андрій Шевченко* – *Шева, шевоманія (-манія – надмірне захоплення чимось, іноді з іронічним відтінком)*; англ. *Charles Dickens*

– *Dickensian* (суфікс *-ian* має нерозщеплене нейтральне значення належності особі, яку названо мотивуючим іменем);

- *near-Dickensian, sub-Dickensian* (похідні з напівфіксами *near-* та *sub-* є нейтральними за значенням, бо лише свідчать, що книжку написано майже в стилі певного письменника);

- *faux-Dickensian, quasi-Dickensian, pseudo-Dickensian, cod-Dickensian* (похідні з напівфіксами *faux-*, *quasi-*, *pseudo-*, *cod-* Спільним для цих напівфіксів є наявність у їхньому значенні сем несправжності, намагання бути подібними до творчості певного письменника, що робить їх засобом негативної оцінки; наприклад – спроба письменника писати в манері Діккенса була невдала (The New York Times, March 28, 2004);

- *Dickensianism* (типизація основних рис творчості письменника – утворено за допомогою суфіксів *-ism*);

- *Dickensian London* (рецензенти звертаються до прецедентного оніма Діккенс для аналізу книги, дія якої відбувається у Лондоні 19-го століття: *Set in and around London in 1862, the novel has an unmistakably Dickensian quality* (The Times, February 15, 2003);

- *Dickensian city* – у загальному значенні діккенсовським у рецензії називають будь-яке велике місто, яке є місцем дії книги: *His other Dickensian trait is the ability to enlist an entire city – in this case, Bombay (or Mumbai, the novel uses the terms interchangeably) – as a character in his drama* (The Telegraph, December 26, 2006).

Помічено, що СГ від власних імен невеликі за складом і утворюються рідше: укр. *Філін Кіркоров + міленіум – Філеніум; Скарлет – Нова суперСкарлет* Голлівуду (заголовок) (Україна молода, 12.05, 2004, с. 16); англ. *Pushkin – Pushkinist*.

У порівнюваних мовах провідним способом творення дериватів в аналізованих СГ є морфологічний, серед підспособів якого домінує суфіксація, а потім іде творення складних слів, префіксація, постфіксація. Інші способи словотворення представлено мінімально.

Після проведення подальшого аналізу СГ з вершинами-онімами в українській та англійській мовах дізнаємося, що в обох мовах є більше спільного ніж відмінного, що є типовим для обох мов.

Подальше дослідження проблеми зумовлене об'єктивною потребою вивчення СГ (і словотвірної системи загалом як структури з гніздовою організацією) в контрастивному аспекті. Адже в процесі такої роботи з'являється можливість для глибинного занурення у словотвірні процеси; з'ясування парадигматично-синтагматичних зв'язків, що існують між спільнокореневими лексемами; системного аналізу словотвірної структури дериватів; виявлення продуктивності тих чи інших словотвірних моделей; констатації породжувальної здатності твірного слова. Виникнення нових СГ із різними вершинами, заповнення лакун у відомих із них, виявлення обсягу і взаємовпливів усередині гнізд та ін. також були й залишаються актуальними в українському та англійському мовознавстві. Особливе зацікавлення викликає проблема дослідження СГ на основі онімів.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Альтман И.В. Некоторые результаты сопоставления словообразовательных гнезд с помощью искусственного языка-эталоны / И.В. Альтман, В.Н. Шевчук // Сопоставительное изучение словообразования славянских языков. – М.: Наука, 1987. – С. 212–215.
2. Гіряк С.П. Структурно-семантична організація словотворчих гнізд з базовими дієсловами мовлення в українській мові XIX–XX ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. П. Гіряк. – Донецьк, 1999. – 23 с.
3. Грещук В. В. Нариси з основоцентричної дериватології / За ред. Василя Васильовича Грещука / Василь Грещук, Роман Бачкур, Ірина Джочка, Наталія Пославська. – Івано-Франківськ: Місто НВ, 2007. – 348 с.
4. Єнікеева С. М. Системність і розвиток словотвору сучасної англійської мови: моногр / Санія Маратівна Єнікеева // ДВНЗ "Запоріж. нац. ун-т" МОН України. – Запоріжжя, 2006. – 302 с. – Бібліогр.: С. 265–298.
5. Клименко Н. Ф. Словотвірне гніздо / Н. Ф. Клименко // Українська мова: Енциклопедія. – К.: Вид-во «Україн. енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2000. – С. 573.
6. Колесова А. О. Словотвір в англійській мові: історична ретроспектива // Нова філологія: Зб. наук. пр. – Розвиток словникового складу мов. – Запоріжжя: Вид-во ЗНУ, 2009. – Вип. 34. – С. 217–221.
7. Кочерган М. П. Основи зіставного мовознавства / Михайло Петрович Кочерган. – К.: Академія, 2006. – 424 с.
8. Лесюк М. П. Дослідження словотвору на рівні словотвірних гнізд // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. XV–XVIII. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – С. 212–216.
9. Стишов О. А. Нові словотвірні гнізда з онімами в ролі вершин у сучасних українській і російській мовах / Олександр Анатолійович Стишов // Ономастика і апелятиви: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2007. – Вип. 30. – С. 161–167.
10. Тараненко О. О. Ключові слова // Українська мова: Енциклопедія. – вид. 2-ге (випр. і доп.). – К.: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 2004. – С. 255–256.
11. Тихонов А.Н. Состояние научной разработки гнезда и перспективы его исследования // Актуальные проблемы русского словообразования. Материалы VII Международной научной конференции, посвященной 70-летию профессора А.Н. Тихонова. Елец, 2001. – С. 10–21.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Людмила Рибачківська – аспірант кафедри загального і порівняльного мовознавства та новогрецької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Наукові інтереси: історія зіставної дериватології, дослідження словотвірних гнізд в контрастивному аспекті.

ПРОДУКТИВНІСТЬ СЛОВОВІРНОЇ ПОХІДНОСТІ КОНВЕРСІЇ ТА АКТИВНІСТЬ КОНВЕРСІЙНИХ МОДЕЛЕЙ

Тетяна РУБАНЕЦЬ (Чернівці, Україна)

У статті розглядаються проблеми визначення найбільш продуктивних способів словотвору у сучасній англійській мові, одним з яких є конверсія. Досліджено та проаналізовано конверсійні утворення на базі лексичного матеріалу чотирьох словників, продемонстровано приклади та наведено кількісні показники щодо встановлення активності конверсійних моделей.

Ключові слова: конверсія, конверсійні моделі, конверсиви, конверсійні утворення, словотвірна система, словотвірна похідність.

The present article deals with the problem of defining productive word-formation types in modern English. Conversion formations are studied on the basis of the dictionary lexics. The results of studying to determine the most active word-formation model have been stated.

Keywords: conversion, conversion models, converses, conversion formations, word-formation, word-formation system.

Мова постійно розвивається. Зміни в суспільному житті носіїв мови є найбільш впливовим чинником стосовно змін її словникового складу: випадають застарілі слова (архаїзми), вона поповнюється новими словами (неологізмами), у тому числі новими результатами словотвору, відображаючи при цьому особливості мовної поведінки сучасного носія. Постійне збагачення лексичного складу мови, її активне функціонування зумовлюють актуальність досліджуваної проблеми, а саме визначення найбільш продуктивних шляхів поповнення словникового складу сучасної англійської мови.

Система мови складається з фонетичної, лексичної і фонетичної підсистем та розглядається як структура, оскільки між елементами мови встановлено закономірні стосунки. Вивчаючи англійську мову в її статистиці, її можна репрезентувати як дуже складну семіотичну систему, а розглядаючи її в динаміці, можна спостерігати становлення її систем, враховуючи всі сучасні зміни. Нашим завданням виступає вивчення словотвірної системи

сучасної англійської мови, дослідження її лексичного складу, а саме його поповнення та збагачення. З'ясування найбільш продуктивного способу збагачення – головна мета нашого дослідження.

Аналіз лінгвістичних досліджень [1:28-42; 3: 56-78] дозволяє виділити значущу роль словотвірної системи у процесі формування похідних слів та встановлення найбільш активних способів словотвору. Однак вивчення та аналіз саме кількісних характеристик конверсійних утворень та їх структурних параметрів на основі лексичного матеріалу англійських тлумачних словників вказує на новизну даного дослідження.

Основною класифікаційною одиницею у словотворенні є словотворча модель, тобто схема, яка фіксує правило побудови похідних слів. Вивчення характеристик функціонування словотвірної системи призводить до встановлення певних закономірностей:

- *продуктивність* – це статична характеристика словотвірної системи, це облік результатів її дії та відображення реалізаційної здатності різних словотвірних моделей у певні часові періоди;

- *активність* – це динамічний, процесуальний аспект словотвірної системи, її здатність до поповнення словникового складу мови.

Виділяють два основних види збагачення словникового складу англійської мови [9]:

I. кількісне збагачення

II. якісне збагачення

Кількісне поповнення відбувається двома шляхами:

I. внутрішній

II. зовнішній

Кількісне поповнення включає в себе два види створення нових слів, внутрішній спосіб, що є особливо продуктивним, це – поповнення словникового складу мови за рахунок його внутрішнього потенціалу. Зовнішнім способом вважається запозичення. Конверсія відноситься до внутрішнього способу.

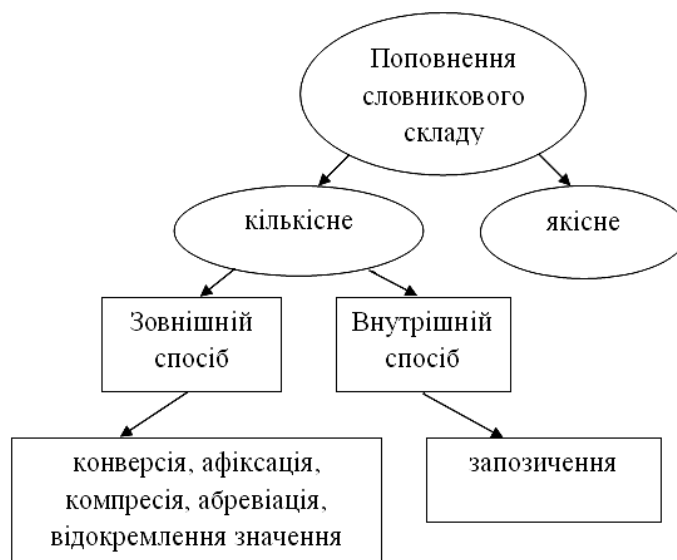

Рис. 1. Основні види поповнення словникового складу (за Мешковим О.Д.)

На основі досліджень [6; 8; 9; 10], конверсія – засіб словотворення при якому нове слово утворюється без зміни базової форми нового слова і без застосування словотвірних одиниць, різновид транспозицій, коли перехід слова із однієї частини мови в іншу, відбувається так, що називна форма слова однієї частини мови використовується без всякої матеріальної зміни, як представник іншої частини мови. Наприклад модель $N \rightarrow V$ реалізується як:

1. *bread*, *n* «хліб» – *bread*, *v* «обкачувати в сухарях; панірувати»

2. *burden*, *n* «вага; тягар; накладні витрати» – *burden*, *v* «обмежувати; навантажувати»

3. *dog*, *n* «собака» - *dog*, *v* «ходити слідом; висліджувати»

4. *honour*, *n* «честь, слава» - *honour*, *v* «шанувати, поважати, відзначати нагородою, платити вчасно (по векселю)

5. *wine*, *n* «вино» - *wine*, *v* «частувати вином»

V → N

1. *kick*, *v* «ударяти, штовхати(ногою); заперечувати; упиратися» - *kick*, *n* «удар, поштовх (ногою); збудження; хвилювання»

2. *lie*, *v* «лежати; простягатися» - *lie*, *n* «положення; напрям; лігво (звіра)»

3. *meet*, *v* «зустрічати(ся); знайомитися» - *meet*, *n* «місце зустрічі (збору)»

4. *rant*, *v* «часто і важко дихати; задихатися» - *rant*, *n* «важке дихання; пихтіння; биття (серця)»

5. *sink*, *v* «опускати(ся); падати; тонуть; занурюватися» - *sink*, *n* «стічна труба; раковина (для стікання води); низина»

Adj. → N

1. *adult*, *adj* «дорослий, повнолітній» - *adult*, *n* «доросла (повнолітня) людина»

2. *composite*, *adj* «складений, складний» - *composite*, *n* «суміш»

3. *hoar*, *adj* «сивий» - *hoar*, *n* «іній; густий туман; старість»

4. *multiple*, *adj* «багаторазовий; численний; складний; складений; кратний» - *multiple*, *n* «кратне число»

5. *visionary*, *adj* «примарний, уявний; фантастичний; мрійливий; непрактичний; нездійсненний» - *visionary*, *n* «містик; ясновидець; мрійник; фантазер; непрактична людина»

N → Adj

1. *adjective*, *n* «прикметник» - *adjective*, *adj* «залежний, додатковий»

2. *highland*, *n* «гірська країна (місцевість); узгір'я» - *highland*, *adj* «гірський; розміщений на узгір'ях»

3. *magic*, *n* «магія; чари; чаклунство» - *magic*, *adj* «магічний; чарівний, чародійний»

4. *nylon*, *n* «нейлон» - *nylon*, *adj* «виготовлений з нейлону; нейлоновий»

5. *shoddy*, *n* «штучна шерсть, шодді; дешева підробка; вульгарність» - *shoddy*, *adj* «підроблений, фальшивий; поганий, неякісний; зроблений із шодді»

Причиною широкого розповсюдження конверсії в сучасній англійській мові є майже відсутність морфологічних показників частин мови. Корінь, основа і граматична форма слова можуть співпадати за формою, звучанням і написанням і лише внутрішні показники, наприклад артикль, допомагає визначати значення і функцію слів в реченні. Наступний приклад ілюструє це положення:

1. *Hope against hope.* (дієслово) – Без надій сподіваюсь.

2. *Hope is a good breakfast, but a bad supper.* (іменник)

1. *He's turned his back upon his family.* (іменник) – Він покинув свою сім'ю.

2. *All her problems will take a back seat.* (прикметник)

Всі її проблеми відійдуть на задній план.

3. *The words of the testimonies were backed with the real facts.* (дієслово) – Слова свідчень були підкріплені фактами.

4. *The house stood back from the road.* (прийменник) – Будинок стояв осторонь шляху.

5. *Back home is my dream.* (прислівник) – Знову вдома – моя мрія.

Конверсія – безафіксальний спосіб словотворення в результаті якого утворюється категоріально відмінне слово, що зберігається в деяких формах з вихідним. Інколи утворені за конверсією слова мають інше значення.

Some medicines turned a patient's stomach.

Ліки викликали нудоту у хворого.

I can't stomach him.

Я не можу терпіти його.

Watching at her a man couldn't stomach an insult.

Дивлячись на неї, чоловік не міг проковтнути образу.

The police elbowed the way through the crowd.

Поліція проштовхувалася через натовп.

A tall dark person was out at elbows.

Висока темна людина була бідно одягнена.

Зрозуміти значення новоутворення можна, спираючись на значення вихідного слова:

I have no say in the matter.

Я не можу брати участь у вирішенні цього питання.

The book was a great hit.

Книжка користувалася великим успіхом.

It will be impossible to negate the new rules.

Буде неможливо заперечувати нові правила.

To knife the cake will be the last step.

Останнім буде – розрізати торт.

It will last the winter.

Цього вистачить на зиму.

Don't match one person against another.

Не протиставляйте одну особу іншій.

Залежно від морфологічної характеристики вихідного і похідного слів конверсія буває двох типів:

I тип – якщо вихідне і похідне слово (або одне з них) морфологічно змінюється

II тип – якщо вихідне і похідне слово морфологічно незмінні

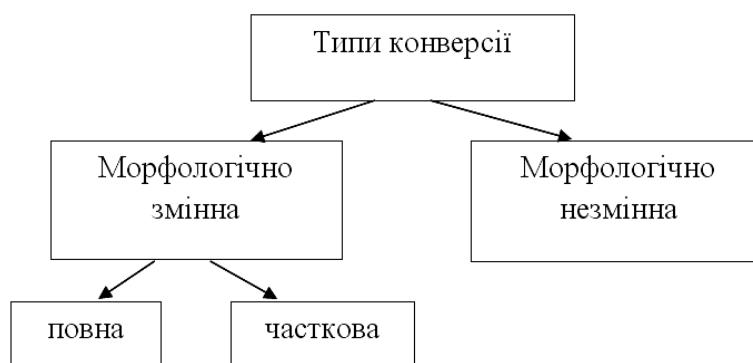

Рис. 2. Типи конверсії.

Повна – новоутворення приймає всі властивості іншої частини мови. Іменники та прикметники при вербалізації починають позначати дію і вживатися у функції присудка, а також отримують всі форми дієслова.

double – to double

They are doubling the work.

The work has been doubled.

They'll double the work

Часткова – слово набуває не обов'язково всіх ознак іншої частини мови. Наприклад багато іменників, утворених від дієслів у результаті часткової конверсії, вживаються лише у формі однини:

That was a good laugh.

The film had a long run.

It gave her quite a scare.

В конверсійних відношеннях можуть бути слова різних частин мови. М. Бізе виділяє 10 моделей конверсії:

1. Іменник – дієслово (N → V)
2. Дієслово – іменник (V → N)
3. Прикметник – іменник (Adj. → N)
4. Прикметник – дієслово (Adj. → V)

5. Іменник – прикметник (N → Adj)
6. Дієслово – прикметник (V → Adj.)
7. Прислівник – іменник (Adv. → N)
8. Прислівник – прикметник (Adv. → Adj.)
9. Дієслово – прислівник (V → Adv.)
10. Займенник / числівник – дієслово (Pronoun / Numeral → Verb)

За нашими розрахунками на основі чотирьох англійських тлумачних словників спостерігається така ієрархія конверсійних моделей:

Визначення ієрархії конверсійних моделей

тип	словників	1	2	3	4
	моделей				
N → V		0,9 %	1,3 %	0,9 %	1,5 %
Adj. → N		0,5 %	0,9 %	0,3 %	0,5 %
V → N		0,3 %	0,6 %	0,5 %	1,1 %
N → Adj.		0,2 %	0,5 %	0,2 %	0,4 %
Загальна кількість лексичних одиниць у словнику		230.000	200.000	155.000	100.000

Не всі моделі конверсії однаково активні і продуктивні. Конверсії притаманні певні критерії похідності, які визначають первинність однієї моделі і вторинність іншої. В результаті проведених досліджень найактивніший процес конверсії відбувається у межах іменника та дієслова:

horn, n «річ; гудок; рупор» → horn, v «битися, колоти рогами»

beard, n «борода» → beard, v «брати за бороду; сміливо виступати проти когось (чогось)»

friend, n «товариш; друг» → friend, v «допомагати; бути другом»

sin, n «гріх» → sin, v «грішити»

bark, n «кора» → bark, v «гризти кору»

walk, n «ходіння, хода; система; прогулянка» → walk, v «гуляти; прогулюватись; іти пішки»

anger, n «гнів» → anger, v «сердитись; гнівати»

Процес переходу прикметників до розряду іменників з усіма його ознаками (морфологічними та синтаксичними) традиційно називається субстантивацією Adj. → N. Субстантивація, як підвид конверсії, відіграє важливу роль у поповненні англійської мови новими словами та словотворчими елементами.

Сучасна англійська мова багата на конвертовані пари. Як засіб формування слів конверсія є дуже продуктивною і нові конвертовані пари зустрічаються в процесі усного мовлення в усіх сферах людської діяльності, поступово закріплюючись в мовленні.

Результати, отримані протягом дослідження, не вичерпують усієї проблематики. Мова постійно збагачується, зазнаючи певних змін. Ці зміни зумовлюються, з одного боку, її внутрішніми законами, а з іншого – реалізація цих змін визначається чинниками, пов'язаними з її функціонуванням.

Конверсія практично не має обмежень стосовно різних частин мови. Акт утворення нового слова способом конверсії – це використання основи вихідного слова для оформлення її в інше слово. У процесі цього оформлення конверсія уможливорює граматичні і семантичні процеси. Обсяг значень твірного слова, як правило, більший за обсяг похідного. Саме цей результат дослідження дозволяє визначити активність конверсії на сучасному етапі, а неологізми, які стають джерелом для конверсії слугують її активності

У перспективі слід розглянути кількісні характеристики словотвірних моделей конверсії на основі лексичного матеріалу словників. Результативним видається розширення меж дослідження за рахунок розробки та аналізу різних неологізмів у вжитих у англійських прислів'ях та приказках.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд.- М., 1959. – 350 с.
2. Арнольд I. В. Стилiстика сучасної англійської мови / I. В. Арнольд М.: Наука. 1990. – 342 с.
3. Балла М. І. Новий англо-український словник: понад 160000 слів та словосполучень. 5-тестер. вид. / М. І. Балла. – Київ: Чумацький шлях. 2008. – 666 с.
4. Гак В. Г. Сопоставительная лексикология / В. Г. Гак. – М., 1977. – 340 с.
5. Жовківський А.М. Мудрість народна – мудрість міжнародна, прислів'я, приказки, крилаті вислови та мовні звороти дев'ятьма мовами. / А. М. Жовківський. – Чернівці: «Рута». 2004. – 256 с.
6. Загоруйка А. Я. Конверсія – морфологічний спосіб словотворення / А. Я. Загоруйка – М. : Наука, 1961. – 219 с.
7. Зацний Ю. А., Янков А. В. Інновації у словниковому складі англ. мови початку ХХІ століття: англо-український словник / Ю. А. Зацний, А. В. Янков – Вінниця: Нова книга. 2008. – 360 с.
8. Карпенко Ю. О. Ще раз про критерії виділення частини мови: / Ю. О. Карпенко. Мовознавство – 2001. – №3. - с.76 - 80.
9. Мешков О. Д. Словотворення в сучасній англійській мові. / О. Д. Мешков. – М., 1986. – 270 с.
10. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: / Селіванова Олена Олександрівна. – Полтава: Довкілля, К, 2008. – 712 с.
11. Хідекель С. С. Система словотвору в сучасній англійській мові. / С. С. Хідекель. – М.: Вища школа. 1974. – 352 с.
12. Царьов П. В. Про деякі активні словотвірні моделі сучасної англійської мови. / П. В. Царьов. – Іноземні мови в школі № 5. 1976. – 23-24 с.
13. Macmillan English Dictionary (for advanced learners). / London., 2006. – 1691 p.
14. Barnhart C. L. The American College Dictionary / C. L. Barnhart. – New York : Random House, 1969. – 1444 p.
15. Longman Group Ltd. : Longman Dictionary of Contemporary English / British National Corpus. 1995. – 1669 p.
16. Webster's New World Dictionary of American English / Victoria Neufeldt, editor in chief. – 3 rd college ed. – New York: A Prentice Hall / Macmillan Company, 1996. – 1574 p.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Тетяна Рубанець – асистент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: конверсійні моделі словотвору, проблеми продуктивності конверсії, дослідження активності конверсійних моделей на сучасному етапі.

ОСНОВНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ГАЛУЗІ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Ксенія ЧУМАКОВА (Запоріжжя, Україна)

У статті здійснено комплексне дослідження основних способів творення англomовної термінології галузі залізничного транспорту та визначено типові структурні моделі утворення полікомпонентних залізничних термінів.

Ключові слова: термін, семантична деривація, афіксація, телескопія, аббревіація.

The article deals with the main methods of English rail transport terminology formation. Typical polycomponental word-formation models in this field are defined.

Key words: term, semantic derivation, affixation, telescopy, abbreviation.

На сучасному етапі розвитку транспортної системи залізничний транспорт є одним із найпріоритетніших способів перевезення вантажів та пасажирів й має значний вплив на розвиток економічних та культурних відносин, чим і зумовлюється інтерес до вивчення та систематизації терміносистем зазначеної галузі у різних мовах. Дана робота присвячена комплексному лінгвістичному дослідженню англomовної залізничної термінології з метою її подальшої систематизації. Актуальність теми роботи зумовлена відсутністю дослідження характерних структурно-семантичних рис англomовної залізничної термінології у межах вітчизняного та зарубіжного термінознавства та лінгвістики, а також недостатньою вивченістю закономірностей становлення та розвитку словника зазначеної галузі, що ускладнює можливість прогнозування її подальшого розвитку.

Об'єктом даного дослідження є англomовні терміни галузі залізничного транспорту. **Предметом** виступають основні способи творення цих термінів.

Матеріалом для дослідження слугував корпус лексичних одиниць зібраних методом суцільної виборки з англomовних друкованих та електронних тлумачних, ідеографічних, тезаурусних, етимологічних, а також енциклопедичних видань та довідників сфери залізничного транспорту та перевезень загальним обсягом 1800 термінологічних одиниць [16, 17, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29].

Мета роботи полягає у здійсненні комплексного дослідження шляхів та способів утворення англomовної залізничної термінології. Поставлена мета вимагає виконання наступних завдань:

- проаналізувати типові для досліджуваних термінів морфологічні характеристики;
- визначити основні способи термінотворення у зазначеній галузі;
- виявити структурні моделі утворення багатокomпонентних термінів.

Під час дослідження було використано методи морфемного та словотворчого аналізу, методи структурно-семантичного та етимологічного аналізу, а також метод кількісного аналізу.

Науково-технічний прогрес сприяє постійній появі нових терміноодиниць. Саме тому перед лінгвістами постають завдання, пов'язані зі стандартизацією термінології, дослідженням шляхів та способів формування терміносистем різних галузей науки й техніки, встановленням етимології, виявленням особливостей взаємодії та взаєморозвитку терміносистем різних галузей та літературної англійської мови.

Дослідженню терміносистем різних мов та галузей присвячені роботи Г. О. Вінокура, Є. В. Демишкевич, В. М. Лейчика, Д. С. Лотте, Л. Б. Ткачової, Л. А. Чернишової та ін. [3; 4; 5; 6; 8; 8; 9; 13; 15]. У більшості зазначених робіт окреслюються основні риси, що відрізняють термін від загальноновживаної лексеми, але в той же час робиться наголос на приналежність терміносистем до лексичної системи певної мови.

На думку В. М. Лейчика, у галузі термінотворення діють ті ж самі закони, що і при утворенні загальноновживаних лексичних одиниць, але деякі шляхи та способи словотворення є більш поширеними, а інші не знаходять широкого використання [7 : 256]. На думку Л. М. Алексеевої специфіка термінології певної галузі проявляється у різному кількісному співвідношенні різноманітних процесів номінації [1 : 56]. Таким чином, зважаючи на приналежність термінології до загальної лексико-семантичної системи мови, можна зробити висновок, що для неї характерними є аналогічні способи утворення нових лексем, структурні типи слів та семантичні процеси.

Користуючись класифікацією формально-структурних особливостей англomовної термінології, розробленою Л. Б. Ткачовою [13 : 67], нами був здійснений аналіз термінів залізничної галузі. Серед досліджених терміноодиниць були виявлені терміни-слова, тобто монолексемні терміни, утворюються морфологічним способом та терміни-словосполучення будуються синтаксичним способом. Серед монолексемних одиниць також наявні «прості» та «складні».

Серед простих виділяються кореневі, основа яких співпадає з коренем, наприклад, *dais* – “висока платформа”, *hitch* – “крюк”, *mist* – “волога”, *rack* – “полиця”, та афіксальні, до основи яких входять корінь та афікси, наприклад, *keeper* – “контрбукса”, *misrouting* – “невірний напрям”, *occlusion* – “механічне стримання газів твердими речовинами”. Щодо складних, то до їх основи входить декілька корневих морфем, наприклад, *railcar* – “вагон”, *railbus* – “рельсовий автобус”.

Термінологічні словосполучення відрізняються за кількісним принципом та граматичним складом компонентів і поділяються на двохкомпонентні (*narrow gauge* – “вузька колія”, *near balance* – “майже врівноважений”), трикомпонентні (*jack shaft counterweight* – “противага відбійного валу”, *damage certificate* – “акт про аварію потягу”), багатокomпонентні (*large power motor train* – “потяг з двигуном великої потужності”, *cab forward type machine* – “машина з розташуванням кабіни попереду”) та фразові, тобто такі, що містять прийменники та сполучники (*zone of restrictive aspect* – “ділянка обмеженого ходу”, *land between grooves* – “перемичка між кільцями поршню”).

Абревіація виділяється у окремий спосіб термінотворення, що відрізняється значною великою продуктивністю, наприклад, *AL* (*Ammendment List*) – “список виправлень у креселнни”, *GF* (*Gauge Fixing*) – “калібровка векторного потенціалу”, *GFR* (*Grand Forks Railway Company*) – “залізнична компанія міста Гранд Форкс”.

Цікавим, на нашу думку, є той факт, що кількість базових монолексемних термінів, виявлених під час дослідження у сфері залізничного транспорту, є достатньо малою (майже 20% від загальної кількості досліджених термінологічних одиниць). Серед них 54% терміноодиниць були утворені афіксальним способом, 27% є непохідними, або кореневими, 19% – складними за структурою.

Проаналізувавши непохідні терміни зазначеної сфери, які мають у своєму складі тільки кореневу морфему, можемо зазначити, що найпродуктивнішим способом їх утворення є семантична деривація, а саме метафоризація за зовнішньою подібністю, або подібними функціями. На думку Х. Ортего-і-Гасета, «...термін набуває нового значення на основі старого» [11: 74.]. Таким чином, висока активність такого способу термінотворення у зазначеній галузі, може бути поясненою природою людини, спрямованою на експлікацію невідомого через загальноновизнане та звичне.

Серед непохідних англомовних термінів залізничної сфери нами виявлені семантичні деривати, що походять від таких груп загальноновживаної лексики: назв частин тіла (*arm* – “крило семафору”, *mouth* – “отвір димової труби”, *shoulder* – “узбіччя залізничного полотна”, *nose* – “носова частина двигуна”), назв одягу (*coat* – “ізолюючий прошарок фарби”, *skirt* – “спідниця поршня”, *shoe* – “башмак, ролик”, *jacket* – “кожух, обшивка”), назв тварин (*frog* – “хрестовина стрілочного переводу”, *bull* – “чорно робочий”, *duck* – “зажимний патрон”), назв повсякденних предметів побуту (*chair* – “люлька для повітряних робіт”, *key* – “кнопка блокування ходу”, *fork* – “важіль”).

У досліджуваній нами терміносистемі 5% терміноодиниць утворюються на базі існуючих у мові слів в результаті модифікації їх лексико-гаматичних характеристик, тобто способом конверсії. Найбільш розповсюдженим видом конверсії серед проаналізованих нами термінів є вербалізація, наприклад, іменник *rail* – “брусок, огорожа” у загальноновживаній лексиці, набувши значення “залізнична рейка” в результаті семантичної деривації, переходить у дієслово *to rail* – “ставити потяг на рейки”. Цікавим, на нашу думку, є також той факт, що від нової терміноодиниці також утворюються похідні терміни, але вже способом афіксації, наприклад, *to derail* – “сходити з рейок”. Також прикладом даного явища може слугувати іменник *cant* – у загальноновживаній лексиці “вигин”, що був термінологізований у “вигнутий брус”, а пізніше вербалізувався, набувши значення – “вигинати брус”.

Протилежний процес субстантивізації, тобто утворення іменника від дієслова способом конверсії, спостерігається у досліджуваній терміносистемі рідше, наприклад, від дієслова *to feed* – “живити” утворюється іменник *feed* – “живлення”, від якого, свою чергу також утворюються деривати *feeder* – “залізнична гілка” та *feedback* – “регенерація”.

Переважна більшість досліджених монолексемних термінів були утворені афіксальним способом. На думку Л. А. Чернішової, превалювання афіксних термінів у англомовних терміносистемах пояснюється тим, що «така будова деривату дозволяє адекватно відобразити зв'язок та взаємозалежність понять через структуру похідного терміну, а у технічній термінології потреба такого вираження є достатньо великою» [15 : 128].

Серед досліджених нами афіксальних монолексемних терміноодиниць, більшість була утворена за допомогою суфіксів, найпродуктивнішими серед яких є *-ing*, *-tion*, *-er / -or*, наприклад, *braking* – “гальмування потягу”, *shunting* – “витяжка потягу”, *acceleration* – “прискорення руху”, *operation* – “рух потягу”, *feeder* – “допоміжна лінія, або залізнична гілка”, *dropper* – “струна контактного проводу”, *conductor* – “з'єднувач, кабель, кондуктор, відповідальний за з'єднання вагонів потягу”.

Близько третини афіксальних термінів, розглянутих нами, були утворені за допомогою префіксів, найпродуктивнішими серед яких є *-re*, що відображає повторюваність, наприклад, *rebooking* – “переадресація”, *resignalling* – “перевод залізниці, або гілки, на новий спосіб сигналізації”. Також часто вживаними можна назвати префікси *un-*, *de-* та *dis-*, що надають

утвореним термінам антонімічного значення, наприклад, *unbiased* – “без зсуву”, *to unclamp* – “послабити”, *to deenergise* – “вимкнути струм”, *degassing* – “відкачка газів”, *to disadjust* – “порушити налаштування”, *disalignment* – “зміна положення, або неспівпадіння”.

Проведений нами аналіз складних термінів англійської залізничної сфери, тобто терміноодиниць, що містять декілька кореневих морфем у межах однієї лексеми, показав, що найбільш продуктивним способом терміноутворення для цієї групи є словоскладання (23% від загальної кількості досліджуваних терміноодиниць).

На думку В. М. Лейчика, складні слова є «оптимальним» засобом вираження професійних знань, адже семантичною характеристикою таких лексем є позначення об'єкту за складною ознакою, або сукупністю ознак шляхом використання більш ніж одного терміноелемента [7 : 53]. Таким чином, словоскладання може вважатися одним з «найвдаліших» способів створення термінів для позначення складних за своєю природою явищ або технологій. Серед прикладів терміноодиниць, утворених таким способом можемо навести такі: *railwayman* – “залізничник, працівник залізниці”, *railbank* – “пересувне відділення банку у потязі”, *railweight* – “ваги для залізничних вантажів”, *trackcleaner* – “прибиральник залізничних шляхів”.

За нашими підрахунками 4% від загальної кількості досліджуваної галузевої лексики є абрєвіатурами. На думку І. О. Бодуена де Куртене, «мовне життя» є безперервною роботою, в якій є прагнення до економії зусиль і відсутність потреби витратити їх марно [7 : 224]. Таким чином, під дією закону економії мовних засобів може відбуватися формування термінологічних абрєвіатур. Серед досліджених нами терміноодиниць англійської залізничної галузі більшість є акронімами, тобто абрєвіатура будується з перших літер ключових слів, наприклад, *BBB* (*Best Best Best*) – “марка пудлінгового заліза найвищого гатунку”, *CGS* (*system of units centimeter-gram-second*) – “система одиниць сантиметр-грам-секунда”. Значна кількість акронімів, в свою чергу, позначає назви залізничних компаній, наприклад, *GFRR* (*Georgia and Florida Railroad Company*) – “Залізнична компанія Джорджії та Флориди”, *KCSU* (*Kansas City Southern Railway Company*) – “Південна залізнична компанія Канзас Сіті”.

Певна кількість абрєвіатур також містить цифрові компоненти, наприклад, *A1* – “вагони першого класу», *A1C* – “вагони першого класу з кондиціонером”. Також наявні часткові абрєвіатури, в яких перший елемент є скороченим, а другий є повною формою слова, наприклад, *U-washer* – “швидкозмінна шайба”, *A-unit* – “секція тепловозу, у якій розташоване допоміжне обладнання”, *B-unit* – “секція тепловозу, у без посту управління з силовим обладнанням”.

Проведене нами дослідження показало, що в англійській залізничній терміносистемі, як і у терміносистемах інших технічних та наукових галузей, переважають термінословосполучення (80% від загальної кількості досліджених нами терміноодиниць). У свою чергу, до найпродуктивніших сполучень даної галузі для двокомпонентних термінів відносяться такі моделі як *іменник + іменник*, що налічує 65% від усіх словосполучень (*cable drive* – “канатний привод”, *mail compartment* – “поштове відділення у потязі”); *прикметник + іменник*, що використовується у 19% словосполучень (*main line* – “магістральний шлях”, *hard fat* – “консистетна змазка”); *дієслово + -ing + іменник* – 16% (*handling device* – “транспортні засоби”, *lacing board* – “кабельний шаблон”).

Серед трьох-компонентних словосполучень найбільш продуктивною є модель, що складається з трьох іменників – *іменників + іменник + іменник* (35% від загальної кількості), наприклад, *ladder type machine* – “ланцюговий багатоковшевий екскаватор”, *signal disc lantern* – “ліхтар залізничного сигнального диску”. Майже 30 % термінів даної групи були утворені за моделлю *прикметник + іменник + іменник*, наприклад, *lagged demand meter* – “уповільнений максимальний ватметр”, *narrow gauge line* – “лінія вузької колії”. Окрім двох- та трьох-компонентних словосполучень нами також виявлені чотирьох- та п'ятикомпонентні, загальна кількість яких складає лише 10%, наприклад, *back head brace angle* – “кут тягу лобового листа”, *booking office daily cash balance* – “щоденна виручка залізничної каси”.

Серед термінів-словосполучень фразового типу, до будови яких входить прийменник або сполучник, найпоширенішим є сполучення з прийменником *of*, наприклад, *knuckle of car*

coupling – “кулак автозціплення вагонів”, *labelling of transported goods* – “маркування товарів, що транспортуються”. У меншій кількості наявні й інші сполучення, наприклад, *to keep a railroad track level in line* – “дотримуватися правильного положення колії за рівнем та шаблоном”, *land between grooves* – “перемичка між кільцями поршню”. Таким чином, можливо зробити висновок, що частотність використання усіх зазначених моделей свідчить про намагання до впорядкування та систематизації терміноодиниць в межах англомовної залізничної терміносистем, а також прагнення до економії мовних засобів.

Аналіз англомовних термінів галузі залізничного транспорту та перевезень дозволяє зробити висновок, що кількість термінів-слів у даній терміносистемі є значно нижчою, ніж термінів-словосполучень (відповідно 20% та 80%). Найбільш продуктивним способом термінотворення для термінів-слів є афіксація, найбільш поширеними моделями для створення двокомпонентних термінів-словосполучень є *іменник + іменник*, наприклад, *cable drive* – “канатний привод”, *прикметник + іменник*, наприклад, *main line* – “магістральний шлях”, *дієслово + -ing + іменник*, наприклад, *lacing board* – “кабельний шаблон”. Для трьохкомпонентних – *іменник + іменник + іменник*, наприклад, *ladder type machine* – “ланцюговий багатоковшевий екскаватор” *прикметник + іменник + іменник*, наприклад, *lagged demand meter* – “уповільнений максимальний ватметр”. Кількість чотирьох та п’ятикомпонентних термінів складає лише 10% від загального обсягу.

Перспективами подальшого дослідження ми вважаємо аналіз структурно-семантичних особливостей засобів вербалізації концепту «Транспорт» у британській лінгвокультурі.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Алексеева Л. М., Медицинский дискурс: Теоретические основы и принципы анализа. / Л.М. Алексеева, С.Л. Мишланова – Пермь : 2002. – 200 с.
2. Бодуэн де Куртенэ, И. А. Избранные труды по общему языкознанию. / И. А. Бодуэн де Куртенэ. – Изд-во акад. Наук СССР, 1963. – 391 с.
3. Винокур Г. О. О некоторых явлениях словообразования в русской технической терминологии / Г. О. Винокур // Труды МИИФЛИ. Т.1. – М., 1939. – С. 3–54.
4. Демишкевич, Е. В. Теоретические основы комплексного подхода к оценке термина как факторы формирования профессиональной культуры студентов / Е. В. Демишкевич // Омский научный вестник. Серия Общество. История. Современность. № 5 (101). Омск. 2011. – С. 210–214.
5. Железнодорожный транспорт: Энциклопедия. – М.: Большая Российская энциклопедия, 1994. – 559 с.
6. Лейчик В.М. Предмет, методы и структуры терминоведения / В.М. Лейчик // Автореф. дисс. д-ра филол. наук. – М., 1989. – 47 с.
7. В.М. Лейчик Когнитивное терминоведение – пятый этап развития терминоведения как ведущей научной дисциплины рубежа XX-XXI веков // Когнитивная лингвистика: новые проблемы познания. – М., Рязань: Изд-во Рязанского ун-та, 2007. – Вып. 5. – С. 121–132.
8. Лейчик В. М. Терминоведение: предмет, методы, структура. / В.М. Лейчик. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 256 с.
9. Лотте, Д. С. Основы построения научно-технической терминологии: Вопросы теории и методики / Д. С. Лотте. – М., 1961. – 159 с.
10. Нелюбин Л. Л. Лингвостилистика английского языка / Л. Л. Нелюбин. – Изд. 4-е, перераб. и доп. – М.: Флинта, Наука, 2007-б. – 126 с.
11. Ортега-и-Гассет Хосе. Две великие метафоры / Хосе Ортега-и-Гассет // Теория метафоры. – М., 1990. – С. 74.
12. О’Рурк А. Н. Железнодорожная энциклопедия / А. Н. О’Рурк. – М., 1926. – 640 с.
13. Л. Б. Ткачева. Основные закономерности английской терминологии / Ткачева Л. Б. – Томск: Изд-во Томского ун-та, 1987. – 200 с.
14. Фомина М.И. Современный русский язык. Лексикология / М.И. Фомина. – Изд. 2-е, испр и доп. – М.: 1983. – 415 с.
15. Чернышова Л. А. Отраслевая терминология в свете антропоцентрической парадигмы / Л.А. Чернышова: Монография. – М.: Изд-во МГОУ, 2010. – 206 с.
16. Connelly J. A. The Railroaders' Dictionary. / J. A. Connelly, W. J. Curdy. – Philadelphia: Railsearch Publishing Company, 1985. – 235 p.
17. Jackson A. The Railway Dictionary / A. Jackson. – Gloucestershire: Sutton Publishing Ltd., 2000. – 368 p.
18. Wells Dominic. How a Locomotive Works / Dominic Wells. – Ian Allan Publishing. – 2010. – 112 p.
19. Wegman Mark. American Passenger Trains and Locomotives [Illustrated] / Mark Wegman. – Minneapolis: Voyageur Press. – 2008. – 160 p.
20. Lowe David. Dictionary of Transport and Logistics / David Lowe. – London : Kogan Page. – 2002. – 282 p.

Онлайн ресурси

21. Cambridge Advanced Learner’s Dictionary – <http://dictionary.cambridge.org>

22. Macmillan Dictionary – <http://www.macmillandictionary.com/>
23. Merriam Webster Thesaurus – <http://www.merriam-webster.com/>
24. Moby Thesaurus – <http://www.dict.org>
25. Longman Dictionary of Contemporary English – <http://www.ldoceonline.com/>
26. Oxford Dictionaries online – <http://oxforddictionaries.com/>
27. Online Etymology Dictionary – <http://etymonline.com/>
28. Wiktionary – <http://www.wiktionary.org/>
29. Wordsmith Dictionary and Thesaurus – <http://www.wordsmyth.net/>

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ксенія Чумакова – аспірант кафедри англійської філології Запорізького національного університету.
Наукові інтереси: лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, компаративістика.

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДИСКУРСОЗНАВСТВА Й КОМУНІКАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ	3
<i>НАДІЯ АНДРЕЙЧУК</i> . ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ЗНАКОВИХ СИСТЕМ У ВИМІРІ КАТЕГОРІЇ ВІДНОШЕННЯ.....	3
<i>ІВАН БЕХТА, ЮЛІЯ ДЕВ'ЯТИХ</i> . ДИСКУРСНА ЗОНА ПЕРСОНАЖА У СПЕКТРІ ОЗНАК ПРЯМОГО МОВЛЕННЯ.....	8
<i>ОЛЬГА ВАЛІГУРА, ТАМІЛА КОТОВСЬКА</i> . ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС І СТИЛЬ: ПРОБЛЕМА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ.....	12
<i>ЛИДИЯ ГОЛУБЕНКО</i> . ПРИНЦИПИ ПОСТРОЕННЯ АРГУМЕНТАТИВНОГО ДИСКУРСА.....	17
<i>АРТУР ГУДМАНЯН, ІРИНА ШАХНОВСЬКА</i> . ЕМОТИВНІ ВИСЛОВЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ ТАКТИКИ АВТОРИТАРНОГО ТИСКУ (НА МАТЕРІАЛІ АМЕРИКАНСЬКОЇ ДРАМАТУРГІЇ ХХ СТОЛІТТЯ).....	21
<i>ANASTASIA ZAKARIADZE</i> . LANGUAGE OF ETHICS: CONTEMPORARY CONTEXT.....	25
<i>МУХАМЕДЖАН ИСАЕВ</i> . ЛИЧНОСТЬ ПОЛІТИЧЕСКОГО ДЕЯТЕЛЯ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПОЛІТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА.....	29
<i>ТАТЬЯНА КОРОЛЕВА, АНДРЕЙ ШАЛЁВ</i> . МЕЛОДИЧЕСКАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ТЕЛЕБЕСЕД В НЕБЛИЗКОРОДСТВЕННЫХ ЯЗЫКАХ.....	35
<i>ГАННА ПРИХОДЬКО</i> . ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ОЦІННИХ СТРУКТУР В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ.....	41
<i>ІРИНА ШКІЦЬКА</i> . ХАРАКТЕРИСТИКА КОМУНІКАТИВНИХ СИТУАЦІЙ МАНІПУЛЮВАННЯ ПОЗИТИВОМ.....	45
<i>МАРІЯ АЛЕКСЄЄВА</i> . МОВЛЕННЄВІ ВИЯВИ ЕТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ В АНГЛОМОВНОМУ ДІЛОВОМУ СПІЛКУВАННІ.....	50
<i>НАТАЛІЯ АНДРІАНОВА</i> . ПРИНЦИПИ ТАКСОНОМІЇ ВІРТУАЛЬНИХ МОВЛЕННЄВИХ ЖАНРІВ.....	53
<i>ГАННА БАБІЧЕВА</i> . ПРАГМАЛІНГВІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ВІЙСЬКОВОГО ДИСКУРСУ: КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ВПЛИВУ.....	57
<i>INESA BAUBAKOVA, OLEKSANDRA HASKO</i> . ANALYZING LANGUAGE OF COMPUTER-MEDIATED DISCOURSE.....	63
<i>НАДІЯ БЕВЗ, ДІАНА СТРЕЛЬЧЕНКО</i> . ПРЕЦЕДЕНТНІ ВИСЛОВЛЕННЯ В РЕКЛАМНОМУ ДИСКУРСІ.....	67
<i>YULIA BEREZHANSKA</i> . ORIENTATIONAL METAPHORS IN THE MODERN ALLERGOLOGY DISCOURSE.....	72
<i>ЛЮДМИЛА БІЛОКОНЕНКО</i> . МОВНИЙ КОНФЛІКТ І КОМУНІКАТИВНА НОРМА: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ.....	76
<i>ВІРА БУРКО</i> . ПОСТКОЛОНІАЛЬНИЙ ХУДОЖНІЙ ДИСКУРС ЯК НАРАТИВ КУЛЬТУРНОЇ ВІДМІННОСТІ.....	80
<i>ОЛЬГА ВИННИК</i> . КОНЦЕПТУАЛЬНА МЕТАФОРА В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ ПРОГРАМУВАННЯ.....	85
<i>СВІТЛАНА ГОЛОЩУК</i> . ФРЕЙМОВА ОРГАНІЗАЦІЯ СПОНУКАЛЬНОГО ДИСКУРСУ.....	88
<i>КИРА ГОРШКОВА, НЕЛЛИ ШЕВЧЕНКО</i> . ПОЛІТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС США: ИНТЕРТЕКСТ – ГИПЕРТЕКСТ?.....	91
<i>СВІТЛАНА ГУЗЕНКО</i> . АРГУМЕНТАЦІЯ У ДИСКУРСІ УКРАЇНСЬКИХ МАС-МЕДІА (НА ПРИКЛАДІ АНАЛІТИЧНИХ ЖАНРІВ).....	96
<i>ГАННА ДАВИДЕНКО</i> . ДИСКУРС НІМЕЦЬКОЇ НАРОДНОЇ КАЗКИ: ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ АНАЛІЗ.....	99
<i>DENIS DEMIDOV</i> . A CRITICAL VIEW ON CONVERSATIONAL IMPLICATURE.....	104
<i>ХРИСТИНА ДЯКІВ</i> . ЧИННИК КОМУНІКАТИВНОГО МИНУЛОГО ЗАСТЕРЕЖЕННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ І НІМЕЦЬКІЙ МОВАХ.....	107
<i>КАТЕРИНА ЄСИПОВИЧ</i> . ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДУ КОГНІТИВНОГО МОДЕЛЮВАННЯ В ДИСКУРСИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ.....	110
<i>СВІТЛАНА КИШКО</i> . ДО ПРОБЛЕМИ НЕПРЯМОЇ КОМУНІКАЦІЇ (НА МАТЕРІАЛІ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОЇ КАТЕГОРІЇ МОДЕРАЦІЇ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ).....	114

<i>НАТАЛІЯ КОВАЛЕНКО</i> . ІНТЕНЦІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОВЛЕННЄВОГО ЖАНРУ «КОМЕНТАР» (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОЇ ГАЗЕТИ „BILD“)	117
<i>АЛЛА КОЗАК</i> . ЗМІСТОВА СУТНІСТЬ ПОНЯТЬ «КОМУНІКАЦІЯ» ТА «СПІЛКУВАННЯ» В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ	121
<i>ЛЮБОВ КОЗУБ</i> . ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АФОРИЗМІВ ЯК ТЕКСТІВ МАЛОЇ ФОРМИ У ПОЛІТИЧНИХ ПРОМОВАХ Б. ОБАМИ	125
<i>ВАЛЕРІЯ КОРОЛЬОВА</i> . ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ДРАМАТУРГІЧНОГО ДИСКУРСУ	128
<i>ІРИНА ЛИСИЧКІНА</i> . ТАКСОНОМІЯ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ МОДЕЛЮВАННЯ ІМІДЖУ АМЕРИКАНСЬКИХ СИЛОВИХ СТРУКТУР В АНГЛОМОВНОМУ МАС-МЕДІА ДИСКУРСІ	132
<i>ОКСАНА ЛОБОВА</i> . СТЭНДАП-КОМЕДИЯ КАК ЖАНР КОМИЧЕСКОГО ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО ДИСКУРСА	137
<i>ТЕТЈАНА МІДЈАНА</i> . WANLWERBESPOTS ALS MULTIMEDIALER TEXT	141
<i>ОКСАНА НОВИЦЬКА</i> . ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОМІНУЮЧИХ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ОЗНАК У НОВОГРЕЦЬКОМУ ТА СЛОВ'ЯНСЬКОМУ КАЗКОВИХ ДИСКУРСАХ	146
<i>АЛЛА ПЕРМІНОВА</i> . АСЕМАНТИЧНІ МОВЛЕННЄВІ АКТИ В МЕТАПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	150
<i>ІРИНА ПОЖИДАЄВА</i> . МОВЛЕННЄВА СТРАТЕГІЯ МІФОДИЗАЙНУ (НА ПРИКЛАДІ АНГЛО-, РОСІЙСЬКО-, УКРАЇНОМОВНИХ БЛОГІВ)	153
<i>ГЕННАДІЙ ПРОКОФ'ЄВ</i> . КОМІСИВНИЙ НАМІР МОВЦЯ ТА ІРОНІЯ: ЗАКОНОМІРНОСТІ ВЗАЄМОДІЇ	158
<i>ТЕТЈАНА П'ЯТНИЧКА, НАТАЛІЯ РИБІНА</i> . СТРУКТУРИЗАЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ТЕПЕРІШНОСТІ	162
<i>НАТАЛІЯ РЕПЕХ</i> . АД'ЕКТИВНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ СЕМАТИКИ ПОЧАТКУ Й КІНЦЯ В АНГЛОМОВНОМУ ЖУРНАЛЬНОМУ ДИСКУРСІ: ЛІНГВОКОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ	167
<i>ІЛОНА РОМАНЮК</i> . ЕТИКЕТНИЙ МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР “ПРОЦАННЯ” В ОПОВІДНИХ ТЕКСТАХ І. С. НЕЧУЯ – ЛЕВИЦЬКОГО	172
<i>СВІТЛАНА РОМАНЮК</i> . ЗАСОБИ ВІЗУАЛЬНОЇ ОЦІНКИ: КОЛЬОРОПОЗНАЧЕННЯ В АМЕРИКАНСЬКІЙ КОМЕРЦІЙНІЙ РЕКЛАМІ	175
<i>ІРИНА САЛАТА</i> . THE PRAGMATIC POTENTIAL OF ENGLISH ABBREVIATIONS IN VARIOUS KINDS OF MESSAGES	178
<i>ЛЮДМИЛА САЛІОНОВИЧ</i> . ПРОЯВИ МОВНОГО СЕКСИЗМУ В УКРАЇНСЬКОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	182
<i>ІРІНА СЕМЕНІУК</i> . GENDER AND EDUCATION IN MERITOCRATIC DISCOURSE: LANGUAGE MATTERS	187
<i>ТЕТЈАНА ТОКАРСЬВА</i> . РИТОРИКА АНТИЧНОСТІ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАНОВЛЕННЯ СТИЛІСТИКИ	191
<i>ЛАРИСА ТУЛЕНИНОВА</i> . О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ КОНЦЕПТУАЛЬНОЙ МЕТАФОРЫ В БРИТАНСКИХ И РОССИЙСКИХ СМИ	197
<i>ВАЛЕНТИНА УЩИНА</i> . ЕВІДЕНЦІЙНІСТЬ І ЕПІСТЕМІЧНА ПОЗИЦІЯ СУБ'ЄКТА ДИСКУРСИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ РИЗИКУ)	200
<i>ТАТЬЈАНА ЧРДИЛЕЛИ</i> . ВОПРОСНО-ОТВЕТНЫЕ ЕДИНСТВА В ДЕЛОВОМ ДИАЛОГИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ	204
<i>ХРИСТИНА БАГАН</i> . АВТОБІОГРАФІЧНИЙ ДИСКУРС: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ТА ЖАНРОВА ТИПОЛОГІЯ	208
<i>НАТАЛІЯ БАЗИЛЕВИЧ</i> . ХАРАКТЕРНІ РИСИ ДИСКУРСУ РЕФЛЕКСІЇ У ЧЕРЧІЛЛІА	213
<i>ОЛЕНА БАЛАЦЬКА</i> . ЕКСПЛІЦИТНІ ЛЕКСИКО-ГРАМАТИЧНІ ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ АКСІОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ У КРИТИЧНИХ ЗАУВАЖЕННЯХ АНГЛОМОВНОЇ НАУКОВОЇ СТАТТІ	218
<i>АЛІСА БИКОВА, АЛІНА КОРОБКО</i> . РЕАЛІЗАЦІЯ КАТЕГОРІЇ ВВІЧЛИВОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ	221
<i>ВАЛЕНТИНА БОЙЧУК</i> . ТИПОЛОГІЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕСИМІСТА: ПСИХОЛОГІЧНІ ТА КОМУНІКАТИВНІ АСПЕКТИ	225
<i>АНАСТАСІЯ ГАВРИЛЮК</i> . ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ МЕТАФОРИ В ЗАРУБІЖНИХ СТУДІЯХ	229

<i>НАТАЛІЯ ГРЕЧИХІНА. ТЕРМІНОЛОГІЧНА ЛЕКСИКА В ЕКОНОМІЧНОМУ НАУКОВО-НАВЧАЛЬНОМУ ТЕКСТІ</i>	234
<i>АЛІНА ГУЗАК. ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ПРО АМЕРИКАНСЬКУ МРІЮ ЯК ЗАСІБ СУГЕСТИВНОГО ВПЛИВУ НА ГРОМАДСЬКУ СВІДОМІСТЬ (НА МАТЕРІАЛІ ВИСТУПІВ АМЕРИКАНСЬКИХ ПРЕЗИДЕНТІВ)</i>	240
<i>АЛІНА ГУСЕВА. ПРОБЛЕМА ЖАНРУ ВІРТУАЛЬНОГО ДИСКУРСУ</i>	245
<i>АНАСТАСІЯ ГУЦОЛ. КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПРОСТІР МАТРИМОНІАЛЬНОГО КОНФЛІКТНОГО РОЗМОВНОГО ДИСКУРСУ</i>	250
<i>ОКСАНА ДОВБУШ. ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ СФЕРИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ</i>	255
<i>НАДІЯ ДОРОНКІНА. АРГУМЕНТАЦІЯ У НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ: ОНТОЛОГІЧНИЙ, СОЦІОЛОГІЧНИЙ ТА ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ПІДХОДИ</i>	260
<i>ОЛЕКСАНДР ЖУК. ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ГРИ СЛІВ У ГАЗЕТНОМУ ЗАГОЛОВКУ</i>	264
<i>ТЕТЯНА КИРИЧЕНКО. ПЕРЕБИВАННЯ ЯК ІНТЕРАКТИВНЕ ЯВИЩЕ</i>	267
<i>ОЛЕНА КОБЗЕВА. ПРОЦЕДУРИ ТА МЕТОДИКИ ФОРМУВАННЯ КОРПУСУ ВИБІРКИ ДЛЯ АНАЛІЗУ СТРАТЕГІЙ ТА ТАКТИК АМЕРИКАНСЬКОГО СУДОВОГО ДИСКУРСУ</i> .	271
<i>НАТАЛІЯ КОЖЕМЯЧЕНКО. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В АНГЛОМОВНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ РЕКЛАМІ</i>	275
<i>ЮЛІЯ КОНОНЕЦЬ. ЗАСОБИ МОВНОЇ ЕКОНОМІЇ ТА СТВОРЕННЯ ОБРАЗІВ У РЕКЛАМІ</i>	279
<i>МАРІАННА КОПЧАК. ЗВЕРТАННЯ ЯК ВОКАТИВНИЙ КОНСТИТУЕНТ ДИСКУРСУ (НА МАТЕРІАЛІ БРИТАНСЬКОГО ПОСТКОЛОНІАЛЬНОГО РОМАНУ)</i>	282
<i>ТЕТЯНА КУЛІШ. ФУНКЦІОНУВАННЯ АНТРОПОНІМІВ «MCCARTHY» ТА «NIXON» І ЇХНІХ ДЕРИВАТИВ В АМЕРИКАНСЬКОМУ МАС-МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ</i>	286
<i>МАРИНА ЛАГЕРЕВА. ЛІНГВІСТИЧНЕ ВІДОБРАЖЕННЯ СТРАТЕГІЙ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ В ІНТЕРНЕТ-ЩОДЕННИКАХ</i>	290
<i>ВОЛОДИМИР ЛЕМЕШ. СОЦІАЛЬНІ ЗАСАДИ ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ СУЧАСНОГО ФЕМІНІЗМУ ТА МАС-МЕДІА</i>	294
<i>ІРИНА ЛЮБАРЕЦЬ. ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ТА ЛІНГВОСЕМІОТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ПЕРСОНАЖІВ П'ЄС ФРАНЦУЗЬКОГО СЮРРЕАЛІЗМУ (НА МАТЕРІАЛІ П'ЄСИ ЖАНА АНУЯ «L'ARRESTATION »)</i>	299
<i>АННА НАБОК. НОМІНАТИВНІ ЗАСОБИ ОБ'ЄКТИВНОГО Й СУБ'ЄКТИВНОГО ЗОБРАЖЕННЯ УЧАСНИКІВ ПОДІЙ В АНГЛОМОВНИХ ІНТЕРНЕТ-НОВИНАХ: ЛІНГВОРИТОРИЧНИЙ АСПЕКТ</i>	303
<i>ЮЛІЯ РОГАЧ. ФУНКЦІЇ ЗОБРАЖЕНЬ У КРЕОЛІЗОВАНИХ ТЕКСТАХ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ АВСТРАЛІЇ</i>	309
<i>ХРИСТИНА РОМАШКО. ПРОДУКТИВНІ СЕМІО-ФОНОЛОГІЧНІ ТА ІДЕОГРАФІЧНІ ТИПИ КРИПТУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОГО МОЛОДІЖНОГО МОВЛЕННЯ</i>	312
<i>ЮЛІЯ САЛЯК. МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ АПЕЛЯЦІЇ ДО НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ В ТУРИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ</i>	316
<i>ОЛЬГА СОКИРСЬКА. СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТАКТИК РЕАЛІЗАЦІЇ ВІДМОВИ В КОМУНІКАЦІЇ</i>	320
<i>ЮЛІЯ ФОКША. ДИСКУРСИВНЕ ВТІЛЕННЯ КОНЦЕПТУ PERFECCIÓN/ ДОСКОНАЛІСТЬ У СУЧАСНОМУ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОМУ ПРОСТОРІ ІСПАНІЇ ТА УКРАЇНИ</i>	324
<i>ОЛЕНА ФРЕНКЕЛЬ. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ ЯК ЗАСІБ МОВНОГО ВТІЛЕННЯ ЖАНРУ ПОРТРЕТНОГО ІНТЕРВ'Ю</i>	328
<i>ВАЛЕРІЯ ЧЕРНЯКОВА. ЯЗЫКОВЫЕ И ПРОСОДИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЖЕНСКОЙ ПУБЛИЧНОЙ РЕЧИ В ИСПАНСКОМ И УКРАИНСКОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСАХ</i>	331
<i>ЮЛІЯ ШЕВЛЯКОВА. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В АНГЛОМОВНИХ ОН-ЛАЙН ЖУРНАЛАХ ДЛЯ ПІДЛІТКІВ</i>	335
<i>КАТЕРИНА ШЕЛКОВА. ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ У МОВІ ПОЛІТИКІВ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ</i>	340

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОНЕТИКИ, ФОНОЛОГІЇ, ОРФОГРАФІЇ	347
<i>ЛАРИСА СИДЕЛЬНИКОВА</i> . ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ГЕМІНОВАНИХ ГРАФІЧНИХ КОМПЛЕКСІВ У СИСТЕМІ ФРАНЦУЗЬКОГО ПИСЬМА IX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТТЯ.....	347
<i>ЛЮДМИЛА ШТАКІНА</i> . АКУСТИЧНІ КОРЕЛЯТИ КОНЦЕПТУАЛЬНОЇ ДИНАМІКИ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	352
<i>МАРІЯ БЛАЖКО</i> . ВЕРБАЛІЗАЦІЯ «ШКІДЛИВИХ» ЗВУКІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	356
<i>ОЛЕНА ГАВРИШ</i> . ПРОБЛЕМИ ФОНЕМАТИЧНОГО РОЗПІЗНАВАННЯ ПРИГОЛОСНИХ В НІМЕЦЬКИХ ТЕКСТАХ.....	359
<i>НАТАЛЯ ЖМАЄВА</i> . ТЕМПОРАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРОТКИХ ГОЛОСНИХ ДІАФОНІВ ПЕРЕД ПРИГОЛОСНИМ [R] АНГЛО–АМЕРИКАНСЬКИХ ТЕРМІНОЛОГІЧНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ СФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НІМЕЦЬКОМУ МОВЛЕННІ.....	362
<i>ТЕТЯНА КОЗЛОВА</i> . ФОНЕТИЧНА СИНТАГМАТИКА ПРАІНДОСВРОПЕЙСЬКИХ КОРЕНІВ ТА ЇЇ ОБМЕЖЕННЯ.....	366
<i>ЛАРИСА МАКАРУК</i> . ЕВОЛЮЦІЯ ПИСЕМНИХ ЗАСОБІВ КОМУНІКАЦІЇ.....	371
<i>ВАЛЕНТИНА ПАРАЦУК</i> . ТЕНДЕНЦІЇ ВАРІЮВАННЯ ФОНЕМНОГО СКЛАДУ СЛОВА В СУЧАСНІЙ БРИТАНСЬКІЙ ОРФОЕПІЧНІЙ НОРМІ.....	376
<i>ГАННА ПОЛІЩУК</i> . СИСТЕМНА ВМОТИВОВАНИСТЬ ВІЛЬНОГО ВАРІЮВАННЯ ДИФТОНГІВ У СТРУКТУРІ ВЛАСНИХ НАЗВ: СКЛАДОВА СТРУКТУРА СЛОВА (НА МАТЕРІАЛІ ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ).....	382
<i>ГАННА СИВОКІНЬ, ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРОВА</i> . ПРОСОДІЯ – ВАЖЛИВИЙ КОМПОНЕНТ ЕПІСТЕМИЧНОЇ СЕМАНТИКИ АНГЛОМОВНОГО ТА УКРАЇНОМОВНОГО СОЦІОЛЕКТУ МОЛОДІ.....	387
<i>ГАННА ЮЩЕНКО</i> . СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПАУЗАЦІЇ В ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ МОВЛЕННІ.....	390
<i>НАТАЛІЯ БАЙЛЮК</i> . ДОВГІ ПРИГОЛОСНІ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ (СУЧАСНИЙ СТАН ПРОБЛЕМИ).....	394
<i>АНТОНІНА ВАРЛАКОВА</i> . АЛОФОНІЧНЕ ВАРІЮВАННЯ НЕНАГОЛОШЕНИХ ГОЛОСНИХ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНЦІВ.....	399
<i>ВІКТОРІЯ ГРИГОРАШ</i> . МЕЛОДІЙНІ ТА ТЕМПОРАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЯ ПРЕДСТАВНИКІВ РІЗНИХ ПРОФЕСІЙНИХ ГРУП ЙОРКШИРСЬКОГО ДІАЛЕКТУ.....	402
<i>ОЛЬГА ГУЗЕРЧУК</i> . ПРОСОДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ КОМПЛЕКСНИХ АКТИВ ПІДБАДЬОРЮВАННЯ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	408
<i>СТАНІСЛАВА ДАНИЛЬЧЕНКО</i> . АКЦЕНТНА НОРМА СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В СИНХРОНІЇ.....	413
<i>МАРИНА КОЛІСНИК</i> . ВЗАЄМОДІЯ МОВНИХ ЗАСОБІВ У МОВЛЕННІ АНГЛІЙЦІВ ПІВНІЧНОГО СХОДУ.....	417
<i>ЛЮДМИЛА КОМАР</i> . ВОКАЛІЧНА ТА КОНСОНАНТНА ОРГАНІЗАЦІЯ ФОНЕМНИХ СТРУКТУР ЗАПОЗИЧЕНЬ В АМЕРИКАНСЬКІЙ ВИМОВНІЙ НОРМІ.....	422
<i>ЕВГЕНІЯ КОРНЕЛАЄВА</i> . ПРОСОДИЯ КАК МАРКЕР ПРОФЕСІОНАЛЬНОЇ ПРИНАДЛЕЖНОСТІ ГОВОРЯЩЕГО.....	426
<i>ВАЛЕНТИНА МАРЧЕНКО</i> . РОЛЬ РІВНЯ ЕМОЦІЙНО-ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ПОРОДЖЕННІ МОВЛЕННСВО-МУЗИЧНОГО ТВОРУ.....	430
<i>ВЕРОНІКА СМЕРДОВА</i> . АКЦЕНТНІ МАРКЕРИ ІНТЕРАКЦІЇ «КВЕСИТИВ+РІПЛАЙ»: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ.....	437
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЛОВОТВОРУ	443
<i>ЛАРИСА ЯГУЛОВА</i> . ІМЕННИКОВИЙ СЛОВОТВІР У РІПУАРСЬКОМУ ДІАЛЕКТІ: ДЕРИВАТИ ІЗ СУФІКСОМ -NISSE У ПРОПОВІДЯХ ЙОГАННЕСА ТАУЛЕРА.....	443
<i>ОЛЕКСАНДРА ГОЛОВКО</i> . РОЛЬ МЕХАНІЗМУ АНАЛОГІЇ У ТВОРЕННІ ГЕНДЕРНО МАРКОВАНИХ ІННОВАЦІЙ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	447
<i>ІГОР ГОНТА</i> . ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ РЯДИ КОМПЗИТ З ІТЕРАТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ В АВІАЦІЙНІЙ ГАЛУЗІ.....	451
<i>ІННА ДЕМЕШКО</i> . МОРФОНОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІДДІСЛІВНИХ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД.....	454

<i>ОЛЬГА КОСОВИЧ.</i> ПРОЦЕСИ ТВОРЕННЯ УСІЧЕНЬ-НЕОЛОГІЗМІВ. ПРЕВАЛЮВАННЯ АПОКОПИ ЯК ОДНОГО ЗІ СТРУКТУРНИХ ТИПІВ	460
<i>ОЛЕНА ЛАЗАРЕНКО.</i> МОРФОЛОГО-СИНТАКСИЧНИЙ СПОСІБ УТВОРЕННЯ ДЕФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ДЕРИВАТИВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ.....	463
<i>ОКСАНА МАКСИМЕЦЬ.</i> РОЗВИТОК СУФІКСАЛЬНОЇ СЛОВОТВІРНОЇ ПІДСИСТЕМИ ІМЕННИКІВ З ТРАНСПОЗИЦІЙНИМ ЗНАЧЕННЯМ ОПРЕДМЕТНЕНОЇ ДІЇ (СТРУКТУРИ З СУФІКСОМ -К(А) /-ІВК(А), -ОВК(А), -НК(А), -АЧК(А), -УЧК(А))	467
<i>ГАННА СКЛЯНИЧЕНКО.</i> ДО ПИТАННЯ ЕКОНОМІЇ ТА НАДЛИШКОВОСТІ МОВНИХ РЕСУРСІВ У СУЧАСНИХ АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ.....	472
<i>ВІТАЛІЙ СОКОЛОВ.</i> КОМПОЗИТНА НОМІНАЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ОНОВЛЕННЯ ЛЕКСИЧНОГО СКЛАДУ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ СФЕРИ МЕДИЦИНИ Й ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я.....	476
<i>ЛАРИСА ВОЛОВИК.</i> ВПЛИВ КОНТЕКСТУ НА АРХІТЕКТОНІКУ ПРЕФІКСАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ У ТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЗЕТНОЇ СТАТТІ.....	481
<i>МАРИНА МЕЛАЩЕНКО.</i> ДОСЛІДЖЕННЯ КОНВЕРСІЇ ЯК ПРОДУКТИВНОГО СПОСОБУ СЛОВОТВОРЕННЯ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ	484
<i>ЄВГЕНІЯ ВОЛЯНСЬКА.</i> МОРФОНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТВОРЕННЯ ВІДДІЄСЛІВНИХ НОВИХ СЛІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ.....	488
<i>ГАЛИНА ЗЮЗЬКІНА.</i> МОРФОНОЛОГІЧНА ТИПОЛОГІЯ СУФІКСАЛЬНИХ ДЕРИВАТИВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	492
<i>МАКСИМ КАРПЕНКО.</i> СЛОВОТВІРНА КЛАСИФІКАЦІЯ САЙТОНІМІВ АНГЛОМОВНОГО СЕКТОРА ІНТЕРНЕТУ	496
<i>ВІТАЛІНА КУРАНДА.</i> ПОНЯТТЯ СЛОВОТВІРНОГО ГНІЗДА В СУЧАСНІЙ ТЕОРІЇ СЛОВОТВОРУ	502
<i>ОЛЬГА МОСКОВЧЕНКО.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ СУФІКСІВ -ЕНК-О, -ИН, -К-О ТА СЛІВ “ОЗЕРО”, “СМОТРЕТЬ”.....	505
<i>ЛЮДМИЛА РИБАЧКІВСЬКА.</i> ОСНОВОЦЕНТРИЧНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ СЛОВОТВІРНИХ ГНІЗД В КОНТРАСТИВНОМУ АСПЕКТІ	509
<i>ТЕТЯНА РУБАНЕЦЬ.</i> ПРОДУКТИВНІСТЬ СЛОВОТВІРНОЇ ПОХІДНОСТІ КОНВЕРСІЇ ТА АКТИВНІСТЬ КОНВЕРСІЙНИХ МОДЕЛЕЙ.....	514
<i>КСЕНІЯ ЧУМАКОВА.</i> ОСНОВНІ СПОСОБИ ТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ГАЛУЗІ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ	519

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія:
Філологічні науки
(мовознавство)

ВИПУСК 130

*«Наукові записки. Серія: Філологічні науки» внесені до списку видань,
в яких можуть публікуватися результати дисертаційних досліджень
(постанова Президії ВАК України від 10.03.2010 р. № 1-05/2)*

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15525–4097Р від 22.06.2009 р.
«Наукові записки. Серія: Філологічні науки»

СВІДОЦТВО ПРО ВНЕСЕННЯ СУБ'ЄКТА ВИДАВНИЧОЇ СПРАВИ
ДО ДЕРЖАВНОГО РЕЄСТРУ ВИДАВЦІВ,
ВИГОТІВНИКІВ І РОЗПОВСЮДЖУВАЧІВ ВИДАВНИЧОЇ ПРОДУКЦІЇ
Серія ДК № 1537 від 22.10.2003 р.

Підписано до друку 27.01.2014. Формат 60x84¹/₁₆. Папір офсет.
Друк різнограф. Ум.др.арк. 53. Наклад 300. Зам. № 7431.

РЕДАКЦІЙНО–ВИДАВНИЧИЙ ВІДДІЛ
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка
25006, Кіровоград, вул. Шевченка, 1.
Тел.: (0522) 28 59 84.
Факс.: (0522) 24 85 44
E–Mail.: mails@kspu.kr.ua